

TONGUÇ VE ENSTİTÜLERİ

Pakize Türkoğlu

PAKİZE TÜRKOĞLU • TONGUÇ VE ENSTİTÜLERİ

YAPI KREDİ YAYINLARI

Tonguç ve Enstitüleri

Pakize Türkoğlu 1927'de Antalya'nın Göksenir yaylasında doğdu. Okula Gazipaşa bucağında başlayarak (1933), Alanya Hayete İlkokulu'nu (1938), Aksu Köy Enstitüsü'nü (1944) ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü (1947) bitirdi.
İlk görevi Antalya Merkez-Kemer gezici başöğretmenliğiydi. Bir süre Gazipaşa İlkokulu'nda çalıştı; hastalığı nedeniyle dört yıl mesleğinden ayrı kaldı.
1954'te göreve dönerek uzun süre İstanbul'da Yakacık ve Küçükyalı yetiştirme yurtlarında çalıştı.
Orhangazi İlkokulu (1969), Ümraniye Lisesi ve Özel Moran Lisesi'nde beden eğitimi (1970-1974), Kadıköy Kız Meslek Lisesi'nde sosyoloji-psikoloji ve ruh sağlığı (1974-1977) öğretmenliği yaptı. Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde ek görev aldı. 1978'de aynı enstitünün Eğitim Bölümü öğretmenliği ve müdür yardımcılığına atandı. Ek görev olarak, Süreyyapaşa Hemşire Koleji'nde psikoloji ve beden eğitimi öğretmenliği yaptı.
Önceleri yüksek öğretmen okulu olan A.E. Enstitüsü, Marmara Üniversitesi'ne devredilince, Atatürk Eğitim Fakültesi Anabilimdalı öğretim görevlisi olarak çalıştı (1980-1984). Ek görev olarak Teknik Eğitim Fakültesi'nde ders verdi. Emekli olunca, Özel Ortadoğu Lisesi'nde (1985-1990) ve Koç Özel Lisesi'nde (1990-1992) rehber öğretmen olarak çalıştı.
Pakize Türkoğlu, kuruluşundan kapatılmasına kadar Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) üyesiydi; bir dönem genel yönetim kurulunda bulundu. Zaman zaman gazete ve dergilerde eğitim sorunlarını irdeleyen yazılar yazmaktadır.
Çalıştığı kurumlardaki gözlemlerinden yayına hazır başka dosyalar ortaya çıkmıştır: (yetiştirme yurtlarından) "Kimseli-Kimsesiz"; (ortaöğretimden) "Liseliler"; (özel okullardan) "Ben Rehber Öğretmenken" ve "Almancılar", (yüksek öğretimden) "Atatürk Eğitim?"

Pakize Türkoğlu

Tonguç ve Enstitüleri

YKY

Cumhuriyet ve Türkiye
ISBN 975-363-718-7

Tonguç ve Enstitüleri / Pakize Türkoğlu

1. baskı: 1500 adet, İstanbul, Mayıs 1997

Yayına Hazırlayan: Selahattin Özpalabıyıklar
Kapak Tasarım: Pınar Kazma Çınar
Ofset Hazırlık: Akgül Yıldız
Düzelti: Selahattin Özpalabıyıklar
Yayın Koordinatörü: Aslıhan Dinç
Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 1997
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

İçindekiler

Önsöz Olarak • 9
Giriş • 13

I. BÖLÜM
TONGUÇ'UN İKLİMİ

ÖĞRENCİLİK YILLARI
Tuna Boylarında Bir Çocuk • 25
İstanbul Serüveni • 28
Üç Başlı Osmanlı Eğitimi • 33
Anadolu Yolculuğu • 36
Fesli Öğretmenlerin Eğitimi • 41
Yurtdışında Öğrenci • 46
Kurtuluş Savaşı Yılları • 50

CUMHURİYET DÖNEMİ
Bir Cumhuriyet Öğretmeni • 55
Cumhuriyetin Eğitim Sancısı • 57
Mustafa Necati Dönemi • 62
Okul Müzesi Müdürü İsmail Hakkı • 65
Gazi Eğitim'ciler • 70
İlk, Orta ve Öğretmen Okullarında Resim, Elişleri ve Sanat Eğitimi • 75
İş ve Meslek Eğitimi • 79
Başka Eğitimcilere Bakışı • 84
Onuncu Yılın Dökümü • 91
Gazi Eğitim'de Yönetici • 95

YENİ BİR EĞİTİM SEFERBERLİĞİ İÇİN
Atatürk'ün Üzüntüsü • 100
Aranıp Bulunan Eğitimci • 103
Yeni Genel Müdürün Görüşü • 107
Tarihsel "Muhtıra" • 110
Eğitmen ve Öğretmen Deneyi • 116
Köyde Eğitim • 124
Batı Raporu • 129
Yeni Bakan Yücel • 133
Canlandırılacak Köy • 136
1. Milli Eğitim Şûrası • 140

II. BÖLÜM
ONUN ENSTİTÜLERİ

SİSTEMİN DAYANDIĞI SAĞLAM TEMELLER
Eğitim Politikası • 149
Yasal Dayanaklar (3803 Sayılı Köy Enstitüleri Yasası) • 153
Tonguç'un İş Eğitimi İlkesi • 158
Eğitimin Ekonomik Temelleri • 164
Çalışma Arkadaşları • 168
Yurt Çapında Bir Örgütlenme (Fırsat Eşitliğinin Haritası) • 173

O BÜYÜK İŞLETMELER KURULURKEN
Öğrenci Seçimi • 178
Zor Koşulların Eğitimi • 184
Yerleşme ve Yapılaşma • 187
Özgün Bir İç Yönetim • 191

EĞİTİM PROGRAMLARI VE YÖNTEMLERİ
Çok Yönlü Bir Eğitim• 195
Enstitülerde Zaman • 198
Yöntem Olarak İş Eğitimi • 202

İŞ VE ÜRETİM ALANLARI DERS VE ÇALIŞMALARI
İş ve Üretim Alanları • 206
1. Tarım Dersleri ve Çalışmaları • 205
Ağaçlandırma ve Çevre Düzenleme • 216
Tarım İşletme Ekonomisi ve Kooperatifçilik Bilgisi Dersi • 218

2. Teknik Sanatlar Ders ve Çalışmaları • 221
Enstitülerin Yapıcı Ekipleri • 227
Köy Ev ve El Sanatları Ders ve Çalışmaları • 230
Onarım İşleri • 234
Bakım ve Hizmet İşleri • 237

PROGRAMIN BİLGİ VE KÜLTÜR BOYUTU
Bilgi ve Kültür Tartışması • 242
Okuma-Okutma-Yazdırma (Dil ve Edebiyat Eğitim) • 248
İş İçinde Matematik • 256
Fen ve Doğa Bilimleri Ders ve Çalışmaları • 260
Sosyal Bilgiler Alanı Ders ve Çalışmaları • 264
Askerlik Dersleri • 270

GÜZEL SANATLAR VE EĞİTİMİ
Güzellik Tohumları • 273
Resim-Elişleri • 276
Müzik Dersleri ve Çalışmaları • 281
Enstitülerde Tiyatro • 285
Ulusal Oyunlar, Beden Eğitimi ve Spor • 289

ÖĞRETMENLİK BİLGİSİ DERS VE UYGULAMALARI
Öğretmenlik Bilgisi • 295
Uygulama Okulları • 300
Uygulama Köyleri • 304

DEMOKRATİK EĞİTİM PATLAMASI
Demokratik Yaşam Biçimi • 309
Enstitü Topluluğu • 313
Karma Eğitim • 317
Küme Düzenlemesi ve Kümebaşı Öğretmenliği • 325
Öğrenciye Yetki ve Sorumluluk İlkesi • 329
İmece Yöntemi • 336
Enstitü Toplantıları ve Eleştiri Günleri • 339
Eğlence Günleri ve Törenler • 344
Giyim Kuşam • 351
Enstitülerin Çevre İlişkileri • 354
Tatlı Sert Bir Disiplin • 359
Ölçme ve Değerlendirme: "Çocuğu Kül Halinde Kucaklayarak" • 367
Laik Eğitimin Aydınlığı • 373

ÇOK PROGRAMLI BİR SİSTEM OLARAK KÖY ENSTİTÜLERİ
Çok Programlılık • 378
Sağlık Kolları • 380
Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü • 384

III. BÖLÜM
KÖYLERİN CANLANMASI

4274 Sayılı Yasa (16 Haziran 1942) • 421
Her Yerde İmece • 425

Eğitmenlerin Verimi • 431
Yeni Köy Öğretmenleri ve Okulları • 434
Köy Bölge Okulları • 438
Köylerde Sağlıkçı ve Ebe • 441
Canlanmaya Başlayan Köy • 443
Kesim Merkezi Olarak Enstitüler • 447
Denetlemek Değil Yardım Götürmek • 450
Tonguç'un Denetleme Gezileri (Bir Başka Eğitim) • 455
Eğitimin Fotoğrafları • 465
Tonguç'un Mektupları • 468
İnönü'nün Enstitü Tutkusu • 479

IV. BÖLÜM
1946 YIKIMI

Yıkıcı Birikimler • 491
Ankara Artık Güzel Değildi • 500
Enstitülerde Bozulma • 505
Yapay Bir Demokrasi (Denge Politikası) • 514
Eskiye Dönüş • 517
Yücel-Öner Davası • 524

V. BÖLÜM
GERİDE KALAN İZLER

Eğitimin Gücü • 533
Yeni Bir Öğretmen Kuşağı • 536
Enstitülü Yazar ve Sanatçılar • 541
17 Nisan Toplantılarından TÖS'e • 551
Yurt Dışında Köy Enstitüleri • 555
Tohum Eken Eğitimcinin Ölümsüzlüğü • 561

Kaynakça • 571

EKLER
Albüm • 579
Belgeler • 599

önsöz olarak

"... Çocuk için oyun oynama ihtiyacının ekmek ve su kadar önemli olduğunu gösteren bu tablo karşısında pedagojiye dair kanılarımda büyük değişiklikler yapmak gerektiğini anladım... Bu çağdaki çocuklara mahsus okullarda oyun alanı derslik kadar, oyun araçları da ders araçları kadar önemlidir. İlerde elime fırsat ve imkân geçer de okul binaları yaptıracak yetkilere sahip olursam, bu inancımı gerçekleştirmek için bütün gayretimi harcamaktan asla çekinmem..."

*1934**

Yeni kuşakların, Tonguç'a ve "Köy Enstitüleri"ne olan ilgisi meslek yaşamım boyunca beni derinden etkiledi. Ülkemizde eğitimin gittikçe bozulması karşısında bu ilginin özleme dönüştüğüne tanık oldum. Tonguç'un ilkeleri üstüne yaptığım çalışmamın önsözü olarak, onların bu "özlem"inden söz etmeyi gerekli görüyorum:

Eski Atatürk Eğitim Enstitüsü ve şimdiki Eğitim Fakültesi'ndeki derslerimde (1976-1984) Pestalozzi ve John Dewey gibi ünlü eğitimcileri incelerken öğrencilerin bir bölümü "Niçin kitabımızda Tonguç yer almıyor, niçin Köy Enstitülerini incelemiyoruz?" diye tepki gösterirdi. İlgili yayınları, panel, konferans gibi etkinlikleri kaçırmazlar; araştırma ödevleri alarak edindikleri bilgiler ışığında günümüzdeki yozlaşmayı sorgulayıp, Enstitüleri kapatanlara sitem yağdırırlardı. Özellikle Yüksek Köy Enstitüsü'nün demokratik yaşamına, orada yaratılan kültür-sanat ve bilim ortamına hayranlık duyarak, kendi yüksek öğrenimlerindeki yoksunluklar için üzülüp yerinirlerdi. Enstitülerden kaç yıl sonrasının öğretmen adayı olan o genç adamlar, genç kızlar, eğitimdeki çöküntüden ülke hesabına kaygı duyuyorlar; kendilerini bekleyen yalnızlığı düşündükçe öğretmen olmaktan cayıyorlardı.

* *Tonguç'a Kitap*, s. 32.

Daha sonra birkaç yıl özel liselerde "rehber öğretmen" olarak çalıştım. Türkiye'de eğitimin bir kör döğüşü noktasına geldiğini gösteren, öğretmen ve öğrencilerde bıkkınlık yaratan çok sayıda sorun ayrıcalıklı okullarda da vardı. Bir gün genç öğretmenler benden eğitim gördüğüm Köy Enstitülerini anlatmamı istediler. Aramızda öğrenciler de bulunuyordu. Ayaküstü kimi bilgiler verdim onlara:

Enstitülerin, çeşitli birimlerden oluşan eğitim işletmeleri olduğunu, büyük bir alan üstünde kurulup, telörgü ya da duvardan sınırları olmadığını, köylere yarayışlı eleman yetiştirmeyi amaçladığını, fırsat eşitliğine yönelik örgütlenmeyi, iş eğitimi yöntemi ve üretime dönük yanını, öğretmen-öğrenci ilişkilerini etkileyen sağlıklı tutumları anlattım. Öğrencilerin yetki ve sorumlulukları paylaştığını, imece ve ekip yöntemini, eleştiri ve eğlence günlerimizi, oradaki karma eğitimin güzelliğini ve tatlı sert disiplini, o coşkulu eğitim ortamını açıkladım. Bir müzik aleti çalma ve ulusal oyunları oynamanın, motor-makine kullanıp teknik beceri kazanmanın ve serbest okuma saatlerinin zorunlu olduğunu, herkese yetecek kadar ders aracı ve oyun alanı bulunduğunu; başarıyı değerlendirmenin sınıfta bırakmak için değil, sınıf geçirmek için yapıldığını, ama herkesin çalışkan olduğunu vb. söyledim.

Odama dönerken öğrencilerden biri hızla peşimden koşup geldi. "Öğretmenim, anlattığınız okul çok pahalı mı? N'olur beni oraya aldırtabilir misiniz? Babam zengin, ödeyebilir" dedi heyecanla.

Ömrümde hiç bu kadar güç durumda kalmamışım gibi yüreğim burkuldu. Onu anlamıştım. Enstitülerin etkin ortamında canı kalmıştı. Kendi ünlü "kolej"inde öylesine donanımlı ve demokrat bir hava yoktu çünkü. Eğitimin işine yaramayan yapay olanaklar onu mutlandırmıyordu.

"Konuşmamın başında yoktun, elli yıl önce öğrenim gördüğüm kurumlardı orada anlattığım, çoktan kapatıldılar" dediğimde onun çocuk yüzündeki sevincin uçup gitmesi beni yaraladı. Seçkinler okulunda bile öğrenciye acı çektiren bugünkü eğitim düzeni yoksul çoğunluğa ne verebilirdi?..

Yüzündeki acıyla durmadan soruyordu: "Peki ama niçin kapattılar öyle güzel bir okulu, benzeri başka bir yer biliyor musunuz? O kadar para veriyoruz, bizim okul niçin öyle olmuyor, neden bunları Mr. Chalfant'a anlatmıyorsunuz? Niçin bizi notla korkutuyorlar, niçin eleştiri toplantıları yapılmıyor, neden bizim de kayağımız, bisikletimiz, motorumuz olmuyor?" diyerek özendiği şeyleri sayıp döküyordu.

Nedenlerini anlatmaya çalıştım:

"Birçok işi biz öğrenciler yapardık. Öğretmenlerimizle birlikte yiyecek giyecek, araç gereç üretirdik. Örneğin yeteri kadar ping-pong masası marangoz işliğinde öğrencilerce yapılabilirdi. Böyle olunca akordeon, motor makine gibi araçlar almak, yurt gezilerine çıkmak için para ayırmak sorun olmuyordu."

"Öyle bir okulum olsa ben de iş yapabilirim" dedi ağlamaklı. Okulda kendini hapishanede gibi duyumsadığını, öğretmenlerin gardiyanlık yaptığını, ping-pong masasında sıra kapmak için öğle yemeğine gitmediğini, bu yüzden müdür yardımcısından "ceza puanı" aldığını söylüyordu.

Onu yatıştırmak için, "Bugün de olsa sizler oraya giremezdiniz. Yalnız köylü çocuklarını alan parasız yatılı kurumlardı" dedim.

"Olamaz!.." diyerek bir fırdöndü çizdi ayağının üstünde. Köylü öğrencilerin, hem de parasız yatılı olarak öylesine donanımlı bir eğitim görmesini aklı almıyordu. Günümüzde bir örneği yoktu çünkü.

"Peki ama sizi nasıl aldılar?" diye sordu merakla.

"Ben de köylüyüm elbet" deyince iyice kafası karıştı küçük öğrencimin. Yanımdan bir türlü ayrılmak istemiyor, sorunu için bir çözüm bekliyordu. Sorularıyla beni köşeye sıkıştırıyordu, ona verecek yanıt bulmakta güçlük çekiyordum.

"Peki şimdi müdürünüz nerede?" diye sordu.

"Hoşuna giden o kurumları İsmail Hakkı Tonguç adında büyük bir eğitimci düzenlemişti. Biz ona Tonguç Baba derdik. Giderek ülkenin her yerindeki okullar öyle olacaktı" diye anlattım. Birden umutlandı:

"N'olur, Vehbi Bey'e söyleyin Tonguç Baba'yı buraya alsın; hem çok para verir" dedi. Elli yıl öncesinden söz ettiğimizi gene unutmuştu.

"O şimdi yok ne yazık. Kalbimizde yaşıyor" diye anlattım. Bunu anladı:

"Benim de kalbimde yaşıyor" dedi, elini küçük yüreğinin üstüne götürdü; "ne iyi müdürmüş" diye içini çekti. "Bu okulu hiç sevmiyorum" diyerek umutsuzca çıkıp gitti odamdan.

Tonguç'un eğitime getirdiği çağcıl görüşlerin değeri geçmişte bilinmedi ne yazık. Ama bugün bozuk eğitimden canı yanan herkes gözünü onun sağlam ilkelerine dikiyor. Eğitim satın alan bir öğrenci kendi penceresinden baktığında öylesine donanımlı ve güvenceli bir eğitim ortamının ederinin yüksek olacağını düşünüyor; kesenin ağzını açıp kendini o güzel eğitimin kucağına atmak istiyor. Dahası, işe el sürmeyen ezberci eğitime sırtını dönerek, "Ben de iş yapabilirim" diyor. Yeter ki okul ona acı vermesin, öğrenciliği örselenmesin.

Yalnız öğretmen ve öğrenci kesimi değil, ülkemizin aydın kesimi ve anababalar, dahası artık iş adamları bile Köy Enstitülerinin getirdiği eğitim anlayışına gereksinim duyuyorlar.

Paraya vurulduğunda bu kurumların ederi elbet yüksekti. Ama bu eder, devlete fazla yük olmadan, yönetici, öğretmen ve öğrenciler, ortak akıl ve ortak emekle iş içinde eğitim görürken sağlanıyordu.

Günümüzün özlemi olan böyle bir eğitim düzeni nasıl yaratılmıştı, ulusal ve evrensel boyutta neler getirmişti? Bunu anlamak için dönemin eğitim politikalarını, sisteme damgasını vuran Tonguç'un düşün birikimlerini, onun eğitimciliğini oluşturan, Köy Enstitülerinin kurucusu, uygulayıcısı, yönetici ve yönlendiricisi olmasını sağlayan koşulları tanımak, bu işi kimlerle başardığını bilmek gerekiyor.

Çalışmamda bunları saptamayı denerken, konuya kaldığımız yerden ya da gökyüzünden değil, ayaklarımı ülkemizin toprağına basarak, Enstitülerin

öncesinde ve sonrasındaki gerçekleri görerek; Tonguç'un, bu gerçeklerden ve gereksinmelerden yola çıkarak damıttığı, çağdaş ilkelerin ipuçlarını yakalamaya çalıştım.

Okurlara saygıyla sunarım.

Pakize Türkoğlu
Bostancı, 22 Haziran 1996

giriş

"... Memleketin genel havası solunamayacak kadar ağırlaşmış, her yerini karanlık basmıştı... Yurtseverler için büyük felâketler karşısında anasının kucağına sığınmaktan başka çare bulamayan bir çocuk gibi, yüzyıllardan beri Türk köylüsüne yuva olan Anadolu'ya, köylüye sığınmaktan başka çare yoktu. Onlar halk kaynağına dönerek güç topladılar...
Anadolu'da bir halk devleti kuruldu. Bu devletin eğitim düzeni için de kendi kaynağına dönmek gerekiyordu."

1939[1]

Türkiye'de 20. yüzyılın ilk yarısında dünyayı şaşırtan iki büyük savaşım örneği verildi. Bu iki önemli olaydan biri, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir cumhuriyet yaratan Ulusal Bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşımızdı (1919-1923). İkincisi de savaştan sonra kurulan yeni devletin kısa sürede gelişip ilerlemesini etkileyecek, yerli bir eğitim ve kalkınma seferberliği olan Köy Enstitüleri hareketidir (1935-1946).

Tonguç ve Köy Enstitüleri konusuna Kurtuluş Savaşımızdan girmemin nedeni bir seçim değil, araştırmamın beni buraya çekip getirmiş olmasıdır. Özgün bir eğitim ve kalkmma örneği olarak bizde ve dünyada yankıları süren Enstitü sisteminin dayandığı sağlam temeller, kullandığı yöntem ve ulaştığı verim incelendiğinde, felsefesi, itici gücü ve önceliklerinin Ulusal Kurtuluş Savaşı birikimlerimizle ve Atatürk'ün devrim felsefesiyle çakıştığı görülüyor.

Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşının (1915-1919) ardından imparatorluğu paylaşmakta olan yabancılara ve onlara göz yuman Osmanlı yönetimine karşı Mustafa Kemal ve arkadaşlarının çevresinde örgütlenen ulusal güçler, ülkenin bağımsızlığı ve bütünlüğü için savaşarak o beklenmeyen başarıyı sağladılar. Üstelik halkın orta yaş kuşağının büyük bölümü önceki savaşlarda ölmüş, sakatlanmış ve hastalanmıştı. Ülke yanmış yıkılmış ve paylaşılmış olarak yaşlılarla kadınların ve çocukların eline kalmıştı.[2] Tüm olumsuzluklara karşın Türkiye'yi bu savaşımda başarıya götüren başat etkenlerden birinin, ortak akıl

ve ulusal dayanışmanın yarattığı "Kuvayı Milliye Ruhu" dediğimiz toplumsal güç olduğu biliniyor. Bu olgu Kurtuluş Savaşımızın belirleyici öğesidir.

İmparatorluğu "hasta adam" olarak gören savaş devletleri böyle bir savunma savaşımı karşısında hastalığın halkta değil, yönetimdeki "Osmanlı kafası"nda olduğunu anlayarak, savaştan sonra Mustafa Kemal'in kişiliğinde Türk ulusunu alkışladılar. Yeni devleti tanımada sıraya girerek uluslararası ilişkilerini düzeltme yoluna gittiler. Batılı, Doğulu bilim ve kültür adamları, onun savaşımını araştıran, anlamını dile getiren değerli yapıtlar verdiler.[3]

Kurtuluştan sonra yeni cumhuriyetin önceliği uygarlığı yakalamak, çağdaş dünyadaki yerini almaktı. Bu amaçla bir yandan ölüm kalım savaşı verilirken, öte yandan "çağdaş Türkiye" planı hazırlanıyor, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda yapılacak atılımlar gündeme alınıyordu.

Yenileşme ve uygarlaşmanın araçlarından birinin eğitim olacağını iyi bilen Mustafa Kemal, "halkın iyi bir eğitim görmesi" yolundaki görüşlerini daha savaş yıllarında dile getirmeye başlıyor. Özellikle köylülerin bir an önce eğitimden geçirilmesini zorunlu görüyor. Onun Türkiye'si bir köyler ülkesiydi çünkü. Halkının yüzde sekseni köylüydü. "Savaşlarda eline silah tutuşturulan, barışta en ilkel üretim araçlarıyla ülkeyi beslemek zorunda kalan, okumasız yazmasız o yüzde seksenler" gereksinmelerine uygun çağdaş bir eğitimden geçirilmeliydi. "Türk halkının eline silah kadar makine de yaraşır" diyerek, özlemindeki yeni toplumun ve eğitimin niteliğini belirtiyor, bu konuda ivme istiyor.

1924'te çıkarılan "Öğretim Birliği Yasası"yla, din temeline dayalı Osmanlı eğitimi ve yabancı okullara tanınan ayrıcalık sona erdirilerek tüm ülkede yeni bir eğitime geçiliyor. Ünlü yabancı eğitimciler çağrılıp görüşlerine başvuruluyor. 1928'de Arap harfleri kaldırılarak yeni Türk alfabesi hazırlanıyor. Mustafa Kemal, doğrudan karatahta başına geçip, "başöğretmen" olarak yazı devrimini başlatıyor. Ne var ki yerli ve yabancı eğitimcilerin, yetkili bürokratların tüm çabalarına, cömertçe ayrılan eğitim giderlerine ve on yılı aşkın zamana karşın ülkenin beklentisine uygun bir eğitim düzeni kurulamıyor. Böyle bir sonuçta, özellikle ekonomi ve toprak düzeninde gerekli atılımların yapılamamasının etkisi olmakla birlikte, bu alanlarda yapılacak olanlar da yeni insanın yetişmesine bağlıydı. Eğitimin beklemeye dayancası olamazdı. Bu gerçekler karşısında Atatürk, 1930'lu yıllarda konuya yeniden el atıyor. Yabancı danışmanları aradan çıkararak, yerli eğitimcilerimizle yeni bir seferberlik başlatılması için görevlileri sıkıştırıyor. Bu atılımın ürünü olarak başarılan "Köy Enstitüleri uygulaması" yeni insanı yetiştirmeye ve ülkenin kalkınmasını desteklemeye yönelik büyük bir eğitim patlaması yaratıyor.

Türkiye'nin, kendi insan gücü ve olanaklarıyla yarattığı bu ikinci savaşım örneği de dünyanın ilgisini çekiyor, ünlü eğitimcileri şaşırtıyor. Böyle bir başarının İkinci Dünya Savaşının ortalığı kasıp kavurduğu yıllarda sağlanabilmesi konuya daha da önem kazandırıyor.

1924'te danışman olarak ülkemize gelen ama çok da yararlı olamayan Amerikalı ünlü eğitimci John Dewey, "Türkiyenin Köy Enstitüleri hayalimdeki okullardır" demekten kendini alamıyor. Başka bir Amerikalı, doktora tezi ola-

rak hazırladığı bilimsel araştırmada bu yerli kurumların ve sistemin yaratıcısı Tonguç'un özgün görüşlerinin önemini dile getiriyor (Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İmece Yay., Ankara 1962).

Avrupalı eğitimciler de övgüyle söz ediyor bu ilginç başarıdan. Tonguç ve Enstitüleri İsviçre'de yayımlanan "Pedagoji Ansiklopedisi"nde yer alıyor. UNESCO konuya sahip çıkarak gelişmekte olan ülkelere öneriyor. Bu alanda Türkiye'den uzman isteniyor. Bizde ve başka ülkelerde ilgili yayınların sayısı gün geçtikçe artıyor.

Ülkemizde sağlanan ve yabancılarca önemsenen bu beklenmedik eğitim başarısının da Kurtuluş Savaşında olduğu gibi, "kendi insan kaynağına dönerek" yaratıldığı görülüyor. Enstitü yönetici, öğretmen ve öğrencilerinin elele tüm güçlükleri yenerek o zengin kuruluşları yaratabilmesi konunun en anlamlı yanlarından biri olarak görülüyor.

Bu bir rastlantı değildi kuşkusuz. İlköğretim Genel Müdürü olarak işin başında bulunan Tonguç, daha Köy Enstitülerine gelmeden önce eğitim üstüne düşün üretmeye başlayan, bunu yaparken kendi ülkesinin gerçeklerinden yola çıkan, Atatürk ilkelerini iyi özümlemiş, onun devrim felsefesini, "az zamanda büyük işler başarma" amacını ülkü edinmiş bir eğitimcidir. Türk toplumunu ve köylüsünü yakından gözlemlemiş ve incelemiştir. Bu insanların, Kurtuluş Savaşını vermede temel öğe olduğunun bilincindedir. Köy Enstitülerine gelindiğinde, bu gizilgücü benzer yöntemle eğitim alanında harekete geçirebilmeyi amaçlıyor. Devrimin ilkelerini iyi anlayarak, eğitbilimin ve toplumbilimin verilerini iyi kullanarak uygulama içinde bu yolu arayıp buluyor. Onun, sistemini geliştirmede Kurtuluş Savaşı anlayışı ve yönteminden sonuna kadar yararlandığı, yapıtlarında ve eyleminde kendini gösteriyor:

Canlandırılacak Köy'de "Devrimciler için Anadolu'ya, köylüye, ana kucağına dönmekten başka çare yoktu. Onlar halk kaynağına dönerek güç topladılar" diyor Kurtuluş Savaşını anlatırken. Daha sonra eğitim için konuşuyor: "Anadolu'da bir halk devleti kuruldu. Bu devletin eğitim düzeni için de kendi kaynağına dönmek, çözümü orada aramak gerekiyordu" diye ekliyor. Kurtuluş Savaşının temelinde yer alan "ulusal bağımsızlık ve kendi kaynağına dönme" görüşünün ipuçlarını ustaca yakalayarak, eğitimde bağımsızlık ve insan kaynağını ulusal ve çağdaş kültür içinde yeni bir toplum için yetiştirmeyi amaçlıyor. Bu kaynağın yaratıcı gücüyle kalkınmayı destekleme ilkesini sistemin temeline yerleştiriyor.

Tonguç'un eğitim görüşünün öncelikli öğesi de uygarlıktır. Onun sıfırdan başlayan Enstitüleri, uygar ortamını kendi yaratıyor. Ona göre eğitim kurumu uygarlığın araçlarıyla ve ortamıyla donanımlı olmalıdır. Uygar olmayan ortamda yapılan eğitim, toplumu ve insanı değiştiremez. Olanaklar böyle bir ortamı hazırlamaya elvermiyorsa ne yapılmalıdır? Bunun için borç para, yabancı eğitimci aramıyor. Osmanlı alışkanlıklarına dönmüyor. Olanakların oluşmasını beklemiyor. Beklemek yerine, eğitbilimin yol göstericiliğinde elvermeyen koşullarla "çarpışıp", eğitimin kendi uygar ortamını yaratmasını yeğliyor. Böylece Enstitülerine kalkınmanın dolaysız destekçisi olma görevini daha en başta yük-

lüyor ve başlatıyor. Bu onun eğitime getirdiği, sosyal temeli Kurtuluş Savaşımızda görülen gerçekçi ve çağcıl bir ilkedir.

Onun yeni bir eğitim yaratmadaki bu tutumu ve eylemi, Atatürk'ün "çağdaş uygarlık" görüşünün eğitime yansımasını, bu alanda yaşama geçirilmesini içeriyor. Bunu daha somut olarak şöyle açıklıyor: "Eğitim kendi insan kaynağının yapıcı gücüyle kendini yaratma yolunu seçer." Daha Köy Enstitülerine gelmeden önce, Batıyı ve Batılı eğitimcileri iyi inceleyip gözlemlediği, Türkiye gerçeğini iyi saptadığı ve bu konuları kendi kendine tartıştığı anlaşılıyor. İlk kuruluşunu yaptığı ve yönettiği, Milli Eğitim Bakanlığı Okul Müzesi Müdürlüğü çalışmalarında, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-Elişleri Bölümünün düzenlenmesi ve uygulamasında, sanat eğitimi ve iş derslerinde; endüstrileşmeye geçecek bir toplumun eğitim teknolojisini yaratmaya, program ve yöntem araştırmasını yapmaya başladığı anlaşılıyor. Gerek Gazi Eğitim Resim-İş Bölümü program ve uygulaması, gerekse okul müzesince üretilen modern tekniğe yönelik araçlar bu anlayışı yansıtıyor.[4] Vardığı sonuçları, düşünlerini yazmaya, yapıtlar vermeye başladığı görülüyor. Özellikle 1933'te yayımlanan *İş ve Meslek Eğitimi* kitabında, "iş ve mesleğe yönelik bir genel eğitim" düzenlemesinin ipuçlarını veriyor ve nedenlerini açıklıyor. Ayakları havada eğitim düşünleri ileri sürmüyor. Adını koymasa da, iddialı olmasa da gönlündeki amaç sevdiği ülkesinin ve halkının eğitimidir. Bu yapıtında gösterdiği gerçekler, Köy Enstitülerine gelindiğinde sistemin dayanakları olacaktır. Bulguları ona Enstitülerde kullanılacak yöntem ve örgütlenmeyi yaratmada yardım edecektir.

Onun Enstitüleri, ülkemizde önceden var olan klasik eğitim kurumlarının dışında, onlara bulaştırılmadan, nüfusun yüzde sekseninin gereksinimi doğrultusunda kendi kendini kuruyor. "Birkaç akıllı devlet adamı, bir avuç ülkücü yönetici" İkinci Dünya Savaşının güç koşullarında, kısıtlı bir bütçeyle, öğretmen ve öğrencileri Kurtuluş Savaşı davranışıyla örgütleyerek o görkemli eğitim seferberliğini başlatıp başarıyor.

Öğrenciler, daha Enstitülerin kuruluş günlerinde, büyük imecelerle boş topraklara kazmaları vururken başlıyor uygarlık şarkıları söylemeye. "Bozkır yeşillenecek, toprak vatanlaşacak" demeye. Hak hukuk şiirleri, öyküleri yazmaya, okumaya. Doğanın ve düzenin önlerine çıkardığı engellerle savaşmaya, çarpışmaya. Edilgen Osmanlı anlayışının karşıtı olan yeni insanın yetişmesine böyle başlanıyor Köy Enstitülerinde. Bu başlangıç eğitimin uygarlığı ve çağcıllığı yakalama girişimi olarak görülüyor. Kısa sürede bozkırlarda birer kültür ve uygarlık merkezi kuruluyor. Köyler canlanmaya başlıyor. Enstitü uygulamasında uç veren ilkeler, "genel eğitim içinde mesleğe yöneltici" yeni boyutlar getiriyor.

On yıl süren bu başarılı seferberliğin başat etkenlerinden biri de devlet anlayışı ve eğitim politikasından sorumlu yetkililerin, dönemin milli eğitim bakanları Saffet Arıkan ve Hasan-Âli Yücel'in, doğal olarak Tonguç ve çalışma arkadaşlarının, Kurtuluş Savaşının "Kuvayı Milliye ruhu"nu, büyük bir dayanışma içinde bu atılıma taşıyabilmiş olmalarıdır. Daha önemlisi dönemin devlet başkanı İnönü'nün, dış düşmanı yenmede olduğu gibi, "cahillik" denen içerde-

ki düşmanı yenmede de Atatürk'ün izinden ayrılmamış olması, ilköğretimin yüzde yüz gerçekleşmesi için Yücel ve Tonguç'a fırsat ve yetki verilmesini desteklemesidir. Devlet başkanı olarak eğitim seferberliğine –bir tarihe kadar– var gücüyle omuz vermesi, ülkenin yönetim örgütünü bu seferberliğe sokmasıdır.

Gerek Kurtuluş Savaşında, gerek Köy Enstitülerinde ulusal güce dayanarak yaratılan bu eylemlerden alınan olumlu sonuçlar şovenist bir olgu değildir. Tersine kendi insan kaynağına dönüldüğünde, o gücü iyi örgütleyip mutlu bir geleceğin yollarını açma fırsatı verildiğinde bir toplumun yaratıcı gücünden nasıl olumlu sonuçlar fışkıracağını gösteren, ulusal olduğu kadar evrensel yanı da bulunabilecek örneklerdir.

Uygulamayı yöneten, yönlendiren eğitimci olarak Tonguç'un yazıları ve eylemi incelendiğinde, Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşının topluma getirdiği fırsatı ve Atatürk'ün devrim görüşünü iyi yorumlayarak, kendi alanında düşünce ve davranış üretmede bunlardan akılcı bir tutumla yararlandığı görülüyor. Böylece, yerli ve yabancı eğitimcilerden edindiği esinlere, ülke gerçekleri ve geçmişin birikimlerine, eğitbilimin ışıldağını tutarak kendi bireşimine (sentez) ulaşıyor. Böyle olması onun davanın tek adamı olduğu anlamına gelmiyor kuşkusuz. Kendine fırsat veren tarihsel koşulları iyi bilen ve değerlendiren bir aydın olarak o da kendini bu konumda görmüyor. Uygulamanın akılcı bir ortak çalışma ile ekip ve imece yöntemiyle başarıldığını şöyle açıklıyor:

"Yeri gelmişken bir noktayı açıkça belirteyim ki Köy Enstitüleri bazılarının sandığı gibi bir tek şahsın verdiği ilhamla meydana gelivermiş kurumlar değildir. Esasen bu mümkün de değildir. Onlar, Türk eğitmen, öğretmen ve aydınlarının birlikte çalışmasından, toplumun gücünden doğmuş, tam anlamıyla ulusal kurumlardı."

O kendini zaman zaman daha da gerilere çekerek, davayı Atatürk'ün, İnönü'nün, yetkili bakanların, Enstitü yönetici ve öğretmenlerinin, öğrencilerin ürünü olarak göstermeyi yeğliyor. Yazılarında kitaplarında bile kendini ortaya koymama alçakgönüllülüğü gösteriyor. Böyle olunca onun eğitim düşünürlüğü kimi zaman satır aralarında, sözcüklerin arkasında kalıyor. Böyle yapmasının altında, yenilikleri topluma benimsetirken daha güçlü olma kaygısı da olabilir. Onun için önemli olan "ilköğretim davası"dır. Genel müdür olarak tanınan fırsatı kendini göstermeye sapmadan, yetki ve düşünlerini, amaçladığı eğitim için sonuna kadar kullanmaya çalıştığı, kendini ön plana geçirmediği görülüyor.

Köy Enstitülerinin oluşumunda, cumhuriyet öncesi ve sonrası eğitim arayışının esinleri elbet yer alıyor. O, geçmişin yararlı ipuçlarını gelecekte kullanmanın tarihsel bir zorunluluk olduğunu iyi biliyor. Osmanlı eğitimiyle daha çocukluğunda tartışmaya başlayan, genç yaşta eğitim yazarı olan Tonguç ve çalışma arkadaşları da bu birikimin içindedir. 1927'de başlayıp arka arkaya yazdığı kitap ve eğitim yazılarından –kendisinin böyle bir savı olmasa da– cumhuriyetin gereksinimi olan yeni eğitimin nasıl olması gerektiğini sürekli düşündüğü anlaşılıyor. "Türkiye'de 1960 yılına kadar en çok yapıt veren eğitim yazarı" olarak görülüyor (Fuat Gündüzalp).

Enstitü çalışmalarını başlatarak, planlayıp örgütleyen, iş içine girip uygula-

mayi yönetip yönlendiren, denetleyen kişi olarak sistem de onu, onları yaratmıştır. O sistemini fildişi kulelerde işe el sürmeyerek düzenlemiyor. Bir yanda eğitbilimin sağlam ilkeleri, bir yanda ülke gerçekleri ve olanakları, her şeyi deneyerek yaparken vardığı sağlam sonuçları kullanarak uygulama içinde yaratıyor. Böylece, Atatürk ilkelerini kendi alanında yaşama geçirirken yoğrulduğu eğitimin bir parçası oluyor. Kendini öne çıkarmamaya özen göstermesine karşın, Köy Enstitüleri Tonguç'un eğitbilimci kişiliğinden ayrı düşünülemez. Eline fırsat verilince, bir avuç çalışma arkadaşıyla ve on yedi bin öğrenciyle büyük bir imece yaratarak, devlete fazla yük olmadan, sıfırdan başlayan bir atılımla, bölgelerde o büyük eğitim işletmelerini kısa sürede kuruyor (20 yerde). Bu kurumlarda gelişen etkin üretici eğitim, köy okullarına, köy bölge okullarına, köy halkına taşınmaya, köyler canlanmaya başlıyor.

O, eğitime getirdiği yaratıcı katkılarla yalnız köyler, yalnız Türkiye için değil, birçok ülkenin ve bizim bugün de başımızı ağrıtan önemli temel sorunlara gerçekçi ve çağdaş çözümler üretip bunu yaşama geçiriyor. Ona göre çağdaş eğitim bir kalıp değil, "çağın gereklerine uygun sağlıklı çözüm üretebilen, düşünen, gören, gelişmelere uyum sağlayabilen" eğitimdir.

Bunlardan biri, fırsat ve olanak eşitliği yaratarak, kısa sürede herkesin devlet güvencesinde ve devlete fazla yük olmadan ilköğretimden geçirilmesi sorunudur. Dünyada ve bizde ayrıcalıklı eğitim örnekleri eşitsizliği körüklerken o, köyü de kentler kadar ele alabilen, küçük köylere kadar el atabilen özgün buluşuyla, eşitsizliğin kuralı olan "köylere ve yoksullara sonra sıra gelir" mantığını eğitimde ilk kez bozuyor. Kullandığı yöntem ve yaptığı örgütlenmeyle, kentler kadar köylere, batı bölgesi kadar doğuya, İstanbul kadar Artvin'e de ulaşma eylemini başlatarak, akılcı ve bilimsel bir eğitim politikasının önünü açıyor. Öğretmen ve sağlıkçı adaylarını köyden alıp köye verme yoluyla köye yarayışlı eleman yetiştirme sorunu kökten çözümlenirken, köylü çocuklarına bir an önce ileri öğrenim kapıları da açılıyor. Böylece ulusallığın bir ayağı, ulusun tümüne eğitim ve kalkınma hizmeti götürme anlayışına dayanıyor. Köy Enstitüleri merkez alınarak, eğitimi kısa sürede ülkenin uç noktalarına kadar taşıyacak dolaşım ağı kuruluyor. Bu planlamaya göre Türkiye'de zorunlu ilköğretimin en geç 1955'te yüzde yüze ulaşmış olacağı kolayca anlaşılıyor. Daha ilginç olan, bugün hâlâ tartışılan temel eğitimin sekiz yıla çıkarılması sorunu, Enstitü sisteminin ilkokul sonrası için açtığı "köy bölge okulları" yoluyla daha o dönemde çözümlenmiş olacağı anlaşılıyor. Hem de çocuğu işe, mesleğe ve ileri öğrenime hazırlayarak.

Eğitimin ikinci ve kaçınılmaz çıkmazı "ekonomik gider" sorunudur. O günlerde, cumhuriyetin üstünden 15 yıl geçmesine karşın eğitimi yerinde saydıran nedenlerden biri, ekonomik giderle başa çıkılamayışı olmuştu. Gelişmiş Batı toplumları ölçü alınarak yapılan tüketici eğitim yüksek gider gerektirdiği için kaynak bulunamıyordu. Bugün olduğu gibi o gün de devletin böyle bir yükü kaldırması olası değildi. Tonguç, üretime dönük iş eğitimi ilkesini sistemin temeline yerleştirmekle birkaç amacı birden gerçekleştiriyor. Bunlardan biri eğitimi kendi giderinden sorumlu tutarak ekonomi yapmak ve ekonomi yaratmak

yoluyla maddi giderini karşılama amacıdır. Yalnız günlük gideri karşılama değil, yaptıklarıyla kendini yatırıma dönüştürüyor. Köy okullarının yapımında imece yoluyla halkın katılımını sağlama ve köy öğretmenlerinin ücretleriyle ilgili düzenleme de aynı amaçla yapılıyor. Eğitimin ekonomik giderlerinin dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir eğitimci tarafından Tonguç'un bulduğu ve amaçladığı çözüm şekliyle ele alınıp, başarıya ulaşıldığı görülmüş değildir.

Başka bir sorun nitelik konusudur. Enstitüler, nicelik yönünden nasıl tüm ülkeyi kapsamına almışsa, gerek toplumun beklentileri gerekse bireyin gereksinmeleri yönünden niteliği yüksek bir eğitim için kendini donatıyor. Klasik pedagoji kısır döngüsünü kıran iş eğitimi yöntemi, bir yandan eğitimin ekonomik temeline destek veriyor, bir yandan insan kişiliğine zenginlik katan, bireye yaratıcılığını kullandıran öğrenmeyi iş içinde, üretim içinde sağlayan, ruhbilimsel, ekonomik, kültürel değeri ve teknolojisi daha yüksek bir eğitim yaratılıyor. Bireyin sağlıklı gelişimi ve toplumun gereksinimine uygun çok yönlü bir eğitim ortamı oluşuyor. Enstitülerde genel kültür yanında tarım ve ekonomi kültürü, teknik sanatlar kültürü, güzel sanatlar kültürüne de yer ve önem verilmesi, niteliği belirleyen etkenler olarak görülüyor. Böylece ulusal eğitimin öteki ayağı, toplumun ve bireyin gereksinimini karşılayacak bir niteliği yaratma ilkesine dayanıyor. Çünkü toplumun ve bireyin beklentisini en uygun olarak karşılayabilen eğitim nitelikli ve çağdaş olabilir.

Bu yönleriyle onun Enstitüleri, sınıflar, ırklar ve etnik kökenlerin yarattığı farkları çok yönlü ve niteliği yüksek bir eğitimle azaltmayı hedefliyor. Tarım ve teknik bilgi ve becerilerine, işlerine, üretime, demokratik yaşam biçimine ulusal ve evrensel kültüre, bilimsel temele dayanan yeni düzenlemenin, bireyin sağlıklı gelişimi ve mesleksel yetiştirmeye, kalkınmakta olan Türkiye'nin yeniinsan gücünü hazırlamaya yöneldiğini uygulama sonuçları gösteriyor. Gerek Enstitülerde yaratılan ekonomik ve teknolojik düzey, gerekse köylerde başlayan canlanma bunun kanıtı olarak görülüyor. Böylece, eğitimde demokratikleşmenin başlatıldığı görülüyor. Atatürk'ün özlemindeki tekniğe-tarıma, çağdaş kültüre ve sanata yönelik, bireyin yeteneklerini geliştirmede ve toplumun beklentilerini karşılamada etkin bir eğitim ülke çapında yaşama geçirilmeye başlıyor. Tonguç ve sisteminin bizde ve dünyada gündemden inmemesinin, gelişmekte olan ülkelere örnek gösterilmesinin, onun ünlü eğitimcilere benzetilmesinin nedeni eğitime getirdiği bu özgün yeniliklerdir.

Tonguç ve Enstitüleri üstüne çok yazılıp tartışıldığı, eleştiri ve övgüler yağdırıldığı, araştırma ve incelemelere konu olduğu biliniyor. Ancak, geçmişteki eleştirilerin çoğunun, eğitimci olarak Tonguç'un görüşleri ya da sistem olarak Köy Enstitüleri üstüne değil, Türkiye'nin düzeni üstüne olduğu görülüyor. Çalışmamı yaparken bunun bir kez daha ayrımına vardım. Kemalist rejimi aşırı bulan sağcı tutucularla, yetersiz gören solculardan bir bölümü, düzenin en verimli ürünü olan Enstitü sistemini ve dünyaca benimsenen eğitimcimiz Tonguç'u kıyasıya eleştiriyorlar. Elbet eğitim toplum düzeninin bir uzantısı bir üst yapı kurumudur. Ama düzenin kendisi değildir. Tonguç da bir eğitimcidir. Kaldı ki Köy Enstitüleri eğitime, düzenin sınırlarını da aşan katkılar getirmiştir.

Bu bağlamda özellikle soldan gelen eleştirilerin, Türkiye'de eğitimin altın çağı olan bu dönemin bilimsel değerlendirmesinin yapılmasına bir süre ket vurduğunu söylemek yanlış olmaz sanıyorum. O yıllarda birçok aydının cezaevinde bulunması ya da sakıncalı görülmesinin, aynı dönemin ürünü olan Enstitülerin böylesine eleştirilmesine yol açtığı anlaşılıyor. Örneğin romancı Kemal Tahir, cezaevinde çektiği acıların ya da orada tanıdığı sağlıksız köylülerin etkisiyle olsa gerek, kaleme sarılarak hiç tanımadığı ve incelemeye gerek görmediği Enstitü sistemini ve başta Tonguç olmak üzere orada çalışıp okuyanları ve köylüleri küçük düşürücü bir roman yazma yanlışına düşüyor (*Bozkırdaki Çekirdek*). Yalçın Küçük ise ciltlerle yazdığı *Aydın Üzerine Tezler*'inde, "Nâzım Hikmet içerdeyken açılmış olan bu kurumları ve oradan yetişen Mahmut Makal, Fakir Baykurt gibi köylü aydınları ve Tonguç'u" aydın saymadığını söylüyor. Oysa onlar bu savlarını yazmadan önce, yazarken ve yazdıktan sonra, başta Yücel ve Tonguç, yaşlı başlı Enstitü yönetici ve öğretmenlerinin çoğu ve Enstitü çıkışlı gencecik öğretmenler iktidarlar tarafından sakıncalı görüldüler ve durmadan kovuşturuldular. Dahası, o güzel kurumları, aynı iktidarlar aynı nedenlerle kapattılar.

Tutucu eğitimcilerle sağcı gelenekçilerin eğitimde böyle bir atılıma kolay alışamayacağı doğaldı. Bu gün bakıldığında bu kesimden gelen eleştirilerin, bilim dışı ve dayanaksız bir mantıkla yapılan karşı çıkışlar olduğu daha iyi görülüyor. Bunlardan biri, köylünün okumasının gerekmediğini ileri sürüyor, "Her yıl 17 Nisan'da matem tutan, gözyaşı döken gafiller kör gözlerini açsınlar" diyor.[5]

Köy Enstitülerine, eğitime ve ülkemize getirdiği katkılar açısından bakmasını bilen yerli, yabancı eğitim ve bilim adamlarının, aydınların ise Tonguç ve görüşlerini, uygulamadaki verimi, daha gerçekçi ve bilimsel ölçülerle değerlendirip gün ışığına çıkardıkları görülüyor. Bu tür değerlendirme ve övgüler gün geçtikçe artıyor. Yerine daha iyi bir eğitim getirilmemiş olması, toplumun uyanık kesimlerini, birçok bilim adamımızı, Türkiye'nin yarattığı bu yerli sistemi yeniden değerlendirmeye yöneltiyor. Üniversitelerde doktora tezi olarak alanların sayısı çoğalıyor. Çok sayıda araştırma, inceleme ve makale ile kendi eğitimcilerimizin yarattığı bu yerli sisteme sahip çıkılıyor. Gençler ve çocuklar öyle bir eğitim özlüyor.

Tonguç ve sistemi üstüne yapılan çalışmaların, övgülerin, öykü, roman, anı vb. yazıların, araştırma ve incelemelerin bir bölümünün Enstitü çıkışlı yazarlardan, öğretmenlerden, dönemin Enstitü yönetici ve öğretmenlerinden geldiği görülüyor. Bu kitle, o görkemli uygulamanın yaratılmasına, emekleriyle, düşün ve duygularıyla, gönülleriyle harç koyanlardır. Onlar, köy yaşamının kuşaktan kuşağa taşıdığı ilkelliğin, yokluğun, yoksulluğun değişmez bir alınyazısı olmadığına o kurumlarda kendi yaşamlarıyla tanık olanlardır. Kısa sürede yaratılan bir bilinç patlamasıyla, yüzyılların köylülük olgusunu aydınlanmaya dönüştürmenin ateşini kendi elleriyle yakanlardır. Böyle bir aydınlık onları kısa sürede değiştirdi, bilinçlendirdi. Doğanın, toplumun ve teknolojinin önlerine çıkardığı sorunlarla başa çıkabilecek bilgi ve beceriler kazanmalarının yolunu açtı. Yalnız

öğrenciler değil, gencecik yönetici ve öğretmenler de, öğrenciler gibi Enstitülerde değiştiler, aydınlanma sıçramasına uğradılar. Bu bilinçle büyük ilköğretim seferberliğinin köşe taşları olma özverisini gösterdiler. Doğal olarak anılarda incelemelerde bu gerçek binbir örnekle dile getiriliyor.

Tonguç, bu aydınlığın çakmağını çakan, gözlerdeki perdeyi kaldıran kişidir. Onun için çoğu Enstitülünün bilincinde, gönlünde o vardır. Bu yüzden onu aydınlık dağıtan bir "Prometeus" olarak görüyorlar. Yalnız kendilerinin kurtulmuş olması yönünden değil, kendileri gibi tüm köylerin ve halkın kurtuluşunu isteyerek heyecanla yazıyorlar. Kuşkusuz Tonguç, köyler için, eğitim için yaptıklarıyla böyle bir yüceltilmeyi hak ediyor. Ama o kopyacı bir Batıcı olmadığı gibi şovenist bir köycü de değildir. Onun için köy diye bir sorun yok, eğitim sorunu, aydınlar sorunu ve meslek sorunu vardır. Hepsinin üstünde ülke sorunu, ilköğretim sorunu vardır.[6] Onun eğitimci olarak yaptığı, kendine verilen "ilköğretimi yüzde yüz gerçekleştirme" görevini yönetici, öğretmen, öğrenci ve halkı, Kurtuluş Savaşı davranışıyla dayanışmaya geçirerek, onların gizilgücünü eğitbilim ilkelerine uygun olarak ortaya çıkararak, kısa sürede ilköğretimin gerçekleşmesi ve köylerin canlanmasının yolunu bulmasıdır. Bu yanıyla, tüm çağdaşı eğitimcilerden ayrı bir başarı sağlıyor. Yalnız dün için, yalnız köyler için değil, kentlerde, kentleşmede, uygarlaşmada bugün de kullanılabilecek eskimeyen sağlam bakış açıları getiriyor eğitime. Niteliği yüksek bir eğitim ve kalkınma hareketine ortam hazırlamanın karmaşık olmayan yalın ilkelerini ve yöntemini uygulama içinde yaratıyor.

Köy Enstitülerinin niçin kapatıldığı çok tartışıldı. Bu kurumların, on yıllık bir uygulamadan sonra tam verime durmuşken, niceliğinden ve niteliğinden gelen bir eksiği nedeniyle değil, politik nedenlerle kapatıldığı görülüyor. Yalnız iç politika değil, konunun dış politika bağlamında bir boyutu da olduğu bugün daha iyi anlaşılıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya dengesiyle, ülkemize gelen demokrasinin kendine destek olacak böyle bir eğitimi "köylü okursa uyanır" diyerek dışladığı hayretle görülüyor.

Araştırmamda, Tonguç'un eğitimciliğini, sistemin ülkemize ve eğitime getirdiği değerleri saptamaya çalışırken "Önsöz Olarak"ta değinildiği gibi, bu koşulları, onun içinden geçtiği Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi birikimlerini, bugün gelinen yeri görerek yazmayı denedim. Tonguç'u ve Enstitülerini iyi tanıtabilmek için alıntı ve örneklerde, yorumlarda, onun görüşlerine ilke olarak yer verdim. Her konunun başına ondan alıntıları özellikle yerleştirdim.

Notlar:

[1] İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 11 (Bu kitaptan yapılan alıntılar –bölüm başlarında yer alan 1939 tarihliler dışında– 1947'de yapılan 2. basımındandır)
[2] *Agy.*, s. 8.
[3] J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 270.
[4] H. Telli, TED'de (Türk Eğitim Derneği) Tonguç üzerine açıkoturum, Ankara, Ka sım 1995.
[5] Y. Hacaloğlu, *Neden Köy Enstitüleri Değil*, s. 3.
[6] F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 81.

I. BÖLÜM
tonguç'un iklimi

öğrencilik yılları

Tuna Boylarında Bir Çocuk

"(...) yılında Silistre Rüştiyesi'ni bitirdim. Okumak için İstanbul'a gitmeyi tasarlıyorum. Babam buna taraflı görünmüyor..."

(Anılarından)[1]

Geçmişte sanata, edebiyata, tarihe coğrafyaya damgasını vuran Tuna Nehri, acıyı-ayrılığı, sevgi ve umudu birlikte taşırdı uzaklara. Hem de o zamanlar "mavi" akardı.

Tonguç'u ilk kez orada, Tuna boylarında bir köyde, kendi eğitimi için kafa yoran 13-14 yaşlarında bir "kızan" olarak tanıyoruz. "Daha çok eğitim görme" isteğini sık sık yineleyerek, ana-babanın olurunu almaya çalışmakta, bu özlemi için çözümler aramaktadır. Eğitime adanmış bir yaşamın yalın ama soylu öyküsü böyle başlıyor. Onun kendini yetiştirmek için küçük yaşta gösterdiği bu çaba, ilerde başka çocukların eğitimi yolunda vereceği savaşımın derinlerdeki ilk tohumu olacaktır.

O, ileri öğrenimlere göz dikmiş akıllı bir çocuktu. Ama istediği okullar için uzaktaki anavatana kadar gitmesi gerekiyordu. Doğum yeri olan Tataratmaca ise Balkanlar'da, Silistre İli, Totrakan Bucağına bağlı bir köydü. Dobruca Bölgesinin güney ucunda bulunan bu göçmen köyü, o günlerin hızıyla İstanbul'a oldukça uzaktı. Bu uzaklığın ora insanının gönlünde başka bir nedeni daha vardı:

Önceleri Osmanlı toprağı olan Dobruca Bölgesi, 1908'den sonra Bulgar Krallığının yönetimi altına girdi. Türk ana-babalar ve çocuklar, "Osmanlı gelip bizi kurtaracak" diye beklerken, 1912-1913 Balkan Savaşlarında Romanya egemenliği altında kaldılar. Bu ikinci boyunduruk onların anavatana uzaklık kaygısını iyice artırdı doğal olarak. Bu yüzden birçok çocuk, genç ve yaşlı Rumeli Türkü İstanbul'a koşmayı, anavatanla yakınlık kurmayı kurtuluş olarak görüyordu.[2] Bu yüzden başını alıp gitmelerin ardı kesilmiyordu.

Tonguç'un doğum tarihi kimi yerde 1893, kimi yerde 1897 olarak geçer. O görkemli beden ve zengin kişilik, dünyanın çeşitli yerlerindeki birçok göçmen ve köylü gibi üç-dört yıllık bir yaş bilinmezliğini sırtında taşıyarak yaşayıp gitmiş miydi, yoksa nüfus kütüğünü Rumeli'de koyup anavatana koşmanın bir bedeli midir bu bilinmezlik? diye düşünürken bir ipucu çıkıyor karşımıza. Kimi kayıtlardan, 1918'de öğrenci olarak Almanya'ya giderken yaşının küçültüldüğü anlaşılacaktır.

Böylesine gariban bir yaşamın küçüklük dönemlerini yakalamak, çocukluğunun kuytu köşelerine ulaşarak, gelişim aşamalarında olup bitenleri anlamak, neler konuşup nelerle oynadığını saptamak olası değildir ne yazık. Yoğun işleri ve erken ölümü nedeniyle kendinin de uzun uzun geçmişinden söz etmeye, anılarını yazmaya zamanı olmamıştır.

Ancak, çocukluk döneminin, ilerdeki yaşların belirleyicisi olduğu savı doğruysa, onun yaşamındaki doygunluğa ve erdeme ulaşmış kişiliğine bakarak "bir memesinden yağ, bir memesinden bal akan" soylu bir ananın "oğul"u olduğunu düşünmek abartma olmaz sanıyorum. Adı Vesile olan ana, Dobruca'ya Anadolu'dan gelip yerleşen göçmen Türklerdendi. Babası İdris'in kökeni ise Osmanlı-Rus savaşlarından biri sırasında Kırım'dan göçen Tatarlardan geliyor. İsmail Hakkı Tonguç, bu çift yanlı kökten sürme göçmen ailenin ilk çocuğudur. Ekonomik durumları, bir parça toprağının başında kendi yağıyla kavrulan "Rumeli köylü hali"ni gösterir.[3]

Onda küçük yaşta görülen okuma isteği, özgür düşünme ve bağımsız karar verme gibi davranışların temelinde, başka etkenlerle birlikte, Rumeli göçmenlik kültüründen süzülüp gelen, kendini güvence altına alma, başının çaresine bakma kaygısı gibi izler de gözlemleniyor.

Amacı büyüktür ama ünlü olmak, doktor, mühendis olmak gibi bir tutkusu yoktur bu çocukluk yıllarında. O, ucunu rüştiyede (ortaokul) gördüğü bir aydınlığın peşindedir yalnızca. Hangi okulu bulursa oraya girmek zorunda olduğunu bilmektedir. Ne var ki onca özenmesine karşın "okumaya gitme" isteğini baba onaylamıyor. Babanın bu işe aklının yatmamasının bir nedeni, kendini hep üzmüş olan olumsuz bir örnektir: Öz kardeşi yıllarca İstanbul'da medresede okumuş ama bir baltaya sap olamamıştır. Bu yüzden İsmail ne zaman okuma isteğini açsa, amca örneğini öne sürerek ona karşı çıkıyordu.

Amca, yıllarca medresede okumuş bir mollaydı. Ama öğrendiği bilgi görgü sanki onun yaşama sevincini altüst etmişti. Tüm aile bireylerinin yılın her ayında arı gibi çalışmasına karşın, amcanın edilgen durumunun anlamı ne olabilirdi? Yaşama yabancılaşmış, eski bildiklerini bile unutmuştu. Onun dedesi tarafından hırpalanması, bazan dövülmesi Tonguç'u üzer ve düşündürürdü. Kardeşleri de ona acır, okuduğu için böyle olduğunu söylerlerdi.[4]

Tonguç, amcasının öğrenimiyle ilgili bu olumsuzluğun, ilerde şiddetle karşı çıkıp, kökünü kazımak isteyeceği "Osmanlı tipi" okumuşluğun bir göstergesi olduğunu İstanbul'a gidince anlayacaktı. Okuma isteğini kırmak için önüne amca örneğini süren babasına, "Ben amcam gibi medresede değil, mektepte okuyacağım. Rüştiyede gördüğüm fesli öğretmenler gibi olacağım" der-

ken, gene de bir şeylerin ayrımındaydı. Fesli öğretmenler okul çıkışlıydı. Tanzimat döneminde açılmış olan öğretmen okulları, medreselere göre daha yaşamsal ve Batıya yönelik bir eğitim veriyordu. Yeniyetme İsmail, okumayı nerede bulursa oraya koşacaksa da gönlünde İstanbul Öğretmen Okulu yattığı anlaşılıyordu.

Baba, çocukları minyatür gibi görmeyen, onlardan daha gerçekçi olmalarını bekleyen bir köylüydü. Oğluna ileri öğrenim yerine, kendi yörelerinde küçük tecim işleri öneriyordu durmadan. Sonunda onu önerisi doğrultusunda bu işlere yönelttiği görülüyor: Biraz anapara bularak veriyor oğluna. Köylerden yumurta toplayıp satarak bu yolla kâr edeceğini düşünüyordu. Tonguç'un geçici ve gönülsüz giriştiği bu iş iyi sonuç vermedi. Son olarak tüm parasını yumurtaya yatırmış, bundan sağlayacağı yüklü kârla İstanbul'a gitme düşü kurmuştu. O sırada yumurtanın ederi birden düşünce, kâr şöyle dursun paranın yarısını bile kurtaramadı.

Köyündeki ikinci işi nüfus sayımında aldığı görevdi. Bucak müdürü, sayım fişlerinin Bulgarca yazılması işini arkadaşıyla ona vermişti. Bu görevi aksatmadan yaparak emeklerinin karşılığını almaları Tonguç'un hoşuna gitti. Artık göğsünü gere gere büyüklerin arasına karışabiliyor, köy kahvesine giderek sohbete katılıp ikramda bulunuyor, onlardan çay kahve içebiliyordu. Birden kişiliğinde büyümeye doğru bir gelişme duyumsadığını söylüyor anılarında. Ailenin bile kendine karşı tutumunun değiştiğini, işlerde söz hakkı tanınıp görüşünün alındığını görüyor. Daha önemlisi öğrenim görme isteğine başka türlü bakılmaya başlanıyor. Ama İstanbul yolculuğu için babadan gene de açık bir olur yoktur. Darda kalırsa ne yapabileceği, kimlerle konuşacağı konusunda ondan bilgi aldığı, İstanbul'da sıkışınca babasının tanıdığı avukata ve paşaya gitmesinden anlaşılacaktır. Ama İdris, oğlunun gidişine açıkça onay vermiyor gene de. Onun bu ikircikli ve katı tutumunda amca örneğinin olumsuz etkileri kadar, ailenin ekonomik durumu, işgücünden kayıp verme, özellikle en büyük oğlunun gücünden yoksun kalma gibi kaygıların da rol oynadığı anlaşılıyor.[5] Böyle bir kaygı, çoğunlukla tüm yoksulların, göçmen ve köylülerin ortak sorunudur.

Analar ise her zaman başkadır:

Vesile Ana, yüreğinin denizler kadar derin zenginliğini açıyor oğluna. Küçüklüğünde olduğu gibi gönendiriyor onu, güvendiriyor. Cahilliğin ve yoksulluğun insan soyuna çektirdiği acıları kadın duyarlılığıylâ yaşamış biri olarak, oğlunun önüne geçilmez öğrenim isteğini iyi anlıyor. Aklı başında bir kızan olan ilk çocuğunun o ortamdan kaçıp gitmesini uygun görüyor. Sonu belli olmasa bile bu umutlu yolculuğu destekliyor. "Git okumaya" diyerek kötü günler için koynunda sakladığı birkaç küçük altını onun gömleğinin içine kendi elleriyle dikiyor burnu sızlayarak. Bir kucak sevgi ve güven, bir yürek dolusu iyi dilekle yola düşürüyor oğlunu. Delikanlılığa geçmekte olan ilk çocuğunun bu gidişi, ana yüreğinde yaralar açsa da bağrına taş basacaktır. Dönüşü olmayan bir yolculuk da olsa gitmelidir.

Tonguç'un, bir yeniyetme olarak, elinde küçük tahta çantasıyla bir akşam

üstü Tuna boylarında başlayan anavatan yolculuğunun gerçekten dönüşü olmayacaktır. O, ilerde tüm çocukların hizmetinde bir eğitimin yurt çapında yayılması için, uçsuz bucaksız Anadolu bozkırından, bakımsız köylerden, geçit vermez dağlardan aşan "uzun ince bir yol"da durmadan yürüyecektir. Kimileri gibi kolayına kaçmak, yolları başkasının açmasını beklemek yerine, engellerin önüne büyük imeceler yığarak, ülkenin gerçeklerini ayna gibi görüp, kendine verilen fırsatı iyi kullanarak "çarpışa çarpışa" ilerleyecektir.

İstanbul Serüveni

"Görürsün sen, parası olmayan okur mu okumaz mı? Senin gibiler yüzünden babalarımız cahil kalmışlar, yoksul düşmüşler. Ne yapıp edip okumanın yolunu bulacağım. Benim gibi çocukların okuması için ömrümün sonuna kadar çalışacağım. Koca Paşa, eğer yaşarsan nasıl okuduğumu görürsün. Yazıklar olsun senin paşalığına..."

1914[6]

Artık her şey geride kalıyordu. Sevdiği ailesi, doğup büyüdüğü Tataratmaca ve arkadaşları, Tuna boylarının geniş ufukları...

Bir yeniyetme için tüm bunlardan kopmak kolay değildi kuşkusuz. Ama başka umarı yoktu. Bir akşam üstü, elinde küçük tahta bavulu ile İstanbul'a doğru yola düşerken, yalnızca amaçlarını, umutlarını ve çalışkanlığını götürüyordu anavatana. Bir de gözlerinde Tuna'nın rengi vardı.

Silistre Rüştiyesi'nde okurken de ayrı kalmıştı ailesinden, köyünden. Ama o günlere tam bir ayrılık denemezdi. Köyü yakındı, öğrenciler arasında köylüleri vardı. Dedesi, babası arada bir yoklamaya gelir, tatillerde evine gidebilirdi. Üstelik kaldığı aile, yakınlarıydı. Oysa şimdi ilk ayrılık olmasa da ilk acıyı derinden duyar gibiydi.

Yol aldıkça, tepeleri düzleri aştıkça, amacı onu İstanbul'a doğru heyecanla çekip götürürken içine başka duygular doluyordu. Geride kalanlardan yalnızca bir şey, ona özgürlük tanıyan bir duygu yumağı, eline ayağına dolaşmadan yol boyu yanında akıp gidiyordu sanki. Bir ayakbağı değildi bu. Tuna boylarından uzayıp gelen hoş bir sevgiydi. Artık özgürdü. O yaşta aile ocağından, doğup büyüdüğü yöreden koparak bağımsız bir yaşam seçmesi ona yeni deneyimler kazandıracak, kişiliğine yeni boyutlar katacak, kimi durumlar üstünde derin izler bırakacaktı.

Bu yolculuğun nasıl geçtiği, ne kadar sürdüğü pek bilinmiyor. Kısaca yazdığı anılarında İstanbul serüveninin yolculuk bölümünü atlıyor. Onu etkileyen düşündüren, kimi zaman şaşırtan, tavır koymasına yol açan ilginç olay ve or-

tamlardır anlattıkları. Akşamın er saatinde çantasını sırtlayıp, tek başına ve yaya çıkılan bir yolculuk nasıl geçecekti ki... Yoksunluk içinde ve günlerce sürdüğü anlaşılıyor.

Anavatana, İstanbul'a koşup, orada bir okula yerleşme düşü birçok Rumeli gencinin öteden beri özlemiydi. Bu istekler Balkan Savaşlarından sonra artmıştı. Yalnız gençler değil, savaş sırasında ve sonrasında toprakları yabancı sınırları içinde kalınca iyice tedirgin olan Türklerden çoğu bir an önce İstanbul'a ulaşmak için koşuyordu. Tonguç yollarda onlardan bir bölümüyle karşılaştı.

Nasıl olursa olsun sonunda düşlerinin kentine gelmişti. Ama onu karşılayan, hayalindeki "güzel İstanbul" değildi. Güzel olmasına olsa bile, şaşırtıcı olumsuzluklar ilk anda gözünden düşürdü sanki bu kenti. Yalnızca Rumeli'den kopup gelen bir gencin gözlemleri değildi bu. Gerek Balkan Savaşları yenilgisi, gerekse 1908'de kabul edilen 2. Meşrutiyetin yerine oturmaması nedeniyle İstanbul gerçekten karışıktı o günlerde.

Önce kendine bir otel köşesi buldu; işe nereden başlayacağını düşündü. Dobruca Bölgesinden kimi varsıl aile çocuklarının Fatih Medresesi'nde öğrenci olduklarını biliyordu. Onları arayıp bu karışık kentle ilgili bilgi almayı, okul başvurusu için yol yordam öğrenmeyi koydu aklına. Sorarak arayıp buldu medreseyi.

Ne var ki, hemşehrileri ona yol göstermek şöyle dursun, bir ipucu bile veremediler. Kendi içe dönük dünyaları ile medresenin kısır iç dünyasında sıkışıp kalmış olan o hemşehrilerin, dış dünyadaki kent yaşamından haberleri bile yoktu. Tonguç'un çevreyi tarayarak, gözlemleyerek edindiği İstanbul'la ilgili bilgiler onlarda hiçbir zaman olmayacaktı. Orada gördüklerinden medrese eğitimiyle ilgili çok olumsuz izlenimler edindi. Medreseli amcasının neden o kadar edilgen bir tip olduğunu daha iyi anladı. İstanbul serüveninde onu derinden etkileyen olumsuzluklardan biri olarak bu görüntüyü şöyle anlatıyor anılarında:

"Bizim hemşehriler, kasvetli rutubetli medrese odalarında kendi içlerine kapalı şekilde yaşıyordu. Dışarda olup bitenlerden haberleri yoktu. Okullarına ait bilgileri kıttı. Onlar medrese odalarında bol bol pilav pişirerek, tıkabasa yemek yiyerek, birbirleriyle güreşerek, camilerde okutulan derslere giderek zaman öldürüyordu."[7] Çocukluğunun bu gözlemleri onun belleğinde, üç başlı Osmanlı eğitiminin başta gelen kolu olan medreselerin çirkin bir resmi gibi yer edecekti.

Bundan sonra çevreyi tanımak, okul başvuru yollarını aramak için günlerce sokaklarda dolaşarak anasının verdiği küçük altınları bozdurup harcamaya başlıyor. Erişkin yaşlarının önemli özelliklerinden biri olan, çevreyi tararcasına algılama, gözlemleme gücü, çocukluğunun İstanbul sokaklarında garibanca dolaşırken de vardır onda. Oradan oraya koşarken kendine göre ilginç gözlemlerde bulunuyor, İstanbul'un birçok yerini görüyor. Ama onca uzaklardan gelip buraları bulabilmesine karşın okula başvuru yolunu daha bulamamıştı. Dolaşmakla günler gelip geçiyordu. Sıkışınca yardım istenecek bir avukat olduğunu babasından öğrenmiş, adını adresini almıştı. Onu arayıp buldu sonun-

da. Amacını, durumunu anlattı. Hak arama mesleğini seçmiş olan genç Osmanlı avukatı onu "Okula kayıt ettireceğim" diye uzun süre oyaladı. Birkaç okula aday kaydı yaptırdığını söyleyerek epeyce parasını aldı. Tonguç onu daha sonra arayınca yerinde bulamadı. Askere gittiğini söylediklerinde dolandırıldığını anladı.

Bu olay onun genç ruhunda fırtına kopardı. Medreseli hemşehrilerinin çirkin görüntüsünden sonra bu kötü davranış ona İstanbul'un "nemenem" bir anavatan olduğunu düşündürdü. Avukatın kalleşliği delikanlıyı ağlatmıştı. Kötülüğe başkaldıran bu ağlamada büyüklerce aldatılmanın ilk şaşkınlığı vardı. İnsanın insanı kandırmasına kendi yaşamında ilk kez tanık olması öfkesini bilemişti. Ama yapabileceği bir şey yoktu. Zamanı da yoktu. Ne yapıp edip okula başvuru için başka yollar bulması gerekiyordu. Bunları düşünürken babasından ve okumuş amcasından duyduğu bir Osmanlı paşasını anımsadı. Daha önce birçok kişiye yardımcı olduğunu söylemişlerdi.

O ünlü paşayı bulup sorunu için yardım istemeye karar verdi. Çünkü avukat onu çok oyalamış, günler aylar geçmiş, parası azalmıştı; ama amacına doğru bir arpa boyu yol almamıştı. Sokaklarda dolaşırken ünüformalı öğrencileri gördükçe onlara özeniyordu. Böyle düşüncelerle paşa konağını arayıp buldu. Bir rastlantı, dışarı çıkmakta olan paşa ile karşılaştırdı onu. "Orta boylu, kır saçlı, moğol suratlı biri" olarak aklında kalan paşaya, sorununu ve dileğini saygıyla anlattı kısaca.

Ne var ki Osmanlı paşası onu başka bir yerinden vurdu. "Evladım, parası olan okur, olmayan okuyamaz. İstanbul'da okumayı kolay mı sanıyorsun sen?" diyerek geldiği yere geri dönmesini öğütledi. Bunun için bir süre tramvay şirketine biletçi yazdırabileceğini, kazandığı parayla köyüne dönüp gitmesini söyledi. Kendine umut bağlamış olan genci oracıkta, kapının önünde koyup, yaylı arabasına yaslanarak saltanatla çekip gitti.

Paşanın bu davranışı karşısında delikanlı yerinde çakılıp kalmadı, gözleri dolmadı. Arabanın arkasına düşmüş yüksek sesle söyleniyordu:

"Görürsün sen, parası olmayan okur mu okumaz mı? Senin gibiler yüzünden babalarımız cahil kalmış, yoksul düşmüşler. Ne yapıp edip okumanın yolunu bulacağım. Benim gibi çocukların okuması için ömrümün sonuna kadar çalışacağım. Koca Paşa, eğer ömrün olursa nasıl okuduğumu görürsün. Yazıklar olsun senin paşalığına!"[8]

Onu "tanıdık" aramaya iten nedenlerden biri, çocukluğundan beri çevreden aldığı etkilerdi. Köyünde sık sık duyardı: "Türkiye'de işini görmek için aracı bulacaksın, arkan olacak, değilse işin görülmez" derlerdi. Bu arada şunu da anlamıştı: Aracı ile iş gördürmenin ne yolunu yöntemini biliyordu, ne de yaptıklarından sonuç alabilmişti. İşi asıl görecek olanlara bir parça bile yaklaşamadan günlerin gelip geçtiğinin ayrımına vardı. Parasının gittikçe azaldığını yeniden anımsadı.

Tüm bu olaylar, avukatın dolandırması, paşanın yüzüne bile bakmayarak "Parası olan okur" demesi onun düşün ve davranışlarında birden bir sıçrama yaptı sanki. Bunlara nasıl karşı çıkılacağını düşündü. "Aracı"ya başvurma ye-

rine kendi işini kendi görmeye, hakkını var gücüyle aramaya yönelecekti. Beyninde bir şimşek çakmıştı. Bu bir başkaldırı işaretiydi. Onun gibilerin göbeklerini kendileri kesmesi gerektiğini o gün düşündü ve öyle yapmaya karar verdi. Bu düşünce ve duygularla eğitim bakanlığının yolunu tuttu. Başka yerleri bulduğu gibi orayı da arayıp buldu. Konağın karşısında bir kahveye oturarak kendi dili ve düşünleriyle, rüştiyede öğrendiği yöntemle, amacını içeren dilekçesini yazdı:

"Eğitim Bakanlığı Katma (Maarif Nezareti Celilesine),

"Silistre Rüştiyesi çıkışlıyım. Tahsil için üç ay önce İstanbul'a geldim. Kayıt olmak istediğim okullar beni kabul etmediler. Babamın durumu müsait olmadığı için parasız yatılı bir okulda tahsilimi yaparak vatana hizmet etmek istiyorum. Kabulüm için emirlerinizi diliyorum" vb.

Özetle böyle yazmıştı dilekçesini. Yeniden okudu. Osmanlı avukatın dilinden daha anlamlı ve anlaşılır olduğunu düşündü. Önemli olan dilekçeyi "nazır"a (bakan) sunabilmekti. Bunu deneyecekti. Ama nazırın odasına sıradan kişilerin girmesi olası değildi. Ne olduysa kapıdaki işgören dışarı çıktığı bir sırada içeri dalıverdi. Ona sert sert bakan nazırın karşısında ceketini ilikleyip dilekçesini uzattı; zaman yitirmeden sözlü açıklamasını yaptı: "Göçmen çocuğuyum, bir dileğim var" diye başladı.

Balkan Savaşı yıkımı nedeniyle o yıllarda görevliler göçmenlere, özellikle çocuklara gerekli yakınlığı göstermeye çalışıyordu. "Göçmen" sözcüğünü duyan nazır, dilekçeyi içtenlikle okumaya koyuldu. Silistreli olduğunu öğrenince daha bir duygulanıp, "Ya... Vatan Silistre" dedi iç çekerek.

Silistre'nin o dönem insanlarında yurtseverlik çağrıştıran bir anlamı vardı. İmparatorluğun bocalaması karşısında Türk aydını Namık Kemal, ulusal birlik ve dayanışma üstüne çabalar harcamış, bu konuda siyasal ve sanatsal yapıtlar vermişti. Bunlardan biri tiyatro türünde yazdığı *Vatan yahut Silistre* adlı yapıtıydı. Yurtseverlik duygu ve düşüncelerinin toplumda yerleşmesini amaçlayan bu yapıtı bilmeyen yoktu. 1873'te İstanbul'da oynandığında yer yerinden oynamış, özellikle gençler, Namık Kemal'i büyük Türk kahramanı olarak hayranlıkla alkışlamıştı.[9]

Nazır Şükrü Bey, karşısında duran delikanlıya "Ya... Vatan Silistre" derken bu çağrışımın etkisindeydi. Dilekçenin içeriğini okuyunca sevecenliği arttı. Yeniden içini çekti. "Demek vatana hizmet etmek için geldin?" dedi. "Evet" karşılığını alınca, "Ailede vatan için çalışanlar var mı?" diye sordu:

Delikanlının "Dedem Silistre'de savaşmış; Osmanlılar bu gün yarın gelirler diye hâlâ orada bekliyorlar" demesi, nazırı can evinden vurdu. Türkler için yurtseverlik kavramının simgesi olan Silistre'nin yabancılar elinde kalması ve yurtseverlerin orada artık hiçbir zaman gelmeyecek olan Osmanlıyı beklemesi gözlerini yaşarttı. Birçok göçmen çocuğu için yaptığı gibi Silistreliyi de parasız yatılı öğretmen okuluna yerleştirmeyi düşündü.

Öğretmen okulları göçmen çocukların alınyazısıydı o günlerde. Parasal olanakları bulunmayan yetenekli Rumeli gençlerine bu yolla yardım ediliyordu. Onların öğretmen olması ülke için daha yararlı oluyordu Şükrü Bey'e göre.

Önceki bakanlar öğretmen okullarına öğrenci seçmede yanlış davranmışlar, mesleği gözden düşürmüşlerdi. Anadolu'da çok sayıda ilk ve ortaokul bulunmadığı için öğretmen okullarına İstanbul liselerinde sınıfta kalan, okuldan atılan öğrenciler alınmış, onlardan bir yarar sağlanamamıştı.

Nazır Şükrü Bey'in önlemlerinden biri de öğretmen okullarını Anadolu'ya yaymaktı. Bunu başlatmıştı. Karşısında duran pehlivan yapılı Silistreli genci gözleriyle kucaklayarak anlattı:

"Bak evladım, seni İstanbul'un en iyi okuluna yazdırabilirim. Ama bunu yapmayacağım. Biz İstanbul diye diye ülkenin başka yanlarına bakmamışız. Sizin Rumeli o yüzden elden gitti. Anadolu'ya bakmazsak, o da gidecek. Eğitimi Anadolu'ya yaymak istiyoruz. Seni, benim memleketim Kastamonu'ya göndereceğim. Öğretmen ol, vatanına hizmet et. Ülkeyi cahillikten kurtaralım. Gençlerden bunu bekliyorum" dedi. Bir görevli çağırarak, delikanlının Kastamonu Öğretmen Okulu'na kaydı için işlemlerini yaptırıp, seksen kuruş (dört mecidiye) yolluğunu eline teslim ettirdi. Onu uğurlarken de "Haydi bakalım Silistreli. Vatan Silistre!.." dedi yeniden.

Genç Tonguç dışarı çıktığında elbet yeniden dünyaya gelmiş gibiydi. Sonunda okuma olanağını "kaleminin" hakkıyla almıştı. Kayıt belgesi, yol parası elindeydi. Paşanın ve avukatın yaptıkları onu üzmüştü ama Şükrü Bey gibiler de vardı dünyada. Sonrası kendine kalmıştı. Çalışkan bir öğrenci olmak, sınıflarını başarıyla geçmek, vatana hizmet etmek, ilerde kendi gibi olanların okuması için çaba göstermek gerekiyordu. Tüm bunları yapmak onun için kolay şeylerdi. Olgunlaştığını yeniden duyumsamış, kendine güveni artmıştı. İstanbul'da okul arama serüveni ona deneyim kazandırmıştı. İyi ile kötü, yanlışla doğru, aynı anda aynı yerde bulunuyordu. Her karanlığın bir aydınlığı vardı. Rahatlayınca böyle şeyler geçti aklmdan.

Kastamonu yolculuğunu nasıl yapacağını sorup öğrenmişti. Gemiyle İnebolu'ya, oradan karayoluyla nazırın kentine geçecek, okuluna kavuşacaktı. Akşam otelde küçük bavulunu sevinçle yerleştirip hazırladı. Sabah kalkacak olan İnebolu vapuruna yetişmek için erkenden yattı. Aylar geçmişti gelişinin üstünden. Yatağa uzanınca ailesinden, beldesinden iyice uzak yerlere gideceğini özlemle düşündü. Anasının "altın diken" ellerini, kardeşlerini anımsadı. Babası, okumasını onaylamasa da ona hep önem verir, büyük adammış gibi davranırdı. Ya dedesi: "Tonguçum" diye bağrına basar, sevecenlikle kucaklardı onu. Bunları düşünürken, dedenin yaşlı kollarında uyuyup kaldığı günlerdeki gibi kendinden geçti yatağın içinde.

Üç Başlı Osmanlı Eğitimi

İmparatorluğun nimetlerine kavuşmuş olanlar, kendi çocuklarını yabancı okullarda ya da özel öğretmenlerle okutup devletliler arasına sokuyordu. Kasaba eşrafı ve köy ağalarının çocukları kendilerine çeşitli çıkar sağlayan medreseler yoluyla toplumu sömürecek şekilde yetişiyordu. Geriye kalan yoksul halkın ve köylülerin okuyup adam olması, istenilen bir şey değildi... Devrimci meşrutiyetçiler, yeni ilköğretimi halka götürme çabasına girişmişti..."

1939[10]

Tonguç'un aklında kalan çocukluk anıları arasında üç başlı Osmanlı eğitiminin izleri çarpıcı biçimde yer almıştı:

Bunlardan biri, Fatih Medresesi'nde çürümekte olan din eğitimiydi. İkincisi Osmanlı paşasının ağzından duyduğu, "parası olanların okuması"nı sağlayan özel ve yabancı okullardı. Üçüncüsü ise kendinin de peşinden koştuğu, devlet güvencesinde "modern laik eğitim"di.

Gerek çeşitli etnik gruplardan oluşması, gerekse din ve saltanat ortaklığına dayanan siyasal yapısı nedeniyle imparatorluğun eğitim düzeni böylesine kendine özgü ve karışıktı. Üstelik kâğıt üstündeki çabalara karşın "modern eğitim" adına yapılanlar İstanbul ve çevresinden öte gitmiyordu. Anadolu'ya götürülen yalnızca din eğitimiydi. Düzen böyle kurulmuştu. Bu durumuyla Osmanlılarda eğitimin başat dayanağı dindi. Din adamı yetiştiren medreseler ve okuma-yazma yerine yalnızca din kuralları belleten "mahalle mektepleri", Osmanlı düzeninin halka yönelik eğitimine damgasını vurmuştu. Tonguç çocukluğunda amcasının edilgen davranışlarında, daha sonra da Fatih Medresesi'nde okuyan hemşehrilerinin daralan dünyasında algıladığı medrese eğitimini, ilerde köylere eleman yetiştiren kurumlar olarak incelerken şunları saptayacaktır:

"Anadolu medreseleri, Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle Selçuklular döneminde kuruluyor. Yanıbaşındaki tekkelerle birlikte, verimli vadilerin içindeki köylere kadar her yere yayılıyor. Selçuklular'ın dili Farsça olduğu için medrese dersleri Farsça ve Arapça olarak yapılıyordu.

"Osmanlı Türkleri ayrı bir devlet olduğunda resmi dil olarak Türkçe seçiliyor. Yazışmalar Türkçe yapılıyor. Buna karşın medrese öğretiminde Arapça ve Farsça sürüyor. Bu garip seçim ilerde Osmanlı eğitim öğretiminin önünde büyük bir engel olarak kalıyor. Böylece medreseler, Türk toplumu içinde ulusal olmayan kurumlar olarak etki alanına girenlere İslamlık bilgileri ve yabancı kültürleri öğretip aşılıyor. Medrese etkisinde kalan Türkler, bu yüzden ulusal değerler yerine, bu kurumların yaymaya çalıştığı Arap kültürüne bağlanmışlar, bunun yayılması için yüzyıllar boyunca var güçleriyle çalışmışlardır.

"Öğretim dili Türkçe olmayan, dünya görüşü yönünden ümmet kavramına bağlı bulunan medreseler, Osmanlı toplumunun eline geçen her yerde kültür yayıcı kurumlar olarak yer alıyor. İmparatorluğun sürmesi ve İslam dininin yayılması için eleman yetiştiriyor. Medrese çıkışlılar din görevlerini sürdürürken bir yandan camilerin yanındaki dinsel ilkokullarda hocalık (öğretmenlik) yapıyor. Ama burada öğrettikleri de okuma yazma değil, din kurallarıdır.

"Bu eğitimden geçenler aklının erdiğine değil dinin emrettiğine uyan kişiler oluyordu. Avrupa'da gelişmeye başlayan müsbet bilimlerle ilişki kuramayıp dine bağlı kalışları, medreseleri gerçek yaşamdan uzaklaştırıyor, basit doğa olaylarını bile yorumlayamayacak duruma düşürüyordu. Bu inançlarını eğitmekte oldukları çocuklara ve halka aşılayınca kendileriyle uyum içinde olan cahil yığınlar yetişiyordu. Devletin bu cahiller ordusu, imparatorluğun gerileme devrinde her yeniliğin karşısına dikilerek, Türklerin uygarlığı yakalamasını zorlaştırmış ve geciktirmiştir. Bu yüzden Osmanlı toplumu, değerleri çürümüş Ortaçağ yaşamını bırakıp, Batı uygarlığının yarattığı yeni âlemin içine girememiştir."[11]

Ancak Batı uygarlığını yaratan düşünler, gerek Avrupalı ulusların çabalarıyla, gerekse Osmanlı yenilikçileri yoluyla ülkeye girmeye başlıyor, din eğitimiyle bir yere varılamayacağı anlaşılıyordu. Medreselilerin yıllarca okuttuğu çocuklarda 15-16 yaşma gelmelerine karşın okuma-yazma, anlama düşünme yönünden hiçbir gelişme olmadığı görülüyordu.

Bu gerçeği ilk gören sorumlu II. Mahmut, din eğitimiyle Batı uygarlığı karşısında durulamalacağını anlayarak yeniliklere girişiyor (1823-1838). Çıkardığı yenilikçi "ferman"la eğitimin yapılaşmasına ve yayılmasına yönelik ilginç ilkeler getiriyor. Çağdaş ilköğretimi zorunlu gören ferman ülkenin birçok yerine gidiyor. Başkaca yaptırımlar da getiriliyor. Örneğin, "okulu bitirdi" belgesi olmayan çocuklar işe alınmayacaktır. Ama yenilikler, din eğitimi ve paralı eğitimle birlikte yürüyecek, üçüncü kanal olan okullaşma, modern eğitimin yaygınlaşmasını sağlayacaktı. Bu amaçla önce rüştiyeler, daha sonra da Tanzimat yenilikleri sırasında öğretmen okulları açılmıştı.

II. Mahmut döneminde başlatılan başka bir gelişme, medreselerin destekçisi olan yeniçeriliğin kaldırılması (1825), mühendishane (mühendis okulu), tıbbiye, harbiye gibi okulların açılmasıydı. Artık subay olacak gençler, önceden olduğu gibi medreseden yada devlete eleman yetiştiren saray okullarından değil, bu okullara hiç bulaşmamış, dahası hiç okul görmemiş olarak askere gelen halk çocuklarından seçilerek, subay hazırlık sınıfı oluşturuluyor. Bunlara okuma-yazma ve askerlik öğretiliyor. Daha sonra bu yeni subay adayları erlere okuma-yazma öğretmede kullanılarak iyi sonuçlar alınıyor.

Böylece hızını halktan alan, medreseyi ve din eğitimini dışlayan eğitim reformu hareketinin sivil kesimden önce orduda başlatılmasının, ordunun eğitim felsefesinde günümüze kadar gelen bir lâik eğitim geleneği oluşturduğu görülüyor. 1830'larda Amerika, Fransa, İngiltere ve İskandinav ülkeleri, genel eğitim modelinde yer verilen bu yöntemin daha önce Türk subaylarınca başlatılmış olduğundan Türkiye'nin bile ayrımında olmadığı anlaşılıyor.[12]

Askeri kesime birçok yenilik ve nitelik kazandıran bu özgün uygulama, sivil kesimi kapsayacak şekilde yaygınlaşamıyor. O yıllarda Avrupa'da eğitim çoğunlukla Hıristiyan topluluklarının elinde olduğu için bunun da etkisiyle, devlet ekonomik ve askeri alanda zayıfladıkça, eğitim "topluluk" kuruluşlarının elinden alınamıyordu. Bir yandan din eğitimi, bir yandan modern laik eğitim çabaları sürerken, bir yandan da Hıristiyan toplulukların yönettiği kendi başına buyruk azınlık ve yabancı okulları, Osmanlı eğitiminde okullaşmanın başka bir kolu olarak varlığını sürdürüyor, gelişiyordu. Daha çok kentlerde oturan ve ticaretle uğraşan Rum, Ermeni, Musevi vb. etnik ve dinsel kökenli kesimler, kendi eğitim sorunlarını toplulukları yoluyla çözümlüyor. Kendi dil, din ve kültürlerini sürdüren ve meslek veren okullarını istedikleri biçimde açıp geliştiriyordu.

Bunlar dışında, Amerika ve Fransa yayılmacılığının bir uzantısı olarak açılan özel yabancı kolejler, misyoner okulları bu üçüncü çeşit okullardandı. Bunlar geri kalmış Osmanlı eğitim düzeni için birer örnek olmaktan çok, kendi misyonerlik amaçlarını önde tutuyordu. Çoğu İstanbul'da ve öteki büyük kentlerde olan bu okullara azınlık ve yabancılar kadar Türk öğrenciler de ilgi duyuyor ve alınıyordu. Anaokulundan başlayarak, çocuklarını yabancı okullarda okutan, okutmak isteyen Türkler çoktu. Kendi dilini, edebiyatını, kültürünü özümlemeden bu okullara giden çocukların yabancılaşmaya uğrayacağı doğaldı. Buna karşın benzer kurumların Tanzimat döneminde daha çoğalıp geliştiği görülüyor. Yabancı ve özel okullara ilginin arttığını gören kimi Türk girişimciler de gerek ulusal, gerek tecimsel amaçlarla benzer özel okullar açmaya başlıyor. İstanbul'da Darüşşafaka Lisesi, Şişli Terakki Lisesi vb. vakıf okulları bu dönemde açılıyor.

Osmanlı eğitiminde başka bir ilginç örnek, devletin "Enderun Okulları"dır. Bunlar saraya eleman yetiştirmek amacıyla açılan ve azınlıklar arasından seçilen çocukları alan saray okullarıdır. Buralara alman öğrenciler, devletin çeşitli kademelerinde görev yapacak sadık kişiler olarak yetiştiriliyordu.

1839-1876 yılları arasını kapsayan Tanzimat döneminde de yapılıyor eğitimde birçok yenilik. Askeri okullar daha önce tuttukları yoldan yürürken, halkın eğitimi için benzer önlemler uygulamaya koyuluyor. 1848'de ilk kez erkek öğretmen okulu açılıyor. Bu açılış, halka yönelik sivil okulların çoğalmasını kolaylaştırması yönünden önem taşıyor. Ne var ki öğretmen okulu açılması medreselinin ya da başkalarının öğretmenlik yapamayacağı anlamına gelmiyor. Başka kaynaklardan öğretmen alınması ve medreseler sürüyor. Osmanlı düzeninin siyasal yapısı ve felsefesinde bir değişiklik olmadan, eski anlayışla ve Batının kopyası olarak yapılan yeniliklerin ülkeye fazla bir yarar sağlamadığı biliniyor. Nasıl medrese eğitimi bir "medrese kafası" yaratmışsa, Tanzimat eğitimi de Osmanlı toplumunun "Tanzimat kafası"nı yaratıyor.

Padişah II. Abdülhamit, Osmanlı Rus Savaşı nedeniyle toprak kaybından kaygı duyup,1878'de parlamentoyu kapatarak, "Mutlakiyet Dönemi"ne girdiğinde eğitimdeki çabaları sürdürüyor. Özellikle kurumları çoğaltmak, çok öğrenci almak vb. çalışmalar yapılıyor. 1870'te Kız Öğretmen Okulu açılıyor.

Ancak bu dönemde toplumdaki baskılar eğitime de yansıyor. Özel okullar çoğalıyor, yabancı okulların zararlı etkileri artıyor. Ülke sorunlarıyla ilgili uyarılarda bulunan, görüş bildiren birçok öğretmenin uzak yerlere sürülüp, işten çıkarıldığı görülüyor. Örneğin, Fransız Devriminden söz eden Hüseyin Hüsnü, Trablusşam'dan Diyarbakır'a gönderiliyor. İstanbul'da ilerici bir eğitimci olan Selim Sabit, başka ilerici bir eğitimci olan Suavi'den söz ettiği için evi ile okul arasında kalma yasağı konuyor. Suavi ise Kastamonu'ya sürülüyor. Yurdun dört bir yanına sürülen bu ilerici öğretmenlerin, gelecek meşrutiyet kuşağının yetişmesinde önemli etkileri olacaktır. Gittikleri kasabalarda yenilikçi gençlerin, onların çevresinde toplanarak yararlanma yolunu tuttukları görülecektir.[13]

Anadolu Yolculuğu

Yüzyıllar önce bu topraklar üstünde çeşitli ırklar ve dinlerin yaşadığı, düzenli büyük köylerin olduğu bir dönem vardı. Bir zamanlar Atlantik'ten Kırım'a, Viyana'dan Hint Okyanusuna kadar uzanan bu koca imparatorluk, iç ve dış etkenlerle gittikçe sarsılmış, küçülmüştü... İnsanlar, savaş korkusu, soygun korkusu ile dağlara, ıssız yerlere çekilerek, bölük pörçük oraya buraya iğreti gibi yerleşiyordu. Bu bir kaçıştı. Hayatlarını ölmeyecek kadar sürdürebilmeyi yeğliyorlardı..."
1939[14]

Öğretmen okuluna alınma yazısı ve dört mecidiye yol parası cebindeydi. Erkenden otelden ayrıldı. Gene küçük tahta bavulunu sırtlayıp Galata rıhtımının yolunu tuttu. İskeleye vardığında görevli ona: "Vapurun kalkacağı saat belli değil, ara sıra uğrayıp sor" dedi. Bir süre oralarda dolaştı. Rıhtımda yabancı gemileri seyrederken, İnebolu'ya gidecek yolcuların köşede heyecanla konuştuklarını gördü. Duydukları onu şaşırtmıştı: Alman gemileri Karadeniz'e çıkıp, Rus limanlarını bombalamış, savaş patlıyormuş. Boğazlar kapanmış, bu yüzden gemi kalkmayacak ya da belli olmayan bir zamanda kalkacakmış.

Gerçekten de öyle olmuştu. Silistreli delikanlı, yaz mevsiminin sıcak günlerinde, kan ter içinde sokak sokak okul ararken, İstanbul'un başka yerlerinde neler olup bittiğini bilmiyordu elbet. "Batılıların çoktandır 'hasta adam' olarak baktıkları Osmanlı yöneticileri de o günlerde siyasal hastalıklarının terini döküyordu. Boğazlardaki köşklerde, yabancı elçi ve temsilcilerle gizli açık, ikili üçlü görüşmeler yapılıyor, politikada, havanın fırtınadan önceki hali yaşanıyordu... Yalnız İstanbul'da, yalnız boğazın sularında değil, dünyada, özellikle

Avrupa'da benzer 'sıcak' bir hava esiyordu. Batının gelişmiş ülkeleri kendi alanlarına sığmayarak, sömürge ve pazar bulmak için yarışıyor, yayılmacı politikalara soyunuyorlardı. Bu amaçla birbirlerine yaklaşıyor, ya da karşı oluyorlardı."[15]

Delikanlının İnebolu'ya gitmek için rıhtımda beklerken yolculardan duyduğu savaş haberinin perde arkası böyleydi. Yabancılar, Türk savaş gemilerine buyruk vererek, Karadeniz'deki Rus limanlarının bombalanmasını sağlamıştı. Bunun ardından Rusya Fransa'ya, İngiltere ve Almanya'ya savaş açmış; böylece Almanya'nın, dünyanın yeniden paylaşılması planına Osmanlılar da katılmıştı.

Tonguç bir savaş çocuğuydu. Küçüklüğünü örseleyen Balkan Savaşlarından sonra, gençlik yılları da Birinci Dünya Savaşının sıkıntıları içinde geçecekti. Daha sonra bir genç öğretmen olarak Kurtuluş Savaşını yaşayacağı ise henüz hesapta yoktu.

O, bu tarihsel olaylardan habersiz Galata rıhtımında beklerken bir kargaşa yaşandığının ayrımına vardı. Savaş korkusu deneyimleri ona, böyle bir durumda zaman yitirmemek gerektiğini öğretmişti. Dönüp yeniden İstanbul'da bir okula girmeyi isteyemezdi. Nazır, sevecen davranışıyla geriye dönmesini olanaksız duruma getirmişti. Aklına bir çözüm geldi: Rüştiyede okuduğu coğrafya kitabını çantasından çıkarıp, haritaya baktı. Kastamonu'ya karadan nasıl gidileceğini araştırdı. Bolu-Gerede yolunun kestirme olduğunu gördü. O yolla karadan gidecekti. Kayıkla Haydarpaşa'ya geçti. Bu geçişi onu, Batı'dan Doğu'ya, Avrupa'dan Asya'ya, Rumeli'den Anadolu'ya, bayındır yerlerden bakımsız topraklara götürüyordu. Alışılmışa göre ileri öğrenim için genellikle gelişmiş yerlere gidilirdi oysa. Haydarpaşa'dan Adapazarı için bir üçüncü mevki bileti alarak trene atladı. Katar akşam karanlığında hareket ettiğinde o bir köşede dalmış, düşünüyordu:

"Bu kente engin umutlarla gelmişti. Gelmeden önce burayı başka türlü tasarlıyordu. İstanbul için anlatılanlar masallardaki gibi büyüleyiciydi. Anavatan onun için her köşesinden iyilik, güzellik fışkıran kutsal bir ülkeydi. Orada yaşayan insanları melekler gibi sevimli Müslümanlar sanıyordu. Oysa karşılaştığı gerçek böyle çıkmadı. Hele Galata ve Beyoğlu yanları bir Müslüman kentine hiç benzemiyordu. Ona çocukluğundan beri Osmanlıları yedi düvele karşı koyacak güçte insanlar olarak belletmişlerdi. İstanbul'da böyle insanların yarattığı bir hava bulamamıştı. Tersine orada yılgın, bitkin, her şeyi Allah'tan bekleyen, Balkan Savaşları yenilgisinin etkisi altında ezilmiş karamsar insanlarla karşılaşmıştı. Rumeli'den sökülmüş göçmen konvoyları yürekleri titreten izler bırakmış, derin yaralar açarak yaşamı sarsmıştı. 'Öç alma' sık sık duyulan sözlerdi. Ya kendi çektiği sıkıntılar; avukatın kötülüğü, paşanın iticiliği..."[16] Bu izlenimleri ileriki yaşamında hep anımsayacak, belki de bu etkiler onun İstanbul'a uzun süre soğuk bakmasına neden olacaktı.

O bunları düşünürken tren Adapazarı'na gelmişti. Gecenin geç bir saatiydi. Ucuz bir otele yerleşip Kastamonu yolunu sordu. Çok uzak olduğunu öğrenince harita ölçümünün kendini biraz yanılttığını anladı. Ama daha yakın bir

yol yoktu. Önemli olan para durumuydu. Harçlığını hemen hemen İstanbul'da tüketmişti. Nazırın verdiği yol parası ise değil araba, hayvanla gitmesine bile yetmezdi. Önlem olarak Bolu'ya kadar yaya gitmeyi deneyecek, sonrasını orada düşünecekti.

Çantasından kurtulmak için kitaplarını, çamaşırlarını iki ayrı paket yaparak Kastamonu'ya postaladı. Kalan öteberisini torbasına doldurup omuzuna astı. Eline bir sopa alarak yola koyuldu. Rumeli'nin geniş ufuklu düz yollarına benzemeyen, kıvrılarak uzayıp giden engebeli yerlerden geçiyordu. Gencecik bacakları zor dayanıyordu o kadar yürümeye. Hanlarda köy odalarında yata kalka dört gün sonra Bolu'ya vardığında durumu ölümcüldü. Ayakları su toplamış, dizleri güçsüz kalmış, çok sıkıntı çekmişti. Tahta sedirlerde sabahı zor etmiş, yolcuların anlattığı korkutucu savaş ve soygun olaylarını kaygıyla dinlemişti. Dirençli ve cesur olsa da söylenenler uykusunu kaçırmıştı. Bolu Kastamonu arasındaki yolun daha tehlikeli olduğunu öğrenmesi korkusunu artırdı. Tek başına yola çıkılmaması, kafilelerle gidilmesi söyleniyordu.

Bunları duyunca yaya ve tek başına yola düşmekten vazgeçti. Yokuşlarda inmek koşuluyla katırcı ondan dört mecidiye (seksen kuruş) istemişti. Oysa yalnızca yüz kuruşu vardı. Han parasını ödememişti. Topallayarak Bolu Eğitim Müdürlüğüne gidip durumunu anlattı. Müdür sanki İstanbul'daki paşayla sözleşmiş gibi, "Parasız öğrenim görülmez. Kendi başının çaresine bak, ödenek yok" dedi. Nazırın buyruğu olmasına karşın onun bu ilgisizliğinde biraz da bölgecilik kokusu vardı. O yıllarda çok sayıda göçmen öğrencinin parasız yatılı okullara alınmasına kimi yöneticiler karşı çıkıyordu.

Hana dönüp yeniden düşündü. İstanbul'dan özenerek aldığı saatini elden çıkarmaktan başka umarı yoktu. Nasıl ve kime satacaktı. Gitti geldi Bolu çarşısına, olmadı. Kaldığı handa Anadolu'nun bir ilinden, okumaya giden varsıl bir gençle arkadaş olmuştu. Sonunda saatini bir mecidiye eksiğine ona satarak Kastamonu yolculuğunu güvenceye aldı. Arkadaşı da İstanbul'dan önce şık bir saat edindiğine sevinmişti. Tonguç, parayı alır almaz hemen katırcıyla anlaştı. Yokuşlarda inecekti hayvandan.

Ertesi gün ortalık ağarırken kervan yola koyuldu. Onu tüccar eşyası yüklü bir katıra bindirdiler. İlerde kentin dışına çıkıp dağlara doğru vurunca, kervancının tutturduğu çığlığa benzer türkü onu hüzünlendirdi. Hayvanların sırtına asılı çanların acı sesi de karışıyordu türküye. Bu iki sesli uyum, Anadolu'nun ağır aksak yaşamından kopup gelen bir iniltiydi aslında. Katır sırtında, olanları şaşkınlıkla izleyen delikanlı, çok sonraları bu yollardan başka taşıtlarla gidip gelirken o "dil"i daha iyi anlayacak, kitaplar dolusu anlatacak, anavatanın iniltisini sevince dönüştürmeye uğraşan bir eğitimci olacaktı.

Yol boyu inleyip giden hüzünlü sese ve çevreye alıştıktan sonra bu ilginç grup yolculuğundan hoşlanmaya başlamıştı. Doğadaki ve geçtikleri köylerdeki değişik görüntüyü ilgiyle izliyordu.

İlk yokuşa geldiklerinde anlaşmaları gereği katırdan inerek yürümeye başladı. Bu gencin kendilerine benzemeyen davranışları, söylemeden hayvandan inmesi katırcının hoşuna gitmişti:

"Efendi, sen de köylü müsün ki bizim halimizden bu kadar iyi anlıyorsun?"

"Köylü olmasam bu katırın üstünde durabilir miyim?"

"Niçin tam köy işleri yapacak bir yaşta" gurbete çıktığını sordu ona katırcı. Öğrenim için parasız yatılı okula gireceğini öğrenince caydırıcı öğütlere başladı. Okuyanlar hakkında onun da olumlu izlenimi yoktu. Rumeli'den olduğunu öğrenince daha da şaşırdı:

"Demek muhacirsin?" dedi. Göçmenlere yardım duygusuyla, "Seni yokuşlarda indirmek istemezdim ama görüyorsun hayvanın halini" diyerek gönlünü aldı. Oysa o konvoyla yürümeye alışmış, sevmişti bile.

"Gündüzleri kervanın yürüyüşü, yapılan yarenlikler, gittikçe değişen görüntüler, su başlarında verilen molalar, ekmek-zeytinle açılan yoksul azıkları, yollarda görülen meyvelerin toplanıp yenmesi" onu oyalıyor, ilginç gözlemler ediniyordu. Yol uzadıkça gördüğü ilkel durumlara şaşırıyor, kimi zaman tedirgin oluyor, ister istemez Dobruca yanlarıyla karşılaştırıyordu.

Gerede'den sonra, "doğa, insan ve uygarlık" durumunda şaşılacak farklar olduğunu anladı. Yol gittikçe daralmış, "mekkâre" yoluna sapılmıştı. Katırcı bu dar yolu, savaş sırasında ve tehlikeli durumlarda soygundan, düşmandan korunmak için, askerlerin kullandığını anlatmıştı. Ovalar, ekili tarlalar gittikçe azalıyor; dereler, bayırlar, düzensiz ormanlar başlıyordu. Bu coğrafyada ufkun insana sıkıntı verecek kadar daraldığını duyumsadı.

İnsanların giysileri bile ona çok değişik gelmişti. Erkek ve kadınlar, elle dokudukları bezlerden yaptıkları eskimiş yamalı giyimler içinde çok yoksul görünüyordu. Mola verdikleri su başlarında gördüğü, çamdan yapılmış su kaplarının işçiliği kaba ve gelişigüzeldi. Çeşme yalaklarının ve musluk görevi yapan olukların derme çatma ağaçlardan oluşuna şaşıyordu. Hele yol boyunca sürüp giden kağnı gıcırtısı ve acayip tekerleklerinin ağır ağır dönüşüne alışamamıştı.

Oysa Rumeli köyleri çok başkaydı. Oraların yokluğu yoksulluğu farklıydı. Tuna boylarının geniş ovaları vardı. Bakımlı ve geniş yolları, tekerlekleri hızla dönen sağlam arabaları vardı. Ağaçtan bile olsa, testileri güzel, susakları ince işlenmişti. Deliormanlar'ın yontma taşlarından, usta elinden çıkmış anıt gibi çeşmeleri vardı. Rumeli'nde böylesine küçük ve iğreti kurulmuş köyler yoktu. Ora köyleri uzaktan görününce, kırmızı kiremitli, sağlam yapılı okulu, minareli camisi, kuleli kilisesi öne çıkardı. Derli toplu, sıvalı, badanalı, arka ve önleri çitle çevrili sebze ve meyve bahçelerinin ortasında, kuytu Rumeli köy evleri güzeldi. Orada insanlar yoksul olsa da bakımlı ve uygar görünümlüydü.

Köylülüğün zorluklarını bilmiyor değildi. Kendi durumu da bir köylülük yaşamıydı. Ama Anadolu köylerinin ve köylülerinin koşulları neden bu kadar ilkel ve ağırdı? Köylerin niçin bu kadar küçük ve bakımsız olduğunu düşünüyordu. Burada her şeyin oyuncak örneği ve iğreti olması nedendi? Bunu sorunca, "Bu dünya geçici" demişti katırcı. Ama onu anlamamıştı.[17]

Çocukluğunun Kastamonu yolunda aklının ermediği bu nedenleri yıllar sonra iyi anlayacak, *Canlandırılacak Köy* kitabında şunları yazacaktır:

Bu topraklar üstünde yüzyıllar önce çeşitli ırklar ve dinlerin yaşadığı, düzenli, büyük köylerin olduğu bir dönem vardı. Bir zamanlar Atlantik'ten Kırım'a, Viyana'dan Hint Okyanusuna kadar uzanan bu koca imparatorluk, iç ve dış etkenlerle gittikçe sarsılmış, küçülmüştü...

"Osmanlı yönetimi altında olan Araplar, Ermeniler, Kürtler, Bulgarlar, Yunanlılar, Sırplar, Arnavutlar sık sık özgürlüklerini isteyip hırçınlaşıyordu. Onların her başkaldırısını bastırmak için çoğunlukla Türk köylerinden asker toplanırdı. Devletin, padişahın, paşanın giderleri köylü halkın emekleriyle karşılanıyordu. Anadolu köylüleri paşa-bey konaklarının yağını, balını; atların, eşeklerin, katırların sırtında, bozuk yollarda ölümle çarpışarak taşıyordu...

"Yemen'de, Trablusgarp'ta, Balkanlar'da yıllarca savaşan askerlerden ölmeden köylerine dönenler, yaşlanmış sakatlanmış oluyor yada yeni bir savaşın kaygısını yaşıyordu. İnsanlar, savaş korkusu, soygun korkusu, vergi korkusuyla dağlara, ıssız yerlere çekilerek, bölük pörçük, oraya buraya iğreti yerleşiyordu. Bu bir kaçıştı. Yaşamlarını ölmeyecek kadar sürdürebilmeye razı oluyorlardı."[18]

Tüm verimliliğine karşın Anadolu toprağı bu yüzden bayındır olamamış, olanını bu yüzden yitirmişti. Eski uygarlıkların yatağı olan o "anavatan" bu nedenle uygarlıktan nasibini alamamış bir görünüm içindeydi. Kervancıbaşının söylediği iniltiye benzer türküler, bu yalnızlığın ağıtı, Anadolu'nun dışa vuran çığlığıydı. Bu nedenle ozanlar acı söylemiş, türküler acı yakılmıştı. Anadolu toprağının acısı, Tuna boylarının hüznünden başkaydı. Buralar oralara benzemiyordu.

Kastamonu'ya yaklaştıkça doğa iyice değişti. Yüksek, görkemli Ilgaz Dağları'nın engin ormanları, Rumeli'nin Karaormanlarından kopup gelen delikanlıda, masallarda anlatılan ülkelerden birine geldiği duygusu yaratmıştı. Korku salan doğa görüntüleri onu sanki sersemletmişti. O görkemli güzelliği uzun süre kavrayamadı. Vahşi doğa zenginliği karşısında ürperdi. Karanlıkta bir ormana girilince sıkıntısı artıyordu. Doğup büyüdüğü yerler, çocukluk yıllarının geçtiği Tuna kıyıları, Silistre Kalesinden bakınca karşıda uzanan yeşil ovalar gözünün önüne geliyor, içinden ağlıyordu. Olurunu bulsa okumaktan vazgeçip, geri dönecekmiş gibi oluyordu.[19]

Gurbete çıkan her çocuğun, gencin kapılacağı bir duyguydu bu. Katırcı ona, "Efendi, bugün Kastamonu'ya varıyoruz" dediğinde durumu hemen değişmiş, okulunu ve orada nasıl karşılanacağını düşünmeye başlamıştı. Nazırın memleketi Kastamonu nasıl bir yerdi acaba? Arkadaşları ve öğretmenleri nasıldı? Gözünde bunları canlandırmaya başlamıştı. Rumeli'nden çıktıktan aylar sonra amacına kavuşacak, eğitimi güvence altına alınacaktı. Korkuları geride kalmış, özlemlerini bastırmıştı. Kastamonu'ya yaklaştıkça uçacak gibi oluyordu.

Akşamüstü, derenin içinde sıkışmış bir yer etkisi yapan kentin minareleri ve bazı büyük yapıları göründüğünde heyecanı arttıkça arttı. Kent girişindeki köprünün başında kervandan ayrıldı. Torbasını omuzuna asıp, nerede olduğunu sorarak okulunu buldu. Kapısında "Darülmuallimin" (Erkek Öğretmen Oku-

lu) yazılı konağın içine girince sevincinden ne yapacağını şaşırdı. Dünyalar onun olmuştu.

Peşinden koştuğu aydınlık işte buradaydı. Bunu anlatmak kolay değildi. Okumak, öğrenim görmek isteyip de bunun fırsat ve olanağını zor bulanlardan başkası bu duyguyu anlayamazdı.

Fesli Öğretmenlerin Eğitimi

"... Ben amcam gibi medresede değil mektepte okuyacağım. Rüştiyede gördüğüm fesli öğretmenler gibi olacağım..."

1912[20]

Medrese çıkışlılar sarıklı hocalardı. Okuma yazma öğretmek için yetiştirilen yeni öğretmenler ise fes giyiyor, fes yenilik simgesi sayılıyordu. II. Mahmut döneminde kabul edilmiş olan bu ikinci başlık, Tanzimat döneminde İstanbul için zorunluydu. Memur ve memur adayı öğrenciler, kendilerine özgü fesler giyerdi. Toplumda sarık medrese kafasını, fes Tanzimat kafasını simgelerdi. Tanzimatçılar, "Batının tekniğini alalım, kafamız İslami kalsın" anlayışı içindeydi. Batı tipi pantolon ceket üstüne giyilen fes bu anlayışı iyi yansıtıyordu.

Kastamonu Öğretmen Okulu'na yerleşen Tonguç, "fesli öğretmen" adayları arasına katılmıştı. İkinci Meşrutiyetin sevecen nazırı Şükrü Bey'in onu yolcu ederken söyledikleri aklından çıkmayacak, ilerde bu konuyu da yazacaktı:

"İmparatorluk içerden ve dışardan sürekli sıkıştırılıyordu. Topraklardan boyuna veriliyor, kıpırdamalar bitmiyordu. Yöneticiler güç durumdaydı. Avrupa'da bulunan toprakların Balkan Savaşlarında sırayla gitmesi, Osmanlı aydınlarını düşündürüyordu. Her toprak kaybında ivedi olarak nedenler üzerinde duruluyor; bunun Batı uygarlığını yakalayamamaktan ileri geldiği kanısına varılarak, her seferinde öncelikle eğitime el atılıyordu. Son kez de öyle olmuştu. Eğitim için yazılıp çizilmiş, yöneticiler uyarılmıştı. İlköğretimin yeniden yapılanması, orta öğretim ve meslek okullarının çoğaltılması nedeniyle öğretmen yetiştirme gene gündeme gelmişti. Meşrutiyet önlemleri içinde eğitim ve öğretmen yetiştirme başta geliyordu. Ne var ki bir şey gene unutuluyordu. Yapılan yenilikler, devlete temel taşı olacak köylüyü canlandırmaktan, onları uyandırmaktan uzaktı. Eğitim denince taşra değil, İstanbul ölçü oluyor, yalnızca bir kesimin gereksinmeleri düşünülüyordu."[21]

Din düzeni ve saltanat ortaklığına dayanan ve birçok etnik kökenden oluşan Osmanlı toplumunun beklentisini içeren eğitim düzenlemesini yapmak kolay değildi. Bir yandan medreseler ve yabancı okullar etkinliklerini sürdü-

rürken, meşrutiyetin yapabileceği tek şey, okuma-yazmayı biraz olsun devlet eliyle halka ulaştırmaktı. Bunun için 1913-1914 yıllarında taşrada 21 yatılı öğretmen okulu açılmış, bunlara toplam 1500 öğrenci alınmıştı (*Canlandırılacak Köy*). Silistreli İsmail Hakkı bu 1500 öğretmen adayından biriydi.

O yıllarda özellikle taşradaki öğretmen okulları bakımsızdı. Gurbeti göze alarak uzun ve zor yolları katederek kavuştuğu okulu bakımsız bile olsa onda fazla düş kırıklığı yaratmamıştı. Öğrenim görme amacına kavuşması şimdilik yeterliydi. Bu amacın dışındaki sorunlar onun için ikincildi. Genç olmasına karşın yaşamın gerçeklerini sezmekte, anlamaktaydı. Onun öğretmen okulu yılları Birinci Dünya Savaşma rastlamıştı. Bir savaş çocuğu olarak güçlükleri biliyordu. Ancak bu eski konağın kapısından girdiğinden beri aklına takılan bir konu vardı. Merdivenden çıkarken, karanlık aralıklardan yürürken duyduğu tahta gıcırtıları ona bir şeyi hep düşündürüyordu: Acaba okulu niçin Rumeli'ndeki okullar gibi değil de eski bir konaktı?

Osmanlı Devleti koşullarında bunun çok önemli bir öyküsü vardı. Nerede olursa olsun bir okul açılırken, yeni bir yapı olanağı hiçbir zaman bulunamıyor, işe yaramaz eski evler okul olarak kullanılıyordu. Emrullah Efendi'nin nazır olduğu dönemde (1908-1911), böyle olması karar altına bile alınmıştı. Özellikle ilköğretimin yerel bir gereksinme olduğu düşünülüyor, mahallenin okulunu kendi yapması ya da eski bir yapı bulunması isteniyordu. Halkın eğitimi söz konusu olunca bu sıkıntılar ortaya çıkıyordu. Saltanatın giderleri o kadar çoktu ki, böyle işler için ödenek ayrılması olası değildi. Çocuklarının okumasını bekleyen halktan bunun giderini karşılaması isteniyordu. "Anadolu halkı varını yoğunu saltanata akıtıyor, onu doyuramıyordu. Onlar köşklerine her yağlıboya sürdüklerinde birkaç köyün battığının, kasabalarda asırlık çarşıların kapandığının ayrımında değillerdi" (*Canlandırılacak Köy*).

Tonguç'un daha o zaman gözünden kaçmayan, "eski evlerden bozma okullar" sorunu, 1935'te ilköğretim genel müdürü olarak göreve başladığında karşısına çıkacak, bakana sunduğu muhtırada, öğrenciliğinden beri bildiği bu konunun kökten çözümü için öneri getirecekti.

Savaşın sıkıntılarına ve ailesinden uzak olmasına karşın öğretmen okulu yıllarını iyi değerlendiriyordu. Çalışkanlık küçüklükten beri kişiliğinin bir parçasıydı. Bağımsız yaşama, kendini yönetme alışkanlıklarını sağlıklı olarak kazanmış, bilinçli bir gençti. Öğrenciler arasında sevilen bir arkadaştı. Kimi öğrencilerden iki üç yaş büyük ve gelişmiş oluşu ona daha olgun bir hava veriyordu. Bu özellikleri nedeniyle öğretmenler ona arkadaş gibi davranırdı. Ama o aradaki sırayı saygıyı her zaman kollardı. Bir yanıyla yalnız bir gençti aslında. Bu yalnızlık onun duygu ve düşünlerini geliştirip yoğunlaştırıyordu. Geleceğin ülkücü (idealist) öğretmeninin hayallerini besleyen, düşün kanallarını açan, güzel bir yalnızlıktı bu.

Kastamonu Öğretmen Okulu'nda iki yıl kaldıktan sonra Tataratmaca'da olduğu gibi çevresine sığamadığını yeniden duyumsadı. İstanbul'a gitmeyi kuruyordu. Bunun anlamı kimi öğrencilerde olan büyük kent özlemi ya da yoksunluklardan kaçıp kurtulmak değildi asla. Onun derdi dağarcığını daha çok dol-

durmak, daha iyi yetişmekti. Ufkunun açılmasına gereksinim duymasıydı. Belki gönlünün bir köşesinde Tuna boylarına yakınlık ve özlem duygusu da vardı.

Nazır Şükrü Bey onu Kastamonu'ya gönderirken, "Alışamazsan seni istediğin zaman buraya aldırtabilirim" demişti. Ama onun alışamamak gibi bir sorunu yoktu. Okuluna çoktan alışmış, sınıflarını başarıyla geçen iyi bir öğrenciydi. İstanbul'u istemesinin "anlamı"nı anlatan bir mektup yazdı Şükrü Bey'e. Nazır, pehlivan yapılı Silistreli genci hemen anımsadı ve anladı. " 'Vatana hizmet için' kendini daha çok yetiştirmesi gerekiyor" diye düşündü. Bu yüzden okul değiştirme isteğinde bulunmuştu. Dileği, 1918'de son sınıf öğrencisi iken yerine getirildi.

O artık İstanbul Öğretmen Okulu öğrencisi İsmail Hakkı'dır. Üç yıl önce geldiğinde edindiği olumsuz etkilere karşın İstanbul'dan sonuna kadar yararlanmayı koymuştur aklına. Gerek çevre, gerek okul ortamı, amaçları için daha yararlı olacaktır. İstanbul Öğretmen Okulu, dönemin eğitim hareketlerinin kalbiydi. Eğitimde yeni düşüncelerin, program ve yöntemlerin üretildiği, uygulamaya koyulduğu ilk merkezdi. Dönemin ünlü eğitimcileri bu okulun öğretmeni olmuşlardı. Yalnız onlar değil, ateşli düşün ve sanat adamları olan çoğu aydın, edebiyatçı ve yayıncı orada ders veriyordu.

"Meşrutiyet dönemindeki çabalar eğitime nicelik ve nitelik yönüyle fazla bir şey getirmese de Türk eğitim düşünü ve pedagojisinin, kendi düşünür ve eğitimcilerince ele alınıp, konuşulup tartışıldığı bir dönem olarak görülür. Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Müderris Baltacıoğlu, eğitimci Satı Bey, Emrullah Efendi, Tevfik Fikret, Etem Nejat, Nafi Atuf Kansu vb. eğitimci ve aydın, bu dönemde Türk eğitim yaşamına ilginç düşün ve tartışmalarıyla katılıyor."[22] Bunlar, Tonguç'un öğrenci olarak içinden geçtiği eğitim döneminin etkin kişileridir.

Ülkede bir köy sorununun varlığı ve eğitimde ele alınması bu zamana rastlar. Dönemin Kastamonu Milletvekili, eğitimci İsmail Mahir Efendi (1869-1916), köy eğitimine ve öğretmen yetiştirme sorununa, ülkenin gerçeklerine uygun ilginç öneriler getiriyor. Öğretmenin köyün özelliğine uygun bir donanımda yetişmesi, köy okulunda bahçe ve tarım işleri yapılması, köyler için kadın ve erkek öğretmenler yetiştirilmesi gibi görüşler öne sürüyor. İsmail Mahir Efendi ayrıca açtığı yetim okullarında (Darül Eytam), kız ve erkek öğrencilerin el sanatları ile yetiştirilmesi üstünde duruyor. 1913-1914 yıllarında öğretmen okulu müdürlüğü yapıyor.

Dönemin Türk eğitimci ve düşünürlerinin her birinin İslamcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık, Türkçülük, Sosyalizm gibi düşün akımlarının etkilerini taşıdığı biliniyor. Onların grup ve kişiler olarak Türk eğitimi için getirdikleri önerilerde bu etkilerin payı vardı. Türk aydınları bu konudaki tartışmalarını ve düşünlerini, gerek kendi çıkardıkları dergi ve kitaplarla, gerek diğer basın yoluyla yaymışlardı. Bu dönemde İstanbul'da olsun, taşrada olsun, özellikle eğitimle ilgili dergi vb. yayınların çokluğu dikkati çeker. Dönemin özgürlük ortamında, eğitim üstüne yapılan bu tartışmalardan, öğretmen okulu öğrencilerinin etkileneceği doğaldı. Bu nedenle bir ara bu okullara, "özgürlük okulları" bile dendiği anlaşılıyor.[23]

Ünlü Türk düşünürü Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin, Türk eğitimi için ilk kez kuram üreten ve tartışan kişiler olarak görülür:

Ziya Gökalp (1876-1924), düşünleriyle, meşrutiyet dönemini etkileyen Türk aydınlarının başında geliyor. Gökalp, bireyci yaşam felsefesinin yaygın olduğu o ortamda, toplumcu ve ulusal bir eğitim düşüncesi geliştirmeye çalışıyor. Toplum kültürünü önemsiyor. Ancak, kültür ve uygarlık görüşünde İslamlaşma ilkesine bağlılığı, ümmet ruh ve uygarlığını bir değer olarak kabul etmesi, Gökalp'i okulla medreseyi bir arada yaşatmak yanlışına düşürüyor. Okullara ve üniversiteye felsefe ve sosyoloji derslerinin konması için çalışmış, bu derslerin öğretmenliğini yapmış, İstanbul Öğretmen Okulu'nda ders vermiştir. *Türkçülüğün Esasları* vb. yapıtları, kendi çıkardığı ve başka dergilerde yayımlanan yazıları ilgiyle izlenmiştir.

Prens Sabahattin ise düşünce düzeyinde kalan yaklaşımında, Batının bireyci eğitim biçimine yönelmek gerektiğini öne sürüyor. Önerisinde, Osmanlı toplum yapısını ve koşullarını gözönüne almaması eleştirilere neden oluyor.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978), gerek meşrutiyet, gerekse cumhuriyet döneminde Türk eğitim sorunları üstüne ve genelde eğitim üstüne ileri sürdüğü düşünlerle ve kimi uygulamasıyla en çok ilgi çeken kişidir. Özellikle "iş eğitimi" konusunda geliştirdiği, zaman zaman da uygulama olanağı bulduğu kendine özgü görüşleri vardı. Eğitimde, "iş"e, güzel sanatlara ve yaratıcılığa önem veriyordu. Eğitim görüşünün içeriğinde iş ve sanata yönelmesi, Ziya Gökalp'le aralarında tartışmalara yol açmış, görüşleri günün *Muallim* dergisinde yer almıştır. Baltacıoğlu, Batının, tüketime dayanan, ederi yüksek eğitim modelini gerek eğitbilimsel gerekse ekonomik yönden bizim gibi gelişmemiş ülkeler için yanlış buluyordu. Endüstrileşmiş toplumların eğitimi için iyi olan bir yöntemin Türkiye okulları için de yararlı olacağı anlamına gelmeyeceğine ilk dikkati çeken pedagogtur. Üniversitede ve öğretmen okullarında pedagoji, elişleri ve yazı öğretmenliği yapmış; çok sayıda yazı ve kitabıyla da eğitimin gelişmesi için çaba harcamıştır.

Eğitime getirdiği "Tuba Ağacı" kuramıyla ünlü olan Emrullah Efendi (1858-1914), bir süre maarif nazırlığı yapmıştır. Eğitim yöneticiliğinde olumlu örnekler verdiği görülür. Ona göre yetenekli olanlara yüksek öğrenim vererek toplum düzeltilebilir. Temel eğitim aile ve dinin işi olmalıdır vb. Nazırlık döneminde özellikle temel eğitimde önemli kararlar aldığı biliniyor.

İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul Öğretmen Okulu müdürlüğüne getirilen Arap asıllı eğitimci Satı Bey (1884-1968), daha çok yöneticilik ve uygulamadaki başarılarıyla eğitime ve öğretmen yetiştirmeye katkıda bulunuyor. Beden eğitimi, resim-elişi ve müzik derslerinin öğretim programına alınması için çaba gösterip bunu başarıyor. Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı kuramına karşı çıkarak, öğretmen okulunu çekip çevirmede, öğrencilere ülkücülük aşılamada etkili çalışmalar yapıyor. İstanbul Öğretmen okulu ve genelde öğretmen yetiştirmeyi etkileyen Satı Beyin 1919'da memleketi olan Suriye'ye gittiği, daha sonra Bağdat'ta öldüğü anlaşılıyor.

Galatasaray Lisesi (Mektebi Sultani) çıkışlı olan, aynı kurumda müdürlük

ve Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği yapan Tevfik Fikret (1867-1915) de dönemin adı geçen eğitimcilerindendir. İstanbul Öğretmen Okulu'nda çalışıp "Darülmuallimin Marşı"nı yazdı. Öğrencilere konferans verdirmek vb. demokrat tavırlarıyla, zulme ve haksızlığa isyan eden ve gençlik için, çocuklar için yazdığı şiirleriyle öğrencileri etkilemiştir.

Daha sonraki dönemlerde önemli etkileri görülen meşrutiyet eğitimcilerinden biri de Ethem Nejat'tır (1887-1921). Mutlakiyet döneminde gazetecilik yapan Ethem Nejat, Avrupa'ya kaçarak orada ülkesindeki rejimle savaşımını sürdürürken bir yandan öğrenimini ilerletti. Meşrutiyetle birlikte yurda dönerek kendini eğitim mesleğine vermiştir. *Yeni Fikir* dergisini çıkararak yeni görüşlerin yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Daha çok sosyalist görüşün etkisinde olan Ethem Nejat, tarıma dayanan ve köylerin gelişmesini etkileyecek bir eğitimi savunup öneri getirenlerden biridir. Öğretmen okulu öğrencilerini köylere götürerek halkı tanımaları için öncülük etmiştir. Görevli olduğu çeşitli illerde ilköğretimin gelişmesi için sağlam uygulamalar yaptığı görülür. Eskişehir eğitim müdürlüğü sırasında bunun örneklerini göstermiştir. Satı Bey'le birlikte önerdikleri "Yatılı Bölge Okulları" o dönemde uygulamaya konmamıştır ama eğitimin çözümünde sağlıklı bir öneri olarak Türk eğitim birikimleri içinde yer almıştır. Eskişehir eğitim müdürü iken Almanya'ya gönderildiği anlaşılıyor. Ayrıca çeşitli illerde öğretmen okulu müdürlüğü de yapmıştır. Ethem Nejat'ın Tonguç'u en çok etkileyen Türk eğitimcisi olduğu ileride görülecektir.

Cumhuriyet dönemi eğitimi ve politikasında da önemli bir ad olan Nafi Atuf Kansu (1890-1949), Meşrutiyet dönemi eğitiminde etkin görevler almıştı. 1913'te Edirne Öğretmen Okulu Müdürü iken İstanbul Öğretmen Okulu'na gelerek, Satı Bey'le birlikte yeni yöntemler üstünde çalışıyor. Daha sonra Bursa Öğretmen Okulu Müdürü olarak öğretmen yetiştirme grubunda görev alıyor. Yeniden İstanbul'a dönerek, kız ve erkek öğretmen okullarında yeni yöntem ve yeni derslerle ilgili çalışmalarını sürdürüyor, yöneticilik görevi alıyor.

Meşrutiyet döneminde eğitim üstüne düşün üreten Türk eğitimcilerinin ortak özelliği, yurt ve dünya sorunlarına ilgi duymaları ve eğitim sorunlarına içtenlikle gönül vermeleridir. Hemen hepsi, görüşlerini kitap vb. yayınlarla açıklamıştır. Ömrü yetenlerin bu konudaki çalışmalarını cumhuriyet döneminde de sürdürdüğü görülür.

Çoğu Batıyı tanımış, mutlakiyet döneminde kaçarak, orada bir yandan ülkeleri için savaşımı sürdürürken bir yandan da yeni gelişmeleri izleyip kendilerini yetiştirmişlerdir. Ancak tüm iyi niyetlerine karşın halka yayılacak ve onları etkileyecek bir eğitim ortamı yaratılamadığı görülür. Kuşkusuz bu yalnız onların değil, en başta düzenin sorunuydu.

Birçok güçlüğe karşın, öğretmen okulu öğrencileri, Ethem Nejat, Satı Bey gibi eğitimcilerin etkisiyle ülkücü aydınlar ve eğitimciler olarak yetiştiler. Meşrutiyetin fesli öğretmenlerinin hiç olmazsa bir bölümü, gerek Kurtuluş Savaşı yıllarında, gerekse cumhuriyete geçişte ve cumhuriyet döneminde, Batıdaki çağdaşlarından çok üstün anlamıyla, uygarlığın gerçek "er"leri oldular. Köyde

eğitim davasının çözümü de onlardan gelecektir. İlerde Köy Enstitülerini kurmak için yoksunluklara katlanmayı göze alanların çoğu gene onlar arasından çıkacaktır.[24]

Şapka Devriminde de fesleri atıp, en önce şapka giyen onlar olacaktır. Atatürk, "kafaların üstünde bilgisizliğin, yobazlığın, ilericiliğe ve uygarlığa karşı bir işareti" gibi duran fesi ortadan kaldırmak gerektiğini vurgulayarak şapkayı önerdiğinde onu en iyi anlayan öğretmenler olacaktır.[25]

Yurtdışında Öğrenci

> *O yıllarda Batının birçok ülkesinde önemli değişiklikler olmuştu... Özellikle eğitim-öğretim birçok mücadele pahasına, kilisenin otoritesinden kurtarılarak, yeni düzenlemelere gidiliyordu. İlkokullardan üniversiteye kadar, tüm eğitim kurumları devletleştiriliyor; halk uygarlığın gerçeklerine göre devletçe eğitilmek isteniyordu..."*
>
> *1939*[26]

Osmanlı Devleti yurtdışına öğrenci göndermenin yabancısı değildi. Saray ve çevresinin gençleri, yabancı okullarda okuyanların çoğu, öğrenim amacıyla ya da bilgi görgü kazanmak için Batıya sık sık gidip geliyordu. Kıyım dönemlerinde kendini oraya atan birçok Türk aydını da Avrupa'nın eğitim olanağından yararlanıyordu.

II. Mahmut döneminde başlatılan Batılılaşma hareketinden sonra, devlet eliyle yurtdışına öğrenci gönderme işine daha çok önem verildiği görülür. Meşrutiyet yenilikçileri de aynı yolu izleyerek, eğitimdeki yeni yöntem ve teknikleri öğrenmek, incelemek için birçok Batı ülkesine öğrenci gönderiyordu.

Öğretmen okulunu bitirir bitirmez Tonguç'u da öğrenim için yurtdışına gönderilen 20 kişilik bir grubun içinde Almanya yolcusu olarak görüyoruz (Eylül 1918). Yalnız Almanya değil, grupta başka ülkelere gidenler de vardı. Bu grubun gidişiyle ilgili olarak, dönemin *Muallim* dergisinde şu bilgiler yer alıyor (sadeleştirilmiştir): "Bu yıl da İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitiren 25 kişi öğrenim için Almanya'ya gönderiliyor. Bu efendiler orada iki yıl pedagoji (fenn-i terbiye) öğrenimi görecekler. Dil yönünden güçlük çekmemeleri için onlara İstanbul'da Almanca öğretiliyor." (1918, sayı 24, s. 842) Bu açıklamadan sınıfın hepsinin gittiği anlaşılıyor. İçlerinde Fuat Gündüzalp, Hayri Ardıç, Prof. Ömer Tarman gibi kişiler de bulunuyordu. Tonguç'un öğretmen okulu yıllarında derslerle yetinmeyerek özel çalışmalarla Almancasını ilerlettiği anlaşılıyor. (İleriki yıllarda oğlu Engin'in ortaokul öğrencisi iken yabancı dile olan ilgisizliğini görerek, çaba harcamadan yabancı dil öğrenemeyeceğini, kendisi-

nin öğretmen okulunda herkes yattıktan sonra tavan arasında mum ışığında çalışarak Almancasını ilerlettiğini söyleyip ona yardımcı olmayacaktır.)

Osmanlıları onulmaz bir savaşa sürerek ülkeyi paylaşım noktasına getiren Almanya, bu "iyi" ilişkiler nedeniyle daha önce de ülkesinde Türk gençlerinin öğrenim görmesine yardımcı olmuştu. Yalnız Almanya değil Fransa ve İngiltere de gerek öğrenim için gönderilenlere, gerekse sığınınacı olarak gelenlere yardımcı oluyordu.

Eğitim görmek yoluna Rumeli'nden Anadolu'ya gelen, Birinci Dünya Savaşı içinde öğrenimini tamamlayan bir genç öğretmen olarak yeniden Batıya öğrenim görmeye giden Tonguç, yoğun duygu ve düşünceler içindeydi. Bir yanında ailesine, köyüne, beldesine özlem de vardı kuşkusuz. Giderken uğrayıp ailesiyle görüşüyor. Ama o, savaş yıllarının ve bozuk düzenin bilediği ülkücü bir genç öğretmen olarak geride bıraktığı yurdunu düşünmektedir durmadan. Bu düşünleri ve duyumsadıkları tüm bireysel tutku ve özlemlerinin önüne geçiyordu. İlerde Anadolu'nun çelişkilerle dolu o günkü durumunu da şöyle yazacaktı *Canlandırılacak Köy* adlı yapıtında:

"Meşrutiyet dönemi özgürlükleri fazla işe yaramamış, eğitim başta olmak üzere, değişmenin ortamı yaratılamamıştı. Okulla medreseyi, banka ile tefeciyi, Arapça ile Türkçe'yi, kulüple tekkeyi, trenle merkebi ve deve katarını, zanaatçının ilkel işleriyle fabrikayı, elektrikle mum ışığını, sarıkla fesi, üniversite ile kadı yetiştiren medreseyi, milliyetçilikle Osmanlıcılığı, Batı uygarlığı ile geri Doğu medeniyetini yanyana yaşatabileceklerini sanıyorlardı... Yenilikçiler yaptıkları devrimin yolundan sapmışlar bocalayıp duruyorlardı... İmparatorluk temelinden çürümüş bir yapının çöküşü gibi yıkılacaktı... Bu olayın, devlete temel taşı olacak köylüyü canlandırmamaktan, halk denilen güce dayanmamaktan kaynaklandığını anlayanların sayısı azdı... Toplum doğu anlayışını değiştirmeyenlerin oyuncağı oluyordu." (s. 160) Oysa Batı, gerek eğitim gerekse ekonomik ve sosyal yönden daha 1908'lerde birçok sorununu çözümlemişti:

"O yıllarda birçok Avrupa ülkesinde önemli değişiklikler olmuştu. Bilime, demokrasiye dayanan ülkelerde, özellikle eğitim-öğretim birçok mücadele pahasına, kilisenin otoritesinden kurtarılarak, yeni düzenlemelere gidiliyordu. İlkokuldan üniversiteye kadar, tüm eğitim kurumları devletleştirilerek, halk uygarlığın gerçeklerine göre devletçe eğitilmek isteniyordu... Okul eğitiminden geniş çapta yararlanmanın yolları vardı. Okul devletin elinde kutsallaşıyor, döneme 'çocuk asrı' deniyordu. Yenilikçi eğitim bakanları, 'Kültür Savaşı Bakanı' olarak görülüyordu. Köyler boşalıyor, kent nüfusu artıyor, büyük kentler durmadan çoğalıyordu. Genişleyip çoğalan fabrikaların işçileri, öğretmenler, teknisyenler aralarında dernekler kurarak örgütlenmişti... Georg M. Kerschensteiner gibi eğitkenler getirdikleri yeni bakış açısıyla eğitim politikalarını ve öğretim yöntemlerini etkileyecek önerilerde bulunuyor, bunlar uygulanıyordu. Kerschensteiner, daha 1908'de eskinin 'bilgi okulu'na karşı çıkarak, 'geleceğin okulu iş okuludur' demişti. John Dewey, dünya pedagoji âlemini sarsmaya başlamıştı. Öğretmen yetiştirme bu değişmelere

göre düzenleniyor, çalışan öğretmenler iş başında yetiştirilerek yeni yöntemler öğretiliyordu." (s. 165)

Tonguç'un Almanya'da öğrenim gördüğü yer, Karlsruhe yakınındaki Ettlingen'de yapılan öğretmen semineriydi. Burası öğretmen yetiştirmede yeni deneyimler geliştiren bir kurumdu. Onun bu seminerde resim-elişleri alanına yönelmesi giderken uygun mu görülmüştü yoksa kendi seçimi miydi, bilinmiyor. Ancak o yıllarda Türkiye'de öğretmen okulu programına yeni alman dersler arasında, resim-iş, beden eğitimi ve müzik derslerinin önemli bir yeri olduğu, Batıdan bu alanlarla ilgili yöntem ve tekniklerin incelenip öğrenilmek istendiği biliniyor. Hangi nedenle olursa olsun, Ettlingen seminerinde seçtiği resim-elişi alanı, onun ilerde meslek yaşamında geliştireceği özgün "iş eğitimi" görüşü için bir temel oluşturacaktı.

Almanya'ya ilk gidişindeki öğrenimi dokuz ay sürüyor. Bu ülkenin dışardaki savaşları bitmeden içerde iç savaş patlaması, Türkiye'de ise Kurtuluş Savaşına girişilmesi gibi nedenlerle, orada öğrenim görmekte olan Türk öğrenciler geri gönderiliyor. Tonguç'un yarım kalan öğrenimini tamamlamak için 1921'in Eylül ayında ikinci kez gidip, 1922'de döndüğü, 8 Haziran-4 Temmuz 1925 tarihleri arasında yeniden Leipzig Pedagoji Enstitüsü'ne bağlı iş eğitimi seminerine katıldığı görülecektir.

Onun bu aralıklı gidişleri, Almanya'da olanları, Batıyı, Batı eğitimini tanıması, kavraması için iyi bir fırsattı. Örneğin son gidişi kısa olmakla birlikte, "iş eğitimi" konusunda yaptığı çalışmalarda Leipzig seminerinden çok yararlandığı anlaşılıyor. Ayrıca bir yandan söz konusu programları izlerken, kendini onlarla sınırlamayıp, bir yandan da eğitimle ilgili başka kurs, konferans ve çalışmaları da izleyip, okulları incelediği anlaşılıyor:

"O yıllarda endüstri devrimini yaşamakta olan Almanya bu değişmenin gerektirdiği insan gücünü yetiştirme çabaları içindedir. Bunun için yeni gelişmeleri sağlayacak, çevreyi değiştirip iyileştirecek yeni bir eğitim peşindedir. Tonguç Almanya'daki incelemeleri sırasında bu amaçla geliştirilen 'Bauhaus' ekolünü tanıyor. Bu okul tüm sanatları bir çatı altında toplayarak, görsel teknolojinin ve mekaniğin yozlaşmaya yol açmadan sağlam eğitimini vermeyi amaçlıyordu. Resim, grafik, heykel, seramik, tekstil, vitray, ahşap ve metal sanatı, üç boyutlu objelerin yapımı, mimarlık ve iç mimarlık gibi sanatlar bir bütünlük içinde ele alınıyordu. Bu ekolün çalışmaları endüstriyi, sanatı, zanaatı etkisi altına almıştı. Yalnız sanatçı olacaklar için değil tüm halkın sanat eğitiminden geçmesi gerektiği savunuluyordu. Bunun için ilk ve ortaöğretimde sanat eğitimine önemle yer veriliyordu."[27]

Tonguç, sağlam Alman yapılarının, düzgün çizgilerin temelinde, anaokulundan başlayan böyle bir sanat eğitiminin etkileri olduğunu bu dönemde görüp anlamıştı.

Sonradan onun iş eğitimi görüşünü tartışanlardan kimileri, kendi için son derece önemli olan, Batı ve Doğu eğitimcilerinden ayrı bir iş eğitimi felsefesi yaratmasını ve sanat eğitimi anlayışını etkileyen, biçimlendiren, elişi ya da iş derslerini, sanat eğitimi çalışmalarını küçümsemişlerdir. Oysa onun, sistemi-

nin özgün dokusunu oluşturan ipuçlarını bu resim-elişi ve sanat eğitimi çalışmaları sırasında yakaladığı görülecektir. Daha sonraları Kerschensteiner'in iş eğitimi görüşünü gerilerde koyarak, kendi "Türkiye gerçeği" yoluna bu kavrayışla sapacaktır.

Almanya'da bulunduğu sıralarda, siyasal, toplumsal durumlarla ilgili gözlemleri de oldu kuşkusuz. O dönemlerde ve daha sonraları Batı ülkelerine gidip dönen eğitimciler, gittikleri ülkelerin yalnız eğitim programlarını ve yöntemlerini değil, sosyal ve siyasal ortamdan edindikleri görüşleri de ülkelerine taşıyorlardı ister istemez. Bu hep böyle oluyordu. Oğlu Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç* başlıklı kitabında o günlerin Tonguç üzerindeki etkisini şöyle yorumluyor:

"Almanya o yıllarda sosyal ve siyasal yönden en çalkantılı dönemini yaşıyordu. Bir yandan Alman generalleri dışarda yayılmacılık peşinde koşarken, içerde siyasal çatışmalar alevleniyordu. 4 Kasım 1918'de Münih'te sol ayaklanmalar başlamıştı. Aynı yıl Berlin'de Spartakistler ayaklanmış, Berlin yönetimini ele geçirmişler ama 15 Ocak 1919'da sosyal demokratlar duruma hâkim olmuş, Almanyanın büyük kentlerinde birçok kişi öldürülmüştü. Özellikle Tonguç'un öğrenim gördüğü seminerin bulunduğu Ettlingen, Baden-Baden eyaletine komşu olan Bavyera'da kanlı çatışmalar olmuştu... Bu çatışmalar döneminde, sonradan faşizm olarak nitelenen sağcı hareketler henüz yoktu. Tonguç Rusya yanlısı komünistlerle özgürlük yanlısı sosyal demokratların çatışmasını yaşamış, elbet kendine göre algılayıp yorumlamıştı. Sonraki yıllarda onun niçin politize katı tutumlar içinde devrimcilik yapmadığının temelinde gençliğinde edindiği bu deneyimlerin etkisi vardı belki."

Onun sağlam bir demokrat, ilerici bir pedagog, çalışkan bir dava adamı olmasında gençlik yıllarındaki bu gözlemlerinin payı olacaktır.

Savaşlar bitmek bilmiyordu. Tonguç, ilk gidişinde orada iç savaş tedirginlikleri yaşarken, ülkesinden yeni bir karışıklığın haberi gelmişti. Bu kargaşalar nedeniyle, Almanya'da eğitim gören Türkler öğrenimleri yarıda kesilerek yurtlarına geri gönderildiler. Bu bir grup Türk genci Hamburg limanından kalkan bir gemiyle yola çıkıp bir ay sonra, 19 Mayıs 1919'da, yurda döndüklerinde, aralarında, oradaki çeşitli akımların etkisinde kalmış, o günlerin hareketli kişileri de vardı. Bunların, uzun süren vapur yolculuğunda görüşlerini tartıştıkları, hatta aralarında çatışma çıktığı anlaşılıyor.[28] Görüş ayrılıkları nedeniyle bir gemide tartışarak yurda dönen o gençler, aynı gün bir başka gemiyle Samsun'a çıkan Mustafa Kemal'in, ülkenin tarihini ve "talih"ini değiştirecek bir adım atarak, yurtseverlere doğru hedefi göstereceğini bilmiyorlardı kuşkusuz.

Kurtuluş Savaşı Yılları

"Ülkenin havası solunamayacak kadar bozulmuş, her yeri karanlık basmıştı... Bu korkunç görünüm içinde; yarı aydınların korkaklığını, beceriksizliğini, hayınlığını, akılsızlığını gören gerçek yurtseverler için, büyük yıkımlar karşısında anasının kucağına sığınmaktan başka çaresi kalmayan bir çocuk gibi, yüzyıllardan beri Türk köylüsüne yuva olan Anadolu'ya, köylüye sığınmaktan başka çözüm kalmamıştı... mücadele etmek ya da onun kucağında ölmek gerekiyordu..."

1939[29]

Kurtuluş Savaşımızı düşünsel, duygusal ve eylem yönüyle çok az insan onun kadar derinden anlayıp yorumlayabilmiştir sanıyorum. Hemen tüm kitaplarının başında kimi zaman coşkuyla, kimi yerde öfke ve acıyla ya da içten bir kavrayışla o büyük ulusal olayı kendine özgü anlatımı ile vurgular. Bunda onun dededen kalma ulusal kimlik özleminin ve göçmenlik yaşamının etkisi de vardı belki. İlerde kuracağı eğitimde, Kurtuluş Savaşı birikimlerimizi ustalıkla kullanabilmesinde, bu değerleri eğitime taşıyabilmesinde konuyu böylesine kavrayıp benimsemesinin büyük payı olacaktır.

Yukardaki saptamalarını sürdürüyor:

"30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinden sonra yabancılar Türkiye'yi kendi aralarında paylaşıp, yerleşmeye başladıklarında ulusal bilinçten yoksun olan Osmanlı sarayı ve çevresi Amerikan ya da İngiliz mandasından başka çözüm göremiyordu. İşgal ordularıyla birlikte Anadolu'ya uygarlığın da geldiğini sanarak seviniyorlardı. Başka bir kesim, bağımsızlığın barışçı yollarla sağlanacağı düşünü kuruyordu. İçerdeki azınlıklar durumdan memnundu. Yıllardır savaştan savaşa koşan Anadolu halkı ve köylüler bitkindi.

"Bozguna uğrayan ordular dağıldığında, ölmeyen sakat ve hastalıklı köylüler, yurtlarına geri dönmeye başladılar. Herbiri birer köstebek yuvasına dönmüş köylerin yanında, köyün kapsadığı alandan daha büyük mezarlıklar oluşmuştu. Analar genç bir delikanlı olarak uğurladıkları oğullarını askerlikte, esarette kocamış oldukları için tanıyamıyordu. Dönüşlerinde tarlaları bozkır olmuş, sınırları kaybolmuş, köy korularının ağaçları kesile kesile çölleşmiş oluyordu. Atları, eşekleri ölmüş, kocamış, sürüleri tükenmişti. Babaları askere giderken doğan çocuklar, dönüşlerinde onlara 'amca' diyordu.

"Güvenilecek tek şey tıpkı babaları gibi devlete güç kaynağı olacak kuşaklardı... Anadolu köylüleri, yüzyıllardan beri kan döke döke sınırlarını bekledikleri imparatorluğun çöküşünü seyrederken, yabancı boyunduruğu isteyenlerin aymazlığını anlamaya başlıyordu. Düşmanlar, Anadolu'nun önemli kentlerini basmıştı...

"Artık köylüler gibi kentte yaşayan aydınların da ümitleri kesilmişti. Köy-

lüye esir işlemi yapılırsa şehirlinin de esir olacağını anlamaya başlamışlardı. Köy aç kalırsa günün birinde kasabalının da aç kalacağı görülüyordu. Köylü döğülürse, gün olup kentlinin de dayak yiyeceği ortaya çıkmıştı. Adalet makinesi köyde işlemezse kentte de bozulacağı belli olmuştu. Türk köylüsü cephelerde, tarlalarda, bozuk köprüsüz yollarda inlerken, konaklarında bilinçsizce eğlenenlerden bir bölümü, köylüden daha kötü durumda sürünmeye başlamıştı. Kıtalar büyüklüğünde toprakların terkedildiğine tanık olan bu insanlar, her biri yüzlerce köye bedel yalılarla konaklarını, kısa sürede boşaltacaklarını akıllarına bile getirmiyordu... Büyük kentleri işgal eden yabancılar, Osmanlı kabinesinin yükseklerinden başlayarak, suçsuz kahraman askerlere kadar herkese hakaret ediyordu.

"Bu korkunç görünüm içinde bulunan, ateşe hücum edecek kadar cesur, idealist insanlardan bir bölümü Anadolu'da ayaklandı. Onlar, tırnaklarıyla siperler kazarak, yumruklarıyla süngüyü, mitralyözü karşılayarak, kendilerine yurt olabilecek bir toprak parçasını kurtarmak, ülkenin çökmesine neden olan çürümüş kurumları yıkmak, soysuzları yok etmek istediler... Bir yanda yurtseverler, öte yanda düşman ve onunla iş birliği yapmış Osmanlı temsilcileri vardı."[30]

"Kurtuluş Savaşının önderi Mustafa Kemal, önceki savaşlarda, Türk halkının, özellikle köylülerin bir yanını iyi anlamıştı: Onların, dayanma, dayanışma ve imece gücüyle yapamayacakları yoktu. Geleceklerinin iyileşeceğini, değişeceğini anlatınca, bunu anlıyorlardı. Yurtseverler, bu büyük gücü arkalarına alıp, ulusu kurtarmak için savunmaya geçtiler. Bunu halka anlattılar. Onları aydınlattılar... Savaşın en soylu bölümlerinden biri, Türk köylüsü, işçisi, esnafı ve askerinin elele vererek, orduyu gerekli araç gereçlerle donatmakta çaba göstermeleriydi. Halkın geçmişinden taşıyıp geldiği alışkanlıkları Mustafa Kemal örgütlemişti... Özellikle köylüler bu savaşlarda o güne kadar tarihin yazmadığı büyük kahramanlıklar gösterdi."[31]

Böylesine olağanüstü bir savaşım, eğitim alanını derinden etkiledi doğal olarak. "Öğretmenler, eğitim yöneticileri ve öğrenciler, Kurtuluş Savaşına çeşitli şekillerde katıldılar. Erzurum, Sivas kurultayları ve daha nice toplantılar okullarda yapıldı. Yüksek okullar, öğretmen okulları ve askeri okul öğrencileri, öğrenimlerini terk ederek savaşım için Anadolu'ya, Ankara'ya koştular. İzmir'in yabancıların eline geçmesinden sonra yapılan gösterilere, Ulusal Kurtuluş kurultaylarına, Büyük Millet Meclisi'ne öğretmenlerin önemli katkıları ve katılımları oldu... Onlar da aralarında gerek ülke sorunları gerekse meslek sorunları için örgütlendi. Öğretmen dernekleri kuruldu."[32]

Aynı günlerde Ankara'da "Ulusal Eğitim Kurultayı" toplandı (15 Temmuz 1921). Kurultaya yurdun dört bir yanından 250'den çok kadın ve erkek öğretmen, eğitimci ve öğretmen okulu müdürü katılmıştı. Bunlar arasında yer alan geleceğin milli eğitim bakanı Hasan-Âli (Yücel), kurultaya İzmir delegesi olarak katılan gencecik bir öğretmendi. Öğretmen okulu öğretmeni Fuat'ın da (Gündüzalp) kurultaya Eskişehir delegesi olarak katıldığı, orada köyde eğitimle ilgili önerilerde bulunduğu anlaşılıyor.Ankara Öğretmen Okulu'nda topla-

nan kurultayı, Mustafa Kemal tek tek öğretmenlerin elini sıkarak açtı. Yurt içinde ve dışında büyük etkiler yaratan eğitim kurultayını onun cepheden gelerek açması heyecanı daha çok artırdı. Bir yandan Kurtuluş Savaşı verilirken, bir yandan eğitim kurultayının toplanması ulusal duyguları kamçılamıştı.

Mustafa Kemal kurultaydaki heyecanlı konuşmasında öğretmenleri "gelecekteki kuruluşumuzun saygıdeğer öncüleri" olarak tanımladı; onların toplumsal değişmedeki yerini vurguladı. Yeni Türkiye'nin ulusal eğitimini kurmalarını beklediğini belirti: "Toplumun eğitim programından söz ederken, eski devrin hurafelerinden, yaratılışımızla hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğudan Batıdan gelen etkilerden uzak, ulusal tarihimiz düzeyinde ve çağdaş bir kültür" kastettiğini söyledi. "Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken, onlara özellikle hakkı ile, birliği ile çatışan tüm yabancı öğelerle savaşım gereği telkin edilmelidir. Yeni kuşaklara (...) bu niteliğin aşılanması önemlidir" diye ekledi. *Hakimiyeti Milliye* gazetesi: "Kurtuluş ordusu Yunan'la çarpışırken, Ankara'da öğretmen ordusu cehle karşı savaş programı hazırlıyor" diye yazdı. Ayrıca, "Anadolu hareketini adi bir isyan, komutanını asi bir general olarak gören" Batılıların, Ankara'da öğretmen kurultayı toplanması karşısında utanç duyacaklarını, çünkü Anadolu hareketinin bir isyan değil savunma düzeyinde bir ölüm kalım savaşı olduğunu belirtti.[33]

Ancak bu kadar coşku ve ulusal bilinç yaratan eğitim kurultayı, Büyük Millet Meclisi'nde bulunan medrese kafalı bir grubun sözlü saldırısına uğradı. Onlar, kadın ve erkek öğretmenlerin aynı salonda oturmalarına karşı çıktılar. Oysa biraz ötede cephede, Anadolu kadınları cephane taşıma vb. işlerde, erlerimizle omuz omuza çalışıyor, çarpışıyordu. Medreselilerin bu tutumu politikada Atatürk'e karşı, eğitimde yeniliğe karşı hep sürüp gidecek, güçlü dönemlerde sinecek, zayıf anlarda ortaya çıkacaktır.

Kurtuluş Savaşının patlak vermesiyle Almanya'daki öğrenimi yarıda kalan Tonguç, yurda döndükten dört ay sonra, 19 Eylül 1919'da Eskişehir Erkek Öğretmen Okulu resim-elişi öğretmenliğine atanıyor. Yurtdışından yeni gelmiş bir öğretmen olarak, gerek "alan" bilgisi ve becerisi yönünden, gerekse genelde eğitim anlayışı yönünden oldukça donanımlıdır. Ama bu savaş ortamında "nasıl" bir öğretmenlik yapması gerektiğini sık sık düşünür. Çoğu gelenekçi çevrelerin çocukları olan öğretmen okulu öğrencilerine resim-elişi derslerinde nasıl yararlı olmalıdır, onlara ülkenin içinde bulunduğu savaşımı kavratmak için neler yapmalıdır? En doğrusunun öncelikle dersleriyle ilgili çalışmalarında ve öğretmenliğin gerektirdiği davranışlarda en iyi örneği vermek olduğunu düşünür. Bu yöntemle öğrencilerini etkilemeye başlamıştır. Bir akşam etüdünde, yabancıların niçin yurdumuza gelip yerleşebildiği konusunda öğrencilerine bilgi verirken, birden bulunduğu sınıfın kapısı açılır. Küçük yapılı, pembe yanaklı bir İngiliz subayı sınıfı basar. Genç öğretmene anlamadığı bir şeyler sorar. Beklediği yanıt ve davranışı göremeyince onu kırbaçlar. Kuşkusuz o güçlü kuvvetli pehlivan yapılı öğretmen, düşmanın kırbacına karşı o anda birçok şey yapabilirdi. Ama hiçbir davranış göstermedi. İngiliz subayına saldırmak isteyen öğrencilerine, "Oturunuz, halimizi görüyorsunuz, bir ulusu güçlü

yapan şeyleri kendimizde toplayamadıkça bu tokatı yemeyi hak ediyoruz" dedi.[34]

Genç olmasına karşın Kurtuluş Savaşı üstüne çok düşünüyordu. Küçüklüğünü etkileyen Balkan Savaşının izlerini hâlâ taşıyordu. Delikanlılığının en güzel yıllarını Birinci Dünya Savaşının gölgesinde geçirmişti. Şimdi de ülkesi bağımsızlık ve kurtuluş savaşı veriyordu. Bir savaş insanı olarak, bağımsızlığın, kurtuluşun ne demeye geldiğini iyi anlıyor, başka bir umar olmadığını biliyordu. Askere, orduya katılmanın daha yararlı olacağını bilse koşacaktı. Ama geride kalanlara verilecek önemli hizmetler de vardı. Bu nedenle öğretmenler askere alınmıyordu. Mustafa Kemal bunu kurultayda da belirtmişti. En iyisi, kurtuluşa cephe gerisinde, kendi görevi içinde ve en iyi şekilde katkı sağlamaktı.

Başka bir gün büyük bir savaş yangını olmuştur kentte. Öğretmen okulu yatılı olduğu için, öğrenciler nöbetçi öğretmenden izin alıp yangın söndürme yardımına koşmak isterler. Öğretmen izin vermeyince izinsiz gidip tehlike içinde olan birçok insanı kurtarırlar. Ama öğrenciler bu insanca yardımdan dönünce okula alınmazlar. Okul müdürü, izinsiz dışarı çıkan öğrenci için yapılacak bir şey olmadığını söyler. Ancak Tonguç'un başını çektiği genç öğretmen grubu, böyle olağanüstü bir savaş ortamında can kurtarmanın mı, yoksa tüzük maddesinin mi önemli olduğunu bir eğitim sorunu olarak tartışmaya açarlar. Sonuçta onların görüşü kabul görerek öğrenciler içeri alındığı gibi yaptıkları yardımseverlik kutlanır.[35]

O yıllarda Eskişehir Eğitim Müdürü olarak önemli çalışmalar yapmış olan Ethem Nejat'ın izlerini görür Tonguç orada. Onun Ethem Nejat'ı İstanbul Öğretmen Okulundan vb. çalışmalarından tanıdığı, ilerici görüşlerini bildiği, yazılarını okumuş olduğu anlaşılıyor. Almanya'ya da aynı grup içinde gitmişler, belki aynı vapurla dönmüşlerdi. Ama Ethem Nejat Eskişehir'e gelmemişti. O değerli eğitimcinin burada köy eğitimi için yaptıkları genç bir öğretmen olarak Tonguç'un ilgisini çeker. Beğendiği, etkisinde kaldığı Türk eğitimcilerinin başında Ethem Nejat'ın gelmesinde, o günlerin Eskişehir'inde yarattığı eğitim ortamını, özellikle köyde eğitime getirdiği gerçekçi çözümleri görmesinin büyük payı olacaktır.

1921'de Eskişehir düşünceye kadar oradaki görevini sürdürüyor Tonguç. O sırada, yabancıların işgal ettiği yerlerdeki okullar tatil edilip, öğretmenler izinli sayılıyor ya da başka yerde göreve gönderiliyorlardı. Tonguç da izinli sayılınca Ankara'ya gidip, yarım kalan öğrenimini sürdürmenin yolunu arıyor. Bu gidişinde Ankara yolculuğunu yaya olarak yaptığı anlaşılıyor. Ankara, yurtdışı öğrenimleri yarım kalan öğrencileri yeniden göndermek için harekete geçmiştir. Bir yanda Kurtuluş Savaşı sürerken bir yandan gelecekteki yeni Türkiye'nin yaratılması için alman olağanüstü önlemlerdir bunlar. Tonguç, bu kez Antalya üstünden vapurla yeniden Almanya'ya gidiyor.

Böyle olması bir kaçma ya da özgür seçimi değildi. Kendini yetiştirmek, gönlünün değişmez seçimiydi ama, o gönlün köşesinde önüne geçilemeyecek bir tutku daha vardı. Ne yapıp edip bir an önce ülkesine, "yorgun ve bitkin"

halkına yararlı hizmetler vermesi gerekliydi. Almanya'ya giderken, arkadaşı Sadık'a böyle yazıyordu.

Notlar:

1 *Tonguç'a Kitap*, s. 16.
2 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 48.
3 *Agy.*, s. 51.
4 *Tonguç'a Kitap*, s. 16.
5 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 48.
6 *Tonguç'a Kitap*, s. 18.
7 *Agy.*, s. 17.
8 *Agy.*, s. 18.
9 Y. Küçük, *Aydın Üzerine Tezler*.
10 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 171.
11 *Agy.*, s. 89.
12 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 15.
13 Y. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 162.
14 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 11.
15 J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 48.
16 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 55.
17 *Tonguç'a Kitap*, s. 21.
18 *Agy.*, s. 13.
19 *Agy.*, s. 25.
20 *Agy.*, s. 16.
21 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 96.
22 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 17.
23 Y. Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, s. 181.
24 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 17.
25 J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 239.
26 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 165.
27 H. Telli, TED'de (Türk Eğitim Derneği) Tonguç üzerine açıkoturum, Ankara, Kasım 1995.
28 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 77.
29 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 11.
30 *Aynı yer.*
31 J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 239.
32 Y. Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, s. 179.
33 *Agy.*, s. 190.
34 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 79.
35 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 170.

cumhuriyet dönemi

Bir Cumhuriyet Öğretmeni

Azizim, önümüzde her şeyden önce zavallı bir memleket var. Onu manen ve maddeten kurtarmak gerek. Biz bu işin bayraktarı durumundayız..."

1921[1]

Yarım kalan öğrenimini tamamlamak için ikinci kez Almanya'ya giden Tonguç, Karlsruhe'de Baden Güzel Sanatlar Akademisi'ne ve Beden Eğitimi Enstitüsü'ne devam etti. 1922 Ekim ayında yurda dönerek, Konya Lisesi'ne resim öğretmeni olarak atandı. Ayrıca lisenin beden eğitimi, öğretmen okulunun resim-elişi derslerini de veriyordu.

Yurtdışına gidiş gelişleriyle bölünen o tedirgin yıllarda en çok kaldığı yerdir Konya. Orada 20 Nisan 1924'e kadar kalıyor. Cumhuriyetin ilanında, ilk coşkulu günlerini bir genç öğretmen olarak orada yaşıyor. Hakkında anlatılan ve yazılanlardan edinilen kimi izlenimlere göre onun burada da iyi bir öğretmenin çalışkanlığı ve tutarlılığı içinde görevini sürdürdüğü, yerinden hoşnut olduğu anlaşılıyor. Ama 20 Nisan 1924'te Ankara Öğretmen Okulu'na atanıp, 15 gün sonra müdür yardımcısı oluyor. 20 Ekim 1924'te yeniden Adana Erkek Öğretmen Okulu'na gönderildiği ve lise resim derslerini de verdiği görülüyor. Sık sık yer değiştirmesinin, onun alanı olan resim-elişi derslerinin program, yöntem ve tekniklerinin Anadolu'daki öğretmen okullarında ve liselerde yerleşmesi ve yaygınlaştırılması amacına yönelik olduğu anlaşılıyor. Gelecekte eğitim adına birçok yanlışa imza atacak olan Reşat Şemsettin Sirer de Adana Lisesi felsefe öğretmenidir o yıllarda. Ayrıca öğretmen okulunda da ders vermektedir.

Tonguç, Adana'da bir öğretim yılı çalıştıktan sonra, 8 Haziran-4 Temmuz 1925 tarihleri arasında yeniden Almanya'ya giderek, Leipzig'de Pedagoji Enstitüsü'ne bağlı "İş Eğitimi Semineri"ne katılıyor. Bu gidişi kısa süreli olmasına

karşın onun ilerde geliştireceği kendine özgü "iş eğitimi" görüşünün biçimlenmesine büyük katkı sağlayacaktır. Almanya'ya aralıklarla gidip gelişleri ve orada Pedagoji Enstitüsü, Güzel Sanatlar Akademisi, Beden Eğitimi Enstitüsü gibi kurumlarda eğitim gördüğü sıralarda, onun kendi alanında edindiği bilgi ve beceriler yönünden olduğu kadar, Batının eğitim hareketlerini, ekonomik, sosyal, siyasal yaşamını; Almanya örneğinden gözlemlemiş ve bilgilenmiş olacağına daha önce değinilmişti. Ayrıca, Almanya'nın Batıdaki felsefe ve eğitim akımlarının beşiği olmasının onun eğitime ilgisini arttırmış olacağı bir gerçektir.

Leipzig seminerini bitirip yurda döndüğünde yeniden Ankara Öğretmen Okulu resim-iş dersi öğretmenliğine atanıyor (Eylül 1925). Artık yurtta cumhuriyetin her alandaki yenilikleri başlamıştır. Özellikle Mustafa Necati'nin bakan olmasıyla eğitim çabaları daha hızlanacaktır. Bundan sonra Tonguç, bilinçli bir cumhuriyet öğretmeni olarak sürekli bu çabaların içinde olacak, cumhuriyet eğitiminde kendine düşen yeri ve görevi alacaktır. Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında ikinci kez Almanya'ya giderken, Eskişehir'in bir köyünde çalışan ülkü arkadaşı Sadık'a yazdığı bir mektup, onun yurtseverliğinin ve meslek aşkının filizlendiği ortamları ve nasıl bir öğretmenlik amaçladığını yansıtması yönünden ilginçtir:

"Aziz kardeşim,

"İlk ayrıldığımızda... gittiğiniz için sizi takdir etmiştim. Şimdi kimbilir ne çok güçlüğe katlanarak orada hâlâ alçakgönüllü bir hayat sürdüğünüz için takdir ediyorum, demeyeceğim. Çünkü sanıyorum bu kelime düşüncemi anlatmaya yeterli değil. Onun için 'şayanı takdirsiniz' diyeceğim. Eskişehir'de köylülerle sık sık ilgilendiğim için ilkokul öğretmeninin ne kadar fedakâr olduğunu çok iyi anladım. Ve size tek önerim şu oluyor: Devam ediniz azizim... Ben Eskişehir'den memnunum. Yine oraya döneceğim. Şimdi Almanya'ya gidiyorum. Seminer adresime hemen mektup yazarsanız istekleriniz ne ise yerine getirmeye çalışırım. Bizim Feylesof Fuat da yanımda [Eskişehir'de Fuat Gündüzalp ile birlikte çalışmaktadırlar].

" Sadık! Okul hayatını sık sık hatırlıyoruz. İnsan eski anılardan uzaklaştıkça kıymeti çok artıyor. Ömrümün sonuna kadar öğrenci olmak isterdim. Fakat ne çare ki hepsi geçti. Sanıyorum sizin yumuşak kalbiniz bu sözlerden biraz rahatsız olacaktır. Fakat azizim, önümüzde her şeyden önce (zavallı) bir memleket var. Onu manen ve maddeten kurtarmak gerek. Biz bu görevin bayraktarı durumundayız. İnşallah bir gün mesut günler görürüz, şerefine yaşarız Sadık! Hiçbir şey yapamazsak, şunda başarılı olacağımıza kesinlikle inanıyorum: Bugün yoksulluklara bürünmüş viran Anadolu'da, hiç olmazsa ihtiyarladığımız zaman bizim gibi düşünenleri ve çalışanları görüp, bunlar bizim öğrencimiz deriz. Bu yeterli değil mi kardeşim? Yolculuk nedeniyle fikren çok yorgunum. Kusurlarımı affediniz. Oralarda bizi tanıyan arkadaşlar varsa hürmetlerimi takdim edersiniz...

"Eskişehir Darülmuallimin muallimlerinden (815 numaralı) mektep arkadaşınız İsmail"[2]

Dönemin ülkücü öğretmenlerinden biri olarak genç yaşında yazdığı bu

mektup, Tonguç'un daha o yıllarda nasıl bir öğretmen, nasıl bir meslek adamı olmayı amaçladığının belgesi gibidir. İyi bir öğretmen olmayı amaçlarken havanda su döğmeyerek bu düşünü yurdunun geleceği üstüne kurmaktadır. "Hep öğrenci kalmak" özleminde ise öğrenciliğin sorumsuzluk ve şamata yanları değil, çocukluğundan beri durmadan yeni şeyler öğrenmeye olan tutkusu vardı kuşkusuz.

Mektubun getirdiği başka bir ipucu, onun öğretmenlik mesleğinin en zor ama en sağlam ilkesini daha o zaman görüp benimsemiş olmasıdır. "Bir öğretmenin her şeyden ümidini kesse bile bir şeyden kesmemesi, düşünen ve çalışan öğrenciler yetiştirmesi gerektiği" bu mesleğin gerçekten başta gelen ilkesidir. Ama bunu gerçekleştirmek kolay değildir.

O, sonradan kuracağı Köy Enstitülerinde çalışan ve orada yetişen binlerce öğretmene bu ilkeyi benimsetip ülke çapında, meslek çapında bir olguya dönüşmesini sağlayacaktır. Yaşlılığında bunun mutluluğunu yüce bir biçimde yaşayacak, bin bir örneğine tanık olacaktır. Öyle ki onun genç yaşta, 1921'de gittiği o Karlsruhe yolculuğuna çıkarken üstlerine mutluluk düşü kurduğu, gelecekteki öğrencilerinden kimileri, ondan yetmiş yıl sonra aynı yöreye, Ettlingen'e ve Karlsruhe'ye giderek o değerli öğretmenin yaşam izlerini arayacaklar, onun ölümsüzlüğü üstüne yazacaklardır (Fakir Baykurt, *Yazın*, Haziran 1990).

Cumhuriyetin Eğitim Sancısı

> *"... Devrimin ne yapıp yapıp, bir yandan Anadolu'daki genç aydınlara ülküsünü benimsetmesi, öte yandan kendi kuşağını hızla yetiştirmesi gerekiyordu. Çünkü hiçbir yenilik hareketi yeni insanı, yeni kadroları ve aydınları olmadan yapılamazdı. Bu iş Milli Eğitim Bakanlığının başta gelen göreviydi..."*
>
> *1939*[3]

Ankara artık ağlamıyordu.

"Ükede başka bir hava esiyor, yeni Türkiye Cumhuriyeti kuruluyordu. Silahlar susmuş, Türk halkının Mustafa Kemal önderliğinde, dişini tırnağına takarak kazandığı utku dünyayı şaşırtmış, mazlum ülkelere örnek olacak bir sonuca ulaşmıştı."[4]

Ne var ki "Savunma ve siyaset alanında kazanılan bu başarı yeterli değildi... Devrimciler halk yönetimine dayanan bir devlet kurmazlarsa, Kurtuluş Savaşı kazanımlarını ve ellerine geçirdikleri dümeni yeniden Osmanlıya kaptıracaklarını kestiriyorlardı. Bu nedenle savaşı sürdürürken bir yandan halk egemenliğine dayanan devletin temelleri atılmıştı... Savaş sona erince zaman yitirmeden ülkenin sorunları tek tek ele alınarak, yeni rejimin ilkelerine göre

çözüme başlanacaktı. Bu kolay bir iş değildi. Çünkü öncelikle yapılacak işleri bilen insan yoktu. Olanlardan yararlanma yolu tutulacaktı. Onların çoğu ise cumhuriyet yönetimine uygun iş yapmaya alışmadıklarından yeni anlam ve amaçlı çalışmaları tutmayacaklar, fırsat buldukça baltalayanlar bile olacaktı. Eğer onlarla yetinilirse günün birinde devrim bunların elinde hızını kaybedip, tehlikeye düşebilirdi... Devrimin ne yapıp edip, bir yandan Anadolu'daki genç insanlara ülküsünü benimsetmesi, kendi kuşağını hızla yetiştirmesi gerekiyordu. Hiçbir yenilik hareketi yeni insanı, yeni kadroları olmadan yapılamazdı. Bu iş Milli Eğitim Bakanlığının başta gelen göreviydi..."[5]

Bunun için eğitim politikası neye dayanacak, nasıl bir eğitim düzenlenecek, öncelikle neler yapılacaktı? Hiçbir şey rastlantıya kalmamalıydı.

Mustafa Kemal, savaşın hemen ardından: "Üç buçuk yıl süren bu kargaşadan sonra, savaşımımızı bilimsel alanda, ekonomi ve eğitim alanında sürdüreceğiz. Bunda başarıya ulaşacağımıza inanıyorum. Esnaf olacağız, zanaatçı olacağız, bu göreve bundan böyle bütün gücümüzle kendimizi vereceğiz" demişti. Kurulacak yeni devletin amacının "çağdaş uygarlık" olduğunu daha savaş sırasında belirtmiş, planlarını ve eğitimle ilgili görüşlerinin çoğunu, meclis konuşmalarında, eğitim kurultayı vb. toplantılarda dile getirmişti.

17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan İktisat Kurultayı'nda "yeni devletin, hükümetlerimizin bütün programları, ekonomi programından çıkarılmalıdır... Her şey bunun içinde vardır. Çocuklarımızı öylesine yetiştirmeli ve eğitmeliyiz ki ticaretin, tarımın ve tekniğin tüm alanlarında bilgili, etkili ve yetkin olsunlar." diyordu. O yıl meclisin açılışında "eğitimi, ekonomik yaşamda başarı sağlayacak, işe dayalı ve üretici bir cihaz haline getirmek gerektiği"ni vurgulamıştı.

Bugünkü "eğitim şûrası"nın yerini tutan "heyet-i ilmiye", daha cumhuriyet ilan edilmeden ivedi olarak toplanarak bir ay çalışıyor (15 Temmuz-15 Ağustos 1923). Bu toplantıya çeşitli görüş ve kesimlerden düşün ve eğitim adamları katılıyor. Hemen hepsi meşrutiyet dönemi insanı olduklarından, devrim heyecanını yaşasalar bile cumhuriyetle bağdaşmayacak görüşler ileri sürenler de oluyordu. Örneğin Batının yalnız tekniğini alıp kendi kültürüyle bütünleştirmeyi, mekteple medreseyi bir arada tutmayı öteden beri savunan Ziya Gökalp, bu toplantıda benzer görüşlerini yinelemiş, lise yerine Halduniye, Farabiye gibi adlar koyulmasını önermiş; okullarda yalnız hars (kültür) okutulmasını, fen şubelerinin kapatılmasını öne sürmüştür.[6]

Kimi olumsuzluklara karşın cumhuriyetin geleceği için iki önemli konuya, ekonomi ve eğitime bir an önce el atılması işlerin ne kadar ivedi olarak yoluna koyulmak istendiğini gösteriyor. Gerek ekonomi gerekse eğitimin belirleyici politikasının asıl sorunu, ülkenin yüzde sekseni olan tarım alanının canlanması, köylünün feodal ilişkilerden kurtarılıp hareketlenmesi ve sanayiye geçilmesi konusuydu. Köyler yüzyıllardır süren sömürü ve gerilik kaynağı olmaktan çıkarak, Türkiye'nin mutlu geleceğine katkı ve katılım kaynağı durumuna getirilecekti. Mustafa Kemal, bu konuyu da daha önce mecliste yaptığı konuşmada açıkça dile getirmişti:

"Türkiye'nin asıl sahibi, asıl efendisi gerçek üretici olan köylüdür. Bundan dolayı mutluluk ve refah herkesten önce onların hakkıdır. O halde BMM'nin ekonomi politikası, bu yüce hedefin gerçekleşmesine yönelik olmalıdır. Yoksulluğumuzun ve mutsuzluğumuzun gerçek nedeni bu durumun göz önüne alınmamış olmasıdır."

Mustafa Kemal'in, köylünün ekonomik durumunu iyileştirmeye ve eğitimin dayanacağı temellere ışık tutan bir görüşü de İzmir İktisat Kurultayı konuşmasının başka bir bölümünde yer alıyor:

"Ekonomik kalkınma Türkiye'nin özgür, bağımsız, daima daha güçlü ve refah içinde olmasının belkemiğidir. Ülkenin böyle bir kalkınmada dayanacağı iki güçten biri, Türk ulusunun silah kadar makine de tutmaya yaraşan güçlü eli ve ulusal olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda tarihin akışını değiştiren sosyal duygusudur... Bu amaçlara kısa sürede ulaşmak için düşün ve eylemi birlikte yürütmek zorunludur. okuma-yazma bilmeyen tek yurttaş kalmaması, ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; davamızın dünya görüşünü anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak kurumları ve bireyleri yaratmanın ilkelerini kısa sürede saptayıp, uygulamaya koymak, kültür bakanlığının üstüne alacağı büyük ve ağır bir sorumluluktur."[7]

Ulusal eğitimin amaçlarını içeren "Milli Eğitim Andı" cumhuriyetin ilanından birkaç ay önce, 8 Mart 1923'te yayımlanıyor:

- Milliyetçi, ahlâkçı, devrimci, laik, cumhuriyetçi yurttaşlar yetiştirmek.
- İlköğretimi genelleştirmek, halk eğitimini de kapsayacak şekilde herkese okuma yazma öğretmek.
- Yeni kuşakları tüm öğretim basamaklarında, genellikle bilimsel, özellikle ekonomik yaşamda etkin ve başarılı kılacak bilgilerle donatmak.
- Özgürlük ve düzenin uzlaşmasına dayanan demokratik tutumu egemen kılmak.
- Türk ulusunu uygarlıkta en ileri düzeye götürmek ve yeni kuşakları bunun gerektirdiği güçte ve donanımda yetiştirmek.[8]

Çağdaş Türkiye yönetiminin niteliğini de belirleyen ve sonradan cumhuriyetin ilkeleri olarak çeşitli zamanlarda gündeme gelen bu görüşlerin yerinde ve zamanında uygulanabilmesi önemliydi.

"Siyasal alanda ulusallığını kazanmış olan Türkiye'nin kendi ulusal eğitimini yaratmada, eski çürümüş temeller üstüne yeni bir yapılaşma kurması olası değildi. Çağdaş bilimin ve tekniğin kaynaklarını Türk halkına açabilmek için din adamlarının eğitim ve hukuk üstündeki etkilerini ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bu amaçla, her yönden önemli olan bir temel değişmenin kararı TBMM'nde alınarak, ünlü 'Öğretim Birliği Yasası' 3 Mart 1924'te çıkarıldı... Kuşkusuz ortalık dikensiz gül bahçesi değildi. Zafere, devrimci atılımlara karşın, siyasal çalkantılar eksik olmuyordu. 'Misâkı Milli' yemini ederek birlikte yola çıkanlar arasından bir grup, Kurtuluş Savaşından bu yana aykırı görüş ve davranışlar içindeydi. Çeşitli kesimleri bir potada toplayan milli mücadelenin insan öğesi içinde kimi ayrılıklar olacağı beklenmiyor değildi. Gelenekçiler,

medreseliler, padişaha, halifeye kıyamıyorlar, cumhuriyetle saltanat ve din ortaklığını birlikte götürmek istiyorlardı. Onların bu tavrını görünce Mustafa Kemal, 'egemenlik ve padişahlık Türk ulusunun eline geçmiştir' diyerek feodal düzenin en güçlü kalelerinden biri olan padişahlığı, din düzenini ve dinsel eğitim düzenini sona erdiriyor."[9]

Böylece, Osmanlı döneminin üç koldan yürüyen eğitimine "Öğretim Birliği Yasası" ile son veriliyor, medrese eğitimi ve özel yabancı okulların özgür hareketi ortadan kaldırılıyordu. Din, devlet işlerinden elini çekecekti. Mustafa Kemal bu yasanın kabulü sırasında şunları söylüyor:

"Ülke çocuklarının birlikte ve eşit olarak öğrenmeleri gereken bilimler ve felsefeler vardır. Eğitim-öğretimde birlik sağlanması, sosyal yaşamımızın gelişmesi ve yükselmesi için Şer'iye ve Evkaf Bakanlığının birleşmesi zorunludur."[10]

Artık Halifelik kaldırılmış, yeni Anayasa kabul edilmiş, eğitim ve ekonomik düzenlemeler için dayanaklar hazırlanmıştı. "Heyet-i İlmiye" 1924'te yeniden toplanarak okulların öğretim birliği yasasına uygun olarak yapılaşması (ilk, orta, yüksek öğretim ve öğretmen okulları olarak düzenlenmesi), öğretim programlarının ve kitaplarının hazırlanması ile ilgili kararlar alınıyor.

Cumhuriyetle gelen bu değişimi topluma yalnız dayatma ile benimsetmek olası değildi. Bu anlayışın yayılması, yeni insanın bu ilkeler doğrultusunda yetişmesini sağlayacak örgütlü ve birbiriyle çelişmeyecek bir düzenleme yapılacaktı. Bu konuda ivme istenmesi yerindeydi. Ekonomiyle birlikte eğitime de hızla el atılmıştı. Özellikle ilk yıllarda ümmet toplumundan çıkmanın sorunlarını en aza indirmek, sonuçta, yok etmek ve bir ülkenin bireyleri olarak Kurtuluş Savaşında sağlanan ulusallıkta birleşme duygu ve düşüncesinin eğitimle pekiştirilmesi gerekiyordu.

Eğitimin istenen düzeyde yapılabilmesi üç temel sorunun çözümüyle yakından ilgiliydi. Bunlardan biri fırsat ve olanak eşitliğiydi. Toplumda eşit olmayan durumu eğitimde azaltabilmek için herkesi kapsayacak bir nicelik sıçraması yapabilmekti. İkincisi ise yanmış yıkılmış Türkiye'nin yeniden bayındırlaşması, ekonomik yönden canlanması için toplumun, özellikle bu işlerde yer alacak köylünün, yeni, çağdaş bilgi ve teknik becerilerle yüklü olarak yetişmesini sağlayacak bir içerik kazanmasıydı. Üçüncüsü ise böylesine kapsamlı bir eğitim için ülkenin ekonomik gerçeklerine, bütçesine uygun kaynak yaratabilmek sorunuydu. Çünkü ülke küçülmüş olmasına karşın, herkese eğitim verebilme amacı, özellikle ilköğretimin temelden değişip, zorunlu ve parasız olması gideri büyük çapta artıracaktı. Ayrıca, öğretmen yetiştirme önemli ve ivedi bir sorun olarak gündeme gelmişti.

Eğitim alanında yenilik isteyen birçok ülkenin yaptığı gibi, yeni eğitimin kurulması için ülkeye yabancı uzmanlar çağrılmaya başlandığı görülüyor. İlk olarak Columbia Üniversitesi Felsefe ve Eğitbilim Profesörü John Dewey gelerek, Türk ulusal eğitiminin kurulması için incelemelerde bulunup raporunu veriyor (1924). Ona göre Türkiye'de eğitim örgütlenmesinde izlenecek yolu bulmak zor değildi. Yurttaşların hepsinin cumhuriyetin ilkelerine göre siyasal,

ekonomik ve kültürel gelişmeye katılacağı bir eğitim verilmeliydi. Ekonomik ve sosyal gelişmeleri karşılayacak okullar açılmalıydı. Öğretmen okullarının dersleri, ders yöntemleri daha yaşamsal olmalı, öğretmenler 5-6 yılda bir yurtdışına gitmeliydi. Köy okullarında Türk köylüsünün tarım yaşamında etkin olacak bir eğitim verilmeli, buna uygun öğretmenler yetiştirilmeliydi... Eğitim bu doğrultuda düzenlenmezse yarar değil zarar verebilirdi vb...

Teknik eğitimi gelişmiş Avrupa ülkeleri olan Almanya ve Belçika'dan, ekonominin insan gücünü hazırlama amacına danışmanlık için eleman istenmişti. Ünlü Alman eğitimci Georg M. Kerschensteiner kendi gelmeyerek, yerine alanın uzmanı olan Kühne'yi gönderdi. O da öğretmenlere pratik tarım bilgi ve alışkanlıkları kazandırılmasını, öğretmen yetiştiren kurumlarda bağ bahçe ve tarla uygulaması öneriyordu. Eğitimin ekonomik kalkınmayı etkilemesine verdiği önemle ünlenen Kühne, incelemelerinden sonra Türkiye için şu önerileri getiriyor:

"Zorunlu ilköğretimi hızlandırın. Alfabeyi kolay öğrenilir duruma getirin. İlköğretime pratik beceriler koyun. Öğretmen okullarında sanat ve tarım öğretimine yer verin. Ekonominin bu iki alanına yatkın psikolojide öğretmenler hazırlayıp, okulları hayata yaklaştırın. Her bölgenin özelliklerine uygun sanat okulları açın" vb... Alman eğitimci Kühne'nin raporunda, kız öğrencilere "yas tülü" ve şapka dikimi, orduda erlere steno ve yabancı dil öğretilmesi, parasız yatılıyı kaldırıp, harcamaların ailelere yüklenmesi gibi Türkiye gerçekleriyle bağdaşmayacak öneriler de vardı.

Ayrıca, teknik öğretim alanında yararlanmak için 1927'de Belçika'lı Omar Buyse çağrılıyor. O da veriyor raporunu. Buyse'nin önerilerinin bir bölümünün ülkemiz gerçekleriyle bağdaşmadığı, bağdaşır olanların da uygulamaya geçirilemediği görülüyor. Bu yabancı raporlarından yarar sağlanamadığı, Yücel'in bakanlığı dönemine kadar raflarda kaldığı, 1939'da yayınlanarak, olumlu olumsuz yanlarının Türk eğitimcilerince görülüp eleştirildiği anlaşılıyor.

Değişim kolay olmuyordu. Bir yanıyla uğraşırken öte yandan sorunlar ortaya çıkıyordu. Örneğin 1925 Şubat ayında doğuda deprem olmuş, Şeyh Sait Ayaklanması başlamıştı. K. Karabekir'in başkanı olduğu Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kapatılması, Atatürk'e karşı düzenlenen "İzmir suikastı" ve tertipçilere verilen cezanın yerine getirilmesi hep bu zaman dilimi içinde yer alıyor.[11] Tonguç'u öğretmen okuluna yerleştiren, Meşrutiyetin Eğitim Bakanı Şükrü Bey'in de cezalılar arasında olması buruk bir gerçekti. Bunlar zorunlu bir değişimin kaçınılmaz sonuçlarıydı.

Ama her şeye karşın devrim olanca hızıyla sürecekti. Başbakan Fethi Bey istifa etmiş, İnönü başbakan olarak doğudaki isyanı bastırmıştı. Bir yandan fabrikaların kurulması için harekete geçiliyor, bir yandan yabancı devletlerle olan dostluk ve barış ilişkileri hızlandırılıyordu. Radyo istasyonu açılmış, uluslararası saat ve takvimin kullanılması kabul edilmişti. Aynı yıl (1925) erkeklerin fes yerine şapka giymelerini zorunlu kılan yasa çıkarılıyor. Mustafa Kemal Kastamonu'ya giderek (30 Ağustos 1925), halkı uyarıcı bir konuşma yapıyor. Günümüzde gelişmiş olan bilim, eğitim ve uygarlık karşısında bedensel

ve ruhsal iyileşmenin boş inançlarla olamayacağını, bunlara inanmamalarını söylüyor. "Türkiye Cumhuriyeti, şeyhlerin, dervişlerin, müritlerin ve tarikatçıların ülkesi olamaz" diyor. Halk onu heyecanla alkışlıyor. Eylül 1925'te tekkelerin kapatılmasına ve tarikatların yasaklanmasına, cübbe ile sarığın yalnızca camilerde kullanılmasına karar veriliyor.

Mustafa Necati Dönemi

Bu ülküçü öğretmenin maarif ordusunun başına getirilmesi sıradan bir seçim değildi. Onun çalışkanlığı, örgütçülüğü, devrimciliği ve insan ilişkilerindeki sağlıklı tutumu herkesçe biliniyordu..."

1939[12]

"Yeni cumhuriyet bir yandan karşı sorunlarla boğuşurken öte yandan yapılması gerekenleri hızlandırmak zorundaydı. Eğitim alanında yapılanlar ne göz ne gönül dolduruyordu. Öğretim Birliği Yasasıyla üç başlı eğitim engeli kaldırılmış, yabancı danışmanlar çağrılmıştı. Ama işler geniş çapta ve planlı olarak ele alınamıyordu. Örneğin, devrimin ikinci kez Milli Eğitim Bakanı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), eskiyi onarma, imam hatip okullarının iyileştirilmesi gibi günlük işler peşindeydi. Sorunlar çözümsüz gibi gösteriliyor, özellikle köy eğitiminden söz edilmiyordu...

Oysa devrimin somut örneklerinin görüleceği yer önce eğitim ve köyde eğitimdi. Meclisteki genç devrimci milletvekilleri, ülkenin aynı anlayıştaki genç yazarları duruma tepki gösteriyordu. Yakup Kadri, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde "Eğitim Politikası", "Kültür ve Hayat" yazılarıyla, gençliğin iyi yetişmesi için eğitimin bilimsel ve kültürel temellere oturmasına değinerek, bakanlığın bu tutumda olmadığını vurgulamıştı (15 Eylül 1924).

"... Bu nedenlerle, Türkiye Öğretmen Birliğinin genç başkanı Mustafa Necati, Milli Eğitim Bakanlığına getiriliyor (20 Aralık 1925). Atatürk devrimlerine içtenlikle gönül vermiş olan Necati, Kurtuluş Savaşında düşmana ilk kurşunu sıkanlardan bir Kuvayı Milliyeciydi. Bu ülkücü öğretmenin eğitim ordusunun başına getirilmesi sıradan bir seçim değildi. Onun çalışkanlığı, örgütçülüğü, devrimciliği ve insan ilişkilerindeki sağlıklı tutumu herkesçe biliniyordu. Göreve başlamasından ölümüne kadar olan üç yıllık sürede yaptığı işlerle, Türk eğitim tarihine 'Mustafa Necati Dönemi' sayfasını yazdırmıştır."[13]

Mustafa Necati, zaman yitirmeden büyük işlere girişti. İlk yaptığı, dönemin eğitim adamlarını ve aydınlarını çevresinde toplayarak, yabancı eğitimcilerin raporlarını inceleterek, uygulamada yer alacak ülkücü kişileri iyi seçerek, uyumlu bir ortam yaratarak, gece gündüz durmadan çalışmak oldu. Uzman kişilere durum saptaması yaptırıp, önceliklerine göre işleri sıraya koyuyordu.

Mustafa Necati, göreve başlamasından (26 Aralık 1925) bir hafta sonra (8 Ocak 1926), "3. Heyet-i İlmiye"yi topladı. Başkanlığını kendisinin yaptığı bu kurulda gündüzlü okullarda karma eğitime gidilmesi, meslek okullarının Mustafa Kemal'in gösterdiği doğrultuda teknik eğitimi amaçlaması, lise ve öğretmen okullarının geliştirilmesi, öğretmenlerin ekonomik ve sosyal durumunun iyileştirilmesi için yeni düzenlemeler yapılması, Talim Terbiye Dairesi'nin kurulması kararları alınıyor. Daha önce 1. Heyet-i İlmiye toplantısında ele alınan ve Gazi'nin üstünde durduğu, "ortaöğretimin amacının ülkenin gereksinimi olan çeşitli mesleklerden hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek" görüşünü gündeme alarak, sanat okullarının ve ortaöğretim okullarının bu doğrultuda yönlendirilmesi gibi konular üstünde duruluyor.[14] Dönemin önemli çalışmalarından biri, bu kararları da içeren ve "Türk Milli Eğitiminin 10 Yıllık Gelişmesi"ni amaçlayan, "Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha"dır. Sonradan yasalaşan 43 maddelik bu tasarıda yer alan ilginç saptamalardan bir bölümü şunlardır:

- Okul ile hayat arasındaki Çin Seddinin kaldırılması.
- Tarımsal çevrelerde çiftçilik okulları kurulması.
- Öğretmen yetiştirme ve okulların hayata bağlanması
- Halkın ekonomik ve kültürel düzeyinin yükseltilmesi.
- Ülkenin gerçek iş okuluna gereksinimi olduğu.
- Öğretmen-halk işbirliği kurulması.
- Eğitim sisteminde kökten bir reform yapılması.
- Kızların eğitimine el atılması.
- Doğa ile çocuk arasında kara kitap bulunduğu.
- Üretici eğitime yer ve önem vermek gerektiği
- Okul yaşamının çevrenin gereksinimine göre düzenlenmesi.
- Politeknik eğitime gereksinim olduğu.
- Kız ve erkek çocuklara birlikte eğitim verme zorunluğu.

1926 yılında 789 sayılı "Maarif Teşkilatına dair Kanun" çıktı. Bu yeni yasaya uygun olarak Talim Terbiye Dairesi kuruldu. "Telif ve Tercüme Heyeti" yerine "Dil Heyeti" oluşturuldu. 1926'da, Heyet-i İlmiye'nin yerine geçecek Maarif Şûrası yönetmeliği hazırlandı (ancak ilk şûranın 1939'da Bakan Yücel tarafından toplandığı görülecektir).

27 maddeden oluşan yeni yasa ile okullaşmada yapılaşma, plan program, halk eğitimi vb. konular ele alınıyor; böylece John Dewey'nin de önerdiği, "10 yıllık plan" yapılıyordu. Bu yasaya göre şehir ve köy ilköğretmen okulları ayrılıyordu.

Mustafa Necati'nin kurmay heyetinin amaçlarından başta geleni, yeni anlayışa uygun öğretmen okulları açabilmek, yeni eğitimi bu okullara ve onlar yoluyla yurda yayabilmekti. Dönemin öğretmen okullarının eski öğretmenleri yaşlanmış ve yıpranmıştı. Cumhuriyet kendi kuşağını yetiştirmeliydi. Bir yandan yurt dışına öğrenci gönderiliyor, yabancı ve yerli uzmanların önerilerinin yararlıları ayıklanıyor, gerçeklerimize uygun düzenlemeler yapılmaya çalışılıyordu.

F. Kirby bu düzenlemeleri şöyle aktarıyor: "1926'da Kayseri Zincirdere'de,

1927'de benzeri Aydın'da iki yeni tip köy öğretmen okulu açıldığı görülüyor. İş eğitimine yer veren bu okulların, klasik bilgi okulundan daha verimli olduğu saptanıyor. Ama ederinin Türkiye koşullarına göre yüksek olması, yalnızca 150 kadar öğrenci alabilmesi gibi nedenlerle çoğaltılamıyor. Bu kurumların Köy Enstitülerine gelinceye kadar Türk eğitiminin yüzünü ağartacak bir örnek olduğu görülecektir." (*Türkiye'de Köy Enstitüleri*)

Bunlarla birlikte eski öğretmen okullarının daha verimli ve yararlı bir duruma getirilmesine, program yönünden yenileşmesine, öğrencilere ulusal bilinç aşılanmasına önem veriliyor. Mustafa Necati, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının maddi durumunu iyileştirmek, onları devrimci bir anlayış içinde hizmete hazırlamak için var gücüyle çaba harcıyordu. Her öğretmen okuluna giderek, adaylara ve okulu bitirenlere tek tek mektup yazarak, rozet ve kitap göndererek yeni atananlara ülkücülük aşılıyor, devrimleri anlatıyordu. Onun benzer çabaları eğitim ordusunu etkiliyor, yurda dağılacak öğretmenlere güven veriyordu. Bunlar dışında öğretmenlere dolaylı dolaysız, sosyo-ekonomik iyileşme sağlanıyordu. Aylıkları artırılıyor, ek ders ücreti ödeniyor, kent taşıtlarında indirim yapılıyor, yeni öğretmenlere "donatım bedeli" veriliyordu. Sağlık sorunlarına ilgi gösterilerek, onlar için ayrı hastane açılıyordu. İstanbul Valideбağı Öğretmenler Prevantoryum ve Sanatoryumu bu dönemde açılmıştı.

Bir yandan eğitimle ilgili başkaca yenilikler sürüyordu. 1927'de erkekler için fes yerine şapka giyme kararı uygulamaya koyuldu. CHP İkinci Kurultayında, Mustafa Kemal büyük nutkunu okumaya başlayarak eğitim görüşlerini dile getiriyordu. 3 Şubat 1928'de laiklik ilkesi anayasaya ve CHP programına girdi. Camilerde hutbe Türkçe olarak okunmaya başlandı. Uluslararası rakamlar kullanıldı ve 1928'de yeni Türk alfabesi kabul edildi, yazı devrimi başlatıldı. Ocak ayında "millet mektepleri" açıldı. Halk bir an önce yeni yazıyı öğrenmeye özendiriliyordu. Okullardan çocuklar çıkınca büyükler giriyor, bunun için başta Mustafa Kemal başöğretmenlik yaparak örnek oluyordu. İnönü, Malatya'da yaptığı uzun bir konuşma ile bilenin bilmeyene öğretmesi kampanyasını başlatmış, halk dersaneleri hızla çoğalmıştı.

Bu arada yurtdışına öğretmen ve öğrenci gönderme ve inceleme gezileri sürüyordu. "Mustafa Necati'nin 1928'de Danimarka'ya iki aylık bir inceleme gezisine gittiği, ama oradaki kooperatif okulları uygulamasını benimsemediği" anlaşılıyor.[15] Necati döneminin önemli etkinliklerinden biri de basında çıkan kitap, yazı ve eğitim tartışmalarıydı. Milli Eğitim Bakanlığı kendi çıkardığı dergi ve yayınlarla eğitim üstüne yazılar yazılmasına, herkesin düşündüğünü söylemesine fırsat veriyordu. Pedagoji yönünden, eğitim düşüncesi yönünden kısır olan ortamı hareketlendirmek, yazılanlardan yararlanmak isteniyordu. En başta bakanın kendisi, eğitim ve köyde eğitim üstüne yazarak tartışmayı başlatıyordu.

Bir yandan tartışmalar yapılırken bir yandan da uygulamalar sürüyor, öğretim birliği yasasının getirdiği anlayışa uygun programlar yapılıyor, bunların cumhuriyet ilkeleri ve ülkenin gereksinmelerine göre düzenlenmesi ve uygulanması için çaba harcanıyordu (1926). Kadın erkek eşitliği, tekkelerin kapatıl-

ması gibi değişiklikler bunlara koşut olarak sürüyordu. Yalnız eğitimciler değil, ülkeni düşün adamları ve aydınları eğitim için kafa yorup öneriler getiriyordu. Bunlardan değerli gazeteci Yunus Nadi'nin 28 Haziran 1927 günkü *Cumhuriyet*'te çıkan "Her Köyde Mektep" başlıklı yazısı, oldukça ilginç bir belgedir.

Gözlem ve öneri niteliği taşıyan bu yazı, her köye üretici ve köylüyü canlandırıcı bir okul yapıldığında Türkiye'nin eğitim sorununun çözümlenmiş olacağı yaklaşımını getiriyor. Köy okulunda başlayacak arıcılık, meyvecilik, hayvancılık, ağaçlandırma vb. çalışmaların köye yayılacağını, bu yolla köylerin durumunun değişeceğini dile getiriyor. Dahası, öğretmenlerin sağlık bilgileriyle donatılarak, köylünün sağlık gereksinmesine yardımcı olunabileceği belirtiliyor. Tüm bunlar için öğretmene ailesiyle birlikte köyde oturabileceği ev ve işleyebileceği toprak verilmesini öneriyor. Bunlar için işe önce öğretmen yetiştirmeden başlanması, öğretmen okullarının bu amaçla aynı şekilde tarım ve teknik programlı ve uygulamalı olması, geniş topraklar üstünde kurularak, öğretmenlik bilgileriyle birlikte bu uygulamaların da yapılabileceği anlatılıyor. Bunların yapılabilmesi için tarım ve sağlık bakanlığı ile işbirliği öneriyor.

Tonguç, *Canlandırılacak Köy* kitabına aldığı bu uzun ve ilginç yazının sonuna şu notu koyuyor: "Bu makalenin çıktığı tarihten sonra, Köy Enstitüleri kuruluncaya kadar aynı konulara dair günlük gazetelerde yazı yazanlar, Yunus Nadi'nin önerisinden daha ileri fikirler ortaya atamamışlardır. Gerçek böyle olduğu halde onu çarpıtanlar çıkmıştır." (s. 372)

Mustafa Necati eğitim alanındaki çalışmalarını hızla sürdürürken 1 Ocak 1929 günü birden ölüyor ne yazık. Onun zamansız ölümü Türk öğretmenlerini, aydınları ve halkı çok üzdü. İşleri yarım kalmıştı.

Bunca çabasına karşın "Necati Dönemi", eğitime Mustafa Kemal'in anladığı ve devrimlerin gerektirdiği boyutta bir çözüm, özellikle köy eğitimi konusunda kesin bir çözüm getirmekte miydi? O değerli bakanın ömrü yetseydi, 1935'e kadar geçen zamanı gene boşa kaybetmiş olur muyduk? Bu soruları "sorun" olarak koyup gitmiştir arkasında. Ama çözüm aradığı, çalışkanlığı kesindi.

1923'ten başlayarak eğitime, gerek zaman tanıma, gerekse ödenek ayırma yönünden oldukça cömert davranılmıştı ama, tüm çabalara karşın toplum nüfusunun gereksinimine uygun bir eğitim sisteminin temelleri atılamamıştı. Oysa aynı yıllarda savaştan çıkan Batı ülkeleri, eğitim işlerini çoktan en yeni tekniklerle çözümleme yolunu bulup başlarını alıp gitmişlerdi.

Ayrıca, halkın sanıldığı kadar "laik eğitim"e koşmaması dönemin önemli sorunlarından biriydi. Köy Enstitülerine kadar sürecek bu isteksizliğin nedeni, getirilen laik eğitimin özellikle köyler yönünden toplumun ve bireyin beklentisini karşılayacak içerikte olmamasıydı. "Okulla hayat arasındaki Çin Seddi"ni kaldıran önemli bir görüntü yoktu. Özellikle köylerde din eğitiminden boşalan program, din eğitiminde olduğu gibi öğrenciye anlamadıkları birşeyler ezberletmeyi sürdürüyor, Batının çoktan terkettiği bilgi okulu bizde "modern eğitim" olarak görülüyordu.

O yıllarda Türk köylüsü toprağını ağaçtan yaptığı derme çatma sabanla sürüyordu. Bunların değişmesini etkileyecek bir ekonomiye ve eğitime nasıl geçileceği; parasal sorunun nasıl çözümleneceğinin yolu bulunamamıştı. Çalışkan Bakan Mustafa Necati bunların arayışı içinde ölüp gitmişti.

Okul Müzesi Müdürü İsmail Hakkı

> *Yeni okulda ders araçlarından, çocuğun bireysel çalışmalarında ve genel eğitiminde yararlanmak, bunların çoğunu öğrencilere yaptırmak ve edinmelerini sağlamak amacı güdülür..."*[16]

"Leipzig Pedagoji Enstitüsü İş Eğitimi Semineri"nden dönen Tonguç, yeniden Ankara Erkek Öğretmen Okulu'na atanıyor (Eylül 1925). Altı ay sonra da Okul Müzesi Müdürlüğüne getirildiğini görüyoruz. Onun bu göreve getirilmesi Mustafa Necati'nin kurmayları arasına girmesi demekti.

Görünüşte önemi anlaşılmayan okul müzesi ve ders araçları (mektep müzesi ve alât-ı dersiye) alanı, aslında cumhuriyetin yeni eğitiminin yöntem ve tekniklerini geliştirmede ve kullandırmada yaşamsal önemi olan bir birimdi. Tonguç, ilk kez kendi kurup geliştirdiği bu birimi, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*'nde şöyle tanıtıyor:

"1926 yılında bakanlık merkez örgütü düzenlenirken, yeni bir birim olarak bir de 'okul müzesi' açıldı. Bu kurumun amacı, ilgililere ve öğretmenlere modern öğretim araçlarını tanıtmak, öğrencilerin türlü olaylara ait çalışmalarını gösteren eşyayı toplamak, sergiler tertip etmek, eğitim tarihini aydınlatmaya yarayacak belgeleri ve kitapları biriktirmek, yeni öğretim metotlarının uygulanması için öğretmenlere rehberlik etmektir." (s. 344)

Aynı araçları sağlamak için bir benzerinin İzmir'de açıldığı, giderek Türkiye okullarında hiç zorlamadan birer "okul müzesi" oluştuğu görülmüştür. Eğitim teknolojisinin o günkü ele alınış biçimi demek olan, "Milli Eğitim Bakanlığı Ders Araçları ve Gereçleri Müzesi"nin hem yeni kurulması, hem de eğitimi yenileştirmede etkin bir yeri olacağından, işten anlayan ve konuyu ülke gerçeklerine uygun olarak geliştirebilecek biri aranmıştı. Tonguç bu işe uygun bir elemandı. Onun iş eğitimi, sanat eğitimi üstüne Almanya'da gördüğü öğrenim ve bilgi-görgü birikimi bu görevle çakışıyordu. Ayrıca bakanlığın daha önce düzenlediği "ilköğretim programı hazırlama" kurulunda gösterdiği başarı yetkililerin ilgisini çekmişti. Önerilen bu görevi alarak Mustafa Necati'nin genç yönetici kadrosuna katılmıştı (11 Mart 1926).

Okul müzesi ve ders araçlarını eğitimde yenileşme doğrultusunda ve ülkenin gerçeklerine uygun olarak kurup geliştiriyordu. *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*'nde bu alanla ilgili açıklamalarını şöyle sürdürüyor:

"Ders araçları en gelişmişinden en ilkeline kadar eğitimde önemli bir yer tutar. Tanzimattan beri eğitimde yenileşme ele alındıkça bu konu gündeme gelmiştir... Ders araçları genel anlamda dersi öğrenmek ve öğretmek için kullanılan çeşitli materyaldir. Bunlar kültür yönünden değer taşıyan eşya, derslerde kullanılmak amacıyla yapılmış gözlem araçları, çocuğun yetilerini geliştirmeye doğrudan yardım eden, geniş anlamıyla dersin öğrenilmesini kolaylaştıran araçlardır." (s. 102)

Önceleri Ankara'da bakanlık binasında iki oda bir salonda başlayan okul müzesi, zamanla yerine sığmadığı için bir bölümü çevre okullara taşınarak yaygınlaştırılıyor. Çalışmalar gelişip hızlandıkça ülkenin hemen her yerindeki okulların bir odası müze durumuna geliyor... Buralara bakanlıktan giden ders araçları, bu nitelikteki öğrenci ödevleri, koleksiyon ve benzer araç gereçler toplanarak bunların derslerde yararlı olarak kullanılması sağlanıyordu.

Kurumun başta gelen işleri arasında, öğretim programlarına ve yeni yöntemlere uygun araçları saptamak, seçmek, bulmak, almak; kimilerinin okullarda yapılması için öğretmenlere, öğrencilere gerekli rehberliği yapmak; ilgili kılavuz hazırlamak yer alıyordu.

Tonguç, bu işini sürdürürken, 1929'da Gazi Orta Öğretmen Okulu resim-elişi öğretmenliği ve orada yeni açılacak resim-iş bölümünün kurulması görevini de üstlenmiştir. 1935 yılına kadar iki görevi birlikte yürüterek, bu fırsatın sağladığı olanakları her iki görevi için de çok iyi değerlendirmesini bilmiştir. Gazi Eğitim'deki görevi okul müzesini geliştirmek için iyi bir fırsat olduğu gibi, okul müzesinin varlığı da resim-iş bölümünün eğitim ortamını zenginleştirmiştir. Ortaöğretmen adayı olan resim-iş bölümü ve müfettiş adayı olan pedagoji bölümü öğrencilerine, eğitim araçlarının gerek pedagojik, gerek ekonomik ve estetik yönünü kavratarak, sağlam eğitim araçları yaptırıp, bunları öğrencilerin ve okulun gereksinmeleri için kullandırmış ve Anadolu okullarına gitmesini sağlamıştır.

Okul müzesinin yaptığı kimi işleri yine *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*'nde şöyle açıklıyor:

"Modern öğretim araçlarını öğretmenlere tanıtmak amacıyla bu araçların örneklerini bulup kendi salonlarında sergilemiş, koleksiyonları yıldan yıla artırmış, okullarda eksik olan ders aracı çeşitlerini saptayarak hızla hazırlamıştır.

"• Her düzeyde çeşitli okuldan öğrencilerin, öğretmen ve yöneticinin, mimarın çalışmasını gösterir defterler, el işleri, el yazısı örnekleri; okul yapısı maketleri gibi materyaller müzede sergileniyordu [daha sonra kuracağı Köy Enstitülerinin durum planı da bu müzede yer alacaktı].

"• Yeni köy ve şehir okullarında iş ilkesine yer verileceği için öğretmen okulu öğretmenleri ve isteyen ilkokul öğretmeni için okul müzesinde, müze müdürünün yönettiği, 'İş İlkesine Dayanan Öğretim Kursu' açılmıştır (Temmuz 1926). Bu kursa katılacaklara ders vermek üzere Almanya'dan Leipzig Pedagoji Enstitüsü ve İş Öğretmen Okulu Profesörlerinden O. Frey ile G. Stihler getiriliyor. Kursta: Türkiye koşullarında dersliklerde ve okul işliklerinde çocuklara yaptırılacak iş ve resim pedagojisi, psikolojik temellerinin kavranması

için uygulamalar yapılıyor. Batıda pedagoji alanındaki yenilikler tanıtılıyor, tartıştırılıyor. Katılanlara belge veriliyor. Bu yolla birbiriyle iletişim içine giren öğretmenler yeni metotlar üstüne ortak bilgi ve deneyim kazanıyor." (s. 102)

• 1927 yaz aylarında Sivas ve Kayseri'de, ilköğretim müfettişlerinin yetkili uzmanlarca, yeni ilköğretim programı uygulama konusunda yetiştirilmesi için açılan kursların bu çalışmaların uzantısı olduğu anlaşılıyor. Kurslarda yetişen müfettişlerin öğretmenlere öncülük etmesi düşünülmüştür. Tonguç bu kurslarda yönetici ve öğretmen olarak görev alıyor.

• Ayrıca Okul Müzesi Müdürlüğü öncülüğünde Ankara'da Gazi İlkokulu'nda bir "Uluslararası Ders Araçları Sergisi" açılıyor. 1928'de tabiat bilgisi dersleri ve laboratuvarlar için "tahnit" yöntemiyle çevre hayvanlarının koleksiyonları yapılıp çoğaltılıyor. 1927'de bu alanlarda yetişmesi ve sanat eğitimi alması için Avrupa'ya öğrenci gönderildiği, dönüşlerinde bunların Tonguç'un rehberliğinde Gazi Eğitim resim-elişleri bölümünü kurdukları ve okul müzesi çalışmalarını geliştirdikleri görülecektir.

• 1933'te Ankara'da İsmetpaşa Kız Enstitüsü'nde tüm Türkiye okullarının katılımıyla büyük bir "Eğitim Sergisi" açılıyor. Bu serginin bir kolu CHP adına TBMM önünde caddede sokak sergisi haline getirilerek, grafiklerle "Cumhuriyetin on yıllık başarısı" gösteriliyor. Ayrıca, Nisan 1933'te Cumhuriyetin getirdiklerini anlatan bir "Onuncu Yıl Gezici Eğitim Sergisi" düzenleniyor. Bir tren katarında gerçekleştirilen bu gezici sergi 40 gün sürüyor. Katar her istasyonda durarak, oradaki öğretmen ve öğrencilere, çevreden toplananlara; film, slayt, konferans, afiş vb. araçlarla on yılda yapılanlar ve yapılacak olanlar anlatılıyor. Bu gezici sergide Ferit Oğuz Bayır ve Reşat Şemsettin Sirer'in de yardımcı ve konuşmacı olarak yer aldığı görülüyor.

1933'ten sonra yazılan okul kitaplarının koleksiyonu yapılmaya başlanmıştı. Yeni yapılan okullarda laboratuvar kurulmasına rehberlik ediliyordu. Tonguç bu görevleri sırasında bir yandan "Milli Eğitim Bakanlığı Yapı Kurulu" üyeliği de yapmış, sonradan bu kurulun başkanı olmuştur. "İşleri yeni bir anlayışla yürütecek eleman az olduğundan" o dönemde taşıyabilecek olanlara birden çok görev verilmesi olağandı. Yapı Kurulu, okul yapımı ve onarımı işlerinin daha ivedi ve ucuza çıkması için oluşturulmuş bir kuruldu. Seçilmiş yerli ve yabancı mimarlara yaptırılan ya da yarışma ile seçilen okul kuruluş ve planları bu kurul tarafından uygulamaya koyuluyordu. Gazi Eğitim Enstitüsü ve Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu bu dönemde yapılan yeni ve modern okullardı.

Bu üç görevi bir arada yaparken Tonguç'un, gerek okulların araç gereçleri, gerek yerleştirilmesi, donatılması, gerekse okul yapılarının gereksinimlerinin, eksiklerin yerinde saptanması gibi başka bir görevi de vardı.

1934'te okullarımızı incelemek için Milli Eğitim Bakanlığınca görevlendirilen Amerikalı Eğitimci Dr. Beryl Parker, bakanlığa verdiği raporun "okul müzesi" bölümüde şunları söylüyor:

Okul müzesi yararlı bir durumda olup fırsat buldukça değerli işler görmektedir. Müzenin yönetim olanakları, öğretmenleri yayın, sergi ve kurs

gibi araçlarla yetiştirmek için daha yaygınlaştırılabilir. Gazi Eğitim Enstitüsü ile olan ilişkisi, çalışmaların genişleyip yayılması için daha düzenli öğeler yaratmaktadır. Sürekli sergiler, ulusal günlerde tertiplenen belli sergiler, öğretmenler için değerli olan ve halkın ilgisini uyandıran materyale sahiptir. Okullarda uygulanan iş yöntemi ilerledikçe okul sergilerinin niteliği de değişecektir... Öğretmenler için yapılan gezici okul sergisi iyi düzenlenmiş olup yararlı sonuçlar doğurmuştur. Ülkenin çeşitli yerlerine her yıl gönderilecek olan sergilerin düzenlenmesinde ilk yılın deneyiminden yararlanılmalıdır. Daha sonra yazılacak raporda gösterileceği gibi bu sergilerin laboratuvar merkezleri ve teftişle özellikle ilişkileri vardır." (*Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 344)

Fay Kirby, 1947-1953 yıllarında Anadolu okullarının tozlu raflarında eskiden kalma olduğu anlaşılan ders araçlarına ve koleksiyonlara rastlıyor. Bunların tarihlerini ve yapımlarını incelediğinde Tonguç'un okul müzesi müdürlüğü döneminden kaldığını anlıyor. Bu araçların çok eski olmalarına karşın, yenilerden daha sağlam ve anlamlı olduklarını görüyor. Onların, bilimsel ilkelere göre hazırlanmış, gösterilmeye hazır koleksiyon vb. araç olarak yüksek nitelikli olması, üzerlerine dikkatle etiket konmuş olması ilgisini çekiyor. "Bu araçlara bakan bir kimsenin, modern uygarlığın dilinden bir şeyler öğrenmemesi olası değildi" diyor. Yenilerin ise gösterişli ama zayıf işçilikleriyle, yalnızca iş olsun diye yapılmış olduğunun kolayca anlaşılacağını söylüyor.[17]

Gazi Eğitim Ensititüsü çıkışlı ve aynı kurumda uzun yıllar çalışmış olan sanat eğitimcisi Hidayet Telli, Kasım 1995'te Ankara Türk Eğitim Derneği'nin düzenlediği Tonguç'la ilgili panelde şu bilgileri veriyor: "Tonguç'un içinde bulunduğu her görev Milli Eğitim Bakanlığı'nın en önemli çalışması oluyordu. Okul Müzesi Müdürlüğü de öyle olmuştu. İlk ve ortaöğretimde eğitimi ezberden kurtarıp, yaparak, görerek öğrenmeyi sağlamak için çeşitli derslerin araç gereçlerini yapıyor, buluyor ya da kimilerinin nasıl yapılacağının belge ve broşürlerinin okullara gönderilmesini sağlıyordu. Öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanmasını etkileyecek kitaplar, masallar, şiirler seçiliyor, yazdırılıyor ya da derleniyor, okulların hizmetine sunuluyordu... Sanat ve kültürle ilgili kitapların tıpkıbasımları burada toplanıyordu." 1937'de Bergama İlkokulu öğrencisi olan Hidayet Telli, bakanlık okul müzesinin Anadolu'ya ulaşan kolu olan, ilkokulundaki ilginç müzeyi anlatıyor. Ben de aynı yıllarda öğrenim gördüğüm Alanya İlkokulu'nun müzesini anımsıyorum. Bizce orası, gerçekten uygarlık araçları müzesiydi. Çeşitli modern araçlar, çevreden bulunan, alınan çeşitli maddeler köşelerinde dururlar, derslerde yararlanmak için gittiğimizde, ya da sınıfa getirdiğimizde derslerimizi zenginleştirir, biz öğrencileri olağanüstü etkilerdi. Bu araçlara yalnızca ilgi değil, hayranlık ve saygı da duyardık. Tonguç'un amaçlarından biri de buydu: Öğrencide "modern tekniğe ve sanata, uygarlığa hayranlık uyandırmak". Özellikle bu araçlardan kimilerini yapmamız, kullanmamız, bu yolla konuyu daha iyi öğrendiğimizin ayrımına varmamız bizi etkinleştirir, yeni bir buluş yapmışız gibi sevindirirdi.

Bu görevleri sırasında, eğitim sistemi içine "iş eğitimi"ni, "sanat eğitimi"ni

ve "üretim"i sokmaya çalışırken, kimi araç gereçlerini kendi de hazırlıyor, bunlar üstünde düşün geliştirmeye ve eğitim yazarlığına yöneldiği görülüyor. İlk olarak 1927'de *Elişleri Rehberi*'ni yazıyor. Bu yapıt Arap harfleriyle yazılmış olup sonunda Almanca ekler vardır. Aldığı ikili üçlü görevler onun eğitim üstüne yazmasına ortam hazırlayacak ama buna çok az zaman bulacaktır. Bulduğu kadarıyla gerek çeviri, gerek kendi ürünü olan yapıtlar vermeyi sürdürecektir.

Ankara'da İş Eğitimi Kursu'nda tanıştığı Nafia öğretmenle 26 Ocak 1927'de evleniyorlar. Bu evlilikle birlikte Tonguç, Bakanlık Müsteşarı Nafi Atuf Kansu ile bacanak oluyor. Kansu onu, çalışkan ve yetenekli bir öğretmen olarak önceden severdi. O da Kansu'nun meşrutiyet döneminden bu yana eğitime yaptığı katkıya, cumhuriyete olan bağlılığına, dürüstlüğüne saygı duyardı. 1928'de oğlu Engin doğuyor. 1929'un Ekim ayında ders araçları almak ve incelemelerde bulunmak için bakanlıkça iki ay süreyle Avrupa'ya gönderiliyor. Bu gezide İtalya, İsviçre, Fransa, İngiltere, Almanya ve Avusturya'dan gerekli örnek araçları alıp incelemelerde bulunuyor...

Gazi Eğitim'ciler

> *Öğretmenlik mesleği, fikirsiz, ilkesiz insanlarla güçlenemez. Öteki bilimlerde olduğu gibi pedagojinin de şaşmaz, yanılmaz yasaları ve ilkeleri vardır. Eğitken ve öğretmenler bunlara bağlanarak fikirlerini açıklamayacak, bunu yapmaktan korkacak olurlarsa emekleri boşa gider, politikacıların aleti haline gelirler..."* [18]

Tonguç'un, eğitim bilimi ve sanat eğitimi alanına yönelmesinde önemli bir zaman dilimi ve uygulama ortamı olan Gazi Eğitim yıllarından söz ederken, Türk eğitimini etkilemiş olan bu kurumun konumuna kısaca değinmekte yarar var.

John Dewey danışman olarak ülkemize geldiğinde (1924), bakanlığa raporunu verirken "Henüz Türkiye için geniş bir program yapacak durumda değilim. Ama her ülkede okulun kalbi öğretmendir" diyerek, öncelikle öğretmen yetiştirmenin iyileştirilmesini öneriyor. Ne var ki işe temelden, ilköğretmenden başlamak yerine bir yüksek öğretmen okulu açılmasını uygun görüyor. Çalıştığı Columbia Üniversitesi'nde uygulama okulu olarak kullandığı öğretmen kolejini, önemi ve işlevinden söz ederek örnek gösteriyor. Kurum öyle işleyecekti ki bir yandan ortaöğretime öğretmen, eğitim yöneticisi ve danışman yetiştirecek, bir yandan da yeni Türk eğitiminin laboratuvarı görevini yapacaktı. Yabancı eğitim sistemleri ve uygulamaları burada incelenerek, Türkiye

için eğitim düşünleri üretilip denenecek, bakanlığa öneri götürülecekti (F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*).

Tonguç'un başkanlığını yaptığı Bakanlık Yapı İşleri Kurulu, Ankara Gazi Orman Çiftliği yanındaki görkemli yapıyı bu iş için ivedi olarak bitirtmişti. Konya Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Ankara'ya taşınarak (1927), bir süre geçici yerlerde barınıp, yapımı tamamlanan yeni okula yerleştirildi. 1929'da "Gazi Ortaöğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü" adıyla açıldı.

Yeni eğitimin simgesi olarak Ankara'da açılan bu önemli yüksek okul, eski Osmanlı eğitiminin temsilcisi olan İstanbul eğitimine karşı çağdaş uygarlığın bir kalesi gibi algılanıyordu. Ülkenin yurtdışında eğitim görmüş uzmanları, yetkin eğitimcileri buraya atanıyor, gerekli görülünce yabancı uzmanlar da alınıyordu. Bu seçkin okulun öğrencileri, lise ve ilköğretmen okulu çıkışlılardan iki aşamalı sınavla parasız yatılı olarak seçilirdi. Öğretmen ve öğrencilerin, orayı bitirenlerin, kurumlarını belirtmek için "Gazi'liyim" demeleri yetiyordu. Orası ünlü bir yüksek okul olarak alanında tekti. Üstelik başında Gazi'nin yüce adını taşıması, anlamına güç katıyordu.

Düşünür ve pedagog, Profesör İ. Hakkı Baltacıoğlu, bu önemli okulun müdürü olmuştu. Meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerinde ortaya attığı görüşleri, iş eğitimine getirdiği yaklaşımlar biliniyordu. Batıyı kopya etme yerine oraya eleştirel gözle bakabilen Baltacıoğlu'nun böyle bir kuruma yönetici olması yararlı olacaktı.

Ancak bir süre sonra Baltacıoğlu, Gazi'de istediğini bulamadı. Çünkü gerek bakanlık yetkilileri, gerekse okuldaki öğretim elemanlarının çoğunluğu onun eğitim görüşlerini benimseyememişti. Öğrencilerin kendi işlerini görmeleri için yaptığı düzenlemeyi ve yönetime katılmalarını öğretmenlerin çoğu gereksiz buluyordu. Birçok olumlu düşünlerine karşın Baltacıoğlu kendi de bunları uygulamada, kabul ettirmede gerekli sabrı ve tutarlılığı gösteremeyen bir yapıdaydı. Düşünleriyle koşulları bağdaştırmada gerçekçi olamıyordu. Örneğin, ağacı bile bulunmayan Gazi Eğitim'in bahçesinde bir kümes yaptırarak, bununla yalnız okulu değil, Ankara'yı yumurtayla besleyeceğini sanmıştı. Kümesi verime geçiremeyince yanlışını anladı. Bakanlık yetkilileriyle durmadan çatışmak zorunda kalması, önerilerine karşı öğretmenlerin ilgisiz olması onu üzüyor, kızdırıyordu. Sonunda *İçtimai Mektep* kitabındaki görüşlerini uygulamak için geldiği yeni cumhuriyet okulundan, *Andaval Palas* yapıtının materyalini toplayarak, İstanbul Üniversitesi pedagoji profesörlüğüne dönmek zorunda kaldı.[19]

Gazi Eğitim'in açılmasında Mustafa Necati'nin ülkücü beklentilerinin önemli payı vardı. Ne var ki okulun, kendinden beklenenleri veremeyeceği kısa sürede anlaşılmıştı. Bünyesinde bulunan ilköğretmen okulunu kapatıp, yerine Gazi Lisesi açılınca, hem öğretmen yetiştirme, hem de uygulama yönünden, yalnızca ortaöğretimi amaçlar bir duruma sokulmuştu. Oysa sağlam bir ilköğretim temeline dayanmayan orta ve yüksek öğretimin ülkenin çağdaşlaşmasına, sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlayamayacağı Osmanlı döneminden beri bilinen bir gerçekti. Bu nedenle Gazi Eğitim, gideri ve emeği çok,

verimi az bir okul oluyordu. Eğitimin öteki alanlarıyla eşgüdüm içinde olamayacak, bakanlığa fikir önderliği yapamayacaktı.[20]

Önceki bölümlerde değinildiği gibi Tonguç'a, Okul Müzesi Müdürlüğü ve Yapı Kurulu Başkanlığı görevi yanında, Gazi Eğitim açıldığı yıl resim-elişleri öğretmeni olarak burada da görev verilmişti. Okul Müzesi'ni ve Yapı Kurulu'nu yeniden kurduğu gibi, Gazi Eğitim resim-iş bölümünün kuruluş hazırlıklarını yapacak, işler tamamlanınca kuruluşunu sağlayacaktı. Böylece o, şimdi de Gazi Eğitimciler arasına katılmıştı.

Burada göreve başlayınca bir yandan resim-iş bölümü kuruluş hazırlıklarını yaparken, bir yandan ders araçları müzesinin bir bölümünü, Gazi'ye taşıyarak, ders araçları düzenini burada da kuruyor. Merkezdeki okul müzesi belli bir yere sığamayacak kadar büyümüş, okullarda açılan yerlere dağıtılmaya başlanmıştı. Müzenin bir bölümünün Gazi Eğitim'e taşınması ile okulun tümünün bundan yararlanması yanında, asıl önemli olan öğrencilere bu alanla ilgi kurdurarak, resim ve elişleri derslerinde nitelikli gerçek araçları yapma, yaratma, alma, bulma çalışmaları yaptırmaktı. Onları yeni eğitim teknolojisi ve teknolojinin görsel örnekleriyle tanıştırmak, bütünleştirmekti. Böylece iş derslerinde bir yandan teknik beceri, estetik duygu ve sanat eğitimi alışkanlıkları kazandırırken, bir yandan gerçekten önemli ve gerekli ders araçları yaptıracaktı.

Avrupa'dan dönen arkadaşlarına (Malik Aksel, Hakkı İzzet, Ferit Apa vb.) öncülük ederek, düzenlediği resim-elişleri programının temeline bu anlayışı gürültü koparmadan yerleştirmiş, uygulamaya koymuştu (1932-1933). Onun burada yaptığı başka bir yenilik, resim-iş bölümünü açarken kopya bir programla işe girişmeyerek, önce kimi uygulamaları iş içinde yapıp, bunların yerine oturduğunu gördükten sonra program taslağını hazırlamasıdır. İlerde Köy Enstitülerini kurarken de benzer bir yol izlediği görülecektir.

Böylece o, Georg M. Kerschensteiner'in malzeme ziyan ederek el becerisi kazandıran iş eğitimi görüşünü daha Köy Enstitülerine gelmeden çok önce yolun başında aşıp, eğitimle üretimi bir araya getirip barıştırıyor. Eğitimde gerçek iş yapmanın ayıp ya da önemsiz olmadığını, yapılanın "iş"e yaraması gerektiğini eğitime kabul ettiriyor. Bunu yüksek düzeyde bir pedagojik tutumla yapabildiği, ne "iş"ten ve üretimden, ne de eğitbilimden ödün verdiği, Baltacıoğlu gibi ipe un sermediği görülüyor. Müfettiş adayı olan pedagoji bölümü öğrencilerine, ortaöğretmen adayı olan öteki bölümlerin öğrencilerine gerek derslerinde, gerekse davranış ve tutumuyla bu yönde etkilerde bulunuyor. Özellikle 1932-1933 öğretim yılında kurduğu resim-iş bölümü öğrencilerini iyi örgütleyerek, onlara bilinçli bir sanat eğitimi uyguladığı, derslerde, gerçek ders araçları, gerçek eşyalar, gerçek istatistikler yaptırarak, iş ilkesinin önce okul çapında anlaşılmasını, okul çalışmalarına doğru olarak yansımasını sağlıyor. Okulun bodrum katında, resim-iş bölümü ile okul müzesi birimini birlikte çalıştırarak, işlikler, arşivler oluşturuyor, sergiler açıyor. Resim-iş bölümü çalışmaları öteki bölümlerin çalışma anlayışıyla fazla bütünleşmese de onların beğenisini kazanıyor. Çalışmalar özellikle müfettiş adayı olan pedagoji bölümü

öğrencilerinden bir bölümünde klasik pedagojide karşılaşmadıkları etkin bir düşün ve davranış değişikliğine yol açıyor.

Yeni açılan Resim-Elişleri ve Beden Eğitimi bölümleriyle büyüyen Gazi Eğitim'de Pedagoji Bölümü, eğitimin kuramsal yanını tekeline alma eğilimi gösterdiğinden, daha önemli görülüyordu. Genel olarak hep böyle olurdu. Kuşkusuz bunda, orada görevli öğretmenlerden bir bölümünün tutumu da etkiliydi. Bu bölümün okula hâkim gibi bir havası vardı. Bölüm öğretmenlerinin çoğu yurtdışında öğretim görmüş eğitimciler ya da yabancı uzmanlardı. Örneğin, sonradan Amerika'da sosyal psikoloji ekolünü geliştirecek olan Muzaffer Şerif (Başoğlu), "Viyanacı Beşler"den Muvaffak (Uyanık), Freud'un asistanı Brunswick vb. o günlerde burada öğretmendi. Ayrı ekollerden yararlanmış olan birçok değerli öğretmen, okula kendi alanlarının yeni yöntem ve görüşlerini getiriyorlardı. Ama bir bütünlüğe, ülkenin gereksinimine uygun bir bireşime gidilemiyordu.

Tonguç da Almanya'da eğitim görmüş, pedagoji bölümüne de ders veren bir elemandı. Ama alanı sanat eğitimiydi. Pedagoji bölümü öğrencilerine, müfettiş olduklarında iş ve sanat eğitimiyle ilgili olarak ilkokul öğretmenlerine nasıl öncülük edeceklerinin ilkelerini uygulama içinde öğretiyordu. Bu bölüm öğrencilerinin çoğunluğu, elleriyle iş yapan, resim yapan, sanat yapıtlarından, güzellikten, düzgün iş yapmaktan anlayan; işi, güzelliği, sanatı pedagojiye sokarak kendilerini etkinleştiren bu öğretmenlerinin yaptıklarına şaşıyorlar, ister istemez kendi bölümlerindeki klasik pedagoglarla karşılaştırıyorlardı. Kimilerine göre gerçek pedagog, bölüm başkanları Halil Fikret (Kanad) ya da öteki öğretmenleri değil, Resim-İş Bölümü Başkanı İsmail Hakkı'ydı (Tonguç). Onun yarattığı eğitimsel etkiyi, birbirlerine anlatıyorlar, davranışlarına mesleksel bir ilgiyle özeniyorlar, özdeşlik kuruyorlardı.

Sonradan Köy Enstitüleri kurucusu olarak Tonguç'un yanında yer alacak olan zamanın pedagoji bölümü öğrencisi Hürrem Arman, dönemin Gazi Eğitim'ini ve öğretmeni İsmail Hakkı'yı, *Piramidin Tabanı* adlı yapıtının birinci cildinde özetle şöyle anlatıyor:

"Okul binası gerçekten görkemliydi. Geniş koridorları, güzel yapısı, anfisi, büyük toplantı salonu, her dersin özel laboratuvarı, asansörlü yemekhanesi, buharla işleyen mutfağı, yemek kazanları, otomatik çamaşır, bulaşık, ütü makineleri ile o günkü Türkiye"nin en konforlu okulu idi. Yüzlerce odası vardı. Öğretmenlerin ve öğrencilerin hemen hepsi okulda yatılı kalıyordu. En değerli öğretmenler bize gelirler, sonra isteyen fakültelere giderdi. Dönemin ünlü eğitimcileri ve eğitim yazarları, ünlü fizikçileri, kimyacıları vb. burada öğretmendi. Küçük sınıfta olduğumdan İsmail Hakkı Bey'i uzaktan görürdüm. Bir gece etütleri dolaştı. Bizim sınıfa girdiğinde, 'Kubilay'ı bilen var mı?' diye sordu. Ben ayağa kalktım. Birlikte öğretmen odasına gittik. Dernekçe Kubilay'ın ailesine yardım edilmesi için öğrencilerden bilgi ve görüş alıyordu [Tonguç o yıllarda Ankara Öğretmen Derneği Başkanıdır]. Davranışlarından, konuşmasından bu öğretmenin başkalarına benzemediğini sezdim. Pedagoji bölümü son sınıf öğrencisi İhsan Kalabay, Emin Soysal, Fevzi Ertem onun bambaşka bir öğ-

retmen olduğunu söylüyorlardı. Özellikle Emin Soysal, derslerinden çok yararlandıklarını anlatıyordu...

"O, derslerinde yalnız resim-iş yaptırmakla kalmayıp, eğitim ve pedagoji üstüne önemli tartışmalar açıyor, bunu ders dışında sürdürüyordu. İşin çok yüksek bir eğitim değeri taşıdığını anlatıyor, onları bu konuda düşündürüyordu. Bunları duyan küçük sınıf öğrencileri onun ders sırasının gelmesini iple çekiyordu. Georg M. Kerschensteiner'den çevirdiği *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi*, özellikle pedagoji bölümü öğrencilerinin elinden düşmüyordu. İlgiyle okuyup tartışırlardı. Fırsat buldukça bizi gezilere götürüyor, özellikle köy gezileri incelemeye dönüşüyordu...

"Okulun bodrum katında yeni açılan resim-iş bölümü çok değişik bir yerdi. Birçok oda ve salon üstünde kurulmuştu. İsmail Hakkı Bey, bunların hepsini işlik düzenine sokmuştu. Almanya'dan yeni gelen daha genç öğretmenlerle elbirliği yapıyor, onlara rehberlik ediyordu. Demircilik, marangozluk, mukavva, tel işleri, resim işlikleri ile üst kattaki bölümlere benzemeyen bir havası vardı. Bu bölümdeki öğrenciler ve öğretmenler, iş elbiseleri içinde elleri yüzleri boyalı, demir döğerken, tel bükerken, tutkal kaynatırken görülürlerdi.

"O, öteki öğretmenler gibi dersini verip, doğru öğretmenler odasına koşmuyordu. Derste olanları, öğrencilerin davranışlarını yakından izliyor, dersin gidişatını kolaçan ediyor, verimi değerlendiriyordu. Öğrenciler onun bölümüne dört elle sarıldığını, büyük bir istekle çalışıp kendilerini de çalışmaya özendirdiğini anlatıyor, derslerini isteyerek bekliyorlardı. Resim bölümü açıldıktan sonra zamanının büyük kısmını okulda geçirmeye başlamıştı.

"En üst kattaki pedagoji bölümü öğrencileri kimi günlerde bodrum kata inmek için sabırsızlanırlardı. Bunun nedeni Hakkı Bey'in desleriydi. Öyle olurdu ki sanki pedagoji bölümü üst kattaki Halil Fikret'in başkanı olduğu bölüm değil de Hakkı Bey'in başkanı olduğu, bodrumdaki atölyelermiş gibi oluyordu."(s. 76)

Kirby'nin, *Türkiye'de Köy Enstitüleri* kitabında yer alan saptamalarına göre, Gazi Eğitim'de daha o zaman iki ayrı eğitim görüşünün kendini gösterdiği, enstitünün günlük yaşamını ve öğrencileri etkilediği anlaşılıyor. "Eğitim adına tüm yapılanlar, politik reformların saptadığı ve gelişmenin gerektirdiği ilkeleri uygulamaktı. Bu ilkeler Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşından bu yana dile getirdiği felsefeden güç alıyordu. Türkiye'de eğitim, deneycilik ve iş ilkesine dayanacaktı. Bu en başta Gazi Eğitim'de uygulanmalı ve gelişmeliydi. Kimi aceleciliği ve plansızlığına karşın Baltacıoğlu'nun amacı da buydu. Çekip gitmesi okulu ve çalışma arkadaşlarını bu yolda harekete geçirememiş olmasındandı" diyor.

Sonraki yöneticiler de bu alanda belli bir varlık gösteremiyor. Bu durumda Pedagoji Bölümü Başkanı Halil Fikret'in (Kanad), üretime ve sanata dönük olmayan, "topyekûn milli terbiye" ya da "milli ideal" dediği, yalnızca bireyde milli duygu yaratmayı amaçlayan görüşü okulda etkin oluyor. Halil Fikret'in geliştirmekte olduğu iş pedagojisi ise Kerschensteiner'den çok geri kalıyordu. Kanad ve yandaşları Türkiye koşulları için Batıda görülenin, Batının yazdığı-

nın dışında bir eğitim düşünmedikleri gibi Batıyı bizim koşullarımızla bağdaştırma üstünde de durmuyorlardı. Dahası devrimin heyecanı azaldıkça klasik bilgi okuluna kayılıyordu. Gazi'de hâkim olan bu görüşler, doğal olarak orayı bitiren öğretmenler yoluyla, özellikle kuramsal derslerin ağırlıklı olduğu pedagoji bölümü yoluyla tüm öğretmen okullarına ve öteki okullara yayılıyordu.[21]

Gazi Eğitim'de böyle bir hava oluşurken, Tonguç, uygulamalarında ayrı bir öğretmenlik davranışı ve yöntemiyle, yazıları ve düşünleriyle, bu ortamda yeni bir filiz gibi kendini göstermeye başlamıştı. O, derslerinde yalnız Halil Fikret ve yandaşlarını değil, yukarda değinildiği gibi, Kerschensteiner'in, beceri kazandırırken tüketim gerektiren iş eğitimi görüşünü aşarak, üretime dönük, bizim koşullarımıza uygun ve ekonomik olan kendi iş eğitimi görüşünün deneylemesini yapmaktaydı. Derslerinde vardığı sonuçları tartışıyor, düşünüyor ve yazıyordu. Bilime, deneye dayanıyor ve önem veriyordu. Kuram ezberleyip ayakları havada görüşler ileri sürmüyordu.

Gerek Batıda eğitim görmüş meslekdaşlarının büyük bölümü, gerekse öteki arkadaşları, ne Türkiye için yeni bir eğitim yaratma, ne de J. Dewey'nin önerdiği gibi bakanlığa danışmanlık yapacak bir okul yaratma peşindeydiler. Bu kolay da değildi. Ulusal Kurtuluş Savaşı vermiş, emperyalizme karşı çıkmış bir Türkiye'nin, kendine uygun bir eğitime gereksinimi varken, yabancı sistem ve yöntemleri olduğu gibi uygulamak ya da bilimsel temele dayanmayan, "milli ideal" gibi görüşler yaratmak Gazi Eğitim'e de ülkeye de bir şey kazandırmıyordu. Bu yönüyle Gazi Eğitim aslında Batının eski bilgi okulunu uygulamaya çalışmaktan başka bir şey yapmıyordu.

Tonguç'un buradaki çalışmaları İlköğretim Genel Müdürlüğü görevini alacağı 1935 yılına kadar sürecek, son yılında yöneticilik de yapacaktır. Bu süre içinde kendi alanının konuları ve yöntemleri üstüne çalışıyor; okuyup düşünüyor, zaman buldukça yazıyor ve çeviriler yapıyordu.

İlk, Orta ve Öğretmen Okullarında Resim, Elişleri ve Sanat Eğitimi

Aydın insanın en büyük dayanağı ancak bilim ve sanat olabilir. Günlük hayatın yükünü acı duymadan çekebilmek böyle bir dayanağı ele geçirmeye bağlıdır..."
1950[22]

1927'de *Elişleri Rehberi* (Arap harfleriyle), 1931'de Georg M. Kerschensteiner'den çevirdiği *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi* (Eğitimcinin Ruhu ve Öğretmen Yetiştirme Sorunu) yapıtlarından sonra 1932'de *İlk, Orta ve Muallim Mekteplerinde Resim, Elişleri ve Sanat Terbiyesi* (İlk, Orta ve Öğretmen

Okullarında Resim, Elişleri ve Sanat Eğitimi) çalışmasını yayımlıyor. Alanın tekniğine yönelik bir materyal sayılan bu yapıtında, görüşleri ve yöntemleri birbirine ve kendi görüşüne yakın olan Batılı sanat eğitimcilerinin söylediklerini, uyum içinde bir araya getirerek okurlara sunuyor. Bunu yapmaktan amacı öğretmen ve öğrencilere ilgili dersler için yararlı yöntem ve teknikleri göstermek, bu alana bir ders aracı kazandırmaktır. Sözkonusu yapıtında ve bundan sonrakilerde göze çarpan belirleyici yönlerden biri, onun yerli ve yabancı eğitimcileri okuyup incelerken saptadığı sonuçları, derslerinde yaptığı gözlemlerle karşılaştırarak, ne yapılması gerektiğini araştırmasıdır. Bunu yaparken, eğitim bilimine dayanarak, bize göre, daha doğrusu sorun olarak gördüğü konuya uygun yaklaşımı arıyor.[23]

Yapıtının önsözündeki saptamaları bu yönden önemlidir. Bunlardan biri, bizde öteden beri, resim-iş ve sanat eğitimi alanlarının eğitimde ve yaşamda yeri azmış ya da değersizmiş gibi algılanır olmasıdır. Bu yanlış koşullanma bir yana, ona göre eğitimde önemsiz diye bir şey olmaması gerekir. İyi düzenlenmiş bir eğitimde, her etkinliğin bir bütünün parçaları olarak kendine özgü görevleri vardır. Bu görevlerin yerine getirilmesi sonucunda toplumu ve insanı "kül" (bütün) halinde etkileyen o verime ulaşılabilir. Kaldı ki böyle bir verime ulaşmada resim-iş ve sanat eğitiminin, güzel sanatlar kültürünün, iş kültürü ve alışkanlığının önemli bir yeri olması gerekir. Bireyi duygu, düşünce ve estetik beceri yönünden, beğeni yönünden dolaysız olarak etkileyeceğinden, çocukların ve gençlerin istekle sarılacağı bir alandır iş ve sanat. Bu alan ressam yetiştirmeyi amaçlayan bir resim dersi değil, gerek bireyin değişmesi, elini kolonu, beynini ve beğenisini iyi kullanabilmesi, gerekse toplumun beklentisi yönünden, uygarlığı amaçlayan bir sanat eğitimi ve iş eğitimi anlayışını içerir. Burada güzel sanatlar ve teknik sanatlar iç içedir. Tonguç, Gazi Eğitim'deki dersleri sırasında özellikle kendi kurduğu resim-iş bölümü çalışmalarında okulda yarattığı iş ve sanat eğitimi ortamı ile bu alana olan karşı görüş ve alışkanlığı kırmış, yalnız kendi bölümünde değil, okulun tüm öğretmen adaylarınca, özellikle pedagoji bölümü öğrencileri arasında bu alanı istenir duruma getirmiştir. Bir başka saptaması, uygarlıkla bu alanın ilişkisi konusudur. O, Batıyı genç yaşta tanıyan, kendi ülkesinin koşullarını ve uygarlık amacını iyi bilen bir eğitimci olarak uygarlık ve eğitim ilişkisini, özelde kendi alanı olan iş ve sanat eğitiminin ilişkisini düşünmekte ve araştırmaktadır:

"Ona göre öğrencilere araç kullandırmaktan ve iş tekniklerini öğretmekten amaç, onları yalnızca becerikli yapmak değildir. Amaçlardan biri, onların bu yolla modern sanat eserlerini, eşyaları yaparak tanımaya, modern sanatla tanışıp uygarlığa özlem duymaya yönelmesini sağlamaktır. Çünkü içinde sanat, estetik, teknik ve üretim olan bu alan, uygarlığın abece'sidir."[24] Dahası, bizim gibi toplumların eğitiminde bu alanın yaşamsal önemi vardır.

Ona bu görüşü kazandıran etkenler, batıdaki gözlemleri, incelemeleri ve derslerinde vardığı sonuçlardır. Özellikle Batı uygarlığını yaratan etkileri, Batı eğitiminin dayandığı temelleri iyi anlamış olmasıdır. Bu nedenle, iş ve sanat eğitimini yalnız kendi öğretmenlik alanı olarak değil, eğitimin dayanacağı te-

mellerden biri olarak önemsiyor. İnsanın beğenisini değiştirecek, elini kolunu, beynini, duygularını, güçlendirecek etkiler bu temellere yaslanacaktır. Bu yönüyle, iş ve sanat eğitimi öğretmenliğini en iyi şekilde yapmaya çalışan, yaptıklarını, yapacaklarını eğitbilimin ölçülerine vurup, ülkenin gereçeklerini ve bireyin gereksinmelerini gözönünde tutan gerçekçi bir meslek adamı, çağdaş bir pedagogdur.

Elişi çalışmalarında ve kuramda olsun, kendi öğrencilerinin Batılı öğrenciler kadar başarılı olamadıklarının, onlar kadar nitelikli işler üretemediklerinin ayrımına varıyor derslerinde. Bunun nedenini önce kullandığı öğretim yönteminde arıyor. Kendi yöntem ve çalışma biçimini irdeleyip önlemlerini alıyor. Ama böyle olmadığını kısa sürede kavrayıp anlayarak, şunları düşünüp görüyor:

Batılı öğrenciler, uygar bir çevrede büyüyor. Uygarlık onların yaşama biçimidir. Örneğin düzgün yapılmış oyuncaklarla oynamaya, renkli, düzgün bloklarla ev yapmaya anaokulunda başlıyorlar. Düzenli araçlar, üçgen dörtgen biçimi oyuncak vb. eşyalar her gün ellerinin altında oluyor. Çevredeki yollar, yapılar, köprü ve oyun alanları, parklar, çocuk bahçeleri, düzgün ve sağlam bir görüntü olarak onların çevresidir. Günlük yaşamında, çevresinde özenle yapılmış eşyalar, düzgün çizgiler, güzel yollar, parklar gören, buralarda oynayan, çalışan Batılı öğrenci, düzgün olmayanı, uygar olmayanı tanımıyor. Böyle bir görünümün temelini oluşturan sanat eğitimi, ilk ve ortaöğretimin temel çalışmalarıdır. Anaokulunda alıştırmaları yapılıyor. Bu durumdaki Batılı öğrenci düzgün bir çizgi çizmede, güzel bir araç tasarlama ve yapmada zorlanmazken, çevresindeki her şeyin yamuk yumuk olduğu bir ortamda büyüyen bizim öğrencilerin niçin düzgün iş çıkaramadıklarının anlaşılır yanını buluyor. Böylece eğitimde çevrenin, öğretim çevresinin belirleyici etken olduğunun, kendi alanının somut maddi örnekleriyle ayrımına varıyor. Varlıklı kesim çocuklarıyla yoksul çocuklar, köylü çocuklarla kentli çocuklar arasında benzer nedenlere dayanan benzer farklar olduğunu düşünüyor.

Genelde eğitimin ve uygulamanın içinde olan öğretmenin bunları gözönünde tutması gerektiği sonucuna varıyor. Eğitim-öğretimle uğraşan bir meslek adamı için bunları görmek, düşünmek büyük bir aşamadır.

Batı, modern uygarlığı kurmuş olduğundan eğitimleri kendilerine göredir. Bizim yönümüzden sorun değişiktir. Çalışmalarında bu yolu arar, uygarlığa, sanata, özendirici bir yol izler. Resim-elişleri derslerinde ulaştığı bu gözlemlerinden sonra, yukardaki görüşünü tamamlayan şu sonuca varır:

"Uygarlık sorununun konu olduğu yerde eğitimin temel amacı uygarlıktır."[25] Bu nedenle öğretim programlarının temelinde teknik sanatlar ve güzel sanatlar eğitimi (iş ve sanat eğitimi) önemle yer almalıdır. Bu görüşünü ve çalışmalarını modern ders araçları yapımı sırasında öğrenciler arasında yayarak besler. Onları, ön öğrenmelerden, çevre kısırlığından ileri gelen eksiklerini tamamlayarak, iyiyi, güzeli görmeye, yapmaya alıştırır. Öğretmen adayı olan gençleri böyle bir iş ve sanat eğitimi görüşü ve alışkanlığı kazanmaya yöneltir. Çalışmalarını, gözlemlerini sürdürürken vardığı sonuçlar iyice açıklık kazanır:

Öğrencilere, gerek beceri kazandırırken gerek başka öğrenmelerde, Batıda üretilmiş program ve yöntemlerle çalışarak aynı başarıyı sağlamak olası değildir. Çünkü ön koşullar, ön alışkanıklar ve ön öğrenmeler yönünden Batılı öğrencilerle kendi öğrencileri eşit durumda bulunmuyor. Bu farkı azaltmak için sanat ve işi çok yerinde bir alan olarak görüp, öğrencilerini uygarlığa yöneltmek için, iş ve sanat eğitimine özendirir.

Eğitimde çocuğun çevresinin uygar olması gerekir. Uygar olmayan bir ortamda yapılanlar eğitimsel etkilerde bulunamaz. Eğer böyle bir ortam yoksa eğitim bunu kendi yaratmalıdır. Bunun için programların temelinde iş ve sanat eğitimi önemle yer almalı, öğrenci bir yandan kendini bir yandan çevreyi değiştirebilmelidir.

Onun bu açılıma ulaşmasında, bu noktaları yakalamasında, kendi alanı olan elişleri derslerinin gözlemlere daha uygun olmasının, somut örnekler göstermesinin etkileri olduğu kuşkusuzdur. Bu tür etkinlikler içinde sözkonusu sorunların daha kolay görülebileceği bir gerçektir.

Böylece, kendi anlayışı ve yöntemini geliştirmeye yönelir: Öğrencilerine resim-elişleri, ders araçları, afişler, koleksiyonlar yaptırırken, gezilere götürürken yalnız beceri kazandırmayı amaçlamıyor; uygarlığa özendirmek, modern sanat yapıtlarını tanıtmak, böylece onlara sanatın, işin dilini öğretmek, bir yaşama biçimi olarak uygarlaşmayı seçtirmek için bu bilinci yaratmaya yöneliyor. Kendi çevrelerini değiştirmelerine, uygarlaşmalarına adım attırıyor. Daha o zaman, öğrencilere sağlam ve güzel ders araçları ve gerekli işler yaptırarak, gürültü koparmadan, eğitimde üretici iş ve sanat eğitimi uygulamasına önemle yer veriyor...

Burada ilginç olan, elişi derslerinin, resim ve sanat eğitiminin, iş ve üretim yapmanın, insanın bu niteliklerle yetişmesinin uygarlığa giden yolda dolaysız bir araç olduğunu öğrencilerine kavratmış olmasıydı. Artık onun derslerinin ve alanı, okul çalışmaları içinde "önemsiz ders ve alan" olma konumundan çıkıyor, eğitimde önemli ve etkin bir alan oldukları gerçeği anlaşılıyordu. Böylece Tonguç, hazırladığı derleme yapıtla ve buna dayanarak yaptığı çalışmalarla, yalnız kendi alanının değil, tüm teknik ve uygulamalı alan ders ve çalışmalarının, en azından klasik pedagogların daha önemli saydıkları alanlar kadar önemli olduğunu kanıtlamış oluyordu.[26]

Onun iş derslerinin ve çalışmalarının özgün ve Batıdan ayrı olan önemli yanlarından biri, alıştırmalara (temrin) yer vermeden öğrencileri doğrudan işin kendisiyle karşılaştırıp, onları iş içine sokup, yapılanların kullanılır, "işe yarar" olmasını amaç edinmesidir. Baltacıoğlu'nun da üstünde durduğu bu konu, bizim gibi toplumlar için eğitim yönünden olduğu kadar ekonomik yönden de bir zorunluluktu. Beceri kazanmak için araç-gereç ve zaman yitirmek belki tüketim toplumları için sorun olmayabilirdi. Ama bizim için gülünç olurdu. Bunun pedagojik gerekliliği de vardı. Yapılan işin doğrudan bir amaca yaraması, ekonomik yönden tutumluluk olduğu kadar, öğrenci için de büyük önem taşırdı. Kirby'nin saptamalarına göre eğer eğitim uygarlığa giden yolda, toplumsal değişmede kaldıraç olacaksa, Tonguç'un öngördüğü eğitimin belli

başlı şu görevleri olacaktır:

- Eğitim, öğretim çevresindeki modern olmayan maddi koşullarla çarpışmak zorundadır.
- Çevrede modern birimlerin olmayışı karşısında, eğitim bu yokluğu kendi gidermelidir.
- Modern yaşama koşullarıyla uyuşmayan ve bunların eğitime baskı yapan eski kuşaklar üstündeki etkileriyle çarpışmak zorundadır.
- Eğitim kendini modern uygarlığın temsilcisi sayarak, uygarlığın düşünsel temellerini öğrenciye kazandırmak zorundadır.
- Halkın, mirasını romantizme dönüştürmeksizin değerlendirecek şekilde benimsemeyi öğrenmesi; geleneklerin, geleneksel olmayan araçları kullanarak, yaratıcılığı harekete geçirecek biçimde aşılması gerekir.
- Modern öğrenim alanlarında gerekli genel, teknik ve mesleki eğitim verilmesi, okulu bitirenlerin, gördükleri meslek eğitimiyle yalnız iş alanlarını doldurmakla kalmayıp, ekonominin kendini kurma düzeyine getirecek şekilde sağlanmış olması gerekir.
- Tüm bu görevlerin, manevi, kültürel, psikolojik, sosyolojik ve pedagojik yönleri üstünde gereken tüm alıştırmaların yapılması gerekir.[27]

Onun *Resim, Elişleri ve Sanat Eğitimi* kitabı, Batılı yazarlardan derlenerek çevrilmiş olmakla birlikte, bunların bir görüş birliğine uygun olarak bir araya getirilmesi kendi düzenlemesidir, özgündür. O bu yapıtı ve yaptıklarıyla bize uygun bir sanat eğitimi görüşü ve yöntemi peşindedir. Bizde yanlış anlaşılıp önemsiz görülen iş ve sanat eğitimi alanlarının gerçek anlamını dile getirerek ve uygulama örneğini vererek bir boşluğu dolduruyor. Yalnız resim-elişi öğretmenlerine ve öğrencilerine değil, tüm teknik ve uygulamalı ders öğretmen ve öğrencilerine, pedagoglara yararlı ipuçları getiriyor.

İş ve Meslek Eğitimi

> *Eğitim için çocukları yaşamdan söküp duvarlar arasında yetiştirme yerine, gerçek yaşamın içinde, yetişkinlik yetki ve sorumluluklarıyla, gerçek yaşamın işlerini öğretim aracı olarak kullanarak, iş aracılığı ile iş için, meslek için yetiştirmek gerekir..."*[28]

İş ve Meslek Terbiyesi (1933, ikinci basımı 1974'te *İş ve Meslek Eğitimi* adıyla) Tonguç'un dördüncü kitabıdır. Yukardaki alıntı, bu yapıtıyla eğitime getirdiği ve kendine yetki verildiğinde Köy Enstitülerinde uygulama olanağı bulacağı özgün görüşünü özetleyen ilkelerinden biridir.

Okul Müzesi müdürlüğü, Gazi Eğitim Resim-İş Bölümü kuruculuğu ve öğretmenliği, Bakanlık Yapı İşleri Kurulu başkanlığı ve Ankara Öğretmen Der-

neği başkanlığı görevlerini sürdürürken, eğitim üstüne düşünme ve yazma çalışmalarından geri kalmıyordu. Bu çalışmasını yaptığı sıralarda, dünyada olup bitenleri, ekonomik ve sosyal sistemleri, ideolojileri, eğitim ve "iş" kavramının evrimini özümlemiş, düşünce üreten, Türkiye'nin sorunlarına kafa yoran ama öne çıkmayan bir eğitimcidir. *İş ve Meslek Eğitimi*, özellikle o yıllarda Amerika ve Almanya'da yeni gündeme gelen, "meslek çeşitleri, meslek seçimi ve mesleksel danışmanlık" konusunu inceledikten sonra, bizim ülkemiz için ne yapılması gerektiği konusundan yola çıkarak yaptığı özgün bir çalışmadır (Amerika'da meslek seçimiyle ilgili 'kuder envanteri'nin o yıllarda düzenlendiği anlaşılıyor). O, ayakları havada kuramlar peşinde değildir. Düşünlerini, uygulama ve gözlemlerini ülkenin eğitim sorunları üstüne yoğunlaştırıyor. Sonuçları tartışırken, ülkenin gerçeklerini, olanaklarını göz önüne alıyor. Türkiye açısından ne yapılabilir? diye düşünüyor.

Amerika ve Almanya'da "mesleksel danışma" olarak ortaya atılan ve o zaman için yeni olan bir konuyu kendi açısından irdeleyerek, meslek seçme, meslekleşme, meslek ve iş konularına, toplum ve birey açısından, ülkemizin meslek eğitimi gereksinimi açısından yaklaşıyor. Türkiye'de eğitim, iş, meslek ve ekonomi ilişkilerini tartışıyor. O günlerde ülkemiz eğitimine çözüm arayan yerli ve yabancı eğitimcilerin görmediği, atladıkları noktaları görüyor, gösteriyor, bu sorundan yola çıkarak. Ülkemizde "iş", "meslek", "çalışma" konularına gerçekçi açılardan bakıp, yeni yaklaşımlar getiriyor.

Gene Kerschensteiner'den yola çıkıyor; ama başka eğitimcileri de ele alarak onların "eğitimde iş" ve "mesleksel danışma" görüşlerini irdeliyor. Eğitimde iş ve meslek konusu içinde Türkiye gerçeğine bakıyor. Gerek bu yapıtında, gerek başka yapıt ve yazılarında, mektuplarında görüleceği gibi "iş" kavramını, gerektiği kimi yerde "meslek" yerine de kullanıyor. Örneğin, meslek adamı yerine "iş adamı" diyor. Bu bir yanlış değil, dilimizde bir anlatım biçimidir. "İş içinde, iş için yetiştirmek", "mesleğin işleri içinde meslek için yetiştirmek" anlamı da taşıyor. Böyle olması onun ilkesinin anlamını değiştirmiyor. Tersine pekiştiriyor, planlıyor.

Çalışmasında önce iş kavramı üstünde duruyor. "İş"in tarihsel gelişimini, örneğin ulusal ekonomiler içindeki yerini inceliyor. Daha sonra pedagojik alanda ele alıyor. Kendisi araya girmeden, Kerschensteiner, J. Dewey gibi Batılı eğitimcileri "iş eğitimi" üstüne konuşturup tartıştırıyor. Onların iş eğitimi görüşlerini yanyana getirerek birbiriyle karşılaştırıyor. Bu yöntemle çok sayıda eğitimcinin iş eğitimi görüşüne başvurup önüne seriyor. Onları iyice anladıktan sonra kendi görüşünü geliştiriyor. Bunu yaparken, ayaklarını kendi toprağına basıyor. Kendi görüşüyle çakışır yönde olan başka eğitimcileri yanına alarak konuyla ilgili tartışmasını başlatıyor:

Ona göre eğitimde "iş"in amacı, Pestalozzi'nin Çocuklar Köyü'nde denediği, "bireyin kendini iyileştirmesi", Kerschensteiner'in "beceri kazandırma", Dewey'nin "örnek okul toplumu"ndaki işlerden ve iş eğitimi görüşlerinden oldukça farklıdır. Ona göre birey iş içine girince bu etkileri zaten alacaktır. Bu nedenle "iş" eylemi, daha kapsamlı ve mesleğe yönelik bir olgudur. Bu bağ-

lamda iş eğitiminin daha kapsamlı boyutları vardır. Örneğin, ekonomik sistemde, devlet ve toplum yaşamında etkinliği ve yeri vardır.

Öyleyse, "iş"ten, "meslek"ten söz edilirken, "mesleki danışmanlık" değil, "mesleksel yetiştirme" söz konusudur. Bu yüzden, meslek konusu üstünde daha küçük yaşlarda durulmalıdır. Almanya'daki mesleki danışmanlık büroları vb. etkinlikler, eğitim ve ekonomi yönünden bir temel çalışma değildir. Ona göre, en azından bizim ülkemizin gereksinmeleri göz önüne alındığında böyledir. Bizde mesleksel danışmanlık değil, mesleksel yetiştirme, iş ve meslek kazandırma sözkonusu olmalıdır. Danışmanlık bunun içindedir.

Özellikle, o günün Türkiye'sinde nüfusun yüzde 60'ının mesleksiz olduğu, meslekli yüzde 36'nın ise tümüne yakınının çiftçi olduğu göz önüne alındığında, durum Batıdan çok başkadır. Bu nedenle, daha sonra meslek kavramının evrimini inceleyerek, çeşitli ülke ve toplumlarda meslek ve meslekler in sınıfsal konumlarını tartışıyor. Köy ve kent yaşamına sosyo-ekonomik açıdan bakarak açıklamalarda bulunuyor. Kent yaşamındaki gelişmişliği ve endüstri toplumu bireylerinin gelişmiş olduğunu gösteriyor. Ekonomileri, köylerin, kentlerin ekonomik yapılarını, gereksinmelerini inceleyerek şu noktaya geliyor:

"Eğitimde işe yer verilmesi gerekliliğinin gerçek nedeni, psikolojik yönden bireyin iyileşmesi olduğu kadar, ondan önce ülkenin ekonomik ve mesleksel gereksinimiyle, uygarlık gereksinimiyle bağlantılıdır. Bu nedenle iş eğitimi yalnızca bireyin kendini düzeltmesi anlamı taşımaz. İş eğitimi genel anlamda meslek ve ekonomi ile birlikte düşünülür. Boş zaman çalışması ve el becerisi kazandırmayı aşan bir anlam taşır. Bireye yönelik etkiler bu anlamın içindedir."

Ona göre gerek ekonomistler, gerek eğitimciler, kendi alanlarının sorunları içinde birbirlerinden kopuk olarak bocalamakta olduklarından bu noktaya gelememişlerdir. Bunun ülkeye, ülkenin düzenine büyük zararı olmuştur (bu yapıtını 1933'te yazdığına göre, aynı tarihlerde ekonomi ve eğitimde yapılmakta olan yanlışların ona bunları düşünme ve söyleme fırsatı verdiği anlaşılıyor).

Açıklamaları sürüyor: "İş ve meslek", yalnız bireyin yaşamının değil, toplumsal ve ekonomik yaşamın dayanaklarından biri, başta gelenidir. Bu nedenle, iş ve mesleğin, doğal olarak eğitimin temel amaçlarından biri olması gerekir.

Bu noktada yeniden Türkiye gerçeklerine yöneliyor: Özellikle nüfusun yüzde 80'i olan köylüye bakıyor; onlar, ömür boyu doğayla boğuşurken, "iş"le iç içe yaşıyor. Yaptıkları ve yaşamları çok başkadır. Bu durum, çoğunluğun en kaçınılmaz gereksinimini bile en aza indirerek sağladığını, ekonomik etkinliklerinin çok ilkel olduğunu gösteriyor. O halde eğitimin başlıca amacı, toplum ekonomisinin insan gücünü hazırlamaktır. Bu aynı zamanda iş eğitimini, mesleğe hazırlamayı, yetiştirmeyi içerir. Türk toplumunun ekonomisine, eğitimine ve iş yapan insanlarına baktığında şu büyük çelişkiyi görür:

"Ülkenin yüzde sekseni olan köylü eğitim görmüyor. Ama ekonominin en büyük gücünü oluşturuyor. Kentlerde gelişmeye başlayan eğitim, köylüye

ulaşmadığı gibi, kurulu eğitimin ekonomiye insan gücü hazırlama diye bir kaygısı yoktur. Ekonomide devlet ağırlıklı politika, fabrika, yol vb. yapım çalışmalarına yönelirken, bunlara uygun insan gücü için bir eğitim düzenlenmediğini, gençlerin bu yönde yetişmesinde hiçbir akılcı önlem alınmadığını belirtir. Oysa bireyin amaçlarına ulaşması için de kendine uygun bir mesleği olması gerekir. Bunun sağlanması için genel eğitim, mesleksel yol gösterici bir program olarak düzenlenmelidir. Böyle olması ekonomi için insan gücü hazırlamayı da doğrudan içeriyor."[29]

Dinsel eğitime son verilip öğretim birliği yasası getirilmiştir ama din programından boşalan eğitim kanalında, ekonominin gereksinimi doğrultusunda halka iş ve meslek kazandırıcı düzenlemeler yapılamamıştır. "Modern laik eğitim görenler, toplum ekonomisi için sanki birer parazit ve tüketicidir. Ekonomiye destek veren, üreten köylü kesimi ise eğitimden yoksun olduğu gibi böyle bir eğitime erişecek araçlardan da yoksundur. Kent nüfusunun bir bölümü memur ve esnaf, bir bölümü işsizdir."[30]

Bu noktada şu görüşe varıyor: Kent insanlarının ve kent yaşamının gereksinimine göre düzenlenen okul sistemi ile bir elleri toprakta taşta, bir elleri suda ağaçta olan, geri üretim insanlarına ne verilebilir? Onlar geri üretimden nasıl kurtarılabilir? Demek ki Batının gelişmiş sanayi toplumu yaşamına göre düzenlenmiş bir eğitim sistemi Türkiye için kopya edilerek bir yere varılamaz. Sonra şu soruya ulaşıyor: Çiftçi kesimi teknikle, meslekle nasıl donatılmalıdır ki durumu düzelsin; üretimdeki gerçek yerini alabilsin?

"İş" kavramını tartışırken, "İş yalnızca kişisel maddi yaşam sürdürmek için yapılan bir çalışma biçiminden başka, insanlığa değerler kazandırmaya yarayan bir uğraş haline geldi" diyor. Bundan sonra, çiftçilik mesleğinin makine ve teknikle nasıl donanacağını, bununla ilgili bir eğitimin nasıl düzenleneceğini düşündüğü görülüyor.

Ona göre, bir mesleği öğrenmek artık çıraklığı ya da babadan oğula aktarımı değil, daha örgütlü ve okulda yürütülecek çalışmaları gerektirmektedir. Artık makine ve motordan sonra, el becerileri değil, beyin ile el kol arasındaki iletişim hızlanacak, fizik yasalarını, eşyanın doğasını iyi bilmek gerekeceğinden meslekler el yordamıyla değil, bilinçle ve bilimin yardımıyla öğrenilecektir. Örneğin, bir amatör sürücünün, otomobili hareket ettirmesi, vitesi kullanması, meslek için, o iş için yeterli değildir. Asıl motoru hareket ettiren fizik yasalarını bilmesi, kavraması söz konusudur. Ekonominin istediği insan gücü bu nitelikte olmak zorundadır (ülkemize, kimi alanlarda teknolojinin çoktan girmesine karşın, toplumun bu anlamda bir iş ve teknik eğitimden geçirilmemesinin bedeli çok ağır ödenmektedir. Başını alıp giden trafik kazaları, insanların üstüne çöken yapılar, eğri büğrü bozuk yollar, neresinden tutarsan elinde kalan birçok araç gereç vb. gerçekler, eğitimin bu gün de bu açığı kapatamadığının örnekleridir).

Ayrıca meslek adamı başka bilgiler, örneğin sigorta, sendika, politika vb. bilmek zorunda olduğundan, meslekler planlı bir şekilde, eğitimcilerin yönettiği meslek okullarında verilmelidir. Dahası, Tonguç bu görevlerin önemli alış-

kanlıklarının genel eğitim okullarında yani ilkokullarda başlatılmasını düşünüyor. "Onun içindir ki çağdaş ekonomik yaşam pedagoji alanından büsbütün başka bir anlayış yaratmıştır... Eğitimin belirleyicisi, çağdaş ekonomik yaşamdır" diyor.

Genel eğitim okullarının bireye yalnızca okuma-yazma öğreten, bilgi kültürü yükleyen okullar olmaktan çıkarak, bilgiyi eyleme geçirerek ona yaşamın anlamını öğreten kuruluşlar haline gelmesi gerektiğini saptıyor. "Ancak bu sözlerden, bazılarının sandığı gibi eğitim kurumlarını ekonomi yöneticilerinin eline bırakma anlamı çıkmamalı... Okullardaki atölyelerin, okuma olanaklarının, beden eğitimi salonlarının varlık nedeni budur. Bunlar eğitim kavramının ne kadar yeni bir aşamaya geldiğinin kanıtıdır" diyor.

Daha sonra Osmanlı dönemi ekonomik yaşamına değinerek, meslekleri inceler; Osmanlı saltanatının ülke ekonomisini nasıl çökerttiğini vurgular. Ekonomik denge ile sosyal, siyasal, dahası felsefî dengenin yakından ilgisine değinerek, bu dengeyi kurmuş olan toplumların daha gönençli ve güvenlik içinde yaşadıklarını; dengesizliklerin temelinde ekonomik sorunların bulunduğunu söyler.

Yeni Türk ekonomisi ve eğitiminin kuruluşu sırasında önem verilmesi gereken noktalardan birinin bu güçleri karşılıklı örgütlenmiş duruma getirerek, bilinçsiz davranmaktan kurtarmayı önerir. "Meslek eğitimi işi bazılarının sandığı gibi kolay ve yalın, yalnızca beş on meslek okulu açma işi değildir... Meslek eğitimi sorunu ancak önemi ile göz önüne alındığında olumlu biçimde çözümlenebilir" der. (s. 126) Türkiye için en önemli eğitim konusu olan köy yaşamını inceleyerek, şunları söyler:

"Köylünün Kemalist rejimin mihrak noktası olmakla kalmayıp, kurulacak bütün eğitim sisteminin yönünü ve içeriğini belirleyecek başlıca öğesi olması gerekir. Kent toplumu beklenen eğitim reformunu yürütemeyecek kadar ülkenin ekonomik yaşamıyla bağını kaybetmiştir... Köylüyü bir yana bırakırsak, kent, Tanzimattan beri modernleşmekten aciz olduğunu göstermiştir. Cahilliğine, yanlış inançlarına vb. olumsuzluklarına karşın Türk köylüsü, Osmanlı Türk devletlerini savaşta ve barışta yüz yıldan çok sırtında taşımıştır..."

Onun işe köyden başlama, köy nüfusunun gereksinimini eğitimin temeline yerleştirme düşüncesi, yalnız eğitime yabancı olanları değil, kimi ünlü yerli ve yabancı eğitimcileri de şaşırtıyordu. Çünkü genelde eğitime "iş"in sokulmaması, iş yapanla eğitim görenin ayrı kişiler olacağı, çoğunlukla onların kafalarında yer etmişti. Ne kadar nüfusun yüzde seksenini oluştursa da, onlara göre eğitime köyden başlamak olası değildi. Batı'da da böyle bir model yoktu. Oysa onun yakaladığı ipuçları Doğu ya da Batı gerçeklerine ve düzenlerine göre değil, kendi ülkesinin gerçeklerine, Kemalist devrimin gereksinimi olan insan gücünü yetiştirmeye yönelikti. Doğal olarak onun getirdiği yaklaşımlar o günkü Türkiye gerçeklerinden kaynaklanıyordu. Böyle bir yetiştirme çağdaş insanın ve çağdaş eğitimin de gerekisinimiydi.

Ülkemizde halk çocukları, yaşamın zorlukları nedeniyle küçük yaşlardan başlayarak aile içinde önemli bir iş eğitimi görmekteydi. Ayrıca Türkiye'nin ge-

rek parasal açıdan, gerek zaman yönünden tutumlu olması gerekiyordu. "Eğitim için çocukları yaşamdan söküp, duvarlar arasında yetiştirme yerine, kuşakları gerçek yaşamın içinde ve yetişkinlik yetki ve sorumluluklarıyla, gerçek yaşamın işlerini öğretim aracı olarak kullanarak yetiştirmek" gerekiyordu.

Onun bu görüşünün, sonradan Köy Enstitüleri uygulamasında, "Enstitü öğrencisi iş içinde, iş vasıtasıyla ve iş için eğitilecektir" biçiminde anlam kazandığı görülecektir.

Başka Eğitimcilere Bakışı

> *İlkokulların hızla çoğalmasını sağlayan etkenler arasında sosyal düşünce önemli bir yer alır... Gerici düşünceden ilköğretime hep tepki gelmiştir... Klasik eğitbilim tarihçilerinin çoğu bu noktayı açıklamamış, ilköğretimin gelişmesinde ünlü eğitkenler değerinde rol almış olan sosyalist eğitkenleri tanıtmak istememişlerdir. Papaz ruhlu ve nazariyeci birçok kişi eğitbilim tarihinde yer aldığı halde, insanlığa örnek olacak işler başaranlar, eğitim alanına en iyi fikirleri getirenler üstünde durulmamıştır. Robert Owen (1771-1858) bunlardan biridir."* [31]

Yeni Türkiye'nin eğitim düzenini kurmak için ülkemize yabancı uzmanların birinin gelip birinin gittiği yıllarda, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümünün kurucusu ve Resim-elişi öğretmeni İsmail Hakkı, yalnız sanat eğitimine, yalnız pedagojiye değil, genel olarak eğitim sorunlarına bilinçle yaklaşan, bu alanda kendini yetiştirmeye çalışan bir meslek adamıdır. Onun bu davranışı yeni olmayıp, öğrenciliğinden beri izlediği bir yoldur.

Uygulamadan çıkardığı sonuçları başka örneklerle karşılaştırarak, özellikle Batıda olanlarla bizim koşullarımızda yapılanlar arasındaki farkın ayrımına vararak, bunun nedenlerini arayıp buluyor. Çalışmalarında eğitim biliminin ölçülerini iyi kullanıyor. Batılı, Doğulu eğitimcileri daha o zamanlarda inceleyip tanıyor. Gazi Eğitim yıllarında yaptığı çalışmalarda, verdiği yapıtlarda bunun izleri görülüyor.

Bir eğitim kuramcısı ve düşünürü olarak ortaya çıkmasa da mesleği ve çalışmaları onu her zaman "eğitim düşünmeye", "eğitim yazmaya" yöneltmekteydi. Genç yaşta eğitim üstüne yoğunlaşmasında kimi ön koşullar yardımcı bir etkendi belki. Çocukluğundan bu yana eğitime duyduğu ilgi, öğretmen okulunu bitirir bitirmez Almanya'ya gider öğrenci grubunda yer alması, oradaki eğitimle yakından tanışması, önemli bir Batı dili olan Almancayı iyi bilmesi, onun gibi çalışkan ve istekli biri için eğitime yönelmede yeterli önkoşul

sayılırdı. Daha önce de değinildiği gibi Almanya, gerek onun gittiği yıllarda iç savaş çalkantılarıyla, gerekse sonradan dikta rejimleriyle hırpalanmış olsa da geçmişte Batının felsefe ve eğitim akımlarının beşiği olmuş bir ülkeydi. Onun bu gerçeğin ayrımına varmaması, iyi bildiği Almancasını kullanarak o birikimlerden yararlanmaması olası değildi. Özellikle Leipzig İş Eğitimi Semineri'nden sonra "iş eğitimi" üstüne çalışmalarını artırdığı anlaşılıyor.

Ayrıca o yıllarda ülkemizin yeni bir eğitim arayışı içinde olması birçok kişiyi eğitim üstüne düşünce üretmeye yöneltiyordu. Ancak o, kuram geliştirme savında olmadan, üstlendiği öğretmenlik görevini en iyi şekilde yerine getirmek amacıyla yaptığı kendi alan çalışmalarından yola çıkarak, ülke gerçeklerine uygun yöntem ve ilkelere ulaşıyordu.

Elişleri Rehberi (1927) ile *Resim-Elişleri ve Sanat Eğitimi* derlemesi (1932), onun eğitimciliğinin ilk yapıtlarıdır. Bunlar çeşitli yabancı eğitimcilerden çeviriler olmakla birlikte, kendi alanı için bilinçle yaptığı çalışmalardı. 1931'de çevirdiği *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi* adlı yapıtla, Kerschensteiner'i Türkiye'ye taşıyor. 1933'te özyaşamı ve eğitim görüşlerini içeren *Kerschensteiner* çevirisiyle kendini pedagoji ve eğitim konularının ortasında buluyor. Kerschensteiner'i ve görüşlerini Türkçede dillendirmede büyük bir başarı ve katkı sağlıyor. Kendi yararlandığı bu eğitimcinin yapıtlarını yorum yapmadan Türk okurlara sunuyor. Çevirileri özellikle Gazi Eğitim'deki öğretmen ve öğrencilerce ilgiyle izleniyor.

1933'te yayınlanan özgün yapıtı *İş ve Meslek Eğitimi*'ni hazırlarken de gene Kerschensteiner ve J. Dewey başta, birçok başka eğitimcinin görüşüne başvurup onları tartıştırıyor, inceliyor. 1934'te R. Şemsettin Sirer'le çevirip yazdığı *Almanya Maarifi*, teknik ve yönetim içerikli olsa da o boyutta bir yapıtın yalnız dil bilerek değil, eğitimi de iyi bilerek çevrilip yazılabileceği, işin asıl ağırlığını Tonguç'un taşıdığı, Sirer'in başka önemli bir yapıt verememesinden de anlaşılıyor.

1935'te ilköğretim genel müdürü olarak hazırladığı *Mulıtıra*, daha sonra yazdığı *Köyde Eğitim* (1938), *Canlandırılacak Köy* (1939) ve *İlköğretim Kavramı* (1946) incelendiğinde onun bu yapıtlarında yerli ve yabancı eğitimcileri, eğitim tarihini, Batının ve Doğunun eğitim birikimlerini bilinçle inceleyip özümlediği görülecektir. Yeni bir eğitim için ülkemize çağrılan yabancı eğitimcilerin raporlarına önyargısız ve önemle bakıyor. Onların kendi ülkelerinde yaptıklarını biliyor.

1950'de Rauf İnan ve Fuat Gündüzalp'le çevirdikleri *Pestalozzi ve Devrim*, kendi hazırladığı *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü* (1950), ölümünden sonra (1960) yayımlanan *Pestalozzi Çocuklar Köyü* vb. yapıtları inceleme yazıları onun yerli ve yabancı eğitimcileri ve çeşitli eğitim akımlarını nasıl yetkinlikle incelemiş olduğunu ve onlara bakışını göstermektedir. Daha sonra yer vermem gereken bu konuyu öncelikle ele almamın nedeni, onun daha Köy Enstitülerinden çok önceki yıllarda eğitim tarihini, ünlü ve ünsüz eğitimcileri yakından tanımış olduğunu belirtmek içindir.

Köy Enstitüleri ve Tonguç üstüne öne sürülen görüşlerden biri onun siste-

mini Pestalozzi, Kerschensteiner ve J. Dewey gibi ünlü eğitimcilerin görüşleri üstüne kurduğu, ya da onlara benzediği savıdır. Dahası zaman zaman kendinin de bunu doğrular anlamda sözler etmiş olmasıdır. Örneğin, Pestalozzi'nin toplumu, halkı amaçlayan görüşünün hayranıdır. Dewey'ye, Kerschensteiner'e saygı duyar. Kimileri ise Rus eğitimcilerinin etkisinde olduğunu ileri sürdü. Konuya açıklık getirmek için, bu savlara karşı çıkan F. Kirby'nin *Türkiye'de Köy Enstitüleri* başlıklı kitabında söylediklerine kulak vermek yerinde olur:

"Türkiye'de eğitim sorunlarının bir çözümü olarak, Köy Enstitüleri düşününün hiçbir yabancı eğitim düşünürüne borçluluğu yoktur. Tonguç'u şuna buna benzetmek, onun büyüklüğüne hiçbir şey katmaz. Batının büyük eğitim düşünürlerinin başarıları, eğitim alanında yeni bir buluş ya da önem bakımından çok ömrü olmayan ufak bir deney yapmış olmanın sınırından öte geçmiyor... Tonguç, hem de birinci sınıf önemde bir değil birçok buluşu olan bir eğitimcidir. Yaptığı işler, çok daha ünlü eğitimcilerin yaptıklarının dayanamayacağı kadar sert bir sınavdan geçmiştir. Onun başarıları yanında ünlülerin tutturabildikleri çocuk oyuncağı kalır." (s. 83)

O bu noktalara ulaşırken, başkalarını kopya etmek, onlara benzemek yerine daha sağlam ve bilimsel bir yöntem izleyecektir. Bunun açık örneği *İş ve Meslek Eğitimi* çalışmasında görülüyor. Önce de değinildiği gibi başta Kerschensteiner, ünlü ve ünsüz birçok eğitimcinin görüşüne başvurup onları birbirleriyle karşılaştırıyor, bilgileniyor. Sonra Türkiye'nin sorunlarına dönerek, o gerçeklerden yola çıkarak kendi özgün görüşünü geliştirdiği görülecektir.

Böyle olması bir gerçeği vurgular: O, başka eğitimcileri iyi inceleyen araştıran, üstünde düşünen biri olarak, onlardan büyük esinler alıyor, dağarcığını onların bilgileriyle, göğsünü onların esinleriyle dolduruyor. Ama bunları doğrudan kullanmayarak, akılcı bir yöntemle kendi özgün bireşimine yöneliyor; kendi yolunu seçiyor. Onun bireşiminde yalnız yabancı eğitimcilerin esinleri değil, kendi olumlu birikimlerimiz, ve Atatürk'ün eğitimden beklentileri başta gelecektir. Bunu yapabilmek kuşkusuz büyük bir yetkinlik gerektirir. Bu onda vardı. Baltacıoğlu'nun da baştan beri benzer çalışmaların peşinde koşan bir akademisyen olmasına karşın, böyle bir sonuca ulaşamadığı söylenebilir. Tonguç'un düşüncesinde ve uygulamasında böyle bir kargaşaya yer olmayacaktır. O, yalın, açık sabırlı ve düzenleyicidir.

Başka eğitim sistemlerini, başka eğitimcileri incelerken aklında hep ülkesinin gerçekleri vardır. Olanaklarımız, gereksinmelerimiz hep elinin altındadır. "Bizim ülkemizde nasıl yapmalı?" diye düşünüyor başkalarını incelerken. Bu tutumu onu başkalarından, en azından öykünmecilerden ayıran bir özelliğidir. Yeni bir eğitim yaratmada peşin kararlarla, hazır programla ortaya çıkmayacaktır. Elindeki olanakları, topladığı verileri kullanarak deneyecek, çıkardığı olumlu sonuçları sistemleştirecektir.

Yerli ve yabancı eğitimcilerden söz ederken gericilerin dışında hepsine saygılıdır. Yabancı eğitimcilerin kendi görüşüne uymayan düşün ve yöntemlerinin onların ülkelerinin ayrı koşullarından, dünya görüşlerinden kaynaklandığının ayrımına daha ilk yıllarda varmıştır. Bireyin eğitimine yönelik eğitim

psikolojisi ilkelerine bile bu açıdan bakmasını daha o yıllarda biliyor. Bunun için Gazi Eğitim'de Halil Fikret'le aynı görüş içinde olamıyor. O, eğitimde ülkesinin ilerlemesini amaçlayanlara büyük saygı duyuyor.

20. yüzyılın ilk yarısında, dünya eğitimini etkileyen büyük eğitimcilerden Kerschesteiner'in yapıtlarını çevirirker, onun eğitim tarihindeki yerini incelerken, elbet birçok ortak yanları olduğunu görüyordu. Bu ortak yanlardan biri, görüşlerinden önce alınyazılarındaydı. İkisi de halkın içinden gelen, ilköğretmen okulu çıkışlı öğretmenler olarak göreve başlamışlardı. Kerscensteiner, ülkesinde halk çoğunluğunun iyi bir eğitimden geçmesi için çözüm aramıştı. İlerde bu fırsat onun eline de geçecekti. Temelde ayrılık olsa bile ikisi de kendi ülkelerinde eğitime "iş" ilkesini getirmekte birleşeceklerdi. İkisi de eğitime getirdikleri bu ilkeler nedeniyle dünyanın bir kesimince alkışlanırken, kendi ülkelerinin bir kesimi tarafından kıyasıya eleştiri almışlardı. 1890'ların Almanya'sında karşıtları Kerschensteiner'e "köylülerin öğretmeni" olarak baktıkları gibi 1950 Türkiye'sinde de Tonguç böyle suçlanacaktı. "İş eğitimi" atılımları karşısında Kerschensteiner'e olduğu gibi, Tonguç'a da "Amele mi yetiştireceğiz?" diye karşı çıkılacaktı.

Kerschensteiner, kendine özgü, bireyin eğitimine yönelik iş okulu ilkesine, cimnazyumda (lise) matematik dersi yöntemlerini el yordamıyla ararken ulaşır. Ona göre kuramdan önce uygulama gelmelidir. Derslerini çoğunlukla doğada yapar. Pedagoji ve psikolojiye baştan tepki göstermiştir. Ama bunun bir çelişki olduğunu görerek sonradan bu konuların içine dalıyor. Münih eğitim danışmanı olduğunda "iş okulu" projesine yöneliyor. Programlara kızlar için mutfak dersleri, erkeklere teknik beceri kazandırmayı amaçlayan sanat dersleri koyduruyor. Almanya'da okullardan önce gelişmiş olan sanayi, elemanlarını çıraklık içinde yetiştirdiğinden, genel eğitimde "iş" programı ilk yıllarda yadırganıyor vb.

Kerschnsteiner'in benzer yaklaşımlarının çoğu Tonguç için de geçerlidir. Ancak, Kerschensteiner görüşlerini çoğunlukla bireyin eğitimine yönelik olarak geliştirirken Tonguç, ülke çapında bir genel eğitimi "üretici iş" temeline dayandıracak çabalara girişerek, geniş çaplı verimlere ulaşacaktır.

Tonguç'un Pestalozzi'ye bakışı farklıdır. O, dünya eğitimcilerine olsun, yerli eğitimcilerimize olsun bakarken, bireysel pedagoji yönünden geliştirdikleri yöntemlerden çok, onların eğitim görüşlerinin toplumu değiştirmedeki amacına ve etkinliğine bakıyor. Sosyal adalete, demokrasiye giden yolun eğitimde kullanılıp kullanılmadığını araştırıyor. Pestalozzi'nin bu yönünün iyi yorumlanmadığını, onun bu açıdan olan çabalarının ayrımına varılmadığını söylüyor. Fuat Gündüzalp ve Rauf İnan'la birlikte çevirdikleri *Pestalozzi ve Devrim*'de onun kardeşlik, eşitlik, özgürlük ilkelerini, sosyal adaleti ve halk eğitimini amaçlayan devlet ülküsünü açıklıyor.

Pestalozzi'ye böyle bakması, döneminde gösterdiği çabaları ilginç bulması, onun sistemini Pestalozzi'ye dayandıracağı anlamına gelmiyor. Ayrıldığı yönler de vardır. "İş eğitimi" sözkonusu olunca yaklaşımları farklıdır. Pestalozzi'nin çocuk eğitiminde "üretici iş"i çok önemsememesine karşın, bu görüş

Tonguç'un sisteminin dayanağı, yöntemi olacaktır. Pestalozzi "iş"i ekonomik verimine bakmaksızın, eğitimde insanı iyileştirmede, düzeltmede kullanılacak bir etki aracı olarak görüyor.[32] Tonguç, hayranı olduğu Pestalozzi'den görüş ayrılığına düştüğü noktalarda ödünsüz ayrılacaktır. Onun eğitime getirdiği "iş" yöntemi ve uygulamaları, Pestalozzi'nin, bireyin kendini değiştirmesine yönelik tek boyutlu iş eğitimi görüşünü, "Çocuklar Köyü" uygulamasını çok aşarak, ülke çapında bir örgütlenmeyi yaşama geçirecektir. Ama Pestalozzi'nin döneminde yaptığı çabaları önemli görecek, saygıyla anacaktır.

Dewey'ye bakışı da böyledir. Onun pragmatik felsefesinin dünyayı etkilediğini, "demokrasi için eğitim" dediğini, bireyin kendine yardım etmesini sağlayıcı bir eğitim amaçladığını, çocuğu eğitimin merkezi olarak gördüğünü, onun eğitiminde de iş ilkesinin yer aldığını vurgular. Ancak Dewey, ilkelerini üniversitesine bağlı bir öğretmen kolejinde, bireyin eğitimine yönelik olarak geliştirmiştir. Orada "iş"in işlevi yalnızca çocuğun iyi gelişmesine yöneliktir. Çaplı üretim yoktur. Onun okulunun buna gereksinimi de yoktu belki. Onun "okul toplumu" yapaydır. Dewey'nin Türkiye için verdiği raporu da değerlendiriyor: Kimilerinin yanlış anlaşıldığını, kimilerinin uygulamaya konamadığını söylüyor. Dewey'nin, l6 Ağustos l924 tarihli İstanbul gazetelerinde çıkan demecini alıyor kitabına: Dewey, Türkiye'ye eğitim sistemini düzeltmeye gelmediğini, eğitim-öğretim ilkelerinin bu ülkenin isteklerine ve deneyimlerine dayanarak gelişmesi gerektiğini, halkın gerçek gereksinmelerini karşılamak zorunda olduğunu, amacının Türkiye'deki durumu kavradıktan, Türk eğitkenlerinin düşünlerini öğrendikten sonra, birlikte bilimsel ilkeleri göz önüne alarak bir program yapacaklarını söylüyor vb.[33]

Yalnız Batılı eğitimciler ya da Batı eğitimi değil, yetişebildiği oranda Rus eğitimcilerini ve oradaki uygulamayı da incelemiş olacağı doğaldır. Bunu yaptığı, kitaplarında yer alan bilgilerden de anlaşılıyor.

Ancak o, sosyalist ya da kapitalist toplumların eğitim modellerine öykünmek değil, kendi ülkesinin ekonomik ve siyasal yapısına, kültürüne, dünya görüşüne uygun bir eğitimin nasıl kurulabileceği peşine düşecektir. Örneğin, Rus eğitimcisi Blonski'nin iş ilkesi, nitelikli fabrika işçisi yetiştirmeye yöneliktir. Uzman işçiler yetiştirmeye yönelmek Rus eğitiminin belirleyici yanlarından biriydi. Blonski'nin politeknik eğitiminin amacı buydu. Tonguç'un kuracağı enstitülerde ise iş eğitimi, genel eğitim ve meslek eğitimi içinde, çok yönlü bir yöntem olacaktı. Her mesleğin, alanının eğitimini kendi mesleğinin işleri içinde yapmasını sağlayacak bir yönteme ve görüşe dönüşecekti.

Eğitime Türkiye gerçeğinden baktığında şunu görüyordu: Günden güne fabrikalar çoğalsa da nüfusun yüzde sekseni köylerde ilkel tarımla uğraşıyor ve okumaz-yazmazdır. Bir eğitimci olarak Türkiye'nin ne sanayisini, ne de düzenini yönlendirecek konumdadır. Kendine yetki ve sorumluluk verilerek ülkenin o günkü gereksinimi olan temel eğitimi kurma işi istendiğinde bu kitlenin, köylü kitlesinin gerçek gereksiniminden yola çıkacağı doğaldı.

Eğitimde toplum düzeni belirleyici olsa da, yöntemler, teknikler ve tutumlar yönünden benzeşir yanlar olabilmekteydi. Tonguç'un kimi tutumlarının ve

yarattığı ilkelerin başka örneklere benzemesinde yadırganacak bir yan yoktu. Batı eğitimcileri kadar, sosyalist eğitimcilerle de çakışır yanları olması doğaldı. Örneğin Rus eğitimcisi Makarenko'nun "Gorki Topluluğu"ndaki tutumunda Tonguç'la benzeşir yanlar vardı. Tonguç'un insandan çok şey bekleme ve ona yeterince saygı sevgi gösterme, ciddiye alma görüşüne benzer bir tutumun Makeranko'da da olduğu görülüyor. Ancak o eski asker çoğunlukla el yordamıyla iş yapıyor, sıkışınca çocuk bile döğüyordu (*Yaşam Yolu*). Tonguç ise asla çocukları zorlama yanlısı olmadığı gibi, eğitimbilim ilkelerini bilinçle kullanıyor. Ayrıca Makarenko'nun bir avuç çetin çocukla Gorki Topluluğu'nda yaptığı çalışmayı, Tonguç'un ülke çapındaki uygulamasıyla karşılaştırmak yanlış olur. Bir Rus benzetmesi yapmak gerekirse, Türkiye'nin köy okulları, V. Suhomlinski'nin "Neşe Okulu"na benziyordu belki (*Eğitim Üzerine*). "Neşe Okulu" ise evrensel anlamda beğeni toplayan bir okulculuk örneğiydi. Eğitmen Deneyi'nin bir yanı da Rusya'da bir başka örneğe benzeyecekti. Onlarda da devrimden sonra eğitimi hızlandırmak için küçük köyler için lise çıkışlılardan kısa süreli öğretmenler yetiştirilmişti. Cengiz Aytmatov'un *Öğretmen Duyşen*'i bunlardan birinin öyküsüdür. Ama bizdeki eğitmen uygulaması, kökü II. Mahmut dönemine kadar giden kendi birikimimizden esin alıyordu.

Tonguç'un yerli eğitimcilerimize bakışı daha farklı değildir. Bireysel pedagoji sınırları içinde kalmayarak, onları toplumsal bir bakış açısından değerlendirip yeterince yararlanmıştır. "Yerli eğitim düşünürleri ve eğitim üstüne düşün üretenlerden, Namık Kemal'den Baltacıoğlu'na kadar, kendi konusuyla ilgili yazar ve düşünürleri incelediği, onlardan yararlanıp esinlendiği olmuştur. Esat Efendi, Saffet Paşa, Namık Kemal, Cevdet Efendi, Emrullah Efendi, Satı Bey, Ziya Gökalp, İ. Hakkı Baltacıoğlu, Ethem Nejat, Nafi Atuf Kansu vb. Ayrı siyasal ve eğitsel görüşleri olan bu kişilerin kendini ilgilendiren bir şeyler söyleyip söylemediklerini, onlarla ilgili önyargı taşımadan araştırmıştır."[34]

Örneğin, Ziya Gökalp, Batıya öykünmeye karşıdır. Kendi kültürümüze dönme görüşündedir. Ama bunu medreseye dönme anlamında kullanmıştır ne yazık. "Türk toplumunun eğitim sorunu bireyci değil, toplumcu temele çevirmek sorunudur" demesine karşın medreseyi geri getirme düşü onun kavram kargaşasına düştüğünü ortaya koyuyordu. Bu konuya daha önce değinilmişti.

Baltacıoğlu ise kuşkusuz gerek Meşrutiyet, gerekse Cumhuriyet dönemlerinde eğitim üstüne çok kafa yormuş bir düşünürdür. Tonguç ona bu yanıyla önem verir. Batının kendi eğitiminde yaptığı yanlışların Türkiye'de yinelenmesine karşı olan Baltacıoğlu'yla Tonguç'un çıkış noktaları birbirine yakın olmakla birlikte bizde "iş eğitimi"ni ilk ele alanlar olarak çakışmayan yönleri olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin, Baltacıoğlu Gazi Eğitim'de yaptığı iş eğitimi ve demokratik eğitim denemesinde aceleci, sabırsız ve tutarsız davranmış, gerçekçi olamamıştır. Aynı yerde ve ortamda görev yapan Tonguç ise, her zaman yaptığı, ilerde de yapacağı gibi, çevre koşullarını iyi değerlendirerek, eğitbilimin olanaklarını bilinçle kullanmış, eldeki olanaklar ölçüsünde önce kendi okulunun, sonra da Türkiye okullarının ders araçlarını derslerde yapmayı deneyerek Gazi Eğitim Resim Bölümü programına üretime dayalı iş eği-

timini sokmuştur. Programa koyduğu derslerle öğrencilerin çevreyi ağaçlandırmasını, okulu güzelleştirmesini sağlamıştır.

Tonguç'un gerek o yıllarda, gerekse öncesinde ve sonrasında en çok etkilendiği Türk eğitimcisinin Ethem Nejat olduğu görülüyor. Ethem Nejat, yenilikçi ve gerçekçi eğitimlerin adamıdır. Ülkenin gereksinmelerini iyi bilip uygun öneriler bulmuştur. Okullarda tarım derslerini çaplı olarak ele alan, köy eğitimine yönelen yanıyla Tonguç'un ilgisini çekmiştir. Teknik sanatlar eğitimi, beden eğitimi, müzik gibi derslerin; kitaplık, kooperatif, laboratuvar vb. ünitelerin okullara girmesi için harcadığı çabaları, kendi yayını olan *Yeni Fikir* dergisi vb. yayınlarda çıkan eğitimle ilgili yazılarını, kitaplarını eğitim için büyük kazanç sayar. "Eğer erken yaşta ölmeseydi [1920] cumhuriyet eğitimine büyük katkıları olacaktı" diye düşünür.

Gazi Eğitim Pedagoji Bölümü Başkanı Halil Fikret'le arasında ise, aynı kurumda birlikte çalışmış olmalarına karşın, daha baştan birbirleriyle çok bağdaşmayan görüşlerde olduklarına değinilmişti. Dünya görüşleri, Atatürk ilkelerini kavrayışları, Türkiye eğitimi ve köyde eğitim için düşünleri farklıdır. Kanad kendini eğitimin temsilcisi sayarak, Tonguç'u yalnızca bir "elişi öğretmeni" olarak görüp, pedagoji tekelciliği yapmaktadır o dönemde. Tonguç'un Kerschensteiner çevirileri karşısında, "pedagog" olmayan birinin bunu yapmaması gerektiği gibi söylentiler yayar. Ama Gazi Eğitim'de öğrenci çoğunluğu ve Tonguç'un iş derslerine katılan pedagoji bölümü öğrencileri onun gerçek pedagog tavırlarının etkisinde kalır. Bu iki eğitimcinin görüş ayrılıkları, Türk eğitimindeki iki ayrı görüşün, ilerici eğitimcilerle tutucu görüşün uyuşmazlığı olarak sürüp gidecektir.

Tonguç'un başka eğitimcilere bakışında onların ünlü olması belirleyici değildir. Düşünlerinin sağlamlığı, toplum yaşamını değiştirmeye, özellikle yoksul çoğunluğun durumunu iyileştirmeye yönelik olanları önemser. Eğitime bu anlamda getirilen yeniliktir onu etkileyen. Örneğin, bu bölümün başındaki alıntıda adı geçen Robert Owen, İngiltere sosyalizm hareketinin temsilcisidir. Onun sosyal yaşama ve eğitime getirdiği iyileştirme çabasını önemser. Başkalarının önemsememesine üzülür. Bizde, Tanzimat dönemi eğitimcilerinden Selim Sabit Efendi'yi gerek dünya görüşüyle, gerekse eğitime getirdiği yeni yöntem ve davranışlarıyla kimi ünlülerden daha çok önemser.[35]

Onuncu Yılın Dökümü

> *İşler küçümseniyor, çetinliği ve büyüklüğü geniş çapta gözönüne alınmıyor, oluruna bırakılıyordu. Bu anlayışla köy okullarının üç yıllık olması yeterli görülüyordu. Bölge köy yatılı okullarından çok şey bekleniyor, okul yapıları için köklü kararlar alınmıyor, öğretmen yetiştirme bir plana bağlanmıyordu..."*[36]

Mustafa Necati'den sonra eğitimi iyileştirmenin daha kolay olacağı sanılıyordu. Çünkü kimi engeller ortadan kalkmıştı. Örneğin Öğretim Birliği Yasası, harf devrimi, öğretmenlerin özlük haklarının düzeltilmesi gibi önlemler eğitimin önünü açmıştı.

Tonguç açıklamalarını sürdürüyor: Ama öyle olmadı. Başka zorluklar vardı. 1928'de tüm dünyayı etkileyen ekonomik bunalımdan Türkiye de kendine düşen payı almıştı. Yeniden kurulmakta ve yapılaşmakta olan bir eğitim için para başta gelen sorundu. Yalnız eğitim değil, savaşlarda yıkılıp yakılmış bir ülke olarak yeniden bayındırlaşma ve sanayileşme de ekonomik gider istiyordu. Buna karşın konu eğitim olunca devlet cömert davranıyor, gerekirse ek ödenek veriyordu. Ama uygulanmakta olan Batı örneği tüketici eğitime para dayanmıyordu.

"Necati'den sonraki Bakan Cemal Hüsnü (Taray), eğitim işlerini onun kaldığı yerden sürdürmeye çalıştı. "millet mektepleri" yanında "okuma seferberliği" başlattı (1930). Bundan amaç, herkese okuma-yazma öğretmek ve "okuyan" yurttaşlar yetiştirmekti. Talim Terbiye Dairesi Başkanınm (Emin Erişirgil) önerisiyle başlatılan bu girişim, onun Rusya'dan verdiği örneklere göre yürütülmek istendi. Bu amaçla, yalnız ders kitapları değil, halkın alacağı başka kitapların da indirimli verilmesi, köy postaları düzenlenmesi, yararlı yayınların çoğaltılması, yeni çeviriler yapılması gibi okumaya yönelik önlemler alındı.

Bu kararlardan biri, köy kurullarınca okuma bilen, bilmeyen saptanarak, "bilenin bilmeyene öğretmesi" yöntemiyle herkese okuma yazma öğretilmesiydi. Bu amaçla kurslar açıldı. Kursları çoğunlukla ilkokul öğretmenleri yönetiyordu. Bu dönemde öğretim ve pedagojiye yönelik yayınlar, çeviriler çoğaldı. Bakanlık topladığı bir kurulda köy sorunlarının hükümetçe ele alınması için bir rapor hazırladı.

Millet Mektepleri yanında sanat ve meslek okulları da ele alınıyordu. Ancak yapılanlar gereksinmeye uygun ve yeterli değildi. Her dönemde bir şeyler yapılmıştı. Ama asıl çözümlenemeyen, köye yarayışlı eleman yetiştirme sorunuydu. Köy öğretmeninden beklenen görev, yalnız iyi bir ders öğretmenliği değil, her yönüyle köye yararlı olmaktı. Bunun yolu bulunamıyordu. Ülkenin içine düştüğü ekonomik bunalım öğretmenlere de yansımıştı. Mustafa Necati dönemi aranıyordu. 1930'ların öğretmenleri ve tüm ülkeyi üzen başka bir olayı,

Yedeksubay Öğretmen H. Fehmi Kubilay'ın gericilerce Menemen'de öldürülmesi, sinirleri iyice germişti

O yıl, Milli Eğitim bakanı yeniden değişti. Yeni Bakan Esat (Sagay) da köklü atılımlara yönelmeyerek günlük işleri yürütmekle yetiniyordu. Ayrıca çevresinde toplanan eğitimcilerden, aydınlardan açık, gerçekçi öneriler gelmiyordu. Oysa bu dönemde, Ankara Gazi Eğitim'de, İstanbul Öğretmen Okulu'nda birçok ünlü eğitimci, eğitim yazarı, "eğitim programları ve yöntemleri" üstüne yazıyorlar, okuyorlar, tartışıyorlar, çeviri yapıyorlardı. Ama eğitimi yönlendirecek politika üstüne bir şeyler üretilmiyordu.

Halk eğitimine yönelik kurumlar olarak daha önce açılmış olan Türk Ocakları 1931'de kapatılarak, 1932 Şubatında halkevleri açılmıştı. Ankara Halkevi ilk köy gezilerini düzenliyor; doktorlar, dişçiler vb. meslekten kişiler topluca köylere giderek, yardım ediliyor, sosyal ilişki kuruluyordu. Bu kurumlar CHP'nin kültür kuruluşları konumundaydı. Amacı bir yaygın eğitim etkisi yaparak halkı eğitmekti. Daha önceki köycülük hareketinin devamıydı. Ama köye ulaşmak kolay değildi. Halkevleri kentlerde biraz başarı sağlasa da köylere varılamıyordu.[37]

Mustafa Kemal, Milli Eğitim bakanının değişmesini bir kez daha istemiş, sıra Dr. Reşit Galip'e gelmişti. Onun Kültür Bakanlığı yönünden ilginç birikimleri olması gerekiyordu. Meşrutiyetin tıbbiyeli köycülerindendi. İngilizler milliyetçileri tutuklayınca, tıbbiyeyi bitirip on arkadaşıyla birlikte Kütahya'nın Tavşanlı ilçesine gitmiş, geliştirdikleri "köycülük projesi"ni orada uygulamaya başlamışlardı. 1920'de "Köycülük" başlıklı yazısında Ulusal Kurtuluş Savaşının bir köylü devrimine yönelmesini, büyük toprakların köylüye dağıtılmasını istemişti. Köylüyü topraklandırarak, ağalığın önlenip, ülkenin demokratlaşacağını öne sürüyordu. Cumhuriyet kurulduktan sonra Mersin'de serbest doktor olarak çalışmaya başlamış, partiye girerek 1925'te milletvekili seçilmişti. Partinin "Kültür ve Gençlik İşleri" başkanı olmuş, ilkokullarda her sabah okunan, "Türküm, Doğruyum, Çalışkanım" andını yazmıştı. Gazi, bir gezisi sırasında Antep'teki çalışmaları ilgisini çeken doktoru Kültür Bakanlığına istemişti.

Dr. Reşit Galip bakan olunca, öncelikle yaptığı işlerden biri müfettişlere arıcılık, kooperatifçilik seminerleri düzenleyerek bu konuda köy öğretmenlerine öncülük etmelerini istemek oldu. Köylüler için yayınlar hazırlattı. Oysa köylerde bu yayınları okuyacak kişiler yok gibiydi. Ayrıca yayınların oralara ulaşması kolay değildi.[38] 1933'te, öğrenimlerini tamamlamadan okuldan ayrılan okur-yazar gençleri gezici köy öğretmeni yapma, köy kitaplıkları kurma tasarıları yapmış, Tarım ve Sağlık bakanlıklarıyla işbirliği içinde köye hizmet götürme tasarısı hazırlamışsa da bunları uygulamaya koyamadan görevden ayrıldığı görülüyor. Aynı yıl bakanlıkta "Köy İşleri Komisyonu"nu kurmuştur. Bu kurul köyde eğitim ve köye göre öğretmen yetiştirme sorunuyla ilgilenecekti. Öyle bir öğretmen yetişmeliydi ki eski medreseliler gibi sürekli köyde kalsın, halkın sorunlarıyla ilgilensin.

Ayrıca, darülfünunun üniversiteye dönüşmesi, yüksek öğretim kurumları-

na Devrim Tarihi dersi konulması bu döneme rastlar. 1930'lu yıllarda, bir yandan Almanya ve İtalya'daki faşist hareketler, Rusya'daki sosyalist hareket, bir yandan da İslamcılık, Türkçülük vb. akımlar gençleri etkilemekteydi. Yüksek okullara bu amaçla devrim tarihi dersi konularak, kendi kurtuluş ve devrim hareketimizin öğretilmesi amaçlanıyordu. Mustafa Kemal gençlere: "Biz ne faşist ne de komünistiz. Bizim de bir ideolojimiz var. Biz Kemalistiz" diyerek, devrim tarihi derslerinde cumhuriyetçilik, devrimcilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ilkelerinin öğretilmesini istemiştir. Bunun için "Devrim Tarihi" kürsüsü kurulduğu, Ankara'da ilk derslerin yüksek okullar bir araya getirilerek konferans biçiminde verildiği görülür. Dr. Reşit Galip'in çekirdekten yetişme bir köycü olmasına karşın köylere yönelik bir atılım yapamaması, romantik köycülükten öte gidememesi Atatürk'ü kızdırıyor, Dr. Reşit Galip bu sırada hastalığı nedeniyle görevden ayrılıyor (13 Ağustos 1933), altı ay sonra da ölüyor. Köy İşleri Komisyonu raporunda saptananlar, hoş bir düş gibi geride kalıyor. Onca köycülük birikimi ve sevgisine karşın Dr. Galip, öğretmen okullarını bu yönde fazla etkileyemedi, nitelikli öğretmenler yetiştirecek yeni kurumlar açamadı. Ama gene de köye giden yolda çabası olduğu yadsınamaz.

Daha sonra, çalışkan bir vâli olan Abidin Özmen'in bu bakanlığa getirildiği görülür. Ama birçok önleme, bakanların sık sık değişmesine karşın, gerçekçi çözümler bulunamaması nedeniyle eğitimden istenen sonuç alınamıyordu. Cumhuriyetin onuncu yılı içtenlikle kutlanmıştı. İstatistikler epey yol alındığını gösteriyordu. Ama kimi raporların dili başkaydı. Yapılanlar derinlere inmiyor, ötelere ulaşmıyordu. Yapılamayanlar daha çoktu. Yanlışlar vardı. Özellikle ülkenin çoğunluğu olan köylerden yana yapılanlar, nicelik ve nitelik yönüyle devede kulaktı.

1933-1934 yıllarında, Türkiye'de ekonomi alanında araştırma yapan yabancı bir kurul, hazırladığı raporun eğitimi içeren bölümünde şu haberi veriyordu:

"Ekonomik gelişme hâlâ plana bağlanmamıştı. İlk ve ortaöğretimde öğrenciyi eleyen bir yöntem uygulanıyordu. Teknik ve mesleki eğitim alanındaki gelişmeler tıkanmıştı. İlköğretimde bir yenilik göze çarpmıyordu. Özellikle köy eğitimi için harcanan para ve emekten sonuç almak olası değildi. Kent ilkokullarının beş yıl, köy ilkokullarının üç sınıflı olması adil değildi. Ülkenin her yerinin kalkınması için geri bölgelere ve köylere bir an önce kültür ve eğitim hizmeti götürülmesi zorunluydu."[39]

1934'te okulları incelemek için bakanlıkça görevlendirilen Amerikalı eğitimci Dr. Beryl Parker ise "Türkiye İlköğretimi" konulu raporunda şunları söylüyordu:

"Köy okullarından başlayarak çocuklara meslek eğitimi verilmeli, program buna göre düzenlenmeliydi. Türkiye gibi ülkelerin kalkınması köy nüfusunu harekete geçirmekle sağlanabilirdi. Köyde ilköğretim yaygınlaştıkça, çevreye açılma başlayacak, ekonomik dengeyi olumlu yönde etkileyecekti. Ayrı köy öğretmen okulu açma yerine, Meksika'da olduğu gibi gezici köy öğretmenliği getirilmeliydi. Halkevi, Kızılay gibi kurumlar köye hizmet vermeli,

her bakanlık kendi elemanını göndermeliydi. Alman köylerindeki gibi, içinde öğretmen evi, bahçesi, çiçekliği, tarlası bulunan çiftlik okulları yapılabilirdi. Öğretmen yetiştirme işi ortaöğretime değil, ilköğretime bağlanmalı yada bu iş için bakanlıkta ayrı bir daire kurulmalıydı. Çok öğretmen yerine, öğretmen okullarına az öğrenci alınarak iyi yetiştirilmeliydi. Bu okullara ek görevle değil, tam görevle öğretmen atanmalıydı. Yetenekli öğretmenler izinli sayılarak, yüksek öğrenim görmelerine olanak tanınmalıydı.[40]

Dr. Parker aynı raporda, okul müzesi ve eğitim sergisi çalışmalarını olumlu bulduğunu dile getirerek şunları söylüyor: "Gezici eğitim sergisi ve kitaplığının yararlı sonuçlar getirdiği görüldü. Bunlar her yıl yinelenmeli ve ilk yılın deneyiminden yararlanılmalı. Değerli çalışmalar yapmakta olan okul müzesinin olanakları, fırsat buldukça öğretmenleri yetiştirmek için daha çok kullanılmalı. Kurumun Gazi Eğitim Enstitüsü ile olan ilişkisi olumlu sonuçlar vermektedir. Okullarda uygulanan iş yöntemleri geliştikçe okul sergileri de gelişecektir."

Dönemin eğitim sorunlarıyla ilgili daha ilginç bir "rapor", Başbakan İsmet Paşa'nın 14 Mart 1934'te CHP grup toplantısında yaptığı, gerçekleri tüm çıplaklığıyla ortaya koyan konuşmasıydı. Başbakan, konunun ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yönlerini açıklayan bu uzun konuşma ile parti sorumlularına bilgi veriyor, konuya dikkatlerini çekiyor; yapılanları, daha doğrusu yapılamayanları rakamlarla şöyle açıklıyordu: İlköğretime ayrılan para yeterli olmadığı gibi, yapılanlar verime ulaşmadığı için bu giderler telef de oluyordu. Köy ve kent koşullarının ayrı durumlarına uygun bir eğitim bulunması, buna göre öğretmen ve müfettiş yetiştirilmesi gerekliydi. Köy okulunun köyün kültür kaynağı olması, onları ekonomik yönden de etkileyecekti. Çocukların donanımlı bir okulda yetişmesi ile okuldaki yaşam evlere taşınacaktı vb.[41]

İsmet Paşa'nın konuşmasında değindiği önemli konulardan biri, öğrenci devamıydı. 1930'lu yıllarda köy okullarına alman 160 bin kadar çocuktan ancak 60 bini bir üst sınıfa katılıyordu. Öğrenciler, tarla ve bahçe işlerinde çalıştırılmak için ailelerince okuldan alınıyordu. İnönü bu örnekle köye götürülen eğitimin onların işine yaramadığına değiniyor, partililerin dikkatini çekiyordu. "Bunu memlekete duyurmak durumundayım. Türkiye'nin eğitimi becerikli bir işçi kesimi yaratmak zorundadır. Öğrenciye çevredeki işleri okulda yaptırarak, ülkenin ekonomik gücünü hazırlamak gerekir" diyerek, başka bir gerçeği dile getiriyordu. Köy yatılı okullarını ve o yıllarda kapatılan köy öğretmen okullları konusuna değiniyor, "Bunun yeri doldurulmalıdır" diyordu. Öğretmenlerin ekonomik durumları iyi değildi. Onların sosyal, moral gereksinmeleri için bir yayın organı ve yaz kampları gerekliydi. Bu kampların özellikle köy öğretmenleri için bir seminere dönüşmesi olasıydı. Köy öğretmenine ev verilmeli, köy okullarında tarım dersi yaşama geçirilmeli, öğretmen buna hazırlıklı yetiştirilmeliydi.[42]

Başbakan İnönü'nün parti grubunda yaptığı bu önemli konuşmadan sonra grupça bir kurul oluşturularak, eğitim konusu yeniden inceleniyor. Bu konuda hazırlanan ve 11 Ocak 1935'te grup başkanına verilen ilgili raporun içeriği, aşağı yukarı şöyledir:

• İlköğretim en başta öğretmen sorununa bağlıdır, başarılı olacak öğretmenler yetiştirilmesi gerekir.

• Daha önce getirilmiş olan, "lise programına pedagoji dersi koyularak öğretmen yetiştirme" denemesinden vazgeçilmelidir.

• Öğretmen okulu programıyla ilkokul programı arasında uyum sağlanmalıdır.

• İlköğretmen okulu öğretmenleri nitelikli olmalıdır.

• Çocukları yetiştirmek için ayrı yöntemler olmadığına göre, köy okulları için ayrı öğretmen yetiştirmeye gerek yoktur. Köye gidecek öğretmenin niteliği aynı okul içinde sağlanabilir.

• Öğretmen okullarında tarım ve sağlık öğretimine yer verilmelidir.

• Öğretmen adaylarını yaz aylarında köylere göndermeli, köycülük kursları açmalı, orta ve lise çıkışlılara pedagoji kursları açılmalıdır. Öğretmen sayısının artırılması yoluna gidilebilir vb.[43]

Gazi Eğitim'de Yönetici

"Gerçek hayatın fırtınaları başlamıştı. Bunların birbiri arkasından gelerek beni hırpalayacağını hesaba katmam gerekiyordu. Ama kendime o kadar güveniyordum ki korku hiç aklımdan geçmiyordu..." [44]

Gazi Eğitim müdürleri sık sık değişiyordu. Tonguç'u da 1929'dan beri çalıştığı bu kurumda, 1934-1935 öğretim yılında yönetici olarak görüyoruz. Açıldığından bu yana görevli olduğu için tüm sorunlarını yakından biliyordu. Ancak onun buradaki görevi çok sürmeyecek, başladığı işleri bir süre sonra başkasına devredecekti. Kısa süren bu yöneticilik görevi sırasındaki kimi anıları onun eğitimde yönetim anlayışına ışık tutuyor:

Gazi Lisesi de bu okula bağlı olup, aynı müdürün yönetimindeydi. Gazi Eğitim'in daha önce İlköğretmen Okulu olan birimi kapatılıp, yerine lise açılmıştı. Böylece okul, gerek lise gerekse enstitü birimiyle ortaöğretimi amaçlıyor, yalnızca pedagoji bölümü ilkokul müfettişi ve öğretmen okullarına meslek dersi öğretmeni yetiştiriyordu.

Kurumun laboratuvarları, işlikleri, öğrenci deneyleri için yerleri, kitaplıkları eksiksizdi. Avrupa'dan getirilen önemli araçlar, en yeni yöntemlerle ders yapmaya ve öğrenciyi etkin duruma geçirmeye yetecek kadar boldu. Modern beden eğitimi salonu, oyun alanı vardı. Bahçesinde her türlü kimya, biyoloji denemesi yapmak, ağaç ve çiçek yetiştirmek olasıydı. Burası Türkiye'de eğitbilimin en yeni yöntemlerini uygulamaya elverişli tek yerdi. Ama yapılamıyordu vb.[45]

Bunun nedenlerini biliyordu. İlk olarak, öğretmenlerin bir bölümü –alanlarında otorite olsalar bile– eğitim ve öğretmenlik bilgileri yönünden ortak tu-

tumlar içinde değillerdi. İkinci neden, kurumun eğitbilimsel ana ilkelere göre düzenlenmemiş olmasıydı. Başka bir neden, bakanlığın okulun iç işlerine karışması, ama kendini daha çok ilgilendiren konuları gözardı etmesiydi. Örneğin okulun her iki birimi daha çok öğrenci almaya elverişli iken ve ortaöğretimde çok sayıda öğretmen gereksinimi varken bu konu üstünde durulmuyordu. Bunun yanında öğretmen ve öğrenci kayırma gibi işler için okulun eli kolu bağlanmak isteniyordu. Oysa onun pedagojik görüşüne göre, iyi düzenlenmiş bir kurumda bu tür davranışlar, iyi işler yapmaya engel oluyordu.

Yöneticilik görevine başlar başlamaz, "ana ilkelerde anlaştığı arkadaşlarıyla birlikte bu durumları yeterince düzeltmeye" çalıştı. Mustafa Nihat Özön, Nizamettin Kırsan, Halil Vedat Fıratlı, Vildan Aşir Savaşır ve İlyas Sınal, müdür yardımcılarıydı. Onlarla aylarca çalışıp, ivedi ve önemli sorunları saptayarak, önceliklerine göre çözüme yöneldiler:

- Hangi bölümde olursa olsun, öğretmen adayları, uygulama derslerini başarıyla yapmadan okuldan çıkış verilmeyecekti. Resim-iş bölümü öğrencilerine ders olarak bahçe işleri de yaptırılacak, programa böyle bir çalışma konulacaktı. Özellikle tabiat bilgisi vb. dersler deney yaparak okutulacak, coğrafya derslerinde gözlem araçlarından yararlanılacaktı. Kitaplıktan ve kitaplardan öğrencilerin en iyi şekilde yararlanması için gereken önlemler alınacaktı. Yönetim ve disiplin işlerine öğrenciler de katılacaktı. Okul kooperatifi yoluyla kimi kitapların yayınlanması sağlanacak, ortaöğretim çağındaki çocuklar için dünya edebiyatından seçmelerden bir seri yapılacaktı. Spor çalışmaları, yarışmaları ve bayramları önemle ele alınacaktı; resim galerisi açılacak, üst kattaki büyük ve güzel salonda sürekli öğrenci sergisi bulunacaktı. Kurumun iç düzenine şekil verecek bir yönetmelik ve bölümlerin öğretim programları hazırlanarak bakanlığa onaylatılacaktı. Öğretmenler için bir yardım sandığı kurulacaktı.

Öncelikli olanlardan başlayarak tüm bu işlere el koymuşlar, harıl harıl yürütüyorlardı. Dersten ve yönetim işlerinden kurtuldukları saatlerde, düşün birliği ettiği arkadaşlarıyla kimi zaman kırlarda dolaşarak, kimileyin, özellikle geceleri üst kattaki büyük terasa çıkarak, bu sorunlarla başetme yollarını ve okulun geleceğiyle ilgili konuları konuşup tartışıyorlar, notlar alıyorlardı. Ankara'nın kenarında, kıraç bir toprak üstünde kurulmuş olan Gazi Eğitim'de yapılan en küçük bir işten bile mutluluk duyarak gece gündüz çalışıyorlardı. Resim-iş bölümü öğrencilerinin bahçeye diktiği fidanlar, çiçekler, okulun çevresini değiştiriyordu.

Enstitüye bağlı Gazi Lisesi'nin kimi sorunları da benzer konulardı. Bu lise yatılı ve daha çok yüksek bürokratların, durumu iyi aile çocuklarının öğrenim gördüğü bir kurumdu. Burada öğretim sorunları kadar öğrencilerin bireysel sorunları ve okul-aile ilişkilerinin de düzene sokulması gerekiyordu.

Gazi Lisesi'nde nitelikli öğretmenler vardı. Ama bir bölümü ek görevle geldiklerinden, görevlerini önemsemiyorlar, öğrencileri etkin duruma geçirecek çalışmalar yapmayarak, ezberciliğe yöneltiyorlardı. Lisenin sorunları da kısa sürede saptanarak önlemler düşünülmüştü:

• Öğretmenlere modern lise havasını kavratmaya çalışmak. Onları yalnızca ders öğreten, ezberleten insanlar olmaktan kurtarıp, okulun eğitim yuvası, kültür merkezi durumuna sokulmasını sağlayacak çalışmalar yaptırmak.

• Lise öğretimini modern eğitim ilkelerine uygun bir şekilde yürütmek için gerekli önlemleri almak. Liseyi Gazi Eğitim Enstitüsü'nün uygulama okulu yaparak, örnek bir duruma getirmek.

• Öğrencileri etkin duruma geçirmek için öğrenci yönetimi kurmak, onları iş içine sokmak vb. Bu işler sırayla yapılmaya başlanınca Gazi Lisesi'nde kısa sürede çok önemli değişiklikler oldu. Öğretmenlerin büyük bölümü canla başla çalışıyor, işbirliğine önem veriliyordu. Yapılan etkinliklere, liseli gençlerin susamış olarak koşup sarıldıkları görülüyordu. Tonguç'un kısa sürede liseli gençler üstünde de ilginç gözlemleri oldu.

Okul diye doldurulduklarını düzensiz yapıda onların davranışlarını yakından gözleyerek, gereksinmelerinin neler olduğunu yeniden gözden geçirdi. Eğitbilim ilkelerine uygun olarak yapılan yeni düzenlemede okulun her yanından neşe fışkırıyordu. Bir gün eğitim görüşünde nerdeyse sıçrama yaptıran bir olay gözlemledi:

Yeni düzenlemede, ortaokul öğrencilerine henüz bir oyun yeri gösterilmemişti. Oysa onlar çok hareket gerektiren bir yaştaydılar. Yağışlı havalarda koridorlarda tozu dumana kattıkları görülüyordu. Onlardan, bir yer buluncaya kadar alt kattaki bodrumda oynamalarını ama orayı kirletip yıpratmamalarını istemişti. Kalorifer dairesi orada bulunduğu için bodrum katını sık sık denetliyordu. Bir gün gittiğinde her yerin çamur içinde olduğunu görmesine karşın öğrencilere çıkışmadı. Sustu, bekledi; onlara bu durumu beğenip beğenmediklerini sordu. Öğrenciler azarlanmadıklarına sevindiler. Yaptıklarına üzülerek, bir daha kirletmeyeceklerine içtenlikle söz verdiler. Küçük öğrencilerinin bunu nasıl yapacaklarını merak ederek bir süre sonra bodrum katma gittiğinde şunları gördü:

Paltolarını koridora hah gibi sermişler, üstünde istedikleri gibi oynuyorlardı. O, bir süre karşıdan seyrederken çocuklar sevinerek yanma geldiler. "Efendim bakın, hiç kirletmeden oynuyoruz" diyerek, nerdeyse teşekkür beklediler. Çocukların oyun gereksinimini bilmiyor değildi. Ama onların oyundan nasıl vazgeçemediğini böylesine çarpıcı bir örnekle gördükten sonra, "Pedagojik görüşlerimde büyük bir değişiklik yapmam gerektiğini anladım" diyor. "Oyun çağını aşmamış çocukların eğitim öğretiminde bunun gözönüne alınmamasını, onların devam ettiği okulda oyun alanının derslik kadar önemli olduğunu, ilerde okul yaptırma yetkisine sahip olursa, bunu gerçekleştirmekten asla geri kalmayacağını" düşündü. Bu olaydan başka bir sonuç daha çıkardı: Küçük öğrencilerden bir şeyin yerine getirilmesini isterken, rehberlik etmeden, yalnızca "yapın" demenin yeterli olmayacağını bir kez daha anlamıştı.

Özellikle lisede öğrenci başarısını değerlendirmek için ilkel yöntemlerle sınav yapıyorlar, bu yüzden öğretmen-öğrenci ve ana-babalar arasında sorunlar çıkıyor, kimi zaman bakanlık da işe karışıyordu. Bunları kısa sürede düzene

koymak, öğretmen-öğrenci ve ana-babaları yeni yöntemlere alıştırmak kolay olmuyordu.

Bir zamanlar Türkiye'de yeni eğitimin beşiği olarak kurulan ve bakanlığa danışmanlık yapacak olan Gazi Eğitim Enstitüsü'ne, bakanlar yalnızca kayırdıkları kimi bürokratların ve milletvekili çocuklarının yerinde olmayan istekleri için soru soruyorlar, bu nedenle okul müdürünü bakanlığa çağırıyorlardı. Tonguç karşı olduğu bu tutumlara ödün vermiyordu. İlkelerine aykırı istekler karşısında direnmek için bakanlığa giderken okulun mührünü cebine koyup, üstüne vardıklarında, "Efendim bu görevi güvendiğiniz başka bir arkadaşa verebilirsiniz" diyordu. Daha doğrusu olaylardan biri böyle geçmişti. Benzer olaylar karşısında, çevresine beslediği güven sarsılır gibi oluyordu. Yüreğinde insanlara olan sınırsız sevginin, hiç hoşlanmadığı bu tür olaylarla sarsılmaması için çaba gösteriyordu. Yöneticilik göreviyle gerçek hayatın fırtınalarının başladığını, bunların birbiri arkasından gelerek onu hırpalayacağını düşünüyordu. Ama kendine o kadar güveniyordu ki korku hiç aklına gelmiyordu.[46]

Baştan da değinildiği gibi Gazi Eğitim'deki yöneticilik görevi kısa sürecek, onu gene bir gün bakanlığa çağırarak eline başka bir mühür vereceklerdi. Ama bu Gazi gibi bir tek okulun değil, Türkiye'nin tüm çocuklarını içine alacak büyük bir "okul"un, "ilköğretim seferberliği"nin mührü olacaktı.

Notlar:

1 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 59.
2 *Aynı yer.*
3 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 13.
4 J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 280.
5 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 324.
6 *Aynı yer.*
7 İ.H. Tonguç, *Köyde Eğitim*, s. 512.
8 B. Özgen, *Köy Enstitülerinde Eğitim Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 26.
9 J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 236.
10 *Aynı yer.*
11 *Agy.*, s. 231.
12 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 322.
13 *Agy.*, s. 324.
14 *Agy.*, s. 332.
15 F.O. Bayır, *Köyün Gücü*, s. 65.
16 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 344.
17 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 93.
18 *Tonguç'a Kitap.*
19 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 45.
20 *Agy.*, s. 46.
21 *Agy.*, s. 44.
22 *Tonguç'a Kitap*, s. 51
23 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 90.
24 *Agy.*, s. 85.
25 *Agy.*, s. 86.
26 *Agy.*, s. 91.

27 *Aynı yer.*
28 İ.H. Tonguç, *İş ve Meslek Eğitimi.*
29 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 103.
30 *Agy.*, s. 52.
31 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 374.
32 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 103.
33 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 409.
34 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 202.
35 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 455.
36 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 406.
37 *Agy.*, s. 394.
38 H. Arman, *Piramidin Tabanı I*, s. 123.
39 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 406.
40 *Agy.*, s. 429.
41 *Agy.*, s. 398.
42 *Agy.*, s. 401.
43 *Agy.*, s. 436.
44 *Tonguç'a Kitap*, s. 27.
45 *Aynı yer.*
46 *Agy.*, s. 27-41'de yer alan ilgili anılarından özetlenmiştir.

yeni bir eğitim seferberliği için

Atatürk'ün Üzüntüsü

"Halka uygar bir toplum olarak yaşamanın ilk bilgilerini öğretme ve bir ülkede halk yönetimini gerçekleştirme koşullarının en önemlisi geniş anlamlı bir ilköğrenimi, belli yaşlardaki bütün çocuklar için parasız ve zorunlu kılmaktır."

1944[1]

Cumhuriyetin üstünden on yılı aşkın zaman geçmesine karşın, ekonomi ve eğitimde istediği düzenin sağlanamaması Atatürk'ü derinden üzüyordu. "Eli makine tutan", "aklı hür, vicdanı hür" kuşaklar yetişmiyordu. Böyle olmasından tedirgindi. Duygu ve düşüncelerinden fışkıran bu sancı, bedensel yıpranmadan çok başkaydı; belki onu bile etkiliyordu.

"Halkının uzak Yemen ellerinde, Trablus ve Balkan savaşlarında nedenini bilmeden nasıl savaşım verdiğini yakından görmüştü. Onlar bu savaşlarda cepheden cepheye koşarken, yollarda hastalanmışlar, ölmüşler, düşmana yem olmuşlar, sakat kalmışlardı. Kurtuluş Savaşını bu güce dayanarak, onların içtenliğine, yiğitliğine inanarak başlatmış, onların geride kalan çocuklarıyla kazanmıştı. Ülke bağımsızlığa kavuştuğunda köylerin iyileşeceğini, daha mutlu bir toplum yaratılacağını anlatmış, anlattırmış, halkı buna inandırmıştı. Onlar bu inançla silaha sarılarak yurdu düşmandan kurtarmada etken olmuşlardı. Ama köylü çoğunluğu o geri ve zor koşullardan hâlâ kurtarılamamıştı."[2]

Oysa o bu savaşlarda, "ulusunda sezdiği dayanma gücü ve gelişme yeteneğini bir ulusal giz gibi vicdanında taşıyarak, gelecekte tüm topluma uygulamayı" düşlemişti.[3] Bunu daha Kurtuluş Savaşı sırasında büyük bir kararlılıkla dile getiriyordu:

"Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde herkesten çok mutluluk ve refaha lâyık olan onlardır. BMM hükümetinin ekonomi politikası, bu asli amacı sağlamaya yöneliktir... Efendiler! Diyebi-

liriz ki bu felaket ve sefaletin tek nedeni bu gerçeği anlamamış olmamızdır... Yedi yüz yıldan beri dünyanın dört bir köşesine göndererek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklarda bıraktığımız, emeklerini ellerinden alıp çarçur ettiğimiz, buna karşılık onlara daima küçümseyerek ve ezici davrandığımız, bunca vericiliklerine karşın nankörlük, küstahlık ve kabalıkla uşak düzeyine indirdiğimiz, bu gerçek sahibin huzurunda bugün utanç ve saygıyla hakiki durumumuzu alalım!" demişti.[4]

Ama yıllar sonra bile halkın yaşamında önemli bir değişme yaratılamadı. Yalnız eğitim değil ekonomik ve sosyal alandaki dizboyu sorunlar onun canını sıkıyordu. Bir şeylerin iyi gitmediğinin ayrımındaydı. Devrimler kentlerde ve bazı bölgelerde bir canlılık yaratmıştı. Ama belli kesimlerde kendini gösteren gelişmeyi köylere ve bölgelere götürecek bir örgütlenme kurulamıyordu. Oralara giden olanaklar bile varlıklıların işine yarıyordu. Bunu sağlayacak etkilerden birinin eğitim olması gerekirdi. Devrimlerin yurt çapında yayılması ve ekonomik iyileşme halkın tümünün eğitimden geçmesiyle yakından ilgiliydi. Ülkenin buna büyük gereksinimi vardı. Yeni cumhuriyetin başarısı, tabandaki milyonların ekonomik ve sosyal yönden böylesine canlanmasına bağlıydı.

"Devlet, kısıtlı bütçesinden eğitime büyük pay ayırıyordu. Yasalarda, anayasada, parti programında güzel maddeler vardı. Kendi ülkelerinde yaptıklarıyla dünya çapında ünlenen eğitimciler ülkemize çağrılmıştı. Onların birbirine benzeyen önerileri, koşullarımıza, kültürümüze uymayan, ederi yüksek projelerdi. Gelişmiş ülkelerde üretilen eğitim projelerini bizde uygulamak olası değildi. Eğitimin ekonomik giderini karşılamak aşılmaz dağlar kadar zor bir sorundu."[5]

1924'te yasal olarak sağlanan öğretim birliği, toplumda var olan medrese kafasını, Osmanlı anlayışını kıramamıştı. Medrese eğitiminin yerini ondan çok farklı olmayan "bilgi ezberleme" okulu almıştı. Oysa yığınların eğitim gereksinimi, kendilerini ve çevrelerini değiştirmede kullanılacak, meslek kazandıracak; modern üretimi, ekonomiyi kurup güçlendirmede, ülkeyi bayındırlaştırmada etkili olacak biçimde düzenlenmeliydi. Din öğretiminden boşalan pogram bu yönde doldurulmamıştı. Böylesine eksikli bir eğitim halkın ilgisini çekmiyor, isteklendirmiyordu.

"İlköğretimin yüzde yüze ulaşmasının parasal gideri hesaplanmıyor, böyle çaplı bir sorun için ulusal gücün seferber edilmesi gerektiği konusunda kesin davranılmıyordu. Konu, özel idarelere bırakılarak, İç İşlerinin elinde bir iç politika aracı olarak kullanılıyordu. O günlerin temel sorunu, eğitim görmeyen büyük çoğunluğu ve köylerdeki bir milyon çocuğu okuryazar etmek ve meslek kazandırmaktı. Ama işler küçümseniyor, çetinliği gözönünde tutulmuyor, oluruna terkediliyordu. Örneğin, okul yapımı ve öğretmen yetiştirme için köklü kararlar alınmıyordu. Köyde eğitimi ve ilköğretimi gerçekleştirme köylerin özelliklerine ve gereksinmelerine göre nasıl yapılabileceği üzerinde durulmuyor, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, kentlerde açılan öğretmen okullarıyla bu işlerin hakkından gelineceği sanılıyordu. Köy davası öylesine basit görülüyordu ki romantik şiirler yazılıyordu:

"Mehmetçiğin çocuğuna adanmış bir şiir şunları söylüyordu:

Başaklardan kundağın,
Bağ bahçe solun sağın.
Yıldızlar oyuncağın...
Ağlama güzel çocuk!

"Köylünün durumu, rahatlığı üstüne yazılmış başka bir şiir şöyleydi:

Ey tarlalar içinde uykuya dalan köylü,
Sonra çalışmak için şimdi bir parça uyu.
Vücudun baştan başa ekinlere gömülü,
Söyle nerde bulursun böyle güzel uykuyu.

"Köye gidecek öğretmeleri bir nutuk ya da marşla uğurlamakla işin biteceğini sanan devrin şairleri onlar için de şöyle yazıyordu:

Kalbimizde yanıyor, azim ve iman çırası...
Biz cehlin düşmanıyız, nura ilme koşarız.
Yaparız köyümüzü medeniyet ocağı...
Köy hocası ileri, durma yürü ileri!
Bizden ışık bekliyor Anadolu köyleri...

"Oysa köyler, en ilkel iş alışkanlıklarını kullanarak ülkenin en büyük üretim gücü olmayı sürdürüyordu. Onlara köylere gitmek çekici gelmiyor, öğretmen okullarına başvuran nitelikli öğrenci sayısı azalıyordu."[6] (Tonguç burada, daha sonra Köy Enstitülerine gelindiğinde, Enstitülü öğretmenler göreve başlayınca, bu bilinçsiz şiirleri yazanların, gündelik yayınlarında Enstitüleri ve yeni öğretmenleri kötüleyen yazılar yazmaya başladıkladını, bu edilgen anlayışı sorumlulara anlatmak isteyince kimseye dinletemediklerini üzülerek vurgular).

Mustafa Kemal, kendine yardım etmeyene kimsenin yardımcı olamayacağını iyi biliyordu. Eğitimde yabancı uzmanlarla ve Batı örneğiyle boşa zaman yitirildiğinin ayrımına varmıştı. Kurtuluşta ülkenin bağımsızlığına nasıl karar vermişse, şimdi de "eğitimde bağımsızlık" kararı alıyordu. "Ulusal Egemenliğe dayanan, kısıntısız koşulsuz yeni bir Türkiye Cumhuriyeti" nasıl yaratılmışsa, kim yaratmışsa, bu topraklar üstünde düzenin eğitimi de kendi insanlarınca yaratılmalıydı. Gelip geçici önlemlerden, yabancı uzmanlardan kesinlikle vazgeçiyordu.[7] Bu vazgeçme Kurtuluş Savaşı mantığıyla verilmiş bir karardı. "Yerli ve yeni bir eğitim" işaretini kesin olarak vermişti. Türk aydınlarına ve yerli eğitimcilerimize dönülecek, onlara güvenilecekti. Bu amaçla çevresindeki sorumluları yeni bir eğitim seferberliği için sıkıştırıyor, bakan üstüne bakan değiştirtiyor, onları kırıyor, hırçınlaşıyordu.

Türkiye'de böyle bir eğitim düzenini yaratacak kişiler olmalıydı. Bu işte, Osmanlı anlayışından kurtulamamış, alışılmış gelenekçi eğitimciler yer almamalıydı. Kuvayı Milliye ruhuyla, yepyeni bir eğitim seferberliği başlatılacaktı. Tek parti dönemi olmasına karşın, Mustafa Kemal, anayasada yer alan eğitimle ilgili amaç ve ilkelerin, politikayı eline geçirenlerce kötüye kullanılmaması için daha yasa çıkarken gerekli yönetimsel önlemleri almıştı.[8]

Böyle bir anlayışın Milli Eğitim Bakanı olarak Saffet Arıkan bulunup hemen göreve başlatıldı (11 Haziran 1935; bakanlığın o sıradaki adı Kültür

Bakanlığı'ydı). Arıkan, "eğitimci olmayan, ama Anadolu Kurtuluş Savaşının en güvenilir ve ilerici düşüncelere açık bir askeriydi. Belirli bir görevi gerçekleştirmek için son çözüm olarak, olağanüstü yetkilerle işbaşına getirilmiş bir bakandı. CHP eski genel sekreteriydi. Partiden çıkar beklemeyen, particiliği ülke çıkarı için yapan, işlere Kurtuluş Savaşı ruhuyla sarılmayı sürdüren sağduyulu bir devlet adamıydı. Gerek parti içindeki, gerekse bakanlık katlarına yerleşmiş çıkarcı politikacı ve bürokratların güdümüne girmeyecek çapta bir kişiliği vardı. Atatürk'ün kalkınma ve eğitim düşünlerini yakından biliyor, onun rahatsızlığını anlıyordu. Askerlikten gelen düzenleyici, örgütçü alışkanlıkları vardı. Particilik, ırkçılık, romantik köycülük gibi akımları bilen, ama onlara yaslanmayan Arıkan, Atatürk ilkeleri ve bilimsel yöntemlere uygun bir eğitim politikasını yaşama geçirebilecek kişi olarak bulunmuştu."[9]

Artık gerçek bir eğitim seferberliğine temel hazırlanıyordu. Bu savaştan başarı ile çıkabilmek için deneyimlere dayanmak, alman olumlu sonuçlardan sonra işi çıkarılacak yasalarla yürütmek gerekirdi. Köye yarayışlı yeni bir eğitim ve öğretmen tipi alışılmış yöntemlerle yaratılamazdı. Arıkan işe başlar başlamaz, anayasada yer alan ilköğretim zorunluluğunu, CHP programında yer alan eğitimle ilgili ilkeleri inceleyerek, Atatürk ve İnönü tarafından yapılan açıklamaları göz önüne alarak çalışmalara koyuldu.[10]

Aranıp Bulunan Eğitimci

> *Odada yalnız kalınca omuzlarıma ağır bir yükün çöktüğünü hissettim. Beş dakika geçmeden, önündeki sedde su dalgasının gelişi gibi, işler arka arkaya sökün etti. Gece gündüz uğraşmak koşuluyla bu işlerle tam on yıl cenkleştim."*[11]

Yeni Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Atatürk'ün sözlerini not etmişti. Kendinden istenen, köylere yönelik büyük bir eğitim seferberliğinin politikasını yaratmaktı. Savaştan bu yana yıllar geçmiş, "iyi bir yaşam" sözü verdikleri halka gerekli hizmet götürülememişti. Onun buna çok üzüldüğünü biliyordu. Ekonomide ve eğitimde iyileştirme boyunlarının borcuydu. "Köylü yığınlarını saran cahilliğin yenilmesi" bir türlü sağlanamamıştı. Yalnızca okuryazarlık anlamında değil, onların yaşamlarını değiştirecek, onları isteklendirecek yeni bir eğitim başlatılıyordu. Bu bir buyruktu.

Yabancı danışmanlardan ve örneklerden vazgeçilerek, yerli eğitimcilerimize, kendi olanaklarımıza dönülüyordu. Böyle bir atılım, denenmiş yöntemlerle ve kişilerle yapılamazdı. Eğitimci olmayan Arıkan'ın öncelikle yapacağı, ilköğretim işini temelden ele alıp, devletin kısıtlı bütçesinden ayrılan payla ülke çapında bir örgütlenmeyi uygulamaya koyabilecek yetkinlikte bir genel müdür

bulmaktı. Kendini bu işe bilinçle verecek, ülke gerçeklerini iyi bilen bir eğitimci arıyordu. Bakanlık içinde daha önce bu işlere el atmış olanları düşünmedi. Atatürk'ün, İnönü'nün kendini arayıp buldukları yöntemle seçecekti yeni genel müdürünü.

Ona bu konuda yardımcı olanlardan biri, partili bir eğitimci olan Nafi Atuf Kansu'ydu. Daha önce Mustafa Necati'nin müsteşarı olan Kansu, ülkenin aydınlığa çıkmasına gönül vermiş bir Kuvayı Milliyeci, Atatürk devrimlerini bilinçle benimsemiş, çalışkan, dürüst bir partiliydi. Gerek eğitimde, gerekse partide üst düzeyde görevler almış bir aydın olarak, parti programında yer alan eğitim görüşlerini iyi biliyordu. Bu görüşlerin oluşmasında katkısı vardı. Eski müsteşar olarak eğitimin yüksek bürokrat kesimini tanıyordu. Böyle bir atılımın başarıya ulaşmasını en çok isteyenlerden biriydi. Konu, partinin de yaşamsal sorunuydu.

"Bakanın ilköğretim genel müdürlüğü için nasıl bir eleman aradığını biliyordu. Böyle biri vardı. Ancak bu kişi ne Arıkan'a, ne partiye yanaşmak için davranışta bulunacak biri değildi. Oysa, o günlerde Atatürk'ün eğitim seferberliğine verdiği önemi fırsat bilerek, parti ve bakanlıktan beklentisi olan ve görev almak isteyen çoktu. Söz konusu kişi ise önemli görev isteme yerine, aldığı işi benimseyerek en iyi şekilde yapmayı seçerdi. Alışılmış bürokratlardan ve eğitimcilerden farklı, hattâ onlara aykırı gelecek tutum ve düşünceleri vardı. Devrimlerin yerine oturmayışının nedenini ülkenin yüzde sekseni olan köylü nüfusa yönelmemeye bağlayarak, partililerin ve partili olan Kansu'nun yüzüne karşı söyler, onları kıyasıya eleştirmekten çekinmezdi."[12]

Kansu, onu müsteşarlığı sırasında Almanya'ya gidip gelirken tanımış, 1924'te Adana'dan Ankara'ya atamasını yapmıştı. Çalışkanlığına ve meslek aşkına hayrandı. Bu kişi Gazi Eğitim Enstitüsü yöneticisi ve resim-iş bölümü öğretmeni İsmail Hakkı Tonguç'tu. Ne var ki Tonguç Kansu'nun yakını, bacanağıydı. Meslek ilişkileri sırasında birbirlerini sevip sayan bu iki eğitimcinin dostluğu böyle bir yakınlığa dönüşmüştü. Konuyu bakana açmadan önce çok düşündü Kansu. Tonguç'un mesleksel yetkinliğine duyduğu hayranlık ve aralarındaki meslek yakınlığı, akrabalık ilişkisinin ötesindeydi. Böyle anlattı onu bakana önerdiğinde. "Partinin eğitim programını oluşturma çalışmalarım sırasında çok tartışmalarımız olmuş, ondan yararlanmışımdır" dedi.

Arıkan bu "ad"a yabancı değildi. Onun kitaplar yazıp çevirdiğini, okul müzesini kurduğunu, Bakanlık Yapı İşleri Kurulu'ndaki ve Gazi Eğitim'deki çalışmalarını biliyordu. Cevat Dursunoğlu ve başkaları da önermişti. Onu iş başında görmüş, tanımıştı. Önceki bakanla, karşı olduğu pedagojik bir konuda görüşmeye gelirken okulun mührünü cebine koyup geldiğinin öyküsünü duymuştu. Bakanlık üst düzey yöneticileriyle haklı bir tartışmasına tanık olmuş, takdir etmişti. Eğitim konusunda başkalarından farklı olan tutumunu ve birikimlerini öğrenmişti. Tonguç, 10. Yıl Açık Hava Sergisi'ni ve Gezici Eğitim Sergisi'ni hazırlayan kişiydi aynı zamanda. Onu Atatürk'e ve İnönü'ye tanıtmak zor olmayacaktı. Bir değerlendirme yaparak Tonguç'u ilköğretim genel müdürlüğüne atamaya karar verdi. Bunu Başbakan İnönü'ye duyurdu.

Ancak yakınları ya da kendi hesabına bu görevde gözü olan kimileri, tepkilerini eleştiriye yönelttiler. Tonguç'un Almanya öğreniminin yüksek yöneticilik görevi için yeterli olmadığını söylediler. Göçmenliğini öne sürenler bile oldu. O ise her zaman olduğu gibi bu söylentiler karşısında susmuştur. Ancak çok sonraları, atanmasına açıklık getirmek için bir yazı hazırladığı, ama bunu bir yere göndermediği ya da yayınlamadığı anlaşılıyor.[13] Onun eğitim seferberliğinin başına getirilişinin, bu yazıda yer alan ilginç öyküsü özetle şöyle:

"1935 yılında merhum Saffet Arıkan'ın kültür bakanlığı zamanında Gazi Eğitim Enstitüsü müdür vekilliğinde bulunuyordum. Bir gün müsteşar rahmetli Rıdvan Nafiz Ergüer beni telefonla bakanlığa çağırdı. Odasına girdiğimde hemen yerinden kalktı. Kapıya doğru ilerleyerek:

"— Seni bakan istedi. Beraber bir meseleyi konuşacağız. Menfi cevap vermeye kalkışma, dedi. Hemen onun odasının yanıbaşındaki bakanlık odasına girdik. Arıkan evraklarla uğraşıyordu. Bana bir Halk Partisi programı uzatarak işaretlediği sayfaları okumamı istedi. Elimdeki broşürün işaretli sayfalarını okumaya başladığım zaman programın ilköğretimle ilgili maddeleriyle karşılaştım. Biraz sonra bakan:

"— Okuduğun maddelerdeki fikirlere ne dersin? dedi. Şu cevabı verdim:

"— Efendim, bu maddelerle saptanmış olan ilköğretime ait görüşler tatlı ve güzel bir rüyadaki hayallere benziyor. Bakan elindeki kâğıtları bıraktı, dikkat kesilerek yüzüme sert sert baktıktan sonra:

"— Ne demek istediğini anlayamadım, bizim partimiz hayal peşinde mi koşuyor yani? dedi.

"— Evet, onun gibi bir şey efendim. Çünkü tatbik edilmeyen fikirlerin hayalden ne farkı vardır, dedim. Zavallı müsteşar terlemeye, telaşlanmaya başladı. Bakan onu teskin etmek ister gibi yüzüne baktıktan sonra bana dönerek gülümsedi ve:

"— Sen bizim bu tatlı hayallerimizi hakikat haline getirebilir misin? Kolaysa yap da görelim bakalım, dedi.

"— Efendim, ben ne Cumhuriyet Halk Partisiyim, ne de devlet. Onların yapamadığını nasıl yapabilirim, cevabını verdim. Saffet Arıkan güldü:

"— Pekiyi, teşekkür ederim, bu meseleleri gene görüşürüz. Sana zahmet verdim, deyince müsteşar ayağa kalktı ve onunla birlikte ben de bakanın yanından ayrıldım.

"Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki görevime dönünce bakanlıkta geçen olay üstüne düşünmeye başladım. Ama kurumun dağdağalı hayatına dalınca kendimi işime kaptırarak, oradan uzun yıllar ayrılmayacakmışım gibi çalışmaya koyuldum. Bir hafta sonra müsteşar telefon ederek beni çağırdı ve:

"— Seni bakan görmek istiyor. Hemen odasına git, görüş, dedi.

"Odaya girince Arıkan'ı ayakta buldum. Hemen koluma girdi:

"— Tonguç, seni şimdi ilköğretim umum müdürlüğü odasına götürüp işe başlatacağım, dedi. İkimiz birlikte odadan çıktık.

"— Aman efendim, çok rica ederim başka bir arkadaşa bu işi vermeniz daha iyi olurdu, derken ilköğretim umum müdürü odasına girdik. Bakan:

"— Haydi Allah muvaffak etsin, sonra uzun uzun görüşürüz. Hepimiz senin başarın için çalışacağız. Hikâye uzun. Sonra konuşuruz, diyerek kapıya doğru yürümeye başladı. Ben:

"— Efendim Ali Rıza Bey ne oldu? dedim. Saffet Arıkan yüzüme anlamlı anlamlı bakarak:

"— Ben onunla görüştüm. Kendisini isteğine uygun bir yere tayin ediyoruz. O bu işi yapamayacak, dedi ve çıktı gitti.

"Odada yalnız kalınca omuzlarıma ağır bir yükün çöktüğünü hissettim. Beş dakika geçmeden, önündeki sedde su dalgalarının gelişi gibi işler arka arkaya sökün etti. Gece gündüz uğraşmak koşuluyla bu işlerle tam on yıl cenkleştim."[14]

Türkiye'de yeni bir eğitimin temelini atacak olan bu iki insan, Bakan Arıkan'la Tonguç, daha önce başka bir yerde, başka bir savaşım içinde birlikte olduklarını o an bilmiyorlardı elbet. Kurtuluş Savaşında düşman Eskişehir'e girdiğinde, Kurmay Subayı Saffet istasyon yakınındaki kulübede kurtuluş planlarını yönetirken, genç öğretmen İsmail Hakkı da öğrencileriyle aynı İstasyonda, yatak çarşafından yırttıkları sargı bezleriyle trenden inen askerlerin yaralarını sarıyordu.[15]

O günler geride kalmıştı artık. Biri sivil, biri asker kökenli bu iki yurtsever, şimdi de ülkenin "cahillik" denen düşmanına karşı birlikte savaşım için elele veriyorlardı.

Bakan onunla konuşurken soyadını kullanıyor, onu böyle çağırıyordu. Cumhuriyetin yeni bir alışkanlığıydı bu. Özellikle bürokraside soyadı kullanmak bir ilke gibi benimsenmişti. Cumhuriyetten önce insanlar soylarının sanıyla anılır, soylu olmayanlar ise gerektiğinde baba adını kullanırdı. 1934'te çıkarılan Soyadı Yasası'yla herkes kendine uygun soyadları aldı. Soyluluğu çağrıştıran adlar yasaklandı. Tuna boylarının insanı olan eğitimci İsmail Hakkı da bulmuştu kendine uygun bir soyadı. Bir gün ailesine "Bizim soyadımız Tonguç olacak" dedi. Altı yaşındaki oğlu kızamık nedeniyle hastanede yatıyor, annesi de onu bekliyordu. İş dönüşünde oraya uğramış, müjdeyi vermişti. Öğretmen olan eşi soyadlarının anlamını sordu. İsmail Hakkı, Dobruca'da "tonguç"un "ilk erkek evlat" anlamına geldiğini anlattı onlara. Küçükken dedesi onu "tonguçum" diye severmiş.[16] Bu seçim bir özlemi de dile getiriyor olmalıydı. Eşi duygulandı, "Güzel bir soyadı" dedi. Altı yaşındaki oğlu, "Bence de çok güzel" dedi hasta yatağında. Tonguç, Hakkı adını da kendi almıştı. Silistre Rüştiyesi'nde okurken öğretmenlerinin hep iki adı olduğunun ayrımına varınca, kendi adının İsmail Hakkı olmasını uygun görmüştü. O dönemde birçok genç yapardı bunu.

Yeni Genel Müdürün Görüşü

> *"Yalnız istemek, bir işin gerçekleşmesine yetmez. Dilekten sonra gelen bilmek, bildiğini yapma cesareti göstermek, yasaların buyruklarını uygulamak gibi birtakım aşamalar vardır ki, bunlar olmadıkça iş başarılamaz."*[17]

Çocukluğunda eğitim için İstanbul'a koştuğunda, "Parası olan okur" diyen Osmanlı paşasına kızarak, "Göreceksin sen, hem okuyacağım, hem de benim gibi parasız olanların okuması için ömür boyu çaba göstereceğim" demişti ya. İşte o gün gelmişti. Kültür Bakanı Arıkan sanki çocukluk düşünü biliyor gibi ona bu fırsatı vermişti. Artık o, kız ve erkek tüm çocukların eğitimi için yıllarca koşacaktı.

Bakanın, parti programını eline tutuşturarak "Sana hepimiz yardımcı olacağız" demesi, hükümetin bu işi sıkı tutacağını gösteriyordu. Yeni insanı yetiştirmeye yönelik bir eğitim seferberliği sonuna kadar desteklenecekti. Yeter ki böyle bir eğitim yaratılabilsin, yurt çapında yaygınlaşabilsin.

Üstlendiği genel müdürlüğün sorunları çoktu, büyüktü. İlköğretim konusu, köylü kentli, yoksul varsıl demeden, sayısal ve nitelik yönüyle çağ çocuklarını kısa sürede temel eğitimden geçirme sorunuydu. Kaldı ki özellikle köylerde yetişkinler için de aynı sorun sözkonusuydu. Onun şu sorulara açıklık getirmesi gerekiyordu:

Konuya nicelik yönüyle nasıl yaklaşılacak, herkesi kapsamına alacak bir ilköğretim atılımı nasıl örgütlenecekti? Böyle bir eğitimin niteliği nasıl yaratılacak, ekonomik gideri nasıl karşılanacaktı? daha önce kendi görev sınırları içinde durmadan eğitim düşünüyor, uygulamasını yapıyor ve yazıyordu. Ama sorun Türkiye'de ilköğretimin kökten çözümü olunca bununla ilgili bir "hazır reçete"si yoktu. Ancak bu konuda genel bilgileri ve yaklaşımları vardı:

"Çağdaş anlamda bir ilköğretimin Batıda atılan ilk tohumlarını, köklerini ve sonuçtaki ürünlerini" bilinçle araştırıp incelemişti. Nasıl gelişip yayıldığına ilişkin, toplumsal ve ekonomik nedenlere dayalı sağlam bilgisi vardı. Batı toplumlarının yaşamında bir temel gereksinme olarak yer alan çağdaş anlamda ilköğretimin kolayca yapılamadığını, nice isyanlardan, kavgalardan geçip gelindiğini, böylece toplum yaşamına dönüşü olmayan bir temel gereksinme olarak girdiğini" biliyordu.[18]

Onlar, Avrupalı ve Amerikalılar, uygarlığın kurulup gelişmesi, yaşayabilmesi için ilköğretimin toplumun temel taşı olduğunu anlamışlar; böyle bir eğitimi su gibi, ekmek gibi bir temel gereksinme olarak görmüşlerdi. İlköğretimi toplumun temel besini saymayan ülkelerin uygar duruma gelmesi olası değildi. Bu sorunlarını çözümlemiş toplumlar uygarlaşmış, yapamayanlar Ortaçağ anlayışına takılıp kalmışlardı. O büyük savaşları veren Batılılar, kurdukları hu-

kuk devletiyle ilköğretimi güvence altına alarak, sorunu kökten çözüme kavuşturmuşlardı. Huhuk devletinin; partilerin, meslek kuruluşları vb. halkın yönetime katılmasının; ekonomiyi etkilemesinin ve meslek kazanılmasının temel donanım aracı ilköğretimdi.[19]

Ona göre Türkiye'de çağdaş anlamda ilköğretimin, üretimi etkileyecek, halkın günlük yaşamını değiştirecek sonuçlar vermesi zorunluydu. Önceki durumla sonraki durum arasında bir değişme olmazsa yapılanlar kuru bir okulculuktan öteye geçmezdi. CHP programındaki ilgili maddeleri ve amaçlarını, bu anlamda bir ilköğretimi geliştirebilmek için elverişli buluyordu.

Üstünde durulması istenen asıl konu, "köy sorunu"ydu. Onun köy konusuna yaklaşımını temellendiren etkenler sanıldığı gibi yalnızca köylülüğü ya da köycü olması gibi duygusal düzeydeki nedenler değildi. Onun köy ve köylü sorununa bilimsel bir tutumla yaklaştığı, konuyu tarihsel nedenleriyle, sosyal olaylar ve oluşumlar içinde bakıp algıladığı görülür.

Akılcı ve bilimsel davranmak öteden beri ilkelerinden biridir. Köyde eğitim sorunu gibi çaplı, çetin bir işin çözümü bilimsel yöntemle bulunabilir, görülebilirdi. Onu göreve çağıranlar, "köyün eğitim sorunu" dediklerinde iki noktayı iyi biliyordu. "Onlar" nüfusun yüzde sekseniydi. Gerçekleri ve gereksinmeleri başkaydı. Bunu görmek köylü kentli ayrımı değildi. Onları bu konuma getiren, köylüyü geri bıraktıran durumları, tarihsel koşulları, olgu ve olayları iyi biliyordu. Kentli yarı aydınlar dediği Osmanlı çıkarcı kesimini tanıyordu. Köylünün yüzyıllar boyu küçük bir azınlık olan saray ve çevresi tarafından nasıl sömürülüp cahil bırakılmış olduğunun bilincindeydi. Köylülüğün olumsuz yanlarını da biliyordu. Onların suçu olmayan bu olumsuzlukları eğitim yoluyla azaltıcı yöntemler arayacaktı. Durum saptaması yapıp, denemelere girişecekti. Köylü olması, köylülüğü tanıması, incelemiş olması işini yapmada elbet ona kolaylık sağlayabilirdi.

Önce geçmişe bakıyor. 1923-1935 yılları arasında yapılanları gözden geçiriyor. Bunları incelerken, kendinden önce olanları hiçbir şey yapılmamış gözüyle görmüyor. Eksiklerine, yanlışlarına karşın toplumun geçmişten günümüze bir eğitim birikimi olduğunu, cumhuriyet döneminde az iş yapılmadığını söylüyor. Yapılamama nedenlerini, yanlışları saptıyor, biliyor. Yalnız cumhuriyet dönemi değil, Osmanlı döneminden bu yana geçirdiğimiz eğitim arayışlarının niçin sonuçsuz kaldığını, başarısızlık nedenlerini görüyor:

"İkiyüz yıldan beri geçirdiğimiz felaketlerin asıl nedeni ülkenin gerçek durumunu görememekte, buna göre gerçek önlemleri alamamakta toplanıyordu. Bu gerçekleri dile getirenler çeşitli şekillerde suçlanıyordu" diyor. Tanzimattan bu yana yapılmak istenen yenilikleri uygulamaya geçirecek insan öğesinin eksikliğini görüyor. Ona göre yenilikleri medrese kafasıyla yürütmek olası değildi. Yeni anlayışta insanlar yetişmesi gerekiyordu.[20]

Atatürk'ün daha savaş yıllarında duyurmaya başladığı eğitim görüşlerini, Kemalist felsefeyi , Kurtuluş Savaşının nasıl kazanıldığını, o savaşın itici güçlerinden biri olan halk dayanışmasını, "Kuvayı Milliye ruhu"nu, "kendi insan kaynağına dönme" anlayışını iyi kavramış, benimsemişti. Atatürk'ün eğitim-

öğretimle ilgili görüşlerinin kimilerince yanlış anlaşılıp, yanlış uygulandığının ayrımına varmıştı. Örneğin cumhuriyetin eğitim kurumlarında bir yandan Batılı düşünceleri savunup, Fransızlara, Almanlara öykünmek isteyip, öte yandan din derslerinin, imam hatip okullarının yararlı duruma getirileceğinin tartışıldığına tanık oluyordu. Kurtuluş Savaşında var olan iki ayrı görüşün, eğitimde de yer aldığını, öğretmen kurullarında, yönetici toplantılarında sürekli ikilik yaratıldığını gözlemlemişti. "Mektepli-medreseli" ikiliği Öğretim Birliği Yasası'yla kaldırıldığı halde bu anlayışın milli eğitim içinde sürdüğünü görüyordu. Kendi ise ikisine birden karşıydı. Klasik "mektepli"lerden de fazla bir şey beklemiyordu çünkü.

Ülkeye çağrılan yabancı danışmanların görüşlerini inceliyor; onların kimi önerilerinin gerçeklerimize uymadığını, kimilerinin yanlış anlaşıldığını gösteriyor. Mustafa Necati'ye ve çabalarına büyük saygı duyuyor. Öğretim Birliği Yasası'nı, yeni Türk alfabesini bir devrim olarak görüyor. Anadilde okumayazma öğrenmenin gereğini belirtiyor. Çağdaş ilköğretimi geliştirmek için daha birçok Osmanlı kalıntısı ve alışkanlığının ortadan kalkması gerektiğini düşünüyor.

Onun çağdaş ilköğretimi yayma, cumhuriyetin yeni insanını yetiştirme görüşlerinden başta geleni, öğretmen yetiştirmeye yönelikti. Gazi Eğitim'deki çalışmalarında konunun sorunlarını yakından gözlemlemişti. İlköğretim ve öğretmen yetiştirme alanlarında, bilimsel temellere dayanan köklü çalışmalar yapmak gerekiyordu. Eğer böyle yapmayıp, günlük işlerle zaman geçirip avunulursa, yapılacak eğitim atılımı Türk toplumuna yeni bir katkı getirmeyebilirdi. Her şeye sıfırdan başlamak, yeni ilköğretim çalışmalarını eskinin dışında başlatıp hızla geliştirmek gerekiyordu. (*Canlandırılacak Köy*)

"Değilse, bu arada devrimciler yaşlanacak, hızları azalacak, belki tepkici ve azgın güçlerle karşılaşacaklar ya da beklenmeyen zamanlarda öleceklerdi. Bu korkunç olaylarla karşılaşmadan, devrimi her zaman ayakta tutacak sağlam temellerin atılması gerekiyordu. Bu yönüyle eğitim, en başta ilköğretim, ivedilikle çözüm isteyen ana davalardan biriydi. Onun için "dava"yı her türlü gelip geçici heveslerden, politika oyunlarından, eski uyutucu tuzaklardan, gelenek ve göreneğin zararlı etkilerinden koruyarak, bilimsel ilkelere göre yürütmek zorunluydu. Ancak böylece ilerde her türlü koşullar içinde devrimin ana ilkelerini canla başla koruyacak insan sayısı çoğalacak, ülküler bir çeşit halk felsefesiyle beslene beslene yıkılmaz düşün ve alışkanlıklar haline gelecekti...

"Eğer böyle yapılmaz da eğitim işleri, yeni sorunlar ortaya çıkarmaktan korkan, günlük politika oyunlarına göre düşün değiştiren, bilimsel ilkeler karşısında ikircikli davranan, gerçeği olduğu gibi ortaya koymayan insanların ellerine bırakılacak olursa, onlar iş olsun diye devrime hizmet ediyormuş gibi hareket edecekler; ama gerçekte davaların çözümünü geciktirerek, eğitim alanındaki çalışmaları birçok kimse ayrımında olmadan tehlikeye sokacaktı. Eğitim politikasında işlenecek böyle bir hatanın doğrucağı onarılmaz zararların neler olacağı aradan yıllar geçtikten sonra, özellikle ekonomik ve sosyal sorunların kökten çözümüne sıra gelince anlaşılacaktı. O zaman umduklarını bula-

mayınca, arkalarına dönüp baktıklarında, nerede ve niçin büyük yanlışlar yaptıklarını anlayacaklardı... Eğitim, bilimsel ilkelere ve ülke gerçeklerine dayanırsa çözümler bulunmaz değildi." (*Canlandırılacak Köy*)

Tarihsel "Muhtıra"

> *İlköğretim ve eğitim işinin düzenlenmesine temel olabilecek ana sorunlar açıklanmıştır. Bu öneriler uygun görülecek olursa düzenlenme projesine geçilebilir. Hâttâ bu işin tamamı için bir yasa taslağı hazırlanabilir. Değilse, sağlam temellere dayanan bir düzenleme elde edilemeyecektir. Oysa ilkeğitim ve öğretim işini çözümleyebilmek her şeyden önce onu bir yasayla saptamaya bağlıdır. Böyle bir yasanın hazırlanmasına yardım eder umuduyla bu muhtırayı bakanlık katına sunmayı yararlı ve gerekli bulduk. Saygılarımızla."*
>
> *1935*[21]

İlköğretimde köklü değişiklikler için kolları sıvamışlardı. "Su dalgalarının gelişi gibi arka arkaya gelen" ilk işlerden biri, Bakan Arıkan'ın istediği raporu. Bu rapor ötekiler gibi rafa kaldırılmayacak, ya da "işe yaramaz" olmayacak, köyde eğitim ve ilköğretim atılımının yolunu açacaktı.

Kuşkusuz parti ve hükümet programının içine sindiremeyeceği öneriler getirecek değildi. Ama gerek parti programında yer alan eğitimle ilgili ilkelerle, gerekse hükümetin kararlı ve kesin tutumuyla, Türkiye'nin gereksinimi olan sağlıklı bir ilköğretimi kısa sürede yüzde yüz gerçekleştirmek olasıydı. Özellikle 1931'de Atatürk'ün önerisiyle partinin üçüncü kurultayında saptanan görüşler yeni eğitim politikasını güvence altına alıyordu (Daha önce de belirtildiği gibi, Atatürk, eğitimin politikacıların etkisiyle bozulmaması için anayasa ve parti programına gerekli maddeleri koydurmuştu).

Tonguç, genel müdür olarak incelemelerini yapıp, ilköğretimle ilgili raporu kısa sürede hazırladı. Köyde eğitim sorununun kökten çözümü için hükümette ve partide ele alınmak üzere, Bakan Arıkan'ın 1935 sonlarında Başbakan İnönü'ye sunduğu muhtıraydı bu.

Bilimsel bir bakışla hazırlanan bu muhtırada, önce istatistikler konuşuyor, Türkiye'nin eğitim gerçeği ve çözüm önerileri gözler önüne seriliyordu. Eğitimin nicelik nitelik sorunlarını ve parasal kaynağını birbirinden ayırmadan, birini ötekinden daha önemli görmeden ele alan ve çözüm gösteren bu muhtıra, yalnız Türkiye için değil, en azından bizim gibi ülkelere, eğitim sorununun çözümü için yeni ipuçları gösteriliyordu.

"O güne kadar başka eğitimcilerin görmediği bir konu gözler önüne serili-

yordu. Gerek cumhuriyetin kurulduğu yıllarda gelen yabancı uzmanların Türkiye için önerilerinde, gerekse bu yabancıların kendi ülkelerinin eğitimi için verdiği raporlarda ya da Birleşmiş Milletler kuruluşlarının çeşitli ülkelerin eğitimi için hazırlattığı raporlarda Tonguç'un muhtırası değerinde bir eğitim raporuna rastlanmıyordu. Başkalarının gözden kaçırdığı ve onun gözünü diktiği önemli sorun şuydu: Türkiye'de demokratlaşmanın, politik toplumsal ekonomik ve kültürel örgütlenmenin dayanağı olacağı söylenen, ülkenin efendileri, sadece 'Türk köylüsü' denilip geçilecek kadar basit bir olgu değildi. Nüfusun yüzde sekseni olan o köylülerden, 400'den aşağı nüfuslu yerlerde yaşayanlar, Türkiye toplumunun yarıdan çoğunu oluşturan bir kitleydi. Buralar o yıllarda ülkenin en kapalı, en az değişmiş köylü kesimiydi; buralar, çocuk sayısı kırkı geçmeyen, belki daha az olan yerleşim birimleriydi. Türkiye Cumhuriyetinin baş sorunu bu bilinmeyene ve erişilmesi zor olan yarıdan fazlaya ulaşmaktı."[22]

Bu muhtıra, o kesime eğitimle ulaşmanın yolunu, yöntemini getiriyordu. "Yoksullara, köylülere sonra sıra gelir" anlayışının üstüne giderek, eğitimde fırsat ve olanak eşitliği yaratıcı, farklılığı azaltıcı yeni bir düzenleme yapılacaktı. Nicelik ve nitelik yönüyle, ekonomik temeliyle sınıfsal bir öz taşıyan, ayrıcalıkları azaltıcı bir eğitimin temellerini atacak olan bu muhtırada özetle şunlar yer alıyordu:

I. İLKOKULLARIN DURUMU:

1933-1934 istatistiklerine göre, kentlerdeki çoğu beş, bir bölümü dört sınıflı, resmi gündüzlü ve yatılı tüm ilkokullarımızın sayısı 1192, öğretmen 685, öğrenci 254.517'dir. Köylerdeki çoğu 1-3 sınıflı 4.999 resmi ilkokulda ise 6.786 öğretmen, 313.169 öğrenci vardır. Okul yapılarının büyüklüğüne göre öğrenci sayısı değişmekle birlikte kent okullarının her birinde ortalama 213, köy okullarının her birinde 62 öğrenci bulunuyor...

Köylerdeki 4.999 okulun 4.136'sı bir öğretmenlidir. Köylerde bir öğretmene 46, kentlerde ise 37 öğrenci düşmektedir. Okuma çağı nüfusu genel nüfusun %11'i, okuma çağındaki çocuk sayısının 1.800.000 olduğu anlaşılıyor. Okul çağında olan çocukların kasabalarda %75'inin beş yıllık okullarda, köylerde ise %25'inin 3 yıllık okullarda okuyabildiği, buna göre de ilköğretim işinin en önemli sorununun köylerde olduğu, bu yüzden sorunu daha çok köy gerçeklerini ve özelliklerini gözönüne alarak incelemek gerektiği vurgulanarak bu gerçekler gösteriliyor:

Eğitim ve Kalkınma Yönünden Gerçekler:

Türkiye'deki 40 bin köyden 32.362'sinin nüfusu 400'den azdır. Türkiye köy nüfusunun ortalama olarak 8 milyonu bu köylerde oturuyor. Okuma çağındaki çocuk sayısı 50'yi geçmeyen bu köylere okul ve öğretmen vermek olası değildir. Alınacak verim, giderini karşılamaz. Birbirinden uzak yerlerde bulunan, ekonomik ve sosyal yaşam bakımından öteki köylerden ayrı özellik taşıyan bu köylere "gezici öğretmen" ya da "yarıyıllık" gündüzlü ya da yatılı bölge okulları açılabilir. Bu konu yeni olduğundan öğretmenleri de ona göre ye-

tiştirmek gerekir. En idealist bir düşünce ile buralara 400'den çok öğretmen verilemez. Verilse bile bu gruba giren köylerimizde 250 bin çocuk okutulabilir. Oysa bu tip köylerde bulunan zorunlu okuma çağı çocuğunun sayısı en az 800 bindir.

İlköğretimin en çok çalışmayı ve özveriyi gerektiren yönü burada toplanıyor. 32 bin küçük köyün eğitim işini çözümlemek için çok yeni yöntemlerle çalışmak, okul yaptırmak, öğretmen göndermek, öğretmeni oralarda verimli kılmak için akılcı önlemler almak zorundayız. Köy eğitimi işi genel olarak yenidir. Ancak küçük köylerin durumu, "keşfedilmemiş" bir konu olarak ele alınıp ona göre hazırlanmak gerekir. Nüfusun yüzde ellisini barındıran bu köyler gözardı edilemez.

Buralarda ilkel bir hayat süren edilgen insanların düzeylerini yükseltmek, onları en gerekli eşyayı satın alabilecek duruma getirmek bir zorunluluktur. Bu da ancak onların üretim yeteneklerini artırmakla olur. Birer yurtdaş olmaları nedeniyle devletin onlara vermeye zorunlu olduğu hizmetler arasında kuşkusuz ilköğretim işi ön planda gelir...

Nüfusları 400-1.200 Arasındaki Köylerimiz:

Bu köylerimizin sayısı 6.932'dir. Buralarda üç öğretmenli 4-5 sınıflı ilkokul açılması ideal olarak kabul edilecek olursa, yalnız bu tip köyler için en az 20 bin öğretmene gereksinim vardır.

Bu çeşit köylerde bile üç öğretmen için, öğrenim görecek çocuk sayısı az gelecektir. Öğretmen yetiştirme biçiminde değişiklik yapılarak bu köylerin herbirinde ikişer öğretmenle tam bir ilkokul öğrenimi verecek önlemi almamız gerekir. Böylece öğretmen gereksinimi 20 binden 13 bine, her öğretmene de ençok 40-60 öğrenci düşebilir. İlköğretimini çözümlemiş ülkelerde bile öğretmenlerden bu şekilde yararlanılmaktadır. Bunu yapmayacak olursak ilköğretim işini ucuza getirmemize olanak yoktur. Öğretmeni bu nitelikte donatmak, öğretmen yetiştirirken ön planda tutmamız gereken bir sorundur.

Nüfusu 1.200' den Çok Olan Köyler:

514 köyde 5 sınıflı ilkokullar bulundurmak bile gideri çok bir iş olur. Buralarda her okula 3 öğretmen vermek koşuluyla sorunu çözümleme zorunluğu vardır. Böylece bu tip köylerimiz için de aşağı yukarı 1.500 öğretmen gerekiyor.

Görülüyor ki köy okullarımızın özellikleri ile kurulu öğretmen yetiştirme düzenimiz arasında işlerin zararına büyük bir uyumsuzluk vardır. Bugünkü öğretmen okullarımız, nüfusları çok, okuma çağındaki çocuklarının sayısı normal sayıyı bulan kentlere öğretmen yetiştirme amacıyla kurulmuştur.

Kent ve Kasaba Okulları:

Birçok büyük kentimizde ilkokula başvuran çocuk sayısı pek çoktur. Sınıf sayıları kalabalıktır. Bununla birlikte, kentlerde çalışan öğretmenlere 37 öğrenci düşüyor. Bunun nedenlerinden biri okulların çoğunun "eski evler" olması-

dır. Odalar öğrenci sayısına göre küçük olduğundan, şubeler açılıyor. İkincisi de bazı büyük kentlerde birçok öğretmenin başöğretmen yardımcısı yada yedek öğretmen olarak görevlendirilmiş olmasıdır. [Eski evleri okul yapma işinin, Tonguç'un daha öğrencilik yıllarında ilgisini çekip yadırgadığına, günü gelince buna çözüm bulacağına değinilmişti.]

Kent ve köy öğretmenleri sayısı ile çalıştıkları sınıfların sayıları şimdiye kadar bakanlıkça sağlıklı olarak izlenmemiştir. Bu yüzden köylere atanmış kimi öğretmenlerin kentlerde çalıştırıldığı görülüyor. Her yıl illerin bakanlığa göndereceği öğretmen cetvelleriyle bunun önüne geçilebilir. Kentlerdeki okul çağı çocuğunun hepsi için bugünkünden başka 1.500 öğretmen daha gereklidir.

Bu durumda:

400'den az nüfuslu köylerimize	4.000	
400-1.200 " "	13.000	
1.200 den fazla "	1.500	
Kentlerde de bugünkü mevcutla birlikte en az	8.350	olmak üzere
Türkiye için toplam	26.850	öğretmen gereklidir.

Bu sayının aşağı yukarı 14.437'si görevdedir. Yapılan hesaplara göre; okulları onarıp düzeltmek koşuluyla, öğrenci sayısını bir kat daha artırmak için kısa zamanda 15.000 öğretmen yetiştirmek, yetişmiş olanı da meslekte tutabilmek için sağlıklı önlemler bulmak gereklidir.

II. OKUL YAPILARI:

İlköğretimin ikinci büyük sorunu bugünkülerden başka okullar yaptırmaktır. Bugünkü yapılar günün gereksinmelerini karşılamıyor. Gelecekte 15.000 derslikli 3.000 okul daha yaptırmak zorunluluğu vardır. Çocukların bulunduğu yerlere göre, bu okulların 2.250'sini köylerde, 750'sini kentlerde yaptırmak gerekiyor. Köylerde yapılacak okullarda kesinlikle öğretmen evi bulunması, bunun zorunlu olduğu anlaşılıyor. Bu hesaplara göre, köylerde köy kanunundan da yararlanmak koşuluyla 5 derslikli ve öğretmen evi bulunan bir okulun, inşaat, tesisat, kamulaştırma giderleri için en az ve ortalama 2.000 lira gerekiyor. Bu giderler tüm köy okulları için 4.500.000 eder. kentlerde ise 5 derslikli bir okul, bütün giderleri dahil, 25.000 liraya çıkacaktır... Özel idarelerin okul yapımı için 1935'te bütçelerine koydukları para tutarı 394.225 liradır. İnşaat konusunda yalnız bütçelere konan paraya bağlanılacak olursa bu işin 70 yılda biteceği anlaşılıyor...

III. EĞİTİMİN NİTELİĞİ:

Başka bir sorun eğitimin niteliği ve yöntemidir. Bugünkü ilkokullar, öğrenciyi çağdaş gereksinmelere göre yetiştirmiyor. Kuramsal bilgiye gereğinden çok yer veren günün okulunu değiştirmek zorunda olduğumuz gittikçe kendini daha çok gösteriyor.

CHP programında "eğitim-öğretimde güdülen ilke, bilgiyi yurttaşa maddi hayatta başarı elde ettiren cihaz haline getirmektir" deniyor. Bu ilkenin uygulanması için yeni okulları tarla, atölye, mutfak ve laboratuvarlarla donatmak zorunludur. Bunlarsız alınacak bilgi ile maddi yaşamda başarı elde edilemez. Böyle bir kuruluş için yapı işlerine ayrılacak paranın en az %25'i kadar bir gideri göze almak gerekir. O nedenle yapı giderine 5.811.007 lira da bunun için eklenmek zorundayız. Yeniden yaptırılması gereken kuruluş ve okul toplam gideri 29.061.000 lira olacaktır.

İlkokul yapabilmek için köy kanunundaki maddelerden de yararlanarak yeni ve modern önlemler bulmak ve devleti de işe sokmak zorunludur. Bazı ülkelerde bu iş kooperatif yöntemiyle işletilen bir fonda taplanarak başarılıyor... Bizde bina sorunu, başlı başına belki de özel bir yasaya bağlanması ve bu yolla planlaştırılması gereken bir iştir. Özel İdareleri, devleti, milli bankaları ilgilendirmek gerekir. Değilse işin bugünkünden daha ileri bir aşamaya getirilmesi olanaksızdır.

Yeni okul yaptırma konusunda köylülerin zorunlu olduğu işler köy kanununda saptanmıştır. Buna karşın kentlerdeki halkın bu sorun karşısındaki durumu ne olacaktır? Bu belli değildir. Ulusal ve dinsel yapılar yaptırma konusunda iyi bir eğitim almış olan halktan yararalanma çareleri düşünmek, bunları yasalarla saptamak gerekir. Son bir iki yıl içinde bile Ankara'da ilginç bir olayla karşılaşılıyor:

Halk, kendi arasında bir yardım birliği kurarak, cami yaptırmaktadır. Çocukları laik bir eğitim almakta olan hükümet merkezi halkının bu alışkanlığını, modern gereksinimi olan okula çevirmek ve genellemek konusunda devletin hem otoritesini kullanması, hem de düzenleyici olması gerekir. Yurttaşlar oturdukları mahalle yada köyde okul olmamasından üzüntü duyacaklardır. Bu durum karşısında onlar etkin hale geçirilmelidir. Okul olarak kira ile tutulan birçok yapıya yıllardan beri verilen paralarla o yapılar çoktan satın alınabilirdi.

IV. ÖĞRETMEN YETİŞTİRME:

İlköğretim işlerinin başka önemli bir yanı öğretmen yetiştirme sorunudur. Geçen yıllarda öğretmen okullarına gereksiz yere lise karekteri verilmeye başlanarak yanlış bir yola sapılmıştır. Bu, öğrencilerin daha zayıf yetişmelerine neden olabilir. Öğretmen okullarından çıkacak olanların çoğu köylerde çalışmak zorunda olduğundan bu okulların yapılaşmasında ve öğretiminde şimdiden değişiklik yapılması kesinlikle gereklidir. Gerçekler bunu adeta emretmektedir. Öğretmen okullarımız kayıtsız koşulsuz şu temel ilkelere göre düzenlenmelidir:

- Öğretmen okulundan çıkacakların %90'ı bundan sonra köyde çalışacakları için öğretmen adaylarını köyden ve köye yakın çevreden almak.
- Öğretmen okullarının öğrenci sayısını artırmak.
- İlkokul öğretmenliğini, özellikle köy öğretmenliğini özenilir bir meslek durumuna getirecek yasal haklar tanımak.

• Öğretmen adaylarına verilecek bilgi, genel ve geçerli pedagojik kurallara göre verilmelidir.

• Öğretmen adaylarının meslek yönünden öğrenecekleri dersler, onları, iş ve prodüksiyon okulu denilen (üretim yapan, eğitsel ve ekonomik değerde işlere yer veren), yeni anlamdaki ilkokul ilke ve yöntemlerini benimseyecek şekilde olmalıdır.

• Öğretmen adayları köy yaşamının her yönüyle içten ilgilenecek bir ortamda yetiştirilmelidir.

• Adaylar, zirai, sanayi, bütün prodüksiyon(üretim) şekillerine, teorik ve pratik bakımdan hakim olacak donanımda yetiştirilmelidir.

• Öğretmen adayları, yetiştirilirken, okullarında eğitim aracı olan her şey üzerinde, ilerde devlet adına yetkiyle hareket edebilecek duruma getirilmelidir.

• Özellikle köylerde kendilerine çocuk, gençlik ve halk eğitimine ilişkin önemli roller verileceği düşünülerek bu yönde geliştirilmelidir.

• Eğitimbiliminin araştırma ve keşif yöntemlerini, eğitim tarihini öğrenme ve bunların verdiği sonuçları gözleme düzeyinde yetiştirilmelidir.

V. ÖĞRETİM VE DENETLEME SORUNU:

...Okul yalnız toplumsal, siyasal, ekonomik ya da dinsel bir kurum değildir... Eğitim, aynı zamanda öğrencinin bilim, sanat, kültür ve teknik gibi değerleri kurumlarına sokmayı da kendi için görev sayan, bu kültür alanlarına giren her çocuğu etkileyen bir kurumdur... İlkokulun ulusal birlik ve beraberliği yaratmak için toplumsal siyasal vb. roller alacak bireylerin birer yurttaş olarak gerekli bilgi ve davranışyarı belli bir zamanda kazandırması gerekir. Ulusal birliğin sağlanması için temel koşullardan biridir bu. Böyle bilgilerin ve eğitimin alınacağı yer ilkokuldur... Erkek yurttaşların askerlik görevlerine temel oluşturması gereken bilgi ve davranışları kazanmaları için de önceden ulusal ilkeğitim ve öğretimden geçmelerine gereksinim vardır.

Bir ulusun bireylerinin meslek yaşamlarını çağdaş koşullara uygun olarak kazanmaları hem kendilerine, hem topluma yararlı olabilmeleri, ortalama bilgi ve becerileri kazanmalarına bağlıdır. Bunu eskiden olduğu gibi aile ve meslek kuruluşları verememektedir. Bu görev artık okullarındır.

Yurttaşların bir kısmının ileri öğrenim görmeleri, sağlıklı bir temel eğitimden geçmelerine bağlıdır. İlkokullarımızda uygulanan müfredat programı ve yönetmeliklerde, okulun amacının yukarda açıklandığı gibi saptanamadığını programın başındaki şu cümleden kolayca anlamak olasıdır: "İlkokulun başlıca amacı, genç kuşağın çevresine etkin bir şekilde uyumunu sağlamak, iyi vatandaşlar yetiştirmektir." On yıl önce saptanmış bu amaç, "bugüne kadar yapılan birçok ulusal işler ve devletçe açıkça ifade edilen ilkeler nedeniyle yeniden saptanabilecek duruma gelmiştir" deniyor.

(Bakanlığın bir yandan yaz tatilinde Ankara'da topladığı komisyon, ilköğretim ve eğitim programlarını hazırlamada ve ilkokulun amaçlarını, CHP programına uygun olarak bu doğrultuda saptadığı görülüyor. Yukarda da

açıklanmış olan bu amaç, parti programının 3. maddesinde yer alıyor. Tonguç'un da katıldığı bu komisyonda 3. madde şöyle saptanıyor: "İlkokul eğitim ve öğretiminde güdülen amaç, bilgiyi öğrenciye maddi hayatta başarı elde ettiren bir cihaz haline getirmektir. İlkokula devam eden her vatandaşa, modern iş hayatının önemli araçlarından yararlanabilme bilgi ve becerilerini kazandırmak, bu bilgi ve becereleri ile kendinden başkalarına da yararlı olma bilincini uyandırmaktır" deniliyor.)

Muhtırada, parti programında yer alan bu saptamanın yasalara geçirilmesi, öğretim programlarının buna göre daha yaşamsal olarak düzenlenmesi gerekli görülüyor. İlkokul için böyle bir amaç saptanınca öğretmen yetiştirmede de buna uygun bir değişikliğin zorunlu olduğu dile getiriliyor.

Muhtıranın daha sonraki bölümünde, böyle bir ilkokulun dersleri ve çalışmalarının modern anlamda nasıl düzenleneceğine yer veriliyor. Sonra da böyle düzenlenmiş bir eğitimde, eski teftiş sistemi yerine daha etkin ve yardıma yönelik bir denetleme sistemi getirilmesiyle ilgili öneriler yer alıyor.

Daha sonra halk eğitimi konusuna geçilerek, eski durum incelenip neler yapılabileceği saptanıyor. Muhtıranın sonuna bu konunun başlığında yer alan paragraf yer alarak bakana sunuluyor.[23]

Eğitmen ve Öğretmen Deneyi

> *Sorunu çözmek için ana ilkeler bulmak, onlara dayanarak, uzun yıllar bıkmadan, zorluklardan yılmadan uğraşmak gerekiyordu. Köyde eğitim üstünde o güne kadar durulmamış olduğu için yararlanılacak örnekler, deneyler yoktu. Bu yüzden eğitim işiyle genel olarak uğraşmış olanlar bile ana ilkelerde kolayca düşün birliği yapamıyordu. Her şey yeniden ele alınarak deneniyordu..."*[24]

Saffet Arıkan ilköğretim genel müdürlüğünün hazırladığı muhtırayı İnönü'ye sunarken, yeni bir "kurtuluş" heyecanı içindeydi. İnönü, eğitim seferberliği bildirisi sayılacak bu muhtıranın getirdiği görüşlerin hükümetten ve partiden hemen olur almasını sağladı. Bakan alkışlanmıştı. Bu alkışlar aynı zamanda yeni genel müdüre verilen yetkileri de kapsıyordu. Muhtıra onay aldıktan sonra Tonguç'u da yanma alarak bir basın toplantısı yapan Arıkan, "Anadolu'ya yeni bir çıkarma yapıyoruz" diye anlattı onlara konuyu.

İlköğretim işi, köy-kent demeden herkesi temel eğitimden geçirmeyi amaçlamaktı kuşkusuz. Ama "herkes"in koşulları, gereksinmeleri aynı değildi. Kent okulları için yetişen öğretmenlerin köye yararlı olmadığı iyice anlaşılmıştı. Ayrıca, 32 bin olan küçük köylerin her birine birer öğretmen verilmesinin

devlete büyük yük getireceği, klasik anlamda öğretmen yetiştirme ile bu işin 70 yıl süreceği, üstelik bunun maddi kaynağının hiçbir zaman bulunamayacağı muhtırada belirtilmiş, küçük köyler için daha "gerçekçi ve akılcı" önlemler önerilmişti.

Düşte bile görülemeyecek bir atılım gerçekleşecekti. Eğitim seferberliğine köylerden başlanacak, ilk olarak küçük köyler için "eğitmen" yetiştirilmesi denenecekti. Yeni uygulama, eskiye bulaşmadan, eskinin dışında, sıfırdan ve köylerde başlayacaktı. Hükümetin tutumu ve parti programı böyle bir uygulamaya elveriyordu.

Muhtıradan hemen sonra "eğitmen deneyi" için harekete geçildiği görülür. Tonguç bu aşamayı İsa Öztürk'e şöyle anlatıyor:

Kendisi, bakanlıktaki görevine her zaman erken gitmektedir. Bir gün işgören onu kapıda karşılıyor. "Efendim, nerde kaldınız, Bakan bey çoktan sizi bekliyor" diye koşuyor. Uykusuzluktan gözleri kan çanağına dönen Arıkan, olanları heyecanla aktarıyor: Atatürk, ivedi olarak ilköğretim raporunu (muhtıra) görmek istemiştir. İnönü, Arıkan'ı yanma alıp Köşk'e çıkıyor. Başkaları da vardır. Konuyu Atatürk'ün huzurunda geç vakte kadar konuşup tartışıyorlar. Atatürk rapordaki sayılar karşısında öfkelenip, bu acı gerçeğin değiştirilmesi için ne gerekiyorsa yapılmasını istemiştir. Eski bir asker olan bakana, "Ordudan yararlanılamaz mı Saffet? Bizim ordumuzda ne çavuşlar vardı, biliyorsun; onlardan öğretmen yetiştirilemez mi?" demişti. Arıkan uykusu kaçmış olarak o gece buna kafa yormuş, doğru bakanlığa gelip genel müdürüne bunu anlatmıştı. Parti ve devrim adına geçmişi sorgulayarak, "Biz ne yapmışız şimdiye kadar, halkı oyalamışız" diye hayıflanmıştı. Askerliğini onbaşı ya da çavuş olarak yapanlardan eğitmen yetiştirme projesi böylece ortaya çıkmıştı (İsa Öztürk, Tonguç'tan dinlediği bu olayı, *Demet* dergisinde Necati Suca imzasıyla yazmıştır).

"Saffet Arıkan, başka bir gün bakanlık müsteşarı, teftiş kurulu başkanı ve talim terbiye kurulu başkanlarının bulunduğu bir toplantıda, köylere öğretmen yetiştirmek, ilköğretimi yüzde yüz gerçekleştirmek gereğinden söz ettikten sonra, 'Askerlikte başarı göstermiş, onbaşı ve çavuş rütbesi almış becerikli köylü delikanlılardan köylerimizde öğretmen olarak yararlanılamaz mı?' sorusunu ortaya attı. Hazır bulunanlardan biri dışında herkes yararlı olacağını söyledi. Toplantıya son verildi. Sonra bu konu üstünde çalışılmaya başlandı."[25]

Arıkan'ın bakanlıktaki toplantıyı kısa kesmesi, konuyu tartışmaması, yalnızca durumun ivediliğinden kaynaklanmıyordu, "çevre karşı çıkar" kaygısına da dayanıyordu. Atatürk'e ve büyük bir aydın gruba karşın, gerek partide, gerekse hükümette ve bürokratlar arasında, halk için yapılacak iyileşmeleri engelleyecek bir kesim olduğunu ikisi de biliyordu. Davalarını bundan korumaları gerekiyordu. Davayı bundan korumak için titizlik gösteriyorlardı. Özellikle Tonguç, hiçbir zaman öne çıkmıyor, konunun bir an önce onay görmesi için gerilerde çaba harcıyordu.O adsızlığı seçen bir aydınlanmacıydı.

Bakan konuyu çevresine onaylattıktan sonra genel müdürü Kayseri, Yoz-

gat, Çankırı vb. yerleri kapsayan bir Orta Anadolu gezisine çıkarıyor (7 Nisan 1936). Tonguç, *İlköğretim Gazetesi*'nin 27 Şubat 1939 günlü birinci sayısında çıkan ve bu geziyle ilgili olduğu anlaşılan yazısının girişinde şunları söylüyor:

"1936 Nisan ayının güneşli, soğukça rüzgâr esen bir gününde milli eğitim müdürü ve bir ilköğretim müfettişiyle, ıslak yollardan, yemyeşil ekin tarlaları arasından geçerek Kayseri'nin okulsuz ve öğretmensiz köylerini geziyoruz. Uzak ufuklarda tepeleri kar lekeleriyle süslü dağlar görünüyor. Bünyan yöresinde, Uzun-Yaylada hayli dolaştıktan, birçok köy gördükten sonra Afşarlar diyarına doğru gidiyoruz. Sabahtan beri yirmiden fazla köy gördük. Bunlardan yalnız birinde okul vardı. Evlerinin sayısı onbeşi geçmeyen ıssız, kenarları sulak, çayırlık ama tek ağacı olmayan köyler korkunç bir tekdüzeliğin içinde bunalıp kalmışlardı... Bu köyleri gezerken pek az insana rastladık. Derin, azgın denizlerin karşısında varlıkları ortadan silinen insanlar gibi step halkı da onun korkunç boşluğu içinde silinip gitmişti... Köyler, görmeden inanılmayacak kadar ıssızlaşmıştı" vb...

Bu inceleme gezisinde Tonguç, o küçük ve ıssız köyleri adım adım dolaşarak, istedikleri nitelikte eğitmen adayının bulunup bulunmayacağını araştırıyor. Bunun için köylülerle, muhtarlarla toplu ve bireysel görüşmeler yapıyor. Askerliğini çavuş ya da onbaşı olarak yapanlardan aday olacak durumdaki genç köylüleri arayıp buluyor; onları yokluyor, düzeylerini öğreniyor. İstenen sayıda aday bulunabileceğini, durumlarının bu işe uygun olduğunu saptadıktan sonra Ankara'ya dönüp raporunu veriyor:

Köylüler bu işe yatkın ve istekliydi. Askerde onbaşı ya da çavuş olmuş genç köylüler, çoğunluğun içinden seçilmiş olduklarından farklıydılar. Düzeyleri bu işe uygundu. Bir kez de kursa alınırken seçileceklerdi. Alacakları sekiz aylık eğitimle daha çok gelişeceklerdi vb. (*İlköğretim Kavramı*, s. 298)

Rapor bakanlıkta incelenirken bir yandan bu işte görev almasında yarar görülen ve istekli olan ilköğretim müfettişleri ve ilkokul öğretmenlerinden bir kurul oluşturuldu. Tonguç bu kurulu yöneterek, önderlik ederek eğitim seferberliğinin amaç ve ilkelerini açıkladı. İşe ilk olarak eğitmen yetiştirmeden başlanacağını, arkasının geleceğini anlattı. 8 aylık "eğitmen kursları" ve eğitmenlerin köylerde yapacağı çalışmaların üç yıllık programı ve buna uygun kitapların taslakları bu kurulda yazılıp hazırlandı. Kurulda, davanın temel taşı olarak görev alacak olan İzmir İlköğretim Müfettişi M. Rauf İnan, Ferit Oğuz Bayır, İstanbul Müfettişi Süleyman Edip Balkır, Ankara Müfettişi Emin Soysal gibi genç eğitimciler, ülkücü ilkokul öğretmenleri vardı.

Açılacak eğitmen kurslarının yerlerinin seçimi, nasıl çalışacağı, parasal giderinin nasıl karşılanacağı görüşüldü. Seçilen eğitmen adaylarının kendi kurslarını kendilerinin kurması, eğitim çalışmalarının iş içinde yapılması kararı alındı. Kurslar, okulların tatilde olduğu aylarda açılarak yönetici ve öğretmen bulmada güçlük çekilmeyecekti.

İlk eğitmen kursu 1936 yılı yaz aylarında deneme niteliğinde, Eskişehir'in Çifteler Bucağının Mahmudiye Köyündeki ilkokulda açıldı. Orada açılmasının nedeni, "Çifteler Harası" araçları ve tarım elemanlarından eğitmen adaylarının

yetiştirilmesinde yararlanmak içindi. Sekiz aylık bu kursu bitirenlere, öğretmen yerine "eğitmen" denecekti.[26]

Eğitmenlerin köylerde uygulayacağı program üç yıllık olacaktı. Yalnız okuma yazmada değil, bağ-bahçe gibi tarım işlerinde de öğrenciye ve köylüye yol gösterici olacaklardı. Kursun programı eğitmenlerin bu nitelikle yetişmesi doğrultusunda hazırlanmıştı.

Çifteler'deki uygulamadan çok olumlu sonuçlar alındı. Eğitmen adayları beklenenin üstünde bir çalışma sergilediler. Alınan bu olumlu sonuca bakarak kursların çoğaltılmasına karar verilip yasa hazırlığına girişildi. Genel müdürlük, eldeki kaynakları, parti programını, muhtırada yer alan görüşleri ve Mahmudiye uygulamasının verimini bir araya getirerek, yasaya temel olacak taslağı hazırlayıp bakana sundu.

Taslakta, 1935'te verilen raporda (muhtıra) yer alan istatistikler ve gerçekler sıralanmıştı. Bunlar, eğitmen yetiştirmede ve çalıştırmada gözönüne alınacak gerçeklerdi:

"Köyde eğitim ve öğretim kendi gerçekleri ve koşulları ile düşünülünce, az nüfuslu, işlek yollardan ve pazarlardan uzak köyler ayrı bir durum gösteriyordu. Bunlar için her şeyden önce üretimi artırmak, daha yüksek bir yaşama düzeyi yaratmada köy eğitiminin başta gelen sorunu olmaktaydı. Okuma-yazma, matematik, yurt ve yaşama bilgilerinin bu amaca ulaşmada bir araç olarak kullanılması gerekiyordu. Böyle bir eğitim politikası izlenmezse, okulun ve eğitimin köyde bir etkinliği görülemezdi. Geleceğin köy öğretmeninin, eğitim-öğretim, tarım vb. işleri başarabilecek donanımda bir "eğitmen" olması gerekiyordu. Bu nedenlerle onlar, şu niteliklerde yetiştirilmeliydi:

- Köylerden alınacak ve kendi köyüne verilecek eğitmenler, köy yaşamının tüm sorunlarını yaşadıklarından, bunları değiştirmeye yönelecek yeni bir anlayışla yetiştirilecek.
- Köylerini, yalın ama ileri bir yaşama düzeyine getirecek etkiler için çalışacaklar.
- Köyün zorunlu okuma çağındaki çocuklarıyla gençleri ve yetişkinlerine okuma-yazma, matematik, yurtdaşlık bilgilerini yeni bir eğitim görüşü ile öğretecekler, onlara öncülük edeceklerdi.
- Tarım gibi genel yaşama düzeyini iyileştirici işlerde ve devleti temsil etmede rehberlik edecekler. Köyün alınyazısı ile kendilerinin ve ülkenin alınyazısını birbirine bağlı görerek çalışacaklar.

Bu niteliklerin bir bölümünü kendinde taşıyan ve ötekilerini akılcı ve bilimsel bir programla yetiştirilince kolayca kazanacak elemanı ancak, okuma-yazma bilen, askerlik görevini onbaşı ve çavuş olarak başarı ile bitirmiş olan, köyüne bağlı köylüler arasından bulmak olasıdır.

Eğitmenlerin yetiştirilmesi için bu kurslarda görevlendirilen öğretmenler, Kurs bitiminde birkaç köyün eğitmeninin başına "gezici başöğretmen" olarak atanmış, bunlar eğitmenlerle işbaşında çalışmışlar ve onları yetiştirmişlerdir.

Bir tarım mevsiminde 7-8 ay kurs, daha sonra köylerde dört ay staj gören eğitmen adayları, gezici başöğretmenler ve kendilerine yardımcı olan tarım

öğretmenleri öncülüğü ile görevlerini başarı ile yaptılar. Köy eğitmeni işine deneme olarak başlayan Milli Eğitim ve Tarım bakanlıkları sonucun verimli olduğunu görünce, bu işi genişletmeyi ve yasal olarak örgütlenmeyi gerekli gördüler. Bir yasa tasarısı hazırladılar.[27]

Bu gerçeklere ve denemelere dayanarak hazırlanan ve 21 Haziran 1936 tarihinde TBMM'de onaylanan 3238 sayılı "Köy Eğitmenleri Yasası" özetle şunları içeriyordu:

- Nüfusları öğretmen göndermeye elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, tarım işlerinde öncülük etmek için köy eğitmenleri görevlendirilir.
- Köy eğitmenleri, Milli Eğitim ve Tarım Bakanlıkları tarafından, tarım işleri yaptırılmaya elverişli okul ya da çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilir. Gideri bu bakanlıklar bütçesinden ödenir.
- Milli Eğitim Bakanlığınca seçilecek ilköğretim müfettişleri ve ilkokul öğretmenleri bu kurslarda görev alırken izinli sayılarak, hakları olan aylık ve makam ücretlerini tam olarak alacaklardır.
- Eğitmen atanan köylerden gereği kadarı bir bölge sayılarak, kurslarda çalışan öğretmenlerden seçilenler bu bölgelere gezici başöğretmen olarak atanır. Bunlar eğitmen ve öğretmenlere görevi başında yardımcı olurlar, hizmet içi eğitim verirler.
- Köy eğitmenlerine Milli Eğitim Bakanlığınca onaylanan kadrolara uygun olarak, illerdeki bakanlığa yardım ödeneğinden ücret ödenir.
- Tarım Bakanlığı parasız tohum, damızlık hayvan, fidan, tarım araçları verir.
- Köy eğitmenlerinin kurslara alınmaları, yetiştirme biçimleri köydeki görevleri, işlerinin denetlenmesi, izlenmesi iki bakanlıkça birlikte kararlaştırılır.
- Yasa hükümlerinin yerine getirilmesinde, İçişleri, Milli Eğitim, Maliye ve Tarım bakanlıkları yetkilidir vb.

Yasa Meclis'ten geçerken bir yandan eğitmen kursları çoğalmaya başlıyor, öte yandan Mahmudiye ve Kızılçullu kurslarında, 400'den çok nüfuslu köyler için iki "köy öğretmen okulu" açılıp deneye geçiliyor. "Bu okulların açılmasıyla, köy eğitimine iki yönden el koyulmuş oluyordu. O güne kadar üstüne gidilmeyen köyde eğitim sorunu, böylece hızla ele alınarak, ilköğretim yönünden yüzyıllardır geri kalmış köyler için önemli çalışmalara girişiliyordu. Sorun çok çetin, dağınık, ve çeşitli güçlükleri içinde saklayan bir konuydu. Çözüm için ana ilkeler bulmak, onlara dayanarak, uzun yıllar bıkmadan, zorluklardan yılmadan çalışmak gerekiyordu. Köyde eğitim üstünde o güne kadar durulmamış olduğu için yararlanılacak örnekler, deneyler yoktu. Bu yüzden eğitim işiyle genel olarak uğraşmış olanlar bile ana ilkelerde kolayca düşün birliği yapamıyordu. Her şey yeniden ele alınarak deneniyordu." (*İlköğretim Kavramı*, s. 305).

Tonguç'un birbirini tamamlayan düşünceleri uygulama alanına geçmeye başlıyordu. Ama hiçbir şey ezbere ya da el yordamıyla yapılmayacaktı. Ülke-

nin gerçekleri, toplumun "iklim"i, esecek rüzgârları kollanarak girişilen, deneyerek, gözlemleyerek yapılan bu çalışmalarda "kim eğitecek?" sorusuna çözüm bulmaya yöneliyordu. Deneme aşamasını, çalışma arkadaşlarına yazdığı mektuplar çok iyi yansıtıyor. İzmir milli eğitim müdür yardımcılığına atadığı Rauf İnan'a, 22 Şubat 1936 günlü mektubunda şunları yazıyor:

" Eğitmenlerden köylerde yararlanma sorunu sandığın gibi yalnızca okuma yazma için düşünülmüyor. Köyü harekete geçirebilme düşüncesi uygulamada bozulur mu, pek bir şey söyleyemem... Biz yapmacık aydınlar köye giremiyoruz. Onun için köyü harekete geçirebilecek elemanı kendi içinden bulmak gerekiyor. Nüfusları 150'den aşağı köylere öğretmen verilebilecek zamana kadar o köyün en kuvvetli adamını yetiştirerek, sosyal ve kültürel işlerde rol sahibi yapmak istiyoruz. Ama bütün bu çabaların amacı, köyde üretimi çoğaltmak, teknikleştirmek, olabildiğince akılcı bir düzenleme yapmaktır. Özetle dağınık, bitkin köyü harekete geçirmektir. Bu işi yapmak, denetlemek, yönetmek görevi, bizim öğretmenlerden becerikli olanlara verilecek... Konu henüz belirgin değil. Bugünkü 'kutsal okula' da halel getirilmek istenmiyor."[28]

Eğitmen Kursları açılmış, bu arada Rauf İnan Manisa Milli Eğitim Müdürü olmuştur. Ona yeniden yazıyor:

" Sizin Horozköy'de açacağınız kursun resmi yazılarla anlatılmayacak yanları var. Onları sana özel olarak yazayım: Her şeyi temiz ve basite indirgemek birinci koşul. Kurs eşyası ve yapıları böyle bir renk göstermelidir. Ot yatak, battaniye, temiz çarşaflar, tahta karyola, bakır sahan ve bardaklar. Çiçekli sofralar. Bir masadan yemek, ders, konferans, atölye vb. gibi birçok işler için yararlanmak, kursların eşya kullanmadaki ilkelerinden biri olmalı... Öğretime gelince: Onu resmi müfredat az çok gösteriyor. Ama ruhu vermek program taslağında değil, kursu yöneten arkadaşların elindedir. Köy ve köylüde var olan değerleri geçerli değerler durumuna getirmek bu kursların ve daha sonra eğitmenlerin çalışmalarının bir sonucu olmalıdır... Konunun anahtarını yazdım. Kursların kendi kendilerini yaratmaları en önemli noktayı oluşturur. İşi bizim klasik işler gibi düşünüp merkezden yardım beklerseniz, buradan belki para alabilirsiniz. Ama ruhu vermek merkezin işi değildir.[29]

Edirne Karaağaç Kursu Yöneticisi Ferit Oğuz Bayır'a yazıyor:

"Kardeşim Ferit... Trakya'da iki eğitmene yazılarından dolayı para verecektik. Bu iş biraz gecikti. Nedeni kurslar ödeneğinde para kalmaması. Aktarma yaptırırız. Yasa bu ayın ortalarında meclisten çıkacak... Paralarını Nisan ayı içinde alabilirler. İstersen haber ver... Gelelim şimdi başka şeylere. Ne var ne yok? Yahu siz orada aldınız yürüdünüz be Ferit; bunun sonu ne olacak? Bugün Asım'ın Kültür'ü geldi. Baş sayfadaki resimler buradaki milleti bir sarstı ama, görmeliydin. Kahkahaları basardın. Bay Direktör'e de baş makaleyi yazdırmışsınız..."[30]

Bayır, İzmir Kızılçullu Eğitmen Kursu'na atanmıştır. Oraya yazıyor:

"Kardeşim Ferit... Yepyeni bir denemeye girişmek istiyoruz. Sizdeki öğrenci ve eğitmenlerden anasını, karısını, kızkardeşini ya da ablasını getirip okutmak isteyenler bulunursa, onları başlangıçta 15-20 kişi olarak toplayıp,

okuma-yazma öğretmek, dikiş, biçki ve ev idaresi göstermek; bu şekilde köy eğitmeninin ailesini yetiştirmek istiyoruz. Ama onların görevi eğitmen gibi çocuk okutmak olmasın. Daha çok, eve ait işleri köy kadınlarına öğretmek olsun. Deneme ne gösterecek o da ayrı bir durum. Bu konuyu etüt ediniz. İstekli bulunur mu?... Resmi emir yoldadır. Durumu inceledikten sonra emrin cevabını acele genişçe yazınız. Binalardan birini kadınlara ayırırsınız. Bakan Bey bu denemeye çok önem veriyor. Hepinizin gözlerinizden çok çok öper, başarılar dilerim." (8.1.1938)[31]

Görüldüğü gibi daha Köy Enstitülerine gelmeden önce, eğitmen ve öğretmen, yetiştirmede birçok şey iş içinde deneniyor, görevlilere yetki ve sorumluluklar verilerek, yaratıcılıklarını, bilgilerini kullanarak, ortak akıl ve çalışma ile sonuç alma yolu izleniyor.

Bir yanda eğitmen kursları sürer ve sayıları çoğalırken, Çifteler ve Kızılçullu'da ayrı bir programla ama aynı kurum içinde açılan "köy öğretmen okulu" denemesi ile çok programlılığın temelleri atılıyordu. Eğitim programları yönünden ülkemizde yeni olan böyle bir düzenleme, Türkiye'nin gereksinmelerine, gerçeklerine uygun düşüyordu. Olanaksızlıklara karşın, sorun doğru saptanmış, doğru çözüm aranmakta ve bulunmaktaydı. Bu denemeleri başarıya ulaştıranların hepsi yüksek öğrenim görmüş olmasalar da Tonguç, eğitmen adaylarını seçtiği gibi çalışma arkadaşlarını da eğitim ordusu içinden kendi yöntemiyle seçmeye başlamıştı. Ferit Oğuz Bayır, M. Rauf İnan, S. Edip Balkır, Hürrem Arman, Şerif Tekben, Tâlat Ersoy gibi çalışkan yöneticilerle adsız ülkücü öğretmenleri harekete geçirerek bu denemeyi yaratmış, beklediği sonuçları almaktaydı.

Eğitim seferberliğini Milli Eğitim Bakanlığı yönetip yönlendirmekle birlikte, öğretmenin ve köylünün bu işte yalnız kalmamaları için bakanlıklar arası iş birliği kurulmuş, İçişleri, Sağlık, Tarım ve Ulaştırma bakanlıklarının kendilerine düşeni yapmaları için daha başlangıçta gerekli dayanışmaya geçilmişti. Buna içtenlikle katılan nice yaşlı ve genç vali, kaymakam, doktor, tarımcı vb. elemanın eğitim seferberliğine omuz vermeye başladığı, vermeyenlere ise Tonguç'un, kendi meslekdaşlarına ve öğrencilerine davrandığı gibi pedagogca ve ülkücü tutumuyla yaklaşarak onlara ilköğretim davasını benimsetmeye, önemsetmeye çalıştığı görülecektir. Eğitmen deneyi ile küçük köylerin eğitiminin şimdilik çözümleneceği anlaşılarak sayıları hızla çoğaltılıyor, niteliğe önem veriliyordu. Kursları bitiren eğitmenlerin göreve başlamalarıyla, dağbaşı köylerinde, gecelerin çoban ışığı örneği bir ışık tek tek yayılmaya başlıyordu. Öğretmen okulları denemesi olumlu sonuçlara ulaşıyordu.

"Gerek eğitmen, gerekse öğretmen okulu denemesinden çıkan ve yeni eğitimin temel taşlarını oluşturaçak kimi sonuçlar aşağı yukarı şunlardı:

• Köyde iş içinde yaşadıklarından, gerek eğitmenler, gerekse deney öğretmen okulundaki öğrenciler, işe dayalı uygulamalarda daha etkin oluyorlar, bilgide biraz geri kalıyorlardı. Bu gözleme dayanarak, yeni alınacak öğrencilerin ön öğrenmelerini, yani önceki okul öğrenimi yaşamını ölçü olarak almayarak, onların yeteneğine bakmak gerektiği ortaya çıkmıştı.

• Eğitmenlerle bu kadar başarı elde edildiğine göre, köyden seçerek alınıp daha çok yılda yetiştirilecek öğretmenlerle daha iyi sonuçlar alınabilecekti.

• Bu kurumlarda genel ve mesleki eğitim yan yana ve iç içe verilebilmişti. Türkiye açısından bu sonuç çok önemliydi.

• Köylü çocuklarının kendi kendilerine uzun süre çalışabilme alışkanlığı kazanmış oldukları görülüyordu. Bilgiye aç kurtlar gibi atılıyorlardı. Kendilerini yönetebiliyorlar, işi çabuk bitirme sorumluluğu taşıyorlardı. Çalışma süreleri bitmesine karşın işi bitirmeye devam edebiliyorlardı. Onlar böyle olabildiklerine göre yeni öğretmen okullarının öğretim yılları şimdilik daha az bir süreye sığdırılabilirdi.

• Eğitmen adayları ve öteki öğrenciler, pratik ve teorik bilimden yoksun değillerdi. Doğa ve fizik yasalarını kavrayışları, öğretmenlerin kitap bilgilerini aşıyordu.

• Basit araçlarla yaratıcılıklarını gösterebiliyorlardı.

• Modern ülkelerde uygulanan şekillerden çok, bilimsel yöntemlerin şekillerini uygulayabiliyorlardı. O halde modern Batı kent ve toplumlarında yaşanan deneyimlere göre geliştirilen çocuk psikolojisi, iş pedagojisi kavramları burada tam değil, kısmen doğruydu.

• Adaylar bir yandan geleneksel sanatı, folkloru taşıyorlar, bir yandan, öykünme, müzik, öykü alanlarında kendileri de yaratıyorlardı. Yaptıkları eğlenceler aynı zamanda eğitim amacı güdüyordu. Dramatik sanatlara gösterdikleri ilgiler; Türkçe, yurtdaşlık bilgisi ve eğitim metotları öğrenme aracı olarak kullanılıyordu. Eğitmen adayları sosyal içerikli oyunlar yazmışlar, eğlence günlerinde oynamışlardı. Saz şairlerinin, âşıkların, adaletsizliğe başkaldıranların, Kurtuluş Savaşının, kimi kahramanların tarihi öykülerini biliyorlardı.

• Çalışmaların iş içinde yapılması, yönetici öğretmen ve öğrencilerin iş içine girerek kendi kuruluş çalışmalarına doğrudan katılmaları, derslerin vb. etkinliklerin gerçek yaşamın işleriyle bütünleşerek yapılması, eğitimin ekonomik giderine büyük katkı sağlıyordu.

• Onların imece yöntemiyle yapamayacakları yoktu. Öğretmenle öğrencinin birlikte çalışması aralarındaki ilişkiyi kendiliğinden en iyi biçimde düzenliyordu vb.

Bütün bunlar yeni eğitimde yararlanılacak ipuçlarıydı. Deney sonuçları şunu gösteriyordu: Eğitmen ve öğretmen adaylarının kurslarda ve okuldaki başarılarını köydeki çalışmalarda da göstermeleri için aynı araçların günlük işlerinde bulunması ve kullanılması gerekiyordu.

Bu yeni davranışlarla, 'mektepçilik', 'köycülük' kokusunu silecek yepyeni bir eğitim yaratılıyordu" vb.[32]

Köyde Eğitim

Gerçek köyü tanımak, ona göre eğitim şekilleri bulmak, bu bulguları yürürlüğe koyacak yeni insan tipini yaratmak, kitabın hem metni hem amacıdır..."
1938[33]

Eğitmen kursları verime durmuştu; Çifteler ve Kızılçullu'da denenmekte olan köy öğretmen okulunun bir örneği Trakya'da açılıyordu. Ama gerek üst düzeydeki yöneticiler, gerekse yeni kurumlarda çalışan yönetici ve öğretmenlerle bu kurumlara alman eğitmen ve öğretmen adayları "konunun özüne" yabancıydı.

"Dava"nın amacı, köy gerçeğine uygun bir eğitim yoluyla yeni insanı yetiştirmek, onlar aracılığıyla tüm köyleri etkilemek, canlandırmaktı. Onun için ilgili kişilerin "köy gerçeği"ni bilimsel anlamda tanımaları, bu konuda bilgilenmeleri gerekiyordu. Ne var ki onların yararlanabileceği böyle araştırmalar yoktu ülkemizde.

Köyler ve köylüler için o güne kadar söylenip yazılanlar, köy gerçeğini yansıtmayan, duygusal, yüzeysel ve yanlış değerlendirmelerdi. Osmanlı döneminden beri köylünün emeğiyle geçinenler onlara hep uzak kalmışlar, yanlış yargı ve davranışlarda bulunmuşlardı.

O güne kadar köyde eğitim için yapılmaya çalışılan işlerin hareket noktası, bu bakış açılarına göre biçimlenmişti. Gerek yazılı basında, gerek pedagoji literatüründe yazı ile anlatılan köy eğitimi yanlış görüşlerden kaynaklanıyordu. Oysa gerçek köyle bu bakış açılarının gördüğü köy birbirinden çok ayrıydı. Köyde çalışacakların bu yanlış görüşleri bilmesi gerekiyordu.[34]

Bu görüşlerden birine göre, köy evleri yeşillikler içinde, şırıltısı kesilmeyen akarsular ve kuş cıvıltıları arasında, içerden her zaman türkü ve kaval sesleri gelen, mutlu insanlarla dolu bir yerdi... Köyü böyle anlayanlar, köy kızı ve delikanlılarının aşklarını edebiyata, şiirlere konu etmişlerdi. Sahnelerde bu tip köyün düğünleri oynanıyordu. Bu güzelliklere daha çoğunu katmak için köylere gitmek isteyenler olmuştu. Bunların bir bölümü öğretmenlerdi. Köyü sevmek ve hizmet vermek için yola çıkan bu "idealistler kervanı", orada umduklarını bulamayınca şaşırmışlar, kırılmışlar, bir daha köyün semtine uğramamak üzere geri dönmüşlerdi. Bu romantikler köycülük tarihinin ilk kurbanlarıydı.[35]

İkinci bir görüşe göre köy pisti, susuzdu. Hastalıklı ve açtı. Üretim ve para kazanmayı bilmezdi. Uygar yaşamak akıllarından geçmezdi. Gözleri körlerin gözü gibi kapalıydı. Konuşma ve düşünme yetenekleri körelmişti. Çözüm için toplumbilim ve felsefe bilimleri ile donanmış insanlar yetiştirmek, hâttâ yabancı ülkede yetişmiş kişileri köye öncü olarak gönderip, onlara yaşamın zevkli yanını öğretmek gerekiyordu. Bireylerinin çoğunluğu köylü olan bir

toplumun yaşaması "ilmen" olası değildi. Bunlar da köy gerçekleri karşısında önce ilçelere sonra illere çekilmişlerdi.[36]

Bu gerilemeler karşısında biraz daha gerçekçi görüşler ortaya çıkmış, cepheden cepheye koşarak ülkeyi kurtaran köylünün sanıldığı kadar bilgisiz, görgüsüz, güçsüz ve düşkün olamayacağı öne sürülmüştü. Onları doğal gelişmelerine bırakmak gerekirdi. Bir başka görüşe göre köy ve köylü sorunu tarıma el atmakla çözümlenebilirdi. Banka kredilerine ve tarım çalışmalarına yer verilmeliydi. Köye yalnızca ekonomik açıdan bakanlar ise konuyu para ve teknik sorun olarak görüp, çözümü köyleri hemen kente çekmekte aramışlardı. Çünkü kültür ancak kalabalık ve tekniği güçlü yerlerde yaratılabilirdi. Bunlar köylüce olan her şeye hiç değer vermiyordu.[37]

Daha sonra köy sorununun bilimsel bir konu olduğu ve akademik kurumlara devredilmesi gerektiği görüşü ağır basmıştı. Akademisyenlere göre ise köy hastaydı. Köyden uzak yerlerde bilimsel araştırma ve istatistikler yapılmaya başlanmıştı. Laboratuvar ve istatistik fişlerinin uzaktan uzağa köye bir yararı olmadığı kısa sürede anlaşılmıştı.

Başka bir görüş yanlıları, devletin köyü ve köylüyü de ilgilendiren, ana ilkeleri gözönünde tutarak, gerçeklerden bilgi ve güç toplamak yoluyla doğrudan doğruya köyün içine girerek deneme yapa yapa çalışmak kanısındaydılar. Onlara göre köy sorunu özellikle köy eğitimi, köyün içinde çalışarak çözümlenirdi. Köy, köyden alınacak elemanlar akılcı bir yöntemle yetiştirilip köye gönderilerek gelişebilirdi. Köy işlerini ilgilendiren en sağlam bilgiler, ancak içinde çalışarak elde edilebilirdi. Köy gerçeğine dayanmayan, gereksinmeleri karşılamayan çalışmalar, sonuçsuz kalırdı.[38]

Onun *Köyde Eğitim* yapıtı, köy gerçeğini saptama ve "ona uygun eğitim şekilleri bulma" amacıyla hazırlanmış, kendine özgü baskışı ve yöntemiyle düzenlenip dillendirilmiş özgün bir araştırmadır. Önerisini de içinde getiren bir durum saptaması, bir Anadolu raporudur.

Tonguç, sosyolog ya da sosyol psikolog olmamasına karşın, bu yapıtında, sanki köyün laboratuvar sonuçlarını vererek, sosyologlara ışık tutan bir "bilge kişi" kimliğini hak ediyor. Daha görevine başlar başlamaz bu alandaki boşluğun ayrımına vararak böyle bir çalışma tasarlıyor. Hazırladığı "Köy Araştırma Anketi"ni Anadolu'da görev yapan birçok müfettiş ve köy öğretmenine veriyor. Horozköy Eğitmen Kursu yöneticisine yazıyor bu konuda:

"Kardeşim Ferit... Birçok öğretmen ve müfettiş arkadaşın kıymetli yardımlarından da yararlanarak, 'Köyde Eğitim' adlı bir kitap yazdım. Nisan ayı içinde bastırıp kurslara dağıtılmasını düşünüyorum. Anketler için seni sıkıştırmamın nedeni buydu... İstediğim nitelikte iş arkadaşım azdır. Bunu sana itiraf edebilirim. Birçok insanı yeni ve güç işler için yetiştirmeyi amaç edinerek ortaya çıkıyorum. Ama verim az. Bu işler orta çapta adamın sökebileceği işler değil. İşte bu nedenle düşünüp taşındım; hiç olmazsa kitap yoluyla beş on kişi kazanırız diyerek, herkesin balolarda, gazinolarda, pastanelerde eğlendiği saatlerde, bunlara hiç imrenmeyerek, gece yarılarına kadar oturup kitabı yazdım. Yüzde yüz başarılı olamadım belki. Ama gene de özgün bir eser meyda-

na geldiğini sanıyorum... Gerçek köyü tanımak, ona göre eğitim şekilleri bulmak, bu bulguları yürürlüğe koyacak yeni insan tipini yaratmak, kitabın hem metni hem amacıdır."[39]

Öncelikle köyün, köylünün doğa ile ilişkisini, ekonomik ve sosyal yapısını tartışıyor. İkinci bölümde köyde ailenin, köy toplumunun eğitimsel etkileri, köyde iş, meslek vb. ilgili durumları irdeliyor. Üçüncü bölümde ise köy tiplerini sıralıyor. Öğretmen ve müfettişlerin ulaştırdığı anket sonuçlarından, 14 ilin köylerinden örnekler veriyor.

Böylece köylünün doğayla "çarpışması"nı, ekonomik sorunlarla toplumsal olgularla ilişkisini, köy toplumunun kültürel, siyasal duygusal alışkanlıklarını, köylülük koşullarının sonuçlarını, bu ilişkilerin yarattığı eğitimsel alışkanlıkları saptayarak, terkedilecek ve yeni eğitimde kullanılacak değerlere baktığı görülüyor.

Ona göre köy ve köylüyü ilgilendiren ana ilkeleri gözönüne alarak, doğrudan köyün içine girip, gerçeklerden bilgi ve güç toplanarak, deneme yaparak çalışmak gerekiyordu. Köy sorununun çözümü, özellikle köy eğitimi için köyden alınacak elemanları bilimsel, akılcı bir yöntemle yetiştirerek, orada çalışmalarını sağlayacak bir çözüm bulunması zorunluydu. Değilse, köye yönelik gerçekçi olmayan çalışmalar sonuçsuz kalırdı. Onlar bunu deniyordu. Eğitim seferberliği bunu amaçlıyordu.

Yeni bir eğitim yaratmak için önce toplumun gereksinmelerini, yaşama biçimini, olanaklarını etkileyen öğeleri iyi tanıyıp, "kim eğitilecek?" sorusunun yanıtını doğru bulmak, bireyi ve toplumu çevreleyen gerçekleri bilmek gerekirdi. Cumhuriyet kurulduğundan beri eğitimdeki başarısızlığın bir yanının bilinmeyen ya da gözardı edilen bu gerçeklerden kaynaklandığı anlaşılmıştı. Sözkonusu yapıt, gerek yeni açılacak kurumlara alınacak eğitmen ve öğretmen adaylarını yetiştirirken, onların yönetici ve öğretmenlerinin izleyeceği yolu; gerekse köyde eğitimin dayanacağı temelleri saptarken yararlanılacak gerçekleri görmeye yardımcı olacaktı.

Köylüye bakışı, her zaman olduğu gibi gerçekçi ve bilimseldir. Köyü, köylülüğü tarihsel koşulları içinde doğru yerine oturtarak, bunu kendileri köylü olan öğrencilere yada köy sorunuyla, köyde eğitim sorunuyla uğraşan yönetici ve öğretmenlere göstermek ister. Köylü olmak ya da olmamak bir seçim değil, tarihsel koşulların yarattığı bir sonuçtur. Köylüyü yermek ya da romantik düzeyde ele almak yerine, toplumsal gerçekliğini saptayarak kendine düşeni yapmaktır önemli olan. Bir eğitimci olarak onun amacı budur.

Eğitimi ilgilendirmesi yönünden köyün doğal çevresi ve coğrafya koşulları üstünde çok duruyor. Ama bundan amacı, kimilerinin sandığı gibi, yalnızca bireyin eğitimi açısından J.J. Rousseau örneği bir "doğacılık" değildir. Bu bakışın gördüğü, köyde eğitimin doğa ilişkisini temellendiren gerçeklerden biridir. Ülke nüfusunun yüzde 80'inin yüzyıllardır durmadan çarpıştığı ama bir türlü egemen olamadığı doğa çevresidir. Köylünün gereksinimi, doğayı uzlaşma içinde değiştirmeye, onu emmeye yönelik olmalıdır. Oysa ilkel araçlar ve görüşler içinde olan köylü bunu hiçbir zaman yapamamakta, doğaya yenilerek

kendini yıpratmaktadır. Ülke nüfusunun %80'inin yüzyıllardan beri durmadan çarpıştığı, ama bir türlü egemen olamadığı doğa çevresi, köylünün en önemli sorunudur. Kuşkusuz ilkel yöntemlerle ve ilkel düşünceyle arada bir doğaya zarar verdiği de bir gerçektir.

Tonguç'a göre köyde eğitimin önemli görevlerinden biri doğaya akılcı yoldan yüklenebilecek, verimliliğine zarar vermeden yararlanabilecek donanımlı insanı yetiştirmektir. Bu ilke evrensel eğitimin olduğu kadar, köyde eğitimin de amacı olmalıdır. Onun için "doğa ve toplum olaylarının yasalarını bilmek gerekir" diyerek görüşlerini sürdürüyor: Böyle bir donanım için insan nasıl yetiştirilecektir? Bunun yanıtı, kitabın sonunda yer alan "Köy Eğitiminin Hedefleri" bölümünün başına yerleştirdiği, Atatürk'ün, İzmir İktisat Kurultayı'nda ileri sürdüğü şu görüşte kendini gösteriyor:

"Ekonomik kalkınma Türkiye'nin daima bağımsız ve daha güçlü olmasının belkemiğidir. Türkiye böyle bir kalkınmada iki güce dayanacaktır. Bunlardan biri ülkenin toprağı, iklimi gibi başlıbaşına bir servet olan coğrafi durumudur. Biri de Türk köylüsünün silah kadar makine tutmaya da yaraşan güçlü eli ile ulusal olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda tarihin akışını değiştiren yüksek ve sosyal duygusudur."[40]

O, Atatürk'ün bu sözlerini köyde eğitimin ilkelerinden biri olarak yaşama geçirmeyi amaçlıyor. Denemekte olduğu eğitimin programını ve uygulamasını buna uygun olarak hazırlıyor.

Köyde eğitim kurumlarını saptarken, köy okulunun işlevinin değiştiğinden söz ederek, eğitmen kurslarını, eğitmenli köy okullarını ve "köy eğitim yurtları" dediği öğretmen okullarının işlevini, ilkelerini, programını açıklıyor. Derslerin yarısının neden tarım ve teknik bilgi ve becerilere ayrıldığını anlatıyor.[41]

Daha sonra gelen "Modern Teknikle İlgili Kurumlar" bölümünde, köylünün teknik karşısındaki durumunu tartışır. Köylerde böyle kurumlar olmasa da bir istasyon, bir şose yolu, geçen bir kamyon, telgraf hatları vb. değişikliklerin onları modern tekniğin varlığından haberdar ettiğini, bunların insanın beynini etkiledikçe kadere bağlanmaktan kurtaracağını söyler. Tekniğe kavuşan modern insandaki değişmeleri saptayarak, köyde eğitimde tekniği kullanmaya, köylülere öğretici ve onları özendirici bir işlev yükler. Köylüyü teknikten, uygarlıktan korkan kişiler olmaktan çıkarmak gerektiğine parmak basar.

"Köylüye yeni davranışlar kazandırmak için onların önceden nasıl eğitildiklerini, çevreden, aile ocağından ne gibi etkiler aldıklarını, alışkanlıklarını bilmenin, köyde eğitime daha canlı ve gerçekçi bir hareket vermeye" yarayacağını düşünür. Onun bu yapıtında geçen kimi saptamalar yanyana getirilince, yeni bir eğitim yaratmada, bu anlamda değerler ortaya çıktığı görülüyor. Satır aralarında yer alan bu saptamalardan kimilerini buraya almakta yarar görüyorum:

- Köyde çocuklar, küçük yaşlarda büyüklerin yaptığı iş ve davranışlara öykünmeye başlar. Onlara, örnek davranışlar, efsaneler, yiğitlikler çok anlatılır.
- Köy çocukları iş ve mesleklerini (çiftçilik vb.) iş içine girerek, yaşamın

her türlü koşullarını yaşayarak kazanıyor. Onların eğitiminin temeli bu koşullardaki çalışmalara dayanıyor. Ana-babaların yaptıklarına katılarak, onlarla birlikte katlanarak, birlikte sevinip, birlikte düşünüyorlar.

• Köylerde üretim vb. alanlara çekilen emek karşılığını vermiyor, köylü direnç göstermek zorunda kalıyordu. Bu durumda ana-baba durmadan doğayla çarpışırken, çocuklar da kendine düşeni yapıyor. Köylüler hastalığı, hatta ölümü bile onlara katlanarak yenmeye çalışıyor; ölüm törenleri çocuklardan, gençlerden saklanmıyor. Yetişmekte olanlar yaşamın bu korkunç olaylarını soğukkanlı karşılamayı öğreniyor.

Türk köylüsünün yüzyıllardır toprakla, ormanla, denizle suyla savaşı vardır. Bunlarla iç içe yaşar. Gerek güçlükleri yenmede, gerekse doğayı değiştirmede en ilkel yöntemlerle çalışmakta, verim alamayınca kaderciliğe kapılmaktadır. Onun için, doğa insanı olan köylünün eğitim örgütünü çok sağlam ve gerçekçi temeller üstüne kurmayı düşünmek zorunluydu.

Bu gerçeklerle ilgisi olmayan bilgiler unutulacak, kötü gerçekleri yenemeyen kültürel beceri, köylünün işine yaramayacaktı. Böyle bir eğitim onların gene kaderin kucağında kalmasına yada doğaya el sürmeyen okumuşlar olmasına yol açacaktı.

• Köylünün yaşamının kökü, yurt denen toprak parçasına ve onun doğasına gömülüydü. Bu yüzden, köylünün yurdunu ve sorunlarını bütünlüğünü tanıması, sevmesi eğitimin konusu olmalıydı.

• Büyük çoğunluğunun ilkel araçlarla çalışması, üstünde düşünülmesi gereken bir sorundu. El aletleri çok azdı.

• Köyde en önemli iş gücü insandı. Koşum hayvanları birçok yerde demir pulluğu çekemeyecek kadar zayıftı. Her çiftçi hayvan yetiştiricisiydi. Orada mal canın yongasıydı.

• Ekonomik yaşamın en büyük düğümlerinden biri, tarım ürünlerine çekilen emeğe karşılık elde edilen verim ve satış bedellerinin koruyucu nitelikte olmamasıydı.

• Ekonomik yaşam yönünden büyük sarsıntılar geçirmekte olan köylümüz, şimdilik bu darbeleri yalnız kendi direnciyle karşılayabiliyordu.

• Köylerimizin sadelikten, azla yetinmekten, temkinli davranmaktan, özveriden, yurda bağlılıktan örülmüş bir yaşamı vardı. Bu değerlerin kimilerini beslemek, onlar arasına yeni değerler katmak eğitimin yapacağı önemli işlerden biriydi. Onlara uygun örgütlenmeler yapılırken köylünün bu ulusal ve psikolojik özellikleri gözönüne alınmadan yapılan çalışmalarda başarılı olunamazdı.[42] Köylüyü eğitmek ve yaşama düzeyini yükseltmek için yetiştirilecek olan kişiler bu yönlerden donanımlı olmalıydı. Köylü eylem durumuna geçirilmeyen düşünlerin arkasından gitmiyordu.

• Köy eğitiminin, teorik karakteri terk edilerek, daha gerçekçi ve olumlu değerler taşıyan bir duruma getirilmesi gerekiyordu. Bu çeşit bir eğitimin yaşamın her cephesinde, düşün, duygu ve iş kapsamında kol salması zorunluydu. Ancak böyle olursa köylüleri ileri götürmek isteyenlerle, bu amaca varacak olan köylülerin nabız vuruşları arasında bir uyum olabilirdi.

• Köylülerin akıllı sandığı kişilerin "Gerçek hayat bu dünyada değildir" demesi, onlara dünya ile ilgilenmeyi neredeyse yasaklamıştır. Onları, ümmet dönemi değerlerine göre yaratılmış bir kültür biçimlendirmiştir. Köylünün çağdaş kültüre kavuşması, yaşama biçimini değiştirmekle olasıdır. Yeni eğitimin sorunu, bu yaşamın hangi araçlarla ve nasıl değiştirileceği olacaktır.[43]

• Yenemediği doğa olayları, değiştiremediği sosyal olaylar, köylüyü bir şeyin nedenini sormayan, soramayan insanlar yapmıştır.

• Köy insanının önemli özelliklerinden biri, yaşamını sık sık değiştirmeye girişmemesidir. Bunu güvencede olmak için yapar.

• Köy eğitiminin amacı, daha bilinçli hareket edilerek saptanmalıdır. Çünkü orada yaşamın etkileri çok sert ve süreklidir.

• Köy çevresi, gencin gelişimi ve bazı gençlik sorunlarının azalması yönünden, uygarlığın karmaşık sorunlarının yarattığı büyük kent çevresinden daha elverişlidir.

• Köy okulu yaşamının temelini doğa çevresi oluşturur.

• Köylü, kendi yaşama biçimini yetişmekte olan kuşaklara olduğu gibi öğretmekte, aşılamaktadır. Bu gerçek eğitim açısından önemli bir konudur. Yeni eğitim bunlardan neleri terketmeli, neleri sürdürmelidir? Cumhuriyetin önünde duran en önemli sorunlardan biriydi bu konular.

Köyde eğitim kurumlarını saptarken köy okulunun işlevinin değiştiğini vurgulayarak sözü eğitmen kurslarına, "eğitim yurtları" dediği yeni köy öğretmen okullarına, onların köylerdeki uzantılarına ve programlarındaki tarım ve teknik ders ve çalışmalarına getirir. Bu etkilerin köyü nasıl değiştireceğini anlatır.

Batı Raporu

> *"... Avrupa uygarlığına sahip olan ülkeler için ilköğretim yoluyla kazandırılan değerler, ekmek ve su gibi doğal gereksinmeler haline getirilmiştir... Teknik, ekonomi, ticaret, hukuk, sağlık, sanat-kültür ve tüm sosyal alanlardaki gelişmelerin bu temele dayandırıldığı görülüyor..."*[44]

Hızla yol alınıyordu.

Köyde Eğitim, Maarif Vekilliği (Milli Eğitim Bakanlığı) yayınları arasında "İlkokul Öğretmen Kılavuzları Serisi"nin sekizincisi olarak 1938'de yayımlanmış, deney aşamasındaki öğretmen okullarına, eğitmen kurslarına vb. gerekli yerlere ulaşmıştı. "Köyde eğitimde göz önünde tutulması gerekenler" bu kurumlarda denenip, sonuçlar gözlemleniyordu. Eğitmen kursu ve eğitim yurdu (deneme öğretmen okulu) programlarının aynı çatı altında ayrı olarak uygu-

lanmasıyla geleceğin çok programlı ve mesleğe yönelik yeni bir eğitim programı kendini göstermeye başlamıştı.

Bu aşamadan Tonguç, Batıdaki ilköğretim kurumlarını, özellikle doğrudan köy eğitimini ve öğretmen yetiştirme düzenlemesini görüp incelemek için Bulgaristan, Macaristan, Yugoslavya, Almanya ve Avusturya'yı kapsayan iki aylık bir inceleme gezisine gönderiliyor (28 Ağustos 1938). 1924'ten bu yana hatta daha öncesinde eğitimde gözümüzün sürekli Batıda olduğu biliniyor. Danışmanlar çağrılmış, öğrenim görmek ve inceleme için sık sık eleman gönderilmişti.

İlköğretim genel müdürünün bu gidişi onlardan farklı ve amacı açıktı. Sorumluluğunu yüklendiği yeni eğitim denemesinin son aşamasında Batıyı bir kez daha görüp, neler olup bittiğini inceleyip gözlemleyecekti. Avrupa ve oradaki eğitim üstüne sağlam önbilgileri vardı. Batılı eğitimcilerin Türkiye raporlarını didik didik etmişti. Daha önemlisi kendi ülkesinin eğitim sorunlarını, köy sorunlarını saptamıştı. *Köyde Eğitim* kitabı bir "Anadolu raporu" niteliği taşıyordu. Ne Batılı eğitimciler bize gelirken, ne de bizimkiler yurtdışına giderken böylesine donanımlıydılar. Batılı uzmanlar, dilini, kültürünü bilmedikleri Türkiye'yi kendi ülkeleriymiş gibi düşündükleri için doğru öneriler getirememişlerdi. Bizden Batıya giden eğitimcilerin çoğu, aynı nedenlerle yurtdışında görüp inceledikleri yöntemleri, önkoşulları olmaksızın kopya etmeye çalıştıkları için yaptıkları yararlı olmamıştı. Tonguç ise Batı'yı tanıyan, dilini, kültürünü bilen ve ne alınıp verileceğini anlamış bir eğitimciydi. Yapacağı, oradaki son gelişmeleri, özellikle köyde eğitim konusunda yapılanları gözden geçirmekti.

"O yıllarda Avrupa'da eğitim çalkantıları yaşanıyordu. Rejimler eğitimi etkiliyor, gerek nasyonal sosyalist, gerekse sosyalist ve komünist ülkelerde gençlik için parti eğitimi okul eğitiminden önde geliyordu. 'Gençliğe sahip olan geleceğe de sahip olur' anlayışıyla davranan totaliter düzenler, okulları kendi görüşleri doğrultusunda eğitim vermeye zorluyordu. Bu durumda psikoloji, pedagoji biliminin değil, partinin dünya görüşü ve ilkeleri öne çıkıyordu. Buna karşın, eğitbilim ilkelerine dayanmak isteyenler, bu yönde düşünce geliştirerek, eğitimin bilimsel bulgularını kullanarak yeni öneriler getiriyordu. Bu önerilerin çoğu, gençlerin ve ayrı siyasal görüşlerin dışlayamayacağı bir eğitimin anahtarıydı.

"Ortaya çıkan teknolojik, siyasal ve toplumsal gelişmeler bağlamında eğitimde de değişmeler isteniyordu. Öyle ki, eğitimci olsun olmasın birçok kişi ve kesim, bu konuyu sürekli konuşup yazarak eğitim reformu istiyorlar, öneri getiriyorlar, okul yönetimlerini sorguluyorlardı. Özellikle politikacılar, doğru yanlış, reform sloganlarıyla halkı etkilemeye çalışıyor, her düzenin ekonomik ve sosyal istekleri, eğitimini de birlikte getiriyordu. Birbirine yakın yada birbiriyle çelişen eğitim reformu istekleri Avrupa eğitim hareketlerini karıştırmış, öğretmenleri şaşkına çevirmişti. Ortak pedagojik noktalarda yapılan yeniliklere sahip çıkılıyordu. Düzen değiştiren toplumlar, eğitim öğretim alanında köklü değişiklikler yapmak için çok sayıda uzman yetiştirmişlerdi. 'Deney okulları', 'araştırma enstitüleri' açmışlar, eğitim laboratuvarı sayılacak bu kurumlarda, çağdaş toplumların eğitimi için önemli olabilecek değerler saptamışlardır. Bir yandan karışıklıklar sürerken, bir yandan evrensel eğitim ilkeleri geliştiriliyordu."[45]

Dönem Avrupasında, birçok insanı ilgilendiren eğitim hareketlerinden biri "tek okul" hareketiydi. Önceleri her toplum kesimi kendi sınıfsal durumuna uygun okullarda okurken, çağdaş eğitimden yana olanlar, dinsel ya da siyasal eğitim veren okul yerine genel eğitim veren "tek okul" ilkesini benimsemişlerdi. Bu sistem gelişince, "Herkesin çocuğu nerdeyse benimki de orada okusun" görüşü yayılmaya başlamıştı. Okul düzenini bu duruma getirebilen toplumlarda, varsıl yoksul, dindar ana-baba ile laik ana-baba çocukları yanyana oturuyordu. Hak ve görevler yönünden eşit yurttaşlar olarak benzer yöntemler ve araçlarla eğitim görmeye başlamışlardı.

Eğitim düzenleri geliştikçe yetenekli çocukların gelişmesi sözkonusu oluyordu. Köyde kentte nerede olursa olsun, yetenekli çocukların devletçe ya da başka kurumlarca okutulması benimsenmişti. Bireyci ya da toplumcu dünya görüşlerinin hepsi Fransız Devriminden bu yana bunun için savaşmışlardı. Sonuçta Avrupa'da yerleşen bu ilkelerin başka ülkelerde de yayılmaya başladığı görülüyordu.

Toplumdaki, "seçkin kesimlere seçkin meslek" yerine, çağdaş teknolojinin getirdiği mesleklere, öğrenciler yeteneklerine göre seçiliyordu. Meslek seçiminde yöneltme amacıyla yeni bir pedagoji alanı vardı. Eğitimin bu önemli konusu Avrupa ve Amerika'da yayılıyordu. Böylece, "kitap bilgilerini ezberleme" yöntemi değerini kaybetmiş, iş ve teknik aracılığı ile çocuğun etkinleşmesi ve öğrenmesi konusu önem kazanmıştı.[46] Avrupa'da okullar bu yönde yapılaşıyordu. Böyle olunca tarla, işlik, fabrika, kümes, bağ bahçe gibi yerler okulun çalışma alanı oluyordu. Bunlara kavuşamayan okullar değerini yitiriyordu. Öğrenciler, eskiden olduğu gibi yapay model araçlarla donanmış okul laboratuvarında değil, doğrudan yaşamın içine dalarak, oradaki motorun, tulumbanın, vincin, radyonun vb. gerçek araçların başında ve onları gerçekten kullanarak, öğrenerek fizik dersi yapılıyordu. Gübre, süt, boya vb. maddeleri kullanarak kimya öğreniyorlardı. Bitkiler, hayvanlar, insanlar, göller, denizlerle ilgili bilgileri bu yolla öğreniyorlardı. Böyle bir eğitim ortamında çalışmak, yönetim biçimini, öğretmen-öğrenci ilişkilerini etkileyip değiştiriyordu. Bir zamanlar Avrupa'da da üvey evlat gözüyle bakılan köy okulları önem kazanmış, değişme ve gelişmelere göre düzenlemeler yapılması ve uygun öğretmen yetiştirilmesi öne çıkarılıyordu. Köy okullarında tarım ve teknik çalışmalar merkez alınıyordu. Bu okulların bağı bahçesi, tarlası olması zorunluydu. Köy okulunun bulunduğu yer sağlık merkezi durumuna getirilmeliydi. Okul köyün sosyal hizmetlerinde yararlı olmalı, köy öğretmeni bu tip bir okulu yönetecek donanımda yetişmeliydi. Köye öğretmen yetiştirecek meslek okulları bu gerçekler gözönüne alınarak düzenlenmeliydi. Bu kurumların bahçesi, işlikleri, hayvanları, çeşitli etkinlikler için salonları olmalıydı. Nüfusun kalabalık olduğu köy bölge okulları, köyün kültür merkezi durumuna getirilmeliydi. Köyde eğitim sorununu durmadan ele alan Avrupalılar, konuya böyle bakarak sorunlarını çözüyordu vb.[47]

Gittiği ülkelerde çeşitli kurumları görerek, bu ülkelerin uzmanlarıyla görüşerek, sorunları yeniden böyle inceledi. Özellikle onların köy eğitimi ve öğretmen yetiştirme alanında çalışmış ya da çalışmakta olan eğitimcilerinin görüşle-

rini öğrendi. Birçok köye kadar giderek gözlemlerde bulundu. Yapılan deneyleri, bunlardan alınan sonuçları, yapılması tasarlananları inceledi. Bu ülkelerde çıkmış olan önemli yapıtlarda ve yayınlarda yer alan görüşleri araştırdı. Köylü yaşamını yansıtan müze ve sergileri gördü. Avrupa gezisinden edindiği bu bilgi ve gözlemlerini, daha önce *Köyde Eğitim* vb. çalışmalarında elde ettiği Türkiye gerçekleriyle karşılaştırarak, raporunun sonunu özetle bağladı:

Avrupa ileri ülkelerinden kimilerinin yüz, kimilerinin elli yıl önce başladıkları işlere, bizim yeni başlamamız ve çetin mücadeleleri göze alarak, bunları hızla gerçekleştirmemiz gerekiyordu. Bunu göze alacak ülkücü elemanı bulmak ve onları yaşam koşuları sert ve korkunç köylere sokarak çalıştırabilmek işin özünü oluşturacaktı. Avrupalı toplumların da yeni başladığı ya da başlamak üzere olduğu kimi sorunlar üstünde, deneylere dayandırarak, kendi koşullarımıza göre yeni eğitim ve öğretim biçimlerini bulmak amacıyla çalışmamız zorunluydu. Konuyu yalnızca basit bir köy okulu sorunu olarak ele almayarak, köyü canlandırma davası şeklinde örgütlemeyi, bunu belli yıllarda gerçekleştirmeyi sağlayacak planları yasalaştırmak, köyde eğitimi sağlam temeller üstüne oturtmak bizim için yaşamsal sorunlardan biriydi.[48]

Ayrıca, bu geziden dönüşünde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın *İlköğretim Gazetesi*'nde, "Başka Ülkelerde Köy Eğitimi" başlığı altında üç bölümlük bir yazısı yayımlanıyor. "Başka ülkelerde ilköğretim ve köy eğitimi, zorunlu iş ve hizmetler konusunda inceleme yapmak üzere geçen yaz tatili sonlarında Bakanlığımız tarafından Bulgaristan, Macaristan ve Almanya'ya gönderildim. Bu gezideki inceleme ve gözlemlerimden ilköğretim alanında çalışan meslektaşları ilgilendirecek olanları gazetemizde yayınlamayı gerekli buldum" diyerek, ilk olarak 25 Şubat 1939 tarihli 2. sayıda Bulgaristan'ı anlatıyor.

1935 Muhtırasında yaptığı gibi, önce nüfusa göre sayılarla durum saptaması yapıp, gene sayılarla yapılanları anlatıyor. 1933 istatistiklerine göre bile bu ülkede erkeklerin %87'sinin, kadınların %77,7'sinin, yalnız Bulgar ırkının %93'ünün okuma yazma bildiğini görüyor. Okul öncesinden, üniversiteye kadar ülkenin durumuna, gereksinmelerine uygun bir eğitime, özellikle köyler için tarım ve teknik içerikli meslek eğitimine yer verildiğini, öğretmen yetiştirmenin buna uygun yapıldığını saptıyor. Lise eğitiminin 4+3 yıllık temel eğitimin üstündeki ortaöğretim kurumlarında, çoğu mesleğe yönelik olarak verildiğini anlatıyor.

Gazetenin 4 Mart 1939 günlü 3. sayısında çıkan Macaristan'la ilgili gözlemleri daha değişik ipuçları getiriyor. Orada hızlı kentleşme karşısında köylerde tarım işleri modern teknolojik yollarla yapılıyor, eğitim buna uygun olarak düzenleniyordu. Nerede olursa olsun zorunlu eğitimin 16 yaşma kadar olduğunu görüyor. Birinci Dünya Savaşında büyük yıkıma uğrayan bu ülkenin kültür ve eğitim kurumlarından büyük kayıplar verdiğini, onların bunu kısa sürede kapattıklarını sayılarla anlatıyor. Macaristan'ın ulusal gelirinin kaynaklarını göstererek, insan yetiştirmede bunu gözönüne aldıklarını vurguluyor.

11 Mart 1939 günlü 4. sayıda ise çok iyi bildiği Almanya gözlem ve incelemelerine yer veriyor. Baştan bir köylü ülkesi olan Almanya'da 1933'e kadar

olan hızlı nüfus artışı ile bir yandan kente göç hızlanırken, bir yandan göçün yarattığı sorunlar, özellikle tarım alanında verimin azalması ortaya çıkıyor. Bu nedenle göç yerine köylerin uygun bölgelerine fabrikalar kurarak köylülerin kendi yörelerinde iş güç sahibi olması sağlanıyor. Böylece kısa sürede köylerin birçoğu kasaba, kasabaların birçoğu büyük kent durumuna geliyor. 1933'te köy nüfusu üçte bire iniyor. Böyle bir değişme doğal olarak insanların nitelikli mesleksel alışkanlıklar kazanmasını ve kültür düzeylerinin yüksek olmasını gerektiriyor. Böylece, kendi yerinde kentleşme ve bayındırlaşma, eğitimde değişmeyi birlikte getiriyor. Almanlar bu açığı böyle bir eğitimi bularak ve "çalışkanlık"la karşılıyorlar; çalışmayı tapınma kadar kutsal görerek kapatıyorlar. Kentleşme artınca tarım alanı ürünü ve yiyecek sıkıntısının ayrımına vararak, Almanya'nın kendi yiyeceğini üretmesi için yeniden köylüye ve tarıma önem veriliyor. Daha önce (Nasyonal Sosyalistlerin döneminde) köylüye üvey evlat olarak bakan iktidarlar, köylünün gereksinimine ve ülkenin gerçeklerine uygun modern tarım eğitimine yöneliyor.

O dönemde Almanya'da okur-yazar olmayan yok gibidir. İlkokulun birinci devresi 4, ikinci devresi de 4 yıl olarak düzenlenmiş olup, tüm öteki okullar bu temel eğitim üstüne kuruluyor. Bunlar çoğunlukla meslek okulları, köy meslek okullarıdır, zorunlu eğitim sayılıyor. Almanya'da zorunlu eğitim 18 yaşına kadar olup tüm uğraş dalları, okul prgramları yoluyla öğretiliyor. Meslek okulları çok çeşitlidir. 1936'da Almanya tarım okullarının sayısı 678, lise düzeyindeki okulları ve köy kadınları için okulları 80 kadardır vb.[49]

Yeni Bakan Yücel

1938 sonbaharının Türkiye'ye getirdiği yıkımın ayrımında olan gerçek yurtseverler, Atatürk Devrimlerinin kaldığı yerden sürdürülmesi için acıyı çalışmaya dönüştürme çabasına giriştiler. O kişilerden biri yeni Milli Eğitim Bakanı Yücel'di..."[50]

Tonguç'un Avrupa inceleme gezisinden döndüğü 1938 güzü ve sonrası ülkemiz için gerçek bir "hüzün mevsimi" olmuştu ne yazık. Cumhuriyetimizin kurucusu, toplumun Atatürk'ü, Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, uzun süredir çekmekte olduğu hastalığa yenilmiş, ülke yasa bürünmüştü. Halkın acısı doğanın yaprak dökümüne karışıyor, bir toplumsal ağıt Anadolu'nun göklerine yükseliyordu (10 Kasım 1938). Ama "ölenle ölünmez"di. "O ölmedi, ulusun kalbine gömüldü" deniyordu. "Onu sevmek demek izinden yürümek demek"ti. Devrimlerine sahip çıkmaktı. Ozanlar böyle yazıyor, büyükler böyle söylüyordu.

O büyük kayıp sonrasında silah ve dava arkadaşları, Cumhuriyetin İkinci

Adam'ı İsmet İnönü'yü cumhurbaşkanı seçtiler. İnönü, Türk ulusunu arkasına alarak, Atatürk'ün büyük ölüsü önünde eğildi: "Sevgili Atatürk! Devrimlerinin yılmaz bekçileriyiz. Sen rahat uyu!" diyerek, Türk toplumu adına izinden gideceği sözünü verdi. Atatürk'ün önemli atılımlarından biri, başlattığı eğitim seferberliğiydi. Onun bu konuda nasıl kararlı olduğunu, neleri özlediğini iyi bilen İnönü, kesin görüşünü belirtmişti: "Köyde Eğitim asla aksamayacak, kaldığı yerden sürecek"ti.

Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Atatürk'ün ölümünden çok sarsılmış, sağlık nedeniyle görevinden ayrılmıştı. Bu bakanlığa Arıkan'ın yerini dolduracak genç bir devrimci getirildi. Türk eğitim politikasının en aydınlık ve başarılı dönemini yaratacak olan o yeni Bakan, –kızı Canan Yücel Eronat'ın deyişiyle "41 yaşında, gencecik, apaydınlık bir adam", oğlu şair Can Yücel'e göre ise "çağın en güzel gözlü maarif müfettişi"– İzmir Milletvekili Hasan-Âli Yücel'di. 1938 yılının üzüntülü günlerinde (28 Aralık 1938) bakan olan Yücel, "acıyı çalışmaya dönüştürmenin" örneğini verecekti. 1921'de İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü bitirip, İzmir'de öğretmen olarak çalışırken Kurtuluş Savaşı sırasında (1922) toplanan, Eğitim Kurultayı'na delege olarak katılmıştı. 1927'de Mustafa Necati'nin ekibinde bakanlık müfettişiydi. 1930-1932 arasında Fransa'da öğrenci müfettişi, 1932-1933 yıllarında Gazi Eğitim'de müdür, 1933-1935 yıllarında Bakanlık Ortaöğretim Genel Müdürü; 1935'te ise milletvekili. Meslek yaşamında felsefe, mantık, edebiyat dersleri okutmuş, bu alanlarda araştırmalar yapıp yapıtlar vermiş, ders kitapları yazmıştı. Şiir ve şarkı sever, yazar ve okurdu.

O yıla kadar, Tonguç ilköğretim genel müdürlüğünü hâlâ vekil olarak yürütüyordu. Bunun kendi yönünden olan nedeni, birileriyle anlaşamadığında kolayca eski görevine dönebilmekti. Ama bakanlıkta müsteşar ya da talim terbiye kurulunca "Almanya'da gördüğü öğrenimin yüksek yöneticilik için yeterli olup olmadığı"nın araştırılması gibi bir nedenle genel müdürlük onayı bekletiliyor olabilirdi. Bu, gerçekte onun genel müdür olmasını engellemek isteyenlerce ortaya atılan bir nedendi.

Yücel bakan olunca Tonguç görevden ayrılmak istedi. Bunun nedeni "asaleten" atanmamış olması değildi. "Bu, bakanlığın sorunu" diye düşünüyordu. Ama, birçokları yerini sağlamlaştırmak için yeni bakanın çevresinde dört dönerken o, görevden ayrılmayı, bakanın çalışma arkadaşlarını kendi seçmesi yönünden gerekli görüyor, herkesin böyle yapması gerektiğine inanıyordu. Ayrılma dilekçesini hazırlayıp kendine düşeni içtenlikle yaptı. Bu olayı Yücel şöyle anlatıyor:

"... Ertesi günü Milli Eğitim Bakanlığına atanma yazısını aldım. Biraz sonra Cumhurbaşkanına gideceğim haberi geldi... İnönü, eğitim işlerinin önemiden söz etti. İlköğretim davasına önem verdiğini söyledi. Özellikle Arıkan döneminde başlamış olan eğitmen yetiştirme işini sürdürmemi istedi... Bakanlık bürosuna döndüğümde, İ. Hakkı Tonguç odama geldi. Bulunduğu görevden onu affetmemi, yerine istediğim bir arkadaşı getirmemi söyledi. Bu açık ve kesin başvuru karşısında, birlikte çalışmamız için bir engel olmadığını anlatarak, başlanmış işleri sürdürmesini rica ettim. Yerinde kaldı. İşte kalış o kalış."[51]

Yücel'le Tonguç bundan sonra ilköğretim seferberliğinin ikilisi olarak 1946'ya kadar birlikte çalışacaklardı. Biri bakan, biri onun genel müdürü, ülkenin eğitim sorununu iyi bilen ve kişisel çıkarlarının üstünde tutan bu iki eğitimci, iki soylu insan, köy davası dışındaki işlerinde de aynı ülkücü ve devrimci tutumla çalışacaklardı. Daha sonra gerek beğenenlerce, gerekse eleştirenlerce, hep ikili olarak anılacaklar, fotoğrafları yanyana konacaktı. Biri görevden alınınca öteki de alınacak, değer bilmezler ikisini birden gözden çıkaracaklardı.

Yücel, Milli Eğitim Bakanlığını içinden tanıyan bir devlet adamıydı. İşine alışmak için zaman yitirmesine gerek yoktu. Göreve başlar başlamaz ilk işi, yetkili kurullar ve genel müdürleri aracılığı ile gerek merkez örgütü, gerekse taşrayla ilgili işlere, çalışmalara el atıp incelemek oldu. Yeni tasarılarını sıraya koydu. Özellikle İnönü'nün özenle üstünde durduğu "iköğretim seferberliği" ve "köyde eğitim" için yapılmakta olanları coşkuyla izledi, gözlemledi. Tonguç onu bu konuda aydınlatıyor, dosyaları, raporları, özellikle köylerle ilgili haritayı kucaklayarak bakanın odasına girip çıkıyor, anlatıyor, bilgi veriyordu. Bunlarla yetinmeyip onu yakın köylerdeki eğitmenlerin çalışmalarını görmeye götürüyor, Mahmudiye ve Kızılçullu'da denenen öğretmen yetiştirme uygulamasını ve eğitmen kurslarını gezdiriyor, gösteriyordu. Felsefeci ve eğitimci birikimleri olan Yücel, yeni bir eğitim yaratmada deneylemenin, bilimsel davranmanın önemini biliyor, yapılanları gördükçe ve düşünlerini öğrendikçe ilköğretim genel müdürüne sevgiden öte bir mesleksel hayranlık duyuyor, onun önerisiyle yapılacakların sorumluluğunu sonuna kadar omuzlamayı göze alıyordu. İkisi çoktandır birlikte çalışıyor gibi ortak bir anlayış doğrultusunda yakınlaştılar. Arıkan'ın eski bürokrat tavrı onda yoktu. Genel müdüründen bir iş isterken, "İki gözüm Hakkı Bey" diyerek içtenliğini gösteriyor, Tonguç da ona sevgi ve saygıda kusur etmiyordu. Bundan sonra daha çok birlikte olacaklar, nice gezilere birlikte çıkacaklar, köyleri kentleri, yeni Enstitüleri dolaşırken, Tonguç kimbilir kaçıncı kez gittiği bu yerlerde ona bilgiler verecek, oraların önceki durumunu anlatacak, yapılanları gösterecekti. Ya da İnönü'nün yurt gezilerine birlikte katılacaklar, ona bölgenin Köy Enstitülerini, köy okullarını gösterip, "Paşam!" diyerek yüksek sesle anlatacaklardı yapılanları ve yapılacak olanları.

Yücel yalnız köy davası değil, orta ve yüksek öğretimde, teknik öğretim ve kültür işlerinde de çağdaş uygarlığı amaçlayan atılımlara girişecektir. İlköğretim seferberliği ile birlikte bir kültür seferberbiği, yayın seferberliği ve politikasını aynı tutum içinde yürütecektir. Kısa sürede dünya klasiklerinin çevirisi, çeşitli bilim ve kültür ansiklopedileri, dergi vb. yayınlar, halk eğitimi, halkevleri, resim, müzik, tiyatro gibi etkinliklerin ülkede yerleşmesinin yolunu açacaktır.

O kış tüm bunların araştırmasını yaptı, yaptırdı; başlatılmış olanları destekleyip sürdürdü. İlk kez "eğitim şûrası"nı toplayıp, bu kurulda hem köy eğitimi konusunu, hem tüm öteki tasarılarını şûranın önerisi durumuna getirterek, sorunları meslek komuoyuna benimsetecekti. Yaza kadar hiç durmadan süren hızlı çalışmalarda bunların hazırlıkları yapılıyordu.

Canlandırılacak Köy

Köy sorunu bazılarının sandığı gibi tekdüze bir köy kalkınması değil, anlamlı ve bilimsel düzeyde köyün içten canlandırılmasıdır... Öylesine canlandırılmalı ve bilinçlendirilmeli ki onu hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar edemesin, köle ve uşak yerine koymasın..."[52]

Atatürk'ün ölümünden sonra, "devrimlerinin kaldığı yerden sürdürülmesi için acıyı çalışmaya dönüştürenler" arasında Tonguç en başta yer alanlardandı. O kış yeni bakanla hızlı bir çalışmaya giriştiklerinde bir yandan geçmişin dökümü, öte yandan geleceğin planları yapılıyordu. Bölgelere giderek, eğitmen kurslarını, köylere atanan eğitmenleri işbaşında görüyor, yeni öğretmen okullarını denetliyor, alınan sonuçlara bakıyor, konuyu ilk kez toplanacak Milli Eğitim Şûrası'na götürecek raporun hazırlığını yapıyordu. "Yeni bir ilköğretim politikası" şûranın en önemli konusu olacaktı. Yaptığı başka bir iş ise, gene uykularından keserek, gecelerce çalışarak, *Canlandırılacak Köy* yapıtını yazmak olmuştu (1939). Bu yapıt, eğitim şûrasına verilen ilköğretim raporunun kaynak kitabı niteliğindeydi. Şûranın toplanmasından kısa süre önce çıkmıştı. Belki gene amaç "kitap yoluyla beş-on kişi kazanmak"tı.

1933'te yazdığı *İş ve Meslek Eğitimi*'nde, "mesleksel yetiştirmenin işleri içinde" bir genel eğitim yaklaşımını getirmişti. 1935 Muhtırasıyla ilköğretim seferberliğinin eğitim politikasına ışık tutacak ülke gerçeklerini ve buna uygun önerilerini saptamış, denenmesine geçilmişti. *Köyde Eğitim* kitabıyla, köy gerçeklerini derinlemesine irdeleyip, köy toplumunun birikimlerini, beklentilerini ve köyün gerçek yüzünü ortaya koyarak, "kim eğitilecek?" sorusuna yanıt aramıştı.

Canlandırılacak Köy'de ise tüm bu sonuçları bir araya getirerek, "nasıl bir eğitim, nasıl bir canlandırma?" ve "kim eğitecek, kim canlandıracak?" sorularını tartışıyor.

Yinelemek gereğini duyuyorum, "canlandırma" kavramının önemi ve anlamı büyüktür onun için. İleri sürdüğü "modern anlamlı ilköğretim" görüşü, klasik okuryazarlık konusunu çok aşan bir kapsamda "köyü canlandırma" amacı taşır. Köyün ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yönden içten canlanması, bilinçlenmesi anlamına gelir. Köyleri böylesine canlandıracak bir eğitimden geçirmek ülkenin baş sorunudur.

İmparatorluğun çöküş döneminde, birçok bilinçsiz memur ve yarıaydının yıkıcı etkilerinin köylüleri nasıl bezdirdiğini, yönetim bozukluğunun devletin saygınlığını nasıl yok ettiğini çarpıcı bir dille anlatır. Ağa, eşraf, hoca, memur işbirliğinin köylerdeki sömürü çarkının, ezenle ezilen arasında uçurumlar açarak köylüyü kaderciliğe gömdüğüne parmak basar. (*Canlandırılacak Köy*) Can-

landırmanın bir yanı köylüyü bu uykudan uyandırmak, bilinç kazandırmak, bir yanı da yaratıcılığını, yeteneklerini kullandırıcı duruma getirmektir.

Daha sonra Kurtuluş Savaşı örgütlenmesine bakıp, orada halkın gücüne dayanarak alman beklenmedik sonuçlar üstünde durur. "Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşımı nasıl kazanılmışsa, Kemalist devrim, uygun koşullarını yaratarak benzer yöntemle yeni insanını yetiştirmek zorundadır" der. Bunun yapılabileceğine inanır. Eğitmen kurslarında ve yeni öğretmen okullarında bunun denemesine girişilmiştir.

"Cumhuriyetin zor işleri korkak, kaypak, gerçeklerden habersiz, bilgisiz, eski jurnalcıların yapamayacağı kadar çetin ve karmaşıktır. Kemalistler, ellerindeki bütün araçları kullanarak bu işleri başaracak yeni kuşaklarını yetiştirmezse, kenarda köşede sinen eski anlayış hortlayabilir." Ona göre iki yüz yıldan bu yana geçirdiğimiz yıkımların nedeni, ülkenin gerçek durumunu olduğu gibi görmemekte, buna uygun gerçek önlemleri almamakta yatıyor, bu gerçekleri dile getirenler suçlanıyordu.

Ülkenin işleri yalnız yazışmalarla düzeltilemezdi. Köyün içine girmeli, onların başına üşüşen dertleri yok etmek için elbirliğiyle çalışmalıydı. Köylünün beklentisi buydu. "Yüzyıllardır türlü yıkımlara karşın hayatın karşısında parlayan bir çelik gibi ayakta durabilen köylü, işine dayanarak yaşamı yenmeye çalışan o insanlar", iyi yönetilip yetiştirildiğinde her işi başarabilirlerdi.

Parasızlık ve başka sıkıntıları olan bir toplum için ayağının dibindeki bu gücün ayrımında olmamak büyük bir aymazlıktı. Bilgi okulunda yetişmiş yarıaydınlar, köylünün ancak kendilerine benzedikten sonra bir değer olacağını düşünüyordu. Oysa, karakter, iş yapma yeteneği ve alışkanlığı yönünden onların Osmanlı anlayışı taşıyan kişilere benzemesine gerek yoktu. "Köylünün yarı aydınlara benzemesi, yaşamdan, doğadan korkması, haksızlık karşısında sinen, yenemeyeceği durumda zekâ oyununa sapan, başkalarına dayanarak yaşamak isteyen, büyük kentlere sığınmaktan hoşlanan, gerçeğin zevkine varmadan fantazi peşinde koşan insanlar haline gelmesi demekti." (*Canlandırılacak Köy*)

Geçmişle, köylüyle ilgili bu saptamalarından sonra ne yapmak gerektiğine geçerken, yapılmakta olan eğitmen ve öğretmen yetiştirme denemesini gösterip, nasıl bir eğitim ve nasıl bir canlandırma sorularına daha önce verdiği yanıtları yineliyor.

1936'da denenmeye başlanan eğitmen kurslarını bitirenler köylerine gitmeye başlamıştır. Çifteler, Kızılçullu ve Kepirtepe'de yapılmakta olan öğretmen yetiştirme denemesi olumlu sonuçlar vermektedir. Köyde eğitimle ilgili çekirdek oluşmaktadır. Deneme sonuçlarını, geçmişin birikimlerini, cumhuriyet ilkelerini ve Atatürk'ün eğitim görüşlerini, Kurtuluş Savaşı örneğinden aldığı esinleri, eğitbilimin ölçütlerine vurarak çözüme götürecek dökümü bir kez daha yapıyor:

Ülkenin bir an önce kalkınması ve canlandırılması için köylerde çok yönlü bir kalkınma ve eğitim gerekiyordu. Böyle bir etkenliği yürütmek, klasik okur-yazarlıkla olacak iş değildi. Okuryazarlıkla birlikte köylüyü

mesleğe yöneltmek ve babadan oğula sürdürdükleri tarımcılık ve benzeri mesleklerin eğitimini okulda vermek gerekiyordu. Özellikle teknik ve iş alışkanlıkları kazandıracak; sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yönden, sağlık yönünden iyileşme yaratacak bir canlanma için eğitmek gerekiyordu.

Böyle bir öneri getirirken, uygulamayı başlatırken, hiçbir şeyi toplumun gerçeklerinden, gereksinmelerinden kopuk düşünmüyor ve yapmıyor. O güne kadar olanların olumlu-olumsuz yanlarını saptıyor. Parti ve hükümet programının kendine sağlayacağı hareket olanaklarını iyi değerlendiriyor. Görüşleri, önerileri karmaşık ve anlaşılmaz değildir. Önerisini geliştirmede ona ışık tutan somut ilkeler, ölçüler vardır. Cumhuriyetin ilkeleri ve çağdaş eğitimin bulguları önünü aydınlatıyor.

Ona göre Türkiye'nin başka seçeneği yoktur. Ülkenin tüm ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gücü yüzde 80 nüfusun içindedir. Cumhuriyetin ayakta durması ve uygarlaşması, bu nüfusun sözkonusu alanlarda etkin olmasıyla sağlanacaktır. Böyle bir görüş, her şey köylüce olacak anlamı taşımıyor kuşkusuz. Tersine, bilimsel anlamda planlı bir kentleşme, uygarlaşma ve sanayileşme için büyük çoğunluğu kapsayan köylüye o günün koşullarında böylesine bir temel eğitim vermek zorunludur.

Özetlemek gerekirse, köylü, temel uğraşları olan tarım vb. ekonomik etkinlikler içinde canlandırılıp bilinçlenecek; yeni ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alışkanlıklar kazanarak değişecektir. Çalışmalar, mesleksel yetiştirme bakış açısıyla düzenlenecektir. Bu açı, genel eğitime getirilen yepyeni bir bakışı gösteriyor. O yıllarda Batıda yapılan genel eğitim ve meslek eğitimi tartışmasının Türkiye için düşünülen, bize uygun bireşimidir bu yaklaşım.

Tonguç, Avrupa köylerinde de genel eğitim ve tarım eğitiminin birbirini tamamladığını saptamıştır. Orada öteden beri böyle olduğunu görmüştür. Zorunlu ilköğretim gibi, zorunlu tarım eğitiminin de okul yoluyla verildiğini, bunun ülkede sanayinin gelişmesine büyük katkı sağladığını, bununla birlikte köylerde ayrı tarım okulları ve kursları da açıldığını anlatır. Döneminde, orada tarım içermeyen program, bahçesi, tarlası, kümesi olmayan köy okulu bulunmuyordu. Tarım teknik yüksek okullarının, fakültelerinin bunların uzantısı olarak yer aldığını vurgular. Bu düzenleme, toplumun öncelikle yiyecek, giyecek yönünden kendini güvenceye alması demektir. Devletin bireyleri bu yönden bilinçle yetiştirmesi, tarımı meslekleştirmesi, onların başkaları için karın tokluğuna çalışmasını engelleyecektir. Böyle bir tarımsal öğretimin Batıda da kolay olmadığı, köylünün iş gücünden ucuza yararlananların bu düzenlemeleri engellemeye kalktıklarına değinir.

Ayrıca tarımsal ve teknik içerikli genel eğitimin bir konuyu göz ardı etmemesi gerekiyordu ona göre. Bu konu, öğretimin bilgi ve kültür yanıydı. Aydın kişilere özgü alışkanlıklar kazandıracak kültür dersleri ve etkinlikleri hiçbir zaman ikinci derecede tutulamazdı. Böylesi bir yetiştirme tarım işçisi yetiştirme anlamına gelirdi. Batıda, öğretim kurumlarının bir bölümü ilkokul üstüne tarım amaçlı olarak kurulmakla birlikte, çoğunluğu temel eğitim zorunluluğunu tarım eğitimi zorunluğu ile bütünleştirmiş, ilköğretim düzeyinde okullardı.

Kuşkusuz programlar çocukların bünyeleri, yaşları dikkate alınarak yapılmaktaydı. Böylece tarım işçisi olanlar da iyi bir eğitimden geçmiş oluyordu vb.

Sonra bize dönerek şunları saptıyor:

Bizde ilkokulun 5-6 yıllık oluşu göz önüne alınmadan programa koyulan tarım dersleri ne derece yararlı olabilecekti? Öte yandan tarımsal eğitimin en önemli sorunu, ilkokullarda, öğretmen yetiştiren kurumlarda; tarla bahçe, kümes gibi uygulama alanlarının bulunmamasıydı. Bunlarsız köy okulu, öğretmen okulu yada tarım dersi düşünülmemeliydi. Tarım derslerinde kuramsal bilgi okutulmaktansa, hiç yapmamak daha iyiydi. (*Canlandırılacak Köy*, s. 451)

Daha sonra, ülkemizde geçmişten o güne kadar olan tarımsal eğitimi irdeleyerek, neler yapıldığına değiniyor. Türkiye'de genel eğitim veren okullarda 1912'den bu yana zaman zaman tarım derslerine yer verildiğini, birkaç yerde ayrı tarım okulu açıldığını, ancak bunların tam olarak ne bir tarımsal eğitim, ne de doğrudan bir tarım politikası yansıtmadığını dile getirir.

Örneğin 1924'te getirilen Öğretim Birliği Yasası'na uygun yeni program yapılırken bu konuda bir politika göremiyor. Oysa savaştan çıkmış bir ülke olarak, gerek bayındırlaşma, gerekse karnını doyurma yönünden ülkenin yaşamsal bir gereksinimidir böyle bir eğitim. Ona göre getirilen yeniliklerin tutmamasının nedenlerinden biri, özellikle köy kesiminin yaşamsal gereksinimi olan tarıma ve tekniğe dayalı bir eğitim öğretime yer verilmeyişidir. Almanya vb. yerlerden gelen eğitimcilerin önerilerinin ise ya yanlış anlaşıldığı ya da ülke gerçeğine uymadığı için sonuç alınamamıştır. Böylece, çeşitli dönemlerde Milli Eğitim Bakanlığı içinde tarım ve iş öğretimi için yapılanların, yapılmak istenenlerin hep yarım kalıp yozlaştığı gibi köye yönelik ciddi bir çaba da göremiyor. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün açtığı tarım kursları ve öğretmen okulu programında yer alan tarım derslerinin hiçbirinin köylünün tarım eğitimi gereksinimini karşılayıcı nitelikte olmadığına parmak basıyor. (s. 460) Bu açıklamalardan sonra konuyu yeniden ortaya getiriyor:

Köylünün en temel gereksinimi, ekonomik ve teknik yönden "cihazlanmak"tır. Onların donanımlı olması Türkiye'nin gönenci demektir. O dönemde köyün böylesine canlanması, ülkenin gizilgücünün ekonomik, sosyal ve kültürel yönden harekete geçmesi demektir. Ülkenin zorunlu genel eğitimi yalnız okuma-yazma değil, tarıma ve tekniğe dayalı mesleksel bir yetiştirme ve canlandırma içermelidir. (s. 478) O bu görüşe daha *İş ve Meslek Eğitimi* çalışması sırasında varmıştır. O dönemde köyler için, ya da Türkiye'nin zorunlu genel eğitimi için "nasıl bir eğitim?" sorusunun yanıtı, son derece açık ve yalındır: Tarım ve tekniğe dayalı ve mesleksel yetiştirmeyi içeren bir "genel eğitim" verilmelidir.

Canlandırılacak Köy'ün ikinci bölümünde "kim eğitecek, kim canlandıracak?" sorusunu ele alarak, öğretmen yetiştirmeye ışık tutuyor, böyle bir eğitimi verecek öğretmenlerin donanımını tartışıyor. Osmanlı döneminden bu yana öğretmen yetiştirme çabalarını gösteriyor önce. Gerek öğretmen olarak, gerekse öğrenci olarak, kendisinin de içinden geçtiği o süreci iyi biliyor. Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerinde bu konuda yapılan çabaları ve çıkmazları irdeliyor.

Köye giden öğretmen olarak medreselileri ve dönemin medreselerini ele

alıyor. Medreseliler köylerde sürekli kalabilen, köyün içinden biri özelliğini gösteren din hocalarıdır. Camideki görevleri yanında köyün çocuklarını da okutmaktadırlar. Ancak, onların okuttuğu çoçuklar 15-16 yaşlarına gelmelerine karşın ne bir okur yazarlık ne de Kuran öğrenmiş oluyorlardı. Sonra meşrutiyetin "fesli" öğretmenlerini ve dönemin eğitimini etkileyen öğretmen ve eğitimcilerini, eğitim programlarını tartışıyor.

Daha sonra cumhuriyet dönemi öğretmen yetiştirme programlarını, Necati döneminin çalışmalarını, 1926-1935 arasındaki çabaları anlatarak, 1935'te başlatılan eğitim seferberliğine niçin ve nasıl gelindiğini özetliyor. (s. 447)

Önceden de söz edildiği gibi meşrutiyetin fesli öğretmenlerinden bu yana Türkiye'de öğretmenlere aşılanan ülkücülük, onların çoğunda olumlu etkiler yaratmıştı. Ama, yalnızca ülkücülüğün köy davasında yeterli olmadığı gerçeği iyice anlaşılmıştı. Köy için gerekli elemanın, sözü edilen tarım ve teknik içerikli bir programla yetiştirilmesi gerekiyordu.

Bunun örneği, denenmekte olan yeni öğretmen okullarında ve eğitmen kurslarında verilmekteydi. Bu donanımla yetiştirilen eğitmenler köylerine gitmeye bu anlamda verimli olmaya başlamışlardı (kitabın ikinci baskısında eğitmenlerin ve Enstitü çıkışlı öğretmenlerin çalışmalarından özgün örneklere yer verilmektedir).

Nasıl bir eğitim, nasıl bir canlandırma? Kim canlandıracak? Nasıl bir öğretmen yetiştirme? sorularının yanıtını içeren *Canlandırılacak Köy*, Eğitim Şûrası'nın toplanmasından birkaç gün önce basıldı. Şûra raporu, bu yapıtın içeriğiyle çakışıyordu.

1. Milli Eğitim Şûrası

1939 Temmuz ayında, Ankara'da ilk Eğitim Şûrası toplandı. Köyde eğitimi yüzde yüz gerçekleştirmek ve köyü eğitim yoluyla canlandırmak amacıyla yapılmış incelemelerden de yararlanılarak hazırlanan bir rapor Şûra'ya sunuldu..."[53]

Alçakgönüllü bir dille anlatıyor:

"Bir yandan Kars'tan Edirne'ye kadar uzanmak koşuluyla bölgelerimizdeki köy tipleri yerinde görüldü. Bu bölgelerde çalışan eğitmen, öğretmen, ilköğretim müfettişi ve milli eğitim müdürleriyle işbirliği yapılarak incelendi. Sonuçları bakanlıkça yayımlandı [*Köyde Eğitim* kitabından söz ediyor]... 1938'de Avrupa ülkelerinde yeniden incelemeler yapıldı. Durumumuz Avrupa köyleriyle karşılaştırıldı. Bize uygun gelecek ilkeler, ölçü ve biçimler bulunmaya çalışıldı... 1939 Temmuz ayında Ankara'da toplanan I. Milli Eğitim Şûrası'na, köyde eğitimi yüzde yüz gerçekleştirecek ve köyü eğitim yoluyla canlandırma so-

runu çevresinde yapılmış çalışmalardan yararlanılarak hazırlanan rapor sunuldu. Aydınlar, uzmanlar günlerce bu rapor üstünde çalışarak kanılarını belirttiler, yeni öneriler getirdiler... Ülkenin köy gerçekleri, koşulları, köyde eğitim alanında girişilmiş deneyler tartışıldı. Gidilecek yol aydınlandı." Ardından "Köyü canlandırmak için aydınlarımızın neler düşündükleri" diyerek şûra üyelerinin görüşlerine yer veriyor (*Canlandırılacak Köy*, s. 568).

Türkiye eğitim yönünden Kurtuluş Savaşı ruhunu yakalamıştı. En azından bir grup aydın için böyleydi. 17-29 Temmuz 1939 günleri arasında toplanan ilk Eğitim Şûrası, ülkenin eğitim politikası ve köy davası için oluşturacağı kamuoyu ve adı "Köy Enstitüleri" olacak yeni kurumlara ışık yakması ile tarihsel bir önem taşıyacaktı. Şûra gündeminde, cumhuriyetin eğitim planları ve ilkeleri, öğretim basamaklarının yönetmelikleri ve tüm öğretim programları yer alıyordu.

Yeni bakan Yücel için bu ilk şûrada görüşülecek konuların hepsi önemliydi kuşkusuz. Ama köy sorunu ve ilköğretim davasının kökten çözümü, artık Milli Eğitim Bakanlığı için, Türkiye için temel sorun durumuna gelmişti. Bu yüzden Yücel: "Sayın Meslekdaşlarım!.. Arkadaşlarım... Değerli Arkadaşlar!.. " diye başlayıp sürdürdüğü uzun açış konuşmasında, köy sorununun önemini ve ivediliğini, şûradaki ağırlığını üyelere, Atatürk ve İnönü'nün desteğini yanına alarak coşkuyla anlatıyordu:

"Sayın Meslekdaşlarım!.. Daha milli mücadele yıllarında, düşman topları hükümet merkezinin ufuklarını dövdüğü buhranlı bir dönemde büyük Atatürk, Ankara'da toplanan eğitim kurultayını doğrudan kendi açmış, eğitim sorunlarının görüşülüp tartışılması için tarihsel işaretini vermişti. İnönü de irfan ordusunu aynı izde yürümeye yöneltmiştir... Sayın Arkadaşlarım! Sorunların başında, ülkemizde okuma yazma öğrenmeyen tek kişi kalmaması için alınması gereken ivedi önlemler vardır. Parti programında, 'eğitim politikasının temel taşı' olarak nitelenen bu sorunu incelemeye ve programlamaya çağrılan şûranın bu önemi dikkate alacağından eminim.

"... Kurula sunulan raporda, 15 yıldan bu yana kentlerde ilköğretimin bir kısmının yoluna koyulduğu görülecek, kalanı da aşağı yukarı bu yöntemle yoluna girecektir. Köydeki ilköğretim büsbütün başka bir durum gösteriyor...

[Bakan burada, ilköğretim genel müdürlüğünün hazırladığı raporda ve daha önceki muhtırada yer alan gerçekleri şûra yoluyla kamuoyuna açıklıyor, köylerde ilköğretim sorununun eski yöntemlerle çözümünün başarılamadığını dile getirerek bunu Parti Başkanı İnönü'nün partinin 5. büyük kurultayında ortaya koyduğunu onun sözleriyle anımsatıyordu:]

"Önümüzdeki yıllarda nüfusumuzun çoğunluğunu oluşturan köylümüzün, gerek eğitim, gerekse geçim düzeyini yükseltmeyi başlıca hedefimiz olarak görüyoruz. Bu konuda alacağımız sonuçlara çok önem ve değer veriyoruz. Kesin olarak inanıyoruz ki, köylümüzün eğitimini ve geçimini daha yüksek düzeye vardırdığımız gün, ulusumuzun her alandaki gücü bugün tasavvur olunamayacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır..."

Yücel, İnönü'nün sözlerinin anlamını vurgulayarak konuşmasını sürdü-

rüyor:

"... Arkadaşlar! Gerçeğin en açık ve özlü ifadesi olan bu yüksek direktifi eğitim alanında yaşama geçirmek, sizin, bizim, hepimizin ulusal borcu ve şerefidir... İlköğretimin köylere girmesi yolunda yapılacak ilk iş, gerçeği olduğu gibi görmek, ümitsizliğe düşmeksizin gerekli önlemleri almak ve uygulamak gerekiyordu. Köy yaşamının kendine özgü koşullarını göz önüne almadan, köyde eğitimi kent yaşamına göre düzenlemenin sakatlığını denemeler açıkça göstermiştir..."

Köy öğretmenini, köyde doğmuş büyümüş, köy koşullarını yakından bilen gençler arasından seçip, köy koşullarının canlı olarak yaşanacağı öğretmen okullarında yetiştirme ilke olarak bakanlıkça benimsenmişti... Bu ilkeye göre iki yıldan bu yana yapılan deneyle köy öğretmenliği davasının en iyi şekilde çözümü için epeyce yol alınmıştı. Bu kurumlarda yetişecek öğretmenler, köyün yüzyıllardan beri beklediği, ancak cumhuriyet döneminde gerekliliği duyulan kalkınma hareketinin yorulmaz ve idealist yapıcıları olacaklardı... Parti programının bu hususta saptamasını yerine getirmeyi bakanlık başlıca görevlerinden biri sayıyordu. Açılmış ve açılacak köy okullarından "eski üç sınıf" düzenlemesi kaldırılıp, tüm köy okulları beş sınıflı yapılacaktı... Köy öğretmeni, başka ülkelerde olduğu gibi beş sınıfı birden başarıyla yönetecek donanımda yetiştirilecekti. Bu konular şûra gündeminin en önemli maddeleriydi...

Kırk bin köyün hepsine öğretmen okulunu bitirmiş öğretmen gönderilinceye kadar, az nüfuslu köylere eğitmen gönderilmesinin sürdürülmesi şûra'nın onayına sunuluyordu... Eğitmen uygulamasından alman sonuçlar sevindiriciydi. Onların yetiştirilmesi ve çalıştırılması için izlenen yoldan çok iyi sonuçlar alınmaktaydı.

Cumhuriyet Türkiye'sinin dayanağı olan Türk köylüsü kendi içinden yetişen elemanla kalkınmada rolünü almıştı. En uçtaki köylere kadar giden eğitmenler, çocuklara ve ergin nüfusa, okuma-yazma, matematik, doğa ve sağlık bilgisi gibi bilgilerle, yurtdaşlık eğitimi veriyordu. Tarım alanında yapılması gerekenleri yapmak, yaptırmak, okul yapımı giderlerini azaltmak gibi ilerlemeler kaydediliyordu.

Ülkenin endüstrileşmeye doğru yönelmesi nedeniyle, makine ve tekniğin toplum yaşamında önemli bir yer alması gerekiyordu. Ekonomik bünyemiz değişecekti. Bu değişimin insan gücünü karşılamak ve toplumun gelişmelere uyumunu sağlamak için çeşitli düzeyde mesleki teknik eğitime gereksinim vardı... Çocukların geleceğini devlet kapısında aramak yerine başka mesleklere ve tekniğe yönelmelerine önem verilecekti. (*Canlandırılacak Köy*, s. 571)

"Köye Göre Öğretmen Yetiştirme Plan ve Program Komisyonu", ilköğretim genel müdürlüğünden çıkan raporu günlerce inceleyerek, geçmiş yıllarda köy eğitiminin aksadığını kabul etti. "Çok sayıda öğretmen yetiştirme planı"nın hızla uygulanması kararına varıldı. Sırasıyla küçük köyler ve 400'den çok nüfuslu köyler için denenmekte olan eğitmen yetiştirme ve öğretmen yetiştirme kurumlarının planlı olarak çoğaltılmasına, köylerde anadili olarak Türkçeyi kullanmayan bölgelere eğitmen verilmemesine, eski üç sınıflı okulla-

rın kapatılmasına, eski öğretmen okullarının kendi içlerinde düzeltilmesine, yenilerin bunların dışında kurulup geliştirilmesine, öğretmenlerin köyde iyi çalışabilmeleri için her türlü önlemin alınmasına karar verildi.

Şûrada bu konular görüşülürken eski genel müdürlerden Reşat Şemsettin Sirer'in başını çektiği bir grubun kimi eleştiriler getirdiği görülüyor. Onlar, kentte yapılanların zamanla köye de ulaşacağını, yeni tip köy öğretmenine gerek olmadığını, en azından yeni okullara kentli çocukların da alınmasını vb. ileri sürüyorlar, köy öğretmenlerinin aylıklarının ödenme biçimine karşı çıkıyorlardı. Şûra üyelerinden Reşat Tardu ise, endüstrileşme geliştikçe, köyler kente akın edeceği için benzer çalışmaların kentlerde yapılmasını önermişti.

Daha sonra söz alan Tonguç, "Bu önemli konuda düşündüklerimin sonuçlarını, Sayın Şûra'ya sunmak isterim" diyerek, kısaca şu açıklamalarda bulunuyor:

"Köylerde açtığımız öğretmen okullarında tam anlamıyla bu işi yapacak nitelikte kişiler yetiştiriliyor. Bu nitelikte yetiştirilen insana, ülkemizde 'aydın meslek adamı' kimliği nedeniyle ikinci bir görev daha verilmiştir. Böyle bir düzenleme hızlı gelişme için uygun görülmüştür. Köylerimizde nasıl öğretmen gereksinimi varsa, demirci, inşaatçı, kooperatifçi gereksinimi de vardır. Geleceğin bu öğretmenleri klasik öğretmenler gibi yalnız abc öğretmekle kalmayacaklar; köyde geçerli ek bir meslek edinecekler, çocuklara ve köylülere bu mesleği öğretecekler. Onların demircilik marangozluk vb. meslekleri öğrenmelerini sağlayacaklar..."

Tonguç'un, "İlköğretimi Planlama" ile ilgili raporu hazırlayan kişi olarak tartışmalara katılmadığı, yalnızca kısa açıklamalarla yetindiği görülüyor. Yüksek öğretim konusu tartışılırken de şunları söylüyor:

"Şûra, yüksek öğretimi konuşurken, köylere de yer vermesi gerekiyor. Köylerden yüksek öğretime öğrenci gitmemesinden üzüntü duyuyoruz. Yüksek öğretim komisyonu, davanın geneli içinde bunu bir sorun olarak görmüyor mu?" diye soruyor. Sınav yönetmeliğinin görüşülmesi sırasında öğrenci başarısını değerlendirme konusunda sonuçsuz tartışmalara girişildiğini görünce araya girerek görüşünü belirtiyor:

"Esas olan çocuğu 'kül halinde' göz önüne alarak yoklamaktır. Sizin önerilerinize göre, yapılacak böyle bir sınavdan ilkokul kapısından hiç kimse diploma alarak çıkamaz. Bu sert tutum yanında başka bir anlayış, hiç öğrenim görmeyenlere bile diploma verebilir" diyerek, ölçme ve değerlendirmenin bir amaç değil, bir araç olduğunu vurguluyor.

Sonunda plan komisyonu başkanı, ilköğretimle ilgili çalışmaları oya koydu. Plan çoğunluk tarafndan kabul edilerek görüşmelere son verildi (*Canlandırılacak Köy*, s. 571)

Şûradan geçen aslında sıradan bir eğitim raporu değil, ülkenin alınyazısını etkileyecek bir yasanın temel tasarısıydı. Oylamaya katılan üyelerin çoğu bunun ayrımında bile değildi.

Kastamonu Eğitmen Kursu yöneticisi S. Edip Balkır, şûra için Ankara'ya gelince, bilgi almak ve eğitmen kursundan haber vermek için önce Tonguç'un

bakanlıktaki bürosuna gitmişti. Orada, Şube Müdürü Ferit Oğuz Bayır'la Tonguç, Balkır'ın eline daktilo edilmiş bir dosya dolusu yazı tutuşturdular; "Oku" dediler. Balkır, dosyaya kapanıp sayfaları yutar gibi okurken, kendini düşte gibi duyumsadı. İnanılması güç öneriler vardı içinde. Akşam Tonguç'un evinde tartıştılar konuyu. "Nasıl takıldığın yerler oldu mu?" diye sordu. Balkır, takılmaktan çok, aklının almayacağı kadar çaplı olan bu işin nasıl altından kalkılacağını düşündüğünü söyledi.

Tonguç ona anlatıyordu Köy Enstitüleri düşünü. Türkiye'nin temelini atacak, ona can götürecek, yaşamın büyük gücünü kazandıracaktı. Kuşkusuz bunu başarmak kolay olmayacaktı. Bu yolda büyük sıkıntılar çekilecekti. En büyük engel karşı çıkacak olanlardı. Başlamışlardı bile. Edilgen yarıaydınlar, rahatlarının kaçacağından korkan yöneticiler, çıkarının bozulacağını düşünen ağa-eşraf; köylü için yapılan, yapılacak olan bu atılımlara karşı çıkmaya başlamışlardı. Bakanlıktaki yüksek görevliler, "Kimlerle yapacaksın bu işi, hangi elemanla?" diyorlardı. Oysa ona göre "adamını, işin kendi yaratacaktı" Eğitmen kurslarındaki ve üç öğretmen okulundaki denemeler bunu doğrulamıştı. Çalışmalar içinde ülkücü meslekdaşlar tanımıştı. "Kimi ön hazırlıkları ivedi olarak yapalım. Ferit'le seni bir süre Macaristan'a yollayarak, orada birinizin köy ekonomisi, birinizin yetişkin eğitimi üstüne araştırma yapmanızı düşündüm. Dönüşünüzde çabalarımıza güç katarak arkadaşları yetiştiririz" dedi.

Balkır, "Enstitü" adına takılmıştı. Yalın bir dille açıkladı Tonguç ona. Bu kurumların eylemlerinin kapsamı sınırsız olacaktı. Yalnız öğretmen, yalnız köye yarayışlı elemanlar yetiştirmekle kalmayacaklar, köylerin karşılaşacağı çeşitli sorunları içine alan çalışmalara yöneleceklerdi. İlgili araştırma ve incelemelere yer verilecek, çözüm üretilecekti. Bunun içinde kültür, sağlık, bayındırlık vb. konular vardı. Benzer sorularını, takıldığı yerleri yetkinlikle açıkladı ona.[54]

Tonguç'un açıklamalarını coşkuyla ve dikkatle dinlerken, ona çeşitli sorular sorarken, bunları şûra bitiminde devlet başkanının önünde anlatacağını bilmiyordu elbet Balkır. 52 üye ve 86 danışmanın katıldığı eğitim şûrası bittiği gün, Cumhurbaşkanı İnönü ve eşi, şûra üyeleri ve eşleri onuruna Çankaya'da bir davet vermişti. İnönü bu toplantıda, şûrayı yakından izlediğini söyledi, Türk toplumunun ilerlemesinin kültür ve teknik düzeyinin yükselmesiyle olacağı, eğitimcilerin bunu başaracağı vb. konularda konuştu. Konuklar arasında seçkin kişiler vardı. Balkır'a gelen biri, İnönü'nün onu istediğini bildirdi. Fethi Okyar ve Faik Öztrak'la köşede oturuyordu İnönü. Kastamonu Eğitmen Kursu'nu ziyaret ettiğinde, kursu kuran yönetici olarak Balkır ona bilgi vermiş, resmi "takdir" ve "teşekkür" almıştı. İnönü onlardan genel olarak şûra ile ilgili bilgiler aldıktan sonra Balkır'a dönerek: "Sizin işlerde yeni gelişmeler var mı?" dedi. "Evet Paşam, yeni bir müjdem var size... Milli Eğitim Bakanlığı köylerde çalışacak elemanları yetiştirmek için bölgelerde Köy Enstitüleri açacak" dedi. Şûrada pek ayrıntısına girilmeyen ama Tonguç'la sohbetinde iyice anladığı " Köy Enstitüsü" modelini, İnönü'nün sorduğu onlarca soruya yanıt olarak açıkladı.[55]

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, "Köy Eğitim ve Öğretiminin Amaçları", *Köy Enstitüleri 2*, s. 1.
2 J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 274.
3 S. Kili, *Türk Devrim Tarihi*, s. 3.
4 J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 274.
5 Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 394.
6 *Agy.*, s. 396.
7 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 41.
8 *Aynı yer.*
9 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 120.
10 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 493.
11 *Tonguç'a Kitap*, s. 42.
12 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri*, s. 120.
13 *Aynı yer.*
14 *Tonguç'a Kitap*, s. 42-43.
15 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri*, s. 120.
16 E. Tonguç , *Umut Yolu*, s. 31.
17 İ.H. Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 1.
18 *Agy.*, s. 32.
19 *Agy.*, s. 42.
20 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*.
21 İ.H. Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 296.
22 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 110.
23 İ.H. Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 266.
24 *Agy.*, s. 305.
25 *Agy.*, s. 297.
26 *Agy.*, s. 298.
27 *Agy.*, s. 303.
28 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 9.
29 *Agy.*, s. 17.
30 *Agy.*, s. 13.
31 *Agy.*, s. 14.
32 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 124.
33 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 15.
34 İ.H. Tonguç, *Köyde Eğitim*, s. 502.
35 İ.H. Tonguç, *Köyde Eğitim*, s. 503.
36 *Agy.*, s. 504.
37 *Agy.*, s. 505.
38 *Agy.*, s. 509.
39 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 15.
40 İ.H. Tonguç, *Köyde Eğitim*, s. 511.
41 *Agy.*, s. 203.
42 *Agy.*, s. 67.
43 *Agy.*, s. 393.
44 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 483.
45 İ.H. Tonguç, *Köyde Eğitim*, 483.
46 *Agy.*, s. 480.
47 *Agy.*, s. 491.
48 *Agy.*, s. 568.
49 İ.H. Tonguç, "Almanya'da Köy Eğitimi", *İlköğretim Gazetesi*, Sayı 4, Mart 1939.
50 İ.H. Tonguç, ?????????
51 *Tonguça Kitap*'ta, Hasan-Âli Yücel'in yazısı.
52 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*.
53 İ.H. Tonguç, *agy.*, s. 569.
54 S.E. Balkır, *Arifiye Köy Enstitüsü*, s. 325.
55 S.E. Balkır, *Arifiye Köy Enstitüsü*, s. 328.

II. BÖLÜM
onun enstitüleri

sistemin dayandığı sağlam temeller

Eğitim Politikası

> *Eğitmen kursları ve dört yerde yapılan köy öğretmen okulu denemesi olumlu sonuç verince, Türkiye köylerinin ilköğretim işini planlamak, 10-15 yıl gibi belli bir zaman içinde bunu sağlayacak sayıda eğitmen ve öğretmen yetiştirme amacına yönelik çalışmalara başlandı..."*[1]

Milli Eğitim Bakanı Yücel'in, şûranın açılış ve kapanış konuşmalarındaki heyecanı sıradan değildi. Eğitim politikasının önemli "araç"larından biri olan "eğitim şûrası"na ilk kez işlerlik kazandırmış, daha da önemlisi, genel müdürünün hazırladığı "İlköğretim Planlama Raporu" kenarından köşesinden kırpılmadan "öneri" durumuna gelmişti. İlköğretim atılımının amaca ulaşmasında önemli bir aşamaydı bu. Gerçekleri, sayıları, yalın bir dille konuşturan o rapor, Türkiye'nin alınyazısını değiştirmenin planıydı çünkü. Yücel, kapanış konuşmasını yapıp, kan ter içinde kürsüden indiğinde Tonguç'un uzattığı eli sevinçle sıkarken, "Bu iş tamam!" demişti. Daha çok ter dökülecekti, ama eğitimci ve devlet adamı olarak, bu kazanımın anlamını iyi biliyordu.

Genelde, anaokulundan üniversiteye kadar her yanıyla çağdaş, aydınlıkçı, üretici bir eğitim amaçlanıyordu. Böyle bir eğitimin boyutları aşağı yukarı şûrada belli olmuştu. Ama sağlam bir ilköğretim temeline dayanmayan her türlü eğitim çabasının boşa gideceğinin ayrımındaydı. Bu nedenle, Tonguç'un görevini ilköğretim genel müdürü olmasının ötesinde önemsiyor; eğitim seferberliğinin örgütleyicisi, yönetici ve yönlendiricisi olarak ona büyük yetkiler veriyor ve güveniyordu. Bakan olarak göreve başlarken İnönü, "İlköğretim atılımı ödünsüz sürecek" dediğinde, bu işte genel müdürün konumunu iyi değerlendirip, görevinden ayrılmasına izin vermemişti.

İlköğretim alanında yapılanları, Tonguç'un köyde eğitimle ilgili raporları-

nı incelediğinde; uygulama alanlarını dolaşıp, eğitmen kursları ve "öğretmen yetiştirme denemesi"ni gördüğünde; onun yazışmaları, kitapları önüne geldiğinde, bakanlığın ilköğretim politikasına cansuyu verilmekte olduğunu anlamıştı. Tonguç, işin teknik adamı ve düşünürü olarak, bu politikayı nicelik ve nitelik yönüyle uygulamaya koyacak ekonomik, sosyal, kültürel ve pedagojik kanalları ustaca açmaktaydı. İşe köylerden başlayarak sayısal yönden fırsat eşitliğini yüzde yüz sağlayacak ve kendi olanaklarını yaratabilecek böyle bir düzenleme, yepyeni bir ilköğretim politikası örneğiydi.

Eğitim ilk kez seçkinlere, babaların kesesine göre değil, ülke nüfusunun yüzde sekseninin gereksinimine göre düzenleniyordu. Böyle bir düzenleme fırsat eşitliği ve demokratikleşme yönünden büyük bir atılımdı. Uygarlığı yakalamak bir avuç seçkinle, onlara verilecek seçkinci eğitimle olacak iş değildi. Uygarlık, kitleleri çağdaş, hümünist bir eğitimden geçirip onların gizilgücünü kullanarak yakalanabilirdi. Bunun anahtarı öncelikle sağlam bir ilköğretimdi. Bu atılım, yalnız bireyin eğitimi yönünden değil, endüstrileşme sancısı çeken ülkemizin değişimine uygun insan gücünü hazırlamanın politikasını içeriyordu.

Ayrıca yeni eğitim politikası kadın ile erkek arasında var olan fırsat eşitsizliğini azaltıyordu. Bunu örgütleyecek, düzenleyecek ilkeler, yapılan denemelerde ortaya çıkmıştı. Tonguç'un kadın eğitimine bakışı, Türk toplumuna yeni ve güzel bir "yüz" kazandıracaktı. Yalnız köylü erkekler değil, köy kızları ve kadınları da toplumun gereksinmeleri ve kendi beklentileri doğrultusunda çağdaş alışkanlıklar, beceriler kazanacaktı. Küçük köylere bir an önce eğitmen verilmesi en başta köy kızlarının olanaksızlığını azaltıyordu. Yeni açılacak kurumlara yeterince kız öğrenci alınarak, eğitim tarihinde ilk kez köy kızları ve erkekleri devlet eliyle ileri öğrenim olanağına kavuşuyordu. Yeni örgütlenmede okulsuz köy kalmayacağı gibi kız-erkek tüm çocuklar ve erişkinler bu eğitim çarkından geçirilecekti.

Ekonomik ve sosyal olanakları eşit olmayan toplum kesimleri arasında eğitimde fırsat eşitliği yaratmak kolay değildi. İşe köyden başlamanın anlamlarından biri, eğitim hizmetini köylünün ayağına götürerek, onların olanaksızlığını azaltmaktı. Atatürk, "İmtiyazsız sınıfsız bir toplumuz" derken, elbet Türkiye'nin bu yöndeki gerçeklerini bilmiyor değildi. Onun ulusal bilinç yaratmada kullandığı bu savsözün özlemini duyurduğu ortamın yalnızca eğitimle yaratılması da olası değildi. Ancak eğitimin görevlerinden biri getireceği fırsat ve olanaklarla toplum katmanları arasında var olan eşitsizliği azaltarak, geneldeki bilinçsizliği ve farklılaşmayı etkilemekti. Tonguç'un, "Nasıl bir eğitim? Nasıl bir canlandırma?" sorularına getirdiği yanıt ve çözüm, sınıfsal ve mesleksel farklılaşmayı, ekonomik ve sosyal yönden, kültürel yönden etkileyici bir öz taşıyordu. Eğitmen ve öğretmen yetiştirme denemesi bunun ipuçlarını vermişti.

Bu durumda öğrencilerin öğrenim özgeçmişine, aile durumuna bakılmaksızın, eğitimden eşit olarak yararlandırılması yolu seçilerek yeteneklerin ortaya çıkması, herkesin yeteneklerine uygun bir işe yaraması sağlanacaktı. Bu bakış açısı, Türkiye'de eğitimde gelinen yeni bir yerdi. Tonguç bu aşamaya, Batılı

öğrencilerle bizim öğrencilerin, "öğrenmeye hazır olma" yönünden değişik olan önkoşullarının ayrımına vararak gelmişti. Köylü ve kentli, varsıl ve yoksul çocuklar için de aynı şey sözkonusuydu. Bu politikayla köylü çocukların "yoksunluğu" azalacak, kentlerden başlayan geleneksel ezberci eğitimin köylüye hiçbir zaman sunamadığı bir sonuç ortaya çıkacaktı. Bu düzenlemeyle, eli kolu, kafayı birlikte çalıştıran, tarım ve teknik yönden yetiştirici, ekonomik durumu iyileştirici, köyü içten çanlandırıcı bir uygulamaya geçiliyordu.

"Kim eğitecek?" sorusuna getirilen yaklaşım, yeni eğitim politikasının öteki önemli yanıydı. "Köyler için eğitmen, öğretmen vb. eleman yetiştirme" önerisi şûradan olduğu gibi geçmişti. Öyle bir canlanma yalnız klasik anlamda "abece" öğretecek öğretmenlerle sağlanamazdı. Bu nedenle yeni öğretmenlere başka meslek de öğretilmesi, tarım ve teknik beceriyle donatılmaları, ayrıca sağlıkçı, ebe vb. elemanlar yetiştirilmesi yeni eğitim politikasının amaçları içindeydi.

Kitleyi gerçek bir eğitimden geçirebilen politikalar demokratikleşmeyi de birlikte getiriyordu.[2] Türkiye'nin o günkü yeni eğitim politikası, eğitim görmeyen yüzde 80 nüfusa böylesine bir donanımla yönelirken demokratlaşmayı içinde taşıyordu. Nüfus çoğunluğunun bir an önce eğitilmesi, Atatürk devrimlerinin yurt çapında yayılması demekti. Halkın Kurtuluş Savaşında ortaya koyduğu gücün, ülkenin ve bireylerin yararına olumlu alanlarda kullanılması anlamına geliyordu. Böylece köy çocuklarına fırsat eşitliğini aile ocağında getiremeyen, ekonomik canlılık yaratamayan devlet, izleyeceği yeni eğitim politikasıyla, onlara okul çağında el uzatarak, mesleğe yönelik alışkanlıklar kazandırarak, nitelikli insan gücü olarak yetiştirerek, toplumsal ve ekonomik farklılığı azaltıcı, köyleri canlandırıcı bir yol tutuyordu.

Yeni uygulama, önceden yapılmakta olan eğitimi "sil baştan" etmeyecek ya da eskinin üstüne eklenmeyecek, düşüncede, amaçta olduğu gibi yapılaşmada da yeni olacak, eski kurumların dışında kendi kendini kuracak, kendi yapılaşmasını yaratacaktı. Denemeler böyle başlatılmış, iyi sonuç alınmıştı. Türk toplumunun ekonomik, sosyal, kültürel, daha önemlisi politik gücünü ve demokratlaşmasını, yüzde seksen nüfusun bu anlamda okullaşması, canlanması belirleyecekti. Tüm çocukların, gençlerin ve erişkinlerin temel eğitimine, kültürel gelişmesine, mesleğe yönelmesine yer verilmesi farklılaşmayı azaltacaktı. "Piramidin tabanı ile tepesi arasındaki denge böyle bir eğitim politikası ile sağlanacaktı."[3]

Eğitim politikasını demokratlaştırma zorunluluğu, yalnızca pedagojik olarak ve köylülerin çıkarı yönünden değil, yeni Türkiye Cumhuriyetinin yerine oturması, ekonominin gelişmesi, sosyal ve politik yönden bilinçlenme gereğinin zorladığı bir gerçekti. Köye tekniğin girmesi, tarımın makineleşmesi demek ülkenin canlanması, değişmesi demekti. Yeni eğitim politikası köy çocuklarına mesleksel yetiştirme, ileri öğrenim ve çağdaş anlamda bir eğitimin kapılarını açıyordu.

Eğitmen ve öğretmen yetiştirme denemesinden alman sonuçlara göre ülkenin küçük köylerine kadar ulaşacak bir eğitim ağı için Türkiye önce dört eği-

tim bölgesine, bölgeler üç-dört ili kapsayan "kesim"lere ayrılarak, her kesimde öğretmen ve köye yarayışlı eleman yetiştiren bir "merkez kurum" olacaktı. Tonguç bu "merkez kurumlar"ın adını çoktan koymuştu. Ferit Oğuz Bayır daha Edirne Karaağaç Eğitmen Kursu'nda görevliyken, 12 Ağustos 1937'de ona yazmıştı: "Mahmudiye ve Kızılçullu'da senin de hoşuna gidecek birer Köy Enstitüsü açıyoruz."[4] (Ancak, bu adın deneme aşamasında kullanılmayıp, ilk kez şûrada öne sürüldüğü ve yasaya koyulduğu görülüyor.) Yeni kurumlardan çıkacak elemanlar kendi köylerine ya da en yakın köye gönderilecek, her kurum kendi kesimindeki köylere ulaşarak oralara fırsat ve olanak eşitliği taşıyacaktı. Üstünde bölgelerin, kesimlerin illeri, ilçe ve köyleri işaretlenmiş Türkiye haritası, ilköğretim genel müdürünün masasından bakanın odasına gidip geliyordu. Harita üstündeki o renkli küçük işaretler, Türkiye'de bir dönemde meydana gelen eğitim patlamasının tohumlarıydı.

Eğitimde böylesine bir demokratlaşmanın ve örgütlenmenin politikası, baştaki partinin ve hükümetin görüşüyle, siyasi tutumuyla çakışması gerekiyordu. CHP kurultayında hazırlanan ilgili maddeler, böyle bir açılıma elveriyordu. Dönemin tek partisi, cumhuriyetin ilkelerini kendine amaç edinmişti. Cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devrimcilik, laiklik, devletçilik ilkeleri, böyle bir eğitimin politik dayanakları oluyordu.

Ayrıca, Atatürk'ün eğitim görüşleri, özellikle köylünün eğitimi için söyledikleri başlıbaşına demokratikleşmeyi içeriyordu. Eğitime getirdiği güvenceyi gelecekte başka partilerin ya da tek parti içindeki tutucuların yozlaştırmasından korumak için yasal önlemleri aldırmıştı. Bu önlem, eğitimde demokratikleşmenin kökleri olarak, zorunlu temel eğitimin anayasada yer almasıydı. Tek partinin programındaki demokratik eğitim görüşleri bu kökten kaynaklanıyordu.

Bakan Arıkan, Tonguç'a parti programında işaretlenmiş, "ilköğretim"le ilgili bölümü gösterdiğinde, onun "Rüyadaki güzel hayaller gibi" demesinin bir nedeni beğenisiydi. İkincisi ise güzel bile olsa uygulanmazsa düşten öte anlamı olmayacağını belirtmişti. Bakan ona, "Sen bizim bu hayallerimizi gerçekleştirir misin?" demişti. İşte yapılacak olan seferberlik, bu düşlerin gerçekleşmesine yönelikti. Deneme sonuçları, yurt çapında gerçek bir uygulamanın ve örgütlenmenin önünü açmıştı. Yabancı sistemlerden daha verimli ve demokrat bir eğitim düzenlemesi, ülkeye kök salacaktı.

Aynı yıllarda faşist ve komünist Avrupa ülkelerinde, burjuva demokrasilerinde, eğitim nerdeyse baştaki partilerin organı durumuna gelip, gençlik iktidardaki partinin rozetini taşırken, Türkiye'de Atatürk'ün tek partisinin böylesine demokratlaşmaya yönelik bir eğitim politikası izlemesi küçümsenecek bir olgu değildi.

Kuşkusuz eğitim politikası yalnızca bunları içermiyor. Bundan sonraki bölümler, böyle bir eğitim politikasının uzantıları olarak kendini gösterecektir.

Yasal Dayanaklar (3803 Sayılı Köy Enstitüleri Yasası)

"İlköğretimi yayma işi hızla ve kolay başarılmak istendiğinde, her şeyden önce gerekli elemanı yetiştirmek ve bu uğurda 15 yıl durmadan çalışmak gerekir. Bunu sağlamak için ekteki yasa taslağı hazırlanmıştır. Bu yasanın yürürlüğe girmesi ile ilköğretim işi devletçe planlanmış olacaktır..."[5]

Eğitim şûrası biter bitmez, Tonguç bakanlıktaki işlerini yeni atadığı başyardımcısı Ferit Oğuz Bayır'a bırakıp, ivedi olarak yurt gezisine çıktı. Amacı, şûradan geçen "ilköğretimi planlama raporu", yasa taslağı olarak TBMM'ye gitmeden önce, bölgeleri dolaşarak yeni açılacak merkez kurumlar (Köy Enstitüleri) için yer seçmek, gözlem ve incelemelerde bulunmak, görüşmeler yapıp eğitmen kursları ve deneme öğretmen okullarını bu dönüşüme hazırlamaktı. Bölgelerde çalışma arkadaşlarıyla, eğitim yöneticileri vb. yerel yöneticilerle görüşüp, bilgi alıp vererek Ankara'ya döndü.

Bu arada Kastamonu Gölköy'de bir kurum daha açılmıştı. Bu bölgede köy okulları çoğunlukla üç sınıflı olduğundan ilkokulu bitirenler azdı. Gölköy'de açılan yeni öğretmen okuluna bu öğrencilerden alınarak ilkokulu bitirmeleri sağlanacak, yasa çıkar çıkmaz onlar Enstitünün birinci sınıf öğrencileri olacaktı. Zaman kaybına asla yer yoktu.

Yasa taslağının son düzeltmeleri hızla yapıldı. 15 yıl içinde 15-20 bin öğretmen ve köyler için gerekli eleman yetiştirilmek üzere "bölge kurumu" olarak Köy Enstitüleri kurulacaktı. İlk olarak üç dört ili içine alan kesimlerde hemen 12 Enstitü açılacak, önceki dört öğretmen okulunun Enstitüye dönüşümü sağlanacaktı. Yeni Enstitüler çoğunlukla eğitmen kurslarının açıldığı yerde kurulacak, eğitmen kursları, kendi programlarıyla Enstitülere bağlanacaktı. Kursların yerleri seçilirken gelecekteki bu gelişme gözönünde tutulmuştu. Ayrıca yeni kurumların kuruluşu sırasında, eğitmenlerden, kursların donanımından yönetici ve öğretmenlerinden yararlanılacak, giderler azalacaktı.

17 Nisan 1940'ta TBMM'de onaylanan "3803 Sayılı Köy Enstitüleri Yasası" gerekçesinde, "köy öğretmeni ile birlikte başka eleman da yetiştirileceği için bu merkez kurumlara 'Köy Enstitüsü' adını vermek yerinde olacaktır" deniyor, yasa özetle şunları içeriyordu:[6]

Md. 1. Köy öğretmeni, köye yarayışlı meslek elemanı yetiştirilmek üzere tarıma elverişli toprağı bulunan yerlerde, Milli Eğitim Bakanlığınca "Köy Enstitüleri" açılır.

Md. 2. Bu Enstitülerin aylıklı öğretmen ve memurlarının ücretleri Milli Eğitim Bakanlığınca ödenir.

Md. 3. Enstitülere, tam devreli köy ilkokulunu bitirmiş, sağlıklı ve yetenekli köylü çocukları seçilerek alınır. Öğrenim süresi en az beş yıl olur... Öğretmen olmayacağı kanısına varılan öğrenciler başka mesleklere ayrılır, bunların öğrenim süresi bakanlıkça saptanır.

Md. 4. Öğrenciler, sağlık nedeni dışında bir nedenle kurumdan ayrılırlarsa, kaldıkları sürenin bedeli kendinden yada kefilinden alınır.

Md. 5. Bu kurumlarda öğrenimlerini bitirerek öğretmen olanlar, 20 yıl çalışmak zorundadır... Ayrılanlar devlet kurumlarına ve memurluğuna alınmazlar.

Md. 6. Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenler atandıkları köylerin her türlü eğitim öğretim işlerini görürler. Örnek bağ-bahçe, atölye gibi tesisler kurarak köylüye önderlik ederler, bunlardan yararlanmalarına yardımcı olurlar.

Md. 7. Öğretmenler, ayda 20 lira aylıkla Milli Eğitim Bakanlığınca atanır. Başarı gösterenlerin aylığı 6. öğretim yılında 30; 15. yılında 40 liraya çıkarılır. Aylıklar üç ayda bir peşin olarak bakanlık bütçesinden ödenir.

Md. 8. Öğretmenler hastalanınca 788 sayılı yasa uyarınca aylıklarını alırlar.

Md. 9. Enstitü çıkışlılar askerliklerini asteğmen olarak yapar. Bu süreye kadar geçen askerlik hizmetinde ücretlerinin üçte ikisini alırlar.

Md. 10. Göreve başladıklarında özel donatım bedeli olarak 60 lira verilir.

Md. 11. Öğretmenlere üretim için ve öğrencilerin uygulama yapacağı araçlar, tohum, çiftlik, fidan, vb. araç-gereçler okul demirbaşına geçirilerek, devletçe verilir.

Md. 12. Köy Öğretmeninin atandığı okula, köy sınırı içinde ve tarım işlerine yarayacak topraklardan, köy kanununa göre satın alınarak öğretmen ve ailesinin geçimine, okul öğrencilerinin uygulama derslerine yetecek kadar toprak verilir. Köyde devlet toprağı varsa bu amaçla okula devredilir.

Md. 13. Köy okulu işletmesinde, kuraklık, sel, yangın, hastalık vb. nedenlerle ortaya çıkacak zarar için işletmenin yeniden kurulması amacıyla, bakanlık bütçesinden yardım edilir.

Md. 14. İşletmedeki her türlü eşya, hayvan vb. okulun malıdır, işletmeden elde edilecek ürün öğretmenin olur...

Md. 15. Köy öğretmenlerinin işleri, gezici başöğretmenler ve ilköğretim müfettişlerince kovuşturulup, denetlenir ve yardımcı olunur.

Md. 16. Köy okulu ve öğretmen evi bakanlıkça verilecek planlara göre, köy yasasına dayanılarak, bölge ilköğretim müfettişi ve gezici başöğretmen denetiminde köy kurulunca yapılır. Öğretmen atanacak köylere durum üç yıl önceden bildirilir. Okul ve öğretmen evi, öğretmen işe başlamadan bitmiş olur. Köy okulunun onarımı vb. gideri köy kurulunca karşılanır.

Md. 17. Köy Enstitülerine şu kurumları bitirenler atanır:

- Yüksek okullar ve üniversite fakülteleri
- Gazi Eğitim Enstitüsü
- Öğretmen okulu
- Ticaret lisesi ve orta ziraat okulu
- Erkek sanat okulu, kız enstitüsü

- Köy Enstitüleri
- İnşaat usta okulu
- Bunlardan başka her türlü teknik meslek okulu çıkışlılar.

Bunlar dışında Enstitülerde uzman işçiler, gündelik ya da aylık ücretle "ustaöğretici" olarak çalıştırılabilir. Köy Enstitülerinde çalışacakların, atama, terfi ve teftişleri ve Enstitülerin yönetim işlerinin nasıl yürütüleceği ayrı bir yönetmelikle saptanır.

[Bu listede lise çıkışlıların olmayışına şaşmamak gerekir. Tonguç'a göre, yalnız lise çıkışlı olmaktan başka bir özelliği, becerisi olmayanların Enstitülerde yapacağı iş yoktu çünkü.]

Md. 18. Milli Eğitim Bakanlığınca "Köy Öğretmenleri Emekli Sandığı" ve "Köy Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı" kurulur.

Md. 20. Bu iki sandığın işleri ayrıca yönetmelikle düzenlenir, saptanır.

Md. 21. Köylerde çalışan öğretmenlerin ve ailesinin sağlık işlerine parasız bakılması için Milli Eğitim Bakanlığınca sağlık müfettişleri atanır. Bakanlık prevantoryum ve sanatoryumundan köy öğretmenleri parasız yararlanır.

Md. 22. Bu Enstitülerin donatım, yapı ve onarım işleri 4290 sayılı artırmaeksiltme yasasına girmez.

Geçici M.B. 7. 7. 1939 tarihli ve 3704 sayılı yasada adı geçen Köy Öğretmen Okulları bu yasayla Köy Enstitüsüne dönüştürüldü (Mahmudiye, Kızılçullu, Gölköy ve Lüleburgaz).

M.D.'ye göre o yılın bütçesine 2.000 parasız yatılı öğrenci kaydı koyuldu.

Md. 23. Bu yasa yayın tarihinden başlayarak geçerlidir.

Md. 24. Yasayı yürütmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Burada özeti verilen 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Yasası TBMM'den kolayca geçmedi. Köy eğitimine verilen alışılmadık önem, eğitim şûrasında olduğu gibi orada da kimi üyelerin şaşkınlığına neden oldu. Milli Eğitim Bakanı Yücel'in onlara verdiği kimi yanıtlar Meclisteki tartışmaların boyutunu gösteriyor.

Yücel, şûrada yaptığı gibi acı köy gerçeklerinin sayılarını onlara da anımsattı. Öğretmen ve eğitmen yetiştirme denemesinden alınan olumlu sonuçları açıkladıktan sonra, "Bu tablo karşısında hükümetimiz çözümleyici önlemler için çalışmalar yaptı. Sunduğumuz yasa bu emeğin sonucudur" dedi. Önce, İnönü'nün çeşitli yerlerde yaptığı şu konuşmaları çıkardı onların karşısına:

" Önümüzdeki yıllarda nüfusumuzun çoğu olan köylümüzün gerek eğitim, gerek geçim düzeyini yükseltmek başlıca amacımız olacak. Bu konuda elde edeceğimiz sonuçlara çok önem veriyoruz...

"... Kesin olarak inanıyoruz ki, köylümüzün eğitimini ve geçimini daha yüksek bir düzeye vardırdığımız gün ulusumuzun her alandaki gücü bugün tasarlanamayacak kadar yüksek ve görkemli olacaktır..." (CHP Beşinci Kurultayı).

" Eğitim işlerimizi, Meclisin tarihinde ayrı önemde bir konu olarak ele almanızı beklerim. parasal ve genel koşullarımızda sıkıntılarımız olsa bile eği-

tim işlerimizi ana amaçlara ilerletmekte geç kalınmayacağını, gerçek önlemlerin zamanında alınacağını umuyorum. Hükümet ilköğretime uygulamalı ana önlemlerle el koymuştur. Bunları hızla inceleyerek karara bağlayacağınıza inanıyorum..."

Yücel, daha sonra, İnönü'nün bu sözlerine dayanarak, "Milli şefimizin verdiği direktiflere göre ilköğretimi çözümleyeceğine inandığımız bu yasayla karşınızdayız" dedi. Yasaya temel olan köy gerçeklerini açıklamayı sürdürdü. Önceki uygulamalardan sonuç almamama nedenlerini açıkladı. Klasik öğretmen okulu çıkışlıların en iyisinin bile köylerde uğradığı yılgınlığı, sorunun yalnızca bireysel ülkücülük ve yurtseverlikle üstesinden gelinemeyeceğinin anlaşıldığını, işe uygun eleman yetiştirme gereğini vurguladı. "Onun için Köy Enstitüleri kurmayı düşündük" dedi.

Yeni kurumların adına karşı çıkanları da yanıtladı:

"İki arkadaşın takıldığı bir noktaya öncelikle cevap veriyorum. Biz bu kurumlara 'köy öğretmen okulu' demedik. 'Enstitü', kimi ülkelerde büyük, yüksek, uygulamalı okullar için kullanılır. Yüksek Ziraat Enstitümüz de bu anlamda adlandırıldı... Fransa vb. ülkelerde orta dereceli okullara bu ad verilebiliyor. Bizim İsmetpaşa Kız Enstitümüz orta dereceli bir okuldur. Enstitü denilmesinin nedeni, içinde uygulamaya yönelik çeşitli çalışmaların bulunması ve kurumun çok yönlü bir yöntemle çalışmasıdır. Köy Enstitüleri, içinde yalnızca kuramsal dersler yapılan bir kurum olmayıp, tarım ve teknik çalışmalar da yapılacağı için bu kurumları 'Enstitü' olarak adlandırmayı doğru bulduk (...) Enstitüde yetişecek öğretmenlere genel kültür ve meslek bilgileri kazandırmanın yanında, onları gittiği yerde köylüye önderlik edecek donanımda yetiştireceğiz. Çalışmalarda tarım ve tekniğin önemli bir yeri olacak. Bu yüzden Enstitü kurarken yerlerini tarım koşulları yönünden incelemek için Tarım Bakanlığı ile işbirliği içindeyiz..."

Enstitü kesimlerine giren illerin büyüklüğü küçüklüğü üstüne kaygısını belirten bir milletvekilini şöyle yanıtladı: "Bu işte şu il büyük, bu il küçük sorunu yoktur. Tarıma elverişli yerlerin bulunması ve iklim söz konusudur. Örnek vermek gerekirse Isparta'da açılacak Enstitüde Konyalı çocuklar da okuyacak, bu Enstitü Konya'nın öğretmenini de tamamlayacaktır..." dedi.

Şûrada olduğu gibi "Niçin yalnızca köyden öğrenci alınıyor?" sorusunu soranlar, milletvekilleri arasında da çoktu. Onlara bilinen yanıtı verdi:

" Şimdiye kadar ilköğretmen yetiştirmede düşülen yanlışlara düşmemek için bu kurumlara, kesin olarak köyde yaşamış ve ilkokulun her iki devresini köyde bitirmiş çocukları almayı doğru bulduk... Onları sınavdan geçirerek, sağlıklı kişiler seçerek, bedensel ve zihinsel yeteneklerine bakarak Enstitülere alacağız..." dedi.

Köylülerin hepsinin okutulmasına ve ayrı kurumlar açılmasına bu kadar önem vermenin sosyal bir sınıf yaratacağı kaygısı duyan milletvekilerine şöyle seslendi:

" Böyle bir şey söz konusu değildir. Parti programında yer aldığı gibi rejimimiz sınıf ve ayrıcalık istemez. Ancak biz kabul etsek de etmesek de yaşama

biçimi bakımından zümreler vardır... Amacımız köylümüzü bilgili, sağlıklı, üretici ve ülkesine bağlı yurttaşlar olarak yetiştirmektir. Yapmak istediğimiz, köylüyü donatıp kente akın ettirmek değil, onların kendi çevrelerinde iyileşme yaratarak kentin olanaklarını onlara sunabilmek, köyleri kendi içinde harekete geçirip canlandırmak, üretimlerini arttırmaktır. Ülkenin sosyo-ekonomik düzeyini yükseltmek, köylüye eğitim vermek sınıf yaratmaz; var olan farklılığı azaltır..." dedi.

Öğrencilerin Köy Enstitülerinde iyi yetişmeyeceğini söyleyenlere karşı çıktı:

Enstitülerden çıkacak öğretmenler, ilköğrenim vermek yönünden kent öğretmen okulunda yetişecek arkadaşlardan daha geri olmayacaklar. Çünkü bizim köyde vereceğimiz ilköğretim de kentte vereceğimiz ilköğretimden aşağı olmayacaktır. Köylü öğrenci kendi çevresinin ekonomik ve doğa sorunlarına karşı hazırlanacaktır... Bu yasa aynı zamanda bir plan ve program içeriyor. İlk amacımıza 15 yılda varacağız. İçinde bulunduğumuz yılı kaybetmiyoruz. [Yıl kaybetmeme konusu o gün için son derecede önemlidir. Tam bir seferberlik davranışıdır bu. Yasa 17 Nisan 1940'ta çıkar çıkmaz önceden yapılan hazırlıklar harekete geçirilerek, öğrenciler hemen alınmış, 1940 yılının yaz aylarında da eğitim verilen bu öğrenciler yıl sonunda ikinci sınıf öğrencisi olmuşlardır.]

Yücel konuşmalarını sürdürüyor:

"Köyler için yetiştireceğimiz bu öğretmenlerin geçimi için ayrı bir çözüm bulduk. Köylere gerekli otuz bin öğretmeni yetiştirmek, bugünkü bareme göre aylık vermek, zaman yönünden yüzyıllar ve 70-80 milyon'luk gider gerektiriyordu. Biz elimizdeki planla, zamanı 15 yıla, gideri 27 milyona indirdik... Bu nedenle yetiştireceğimiz öğretmenleri gidecekleri çevreye göre donatmayı düşünüyoruz. Bunun için köy yaşamından esin aldık. Onlara sağlanacak olanaklar rahat yaşama ortamlarını yaratacaktır. Bu yüzden onları kentlerde oturanlarla karşılaştırmak yanlış olur. Köy öğretmeninin geçimi için yaratılan maddi olanak, kent öğretmeninden az olmayacaktır. Köy öğretmenleri bu yaşama düzeyini başka yerde bulamayacakları için görevden ayrılmayı düşünmeyecekler...

Yasa incelendiğinde arkadaşlar özendirici yanlarını görecektir. Onlar için köyden kaçmak, görevden kaçmak diye bir şey olmayacaktır. Güvenceleri sağlamdır...

"... Yetiştireceğimiz bu öğretmenlerle 15 yıllık planımız uygulandığında en az bir buçuk milyon köylü çocuğu okuma olanağına kavuşacaktır..."

"... Emin Sazak arkadaşım eğitmenlerle ilgili kimi kaygılarını belirttiler. Eğitmenlerimiz gerçekten çalışkan, görevsever kişilerdir. Kendilerinden hoşnuduz. Bu düzenlemeyi ayrıca sürdürmek zorundayız. Nüfusu az köylere öğretmen gönderilinceye kadar onlardan yararlanacağız..."

Yasada "ahlak, karakter" gibi kayıtlar olmadığından söz edenlere ise eğitimci bir bakan olarak şunları söylüyor Yücel:

"Beden eğitimi ve ruh sağlığı yönünden ne kadar dikkatli olduğumuzu sanıyorum arkadaşlarım gördüler. Biz, eğitimde bedeni ayrı, ahlakı, düşünme-

yi ayrı görmüyoruz. Biri ele alınırken ötekini gözden ayrı tutmak yanlıştır. Biz bu yanlışı yapmamak üzere çalışmaktayız..."

Daha sonra da yanıtlarının bittiğini, isteyen varsa yeniden açıklama yapacağını bildirdi. "Tamam! Tamam! Başarılar dileriz!" alkışları yükselince son sözlerini söyledi:

"Bu yasa hazırlanırken dört encümenden geçti. Milli Eğitim, Tarım, İçişleri ve Bütçe. Bu kurullardaki arkadaşlar en küçük noktalara kadar emek vererek, düzelterek yasayı güçlendirdiler. Kendilerine teşekkür ederim... Bu yasa aşağı yukarı 15 yıl sonraki bir gerçeği bize bugün tatlı bir hayal olarak düşündürmektedir. Ben kendi payıma bunun mutluluğu içindeyim..."

Samsun Milletvekili Ruşen Barkın, "Hepimiz öyleyiz!" diye yanıt verdi. Yücel devamla: "Yüksek kurulunuzun bu yasayı onaylayarak, uygulanmasına olanak vermesini bekliyorum" dedi. "Bravo!" sesleri ve alkışlar yükseldi.

Birkaç milletvekili daha söz aldı, tartışma yeterli görülerek maddelere geçildi. Yasanın yanında söz alan ve coşkuyla konuşan çok sayıda milletvekili konuya olumlu bakanların görüşünü dile getirdi. Oylamadan sonra başkan, yasanın 316 oyla kabul edildiğini bildirdi. Yücel kapanış konuşması için yeniden kürsüye gelerek:

"Sayın arkadaşlarım, bizim hazırladığımız, encümenlerin üstünde çalıştığı bir yasa tasarısını şu anda kabul etmiş bulunuyorsunuz... Bu yasanın, ülkemizin geleceği, halkımızın eğitim gereksinimi ve köylümüzün kalkınması yönünden olan önemi onayınızla bir kez daha esaslı biçimde yürürlüğe girmiştir. Bunu görmekten büyük mutluluk duyuyorum. Şahsen uzun yıllar kalbimde sakladığım bir idealin yerine geldiğine tanık oluyorum. Bunun için yüksek kurulunuza içtenlikle, bütün yüreğimle bu tarihi anda en derin teşekkürlerimi sunarım" diyor. Alkışlar uzun süre kesilmiyor.[7]

Tonguç'un İş Eğitimi İlkesi

> *Eğitim toplum hayatından kopuk olursa, yani hayatın kendisi değil de bazı pedagogların ileri sürdüğü gibi, hayata hazırlık olarak programlanırsa, günün birinde kendi yaşamsal durumunu anlamaktan aciz kalabilir... Hayatın kendisi ise en başta 'iş' demektir."*[8]

1940 Nisan ayı başında Köy Enstitüleri yasası TBMM'de tartışılırken, İlköğretim Genel Müdürlüğü Başyardımcısı Ferit Oğuz Bayır, gece gündüz çalışarak, Enstitülerin kuruluş hazırlıklarını yapıyordu. Öğrenci alımında kullanılacak form-dilekçeleri bastırmış, önceki dört okulla birlikte yeni açılacak toplam 14 Enstitünün öğrencileri için diktirilen giysileri paketlemişti. Enstitü müdürleri bölgelerine giderken teslim edilecek ya da peşlerinden postalayacaktı.

Kız ve erkek öğrenciler için diktirilen giysilerin birer takımının iş tulumu olması ve sıcak iklimler için geniş kenarlı hasır şapkalar bulunması, kızlar için basma entari ve başlıklar ilk bakışta ilginçti. Bu özel giysiler, Köy Enstitülerinin belirleyici özelliğini anlatmaya yeterliydi. Yeni atılım, eğitimin yalnız niceliğini etkilemekle kalmayıp, niteliğini de tersyüz edecekti.

O yıllarda ortaöğretim öğrencilerinin kullandığı sarı, mor ve yeşil şeritli, kokartlı "şık" şapkalar ve "laci" takımlar yanında, iş tulumu ve hasır şapkanın eğitime getireceği yeniliğin anlaşılması ve onay görmesi kolay değildi. O alçakgönüllü giysiler, belki dünyada ilk kez, iş temeli üstüne kurulmakta olan özgün bir eğitimi simgelemekteydi. Yeni kurumlar iş yöntemiyle eğitim verecekti. Orada eğitimin, öğrenmenin aracı, ortamı ve yöntemi gerçek işler olacaktı. Öğretmen ve öğrenciler, iş tulumlarını giyerek, boş topraklarda kendi Enstitülerinin kuruluşu ile birlikte yeni bir eğitimin temelini atacaklardı.

Yeni insanı yetiştirmek için öncelikle yapılacak olan, Osmanlı eğitim anlayışını kırmaktı. Cumhuriyet kurulalı yıllar olmasına karşın bu anlayışın etkileri okullarda ve toplumda sürüp gidiyordu. Eğitim demek "iş"ten, iş yapmaktan kurtulmak demekti. Okullu için, okumuş için, "iş" olarak, kendi işini görmek bile bir onursuzluktu.

Şık şapkaları, "laci" takımları giyenler, işe yabancılaşmış tipler olarak yetişiyordu. Yoksul çoğunluk da elinden geldiğince onların peşinden gitmeye çalışıyor, okumak isteyenlerin çoğu, kendi için artık iş yapmanın biteceğini düşlüyordu. Cumhuriyetin üstünden yıllar geçmesine karşın teknik eğitim bile bu anlayışın etkisindeydi.

"Ekonomik yönden, üretim yönünden ülkenin gerçeklerine bakıldığında ilginç bir durum ortaya çıkıyordu: Eğitim görenler yalnızca 'memur' oluyor ya da işe el sürmeyen, yaratıcılığı olmayan, işsiz-güçsüz asalak bir grup olarak toplum ekonomisinden pay alıyordu. İşleri ve üretimi de ülkenin büyük çoğunluğu olan eğitim görmemiş kesim, özellikle köylüler yükleniyordu. Bu ekonomi ve eğitim çelişkisi Türkiyenin en önemli şaşkınlığı ve ayıbıydı."[9]

Bu gerçeği görmemek ülkenin yıllarını almıştı. Üstelik değiştirmek kolay değildi. Toplumda kökleşmiş bu alışkanlığı değiştirmeye kalkmak insanları şaşırtıyor, kimilerinin rahatını kaçırıyordu. O güne kadar kafalarda yer etmiş olan, "işe el sürmeyen okumuşluk" tarihe karışacak, yerine, eli kolu kafası birlikte çalışan, iş yapmayı erdem sayan, teknik beceriler kazanan, kendini ve çevresini bu yolla değiştirebilen yeni kuşaklar yetişecekti. Atatürk'ün eğitim görüşünde ve parti programında yer almasına, daha önemlisi Öğretim Birliği Yasası bunu gerektirmesine karşın böyle bir değişime gidilememişti.

Gerek yurtdışından çağrılan uzmanların, gerekse yerli eğitimcilerimizin o güne kadar göremediği bir gerçek vardı: Kuran buyruğuna göre düzenlenmiş din eğitimi, öğretim birliği yasasıyla programdan çıkarılınca, yerine "ulusal eğitim" olarak ulusun, laik toplumun yaşamsal gereksinimini karşılayacak içerikten yoksun, ezberci bir "müfredat" getirilmişti. Böylece laik eğitim, "işe el sürmeyen eğitim" anlamına getirilmişti. Oysa Türkiye'nin ivedi olarak bayındırlaşmaya, ekonomisini güçlendirmeye ve demokratlaşmaya, bu yollardan

geçerek uygarlaşmaya gereksinimi vardı. Yeni insanın bu bilinç ve donanımla yetiştirilmesi zorunluydu.

Tüm bunlar için sayısal yönden herkese ulaşmak yanında içerik yönünden herkese iş ve meslek kazandıracak, yaratıcı gücü geliştirici, etkin bir eğitim programı gerekiyordu. Bu nitelikte bir ulusal eğitim programının bir ayağı "iş"e dayanmak zorundaydı. Sonraki bölümlerde görüleceği gibi, Tonguç'un iş eğitimi ve üretim içerikli düzenlemesi, ayakları havada kalan öğretim birliği programına işlev kazandırıyordu. Din eğitiminden boşalan program, iş eğitimine dayanan, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik temelleri sağlam, iş ve meslek kazandırıcı bir içerikle dolacaktı. Tonguç'u "bize göre bir iş eğitimi" arayışına götüren nedenlerden biri ülkenin bu gerçekleri ve gereksinimiydi. Türkiye'nin, tüketici, ezberci eğitimle ne kaybedecek zamanı, ne buna yetecek parası, ne de işe el sürmeyen asalak bir okumuş kitlesine dayancası vardı.

Köy Enstitüleri, bir okul değil, büyük bir alan üstünde birçok birimleri ve iş alanları olan eğitim işletmeleri olarak kuruluyordu. Öyle ki Mahmudiye ve Hamidiye köylerinde kurulan Çifteler Köy Enstitüsü gibi bu birimler birbirinden kilometrelerce uzak bile olabilirdi. "İşletme demek akılcı iş demek"ti. Ders ve çalışmaların yarısının tarım ve tekniğe yönelik olması yasayla saptanmıştı. Tarım ve teknik demek "üretici iş" demekti. Kültür derslerinin ortamı da bu iş alanları olacaktı. Çok yönlü ve çok programlı iş yöntemiyle uygulamaya koyulup geliştirilecekti.

Böylesine kapsamlı bir iş eğitimi uygulamasına elveren yasal dayanaklar, yönetimsel, politik ve kültürel ortam hazırdı. Anayasanın fırsat eşitliği maddesi, Öğretim Birliği Yasası, yeni çıkan 3803 sayılı ve 1942'de çıkacak olan 4274 sayılı yasalar, böyle bir uygulama için büyük olanaklar sağlıyordu. Ama bu olanaklar yalnızca iş yapma, iş başarma olanaklarıydı. Para her zaman kısıtlıydı. Bu düzenlemede paranın kaynağı eğitimin doğrudan kendi olacaktı.

Enstitü müdürleri atama buyruklarını alıp görevlerine giderken bir şeyi iyi biliyorlardı: Gittikleri yerlerde kendilerini bekleyen, kurulmuş hazır "okul" olmayacaktı. Gider gitmez öğretmen ve öğrencileri toplayacaklar, hızla işe koyulacaklardı. Birçok birimi ve iş alanıyla birlikte Enstitülerini kendi emekleriyle kuracaklardı. Yönetimini ve kuruluşunu üstlendikleri kurumlar, ayağının üstünde duracak biçimde kendini yaratacak; böyle bir çalışmanın dayanağı iş eğitimi ve iş yöntemi olacaktı. Nedenleri, niçinleri, 1935 muhtırasında, ellerine verilen 3803 sayılı yasada ve Tonguç'un kitaplarında yer alıyordu. Seminerlerde, eğitmen kurslarında ve dört öğretmen okulundaki deneyleme sırasında bir bölümü bunu iş içinde denemişti.

Enstitülerdeki iş eğitiminin anlamı yalnızca bu kurumlara gelenlerin yetişmesini içermiyordu kuşkusuz. Büyük amaç, buradan köylere dağılacak elemanlar yoluyla, teknik ve tarım içerikli iş yöntemine dayanan bir genel eğitimi yurt çapında kitlelere yaymak ve yerleşmesini sağlamaktı. Giderek, yalnız köylerde değil, Türkiye'nin her yerindeki genel eğitimin, çağdaş gelişmelerin gerektirdiği alışkanlıkları kazandıracak bir iş eğitimi yöntemi temeline dayandırılması amaçlanıyordu.

Daha önce de değinildiği gibi Tonguç'un iş eğitimi görüşü yerli ve yabancı başka eğitimcilerden farklıydı. Amacı büyüktü. Kurtuluş Savaşı başarımızın esinlerini taşıyordu. Toplumun kendi başının çaresine bakabilmesi için yeni insanı bu yolla yetiştirmek gerekiyordu. Halkın gücünü örgütleyerek büyük bir savunma savaşı verebilen Türkiye'nin, öğretmen ve öğrencilerini, gençlerini çocuklarını iş temeline dayanan bir eğitimle örgütleyerek, cahillikten kurtulmanın ve köyleri canlandırıp bayındırlaştırmanın savaşımı verilecekti.

Konunun önemli yanı, onun "üretici iş"i eğitime nasıl sokacağı, geçmişin alışkanlıklarını kırarak, bizdeki "kısır pedagoji"yi fildişi kulesinden indirip üretici işle nasıl barıştırıp bağdaştıracağı sorunuydu. Ülkenin gerçeklerine, olanaklarına bakıldığında başka bir seçenek olmadığını anlamak zor değildi. Tonguç, bunu anlamıştı. Başka eğitimciler nasıl kendi ülkelerinin gerçeklerinden yola çıkmışlarsa o da kendi ülkesinin gerçeklerinden hareket ederek buluyordu sorunun çözümünü. Köy yaşamını bilimsel bir yaklaşımla tarayarak, elde ettiği verileri, yeni eğitimin pedagojik, psikolojik, ekonomik ve kültürel temellerini oluşturmada yetkinlikle kullanıyordu.

Köylünün büyük bir güç olduğunu, öte yandan yokluğun, yoksulluğun, doğa koşullarıyla boğuşmanın onlarda yarattığı olumsuzlukları görüyordu: "Onlar, durumlarını biraz düzeltmek için kadınıyla kızıyla, yaşlısı genci, çoluk-çocuğuyla ilkel yöntemlerle durmadan çalışmaktaydı. Resmi pedagojinin –ya da okul eğitiminin– tersine, köy toplumunda çocuklar ve gençler, ana-babalarının yaptığı işlere küçük yaşlarda katılmaya başlıyordu. Köy çocuğu eliyle bir şey tutacak duruma geldiğinde kendini iş yaşamının içinde buluyor, birçok sorumluluğu paylaşıyordu." Köylü gençler köyüne, köylüsüne karşı sorumluluk taşıyordu.

Bu gerçeklerden hareket ederek, iş eğitimi görüşünün sosyal ve "psikolojik" temelini, köy çocuklarının önceden işle tanışık ve barışık olan yaşam biçimlerine dayandırıyor. Saptamalarını eğitim biliminin ışığında yoğurup biçimlendirerek, çağcıllaştırarak, kurmakta olduğu çok yönlü eğitim Enstitülerin temeline sağlam bir ilke olarak yerleştiriyor. O, köşesine çekilmiş olan klasik pedagojiyi, uyumakta olan eğitimi bu yolla doğurganlaştıracaktı. Onun "İş içinde, iş vasıtasıyla, iş için eğitim" ilkesinin ham maddesi, köy kaynağından fışkırdığını söylediği bu zorunlu gerçeklerdir.

Tonguç, gençliği (köylü gençliği de), eğitim psikolojisi ve sosyal psikoloji yönünden iyi incelemiş ve gözlemlemiş bir eğitimcidir. Çocuğa ve gence olağanüstü gücü ve yaratıcılığı olan bir varlık olarak bakar. Herkesin bir işe yarayacağını, bir mesleği çok iyi yapabileceğini düşünür. Eğitimin, öğretmenin görevinin bu yetenekleri söndürme yerine, toplum ve birey yararına son sınırına kadar geliştirilmesini bekler. Bunun yalnız düşünsel yönden değil, çok yönlü alanlarda yapılmasını önerir. "İlginç alanlarla tanıştırılmayan, yalnız öğretmenle sınırlı kalan çocuğun yaratıcı yeteneklerini kaybedeceği"ni söyler. Bu ilginç alanlardan biri, başta geleni "iş"tir. "İş dünyayı yöneten sistemdir."[10]

Onun Enstitülerinde "iş ve teknik, kaçılacak, küçümsenecek, el sürülme-

yecek bir angarya olmaktan çıkacak", tersine en önemli yere, eğitimin koynuna, okulun kalbine girecek, tüm eğitim yaşamını biçimlendirecektir. İş ve teknik sanatlar, güzel sanatlar kültürü, kişiliğin bir boyutu olacak, onsuz insan eksikli sayılacaktır. Öğretmenlik, tarımcılık, sağlıkçılık ve teknik alışkanlıklar Enstitülerde iş içinde öğrenilecektir. Böylece öğrenci edilgenlikten kurtularak, durmadan yapan, yaparken öğrenen, güzelleştiren, öğrenirken üreten, düşünce de üreten bir varlık olacaktır. Zengin bir iş eğitimi ortamında yeteneklerini geliştirerek davranış değiştirecektir. Tonguç'unun Enstitülerini yöneten düzen, iş olacaktır.

Bu bağlamda Tonguç'un çağdaşı eğitimcilerden cesurca ayrıldığı önemli ve ilginç bir noktayı görmek gerekir: O da eğitimde insan öğesinin yerini hiçbir şeyin alamayacağını bilir. Bu nedenle yönetici ve öğretmenlerin işlevini son derece önemser. Ama ona göre eğitimi gerçekleştirecek, geliştirecek insan öğesi yalnız öğretmenlerle yöneticiler değildir. "Olağanüstü yetenekleri olduğu"nu düşündüğü öğrenci kesimi, eğitimin insan öğesinin önemli bir boyutudur. Öğrenciyi asla eğitimin piyonu olarak görmez. Enstitülerde öğrencinin yeri öğretmenin arkasında ya da karşısındaki sıralarda olmayacaktır. Onun iş yöntemi, öğretmenle öğrenci arasında olan bu klasik sınırı yıkıyor. Orada yönetici, öğretmen ve öğrenci yan yana, el ele olacaktır. Birlikte işe girişip birlikte çalışarak, yeni eğitimin uygar ortamını ve teknolojisini birlikte yaratıp, birlikte yaşayacaklardır. Gerekince birlikte öğreneceklerdir. İş yöntemi uygulaması bunu zorunlu kılar çünkü.

Onun için Köy Enstitüleri düşünü kurarken, bu kurumlara yönetici ve öğretmen ararken, seçimini ünlü eğitimci, güçlü öğretmen üstüne değil, köylü öğrencilerin gücü ve onların yaratıcılıklarını geliştirme üstüne kurar. Onların içinden ne yetenekler çıkacağını; işe, eğitime nasıl sarılacaklarını bilir. Bu nedenle, öğrenciyle yanyana, elele, günüllü halk bilimcileri, ustaları gibi çalışabilcek yönetici, öğretmen ve ustaöğreticiler bulmayı yeğler. Kendisi böyle bir öğretmendir. Yöneticiliğini de böyle yapmaktadır.

Enstitülerde, en büyüğünden en küçüğüne kadar kızlı erkekli tüm öğrenciler, yönetici ve öğretmenler gibi eğitimin gerçek "insan öğesi" olarak yer alacaktır. Deneme aşamasında eğitmen kurslarında ve deneme öğretmen okullarında bunun örneği verilmiştir. Tonguç, sistemin gelişmesinde, Enstitünün kurulmasında, çevrenin yaşama elverişli ve güzel düzenlenmesinde, dahası, bu bağlamda ülkenin ve toplumun iyileşmesinde öğrencileri hep sorumlu ve yetkili görecektir.

Gençliğe ve öğrenciye bu anlamda yetki, sorumluluk, ve özgürlük vererek, hem gerçek yaşamın işlerinin yapılmasını, hem yeteneklerin gelişmesini, hem de bu yolla yeni bir eğitimi yurt çapında yaşama geçirmeyi planlamış başka bir örnek, eğitimin ne eski ne de yakın tarihinde vardır.

Amerika'da Dewey'in "toplumun küçük bir modeli" denen okulunda da, Pestalozzi'nin "Çocuklar Köyü"nde de, Rusya'da Makarenko'nun "Gorki Topluluğu"nda da, Blonski'nin "İş Okulu"nda da, ünlü Kerschensteiner'in iş eğitimi görüşünde de, sözü edilmesine karşın, gerçek yaşamın işleri içinde, pedago-

jiden, kültürden, "iş"ten ve üretimden ödün verilmeden bir uygulama yapılamamıştır. Bu uygulamada ise, öğrenciye değer yaratma olanağı sağlanmıştır.

Ona göre, "Eğitim toplum yaşamından kopuk olursa, yaşamın kendisi değil de bazı pedagogların ileri sürdüğü gibi yaşama hazırlık olarak programlanırsa, günün birinde kendi yaşamsal durumunu anlamakta güçlük çekebilir... Yaşamın kendisi ise en başta 'iş' demektir."

Önceki bölümlerde değinildiği gibi Tonguç, iş eğitimi görüşünü geliştirmede elbet başka eğitimcilerden esin almıştır. Ama onlardan ötedeki özgün görüşünü, ülkesinin gerçeğine, beklentisine ve gençlik kaynağına kendi aynasından bakarak, eğitbilimin gücünü kendi yöntemiyle kullanarak geliştiriyor.

Eski bilgelerden Montaigne de gençliğe böylesine bel bağlayanlardan biridir. "Dünyadaki en güzel insan eylemleri otuz yaş öncesinde başarılmıştır" diyerek, çocukluk, çıraklık yıllarının uzatılmasından yakınır.

Başka bir yaklaşımla, Tonguç'un eğitimde gençlere yetki ve sorumluluklar vererek "onları her yönüyle iş içine sokma" görüşünün politik esinlerini Atatürk'ün gençlik görüşüne dayandırdığını söylemek yanlış olmaz. Atatürk, "Gençliğe Hitabe"sinde, onlara yetki ve sorumluluk için bildiri çıkarırken, ülkenin içinde bulunduğu koşulları gözönüne almıştır. Onlara erişkinlerin arkasında değil, yanında hatta önünde yer vermiştir. Çünkü ülkesi, verdiği savaşımın kazanımlarını korumak, yıkımlarını onarmak, siyasal ve ekonomik yönden güçlenmek zorundadır. Bunlardan en az büyükler kadar gençleri de sorumlu ve yetkili sayar. Atatürk bunları düşlerken, elbet gençlere bu nitelikte bir eğitim verilmesi başta gelen özlemlerinden biridir. Geleceğin sağlıklı erişkin kuşaklarının varlığı, gençliği bu anlayışla yetiştirmekle olasıdır çünkü. "Eğer bu işim olmasaydı milli eğitim bakanı olurdum" demesinin anlamı budur.

Tonguç'un, bu birikimlerden elde ettiği veriler, ulaştığı bireşimde kendine özgü "İş Eğitimi" görüşünün örgülerinden biri oluyor. Köy Enstitülerinin temeline bu anlamdaki iş eğitimi görüşü ve yöntemini koyarak yeni bir eğitim yaratıyor.

Birçok kez yinelendiği gibi Köy Enstitülerinde gelişen iş eğitimi görüşü, yalnız el becerisini, yalnız bireyin iyileşmesini, yalnız üretimi, yalnız iş gücü hazırlamayı amaçlayan tek boyutlu görüşleri aşar. Onun yöntemi, iş ve eğitim ilişkisini her yönüyle içeren bir bakış olarak eğitimin tüm alanlarını kapsar. Bir ders, bir program değil, bir felsefedir. Eğitimin gerçek yaşamın işleri içinde en yüksek düzeylere geleceğini düşünür. Onun Enstitülerinde iş eğitimi, gerçek yaşamın tümünü içine alacak bir anlayış, bir yöntem olacaktır. Bir bakıma, yaşamın işlerinin eğitim biliminin gücüyle programlanmasıdır. "Bu anlayış, Amerika'yı Avrupa'dan, Avrupa'yı Doğudan daha ileri götüren; ekonomik, politik ve eğitim alanlarında daha üstün yapan bir oluşumun ta kendisidir."[11]

Köy Enstitülerinde "İş", hem araç, hem amaç, hem yöntem olacaktır. İş yaparken, gerçek işlerin içinde eğitim verilirken, kalıcı öğrenmeler sağlanacaktır. Gerçek işler içinde ortaya çıkan ürünler, eğitimin giderine katkı olacak, uygar bir eğitim ortamı yaratmaya olanak sağlayacaktır.

Tonguç'un iş eğitimi görüşünün bir amacı da sağlıklı bir meslek vermektir. Ona göre "Mesleğin işleri içinde meslek kazandırmak bir eğitim işidir. Tüm meslekleri okula sokmak, eğitim biliminin ışığında, iş içinde tüm bilgi ve becerileriyle kazandırmaktır. İşi iyi yapmak, mesleği iyi yapmak demektir. İş çalışmaktır, çalışkanlıktır. Yaratmaktır, keşfetmektir, değiştirmektir, eylemdir."

Daha önemlisi, onun iş eğitimi yalnızca maddi ürün ve üretim amaçlamıyor. Enstitülerde uç veren yeni kültür ortamının, demokratik yaşam biçiminin verimli toprağı da iş eğitimidir. Ürün yalnızca maddi alanda olanlar değildir. Düşünce üretmede, kültür ve sanat üretmede, estetik gelişmede, her türlü yaratıcılıkta temel yöntem ve araç "iş" olacaktır. Örneğin, kuru kuruya nota öğretilmesine karşı çıkar. "Müzik bilgisi ve nota, bir şarkı söyleyerek, çalgı çalarak, iş içinde öğrenilmelidir" der. Bu anlamda şarkı söylemek bir iştir.

Enstitülerin dayandığı iş eğitimi, bu kurumların belirleyici özelliği olacaktır. Kendi uygar ortamını, kültürünü, eğitim teknolojisini bu yolla yaratırken, gençler kendileri de hızla değişecektir. Değişen yeni ve donanımlı insanlar, köy yaşamının gerçek işleri içinde yeni bir davranışla ve yeni bir yöntemle çalışarak, köyü canlandırma savaşımına çıkacaklardır.

Eğitimin Ekonomik Temelleri

> *... Köy Enstitülerinde nöbetlerde ya da nöbet dışında önceden saptanmayan pek çok güç ve değişik iş vardır. Öğrenciler kendi gelişmelerini sağlayan ve bulundukları kurumun yaşamını ilgilendiren bütün bu işlerde çalışırlar. Öğretmen ya da kümebaşı gerek teker teker, gerekse kümeye iş verirken, bunun amacını, önemini anlatır. İşlerin, çocuğun yaşına ve düzeyine uygun olmasını hesaplar. Onlarda işe karşı istek uyandırır. Öğrencilerde çalışma alışkanlığı kökleştirilmezse kurumun yaşamıyla ilgili birçok iş yüzüstü kalır. Harcanan emeklerin çoğu boşa gider, çocuk kendini yetiştirme olanağı bulamaz..."*[12]

Eğitimle ekonominin tartışılmaz ilişkileri olduğu biliniyor. Başta geleni parasal kaynak sorunudur. İnsanların eğitim görme isteği arttıkça, gider kaygısı çoğu toplumların ekonomisini bunaltmaktadır. Konunun ikinci önemli yanı ayrılan kaynağı akıllıca kullanarak kendi içinde ekonomik davranmak ve öğrencileri tutumlu olmaya alıştırmaktır. Üçüncüsü ekonominin insan gücünü hazırlama görevidir. Eğitim bu görevini iyi yaptığı oranda kalkınmaya büyük katkı sağlar; eğitim yoluyla gelişen yetenekler, ekonominin nitelikli gücünü artırır. Böyle bir eğitim ortamında bireyler tutumlu ve üretken insanlar olarak

yetişir. Eğitimle ekonomi arasında sağlıklı bir denge kurulamayınca bunların hiçbiri olmaz.[13]

Ülkemizde Osmanlı döneminden bu yana, Köy Enstitülerine gelinceye kadar ve Enstitüler kapatıldıktan sonra, halkın tümüne eğitim vermenin önündeki büyük engellerden başta geleni, çoğunlukla ekonomik gider sorunu olmuştur. Tonguç 1935'te ilköğretim genel müdürlüğüne atandığında, ona temel eğitimi yüzde yüze çıkarma görevini yükleyenler, bu işin ekonomik sıkıntısından bunalmışlardı. Çünkü uygulanmakta olan tüketici eğitim ülkenin altından kalkamayacağı bir gider istiyordu.

Gene F. Kirby'nin saptamalarına göre, "Türkiye, feodal Osmanlı toplumundan sonra, Kemalist düzenini kurmuş ve onun devletçi ekonomisini yaratmaya çalışan yeni bir ülkeydi. O dönemde ekonomiye yol gösteren 'Kadr cular', ulusal ekonomiyi bağımsızlığa kavuşturmak için ülkenin insan kaynağını seferber etmeyi düşünüyorlar, ama bunun nasıl yapılacağıyla ilgili somut bir öneri getiremiyorlardı. Ekonomi ve sorunları eğitimden çok ayrı bir konu olmamakla birlikte, Milli Eğitim Bakanlığının ve Tonguç'un görevi dışında kaldığı için burada nedenler üstünde durulmayacak. Ancak yeni cumhuriyetin ekonomik sorunlarının da eğitim kadar usta eller aradığı bir gerçekti. Ekonomi rayına otursaydı eğitimin ekonomik sorunu azalacaktı. Tonguç, 1932'de yazdığı ve 'devletçi düşüncenin liberal kanadına bir tepki' gibi görünen, *İş ve Meslek Eğitimi* yapıtında, 'mesleksel yetiştirme ve iş eğitimi' görüşüyle, eğitimin ekonomik çıkmazına dolaylı bir çözüm yolu gösteriyordu." (s. 55) Önceki bölümlerde yer aldığı gibi, çoğunluğun eğitimi için Köy Enstitülerinden çok önceleri, bu yapıtında eğitimin ekonomik giderine yönelik gerçekçi ipuçları veriyordu.

Onun iş eğitimi görüşünün bir önemi, eğitimin ekonomik temelini açıklayan baştaki ilkelerle çakışmasıydı. Enstitülerde uygulanan iş eğitimi yönteminin yarattığı sonuçlarla, doğrudan ve dolaylı olarak ekonomik sorun en aza iniyordu. Yeni eğitim, yaptığı işlerle gider sorununu kökten çözümleyecekti. Kendini yatırıma dönüştürerek, ekonomik yönden süreklilik yaratacaktı. Öğrenciler, "iş içinde, iş vasıtasıyla ve iş için eğitim" görürken yada onun başka bir anlatımıyla, "gerçek yaşamın işleri içinde, yetişkinlik döneminin sorumluluklarını alarak, yaşamın işlerini araç olarak kullanarak" öğrenim görürken, ortaya çıkan ürünler eğitimin giderini büyük çapta azaltacaktı.

Örneğin, öğrenciler Enstitülerini kendileri kurarak, tarımsal üretim ve hayvancılık yaparak, dikişlerini kendileri dikerek, teknik işlerini, binalarını kendileri yapıp, elektrik santrallarını kurarak, gerek tüm Enstitünün gerekse kendi eşyalarının bakım ve onarım işlerini; yollarını, kaldırımlarını, su kanallarını kendileri yaparak, bataklıklarını kendileri kurutarak; dahası, gereksinimden çok üretip satarak, eğitimin parasal yükünü en aza indireceklerdi. Enstitüler aralarında örgütlenip, gerektiğinde birbirlerine yardım ekipleri gönderecekler, yardım almak için devlete koşma yerine, birbirlerine yardım edeceklerdi. Halkın kendi davranışı olan "imece" geleneği, bu kurumlarda akılcı ve örgütlü modern bir dayanışma yöntemine dönüşerek, yeni eğitimin gelişmesin-

de büyük bir ekonomik güç olarak kullanılıyordu. Buradan çıkan öğretmenler göreve başlayınca köyde eğitim de benzer yöntemle yapılacaktı.

Yinelemek gerekirse, eski tüketici eğitimle toplumun tümünü eğitmek şöyle dursun, devlet tüm parasal kaynaklarını akıtsa, yalnızca Köy Enstitülerinin giderini bile karşılaması olası değildi. Kaldı ki tüketici eğitim, ekonominin insan gücünü hazırlayıcı bir nitelikte olmadığından, o eğitimden geçenlerin işe yaramaması, nitelikli insan gücü boşluğunu dolduramaması da eğitimin devlete ve ekonomiye olan yükünü artırıyordu. Böylece eğitim toplumun yoksullaşmasına yol açan etkenlerden biri oluyordu. Oysa Enstitüler, daha kuruluş aşamasında kendi yağıyla kavrulmaya başlayarak kendini kuruyor, işletiyor, eğitim ortamını donatıyor, gün geçtikçe zenginleşiyor yatırıma yöneliyordu.

Böylece, Enstitü sisteminin getirdiği, mesleksel yetiştirmeyi de kapsayan iş ilkesi, ekonominin nitelikli insan gücünü hazırlamanın da abece'si oluyordu. Bu sistemde öğrenciler, "gerçek yaşamın içinde, yetişkinlik zamanının sorumluluklarını alarak, gerçek işleri öğretim aracı olarak kullanarak" çalışırken mesleksel alışkanlıklar kazanacaklardı. Bu bağlamda Tonguç'un iş eğitimi, ne yalnız pedagojik, ne yalnız ekonomik anlamda olmayıp, mesleksel yetiştirmeyi de kapsayan, yeni bir yetiştirme yöntemi ve yaşama biçiminin özgün ilkesiydi.

"İnsanoğlunun temel gereksinimlerini karşılayamadığı durumda ya da yeryüzünün eşit olmayan bölüşümü ve olanakları karşısında duyulan başkaldırıyı çocukluğunda yaşamış bir eğitimci olarak" Tonguç, eğitimin ekonomik temeline koyduğu dayanakla, fırsat ve olanak eşitliğine getirdiği seçenekle , abartılacak kadar büyük ve dünya çapındadır. Gelişmiş Batı ülkeleri için eğitimin ekonomik gideri kuşkusuz böylesine sorun olmamaktaydı. Bu ülkelerin ekonomik düzeninde, anaparası çok ve nüfusları çoğalmadığından eğitimin gideri onları zorlamıyordu (Ayrıca nüfus artışını da eğitimin dengelediği bir gerçektir). Ama bugün olduğu gibi, dönemin Türkiyesi için de ekonomik gider, hep sorun olmuştu.

Eğitimdeki tutumluluk anlaşıyışımızın Batıdan değişik olması gerekiyordu. Tüketim toplumlarında yapılan tutumlulukla, bizim gibi bir ülkenin okullarındaki durum benzer olmak zorunda değildi. Kaldı ki Batılılar, özellikle Almanlar, ne kadar varsıl olurlarsa olsunlar, eğitimde tutumluluğu, toplumsal tutumluluğu bir yaşama biçimine dönüştürmüşlerdi. Özellikle İkinci Dünya Savaşının getirdiği sıkıntılar, eğitimde daha çok ekonomi yapmayı zorunlu kılıyordu.

En iyi niyetle de olsa, devletin eğitime yatırımının kısıtlı olacağı o dönemde, Köy Enstitülerinde yapılan iş eğitiminde, alıştırma (temrin) yapmak için zamandan, emekten ve maddeden hiç kayıp vermeden yapılan işlerin, gerçek gereksinmeleri karşılaması ile yöntem kendi tutumluluğunu içinde taşıyordu. Böyle bir eğitim, bizim gibi ekonomisini düzene koymaya çalışan toplumlar için en uygun örnekti. Kaldı ki, paralı ülkeler için bile eğitim her zaman ederi yüksek bir yatırımdır.

Tonguç, sistemini kentin düzenli bir okulunda ya da fildişi kulede geliş-

tirmiyor. Ya da eski kuramların peşine takılmıyor. Anadolu toprağına çıkıyor. Eğitimin kendi olanaklarını, kendi uygar ortamını yaratması amacının bir düşleme olmadığını ön denemelerle kanıtlıyor. Ekonomik giderin anahtarını bu denemeler sırasında yapılan çalışmalarla buluyor. Eğitmen ve öğretmen adayları, kendi barakalarını, binalarını kendileri yapıyor. Çivi yokluğunda eski çiviler düzeltilip kullanılıyor. Bu sonuca vardıktan sonra, önceki hesaplara göre 70 yılda yapılamayacak olanları devlete çok yük olmadan, 15 yılda yapabilmenin düzenini, örgütünü kuruyor. Kuşkusuz bu Türkiye için, köylü için, başına devlet kuşu konmak gibi bir fırsattı. İş eğitimi uygulamasının üretime dönüşerek, eğitimin kendi giderini büyük çapta karşılama durumuna gelmesini ülkemiz ve dünya ilk kez görüyordu. Kaldı ki yalnız gideri karşılama değil, kendi yatırımını ve bireyin çok yönlü gelişimini de sağlayarak nitelikli insan gücünü artırıyor ve daha çok kişiye eğitim verme olanağı yaratıyordu. Böyle bir eğitim ülkeye, yıllara dağıldığında, okullaşma en uzaktaki köylere kadar kısa sürede gidecek, toplum nitelikli insan gücüne kesecekti. Böyle bir gelişme tüm ülkeyi sarınca Tonguç'un, küçüklükten beri baş koyduğu, "parasızların okuması" sorunu hem de en nitelikli biçimiyle kökten çözümlenecekti. Daha önemlisi, böylesine bir olanak, toplumsal ve ekonomik farklılıkların yarattığı ayrıcalıkları azaltacaktı, demokratikleşmeyi yaratacaktı.

Daha açık bir anlatımla şunlar oluyordu: İşe ve üretime dönük bir yöntemle, kendi giderini yaratan eğitim yoluyla, ülkenin tüm insanları için büyük bir eğitim çarkı kurulmuştu. Köy Enstitülerinde geliştirilen anlayış ve ekonomik alışkanlıklar, tek tek köylere, bireylere ulaşacak köyün içten canlanması, insanların bilinçlenmesi, iş ve meslek sahibi olması, beklentilerinin değişmesi, iyi bir üretici, iyi bir seçmen, bilinçli bir yurttaş olarak yaşama sarılması sağlanacaktı. Böylesine nitelikli bir eğitimin yüksek bedelinin büyük bölümünü yurttaşlar kendi emekleriyle ödemiş olacakladı.

Bu düzenleme, "en iyinin olmadığı yerde" ulusal eğitime getirilen iyi bir ekonomik çözümdü. Karışık ve karmaşık bir yanı yoktu. O bunu, tüm ülkenin genel eğitimini, ekonomik ve mesleksel içerikli yeni bir iş eğitimi görüşü temelinde örgütleyerek başarıyordu. Enstitülerinde bunun temellerini atıyordu.

Eğitimin, uzun süreli bir yatırım olmasına karşın, eğitmen yetiştirmeyi kısa sürede verime ulaştırmıştı. Enstitü uygulamasında kısa süreli olası sonuçları alabilmek için, en azından altı yıllık programı beş yıla sığdırarak, yılın 12 ayında eğitim yaparak, nitelikten ödün verilmeyecekti. Doğan çocukların, çoğalan okumamış nüfusun beklemeye dayancası yoktu çünkü. Çünkü yeni cumhuriyetin, ivedi olarak "yeni insan"a, yetişmiş insan gücüne gereksinimi vardı.

Çalışma Arkadaşları

Yeni insanı yetiştirinceye kadar eskilere kapsamlı ve çekici hedefler göstererek onları kazanmak... Ancak davayı entellektüelizme feda etmemek gerekiyordu..."[14]

3803 Sayılı Yasanın çıkması, ilköğretim davası için önemli bir kazanımdı. Ama yasalar, yönetmelikler kadar onları uygulamaya koyacak kişilerin tutumu da önemliydi. Özellikle eğitimde insan öğesi, başarıya ulaşmada temel etkendi. Önündeki önemli sorunlardan birinin, "dava" için kazanılacak çalışma arkadaşları olduğunu 1935'te göreve geldiğinde düşünmeye başlamıştı. Üstelik sıfırdan başlayan bir eğitim için konu daha da önemliydi. Köy Enstitüleri, bozkırda çadırlarda başlayarak, kuruluşun ve geleceğin tüm işlerini kendi düzenlemek zorundaydı. Bunu başarmada, yönetip yönlendirmede, yönetici ve öğretmenlerin işinin ağır olacağı doğaldı. Dahası, illerde vali, milli eğitim müdürü ve müfettişlerin, ilçelerde kaymakam ve milli eğitim memurlarının, köylerde muhtar ve köy kurulunun ilköğretim işine gönül vermesi onu yakından ilgilendiriyordu.

Gerek meşrutiyet döneminde, gerekse cumhuriyetten sonra, iyi gitmeyen işlerde uygulayıcıların olumsuz tutumlarının büyük payı olduğu kanısındaydı. Yapılamayan işler için, "cumhuriyet yeni insanını yetiştiremedi; duruma eski Osmanlı anlayışı hâkim oldu, bu yüzden işler yürümedi" diye yakınıyordu. İlköğretim genel müdürlüğü görevi verilip, kendinden köyde eğitimin çözümü istenince, ilk iş olarak köyü canlandıracak "yeni insanın yetiştirilmesi"ni bu nedenle önermişti. Onun bu önerisi hükümetin eğitim politikasını etkilemiş, yeni eğitmen ve öğretmen yetiştirme bu amaçla başlatılmış, 3803 Sayılı Yasa bunun için çıkarılmıştı.

Kuruluşun ilk aşamasındaki önemli sorun, yeni öğretmenleri kimlerin yetiştireceğiydi. "En iyinin olmadığı yerde eldeki iyilerden iyi yararlanmak" önemli ilkelerinden biriydi. "Yeni insanlar yetişinceye kadar, eskilerin içinden davaya inananlara çekici, kapsamlı hedefler göstererek işi yürütmek" gerekiyordu.

Ancak "1938'de bunları meslek çevrelerine anlatmak ve gerçekleştirmek kolay değildi. Meslektaşların çoğu, güçlükleri göze alarak, eğitim yoluyla köyü canlandırma işine dalmak için özenilir bir durum görmüyor, pek çok kişi bu işlere katılmaktan çekiniyor, gidilecek yerin kente yakınlığı soruluyordu. Çünkü o zamana kadar bu konuda yapılanlar sonuçsuz kalmış, onları yalnızlığa itmişti. Geçmişte gerekli hazırlıklar yapılmadan açılan köy yatılı okullarının, köy öğretmen okullarının kapatılması, onların güvenini sarsmıştı. Yeni köy davasına gönül verecekler bunları göze almak zorundaydı. Avrupa ülkelerinde de köyde eğitim davasına ilk katılanlar aynı zorluklarla karşılaşıp onları yenmişlerdi." Böyle açıklıyor *Canlandırılacak Köy* adlı yapıtında (s. 568).

"Yıllarca klasik pedagojinin erdemiyle uçacağını sanan, Almanya'da Viya-

na'da eğitim görmüş insanları, hem de çadırlarda, dağ başlarında üstlenerek, onunla birlikte, eğitim denen hazır yiyiciliği yıkıp, yerine yeni, üretici bir eğitim kurmanın savaşımını verebilecek elemanları bulmanın kolay olmayacağı" doğaldı.[15]

Önce de değinildiği gibi o, bu iş için ünlü eğitimciler, yöneticiler, sıfırcı matematikçiler aramadı. "Davayı entellektüelizme feda etmemek" gerektiğini düşünüyordu. Bunun anlamı şuydu: Adama göre iş, diplomaya göre iş değil, "işe adam" arıyordu. Yakınlarına, arkadaşlarına ya da diplomaya göre iş vermek yerine, işin önemini düşünüp, o işi yapabilecek, inanarak yapmak isteyecek kişiyi arıyordu. Görev almak isteyenlere ve çağırdıklarına, kendilerini deneme fırsatı veriyor, aradığı çalışkan ve "Enstitü davasına gönül verecek" elemanları böyle buluyor ve seçiyordu.

Öncelikle güvenilir yöneticiler gerekliydi. Kurulmakta olan Köy Enstitüleri, masa başından yönetilecek kurumlar değildi. Böyle olmayacağı deneme yıllarında görülmüştü. Eğitim yöneticisinin masa başı işlerine gömülmesine karşıydı. Yeni eğitim böyle bir yönetici istemeyecekti. Bu yöndeki eski alışkanlığı önce kendi genel müdürlük görevinde kaldırmıştı. Bu tür işleri alanın görevlilerine bırakarak, sık sık bölgelere gidip, Enstitülerin kuruluşunu iş içinde denetliyor, onlara yardım ediyordu. Böyle olmak yazışmalı vb. görevlerikesintiye uğratmak anlamına gelmiyordu kuşkusuz. Yardımcısı Ferit Oğuz Bayır bu işleri eksiksiz yürütüyor, dahası gittiği yerlere telgraflar çekip mektuplar yazıyor, o da oralardan benzer yöntemle merkeze haberler yolluyordu. Onun bu tutumu, gerek eğitim, gerekse başka alanlar için yeni bir yönetici örneği getiriyordu.

Çalışma arkadaşalarına kişisel bir gelecek sunmuyordu. Ancak özlük haklarını yasa ve yönetmeliklerle güvence altına aldırtıyordu. Onların yurtseverliğine, ülkücülüğüne seslenerek amaca ortak ediyordu. Seçiminin başta gelen kuralı, köy davasına gönül vermek ve çalışkanlıktı. İsteyen kalır, isteyen gidebilirdi. Ama kalıp tembellik ve aykırılık yapmaya, eski alışkanlıkları sürdürmeye asla yer yoktu. İlk çalışma arkadaşları, eğitmen kurslarının açılması sırasında seminere katılan, daha sonra kurslarda ve deneme öğretmen okullarında görev alan milli eğitim müdürü, müfettiş ve ilkokul öğretmenleriydi. Kurs programlarını ve eğitmenlerin kullanacağı kılavuz kitapların taslaklarını onlarla hazırlamış, deneme çalışmalarını onlarla başlatmıştı.

Eğitmen kursu ve öğretmen okulu denemesi ona işe adam seçmede önemli ipuçları vermişti. "Köyde eğitim davasının önemine inanıp; geriliği, cahilliği yenecek ateşi içinde taşıyanlar", onun çevresinde yer almaya daha o günlerde başladı. Onlar, bir yandan görev yaparken, bir yandan iş içinde yetişiyor, kendilerini geliştirmek için çaba gösteriyorlardı.

Gerek deneme yıllarında, gerekse Enstitülerin kuruluşu sırasında görev alan yönetici ve öğretmenlerin çoğunun öğretmen okulu kökenli ve Gazi Eğitim çıkışlı olması eleman seçme yönünden ona kolaylık sağlamıştı kuşkusuz. Konumu gereği bu kesim insanlarının meslek psikolojisini iyi biliyor, içinden geçtikleri süreci tanıyordu. Kendi de onlardan biriydi. Aralarında okul arkadaşları eski öğrenicileri, Onuncu Yıl Sergisini birlikte hazırladığı kişiler vardı. On-

larda, meşrutiyetin Satı Bey'inden, Ethem Nejat'tan geçip gelen izler vardı. Dr. Reşit Galip'in köycülüğünden cumhuriyetin devrimci bakanı Mustafa Necati'nin ülkücülüğünden esin almışlardı. Daha önemlisi Kuvayı Milliye ruhu taşıyorlardı. İçlerinde, Atatürk'ün, İnönü'nün ardında savaşmış, Şam'ı, Yemen'i, esirliği yaşamış; Trakya'da çeteye, İzmir'in kurtuluşuna katılmış olanlar vardı. Daha gençler, Kurtuluş Savaşının yeniyetmeleriydi. Cumhuriyet öğretmeni olarak hepsi yurtsever ve çalışkan kişilerdi.

Tonguç onları köyü canlandırma amacına yönelterek, "ortak akıl, ortak iş" yöntemiyle çevresinde toplayarak, herbirine ilköğretim davasının köşe taşları olarak görev verip, önemli işler bekliyordu. İnsana önem vermek, ondan çok şey beklemek onun ilkelerinden biriydi. Kuşkusuz arkadaşları arasında sorun yaratanlar, onu uğraştıranlar çıkacaktı. O, bunlardan kimilerini kazanmak için sabır gösterecek, ama kalıp davaya kötülük edenlere, işleri köstekleyenlere asla ödün vermeyecekti.

"Kendi inandığı konularda başkalarını etkileyip inandırabilmek onun önemli özelliklerinden biriydi. Onlara ülke sorunlarını anlatıyor, tartışıyor, tartıştırıyor, nice değerli eğitimciyi yanma çekiyordu." Özellikle Gazi Eğitim çıkışlılardan seçtiği yöneticileri bu yöntemle etkileyerek, onlara, halkın büyük gizilgücünü, köylü çocuklarından çıkacak değerleri anlatıyor, ülkenin buna gereksinimi olduğunu söylüyordu. Çoğunlukla kendileri de halk çocukları olan o insanlar, pedagogluk taslama yerine, kravatlarından soyunup, boz renkli Enstitü giysilerini giyerek, Tonguç'un iş eğitimi yöntemini içtenlikle benimseyen, işlere dört elle sarılan, yeni bir eğitimci örneği veriyorlardı.

Daha Köy Enstitüleri yasa tasarısı hazırlanırken, bir yandan bakanlık ve Anadolu yönetim örgütünde görevli yönetici ve öğretmenlere Ankara'da seminer düzenleyerek, onlara çalışmalarla ilgili bilgiler veriliyordu. Köy Enstitülerinin, köyde eğitimin amaçları anlatılıyor, o güne kadar yapılanları açıklıyor, eğitmen kurslarını bitirenlerin görevlerini, işlerini tanıtıyordu. Onları konu çevresinde tartıştırıyor, düşündürüyor, Türkiye'de ve Batıda yapılanları anlatıyordu. Sonra da isteyeni Enstitü davasına katılmaya çağırıyordu. Kimilerini grup olarak ya da tek başına odasına alarak birlikte çalışma kararı alıyordu. Kimilerini ise Saffet Arıkan'ın kendisini bulduğu yöntemle seçip, atama yazısını eline veriyor, "Hemen git, öğretmenlerini, öğrencileri topla, işlere başla, sonra görüşeceğiz" diyordu. Talat Ersoy (Antalya-Aksu), Halit Ağanoğlu (Kars-Cılavuz), Hürrem Arman (Trabzon -Beşikdüzü), Süleyman Edip Balkır (Kocaeli-Arifiye) Köy Enstitü müdürlüklerine böyle atanmışlardı. *İlköğretim Gazetesi*'nin ilk sayıları incelendiğinde, onun seçtiği yöneticilerin çoğunun, daha Enstitülerde görev almadan önce eğitimin çeşitli sorunları, yöntem ve uygulaması üzerine yazılar yazdıkları görülür.

Daha önemlisi öğretmen gereksinimiydi doğal olarak. Böyle bir kurum için bakanlık merkezinin öğretmen bulması ya da ataması yararlı olamazdı. Yönetici seçiminde kendi yaptığı gibi, Enstitü müdürlerine yardımcılarını, öğretmenlerini seçmeleri için yetki veriyordu. Bu konuda bakanlıkla uyum içinde olacaklardı. Enstitü çalışmaları çok çeşitli olacağından,

ona göre öğretmen, uzman ve ustaöğreticiye gereksinim vardı. Ayrıca her Enstütünün bu yöndeki gereksinimi birbirinin aynı olmayacaktı. Örneğin, Beşikdüzü ve Arifiye balıkçılık elemanı isteyecek, Kastamonu'da arıcılık yapılacaktı. Bunlar Enstitü kesimlerinin özelliğine göre aranıp bulunacak, bakanlığa bildirilecekti. Çalışmak isteyene fırsat tanınacaktı. Yapılan uygulamaya göre, Köy Enstitülerine eleman seçmede şu ölçülerin kullanıldığı görülüyor:

- İlköğretim seferberliğine gönül vermek, Atatürk devrimlerini anlamak.
- Çalışkanlık.
- Olanın iyisini seçmek.
- İş içinde deneyerek seçmek.
- Davayı "entellektüelizme feda etmemek"
- Adama iş değil, işe eleman aramak.
- Seçilenin kendini uygulama içinde geliştirmeyi amaçlaması.
- İş içine girip öğrenciyle birlikte çalışacak kişiler aranması.
- Seçilecek elemanın özlük haklarının güvence altına alınması.
- Bir alanda sivrilmiş olması.
- Uyum sağlayamayanın ayrılması, kalıp işleri baltalamaması vb.

Enstitü yönetici ve öğretmenlerinin hangi kaynaklardan sağlanacağı yasada belirtilmiştir (bkz. "Yasal Dayanaklar (3803)" bölümü). Birçok kaynaktan eleman alan Köy Enstitülerinin, kapısı ancak lise çıkışlılara açık değildir. Çünkü lise çıkışlı olmasından başka bir özelliği ve mesleği olmayan kişilerin orada yapacağı bir iş yoktu.

Tonguç'un, iş arkadaşlarıyla klasik üst-ast ilişkisi içinde değil, ekip arkadaşlığı davranışı içinde çalıştığı görülür. Tüm uygulamayı onlarla elele yaptı, yaptırdı. Onların yalnız kendiyle değil, birbirleriyle ve öğrencileriyle de benzer iletişim içinde olmalarını sağladı. Bunun için daha ilk günden Enstitü yöneticilerine, öğretmenlerine birbirleriyle karşılaşma, birlikte çalışma olanakları hazırladı. Müdürlere ortak mektuplar yazarak, Ankara'da toplayarak, Enstitüler arası gidiş gelişler düzenleyerek, "kadro" arasındaki amaç arkadaşlığını pekiştiriyor ve yapılacak işlerde görüş birliği sağlıyordu. İlk iş arkadaşlarından F. Oğuz Bayır'a şunları yazıyor bu konuda:

"Kardeşim Ferit,

"İstediğim nitelikte iş arkadaşım azdır... Yalnız para için işe sarılacak gibi görünenlerin çalımlarına önem vermiyorum. Ama istediğimiz insan toplu olarak bir yerde hazır değil. Olsa onları kandırmaya çalışırım. Aradığımız adamları hayatta, kurslarda yoğurarak elde edebileceğiz. Henüz hamur yoğurma dönemindeyiz. En güvenilir arkadaşları bir süre daha eğitmen kurslarında ve deneme öğretmen okullarında tutmak zorundayız..."[16]

Tonguç, Ferit Oğuz Bayır'ı 1933'te tren katarıyla çıkılan "gezici eğitim sergisi"ni düzenleyip yönetirken tanıyor. Köyde eğitim atılımı başlatıldığında İzmir ilköğretim müfettişi olan Bayır, eğitmen kurslarını açmak için yapılan ilk seminere katılıyor. Seminerden sonra Edirne Karaağaç, İzmir Kızılçullu, Manisa Horozköy Eğitmen kurslarını kuruyor. Daha sonra Tonguç onu bakanlıkta il-

köğretim genel müdürlüğü başyardımcılığına getirerek, davanın bürokratik işlerini üstlenmesini istiyor (1939 Temmuz). Bayır, Enstitüler kapatılıncaya kadar davanın gerideki ikinci adamı olarak hiç öne çıkmadan çalışıyor. Madalyalı bir Kuvayı Milliyeci, ödünsüz bir Atatürkçüdür. Genç bir öğretmen olarak Trakya'da çeteye girmiş, Bulgarlara esir düşmüştür. Şimdi (1997) 97 yaşında olan Bayır , Enstitü davasının ikinci adamı olma görevini hâlâ sürdürüyor.

İlk seminere katılanlardan bir başkası, gene İzmir ilköğretim müfettişi, M. Rauf İnan'dır (1996'da yitirdik). İstanbul ilköğretmen okulu çıkışlı olan Rauf İnan, Kayseri Zincirdere'de açılan köy öğretmen okulunda çalışmış, orada çalışırken Bakan Necati döneminde Viyana'ya pedagoji öğrenimine gönderilmiştir. Türk eğitim tarihinde "Viyanacı Beşler" olarak yer alanlardan biridir (öbür dördü: Fuat Baymur, Fevzi Selen, Muvaffak Uyanık ve Kemal Kaya). Dönüşünde kariyer yapmayı seçmeyerek, uygulamaya yönelmiş çalışkan bir eğitimcidir. Mesleksel yetkinliği ve ülkücülüğü ile de çevresini etkileyen İnan, iş eğitimine yatkın bir eğitimci olarak, seminer çalışmalarında Tonguç'un ilgisini çekmiştir. Onu önce İzmir milli eğitim müdür yardımcılığına, sonra Manisa milli eğitim müdürlüğüne, daha sonra Çifteler Köy Enstitüsü müdürlüğüne atadığı görülüyor. İnan Çifteler'de gerçekleştirdiği uygulamalarda,Tonguç'un yeni insanı yetiştirme, köyü içten canlandırma düşünlerini yaşama geçirmenin ilk örneğini verenlerden biri olarak görülecektir.

Köy Enstitüsü müdür ve yardımcılarının çoğu önce eğitmen kurslarında başka görevlerde denenerek, yetişerek Enstitü yöneticiliğine getiriliyor. Tonguç'un iş arkadaşları olan o çalışkan yöneticiler ve adsız öğretmenler, Köy Enstitülerine ve kesimlerine giren köylere verdikleri hizmetlerle ölümsüzleştiler.

Tonguç'un görevden alındığı1946 yıkımı sıralarında, 15 Ekim 1946'da Köy Enstitülerinde görevli 620 öğretmen ve yöneticinin, bitirdikleri okullar yönünden sayıları şöyle dağılıyor (*Canlandırılacak Köy*, s.605):

229. Üniversite fakülteleri, Gazi Eğitim Enstitüsü ve Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı.
209. Öretmen okulu çıkışlı.
56. Kız enstitülerinden.
27. Ziraat okulundan.
91. Sanat ve yapı usta okulundan.
8. Öteki meslek okullarından.

"Köy Enstitülerinden, eğitmen kurslarından başarılı sonuçlar alınmasında, bu kurumlarda canla başla, ülküye bağlanarak çalışan öğretmenlerle, eğitmen öğretmen ve sağlık memuru adaylarının payı çok büyüktür... Sabahın erken saatlerinde işbaşı yaparak, gecenin geç saatlerine kadar birçok zorlukla çarpışa çarpışa çalışan bu meslekdaşların olağanüstü gayretleri olmasaydı hiçbir Enstitü bugünkü durumuyla kurulamazdı. Enstitülüler, hiçbir milletin pedagoji tarihinde eşine rastlanmayan çalışmalarla... ilköğretim işini gerçekleştirme uğrunda insan doğasına sığan her türlü özveriyi göze aldılar..." diye anlatıyor Tonguç.

Yurt Çapında Bir Örgütlenme (Fırsat Eşitliğinin Haritası)

> *Dört eğitim ve kalkınma bölgesine ve kesimlere ayrılan Anadolu'nun her kesiminde bir Enstitü kurulmasına hemen başlandı. Edirne'den Kars'a, Trabzon'dan Antalya'ya, Malatya'dan Kastamonu'ya uzanan bölgelerin içindeki o ıssız köylerde, geniş topraklar üstünde, parasız yatılı, kızlı erkekli, bin öğrenci alacak genişlikte 20 Enstitü harıl harıl çalışmaya başlamıştı. Köyler ışıktan yanıp tutuşacaktı."*[17]

Prometheus'un yolu Anadolu'dan geçiyordu.

3803 Sayılı Yasa çıktığında, birçok Enstitünün yeri saptanmış, kurulmaya başlanmıştı. Tonguç, eğitmen kursu ve öğretmen okulu yöneticilerinden, yeni müdür adaylarından, tarım bakanlığı uzmanı ve yerel yöneticilerle birlikte, Anadolu'yu bölge bölge dolaşarak, kimi yerleri tek başına gidip görerek; uygun illerde uygun köylerin kenarında, yol üstünde, Enstitü kurmaya uygun, verimsiz toprak arıyordu.

Yer seçmede, yasayadaki ölçülere uyulmasına özen gösteriliyordu. Bölgelerin nüfus yoğunluğu, coğrafyası, sosyo-ekonomik durumu, eğitim ve kalkınma yönünden gereksinimleri gözönüne alınıyordu. Ülke önce dört eğitim bölgesine ayrıldı. Bu bölgeler üç dört ili kapsayan kesimlere bölünerek, her kesimin uygun ilinde kurulacak Enstitü için uygun yerler arandı, bulundu.[18]

Enstitülerin bölgelere dayalı örgütlenmesi ve kesimlere ayrılmasına benzer bir planlama 1930'larda çağrılan Belçikalı Eğitimci Omar Buyse'den de gelmişse de dönemin bakanlık yetkililerinin bu öneri üzerinde durmadığı görülür. O da ülkenin eğitim bölgelerine ayrılmasını, ekonomi ve eğitim güdümünde bir palanlama yapılmasını öneriyordu.

Yer seçiminde belirleyici ölçülerden biri, bu kurumların kentlerin dışında, anayollara yakın bir köy kenarında kurulmasıydı. Kurulacak Enstitünün kendi kesimine giren illerle iletişimi söz konusuydu. Daha önce eğitmen kurslarının yerlerini seçerken benzer ölçüler kullanılmıştı. İzmir Kızılçullu, Eskişehir Çifteler, Kastamonu Gölköy, Edirne Karaağaç kurslarında kurulmuş olan köy öğretmen okulları hemen Enstitüye dönüştürülüp, eski öğrencileri Enstitüye devredildi. Küçük köylere öğretmen yetiştirilinceye kadar, eğitmen kursları Enstitülere bağlı olarak sürecek, gereksinim duyan yeni Enstitüler, kendine bağlı eğitmen kursu açabilecekti.

Yer seçiminde başka bir koşul, Enstitülerin işlenmemiş topraklar üstünde kurulmasıydı. Yerlerin, gerek kentlerden uzak dağbaşlarında, gerekse işlenmemiş verimsiz topraklarda kurulması çok eleştirildi. Öğrencilerin kültürsüz kalacağı, amelelik yapacağı gibi kaygılar dile getirildi. Oysa kent dışında ve iş-

lenmemiş yerlerde kurulmasının abartılacak bir yanı yoktu. Batı toplumlarında dün ve bugün, kentten uzakta ve işlenmemiş yerlerde kurulup, orada uygar yaşamın gereği olan çevreyi kısa sürede yaratan kurumlar çoktu. Geçmişte çağdaş eğitim akımları hareketinde kimi eğitimciler görüşlerini uygulamaya geçirmek için, kentlerden uzak geniş topraklar üstünde kendi özel okullarını açmışlardı.[19] Kentlerden uzakta kurulan üniversitelerin de buralarda kendi çevrelerini yarattığı biliniyor. Kesiminin kalkınma ve eğitiminden sorumlu olan Köy Enstitülerinin önce kendi çevresini kalkındırması doğaldı.

Kent dışında ve kalkınmamış yerde kurulmaya karşı çıkılmasında gerçek neden, o güne kadar olanların tersine, eğitim reformuna köyden başlanması ve başka bir kurumun üstüne kurulmaması gibi alışılmadık bir yenilik olmasıydı. Alışılmış kalıpları, görüşleri aşmak kolay değildi. Özellikle çoğunluğu gelenekçi olan ve bilip bilmeyenin her yeniliğe karşı çıktığı bizim toplumumuzda daha zordu. Konu, TBMM'de tutucu politikacılarca, eğitim şûrasında gelenekçi eğitimcilerce eleştirilmiş, uygulamada benzer güçlüklerle karşılaşılmıştı.

Enstitülerin kuruluş yerlerinin seçimi ve kuruluş özelliği yasada yer alıyordu: Köyde eğitimin amacı, onların koşullarını görüp bilerek, yakından tanıyarak; bilimin bulgularını yerinde kullanarak iyi sonuç almaktı. Böyle bir sonuç ise köyün içine girerek, yakınında bulunarak alınabilirdi. Bu uygulama fırsat ve olanak eşitsizliğini azaltmak için de gerekli ve zorunluydu. Enstitülerin köylerin yakınında birer bölge kurumu olarak düşünülmesinin nedeni bunlardı. Yeni kurumlarda yetişecek yeni insanlar, kendi kültür ve uygarlıklarını, iş alışkanlıklarını, iş içinde kendileri yaratacaktı.

Kentlerin sağladığı kolaylıklardan ayrı kurulmasının başka bir nedeni, köy koşullarının yarattığı sorunlara, zorluklara, kendi koşulları içinde sağlıklı çözümler üretebilmekti. Enstitüler, okuma yazma ve bilgi edinmeyle sınırlı bir okul olmayacaktı. Köy sorunlarının çözümü ile uğraşacak birer bölge kurumu olacaktı. Bu kurumların yapacağı, kentlerdeki gibi sorunlardan kaçmak, korkmak değil, sorunları görmek, saptamak, iş içine girerek onları akılcı yöntemlerle çözümlemek, bu alışkanlığı kazandırmaktı.

Enstitü yerlerinin köylünün kullanmadığı işlenmemiş kamu topraklarından seçilmesinin gerçekçi nedenleri vardı. Köylüler için yapılan bu atılımda, onların az ve dağılımı bozuk olan topraklarına el koymak, göz koymak, büyük tedirginlik yaratırdı. Otlak, kışlak gibi ortak kullanılan devlet topraklarını almak bile onların dirliğini bozabilirdi.

Ayrıca ekonomisi kısıtlı bir eğitimin, okul yeri almak için büyük paralar yatırması olası değildi. Köylülerin kullanmadığı topraklarda Enstitü kurmanın başka bir yararı daha vardı: Verimsiz toprakların işlenerek verimli duruma gelmesi ülke için bir kazanımdı. Enstitüler kendi çevrelerinde yaratacakları bu verimlilikle canlanmanın örneğini veriyordu.

Bu kurumların, kent dışında ve köy kenarında kurulmasının sanıldığı gibi köylülüğü kalıcı kılmak gibi bir anlamı ve etkisi olamazdı. Konu eğitim olunca, çevrenin ve insanın değişmesi zorunluydu. Tonguç, kendi ortamını iyileştirmeyen, insanı değiştirmeyen eğitime "eğitim" demiyordu. Oralarda yaratı-

lan yeni kurumların zengin eğitim ortamında, köylü gençler değişecek, kentin yoz davranışları yerine daha sağlıklı ve uygar davranışlar, alışkanlıklar geliştireceklerdi.

Bunlara karşın Enstitü yerlerinin saptanmasında, alınmasında çok sorunlar çıkmıştı. Az bir toprak üstüne, okul yapımına alışmış olan kimi devlet görevlileri, bakımsız, verimsiz yerlerin Enstitülere verilip imar görecek olmasına şaşırmışlar, kimi vali ve kaymakamlar yardımcı olacakları yerde ilk günlerde sorun bile yaratmışlardı. Bu durumlarda Tonguç zaman yitirmeden bölgelere giderek, onları aydınlatmış, emirler gönderterek engelleri kırmış, müdürlerinden aynı yöntemlerle işleri hızlandırmalarını istemişti.[20]

Enstitülerin kuruluşunun başka ilginç bir yanı, önce de değinildiği gibi gerek kuruluş olarak, gerekse program olarak, eskiyi yıkmadan, hiçbir eski kuruluşun üstüne gidip yapışmadan, kendini ayrıca kurması, kendi yapılarını, yöntemini, programını ve teknolojisini yaratmasıydı. Kurulurken, yerine geçeceği hiçbir kurumu, kuruluşu tedirgin yada talan etmemesiydi. Yalnızca Kars Cılavuz, İzmir Kızılçullu, Haruniye Düziçi gibi Enstitüler eskiden kalma yapı ya da kışlayı kullanarak işe girişmiş, çoğunluğu kuruluşunu çadırlarda başlatmıştı.

Olanaksızlıklara karşın her şey iyi planlanmış, gereksinmeleri karşılayacak gerçekçi, akılcı önlemler alınıyordu. Dağ başlarında tutuşan o aydınlık kısa sürede çevreye yayılacak, köyler canlanmaya başlayacak, kentle farklılıkları azalacaktı. Köylerin yakınında "karargâh" kuran eğitim, Türkiye'nin cahilliğe, geriliğe karşı başlattığı "kurtuluş" savaşımını veriyordu. Kendi gücünü, olanaklarını, kendi insan kaynağını kullanarak, verimsiz topraklarını bayındırlaştırıyor, oralara uygarlığın bayrağını dikiyordu. "kuvayı milliye", Enstitülerde yeniden canlanmış, kazmaya küreğe, motora makineye; kitaba kaleme sarılarak, Anadolu toprağının bereketini emen "cahillik" düşmanı dört bir yanından kuşatılmıştı.

1940 yılında 14 yerde bu koşullarda açılan Enstitülerin sayısı, 1941'de 16'ya, 1942'de 18'e, 1943'te 20'ye çıktı. Kesimlerine giren illerin kalkınması için merkez kurum konumunda olan Köy Enstitüleri bulundukları köylerin adını alıyordu.

1940'ta kurulan 14 Köy Enstitüsüne çevre illerin tümünden öğrenci alınarak, bölgeler ve kesimler arası denge sağlanmaya çalışıldı. Sonradan öteki Enstitüler açılınca, kesimine giren iller, öğrencilerle birlikte o Enstitüye devredildi. Bunu yapmak, planın bir parçasıydı. Hiçbir bölge, hiçbir il 15 yılık planın dışında kalmayacaktı. Örneğin 1940'ta açılan Malatya Akçadağ'a Sivaslı öğrenciler, Kars-Cılavuz'a Erzurum'lu öğrenciler de alınmış, sonraki yıllarda bu illerde Enstitü açılınca öğrenciler kendi kesimlerine gönderilmişti.

Köy Enstitülerinin kuruluş yılları, adları ve kuruluşu başlatıp yürüten yöneticileri:

Kuruluş yılı	Enstitünün adı ve kesimine giren iller	Enstitü kurucu müdürleri
1937	1. *Eskişehir-Çifteler* Afyon, Kütahya, Uşak, Konya	Remzi Özyürek, M. Rauf İnan Osman Ülkümen
1937	2. *İzmir-Kızılçullu* Manisa, Denizli, Aydın	Emin Soysal Hamdi Akman Talat Ersoy
1938	3. *Kırklareli, Lüleburgaz-Kepirtepe* Edirne,Tekirdağ	Nejat İdil İhsan Kalabay
1939	4. *Kastamonu Gölköy* Çankırı, Çorum, Zonguldak, Sinop	Ali Doğan Toran
1940	5. *Adana, Haruniye-Düziçi* Maraş, Gaziantep	Lütfi Dağlar
1940	6. *İzmit-Adapazarı-Ariftye* Bursa, Bilecik, İstanbul, Bolu	S. Edip Balkır
1940	7. *Antalya-Aksu* Muğla, Mersin	Talat Ersoy Halil Öztürk
1940	8. *Balıkesir-Savaştepe* Çanakkale	Sıtkı Akkay
1940	9. *Isparta-Gönen* Burdur	Ömer Uzgil
1940	10. *Kars-Cılavuz* Artvin, Ağrı	Halit Ağanoğlu
1940	11. *Malatya-Akçadağ* Tunceli, Elazığ	Şerif Tekben
1940	12. *Kayseri-Pazarören* Yozgat, Kırşehir, Niğde	Şevket Gedikoğlu
1940	13. *Samsun, Ladik-Akpınar* Amasya, Tokat	Nurettin Biriz Enver Kartekin
1940	14. *Trabzon-Beşikdüzü* Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize	Hürrem Arman Osman Ülkümen
1941	15. *Ankara-Hasanoğlan* Çankırı, Ankara	Lütfi Engin Hürrem Arman M. Rauf İnan
1941	16. *Konya-İvriz* Nevşehir, Niğde	Ahmet Korkut Recep Gürel

Kuruluş yılı	Enstitünün adı ve kesimine giren iller	Enstitü kurucu müdürleri
1942	17. *Sivas-Yıldızeli* Erzincan	Şinasi Tamer
1942	18. *Erzurum-Pulur* Bingöl	Aydın Arıkök Osman Yalçın
1944	19. *Aydın-Ortaklar* Denizli	Hayri Çakaloz
1944	20. *Diyarbakır, Ergani-Dicle* Urfa, Mardin, Bitlis	Nazif Evren
1948	21. *Van-Ernis** Hakkâri	İbrahim Oymak

* Van Ernis Köy Enstitüsü, 1946 yıkımından sonra kurulmuştur.

Köy Enstitülerinin kurulduğu yerleri gösteren harita "Ekler" bölümündedir.

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 314.
2 K. Aytaç, *Okul Reformları*, s. 42.
3 H. Arman, *Piramidin Tabanı I*, s. 258.
4 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 12.
5 İ.H. Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 323.
6 *Agy.*, s. 331.
7 *Agy.*, s. 333-338.
8 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 147.
9 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 99.
10 İ.H. Tonguç, *Köyde Eğitim*, s. 13.
11 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 100.
12 *Köy Enstitüleri*, s. 70.
13 İ.E. Başaran, *Eğitime Giriş*.
14 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*.
15 E. Tonguç, *Devrim açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*.
16 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 15.
17 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 497.
18 *Aynı yer.*
19 C. Binbaşıoğlu, *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, s. 1.
20 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 497.

o büyük işletmeler kurulurken

Öğrenci Alımı

Her işe temel malzeme olabilecek madde köye gömülü idi. Köy ve tabiat henüz bütün cevherini içinde saklıyordu... Devrim en uygun koşulları bularak yeni insanı yaratmak zorundaydı... Devrimciler ellerindeki tüm araçları tahammüllerinin üstündeki işlerde kullanmaya ve bu işleri başarabilecek yetenekte yeni nesiller yetiştirmeye zorunluydu."[1]

3803 Sayılı Yasanın getirdiği "köyden alıp köye verme " maddesi, çarpıcı bir yenilikti. Köye gerekli elemanın kendi içinden yetiştirilmesi, ilk eğitim şûrasında ve TBMM'de uzun tartışmalardan sonra kabul edilmişti. Böyle bir seçim geneldeki amacı yanında, köylü çocuklarına bir an önce ileri öğrenim olanağı getirmesi yönünden de bulunmaz bir fırsattı.

1940 yılı 17 Nisanından sonra, köylüler için düşlerde bile görülmeyecek bir şey oldu. Gelen haber onları şaşırtmıştı. İlk kez vergi değil, salma değil, yol borcu ya da hapislik değildi devletin istediği. İkinci askerlik de değildi. Eğitim vermek için kızlarını, oğullarını istiyordu; çağrı göndermişti. Yeni açılan Köy Enstitülerinde parasız yatılı okuyarak kendi köylerine öğretmen, sağlıkçı, ebe ve tarımcı olacaklardı. Öyle unutulmuşlardı ki, "İşin içinde bir kötülük olabilir mi?" diyenler bile çıktı.

"Ankara", Enstitü giysilerini ivedi olarak diktirdiği gibi, öğrenci alımı için gerekli form-dilekçeleri hemen bastırıp illere, Enstitü müdürlüklerine göndermişti. Pedagojik ölçülerle hazırlanmış olan bu fişler, yalın ama sağlıklı birer seçme aracıydı. Başta öğrencinin kimliğiyle ilgili bölüm, ortada düşünce ve duygularını saptayacak kısa kompozisyon sorusu ve bu kompozisyonu yazacağı boşluk, daha sonra da Enstitüyle ilgili bilgiler vardı. İlçe milli eğitim memurları, müfettişler, gezici başöğretmenler başvuruda bulunan öğrenciyle tek

tek görüşüp gözlemde bulunuyor, uygun gördüğüne formu doldurtuyordu. Milli eğitim müdürlüğü yoluyla Enstitüye ulaştırılan form-dilekçeler öğretmenler kurulunca incelenerek, saptanan adaylar hemen çağrılıyordu.

Seçimde öğrencinin sağlıklı, yetenekli olması gibi ölçüler yer alıyor, özellikle beden ve ruh sağlığının yerinde olmasına özen gösterilmesi isteniyordu. Öğrenci alma koşulları içinde, köylü olmak ve köy ilkokulundan diploma almak başta geliyordu. Her Enstitü öğrencilerini kendi kesimine giren illerin köylerinden böyle seçiyordu. Bu ölçülerin sonradan çıkan 4274 Sayılı Yasada daha gelişmiş olarak yer aldığı görülüyor.

Öğrenci seçmenin ilk yıllarda tam uygulanamadığı biliniyor. Özellikle köy ilkokulunu bitirmiş kızlar yok denecek kadar az olduğu için köylü olup kasabada okumuş ya da yoksul kasabalı kızlardan alınanlar da olmuştur. Birçok öğrenci doğrudan Enstitüye başvurmuş, kimi yerde Enstitü öğrenci arayıp bulmuştur. Kız ya da erkek öğrenci olarak kadro dolmamışsa, öğretmen ve yöneticiler, müfettiş ve gezici başöğretmenler köylere dağılarak, öğrenci bulup seçiyordu. İlk bir iki yıldan sonra öğrenci akını arttı, buna gerek kalmadı.

Enstitülere yalnız köylü öğrenci alınması, daha ilk günden konuya nicelik yönüyle büyük katkı sağlamıştı. Köylü çocuklarına ilk aşamada verilen ortaöğrenim fırsatı, olanağını da birlikte getirmişti. Bunun ne demeye geldiğini, okuma isteği ile yanıp tutuşurken, böyle bir fırsatı ve olanağı hiçbir zaman bulamayacağını bilen o günlerin köylü çocuklarından başkası kolay anlayamazdı.

Enstitü yöneticilerinin ve oradan yetişenlerin yazılarında, yapıtlarında, bu ilk "kurtuluş" öykülerinin abartılı biçimde anlatıldığı görülüyor doğal olarak. Ama bu abartı onların uydurması değil, yaşamlarında var olan yoksunluğun ve yoksulluğun kendi abartısıdır. Köylerin en yetenekli çocukları günü gelince, bir okul olanağı için ilçeye koşarlar, günlerce yolculuktan, han köşelerinde aç susuz bekledikten sonra, hiçbir fırsat bulamadan, incinmiş, örselenmiş olarak umutsuzca dönerlerdi köylerine. Ne istediğini bilerek okumak için koşuşan, her başvurusunda eli boş dönen ya da ilkokulu bitirme olanağı bile bulamayan köylü çocuğunun en umutsuz olduğu durumda, birden bu olanağa kavuşmasının öyküsüdür anlatılanlar. Susamak kadar dudakları çatlatan bir temel istektir, derin bir özlemdir kimi köy çocuğu için okumak. 1940 yılı 17 Nisan'ında Anadolu toprağına düşen Enstitü aydınlığı, onlar için böylesine ulaşılması zor bir kurtuluşun ortamını yaratmıştı. Kendi yaşamının bir örneği olarak Tonguç bunu çok iyi anlıyor, verilen fırsatı olanağa dönüştürmek için çırpınıyordu. *Canlandırılacak Köy* kitabının ikinci basımında, bu öğrenci anılarından birkaçına yer veriyor (s. 577). Bu anılar sonradan bir toplumsal bilince dönüşmüştür doğal olarak.

Benim kendi öyküm de bunlardan biridir. Eğitim olanağından yoksun olmanın köy kızlarında yarattığı umarsızlığın ve beklenmedik bir zamanda gelen o güzel haberin heyecanını ben de yaşadım. Kaldı ki kızlar içinde benim öykümün abartılacak bir yanı yoktu belki:

Bizim oralarda köy kadınları cumhuriyetin yeniliklerini benimsemişler, ilkelerine gönül vermişlerdi. Analarımız, nenelerimiz, "Kemal'in iyilikleri" di-

yerek, masal söker gibi anlatırlardı onun savaşımını. Ama içtenlikle "Kemalci" olmalarına karşın, onun devrimleri köylere, özellikle köy kadınlarına ulaşmıyordu. Okumak isteyenlerin önü kentlerde kasabalarda biraz açıktı. Ama köylünün eğitim sorunu kızlı-erkekli çözümsüzdü. Erkeklerden çok azı kasabaya, başka köye giderek biraz okuyordu. Kızların ise köyündeki okuldan bile yararlanamadığı olurdu.

Bizim Çile Köyümüz, Torosların gür ormanları içinde az nüfuslu, okulsuz bir dağ köyüydü. Alanya'nın Gazipaşa Bucağına (Gazipaşa ozaman bucaktı) bağlı 35 köyden hiçbirinde okul yoktu. Komşumuzun iki oğlu Gazipaşa İlkokuluna gittiğinde, "ben de okumaya gideceğim" diye tutturmuştum. Ama kızları uzaklara göndermek kolay değildi.

Cumhuriyetin 10. yılıydı. Köyün erkekleri, "Biz hürriyet düğününe gideceğiz, köyü kadınlarla çocuklar beklesin" diye günler önce başlamışlardı şenliği konuşmaya. Kadınlar, "Biz de isteriz Kemal Paşa'nın düğününü görmek" diyorlardı. Hem okulu, hem hürriyet düğününü istiyor, gidenlerin peşine takılmak için her gün ağlıyordum. Babam beni altı yaşımda Gazipaşa İlkokuluna yazdırarak hürriyet düğününü okullu olarak görmemi sağladı (1933). 10. Yıl töreninde, kollarımdaki elişi kâğıdından zincirleri koparak cumhuriyet şiiri okudum. İlk yıl bir aile yanında, ikinci yıl başka bir aile yanında kalarak gittim okula. Ama aile yanı zordu. Üçüncü yıl öteberimizi develere yükleyip evcek göçtük Gazipaşa'ya benim okumam yoluna. Dördüncü beşinci sınıflar için ilçemiz Alanya'ya göçtük. Okullar kapanınca yeniden köye, sonra yaylaya göçerdik.

Okul yaşamımdaki öğrenmeler, bir köylü kızı olarak beni olağanüstü etkiler, mutlandırırdı. Öğretmenin anlattıklarını can kulağıyla dinler, çalışmalarımı özenle yapardım. Ders kitaplarında yer alan Atatük ve İnönü fotoğraflarına, peçeli "eski kadın", bereli "çağdaş kadın" resimlerine ilgiyle bakar, alt yazılarını anlayarak okurdum. Resimdeki "çağdaş kadın" benim özlemim, dünya görüşüm olmuştu artık. Durmadan bereli kadın resmi yapardım. Okumakla onun gibi olmak arasında özdeşlik kurardım. Başka okullara gitmeyi, onun gibi, öğretmenimiz gibi olmayı düşlerdim.

Beşinci sınıfta olduğum yıl (1938) Antalya Halkevi'nin açtığı ilçeler arası kompozisyon yarışmasında birinci gelmişim. Okulda kutladılar. Yazımın bulunduğu kitapçıkla, elli kuruş para verdiler. Sokakta giderken, "Birinci gelen köylü kızı bu işte" diye gösterirler, yolumu kesip sorarlardı, "Nasıl yazdın, ne yazdın?"

"Atatürk'ün İyilikleri" demişim yazının başlığına. Anamdan çok duyduğum bir sözdü bu. "Yurdumuzu düşmandan kurtardı. Fabrikalar, yollar yaptırdı. Yerli malı giydirdi" gibi açıklamalardan sonra, "Köy kızları da okuyacak, okuyan kızlar başını örtmeyecek, erkekten kaçmayacak" vb. şeyler yazmışım.

Belki başka bir okula gitme fırsatı çıkar diye ilkokulu bitirdikten sonra bir yıl daha göçtük Alanya'ya. Ama böyle bir fırsat yoktu. Alanya'lı kimi zengin kızları gibi mustantiğin (savcı) karısından ut dersi almaya ve Kuran öğrenmeye özendim. Ut çalma ve Kuran öğrenmenin benim istediğim okuma olmadı-

ğını anlattılar anamla babam. İkisi de "ocak yerinden" olmalarına karşın beni Kuran öğrenmeye özendirmediler. "O eskidendi" dediler. Okumam içinse şimdilik görünürde bir umut bulunmadığını, kardeşlerim küçük olduğu için köyümüze dönmemiz gerektiğini söylediler. Dağlar kadar güvendiğim babamın elinden gelmeyen şeyler de olduğunu o günlerde anladım.

Okuldan, okumaktan umudumu kesip, ödül kitapçığımı ve eski defterlerimi çantama koyarak köyümüze döndüğümüzde çok üzgündüm doğal olarak. Artık hiçbir zaman o resimdeki çağdaş kadın gibi, Melâhat Öğretmenimiz ya da hükümet ebesi gibi olamayacaktım. Buna köylülerimiz de üzülmüştü. Köy kızlarının okuması olağan değildi ama benim isteğim onları etkilemiş, okumam köyün ortak sorunu olmuştu.

Yaşama sevincim örselenmiş, düşlerim bozulmuştu. En iyisi bir an önce büyüyüp genç kızlığa geçmekti belki. En önce yaptığım, öteki köylü kızları gibi başörtülenmek olmuştu. Anam, gelin teyzelerim, "Daha çocuksun" diye gülerlerdi. Belki bir çeşit içime kapanmaktı örtünmem. Onları dinlemeyerek bir oyalı yazma yaptım kendime. Entarim zaten uzun dikilmişti. Fatma Teyzemin dokuduğu, kınalısarı kuşağımı belime dolardım. Üzüntüm biraz azalsın diye anamın Hadımlı satıcılardan kaçak tütünle aldığı kabaralı dağlı ayakkabılarımı da giyip yaşıtım köy kızlarının yaptığı işleri yapmaya koyulurdum. Akşamda sabahta süt helkesini kapar, onlarla uzaktaki ağıla gider, Yörüklerden Karakız gibi beceriyle koşardım keçilerin, oğlakların peşinden.

Ama tüm bunlar beni sarmıyor, üzüntümü gidermiyordu. derin bir acıyı ve umarsızlığı yüreğimde hep taşıyordum. Kim olduğunu bilmediğim birilerine kırgın ve küskündüm. Çok yoksul değildik. Ama yoksunluklarımızın büyük olduğunu, bunun köylülükten ileri geldiğini iğne deliği kadar bir ışıktan seziyor gibiydim. Sabahları yeşil dağların arasından doğan güneş içimi biraz aydınlatırdı. Ama gün köyün öte yanındaki görkemli kayaların ardında koybolurken yalnızlaşır, garibanbiri olurdum. Erkenden yatıp "okuma" üstüne düş kurmak isterdim gene de. Ama düşe bile olanak tanımayan o acı gerçek hemen aklıma gelir, bunu yapamazdım. Babam her Alanya'ya gidip döndüğünde "belki" diye yüzüne bakardım. O bunu anlar, gözlerini benden kaçırarak başka şeyler anlatırdı. Ben de onu anlar, kendiliğinden gözlerime dolan yaşı saklamaya çalışırdım. Anam öfkeyle söylenirdi. "Köylülük işte bu, Allah bizi köylü yaratmış, ne yapalım" derdi. O kışı böyle bir karabasan içinde geçirdim.

Bir yaş daha büyümüştüm. Bahar gelmiş, yayla hazırlığına başlanmıştık. Komşumuz Veli Çavuş, "Bir muştum var" diyerek döndü Alanya'dan o gün. Başöğretmen binlerce öyküsünü duyduğumuz o "müjde"yi vermiş, "Bu bir mucize" dedi babam.

Antalya'nın Aksu Bucağında Köy Enstitüsü diye yatılı bir okul açılmış. İlkokul çıkışlı kız ve erkek köylü çocuklarını istiyorlarmış. Öğretmen olup köylerine döneceklermiş. Kızlar zor bulunuyormuş. "Kızını hemen getirsin, formu doldurup yollayalım" demiş Başöğretmen Ali Tekin. Macar Köyünden Emine Teyzemin oğlu Necati Özdemir, Ayşe Teyzemin oğlu Fahri Özçelik, Gazipaşa İlkokulunda birlikte okuduğum Pazarcılı Kemal Güzel, Hayradoslu Şükrü

Yüksel, Güney Köyünden Osman Ballı form filan beklemeden yola düşüp çoktan gitmişler Aksu'ya. Babam, Necati'nin babası Emin Hoca dayısına sormuş, benim için. "Devletin okulu bir devlet kuşudur çocuklara. Benim oğlum gidip senin kızın niçin gitmesin?" demiş. O zamanlar böyle hoşgörülü dindarlar, aydın din adamları vardı. Yolda sokakta tüm köye yaydım, "Gidiyorum okumaya" diye. Duyan duymayana haber verdi. "Doğru mu, sahi mi?" diye koşup geldiler. Bizim köyden ilkokul çıkışlı başka kız ya da erkek yoktu. En önceki o iki kardeş ve benimle giden bir iki kişi el yanına dayanamayarak okulu bitirmeden ayrılmak zorunda kamışlardı.

Bu habere daha başka nasıl sevindiğimi, neler yaptığımı pek anımsamıyorum şimdi. Ama kayıt olmak için Alanya'ya gideceğimizde gecenin yarısında kalkıp, akşamdan hazırladığım okul giysilerimi giyince, oyalı başörtüm, uzun köylü entarim ve ipek kuşağımın başucumda öylece kaldığını hiç unutmuyorum nedense.

Başöğretmen Tekin, "Yüz köyü olan Alanya'dan ilk kez bir köylü kızı parasız yatılıya girecek; bu ne demek biliyor musun?" dedi babama. Çekmecesinden çıkardığı formu açıklayarak, acele etmeden yazmamı istedi. Dikkatle ve özenle verdim sorunun yanıtını. En güzel yazımı o gün yazdım. İşlemleri tamamlayarak, zarfı yapıştırıp odacıya verdi başöğretmen. "Bunu hemen postala" dedi.

Yaylaya dönüp bekledik. Kısa süre sonra geldi yeni çağrı. Yaya olarak indim köye. Gazipaşa'ya eşekle, Alanya'ya atla gittim. Bizim gibi dindar aileden bir kızın yatılı okula girmesi herkesi çok ilgilendiriyor, boyuna soruyorlardı "Bu doğru mu?" diye. Babam beni Enstitüye kendi götürmüyor, Melek Dayıyla gönderiyordu belki bu nedenle. Kimin götürdüğü hiç önemli değildi benim için. Yeter ki bir an önce gideyim.

Ne var ki bir terslik olmuştu. Gazipaşa'da Alanya'ya gitme saatini beklerken, Soğukpınar'dan su getirmemi istediler. Kabaralı ayakkabılarımın yerine giydiğim ablamın kunduraları biraz boldu ayağıma. Su testisi dengemi bozunca kundura döndü ve ayağım burkuldu. Son derece canım yanıyordu ama gitmemden vazgeçilir diye bunu hiç belli etmedim. Temmuzun sıcak bir ikindi zamanı yola çıktık Alanya'ya doğru. Atın üstünde sallandıkça ayağım daha çok ağrıyor, ama dişimi sıkıyordum. Bir ara Melek Dayı eşeğinden arkaya dönerek benim ağladığımı görünce, ayrılık ağlaması sandı. "Dönelim istersen, ben çok hevesli değilim sıcakta bu yolculuğa" dedi. Gelen giden başka yolcularla karşılaşınca soruyorlardı: "Nereye Melek Hoca, kim bu kız?" O anlatıyordu: "Böyle böyle, ayrılık ne olsa, ağlıyor" diyordu. Kimileri bana acıyor, "Şavkı Hocanın aklı yok mu, bunu nasıl yaptı?" diyorlardı.

Alanya'ya varınca akrabamızın evinde söyledim ayağımın burkulduğunu. Balmumlu bez sardılar. "İyi ki baban duymadı, vazgeçerdi göndermekten" dediler. Taş arabasıyla, gene bir ikindi zamanı yola çıktık. Manavgat'a bir gün bir gecede vardık sanıyorum. Üstelik ikinci gece orada kalmak zorundaydık. Hava çok sıcak olduğu ya da yer bulunmadığı için handa değil, öteki köylülerle birlikte Manavgat Irmağının kenarında yattık. "Sen uyu, biz laflaşırız" dedi

dayım. Bekçi gelip "Burada yatılmaz" deyince kadınlardan biri, "Burası Allah'ın yeri, sen git hükümetin yerini bekle, görüyorsun serinliyoruz" dedi. Sabah olunca, Hoşgör"ün otobüsünün kalkmasını bekledik. İlk kez biniyordum öyle bir taşıta. Külüstür bir şeydi. Ama ben onu çok görkemli ve sürücüsünü önemli bir kişi olarak görmüştüm. Yine de öyle bilirim. Ayağımdaki bezi ırmağın kenarında bıraktım otobüse binerken. Ağrım gittikçe artıyor, ama dayanıyordum.

Sanırım üç saat sonra vardık Aksu'ya. Otobüs çınarın altında beklerken dayım beni 200 metre kadar uzaktaki Enstitüye götürdü; kapıdaki nöbetçi öğrenciye, Alanya Başöğretmeni Hakkı Uğur'la görüşmek istediğini söyledi. Öğrenci gülümsedi, "Hakkı Uğur Öğretmenimiz eğitmenlerin grupbaşı" dedi, onu hemen bulup getirdi. Dayım beni ona teslim edip, ivedilikle otobüse döndü. Hakkı Öğretmen, tahta bavulumu nöbetçi öğrencinin omuzuna verdi, beni doğru müdüre götürdü. Başöğretmenim olduğunu, Yörük yaylasından indiğim için geç kaldığımı söyledi.

Köy Enstitülerine gidenlerin ilk anılarının, benzer yanları çok olmakla birlikte, yörelere, her Enstitünün ilk anlardaki durumuna ve öğrencilerin kendi izlenimine göre çeşitlilik gösteren yanları da olduğu görülür. Örneğin, kimileri Enstitü ortamını çok eksikli ve yoksunluk içinde anlatıyor, kimi yöneticiler gelen öğrencilerin bir bölümünün hastalıklı ve sosyal yönden, dil yönünden çok farklılık gösterdiğini söylüyor. Çadırlar, yılanlar, çıyanlar anlatıyorlar. Kuşkusuz bunlar doğrudur. Benim o günkü algılamama ve bugün aklımda kalanlara göre; eksiklerine, sıcağına, yılanlarına, sivrisineğine karşın, Antalya Aksu Köy Enstitüsü, önlemlerin alınmaya başlandığı hoş bir yerdi. Her şeyden önce oradaki sosyal ortam ve kaynaşma güzeldi. Enstitü Müdürü Talat Ersoy'un düzenlemeci ve babacan tutumunun bunda etkisi vardı belki. O daha önce Kızılçullu Deneme Öğretmen Okulu kimya öğetmeni olarak deneyim kazanmıştı. Müdür Yardımcısı Ruhi Esin sevecen bir yöneticiydi. Benden sonra gelen 66 numaralı İbradılı Huriye Gürel'le birlikte 66 öğrenci, 33'er kişilik iki küme olarak çalışmalara koyulmuştuk. 6 kız hepimiz bir kümedeydik.

Enstitüye geldiğimde çoğu kişi bahçedeydi. Geniş bir alan üstünde, küçük bir yapı, birkaç baraka vardı. Müdür kızları çağırdı, beni onlara tanıttı. Sonra Gazipaşalı çocuklar geldi. Böyle akraba ve hemşehriler olması da beni oraya çabuk ısındırdı belki. Kızlar odasına gittik. Enstitünün bir numaralı öğrencisi Süleyman'ı buldular. "Başkan" dediler. Bir yönetici gibi ordan oraya, tüm işlere koşuyordu. Benim için ambardan mavi-beyaz ve kırmızı-beyaz çiçekli basmadan, başlıklarıyla birlikte iki basma entari, bir hasır şapka vb. eşyalar çıkarıldı. Mavi olanını hemen giydim. Kızlar yatakhanesi müdür odasının yanındaydı. İki ayak üstüne tahtaları uzatarak geçici karyolalar konmuştu.

Bizimle kalan Ayşe Teyze Enstitünün hemşiresiydi. Beyaz gömleğini hiç çıkarmazdı. Bize dikiş-nakış da öğretiyordu. Çok güzel makine nakışı yapardı. Makineler yatak odamızdaydı. Orada hem dikişlerimizi dikiyor, hem oturup yatıp kalkıyorduk ilk günlerde. Makineye ilgiyle baktğımı görünce, "Otur, ayaklarını çevrimeye başla" dedi. Çoktan merak ettiğim ayaklı makineyi kul-

lanmayı hemen öğrendim. Ancak ayağımdaki o ağrı azalmadığı için zorluk çekiyordum. Topal sanıp Enstitüye almazlar diye bunu saklamıştım. Anlattım Ayşe Teyzeye. Beni barakanın köşesindeki revire götürdü, alkol pansumanı yapıp sardı ayağımı, sonra da Müdür Beye anlattı: "Enstitüye almayız diye korkmuş" dedi. Müdür duygulandı. "Olur mu öyle şey, burası senin evin artık" dedi. Sık sık soruyordu nasıl olduğumu. "Gerekirse hastaneye götürelim" diyordu. Bu ağrıyı uzun süre çektiğimi anımsıyorum.

Çalışmalar çoktan başlamıştı. Yücel'in Mecliste söylediği "Bu yılı boşa geçirmeyeceğiz" sözlerinin anlamı buydu. Yaz aylarında ders yapılarak bir öğretim yılı kazanılıyordu. Bir yandan kuruluş işleri yapılırken, bu işler içinde dersler, bahçede tarlada sürüyordu. Erkekler kaldırım, yol, bataklık kurutma çalışması vb. işler yaparken, kızlar harıl harıl dikiş dikiyorduk. Yatak takımı, giysi vb. dikişler çoktu.

Kısa süre sonra gelen altı mandolin ve iki bisiklet hepimizi çok ilgilendirmişti. İş ve ders saatlerinin dışında sırayla herkes bisiklet öğreniyordu. Tulumlarımızı giyince kızlar için sorun olmuyordu bisiklete binmek. Hepimiz kısa sürede öğrendik. Çoğumuz dağ köyü çocukları olarak tekerleğe öyle yabancıydık ki bisikletin, makinenin hızı ve onları kullanabilmek olağanüstü bir yenilikti bizler için. Enstitüye gelirken eşekle atla, kimileyin yaya yollara düşen bizlerin gelir gelmez bisiklet öğrenmemiz bu hızı anlatmaya yeterliydi... Özellikle kızların bisiklete binmesi, yaşamımın en unutulmaz anılarından biri olmuştur. Mandolin bir başka olağanüstü yenilikti benim için. Az mı özenmiştim mustantiğin karısından ut dersi almaya.

Zor Koşulların Eğitimi

> *Eğitim toplumun hayatından kopuk olursa, yani hayatın kendisi değil de bazı pedagogların ileri sürdüğü gibi hayata hazırlık olarak progamlanırsa, günün birinde kendi yaşamsal durumunu anlamaktan aciz kalabilir..."*[2]

Öğrenciler, öğretmen ve ustaöğreticiler gelmeye başlamıştı. Hazırda hiçbir şey yoktu. Gelen işe koyuluyordu. Her şey ortak akıl, ortak emekle yeniden yaratılıp yapılıyor, çalışmalar hızla sürüyordu. Yiyecek, giyecek, yatacak, yıkanacak vb. temel gereksinmelerin karşılanması öne alınmıştı. Orada yaşamın işleri eğitimin konusu, aracı ve ortamıydı. İş, el becerisi için araç gereç tüketerek, bir-iki saatlik boş zaman çalışması değil, gerçek gereksinmeleri karşılamak, yaşamı düzene koymak için yapılıyordu. Tonguç, Arifiye Köy Enstitüsü Müdürüne ivedi olarak şunları yazıyor 24 Ağustos 1940 tarihli mektubunda:

"Kardeşim Edip... Raporlarından Enstitü öğrencilerini hâlâ çağırmadığın

anlaşılıyor. Buraya gelenler, karyola boyattığını, adamakıllı hazırlandığını söylüyorlar. Senden ricam, hemen öğrenciyi toplaman... Bu işte klasik olmamak zorunludur. Nasıl Kastamonu'da çadırla işe başlamışsak, onun gibi öğrenciyi hemen getirmeli... Boyuna öğretmen istiyorsun. Öğrenci olmayınca öğretmeni ne yapacaksın? Bu kurumları klasik okullara benzetmemek için elinden ne gelirse yap. Herkes bir kere sersemlemeli ki yeni tavır alabilsin... Oysa sen görünüşe göre bilinen okulu hazırlayarak, sonra çalışmaya geçmek istiyorsun. Bu doğru olmaz... Öğrenci gelir gelmez onun için dersane açmak yok. Yağmurlar bastırıncaya kadar eğitmenler gibi dışarda ders görecekler. Ancak bu önlemlerle klasik öğretim düzenini kırmak mümkün olur. Bu gibi fırsatlar kaçırılmamalı..."[3]

Onun istediği yeni eğitim, yaşamın içinde ve yaşamın işleriyle yapılacaktır. Ama o yaşam çok iyi ve kolay değildir. Ülkemizin gerçeğidir bu. En başta ekonomik gerçeğimizdir. Karyolaları önceden boyatıp hazırlatarak yapılacak bir eğitimden 70-80 yılda bile sonuç alınamayacağını yasaya koydurmuştur Tonguç.

Bunun nedeni, öğrenciye "işçilik" yaptırmak amacında oluşu ya da eğitim için ilkel bir ortamı yeterli görüşü değildir. O, ilkel koşullarda eğitim olmayacağını iyi biliyor. Onun Enstitüleri, iyi koşulların "hazır" olmasını beklemek, günün birinde para gelir diye avuç açmak yerine, kendi kollarını sıvayarak iyi koşulları yaratma yolunu tutmuştur. Durumunu iyileştirmek için iş yapmak amelelik değildir. Öyle ise amelelik bir değerdir. İlkellik ve ilkel yaşama katlanmak eğitim açısından değersizliğin ta kendisidir. İçinde bulunduğu kötü koşulu başkasının değiştirmesini bekleyerek o kötü koşullarda yaşamak insanoğlu için onur kırıcıdır. Akılcı bir eğitim böyle bir davranışı ve görüşü dışlar. Konunun anlaşılmayacak bir yanı yoktur. Öğretmen ve öğrenciler karyolalarını masalarını boyayacaklar, yapılarını hamamlarını yapıp su yollarını açacaklar, yunup yıkanıp, rahat yataklarda uygarca yatacaklardı. Yiyecek giyecek üretecekler, bez dokuyup dikecekler, düzgün yollar, kaldırımlar yapacaklar, ağaç ve çiçek yetiştireceklerdi. Kurulan karnı tok, sırtı pek, temiz ve düzenli yaşam, bilgisiyle kültürüyle, teknik ve tarım çalışmalarıyla o güzel eğitimin ortamı oluyordu. Eğitim uygar ortamını kendi yaratıyordu.

Enstitü düzenlemesi Türkiye'nin eğitim sorununu böyle düze çıkarıyor, yeni insanı böyle yetiştirmeye başlıyordu. Bu sisteme göre, boyanmış karyola beklemek, bütçemize uymadığı kadar, eğitimden geçenleri de sorunlardan koparacaktı. Tuzu kuru bir ülke değildik. Zamandan da kazanma zorunluluğu vardı. Bakan Yücel mecliste, "Bu yılı kaybetmeyeceğiz" demişti. Öğrenciler bir an önce gelip kendi hazırlıklarını yaparak öğrenime başlamak zorundaydı. Yaşamdan kopuk ezberci eğitim dışlanarak, yaşamın gerçek işleri içinde pişerek, bilgileri bu yolla öğrenip uygulayarak, mesleğe hazırlanacaklardı. Toplumsal ve ekonomik amaçlar yanında, bireyin sağlıklı gelişimi için de bulunmaz bir eğitim ortamı ve teknolojisi yaratılıyordu.

Yeni kurumlar, okul değil birçok yapı, bağ bahçe, tarla, işlik gibi çeşitli alanların durmadan işlediği, ürün verdiği, büyük bir bilgi ve kültür etkileşimi

içinde olan yönetici, öğretmen ve öğrencilerin gerçek işler yaparak durmadan çalışıp didindiği birer eğitim işletmesi olarak kuruluyordu. Daha doğrusu kuruluş ilerledikçe Enstitüler bu özelliği gösteriyordu.

Özellikle ilk kuruluşun işleri elbet kolay değildi. O dönemde Türkiye'nin içten ve dıştan gelen zorlukları da vardı. Enstitüler gerek kuruluş aşamasında, gerek gelişme döneminde bunları gögüsleyerek hızla yol aldı. Bu zorluklar çeşitliydi. Cumhuriyet kurulalı onca yıl geçmesine karşın Osmanlı döneminden kalma bozuk toplumsal ve ekonomik yapı değişmiş değildi. Sistemin ulaşmayı amaçladığı köylü kesimi geleneksel toprak düzeni ilişkilerini sürdürüyordu. Bürokraside, meclis içinde ve dışında bu ilişkilerin uzantıları yer alıyordu. Enstitülerin kurulmasına, gelişmesine temel olacak yasalar meclisten geçmişti ama önyargılı eleştiriler sürüyordu. İş eğitimi çalışmalarına, öğrencilerin motor ve makine kullanmasına, santral kurmasına, bina yapmasına, dahası bu işlere istekle sarılmasına kuşkuyla bakanlar çoktu. Kendilerini eğitimin sahibi gibi gören tutucu "pedagog"lar, dıştan olmasa bile, içten içe bu atılıma karşı çıkarak, kendilerine yandaş arıyorlardı. Zorlukların bir yanı buydu. "Siz amele misiniz, işçi misiniz? diyenler oluyordu öğrencilere, öğretmenlere.

İkinci Dünya Savaşının 1939'da patlak vermesi ve dolaylı da olsa bizi de etkilemiş olması dönemin başka bir önemli sorunuydu. O savaşın dünyayı sarstığı yıllarda Türkiye birçok sıkıntıyı göze alarak Köy Enstitülerini kurmaya başlamıştı.[4] Savaşa katılmamış olduğumuz halde, gölgesi o günlerde kendi yağıyla kavrulmaya çalışan ülkemizin üstüne de düşmüştü. Üretici nüfusun genç bölümü askere alınmış, tarımda verim düşmüştü. Bu "az" verimin bir bölümü, savaş önlemi olarak halktan alınıp, devletçe stok ediliyordu. Az sayıdaki fabrikaların ürünü, askerlerin hazırlanmasına akıyordu. Savaşa girilmemesine karşın Türkiye bir yoklar ülkesi olmuştu. Çeşitli maddelerin sıkıntısı başını alıp gidiyordu. Yurtdışından alman maddelerin kökü kurumuş, olanı karaborsaya düşmüştü. Kimi gereksinmelerin alımı, karneye bağlanmıştı. Sümerbank asker eşyalarına yönelince, halk dokuma tezgâhlarına dönmüştü.[5] Kıtlık yılları olarak anılan o dönemin sıkıntıları yeni kurulmakta olan Köy Enstitülerini de etkilemişti doğal olarak.

Savaşın komşumuz Yunanistan'ı can evinden vurduğu yıllarda, Türkiye'nin bunun ekonomik ve sosyal sıkıntılarını çekerek, ülkesi için yaşamsal önemde bir eğitim seferberliğini sürdürmesi kolay değildi. Savaş gerçeği, kuruluş aşamasında olan Enstitülerin içine kadar düşüyordu. Yeni göreve başlamış, işini yoluna koymaya çalışan yönetici ve öğretmenler, eğitmen adayı olarak kursa alınanlardan kimileri, ikinci askerliğe çağrılınca onların yerini doldurmak kolay olmuyordu. Bölgelerde gece karartma zorunluğu uygulanıyordu. Sıfırdan başlayarak kurulmakta olan Enstitüler için gerekli yapı vb. araç gereçlerini bulmak, almak büyük sorundu.

Bir yandan kurulmakta olan yapılar, çeşitli birimler, bir yandan binlerce yatılı öğrencinin donatımı ve bakımı için büyük bir gider vardı. Öğrenciler kendileri yapıyorlar, dokuyorlar, ekip biçiyorlardı. Yapılan üretim, giderin büyük bir bölümünü karşılıyordu. Ama bunun için gerekli kimi maddeleri bul-

mak ve satın almak bile zordu. Yapı işlerinde kullanılacak çivi vb. gereçler karaborsada, Devlet Malzeme Ofisi'nin elindeydi. Bu nedenlerle bir işin yapılamaması tüm öbür işlerin aksamasına yol açıyordu. Enstitülü yazar Fakir Baykurt, Gönen Köy Enstitüsü'ne gittiği ilk gün, büyük sınıflardan Hüseyin Akbaş'ın, eski çivileri toplayıp düzelterek yeniden kullanmak gerektiğini küçük öğrencilere nasıl öğrettigini anlatır anılarında.

Bu zor koşullara, kıtlığa yokluğa karşın, kendi içinde üretici olması nedeniyle, ekonomik güçlükler gene de başka kesimler kadar etkilemedi Enstitüleri. Buğdayından ekmeğini yapıyor, bezini dokuyup dikiyor, sebzesini, meyvesini üretip, ununu öğütüyordu. Çevre köylere ve öğrenci ana-babalarına yardım eden Enstitüler de vardı. Zor koşullar onlar için hiçbir zaman aşılmaz olmadı. Güçlükler içinde yeni bir eğitim yaratılıyordu. Çok gider isteyen, bin kişilik kızlı erkekli yatılı öğrenciyi barındıran o büyük işletmeler, bu zor koşullarda bir eğitim kurumu olarak çok sağlıklı biçimde kurulup gelişiyordu. Orada eğitim zorlukları kendi gücüyle aşıyordu.

Yerleşme ve Yapılaşma

> *Köy Enstitülerinin kurulmasında göz önünde tutulacak ilkelerden biri: Gelecekte göreceği işlere ve alacağı öğrenci sayısına göre durum planı ile binalar için açılacak proje yarışmasının esalarını saptamak; ülkemizin mimarları arasında yapılan yarışmada kazanan projeyi, Enstitü öğrencilerine yapı ve sanat dersleri içinde uygulatmaktı..."*[6]

Demiryolunun yanıbaşında kurulan Arifiye Köy Enstitüsü'nün müdürü Balkır, kurumun yerleşim alanını yeterli bulmamıştı. Kastamonu Eğitmen Kursu'ndan deneyimi vardı. Yerini genişletmek için çevreyi kolaçan ediyor, elverişli, ek bir toprak arıyordu. Yakında böyle tarlalar, alanlar çoktu. Ama o, köylünün toprağına ya da ortak kullandığı yere göz dikmeden, bakanlığın ödeme gücünü zorlamadan genişlemek istiyordu.

İşten anlayan köylüler, muhtarlar, öğretmen ve öğrencilerle birlikte çevreyi tarayarak, "Kalaycı Köyü" bitişiğindeki devlet fundalığını bu iş için uygun buldular. Tonguç'un Arifiye'de olduğu bir gün, vali vb. görevliler bir araya gelip görüşerek, üç bin dönümlük bu fundalığın Enstitü yerleşim alanına katılması sağlandı. Tonguç, Ankara'ya döner dönmez Topoğraf Şinasi Akdoğan'ın eline bir mektup verip, Arifiye'ye gönderdi. Enstitünün yeni alanını da içine alan topoğrafya haritası çizilip, biri kaymakamlığa verildi, biri ivedi olarak bakanlığa gönderildi.

Hiçbir şey aksamıyor, rastlantıya kalmıyordu. Enstitü müdürleri Anka-

ra'dan görev yerlerine uğurlanırken onlara bildirilmişti: Yapacakları öncelikli işlerden biri kuruluş yerlerinin alım satımını hemen bitirip, topoğrafya haritasını çizdirerek bakanlığa göndermekti. Gecikenlere yeniden yazılmıştı. Her Enstitünün geleceğe yönelik durum planı ve yapıların projesi bir an önce tamamlanmalıydı. Türkiye'de bugün kentleşmede bile plan proje aranmazken, o dönemde, bu kurumların plana, projeye bağlanması için mimarlar arasında yurt çapında bir yarışma açılmıştı.

Bu konuda Enstitülerden bakanlığa gidecek başka bir bilgi, yapılması gereken birimlerin dökümüydü. Eğitim-öğretimi, iş ve üretim yaşamını belirleyecek çerçeve programın ilkeleri belliydi. Kızlı erkekli bin kişilik öğrenciyi, yönetici, öğretmen ve ustaöğreticiyi barındıracak olan bu kurumlar, yılın hiçbir ayında kapanmayacak; sürekli eğitim-öğretim, iş ve üretim yapacaktı. Programın yarısı tarım, teknik ders ve çalışmalarına ayrılmış, uygulamaya ilk günden başlanmıştı. Çok çeşitli iş alanları ve kültürel etkinliğiyle, kesimine girecek illerin köye yönelik merkezleri olacak bu kurumlardan, gerekli birimlerinin dökümünü içeren liste, proje yarışmasına yetişmesi için ivedi olarak bakanlığa gönderilmişti.

Yeni kuruluşların yapıları, karanlık koridorlarında öğrencilerin hayal gibi dolaştığı eski tip yatılı okullara benzemeyecekti. Öğrencinin kalacağı yerler, ellişer ya da en çok yüzer kişilik kümeler için, etüt ve yemek odasını, mutfağını, küme öğretmeninin konutunu da içine alan birimler olarak düşünülmüştü. Derslikleri, işlikleri, bağı-bahçesi, tarlası, ormanı, ahırı, ağılı, tavlası, kümesi vb. üniteleri olacaktı. Laboratuvar, kitaplıklar, güzel sanatlar vb. kültür dersleri için salonlar, çeşitli oyun alanları gerekliydi. Ancak yörenin özelliğine göre her bölgedeki Enstitünün gereksinmeleri değişikti. Örneğin, Trabzon Beşikdüzü'nde ve Sapanca Gölüne yakın olan Arifiye'de balıkçılık, Kars Cılavuz'da hayvancılık, Malatya Akçadağ'da kayısı bahçeciliği önde geliyordu. Hasanoğlan'da açıkhava tiyatrosu kurulacaktı. Genel olarak her Enstitünün ortak temel birimleri şöyle saptanmıştı:

Yatakhaneler, lavabo-tuvalet
Yemekhane-mutfak
Çamaşırhane-banyo
Açıkhava yıkanma muslukları
Sahra tuvaletleri
Revir
Fırın
Kooperatif
Ahır, ağıl, tavla, kümes
Arılık, balıkhane vb.
Su deposu ve havuz
Çeşitli depolar
Elektrik santralı
Bağ, bahçe, tarla, fidanlık, koruluk, çiçeklik, çeşitli tarım alanları vb.

Yönetim odası
Öğretmen evleri
Derslikler, kitaplık, laboratuvar
Çok çeşitli işlikler (atölye)
Müzik, tiyatro ve toplantı salonu
Toplantı alanı
Spor kuruluşları
Uygulama okulu
Çocuk bahçesi
vb.

Yarışmaya katılacak mimarlar için, projesini yapmak istediği Enstitüye gidip orada en az bir hafta kalarak inceleme yapması koşulu koyulmuştu. Yöreyi, kuruluş yerini, yöresel mimari ve yapı tekniklerini görecek, kurulmakta olan Enstitülerin çalışmalarını yakından izleyerek projesinde bunlardan yararlanacaktı. Yarışma kurulunda doktor, genel müdür, Enstitü müdürü, tarım uzmanı vb. uzmanlar bulunuyordu. Çalışmalar kısa sürede tamamlanarak, yarışmayı kazanan projeler ve maketleri onaylanıp, birer kopyası hemen Enstitülere gönderildi. Ülkemizin değerli mimarlarının, kırsal kesimde başlayacak Enstitü hareketinin plan ve projelerini, hem de yarışarak üstlenmelerinin o gün için büyük bir anlamı vardı. Bu yöndeki emekleriyle köyde eğitime onlar da omuz ve gönül veriyordu. İlk aşamada, hemen uygulamaya koyulan Köy Enstitüsü plan ve projeleri şunlardı:[7]

Yüksek mimar köy okulları projesi	Asım Mutlu	Gölköy ve Aksu Köy Enstitüsü ile
	Emin Onat ve Leman Tomsun	Kepirtepe ve Çifteler
	Recai Akçay	Arifiye ve Düziçi
	Ahsen Yapaner ve Mualla Eyuboğlu :	Kayseri Pazarören
	Celal Biçer	Gönen
	Leyla Turgut	Akpınar
	Ahsen Yapaner	Beşikdüzü
	Tahir Tuğ	Savaştepe

Sonradan kurulan Enstitülerin bir bölümünün kimi projesini, Yüksek Köy Enstitüsü Yapı Kolu Öğretmeni Y. Mimar Mualla Eyüboğlu, Enstitülerin yöresel özelliklerini ve yöresel malzemesini göz önüne alarak yapmış ve doğrudan kendisi işin içine girerek öğrencilere uygulatmıştı. Mimarlar, gerek projelerine başlarken, gerekse uygulama aşamasında gittikleri Enstitülerden binbir izlenimle dönüyordu. Kimilerini "öğretmenim" diyerek öğrencilerin kendilerine gösterdiği yakınlık, kimilerini onların çalışkanlığı ve bir usta gibi ellerinin işe yatkınlığı, kimilerini topluca söylenen Ziraat Marşı büyülemiş oluyordu.[8]

Yüksek Mimar Asım Mutlu'nun Aksu Köy Enstitüsü'ne bu amaçla ilk gelişiydi belki. O gün biz üç kız öğrenci Antalya'ya gitmiştik. Akşaümüstü dönerken Enstitünün posta arabasında yer kalmayınca, bizi tanımadığımız bir konukla faytona bindirip göndermişler, "Enstitümüzün Mimarı Asım Mutlu" demişlerdi. Yüksek Mimar Asım Mutlu, arabacının arkasındaki ters yere oturmuş, üçümüzü faytonun körüklü koltuğuna oturtmuştu. "Öğretmenim, siz konuksunuz, böyle buyrun" demişsek de bunu yapmamış, "ben burada rahatım" demişti. Faytonumuz, yolda Enstitü arabasını geçip yaylanarak ilerlerken, Zehra Tan (Koç) arkadaşımız, "Öğretmenin Ziraat Marşı'nı söyleyelim mi?" deyince yanıt beklemeden Yeni öğrendiğimiz marşları ve türküleri arka arkaya söylemiştik sanıyorum. O bize gerçekten de öğretmenimiz gibi gelmişti. Enstitüye varınca müdür odasına götürmüştük. Sonra müdürümüz, "Asım Bey 'öğretmenim' demenizden çok mutlanmış" diye anlatmıştı. Mimar Sinan Üniversitesi öğretim üyesi olan Asım Mutlu, sonradan Köy Enstitüleriyle, Tonguç ve ilkeleriyle ilgili değerli yazılar yazdı. Arifiye projesini yapan Recai Akçay da o yörenin insanı olarak işe girişmiş, projeye hemşehriliğini de katmıştı.

Bir yanda geçici barakalarda işler aksamadan yürütülürken, öte yandan plan ve projeye uygun yapılaşma çalışmaları hemen başlatılmıştı. Daha anlamlı ve ilginç olan, bu projeler ve maketler üstüne derslerde, işyerlerinde, toplantılarda, öğretmen ve öğrencilere bilgi vererek, kendi Enstitülerini kurmalarının gerekçesi açıklanıyor, onlar makette gördükleri kuruluşu hemen ortaya çıkarmaya özendiriliyordu:

Enstitünün kuruluşu ve yapılar yalnız bakanlıktan ayrılan ödenekle ve bürokratik tutumla yapılmaya kalkışılırsa uzun yıllar sürer, halkın okuması gecikir, üstelik devletin parası buna yetmezdi. Oysa gelen ödeneklerle araç gereçler alınıp, yapılar teknik ders çalışmaları içinde öğretmen, öğrenci ve usta-öğretici emeğiyle yapılırsa, bir an önce iyi bir eğitime kavuşulur, bizden sonraki kuşaklara da yararı olurdu. Enstitünün günlük yaşamı için gerekli ortam, üretim alanlarının gereksinimi olan yapılar bu yolla sağlanırdı. Köylünün kısa sürede eğitimden geçmesini amaçlayan Enstitüler böyle işleyecekti. Ayrıca köylere öğretmen olarak gidildiğinde benzer çalışmalar yapılacaktı vb... O yaşların öğrencisi bunu kolay anlar mıydı? Biz iyi anlıyorduk.

Kazmaları kürekleri ile iş alanlarına toplanan öğrenciler bu açıklamaları coşkuyla karşılıyordu. Çifteler Müdürü Rauf İnan konuşmasını uzatıyordu:

"Arkadaşlar!.. Amerika da böyle kurulmuştur. Köylere gittiğinizde aynı yöntemle çalışacaksınız. Biz ulus olarak bu yöntemle bir Kurtuluş Savaşı verdik. Tüm uygarlıkların temelinde bu anlayış ve dayanışma vardır. Osmanlı eğitim düzeni işe el sürmeyen ezberci insanlar yetiştirerek 'iş'i gözden düşürmüştür. Geri kalmamızın nedenlerinden biri budur" vb...

Yönetici, öğretmen ve öğrenciler, yeni bir eğitim yaratmak, Enstitülerini modern teknik olanaklarla donatmak için işbaşındaydı. Ülkenin dört bir yanında kurulmakta olan Eğitim işletmelerinin yapılaşmasının ve cahillikten kurtulmanın temelleri böyle uzman ellerden çıkma plan ve projelerle atılıyordu. Bu temeli atmada, yapıları yapmada, Köy Enstitülerinin ilk öğrencilerinin,

öğretmenlerinin emeği büyüktü. Orada bu işler hiç bitmeyecek, gelecektekiler başka projelere, başka yapılara, işlere koşacaktı. Her şey ilk öğrencilerin atacağı sağlam temeller, iyi alışkanlıklar üstüne kurulucak, onlar gelecek yıllara örnek olacaktı. Hemen her Enstitüde bu tür anlayış ve tutumda bir yönetici öğretmen ve öğrenci kamuoyu oluşuyordu.

Anlatılanlar öğrencilere, ana-babalarından, dedelerinden duydukları kurtuluş öykülerini anımsatıyordu. Duygu ve düşünlerini kamçılıyor; iş yapma, kuruluşun işlerine coşkuyla koşma onlarda yurt ve toplum sevgisi ve çalışkanlık yaratıyordu. İş yaşamına, büyükleriyle bir arada çalışma yaşamına alışkın olan köylü öğrenciler, mala elde, keser belde büyük bir dayanışma içinde koşarak gidiliyordu işlere, yapım yerlerine. Kısa süre sonra, yerleşme planı ve projeye göre yapılmış yapılar, su yolları, düzenlenmiş bahçeler, bellenmiş bağlar çıkıyordu ortaya. Önceleri bataklık, çalılık olarak bilinen el değmemiş sevimsiz yerlerde, işe yaramaz boş topraklar üstünde, planlı projeli yapılar, iş alanları, iş atölyeleriyle, yepyeni bir kültür ve eğitim ortamı oluşuyordu. Sıfırdan başlayarak ve en az olanakla, uygarca bir eğitim ortamı bundan daha güzel nasıl yaratılabilirdi? Yalnız kendi Enstitüsünü kurmakla kalınmıyor, önce kurulan Enstitülerin yapıcı ekipleri başka Enstitüye yardıma gidiyor, nerde bir Enstitünün temeli atılıyorsa oraya koşuluyordu.

Kimi yapıların üstünde, ekibin ya da sınıfın, öğretmenin ve mimarın adı yazılıyordu. Aksu Köy Enstitüsünde ilk öğrencilerin yaptığı ana yapının giriş sütununda: "Planı Yüksek Mimar Asım Mutlu tarafından yapılan bu bina, 1941-42 öğretim yılında, yapıcılık öğretmenleri Durmuş Gök ve Kerim Güner ile birinci ve ikinci sınıf öğrencilerince yapılmıştır" diye yazıyordu.

Özgün Bir İç Yönetim

> *"... Bazı Enstitü müdürleri, yardımcıları, öğretmenleri, memurları ve görevli öğrencileri olduğu halde, işleri ayrıntısına varıncaya kadar kendi şahsında topluyor. Bu yönetim biçimi çok sakattır, köksüzdür. Günün birinde çöker... En kısa bir zamanda her türlü elemana gerçek işlev ve sorumluluklarını vererek, kurumu tek ve terör yaratan otoritenin yönetiminden kurtarmamız gerekir..."*[9]

Onun Enstitüleri başka türlü yönetilemezdi çünkü.

Büyük alanlar üstünde, birbirinden uzakta birçok birimi ve birden çok proramı olan bu kurumları klasik yöntemle yönetmek olacak şey değildi. Üstelik Enstitü müdürlerinin "kesim"lerine giren tüm köylerde okul yapımı vb. işlerde görevleri vardı.

Tüm zorluklara karşın, Köy Enstitülerinde yaratılan o beklenmeyen başarının dayanaklarından biri, Tonguç'un yukarda gösterdiği doğrultuda daha ilk günden örgütlenen özgün bir yönetimdi. Yetki ve sorumlulukların onun söylediği anlamda paylaşılması; yönetici, öğretmen ve öğrencilerin dayanışma içinde olmasıydı. Enstitü ortamı ve çalışmaları bunu zorunlu kılıyordu.

Müdürlerini göreve gönderirken, "Kendi yardımcılarınızı, öğretmen ve ustaöğreticinizi bulup seçin; öğrencileri yönetim işlerine kesinlikle sokarak, onların gücünden, aklından yararlanın" diyerek daha ilk başta atmıştı böyle bir yönetimin temellerini.

Yöneticiler Enstitülere gittiklerinde, çoğunun bir yardımcısı bile yoktu. Öğretmen ve öğrencilerden gelene bir görev verilerek işler yürütülüyordu. Örneğin, bir öğretmenden, gelen öğrencilerin derlenip toparlanması, onlara rehberlik etmesi, işlerde onlarla birlikte çalışması görevi veriliyordu. Sonradan Köy Enstitülerinin en temel yönetim birimi olacak "küme" ve "kümebaşı" öğretmenliği görevi böyle başlatılmıştı. Tarım öğretmeni tarım alanının, yapı öğretmeni yapı alanının, dikiş öğretmeni dikiş işliğinin yönetim sorumluluğunu ilk günden üstlenmişti.

Öğrenciler de daha ilk günden, başkanlık ve nöbetçilik görevleriyle işlerin bir ucundan değil en büyük ucundan tutmaya başlamışlardı. Her kümenin ve iş alanının; yatakhane, yemekhane, çamaşırhane gibi genel hizmet birimlerinin yetkili-sorumlu başkanları ve nöbetçileri vardı. Genel başkanlar, işlerin iyi yürümesi için gerekli iletişimi sağlamak, yardımcı olmak zorundaydı.

Böylece Enstitülerde giderek, yönetici, öğretmen ve öğrencilerin oluşturduğu ortak yönetime dayanan bir örgütlenme, yepyeni bir yönetim biçimi ortaya çıkıyordu. Öyle ki kurumun tüm bireyleri herhangi bir görev ve yetkiyle bu yaşamın bir parçası oluyordu. Sahipsiz, yönetimsiz bir iş ve çalışma kalmıyordu.

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

Yöneticiler ve birim başları	Alan öğretmenleri ve ustaöğreticiler	Başkan öğrenciler	Nöbetçi öğrenciler
Müd. Yardımcısı	Çeşitli alan öğretmenleri, döner sermaye ve muhasebe	İlgili alan başkanları	İlgili nöbetçiler
Eğitimbaşı	Kümebaşı öğretmenler ve tüm ders öğretmenleri	Küme başkanı öğrenciler	Nöbetçiler
Tarımbaşı	Tarım öğretmenleri ve ustaöğreticileri	Tarım başkanı ve tarım alanı başkanları	Tarım nöbetçileri
Yapı-sanatbaşı	İşlikbaşları, yapı- sanat öğretmenleri ve ustaöğreticileri	Yapı-sanat başkanı ve işlik başkanları	İşlik nöbetçileri
Müzikbaşı	Müzik öğretmenleri ve ustaöğreticileri	Müzik başkanı, orkestra şefleri, koro şefleri vb.	Müzik nöbetçileri
Sporbaşı	Spor ve halk oyunları öğretmenleri ve ustaöğreticileri	Spor başkanı ve oyun başkanları	Görevli öğren.
Sağlıkbaşı (Doktor)	Hemşire ve sağlıkçı	Sağlık başkanı	Revir nöbetçileri

Eğitimbaşı, Enstitünün tüm eğitim öğretim işlerinden, programın işlemesinden sorumlu ve yetkili müdür yardımcısıydı. Tüm iş ve kültür dersleri ve çalışmalarının zamanlamasını planlayıp, sağlıklı olarak uygulanmasını yönetirdi. Ancak o bunları kendi yapmaz, alan başlarıyla, (tarımbaşı, yapı-sanatbaşı, müzikbaşı vb.) birlikte çalışırdı. Daha doğrusu her alanın yönetici ve öğretmenleriyle öğrencileriyle yaptıkları taslağın öteki çalışmalarla uyum içinde düzenlenip yürütülmesini sağlardı. Herkes kendi işinin uygulama ve başarısından sorumlu olduğu için eğitimbaşının onları "gütmesi"ne gerek kalmazdı. Ders öğretmenlerinin, kümebaşı öğretmenlerin, öğrenci başkanları ve nöbetçilerin çalışmalarının iyi geçmesi için çevirgenlik, düzenleyicilik görevi yapıyordu. Ayrıca öğretmen ve öğrencilerin özlük sorunları vb. işlerin de yetkili ve sorumlu kişisiydi.

İkinci müdür yardımcısı ise para işlerine bakıyordu. Ama onun işi klasik yöneticiler gibi yalnız bakanlıktan gelen parayı harcamak, bitince yeniden gelmesini beklemek değildi. Enstitülerde "döner sermaye" başlıbaşına bir birimdi. Alım-satım işleri pazarlık yoluyla yapılıyordu. İşlerin hızla yürümesi ve ucuza çıkması için böyle olması yasaya koyulmuştu. Yapılar ve tüm kuruluşlar için gerekli araç gereç, yiyecek giyecek gibi gereksinmeler bu yolla alınıyordu. Yapılan üretim bu yolla değerlendiriliyor, girdisi çıktısı hesaplanıyor, fazla ürünler Enstitü kooperatifine ve çevreye satılabiliyordu. Bunlarla ilgili say-

manlık, ambar, depo, işleri özenle seçilmiş az sayıda memur ve işgören kullanılarak yapılıyor, asıl işi öğretmen ve öğrenciler yürütüyordu. İşletmenin ekonomik sorumlusu konumundaki müdür yardımcısı, onların işlerini iyi yapmalarında, ekonomik davranılmasında, ilde ve bakanlıkta bu işlerin kovuşturulmasında yetkili ve sorumlu oluyordu.

Tüm bölümlerin görevlileri, işlerin iyi gitmesi için müdür yardımcılarıyla ve birbirleriyle sürekli işbirliği içinde oluyordu. Çizelgede görüldüğü gibi her birimin, müdür yardımcısı konumunda bir "Baş"ı vardı. İş ve üretim alanlarında olsun, kültür alanında olsun, bu görevlilerin her biri kendi alanının verimliliğinden ve düzenli çalışmasından sorumlu ve yetkiliydi. İşler büyüdükçe ayrı birimler oluşmasında sakınca yoktu. Orada, sınırları değişmez işler, çakılı görevler yerine, gelişen yaşama ve değişen işlere göre yönetimsel esneklik getiriliyordu

Köy Enstitüleri yönetim örgütünün asıl özgün ve etkin yanı, başkanlar, nöbetçiler olarak, öğrencilerin yönetim örgütünde doğrudan görev almalarıydı. Enstitü yaşamından, onların da atanmış görevliler kadar sorumlu ve yetkili olmasıydı. Bu özgün buluş konumuzun can alıcı noktalarından biridir. Koşulların da zorladığı bu çözüm yolu ile Tonguç, eğitim bilimi ve yöneticiliğine, yepyeni bir ufuk açmıştır. Öğrencinin yönetime ve işlere katılması konusu daha sonra "Demokratik Yaşam" bölümünde ayrıca yer alacaktır.

Bu durumuyla Köy Enstitüleri iç yönetimi, emir komuta zincirine bağlı dikey bir örgütlenme değil, yatay bir düzenlemeydi. Eğitimbaşı, para işlerine bakan müdür yardımcısı, tüm birim başları, kümebaşı öğretmenler, birimlerde, yönetimsel görev alan öteki öğretmenler; öğrencilerin seçtiği Enstitü başkanı ve öteki birim başkanı öğrenciler, aldıkları sorumluluğu yetkiyle kullanarak, en iyiye yöneliyorlardı. Böyle bir çok sesli uyum ve dayanışma içinde, yönetim denen "demir leblebi" yumuşayarak herkesin severek katıldığı ve verimli çalıştığı bir ortam yaratmada etken oluyordu.

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 13.
2 *Aynı yer.*
3 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 31.
4 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 496.
5 A. Demirtaş, *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, s. 76.
6 İ.H. Tonguç: *Canlandırılacak Köy*, s. 497.
7 *Köy Enstitüleri 1*, s. 30 ve 33.
8 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 497.
9 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 47, 8 Nisan 1941 tarihli mektuptan.

eğitim programları ve yöntemleri

Çok Yönlü Bir Eğitim

Öğretim işine gelince: Onu resmi müfredat programı azçok göstermiştir. Ama ruhu vermek program taslağında değil, kurumu yönetecek arkadaşların elindedir... Kurumların kendini yaratması en önemli noktayı oluşturur..."[1]

Müdürler Enstitüleri kurmaya giderken ellerine alışılmış birer "Müfredat Programı" tutuşturulmadı. Ama köyleri canlandırmanın "programı" sayılacak 3803 sayılı yasa yanlarındaydı. Orada her şey vardı. Bu yasanın özünü kavramadan, kısa ve uzun sürede yapılacak işleri anlamadan Enstitü Müdürü olunamazdı. "Cahillikle savaşa" çıkılıyordu. Uzun süreli bir "seferberlik hali"ydi bu. Yasayı çantalarına koyup, Anadolu'nun dört bir yanına dağılan o ülkücü eğitimciler yapacakları işin 15 yıllık planını ve çerçeve programını iyi biliyorlardı.

Enstitüler onların yetiştiği öğretmen okulları gibi olmayacaktı. Yeni bir program ve yöntemle işleyecekti. Türkiye'nin temel eğitim ve "Köyde eğitim" politikasını uygulamaya geçirme ve programını yaratma yetkisi ellerine teslim edilmişti. Yapılan planlamaya göre, 1955'te tüm köyler okula, öğretmene, sağlıkçı ebe ve tarımcıya kavuşmuş olacaktı. Köylerde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal iyileşme ve bilinç başlayacaktı. Her Enstitü kendi kesiminde bunu başarmanın merkezi oluyordu. Amaca daha önce varılabilirdi. Ama 1955'ten sonraya asla kalınmayacaktı.

Bakanlıktan gelen genelgelerde ve yasada programın yarısının teknik ve tarım dersi ve çalışmalarına, yarısının kültür derslerine ayrılacağı bildiriliyor, kimi derslerin adı veriliyordu. Ama her Enstitü bu çerçeveye göre kendi gereksinimine uygun esnek programını; yıllık, aylık, haftalık çalışma planını kendisi yapacaktı.

Birer eğitim bildirisi niteliği taşıyan bakanlık genelgeleri ve Tonguç'un müdürlere yazdığı ilgili mektuplar, program ve yöntem konusunda durmadan bilgi taşıyordu Enstitülere. Zaman zaman müdürler bir araya getirilerek yapılanlar tartıştırılıyor, çalışmaların ortak olan olmayan yanları saptanıyordu. Çoğunluğu önceki deneme çalışmalarında görevli olan Enstitü müdürleri, program geliştirmede ve yöntemi kavramada güçlük çekmiyordu.

İlk yılların tarım dersi ve çalışmaları ile teknik ders ve çalışmalarında Enstitülerin kuruluş işleri yapılıyordu doğal olarak. Mimarlarca hazırlanan durum planı ve projeler öğretmen ve öğrencilerin önündeydi. Her Enstitünün yapıcı ekipleri ya da görevli kümeleri, önceliği olandan başlayarak; yapıları bir an önce bitirmek için hızla çalışıyordu. Tarım dersi ve çalışmaları içinde işlenen toprak yeşermeye, ağaçlanmaya başlıyordu. Kültür derslerinde ilk günlerde ortaöğretim yada eski öğretmen okulu programından yararlanılması uygun görülmüşse de bu dersler Enstitü yaşamına klâsik okullarda olduğundan çok başka giriyordu. İş eğitimi yöntemi bu derslerin ortamını da değiştiriyordu. Örneğin klâsik okullarda önemsenmeyen güzel sanatlar kültürüyle ilgili ders ve çalışmalar, gerek içerik, gerek yöntem ve uygulama olarak çok etkin bir duruma geçiriliyor, oradaki yaşama damgasını vuruyordu. Köy Enstitülerinde uç veren güzel sanatlar kültürü ve eğitimi bu yolla kırsal kesime akacak, dal budak salacak, köylülüğün ilkel ama sağlam sanatsal birikimleri çağdaş sanat öğeleriyle kucaklaşıp zenginleşecekti.

Bakanlığın on beş günde bir istediği çalışma raporuyla, iş ve üretim alanlarında, kültür derslerinde yapılanlar, çekilen güçlükler, bulunan çözümler ayrıntılarına kadar bildiriliyordu. Örneğin bir Enstitüden gelen raporda, kış gelmeden yatakhanelerin yapımı ve su yolunu bitirmek için iki hafta çalışıldığı, kültür derslerine sonradan geçildiği bildiriliyordu. Başka Enstitülerin de benzer önlemlerle çalışmaları bölgenin özelliklerine, Enstitünün gereksinmelerine göre düzenledikleri anlaşılıyordu. Tonguç bu raporlardan, eski ve yeni gözlemlerinden elde ettiği sonuçları değerlendirerek, programa esneklik kazandıracak ilkelerden birini şöyle saptadı ve hemen Enstitülere bildirdi:

"Olağanüstü gereksinmeler ilkesine göre, acele yapılması gereken bina, yol, köprü, su arkı açılması; belli bir süre içinde bitirilmesi, zorunlu ekim-hasat, harman kaldırılması gibi önemli mevsimlik işler çıktığında; gereğine göre yeter sayıda ya da bütün öğrenci ve öğretmenler, tam gün ya da birkaç gün, bir ya da birkaç hafta süreyle aynı işte çalıştırılır. Bu gibi çalışmalara katılan öğrencinin o süre içinde devam edemediği ders ya da işler için bundan sonraki çalışma planlarında gerekli zaman ayrılarak kayıpları yerine getirilir." Genelgeyle gönderilen bu emrin, sonradan programın önemli bir ilkesi olduğu görülecektir.[2]

İvedi ve zor koşullarda bile bilimsellikten ödün verilmeyecek, tersine eğitim bilimi zor koşulları düzeltmenin ve ona göre önlem almanın hizmetinde olacaktı. Orada bilimsellik adına, yaşamın gerçeklerini göremeyen, koşulları tanımayan geleneksel eğitimin eski kuramlarına sarılmak yoktu. Enstitü programı, Herbart'ın "eğitim öğretim demektir" görüşü yerine Tonguç'un, "yaşamın gerçek işleri içinde eğitim-öğretim" görüşünü ilke ediniyordu.[3] Enstitüler,

zamanlamasıyla, yöntemiyle, plan ve programını, yaşamın gerçeklerine uygun bir esneklikte yapabilecekti.

İki yıl uygulamadan sonra Tonguç'un, Enstitü müdürleriyle, Talim Terbiye Kurulu'ndan uzmanlarla toplanarak; önceki denemeleri, Enstitülerden gelen raporların sonuçlarını, kendi görüş ve gözlemlerini bir araya getirerek ulaştığı bireşimle, "Köy Enstitüleri Program Taslağı"na son şekli verildi. Talim Terbiye Kurulu'nun 4 Haziran 1943 gün ve 75 sayılı kararıyla olduğu gibi onaylanan taslak program, "Köy Enstitüleri Öğretim Programı" adı altında Bakan Yücel'in onayıyla yayımlandı; hemen Enstitülere gönderildi.[4]

Derslerin yarısının tarım ve teknik ders ve çalışmalarına ayrılması, Enstitü programına çok yönlü bir eğitim niteliği kazandırıyordu. Başat meslek öğretmenlikti ama köye yarayışlı başka eleman da yetiştirilecekti. Öğretmen, yalnız "abece"öğretmeyeceği, öğrencilerine tarım ve teknik beceriler de kazandıracağı için bu alanlar Enstitü programının konusuydu. Köyde eğitim de bu anlayışla programlanacaktı. Böyle bir programla Türkiye'nin gelecekteki çok yönlü ulusal eğitiminin temeli atılıyordu. Fırsat eşitsizliğinin karşıtı olan Enstitü politikasının yaratacağı yeni etkiler, ülkede yaygınlaştığında, çeşitli toplumsal kesimden gelen yetenekleri ortaya çıkararak, aradaki farklılıkları ve bu farklılıkların eğitim üstündeki etkilerini azaltacaktı. Daha önemlisi bu program çağdaş teknolojik ve tarımsal gelişmelerin beklentisini karşılayıcı bir öz de taşıyordu.

Kimi çevreler, programın yalın ve ayrıntısız olmasını fazla alçakgönüllü bulmuştu. Ya da, amaçlarında "ulusallık" olmadığı gibi eleştiriler getirilmişti. Örneğin Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü Başkanı Halil Fikret Kanad böyle söylemişti. Oysa, programın getirdiği gerçekçi içerik ve ilkeler bu anlamı içinde taşıyordu. Ülkeyi bayındırlaşmayı, köyleri canlandırmayı lafla değil, "iş" olarak amaçlayan, tarımı, tekniği, güzel sanatları yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak gören bir programda fazla söze gerek yoktu. Önemli olan bu ilkeleri ve kısa açıklamaları iyi kavrayıp, yaşamın işlerini bu çerçeveye uygun olarak düzenleyip uygulayabilmekti. Kaldı ki ulusal yönden olan amaç her dersin programında yer alıyordu. Tonguç bu anlayışı, daha eğitmen kurslarının açıldığı yıllarda Rauf İnan'a yazdığı bir mektupta şöyle dile getirmişti:

" Öğretim işine gelince: Onu resmi müfredat programı az çok göstermiş. Ama ruhu vermek program taslağında değil, kurumu yönetecek arkadaşların ellerinde ve tutumlarındadır... Sana meselenin anahtarını yazdım. Kurumlarm kendini yaratması en önemli noktayı oluşturur... "

Derslerin, konuların seçilmesinde temel olan ilkelerden kimileri şunlardı:

- Programın yarısının kültür derslerine, yarısının tarım ve teknik dersleri ve çalışmalarına ayrılması.
- Birçok gereksiz ders, konu ve bilgi yerine, gerekli olanlara yer verilmesi.
- Yaşama geçirilebilecek derslerin ve konuların seçilmesi.
- Kültür dersleri uygulamalarının iş ve üretim alanlarında yapılması; bu konuların üretim ve iş çalışmalarından koparılmaması, onlarla bütünleştirilmesi. Derslerin ve çalışmaların eğitimle, üretimle sonuçlandırılması vb.

Programın toplumsal ve ekonomik temellerinin gerçekçi ve sağlam olması, pedagojik ve psikolojik ilkelerinin çağcıl olmasını birlikte getiriyordu. Uygulama sonuçları bunun örnekleriyle doludur. Sistemin yarattığı, kendi toplumunun sağlıklı kültür öğelerini çağdaş kültürle emiştirerek besleyen, gelişen, yurt ve dünya sorunlarını gündemine alan, yaşamın gerçek konularına ve işlerine dayanan üretime dönük eğitim ortamı, öğrenciler için son derece ilginç ve verimli oluyordu. Onların bedensel ve ruhsal gelişmesine, öğrenme isteklerine uygundu.

Enstitü programı, maddi koşulların iyi olmayışını "pedagojik eksiklik" olarak görmeyerek, eğitim bilimini bu koşulları değiştirme yolunda kullanmanın programıydı.

Enstitülerde Zaman

> *"... Köy Enstitülerinin haftalık, aylık ya da mevsimlik çalışma planı, her Enstitünün özelliğine, işlerine, öğrencilerin düzeyi ve sayısına, öğretmenlerine, iş araçlarına, iş alanlarının genişliğine, hayvanların cinsine ve sayısına göre örnekler göz önüne alınarak tertiplenir. Her öğrencinin bir numaralı çizelgede saptanan hafta sayısından ödün verilmez..."*[5]

Enstitü programının uygulamadaki önemli özelliklerden biri kuşkusuz süreklilik ilkesiydi. Yarısı tarım ve teknik ders ve çalışmalarına ayrılan, büyük alanlar üstünde kurulup, çeşitli iş yerleri olan Köy Enstitülerinde zamanın kendine özgü planlanıp programlanacağı doğaldı. Tonguç'un açıklamalarından anlaşılacağı gibi zamanlamada esneklik vardı; bunu Enstitünün işleri belirliyordu. Ama ilkelerden ödün vermemek koşuluyla. Programın başındaki bir numaralı çizelgede, beş yıllık meslek eğitimi olarak öğrenciye verilecek dersler ve hafta sayıları şöyle belirtiliyor:[6]

Kültür dersleri	5 yılda	114	hafta
Tarım dersi ve çalışmaları	" "	58	"
Teknik dersler ve çalışmaları		58	
Yıllık tatil (dinlence)		30	
	Toplam	260	

Hangi koşullarda olursa olsun, beş yıllık eğitim süresince bu sayısal dökümden ödün verilmiyordu. Ancak, Enstitünün yaşama biçimi ve koşullarına uygun olarak zamanlamaya esneklik getirilir, çalışmalar öne ya da sona, önceki ya da sonraki yıla alınabilirdi.

Öğretmen ve öğrencilerin 5 yılda otuz hafta, yılda altı hafta olan dinlenceleri de benzer koşullarda kullanılırdı. İzin günleri, ayları Enstitü yaşamına uygun olarak planlanır; sınıflar, yazda kışta ayrı zamanlarda izinli çıkardı. Bu yüzden Enstitülerin, başka eğitim kurumları gibi belli zamanlarda boşalıp sessizleştiği, kapısına kilit vurulduğu görülmezdi. Bu olası da değildi. Orada eğitim çarkı sürekli dönmek zorundaydı; yavaşlayamazdı bile. Çünkü gerçek yaşam ve bu yaşamın işleri durmaz ve yavaşlamazdı. Giden gider, gelen gelir, eğitim uyum içinde durmadan sürerdi.

Yarısı iş ve üretim derslerine ayrılan böyle bir programın sürekliliği doğaldı. Süreklilik iş ve üretimin doğasında vardı. Enstitülerin iş ve üretim çalışmalarını belli saatlerlere, günlere, aylara çakılı programla sınırlamak, durdurmak olası değildi. Örneğin bir alanın ekimi, biçimi ve hasatının kaldırılmasının kendi doğal zamanları vardı. Hayvanların, ağaçların, bağın bahçenin bakımı vardı. Bunlar bitmeyen, bölünmeyen, sonraya atılamayan sürekli işlerdi.

Bu nedenlerle, orada işler durdurulup, yazda kışta kurumu toptan kapatarak, öğretmen ve öğrencilerin hepsi birlikte dinlenceye gönderilmezdi. Bir köyün, bir kasabanın boşaltılamayacağı gibi Enstitü de boşaltılamazdı. Çünkü oralar, bir yapısı iki kapısı olan klâsik bir okul değil, içinde her zaman iş olan birer eğitim işletmesiydi. Yüzlerce, binlerce ağaç, yüzlerce hayvan, verime durmuş su isteyen, bellenmek, çiçeklenmek isteyen bahçeler, ekime hazırlanacak tarlalar, koyulup gidilemezdi. Yapılar yarım bırakılamazdı.

Ayrıca, oradaki büyük yatırımın, atölyelerin, arabaların, araç gereçlerin, kuruluşların bir süre kullanılmaması, eğitim ekonomisi yönünden zarar getirirdi. Dışarda binlerce kişi eğitim için kıvranırken kurumu boş tutmak zamandan ve maddeden zarar sayılırdı. Büyük eğitim çarkı dönerken, zaman iyi değerlendirilip, birçok çalışma sığdırılıyor, sistemden son sınırına kadar yararlanılıyordu. Örneğin, aslında beş yıla sığmayacak kadar yoğun olan Köy Enstitüleri Öğretim Programı, üç yıla sığmayacak kadar dolu olan Yüksek Köy Enstitüsü Öğretim Programı, zamanlamadaki tutumluluk ve süreklilik yoluyla tam uygulanabiliyordu. Böylece amaca bir an öce ulaşma sağlanacak, köylere bir an önce koşulacaktı. Köy eğitimi de aynı şekilde programlanacak, köy okulları da yaz kış kapanmayan birer işletme olacaktı. Köy öğretmeni başka öğretmenler gibi dinlence zamanının gelmesini iple çekmeyecekti; okulunun kapısına kilit vurmayacaktı.

Her Enstitünün kendine özgü öncelikli işleri oluyordu. Gerek kendi gelişmesi, gerekse köylere bir an önce ulaşılmasıyla ilgili önceliklerdi bunlar. Örneğin, bir Enstitü o yıl köy okulu yapılarının bitirilmesine yardımı planına almış olabilirdi. Bunun icin köylere yapıcı ekipler göndermek gerekirdi. Öğrencilerin başka dersleri aksatılmadan bu işler görülüyordu. Yukarda açıklandığı gibi, kalan dersler sonradan başka bir programla uygulanırdı. Ekipbaşı öğretmenleri derslerden birinin öğretmeniyse, uygulama orada yapılabilirdi. Örneğin, orada bir yandan köy okulu yapımında çalışılırken Türkçe dersleri ya da köy incelemesi yapılabilirdi.

Enstitülerin tatil süresi öteki okullar gibi üç-dört ay değil, altı haftaydı.

İzinler çoğunlukla sınıflara sırayla ve çeşitli aylarda kullandırılırdı. Kimi zaman öğrencilerden ana-babalarına yardım edecekleri aylarda izne gitme isteği gelir, bu istek yerine getirilirdi. Öğrenciler, evlerini köylerini özleseler de "dikili ağacı olmayanlar" gibi Enstitülerine pamuk ipliğiyle bağlı değillerdi. Canları gibi sevip baktıkları, koyup gidemeyecekleri ağaçları, ürüne durmuş bahçeleri, hayvanları vardı. İşlikler, araçlar, makineler, kitaplıklar ve kitapların hepsiyle ilişkileri ve bağları vardı. Onların bir evi de Enstitüydü. İzin günü gelmesine karşın, Enstitüdeki ağacını, hayvanını geride koyup gidemeyen, iznini erteleten öğrenciler oluyordu. Böyle bir düzenleme içinde, çoğunluk her zaman Enstitüde bulunuyor, yaşam aksamıyor, gidenler dönüp programdaki yerini alıyordu.

Aksu Köy Enstitüsünde, dikiş işliği başkanı olduğum sırada dikiş öğretmeni Pesent Ilgaz başka Enstitüye atanmıştı. Yeni öğretmen gelinceye kadar işleri dikiş ustası Hayriye Ablayla birlikte yürütüyor, aksatmıyorduk. Başkan olarak, işliğin demirbaşları, dikilecek kumaşları vb. şeylerinden sorumluydum. O günlerde bizim sınıfın izin sırası geldi. Müdürümüz Tâlât Ersoy, "Yeni öğretmen gelinceye kadar izne gitmesen, seni sonra göndersem olur mu? Düşün, bana söyle" dedi. Düşünmeme gerek olmadığını, öğretmen gelmeden gidemeyeceğimi söyledim. Daha önce dikiş ustasıyla da böyle konuşmuştuk. Sorumluluğumu öyle benimsemiştim ki öğrenci olduğumu unutuyor, bunun dışında bir çözüm düşünmüyordum. İzne gitmeyerek dikiş işliği çalışmalarını ustaöğreticiyle birlikte eksiksiz yürütütüp yönettik. Öğretmenin yokluğunu belli etmedik. Kısa süre sonra dikiş öğretmeni geldi, işlerimi başka sınıftan seçilen birine devredip gittim izne. Direktör biraz geç gelebilirsin demişti. Ama bunu yapmadım. Sınıfımızın izin günleri bittiğinde ben de döndüm. Enstitü bizi çekerdi. Sanki asıl evimiz, köyümüz orasıydı.

İzne çıkan öğrencilerle bireyler olarak ilgileniliyordu. Tonguç'un bu konu üstünde titizlikle durduğu, Enstitü müdürlerine yazdığı mektuplardan da anlaşılıyor. Hastalık geçirmiş olan öğrencilerin yanma ilaç verilmesini, üst başlarına özen gösterilmesini, aile sorunlarıyla ilgilenilmesini istiyor, benzer konuları sık sık anımsatıyordu.

Öğretmenlerin izinleri de öğrenciler gibi altı haftaydı. Kendi "küme"leriyle, derslerine girdikleri öğrencilerle birlikte izne çıkıp, onlarla dönerlerdi. Öğretmen ve yönetici evlerinin Enstitünün içinde olması, öğrenciler gibi kurumla olan çeşitli bağları, onları izin gününü iple çeken klasik öğretmenlerden ayırıyordu. Yönetmelikte Pazartesi sabahından Cumartesi saat 13'e kadar görevli oldukları kaydı vardı. Ama onlar bir buçuk gün izinliyiz diye evlerine kapanmazlar, öğrencilerle birlikte haftalık gezi, eğlence vb. etkinliklere katılırlardı. Kimi zaman uzun izinlerini bile Enstitüde ve işbaşında geçirenler olurdu, kurumun gereksinimi varsa.

Enstitüler, yalnızca bir müdür ya da tek yardımcının yetkesi (otorite) ile yönetilmediği için onların izinli olduğu sırada kurumda işlerin aksaması söz konusu değildi. Başka okullarda görülmeyen bir tutumdu bu. Enstitü yaşamının yüklediği ortak yetki ve sorumluluğun yarattığı bir anlayışla, yöneticiler-

den biri yokken, öğretmen ve öğencilerin, onun yokluğunu belli etmemek için işlerine daha da sıkı sarılmaları bir gelenek haline gelmişti.

Özellikle kuruluş yıllarında Köy Enstitüsü müdürlerinin izin yapması en son akla gelecek şeydi. Buna işlerin çokluğu, kuruluşun çeşitli sorunları engeldi. Tonguç zaman zaman onları Ankara'da ya da bir Enstitüde toplayarak yaptığı çalışmalarla ve görevli olarak başka yerlere göndermekle biraz değişikliğe kavuşmalarını sağlıyordu.

Çakılı zaman yerine, esnek program kullanma, işleri ve dersleri aksatmadığı için verimin artmasını ve niteliğin yükselmesini olumlu yönde etkiliyordu. Beş yıllık programın yarısı kültür deslerine, yarısı tarım ve teknik ders ve çalışmalarına ayrılmıştı ama koşullar ve işler gereği, belli sınıflar kimi çalışmaları birkaç hafta üstüste yapabiliyordu. Geri kalan dersler sonradan kesinlikle işlenir, programdaki yerleri doldurulurdu. Kurumun yatılı ve eğitimin sürekli olması bu konuda kolaylık sağlıyordu. Oysa kimi klasik okullarda bugün bile, öğretmeni uzun süre bulunamayan dersler aylarca boş geçmesine karşın öğrencilerin o programı almadan sınava girdiği ya da sınıf geçtiği biliniyor.

Haftalık dersleri ortalama 44 saat tutan Enstitü programının zamanlamasında şu ilkeler yer alıyor:

Yarım gün esasına göre olan düzenlemelerde, bütün sınıfların yarısı öğleden önce (ya da sonra) kültür derslerine; geri kalanların yarısı tarım, yarısı teknik ders ve çalışmalarına gider.

Tam gün ilkesine göre sınıfların yarısı tam gün kültür derslerine, kalanların yarısı tam gün tarım dersi ve çalışmalarına, yarısı tam gün teknik ders ve çalışmalara devam eder.

"Bir hafta" düzenlemesine göre ise sınıfların yarısı bir hafta kültür dersi, kalanların yarısı o hafta tarım dersi ve çalışmaları, kalan yarısı teknik ders ve çalışmaları yapıyor. Bu örnek sürekli uygulanmayıp, üç aydan çok sürmemek koşuluyla olağanüstü gereksinmeler nedeniyle uygun görülmüştür.

Programdaki ders ve çalışmaların uzantıları olan kimi etkinlikler de çalışma planı ve günlük zaman çizelgesinde yer alır. Bunlardan biri, günün belli saatlerinde yapılan temizlik düzen işleridir. Orada bu işler yapılmadan başka çalışmaya geçilmezdi. Ya da başka çalışmalar yapılırken nöbetçi grupları ya da tek tek nöbetçiler bu işleri yapardı. Günlük programda yer alan başka etkinlikler de vardı. Örneğin, sabahları topluca oynanan ulusal oyunlar, akşamüstleri yapılan serbest okuma saatleri zorunluydu. Radyodan akşam haberleri, "Yurttan Sesler" ve "Geçmişte Bugün" programları her Enstitüde öğrencilere izletilirdi. Hatta yalnız öğrenciler değil, öğretmenler ve öteki çalışanlar da bu etkinliklere katılırdı.

Bunlar dışında, dinlence günlerinde yapılan çevre gezileri, eğlence ve eleştiri toplantıları da Enstitü programının uzantılarıydı. Bunlar klasik okullarda olduğu gibi "boş zamanları değerlendirmek" ya da "deneyim kazanmak" amacıyla değil, gerçekten gerekli olduğu ve işe yaradığı için yapılırdı. Örneğin, "folklor çalışmaları" beden eğitimi programında, "serbest okuma" Türkçe programında yer alan etkinliklerdi.

Orada zamanlama, eğitimin etkin akışını asla bozmuyordu. Bitmeyen, dinlencelerde kesintiye uğramayan, sürekli dönen bir eğitim düzenlemesiydi Köy Enstitüleri Öğretim Programı. Yıllık, aylık, haftalık, günlük düzenlemeler de öyleydi. Sabahın altısında başlıyan günlük program geceye ve gelecek sabahlara sarkabilirdi kimi çalışmalar için. Ama bu bir plansızlık değildi. Oradaki yaşamın kimi işleri bunu gerektirirdi. Örneğin, yönetici, öğretmen ve öğrencilerin bir bölümünü, gece tınaz kaldırırken, beton dökerken, kireç söndürürken görmek her zaman olasıydı.

Yöntem Olarak İş Eğitimi

> *"... Bütün derslerle ilgili metotların kökten değiştirilmesi, derslerin iş içinde iş vasıtasıyla öğretilmesi gerekiyordu... Bu da her şeyden önce öğretmen sorununu karşımıza çıkarıyordu. Geniş bir kaynaktan öğretmen almakla bu ülküyü zamanla gerçekleştirmek mümkün olacaktı..."*[7]

Önceki bölümlerde yer aldığı gibi, yalnızca kültür derslerini içermeyen Enstitü programı kendi yöntemini içinde taşıyordu. Tonguç bu konuyu *Canlandırılacak Köy* kitabında şöyle açıklıyor:

"Enstitülerde tarım ve işlik çalışmalarına önem verilirken, kültür derslerinin eski ezberci yöntemle okutulamayacağı pek doğaldı. Çünkü doğanın içinde, tarla ve bahçelerin arasında açılan bir kurumda, biyoloji ve tabiat derslerinin derslikte ve karatahta başında okutulması artık gülünç olacaktı. Tıpkı bunun gibi, ekilip biçilen, çadır yaşamından başlayarak yeni yapılar kurulan, hayvan beslenen, bir kurumda, kimya, aritmetik ve geometri derslerini bu olaylarla bağlılık yaratmadan okutmaya kalkışmak büsbütün gülünç olurdu. Onun için bütün derslerle ilgili metotların kökten değiştirilmesi, derslerin iş içinde ve iş vasıtasıyla öğretilmesi gerekiyordu."(s. 573)

Böylece Enstitü programı, öğretimi gerçekleştirmede belirleyici olan yöntem ve tekniklerini, teknolojisini içinde taşıyor ve getiriyordu. Bu nedenle Enstitülere öğretmen atanırken, eski ölçüler kullanılmamış, bu yeni yöntem ve tekniklerle çalışmayı göze alacak, öğrenciyle birlikte iş içine girecek elemanlar aranmıştı.

İş içinde eğitim yöntemi, öğretimde o güne kadar gerilerde olan yada hiç olmayan iki öğeyi öne çıkarıyordu. Bunlardan biri öğrenci etkinliği, ikincisi "üretim"di. Ayrıca iş dersleri ve araçları, iş alanları, üretimin kendi, bu çok yönlü eğitimin teknolojisini, ortamını oluşturuyordu. Yapay ders araçlarının yerini gerçek iş araçları.alıyordu. Bu, yalnız Köy Enstitüleri için değil, gelecekteki tüm genel eğitimimiz yönünden önemliydi.

Öğrencilerin derslere katılımı, etkinleşmesi, eğitimde öteden beri ilke olarak önde görülmüş ama hiçbir zaman amaçlandığı anlamda yaşama geçirilememiştir. Yönetici ve öğretmen, ders ya da çalışmalarda, öğrencilerini karşısına alıp ya da onlara arkasında yer vererek; anlatarak, dinleterek, yöneterek; "araştırın" diyerek, etkinleştirmeye, "katılım" sağlamaya çalışıyordu. Bu anlamda katılım esnek bir kavramdı. Öğrenci isterse katılabilir, katılmasına karşın tam etkinleşmeyebilirdi. Ya da öğrencinin katılımı az da olsa, öğretmen görevini, dersini yapmış oluyordu. Enstitülerde uygulanan iş içinde eğitim yönteminde ise, dersi öğretmen ve öğrenci birlikte yüklenmek konumundaydı. Buna zorunluydular. Çünkü yapılacak olan iş ve ders, yaşamın gerçek işleriydi. Böylesine yüklenilmezse, herkes işin içine girmezse iş aksar, zamanı geçer, ortaya çıkacak ürün ve bilgi eksik olur, bozuk olurdu; gereksinmeleri karşılamazdı. Gerek iş dersleri ve çalışmaları, gerekse bilgi ve sanat eğitimi içerikli kültür dersleri, iş içinde, gerçek işler ve etkinlikler içinde, kendi doğasına uygun olarak yapılarak, verime durdurulacak, dersler ve bilgiler yaşamsal anlam kazanacaktı. Burada birey öğretime kenardan köşeden "katılım" yerine, öğretmenle birlikte dersin uygulanmasını yüklenmiş, üstlenmiş, oluyordu. Böylesine bir etkinleşmenin ise "tam öğrenme" ve eğitimle, üretimle sonuçlanması kesindi, doğaldı. Öğrenci böyle bir etkinleşmenin tüm kazanımlarını yaşardı.

İkinci önemli nokta, bu yöntemle yapılan eğitimin üretimle sonuçlanmasıydı. Eğitim-öğretimin üretimle sonuçlanması özellikle ülkemiz için bulunmaz bir fırsattı. Köy Enstitülerinde o zengin eğitim ortamının yaratılması, eğitimin maddi sıkıntılarını kendi çalışması ve üretimiyle gidermesi kuşkusuz bu etkin yöntemin sonucuydu. Bireyin eğitimi yönünden bakıldığında bu yöntem, öğrencilere değer yaratarak eğitim görmenin doyulmaz mutluluğunu yaşatıyor, gelişmelerinde büyük bir etken oluyordu.

İş yönteminin kendiliğinden getirdiği başka ilginç bir yenilik de derslerin gerçek işler içinde yapılmasıyla, iş araç-gereçlerinin eğitim araçları ve teknolojisi olması, böylece kendiliğinden zengin bir eğitim ortamı oluşmasıydı. İş dersleri ve araçları, iş alanları, dahası yapılan üretim bir yandan bu çok yönlü eğitimin araçları oluyordu. Etkin bir eğitim için gerçek araçların, gerçek işlerin ve ürün almanın sağlayacağı verimin yerini başka bir gücün alması kolay değildi.

Tonguç'un eğitimciliğinin savsözlerinden biri olan "iş içinde ve iş vasıtasıyla eğitim" yöntemi, onun sisteminin belkemiğidir. Başka eğitimcilerde yalnızca araç, yada yalnızca amaç olan "iş", onun uygulamasında eğitimin yöntemi durumuna geçerek, "iş"e ekonomi ve üretimden başka, pedagojik pisikolojik, sosyal ve kültürel boyutlar kazandırıyordu.

Bir meslek eğitimi programı (köye yarayışlı öğretmen ve başka eleman yetiştirme) içinde, bilgi ve kültür düzeyinden ödün vermeden, aksine gerçek "iş"i yöntem olarak kullanarak bu düzeyi yükselten, eğitim araçlarını ve teknolojisini bu yolla zenginleştiren, geliştiren, yaptığı üretimi kendi gereksinmelerini karşılamada kullanan bu özgün uygulama, eğitim bilimine yalnız katkı değil, bilimin bulgularını akıllıca kullanarak yapılan bir sıçrama örneği de getiriyor.

Örneğin, tarım ve teknik bilgi ve becerilerinin iş ortamında öğrenilmesi pek yeni olmasa da, Enstitülerde yeni olan, bilgi ve kültür derslerinin öğrenme ortamının da iş ve üretim alanları olması, ya da bilgi ve kültürün kendi işlerini yaratmasıdır. Hem de küçük alıştırmalar (temrin) için, madde tüketmeye fırsat tanımadan gerçek işlerin içinde yapılmasıdır... Birçok yeni etkeni bir araya getirerek eğitimi doygunlaştırmak, verime durdurmak, tek yönlü bir iş okulunun ya da tek boyutlu bir iş eğitimi programının üstesinden gelebileceği bir düzey değildir. Bu yönüyle Tonguç'un uygulamasının omurgası olan iş eğitimi yöntemi, nitelikli bir eğitim için pedagojik değeri yüksek, çok boyutlu ve sağlamdır.

Enstitü programının gerektirdiği iş eğitimi yönteminin anlamsız ve anlaşılmaz bir yanı yoktur. Yaşamın gereksinimi olan gerçek işler eğitbilimin bulguları kullanılarak yapılırken, birçok işlev birlikte yerine gelecek; kalıcı öğrenmeler olacaktır. Bu sonuç bireyi davranış değişikliğine, gelişmeye götürecektir. Ezberci yöntemle ya da alıştırma yoluyla öğrenilmediği için, baştan savma bıktırıcı çalışmalar yaptıktan sonra, öğrenilenlerin ayrıca yaşama geçirilmesini denemeye gerek kalmayacaktır. Öğrenirken de yaşanacak ya da madde üretilecektir. Örneğin, müzik programının açıklamasında, "derslerde anlamsız alıştırmalara yer verilmemeli, bunun yerine gerçek şarkılar, türküler öğretilmeli, bunlar öğretilirken öğrencilerin notaları da öğrenmesi sağlanmalıdır" denmektedir.[8] Bu örneklere, bundan soraki bölümlerde derslerin uygulamasından söz edilirken yer verilecek.

Eski yöntemlerde (bugün de öyle), öğretmenin öğrenciyi özendirmesi, yönetmesi, zorlaması, susturması büyük zamanını alırken, "iş eğitimi" yöntemi öğrencinin bunları kendiliğinden yapmasını sağlıyordu. Çeşitli organların, duygu düşünce, inceleme ve gözlemin birlikte yer aldığı bu öğrenme ortamı, öğrenciyi etkinleştirdiği, doygunluk yaratıp ufkunu açtığı için ayrıca özendirmeye gerek kalmıyordu. Köy Enstitülerinde ders saatinin bitmesini bekleyen öğrencilerin olmaması, birçok öğrencinin dersten sonra da çalışmasını isteyerek sürdürmesi böyle bir etkinleşmenin yarattığı sonuçtu.

İş eğitimi yönteminde yalnız öğrencinin değil, öğretmenin de ufkunun açılması, yeni öğrenmeler kazanması sözkonusudur. İş içinde eğitim yapılırken, bireyler ortak iş yaparken, ortak akıl, ortak tutum içine girecek, ortak gözlemler yaparak daha iyi sonuca ulaşacaklardır. Ya da bireyler özgürce iş içinde çalışırken, kendi yeteneklerini son sınırına kadar geliştirme olanağı buluyordu. Bu sonuç, eğitimin yakalayacağı önemli bir fırsattır. Daha önemlisi, ortaya çıkan ürünlerin, gerçek gereksinmeleri karşılamasının öğrencide yaratacağı, töresel, düşünsel doyumların yerini hiçbir şeyin alamayacağı ya da hiçbir etkinin bunu bu kadar güzel yaratamayacağıdır.

Görüldüğü gibi programın ekonomik temeli yönünden, kaynak yaratmayı amaçlayan iş eğitimi, sosyal, pisikolojik ve kültürel temelleri yönünden, öğrenmeyi, davranışları olumlu yönde etkileyerek, eğitimin niteliğini yükselten bir araç ve yöntem oluyor.

En donanımlı okullar bile fizik dersinde kaldıracı, matematik dersinde "Pisagor Kuramı"nı, biyolojide tozlaşmayı, az sayıda laboratuvar çalışması ve

sınırlı araç gereçle birer deneme ve anlatma yöntemiyle öğretmeye çalışırken, Enstitü öğrencileri bunları yaşamın gerçek işleri ve çalışmaları içinde daha kolay ve kalıcı olarak öğreniyordu. Üstelik o bilginin kullanıldığı yeri, ya da o billgilerden yararlanarak neler yapıldığını, dersler ve konular arasındaki bağlantıları da somut olarak görüyordu. Orada iş alanları kuramsal derslerin etkin öğrenme ortamı oluyordu. Motorculuk dersinde, Enstitünün gerçek işlerini yaparken "beygir gücü"nü, el arabası ya da başka bir gerçek aracı kullanırken "kaldıraç"ı, bir yapının çatısını kurarken "Pisagor kuramı"nı, işlerle kuramları çakıştırarak iş içinde ve kalıcı olarak, bilginin işlevini görerek, bilinçle öğreniyordu. Bu nedenlerle Köy Enstitüsü programının ve yöntem olarak iş eğitiminin temelleri sağlam ve eğitbilimsel değeri yüksekti.

"Böyle bir öğretim programı ve iş eğitimi yöntemiyle öğrenciler, doğadaki ve toplumdaki olayların nedenlerini, niçinlerini, sonuçlarını, yaşamın sırlarını; bitki ve hayvanların ürünlerini, araçların çeşitlerini üretim yaparken, bilimsel bilgileriyle birlikte öğreniyorlardı."[9] Bu bilgi ve beceriler kazanılırken birçok iş ve üretim yapılırken, çevre ve yaşam değişiyordu. Öğrenciler iş içinde motor kullanmayı öğrenirken, aynı emekle kurulan elektrik santralı ile Enstitü ışığa, kazılan "artezyen"le suya kavuşuyor, yapı işleri öğrenilirken, gerekli yapılar ortaya çıkıyordu. Marangozluk işliğinde istenildiği kadar ping-pong masası, mandolin vb. araç yapıyordu, öğrencilerin eğitim görmüş elleri. Daha ilginç olan, resim, müzik tiyatro gibi çalışmalar da iş alanlarında olduğu gibi klasik bir ders olmaktan çıkıp, gerçek bir "iş hali"ne dönüşerek, günlük yaşamda kullanılıyor, oradaki ortamın, vazgeçilmez sanatsal boyutu oluyor, insanı eğitip incelten doyum olmaz bir güzel sanatlar kültürü oluşuyordu.

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 18.
2 B. Özgen, *Köy Enstitüleri İlke ve Yöntemleri.*
3 *Agy.*
4 Köy Enstitüleri Öğretim Programı.
5 *Agy.*, s. 1.
6 *Aynı yer.*
7 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 573.
8 *Agy.*
9 *Agy.*.

iş ve üretim alanları ders ve çalışmaları

İş ve Üretim Alanları

Ama çalışmalar, Enstitüdeki hayattan bezginlik getirecek aşırı dereceye vardırılmamalı, her günün sevilerek, heyecanlanarak hakkından gelinen iş alışkanlığı olmalıdır... "[1]

Büyük topraklar üstünde programının yarısı iş ve üretim içerikli olarak kurulan Enstitülerin tarım ve teknik ders ve çalışmalarının ilk konuları, elbet yeni kuruluşun işleriydi. Bunların çoğunu programa önceden koymak olası değildi. Kuruluş dönemi çalışmaları çoktu, çeşitliydi çünkü. Her Enstitüde ayrı işler vardı.

Anılarını yazan Enstitü çıkışlıların ya da eski yöneticilerin anlattıklarında çok çeşitli işler yer alıyor. Özellikle ilk günlerde önceliği olmayan iş yok gibiydi. Hepsine birden başlamak ve kotarmak gerekiyordu. Barınaklar (yatakhane, yemekhane, çamaşırlık, banyo vb.) bir an önce yapılmalıydı. Bunlar temel gereksinmelerdi. Derslikler, işlikler, laboratuvar, kitaplık, müzik odaları vb. birimler de en az onlar kadar önde geliyordu. Yollar, kaldırımlar, bataklıkların kurutulması ağaçlandırılıp ekilmesi, su yolu kazılarak, uzaklardan su getirilmesi, depo yapılması, elektrik santrali kurulması, tarım alanlarının işlenmesi, yapılanların güzelleştirilmesi vb. çalışmalar, kuruluş yıllarının öncelikli işleriydi. Öğrenciler bu işleri yaparken, çalıştıkları her alanın bilgilerini ve becerilerini birlikte öğreniyordu.

Kız öğrencilerin alanı olan ve erkeklerin de katıldığı dikiş-nakış, el sanatları, tarım sanatları, örücülük, dokumacılık çalışmalarının hemen başlaması zorunluydu. Çamaşır, çarşaf, giysi vb. gereksinmelerin bir bölümü bakanlıktan gelmişti ilk yıl. Ama onlar örnek alınarak bütün öğrenciye, yeni gelenlere yetecek kadar yenilerinin Enstitüde dikilmesi gerekiyordu. İkinci Dünya Savaşının kumaş ve bez sıkıntısı Türkiye'yi dokuma tezgâhlarına geri döndürmüş, kooperatifleşme yoluyla herkes bu işe yönelmişti. Bunu Enstitüler de yapıyordu.

Tarım dersi ve çalışma alanlarının başka bir yaşamsal önemi daha vardı. O verimsiz toprakların verime durdurulması, "eğitilmesi" için kimi bölgelerde doğayla boğuşurcasına "çarpışmak", bunun için modern tarım tekniğinin araç ve bilgilerini kullanmak gerekiyordu. Daha önce de söz edildiği gibi, kuruluş çalışmaları yapılırken çevrenin planlı olarak uygarca düzenlenmesi gözden uzak tutulmamalıydı. İlk günlerden başlanarak bunlar bir arada yürütülmezse ipin ucu kaçardı.

Ayrıca, öğrencilerin kendi bireysel bakımları, Enstitünün günlük temizlik düzen işleri, sağlık işleri, araçların bakım ve onarım işleri vardı. Tüm bunlar öğretmen ve öğrenci işbirliğiyle, büyük bir uyum içinde yapılmak zorundaydı. Ama bu zorunluluk bir zorlama değil, yaşamın gerçek işleri olarak, "sevilerek, kimileyin heyecan duyularak" yapılmalıydı. İş temeli üstüne kurulan Enstitülerde "hizmet işlerinin" neler olduğunu saptamak kolay değildi. Her öğrenci ve öğretmen kendinin ve çeresinin bakımından, temizlik ve düzeninden ve güzelliğinden sorumlu olacaktı.

Enstitü müdürleri kurumlarını açar açmaz, bu çeşitli işlerin hemen hepsiyle karşı karşıkarşıya gelmişlerdi. Yeni bir anlayışla gerçekçi bir eğitimin, yeni bir eğitim işletmesinin temelleri böyle atılıyordu. İlk gelen öğretmen ve öğrencilerle, ilk işlere başlanıyordu. Tonguç, dolaştığı Enstitülerde yapılanları yapılmakta olanları görüyor; görüşlerini, önerilerini söylüyor, kimi yerde bir iki gün kalıp yardımcı oluyurdu. Kimi zaman gördüklerini gözlemlerini ve isteklerini Enstitü müdürlerinin hepsine birden yazdığı mektuplarla bildiriyordu. Bakanın imzasıyla, ilkelerle ilgili genelgeler yolluyordu.

Kuruluş günlerinde, Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürü Emin Soysal'a yazıp tüm Enstitü müdürlerine de yolladığı 8 maddelik mektubun, yeni kuruluşun işleriyle ilgili bölümünde şu uyarılarda bulunuyor:

" Bazı kurumlar kuruluş halinde olduklarından yeni kadroyu sığdırabilmek amacıyla inşaat ve tesisler için çok sıkı çalışmak zorundadırlar. Bu gibi yerlerde çalışan arkadaşlar ellerindeki bütün güçleri kullanmalı, gerekirse dışardan eleman da sağlayarak, amaca varılmak için gece gündüz çalışılmalıdır. Ama bu çalışmaları; Enstitüdeki hayattan bezginlik getirecek kadar ifrata vardırmayarak, her günün sevilerek, heyecanlanarak hakkından gelinecek iş alışkanlığı olmalıdır."

Köy Enstitülerinde her türlü işin değerli olduğu, gerektiği için yapıldığı öğrencilerce biliniyordu. Onun için bıkkınlık yerine gerçekten coşku duyularak geliniyordu işlerin hakkından. "İş hali"nin coşkuları öğrencileri her zaman etkin durumda tutuyor, düşünce ve duyguyarını geliştiriyordu. (Kimi bilgeler bu anlamda "iş hali "nin yerini alacak daha etkin bir şey olmadığını, dilin çözülmesinin, müziğin bile kökeninin eyleme dayandığını söylerken, bu gerçeği dile getirmişlerdir.) Enstitü öğrencilerinin ilk yazdıkları şiirlerde, öykülerde, şarkılarda, yaptıkları resimlerde, incelemelerde oradaki "iş yaşamı"nın izleri vardır.

Çifteler'den Saffet Çalışır, "İş ordusu bir dev gibi koşuyor" diye başlıyor ilk şiirini yazmaya. Onu başka Enstitülerden başka şiirler öyküler izliyor. Ke-

pirtepe Köy Enstitüsünden Ümmü Altan, başkalarına zor gelecek işlerin coşkusunu en güzel duygularla anlatıyor şiirinde:[2]

İş Gecesi

Bizler gece mehtapta saman taşıdık
Mehtabın güzelliği derde dermandı.
Güzel bir gecede iş hayatı yaşadık
Ah gönlüm, o geceyi bir bayram sandı.

Küfeler, tesgereler gidip gelirken,
Sabahı istemezdim gece mehtapta,
Altın ay göklerden bize gülerken
Daha çok çalışmak isterdim hattâ.

O sonsuz güzelliğe doymadan daha,
Baktım, tanyeri al al ağardı.
İş gecesi geçti, geldik sabaha;
Saman yığınları kimsesiz kaldı.

1. *Tarım Dersleri ve Çalışmaları*

> *Her Köy Enstitüsünün devlet taraftndan verilen döner sermaye ile kurulup işletilen birer çiftliği vardı. Öğrenciler bu işletmelerin varlığı ile bulundukları çevrede uygulanan her türlü tarım işini yaparken, öğrenme olanağına da kavuşuyordu... İş eğitimi vermek amacıyla kurulmuş olan Enstitü çiftlikleri, öğretmen ve öğrenci emeğiyle işletilerek, kurumun gereksinimi olan maddelerin çoğunu sağlamaktaydı..."*[3]

Köylünün can damarıydı tarım; işi, mesleğiydi. Tarımsal eğitim vermek köylerde mesleksel iyileşme yaratacaktı. Tonguç bu konuyu daha önce *İş ve Meslek Eğitimi* kitabında irdelemişti.

Canlandırılacak Köy yapıtının ikinci baskısında tarımın eğitime girişini tartışır: "Tarım, babadan oğula geçen bir iş olmaktan çıkıp eğitim alanına girerken, Avrupa'nın birçok köyünde nerdeyse ilköğretimin yerini tutmuştu. Köye ilköğretim girmemişken bir tarım okulu açıp orada okuma-yazma ve matematik gibi dersler de verilirdi. Ya da ilkokula tarım dersi koyma yerine, tüm dersler tarım çalışmaları içinde yapılırdı. 1728'de Çekoslovakya, 1799'da İsviçre ve Danimarka, 1806'da Almanya, 1925'te Norveç, 1927'de Fransa, 1834'te İsveç okullarına benzer yöntemlerle girmiştir" diye anlatıyor (s. 446).

"Bizde eğitimde tarımdan söz edilmeye 1913'te başlanıyor. Ama ne meşru-

tiyette, ne cumhuriyetten sonra köylüyü etkileyecek bir tarımsal eğitim biçimi bulunamadığı, kentlerde az sayıda orta tarım meslek okulu açıldığı görülüyor" diye sürdürüyor anlatmasını. Bu ve benzeri gerçekleri saptadıktan sonra, köy okullarında bir an önce tarımsal eğitime ağırlık vermek gerektiği kanısına varıyor. Bunun ülkeye yapılacak en büyük iyilik olacağını düşünüyor (s. 476).

Eğitmen kurslarında ve köy öğretmen okulları denemesinde başlıyor programın temeline tarımsal eğitimi yerleştirmeye. Daha sonra, "köylere gidecek elemanların ilköğretimle birlikte tarım bilgisi ve becerisi verecek nitelikte yetiştirilmesi" zorunluluğu 3803 sayılı yasada yer alıyor. Beş yıllık Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nm dörtte biri, "tarım dersi ve çalışmaları"na ayrılıyor.

Aşağıda örneği görülen programda dersler ve konular sıralanırken çocukların yaş durumunun göz önüne alındığı görülecektir. Ayrıca, tarım derslerine kız-erkek tüm öğrencilerin katılacağı, ancak çalışmalarda kız öğrencilere özelliklerine uygun işler yaptırılacağı koşulu koyuluyor. Kuşkusuz köy okulları programında da tarım derslerine aynı ağırlıkta ve anlamda yer veriliyordu. Böylece Türkiye'de ilkeğitimin temeline, o dönemde bir tarım toplumu olan ülkenin gerçekleriyle ilgili bu ilke yerleştirilmiş, programı getirilmeye başlanmıştı.

Köy Enstitülerinde beş yıl içinde her sınıfın öğrencilerine gösterilecek tarım dersi ve çalışmaları ile bunlara ayrılacak haftalık saat sayısını gösterir 6 numaralı çizelge:[4]

Ders grupları	Sınıflar 1.	2.	3.	4.	5.
Tarım Dersi ve Çalışmaları					
1. Tarla tarımı		3	4	2	1
2. Bahçe tarımı	8	4	3	3	2
3. Sanayi bitkileri tarımı ve sanatları			1	1	2
4. Zootekni (hayvan bakımı)	1	2	2	1	2
5. Kümes hayvancılığı	2	2			
6. Arıcılık ve ipekböcekçiliği			1	2	2
7. Balıkçılık ve su ürünleri				2	2
Toplam	11	11	11	11	11

Tarım programının başında şu açıklamalar yer alıyor:

Enstitü çıkışlı öğretmenlerin yasayla saptanan görevlerinden biri, köy okulu toprağının köylüye örnek olacak biçimde işletilmesidir. Onun için adaylar, Enstitüde tarım dersi ve çalışmalarına konu olan bitki ve hayvanların bakımı, yetiştirilmesi, toprağın işlenmesi vb. iş içinde öğreneceklerdi.

Öğrencileri, işleri planlayarak yapabilecek duruma getirmek, modern ta-

rım araçlarını kullanmalarını sağlamak, bu alandaki değişiklikleri izleyebilecek beceriler kazandırmak, doğa olaylarının canlıların yaşamındaki etkisini kavrayacak bilgilerle donatmak gerekiyordu.

Enstitülerin kendi kesimlerine giren köylerde uygulanması olası başka konular olursa, Bakanlığa bilgi verilerek programa alınmalı, mevsimler gözönünde tutularak örneğe uygun çalışma planı yapılmalıydı.

Tarım bilgileri ağırlık merkezi oluşturduğundan, programın düzenlenmesinde ve tarım öğretimini yönetecek elemanın seçiminde Tarım Bakanlığından yararlanılması kararı alınmıştı.

Enstitü müdürlerinin önemli işlerinden biri, bölgenin tarımından anlayan, öğrenmeye ve öğrencilere öğretmeye, onlarla iş içinde çalışmaya hevesli tarım öğretmeni ve ustaöğreticisi aramak olmuştu. Tarımla ilgili bilgi ve becerisi olan ilkokul öğretmenlerine de görev verilebilirdi. Her Enstitü, zaman yitirmeden bölgenin gereksinimine uygun tarım dersi ve çalışmalarına hızla koyuldu.

Anadolu'nun her yerinde tarım işlerinin sorunları çoktu. Geleneksel tarıma yıllar boyu hiçbir yenilik girmemişti. Meyvenin, sebzenin bitip büyüdüğü belli yerler, su kenarları vardı. Köylünün doğayı zorlayacak, toprağı verime durduracak gücü azdı. Araçları ilkeldi. Enstitülerde tarım dersi ve çalışmalarının amaçlarından biri, modern tarım bilgi ve tekniklerini kullanarak, yüzlerce yılın alışkanlığını kırıp, çağdaş tarımsal eğitimi köylere sokmaktı.

Her Enstitü, tarım dersi ve çalışmalarını bölgenin iklimine, coğrafyasına, vb. özelliklerine göre düzenledi. Yalnız geleneksel ürünleri değil, toprağı "eğiterek", iklim koşullarına karşı önlemler alarak, temel gereksinmelerden olan tahıl, sebze ve meyvelerin vb. tarım ürünlerinin verimini artırmak ve her yere yayılmasını sağlamak amaçlanıyordu.

El değmemiş toprakları işleyip verime durdurmak kolay değildi. Ama insanoğlu dünyayı böyle değiştirebilmişti. Bu gerçek Enstitülerin parolasıydı. Yüksek Bölüm çıkışlı Abdullah Özkucur, Çifteler'de ilk günlerde geçen böylesi çalışma günlerini destan diliyle anlatıyor anılarında:

"Enstitü Müdürü Rauf İnan, alana toplanan öğretmen ve öğrencileri önce tarihe alıp götürüyor, onlara insanoğlunun doğayla, düşmanla olan savaşımını anımsatıyordu.

" 'Dedeleriniz, babalarınız, bu toprakları kurtarmak için onca can ve kan verdi. Bu kutsal emaneti yeşertmek, bayındırlaştırmak bizim boynumuzun borcu olsun' diyordu.

"Öğrenciler coşkuyla yanıt veriyordu: 'Olsun!..'

"Onlar, tarım öğretmenleri başlarında, tarım marşı dillerinde korkunun üstüne gider gibi yürüdüler bozkırın üstüne. Şarkıları dillerinde büyük imecelerle gittiler çalışmaya :

"Sürer eker biçeriz, güvenip ötesine,
Milletin her kazancı milletin kesesine.
Toplandık baş çiftçinin, Atatürk'ün sesine
Toprakla savaş için, ziraat cephesine.

İnsanı insan eden ilkin bu soy bu toprak,
En yeni aletlerle en içten çalışarak,
Türk için gene yakın, dünyaya örnek olmak,
Kafa dinç el nasırlı, gönül rahat alın ak.

Biz ulusal varlığın temeliyiz köküyüz,
Biz yurdun öz sahibi, efendisi köylüyüz.

"Kazmaları kürekleri, motorları kapıp, coşkuyla başladılar kıraç yerleri işlemeye. Bir yerine beş vurdular, derin yerlerine indiler toprağın. Bağlar bahçeler yaptılar. Bozkıra can vererek susuz meyve ve sebze yeşerttiler. Su taşıdılar yokuşlara. Kel tepeleri ormana kestiler. Toprağın yüzü güldü yeşerdi.

"Böyle çalışmalarla, her Enstitünün kısa sürede verime duran çiftlikleri oldu. Komşu Enstitülerle dayanışmaya geçerek elemanlarını, tohumlarını, fide ve fidanlarını, ürünlerini birbirlerine gönderdiler. Tonlarla üretim yapıldı. Yüzlerle hayvan beslenip büyütüldü. Ürünler, yendi içildi, kullanıldı; satıldı. Çevre köylere verildi. Onlara fidan ve tohum armağan edildi."[5]

Bahçecilik, bağcılık başta gelen tarım alanlarından biriydi. Her Enstitü, modern tarım tekniğiyle çalışarak, kendi iklimine uygun meyve ve sebzelerden örnek bahçeler yarattı. Bahçeler verime durduğunda kimi yerde ürünle başa çıkılamadı. Örneğin, Arifiye'nin şeftali bahçeleri tükenmek bilmiyordu. Tarım Öğretmeni Mustafa Eyüboğlu, bahçenin köşesine koyduğu sıkma aracıyla gelen geçen öğrenciye şeftali suyu içirerek tüketimi artırıyordu.

Malatya'da bugün yapılan "Kayısı Şenliği", ilk kez Akçadağ Köy Enstitüsü'nün kayısı bahçelerinde uç verdi. Genç bir pedagog, çalışkan bir yönetci olan Enstitü Müdürü Şerif Tekben sayılarla anlatıyor: 1940'ta Enstitü kurulurken bir tek ağaç bile olmayan o toprakta, 9.500'i kayısı olmak üzere 17 bin meyve ağacı dikilip yetiştirililiyor. Köylüye, köy okullarına, daha ilginç olanı da Akçadağ Fidanlığı'na, fide ve fidan veriliyor.[6]

Tarla tarımı köylü için daha önde geliyordu. Büyük ekenekleri olan Enstitüler, bunları traktör, biçer döver vb. modern tarım araçlarıyla ekip biçmek için gerekli önlemleri almışlardı. Birçok Enstitü İkinci Dünya Savaşının ekmek kıtlığını, kendi buğdayını, kendi değirmeninde öğütüp, kendi fırınında pişirerek giderdi.

Kars-Cılavuz'un 1.000 kadar hayvanı vardı. Hayvan bakımı ders ve çalışmalarında köylüyü bilgilendirici ve yeni yöntemleri tanıtıcı çalışmalara ağırlık veriliyordu. Bunun için gerekli uzman ve ustaöğretici bulunmuştu. Çoban tutuluyordu. Bakanlıklar arası anlaşmaya göre ilçe veterineri hayvan bakımı ve yetiştirilmesi konusunda Enstitülere uzmanlık yardımı yapıyor, uygulamalara katılıyor, ders ve uygulama yaptırıyordu.

Yük taşımak, araba çekmek ve binek için her Enstitünün 5-10 atı vb. yük hayvanı oluyordu. Birbirinden uzakta olan tarım alanlarını her gün dolaşmak için, Tarımbaşının, Tarım başkanı öğrencinin kullandığı binek atları vardı. Kimi Enstitüde at sayısı daha yüksekti. Örneğin, Çifteler 50, Hasanoğlan 80 ka-

dar at edinmişti. Bunlar, Enstitüyü bitiren öğretmenler için hazırlanıyor, günü gelince onlara veriliyordu.

Enstitü çiftliğinde tavukçuluk yapmanın hiçbir güçlüğü yoktu. Birinci ve ikinci sınıf programlarında yer alan "Kümes Hayvancılığı" dersi için çifliğin uygun bir yerinde yapılan "tavukçuluk" çalışmalarını her Enstitü kendi ortamına ve gereksinmelerine göre düzenliyordu. Programda görüldüğü gibi kümes hayvancılığı küçük sınıfların dersiydi. Ama bir öğrenci konuya merak sarıp ileri sınıflardayken de ilgilenirse buna engel olunmaz, tarım öğretmenleri onlara yardımcı olurdu. Küçükler, kümes nöbetçisi ya da başkanı olmayı ve çalışma sırasının kendilerine gelmesini heyecanla beklerler, bu işe can atarlardı. Tavukların bakımı, beslenmesi, kuluçkaya yatırılıp yumurtalarının sayılıp mutfağa, kooperatife teslim edilmesi gibi uğraşlar onlar için coşku verici işlerdi. Köy Enstitüsü tavukçuluk çalışmalarından sonra, Baltacıoğlu'nun Gazi Eğitim'de denemek istediği kümes hayvancılığının neden tutmadığı daha iyi anlaşılıyordu.

Programda yer alan "Balıkçılık ve Su Ürünleri" ders ve çalışmaları, ilgili yörelerdeki Enstitülerde çok iyi uygulanıyordu. Tonguç, Beşikdüzü Köy Enstitüsü Müdürü Hürrem Arman'a "Sizin tarlanız Karadeniz" diyerek atmıştı bu işin temelini. Arman, önce kendi bilgilenerek girişiyor işe. Sonra istekli, öğretmen ve öğrencilerle iş içine girerek, konunun teknik ve ekonomik sorunlarını araştırıyorlar. Balıkçılık yapmayı teknik ve bilimsel bilgileriyle öğreniyorlar. Öncelikle Karadenizli bir balıkçılık ustaöğreticisi bulunuyor. Borçla balıkçılık motoru alınıyor. Bu konuda beceri ve alışkanığı olan yetişmiş öğrencilerden yararlanılıyor. Bakanlıktan bir balıkçılık uzmanı gönderiliyor, kitaplar getirtiliyor. Kısa süre sonra Enstitü kendi gereksiniminden çok balık çıkarmaya başlıyor. Balıkhane kurularak, tuzlama, salamura ve satma işlemlerine girişiliyor.

Balıkçılık Uzmanı İsmail Özkul'u daha sonra Arifiye'ye gönderiyor Tonguç. Orada da önceden araştırması yapılıp işe başlanmıştır. İlgili öğretmen ve öğrenciler çoktur. Uzman Özkul, onlara da balıkçılık yayınlarını inceletip onları bilgilendiriyor. Birlikte uygulamasını yapıyorlar Sapanca Gölü'nde. Öğretmen ve öğrenciler arı gibi çalışıyor bu işte. 1941'de iki ayda 3.000 ton balık tutuluyor. Çevre halkı buna şaşırıyor. Çünkü onlar bu üründen böylesine yararlanmayı bilmiyorlar, Enstitülü gençlerin yapabileceğini de sanmıyorlardı. 1942'de gölün kıyısına modern bir balıkhane yapılıyor. Kapısındaki "Arifiye Köy Enstitüsü Balıkhanesi"yazısını gelip geçen trenlerin yolcuları yüksek sesle okuyordu. Yurtdışına balık gönderen İstanbullu bir tüccar, Arifiye'nin balıkçılık çalışmalarına yardımcı oluyordu. Onlara modern araçlar alarak gelişmelerini sağlıyordu. Çıkardıkları ürünü yurtdışına gönderme planları vardı. Ayrıca, balıkçılık tekniğinde iyice yetişmiş olan deniz kıyısı köylerinin çocuklarından bir ekip kurularak, İzmit'te deniz balıkçılığına el atılıyor. Öğrencilerden birinin babası Adapazarı'nda dükkân açarak Enstitünün balık ürünlerini çevreye satmaya başlıyor. Eğer kapatılmasaydı Arifiye Balıkhanesi yurtdışına balık göndermede önde gelen bir kurum olmaya hazırlanıyordu.[7]

Programdaki tarım alanı ders ve çalışmalarından bir başkası "Arıcılık ve İpekböcekçiliği"dir. Köylünün binbir güçlükle yaptığı kütük ve kovan arıcılığı-

nın sağlam gelenekleriyle, tekniğin yeni olanakları birleştirilerek, uygun Enstitülerde çok verimli arıcılık çalışmaları yapılıyordu. Arıcılık öğretmenleri, usta-öğreticileri ve arıcı öğrenciler bir grup oluştururdu Enstitü çiftliklerinde. Kendilerince bağımsız bir arıcılık bölümü yaratanlar olmuştu. Küçük öğrencilerden bile gerçek arıcılar çıkıyor, onlara herkes saygı duyuyordu. Milli Eğitim Bakanı Yücel, Tonguç'la birlikte Kastamonu Gölköy Köy Enstitüsü'ne yaptığı bir inceleme gezisinde bunlardan biriyle karşılaştı. İş ve üretim alanlarını dolaşırken, sıra arıcılık bölümüne geldiğinde, onlar daha uzaktayken bağırıyor küçük bir öğrenci. "Yaklaşmayın, sizde kolonya kokuyor. Arılarım hoşlanmaz. Onları dağıtacaksınız, geri çekilin!" diyor. Büyük adamların geldiğini, Enstitüyü gezdiklerini bilmiyor değil arıcı öğrenci. Ama, bakan ya da vali gelmiş dinlemiyor, arılarını koruyor. Öğrencinin bu davranışına hayran kalan Yücel, onunla tanışıyor. Arıcılık odasındaki defterlerini görüp karıştırınca iyice şaşırıyor. Defterinde arıcılık ve bal kültürüyle ilgili birçok bilgi, deyimler ve şiirler görünce hayranlığı artıyor. Müdür Ali Doğan Toran anlatıyor Bakan'a:

Kepirtepe Köy Enstitüsünün arıcılık öğretmeni Salih Arı, alanın iyi bir elemanıdır. İlyas'la bir arkadaşını onun yanına 15 günlüğüne gönderiyor. Oradan dönünce, öğrendiklerini kendi Enstitülerinde uygulamaya girişiyor iki arkadaş. Başka öğrencileri de aralarına alıp, onlara da öğretiyorlar. İlyas Pınarbaşı arıcıbaşı oluyor böylece. Arıcı İlyas, daha öğrenci iken çevre köylerde arıcılığı yaymaya başlıyor. Enstitüyü bitirince Yüksek Köy Enstitüsü'ne seçiliyor. Orada tarımla ilgili bölüme ayrılıyor. 1946 yıkımında okul kapanınca Yüksek Ziraat Enstitüsü uzmanlık bölümüne giriyor. Meslek yaşamı boyunca bir yandan görevini yaparken arıcılık çalışmalarını sürdürüyor. Profesyonel balcılık yaparak "Balpınar" damgalı balını İstanbul, Ankara vb. yerlere dağıtıyor.[8] (İlyas Pınarbaşı çoktan aramızdan ayrıldı ne yazık.)

Tarım dersleri ve çalışmaları, ekmekle dikmekle ve bakmakla sınırlı değildi kuşkusuz. Verim alınmaya başlandığında işler kat kat çoğalıyor, yeni alanlar, birimler ortaya çıkıyordu. Ürünlerin kaldırılması, hesaplanması, değerlendirilmesi, dağıtılması, arkası kesilmeyen ayrı ayrı işlerdi. Örneğin ineklerden, koyunlardan alman ürünlerin, sütün, etin, modern tekniklerle işlenmesi, değerlendirilmesi ayrı bir çalışma alanı oluyordu. Bunların neler olduğu her Enstitünün yöresel özelliklerine, gereksinmelerine ve olanaklarına göre değişiyordu. Enstitülerden on beş günde bir Milli Eğitim Bakanlığına gönderilen çalışma raporlarında bu işlerin çeşitleri sırayla açıklanıyordu. *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin "Enstitü Haberleri" bölümünde yer alan bilgilerde işlerin çeşitleri aşağı yukarı kendini gösteriyor.

Derginin ikinci sayısında "Savaştepe Köy Enstitüsü, Nisan 1945 Haberleri"nde tarım işleri ve ürünleriyle ilgili şu bilgiler yer alıyor:

3000 dekar toprak ekildi.
150 " " işlenmeye hazırlandı.
Sebze bahçelerini selden korumak için 1 km. uzunluğunda, 3 m. genişliğinde ve 2 m. derinliğinde sel kanalı yapıldı.

Ürünler:			Hayvanlar:		
16	ton	Buğday	6	adet	Manda
1,5	"	Burçak	6	"	Öküz
6.5		Bakla	10		Montofon
12		Patlıcan	10		Kısır inek
15,5		Domates	6		Düve
55		Kuru fasulye	5		Dana
16		Asma	1		Boğa
2,5		Süt	15		Kasaplık sığır
865	adet	Yumurta	2		Kısrak
			2		Tay
			1		Binek atı
			2		Eşek
			86		Koyun
			89		Tavuk
			86		Hindi

Aynı dergide Çifteler Köy Enstitüsü'nün 1945 yılı haberlerinde yer alan tarım alanı verim dökümü şöyle:

Ağaçlandırma:			Tarla Ürünü		
1202	Zerdali	dikildi	40,531	ton	Buğday
3500	Badem	"	13,096	"	Arpa
1000	Akasya		2,284		Yulaf
1000	Elma-Armut		0,508		Mercimek
			0,134		Nohut

Bahçe Ürünü:			Hayvanlar:	
2	ton	Taze bakla	47	At
9	"	Soğan	3	Erkek tay
3		Sarmısak	4	Dişi tay
4		Biber	250	Koyun
15		Domates	11	İnek
20		Pırasa	50	Tavuk
3		Turp	50	Kaz
2		Lahana	10	Ördek

Enstitü topraklarının genişliğine, ilk yılların olanaksızlığına karşın, kıraç topraklar kısa sürede işlenmiş, verime durdurulmuştu. Modern tarım tekniğinin kullanılması, eski yararlı bilgi ve becerilerin geliştirilmesi, tarımbaşı olan yönetici, tarım öğretmenleri, ustaöğreticileri, bakıcılar; tarım başkanı öğrenci, tarım birimlerinin ayrı ayrı başkanları ve nöbetçileri, ayrıca bu alanda ders gören öğrencilerin sağlıklı iletişimi ve verimli çalışmaları, her şeyin iyi gitmesini sağlıyordu.

Sahibi, sorumlusu, bakıcısı koruyucusu olmayan bir ağaç, bir hayvan, bir bahçe yoktu Enstitülerde. Her birinin ayrı sorumlusu olduğu gibi, her şey Enstitünün ortak malı, ortak üretimi olarak herkes tarafından korunuyor, bakılıyor, özen gösteriliyordu. Böyle bir çalışma ve ders ortamında istediği alanda sıvrilenler de oluyordu. "Otçu", "balcı", "balıkçı", "tavukçu" diye anılan ustalar çıkıyordu öğrencilerden. Öğretmenlerini geçiyordu çoğu. Her şey ellerine veriliyor, yetki ve sorumluluk alıyorlardı. Örneğin, Konyalı Ali Yılmaz, Çifteler Köy Enstitüsü tarım başkanı iken başlıyor bozkırın otlarını toplamaya, incelemeye. Daha sonra Yüksek Köy Enstitüsü'ne gittiğinde, orada "tarla bahçe tarımı kolu"na ayrılarak Bitkibilimci Profesör Hikmet Birand'ın öğrencisi olarak çalışmalarını sürdürüyor. Okulu bitirince onun asıstanı olarak kurumda kalıyor. Yalnız ileri düzeye ulaşanlar değil, Enstitü tarım çalışmaları içinde her öğrenci köyde yararlı olacak biçimde tarım bilgi ve becerisiyle donanıyordu bu yolla. İlerde onların okulları da köylüye örnek birer işletme olacaktı.

Tarım alanları ve konuları, çeşitli bitki, ağaç ve toprağıyla; ürünleri, araç gereç ve teknolojisiyle; yalnız tarım ders ve çalışmaları için değil, birçok dersin eğitim-öğretimi için bulunmaz bir ortamdı. Böyle bir öğretim ortamı derslerin ve konuların birbiriyle bütünleşmesini, anlam kazanmasını, öğrencinin çok yönlü etkinleşmesini sağlıyor, öteki derslerin ve çağdaş eğitim ilkelerinin kolayca yaşama geçirilmesine olanak hazırlıyordu.

Örneğin, Tabiat Bilgisi ve Coğrafya derslerinde, çevrenin bitki kültürü ve toprak özellikleri olarak incelediği konuları öğrenci tarım derslerinde iş içinde özümlemiş olduğu için avucunun içi gibi biliyor, konuları bilinçle tartışıyordu. Tarım ürünlerinin ederlerinin hesaplanması, tarım alanlarının ölçülmesi, ağaç dikilecek yerlerin saptanması matematik derslerinin gerçek konuları oluyordu. Tarımın çeşitli etkinliklerini alışkanlığını edinmenin, alanın bilgilerini iş içinde ve tarım yaşamının gerçek iş araçlarıyla üretim yaparken öğrenmenin vereceği doyumu ve kalıcı bilginin yerini klasik eğitimin hiçbir etkinliği alamazdı.

Her öğrenci doğanın anahtarını eline geçirmiş gibi bir alandan öteki derse yetkiyle, sorumluluk duygusuyla koşarken, her zaman etkin ve mutlu oluyordu. Bu bağlamda Enstitü öğrencisi sanki bir yetişkindi. Ektiği sebzenin, diktiği ağacın dibinde bunların iklimini doğasını, bilimsel bilgilerini konuşup öğrenmenin verdiği etkinlik, başka öğrencilere nasip olmuyordu.

Ayrıca bir uçtan bir uca yayılan tarım işlerini yönetip yönlendirmek, oralarda çalışarak verime durdurup ürünlerini almak, kullanmak, satmak, armağan etmek, karnı tok sırtı pek, hoş bir çiftlik yaşamıydı öğrenciler için. Önceki bölümde değinildiği gibi, daha ilginç olan, bu yaşamın onların öykülerinde, şiirlerinde, şarkılarında dillenmesiydi. Enstitü öğrencileri, birbirinden güzel şiirlerinin, düz yazı ve öykülerinin esinlerini bu çalışmalardan, bozkırın yeşillenmesinden, toprağın doğurmasından, alınterinden, çektikleri emekten alıyordu. Yıldızeli-Pamukpınar Köy Enstitüsü öğrencisi Arif Aslan'ın şiiri bu örneklerden biri:[9]

El Ne Der Bilmem

Kazmayı küreği alınca ele,
Nasırlı tabanım inince bele,
Alnımda toprağa dökülen sele,
Kan mı der can mı der el ne der bilmem?

Elimde meşalem, köylere gitsem,
Ne mutlu yurt için ben bir ümitsem.
Dileğim: Her köyü bir cennet etsem,
Can mı der, şan mı der el ne der bilmem?

Kazmamın ucunda düz olur dağlar,
İçimde ideal, köy aşkı çağlar,
Beş asır rehbersiz nice köy ağlar,
Susturanı coşturam el ne der bilmem?

Ağaçlandırma ve Çevre Düzenlemesi

"... Binaların önüne yamalar halinde yapılan çim bloklar sökülüp atılacak. Ana yolun iki yanı hendek kirizması yaptırılacak, sonbaharda kesinlikle ağaçlanacak; ağaçların her biri için koruma kafesleri yapılacaktır. Her binanın önüne en az dört ağaç dikilecek, ağaçlar bu binada oturanların yönetimine verilecek. Bakımından, yetiştirilmesinden onlar sorumlu olacak..."[10]

Enstitünün hemen arkasında başlayan Eskişehir yoluna doğru ulana ulana giden tepeler vardı. Kumlu kireçli topraklardı. Bir tek ağaç yoktu... Bütün bu topraklar okul adına kamulaştırılmıştı. ilerde her köşesi elimizden geçecek, işlenip yeşertilecek, çeşitli yapılarla doldurulacaktı. Tepeler orman olacaktı... Binanın önü düzeltilince tarım öğretmenimiz ipi çekti... Bazı yerleri işaretledik. 'Buralara her öğrenci ikişer çukur kazacak, ağaç dikeceğiz ... İlerde bu ağaçlar sizin olacak. Herkes kendi ağacını sulayıp büyütecek' dedi... 18 yıl sonra 1956'da Çifteler'e gitmiştim. Büyük binanın önünde akasyalarımı görünce gözyaşlarımı tutamadım. Ellerimle kalın gövdelerini okşadım. Uzun süre yanlarından ayrılamadım..."[11]

Talip Apaydın'ın anlattığı gibi başladı her şey. Yalnız yapıların önü, yalnız bağ bahçe değil, genel bir ağaçlandırma ve çevre düzenlemeye ilk günden başlanmıştı. Orada çevre, boz tepelere uzak köylere kadar uzanıyordu.

Bir "Çevrecilik" dersi yoktu Enstitülerde. Ama kurumun ilk gününde baş-

layan, derslere ve yaşama yansıyan bir çevre politikası ve özeni olduğu, bundan ödün verilmeyeceği herkesçe biliniyordu. Kuruluş günlerinde ilk yapılanlar, çevrenin olumsuzluklarını ortadan kaldırmak, bataklıkları kurutmak, oraları ağaçlarla bahçe ve bağlarla, çiçeklerle donatmak oldu.[12]

Çevre düzenlemesi Tonguç'un çok üstünde durduğu konulardan biriydi. Toprağı işleyip düzene sokma, Ağaçlandırma, çiçeklendirme üstüne genelgeler çıkarıyor, müdürlere mektup yazıyor, haber gönderiyordu. En temel gereksinmeler arasında bile bu alanı gözden kaçırmıyor, böyle bir düzenleme için gerekeni istiyordu. Nerede ne yapılmakta olduğunu bildiğinden Ankara'ya gelenlere soruyordu:

"Kepirtepe'nin kavak işi ne oldu?"

"Aksu'da öğretmen evlerine giden yol ağaçlandı mı? Perga'dan getirilip Enstitünün bahçesine koyulan lahdin çevresi düzenlenip, çiçeklendi mi?" vb.

Özellikle ağaçlandırma Entitülerin amaçlarından biriydi. Böyle bir düzenleme olmadan yapılanlar anlam kazanmazdı. Kuruluş yerleri boş ve verimsiz topraklardan seçilirken, yapılacak önecelikli işlerden birinin oraları işleyip ağaçlandırmak olduğu biliniyordu. Daha çadırlarda yaşarken bile ayrıntı gibi görünen böyle bir düzene, güzelliğe, ağaç ve çiçeğe önemle yer verilmişti. Öğrencilerin bu yönde bilinç ve alışkanlık kazanmasına ilk günlerden başlanıyordu. Konuşup tartışılarak, açıklamalar yapılarak konuyla ilgili kararlar alınıyor, çevre birlikte düzenleniyor, birlikte özen gösteriliyordu. Tonguç, denetleme gezilerinden birinden döndüğünde ivedi olarak yazıyor Pulur Köy Enstitüsü müdürüne. "Kardeşim Aydın Arıkök" diye başlayan mektubunda orada görüp beğendiği, beğenmediği birçok konuyu açıkladıktan sonra şunları söylüyor:

"... Binaların önüne yamalar halinde yapılan çim bloklar sökülüp atılacak. Ana yolun iki yanı hendek kirizması yaptırılarak, sonbaharda kesinlikle ağaçlandırılacak, ağaçların her biri için koruma kafesleri yapılacak. Her yapının önüne en az dört ağaç dikilerek buralarda oturanların yönetimine verilecek. Bakımından onlar sorumlu olacak... Yapıların ufak tefek bütün eksikleri tamamlanacak. Kapıların, pencerelerin çarpıklıkları sürekli düzeltilecek..."

Enstitüden Enstitüye fidanlar gelip gidiyor, devlet fidanlıkları onlara fidan yetiştirmekte güçlük çekiyordu. Kimi Enstitü fidanlarını kendi yetiştiriyor, devlet fidanlıklarına, köylere, köy okullarına da gönderiyordu.

Köy Enstitüleri Dergisi'nin "Enstitü Haberleri" bölümünde sürekli olarak ne kadar ağaç dikildiği, nerelerin yeşillenip çiçeklendiğiyle ilgili bilgiler yer alıyor. Bu bilgilerin on beş günde bir bakanlığa giden raporlardan dergiye haber olarak gönderildiği anlaşılıyor.

Örneğin, Antalya Aksu, 1945 Yılı Şubat ayı çalışmaları haberinde, tarım ve ağaçlandırma işleriyle ilgili şunlar yer alıyor:[13]

380 Kavak fidanı dikildi.
450 Zeytin "
180 Çam
137 Armut

Kayseri Pazarören haberlerinde de Enstitü çiftliğinin bataklıklarına 40.000 kavak, 5.000 söğüt, Enstitü Parkına 200 akasya, 100 çeşitli ağaç dikildiği, beş dekarlık toprağın orman tohumluk fidanlığı yapıldığı bildiriliyor.

Enstitülerde yapılan ağaçlandırma çalışmaları öylesine tuttu ve gelişti ki kuruluşta seçilen bataklıklar ve kıraç topraklar kısa sürede ormana, ağaca kesti. Bir süre sonra köy okulları ve köyler de benzer duruma geldi. Bugün bile Anadolu'nun bir yerinden geçerken uzaktan görünen kimi yeşilliklerin Köy Enstitülerinin ya da o dönemden kalma bir köy okulunun bahçesi, ormanı olduğu görülür. Çoktan kapatılmış olan bu kurumlardaki binlerce ağacı dikenlerin, diktirenlerin birçoğu şimdi hayatta değiller kuşkusuz. Ama elleriyle su taşıyarak, kazmalarıyla derin kazarak kurdukları yeşil ormanlar, gittikçe ağaçsızlaşan ülkemizin, 20 kesiminde, o dönemin simgesi gibi direnmekte ve kocamaktadırlar. Tonguç, kapatılmasından 14 yıl sonra, Sabahattin Eyüboğlu ve iki yabancı konukla ilk kez Hasanoğlan'a gittiğinde, onu çok duygulandıran ve ilgisini çeken şeylerden biri şaşılacak kadar büyüyen ağaçların çokluğu olmuştur.

Tarım İşletme Ekonomisi ve Kooperatifçilik Bilgisi Dersi

> *"4272 sayılı yasanın 62. maddesine göre, Köy Enstitülerinde ve köy okullarındaki öğretmen, eğitmen ve öğrencilerin ve köy halkının gereksinimleri göz önünde tutularak, ana statüsü Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlığın gözetimi altında işletilen birer Köy Enstitüsü ya da Köy Okulu 'Tüketim' ya da 'Üretim Kooperatifi' kurulabilir. Yasada bir kooperatifler birliği kurabileceklerine dair hüküm vardır. Köy Enstitülerinin hepsinde birer kooperatif kurulmuştur..."*[14]

Kentlerden uzak yerlerde açılan bu kurumlarda öğretmen ve öğrencilerin, özellikle öğretmen ailelerinin kimi gereksinmelerini karşılayabilmek için kooperatif, öncelikle açılan birimlerden biri oldu. Ancak Enstitü kooperatifleri, öteki okullardaki gibi "küçük dolaplar" değildi.

Ayrıca, "Zirai İşletme Ekonomisi ve Kooperatifçilik" dersi vardı programda. Kooperatifçiliğin bir ders olarak ilk kez bu kurumlarda yer alması elbet bir rastlantı değildi. Gerek Enstitü içinde, gereke burayı bitirenler köylere dağıldığında önemli işlevi olacaktı bu bilgi ve deneyimlerin. Zirai İşletme Ekonomisi ve Kooperatifçilik, Enstitülerin son sınıf dersleri arasında yer alıyordu.

Hemen her Enstitü, kooperatifini ilk yılda kurmaya başlayınca kimi Enstitüde kooperatifçilik dersi de veriliyordu. Bu konuda deneyimli bir öğretmen ya da müdür yardımcısının, öğretmen ve öğrencilerle birlikte, Enstitü kooperatiflerini kısa sürede kurup kendini yönetecek durumuna geçirdiği görülüyor.

Öğretmenlerin, öğrencilerin, ve çevre köylerinin günlük çeşitli gereksinmeleri karşılanabiliyordu. Döner sermaye işbirliği ile daha da büyüyerek büyük alım satım işleri yapmaya girişiyordu. Özellikle Enstitü ürünlerinin gereksinim fazlasının elden çıkarılması, kooperatifler yoluyla yapılıyordu. Ürünler öğretmen ailelerince ve çevre köylerce kapışılırdı.

Gerçeklerden yola çıkılarak, gereksinmelerin karşılanması amaçlanarak kurulan Enstitü kooperatifleri, her yönüyle büyük bir boşluğu dolduruyor, bölgenin ve Enstitünün olanakları ve gereksinmelerine uygun olarak gittikçe gelişiyordu. Akçadağ, Pazarören vb. Enstititülerde köylüler kooperatife ortak edilmişti. Yönetiminde ve işletilmesinde doğrudan öğrencilerin sorumluluk aldığı bu birimler, İkinci Dünya Savaşının yarattığı yokluk ve kıtlık karşısında gerek Enstitüler, gerekse çevre köyler için büyük bir olanaktı. Örneğin köylüler kentlerde bulamadıkları ya da ederini yüksek buldukları kimi maddeleri Enstitü kooperatifinden ucuza alıp, işlerini görüyorlardı. Enstitüde üretilen ürünler, bu yolla köylüye çok ucuza veriliyordu.[15]

Yönetiminde öğretmen, öğrenci ve halk üçlüsünün bulunduğu bu birimler, Enstitü bölgesindeki okulların araç gereksinimini, köylünün tek başına edinemediği temel maddeleri ve tarım araçlarını sağlıyor, köylünün ürününü pazarlamada yardımcı oluyordu. Akçadağ ve Pazarören örneklerinde olduğu gibi.[16]

Tüzüğe aykırı olmamak koşuluyla her Enstitü bu konuda kendi yaratıcılığını göstererek ilginç uygulamalara girişiyordu. Örneğin Eskişehir, Çifteler'de Müdür Yardımcısı Zeki Gençosman, öğretmen ve öğrencileri örgütleyerek uyguladığı ilginç yöntemle Enstitü kooperatifini Eskişehir tüccarlarıyla yarışacak duruma getirmişti. Bunun için bulduğu yöntemlerden biri şöyleydi: Öğrenciler ana-babalarından gelen ya da tatillerde çalışıp kazandıkları ya da Enstitünün verdiği harçlığı küme öğretmenlerine yatırıp istediklerinde alırlardı. Kooperatif yönetimi bu paraların öğretmende değil, kooperatifte saklanmasını, isteyenin istediği zaman alabilmesini sağlayacak bir yöntem buldu. Yalnız öğrencilerin değil, öğretmenlerden de isteyenin kooperatifte para saklayabileceğini düşündü. Bu yeni yöntem Enstitü toplantısında herkese duyuruldu:

"Gündelik harcamak için öğretmende ya da cebinizde duran paranızı kooperatife verirseniz, kooperatifin büyük bir döneri olacak ve paranız sürekli kâra geçecek. Bunun yerine size fiş vereceğiz. Fişlerinizi para yerine kullanabileceksiniz. Eskişehir'de kimi kitap ve kırtasiye dükkânında ve çevre köylerde para yerine kullanabileceksiniz" dendi. Bu duyuruyu öğrenciler çok ilginç buldu. Harcama paralarını herkes kooperatife yatırmaya, düzenlenen fişlerden almaya başladı; Fişleriyle kooperatiften, Eskişehir tüccarından ve köy bakkalından öteberi almak öğrencilerin hoşuna bile gidiyordu. Böylece hem kooperatifin döneri, kârı artıyor, öğrenci de para saklama kaygısından kurtuluyor, para çekmek için belli zamanları beklemek zorunda kalmıyordu.

"Zirai İşletme Ekonomisi ve Kooperatifçilik Bilgisi" dersi, beşinci sınıf programında yer alan bir dersti. Bu dersin öğretmenleri Yüksek Köy Enstitüsü'nün "Zirai İşletme Ekonomisi Bölümü"nde yetişiyordu. Onlar Enstitülere atanınca ya da staj döneminde gittiklerinde bu dersleri etkin ve yararlı biçim-

de verdiler. Haftada bir saat olan bu dersin amaçları Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nda şöyle saptanıyor:

"Öğrencilere köy ekonomik yaşamının, ülkenin genel ekonomik yaşamı içindeki yerini ve özel yapısını tanıtmak. Onları, tarım işletme ekonomisine konu olan bilgilerle donatarak, bu alanlarda yaratıcı çalışmalar yapabilecek duruma getirmek. Kooperatifleri kuracak, işletebilecek ve bu yönden köylülere rehberlik edebilecek bilgiler kazandırmak." Konular şu alanları kapsıyor:

Genel ekonomi konuları,
Uygulamalı ekonomi konuları,
Tarım işletmesi ekonomisi konuları,
Kooperatif ekonomisi konuları,
Tarım ekonomisi politikasının esasları vb. (s. 145)

Görüldüğü gibi ne o zaman ne de bugün, bu yaşamsal ekonomi bilgileri, orta ve meslek eğitimi veren programların konusu olmuş değildir. Son sınıf öğrencileri için 46 ders saati olan, gerek genel ekonomi, gerekse tarım ekonomisi konusunda bilgi ve bilinç kazandırıcı bu derslerde, yukarda da yer aldığı gibi Yüksek Köy Enstitüsü Zirai İşletme Ekonomisi Bölümü çıkışlılar atanınca verimli sonuçlara ulaşılmıştı. Derslerin işlenişinde kooperatifçiliğin kuramsal olarak özellikle tarım ekonomisi ve politikası içindeki yeri belirtiliyor, köylerin bu yolla canlanıp kalkınacağına parmak basılıyordu. Konular, toplumbilim dersleriyle ilgi kurularak işleniyor, kooperatifin gerekliliği, işlevi, yararları, çeşitleri, okul kooperatifleri, yönetmelikler yasalar açıklanıyor, çevredeki kooperatifler inceleniyordu. Kooperatifçiliğin kuramsal bilgileri öğreniliyordu.

Bu ders konuları işlenip tartışılırken, konu ister istemez bir tarım ülkesi olan yurdumuzun ve köylerimizin sorunlarına gelip dayanıyor, öğrenciler bu konuları irdelemeye istekle girişiyordu. Aksu'da biz son sınıf öğrencisiyken staja gelen Yüksek Köy Enstitüsü Zirai İşletme Ekonomisi Bölümü öğrencisi Ziya Özlen, böyle bir yöntemle ders yaparak bizi kısa sürede etkilemiş, bu alanda yetişmemizi sağlamıştı. Yalnız derste değil ders dışında da ekonomi, tarım ekonomisi, tarım politikası gibi konular konuşulmaya, tartışılmaya başlanmıştı. Yüksek Köy Enstitüsü'ne gittiğimizde çoğumuz öncelikle bu bölümü seçmeyi düşünmüştük.

Enstitülerin çevreye getirdiği modern yaşam biçimini görüp benimseyen köylülerin gereksinimleri artmaktaydı. Üstelik yeni ilkeler doğrultusunda canlanacak köylere kooperatifleşme bilincinin girmesi gerekiyordu. Her Enstitüde açılan kooperatifler, daha öğrenciler köylere dağılmadan örnek alınmış, birçok köyde kooperatifçilik başlamıştı. Böylece kimi gelişmiş bölgelerin dışındaki köylerde Enstitü kooperatifçiliği bu işin ilk uygulandığı yerler olarak görülüyor.[17]

Gerek Enstitü kooperatifleri, gerekse onu örnek alarak kurulan köy kooperatifleri, zamanla her Enstitünün kesimine giren köylerinin gereksinimini karşılamayı üstlendi. Köylüleri de ortak yaparak, kitap defter, ilaç vb. sanayi ürünleri tek elden sağlanmaya başlandı.

Ayrıca, kooperatife bağlı donatım sandığı yoluyla ortaklarını teker teker ya da topluca donatacak üretim araçlarını sağlama çabasına giriştiler. Böylece toplumsallaşmanın örgütsel boyutu oluşmakta, insanlar arasındaki toplumsal, siyasal ve ekonomik dayanışma ruhu gelişmekteydi.[18]

2. *Teknik Sanatlar Ders ve Çalışmaları*

> *"... Motor ve makine kullanmayı köy okulunun oyuncağı yapmaktan başlayarak, Köy Enstitülerinde teknik eğitimin ilkelerini kökleştirmek gerekir..."*[19]

Sözlerini sürdürüyor Tonguç:

"Köy halkının ekonomik ve sosyal yaşam yönünden yüzyılın koşullarına ve gereklerine göre yetiştirilmesi deyince, makine ve motor devrinde bulunduğumuzu, ancak devrin insanı olduğumuz ölçüde var olacağımızı akıldan çıkarmamak gerekir." Tonguç'un iş eğitimi görüşü ve köyde eğitim amacında, tekniğin yeri bu kadar açık seçikken, nedense kimileri bunu göz ardı ederek Enstitü işlerini teknik dışı çabalar olarak gördüler. Oysa onun "gerçek yaşamın işleri içinde eğitim" görüşü, elbet çağdaş tekniğe dayanacaktı. Gelişmenin yollarını döşeyecek olan bu anlamdaki iş eğitimini önceki bölümlerde tartışmıştık.

O yıllarda gerek savaş, gerek ekonomik durum nedeniyle, motora, makineye geçmek, bu araçları bulmak, bol bol kullanabilmek kolay değildi. Hele genel eğitim içinde böyle araçlar kullanma ve teknik öğretme alışkanlığı bizde hiç yoktu. Buna karşın, programının dörtte biri teknik ders ve çalışmaları içeren bu kurumlarda, yaşamın ve öğretimin vazgeçilmez bir parçası oluyordu teknik ve makine.

Enstitü öğrencileri için de heyecan vericiydi o ilk "oyuncak"lar. Yörelerinde teknolojiden, tekerlekten uzak yaşayan köylü öğrencilerin, Enstitüye geldiklerinde, bisiklet, motosiklet, dikiş makinesi, dizel motoru, ve çeşitli modern tarım araçlarını tanıma, iş içinde öğrenme ve kullanma olanağı bulması, gerçek bir eğitim devrimiydi. Yalnız köylü çocukları için değil, tekniğin genel eğitim içinde yer alması, okula girmesiydi önemli olan.

Yalnız öğrenciler değil, Enstitü yönetici ve öğretmenlerinin de "motorize" olması isteniyordu. Eleman seçilirken bu nitelikte olanlar aranıyor, bilmeyenlere "Kısa sürede öğrenin" deniyordu. Çifteler Köy Enstitüsü Müdür Yardımcısı Hamit Özmenek'in başından geçen olay bu konuda çarpıcı bir örnektir: Enstitü müdürü Rauf İnan, ondan motora atlayıp, Seydi Suyu'nda çalışan ekibi denetleyip gelmesini, gereksinmeleri varsa öğrenmesini istemişti. Özmenek, "Hay hay, direktörüm" diyerek odadan hızla çıktı. Ama motosiklet kullanmayı bilmediğini müdüre söyleyemedi. Çünkü bu konu çok önceleri konuşulmuş,

İnan yardımcılarına, "bu tür araçları kullanmayı kısa sürede öğrenmelisiniz" demişti.

Özmenek, zaman yitirmeden motor kullanan bir öğrenciyle birkaç alıştırma yaptı. Belki biraz denemişliği vardı önceden. Ama uzun yola asla çıkmamıştı. Bisiklete iyi bindiği için zorluk çekmeyeceğini düşünüyordu. Becerikliliğine güvenerek yola çıkmak istediğinde öğrencisi onu uyardı, "Öğretmenim, bunu yapmayın, motoru ben kullanıp sizi arkama alayım" dedi ama Özmenek dinlemedi. Motora atlayıp yola düştü. Giderken birkaç kez oraya buraya yalpaladı. Biraz acemilikten sonra, Seydi Suyu'na kazasız belasız gidip dönerek müdürüne tekmil verdi. Bu açığını hafta sonu toplantısında anlattı; öğrencileri güldürdü, özendirdi. Müdür de orada öğrendi gerçeği. Özmenek o günden sonra üstüne düşerek, kurumun en iyi motosiklet kullananları arasına girdi. Oradan Aksu Köy Enstitüsü'ne atandığında onun bu becerisi ilk ilgimizi çeken yanlarından biri olmuştu.

Enstitüler büyüyüp, iş alanları çoğaldıkça, üretim arttıkça, günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduyordu teknik dersler ve çalışmalar. Bu alana büyük gereksinim duyuluyordu. Kuşkusuz, o günün koşullarında ilkel ve eski yöntemleri kullanma zorunluluğu da vardı. Ama amaç teknikti, motor ve makineydi. Uygarlığın anahtarıydı bu alan. Programın teknik dersleri ve konuları seçilirken, düzenlenirken gereksinmelerinden, köylere yönelik amaçtan yola çıkılıyordu. Gerçekçilik Tonguç'un vazgeçilmez ilkesiydi. Gerçekler yok sayılarak bir yere varılamayacağını iyi biliyordu. Örneğin, yolu-beli olmayan o günün köylerinde hayvan taşımacılığının yaşamsal önemi vardı. Ekim dikim işleri hâlâ kara sabanla yapılıyordu. Köylüler, binek ve yük taşımak için kullandıkları hayvanlarını nallatmak, saban demiri onarımı yaptırmak için uzun yollar yürüyerek başka köye ya da kasabaya gitmek zorunda kalıyordu. Köylerin çoğunda bu işten anlayan bir kişi bile yoktu çünkü. Onlar pulluğa, başka bir araca kavuşsa bile bu araçların bozulan bir yerini onarmak, çıkan bir çivisini yerleştirmek ellerinden gelmiyordu.

Programda yer alan teknik dersler ve konular sözü edilen bu gerçeklerin değişmesine yönelik olarak seçilmişti. Ayakları havada işe yaramaz dersler ve konular yerine köylünün ve Enstitülerin öncelikli gereksinimleri programa alınmıştı. Daha ileriki yıllarda toplumdaki ve teknolojideki gelişmeye uygun olarak o günkü program değişip gelişecekti kuşkusuz.

Enstitü programında niçin nalbantlık, motorculuk, kireççilik, tuğla ve kerpiç dökme, taş yontma, sıva ve harç karma gibi ders ve konuların yer aldığı, gerçekleri bilmeyenlerin kafasını karıştırmıştı. Bu alanların teknikle, bilimle ilgisi olmadığı sanılıyordu. Oysa programı yönlendiren etken ülkemiz köylerinin teknik yönden olan o günkü acı gerçekleriydi. Örneğin taşı bol, ağacı bol köylerde kireç ocağı yakmayı bilmiyorlar, kireci tanımıyorlar, kullanmıyorlardı. Önceki eğitim düzenlemelerinden sonuç alınamamasının nedenlerinden biri bu gerçekler yokmuş gibi davranmak, onları atlamak olmuştu. Genel eğitim programında teknik adına hiçbir şey yoktu. Köy okullarında bile yalnız bilgi ezberleme vardı. Oysa Tonguç, yaşamın tüm işlerinin okula girmesinden eği-

tim yoluyla öğretilesinden yanaydı. Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nda erkek öğrenciler için düzenlenmiş teknik ders ve çalışmaları gösteren 8 numaralı çizelgede şu dersler yer alıyordu:[20]

Ders grupları		Sınıflar 2.	3.	4.	5.
1 Demircilik					
a) Sıcak ve soğuk demircilik		8	8	6	6
b) Nalbantlık				3	3
c) Motorculuk		3	3	2	2
d) Motor ve makine kullanma*		-	-	-	-
	Toplam	11	11	11	11
2. Dülgerlik					
a) Dülgerlik		6	6	7	7
b) Marangozluk		3	3	2	2
c) Duvarcılık		2	2	2	2
	Toplam	11	11	11	11
3. Yapıcılık					
a) Yapıcılık		6	6	7	7
b) Betonculuk		3	3	2	2
c) Dülgerlik		2	2	2	2
	Toplam	11	11	11	11

* Bu ders, 1. sınıfta kız ve erkek öğrencilere ortak ve zorunludur.

Bu ders ve çalışmaların amacı programda şöyle açıklanıyor:

Öğrenciyi seçtiği sanatı ve işi, iş yaşamı içinde ve işin yöntemini kullanarak yapabilecek duruma getirme disiplini ve töresini kazandırmak. Bu yetkinliği kazanan öğrenciye teknolojideki değişiklikleri sürekli izleme alışkanlığı vermek. Enstitüde edindiği sanatı, gittiği çevrenin özelliklerine, gereksinimine uygun olarak kullanarak halkı yararlandırmak.

Yöntemle ilgili eğitbilimsel ve ekonomik açıklamalar: Yapılan işlerin öğrencilere teknik resim yoluyla planlandırma, ölçekli çizimin ve okunmasının öğretilmesi. Her sınıfta ve her sanat dalında kullanılan araçların iyice tanıtılması, öğretilmesi, kullanma yöntemleri, bakım-onarım ve koruma alışkanlığının kazandırılması. Kullanılan araçların ederi hakkında öğrencinin bilgilendirilmesi, iş yaparken tutumlu olunması, teknik sanat dersleri ve çalışmalarının öğretmenle, ustaöğretici ile birlikte ve onların denetimi altında yapılması.

Bir öğrencinin programda gösterilen derslerin hepsini yapmasına gerek olmadığı, teknik yönden benzer anlamdaki işlerden biri üzerinde çalışmasının yeterli olabileceğine dikkat çekilip, öğrencinin ilk sınıfta başladığı işe sonraki sınıfta devam edebilmesi, ancak iş tekniğine ait bilgi ve beceri kazanmasına dikkat edilmesi isteniyor.

Öğrencilerin seçtiği sanatın her alandaki öğretici anlam taşıyan işlerinde çalışmasında, o işi sağlam ve düzgün olarak gerekli zaman içinde bitirme alışkanlığı vermenin ilke edinilmesi, işin değerini düşünerek, kötü ve ölçüye uygun olmayan nitelikteki araçları uygun duruma getirmeden kullanmak gibi kusurlara olanak tanınmaması isteniyor. Programda daha sonra her sınıfa ve derslere uygun konular sıralanıyor. Konular gerek Enstitü işlerini, gerek gelecekte köylüye götürülecek yukarda sözü edilen teknik gereksinmeleri içeriyor.

Bu yönden olan sorunların ortadan kalkması, kolaylaşması, milyonlarca köylü için yaşamsal önemdeydi. Basit teknik yenilikler onların yaşamlarını değiştirecek, kolaylaştıracaktı. O yıllarda değil traktör, pulluk bile çoğu köyde lüks olan bir tarım aracıydı. Öğretmen adayları bu işleri Enstitülerde öğrenerek, köylüye öğretecekler, okulda kuracakları işliklerle onlara yardımcı olacaklardı. Ülkenin ekonomisi gelişip, işler, araçlar değişince, programdaki ders ve konular da buna uygun olarak değişecekti.

Demircilik, motorculuk gibi alanların işlikleri, bu derslerin ve çalışmaların gereğine göre düzenlenmişti. Meslek okulu çıkışlı öğretmenler, ustaöğreticiler, vb. elemanlar, iş içinde öğrencilerle birlikte çalışıyordu. İşlik başkanı ve nöbetçi olan öğrenciler sorumlulukları paylaşıyor, Enstitünün birçok aracı işliklerde yapılıyordu. Örslere vuruluyor, demir dövülüyordu.

İlk günlerin teknik alan çalışmalarının bir başkası, "elektrik üretme" uğraşısıydı. Kentlerden uzakta bulunan bu kurumların hiçbirinde elektrik yoktu doğal olarak. Kaldı ki birçok il ve çok sayıda ilçemiz de teknolojinin bu önemli gücünden yoksundu. Enstitüler için gerek aydınlanma, gerekse hız kazanma yönünden bir temel gereksinmeydi elektrik. Tonguç, yöneticileri durmadan sıkıştırıyor, ne yapıp edip elektrik işinin çözüm yolunu bulmalarını istiyordu. Ama o yıllarda bunu başarmak, santral kurmak, dinamoyu çalıştırmak; işin mühendisini ustasını bulmak kolay değildi (örneğin, Alanya'da elektrik çalışmaları yapılırken ustanın bir nedenle tutuklanması ile bu ilçenin elektrik işi yıllarca geri kalmıştı).

Enstitü müdürleri kendi başlarının çaresine baktılar. Fizik öğretmenlerini, motorculuk ve demircilik öğretmenlerini, ustalarını, işe yatkın öteki öğretmenleri ve öğrencileri toplayarak çalışmaya koyuldular. Her Enstitü tüm güçlükleri yenerek, kendi bölgesinin olanaklarına göre elektrik santrali kurdu. Enstitü ışığa kavuştuğu gün, öğrenciler tekniğin, teknolojinin ne demeye geldiğini bir aydınlık sıçramasıyla anladılar. Işık ve hız onların kafasında ve gönlünde çakan bir şimşeğin yansımasıydı artık. Öğrencilerden, öğretmenlerden çıkan elektrik ustaları, uzmanları çevrede aranan kişiler oluyordu. Kimi Enstitünün deneyim kazanmış elektrik ekibi, kardeş Enstitüye giderek onlara yardım ederdi. Klasik okul öğrencilerinin bir telin ucunun küçük bir pile takılmasını görerek ya da tahtaya çizerek tanıyıp öğrenmeye çalıştıkları elektrik bilgileri ve becerilerini Enstitü öğrencileri iş içinde deneyip yaparken öğreniyorlar, dahası derslerde işlerde araç olarak kullanıyorlardı.

Ülkenin büyük kesiminde elektrik yokken, dağ başlarındaki Köy Enstitülerinin gökteki yıldızlarla yarışırcasına parlayabilmesinin anlamı büyüktü. Bu

hızlı değişmeyi, kendi yağıyla kavrulan, işi ilke edinen, bilimi tekniği iş içinde kullanan gerçekçi bir eğitim başarıyordu. Artık oralarda yaşam başkaydı. Teknikle, elektrikle her şey gittikçe kolaylaşıp iyileşiyordu. Öğrencilerin şiirleri, şarkıları, öyküleri, öykünmeleri bu kez elektriğe çevriliyor, onun olağanüstü aydınlığı ve gücü üstüne söyleniyor, okunuyor, tartışılıyordu. Kalemlere sarılıp şiirler öyküler yazılıyordu:

Kepir'de Su ve Işık[21]

Bir avuç insandık bildik huyunu,
Kalbinde kan değil su akan Kepir!
Bağrında bulduğun serin suyunu,
Hasretin tadıyla iç de kan kepir!

Yeşille işledik, süsledik seni,
Yine sende bulduk özlediğini.
Işığın çiçekten bin demetini
Takın pırıl pırıl parla yan Kepir!

Her gece ışıklar konca gül sana;
Suların çağlaya, için nurlana;
At gamı kasveti artık bir yana;
Coşkun seller gibi çağla yan Kepir.

Yapı işleri en önce başlamıştı. Enstitüler bir şantiye gibiydi. Programdaki teknik dersler arasında yapı işleri ve konuları önemli bir yer alıyordu. Başlangıçta çoğunun bir tek yapısı bile olmayan Enstitülerin, tüm birimleri, öğretmen ve öğrenci emeğiyle bu derslerin konusu olarak ortaya çıktı. Önceki bölümlerde yer aldığı gibi bu derslerde ve çalışmalarda sorun yalnızca hazır araç gereçlerle yapılar yapmak değildi. Buna olanak da yoktu. Amaçlardan biri "malzeme" üretmekti. Tuğla dökmek, kireç yakmak, kerpiç ve taş kesmek vb. işler gerekiyordu. Benzer zorunluluk köyler için de geçerliydi. Enstitü çıkışlı öğretmenler burada öğrendikleri becerileri köylüye öğreterek onların kimi geleneksel yapı tekniklerini geliştirmelerine, yenileri öğrenmelerine yardımcı olacaklardı. Programda tuğlacılık, kiremitçilik, taşçılık, duvarcılık, sıvacılık, betonculuk vb. dersler bu nedenle yer alıyordu.

Yapı sanat okulu çıkışlı yapı öğretmenleri, nitelikli yapı ustaları aranıp bulunuyordu. Öğrencilerin çoğunun bu işlere elleri yatkındı. Yapı dersleri ve çalışmaları içinde kısa sürede öğrenci ustalar, çizimciler, kalfalar yetişiyordu. Bunlar işlerin ve sorumlulukların büyük bölümünü yükleniyordu. yapıların yapımı çoğunlukla bir öğretmenin yönetimindeki sınıfın, ekibin sorumluluğuna veriliyordu. İnönü, Aksu Köy Enstitüsü'nü gezerken, yapı işlerinde çalışan çocuklardan birinin başına dikilip hayretle sordu:

"Bu köşeyi kim yaptı?"

Köşe tornadan çıkmış gibi düzgün ve dökme gibi duruyordu. Duvarı yapmakta olan öğrenci Hasan Tülüce (Eminoğlu) İnönü'ye hayretle baktı. Bu soruyu niçin sormuştu? Elinde malasıyla, askıda çekülüyle kendi yapıyordu o düzgün duvarı elbet. İnönü onu anladı, sevecenlikle baktı öğrencinin yüzüne: "Çok güzel, çok güzel" dedi.

Yapı dersleri ve çalışmalarında yörenin geleneksel yapı teknikleri araştırılıp inceleniyor, onlardan yararlanma yolları tutuluyordu. Örneğin, "horasan" denilen eski yapı tekniği, Enstitülerde çok inceleme konusu edilmiş, denenmiştir. İncelemelerin bir bölümü *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanmıştır.

Dülgerlik ve marangozluk, teknik sanatlar ders ve çalışmalarının başka bir alanı olarak yer alır programda. Ağaç ve doğrama işleri marangozluk işliklerinde, doğrama çalışmalarında yapılıyordu. Öteki alanlarda olduğu gibi marangoz öğretmenleri ve ustaöğreticileri bu alanın yetkili ve sorunlusu olarak, öğrencilerle birlikte iş içinde çalışarak hem kurumun gereksinmlerinin karşılanmasını, hem de öğrencilerin bu alanda yetişmesini sağlıyordu. Enstitülerin yöresel özelliğine göre yapılan işlerle ilgili ustalar o yöreden bulunuyordu. Örneğin at arabası yapan Enstitüler vardı. Çevrenin bu işte uzmanlaşmış ustaları Enstitüye alınıp, işini öğretmen ve öğrencilere öğretmesi sağlanıyor, yeteri kadar araba Enstitü işliğinde yapılıyordu. Anadolu'nun eski bir yapı malzemesi olan kerpicin modernleştirilmesi için çalışmalar yapılıyordu.

Yalnızca yapıların doğrama, kapı pencere işleri değil, onlarla birlikte, Enstitünün dolap, masa, bank, ders araçları vb. eşyaları; örneğin köy öğretmenlerine verilen kitaplıklar bu işliklerde yapılıyordu. Öteki alanlarda olduğu gibi öğretmen ve öğrencilerden bu alanda çıkan yeteneklerle ağaç işlerinin ince sanatını yapanlar çoğalıyordu. Birçok Enstitünün marangozluk işliğinde mandolin ve saz yapılıyordu. Bu nedenle hemen her öğrencinin bir mandolin sahibi olması sorun değildi. Aksu'da Aksekili Kâmil Ünal, önce kendine sonra arkadaşlarına birçok mandolin yapmıştı.

Kimi yönetici ve öğretmenlerden, işin felsefesini kavramayarak, iş eğitimi ve teknik eğitim çalışmalarını, bir sınıra kadar yapıp, "Bundan sonrası olmuyor" diyenler çıkıyordu ilk günlerde. Örneğin artezyen kuyusu açmak, uzaktan su getirmek, bir yapıyı hemen bitirmek gibi işler, kimi öğretmen, yönetici ve öğrencinin gözünde büyüyordu. Bunların öğretmen ve öğrenci eliyle yapılamayacağını düşünenler oluyordu. Bu durumda Tonguç'un mektubu, haberi ya da kendi onlara yetişiyordu:

"İş"in yapılamayacağı gibi kaygılara kapılmak yanlıştı. Enstitü öğrencilerinin, yönetici ve öğretmenlerinin büyük işler yüklendiği ve yaptığı biliniyordu. Yapılamaz denenler de yapılabilirdi. Yapılmak zorundaydı. Cılavuz'da, Aksu'da, Pazaröreni'de nasıl yapılmışsa, Kepirtepe'de, Kızılçullu'da da yapılmalıydı. "Yapılamaz" diyen, Enstitüden ayrılabilir, bu işlerde ve koşullarda çalışacak ve yapacak eleman aranıp bulunurdu. İsteyenler istedikleri başka yerlere atanabilirdi. Tonguç, bunları kırgınlık göstermeden yazıyordu müdürlere. Öğretmenlere ve öğrencilere iletilmesini istiyordu. Ama onun bu sözleri onlarda, gitme yerine güç toplama etkisi yaratıyordu.

Böyle yapanlara teşekkür için yeni mektuplar yazıyordu. Örneğin, Kepirtepe Müdürü Nejat İdil'e işten korkan öğretmenlerle ilgili olarak yazdığı acı mektuptan sonra, oradaki başarılarla ilgili yazdığı 4 Ağustos 1941 günlü mektupta şunları söylüyor: "Kardeşim Nejat... Artezyen işini bildiren tele çok sevindik. Tebrik ederim. Tabiatla çarpışa çarpışa ondan bir nimet koparabilmek gerçek kahramanlıktır. Bu işe emek verenlerin hepsine çok teşekkürler... Gözlerinden öperim."[22]

Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nm temeline tarım ve teknik ağırlıklı ders ve çalışmaların yerleştirilimesinde ülkenin tarım politikasını, sanayi politikasını yönlendirmek gibi bir sav yoktu kuşkusuz. Ama o eğitim politikası, sonuçta bu alanların nitelikli elemanlarını hazırlamanın temel eğitimini örgütmekteydi. Eğer bugün olsaydı, kendi yüksek öğrenimini, bölge okullarını ortaöğretimini temel eğitimini yaratarak, sayılarını arttırarak ülkenin büyük merkez kurumları olarak gelişeceklerdi. Sistemin bugünkü okullarının "oyuncakları" teknolojinin en gelişmiş gerçek araçları olacaktı doğal olarak. Her Enstitünün helikopterleri, uçak ya da gemileri ülkenin her yerinde tanınacaktı. Dahası, daha ilkeğitim aşamasında teknikle tanışan çocuklarımız, eli kolu kafası hızlı çalışan, çağdaş teknolojinin beklentilerini karşılayabilecek donanımda becerikli gençler olacaklardı.

Enstitülerin Yapıcı Ekipleri

> *Enstitü öğrencileri ve öğretmenleri yalnız kendi Enstitülerini kurmakla kalmadılar. Ülkenin dört bucağına serpilmiş kardeş Enstitülere, köy okullarının kuruluşuna da emeklerini kattılar..."*[23]

İşlerin bir an önce bitmesi için Enstitülerin "Yapıcı Ekipleri" ordan oraya koşuyordu. Kökü köylerin "imece" geleneğine dayanan bu düzenlemede, bir öğretmen ve 15-20 öğrenciden oluşan, sayıları kimi zaman artabilen ekibin, bir yapı işini alıp, kısa sürede bitirmesi amaçlanıyordu. Yapıcı ekipleri, ilk yılların işlerini ivedi olarak bitirmek ve Enstitülerarası yardımlaşma gereksinimi ile ortaya çıkmıştı. Bir Enstitüye, bölge okuluna, köy okuluna, bu amaçla gönderildiklerinden Tonguç, kitaplarında ve mektuplarında bu gruplardan "yapıcı ekipleri" diye söz ediyor. Yapıcı ekipleri, Enstitülerdeki kümelerin, yapı işlerinde deneyim kazanmış öğrencilerinden oluşacağı gibi, her küme, kümebaşı öğretmeni ya da yapı öğretmeni ile bir ekip olabiliyordu. Bu yöntemle Enstitü yapılarının ve köy okullarının bir an önce bitirilmesine büyük katkı sağlanıyordu.

İlk yapıcı ekipleri 1940 yılında açılan Köy Enstitülerinin kuruluşuna yardım için, önceden açılmış olan ve Enstitüye dönüştürülen Çifteler ve Kızılçullu

öğrencilerinden gönderilmişti. 17 kişilik bir Çifteler yapıcı ekibi, ekipbaşı Macar Usta Sili Layoş ve yapı öğretmeniyle Antalya Aksu'ya gittiler. Orada kısa sürede dört baraka, yemekhane ve mutfak yaptılar. Bu yapıların planlarını Sili Layoş'un çizmiş olması uygulamada kolaylık sağlamıştı. Başka ekipler başka Enstitüleri kurmaya gitmişti. Tonguç "daha sonraları yüzlerce ekip, nerede iş varsa oraya yetişti. Aksamış, duraksamış işlere yeniden hız verildi" diye sürdürüyor açıklamalarını *Canlandırılacak Köy*'de (s. 596).

İkinci yıl Kurulan Hasanoğlan, Pulur gibi Enstitülerin bir an önce gelişmesi için daha çok ekip gönderiliyor. Özellikle Hasanoğlan'ın hemen her yapısı bir Enstitünün ekibi tarafından yapılmıştı. Kocaman yemekhane, yatakhaneler, işlikler, açık hava tiyatrosu vb. yapıların her biri ayrı bir Enstitünün adını taşıyordu. Ekipler, bitirdikleri yapının üstüne, kendi Enstitülerinin adını ve teslim tarihini yazıyordu anı olarak. İki ekip yapmışsa ikisinin adı yazılırdı.

Yalnız Enstitülere değil, yukarda değinildiği gibi köylere, köy okullarına, bölge okullarına, daha doğrusu ivedi ve olağanüstü gereksinim duyulan yerlere hemen koşuyordu Enstitülerin yapıcı ekipleri. Örneğin, Adapazarı depreminde Arifiye öğrencileri çevrenin yardımına koştuğu gibi, Adapazarı'na başka Enstitülerden de ekipler gelmiş, evi yıkılan öğretmenlerin evleri onarılmış, yenileri yapılmıştı.

Yapıcı ekipleri, gittikleri yerlerden yalnızca işlerini yapıp dönmüyorlardı. Öncelikle başka bir beldeyle, ilişkileri, orada gördükleri, öğrenciler için önemli bir kazanım oluyordu. Ekip olarak çalıştıkları Enstitüde bir yandan işlerini yaparken, bir yandan günlük yaşama, kültürel etkinliklere, gerekirse derslere bile katılabiliyorlar, ya da kendi Enstitülerince programlanmış olan derslerini orada görebiliyorlardı. Halk oyunlarına, sabah toplantılarına, serbest okuma saatlerine, eleştiri ve eğlence günlerine katılıyorlar, onlar da kendi görüşlerini, becerilerini ortaya koyuyorlardı. Enstitüler arası karşılaştırma yapıyorlar, bilgileniyorlardı.

Ayrıca ekip öğrencileri, o il çevresine ve başka Enstitülerin bulunduğu illere geziye gönderiliyor; yörenin önemli fabrikaları, üretim çiftlikleri, tarihi yerleri, coğrafyası gösterilip, incelemeleri sağlanıyordu.1940 yazında Aksu'ya giden Çifteler ekibi işlerini bitirince, Antalya ve yöresi gezdirildi. Ekip öğrencilerinin çoğu denizi ilk kez orada gördü. Sonra İsparta Gönen Köy Enstitüsü'nde üç gün kalıp oranın öğrencileriyle tanıştılar. Sili Ustanın yapımını denetlediği yapıları görüp, yüzme havuzu yapımına yardım ettiler. Isparta'yı da gezip Enstitülerine döndüler.

Böylece başlayan "yapıcı ekip" gönderme işi, yardım ve ekonomik amacını aşarak yurt gezileri ve sosyal ilişkiler de amaçlayan, pedagojik ve kültürel boyutlu bir çalışma olarak sistemin temeline yerleşti ve gelişti. Ekiplerin yurt gezileri ve Enstitüler arası ilişkileri de yaptıkları işler kadar önem ve anlam kazandı. Çeşitli illeri ilçeleri, başka Enstitüleri kapsayan planlı programlı ve amaçlı yurt gezilerine dönüştü. Gerek coğrafya, gerek sosyal ve kültürel yönden ülkenin değişik yerlerini görebilmek, o dönemin öğrencisi için ulaşılması güç bir fırsattı.

Tonguç Arifiye Köy Enstitüsü müdürüne yazıyor, ilgili bir konuda:

"... Senin Hasanoğlan'a gönderdiğin ekip burada çok iyi çalışarak verilen işi tam anlamıyla bitirdi. Şimdi geziye çıkmaları için gereken parayı avans olarak almak üzere öğretmen Bayram Arifiye'ye geliyor. Bu geziyi çocuklara yaptırmak çok yararlı olacak. Tahsisat sorununu göz önüne alarak tutumluluk yapmak nedeniyle bundan onları vazgeçirme yoluna gitme. Tahsisatlar yeni duruma göre nasıl olsa bir şekle bağlanacak. O zaman telâfi edilir..."[24]

Ancak, Tonguç'un önerisine karşın Balkır, kurumunun çok ivedi sorunları nedeniyle, umarsız bir babanın yaptığı gibi Adana-Düziçi'ne kadar bir yurt gezisi için değil, yol üstündeki Çifteler Köy Enstitüsü'ne uğrayıp, o yöreyi görebilecekleri kadar bir avans verebiliyor. Öğrencilerine haber gönderiyor: "Küskünlük yaratıp beni üzmesinler, eksiklerimiz uykumuzu kaçırıyor. Bunları tamamlayınca ben onları daha çok gezilere yollarım" diyor. Ama öğrenciler, Çifteler gezisine gene de kırgın gidiyorlar. Orayı görüp Enstitülerine döndüklerinde, Arifiye istasyonunda büyük bir kalabalıkla karşılıyor öğrencilerini Balkır. Onlara kollarını açarak: "Sizleri çok özledik çocuklar" diye sarılıyor. Enstitüden müjdeli haberler veriyor. "Bunun için para gönderemedim" diyor. Zaten herkes birbirini özlemiştir. Kırgınlık küskünlük kalmıyor. Ekiptekiler özlemle koşuyor Enstitülerine, arkadaşlarına.

Öğrencilerden bir bölümünün ekip çalışmasıyla ilgili anıları çeşitli yapıtlarda dergilerde yer alıyor. İvriz köy Enstitüsü'nden Hasanoğlan'a giden bir öğrenci kendi açısından bakarak anlatıyor:

" Enstitülerin iyi yanlarından biri ülkemizin en uzak yerlerinde bulunan köylere ve Enstitülere giderek, birbirlerine yardım etmeleridir. Bunun için İvriz'den Hasaoğlan'a ekip gittik. Sanki önceden birbirimizi tanıyormuşuz gibi kardeşçe sarıldık onlarla... Bize verilen uygulama okulunun yapımında canla başla çalıştık. Kimimiz harç karıyor, kimimiz kalas taşıyorduk. Neşe içinde türkü söyleyerek, yapıyı elli günde bitirdik. Çalışmamızı beğenen Enstitü yönetimi yüzme havuzunun yapımını da verdi bize. İş bölümü yapıp 10 günde onu da bitirdik. Yorgunluğumuzu gidermek için Enstitü bizi Ankara Fidanlığına aşı dersi görmeye gönderdi. Orada aşı çeşitlerini ve nasıl yapılacağını öğrendik... Kendi Enstitümüzden paramız gelince, hazırladığımız plana göre geziye çıktık. İlk uğrağımız Çifteler Köy Enstitüsü oldu. Sonra sırayla Arifiye, İstanbul, Bandırma, Balıkesir-Savaştepe, İzmir-Kızılçullu, Aydın ve Afyon illerini görerek Konya'ya döndük. Oralarda üçer, dörder gün kaldık.. Gezide ve ekip çalışmasında pek çok şeyden yararlandık. Yapıda ustalaştık. Hasanoğlan'lı arkadaşların yardımıyla çeşitli ulusal oyunlar öğrendik... Coğrafyada öğrendiğimiz birçok yeri yakından görüp tanıdık. Birbirimize yardım etmeyi öğrendik..."[25]

Yapıcı ekiplerin yaptıkları ve kazanımları tek boyutlu bir çalışma olmadığı için bu ekiplere her öğrenci ve öğretmen katılmak isterdi. Her seferinde değişik öğrenciler seçilerek onların bu isteği yerine getirilmeye çalışılırdı. Tonguç, yapıcı ekip düzenlemesinin etkileriyle ilgili kimi gözlem ve görüşlerini şöyle dile getiriyor:

Öğrenciler bu geziler sırasında ülkeyi ve yaşamın koşullarını tanıdılar. İradelerini çelikleştirme, yaşanmış yepyeni bilgiler edinme, görgülerini artırma, dost ve arkadaş kazanma olanağına kavuştular. Başka yörelerin halkını, kültürünü tanıdılar. İşlerin başarıyla sona ermesini tattılar. Köyü canladırma davasına küçük yaşta katılarak ıssız köylere alınteri döktüler, oralarda eser yarattılar, boş toprakları vatanlaştırdılar... Dayanıklı ve özverili Enstitü öğretmen ve öğrencileri vatanın uzak köşelerine kadar dağılarak, türlü aksaklıklarla sarılı ağır ve zor işlere el uzatmamış olsalardı birkaç yıl içinde yapılan işlerin çoğu başarılamazdı. Onlar Türk köylerinde kalkınma hareketi yarattılar. Birçok olumsuz kişinin 'yapılamaz' dediği işleri başararak bu yıkıcı anlayışa meydanı boş bırakmadılar. 'Ekip' sözcüğünün anlamı bu nedenle ve yaratılan eserler yüzünden kutsallaştı."[26]

Köy Ev ve El Sanatları Ders ve Çalışmaları

> *Yapıcılık yaratıcılık her şeyin başında, ön planda yer alırdı. Barınmak için gerekli binaları, tesisat ve eşyaları hazırlama ihtiyacı, eğitim öğretimle ilgili bütün çalışmalara yön veriyordu..."*[27]

Kız enstitüsü öğrencileri, dikiş ve nakış yapmayı, düğme dikmeyi, "örnek bezleri" üstünde alıştırmalar yaparak öğrenirken, aynı kuşağın kızları olan bizler Köy Enstitülerinde binlerce giysi, çarşaf, çamaşır dikerek öğreniyorduk benzer işleri.

Programın 8 numaralı teknik dersler çizelgesinin kızlar için olan 2. Bölümünde şu dersler yer alıyordu:

a) Dikiş-biçki nakış,
b) Örücülük ve dokumacılık
c) Ziraat sanatları.

Bu alanları kapsayan ders ve çalışmaların dökümü şöyle:

Ders ve çalışma grupları		Sınıflar 2.	3.	4.	5.
1 Biçki-dikiş		6	6	7	7
b) Örgü ve dokuma		3	3	2	2
c) Ziraat sanatları		2	2	2	2
	Toplam	11	11	11	11
2. Örücülük ve dokumacılık		6	6	7	7
b) Dikiş		3	3	2	2
c) Ziraat sanatları		2	2	2	2
	Toplam	11	11	11	11
3. Ziraat sanatları		6	6	7	7
b) Dikiş		3	3	2	2
c) Örgü dokuma		2	2	2	2
	Toplam	11	11	11	11

Not: Birinci sınıfta kız öğrenciler haftada bir saat, erkek öğrencilerle ortak, "makine ve motor kullanma", on saat el sanatları dersi görecekler.

Bölgesel özelliklere göre, programda yer alan ders konularının dışında Enstitü çevresindeki geçerli el sanatları programa alınıp, saatleri bakanlığa bildirilecektir.

Programın temeldeki amaç ve ilkeleri erkek öğrenciler için düzenlenen teknik eğitim ders ve çalışmaları ile aynıdır. (Görüldüğü gibi bu programda da teknik eğitim programı gibi üç alanın dersleri üç grup olarak saptanmıştır ve her bir grubun ağırlıklı dersleri vardır.)

İkincisi, öğrencilerin derslerde öğrendiklerini köylere götürecek olmalarıydı. Köy kadınlarının bu alanlarda yılların deneyiminden süzülüp gelen birikimleri vardı. Ama onların da araçları ilkel, bilgileri eskimiş olduğundan yenileşmeye, teknolojinin yeni araçlarıyla tanışmaya gereksinimleri vardı. Örneğin, köylerin hemen hiçbirinde dikiş makinesi yoktu. Kadınlar her türlü dikişi elde dikerdi. Makinede dikilmesini istediği bir giysi için, erkeklerin saban demiri yaptırmaya koştuğu gibi, bohçalarını alıp uzak bir köye makinesi olan birine ya da kasabaya giderlerdi. Öğretmen aracılığı ile köye dikiş makinesinin girmesi onlar için büyük bir devrim olacaktı. Köy okullarının kız öğrencileri makine dikişini öğrenip kendilerine makine alıncaya kadar öğretmen onların dikişini dikecekti.

Programın başka bir amacı, adı geçen el sanatlarının birikimlerini öğrenciler aracılığıyla Enstitülere taşıyıp; orada teknolojinin yeni araçları, bilgileri ve yeni yöntemleriyle geliştirerek, köylere yeniden götürülmesiydi. Örneğin o yıllarda ilkel araçlarla pamuktan iplik eğirerek bez dokuyan köyler vardı. Enstitülerde ise daha gelişmiş tezgâhlarla ve fabrika ipliğiyle dokumacılık yapılı-

yordu. Tarım ürünlerinin tarım sanatları yoluyla değerlendirilmesinde aynı durum söz konusuydu.

Köy Enstitüleri açılır açılmaz, daha çadırlarda başlamıştı dikiş makineleri çalışmaya. Onlarla yapılacak işler, ilk günden çoktu. Kız öğrenciler, analarının bacılarının özlemindeki ayaklı dikiş makinesinin başına Enstitülere gelir gelmez oturdular. Bugünün gözüyle basit gibi görünen bu olayın, köy kadınları ve kızları için büyük bir yenilik olduğunu anlamak zordur. Bu onlar için elle dikiş dikmekten, "iğneyle kuyu kazmak"tan kurtulmaktır. Bu hızın anlamını biz yaşadık Enstitü öğrencisi kızlar olarak. Elimize iğne batırarak saatlerle uğraşıp yaptığınız bir işi kısa sürede yapan bir makinenin başına geçmek, gerçekten coşku ve güven vericiydi bizler için. Dikiş makinesinde yapılabilecek her şeyi kısa sürede nasıl istekle öğrenip becerdiğimizi iyi anımsıyorum. Her birimiz, daha ikinci sınıfta günde beş gömlek dikiyorduk.

Tarım ve teknik alan ders ve çalışmalarında olduğu gibi bu programın uygulamasını yönlendiren de öncelikle Enstitünün gerçek gereksinmeleriydi. Çok ivedi ve çeşitli dikiş işleri vardı. Kız enstitülerinde yapıldığı gibi, Köy Enstitülerinde uzun süre "örnek bezleri" üstünde öğrenme çalışmaları yapmaya zaman olmadığı gibi malzeme ziyan ederek, işe yaramayan işler yaparak çalışmak orada uygulanan iş eğitimi yöntemine de aykırıydı. Köy Enstitülerinde örnek bezi üstünde alıştırma yapmak yerine gerçek eşyaların dikileceğini önce dikiş öğretmenlerine öğretti Enstitü müdürleri. Çoğu kız enstitüsü çıkışlıydı öğretmenlerin. Kendi okullarında böyle görmüşlerdi. Ama Köy Enstitüsü yöntemini anlamakta güçlük çekmediler. Çünkü o kadar çok yatak takımı, perde, çamaşır, gömlek vb. şeyler vardı ki dikilecek. Bu gereksinmeler karşısında örnek bezi çalışmasıyla zaman öldürmek olası değildi. Öğrenciler, dikiş dersi ve çalışmalarında, makinenin başına geçip gerçek yatak takımları, erkek ve kadın çamaşırları dikmeye başladılar gelir gelmez.

Dikiş makinesinin kullanılması zor bir iş değildi. Daha ilk alıştırmada başlayabilirdi insan bir çarşafı dikmeye. Dikiş öğretmeni ve ustaöğreticisi tek tek bakıyordu öğrencilerin yaptığı işlere. Küçük bir kusur varsa sökülüp yeniden dikiliyordu. Bu nedenle kimse bunu yinelemek istemezdi. Başka makinelerde kendieri de dikiyorlar, öğrencilere gösteriyorlardı. Aksu'da Pesent Ilgaz ve Hikmet Öğretmen, Hasanoğlan'da Dilek Bayır, Çifteler'de Fatma Toros vb. dikiş öğretmenleri, biner kişilik Enstitülerin giyim kuşam ve dikiş işlerinin yükünü kendileri de iş içinde çalışarak çektiler.

Sümerbank bezinden, keteninden, Enstitü dokumasından ve alacalardan öğrenciler için binlerce iç çamaşırı mintan ve gömlek dikiliyordu. Kızlara etek buluz, kız ve erkeklere iş giysileri, şapkalar dikiliyordu. Pelerin, gocuk, takım elbiseler, öğretmenle, ustaöğreticilerle birlikte çalışarak dikiliyordu. İş giysilerinden, pelerin ve boz urbalardan, yalnız öğrencilere değil, yönetici ve öğretmenlere, ustaöğreticilere de yapılıyordu.

Tüm ilgili işler biçki dikiş programının konularıydı. Bu çalışmalar içinde, biçki, prova gibi dikişin sanatsal incelikleri kolayca öğreniliyor, işlerde ilerleyen kimi öğrenciler ustalık yapıyordu. Dikiş işliklerinde giderek model üretil-

meye başlanmıştı. Her Enstitü kendi bölgesinin iklimine, yaşamına uygun giysi modeli buluyordu. Bakanlıktan ilk yıl gelen giysiler temel alınarak küçük değişikliklerle herkes kendi modelini yaratmıştı. Ama tip hep aynıydı. Örneğin, bakanlıktan gelen belden bütün tulum modeli kullanışlı olmamış ya da yalnızca demircilik işlikleri vb. yerlerde kullanılmış, bunun yerine Sümekbank keteninden belden ayrı tulum ve önü kapalı ve cepli mont dikilmiş, öğrenci, öğretmen ve yöneticiler arasında çok tutmuştu. Tüm Enstitüler, yönetici ve öğretmenler dahil, aşağı yukarı günlük giysi olarak bunları giyiyordu.

Dokuma öğrenmeye, küçük çivilerle tutturulmuş, minyatür tezgâhçıklarda değil, iki ayaklı, dört ayaklı gerçek tezgahlarda başlandı Enstitülerde. Toplarla, binlerce metre gerçek bez dokundu. Öğrenciler, gerçek alacalar, ketenler, çıkardılar ortaya. Diktiler giydiler, giydirdiler. Örgü ve dokuma çalışmalarında da çevresel özelliklere uygun işler ağır basıyordu. Savaş nedeniyle Sümerbank mallarının ordu için ayrılması ve yurtdışından kumaş gelmemesi, bez ve kumaş sıkıntısı yaratmıştı ülkede. Halk, kooperatifleşme yoluyla dokuma tezgâhçılığına gitmişti. İplik alıp bez dokuyor, kooperatife veriyor, kendi gereksinimini karşılıyordu. Enstitülerde yapılan dokumacılık çalışmaları da kuruma bu yönüyle büyük katkı sağlıyordu. Düz bez yanında, kareli, damalı, çizgili alacalar dokunuyor, bunlardan kız ve erkek öğrencilere giysi dikiliyordu.

Örgü, dokumacılık ve dikiş, genellikle kız öğrencilerin programı olmakla birlikte, köyünde dokumacılık işini yaymak isteyen erkek öğrenci bunu Enstitü yönetimine açıklar, çalışmalara katılabilirdi. Ya da kimi Enstitüde erkeklere de dokumacılık ve dikiş öğretilirdi.

Gerek dikiş, gerek dokumacılık örücülük derslerinde, köy kültüründe gelişen renk ve desenler, boyalar, iplikler konusundaki bilgiler ve alışkanlıklar Enstitülerde deneniyor, geliştiriliyor ve kullanılıyordu. Örneğin yörelerde yapılan kökboyaları, ot yaprak boyamaları Enstitülerde dokunan bezlerde deneniyordu. Kız öğrenciler için Enstitüde bu işlemlerin içinde bulunmak, kendi köylerinde olmayanları burada bulmak, öğrenmek, bildiklerini arkadaşlarına öğretmek ilginç bir çalışma yöntemi oluyordu. Kız öğrencilerden, daha öğretmen olarak atanmadan, izine gittiklerinde bile Enstitüde öğrendiklerini köyde yakınlarına, arkadaşlarına öğretenler oluyordu. İzinde yaylaya gittiğimde, kadınlar koltuklarında bohçayla gelirler, bana yabanlık giysilerini biçtirirlerdi. Kimileyin anamın el makinesinde dikerdik. Değilse ince ince dikişlerle ellerinde dikerlerdi. Köye atanan öğretmenlerin, divan örtüsü, perde gibi gerekli eşyaları da Enstitü dikiş işliğinde dikilebilirdi.

Bu programın önemli maddelerinden biri gerek biçki dikiş, gerek örgü ve dokumacılık, gerekse öteki tarım sanatları olarak, köylerdeki yapılma ve kullanılma biçimlerini incelemekti. Örneğin, çeşitli hammaddeden iplik yapma, yıkama tarama ve boyama, boya çeşitleri, eski ve yeni yöresel dokumaların incelenmesi, bunlardan gereksinim duyulanların yapılması. "Haşıl" ve çözgü işleri, kilim halı dokumacılığı. Tülbent, cibinlik çamaşırlık, gömleklik bezlerin dokunması, desenlerinin yaratılması. Eldiven atkı, çorap oya vb. örgülerin incelenmesi, Enstitülerde yapılması, üretilmesi, kullanılması vb.

Tarım sanatlarının yalnız kızlar değil erkeklerle birlikte yapılanları da vardı. Enstitünün tarım alanlarından alına ürünler bu çalışmalar içinde değerlendiriliyordu. Tarım sanatlarının beş yıllık konuları programda esnekti. Genel olarak bölgelerin üzelliklerine göre ağırlık kazanıyordu: Enstitü hayvanlarının sütünden yoğurt ve peynir yapma, yağ çıkarma, bunları saklama yöntemleri; turşu, salamura ve konserve yapma; yöresel yabanıl bitkileri sebze ya da ilaç olarak toplama, kurutma ve saklama; pekmez kaynatma; bulgur, tarhana ve erişte yapma; etten ve tahıldan kışlık yiyecekler hazırlama, konservecilik ve bunları koruma yolları.

Tavukçuluk ve evcil hayvanların bakımı, yararlanma yöntemleri, meyvecilik, bahçecilik, arıcılık, ipekböcekçiliği vb., kız öğrencilerin bu alan içinde gördüğü dersler ve çalışmalardı. Bu alan çalışmaları da çevrenin özelliklerinden ve kurumun gereksinmelerinden, yiyecek işlerinden ve gelecek yılın hazırlıklarından yola çıkılarak yapıldığından büyük ekonomik açıklar kapatılmıştı. O savaş yıllarında Enstitüler bu nedenle çok yiyecek giyecek kıtlığı çekmemişti.

Onarım İşleri

"Kardeşim Aydın Arıkök... Binalardaki ufak tefek eksikler tamamlanacak, kapıların pencerelerin bozuklukları sürekli düzeltilecektir..."[28]

İlk bakışta önemsiz gibi görülen onarım konusu, özellikle o dönemin savaş sıkıntısı içinde, çeşitli araç gereç ve tekniğe yönelik her şeyin bulunmasının zor olduğu yıllarda bir ailenin, okulun ve ülkenin bütçesi yönünden hiç önemsiz değildi. Türkiye o dönemlerde her şeyi kısıtlı tüketmek zorundaydı. Böyle bir kısıtlamanın sonuçlarından biri, eldeki araçları, eşyaları iyi kullanmak olduğu kadar bozulanı onarmak gerektiğiydi. Konu eğitim olunca böyle bir ekonomi yapmak kadar Enstitü öğrencilerinin çeşitli onarım işlerini öğrenmesi zorunluydu. Toplumdaki insanların bozulan musluğunu ve araçlarını onarması, elektrikten anlaması, evinin badana ve boyasını yapabilmesi küçümsenecek bir şey değildi. Bu alışkanlığı kazanmak yeniden yapmak kadar beceri ve ustalık isterdi. Orada bu beceriler eğitim içinde veriliyordu. Birçok birimi olan, çeşitli araç gereç ve makine kullanılan, değişik çalışmalar yapılan Enstitülerin bakım ve onarım işleri çok oluyordu. Bu işler, hiç zaman yitirmeden en iyi şekilde yapılır; araç ve eşyaların, kuruluşların ve yapıların yeniden hizmete girmesi, ömrünün uzatılması sağlanırdı.

Teknik dersler bölümünde değinildiği gibi köylüler saban demirini onartmak için ilçeya kadar ya da başka bir köye gitmek zorunda kalıyordu. Enstitülerde bir aracı kullanabilmek kadar onun onarımını yapabilmek de derslerin

ve iş çalışmalarının konusu ve amacıydı. Özellikle teknik nitelikli araçlar yönünden bu daha da önemliydi. Motor makine kullanma dersiyle birlikte bu araçların onarımı da öğretiliyordu. Bir aracı gerçekten iyi kullanabilmek, kullandığı aracın bakımını yapabilmek, bozulan bir yerini onarabilmek, eskiyen bir parçasını yenileyebilmek, yerine takabilmek, birbirinden kopuk şeyler değildi. Gelecekte köylerde alacakları görev yönünden öğrenciler bu konuda donanımlı yetişmeliydi. Her öğrenci kullandığı aracın bakım ve onarımını iş içinde öğreniyordu.

Örneğin, kız öğrenciler kullandıkları dikiş makinelerini belli günlerde söküp temizleyerek yağlayıp bakımını yapmak zorundaydı. Tüm işliklerde benzer bakım ve onarımlar yapılırdı.

İlk yılların acemiliği ve ivediliği ile yapılan kimi kuruluş ve yapılarda bir süre sonra onarım işi ortaya çıkabiliyor; öğrenciler, teknik ders ve çalışmaları içinde bunları zaman yitirmeden yapıyordu. Tonguç' un Enstitülere gittiğinde en çok üstünde durduğu konulardan biriydi onarım işleri. Böyle bir durum hemen gözüne batıyor, görevlileri uyarıyor ya da dönünce yazıyordu. Pulur Köy Enstitüsü'ne yaptığı bir denetleme gezisinde gördüğü eksikleri yazarken, müdüre şunları söylüyor mektubun bir yerinde: "Binalardaki ufak tefek teksikler tamamlanacak, kapıların pencerelerin bozuklukları sürekli düzeltilecektir."

Enstitü sistemi için onarım işlerinin gerek ekonomik yararı, gerek ortamın güzelliği, gerekse öğrencilerin onarım öğrenmesi gibi sonuçları yaşamsaldı. Tonguç'un en çok üstünde durduğu konu, aracı kullanan kişinin onun onarımını büyük ölçüde bilmesinin gerekliliğiydi. Enstitü programındaki teknik derslerin amaçlarından biri bunu sağlamaktı. Bu tür işleri orada öğrenmek ve yapmak sorun değildi. Ayrıca bir aracın bozuk olması, eksik olması işleri engellerdi. Öğrenciler arasında özellikle teknik araçların makine ve motorların onarımında ustalaşmış olanlar çoktu. Enstitüler arası yardım, onarım işinde de olurdu. Eğer birinde bir araç, motor ya da elektrik santrali bozulmuş, yapılamamışsa, başka Enstitüden bu işi iyi bilen öğrenci ve öğretmenler gidip gerekli yardımı yapıyordu. Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri arasında, gerek yapı işleri gerekse motor makine ve elektrik işlerinde uzmanlaşmış Hasan Gülün, Mustafa Saatçı, Enver Ötnü, Ali Yılmaz, Musa Çınar, Süleyman Alkan, Ekrem Ula gibi öğrenciler vardı. O Enstitüden bu Enstitüye hemen gönderilir, kısa sürede işi başarır gelirlerdi. Enstitü yönetici ve öğrencilerinin yazdığı anılarda özellikle Hasan Gülün'ün adı sık sık geçiyor. Onun bu konudaki olağanüstü başarısının meslek yaşamında da sürdüğü ileriki bölümlerde yer alacak.

Enstitülerin onarım işlerinden çevre köyler de yararlanıyordu. Köylüler bozulan bir aracını getirip Enstitü işliğinde yaptırabiliyor ya da bir bozukluğun yerinde yapılması için Enstitü onlara öğrenci ve usta gönderiyordu. Benzer ilişki köy okuluyla köylüler arasında da oluyordu.

Onarım işleri böylesine önemsendiği için Enstitülerde bugünün okulları ya da devlet kuruluşlarında görüldüğü gibi kullanılabilecek durumda ama bir yeri kırıldığı için köşeye atılmış sıraların, masaların, kırık dökük araçların bulunduğu hurdalıklar yoktu. Ya da orada iyice elden çıkarılması gerekenler

bulunurdu. Bozulan, kırılan eşya ve araçların işliklerde dersler sırasında onarılması çok kolaydı.

Enstitülerdeki ilginç onarım işlerinden biri de öğrencilerin eskiyen, sökülen giysilerinin dikiş işliğinde yamanıp dikilmesi işiydi. Özellikle o savaş yıllarında, bir reklamda gördüğümüz gibi, "Atın atın, Jil geliyor" diyecek bir toplum yoktu dünyada. Kumaş ve bez sıkıntısı her yerde vardı. Onarıp, yamayıp giymek bizim toplumumuzun eski bir alışkanlığıydı. varlıklıların bile pantolonlarının dizlerinde, ceketlerinin kollarında yama olurdu. Ne kadar iyi korusalar da Enstitü öğrencileri iş yaptıkları için giysiler daha çok yıpranıyor, sökülüyordu. Bu durum ekonomik bir sorun olmanın ötesinde Enstitü öğrencilerinin yırtık, sökük giysilerle dolaşmaması konusunda titizlik gösteriliyordu. Tonguç sık sık yazıyordu müdürlere:

"Düğmesi düşmüş, paçası sökülmüş ya da giysileri eskimiş öğrenciler görüyorum. Bunlar Enstitülerimizde asla olmasını istemediğim şeylerdir" diyordu. Toplantılarda eleştiri günlerinde duyurulurdu, "Böyle giysilerle dolaşmayın" diye. İş tulumu da olsa, düğmesi kopuk, bir yeri yırtık olmamalıydı. İlk günlerde erkek öğrenciler dikiş işliğine gelerek düğmesini söküğünü dikiyor ya da bir kız arkadaşına diktiriyordu. Ama bin kişilik bir kurumda çoğunluğun giysilerini bu yolla onarmak olası değildi.

Gereksinme kendini gösterdikçe, her Enstitü öğrenci toplamını göz önüne alarak, bu işin daha düzenli çözümünü dikiş işliklerine verdi. Dikiş öğretmeni ve işlik başkanı öğrencinin sorumluluğunda uygun düzenlemeler yapılıp yürütüldü.

Aksu Köy Enstitüsü'nde perşembeler dikiş işliğinin onarım günüydü. Her öğrenci onarılmasını istediği giysisini temiz olarak dikiş işliğinin kapısı önündeki bankların üstüne koyar, gerekirse ne yapılacağını bir kâğıda yazıp iliştirirdi. Parçalar işlik başkanınca o gün derse gelen kız öğrencilere dağıtılır, ya da isteyen istediği parçayı alıp onarabilirdi. Öğretmen, yapılanları tek tek gözden geçirir, özenle onarılmasını isterdi. Güzel yapmayanlara söktürürdü. Yamalık koymanın inceliklerini öğretirdi. Giysiler bitirilince katlanıp gene aynı yere koyuluyor, akşamüstü sahipleri gelip alıyordu. Bitmeyenler ikinci güne kalırdı. Kimsenin başkasının eşyasını alma alışkanlığı yoktu. Üstünde numara ve markalar vardı. Bu işler arasında ütülenecek, modeli değişecek, uzayıp kısalacaklar da olurdu. Öğretmenlerin benzer işleri de bu yöntemle dikiş işliğinde yapılabilirdi.

Yapılanlar eğitim dışı değildi. Dikiş öğretmeni Pesent Ilgaz, dikiş işliği çalışmaları içinde bir onarım dersi yaratmıştı. Yamanın iyi uygulanması, belli olmaması, bir yerinin örülmesi vb. bu çalışmalar içinde öğreniliyor, bunların üstünde titizlikle duruyordu. Benzer işler Kız Enstitülerinde örnek bezleri üstüne yapılırdı. Uygulama dağlar kadar farklıydı. Bu işleri kızların yapması gerektiği gibi bir kayıt ya da anlayış yoktu Enstitülerde. Kız ve erkeklerin her işe koştuğu bu sistemde, erkek öğrenciler bu tür işlerini kendileri de yapabilirdi. Özelllikle erkek ustaöğreticilerin bulunduğu yerlerde elbise diken erkek öğrenciler vardı. Ama genel olarak dikiş işliğinde kızlar çalıştığı için onarım işlerini böyle düzenlemek, hem kargaşayı önlüyor, hem de zaman kazandırıyordu.

> *"Enstitülerin bütün işleri nöbetle öğretmen ve öğrenci tarafından görülmektedir. Bu kurumlarda çamaşır yıkama, hasta bakma gibi birkaç iş dışındaki hizmetler için öteki okullarda olduğu gibi hademe kullanılmaz. Herkes kendi işini geniş ölçüde kendi görür. Topluluğu ilgilendiren bütün işler, nöbetçi öğretmenler ve öğrenciler tarafından görülüp yönetilir."*[29]

Tonguç gene yazıyor müdürlere:

"... Bütün yatakhanelerin derli toplu, temiz ve eşyaların düzenli olması en kolay ve doğal işlerden biridir. Gözlemler yer yer bunun sağlanamadığını gösteriyor. Bu duruma hemen son verilmeli, görevli arkadaşlarca sık sık kontrol edilmeli. Bu işler tam olarak yapılmadıkça öğrenciler derse ve başka çalışmalara sevkedilmemeli..."[30]

Teknik ve tarım işlerinde çalışmayı, onarım yapmayı eğitimle bağdaşmaz görenler, Enstitü öğrencilerinin gerek kendi bakımları, gerekse kurumun bakımı, temizlik düzeni ve güzelliği için yaptıkları hizmetleri de akılsızca bulup, bunların eğitimsel değeri bulunmayan "hademe işleri" olduğunu söylediler.

Oysa Tonguç'un eğitim düşüncesinde önemsiz diye bir şey yoktu. Bizde birçok eğitimcinin önemsiz saydığı, "ayak işi" dediği temizlik-düzen ve bakım işleri onun sisteminde eğitim-öğretimden ayrı olmayıp, tersine bunu sağlayan halkalardan biriydi. Konuya öylesine önem veriyordu ki Enstitü topluluğu ve bireylerinin bakımlı, temiz ve düzenli olmasını, kuruma iyi bakılıp korunmasını, temiz tutulmasını öncelikle istiyordu. Ona göre sevmek bakım demekti. Bu görüşün bireysel bakımdan çevre temizliğine, toplum sevgisine, yurt sevgisine kadar giden bir anlamı vardı. Eğitim öğretimin başta gelen sonuçlarından birinin bu olması gerektiğini söylüyor ve yazıyordu ilgililere: Eğitim ortamının bu yönlerden yaşanılır duruma gelmesi, bireylerin ruh sağlığında ve gelişmesinde, değişmesinde, öteki dersler ve çalışmalar kadar önemli, kimi yerde ondan önce gelirdi. Çünkü derslerde öğretilen ve öğretilecek olanların bir amacı da bu sonucu sağlamaktı.

Temizlik düzen ve bakım işini "hademe işi" olarak görüp küçümseyen anlayış onun Enstitülerinin yakınından geçmemiştir. Orada öğrenciler, kendi işini kendi yapan kendine bakabilen, başkalarına yük olmayan bireyler olarak yetiştiler. Böylece, kendilerine bakıp koruduklarını gibi çevrelerini korumayı da öğrendiler, kurumun genel hizmet işlerini, temizlik ve düzenini aynı özenle yaptılar. Kendilerini bundan sorumlu gördüler. Böyle bir yetişme biçimi doğal olarak düzensizliğe ve pisliğe karşı olmayı birlikte getiriyordu. Temiz tutmak, temiz yapmak temizlemekten önce geliyor, işler kolaylaşıyordu.

Ona göre hizmet işlerinin aylıklı bir işgörene yaptırılmasının parasal yükü bir yana, iş eğitimi temeli üstüne kurulmuş, iş yöntemiyle çalışan bu kurum-

larda öğrencinin ve çevrenin bakım ve hizmet işlerinin aylıklı elemana yaptırılması Enstitünün temel görüşüne aykırı ve gülünç olurdu. Yalnız öğrenciler için değil, yönetici ve öğretmenler için de aynı anlayış geçerliydi. Onlara böyle hizmetler verecek eleman da yoktu Enstitüde. Özel işlerini öğrencilere gördürmemeleri, kendi işlerini görmeyi ilke olarak benimsemeleri isteniyordu. Bu tutum öğrenciyle öğretmeni karşıkarşıya getirecek değildi. Alışkanlıkların yaratılmasında etken olacak öğretmen kitlesi önce kendileri bu alışkanlığı kazanmalıydı. Öğretmen ve öğrenci arasında yardım gerektiren dayanışma ayrı şeydi. Örneğin bir iki ay sonra dönmek üzere askere giden bir öğretmenin geride kalan ailesine, işlerinin toparlanmasına yardımcı olmak her öğrencinin severek yapacağı bir görevdi.

Enstitüler, yeni insanı yaratmada bu tür alışkanlıkları kazandırmaya çalışırken, böyle olmak bir yaşama biçimine dönüşüyordu. Orada yetişenler köylere dağıldıklarında aynı anlayışla çalışarak, okumuş insanın asalak olmadığının, kendi işini kendi gördüğünün örneğini vereceklerdi.

Ayrıca, öğrencilerin çeşitli tarım ve teknik alanlarda çalışarak, yapılarını yaparak, kendi giderinin büyük kısmını üreterek yaşadığı o kurumlarda hangi işlerin temizlik işi, hizmet işi, "hademe işi" olduğunu ayırmak bile güçtü. Başkan, nöbetçi, görevli olarak herkes kendi alanının temizlik ve düzen işlerini çalışmalardan sonra yapıyordu. Demircilik ya da dikiş işliğini dışardan bir temizlikçi elemanın gelip temizlemesi sözkonusu olamazdı. İşliğini kendi temizleyen öğrenci dersliğini de temizleyecekti doğal olarak. Temiz tutacaktı. Çamaşır, mutfak gece bekçiliği gibi belli işler için aylıklı işgörenler vardı. Ama bunlar dışındaki birçok iş öğrencilerce kolayca yapılırdı. Nöbetçi öğrenciler, yemekhaneyi tertemiz donatarak, güzel servis yaparak, masalara çiçek koyarak arkadaşlarının ve öğretmenlerinin rahat yemek yemelerini sağlıyordu. Yatakhane nöbetçileri kirli çarşafları zamanında toplayıp çamaşırhaneye götürüyor, yıkandıktan sonra küme başkanlarına teslim ediyordu. Yırtık sökükleri dikiş işliğindeki öğrencilerce kolayca dikiliyor, gerekenler ütüleniyordu. Hamam nöbetçileri hamamı zamanında yakıyor, kirlileri çamaşırlığa götürüyor, öğrencilerin kolayca banyo yapmaları sağlanıyordu.

Enstitü öğrencileri kendi yaşlarında ya da babaları yaşında işgörenlere parayla yaptırılacak işleri onlardan daha güzel ve bilinçle yapabiliyordu. Çünkü başka yerde o işleri yapanların hiçbiri öğrenciler kadar donanımlı olamazdı. Ayrıca işgörene verilecek gider, onların iyi yetişmesi, eğitim ortamının zenginleştirilmesi gibi alanlara ayrılıyordu. Enstitü öğrencilerinin yurt gezilerine çıkabilmesi, bol müzik aleti ve teknik araçların alınabilmesi böyle bir eğitim ekonomisi ile sağlanıyordu.

Enstitülerde geliştirilen bu alışkanlıklar, "Okumuş adam işin her çeşidine el sürmez" anlayışını tersine çevirerek, "Eğitim görmüş insan işin her çeşidini daha iyi ve kolay yapabilir" örneğini veren yeni bir insan yaratıyordu. Bu yaşamın önemli töresel (ahlaksal) ve eğitbilimsel bir yanı vardı. Enstitüler, öğretim birliği yasasıyla din eğitiminden boşalan programı nasıl tarım ve teknik dersleriyle, güzel sanatlar etkinlikleriyle fen ve doğal bilgileriyle doldurmuşsa;

kendi işini görme, kendinden ve çevresinden sorumlu olma, bakımını yapma, başkasına yük olmama eğitimiyle de yeni bir töresel anlayış getiriyordu.

Bu alışkanlıkların bir yaşama biçimine dönüşmesi, kökleşmesi, öğretmen ve yönetici baskısı olmadan kendiliğinden sürmesi için Tonguç, gerekli olanları durmadan yazıyor müdürlere. Enstitülere gittiğinde, sabahlara kadar süren toplantılarda öğretmenlere büyük bir sabırla anlatıyor. Konunun bu düzeye ulaşması için özellikle öğretmenlere büyük görev düştüğünü, onların öncelikle kendilerinin bu anlayışa sahip olmalarını, öğrenciyle birlikte işlerin içine girmelerini, onların bakımına düzenine temizliğine özen gösterilmesini istiyor, öğretmenleri bu konuda aydınlatıyor.

"Sular akmadığı için banyo yapamamış ya da karnı doymamış bir öğrenciden verim beklenemez"di ona göre. Ya da "köşelerinde kâğıtlar biriken, toz duman içinde bir sınıfta ders yapılmasını" düşünemezdi. Bu ortamlarda eğitim-öğretim denen şeyin gerçekleşeceğine inanmıyordu. Ona göre bakım, düzen ve temizlik insanın en temel gereksinimiydi. Güzelliğe, çağdaşlığa bu yoldan gidilirdi. Eğitimin temel işlevlerinden biri bunu yaratmak olmalıydı. Enstitü öğrencilerine öğretmen adayları olarak öğütçülüğe kaçmadan anlatıyordu bunları. Köy öğretmenlerine mektuplar yazıyor, onların düşüncelerini soruyor, öğreniyordu.

Kendilerine ve çevrelerine böylesine özenle bakabilmeleri vb. konularda büyük öğrencilerin küçüklere yardımcı olması için küme içinde ve kümeler arasında bir dayanışma yaratılmıştı. Bu tür alışkanlıkların kazanılmasında ilk basamak kümelerdi. Kümebaşı öğretmenlerin öğrencilerini tek tek tanıması, bu davranışları onlara benimsetmekte kolaylık sağlıyordu. Sözkonusu sorunlar öğrencinin yalnızca kendini ilgilendirmiyor, toplantılarda konuşulup tartışılıyor, ortak sorun oluyordu. Her öğrenci kendine ve çevresine bakımdan Enstitü topluluğuna karşı da sorumluydu. Tonguç bu konodaki görüşlerini mektuba dökerek müdürlere yazarken, ayrıntılara kadar iniyordu. Kızılçullu Müdürü Emin Soysal'a yazıyor:

"... Öğrencinin en önemli maddi gereksinimleri karşılanmadan (elbise, banyo, çamaşır, temizlik gibi) sizlerin pedagojik dediğiniz hareketleri ön plana almak, zorla da olsa uygulatmaya çalışmak asla gidilecek yol değildir. Reform her zaman öğretim alanında olmaz. Başka alanlarda da reform zorunluluğu varsa, yapılması zorunluysa bunlar yapılmalıdır... Pedagojik aşırı hareketlerden önce kurumun günlük yaşamı ile ilgili işleri düzeninde yürütmek gerekir..."[31]

"... Öğrencilerin beden temizliği ve ve sık sık yıkanması konusuna gelince, bu uğurda onlarda alışkanlık yaratıncaya kadar çok emek harcamak gerekir. Elbisesi yırtılmış, düğmeleri kopmuş öğrencilerin söküklerini ve eksik düğmelerini dikip tamamlamaları sağlanmalıdır. Yöneticilik işlerini üstüne almış arkadaşların bu konularda titizlik göstermeleri gerekir..." (*Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 50).

"... Çamaşır, mendil, çorap gibi eşyalardan kirlenenleri koyacakları torbalar, yıkanan ve ütülenen mendil vb eşyayı saklamaya yarayacak raflar, dolaplar... her öğrenci için sağlanmalıdır..." (*agy.*, s. 52).

Başka bir mektubunda yazıyor: "Öğrenciler Enstitülerden uzak yerlere iş görmek için gönderildiğinde alınması gereken önlemlere dikkat edilmediğini gördüm. Yeterli yiyecek giyecek vermemek, gittiği yerde gece kalacaklara battaniye, lamba götürmeleri gerekirken, bunları vermemek ve tüm varlıklarını Enstitüye adayarak çalışan bu çocukların iyi bakılmadıkları ya da düşünülmedikleri etkisi yaratan bu gibi örneklere Enstitünüzde asla yer vermemeniz zorunludur. Öğrencilere ne kadar iyi bakılırsa o kadar iyi sonuç alınacağı doğaldır" (*agy.*, s. 77).

Elliye yakın ayrı yapı ve birimin, çeşitli iş ve üretim alanının bakımı, derslik, işlik laboratuvar çalışmasının, yeme içme işlerinin, sağlık işlerinin temizlik ve düzen yönünden olan hizmetleri, çok iyi örgütlenmiş bin kişilik bir kurumda herkes bir ucundan tutunca kolayca görülüyordu. Günlük, aylık, haftalık programlarda hangi kümenin nerede, hangi iş ve derste ya da nöbette olacağı belliydi. Ya da o hafta iş bölümünde belli oluyordu. Buna göre sorumlu nöbetçilerin, öğrenci başkanlarının ve alan başkanlarının çevirgenliği, nöbetçilerin çalışkanlığı ile her şey kendiliğinden temizleniyor, temiz tutuluyordu.

Zaman zaman tahtakurusu, sivrisinek, bitlenme gibi baskınlar olursa bunlara hemen savaş açılıp yok ediliyordu. Bugünkü gibi ilaçların olmadığı o dönemde haşere ile başa çıkmak kolay değildi. Enstitü müdürlerine yazdığı on iki maddelik uzun bir mektupta bu konuyu ele alıyor:

"9. Bazı Enstitülerde temizlik işlerine karşı yapılması gereken mücadele yapılamadığı için tahtakurusu, pire gibi haşaratın mevcudiyetini, öğrencilerden kimilerinin ayaklarının, kulaklarının, dişlerinin, ellerinin, bedenlerinin kirli olduğunu gördüm. Köy Enstitüsü öğretmen ve öğrencilerinin birlikte bir savaşla, Enstitüyü tahtakurusu ya da pire baskınından kurtarmamaları hazin bir şeydir. Gerekirse her türlü çalışmayı bu noktaya toplayarak kurumu temizlemek zorunludur. Böyle yapan Enstitüler bu beladan kurtulmuştur..." (*agy.*, s. 50).

Galip Candoğan, İvriz Köy Enstitüsü'ne gittiğinde, orada karşılaştığı düzenin bu yönünü anlatıyor anılarında: Kümebaşı öğretmeni ambardan onun için yeni çamaşır vb. giysiler çıkartıp banyoya gitmesini, üstünden çıkardıklarını çamaşırlığa götürmesini söylüyor. "Ben temizim öğretmenim, evden yıkanıp geldim" dediğinde öğretmeni ona, "Bizim düzenimiz böyle, yeniden yıkan" diyor.[32]

Hiç bir yere "çevreni temiz tut" yazılmıyordu. Buna gerek yoktu. Yapılacak olan oradaki yaşamın bir gereğiydi. Biri yere bir şey atsa arkadaşı onu uyarırdı. Nöbetçi göz açtırmazdı. Ya da eleştiri günlerinde biri kalkar, "Bazı arkadaşlar bunu hâlâ öğrenemedi" diye başlardı çevreyi kirletenlerle ilgili gözlemini anlatmaya. Eğer bir çalışma yerinde, sınıfta, kâğıt, çöp ya da başka bir pislik varsa, duvarda bir leke, kopmuş bir sıva varsa, dersten önce bunları yok etmek gerekirdi.

"Enstitüler yalın bir temizlik içinde olmalıydı. Eldeki kısıtlı olanaklar iyi kullanılarak her yer zevkle donatılmalıydı. Masalar gerekirse hem çalışmak, hem yemek için kullanlabilirdi. Ama temiz, güzel örtüler koyulmalıydı. Üstünde çiçek olmalıydı..." Tonguç böyle yazıyordu mektuplarında.

Yalnız öğrencilerin kendileri değil, Enstitünün hayvanlarının bakımı, ba-

kımlı olmaları da önemliydi: "Hayvanların yavrulaması, çoğalması, ürün vermesi için onların iyi ve bilimsel olarak beslenmesi, bakılması, sırtlarının taranması, tavukların yumurtaya durması için iyi yemlenmesi, kümeslerinin temiz olması gibi işler köylünün yaptığından daha modern, onlara örnek olacak durumda olması gerekir" diyordu.

Bunları yapmanın küçümsenecek, eğitim dışı olacak bir yanı yoktu Enstitü sisteminde. Bunlar oradaki eğitimin konularıydı. Bakım, güzelleştirme, çiçeklendirme gibi işlerin bir bölümü tarım ve teknik ders ve çalışmaları içinde yapılıyordu. Orada işin biri ötekinden daha değersiz değildi. Yaşamı değiştirip iyileştiren, güzelleştiren, kolaylaştıran her iş değerliydi. Asıl gerekli olan bunu sağlamaktı. Pis denen işleri bazı kişilerin yapması yerine herkes temiz tutmayı öğrenecek, kendini ve çevreyi temiz tutacak ve temizleyecekti. Bakım, koruma ve temizliğe özen gösterilecekti. Bu nedenle Köy Enstitülerinin o çok çeşitli işleri arasında pislik ve düzensizlik kol gezmiyordu. Tersine yalın bir güzellik, temiz ve düzenli olmak her zaman belirleyici yanıydı.

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 34.
2 *Köy Enstitüleri Dergisi*, Sayı 4, Ekim 1945, s. 580.
3 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 338.
4 Köy Enstitüleri Öğretim Programı, s. 6.
5 A. Özkucur, *Köy Enstitüleri Destanı*, s. 70.
6 Ş. Tekben, *Neden Köy Enstitüleri*, s. 26.
7 S.E. Balkır, *Arifiye Köy Enstitüsü*, s. 263.
8 H.T. Yılmaz - M. Saydur, *Bir Tonguç Okulu: Gölköy Enstitüsü*.
9 *Köy Enstitüleri Dergisi*, Sayı 4, Ekim 1945, s. 551.
10 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 169.
11 T. Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*.
12 B. Özgen, *Köy Enstitülerinde Uygulanan Eğitim Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 144.
13 *Köy Enstitüleri Dergisi*, Sayı 1.
14 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 343.
15 B. Özgen, *Köy Enstitülerinde Uygulanan Eğitim Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 2.
16 Prof. Cevat Geray, *Eğitim Mücadelesi Dergisi*, Sayı 1, s. 99.
17 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 20.
18 F. Esendal, *Üretim İçinde Demokratik Eğitimden Dönüşün Hikâyesi: Yalnız Kalanlar*, s. 7.
19 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 573.
20 Köy Enstitüleri Öğretim Programı, s. 7.
21 *Köy Enstitüleri Dergisi*, Sayı 1, s. 121 (Kepirtepe Köy Enstitüsü öğrencisi İlyas Özcan'ın şiiri).
22 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 46.
23 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 599.
24 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 65.
25 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 596.
26 *Aynı yer.*
27 *Agy.*
28 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 169.
29 İ.H. Tonguç, "Köy Eğitim ve Öğretiminin Amaçları", *Köy Enstitüleri 2*, s. 68.
30 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 51.
31 *Agy.*, s. 42.
32 G. Candoğan, *İvriz Köy Enstitüsündeki Öğrencilik Yıllarım.*

programın bilgi ve kültür boyutu

Bilgi ve Kültür Tartışması

"... Evet, onların kültürleri bildiğiniz münevverlerinkinden gerçekten ayrı olacak. Onlar hendese davalarını ezberleyerek sınavı verince unutan insanlardan olmayacaklar. Geometri ve diğer bilimlerin ana kanunlarına göre bina ve eşya yapan münevverler olacaklar..."[1]

Köy Enstitülerinde 5 yılda okutulacak 114 haftalık kültür derslerinin 5 numaralı ders dağıtım çizelgesi:

Dersler	Sınıflar					Beş yılda okutulacak
	1.	2.	3.	4.	5.	ders saati
Türkçe	4	3	3	3	3	736
Tarih	2	2	1	1	1	232
Coğrafya	2	2	1	1		276
Yurttaşlık Bilgisi		1	1			92
Matematik	4	2	2	3	2	598
Fizik		2	2	1	1	276
Kimya			2	2		184
Tabiat ve Okul Sağlık Bilgisi	2	2	2	1	1	368
Yabancı Dil	2	2	2	2	1	411
El Yazısı	2					92
Resim-İş	1	1	1	1	1	230
Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar	1	1	1	1		184
Müzik	2	2	2	2	2	460
Askerlik		2	2	2	2	368

Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı					1	46
Öğretmenlik Bilgisi				2	6	368
Zirai İşletme Ekonomisi, Kooperatifçilik					1	46
Toplam	22	22	22	22	22	5060

Not: 1) El yazısı ve resim-iş dersleriyle ilgili önemli konular için bir ya da birkaç hafta sürmek ve günün ya da haftanın belli saatlerinde ders gösterilmek üzere bir grup ya da sınıf öğrenciye kurslar açılabilir. 2) Her sabah 15 dakikadan az ve yarım saatten çok olmamak üzere cimnastik hareketlerine ve haftanın en az dört gününde 20 dakika müzik alıştırmalarına ayrılır. 3) Uygulama (staj) öğrenci gruplara ayrılarak, köy ilkokullarında yukardaki cetvelde yazılı ders saatlerinin dışında yaptırılır.[2]

Tüm ders yöntemlerinin kökten değişerek, kültür derslerinin iş alanlarında ve uygulama içinde yapılması, bilgilenme ve kültürlenme yönünden büyük bir verimlilik yaratmıştı Enstitülerde.

Gerçekler böyle olmasına karşın, "iş"in olduğu yerde bilgi ve kültür olmazmış, ya da işler bilgi ve kültüre dayanmazmış gibi bir önyargıyla, bu kurumlarda kültüre gereken önemin verilmediğini öne sürenler oldu. Anılarını anlatan ya da anket yanıtlayan kimi Enstitü çıkışlılardan bile, "Evet, bilgi ve kültürümüz biraz zayıftı" diyenler çıktı. Kuşkusuz bu, onların bilgi ve kültürden ne anladığına ya da kendilerinin biraz kültürsüz olduğuna bağlanabilir.

Karşı eleştiriler ilginçti. Bu yargıda bulunanların bir bölümü gene klasik öğretmenler ve eğitimcilerdi. Enstitülerden birinde görev alıp uyum sağlayamayan bir öğretmen, Tonguç'a başvurarak, bu işler içinde öğrencilerin kültürsüz kalacağını, kendinin de ortama uyamadığını gösteren açıklamalar yapıyor. Tonguç ona bu bölümün girişinde alıntıladığımız yanıtı veriyor. O öğretmen, öğrenci dövmek vb. nedenlerle Enstitülerden ayrılmak zorunda kalıyor.

Başka bir olay daha ilginçtir. Günün birinde Milli Eğitim Bakam Yücel'e imzasız bir mektup geliyor bu konuda. Köy Enstitüleri'nde durmadan iş yapıldığı, öğrencilerin kültürsüz ve bilgisiz yetiştiği savında bulunan bir rapordur bu. Yücel, Enstitüleri doğrudan kendi denetlemek için Tonguç'u yanma almadan, canı sıkılarak yola çıkıyor. Gittiği Enstitülerde öğretmen ve öğrencilerle görüşüp, derslere girip verim yoklaması ("randuman teftişi") yaparak, sevinçle dönüyor Ankara'ya. Denetleme sırasında gördükleri ona yeniden gurur vermiştir. Enstitüler kültür dersleriyle, iş alanlarıyla, beklenenin üstünde bir verimle uyum içinde çalışmakta, bölgelerde gerçek birer kültür merkezi durumuna gelmektedir. Gördüğü kadarıyla temeller sağlam atılmış, öğretmen ve öğrenciler farklı bir bilinç içindedir. Mektubu yazanı bulup, ona kendi denetim sonuçlarını anlatıyor; raporunu ve sözlerini geri aldırtıyor. İmzasız mektubu yazan bu kişi, pedagog Halil Fikret Kanad'dır.[3] Tonguç *Canlandırılacak Köy*'de uzatmadan şunları söylüyor bu konuda:

"... Kuramsal pedagojiyle uğraşıp, ömür boyu işe el sürmeyen, okulları-

mızda meşrutiyetten bu yana uygulanan 'elişleri' derslerine bile katılmamış; işin değerine inanmamış kişiler, yeni kurulan Enstitülerde işe bu derece önem verilişini uygun bulmadıklarını, bu uygulamanın kuramsal dersleri engellediğini, önlenmeyecek olursa öğrencilerin kültür bakımından zayıf yetişeceklerini öne sürüyorlar. Düşüncelerini gizli ve özel, imzasız mektuplarla yüksek makamlara duyurmaya kalkıyorlardı" (s. 573) Yine Tonguç'un *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*'nde eğitimde bilginin yeri şöyle açıklanıyor:

"Çocuğa bilgi kazandırmak, eğitimci karakter taşıyan her okulun tartışılmaz görevidir. Ancak bu görev okulun birçok görevi arasından biridir... İş okulu bilgiye karşı değildir. O, çocuğa benimsetilmeyen cansız bilgilerin mihaniki şekilde ezberlenmesini kabul etmez. Bunun yerine yaşayarak ve iş yaparak gereken bilgiyi kazanmasını ve onu kullanmayı bilmesini ister..." (s. 321).

Enstitülerin bilgi kültürü ve güzel sanatlar kültürü yönünden olan etkinliği en az iş ve maddi üretim kadar verimliydi. Uygulamadan sağlam ekonomik ve sosyal sonuçlar alınmasında, iş içinde çimlenen bilgi ve kültürün önemli bir işlevi vardı.

Ona göre bilgi ve kültür, yaşamı kolaylaştırma ve güzelleştirme anlamı taşır. Ancak bu kurumlarda bilgi ve kültür, süs için, sınav için, ezberlenip unutmak ya da saklamak için amaç değildi. İyi bir eğitim ortamı yaratılması, günlük yaşamın iyileştirilmesi, öğrencilerin iyi yetiştirilmesi ve meslek kazandırılması için kullanılacak bir araçtı. Bu oluşum içinde bilgiler elbet kalıcı da oluyordu. Kaldı ki öğrenciye en başta kitap okuma alışkanlığı kazandıran, özgür bir tartışma ve öğrenme ortamı yaratan, bir ayağını güzel sanatlar kültürü ve eğitimine dayayan Enstitülerde insanın bilgilenmemesi ya da kültürel yönden gelişmemesi olası değildi. Örneğin, programda yer aldığı gibi orada ulusal oyunlar bir kültür öğesi olarak yalnızca gösteri yapacak bir ekibe öğretilmiyor; tüm öğretmen ve öğrencilerin hepsi bu oyunları iş içinde öğrenip her gün kullanıyordu. Her sabah işbaşından önce ve eğlence günlerinde ya da öğrenci gruplarının istedikleri zamanlarda oynadıkları ulasal oyunlar, ritmiyle müziğiyle onların beden kültürünü, ruh sağlığı ve duygusal gelişimlerini, ulusal bilinçlerini elbet etkiliyordu. Enstitü öğrencilerinin yığınla yazdığı şiirler öyküler, incelemeler, kazandıkları okuma alışkanlığı, bilgi ve kültür temeli olmadan yaratılamazdı. Oradaki iş eğitimini temellendiren öğelerden birinin estetik eğitimi olduğu, her şeyde yalın bir güzellik istendiği programın içeriğinde yer alıyordu.

Böylece, orada gerçek yaşam içinde durmadan kullanılan bilgi çoğalıp gelişiyor, bireyde ve kurumda gerçek anlamda kültürel etkiler yaratıyordu. Böyle olması, pedagojik ve sosyolojik açıdan eğitime önemli değerler katmıştı. Kirby'nin de söylediği gibi, program hazırlanırken, konular seçilirken, bu noktalardan hareket edileceği belliydi. Bilgi ve kültür söz konusu olduğunda, yeni insanın, yeni öğretmenin gereksinimi olan bilgi ve kültürün temel taşlarının neler olacağıydı önemli olan (*Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 262).

Doğanın ortasında, bir köyün kenarında büyük işletmeler olarak kurulan, bir yandan tarımın ve teknik sanatların çeşitli işlerini yaparak öğretmenlik

mesleğine hazırlayan Enstitülerin, bu alanların bilgilerini, kültürünü de içine alacağı doğaldı. Programda yer alan kültür derslerinin çeşidi ve saatleri de bunu gösteriyor.

Bu sistemde işe yaramayan bilgiyi ezberleme yerine, sorun çözmeye yönelen, insanı ve çevreyi değiştirmede kullanılan bilimsel bilgilerle, ulusal ve evrensel kültürün sağlıklı öğeleridir geçerli ve etken olan. Orada bu öğelerin gösteri olarak, süs olarak depo edilmesi amaçlanmaz; amaca ulaşmada araç olarak kullanılarak, eğitimin niteliği yükselir, çevre ve insan değişirdi. Bilgi ve kültür boyutu sığ olan bir eğitim değişme yaratamaz. Tonguç'a göre eğitmek, bilgi ve kültür kazandırmak, değiştirebilmektir; yaşamı kolaylaştırıp güzelleştirebilmektir. Gerek Enstitü yaşamında, gerekse köylere gidildiğinde bilgi ve kültür bu anlamı kazanmıştır.

Yeni olan ve alışılmayan "iş içinde eğitim" yöntemiydi. İş oradakı eğitimin yöntemini ve teknolojisini oluşturuyordu. İş alanları öteki ders ve çalışmaların da öğrenme ortamıydı. Bu yenilik, yalnız Türkiye için değil, özellikle geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler için eğitime nefes aldırtacak önemli bir katkıydı. Köy Enstitülerini özgün ve üstün kılan bu özelliğiydi. Bu kurumlar kısıtlı olanaklarına karşın, bilgiyi iş içinde kullanarak eğitim ortamını zenginleştirip kültürel boyutunu ve niteliğini yükseltiyordu. Giderek köyler de böyle oluyor, bu yöntem ulusal eğitimin temeline yerleşiyordu. Bu aslında gerek eğitimimiz, gerekse ülkemiz yönünden önemli bir değişmeydi. "20. yüzyıldaki gelişmelerin, sanayileşmenin, kaçınılmaz gereğiydi."[4]

Önceki bölümlerde yer aldığı gibi, bu nedenle Enstitülere öğretmen seçerken de eski yöntem ve ölçüler kullanılmıyordu. Öğrencileri iyi susturan, iyi bilgi ezberleten, seçkin okul çıkışlı, "bilgili" öğretmenler, sıfırcı matematikçiler aranmıyordu. "Geniş bir kaynaktan eleman seçerek, iş içinde eğitim yöntemini benimseyecek, bilgiyi iş içinde uygularken öğretecek" kişiler aranıyordu. Böyle olması, 3803 sayılı yasanın 17. maddesine koyulmuştu.[5]

Enstitü sisteminde bilgi ve kültür, bilgi ve iş birbirinden kopuk değildir. Oradaki iş ortamı, aynı zamanda bilgi ve kültür denen birikimin alanlarıdır. Bilgi işe dönüşünce kültür yaratıyor. Kullanılınca bilgi olmaktan kültür olmaktan çıkmıyor, tersine yaşama geçerken pekişiyor, zenginleşiyor, insanın gerçek parçası olup düşünlerini, duygularını, davranışlarını değiştiriyor. İş alanlarında kullanılan çeşitli araç ve gereçlerin, üretilen maddelerin çeşitli hesapları, matematik derslerinin konusu oluyor. Geometrinin kimi kuramları oradaki öğrenciler için çözümü zor bir bilmece olmaktan çıkıp, yapıların çatısını kurarken kullandığı akılcı bir yöntem, geometri biliminin sunduğu bir yaşam kolaylığı oluyor.

Kültür derslerinden sorumlu öğretmenler iş derslerini ve iş dersi öğretmenlerini küçümsemiyor. Kendi alanının bilgilerinin uygulama içinde yaşama geçirildiğini görüyor. İş dersi öğretmenleriyle işbirliği içinde kendi derslerini verimli kılmanın yöntemini buluyor. Ya da kendi alanının bilgilerini öğrenci yoluyla iş alanlarına ulaştırarak, işlerin ve eğitimin niteliğinin yükselmesine, üretimin artmasına katkı sağlıyor. Ya da bir fizik öğretmeni, öğrencileriyle bir-

likte su yolunda çalışırken bileşik kaplar kuramının en iyi şekilde öğrenildiği bir uygulama ortamında buluyor kendini.

Köy Enstitüleri programı incelenip uygulama sonuçları değerlendirildiğinde; üretime dönük bir meslek eğitimi olduğu kadar, üretime dönük bir temel eğitim programının ipuçlarını birlikte getirdiği görülüyor. Enstitü programı "köyde eğitim" sorununu çözümlemek amacıyla düzenleniyor. Köy okullarının programı ve yöntemi de aynı temellere dayanıyor. Türkiye için "nasıl bir temel eğitim?" sorusunun yanıtı olarak bulunan ilkeler önce Köy Enstitüsü programıyla gerçekleştiriyor. Böyle bir eğitimde halkın meslek ve geçim kaygısı bir yana atılmıyor. Öğrencilerin ilkokulu bitirince ne yapacakları göz önüne alınıyor. İleri öğrenime gitmeyenlerin durumu önemseniyor. Gitse bile, insanın çağdaş teknolojik gelişmenin gereğine uygun olarak yetişmesi düşünülüyor. Gerek meslek eğitimi olarak Enstitülerde verilen, gerekse genel eğitim olarak köyde verilen eğitimin üretimlere yönelebilmesi, bilgi ve kültür yönünden eksikliği değil, daha donanımlı çağdaş yurttaşlar yetiştirdiğini, bunu amaçladığını gösteriyor.

Tonguç, sistemini gölgelerde serinleyerek, topluma fildişi kulelerden bakarak, ya da Batıda olduğu gibi kapitalizmin maddi olanaklarını bol bol kullanarak yaratmıyor. O, Anadolu bozkırının ortasında, parasal giderin büyük bölümünü kendi yaratacak bir eğitim kurma zorurluluğundan yola çıkıyor. Ülkenin gerçeklerini görüp, olanaklarını kuruşu kuruşuna sayıp, halkın beklentisini ve gereksinimini derinden anlayan, yeni bir program ortaya koyuyor. Gerek gerçekçiliği gerekse çağcıllığı ve bilimselliği ile klasik pedagoji ölçülerini aşıp gerilerde bırakıyor. O, "ezberci eğitim"i ülkenin haritasından silmek istiyor. Eğer Enstitüler kapatılmamış olsaydı, ezberci eğitim gerçekten silinecek, bugün toplumumuzun insanları daha üretken, becerikli, daha temiz ve gerçekten kültürlü ve daha bilgili olacaktı. Hatta mesleksiz, beceriksiz insanlar yığını bir toplum olmayacaktık.

Köy Enstitülerinde yer alan kültür derslerinin gerek zaman gerekse yoğunluk yönünden, adayların mesleksel yetişmesi bağlamında orta dereceli öteki okullardan az olmadığı gibi uygulamadaki veriminin de klasik öğretimi kat kat aştığı bir gerçektir. Bu kurumlar kapatıldıktan sonra, 1953'de yapılan öğretmen okulları programında, Enstitülerin tarım ve teknik sanatlara yönelik dersleri çıkarıldığında, haftalık ders saati 44'ten 35'e düşerek, kültür derslerinin aşağı yukarı aynı alan ve zamanları kapsadığı görülüyor.[6]

Orada tüm dersler ve yaşam bir "iş durumu" olduğundan, her türlü ders ve çalışma etkinleşme içinde yapılıyor ve etkinleşme ile sonuçlanıyordu. Enstitülerde edilgenliğe, edilgen bilgi ve kültüre yer yoktu. Orada iş, "amelelik" denen küçültücü anlamdan kurtulmuş, bilgisi ve kültürüyle, zamanın ve yaşamın her alanını kapsayan bir yaşam biçimi ve çalışkanlık olmuştur. Bilgi, kültür ve iş kimi zaman öğrencilerin birlikte katıldığı ulusal oyunlarda, kimi zaman arıcılık çalışmalarında, hayvan bakımında, kimi zaman laboratuvar çalışmalarında, klasikleri okumada tartışmalarda, kimi zaman öğrencilerin şiirlerinde, müziğinde ve el sanatlarında yanyana oluyordu.

Tonguç'u bu aşamalara getiren kuşkusuz öncelikle onun gerçekçi bir eğitimci, iyi bir sanat eğitimcisi olması ve araştırmacı yanıydı. Köylünün, üretimini, "el" yoluyla, iş yoluyla kazandığı gerçeğini görüp, bunu eğitimde kullanıyordu. Köy insanının, köylü gençlerin öğrenmeye, bilimsel bilgilere nasıl susamış olduklarını çok iyi saptamıştı. Bunu özellikle *Köyde Eğitim* kitabında uzun uzun ve büyük bir duyarlılıkla anlatıyor.[7] Gerek Enstitü öğrencilerinin yetiştirilmesinde, gerekse köyde eğitimde bu saptamalardan yararlanıyor. Köy insanının tarladan ve tarladaki çalışmalardan hız alarak yarattığı iş kültürünü ve bilgisini, yaşamın zorulklarından, renklerinden damıttığı sanatsal kültürü, Enstitülerde kullanmanın yolunu buluyor. Bilgi ve kültürü bir araç olarak öğrencinin akılcı olmasını sağlamak, hayallerini geliştirmek uyandırmak, onlara kimi düşünce ve iş yapma yöntemlerini kazandırmak , uygarlığa özendirmek için kullandırıyor.

Enstitü pogramında yer alan kültür dersleri adı altındaki kuramsal derslerin bir bölümü öğretmenlik meslek bilgilerini içeren dersler, bir bölümü ise öteki ortaöğretim kurumları programında yer alan genel kültür ve bilgi dersleridir. Enstitülerde mevsime ve zamana göre kimi iş ve derslerin öncelikli olması, yeni kuruluşun zorunlu işlerinden kaynaklanıyordu. Değilse iş ve kültür derslerinin birinin öne geçmesi diye bir tutum yoktu. Orada iş bir yöntem, iş ortamı eğitim ortamı olduğu için belirleyici konumda olan "iş"ti doğal olarak. Böyle olduğu Tonguç'un mektuplarından da anlaşılıyor:

" Enstitü çalışmalarını şimdiye kadar olduğu gibi sürdürerek yapı işlerine hız vermenizi, bu pratik işlere devam ederken kültür derslerine de çok önem verilmesini özellikle rica ederim. Öğretmen arkadaşlar öğrencilerin okuma-yazma, aritmetik, tarih, coğrafya gibi kültür dersleriyle yakından ilgilenmeli ve bu derslerde çocukların yetiştirilmesine büyük emek harcanmalıdır. Köy ilkokullarından zayıf geldikleri için özen gösterilerek onların yetiştirilmesi zorunludur."[8]

Programda yer alan kültür derslerinin bir bölümü güzel sanatlar kültür ve eğitimini, sanatsal etkinlikleri içeren derslerdir. Öteki kültür derslerinde olduğu gibi bu derslerin uygulaması ve çalışmaları da kendine özgü yapılmış, güzel sanatlar çerçevesinde gelişen etkinlikler, programdaki ders saatlerini çok aşarak, Enstitünün günlük yaşamına damgasını vuran kültürel etkinlikler olarak her zaman görüntüde ve gündemde olmuştur.

Tonguç'un eğitimde kültüre iki açıdan yaklaştığına değinilmişti. Bunlardan biri, kültür ve sanat etkinliklerini kullanarak, doğrudan öğrencilerin kullanmasını sağlayarak, bireyin değişmesinde ve gelişmesinde kültürel zenginlik yaratmaktı. İkincisi ise evrensel ve ulusal kültür öğelerini okulda kullanarak bireyin gelişimini etkilerken, bir yandan köylere akacak yeni kültürü yaratmaktı. Bu bağlamda halk kültürünü ve sanatını Enstitüye sokma düşüncesi bir rastlantı olmadığı gibi, yüzeysel bir halkçılık yada köycülük de değildi. Ona göre halkın okuluna halkın kültürünü sokmak, halkın diliyle konuşmak zorunluydu. Ama bu gelenekçi bir tutumla değil, bilimsel bir anlayıştan yola çıkılarak yapılmalıydı. Halkın kültür değerleri Enstitü programının konusu

olurken, bir yandan değişip gelişecek, bilimsel bilginin ve evrensel kültürün değerleriyle emişecekti. Bu taşımayı ve işlemeyi öğretmen ve öğrenciler doğrudan yapıyordu. Köylü öğrencilerin Enstitüye getirdiği kültür, onların taşıdığı tarihsel birikim halkın bağrında uç veren değerlerdi.[9] Bunların içinde halk kaynağından fışkıran sağlıklı folklor öğeleri, halk destanları, sanatları, desenleri renkleri, halk bilimi kültürleri bulunuyordu. Köy Enstitülerinin yerine oturmasında, veriminde, bu ögelerin akıllıca kullanılmasının etkileri vardı.

O, Enstitülerin etkin duruma getirilmesinde, eğitimin doğrudan kendinin, toplum kültürüyle, bireyin kültür çevresiyle uyum içinde olmasının önemli olduğunu düşünüyordu. Eğitim biliminin yapmak istediği biçimde halkın kültürüyle bütünleşme, daha iyi sonuç verecekti. Ama bu halkın eskimiş ilkel kültünü kullanma anlamına gelmiyordu. Halk kültürünün sağlıklı öğelerini eğitimin aydınlığında geliştirip zenginleştirerek insanı kendi gelişmiş değerleriyle etkileyerek düzeyini değiştirmeyi amaçlıyordu. Kendi kültürüne dayanmayan, kendi kültürü olmayan bir kurumun ayakta kalamayacağını düşünüyordu. Onun için Türk toplumunun birikimlerini, Anadolu'nun bin bir köşesinde açan çiçekleri, çağdaş yöntemle inceleyip eleyerek, eğitim biliminin süzgecinden geçirerek, yeni ve sağlam bir kütüre durduruyordu. Bu onun, halkın bilgi ve kültür birikiminlerini Enstitülerde eğitim yoluyla geliştirmek ve değerlendirmek için uyguladığı bir yöntemdi. Ona göre geçmişten gelen geleneksel kültürle, yeni değerler arasında iyi bir uyum kurabilmek, her zaman ve her yerde eğitimin başta gelen görevlerinden biriydi. Eğitim bununla her zaman uğraşmak zorundaydı. Bu nedenle *Köyde Eğitim* ve *Canlandırılacak Köy* kitaplarında, anaların ninnisine kadar toplum kültürünü incelemişti.

Okuma-Okutma-Yazdırma (Dil ve Edebiyat Eğitimi)

> *Aydınları serbest okuma alışkanlığı kazanmayan toplumlarda, düşündüğünü yazan ve açıklayan pek az insan olur. Böyle insanların kıt olduğu yerde, fikir hayatı canlanamaz. Toplumun en önemli işleri kanılarını saklayan, esen rüzgâra göre fikir değiştiren kişilerin elinde kalır. Bu gibiler asla ilke adamı olamazlar; günlük politik havaya göre yön değiştirirler. Öğretmenlik mesleği, fikirsiz ilkesiz insanlarla güçlenemez..."*[10]

Onun öğretmenlik mesleğinde bilgi ve kültürden ne anladığını yukardaki sözleri keskin biçimde yansıtıyor. Bu görüşünü destekleyen ve bilgiyi, kültürü besleyecek olan araçların uygulamanın temelinde yer alaması için önemli ilkelerinden birini ilk fırsatta bildiriyor müdürlere:

"Şartlar ne olursa olsun, mevsim hangi mevsim bulunursa bulunsun, öğ-

rencilere her gün serbest okuma yaptırılacak ve onlar kitap okuma alışkanlığı kazanacaklardır."[11]

Okuma ve anadil eğitimi, eğitim-öğretimin en temel araçlarından biridir. Eğitimde tüm çalışma ve etkinliklerin iyi yapılması bu alandaki gelişmeyle yakından ilgilidir. Okuma tekniğinin gelişmesi ve okuma alışkanlığı kazanmak, tüm öteki derslerin iyileşmesini etkileyecektir. Serbest okuma kültürlenmenin, gelişip bilinçlenmenin en iyi araçlarından biridir ona göre. Yalnız öğrencileri amaçlamıyor. Enstitü öğretmenlerinin de okuma alışkanlığı kazanmak için çaba harcamalarını, kendilerini yetiştirmelerini istiyor ve *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*'nda yer alan başka bir mektubunda şöyle yazıyor:

"... Yapılanların verimli olması için Enstitü öğretmeninin, ustaöğreticisinin kendi meslek ve işleriyle ilgili kaynaklarla birlikte yılda en az 24 kitap okumuş olmaları ve aynı okuma zevki ve alışkanlığını öğrencilerine aşılamaları başta gelen görev koşullarından biridir..." (s. 77) Onun bu konudaki görüşleri, Enstitü programının Türkçe dersleri açıklamasında şöyle yer alıyor:

"... Enstitüye gelen öğrencilerin dili kendilerine verilecek bilgi ve kültürü iyi anlayıp özümleyecek kadar zengin değildir. Bunun giderilmesinde, tüm derslerin yardımcı olacağı doğaldır. Ancak okuma, anlatma ve anlamayı, pratik, bilimsel, artistik bütün yönleriyle kucaklayacak olan Türkçe, öğrencinin yalnız bu gereksinimine cevap verecektir. Bu derste her türlü bilgiyi en iyi anlama ve anlatma yolları üzerinde durulacaktır... Türkçe öğretimi hiçbir uzmanlığa bağlı kalmayarak, anadilin her alandaki işlevini gözetmek zorundadır... Okumada yazmada güzellikten önce doğruluk aranmaktadır. Esasen güzelliğin önkoşulu doğruluktur... Öğrenci Enstitüyü bitirirken, yaşma ve düzeyine uygun bir metnin özünü anlıyorsa, dilek ve düşüncelerini yanlış yapmadan, yazılı ve sözlü olarak anlatabiliyorsa, okuma ve yazmanın zorluklarını kendi kendine yenmenin yollarını öğrenmişse, günlük yaşamında okumayı ve yazmayı bir alışkanlık haline getirecektir... Türkçe'den beklenen yalnız pratik meziyetler değil bunlar kadar, bunlar aracılığıyla düşünceye ve ahlâka katılacak değerlerdir." (s. 10)

Enstitülerde Türkçe derslerinin belli yöntemlerinden biri metin okumadır. Ama metin okumadan amaç, klasik okullarda olduğu gibi metni parça bölük okumaya ya da dilbilgisi ezberlemeye yönelik değil, iyi okuyup anlamaya, anlatmaya, incelemeye, düşünmeye ve üstünde tartışabilmeye yönelik bir okumadır. Bu kurumlarda metin okumanın kısa sürede serbest kitap okumaya dönüştüğü görülür.

Serbest okuma saatleri, günlük çalışmaların, derslerin, etütlerin vb. etkinliklerin dışında yapılıyordu. Günlük programda bir serbest okuma saati vardı. Zamanı ve yeri her Enstitü kendi bünyesine göre düzenliyordu. Çoğunluklaakşamüstü, çalışmalar sona erince olabiliyordu. Bu saatte herkes istediği kitabı sessizce okuyordu. Ya da seçilen bir kitap topluca okunuyordu. Geniş salonlarda, kitaplıkta küme odalarında yapılabilirdi serbest okuma. Belli yerlerde nöbet tutmak zorunda olanlar saat geldiğinde cebindeki kitabını çıkarıp orada okuyabilirdi. Ya da uzaktaki birimlere kitap gönderilirdi. Bu zorunlu sa-

atlerde okuma alışkanlığı kazanıldığı için kendi özgür zamanlarında da ellerinden kitap düşmüyordu öğrenci ve öğretmenlerin. Tonguç, serbest okumanın böylesine yerleşip yerleşmediğini yerinde sık sık denetliyor, gördüğü kimi eksikleri dönüşünde yeniden yazıyordu Enstitülere:

"... Bazı Enstitü müdürlerinin genelgelerle bildirilen emirleri yerine getirmediklerini gördüm. Serbest okuma saatlerinin düzenlenmemesi, bunlardan biridir. Arkadaşların bu eksikliklerini düzeltmeleri kesinlikle gereklidir..." diyor, öğretmenler için ayrıca yazıyordu:

"... Gittiğim Enstitülerin çoğunda öğretmenlerde, öğrenciyi tatmin edecek düzeyde kitap okuma hevesi görmedim. Türkçe öğretmenlerinden kimileri bile istenilenden çok az kitap okumaktadır. Bu durum öğretmenin şahsından çok, Enstitünün ve öğrencilerin zararınadır. Okuma isteği kıt öğretmenlerin çoğunlukta olduğu Enstitü basitleşmekte, durgun ve sıkıcı bir durum göstermektedir... Ne yapıp yapıp öğretmenlere kitap okutma işini başarmanız ve onlarda bu alışkanlığı kökleştirmeniz gerekir..."[12]

Okuma alışkanlığı kazandırmak, eğitimi güvenceye almaktır ona göre. Bireyin eğitiminin temel taşı, temel aracı okumadır. İyi bir okuma alışkanlığı kazanmak insanın ufkunu genişleten, öğrenmeyi kolaylaştıran altın anahtardır. Böyle bir alışkanlık okuya okuya kazanılır. Okuma alışkanlığı kazandırmayan, buna özendirmeyen Türkçe dersleri öğrenciyi çok etkilemez. Serbest okuma yoluyla insan kendine aydınlık bir dünya kurar, biliçlenir.

Enstitü müdürlerinin ve öğretmenlerinin onun bu tatlı-sert uyarılarını anlayıp candan benimseyerek, kendilerini ve öğrencileri bu işe alıştırmalarıyla Köy Enstitülerinde gerçek bir okuma kültürü gelişti. Herkes ekmeğe suya sarılır gibi sarılıyordu kitap okumaya, tüketmeye. Kazmayı omuzlayan öğrenci cebine bir kitap sokmayı alışkanlık haline getirmişti. Serbest okuma yalnızca Türkçe derslerinin konusu olmaktan çıkıp, tüm Enstitü programının ve yaşamının vazgeçilmez bir parçası olmuştu. Bu etkinlik başladığında her şey duruyordu. Yalnızca öğrenciler öğretmenler değil, ustaöğreticiler, aşçılar, arabacılar da koşuyordu okumaya. Okuma yazması olmayan işgörenlere bir öğretmen bu saatte okuma yazma öğretiyordu. Çifteler'de Rauf İnan bunu zorunlu saymıştı. Okuma yazma bilmeyen öğrenecek ya da orada çalışamayacaktı.

Çok yönlü ve dolu bir programa ve uygulamaya karşın öğrenciler bu saatlerin dışında da zaman bulup, çok kitap okuyordu. Enstitülerin kentlerden uzak yatılı kurumlar olması, bunda önemli bir etkendi kuşkusuz. Her Enstitüde gözle görülür bir okuma patlaması vardı. Orada yaşam, tarım ve tekniğe yönelik derslerde madde üretilirken, bir yandan da böyle bir kültür üretiliyordu. Kitaplıklar dolup boşalıyor, kitaplar elden ele dolaşıyor, öğrencilerin düşünleri dilleri değişiyor, tartışmalar alıp yürüyor, bir bilinçlenme dönemi yaşanıyordu. Bu aydınlık onların yüzüne yansıyor, gözü gönlü doygun yeni insan böyle yetişiyordu. Ama Tonguç hiçbir şeyi yeterli görmüyor, yeniden yazıyordu ilgili bir konuda:

"... Köy Enstitülerinin çoğu artık, kitapları ciltli, dolapları sağlam, düzenli birer kütüphane kurma devrine girdi. Her yuvanın ayrılmış bir programa uya-

rak ve bu işe meraklı adamını bularak, kütüphane kurmaya başlamalıdır. Kütüphanesizlik ya da derme çatma kütüphane arkadaşları rahtsız etmelidir. Öğrencilere gidecekleri köylerde kütüphane kurma alışkanlığının verilmesi bu anlayışın Enstitülere yerleşmesine bağlıdır." (s. 99)

Okuma işi öyle belirleyici olmuştu ki, orada çalışanların, eğitim görenlerin, dahası konuk olanların bu tutkuyla ilgili çok anıları vardır. Enstitülü yazar Fakir Baykurt, Gönen Köy Enstitüsü'nde küçük sınıflarda kitaplık nöbetine başladığında, çoktan aradığı bir hazinenin içinde buluyor kendini. Kitaplardan ayrılamıyor. Türkçe öğretmeni Ali İhsan Beyhan bunun ayrımına varıp, onun nöbetini uzatıyor. Baykurt, daha sonra kitaplık başkanı oluyor. Yazarlığının temelinin Gönen'deki o kitaplık nöbetleri sırasında atıldığını söylüyor.[13]

İnönü'nün Savaştepe Köy Enstitüsü'ne yaptığı gezi sırasındaki kitap olayını duymayan kalmadı: Tuğla ocağına giderken, kümes nöbetçisi Hatice'yi görüyor. Çağırıp azık torbasında ne olduğunu soruyor. Peyniri, ekmeği ve köftesi olduğunu söylüyor öğrenci. Başka ne var, açtırıyor torbayı. Milli Eğitim Bakanlığı'nın klasikler dizisinden yayımlanmış olan Sophokles'in *Antigone* kitabı çıkıyor. İnönü'nün gözleri yaşarıyor, yanındaki Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Paşa'ya dönüp, "Paşam, görüyorsunuz bu klasikler daha yeni çıktı. Ankara'da bile okunmuyor, ama benim çocuklarım *Antigone* okuyor. Köylümüz kentlimiz, erimiz generalimiz kumanyasına ne zaman kitabı da ekleyecek duruma gelirse, o gün Türkiye gerçekten kurtulmuş demektir" diyor. Hatice ekliyor: "Efendim ben değil, tüm Enstitü okuyor bu kitabı." İnönü mutlanıyor.[14]

Antalya Valisi Haşim İşcan, bir gün Aksu Köy Enstitüsü'ne geldi; öğle yemeğinde öğrencilerle irmik helvası yedi. Sonra onların işbaşına ve derslere dağılışını izledi. Kazmasını küreğini omuzlarına dayayıp şarkı söyleyerek önünden geçen bir gruba baktı ilgiyle. Başlarında Küme Öğretmeni Zühre Esin vardı. "Bunlar şu tepeyi kazıp temizleyecekler, plana göre orayı ağaçlandıracağız" dedi Enstitü müdürü. Grubun arkasındaki iki öğrenciden biri su kabı, biri bir tahta çanta taşıyordu. Su kabını anlamıştı ama tahta çantada ne olduğunu merak etti vali. Bunu müdür de bilmiyordu. Öğrenci Şevket açıkladı onlara: Çanta kitap doluydu. İşten sonra okuma saatinde orada açıkhavada okuyacaklardı. Arada mola verince bakanlar da oluyordu.

Galip Candoğan, "Kitap okuma ve temizlik başta gelirdi" diye anlatıyor İvriz anılarında. Tuvalet nöbeti tutarken boş kalınca cebindeki kitabı çıkarıp okumasını sürdürdüğünü yazıyor.

Köy Enstitülerinde okuma alışkanlığının bunca derin kazanılmasında, öğrencilerin yurt ve dünya sorunlarına olan ilgisinde, sağlıklı bir bakış açısı geliştirmelerinde, Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanan Türk ve dünya klasiklerinden seçkin yapıtların büyük etkisi olduğu doğrudur. Bu nitelikli yapıtlar en istekli okurlarını Köy Enstitülerinde buldu.

Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı yazar ve çevirmen Arif Gelen, o dönemi şöyle anlatıyor: "Eğitimde, en azından Türkiye'deki eğitimde o güne kadar uygulanmamış bir yenilikti Enstitülerde kitap okumaya verilen önem. Öğretmenler

genç insanın ilgisini çekecek nitelikte metinleri okurken, hayal gücümüz birden gelişiyor, düşünce dünyamız aydınlanıyor, büyük zenginliklere kavuşuyorduk. Bu başlangıç bizi sonradan çok ileri noktalara götürdü. O günlerin Türkiye'sinde, bu kadar kısa sürede, bu kadar çok sayıda bilinçli, düşünce üreten insanın köyden çıkması, toplumu hazırlıksız bir anda bastırarak sarsmış ve tedirgin etmişti."[15]

Konunun asıl ilginç yanı "yazma" eylemiydi. Enstitü programı edebiyatçı, sanatçı yetiştirmeyi amaçlamamasına karşın bu kurumlarda yaratılan okuma ortamı ve etkin Türkçe derslerinin bireylerde uyandırdığı yaratıcılıkla, yetenekli öğenciler kendilerini küçük yaşta edebiyatın içinde buldular. Baykurt, "Gönen'deki edebiyat derslerinin, sanki herkes edebiyatçı olacakmış gibi bir etkinlik içinde olduğu"nu söylüyor. "Toprağın tavlanınca çiçeğe durması gibi, öğrenciler çok güzel şiirler, öyküler yazmaya incelemeler yapmaya koyuldular." diyor yukardaki yazısında. Çifteler'den Saffet Çalışır, Kepirtepe'den Mehmet Başaran, Düziçi'nden Osman Darıcı şiirleriyle ilk çıkışlarını yaptılar. Pazarören'den Ali Dündar ilginç öyküler yazdı. Öğrencilerin bu ilk ürünleri, Yücel'in, Tonguç'un cep defterlerinin arasında ya da yapıcı ekipler yoluyla o Enstitüden bu Enstitüye gidip geliyordu.

Küçük sınıflarda yazılan ilk şiirler, öyküler, çoğunlukla köylere özlemle, doğayla ve Enstitüde yapılan işlerle ilgili oluyordu. Kimileri uygarlığa, tekniğe özlem şiirleri yazıyordu. Düziçi'nden Osman Darıcı "Al Güllü Bohçam", "Yayık Yayan Kız" şiirleriyle ünlenmişti:

Al Güllü Bohçam

Sabun kokuları çimen renkleri
Al güllü bohçaya çağırmış gibi.
Fesleğen duygulu nar çiçekleri,
Umutla gönlümü yoğurmuş gibi.

Böyle uzaklarda ona doyamam
Nasıl ayrılayım, nasıl dayanam,
Bu bohça koynumda her hafta anam,
Bir güzel duyguyu eğirmiş gibi.

(Köy Enstitüleri Dergisi, Sayı 1, s. 117)

Ankara Halkevi'nin açtığı şiir yarışmasında Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Otuz Beş Yaş" şiiriyle birinci olduğu yıl (1946), Osman Darıcı'nın "Trenin Uğradığı Köy" şiiri de "Gençlik Birincisi" seçilmişti.

Öğrenci yazıları, şiirleri Türkçe derslerinde, kümelerde, eğlence günlerinde okunuyor, yazarları ortaya çıkıyor, bol bol alkışlanıyordu. Yarışmalar dü-

zenlenerek, birinciler ikinciler duvar gazetesinde yer alıyordu. Küçük sınıflardaki "iş", "aşk", "doğa" ve "köy" şiirlerinin yerini giderek toplumsal eleştiri içeren ürünler almaya başlıyordu. Kepirtepe'den Mehmet Başaran daha öğrenci iken şiirle dile getirmişti Köy Enstitülerinin anlamını:

17 Nisan Toprağı

Bir fidan bugün kök saldı toprağa
Ulu ağaç olmak için
Güneş umut işledi yaprağa
Burda,
Terle yoğrulur hayat hamuru
İnsan filizlerini sular
Duru nisan yağmuru.
Yağmur sonrası
Bereket yüklü toprağın kokusu,
Destan destan şiir yüklü köy yolunda su.

(Köy Enstitüleri Dergisi, Sayı 1, s. 91)

Böylesi bir okuma yazma ortamında, öğrenciler çeşitli yayınlara ve yazılarını yayınlatmaya gereksinim duyuyordu. İvriz, Akçadağ gibi Enstitüler kendi dergilerini çıkardı. Akçadağ Köy Enstitüsü Müdürü Şerif Tekben öğrencilerin yayın isteklerini karşılamak ve teknik sanatlar yönünden yararlanmak için elden düşme, "Viktoria" marka bir baskı makinesi almıştı. Gün geçtikçe çoğalan öğrenci ürünleri, dergi ve kitaplar burada basılıyordu. Yayıncılık ve makineyi kullanma Enstitüde yeni bir iş alanı yaratmıştı. Ancak Tekben makineyi bakanlığa haber vermeden Enstitünün olanaklarıyla almış, sonradan bilgi vermişti. Bir süre sonra bakanlıktan gelen teli kaygıyla açtı bu nedenle. Daha doğrusu telin başındaki "aldığınız matbaa" sözcüklerini görünce, "niçin aldın" diye çıkıştıklarını düşünerek, akşam açmaya karar verdi. Tüm işlerini bitirip gece el ayak çekilince teli açtığında kaygının yerini mutluluk aldı: "Matbaa büyük bir güçtür. Bunu sağladığın için seni kutlarım" diyordu Tonguç.[16]

Bir yandan da büyük kentlerdeki yayınevleriyle bağlantı kuruyordu öğrenciler. Dergilere abone olanlar çoktu. Yayınlanması için şiirlerini öykülerini gönderenler oluyordu. *Yeni Adam, Köy Postası, Köye Doğru, Türke Doğru, Varlık, Yücel, Fikirler, Çınaraltı* gibi dergiler elden ele dolaşıyordu. Bunlar Enstitü kitaplığına da gelirdi. Bu yayınlarda ilginç bulunan yazı ve şiirler Türkçe derslerinde okunabiliyordu.

Kitapların, dil ve edebiyatın, bilginin bilimin tadına varanlar derslerde ve ders dışında bunlardan konuşmaya, tartışmaya başlamışlar, birer kitap ve yayın düşkünü olmuşlardı. Kimi o kitabı, kimi bu dergiyi ya da yazar ve yayınları tutuyordu. Yayınevleriyle mektuplaşarak kitap getirtenler çoğalıyordu. Öğ-

rencilerin bu gereksinmelerini Enstitü kooperatifleri de karşılardı. İstanbul'da dönemin tanınmış yayıncısı (Remzi Yayınevi'nin kurucusu ve sahibi) Remzi Bengü, Köy Enstitüsü öğrencileri ve öğretmenlerinden gelen mektupların ülkede bir uyanışın habercisi olduğunun ayrımına vararak, onlara tecimsel çıkarını aşan bir anlayışla yardımcı oluyor, geleceğin öğretmenleri olarak kitap kredisi açıyor, kimse de bunu kötüye kullanmıyordu.

Öğrencilerin şiir ve öykülerinin bir dergide, başka yazarlar arasında yer alması hoş oluyordu. Dergi geldiği gün elden ele dilden dile dolaşıyordu. Öğrenci ürünlerinin en çok yayımlandığı yer, Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerince Hasanoğlan'da çıkarılıp tüm Enstitülere gönderilen *Köy Enstitüleri Dergisi*'ydi. Her Enstitüden seçilmiş şiirler, inceleme öykü vb. yazılar oraya ulaşıyor, beğenilenler dergide çıkıyordu. Yirmi Köy Enstitüsünün öğrencilerinin okuru ve yazarı olduğu bu dergi, Enstitülerde uygulanan Türkçe derslerinin, okuma, okutma, yazdırma çalışmalarının ulaştığı verim yönünden bugün bile incelenmeye değer bir kültür ve eğitim aracıdır. Orada, halkın diliyle yapılan bir eğitimin yetenekleri nasıl geliştirdiği görülecektir. Geleceğin yazarları arasında yer alacak öğrenciler ilk sınavlarını bu dergide verdiler. Tahir (Fakir) Baykurt ve Mahmut Makal'ın küçük sınıflarda yazdıkları aşağıdaki şiirler, derginin 6. sayının 125. sayfasında, sanki geleceğe bir gönderme gibi, alt alta yer alıyor (1946):

Adı Batası Şiir
(Fakir Baykurt)

Başına geçer yazamam
Adı batası şiiri
Kafiyesini düzemem
Adı batası şiiri.

Baykurt yazamaz ağlarsın
Ağlar da yüreğim dağlarsın
Neden bu kadar söylersin?
Adı batası şiiri.

Kör Mehmet
(Mahmut Makal)

Babasının meslektaşı
Bizim köyün sığırtmacıydı
Ona Çoban Mehmet derlerdi
Bedeni zayıf, gözünün biri kördü,
Fakirdi
Her yıl sığır güderdi.

Enstitü öğrencilerinin özellikle bu dergide çıkan gençlik, yurtseverlik duygu ve düşünlerini içeren, uygarlığı özleyen, özleten güzel şiirleri, öyküleri ve incelemeleri, ilerde bu kurumları kötülemek isteyenlerce belge olarak kullanılacaktı ne yazık:

Bozkır

İçinde uyuduğumuz,
İş yapıp karın doyurduğumuz

Yapıların altında otlar vardı.
Toprağı rüzgâr
Toprağı koyun kuzu yalardı
Göğümüzde kuş uçmaz, bulut dolaşmazdı
Yoldan geçenler,
Başını çevirip bu sırtlara bakmazdı.
Uğramayan yollar uğratılır,
Bitmeyen bitirilir,
Bozkıra nasıl can getirilir.
Bozkır nasıl kâbeleşir
Bir millet bozkırda nasıl birleşir gösterdik.

(Haşim Kanar, Köy Enstitüleri Dergisi, Sayı 3. s. 116)

Köy Enstitülerinde gelişen okuma-okutma ve yazdırma çalışmalarının temelini daha eğitmen kursları döneminde atmaya başladığı, gene Tonguç'un bir mektubundan da anlaşılıyor:

"... Eğitmenlerin örnek yazılarını pek beğendik. "Birinci Yıl" kitabı yeniden basılacak. Bu çeşit yazılardan bu kitaba uyacaklar varsa gönder. Sahibine bir miktar para öderiz" diye yazıyor Edirne Karaağaç Kursu yöneticisi Ferit Oğuz Bayır'a. Başka bir mektubunda "Senin Edirne Kursunun yazılarını sahneye çıkarmaya başladık. Bakanlık dergisinin bir sayısını geçen yılın kurslarına ayırarak çıkarıyoruz..." diyor.[17]

Enstitülerde okuma-okutma ve yazdırma konusundaki çalışmaları en iyi yansıtan bir başka ilginç belge ise eleştiri amacıyla yazılan bir müfettiş raporudur. 1946'da Yücel'in yerine Bakan olan Reşat Şemsettin Sirer'in, Enstitülere "tahkikata" gönderdiği Bakanlık Müfettişi Fethi İsfendiyaroğlu, bu kurumları kötülemek amacıyla şunları yazıyor raporuna:

"Sık sık kitap tanıtma, öğretmen ve öğrencilere, okudukları eserlerin özetini çıkarma çalışmaları geniş yer alıyor. Öğrenciler ders dışı zamanlarda, çeşitli ders dışı roman ve eser okuyor. Okuma saatlerinde dergilerdeki yayınların okunup açıklanmasına, ana fikirlerin buldurulmasına, buna benzer yazılar yazılmasına kararlı bir tutumla özendiriliyor..."[18]

Dil kültürü olarak, Köy Enstitülerinde yabancı dile de gerekli önem veriliyordu. Yabancı dil, tüm sınıfların programında haftada iki ders saati, yalnızca beşinci sınıflarda bir saat olarak yer alıyordu. Bu konuya, Yüksek Köy Enstitüsü programı tartışılırken, bir bütün olarak değinilmesi daha uygun görülmüştür.

İş İçinde Matematik

"... Sabit Bey dershanelerine son verilecektir..."

Tonguç, 1940 yılında Antalya Aksu'da Perga'nın eteklerindeki eğitmen kursunun yerini önceden bulmuş, Mayıs ayında kurs açılırken de oraya yeniden gitmişti. Çifteler ekibince yapılan barakaların dördünde eğitmenler yatıp kalkacaklar, derslerini kış gelinceye kadar açık havada ve iş içinde yapacaklardı. Yeni eğitimin başta gelen ilkesi olan "iş" yöntemi üstünde durmuş, kurs yönetici ve öğretmenlerine, eğitmen adaylarına bunu örneklerle göstermiş, açıklamıştı. Yeni kurumlarda kuramsal dersler de yaşamın işleri içinde yapılacak, bilgiyle iş bütünleşecekti.

On Enstitü birden açılıp, dört öğretmen okulu Enstitüye dönüşürken, kuruluş işlerini yakından görmek ve çalışmalara rehberlik etmek için birinden ötekine durmadan koşuyordu. Hiç bir koşulda ilkelerden ödün verilmeyecek, yanlışa ve eksiğe göz yumulmayacaktı. Aksu Köy Enstitüsü de haziran başında köyün ilkokulunda ve barakalarda açılmış, öğrenciler tamamlanınca 33'er kişilik iki küme olarak derslere ve çalışmalara başlanmıştı. Enstitünün kadrosu tamamlanıncaya kadar kurs öğretmenleri çalışmalara yardımcı oluyordu. Uygun görülenler sonra da Enstitüde kalabilecekti. Açılışın üstünden iki üç ay geçmiş, epey yol alınmıştı.

Tonguç, sıcak bir yaz gününde yeniden yola çıktı Aksu'yu görmek için. Önce Gönen'e uğradı. Orada yapılmakta olanları denetledi, onlarla çalışmalar yaptı. Yüzme havuzunun başına gitti, İşten çıkan çocukların burada yıkanıp temizlenmelerini gördü. Gönen müdürünü ve iki öğretmeni yanına alarak, gece geç vakit Aksu'ya vardı.

Her yerde yaptığı gibi, sabah herkes uyurken kalkıp bahçeye çıktı, çevreyi dolaştı. Bataklıklar, yılanlar çıyanlar epey temizlenmiş gibiydi. Ama her baktığı yerde bir eksiklik, yamukluk görüyordu. Biraz sora Enstitü müdürü Talât Ersoy çıkıp geldi yanına. Onun her yeri dolaşıp eksikleri görüp üzüldüğünü biliyordu. Ağacın altında sabah kahvesini içerken, Perga'dan marş söyleyerek gelen eğitmenleri izledi. Kahvaltıdan sonra alanda toplanılmış, eğitmenler grup başlarıyla birlikte kendi ders ve çalışmalarına gitmişlerdi. Öğrencilerden bir küme matematik dersine; birinin yarısı tarım öğretmeniyle bataklık düzeltmeye, kalanlar inşaat öğretmeni Durmuş Gök'le barakaların çevresine kaldırım yapmaya dağılmıştı.

"Yanına kâğıt kalem al, biraz dolaşalım" dedi müdüre. Daha önce gezip gördüğü eksikleri gösterecekti ona. Müdür ve yardımcısı, kurs yöneticisi, bir kurs öğretmeni ve üç konuk birlikte dolaşmaya başladılar Enstitüyü. Gördüğü yanlış ve eksikleri not ettiriyor, nasıl yapılması, ne yapılması konusunda açıklamalar yapıyor, sorular soruyor, kimi işlere kızıyordu. Yeni yapılan geçici mutfağın yamuk yerlerini gösterdi. Müdür not etti ve "İyi ki açıkhavada ye-

mek pişirirken gelmedi" diye geçirdi içinden. Tonguç Enstitülere geldiğinde bu toplu dolaşmaları hep yapar, eksikleri gösterir açıklar, sanki bir çeşit eğitim toplantısında gibi olurdu dolaşırken.

Böyle dolaşıldığı sırada, bir odanın telli penceresinden gördükleri onu çileden çıkardı. Burası bir derslikti. Yeni alınmış cilalı masa ve sandalyelerde uyuklayan öğrenciler, karatahta başında "kare"yi anlatan öğretmeni dinliyordu. Oysa böyle olmayacağını daha bir iki ay önce eğitmen kursuna geldiğinde anlatmıştı. Yağmurlar bastırıncaya kadar içerde ders yapılmayacaktı. Özellikle matematik vb. dersler için iş alanlarında hazır ortam çoktu. Karatahta başında kuru kuruya ders yapmayı Enstitülerine sokmayacaktı. Enstitü sistemi, böylesine edilgen ve yararsız bir ders yapmaya temelden karşı olacaktı. Üstelik hava çok sıcaktı. Önceki açıklamalarının yerine getirilmemesine kızmıştı. Müdüre ve yanındakilere dönerek:

"Enstitünün ne demek olduğunu ne müdür, ne yardımcısı ne de maarif müdürü hiçbiriniz anlamamışsınız. Bu iş böyle yürümez. Cehennem gibi sıcak bir yerde, hem de bahçede ölçüp biçilecek, hesaplanacak birçok iş varken bile öğrenciyi bu bunaltıcı yere sokmuşsunuz, matematik öğretiyorsunuz. Öğretmenler iş içinde ders yapmayı öğreninceye kadar kitleyin bu sınıfların kapısını" dedi.[19]

Ötekilerden ayrılıp müdürle sınıfa girdi. Müdür onu öğretmenimize ve bize "İlköğretim Genel Müdürümüz İsmail Hakkı Tonguç" diyerek tanıttı. Golf pantolonlu yazlık ceketli genel müdürü görünce hepimiz toparlandık. Onu ilk kez görüyorduk. Müdür, matematik öğretmenimiz Sabit Bey'i de ona tanıttı. Sabit bey, metrekareyi öğretmekte olduğunu anlattı.

"Bu dersi dışarda yapsak olmaz mı Sabit Bey, bak öğrenciler uyukluyor" dedi.

"Yazı tahtası gerekli ama efendim" dedi öğretmen.

"Onu da alırsınız yanınıza."

İki öğrenci omuzladı taşınabilir yazı tahtasını. Koşarak, arkada yukarda, büyük ağacın altında toplandık. Çevreye tararcasına göz gezdirdi. "İşiniz çok Talât" dedi müdüre. Ağacın önündeki boşluğun ne olacağını sordu. "Orası narenciye bahçesi olacak efendim, mimara böyle bilgi verildi, görüp uygun buldu" dedi. "Tamam işte" dedi Tonguç, Sabit Beye dönerek. "Buranın ölçümünü yapın, hem de metrekareyi öğretmiş olursun." Sabit Bey biraz tedirgindi. Ama bizim uykumuz dağılmış, terimiz kurumuş, kendimize gelmiştik. Oracıkta hemen örgütledi bizi. Başkanlar, nöbetçiler, işlikten ip, kazık, keser vb. araçlar almaya gitti. Kalanlar onun çevresinde toplandık; öğretmenimiz yanımızda. Önce toprak ölçüm bilgimizi yokladı. "Bakın burası narenciye bahçesi olacakmış, sizce kaç dönümlük yer? Bir dönüm ne kadarlık yeri kapsar, kaç metrekare eder? Narenciye fidanları kaç metre arayla dikilir?" Yaklaşık yanıtlar verdik hepimiz.

Yakınımızda bataklık kurutma çalışması yaptırmakta olan tarım öğretmeni de geldi. Fidanların kaç metre aralıkla dikilmesi gerektiğini anlattı. Hasan Çakır'ın yanıtı en doğru çıktı. Sabit Bey ve tarım öğretmeni de bizimle birlikte çalışıyordu. İşlikten gelen sicim yumaklarını verdiler öğrencilere. Tonguç ce-

binden şerit metresini çıkardı. Bahçe önce dönüm olarak ölçüldü. Bir dönümün köşelerine büyük taşlar konuldu. Sonra bir dönüm üstünde onar metrekareler ve birer metrekareler bulundu. Her fidanın dikileceği yere küçük taşlar konuldu. Kaç fidan dikilmesi gerektiği sayıldı. İpler gerilerek metrekareler yapıldı, köşelerine kazık çakılınca kareler iyice ortaya çıktı, sayıldı. Bu çalışmalar yapılırken işe el sürmeyen öğrenci kalmadı. Herbirimiz bir yanından tutuyorduk. Tonguç, "Bundan sonra Sabit Beyle birlikte çalışırsınız, birbirinize çok işiniz düşecek; kurutulan bataklığın ölçümünü de yaptırırsınız" dedi tarım öğretmenine. Sabit Beye de "Şimdi karatahtada bunların hesabını yaptırıp, ne kadar fidan dikilecek, tarım öğretmenine bildirirsiniz" dedi. Gerçekten de metrekareyi hiç unutmayacak biçimde öğrenmiştik. Ağacın altında hesaplarımızı, çizimlerimizi rahatça yaptık, serinleyerek.

Akşam yemeğinden sonra öğretmen ve öğrencilerle, eğitmenlerle birlikte bir toplantı yapıldı. Tonguç, öğretmen ve öğrencilere Köy Enstitülerinin amaçlarını, içinde bulunduğumuz güçlükleri, uygulanması gereken iş eğitimi yöntemini anlattı. Çok yeni, hoş bir yaşam içinde olduğumuzun, bize önem verildiğinin ayrımına vararak ilgiyle dinledik onu.

Öğrenciler yatmaya gittikten sonra yönetici ve öğretmenlerle konuk müdür ve öğretmenlerin de katılımıyla yeni bir toplantı yapılıyor. Derslerin iş ve üretim içinde yapılması yeniden tartışılıyor. Geç saatlere kadar sürüyor tartışmalar. Bir iki öğretmen iş içinde ders yaparken karşılaşacakları olası olumsuzlukları dile getiriyor. Derslerin konularının, uygulama ortamının gerçek işler olması gerektiğini yeniden anlatıyor Tonguç onlara. Genel müdürün açıklamalarını dinleyince bu işten dönüş olmayacağını ve ne yapmaları gerektiğini anlıyorlar.

Onları yatmaya gönderdikten sonra iki müdürle sabaha kadar sürdürüyor tartışmayı. Aksu müdürü kimya öğretmeni, Gönen müdürü resim öğretmeniydi. İkisi de Gazi Eğitim çıkışlı olan iki müdür aslında yeni kuruluşun işlerini içtenlikle göğüsleyip üstesinden geliyorlardı. Tonguç, onların çalışkanlıklarına güvenir ve severdi. Konukları orada koyup, hiç uyumadan sabahın erken saatlerinde yola çıktı. Burdur'dan trene atlayıp, acele Ankara'ya ulaşacaktı.

Toplantıda yapılan tartışmaların duyumu, sabahleyin öğrenciler arasında hemen yayıldı. Tonguç'un, "Sabit Bey dershanelerine kesinlikle son verilecektir" dediğini duyan nöbetçiler olanları bize ulaştırdılar. Sabit Beyin buna kırılır gibi olduğunu ama gönlünün alındığını söylediler.

Yetkin bir uygulayıcı, iyi bir öğretmen olan Tonguç, bu tür öğretim rehberliğini gittiği her Enstitüde ve köy okulunda çok yapmıştır. Alışılmış ezberci öğretim yöntemini Enstitülerine sokmamaya, kuramsal dersleri de öğrenme psikolojisine çok uygun olan iş ve üretim alanlarına, gerçek yaşamın işleri içine kaydırmaya kararlıydı. Her alanın öğretmenine bu yönde yaratıcılık geliştirmesi için fırsat tanınmasını, onların gerçek işler içinde öğrencileriyle birlikte çalışarak kuramsal bilgilerin öğretimini bu ortamdan yararlanarak yapmalarını istiyordu. Her gittiği Enstitüde buna özen gösteriyor, genelge ve özel mektuplarla sık sık açıklamalar yapıyordu.

Öğrencilerin yaptığı Enstitü işlerinin, koca yapıların kaça çıktığının ya da çıkacağının hesabını yapmak gerekmeyecek miydi? Ortaya çıkan ürünlerin hesapları olmayacak mıydı? Alman çivinin, kerestenin, verilen emeğin ederleri toplanarak, yapıların kaça çıktığı hesaplanamaz mıydı? Bakanlık bu rakamları istemiyor muydu? Tüm bunlar matematik dersinin konuları olmalıydı.

Çizelgede görüldüğü gibi birinci, ikinci, üçüncü, ve beşinci sınıfta ikişer saat, dördüncü sınıfta üçer saat olmak üzere, beş yılda 598 matematik dersi düşüyordu bir öğrenciye. İçeriği ise başka öğretmen okullarında olduğu gibi matematik temel konularından oluşuyordu. Ancak amaçlar ve yöntem yönüyle Enstitü matematik programı klasik okul programlarından ayrılıyordu.

Matematik derslerinde kazanılan işlem yapma ve çözümleme yönteminin çabuk ve doğru olarak günlük işlerde, iş yaşamının sorunlarını çözmede kullanılmasını sağlamak, amaçların başında geliyor. Matematiğin en önemli amacını bu yolla öğrencinin zihin yeteneğini geliştirmek, ona mantık disiplini altında düşünme yeteneği kazandırmak olarak görerek, öğretmenden matematik konularını yaşamın sorunlarına uygulatması isteniyor. Enstitülerde matematik derslerinin böyle yapılması zorunlu görülüyor. Bu yolla öğrenciler en basit işlemin bile iş içinde "işe" yaradığını göreceklerdi.[20]

Problemlerin gerçek olması, üretim alanları işlerinin gerçek problemler olarak hesaplanması öngörülüyor. Bunun için iş yaptıran öğretmenlerle matematik öğretmenlerinin işbirliği içinde olması isteniyor. Matematik derslerinin gerçek yaşamın işlerini yapmada etken olması ve iş derslerinin, matematik dersinin doğal öğrenme ortamı olması bunu gerektiriyor.

Programın amaçları arasında önemle üstünde durulan başka bir nokta, matematik bilgilerinin bütünlüğü ve geçen yıldan kalan eksiklerin saptanıp yeni konulara geçmeden önce öğretilmesi, öğrencinin daha sonraki konulara eksik bilgiyle geçirilmemesidir.

Enstitü programının genelinde var olan zamanlama tekniği, matematik dersleri için de söz konusudur. Her Enstitü kendi yıllık planı içinde kültür derslerini programlarken, matematik derslerini de aynı şekilde planlayabiliyor. Önemli olan, beş yılda, bir yılda görülecek ders sayılarından kayıp vermemektir. Örneğin, bir yapıyı yapıp bitirmiş bir kümenin öğrencileri, yaptıkları işin tüm hesap işlemlerini ortaya koymak için bir hafta on gün, planlı bir şekilde sürekli matematik dersi yapabilir. Burada dersin plan ve projesini hazırlama, bireysel ve grup çalışmaları, yerinde ölçme, vb. çalışmaların hepsi yer alacağından öğrenci önemli bir matematik etkinliği yaşar. Böylece yapılanların gerçek hesapları ortaya çıkmış olur. Ya da böyle bir çalışmanın hazırlığı, önceden matematik ve yapı öğretmeni işbirliği ile yapılmış olabilir.

İyi bir uygulamacı olan Rauf İnan, Çifteler'de bu yöntemleri deneyerek verimli sonuçlar almıştır. Bu yolla matematik dersleri iş içinde yapıldığı gibi, uzun süreli bir işin matematiksel sonuçlarının alınması da bu dersler içinde sağlanıyor, yapılanlar işin iyileşmesine, kolay yapılmasına, niteliğine ve ekonomik giderine katkı sağlıyordu.

Fen ve Doğa Bilimleri Ders ve Çalışmaları

> *Tabiatın içinde, tarla ve bahçeler arasında açılan bu kurumlarda, biyolojinin derslikte, karatahta başında okutulması artık gülünç olurdu. Tıpkı bunun gibi, ekilip biçilen, çadır hayatından başlanarak yeni yapılar kurulan, hayvan beslenen bir kurumda fizik, kimya, aritmetik ve geometri derslerini bu olaylarla bağlılık yaratılmadan okutmaya kalkışmak, büsbütün gülünç olurdu..."*[21]

Tüm derslerin yöntemini değiştiren Enstitü sisteminde, amaç ve ilkeleri ortak olan, "tabiat bilgisi, okul sağlık bilgisi, fizik ve kimya" derslerinin öğretimi de günlük yaşamın gereksinmelerinden yola çıkılarak yapılıyordu. Konuları kestirme yoldan öğrenme, onlardan enerji kaynağı ve iş aracı olarak yararlanma yöntemi, ilgili ilkelerden biriydi. Enstitü yaşamının her alanında bu derslerin konularını içeren birçok işle bu işlerde kullanılan araçlar ve öğrencilerin elde etmekte olduğu ürünler vardı. Örneğin, yapı tekniği derslerinde kireç ve alçı gibi maddelerin yakılmasını öğrenmek zorundayken, öte yandan, yalnızca karatahta başında formül yazarak ya da kitaptan ezberleyerek, ya da laboratuvar tüpleriyle oynayarak kimya dersi yapmak çok gerilerde kalırdı. Böylece Enstitülerde kimya öğretiminde "kitap ve tebeşir kimyası"nın yerini "iş kimyası" alıyordu.[22]

Orada önemli olan, kireci yapılarda kullanırken, badana yada alçı dökümü yaparken bu bilgileri iş içinde kullanarak, bilimin getirdiği kolaylığı iş içinde öğrenmek ve yararlanmaktı. İşin ve ürünün niteliğini yükseltmek, zamandan ve güçten kazanmaktı. Enstitü sistemi kendini öteki eğitim kurumlarından ayıran bu özgün yanıyla fen ve doğa bilimlerinin öğretiminde de çığır açmıştı. Bilgileri ezberlemek yerine, gerekenleri yaşamdaki işler içinde kullanmak, öğrenmeyi çok daha iyi sağladığı gibi, bilgiler işe dönüşerek, iyi ürün almada, araç yapmada, yapı yapma ve boyamada vb. işlerde kolaylık getiriyordu. Tonguç'un görüşünde asıl kültür bu kolaylığı kavramak ve ondan yararlanmaktı.

Bu uygulamanın başka bir ilginç yanı, fen ve doğa bilimi derslerinin gerek birbirleriyle, gerekse öteki derslerle olan ilgilerini kurabilmesi ve öğrenciye somut olarak göstermesiydi. Klasik bir laboratuvar çalışmasında bu derslerle öteki alanlar arasında ilgi kurmak ve bunu öğrencinin anlamasını, anlamlandırmasını sağlamak kolay olmazdı. Ama Enstitülerde çok çeşitli iş alanları olduğundan ve kuramsal dersler iş içinde görüldüğünden öğrenciler bu ilgiyi öğretmenin yönetmesine bile gerek kalmadan bulabiliyordu.

Örneğin, fizik dersinin "yerçekimi", "beygir gücü" konularının işler içinde bin bir örneğinin bulunması, bu bilimsel bulguları öğrenmeyi kolaylaştırdığı

gibi, öğrenilen yeni konuların öteki ders konularıyla bütünleşip işleri kolaylaştırması öğrenciyi etkinleştiriyor, yeni öğrenmelere özendiriyordu. Bilimin yüzbinlerce denemeden sonra elde ettiği teknolojik kolaylıkların, doğayı yenen bilgilerin, bir iş alanında kendilerine yardıma koştuğunu somut olarak görmeleri, öğrenme içindeki gençler için kolay sağlanamaz bir fırsattı. Fakir Baykurt, Gönen Köy Enstitüsü'nde kuramla gerçek işin çakıştığını somut olarak iş içinde öğrendiği böyle bir çalışmayı coşkuyla anlatıyor :

2 B sınıfı olarak, 9 km. uzaktaki Tınaz Dağı'nın kaynak suyunu Enstitüye akıtmayı üstleniyorlar. Taşlık, kayalık, inişli çıkışlı yerde 80 cm. derinlik kazacaklar. Künk döşemek bir sorun. Bu inişli çıkışlı yerlerden suların akacağını sanmıyor, "Bunlar saçma, böyle yokuşlardan su akmaz" diye geçiriyor içinden. Bir yandan öğretmenler durmadan birleşik kaplar yasasını anlatıyor, fizikte böyle olur filan diyorlar. 9. km.'nin kazılması, künklerin aranıp satın alınması, içlerinin ziftlenmesi, sonra döşenip ek yerlerinin ince harçlarla bileziklenmesine kadar her şeyi yapıp tamamlıyorlar. Suyu Enstitünün kulağına kadar getiriyorlar. Güzel bir depo yapıyorlar. Kazı yaparken buldukları Roma devrinden kalma taşın sağlık simgesi olduğunu öğrenerek; onu deponun alnına yerleştiriyorlar. Bir de şiir yazıyor Baykurt bu işin ardından; törende okuyor. Sonra öğrendiği konuları ve kaç dersle ilgili olduğunu sıralıyor.[23]

Bir iş yapılırken birkaç derse gönderme yapılıyor, ya da iş içinde birkaç kuramın, bir bilim yasasının getirdiği kolaylıklar gözlenip görülüyordu. Böyle bir çalışma ortamında etkinleşen öğrencinin, görüp gözlemlediklerini şiire dökmesiyle işin içine dil ve edebiyat da giriyordu. Enstitü öğrencilerinin yazılarının, şiirlerinin çoğu böyle bir etkinleşme ortamının ürünüydü. Talip Apaydın da o yıllarda çıkan "Kudret" şiirini böylesine bir etkinleşme sonrasında yazmış olabilir:

Üç gündür dünya
Hoş gelir oldu gözüme
Apaçık her gün değiştiğimiz
Ve çocukların her gün büyüdüğü muhakkak.
Her şeyi görmek ve yapmak
Mümkün bu dünyada,
Hepsi elimizin altında.

(Köy Enstitüleri Dergisi, Sayı 4, s. 543)

Bir öğrenci için bilgileri böyle bir bilinçle kavrayıp ondan cosku duymanın daha güzel yolları, en azından o zaman için yoktu. İş koşullarında öğrenilen bilgilerin, bilim yasalarının derslikte tartışılmasının eğitim ortamını nasıl zenginleştirdiğini ve öğrencilere kazandırdığı bilim kültürünü klasik okullarda görmek olası değildi. Bu yöntemle yapılan çalışmalar öğrencilerin başka derslere, alanlara ilgi duyup, özel araştırma çabalarına yönelmelerine fırsat veriyordu.

Fizik yasalarını, teknik işleri öğrenmek ve fizik dersinin iş ilkelerine göre yürütülebilmesi için öğrencilere yaptırılacak ve tanıtılacak teknik işler ve yapılar programda yer alıyordu: "Ev, köprü, pazaryeri, su getirme, kanal açma taşıt araçları, ışık, havagazı vb. konuları fizik dersleri içinde yer alır." (Program, s. 89)

Öğrenciye doğanın sırlarını çözme ve bunlardan yararlanma yollarının öğretilmesi, yurdun önemli hayvanlarının, bitkilerinin toprak şekillerinin incelenmesi; insan bedenin yapısını ve işleyişini, sağlık kurallarına uyulmasını iyice öğrenmek, "tabiat bilgisi dersi"nin amaçlarıydı (Program, s. 94). Bu konuların Köy Enstitülerinin yaşamında önemli yeri ve işlevi vardı. Günlük yaşamda böylesine yeri olan konuların öğrenme ortamının daha zengin olacağı doğaldı. Örneğin, çok çeşitli sebzelerin, ağaçların, otların, meyvelerin, her çeşit hayvanın bulunduğu her gün toprakla uğraşılan bu kurumlarda, doğa bilgilerinin öğrenme ortamı, gerçek gereksinmeler, gerçek işlerdi. Bu bilgilerden yararlanma yolları, zararlarını önleme, çeşitli bakım bilgileri iş içinde öğreniliyordu.

3. ve 4. sınıflarda ikişer saat olan kimya derslerinin konuları saptandıktan sonra yer alan "pratik kimya bilgileri" listesi, Köy Enstitülerinde derslerle günlük gereksinmeler arasında nasıl bağlantı kurulduğunu gösteren bir örnektir: "Eşyayı koruyan boyalar, boyama işleri, fotoğrafçılıkta kullanılan ışık, pratik fotoğrafçılık, yangın söndürme araçları, dezenfeksiyon, yapıştırıcı maddeler, böceklerle mücadele, çamaşır temizleme maddeleri, diş temizleme maddeleri, marmelat yapma şekilleri, tohumları ilaçlama, pastan korunma araçları" vb. (Program, s. 93)

Tonguç'un *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*'nde bu konuda şunlar yer alıyor: "İlk ve ortaokullarda çocuklara kazandırılacak kimya bilgilerinin öğretim programı, günlük yaşamın istekleri göz önünde tutularak üniteler halinde saptanmalıdır. Bunların karakteri çocuğu işe deneye yöneltici olmalıdır. Örneğin tuzun besin yönünden önemi, öteki besinleri korumakta etkileri, sanayide kullanıldığı yerler... gibi. Köy Enstitülerinde bu dersi yukardaki esaslara göre gösteren Talât Ersoy, Ziya Kaplan gibi öğretmenler, kimya dersiyle tarım dersi ve sanat dersleri arasında bağlılık kurarak, işliklerde ve tarım alanlarında geçen olayları... inceletmek, ilgili deneyler yaptırmak yolunu tutup, iyi sonuçlar almışlardı... Böylece öğrenciler formül ezberlemekten kurtulup, kimya derslerini zevkle merakla izlemeye başlamışlardı."(s. 259)

Çoğunlukla okul doktorlarının gösterdiği "okul sağlık bilgisi" dersinde, öğrencilerin bu bilgiler ışığında, kendilerine bakmaları, hastalıklardan korunma yolları, ilk yardım uygulamaları, hasta bakımı ele alınıyor, pratiği yapılıyordu. Sağlık sorunları yönünden köyün incelenmesi ve köye göre sağlık kuralları, okul ve köy odasında bulunması gereken ilaç ve araçlar, bunların kullanılması uygulama içinde öğretiliyordu. Öğrenciler Enstitü revirinde başkanlık ve nöbetçilik görevleri sırasında bunların alışkanlıklarını kazanıyordu. Örneğin birçok öğrenci iğne yapmayı biliyordu. Ayrıca, üçüncü sınıftan sonra "sağlık kolu"na ayrılacak olanlar benzer çalışmalar içinde kendini deneme olanağı buluyordu.

Öğrenciler, iş içinde yapılan bu derslerle ilgili çalışmalarını inceleme ödevine dönüştürerek nitelikli ve özgün metinler ortaya koyuyordu. Bunlar içinde çoğunlukla köylerin bu alandaki bilgi birikiminleri de yer alırdı. Halk bilginlerinin deneye deneye damıttıkları kimi bilgilerin, öğrenilen bilimsel bilgilerle bütünleşmesi sağlanırdı. Bu incelemelerin çoğu *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanıyordu. Özellikle Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinin yaptığı bu tür araştırma ve çeviriler Enstitülerin çok işine yarardı. Adı geçen dergide yer alan ilgili inceleme konularından birkaçı şunlar:

		Sayı	
Bitki Toplama ve Kurutma	İnceleme	2	Ali Yılmaz
Arsız Otlar	"	3	" "
Bir Botanik Gezisi		"	Mehmet Başaran
Danaburnu			Mesut Yardım
Geven Bitkisi		2	Tevfik Yıldırım
Hayvanların Yaşamında Su		"	Mestan Yapıcı
Kasaplık Hayvan Yetiştirme		7	Mustafa Sarıkaya
Dünyada Karbon Dolaşımı	Özet	2	Fevzi Özlen
Toprak Nitrojeni	Çeviri	"	Süleyman Adıyaman
Vitaminli Besinler	"		Rıza Dönmez
Doğa Yasaları			Mehmet Cihangir
Patetes Hastalıkları			Niyazi Başkaya

Dergi her Enstitüye çok sayıda gittiği için içindeki konular ilgili derslerde inceleniyordu. Öğrenciler bu konulardan öğrenme yönünden yararlandıkları gibi onlara benzer çalışmalar için esin alırlardı. Öğrenci araştırmaları Enstitünün günlük yaşamında ve köylere gidildiğinde işe yarıyordu.

Bizde fen ve doğa bilgilerinin öteden beri ezberleme yöntemiyle öğretilmesinin sonraki yıllarda bilimsel araştırma ve buluşlara yönelmeyi engellediği bir gerçektir. Eğer Köy Enstitüleri sürseydi, daha ortaöğretim aşamasında başlayan ilgiler arasından fen ve doğa bilimlerine yönelen birçok yaratıcı ve araştırmacı çıkabilirdi.

Öğrenciyken, "Hayvanların Yaşamında Su" incelemesini yapan Mestan Yapıcı, daha ilerde, değme veterinerden daha uzman bir zootekni elemanı olduğunu, Cılavuz Köy Enstitüsü öğretmenliği sırasında yaptığı çalışmalarla ortaya koyuyor:

"Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Hayvan Bakımı Bölümü öğrencisiydim. Enstitünün hayvanlarıyla ilgilenirdik. Koyunların kan işediklerini, öldüklerini söylediler. Ölen bir koyunun ciğerini alıp Veteriner Fakültesine götürdüm. İnceleme sonunda hayvanın sıtması olduğu anlaşıldı. Keneden kaynaklanıyordu. Ağılları keneden temizledim. Hasta hayvanların tedavisini yaptım. Ölüm kesildi... Cılavuz Köy Enstitüsü'nde bir gün müdür Enstitü dostu bir ağanın tayına bakmamı istedi. Cins bir taydı. Ama her yanı kene. Yediği yemden ve emdiği sütten yararlanamıyordu... Eldeki olanaklarla bir şeyler yapmak gerekiyordu. Sabunlu su ile gazyağını belli ölçüde karıştırdım. Filit tulumbası

ile tayı ilaçladım. Keneler büyüyüp büyüyüp düştükçe ağanın gözleri de büyüyordu. Müdür gülüyordu. Bunun yeterli olmadığını, hayvanın damının da ilaçlanması gerektiğini söyledim. Müdür izin verdi, gidip yalnız ağanın değil bütün köyün ahırlarını ilaçladık."[24]

Sosyal Bilgiler Alanı Ders ve Çalışmaları

Köy Enstitülerinde 1946'dan önceki yıllarda bazı ülkücü öğretmenler, tarih öğretiminde oldukça ileri adımlar atmışlardır. Öğrencilere yakın yurdun tarihsel değerlerini tanıtma, onları yurt gezilerine çıkarma, öğrencileri yazılı metinler üzerinde çalıştırma, derste harita, resim ve çeşitli araçlardan yararlanma, yazılı inceleme yapmaya hazırlama gibi yollar izlemişlerdir..."[25]

Enstitü programında sosyal bilgiler alan derslerinin sınıflara dağılımı aşağı yukarı ortaöğretim programına koşut olmakla birlikte ilke ve yöntemleriyle, amaçlarıyla onlardan ayrıldığı görülür.

Öteki alanlarda olduğu gibi bu derslerin uygulamasında da sosyal bilgilerin bugünkü yaşamla ilişki kurdurarak üstünde durulması isteniyor programda. Bu yönüyle Köy Enstitüleri sosyal bilgiler dersleri ve uygulaması kendinden önceki ve sonraki benzeri eğitim programlarından daha gerçekçi ve demokratikti; daha ilerdeydi.

Yurttaşlık bilgisi programında, yurttaşların gerek bireysel gereksinmelerini karşılamak, gerekse topluma ya da devlete olan görevlerini tam olarak yapabilmeleri için öncelikle devletin, yurttaşların çalışmalarını her yönden desteklemesi, toplumun ve bireylerin refahı ve mutluluğu için önlemler alması, onlara bu yönden büyük ölçüde yardım etmesi gerektiği yer alıyor. "Böylece, yurttaşların da devletin bir kültür ve adalet devleti olmasına katkısı sağlanabilir" deniyor.

Enstitülerde öğretmen ve öğrencilerin konumu, görmekte oldukları işler, onların yurttaşlık görevlerinin bir bölümüydü. İyi bir öğrenci, iyi bir öğretmen adayı olarak kendilerini yetiştirirken, gerek kendi işlerini görerek, gerekse üretim yoluyla yaptıkları katkıyla topluma ve devlete karşı görevlerini yerine getirmiş oluyorlardı. Programın oldukça yeni olan, Enstitülerde yaşama geçirilen yurttaşlık bilgisi öğretimine ilişkin ilkeleri şunlardı:

Böyle bir toplumda okul, içinde sürekli özgürlük havası esen, kişi haklarına önem verilen bir kültür kurumu olarak görülür; bu nedenle yurttaşlık bilgisi öğretiminde bu ilkelerin göz önünde tutulması gerekirdi.

Öğrencileri dersliğe kapatarak kuramsal yurttaşlık bilgileri ezberletme yerine, Enstitüde çeşitli amaçlarla yapılan çalışmalarda onları görevlendirip et-

kin duruma getirerek topluma yararlı yurttaşlar olarak yetiştirmek gerekiyordu. Böylece yurttaşlık bilgilerini iş içinde iş aracılığıyla yaşam içinde kazanmaları sağlanabilirdi.[26]

Kitapları, konuya ilişkin mektupları ve Enstitülere giden resmi yazılar incelendiğinde, onun sağlıklı ve bilinçli yurttaş yetiştirmede eğitimi nasıl örgütlemeye çalıştığı görülüyor. Orada yönetimin öğrencilerin yetişmesi için gösterdiği özen ve onlara tanınan özgürlük karşısında öğrenciler, çalışkanlıkları, becerileri ve aldıkları sorumluluklarla bilinçli birer birey olmanın örneğini veriyordu.

Yurttaşlık bilgisinin yalnız 92 saatlik dersle sınırlı kalmayarak, geniş anlamda oradaki yaşama biçiminin, iyi bir yurttaşlık eğitimi verdiğini söylemek yanlış olmaz sanıyorum. Kuşkusuz bunlar sıradan çabalarla değil, yeni insanı yetiştirmede yaratılan ilkelerle sağlanıyordu.

Programın amaçlarında devletin vatandaşa karşı olan görevleri ağırlıklı olarak yer alıyor. "Yurttaşlık bilgilerini kazanan öğrenciye, aile, okul, köy ve kent yaşamının çeşitli alanlarında gerekli gözlem ve incelemeler yaptırılarak, yurttaşlık haklarının öğrenilmesi, öğrencilerin bu haklardan yararlanabilecek ve kendi görevlerini de yapacak bilince ulaşmaları sağlanmalıdır" deniyor (Program, s. 69).

Programda ahlakın toplumsal ve bireysel ilkelerinin başlıcaları olarak yer alan ve Tonguç'un kaleminden çıktığı anlaşılan, Enstitülerde yaşama geçirilmiş kimi ilkeler şunlar:

- Öncelikle ulusal bağımsızlığın anlamına uygun bir ahlak alışkanlığı vermek için bireyler yurduna karşı olan bu görevi yapabilecek bir eğitimden geçmelidir.
- Çalışmanın mutluluk kaynağı, tembelliğin yıkım olduğu, her bireyin aynı derecede saygıdeğer görülmesi ve elişi gören emekçilerin topluma hizmetinin kafa ile çalışanlar kadar büyük olduğu.
- Başkalarının yaptığı işleri kişisel duygulardan sıyrılarak değerlendirmek, her olayda doğruyu iyiyi bulmak gerektiği.
- Alınan bir işi savsaklamak, eksik yapmak ya da başkasının üstüne yüklemenin çıkarcılık olduğu.
- Kişisel yararını topluluğun çıkarından üstün tutanların kurdukları yönetimin ve toplumun yıkılmaya mahkûm olduğu.
- Gerçeği olduğu gibi görüp, her yerde ve her zaman doğruluktan ayrılmamak, içtenlikli olmak, başkalarının da ayrılmasına olanak vermemek, doğru ve iyiyi bulduğunu çekinmeden söylemek gerektiği.
- Gösteriş ve şarlatanlığın birey ve toplum için öldürücü olduğu.
- Gerçeği candan sevmenin, onu her zaman aramanın ve ona gitmenin en büyük başarı ve mutluluk kaynağı olacağı.
- Sosyal adalet, toplumsal doğruluğun en güzel deyimidir; insanlar için azık kadar gereklidir.
- Düzen ve disiplin, doğru olanı yapmak, doğru olana uymak başarının sırrıdır.

• Aile toplumun çekirdeğidir. Aileye maddi ve manevi zarar getirecek her türlü hareket, topluma ve insanlığa karşı büyük suçtur.

• Herkesin sağlığını koruması doğanın yüklediği bir görevdir. Kendine bakım, beden, giyim ve eşya temizliği bunun ilk koşuludur. Bedeni güçlendirip güzelleştirecek hareketler yapmak gerekir.

• Zevk veren zehirleri kullananlar, kendi yaşamlarını tehlikeye sokarlar, insanlığı ve toplumlarını soysuzlaştırırlar.

• Başkalarının başarısına sevinmeye kendimizi alıştırmalıyız. Kıskançlık ilkelliğin en aldatmaz kanıtıdır. Başarı gösterenlerden daha iyisini yapmaya çalışmak ilerleme kaynağıdır. Birbirine yardım edenler, iyilik sevenler birlikte yükselirler.

• Kendine egemen olmak her çeşit erdemin temelidir. Öfkeyi çabuk geçirmek ve etkisine kapılmamak, olgunluğun göstergesidir. Kin ve öç insanı alçaltır.

• Büyüklenme bir küçüklüktür. Ahlaklı insan kendini olduğundan fazla görmez.

• Söyleneni dinlemek, başkalarının inançlarına saygı göstermek, yapılan yerinde eleştirileri hoş karşılamak toplumsal bir görevdir. Başkalarıyla alay etmek, dedikodu yapmak, ahlakça düşüklüktür.

• Geleceği düşünmek ve önlem almak, kendini sevmeyi saymayı, bilgili ve erdemli olmayı amaçlamak mutluluk kaynağıdır.

• Güzellik zevki ahlak duygusunun yardımcısıdır.

• Gösteriş ve savurganlık toplum ve birey için yıkıcıdır. Yapıcılık tutum ve artırma ile olur. Cimrilik kötü bir alışkanlıktır.

• Sevecenlik ve acıma insanlığın yüksek niteliklerindendir. İnsanları birbirine bağlayıcı bir güçtür vb. (Program, s. 73)

Köy Enstitülerinde bir ahlak ve töre dersi yoktu. Yukardaki yurttaşlık bilgisi ilkeleri öğrencilere ezberletilmiyordu. Ama bunlar oradaki düzende yaşanıyordu. Öğrenciler bu alışkanlıkları eleştiri toplantıları, imeceler ve büyükler küçükler arası ilişkilerde, günlük yaşamın çeşitli etkileri içinde sağlıklı olarak kazanıyordu. Enstitü topluluğu bu yapıda olduğu için öğrenciler böyle yetişiyordu.

Tarih dersleri de çevreden başlayarak yakın yurt gezilerine çıkılarak, kazılara katılarak etkin biçimde yapılıyordu. Öğrencileri yakın çevredeki tarihsel eser ve olaylarla ilgilendirip onları inceletmeye özendirmek, tarih bilinci ve kavrayışı kazandırmak, ulusal tarih ve insanlığın ileri atılımları, önemli savaşları, devrimleri, reform hareketlerini, bunların nedenlerini, ereklerini, koşullarını inceleterek; toplumların tarih içindeki yerini, "kendi toplumlarının öteki toplumlar içindeki yerini" kavrayarak bugüne sağlıklı bakmalarına yardımcı olmak gerekiyordu. Kendi toplumunun ve çevresindeki ulusların devlet örgütü, ekonomisi ve teknik evrimini, tarihsel olaylarla ilgili kurumların evrimini inceleyerek öğrencilerin bu konularda bilinç kazanmasını sağlamak amaçlanıyordu. Eski uygarlıkları ve sanatları tanıtarak öğrencileri uygarlığa özendirmek gerekiyordu vb. (Program, s. 27)

Geçmiş uygarlıkların yatağı olan Anadolu'da, her Enstitünün çevresinde tarihi kalıntı bulmak olasıydı. Örneğin Aksu Köy Enstitüsü oradaki Perga'nın bitişiğinde kurulmuştu. Tarih öğretmeni bizi oraya götürdüğünde açıkhava tiyatrosunun basamaklarına oturtur, nasıl olup da geçmişin bu görkemli uygarlığının üstünde bugün sıtmalı, yoksul insanların yaşadığını düşündürür, sorardı: "Köyünüzde, ilçenizde var mı böyle örenler?" Olmaz olur mu; herkesin eli havaya kalkardı. Antalya, iliyle ilçesiyle, köyleri ve yaylasıyla bir örenler kentiydi. Bizim Yaylamızın adı bile "Manastır"dı. Öte yakasına "Kilise Beleni" derdik. Taş yığını durumuna gelmiş eski bir yapıya kilise diyorduk ama ne olduğunu bilmezdik. Daha yukarda, Asacak Tepesinde kapalıçarşı kalıntısı dükkânlar, araba yolu izleri vardı.

Öğretmen yeniden sorardı: "Peki şimdiki yayla evleriniz, yayla yollarınız nasıl?" Çocuklar gülüşürlerdi. Bizim yayla evlerimiz ağaç dallarından yapılmış evciklerdi, çadırlardı. Kış geldi mi yerinde yeller eserdi. Yollarımız ise, eşekler ve katırlar bile zor çıktığından çoğunlukla yürünerek tüketilen patikalardı. Daha önce böyle şeyler düşünmediğimizden, öğretmenin soruları bize ilginç gelirdi. Gerçekten nasıl olmuş da oralara çok eskiden arabalar çıkabilmiş, dükkânlar çarşılar yapılmıştı. Düşünür, yanıt bulmaya çalışırdık. Ama duvar gibi bir perdeydi önümüzdeki. Sonra bizi tiyatronun basamaklarından en üsttekilere oturtur, tepeden çevreyi tarayarak, uygarlık ve tarih denen şeyler üstüne konuşturmaya, tartıştırmaya çalışırdı.

Perga çevresinde tek tük saz evler vardı. Eğer kalabalık bir yerleşim birimi olsa tiyatronun taşları çoktan yerinden sökülmüş olurdu. Oysa o günün sıtmalı insalarında bunu bile yapacak güç yoktu. O yıllarda eski yapıların önemi anlaşılmış değildi. En azından yerel anlamda böyleydi. Bir kazı sırasında, üstünde tanrıçalardan birinin kabartması bulunan kocaman bir lahit çıkardık Perga'dan. Kapağını açarken bir yanı kırıldı. İçindeki testicikleri, gözyaşı taslarını anlattı öğretmen. Lahit başka bir gün at arabasına yerleştirerek, Enstitüye getirilip bahçenin orta yerine yerleştirildi. Korunması için çevresi çiçeklendi. Antalya'dan görmeye gelenler olurdu.

Gönen Köy Enstitüsü'nden bir grup öğrencinin, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Şevket Aziz Kansu'nun yönettiği kazı grubuna katılmasıyla, ilk kez başlayan bu tür çalışmaların Enstitülere girdiğini yazdı *Köy Enstitüleri Dergisi*. Yakın çevredeki eski yapılar, örenler, tarihi, coğrafyası incelenerek yazılıyor, öğretmenle birlikte yapılan bu çalışmalar kitaplığın bir yerinde toplanıyordu. Kimi köyler de incelenirdi böyle. Bunlardan ilginç örnekler *Köy Enstitüsü Dergisi*'nde basılıyordu (örn. Sayı 2).

Tarih dersi ve çalışmaları öğrencilere tarihsel zamanları ve günümüzü doğru kavrama alışkanığı kazandırmak içindi. Bir tarih yatağı olan Anadolu'nun dört bir yanında kurulan Enstitüler, o güne kadar hiçbir okumuşun el sürmediği, tersine yağmaladığı tarihi değerleri korumuşlar, çevrelerine bunu yaymaya çalışmışlardı.

Ulusal tarihimizi ve Kurtuluş Savaşımızı, insanlığın ileri atılımları yönünde önemli olan savaşları ve devrimleri, reform hareketlerini, nedenleri, amaç-

ları ve koşulları yönünden inceleyerek öğrenciye kendi toplumunun ve insanlığa hizmeti olmuş kahramanlıkların anlamı kavratılıyordu. Tarihi kişiler, tarihsel anıları olan kişiler Enstitüye çağrılarak, anlattıklarından öğrencilerin yararlanması sağlanıyordu.

Birinci sınıflara haftada ikişer, üçüncü dördüncü sınıflara birer saat olan coğrafya derslerinin Köy Enstitüsü programındaki amaç ve ilkeleri, örneklerinden ayrı olarak köy yaşamının coğrafya ilişkilerini kapsayan yönlere önem verildiği görülür. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*'nde şöyle söylüyor:

"Öğrenciye kendi çevresinden başlayarak, insan topluluklarının içinde doğup büyüdükleri, doğayla insan arasındaki ve insanla yerküre arasındaki ilişkileri inceleyerek, insanların bulundukları çevreye esir olmadıklarını, daha iyi bir yaşam için elverişli duruma getirilebilecek güçte olduklarını kavratmak. Dünyayı yaşam kaynağı olması yönünden inceleyerek, öğrenciye bu konuda bilinç kazandırmak ve çeşitli ulusların ekonomik, sosyal, politik ve kültürel durumlarını ana hatlarıyla tanıtıp, yaşam düzeylerinin nedenlerini görmek. Ulusların birbirlerine olan gereksinimlerinin ve ortak çıkarlarının bilincine vardırmak. Coğrafya olaylarını öğrenme, tanıma ve okuma alışkanlığı kazandırmak, onlara ülkeyi her gün biraz daha bayındır, verimli, zengin, seçkin bir ülke durumuna getirme ülküsünü aşılamak. Coğrafya konularını işlerken, kendi ülkemizin sorunlarını göz önünde tutmak, doğal zenginlikleri, tarım ve sanayi ürünlerini, ulaşım olanaklarını incelemek, ülkenin coğrafi konumunu iyi kavratmak..."

Bu amaçlara ulaşmada göz önünde tutulacak ilkeler programda şöyle yer alıyor:

- Öğrenciye gözlem alışkanlığı kazandırılması; yurt ve çevre gezileri yaptırarak ülkenin coğrafyasını kavramaları; kroki, plan, harita yapma ve kullanma alışkanlığı verilmesi; coğrafya dersi çerçevesinde yaratıcı çalışmalara yöneltilmesi. Meteorolojik gözlem ve çalışmalar yapılması, bu konudaki halk inanış ve bilgileri incelenerek dayandığı deneylerin Enstitülerde kullanılması; coğrafya araçlarından en iyi şekilde yararlanılması; çeşitli araçlar, coğrafya tabloları ve haritaların bir yerde bulundurulup gösterilmesi.
- Enstitü kitaplığında öğrencilerin kolayca yararlanacağı ve coğrafya konularını içeren kitaplar, özellikle ekonomik coğrafya için özel haritalar bulundurulması.
- Her Enstitüde öğrenci emeğiyle yapılacak koleksiyonların (toprak, maden, bitki ağaç vb.) Enstitünün belli bir yerinde toplanması. Belli bir yere koyulacak sabit karatahtaya, her ayın coğrafya olaylarının yazılması vb.
- Öğrenciler yakın çevre ve yurt gezilerine çıkarılarak ülkeyi, çevreyi yakından tanımaları için gözlem, inceleme gezileri yaptırılması vb. (Program, s. 60)

Coğrafya dersinin amaçları ve bu derslerin işlenmesinde göz önünde tutulacak ilkeler, Enstitülerde nasıl bir eğitim verilmek istendiğini göstermektedir. Her Enstitü kendi bölgesel koşulları içinde bu yönde etkin çalışmalar yapmış-

tır. Ayrıca doğa bilgileri, tarım dersleri vb. etkinlikler de coğrafya derslerinin amaca uygun olarak yapılmasını sağlıyordu.

Enstitüler arası yapıcı ekiplerin gidiş gelişleri, birinci amaçların yanında öğrencilerin ülke coğrafyasını öğrenmelerine başka okullarda olmadığı kadar büyük bir katkı sağlıyordu. Otobüs yolculuklarının yapılmadığı, düzgün karayolunun az olduğu o dönemde başka okul öğrencilerinin kendi çevresini inceleme olanağı bile yoktu. Her yıl bir Enstitüden ötekine giden yapıcı ekipleri, ayrıca bir yurt gezisine çıkarılarak çoğrafyanın her alanıyla ilgili gözlem ve görüş kazanmaları sağlanıyordu. Gittikleri yerde koca yapılar yapan Enstitü öğrencileri, böyle bir coğrafya gezisinin giderini emekleriyle sağlıyordu. Yalnız Enstitüden Enstitüye değil, kumanyasını battaniyesini yüklenip öğretmenleri başlarında çevre köylere de yapılan yatılı inceleme gezileri coğrafya amacı da taşırdı.

Hasanoğlan'a giden Çifteler yapıcı ekibinden Abdullah Özkucur, orada işlerini bitirdikten sonra yaptıkları ilginç yurt gezisini anlatıyor anılarında:

Özel bir vagon ayrılmıştı onlar için. Gezi planlarında Kayseri, Sivas, Malatya, Adana, İskenderun vardı; Özkucur kimi yerleri bir yıl önceki gezide görmüştü. İlk durakları Malatya Akçadağ Köy Enstitüsü oldu; bir gece kaldılar orada. Yöreyi gezip tanıdılar. Adana'nın Bahçe ilçesinde de bir gece kalarak Düziçi Köy Enstitüsüne vardılar. Dönüşte Adana'dan İskenderun'a geçtiklerinde sanki coğrafya uzmanı olmuşlardı. Hele deniz kıyısı onlar için bulunmaz bir fırsattı. Vapur, kayık, balıkçı tekneleri vb. deniz araçları, İç Anadolu çocukları için ilginçti. Belki içlerinde denizi ilk görenler vardı. Orada kimi sosyal çalışmalara katıldıktan sora Ankara katarına takılmış vagonlarına vardılar... Sarıseki, Payas, Dörtyol, Erzin, Toprakkale, Mustafabeyli, Misis, Ceyhan, Adana gibi birbirinden güzel yurt köşelerini görerek Gülek Boğazından dağların arasına giriyorlar. Tüneller geçiyorlar, dereler tepelere aşıyorlar. Pozantı, Çiftehan, Ulukışla, Niğde derken, karlar altındaki Kayseri'ye ulaştıklarında, Erciyaş dağı beyaz bir dev gibi karşılarında yükseliyordu.[27]

Denizi görmeyen Orta Anadolu çocuğu, treni görmeyen Batı Akdeniz çocukları, bu yolla ülkenin coğrafyasını, sosyal ve ekonomik yaşamını tanıma olanağı buluyordu. Gittikleri kaldıkları yerlerde karşılanıp, oranın coğrafyasını inceliyor, tarihi yapıları, fabrika vb. kurumları, sosyo-ekonomik durumu yansıtan kuruluşları görüyorlardı.

Öteki derslerde olduğu gibi coğrafya dersinin zamanlaması da her Enstitünün kendi yıllık planı içinde esnek olarak yer alabiliyordu. Örneğin bir Enstitünün, yıllık çalışmada gerekirse bir sınıfın coğrafya dersinin hepsini bir hafta ya da 15 gün gibi bir zaman dilimine programladığı oluyordu. Ancak orada dersler görüldükten sonra kitaplar rafa kaldırılmıyordu. Her yerde her fırsatta her dersin konuları karşısına çıktığında öğrenci için fırsat oluyordu.

Askerlik Dersleri

Ülke baştan başa yeniden imar edilecekti. Kurtuluş Savaşında kan dökenlerin, inkılâp hareketlerine emek verenlerin hakları ödenecekti. Halkın tarihi ve yaşamına uygun bir kültür yaratılacaktı. Yeteneklilere ve çalışkanlara hakları verilecekti..."[27]

Askerlik derslerinin kendine özgü programı, askerlik öğretmeninin cebinde olurdu. Ancak Enstitülerde askerlik derslerinin önemi ve anlamı başkaydı. Bu önem öncelikle öğrencilerin isteklerinden ileri geliyordu. Enstitü çıkışlı öğretmenler askerliklerini yedeksubay olarak yapacaklardı. Öğrencilerin Enstitüye gelirken sevinçlerinden biriydi bu olanak. Dedelerinin babalarının yüzyıllar boyu "nefer"i olduğu ordunun yedeksubayı olmak onlar için önemli bir kazanım olacaktı. Askerlik derslerine özlemle sarılmalarında bu gerçeğin de payı vardı. İlk yıl, "subaylık yalanmış" diye çıkarılan haber üzerine köylerine dönenler bile olmuştu. 3803 sayılı yasa toplantılarda okunarak, bunun doğru olmadığı açıklanmış, gidenler dönmek istediklerinde geri alınmamışlardı.

Askerlik derslerinin başka bir yönü de öğrencilerin köylü çocukları olarak bu dersin disiplinine yatkın olmasıydı. Ders öğretmenleri her bölgedeki askeri kurumlardan gelirdi. Derslere kız erkek birlikte girerdik. İkinci Dünya Savaşının varlığı da bu derslerin önemini etkiliyordu. Aramızda bir asker bulunması sanki bize güven verirdi. Askerlik öğretmenine durmadan savaşlar ve barışlar üstüne, "savaş çıkarsa ne yapacağımız" üstüne sorular sorardık. Aksu'daki askerlik öğretmenimiz Binbaşı Rasih Bey sanıyorum kurmay subaydı. Pedagog kişilikli değerli bir askerdi. Bize bu soruların yanıtlarını askerlik bilgileriyle verir, sosyal sorunlara da değinir, hak hukuk, ahlak konularını anlatırdı.

Bir Alman savaş uçağı, Yunanistan'ı vururken yara alıp kaçarak Antalya Karahayıt alanına zorunlu iniş yapmış, ya da düşmüştü. Bizim sınıfı topluca oraya götürdü askerlik öğretmenimiz. Dersi için özel izin almıştı. Uçağı ve bir Alman askeri ilk kez görmek bizi son derece ilgilendirmiş ve meraklandırmıştı. Türk askerleri de vardı. Alman, üzgün ve şaşkın, öylece duruyordu. Bir başka ırktan ve dinden gariban biri için üzülüp acımayı hepimiz o gün tattık belki. "Ama asıl gariban olan zavallı Yunanlılar" dedi öğretmen.

Gerek teorik, gerek pratik tüm çalışmalara kızlar da katılıyorduk. Bir derste atış alıştırması yapacaktık. "Göz gez arpacık" çalışmasını önceden yapmıştık. Birkaç deneme mermisi getirmişti öğretmen. Bir tek de gerçek mermi vardı. Ad çekilecek, mermiler kime çıkarsa onlar kullanacaktı. Herkes özellikle gerçek merminin kendine çıkmasını çok istiyordu. Benim asla böyle bir dileğim yoktu. Ama ad çekilince gerçek mermi bana çıktı. Sınıf arkadaşlarım, "Efendim, o boş silahtan bile korkar" dediler öğretmene. Ben de hakkımı başkasının kullanmasını istedim. Ama, "Böylece korkuyu yenmiş olur arkadaşınız, şansını geri çevirmesin" dedi Binbaşı Rasih Bey. O başımızda olduğu için

korkuyu yenmeyi ve mermiyi atmayı denedim. Silahı omzuma dayayıp, çektim tetiği. Ama iyi nişan alamamışım.

Erkekler için askerlik kampı da oluyordu yaz aylarında. Bir de planör kampı. Savaş kaygısıyla lise ve yüksek okullardan "İnönü Planör Kampı"na öğrenciler alınırdı. Havacılığa alıştırıp pilot yetiştirmek içinmiş. Bu kampın öğrencileri içinde Köy Estitülüler büyük bir çoğunluk oluşturuyordu. Orada deneme uçuşu yaparken Aksu'dan bir arkadaşımızın yaşamını yitirdiğini Çifteler'de stajda iken öğrenmiş, günlerce üzülmüştük.

Askerlik derslerimiz ve kamplar Yüksek Köy Enstitüsünde de sürdü. Orada kızlar ayrı ders görüyor, özellikle geri hizmet teknikleri, bilgi ve alışkanlıkları kazandırılıyordu. Örneğin, mors alfabesini, ilkyardım vb. konuları çok iyi öğrenmiştik.

Nuri Teoman (Teoman Paşa), Sıtkı Ulay, genç kurmay yüzbaşılar olarak erkeklerin askerlik derslerine gelirlerdi Ankara'dan. Başka askerlik öğretmenlerimiz de vardı. Orada da erkekler yazları askerlik ve planör kampına giderler, dönüşlerinde ilginç kamp anıları anlatırlar, kimileyin abartırlardı. Erdal İnönü'yle aynı kampa düşen arkadaşlar anlatmıştı: İçinde taşlar, otlar olan sert yataklar varmış. kimi öğrenciler nöbetlerinde İnönü'nün çadırına böyle bir yatak koymuşlar. Ama o hiç şikâyetçi olmamış. Bunu komutan duyup yatağı değiştirtmek istediğinde İnönü, "Hayır komutanım, ben yatağımı vermem" diyerek ayrıcalık istememiş.

1945 yılının 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'na katılmak için Hasanoğlan ekibi olarak stadyuma geldiğimizde önde bayrak taşıyordum. Orada görevli büyük bir komutan koşarak geldi bizim sıraya: "Merhaba gençler" dedi önce. Benim önümde durarak alnımdan öptü. Antalya'daki askerlik öğretmenimiz Rasih Bey'di. Biz büyümüş, "gençler" olmuşutuk; öğretmenimiz de büyük bir komutan olmuştu. Her Enstitülünün böyle ilginç anıları vardı askerlik dersleriyle, kamplarla ilgili.

Ancak, Enstitülerde yıkım başlandığında, en üzücü vuruşlardan biri o çok sevdiğimiz "askeriye"den gelecek, en çalışkan ve askerliğe özenen birçok Enstitülü, yedeksubay okulundan çavuş çıkarılacaklardı. Biz genç insanların böyle bir tutumu o dönemde anlamamız kolay değildi. Çok mutlu ve güvencede olduğumuzu düşündüğümüz o günlerde biri bunu söylese, "Olur mu öyle şey, biz askerlik dersini, askerlik öğretmenlerimizi çok seviyoruz. Onlar bizim çalışkan, yurtsever ve dürüst olduğumuzu biliyorlar. Bize askerlikten asla böyle bir kötülük gelemez" diyebilirdik.

Ama bu oldu. O yıkım döneminde, kötü politikacıların gericilerin yaptığı yetmiyor gibi, erkek arkadaşlarımızın gençliğine, subaylık özlemlerine kıyan büyük bir kıyım da askerler kanadından geldi ne yazık. En çalışkan ve disiplinli olanlarımızdan birçoğu, subaylık hakkı verilmeyip, çavuş ve er olarak kıtaya gönderildiler. Bunun ne demeye geldiğini o dönemin okumuş köylü genci olup da subaylık özleyenlerden başkası kolay anlayamaz. Hepimiz için büyük üzüntü olan bu yarayı alanların yıllarca anlatılmaz acılar yaşadığı, çeşitli anılardan ve başka yazılardan anlaşılıyor.

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 106.
2 Köy Enstitüleri Öğretim Programı, s. 5.
3 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*, s. 37.
4 A. Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, s. 162.
5 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 573.
6 Dr. A. Ferhan Oğuzkan'ın yazısı, *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 12.
7 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 252.
8 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 6..
9 F. Kirby, Türkiye'de Köy Enstitüleri, s. 131.
10 *Tonguç'a Kitap*, s. 125.
11 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 89.
12 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 77.
13 Fakir Baykurt, "Köy Enstitülerinin Yazın Yaşamına Katkıları", *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s.181.
14 M. Makal, *Bozkırdaki Kıvılcım*, s. 85.
15 *Köy Enstitüleri Defteri*, Sayı 2.
16 Ş. Tekben, *Canlandırılacak Köy Yolunda*, s. 102.
17 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 13-14.
18 Mahmut Makal'ın yazısı, *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, Sayı 94, 1994.
19 Aksu Köy Enstitüsü Müdürü Talât Ersoy'un anıları, *Köy Enstitüleri 2*, s. 89.
20 Köy Enstitüleri Öğretim Programı, s. 76.
21 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 571.
22 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 258 (kimya öğretimi).
23 F. Baykurt, *Dorfinstitute in der Türkei / Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 27.
24 Mahmut Makal'ın yazısı, *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 352.
25 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 482.
26 *Agy.*, s. 542.
27 A. Özkucur, *Köy Enstitüleri Destanı*.
28 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 13.

güzel sanatlar ve eğitimi

Güzellik Tohumları

"... Felsefe, sanat, müzik, bilim, teknik; hayattan korkmayanlarla, onu seven, kayıtsız şartsız bir tutkuyla bağlanabilen insanlarla yaratılır. Yeni kültür hayatı, yeni dünya görüşlerine göre örgütlenmiş yeni insanlarla beslenir. Özleyeceğiniz, kavuşmak isteyeceğiniz ortam bu olmalı... Onun için bu olanakları içinde saklayan halka dönün. O tükenmez kaynaktan güç ve esin alın..."[1]

Köy Enstitülerinde etkin alanlardan biri de sanat eğitimi ve güzel sanatlar kültürüydü. Bunun anlamı, güzel sanatları amaçlamak ya da sanatçı yetiştirmek değildi. Güzel sanat alanlarını kullanarak, eğitim ortamını ve niteliğini zenginleştirip bu yolla toplum ve bireyin sağlıklı gelişimine olanak yaratmaktı. Bu nedenle, güzel sanatlar alanı ve sanat eğitimi çalışmalarının Enstitülerdeki yeri, gerek fen ve sosyal bilim alanı, gerekse teknik sanatlar ve tarım dersi alanı çalışmalarından daha önemsiz değildi. Bu alan çalışmaları, müzik, resim-iş, süsleme sanatı, ulusal oyunlar , tiyatro vb. etkinliklerdi.

Ancak öteki alanlarda olduğu gibi bu tür çalışmaların uygulama yöntemleri de klasik okul yöntemlerinden farklıydı. Sanat alanı ders ve çalışmaları da kendi alanlarının işleri içinde yapılıyordu. Tonguç'un bu konu üstünde başka eğitimcilerde görülmediği kadar durduğu, bunu herkesin anlaması için var gücüyle çaba gösterdiği görülür. Ona göre bu kültürel etkinlikler içinde öğrenci yalnızca seyirci, yalnızca dinleyici, yalnızca izleyici olmayacaktı. Ya da, bir resim, bir süsleme için birçok zaman ve madde tüketmeyecekti. Gerek bireyin eğitimi açısından, gerekse toplum açısından önemli olan, bunlarla birlikte her öğrencinin bu alanlarla dolaysız ilişki kurup etkinleşmesi, bu yönden olan gereksiniminin karşılanmasıdır. Her öğrenci halk oyunlarını oynayacak, şarkı

türkü söyleyecek, tiyatro yapacak, çalgı çalacaktır. Bunları iş içinde gerçekten yaparken etkinleşecek, doyuma ulaşacak, kişiliği zenginleşecek, beceriler kazanacak; bu etkileşim içinde yetenekler de ortaya çıkacaktı doğal olarak. Ama asıl amaç sanatçı yetiştirmek değil eğitmektir. Öğrenci bunları yaparken edilgenlikten kurtulucak, güzelliklerle tanışacak, duygu ve düşüncesi gelişecektir. Böyle bir doyuma dolaylı yolla, yalnız seyrederek, yalnız dinleyerek ulaşmak olası değildir öğrenci için. Futbol izleyicilerinin o şaşırtıcı coşkusu, kimileyin saldırganlığı, böylesine içten gelen bir etkinleşme isteğinin sonucudur. Bu nedenle Tonguç, Hasanoğlan'da modern bir futbol alanı yapma çalışmaları başladığında seyirci için anfilere gerek olmadığını söylüyor; çoğunlukla herkesin oynamasının sağlanmasını, Enstitü müdürlerine, ilgili kişilere durmadan açıklayıp yazıyor:

"Her türlü müzik çalışması kurumun her yerinde serbest olmalıdır. Nöbetçi grupları işlerini bitirince ya da işten serbest kalan öğrenci kümeleri, tek tek çocuklar, Enstitü binalarının içinde, dışında, tarla kenarında, bahçelerde, ahırlarda, yollarda müzik aleti çalmakta serbest bırakılmaladır."[2]

O, eğitimde kültürü, sanat olanaklarını bir azınlığın entelektüel uğraşısı olarak gören seçkinci yaklaşımın karşısındadır. Bu nedenle Köy Enstitülerinde, gösteri niteliği taşıyan ve bir grubun hazırladığı, çoğunluğun seyirci olduğu müsamereler yerine, çoğunluğun coşkuyla katılacağı eğlenceleri önerir. Ayrıca, yeni insanı yetiştirmeye aday olan Enstitü çıkışlı öğretmenlerin, kendi öğrencilerini de aynı yöntemle yetiştirebilmek için bu etkinlikleri doğrudan yapabilecek, başkalarına öğretecek donanımda olmaları gerekiyordu. Bu nedenle onlar, güzel türkü ve şarkılar söyleyen, çalan, iyi bir folklor oyuncusu olan, eliyle güzel işler, süsler, resimler yapan, bu konulardan anlayan öğretmenler olarak yetişmeliydi.

Bu bağlamda üstünde durduğu başka bir sorun, bu yazının başındaki alıntıda ele aldığı konudur. Çağdaş teknolojinin ve gelişmelerin yarattığı kültürün yerine oturması için, halk yığınlarının kendi kültürleri içinde biçimlenen özlemlerine, beklentilerine kulak vermek gerekirdi. Yeni kültürel etkinlikler bunların karşılanmasını amaçlamalıydı. Çünkü kültür öncelikle toplumun yaşama biçimidir. Halkın yaşamı ilkel de olsa insanoğlu bu ilkel yaşamla başetme çabası içinde sağlıklı, dayanıklı değerler üretmiştir. Toplumun yaşama biçimini, kendi sağlıklı değerlerini yok sayarak, yada atlayarak, yeni bir eğitim ve kültür yaratılamazdı. Bu nedenle halk yığınlarının yüzyılların içinden geçip gelen güzellik birikimlerinin sağlamlarını, işe yararlarını eğitimde kullanmayı seçer ve ister. Anadolu kültürünün güzelliklerini, Enstitü eğitim ortamında çağdaş teknik ve olanaklarla zenginleştirip, güzelliğini ortaya çıkararak, yeni insanı yetiştirmede kendine yabancı olmayan bu değerleri kullanmayı amaçlar.

Güzel sanatlar alanının Enstitü sistemi içindeki yerini ve önemini onun bu görüşleri biçimlendirir. Özetlemek gerekirse: Bireyin sağlıklı ve çok yönlü gelişimi için bu etkinliklerin eğitimde doğrudan ve dolaysız kullanılması Gelişim Psikolojisi yönünden gereklidir. Bu nedenle eğitimde Amaç, yalnızca seyretme,

izleme dinleme yerine, bunları herkesin kendinin yapabilmesi ve yapma olanağı bulmasıdır. İkincisi eğitimde ve kültürde evrensel amaçlanırken, yerel değerlerin göz ardı edilmemesi, yılların içinden geçip gelerek sağlamlaşan halk değerlerinin eğitimde evrensel ölçülerle geliştirilerek, çağdaş yüzünün yeniden halka ulaşmasını sağlamak, sosyo-kültürel bir gereksinmedir. Üçüncüsü, Köye kültürel etkiler taşıyacak kişiler olarak Enstitü öğrencilerinin bu donanımda yetişmeleri kültür ve eğitim politikaları yönünden zorunludur.

(UNESCO'nun "On Yıllık Kültürel Gelişme" çalışmaları içinde bir gerçek dikkati çekiyor: Rusya'da sosyalist kültürün dev boyutta gelişip dünyaya ün saldığı dönemde yurtdışında yapılan gösterilerde, uluslararası sanat, hiçbir ülkede Rus sanatçıların önüne geçememekteydi. Yurt içinde dev kültür merkezleri, görkemli tiyatro yapıtları, bale ve cimnastik salonları dolup taşıyordu. Halkın bunları görmesi izlenmesi için kolaylık sağlanıyordu. Spor da öyleydi. Ancak, bunlara karşın, bu etkinliklerin okul eğitimi yoluyla Rus insanının tümüne ulaşıp ulaşmadığı, o dev güzel sanatlar endüstrisinin halkın kültürel gelişmesine gerçek katkıyı sağlayıp sağlamadığı, yeniden yapılanma döneminde tartışılan önemli konulardan biri oluyor. Bu kaygıyla nerde yanlış yapıldığı, neyin atlandığı bulunmaya çalışılıyor. Ülkedeki güzel sanatlar sanayisine ve gösteriye dönüşmüş olan görkemli kültüre karşın, Rus eğitiminde herkesin kültür ve sanattan yeteri kadar yararlanıp yararlamadığı şeklinde bir sorunla karşılaşılıyor. dahası bozulma başladığı kanısına varılarak yeniden yapılanma ile bu açığın kapatılması gündeme getiriliyor.

(Konumuz dışı olan bu örnekle şuraya gelmek istiyorum. Eğitim açısından, toplumun ve bireyin ruh sağlığı açısından önemli olan, seyircilik ya da dinleyicilik kadar, insanların hepsinin, özellikle yetişme çağında bu kültürel etkinlikleri gerçekten yaşaması, bu yolla eğitilmesidir. İyi bir dinleyici, iyi bir izleyici olmanın, insanın incelmesinin yolu böyle bir eğitimden geçer, yetenekler bu yolla ortaya çıkar. Evrensele bu yolla ulaşılır. Sanatın eğitimde kullanılması amacında tüm toplum bireylerinin gelişim çağında o güzelliklerden etkilenmesidir önemli olan.)

Köy Enstitülerinde bireyin ve toplumun sağlıklı gelişmesini etkilemek için, halk kaynağına dayanarak, kendi kültürünün uygun sanatsal alışkanlıklarını ve evrensel sanatın öğelerini eğitimde kullanmak, Tonguç'un önemle üstünde durduğu bir sorundur. Bu konudaki görüşlerini Gazi Eğitim resim-iş bölümünü kurduğu yıllardaki uğraşları içinde geliştirmeye başladığı görülür.

Köy Enstitülerinin başta gelen genel ilkelerinden, çalışmalarından biri iş içinde eğitim ve üretimse, ikincisi de kültür ve sanat zenginliği içinde eğitim, güzel sanatlar kültürü içinde eğitimdir. Gür bir kaynaktan gelen halk türküleridir, oyunlarıdır; çağdaş müziktir.. Ama önce de değinildiği gibi bundan amaç, sanatçı ya da gösterici yetiştirmek değil, o güzellikler içinde herkesin yoğrulması, payını alması içindir. İş yapmak, güzellik yaratmaya giden bir yoldur ona göre.

Resim-Elişleri

"Enstitülerde artık eksik bulmaya başladığım şeylerden biri güzellik anlayışı ve güzellik için emek harcanmasıdır. Her Enstitü öyle bir duruma gelmiş bulunuyor ki bu uğurda biraz gayret, Enstitüleri çiçeğe, resme, güzel yazıya ve eşyaya boğar. Bu kurumlarda öğrenci defterlerinin, diplomaların yazısından tutun da yemekhanelere, yatakhanelere, binalara, bahçelere, hayvan koşumlarına, arabalara, boyunduruklara, çuvallara, heybelere, kanepelere, nöbetçi kulübelerine varıncaya kadar her şey kendine özgü güzelliklere bürünmüş olmalı. Çirkin olan her şey Enstitülerde asla yer bulmamalıdır..."[3]

Bu anlayışın temelleri daha eğitmen kurslarında, deneme öğretmen okullarında barakaların, çadırların önlerine, yanlarına dikilen ağaçlarla, ekilen çiçek tohumlarıyla atılıyor. Müdürlere yazdığı 9 Ağustos 1941 günlü bir mektupta: "Kolay ve çabuk çiçek yetişen yerlerde, binaların girişleri, yemekhane gibi birimlerin pencere içleri saksı çiçekleriyle süslenmeli. Öğrenciler bunları yetiştirmeye, bakmaya alıştırılmalı... Uygun kapı önlerine, sundurma kısımlara asma yetişen yerlerde asma çubuğu dikilerek süslenmeli, bu olmazsa en uygun ağaçlar dikilmeli..." demektedir. Mektubun başka bir bölümünde, " Lâmba asılacak yerlere düzgün ve zarif görünecek çengelli askılar takılmalı. Bunların tavana gelen kısımlarının daire biçiminde boyanması ya da saç kaplanması çok güzel ve yararlı olur. Yatakhanelerde öğrencinin eşyasını asacağı basit, güzel ve ucuz askılar yapılmalı, eşyalar buraya düzgün olarak asılmalıdır..." diyor (*Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 52).

Ülkenin eğitim politikasını yaşama geçirmekten başlayarak, kurumların bahçesindeki çiçeklere, duvarında "zarif" görünecek çengellere kadar ulaşabilmek, bunları ayrıntı saymamak, ancak onun gibi bir eğitimcinin yapabileceği şeydi. Güzellik kaygısı da sağlamlık ve işe yararlılık gibi, eğitim denen olgunun karmaşık örgülerinden, "olmazsa olmaz"larından biridir ona göre. Başta gelenidir. Kuşkusuz bunda kendi alanı olan sanat eğitimi birikimlerinin etkisi de olduğu bir gerçektir. Onun güzellikten anladığı, eğitimi etkilemeyen, öğrencinin işine yaramayan "lüks" ya da "süs" değildir. Enstitüler, "sağlam, bakımlı eşyaları, temiz çevresi ile yalın bir güzellik içinde" olmalıdır. Sanatsal esin taşıyan yaratıcılıklar, düzenlemeler, güzellikler görmek ister çevrede. Çiçekler, ağaçlar, binaların içinin dışının düzenlenmesi, öğrencinin her gün kullanacağı eşyalar, oradaki güzelliğin parçaları olmalıdır. Köy ev ve el sanatlarının çağcıllaşmış biçimleri, ya da modern çizgiler, kurumların çeşitli yerlerini süslemelidir. Yönetici, öğretmen ve öğrencilerin birlikte yapıp yaratıp, birlikte yaşa-

dığı o eğitim ortamında, olanaksızlıklara karşın her şeyde güzellik aranmalı ve bulunmalıdır. Böyle bir güzellik anlayışı oradaki yaşamın vazgeçilmez öğelerinden biriydi.

Onun Enstitüleri, "sağlam, bakımlı eşyaları, temiz çevresi, yalın güzellikleri ile çalışkan insanların yaşadığı" kurumlardı. Öğrencilerin bakımı ve temizliğinden, çiçeklerden, yazıdan, resimden, badanadan başlayarak, Enstitülerin dip köşelerine kadar girecek böyle bir güzellik anlayışı, giderek köylerin ve ülkenin de yaşam biçimi olacaktı. Bu onun derin özlemlerinden biriydi. Enstitü müdürlerine "güzellik" üstüne yazarken bunları düşünüyor, düşlüyordu.

"Sağlam görünümlü, temiz çevresi ile yalın güzellikler içinde uygar bir ülke..."

Ne yaptığını iyi biliyordu. Her şeyi ilk günden yerli yerine koymak gerekirdi. Resim-iş dersleri dahil tüm derslerin temeline gerçek gereksinmelerden yola çıkmayı böyle yerleştiriyordu. Eğitimde önceki eksikleri, yanlışları ve kötü alışkanlıkları sonradan gidermenin kolay olmadığını biliyordu. Sistemin sağlam ilkeleri ilk günden yerli yerine oturmalıydı. En iyinin olmadığı yerde eldeki iyiyi "iyi" kullanarak daha ilk günden güzelleştirmek, gerekiyordu kurumu.

"İnsan eli, beyinle birlikte, insanı öteki canlılardan ayıran en önemli organdır. El becerisi uygarlaşmanın bir öçütüdür. Bu yetenek herkeste bulunur. Önemli olan onu geliştirmek ve kullanmaktır. İnsan, elini kullanmasını öğrenerek doğaya egemen olmuştur, teknolojiyi yaratmıştır... Elin çevreyle, eşya ve doğayla buluşmasında, onları değiştirebilmesinde olağanüstü bir güç ve coşku vardır. İnsanı kendi dışındaki evrenle bütünleştiren, yalnızlıktan, yabancılaşmaktan kurtaran bir güzel heyecandır bu... İster bir iskemle yapın, ister kitap yazın, niteliği ne olursa olsun, bir işten iyi sonuç almak istiyorsanız, tüm benliğinizi ve gücünüzü o işin sağlamlığı ve güzelliğine vermelisiniz."[4]

Resim-elişi öğretmeni ve sanat eğitimcisi olarak bu konuda sağlam görüşleri vardı kuşkusuz. "Resim bir sanattır ama çocuklar her zaman resim çizebilirler ve bu hoşlarına gider; böylece çocuk kendini ifade eder. Güzel resimler bulunan bir okulda çocuklar onlara bakmasını öğrenir, bu yolla güzelliği uygarlığı keşfedebilir... Sanat ve iş eğitimi hareketinin girdiği her okulda resmin değeri çok artmıştır. Güzel bir resme bakmak ve onu incelemeye koyulmak çocuğun kendiliğinden giriştiği bir iştir. Bu alandaki etkinlik çocukların görüşlerini keskinleştirmeye ve onların güzelle çirkini birbirinden ayırabilecek duruma gelmelerine yarar..." diyor.

Onun resim-elişi ve sanat eğitimi görüşü, Gazi Eğitim'de kurduğu Resim-İş Bölümü çalışmaları içinde kendini göstermiş, bu görüşlerine dayanarak *İlk, Orta ve Öğretmen Okullarında Resim, Elişleri ve Sanat Eğitimi* kitabını derlemişti. Gazi Eğitim Resim-İş Bölümü öğretmen adaylarına ve Pedagoji Bölümünün müfettiş adaylarına kazandırdığı alışkanlıklar onun eğitimde güzellik görüşünün izlerini taşır: Sağlam, temiz, yalın bir güzellik...

Ona göre elişi tekniklerini öğretme ve resim yaptırmanın amacı, öğrenciye yalnızca beceri kazandırmak ya da ressamlık öğretmek değil, bu yolla onlara

modern sanat yapıtlarını doğrudan yapma yoluyla sanatı tanımaya alıştırmaktır. Böylece çocuklar sanatın dilinden anlamaya başlayacaklardır.

"Eğitimin kendi uygar ortamını yaratması"nı düşünmeye, resim-iş derslerinde vardığı sonuçları değerlendirirken ulaşmıştır bir bakıma. En kısır bir çevrede bile uygarca bir ortam yaratılabilmelidir. İnsan elinin değdiği her yerde yalın bir güzellik ve sağlamlık olmalıdır eğitim açısından bakıldığında.

Bu nedenle çocuğun eline bir kurşunkalem verip resim yaptırmadan önce, çevreyi iyi düzenlemekten, güzelleştirmekten, başlanmalıdır işe. Kâğıttan, kartondan, tahtalardan yapılan ölü işler yerine, öncelikle işe yarayan araçların, işe yarayan güzelliklerin yaratılması olmalıdır bu alanın konusu. "Enstitülerde artık güzellik görmek istiyorum" diye bu nedenle yazar müdürlere.

Temel ilkelerinden biri yeniden yapmaya yaratmaya, çevreyi uygarlaştırmaya dayanan Enstitülerde, resim-iş dersi ve çalışmalarının böyle bir yeniden yaratmada büyük payı olacağı doğaldı. Örneğin boya, yağlıboya, badana, süsleme vb. uğraşlar estetik yönden bu alanın da uğraşları içindedir. Ama tüm öteki ders ve çalışmalarda olduğu gibi gerçekten süsleme, boyama ve badana yapma olacaktır çalışmalar.

Örneğin Enstitü öğrencileri ilk resim-iş derslerine bir bahçe çitinin yağlıboyasını yaparak, kendi karyola ve dolaplarını boyayarak başlamış olabilirler. Ancak bu işleri yaparken klasik okullarda olduğu gibi alıştırma yapmak için önceden birkaç kilo boya vb. malzeme ve emek tüketmek için ne para ne de zaman vardı orada. Doğrudan işe girişerek, elini aklını, duygusunu katarak, gerçek işleri, süslemeleri en güzel şekilde yapmaya çalışmak ve yapmak gerekiyordu. Alıştırma (temrin) çalışmalarına yer verilmemesi, yapılanın kesinlikle işe yaraması zorunluluğu Enstitü eğitiminin belirleyici ilkesi ve yöntemiydi. Ancak böyle olması, güzelliğin göz ardı edilmesi anlamına gelmiyordu.

Başka bir gerçek daha vardı. Enstitü öğrencileri kuruluş çalışmaları içinde büyük yapıları ve işleri yaparken, zamanla en iyi alıştırmaları yapmış oluyorlar, sağlam ve güzel yapma alışkanlığını gerçek işlerin içinde kazanıyorlardı. Bu onlara iş içinde yetişmenin, iş içinde eğitim yönteminin sunduğu bir olanaktı.

Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nda her sınıfta haftada bir ders saati olarak yer alan ama uygulamada sınırları olmayan resim-iş çalışmalarının amaçlarında öncelikle öğretmen yetiştirme yönünden olan ilkeler yer alıyor:

- Öğrenciyi, inceleme ve gözlemlerini resim, kroki ve çeşitli gereçlerle ifade etmeye alıştırmak
- Teknik dersler konuları arasına girmeyen iş ve resim çeşitlerini öğretmek
- Öğrencilere ulusal motifleri inceletmek, bunları yabancı motiflerden ayırmayı benimsetmek ve kullandırmaya alıştırmak
- Çocuk resim ve işlerinin özelliklerini ve gelişim basamaklarını tanıtmak ve ilkokul resim yöntemlerini öğretmek.

Konuların seçiminde:

- Hayalden serbest konulu resimler yapılması
- Köy düğünü, askere gidiş, yaylaya çıkış, yapı ve tarım çalışmaları, sığır gütme, masallar, tarihsel olaylar vb.
- Kültür derslerinin konularıyla ilgili şemalar, çiçek, taşıt, hayvan, alet ve yapı resimleri
- Biyoloji ile ilgili beden yapısı şemaları vb.
- Resim çalışmalarında, kurşunkalem, mürekkep ve boya kullanarak ve bakarak resimler. Avadanlık, halı kilimler, işlemeler, canlı modeller, modelaj işleri, kalıp alma, alçı dökmek vb.
- Grafik işleri: Ağaç işleri, bunlardan basma, çoğaltma, güzel eserlerden kopyalar. Eğlence programlarına yardım, teksir kartları vb.

Kurs olarak gösterilecek konular:

- Ciltçilik ve mukavva işleri. Harita bezlemek, resim çerçevelemek. Ciltler yapmak, koleksiyon, fiş kutusu, broşür yapmak, Enstitü kitaplarının ve öğrencilerin kendi kitaplarının ciltlenmesi
- Tahta oymacılığı
- Fotoğrafçılık
- Süslemecilik
- Hayvan ve bitki koleksiyonları
- İlkokul için çeşitli ders araçları.

Ayrıca, "belli işlerde olağanüstü yetenek gösteren çocuklar için önlemler alınır, özel çalışmalar yapılır" (Program, s. 114).

Öteki ders ve çalışmalarda olduğu gibi Enstitülerde resim-iş çalışmaları da yalnızca bir ders saatine bağlı değildi. İşlik ve araç gereç bulma olanağı daha çok olduğu için gerek resim, gerekse elişleri konusunda öğrenciler programı aşan bir verimlilik ve özgür çalışma içinde olurdu. Resim-iş atölyelerinde de öbür işliklerde olduğu gibi gerçek işler yapılırdı. Özel yeteneği olan öğrenciler bu işliklerde istedikleri kadar çalışabilir, onların gelişmesi için gerekli özen gösterilirdi. resim işlikleri dersler dışında da isteyen öğrenciye açıktı.

Enstitüye geldiğimiz ilk günlerdi. Daha resim işliği yoktu. Resim öğretmenimiz gelmemişti. Bizim sınıftan Kâmil Önal, marangoz işliğinde güzel bir posta çantası yapmıştı. Eğitimbaşımız Hakkı Rodop, bana küçük bir kutu yağlıboya ve fırça verdi, "Sen de yazısını yaz" dedi. "Hiç yağlıboya kullanmadım" diyecek oldum, "Kâmil de böyle bir çanta hiç yapmamıştı" dedi. Anlattı neler yapacağımı. Çantanın bir yüzüne "Aksu Köy Enstitüsü", öteki yüzüne "Posta Çantası" yazacaktım. Elime bir iki yazı örneği verdi. "Usta elinden çıkmış gibi olmalı" diye ekledi.

Büyük bir iş değildi yapacağım. Ama çanta bir iş için kullanılacak, hem de Enstitünün resmi postasını taşıyacaktı. Böyle bir işi hiç yapmış değildim. Boyayı, fırçayı, kurşunkalemi, silgi ve cetvelimi, çantayı alıp bir köşeye çekildim. Çantanın iki yanını çalışacak biçimde açtım. Ölçerek, önce kurşunkalemle yazıları yazdım belli belirsiz. Yazının çantadaki yerine oturması kötü değildi.

Ama kimi yerlerinde elim titremiş gibi eğrilikler vardı. Onları düzelttim. Kimseye sormadan, göstermeden boyamaya başladım harflerin içini. Eğitimbaşının anlattığı gibi önce çok ince bir birinci kat sürdüm. Kuruduktan sonra çok dikkat ederek ikinci boyayı çektim. Birinci ikinci katların önlü arkalı yazılması, kuruması iki üç gün sürdü belki. Boya iyice kuruyup ortaya çıktıktan sonra bir de ne göreyim! Sanki o tahta çantayı arkadaşım yapmamış, sanki yazılarını ben yazmamışım gibi bambaşka bir posta çantası çıktı ortaya. Ama gene de istenileni yaptığımdan pek emin olmayarak Kâmil Ünal'ı buldum. Eğitimbaşına birlikte götürdük. "Çok güzel" diyerek posta nöbetçisini çağırdı. "Akşam üstü Arabacı Ali'yle gelin, Enstitünün resmi posta çantasını size teslim edeceğim. Mektuplarınız ve her türlü evrak bununla gelip gidecek artık" dedi. O küçük çanta uzun süre Enstitünün postasını taşıdı, getirdi götürdü Antalya'ya. O yaştaki bir öğrenci için kendi yaptığı eşya vb. araçların genelin hızmetine sunulması hoş ve gurur vericiydi. Biz Enstitü öğrencileri yaptığımız her şeyin, yarattığımız güzelliklerin kendimizin ve başkalarının işine yaradığını, her gün kullanıldığını ya da seyredildiğini hep görerek yaşadık.

Zamanla resim-iş işlikleri düzenlenerek hem her Enstitünün gereksinimi olan elişleri hem de öğrencilerin resim yeteneklerini ortaya çıkarıcı çalışmalar yapıldı. Aksu'da ilk yılda, Antalya İlköğretim müfettişlerinden Ressam Şükrü Akhun'un yaptığı resimlerden oluşan bir sergi açılmıştı. Enstitü salonunda günlerce kalan bu sergi gelip geçtikçe bizi etkilemiş, özellikle Erzincan depreminde yakınlarını kaybeden bir kadının İnönü'ye sığınmasını gösteren resim belleklerimize çakılıp kalmıştı.

Tonguç gittiği yerlerde kimlerin iyi resim, karikatür vb. çalışmalar yaptığını sorar, yapılanları görür; öğrencilerle, öğretmenleriyle görüşür, kimilerini başka Enstitülerde göstermek için yanma alırdı. Kayseri Pazaröreri'e gittiğinde, müdür ona Turgut Kavraal'ın resimlerini ve karikatürlerini gösterdi. Gerçek bir yetenek vardı karşısında. "Çocuğunun bitlerini ayıklayan bir köylü kadını resmi" karşısında şaşırıp kaldı. Ama şaşkınlığı kadının bit ayıklamasından değildi. O yıllarda ülkemiz köylerinde bitlenmeyen yok gibiydi. Onu hayrete düşüren ve şaşırtan bu resmin, 1900'lerin başında yaşamış olan Alman ressam ve heykeltraş Heinrich Zille'nin, ünlü tablosunun tıpkıbasımı gibi olmasıydı. O da eşiğe oturup çocuğunun bitini ayıklayan bir kadın resmi yapmıştı. Ama Turgut ne o resmi biliyordu, ne Almanca kitaptaki örneğini görmüştü. Tonguç, öğrenciyle ve öğretmeniyle uzun uzun konuştu, önerilerde bulundu. Müdüre, Turgutu'un sanatsal çalışmalarını desteklemesini söyledi. Bu öğrenci sonradan Yüksek Köy Enstitüsü'ne gidecek, ama kişisel nedenlerle güzel sanatlar bölümünü seçmediği, çalışmalarının özel olarak desteklendiği görülecektir.

O günlerin olanakları elverdiği oranda kimi Enstitüde fotoğrafçılık da bu alanda yapılan çalışmalardan biriydi. Tonguç'un kendisi de, sanatsal değeri olan fotoğraflar çekerdi. Enstitü ve köy yaşamıyla ilgili fotoğrafları gerekli yerlere gönderir, bu fotoğraflar öğrencilere gösterilirdi. Meraklı olan öğretmen ve öğrencilerden fotoğraf makinesi edinenler, Enstitünün makinesini kullananlar, onun yaptığı gibi Enstitü yaşamının "iş durumu"nda fotoğrafını çekerlerdi.

Kimi Enstitülerde karanlık oda çalışmaları da başlamıştı. Köy öğretmenlerinin fotoğraf çekebilmesi köyler için büyük bir değişiklik olacaktı.

İç süslemeciliği, heykel vb. çalışmalar her Enstitünün olanakları oranında gelişiyordu. Bu etkinlikler Yüksek Köy Enstitüsü'nde bölümlerin dersleri arasında yer alıyor, öğrenciler uzman öğretmenlerce yetiştiriliyordu.

Müzik Dersleri ve Çalışmaları

> *"... Her Enstitüde başta radyo olmak üzere gramofon, mandolin, davul zurna, kaval gibi müzik aletlerinin bulunması şarttır. Bunların alınması için hiçbir şey esirgenmemeli... Çocukların kendi kendilerine kaldıklarında çalıp öğrenecekleri aletler çok sayıda alınmalı ve serbestçe dağıtılmalıdır..."*[5]

Atatürk, "Cumhuriyetin temeli kültüre dayanacaktır" demiş, "müziksiz devrim olmayacağı"nı söylemişti. "Ulusal müziğimizi köylerde çobanların çaldığını, onu Batı düzeyine çıkarmak için dört yüz yıl beklenemeyeceği"ni vurgulayarak Ankara'da müzik öğretmeni okulu (*Musiki Muallim Mektebi*) ve konservatuvar kurdurmuştu.[6]

Ancak öteki alanlarda olduğu gibi okullarda müzik eğitimi de Atatürk'ün özlemindeki işlevini yapamıyordu. Halk ezgilerinden ve kültüründen yararlanmadan, yalnızca Batı kaynaklı şarkılardı okullarda öğretilen. Sözleri bile Batı kaynaklı olan bir çeşit "eğitim müziği" oluşuyordu ülkemizde. Elbet bunlar kötü ya da düzeysiz değildi. Her biri Schubert'in *Serenad*'ından düzenlenmiş *Güzel Çoban* ya da Mozart'ın *Türk Marşı* gibi parçalardı. Ama bir kültür öğesi olarak halkın kendi müziği yenileşmedikçe Batı kaynaklı öğelerle bağdaşmıyor, kaynaşmıyordu. Kendi ulusal ezgilerimizin yeni ölçülerle düzenlenmesi, eğitimde kullanılması gerekirdi. Bu yapılamadığı için dönemin okul müziği toplumda pek tutmamıştı. Halkın özgün müziği olan ezgiler kenarda köşede duran antikalar gibiydi.

Türkiye'de halk ezgilerinin sağlam öğelerinin eğitimde Batı müziğiyle birlikte kullanılmasına, ulusal müziğimizin yeni tekniklerle geliştirilip güzelleşmesine çağcıllaşmasına, Enstitülerdeki etkin müzik çalışmalarının büyük katkısı olmuştur. O dönem, Devlet Konservatuvarı'nda, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde ve radyoda halk müziğinin armonize edilerek söylenmesine başlandığı yıllardı. Bu kurumlarda üretilen halk ezgileri ve çok sesli müzik en çok Enstitülerde kullanılıyordu.

Müzik dersleri ve çalışmaları da kendi iş ortamında yapılıyordu Enstitülerde. Karatahta başında nota ve müzik terimleri ezberletmek yerine, şarkının türkünün doğrudan söyletilmesine geçilip, öğrenciyi etkinleştirerek teknik terim-

lerin bu yöntemle öğrenilmesi sağlanıyordu. Başka bir anlatımla, ezgiler, nota öğrenmek için bir araç olarak değil, doğrudan eğitim için, günlük yaşamda kullanılması için öğretiliyordu. Her öğrenci çalgı kullandığından müzik terimlerinin, notaların öğrenilmesi sorun olmuyordu. Ayrıca, şarkı, türkü ve çalgı öğrenmek yalnızca dersle sınırlı kalmıyor, günlük yaşamda da kullanılıyordu.

Müzik dinleme elbet bir düzey işi, duygulanma ve hoşlanım işidir. Ama önceki bölümde açıklandığı gibi Enstitülerde müziğin önemle ele alınmasından amaç, öncelikle bireyin ve topluluğun dolaysız etkinleşmesi, söyleyip çalmasıdır. Duygusal gelişme yönünden, ruh sağlığı yönünden gerekli olan böyle bir etkinleşme, özellikle o yaşlarda yalnızca dinleme yoluyla sağlanamazdı, ya da az sağlanabilirdi. Bu nedenle müzik eğitiminde doğrudan söylemek ve çalmak önde gelmeliydi. Ayrıca öğretmen adaylarının gelecekteki görevleri yönünden bunun önemi daha da yaşamsaldı. Tonguç bu konuda küçük bir yanlış uygulama ve savsaklama istemiyordu :

"... Her Enstitüde, başta radyo olmak üzere, gramofon, mandolin, ağız armoniği, akordeon, davul zurna, kaval gibi müzik aletlerinin kullanılması şarttır. Bunların alınması için hiçbir şey esirgenmemelidir. Çabuk bozulanların yeniden alınması güç olacağından üç dört adet bulundurmak yolu tutulmalıdır. Çocukların kendi kendilerine kaldıklarında da öğrenebilecekleri müzik aletleri çok sayıda alınmalı, öğrenciye serbestçe dağıtılmalıdır. Her türlü müzik çalışması kurumun her tarafında serbest olmalıdır. Nöbetçi öğrenci grupları işlerini bitirince, bir işten serbest kalan öğrenci kümeleri ya da bireyler, binaların içinde dışında, tarla kenarında, bahçelerde, ahırlarda, yollarda, gelip gitmelerde bir müzik aleti çalmada ya da söylemede serbest bırakılmalıdır."[7]

Böylece müzik söylemek ve çalmak bireyin yaşamına tam anlamıyla giriyor, grupla ya da kendi kendine çalıp söyleme, etkinleşme alışkanlığı kazanılıyordu. Bir yerinde demir dövülen, dikiş dikilen, bez dokunan, makine ve tezgâh sesleri gelen Enstitülerde, bir yandan bunların hepsini bastıran güzel şarkı ve türkülerin, *Ay Işığı Sonatı*'nın, *Tuna Dalgaları*'nın büyülü sesi duyulurdu. Yeni insanın bu kültür zenginlikleriyle yoğrulması isteniyordu.

İkinci amaç ise halk ezgilerinin Enstitüye taşınarak, burada evrensel ritm ve tekniklerle buluşturulup geliştirilmesi, değişmiş, güzelleşmiş olarak öğretmenler aracılığıyla geri gitmesiydi. Köy Enstitülerinde bu amaca en güzel anlamda ulaşılmaya başlamıştı. Müzik yeteneği olan öğrencilerin ve seçkin müzik öğretmenleri ve sanatçıların Yüksek Köy Enstitüsü'nün güzel sanatlar bölümünde toplanması ile bu alandaki çalışmaların akademik ortamı oluşmuştu.

Enstitülerde halkın kültürüne böylesine yer verilmesi ve toplumun bağrından çıkan sağlıklı ezgilerin orada değer bulması ile ulusal müzik öğelerinin toplumun tüm kesimlerinde tutmasına yol açtığı bir gerçektir. Halk kaynağından kopup gelen o ezgiler, toplum yaşamının sözlerini, insanların direncini, başkaldırısını, yada sevgi ve hoşgörüsünü, eleştirisini söylüyordu müzik diliyle. Enstitülerdeki bilinç düzeyinde ve işlere severek sarılmada elbet bu kültürel etkilerin büyük payı vardı. İlk kuruluş yıllarının güç koşullarını aşmadan bile müzik etkinliklerinin büyük payı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ülkemizin değerli kültür ve sanat adamlarından Ruhi Su'nun görkemli özgün müziğinin, Âşık Veysel'in toprak kokan yanık türkülerinin, şan ustası Aydın Gün'ün, besteci Ahmet Adnan Saygun'un sanatlarının çimlendiği ortamlardan biri, gönül ve emek verdikleri Enstitü çalışmalarıydı kuşkusuz. Âşık Veysel'in, "Kara Toprak" türküsünü Hasanoğlan'ın kuruluş yılında Tonguç'un da katıldığı bir köy inceleme gezisinde yaratıp söylediği Abdullah Özkucur'un anılarından anlaşılıyor.

Programda, "her sınıfta birer saat, 4. ve 5. sınıflarda köy okullarına, köy halkına gidecek şarkı ve türküler üstünde çalışmalara yer verilmesi" deniyor. Ama Tonguç'un yukardaki açıklamasından da anlaşılacağı gibi her fırsattan yararlanılarak yapılan müzik çalışmaları saatle sınırlı kalmayarak oradaki yaşamın her alanına yayılıyor, tüm zamanlara renk katıyordu. Enstitü müzik çalışmaları ve yaşamı, anılarını yazanların, anlatanların en çok sözünü ettiği, konulardan biri olarak görülüyor.

Bu anlayış ve yöntemle yürütülen müzik eğitiminin temeli ilk öğrencilerin gelişiyle, kendiliğinden atılıyor. Eğitmen kurslarında, deneme öğretmen okullarında, öteki çalışmalarda olduğu gibi önce herkesin bildiğini ortaya koymasıyla başlıyor. Enstitüye çeşitli il ve ilçelerin köylerinden gelen eğitmen ve öğretmen adayları, daha tanışmadan, söyledikleri yöresel türkülerle, bozlaklarla anlıyorlar birbirlerini. İlk günlerden başlayan eğlence toplantılarında herkes bildiğini nazlanmadan söylüyor, oynuyordu; saz çalan varsa çalıyordu. Kimileri hüzünlü ağıraksak, kimileri sevinçli, dirençli kıvrak, ya da sevi öyküleri olan o türküler, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden gelen öğrencilerin, ortak yaşamöyküleri gibiydi. Alaturkaya kaçanlar oluyor, ama onlar söyletilmiyordu.

Aksu'da eğitmenlerin Cemal Öğretmeni vardı önce müzik işlerine bakan. Sesi güzeldi. Antalya yöresinin, Beydağı ve Tefenni yanlarının türkülerini ustaca söyler, sazıyla çalardı. Bir eğlence gününde "Al Yazmam" türküsünü söyletti eğitmenlere:

Al yazmam dalda kaldı, gözlerim yolda kaldı.

Eğitmenlere Korkuteli'liler de katılmıştı. Alanya'lı ve Akseki'liler ilk kez duyuyorduk böyle hoş bir türküyü. Halk türkülerine ve oyunlarına özel bir ilgisi vardı Cemal Öğretmenin. Şişman bedenine karşın, Antalya ve Burdur'un türkü ve zeybeklerini sanatsal bir kıvraklıkla oynardı. Çoğunlukla söylerken ya da çalıp oynarken Antalya şalvarı giyer, kuşak ve poçu takardı. Böylece şişmanlığı görünmez, kıvrak bir adam olurdu. Eğitmenlere öğrettiği kimi şarkı ve türküyü bize de öğretti. "Yörelerinin türkülerini söyleyecek var mı?" derdi. Sesine güvenenler söylerdi. Böyle bir günde ilk kez Hüseyin Âşık söyledi bizim sınıftan. Sonra öteki Akseki'liler, Ahmet Yıldırım vb. duymadığımız güzel türküler söylediler.

İlk günlerde altı mandolin geldi Enstitüye. Antalya Cumhuriyet İlkokulu Başöğretmeni haftada iki gün gelerek mandolin öğretiyordu bize. İki kişiye birini vererek iki ders grubu yaptı önce. "Daha mandolin gelecek, üzülmeyin"

dedi ötekilere. Kızlardan Ormana'lı Sadiye ile beni aldı gruba. İkimize bir mandolin verdi. Alanya'da mustantiğin karısından ut dersi almaya özendiğim günler geride kalmıştı. Bir eğitim kurumunda, düşte bile göremeyeceğim bir müzik aracı verilmişti elime. Öğretmen dersini verip gidiyor, ikinci gelişine kadar delicesine çalıyor, çalışıyorduk hepimiz.

Bir süre sonra atanan eğitimbaşımız Hakkı Rodop, Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü çıkışlı olup ek branşı müzikti. Bütün çalgıları yetkinlikle çalıyor, Batı müziğini profesyonelce biliyordu. Onun gelmesiyle Enstitüde büyük bir müzik örgütlenmesi ve çalışması başladı. Mandolinler çoğaldı. Akordeon, keman gibi başka çalgılar alındı. Hakkı Rodop, bizim gruptan mandolinde birinci metodu bitirip ikinciye geçenlere birer grup verdi yetiştirmemiz için. Kendi bize ders veriyor, biz de gruplarımızı çalıştırıp yetiştiriyorduk. Çalışmalarımızı denetliyordu. Zamanı gelince yetiştirdiğimiz gruplarda bizi de geçenler oluyor, onlara başka gruplar veriliyordu. Bu yöntemin Tonguç'un önerileri arasında yeri vardı. Müdürlere yazdığı 2 Ekim 1940 tarihli mektupta: "İyi yetişen öğrencilerden, küçük sınıfların yetişitirilmesinde yararlanılması" diyordu. Böylece, bilenin bilmeyene öğretmesi yöntemiyle çok kişi öğrenebiliyordu. İlerleyenler ikinci üçüncü metotları bitiriyor, kemana akordeona geçiyordu. Notaları, klasik batı müziği parçalarını, halk türkülerini ve oyun havalarını çok güzel çalıyorduk hepimiz. Öğretmen adayı olarak birer çalgı öğrenmek zorundaydık. Okul çalgısı olarak en uygunu mandolindi o dönemde. Kimse yapılan o çalışmalarla kalmaz, mandolinini alıp bir köşeye, bir ağacın altına çekilerek, istediği kadar çalışır çalardı. Böylece birçok batı müziği parçasını ve halk ezgisini çalıp söylemeyi öğrenmiştik.

Hakkı Rodop bunun dışında her sınıfa haftada bir saat olan müzik derslerinde tüm marş, türkü ve şarkıları doğru olarak hersınıfa ayrı ayrı öğretiyordu; bu parçalar, sabah toplantılarında ve başka zamanlarda topluca söyleniyordu. Bunları öğretirken, mandolin, keman ya da akordeon kullandığından ve hepimiz nota bidiğimizden kolay öğreniyorduk. Önce İstiklal Marşı, Ziraat Marşı gibi marşları öğretmişti. Öğrendiklerimizin çoğunu biz de çalıyorduk. Bir de sabahları oynadığımız oyunların müziğini de öğrenmiştik çoğumuz.

Eğitimbaşı bunları kolayca ya da tek başına yapmıyordu. Uzun süre Aksu Köy Enstitüsü müzik başkanlığı yapan Dursun Kut, örgütlenmeden, yönetimden ve tüm müzik çalıştırmalarından sorumlu ve yetkiliydi. Geçici bir müzik kulübesi yapılmıştı. Burada pikap ve amplifikatör vardı. Enstitünün her yerinden duyulan müzik yayını oradan yapılırdı. Ancak gerek zamanı, gerekse hangi müziğin çalınacağını ayarlamak kolay değildi. Dursun Kut, eğitimbaşının rehberliğinde, aksatmadan yapardı o işi. Halk türküsü plaklarının arasına klasik parçalardan da koyarak, Enstitüyü klasik batı müziği dinlemeye alıştırıyordu. Dinlemek hoşumuza gidiyordu. İlk günlerde bir iki, giderek artırıyordu plak sayısını.Çoğumuz mandolin vb. çalgılar çaldığımız için klasik parçaları severdik. O yıllarda halk ezgilerini içeren plaklar azdı zaten. Müzik yayını için, sınıflarda kuramsal derslerin görülmediği, serbest okuma saati yapılmadığı zamanlar olması gerekliydi. Çoğunlukla sabah oyunlardan önce kahvaltı sıra-

sında, kalk saatinde, öğle yemeği sırasında ve akşam üstleri dinlenme sırasında çalıyordu. Bahçede voleybol oynarken, arakadaş arkadaşa banklarda otururken, ya da atölyede iş yaparken, *Mavi Tuna, Volga Volga, Türk Marşı* gibi gibi ünlü yapıtlar dinletirdi bize Dursun Kut. Ayrıca öğrencilerin sürekli yanlarına almadıkları akordeon, keman vb. çalgıların müzik kulübesinde saklanması, alınıp verilmesi, orkestra ve koro çalışmalarının düzenlenmesi gibi işleri yönetip yönlendiriyordu. Orketrayı her zaman o yönetiyordu.

İlk yılda kimi Enstitüde müzik öğretmeni bulunamadığı olmuştur. Ama öteki öğretmenlerden bu alana ilgisi olanlar ve çevreden bulunan ustaöğreticiler müzikçi gelinceye kadar çalışmaları eksiksiz yürüttüler. Dahası onlardan bir bölümü sonuna kadar Köy Enstitülerinin demirbaş müzik öğretmenleri olarak kaldılar, çok başarılı çalışmalar yaptılar. Beşikdüzü'nde İlkokul öğretmeni Mehmet Kamacı, Kızılçullu ve Aksu'da görev alan Mehmet İnal böyle öğretmenlerdi. Zaman içinde Enstitülere alanının uzmanı müzik öğretmenleri geldi. İçlerinde beste yapanlar vardı. Öğrenci şiirlerini besteleyenler oldu. Kastamonu'da Bedri Akalın, Hasanoğlan'da Mehmet Öztekin, Kızılçullu ve Aksu'da çalışmış olan Mehmet İnal, Çifteler'de (orkestra şefi Gürer Aykal'ın babası) Salih Aykal vb. gibi.

Mandolin öğrenme zorunluluğu yanında, akordeon, keman, piyano, saz, kaval, vb. çalgıları iyi çalan birçok öğrenci yetişti. Her Enstitünün iyi yetişmiş orkestrası, korosu, kimilerinin bandosu vardı. Ulusal bayramlarda Enstitüler alanlara bu etkinlikleriyle girerler, törenlere coşku katarlardı.

Enstitülerin müzik çalışmaları, yüksek bölüm öğrencilerinin staja gelmeleri ve sonradan öğretmen olarak atanmalarıyla daha çok renklendi. Ruhi Su, Âşık Veysel, Faik Canselen, A. Adnan Saygun vb. müzik ustalarının yapıtları bu yolla Enstitülere akıyor, oralarda etkin bir müzik kültürü gelişiyordu.

Enstitülerde Tiyatro

> *Kitaplardan alınan, anlam ve esprisi kavranılmadan oynanan temsiller, buralarda çok sıkıntı yaratmakta, karikatür durumuna düşmektedir. Onun için konu seçerken çok dikkat etmek, çocukların en çok hoşlandıkları şeyleri seçerek programa almak yolu tutulmalıdır..."*[8]

O yıllarda Anadolu için tiyatro, kasabalara gelen kantocuların, tuluatçıların oyunları olarak biliniyordu. Okul müsamerelerinde oynanan kimi oyunlar ise halkı etkileyecek düzeyde olmuyordu. İllerde ve kasabalarda halkevleri zaman zaman yaptığı amatör tiyatro çalışmalarını halka gösteriyordu. Ankara, İstanbul gibi bir iki büyük kentte modern tiyatro gelişmekteydi.

Köy Enstitülerine gittiğimiz ilk aylarda öğrenciler, ulusal oyunlar, müzik, şiir gibi etkinlikler yanında köyden getirdikleri ve Enstitü yaşamından çıkardıkları seyirlik konuları eğlence günlerinde oynamaya başladılar. Bunlardan çoğu daha önce köylerde görülen, halk arasında yaygın öykünmeler, monolog ve doğaçlama yoluyla sergilenen; kimileri yeni yaşamdan esin alınarak kısa sürede düzenlenen ortaoyunları olurdu. Bir Enstitülü, bunu şöyle dile getiriyor:

"Hazır oyun ezberlemeye kalkmaz, uzun boylu hazırlanmazdık. Kadın kılığına girmek için battaniyeye sarınır ortaya çıkıverirdik. Giysimize başkalık vermek için şapkamızı, ceketimizi ters çevirirdik. Öğretmenin rehberliğine bile gerek kalmadan hazırlanırdık. Oyunlarımız daha çok köy yaşamından ve Enstitü çalışmalarından olurdu. Konuları arkadaşlarla toplanarak kendimiz bulurduk. Her arkadaş başından geçen ya da köylerinde olan sosyal içerikli bir öyküyü anlatır, beğendiğimizi oynayacak duruma getirirdik..."[9]

Öğrencilerin köylerden getirdiği ortaoyunu çeşitlerinde ve konularında önceleri gülme neşelenme öğeleri ağır basarken, zamanla eğitimsel ya da öğretici işlevi olanların; bölüşüm, adalet gibi sosyal içerikli konuların öne çıktığı görülür. Örneğin Aksu Köy Enstitüsü'nde iki öğrenci köylerinde geçmiş bir olayı, bir eğlence gününde bize oynamışlar, büyük alkış toplamışlardı:

İki kardeş, bir tarlanın yarısını biri, yarısını öteki ekmişti. Suyu ortaktı. Birinin elinde kazma, birinin elinde kürek, yalın ayak ve paçaları sıvanmış, üst başları ıslanmış olarak ayrı köşelerden ortaya çıktılar. Orada su bendi varmış gibi ikisi de ellerindeki araçlarla suyu kendi ekeneğine akıtmak için çaba gösteriyor, ötekinin çevirdiği arkı bozuyordu. Biri, "Büyüğüm olmasan sana yapacağımı biliyorum ama anamın hatırı var" diyordu. Öteki, "Küçüğüm olmasan asıl ben sana yapacağımı biliyorum ama" diyordu. Sonunda ellerindeki araçları atıp kucak kucağa dövüşmeye başladılar. Kıyasıya bir kardeş dövüşünü oynuyorlar, seyirciyi güldürüyorlardı. Birden küçük kardeş büyüğünün iki elini sımsıkı tuttu: "Bak ben senden kat kat güçlüyüm. Kıyabilsem seni bir vuruşta yere yıkarım. Ama kardeşiz. Sana el kaldıramıyorum. Yalnızca kendimi savunuyorum. Kavgasını ettiğimiz bu tarla, sulayacağımız ağaçlar, ürünler ağanın. Emeğimizin karşılığı olarak ikimiz de ondan az bir pay alacağız. Neyin kavgasını yaptığımızı bilmiyoruz" dedi. Ağabey olan birden silkindi, düşündü: "Bu doğru!.. Ama madem sende böyle akıllar vardı, niçin daha önce söylemedin?" diye bir şaplak attı kardeşinin başına; sonra ona sarıldı. "Haydi istediğin kadar sula, nöbet senin" dedi. Oyun günlerce konuşuldu Enstitüde, oynayanlar kutlandı.

Sonraki yıllarda deneye deneye, öğretmenlerin derslerde, ders dışı zamanlarda yaptığı katkılarla, daha gelişmiş oyunlar ortaya çıktı. Önemli bir tiyatro kültürü ve alışkanlığı yaratıldı. Bu yaratmada şiir, öykü yazma ve okuma, roman ve tiyatro türü yapıtların okunup incelenmesi, bunların *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanması gibi etkilerin esin verdiği kuşkusuzdu. Öğrencilerin hazırladıkları oyunları hafta sonu eğlencelerinde özgürce oynayabilmeleri ve karşılarında istekli bir izleyici kitlesi bulmaları da onları bu alana yönelten etkenlerden biriydi.

Başka bir etki ise müzik, ulusal oyunlar vb. ders ve çalışmalarda olduğu

gibi Yüksek Köy Enstitüsü'nde güzel sanatlar bölümünün bulunması ve orada nitelikli tiyatro çalışmaları yapılmasıydı. Dönemin ünlü tiyatro ve opera sanatçılarının bu kurumda öğretmen olmasının, Enstitülerin bu alandaki çalışmalarına büyük etkisi olmuştur. Devlet Konservatuvar'nda görevli Alman tiyatro adamı Carl Ebert, Mahir Canova, Ulvi Uraz, Cüneyt Gökçer, Aydın Gün, Ruhi Su vb. ünlüler öğretmen ya da yardımcı uzman olarak yüksek bölüm güzel sanatlar koluyla yakından ilgiliydiler. Onların yetiştirdiği öğrenciler gerek staj amacıyla, gerekse atanarak Enstitülere gittiklerinde bu alanda edindikleri bilgi ve becerilerini orada uygulama olanağı buluyorlar, Enstitülerin bu tür etkinliklerine çağdaş katkılar yapıyorlardı. Böylece tiyatro geleneği bu kurumların yaşamına yerleşmeye başlamış, gün geçtikçe repertuvarı zenginleşmişti.

Enstitülerde tiyatronun yerini anlamak için Hasanoğlan'da öğrencilerin kendi elleriyle yaptıkları açık hava tiyatrosunun varlığını bilmek yeterlidir. Orada gerek yüksek bölüm, gerek orta bölüm öğrencileri birçok eğlendirici, eğitici, kültürel ve sosyal içerikli oyunu profesyonelce oynuyordu.

Çalışmalar geliştikçe yalnız yerli değil, birçok yabancı yazarın oyunları da sahneleniyordu. 1945 yılında, Ankara Konservatuvarı Tiyatro Bölümü, Hasanoğlan açık hava tiyatrosunda, yeni Amerikan tiyatro yazarı Thornton Wilder'in *Bizim Şehir* adlı yapıtını oynamıştı. Yüksek Köy Enstitüsü Güzel Sanatlar Bölümü'nün öğretmeni de olan Mahir Canova'nın yönettiği bu ilginç oyun, Hasanoğlan'da yüksek ve orta bölüm öğrencileri arasında günlerce tartışıldı. Oyundan birkaç hafta sonra, Güzel Sanatlar Bölümü öğrencilerinden Abdullah Ön ve orta kısım 4/A sınıfı öğrencileri birlikte çalışarak, o oyundan aldıkları esinle, *Bizim Köy* oyununu yazdılar. *Bizim Köy*, 4/A kümesinden otuz kişilik bir grupça, Abdullah Ön yönetiminde açık hava tiyatrosunda başarıyla oynandı. *Bizim Şehir*'in tiyatro tekniğinden yararlanılarak oynanan *Bizim Köy*, Hasanoğlan köylüleri, orta ve yüksek bölüm öğrencileri ve Ankara'dan gelen çok sayıda kültür adamınca ilgiyle izlendi. O da *Bizim Şehir* gibi günlerce konuşulup tartışıldı. Oyundaki köylüleri oynayan oyuncuların başarıları akıl almaz bulunuyor, yürekten alkışlanıyordu. *Bizim Köy*'ün yirmi sayfa kadar olan yazılı metni, *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin 3. sayısında yayımlandı. Dergi kolu tarafından tüm Köy Enstitülerine, örnek almaları, ya da aynı oyunu oynayabilecekleri önerildi.[10]

Enstitü öğrencilerinin sergilediği başka oyunlar yanında yeni bir teknikle yazılıp sahnelenen ve sanatsal, düşünsel değeri yüksek olan *Bizim Köy*, öteki Enstitülerin çoğunda oynandı, eğlence gününe katılan köylülerce büyük bir beğeni ve ilgi topladı. Bu oyun onlara çok yeni şeyler getirmişti. Muhtarından çobanına, çiftçisine kadar hepsinin kendi yaşamlarını estetiğin aynasından yansıtan bu oyun onları sarsmış, gözlerini faltaşı gibi açtırmıştı. Kendi durumlarının ayrımına varmada önlerine bir kapı açmıştı bu oyun. Öğrenci çoğunluğu için de böyleydi.

Ayrıca, Yüksek Kısım öğrencilerince Batı klasiklerinden seçilmiş başka oyunlar da tiyatro dersi uygulamalarında oynanıyor, oradan öteki Enstitülere yayılıyordu:[11]

Zoraki Tabip	Molière	Adapte	Ahmet Vefik Paşa
Kibarlık Budalası	"	Çeviri	Bedrettin Tuncel
Kral Oidipus	Sophokles	"	A. Süha Delilbaşı
Müfettiş	Gogol		Erol Güney - M.C. Anday
Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası	Shakespeare		Nureddin Sevin

Doç. Dr. Tahsin Konur, "Köy Enstitülerinde Tiyatro Eğitimi" başlıklı yazısında, eğitmen kurslarından başlayarak Enstitülerin eğlence günlerinde yer alan tiyatro etkinliklerinin zaman içinde profesyonel düzeylere geldiğine, yerli ve yabancı yapıtların hakkıyla sahnelendiğine parmak basıyor. Eğlendirici ve neşe yaratan yanlarıyla birlikte, eğitimsel işlevi olan tiyatronun Enstitülerin eğlence ve belli günlerinin vavgeçilmez etkinliği olduğuna değinerek açıklamasını şöyle sürdürüyor: "Köy Enstitülerinde tiyatro etkinliklerinin ve Yüksek Köy Enstitüsü programında yer alan temsil derslerinin amacının tiyatro sanatçısı yetiştirmek olmadığı... Ancak başka etkin araçlarla birlikte uygulanan sanat ve tiyatro eğitiminin Köy Enstitülerinde köyün ve köylünün üretim ve sağlık gereksiniminden, eğitimine kadar tüm alanlarda ona önderlik edecek, yaşamına çağdaş bir nitelik kazandıracak yeni tip öğretmen modeli yaratıldığını görüyoruz." Köy Enstitüleri tiyatro çalışmalarını, ulusal tiyatronun çekirdeğini oluşturmada önemli bir katkı olarak görüyor. Yazısında Bedri Rahmi'nin şu övgüsüne yer veriyor:

"Hasanoğlan'da Enstitülerin kuruluş günü olan 17 Nisanı, bu vesile ile yapılan şenlikleri gördüm. Bunlar arasında Gogol'ün *Müfettiş*'ini oynadılar. Ben ömrümde bu kadar zevkle çok az oyun seyrettim. Şenliği görmek için Ankara'dan gelen kalabalık arasında tiyatrodan anlayanlar aynı fikirdeydi. Gogol'ün ruhunu andılar. Şaştık kaldık. İçlerinde aktörlüğü o kadar benimsemiş çocuklar vardı ki onlar iki-üç yıl önce harman yerinde ne kadar doğal harman savuruyorlarsa, sahnede öyle rahat dolaşıyor, rahat konuşuyorlardı. Sanki orada doğmuşlar! Sanki köylerde Molière ile Shakespeare ile Nasrettin Hoca ya da Yunus Emre kadar senli benli olmuşlardı."[12]

Enstitülerde yaratılmak istenen, giderek köylere yayılması düşünülen kültürel ortamın önemli öğelerinden biriydi tiyatro. Hasanoğlan açık hava tiyatrosunda oynanan oyunlar olsun, başka Enstitülerdeki etkinlikler olsun, modern Türk toplumunu yaratmada, halkı bilinçlendirmede önemli katkılar olacaktı. Bunun nüvesi, tiyatronun Enstitülerdeki eğitimsel işlevi ile atılıyordu. Ayrıca çalışmalar çevreye açıktı. Yapıcı ekipler, gittikleri yerlere kendi yörelerinden örnekler götürüyorlar, orada gördükleri bir oyunu dönüşte arkadaşlarına oynuyorlardı. Yalnız Enstitüden Enstitüye değil, staj için, okul yapımı için köylere gidenlerce öteki etkinliklerle birlikte tiyatro da yapılıyor, köylülere unutulmaz anlar yaşatılıyordu.

Tiyatro ile getirilen bildirilerde elbet halkın anlayacağı demokratik söylemler başta geliyordu. Kimi oyunlar köylerin dışındaki geniş çevrelere, kentlere de götürülüyor, bir uyanışın ışıkları çevreye saçılıyordu. Örneğin, Yıldızeli öğren-

cileri Enstitünün bir oyununu Sivas tiyatrosunda, askeri kamplarda oynamışlar, izleyicileri şaşırtmışlardı. Arıfiye'lilerin Adapazarı'nda sergilediği bir oyun, İstanbul basınınca göklere çıkarılmıştı. Kepirtepe grubunun, Cevat Fehmi Başkut'un *Paydos*'unu Trakya'nın çeşitli yerlerinde ve İstanbul'da oynaması yeni bir olay olarak görülmüş, övgü toplamıştı. Bu kurumlardaki tiyatro çalışmalarının eğlendirici ve eğitimsel olmanın ötesinde bir anlamı vardı. Enstitü oyunları, o yıllarda Anadolu'ya giden tuluat tiyatrolarından ve sinemalardan çok yüksek düzeyde olduğu için halkı etkiliyordu.[13]

Ulusal Oyunlar, Beden Eğitimi ve Spor

> *Enstitü bölgesi içindeki köylerde yaşamakta olan ulusal oyunları öğrenciler iyice öğrendikten sonra öteki Entitülerle iletişim yoluyla, orada oynanmakta olan oyunların öğretilmesi de sağlanacaktır. Böylece ulusal oyunların öğretmen adayları aracılığıyla tüm köylere girmesine çalışılacaktır..."*[14]

Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Çifteler Köy Enstitüsü'nde hayran kaldığı etkinlikleri övecek söz bulamıyordu. Özellikle öğrencilerin yüzlercesi birden, akordeon, davul vb. çalgılar eşliğinde halk oyunlarına durduğunda gördükleri ona yoğun duygular yaşatmıştı. Oyunu yöneten öğrencinin, müziğin ritmine uyarak, "Kollar!.. Hoppa!.. Çapraz!.." gibi yönlendirici sözlerle arkadaşlarını harekete geçirip kıvraklaştırması sırasında gençlerin bedensel ve duygusal davranışlarıyla müzik arasındaki coşkulu alış veriş gözlerini yaşarttığında, bir kültür denizinde yüzdüğünü duyumsadı. Ancak kızlı erkekli oynanan oyunları yönetenler hep erkeklerdi. Yanında oturan Rauf İnan'a merakla sordu Yalman:

"Kızlar oyun yönetmezler mi?" İnan, köşede oturan bir kızı yanına çağırdı:

"Bir zeybek oynatabilir misin?" dedi. "Peki" deyip arkadaşları arasına dalan öğrenci, biraz sonra bir ekiple çıktı oyun alanına. Hiçbir hazırlığı yoktu. Arkadaşları çevresine halka oldular, müziği ve onun işaretini beklediler. O sakin tavırlı kız, müzik başlayınca canlandı, kıvraklaştı, bir dağ kahramanı durumuna geçti. Kıvraklığı ve takımını yönetmedeki yetkinliği görülecek şeydi. Yalman, "dünya yüzünde yeni bir insan soyu tanımış gibi" esenlik ve coşku duydu. Genç kızın yönettiği ulusal oyun onu büyülemişti.[15] Yalnız Çifteler değil, başta Hasanoğlan, başka Enstitüleri de gezip oralarda yeni insanın nasıl yetiştiğini çeşitli alanlarda gördü Yalman. Bu gözlemleri ona, *Yarının Türkiyesine Seyahat* kitabını yazdırdı.

Ulusal oyunlar da müzikte olduğu gibi ilk öğrencilerle, eğitmenlerle girmiştir Enstitülere. İlk günlerde başlayan hafta sonu eğlencelerinde öğrenciler

köylerinden getirdikleri çeşitli etkinlikleri ortaya koyarak eğlenirlerdi. Bunlardan başta geleni ulusal oyunlardı. Önceleri her Enstitüde o yörenin oyunları bilenin bilmeyene öğretmesi ve topluca oynanması yoluyla gelişmeye başladı.

"Önce kendi yakın çevremizden, sonra yurdun öteki bölgelerinden derlenmiş oyunları 1200 kişi birden oynardık. Mandolinler, akordeonlar çalınır, davullar zurnalar vurulurdu. İyi bilen arkadaşlar ortaya çıkardı. üçer üçer çok geniş bir halka çevirirdik. Buna göre yapılmış alanlarımız vardı. Gümbür gümbür bütün oyunları ayrı figürlerle oynardık. Bizim o yanlar zeybekler yöresidir. Toprağa 1200 ayak birden vururduk. 1200 ayak birden kırardık" diye anlatıyor Fakir Baykurt.[16]

Ulusul oyunlar Enstitü beden eğitimi programının önemli bir bölümü, günlük yaşama damgasını vuran bir etkinlikti. Her sabah işbaşı saatinden önce topluca oynana oynana güzelleşip gelişiyordu. Programda bu konuda şunlar yer alıyor:

"Ulusal oyunlar, gereksinmelere göre hazırlanan çalışma programlarıyla, sınıflara sırayla gösterilecek ve öğretilecektir. Önce Enstitü bölgesi içindeki köylerde yaşamakta olan oyunları bütün öğrenci iyice öğrendikten sonra öteki Enstitülerdeki oyunların öğretilmesi sağlanacaktır. Oyunların tüm öğrenciler tarafından oynanması yoluyla onlarda ulusal duygu ve hareket eğitiminin kökleşmesi, ritm estetiğinin kazandırılması, eğlenme zevk ve coşkusunun aşılanması sağlanacaktır. Toplumda neşe yaratacak bu alışkanlıkların Enstitülerde gelişerek, öğretmen adayları yoluyla köy toplumuna yeniden götürülmesi amaçlanacaktır. Oyunların öğrencilere tam anlamıyla teknik ve estetik olarak öğretilmesi için iyi bilen öğrenci ve öğretmenlerden, köylerin ünlü oyuncularından yararlanılacak, kendi yöresinin oyunları kadar öteki Enstitü oyunlarının da öğrenilmesi için yetişmiş oyuncular başka Enstitülerce çağrılacaktır." (s. 117)

İlk günden başlayarak, işbaşı saatinden önce sabah cimnastiği olarak davul, akordeon vb. çalgılar eşliğinde ulusal oyunları oynamak günlük yaşamın vazgeçilmez etkinliklerinden biriydi. Sabahın erken saatlerinde toplantı alanına gelen öğretmen ve öğrenciler (yarım saat kadar) topluca ulusal oyunları oynayıp , sonra iş ve derslere gidiyorlardı. Her sabah ve çeşitli eğlence, dinlence zamanlarında yinelenen bu etkinliğin Enstitülerde yarattığı şenlik ve öğrenciler üstündeki eğitici etkileri sistemin önemli bir yanıydı. Gerek ulusal oyunların, gerekse öteki sportif oyunların, başta gelen ilkelerinden biri kesinlikle her öğrencinin katılımı, öğrenmesi ve etkinleşmesiydi. Tonguç'un "olmazsa olmaz"larından biri buydu. Amaç oyun ekibi yetiştirmek değil, öğrencinin bu etkinlikler yoluyla beden kültürü ve kıvraklık kazanması, ulusal ve estetik duygularının sağlıklı gelişmesi, kişiliğinin zenginleşmesi ve kültürlenmesiydi. Yetişmekte olan öğrenci, bu çalışmaları kendi yaparken ulaştığı etkinleşmeyi başka yolla kazanamazdı. Eğitim yönünden bu gerçek önemliydi. Böyle bir coşkunun yarattığı toplumsal duygu ve düşünceler önemliydi.

Enstitülerde halk oyunlarımız herkesin katılımıyla, ezgisi, sözleri ve ritmiyle en iyi şekilde gelişip güzelleşiyor, öğrencilerin davranışlarına yansıyordu. Yörenin ünlü oyunları o yöredeki Enstitüde bir kez daha ünleniyordu. Ege'nin

Bengi, Dağlı, Arpazlı, İzmir ve Muğla zeybekleri; Savaştepe'nin Balıkesir Bengisi; Beşikdüzü'nün Sisdağı Horonu, Yıdızeli'nin Sivas Halayları; Erzurum'un Barları; Cılavuz'un Kars Oyunları her Enstitüye yayılıyordu.

Bu başarının sağlanması için, oyunları iyi bilen öğrenciler, özellikle ustaöğreticiler, Enstitüden Enstitüye yollanıyordu. Örneğin Ege yöresinden çağrılan Çakıcı Usta, ustaöğretici olarak Hasanoğlan'da ve başka Enstitülerde çalışmıştı. İyi bilen öğrenciler gittiği yerde bir yandan oyunlarını öğretirken, oranın oyunlarını da öğrenip kendi Enstitüsüne getiriyordu. Oyunların Enstitüden Enstitüye ulaşmasında, yapıcı ekiplerin de payı oluyordu. Onlar gittikleri Enstitünün ulusal oyunları vb. etkinliklerini öğrenerek dönüyorlar, kendi bildiklerini de orada öğretiyorlardı.

Kız ve erkek öğrencilerin, yönetici ve öğretmenlerin toplu olarak aynı koşullarda yaşadığı bu kurumlarda, sabahın erken saatlerinde, müzik eşliğinde başlayan bu bedensel kıvraklaşmayla, yüzlerce insanın ortak bir ritmle havalanarak yarattıkları sanatsal coşkunun, onların davranış ve düşüncelerinde yüce izler bırakacağı doğaldı. Köy Enstitülerinin ulusal oyunları, işten üretime, teknikten bilgiye koşturan gençliğin yaşamını derinden etkileyip zenginleştiren bir güzellik rüzgârı gibiydi. Enstütülerin özelliğini belirleyen bir ritmdi, kıvraklıktı. Ülkenin yirmi yerinde binlerce gencin aynı saatlerde ortak ritimle zeybeğe durması, Türkiye'nin yeni insanının yeni bir davranışıydı. Yalnız Enstitülerde değil, programda yer aldığı gibi, daha eğitmenler gider gitmez köy okullarında da başlamıştı bu etkinlikler. Yalnız sabahları değil, eğlence günlerinin vb. programların ya da programsız zamanların başta gelen etkinliğiydi.

Unutulmaya yüz tutmuş bu kültür öğeleri, halkevleri aracılığıyla kentlerde de su yüzüne çıkarılmaya çalışılıyordu. Ama yaygınlık yaratmak kolay değildi. Enstitüler yalnızca ekip yetiştirmediği, herkesin katılımını amaçladığı için yaygınlaşması da kolay oluyordu. Ögrenciler gittikleri yerlerdeki şenliklerde bu oyunlarla çıkıyorlardı ortaya. Halkın geleneğinden, geçmişinden süzülüp gelen ritm ve ezgilerin, ilginç folklorik motiflerin güzelleşmiş ve zenginleşmiş olarak ortalığı şenlendirmesi, herkesi şaşırtıyor, onları katılıma çağırıyordu.

Bu konuda ilginç bir olay, 1945 yılı 19 Mayısında Ankara'da yaşandı. O yıla kadar Ankara Stadyumu 23 Nisanlarda, 29 Ekimlerde, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramlarında çeşitli öğrenci gösteriylerle dolup taşardı. Ülkenin her yanından gelen izci grupları, Samsun'dan getirilen 19 Mayıs toprağı, Gazi Eğitim Beden Eğitimi Bölümü'nün İsveç örneği cimnastik gösterileri; havacı, denizci ve karacı Harbiye'lilerin askerlik sıkıdüzeni içinde sergiledikleri birbirinden güzel akrobasi hereketleri, yürüyüş örnekleri vb. gösteriler, stadyumu dolduranlara göğüs kabartıcı coşkular yaşatır, alkışlar toplardı. Bu gösterilerin programlanışı, ritmi ve tekniği, çoğunlukla Selim Sırrı Tarcan vb. uzmanların, Batı'dan taşıdıkları modern cimnastik ve spor bilgilerine göre düzenlenmiş olurdu.

O güne kadar stadyuma ulusal oyun ve ritmler hiç girmemişti. 1945 yılı 19 Mayısında Ankara stadyumunda halkı nerdeyse göklere çıkaran, alışılmamış bambaşka bir hareket sergilendi. Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün 500 kişilik ulusal oyun ekibi, davulları ve çok sayıda akordeonlarıyla Ankara Garının

önünde görününce başladı halkın çığlığı. Daha ekip stadyuma girmeden "Hasanoğlan!.. Hasan-Âli!.." sloganları göklere yükseliyordu. Hasanoğlan'lılar, yüzyıllardır bir yerlerde sıkışıp kalmış halk kültürünün kapısını açmış, o tanıdık sesi ve ritmi stadyuma getirmişti. Artık oradakiler için ilginç olan, ne Gazi Eğitim'li şortlu kızların cimnastik gösterileri ne Harbiye'lilerin havadan ve karadan yürüttükleri görkemli hareketti. Hasanoğlan Köy Enstitüsü Sporbaşı Sıtkı Şanoğlu'nun yönetiminde stadyumda yerini alan 500 kişilik oyun ekibi ve onların müziğiydi halkın ilgi odağı. Oyun Başkanı Zekeriya Kayhan'ın işaretiyle davulun vuruşları ve akordeonlardan arka arkaya boşalan, Bengi, Arpazlı ve Dağlı zeybeklerinin müziğiyle havalanan beyaz gömlekli, lacivert asker kumaşı pantolonlu kızlı-erkekli oyuncular, stadyumu dolduran halkı kendi ritmine ve sesine ortak etmişti. Ankara Ankara olalı halkın sesiyle ve ritmiyle ilk kez böylesine bütünleşiyordu. Halk büyülenmişti. Çoktan kaybettiği bir şeyi bu oyunlarda bulmuşçasına bir sevinç ve coşkuyla ayağa kalkıyor ve bağırıyorlardı: "Hasanoğlan!.. Hasan-Âli!.."

5-6 akordeonun birlikte çaldığı, davulların vurduğu oyunlarla öğrenciler kıvraklaşırken, stadyum, her oyunda yeniden ayağa kalkıyor, yer yerinden oynuyordu. Öğrencilerin değişen müziğe göre değişen ritmine eşlik edenler yeniden harekete geçiyor, çığlıklar yeniden yükseliyordu göklere... Alkışlar, alkışlar, alkışlar... Ancak bir tek üzücü yanı vardı olayın: Atatürk'ün bunu görememesi. Kendi sesimiz, ritmimiz ve kültürümüz karşısında duyulan bu ulusal coşku, Atatürk'ün en çok görmek ve yaşamak istediği, içinde kalan bir özlemdi. Gittiği yerlerde hasta durumda bile Sarı Zeybeğe durması, Harmandalına kalkması bundandı.

Halk, kuşaktan kuşağa geçirdiği ama tam kullanamadığı, ayıp bile saydığı bu öz ritm ve seslerin kenarda köşede unutulmuş olduğunu sanıyordu. Hele okullarda kullanılacağını, yüzlerce kişiyle ve stadyumda davullu, akordeonlu oynanabileceğini, oralara taşınacak kadar değerli olduğunu bilmiyordu. Bunu öğrenince yüzyılların özlemiyle durmadan bağırıyordu: "Hasanoğlan!.. Hasan-Âli!..."

Tek tek Enstitülere gelen, gelişip güzelleşmiş olarak yeniden halka giden ulusal oyunlarımız, yalnız köylere değil, kentlere, stadyumlara da girmişti böylece. Bu etkinliklerin öteki gösterilerden ayrımı, yalnızca seyretmeye değil, herkesin katılımına açık olmasıydı. Ankara stadyumundaki coşkunun bir nedeni buydu. Halk kendinden olan bu hareketlere ve ritme atlayıp katılmak istiyor, bunu oturduğu yerden yapıyor, "Hasanoğlan!... Hasan-Âli..." sözleriyle dile getiriyordu.

Başka bir ilginç örnek, gene aynı yıl, Ankara Palas'ta düzenlenen ve yabancı konukların da bulunduğu bir gecede yaşandı. Tüm devlet büyüklerinin ve yabancı konukların bulunduğu o günkü şölene Yüksek Köy Enstitüsü'nden bir oyun ekibi katılmıştı. Bu bir çağrıydı. Yalnızca dinleyici, seyirci ya da ikili danslarla gecenin tadını çıkarmaya çalışan konuklar, Hasanoğlan ekibine sıra gelince onların sunduğu ulusal oyunların, zeybeklerin kışkırtıcılığına dayanamayarak, kendilerini ekibin içinde bulmuşlar, gençlerle birlikte zeybeğe durmuşlar-

dı. En önce katılan ve oyunları sonuna kadar aksatmadan oynayanlardan biri dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'ydu.

Programda ulusal oyunlar, cimnastik ve spor olarak yer alan beden eğitimi derslerinin amaçları, Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nda "öğrencileri yaşadıkları çevrenin koşullarına göre çeşitli doğa ve toplum zorluklarını yenebilecek güçte, gözüpek, çevik, disiplinli ve yurt savunmasında önemle yer alabilecek şekilde yetiştirmek" olarak açıklanıyor. "Öğrencilerin, tarım ve iş alanlarında sürekli hareketli olmalarından yararlanılarak, bedenlerine atletik bir çeviklik kazandırmak, beden bozuklukları varsa düzeltmek, yürüyüş, koşu atlama ve ulusal oyunlar oynama gibi temel hareketlerle bedenlerine güzellik ve sağlamlık kazandırmaktır" deniliyor (s. 117).

Ulusal oyunlarda olduğu gibi, programda yer alan öteki sportif hareketlerin de halk sporlarından seçildiği görülür. Yürüyüş, dağcılık (kros), kayak, kızak, güreş, atıcılık, avcılık gibi halk sporları ile bisiklet-motosiklet kullanmak, kayak yapmak vb. sporlar sınıflara göre yer alıyor. Bunların mevsim ve olanaklara göre haftanın elverişli zamanlarında, özellikle cumartesi ve pazar günlerinden yararlanılarak yapılmasının sağlanması isteniyor.

Voleybol, masa tenisi (ping-pong), basketbol gibi sportif oyunların da Enstitü beden eğitimi programında önemle yer aldığı ve uygulandığı biliniyor. Köy ilkokullarında çocuklara öğretilecek beden eğitimi ve sportif oyunların Enstitü son sınıf öğrencilerine uygulama çalışmaları içinde öğretilmesi öngörülüyor.

Enstitü beden eğitimi ve ulusal oyunlar programının başka özgün bir yanı, "Bölge Yarışmaları"dır. Aslında bu etkinlikler yarış ve seyir amaçlı olmamaktadır. Ancak bölgede canlılık yaratmak, halkın ve öğrencilerin şenlik yapmasını sağlamak amacıyla yapılan yarışmalar, bölgede gerçekten bir canlılık ve iletişim sağlıyordu.

Yine Programda "Enstitüler, her iki yılda bir, bölgelerine giren köy okulları öğretmenleriyle birlikte toplanarak böyle bir şenlik ve yarışmanın düzenlenmesini yaparlar. Pogram iki yıl önceden Enstitülerce saptanarak köy okullarına gönderilir. Okullar yarışa katılacak öğrencilerini dönem içinde hazırlayarak, istenen günde orada bulunmasını sağlar. Bu düzenlemede Enstitü çalışmalarını içeren büyük bir sergi hazırlanarak, tarım, teknik ve kültür alanlarında alınan ürünler sergilenir. Toplu eğlence niteliği taşıyan bu toplantılarda, müzik, ulusal oyunlar, spor vb. yarışmalar yapılır" deniyor. (s. 120)

Hareketli ve coşkulu bir yaşamı olan Enstitülerde, gerek ulusal oyunlar ve cimnastik, gerekse spor ve sportif oyunların düzenli olarak ve programın sınırlarını aşan bir yoğunluk içinde uygulandığı görülür. Spor kuruluşları ve kimi spor araçları öğrencilerce yapılabildiği ve Enstitü alanı geniş olduğu için, her Enstitüde istenilen sayıda voleybol sahası, ping-pong masası, kızak vb. araçların yapılması sorun olmuyordu. Yapılamayanlar satın alınabiliyordu. Örneğin,Hasanoğlan'ın yetmiş kadar kayağı vardı; öğrencilerce bu kadarı az bulunuyor; onlara "Üzülmeyin, bu yıl gene alacağız" deniyordu.

Öğrenci çoğunluğunun günün her saatinde işte, inşaatta çalıştığı, ata, arabaya, bisiklete bindiği Enstitütü yaşamında, beden eğitimi ve sporun en çağ-

daş ve bilimsel şekliyle ele alınıp benimsenmesi, oradaki eğitimin sağlamlığını gösteriyor. Bu etkinlikler, bugünün ve dünün okullarında olduğu gibi yalnız gösteri, yalnız seyirlik değildi; önemli olan her öğrencinin çalışmalara katılıp etkinleşmesiydi.

Öteki alanlarda olduğu gibi, öğrencilerin köylerinden getirdiği spora yönelik alışkanlıkları da vardı. Özellikle ilk yıllarda bölge köylerinin güreşçi çocukları Enstitülere güreşi sokmuşlardı. Çevredeki köylülerin de katıldığı güreş günleri düzenleniyordu. Bölgesel özelliklere göre yöresel sporlara yeterince yer ve önem veriliyordu. Örneğin karlı bölgelerde dağ sporu, kayak, kızak öğretiliyor, olanlar geliştiriliyordu. Bilenin bilmeyene öğretmesi yöntemiyle her öğrenci bu etkinliklere yeterince katılıyordu. Kız ve erkek birçok Enstitü öğrencisi iyi at binebiliyordu. Öğrenciler bu alışkanlığı köylerden getirmişlerdi. Enstitüde günlük yaşamın işleri içinde ata binmek bir gereksinimdi. O yıllarda tekerlekli taşıtların az olması bunu zorunlu kılıyordu.

Dönemin sportif oyunlarından voleybol kısa sürede Enstitülere girmiş, yeteri kadar oyun alanı yapılmıştı. Sınıflar arası, öğretmen ve öğrenciler arası yarışmalar yapılıyordu. O günlerde yeni sayılan basketbolun da ilk girdiği yerlerden biridir Enstitüler. Hasanoğlan'da özellikle yüksek bölüm öğrencilerinin yararlanacağı modern bir futbol sahası yapılmış, kızların ve kadın öğretmenlerin de oynaması düşünülerek, kızlardan bir futbol takımı kurulmuştu. futbol alanının çevresine oturma yeri yapılmasını isteyenlere Tonguç, "buna gerek yok, futbol bile burada seyirlik değil herkesin katılabileceği, isteyenin oynayabilceği bir etkinlik olmalıdır" demişti. Masa tenisi öğrencilerin ara zamanlarında kolayca yapabileceği bir etkinlik olarak ele alınıp uygun yerlere masalar koyulmuştu. Açık hava masaları bile vardı.

Atletizm, kros vb. sporlar her Enstitüde olağandı. Kentli öğrencilerle yapılan yarışmalarda Enstitülü yarışçıların çoğunlukla kazanması onları şaşırtıyor, kimileyin de kızdırıyordu.

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, "Köy Meselesinin Geleceği", *Tonguç'a Kitap*, s. 96.
2 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 49.
3 *Agy.*, s. 99.
4 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 125.
5 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 50.
6 M.İ. Özturanlı, *Cumhuriyet* gazetesindeki bir yazısı.
7 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 49.
8 *Agy.*, s. 50.
9 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 581.
10 *Köy Enstitüleri Dergisi*, Sayı 3, s. 436.
11 Fahri Yücel, *Köy Enstitüleri Dergisi*'ndeki yazısı.
12 *Kuruluşunun 50.Yılında Köy Enstitüleri*, s. 267.
13 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 268.
14 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*.
15 A.E. Yalman, *Yarının Türkiyesine Seyahat*, s. 30.
16 F. Baykurt, *Dorfinstitute in der Türkei / Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s.

öğretmenlik bilgisi ders ve uygulamaları

Öğretmenlik Bilgisi

Hayatın isteklerine göre eğitilmemiş bireylerden oluşan bir toplum, çeşitli sosyal bunalımlara, şiddetli sarsıntılara uğramakta ve kolayca çöküverecek bir duruma gelmektedir. Bu nedenle bütün zorluklarını göze alarak eğitbilimi bilimsel esaslara göre öğrenmek, ilgililer için ulusal bir görevdir... Modern toplumların yaratılıp yaşatılması işi ve bunun başarılı bir şekilde yapılıp yapılamaması sorunu, eğitimcilerin omuzlarına yüklenmektedir..."[1]

Enstitü öğrencileri, kendilerini çok etkileyen bu yeni ders grubuyla üçüncü sınıftan sonra karşılaştılar. Daha önceki ve sonraki öğretmen yetiştiren kurumlarda "Meslek Dersleri" adı altında okutulan bu derslerin adı, Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nda "Öğretmenlik Bilgisi" adıyla yer alıyordu. Öğretmenlik mesleği kazandırma programı, birinci olarak "genel kültür" (yaşamı ve dünyayı doğru algılama kültürü); ikincisi, öğretmenlik alanının bilgi ve becerileri (öğrencilere neler öğreteçekse); üçüncüsü de nasıl öğreteceği, eğiteceği, yöneteceği gibi mesleğin genel ve özel yöntem, teknik, bilgi ve becerilerini içeriyordu. Bir öğretmenin bu üç konuda donanımlı olması gerekliydi. Bu donanımları ne kadar dengeli olursa mesleğini o kadar iyi yapabilirdi. Köy Enstitüleri Öğretim Programı'nda amaçlara uygun bir köy öğretmeninin iyi yetişmesi için genel kültür ve alan bilgileri ve becerilerini içeren dersler ve bunların uygulama ortamı oldukça zengindi. Öğretmenlik bilgisi derslerinin aslında Enstitü yaşamında bir yandan kendiliğinden uygulanımı yapılmaktaydı. Bu konuları daha derinlemesine ve bilinçle öğrenmeye herkes hazırdı.

Köy okulunda nasıl çalışacaklardı; okulu nasıl yöneteceklerdi; derslerini nasıl yapacaklar, öğrencilerin bireysel yönlerini nasıl tanıyıp, onları yetenekleri-

ne uygun olarak nasıl yetiştireceklerdi? Enstitüde kendi yetişmelerinde olduğu gibi kültür ve iş derslerini birbiriyle nasıl çakıştıracaklar, nasıl iş içinde eğitim yapacaklardı? Köy okulunu nasıl işletme durumuna getirecekleri, öğrenci devamını nasıl sağlayacakları, yetişkin eğitimine nasıl yönelecekleri, köylüyle nasıl işbirliği edecekleri vb. konuları içeriyordu öğretmenlik bilgisi dersleri.

Köy Enstitüleri programı, amaçları ilkeleri, alan bilgileri yönünden klasik öğretmen okullarından farklı ve daha yoğun olduğu için, öğretmenlik bilgisini içeren derslerin çeşitleri, konuları ve yöntemi yönünden de kendine özgü yanları vardı. Programda yer alan öğretmenlik bilgisi dersleri şunlardı (s. 133):

- Toplumbilim ve Köy Toplumbilimi
- İş Eğitbilimi ve İş Ruhbilimi
- Çocuk Ruhbilimi ve Ruh Sağlığı
- Eğitim Tarihi-İş Eğitimi Tarihi
- Öğretim Yöntemi ve Uygulama

Enstitütü çıkışlı eğitimci yazar Cavit Binbaşıoğlu'nun *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi* adlı kitabındaki saptamalarına göre, öğretmen yetiştiren kurumlarda meslek dersleri adı altında okutulan benzer derslerin amaçlarının ilk kez Köy Enstitüleri Programında yer aldığı görülüyor.[2] Bu amaçlar özetle şunlar:

- Öğrenciye eğitimin toplumsal işlevini tanıtmak. Çocuğun topluma uyumunu sağlayan etkileri ve yaşama biçimlerini ve onun bu yaşam içindeki yerini kavratan bilgiler kazandırmak. Eğitim konularının toplum iş ve yaşamındaki değerini gösteren bilgiler vermek. Çocukların ve gençlerin çeşitli çevreler içinde toplumsallaşmasının beden ve ruh sağlığı ve gelişimi üstündeki etkilerini öğretmek. Tüm bunları ulusal eğitim uygulamaları içinde gözlemleyebilme yetkinliği verecek bilgiler ve beceriler kazandırmak.
- Öğretmen adaylarını, çocukların yaşlarına göre beden ve ruh sağlığı yönünden inceleyebilecek duruma getirmek, öğrencilerin bir iş öğesi olarak okul topluluğu içindeki çalışmalara katılmalarını ve ulusal ülküye bağlı bir ruhta yetişmelerini sağlayacak şekilde yetiştirmek.
- Adaylara, öğrencileri bedensel ve ruhsal özellikleri, bireysel yetenekleri göz önünde tutularak iş yaşamına katılmalarına yarayacak yöntemlerle eğitmelerini öğretmek. Bu uğurda girişilmiş olan deneyimleri inceletmek ve tanıtmak. Eğitim kurumlarının yapılarını, işleyiş biçimlerini ve bunlarla ilgili örgütlenmeyi tanıtacak bilgiler kazandırmak.
- Adayların iş eğitiminde geçen kuram ve ülkülerin niteliğini araştırmasını sağlamak. Bunların toplum yapısıyla ilgisini anlamaları, eğitim kuram ve deneylerini tarihsel zamanlar içinde irdeleme alışkanlığı kazandırmak vb...(Program, s. 133)

Amaçlarda görüldüğü gibi Köy Enstitüleri öğretmenlik bilgisi dersleri yalnız yöntem öğreten değil, öğrencileri düşünsel ve kuramsal eğitim konuları üstünde bilinçlendirici, bilgilendirici ve bunlardan nasıl yararlanılacağını, neler

yapılacağını öğretici dersler olarak görülüyor. Böyle olduğu aşağıda yer alan ders konularının içeriğinden de anlaşılıyor:

• Toplumbilim konuları, genel eğitim toplumbilimi kavramları:

Köy sosyolojisini içeren bu derslerin konuları şöyle: Toplumsal olaylar, insanı çevreleyen toplumsal bağlar ve ortamlar; köy ve kent ortamları; köyün hak ve ahlak görüşü, birbirleriyle olan ilişkileri, köyün ortak malları gibi köyde eğitimi ilgilendiren konular.

Genel eğitim toplumbilimi kavramları olarak: Eğitimin anlamı, bakım toplumbilimi, bireyin toplumsallaştırılması, vb. konular. Özel eğitim toplumbilim kavramları olarak da: Çocuklar ve gençlerde uyum, arkadaşlık dostluk, eğitim grupları, aile yapısı, okul, köy okulu, toplumsal çevre, toplumsal tipler vb. konular.

• İş Eğitbilimi çerçeve konuları, genel anlamda iş kavramları, eğitbilime konu olan iş kavramları, iş eğitiminin görünüş biçimleri, iş eğitiminin öğeleri, iş eğitimi ve öğretiminin ilkeleri, eğitimi güç çocuklar ve iş konularını içeriyor.

• Çocuk ve İş Ruhbilimi dersi: İş kavramı, çocuğun iş ve oyun karşısındaki durumu; iş ruhbiliminin içeriği; derslerin öğretimi ile ilgili iş şekilleri; iş ve ruhsal yaşam; ruh sağlığı ve iş ilişkisi, iş gören elin ruhbilimsel özellikleri; sınıf topluluğunun incelenmesi vb.konular.

• Eğitim ve İş Eğitimi Tarihi: İlkel toplumlarda ve eski toplumlarda iş eğitimi, bireyin mesleğe hazırlanması ve bunun için eğitilmesi; bireye tinsel değerlerin öğretilmesi ve aşılanması, ilkçağların kültür yaratan toplumlarında iş eğitimi; orta ve yeni çağların kültür yaratan toplumlarında iş eğitimi vb.

• Öğretim Yöntemleri: Bu ders, "genel öğretim yöntemleri" ve "özel öğretim yöntemleri" olarak ikiye ayrılıyor. Genel öğretim konuları: Müfredat programlarının incelenmesi, öğretme yöntemleri olarak sınıf içinde iş, gruplara göre iş içinde eğitim, bireye göre iş içinde eğitim, öğrencilerin serbest inceleme çalışmaları. Özel öğretim konuları olarak da çevre incelemesi, gözlemleme, anlatım araçlarının gelişimiyle ilgili öğretim yöntemleri. Beden çalışmalarına dayanan öğretim yöntemleri. Öğretim yönteminin çocuklara ve yetişkinlere göre değişmesi vb. (Program, s. 132)

Köy Enstitüleri sisteminin dayandığı iş ilkesinin tüm ders ve çalışmaların yöntemini değiştirdiğine, tüm derslerin iş içinde ve iş yöntemiyle yapılması zorunluluğuna daha önce değinilmişti. Öğretmenlik bilgisi dersleri içinde yer alan "yöntem" konusunun bunu içerdiği görülüyor. Öteki ders ve alanlarda olduğu gibi bu derslerin programı ve ilkelerinde de hep üç öğe belirleyicidir. Bunlardan birincisi, kuramsal olan bu derslerin bir ayağının hep iş temelinde uygulamaya dayanması, proje yöntemiyle işlenmesidir. İkincisi köy gerçeğine yönelik amacın hep önde olmasıdır. Üçüncüsü ise çağdaş eğitbilim ilkelerine göre davranılmasıdır. Bu dersler, Yüksek Köy Enstitüsü'nde de ayrı bölümlerin öğrencilerinin hepsine ortak dersler olarak ve daha geniş biçimiyle okutulmuştur.

Daha çok Tonguç'un eğitim görüşlerini ve Köy Enstitülerinin ilkelerini yansıtan "öğretmenlik bilgisi dersleri" programının amaçları, ilkeleri ve konularının, kendinden önceki ve sonraki öğretmen okullarında okutulan "meslek

dersleri" adı altındaki programdan oldukça ilerde ve çağdaş olması dikkati çekmektedir. Örneğin, Binbaşıoğlu'nun aynı yapıtındaki saptamalarına göre "eğitimi güç çocuklar ve iş eğitimi" konusunun ilk kez Köy Enstitüleri programında yer aldığı anlaşılıyor. Çok önemli bir konu olan çocuk ruh sağlığına da ilk kez yine aynı programda yer veriliyor. Köy Enstitülerinden cayıldığında ilk yapılan değişikliklerden birinin, öğretmenlik bilgisi dersleri içinde yer alan ve bugünkü karşılığı "endüstri psikolojisi" olan "iş ruhbilimi"nin programdan hemen çıkarılması olduğu görülüyor.[3]

Köy Enstitülerinde öğretmenlik bilgisi derslerini, çoğunluğu Gazi Eğitim Pedagoji Bölümü çıkışlı Enstitü müdürleri ve eğitimbaşı olan müdür yardımcıları okutuyordu. Çifteler'de Rauf İnan ve Osman Ülkümen, Arifiye'de Süleyman Edip Balkır, Malatya Akçadağ'da Şerif Tekben, Hasanoğlan'da Hürrem Arman ve Rauf İnan, Kızılçullu'da Emin Soysal, Hayri Çakaloz ve Hamdi Akman, Lâdik Akpınar'da Eğitimbaşı Hakkı Rodop, Cılavuz'da Müdür Yardımcısı Asım Artun, Aksu'da Müdür Halil Öztürk ve Eğitimbaşı İsmail Vural'ın, bu dersleri okutan öğretmenlerden kimileri olarak, daha Gazi Eğitim Pedagoji Bölümü öğrencisiyken belli birikimleri olan kişiler oldukları anlaşılıyor.

Ayrıca onlar, öğrenciler dördüncü sınıfa gelinceye kadar öteki ders ve çalışmaların iş eğitimi yöntemiyle uygulamasını yaptıran, yönetip yönlendiren eğitim adamları olarak yeni deneyimler kazanmışlardı. Bu çalışmalar içindeki kazanımlarını, öğretmenlik bilgisi ve eğitbilim ilkeleriyle çakıştırarak tüm dersler için yeni yöntemler yaratılmasını etkilediler doğal olarak. Tonguç'un eğitim görüşünü iyi anlayıp paylaşan, akıllarının yatmadığı konuları tartışabilen, onun düşünlerini uygulamaya geçiren, bunu yaparken kendi yaratıcılıklarını katan, öğretmenlik bilgilerini ve derslerini kuramsal ders olmaktan çıkararak, bir seminer, bir inceleme araştırma, tartışma ve uygulama biçimine dönüştüren eğitimciler oldular. Bir bölümü daha o dönemlerde yapıtlar veriyordu. Örneğin, Rauf İnan'ın "İlk Sınıfın Öğretimi" ve "Tahrir Öğretimi" üzerine basılmış çalışmaları vardı. Önce Kızılçullu öğretmenlik bilgisi öğretmeni olan, sonradan Aydın Ortaklar müdürlüğüne atanan Hayri Çakaloz, daha o zaman eğitim psikolojisi üstüne çalışmalar yapıyor, psikoloji kitabı yazıyordu. Önce Aksu'da daha sonra Lâdik Akpınar'da eğitimbaşı olan Hakkı Rodop, *Köy Okullarında Öğretim Teknikleri* adlı özgün yapıtın yazarıdır. Fay Kirby, Rodop'un bu yapıtını, Türk meslek yayınları arasında aşacak başka bir yapıt bulunmadığı gibi, Kate-Woffrt'un aynı adlı yapıtından çok üstün bir değerde olduğunu söylüyor (*Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 62). Şerif Tekben, *Canlandırılacak Köy Yolunda* yapıtıyla, köye gideceklere ışık tutuyor.

Öğretmenlik bilgisi adı altındaki bu dersler, Köy Enstitülerinde, "öğretmenlik meslek dersleri"ne ve pedagojiye yeni bir nitelik kazandırırken, geleceğin köy öğretmenlerine yeni yöntem ve tekniklerle birlikte eğitbilim ve toplumbilim bilinci de veriyordu. Bu dersleri okutan Şerif Tekben, Rauf İnan, S. Edip Balkır, Hürrem Arman, Nazif Evren vb. Enstitü yöneticilerinin ve Enstitü çıkışlı öğretmenlerin sonradan yazdıkları anı ve benzer yazılarında bu çalışmalardan çarpıcı izler görülüyor. Çifteler Köy Enstitüsü çıkışlı Abdullah Özkucur, öğret-

menlik bilgisi derslerinin verdiği etkinleşmeyi, "Dördüncü Sınıf Derslerimizden Biri" başlığı altında şöyle anlatıyor:

"Müdürümüz Rauf İnan öğretmenlik bilgisi dersimize geliyordu. Ünlü eğitimcilerin eğitim uğraşlarını, görüşlerini, yapıtlarını tanıtıyordu. Bir gün, eğitbilim, toplumbilim, ruhbilim üstüne açıklamalar, tartışmalar yaptı. Sonra içinde otuza yakın kitap adı bulunan bir liste koydu önümüze... Ders kitaplarının dışında bunları da inceleyeceğimizi bildirdi. Listeyi aramızda paylaştık. Her birimiz bir kitabı sınıfta inceleyip tanıtacaktık. Benim payıma Pestalozzi düştü. J.J. Rouseau'yu birkaç arkadaş birden aldı... *Mürebbinin Ruhu ve Öğretmen Yetiştirme* oldukça yüklü bir yapıttı. Öztürk ve iki arkadaşımız özetledi.

"Kerschensteiner, birçok başka eğitimciden esinlenerek, yeni bir kuşağın yetişmesini hazırlayan, iş ve deneme okullarının kurucusu bir Alman... Müdürün ders saatlerinde bunlar gibi birçok eğitimcinin yaşamöykülerini, eğitim-öğretim görüşlerini inceledik. Hemen tümü iş eğitimini ele almışlardı. J. Dewey'in *Okul ve Toplum* kitabını tanıttığımız dersin sonunda müdürümüz Rauf İnan ilginç bir konuşma yaptı: 'Bu çeşit okullarda sizler laf papazları değil, kafaları aydınlanmış birer ahlâk ve iş kahramanı olarak yetişeceksiniz. Yarın öğrencilerinizi de öyle yetiştireceksiniz' dedi... 'Bilgiyi yalnızca kitaptan değil çalışarak, gezi, gözlem ve deney yaparak edinebilirsiniz... Elektriği, atomu oyuncak haline getirebilirsiniz vb...' Bu derslerde incelediğimiz kitapların, düşüncelerini beğendiğimiz eğitimcilerin etkileri bizde öylesine güçlü oldu ki, bazı günler o dersleri düşlerimizde bir kez daha işledik. Arkadaşımız Cafer Pekmez, bir gece Pestalozzi'yi uykusunda sayıklarken, yakınında yatanları uyandırdı. Bu yüzden ona o büyük eğitimcinin adını verdik vb..."[4]

Kayseri Pazarören ve Yüksek Bölüm çıkışlı Ali Dündar, "Köy Enstitülerinde Toplumcu Yaklaşım" başlıklı yazısında, bu derslerle ilgili görüşlerini şöyle dile getiriyor:

"Köy Enstitülerinde hemen her dersin, konunun, insan-doğa ve toplum ilişkilerine dayandırılması bilimsel bir ilke olarak benimsenmişti. Yalnız elişleri, hayvan yetiştirilmesi, tarım, fen ve tabiat bilgisi vb. dersler değil; ruhbilim, toplumbilim, eğitbilim, dil ve yazın konularının da aynı yoldan izlenmesi gerekirdi... Her birinin deney yöntemiyle işlenmesi, deney yöntemi içinde yaşanması gerekiyordu. Sınıfımızda öğretmenlik bilgisi derslerini ilk veren toplumbilim öğretmenimiz, bir kucak dolusu nüfus sayım bülteni dağıtmıştı. Enstitü yıllarında toplumbilim dersine nüfus sayımı bülteniyle başladığımı hiç unutmuyorum. Dersler ve yıllar ilerledikçe toplumbilimci okullarla birlikte, toplumbilimci olarak ünlenmiş, kurumlaşmış adlar çizgisi de kalınlaşmıştı belleğimde. Öğretmenlerimiz sınıflarımıza sürekli gereç taşıyordu. O günlerden elimde kalan bir 'toplumbilim dersleri için başvuru' listesinde bakınız neler var:

- Köy Nasıl İncelenir
- Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu
- 1937 Yılı Yozgat Köylerini Kalkındırma Programı
- Bazı Ankara Köylerinde Bir Araştırma
- Köy İş Cetvelleri Açıklaması

- Kayseri Argıncık Köyü İncelemesi
- İvedik Köyü Monografisi
- Türk Köyünün Kalkınma Yolları
- Köy Muhtarlarının Kalkınma Görevi
- İktidar Mücadelesinde Köy Muallimi
- Ankara Toprakları ve Suları Hakkında Rapor
- Basit Ekincilik Yapan Tabiat İnsanları ve Saban Kültürünün Doğuşu vb."[5]

Öğretmenlik bilgisi derslerinin başka bir etkinliği de uygulama (staj) çalışmalarıydı. Tüm ders ve çalışmaların sonucunda, her öğrencinin öğretmenlik uygulama çalışmaları ve "staj" görmesi başlıyordu. Köy Enstitülerinde "staj" başka okullarda yapılana benzemezdi. Önce, Enstitü içinde bulunan "Uygulama Okulu"nda başlardı çalışmalar. Yapılan düzenlemeye göre her öğrenci orada belli bir süre çalışır, öğretmenlik bilgisi öğretmeninin rehberliğinde uygulamalar yapardı. Daha sonra en az yirmi günlük "köy okulunda uygulama" başlardı. Uygulama köyleri önceden saptanırdı. Böylece öğrenciler atamaları yapılmadan önce gidecekleri yörede gerçek incelemeler yaparlar, deneyim kazanırlardı.

Uygulama Okulları

> *İş eğitiminin gerçekleştirilmesi, onun ilkelerinin türlü araçlarla köy öğretmenlerine benimsetilmesi için Köy Enstitülerinde birer laboratuvar olarak uygulama okulları açılmıştır. Uygulama okulu bir Enstitünün beyni, kalbi gibidir. Orada çalışmalar durdu mu Enstitü durmuş demektir... Uygulama okulu gece gündüz etkin durumda olmalıdır."*[6]

Açıklamalarını sürdürüyor Tonguç:

Köyde "iş okulu"nu gerçekleştirebilmek için çocuğa göre iş şekillerini, işlerin öğrenilmesi ve öğretilmesiyle ilgili ilkeleri bilmek gerekiyordu. Değilse çalışmalar iş eğitimi amacını kaybederek, işçilerin çalışması gibi "mihaniki" duruma gelirdi. Köy okulu çalışmalarının bu duruma gelmemesi için iş eğitiminin geliştirilmesi, ilkelerinin çeşitli araçlarla köy öğretmenlerine benimsetilmesi ve uygulanması zorunluydu. Öğretmen adaylarının ve Yüksek Köy Enstitü öğrencilerinin bu konuda önemli beklentileri, soruları ve sorunları vardı. Onun için modern ilkelere göre kurulmuş olan Enstitü uygulama okullarının bu sorunları ve soruları azaltacak bir laboratuvar olarak geliştirmesi amaçlanıyordu. Okula böyle bir işlev kazandırabilmek için Enstitü yönetici ve öğretmenlerine, öğretmen adaylarına büyük işler düşüyordu (*Canlandırılacak Köy*, s. 638).

Köy öğretmeni adayları, 4274 sayılı yasanın saptadığı görevlerini yerine ge-

tirebilmeleri için daha öğrenci iken çeşitli alanlarda bol bol uygulama yapacaklardı. 1944-1945 öğretim yılından başlayarak her Enstitüde açılan uygulama okulları, öğretmen adaylarının köye gidince kavuşacakları okulların özgün örneği idi. Bir öğretmen evi, derslik, işlik, kümes, tarım işleri için bahçe, koruluk ve oyun alanları vardı. Enstitü öğrencileri bu okulların varlığı ile köylerde yapacakları işlerin hemen hepsiyle karşılaşma fırsatı buluyordu. Daha öğrenci iken gerçek ve güzel bir okulda kızlı erkekli öğrencilerle yapılan uygulama çalışmaları, öğretmen adaylarını gelecekteki görevlerine özendiren bir neşe kaynağı oluyordu (s 448).

Uygulama okullarının öğrenci kaynağı yönünden olan işlevleri de aynı derecede önemliydi. Bunlardan biri, Enstitüde çalışan yönetici, öğretmen vb. işgörenlerin çocuklarına ilköğretim vermesiydi. Enstitülerin kentlerden uzak olması nedeniyle orada çalışanların özellikle ilköğrenim çağındaki çocuklarının eğitimi yaşamsal önemdeydi. Yıl boyu gece gündüz tüm zamanını Enstitüde geçirmek zorunda olan bu özverili insanların kendi çocuklarının ilköğretimi de güvenlik altında olmalıydı. Uygulama okulları açılınca, çoğu yönetici ve öğretmenin ve öteki görevlilerin çocukları Enstitü uygulama okullarında öğretim görmeye başladı. Örneğin, Hasanoğlan'da müdür Hürrem Arman'ın oğlu Osman Gener Arman (Cenevre'de Birleşmiş Milletler görevlisi); sonraki müdür Rauf İnan'ın oğlu Umut İnan (yüksek mimar); Malatya Akçadağ Köy Enstitüsü müdürü Şerif Tekben ve eşi kümebaşı öğretmen Binnaz Tekben'in çocukları Erdoğan Tekben (ABD'de psikiyatri uzmanı), Can Tekben (ABD'de mühendis), Bilkay Tekben (tiyatrocu) ve Günnur Ormanlar (iktisatçı); Aksu Köy Enstitüsü müdürü Talât Ersoy'un kızı Müzeyyen Ersoy (müzik öğretmeni) ve oğlu İlhan Ersoy (yüksek teknik öğretmen); Aksu ve Gölköy müdür yardımcısı Ruhi Esin ve eşi Türkçe Öğretmeni Zühre Esin'in kızları Aysel Esin (İstanbul'da doktor, kadındoğum uzmanı); Kızılçullu tarımbaşı Rahmi Yörükoğlu'nun oğlu Atalay Yörükoğlu (psikiyatri profesörü) ve daha birçok değerli kişi ilkokulu ana babalarının görevli olduğu Enstitü uygulama okulunda okumuş olmalılar. Onların şansı, ilköğretimlerini ezberci eğitimle değil, Enstitü öğrencileri ya da köy çocukları gibi "iş içinde" yapmalarıdır.

Uygulama okullarının ikinci öğrenci kaynağı ise Enstitü çevresindeki köyün çocuklarıydı. Babası bucak müdürü olan değerli bilim adamımız Server Tanilli de belki Cılavuz Köy Enstitüsü uygulama okulunda okumuştu. Bir başka öğrenci kaynağı da şuydu: Köylerde üç sınıflı eğitmenli okullarda okuyan yetenekli çocuklardan özellikle kızlar alınıp, uygulama okullarında ilköğrenimleri tamamlanarak, Enstitü bölümüne geçiriliyordu. Ayrıca ilkokulu bitirerek gelmiş ama Enstitü birinci sınıf düzeyinde yetişmemiş olan kimi öğrenciler de gene uygulama okulunda bir süre yetiştirilerek Enstitü birinci sınıf düzeyine getiriliyordu.

Enstitü öğrencisi, öğretmenlik bilgisi derslerinde öğrendiği ilke ve yöntemleri yaşama geçirme çalışmalarını öncelikle bu okulda yapıyordu. Köye giderken "nasıl bir okul?", "nasıl bir eğitim?" kaygısı çekmeyecekler, ezbere hareket etmeyeceklerdi. Uygulama (staj) çalışmaları klasik okullardaki gibi geçiştirilmi-

yor, adaylara gerçekten deneyim kazandırılıyordu. Uygulama okullarının benzeri köylerde de yapıldığı için, öğrenciler çalışmalarını köyde de yaratmayı düşleyeceklerdi. Ayrıca, "uygulama köyleri"ne gittiklerinde daha deneyimli olacaklardı.

Tonguç'un yukardaki açıklamalarından da anlaşılacağı gibi Enstitü uygulama okulunun amacı, köy okulu örneğini öncelikle Enstitülerde geliştirmek olduğu için bu okullara yalnızca Enstitü çıkışlı öğretmenler atanıyor, klasik yöntemlerin uygulama okuluna girmemesine özen gösteriliyordu. Eğer öğretmen yoksa, son sınıf öğrencilerinden gerçek öğretmen gibi yararlanma yolu tutuluyordu. Aksu'da son sınıf öğrencisi iken biz birkaç kişi uygulama okulu öğretmeni olarak epeyce çalıştık. Bu aynı zamanda bizim uygulama çalışmamızdı. Sırayla uygulama okuluna gidiyor, oradaki işimiz bitince Enstitüdeki çalışmalarımıza katılıyorduk.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü uygulama okuluna ilk atanan öğretmenlerden biri Enstitü çıkışlı Hacı Karaca'ydı sanıyorum. Bir uçtan bir uca ulaşan, günden güne büyüyen Enstitünün en hoş köşelerinden biriydi uygulama okulu. Gerek yüksek kısımdan, gerekse orta kısımdan öğrenciler, uygulama görevimiz olmadığında bile zaman zaman oraya gider, küçük öğrencilerin çalışmalarını izler, onlara katılır, öğretmenle görüşürdük. Bir gün arkadaşlarla oradan geçerken ilginç bir şeye tanık olduk. Öğrenciler bahçede oynadıktan sonra okulun önüne gelince toprağa değil, yol taşlarına basarak yürüyorlar, sırayla koyulmuş iki ayakkabı demirinin ikisine de ayaklarını ayrı ayrı silip öyle içeri giriyorlardı. Bunu danseder gibi bir alışkanlıkla yapıyorlar, birbirlerine soruyorlardı: "Ayağımda çamur var mı?" Oysa çamur filan yoktu ortalıkta. Öğretmen de yanlarında değildi. Ama onlar bu işi sanki birisi yönetiyormuş gibi yapıyorlardı. Herkes içeri girince bir öğrenci paspas sopasıyla geldi, sahanlığı hemen silip arkalarından dersliğe koştu. Öğrencilerin bu davranışları öğretmen başlarında olmadan kendiliğinden yaptıklarının ayrımına vardık. "Şu güzelliğe bak" dedi arkadaşım. "Rauf İnan buraya da yetişmiş olmalı" diye de ekledi. Müdürümüz Rauf İnan ayakkabıları temiz olmayanları görünce yüksek okul öğrencisi olduğumuzu filan dinlemez, yeniden yeniden sildirirdi ayakları. Kapının önüne gelen herkesin bunu kendiliğinden yapmasını isterdi.

Hasanoğlan uygulama okulunun yapımında çeşitli ekipler çalışmıştı. Köy okulları yapımında denetleyici, yönetici vb. görevleri olanlar oraya çağrılmıştı. İçlerinde milli eğitim müdürleri, Enstitü müdürleri, müfettişler, müfettiş adayları vardı. Bu elemanların köy okullarının zamanında bitmesi, sağlam olması, özellikle plana uygun yapılması gibi konularda iş içinde deneyim kazanmaları, bilgilenmeleri için böyle bir düzenleme özellikle yapılmıştı. 40 kadar müfettiş, 46 kadar yönetici okulun yapımına doğrudan katıldılar. Böylece bölgelerinde yaptıracakları okullar için deneyim kazandılar. Köy okulları çoğunlukla köy imecesiyle yapılacağı için böyle bir deneyim onlar için gerekliydi.[7]

Ayrıca Gazi Eğitim Enstitüsünü o yıl bitirecek pedagoji bölümü öğrencileri de bu imeceye katılmış, bunların gerek köy Enstitülerine atanmaları, gerekse müfettiş olmaları durumunda deneyimli olmaları ve bu çalışmalar içinde köy

davasına gönül vereceklerin saptanması da amaçlanmıştı.[8] Tüm bu çalışmalar içinde yüksek bölüm öğrencilerinin de görevi vardı.

Enstitülerin hazırlık okulu niteliğini de taşıyan uygulama okulları, öğretmenlik bilgisi deslerinin pekiştirme alanı, gözlem ve deney laboratuvarıydı. Bu okullarda öğretmen ve öğrencilerin uygulama yapması için gerekli olan her çeşit araç gereç, yapı, laboratuvar, işlik, mutfak gibi donatımları vardı.[9]

1945-1946 öğretim yılı uygulama mevsimiydi. Yüksek kısım, orta kısım ve sağlık kolu son sınıf öğrencileri programın gereği olan uygulamaları (staj) kendi alanlarının işleri içinde yapmak için ordan oraya koşuyorlardı. Bir gün yüksek bölüm öğrencilerinden biri müfettiş adayı olarak örnek bir ders verecekti uygulama okulunda. Orta kısım son sınıf öğrencilerinden ve yüksek kısımdan bir grup onu izleyecektik.

O günkü uygulamaya Tonguç da gelmişti. Saatinde uygulama okuluna gittik. Aday öğretmen bahçede öğrencilerle oynuyordu. Bizi görünce toplandılar. Ayakkabılarını demirlere silmeyi unutmayarak dersliğe doluştular. Biz de girip öğrencilerin yanlarına oturduk. Sıra yerine grupça oturulan masalar vardı derslikte. Rahat bir sınıftı. Tonguç kapıya yakın bir yere oturmuştu. Hem öğrencileri, hem ders veren öğretmeni, hem de biz izleyicileri iyi görebiliyordu. Konu "üçgen"di.

Ders verecek aday hemen yerini aldı. Öğrencilere göz gezdirerek, hızla konuya geçti. Bir üçgen uçurtmayı önceden duvara asmış, tahtaya renkli üçgenler çizmişti. Üçgeni çağrıştıracak sorular sordu. Öğrenciler bu konuda konuşmaya, çevrede, evlerinde gördükleri üçgene benzer şeyleri anlatmaya başladılar. Bir çocuk:

"Muska öğretmenim!" dedi.

Öğretmen ve çocuklardan bir ikisi gülümsedi. Biz de gülmemek için kendimizi tuttuk belki. Tonguç, öğretmenin ne yapacağını dikkatle izliyor, hiçbir davranışta bulunmuyordu. Telaş göstermeden çocuğa: "Muskayı arkadaşlarınızdan bilmeyenler var ama" dedi. Çocuk hemen ekledi:

"Hocaya yazdırırız öğretmenim. Hastalanınca boynumuza takarız."

Çocuklardan konuşmak isteyenlere başka söz vermeden kendi açıkladı öğretmen:

"Evet çocuklar, eskiden doktorun, hastanenin olmadığı zamanlarda insanlar umarsız kalınca muska yazdırıp boyunlarına takarak iyileşmeyi beklerlermiş. Şimdi doktorlar, hastaneler, ebeler var. Gene de köylere yetişemediği için bunu yapanlar olabilir. Ama yasak. Bakın, bizim Enstitünün sağlık kolu var. Oradan çıkanlar köylere atanacak. Biri de Hasanoğlan'a, sizin köye verilecek. Şimdi de hastalanınca Enstitü doktoruna, revirine gelebilirsiniz. Bu okulun öğretmeni de size yardımcı olur. Ana babanıza söyleyin. Arkadaşınız doğru söylüyor, o muskalar üçgene benzerdi. Şimdi konumuza dönelim" dedi.

Önceden hazırladığı kâğıtları öğrencilere dağıttı. Kâğıtları bükerek, tahtadaki gibi üçgenler yapmalarını istedi. Tahtaya ve defterlere üçgenler çizildi. Köşelerin, açıların değişikliğine dikkat çekildi. Her çocuğun yaptıklarını görmeye özen gösterdi. Tahtadaki renkli üçgenlere dikkatlerini çekti. "Şimdi top-

luca bahçeye çıkacağız, orada sebzelikleri üçgen biçiminde ayıracağız" dedi.

Bir çocuk sordu:

"Abilerle ablalar da gelecek mi öğretmenim?

"Evet onlar da benim öğrencim. Gelecekler" dedi öğretmen.

Topluca bahçeye çıkıldı. Okulun işliğinden ağaç çiviler ve sarılı ipler getirildi. Dikdörtgen biçimindeki uzun tarhlar üstünde sebzelik için üçgen biçiminde yerler çizilerek ayrıldı. Bu, önceden öğretmenin planında olan bir çalışmaydı. Tarhları önceden sınıf öğretmeni onlara hazırlatmıştı. Çocukları bu konuda konuşturup tartıştırdı. Çevrede üçgen görünüşlü yüzeyler saptandı vb. .

Öğrenciler öğle tenefüsüne çıktılar, biz topluca dersliğe dönerek, ders veren yüksek kısım öğrencisinin uygulamasını tartıştık. Hepimizin eleştiri ve gözlemlerimizi dinledikten sonra Tonguç kendi gözlemlerini söyledi:

"Arkadaşınız bilgi ve becerisine karşın etkin bir iş eğitimi yöntemi kullanamadı. Bahçe çalışmaları daha önce yapılıp sınıfa sonradan gidilip, orada yapılanlarla ilgili konuşma ve çizimler, hesaplar yapılabilirdi. Yada çocuklara fazla soru sormadan en önce kâğıtları dağıtır, üçgen yaptırabilirdi." dedi. Sonra muska örneği veren çocuğa geldi. "O yaşta bir çocuğun aklına gelen ilk örnek muskaysa demek ki işiniz çok zor. Neyse ki bu konuyu iyi geçiştirdi arkadaşınız" dedi. Sonra aday konuştu.

"Eğer sizler olmasaydınız benim bu dersim daha iyi geçerdi. Ben iyi bir öğretmenim. Böyle bir sürü dinleyicinin olduğu uygulamayı yanlış buluyorum. Yapay bir şey" dedi. Tonguç sonra sınıfın asıl öğretmenine söz verdi. Gözlemlerini anlattı. Bu tür dersleri karatahtaya, deftere, kaleme geçmeden önce işlikte, araçların, gereçlerin içinde yapıp, örnekleri orada bulduruyormuş. Soru cevap yöntemini çok kullanmıyormuş.

Uygulama Köyleri

> *"... Biz sizleri hayata atmakla aynı zamanda sınamaktayız. Ana ilkelere dayananlara, ülküye inananlara, onun uğrunda can vermeyi göze alanlara yardımlarımızı çoğaltacağız. Sizin alın yazınız kendileriyle omuz omuza görev yaptığınız köylülerinkiyle bir olmalı..."*[10]

"1943 yılında 17 Köy Enstitüsünde yaklaşık 3000 öğrenci beşinci sınıfa geçmişti. Bunlar Ekim 1944'te köylerde göreve başlayacaklardı. Onların başarılı olmalarını sağlamak için Köy Enstitülerine uygun bir yöntemle, uygulamalarla öğretmenlik bilgileri pekiştirilmesi gerekiyordu... Bunun için her Enstitü yakın çevredeki köyleri 'uygulama köyü' olarak ele alacaktı. Her Enstitüde bir uygulama okulu kurulması sürdürülmüş; 1944'te tam olarak işletilmeye başlanmıştı."[11]

Son sınıf öğrencileri en az 20 günlük bir zamanda bu köylerde kalarak uy-

gulama (staj) yapıp deneyim kazanacaklardı. Uygulama köylerine dağılan öğretmen adaylarını iş başında yetiştirmek için 4274 sayılı yasa gereğince öğrencilerle birlikte onlara rehberlik yapacak öğretmenler de gidecekti. Böylece öğrencilerin eski klasik okul tutumlarından etkilenmelerinin önü alınmış olacaktı. Tonguç bu konu üstünde ödünsüz duruyordu. Ancak bunu köylerdeki Enstitülü olmayan eski öğretmenleri kırmadan, dahası onları da iş eğitimi yöntemine özendirerek yapmak gerekiyordu. Bu nedenle ilk yıllarda okulsuz öğretmensiz köy bile seçilmiş, orada her şeyi uygulamaya giden adayın yapıp yaratması daha yararlı görülmüştü. Birden çok stajiyer verilen köylerde daha yoğun ve yaratıcı uygulamalar yapılıyordu.

Aksu Köy Enstitüsü'nün ilk öğrencileri olan bizler, son sınıfa geldiğimizde Nisan ayında uygulama köylerine dağıtılmıştık. Köyde uygulama çalışmasının mevsimini ve zamanını her Enstitü kendi çalışma planına ve bölgenin özelliklerine göre düzenliyordu. Bizim sınıftan dört kızdan Ormana'lı Sadiye Yağız'la ben, uygulama çalışmamızı Serik ilçesinin Çandır köyünde yaptık. Manavgat'lı Zehra Tan (Koç) ve İbradı'lı Huriye Gürel ise Manavgat Taşağıl bucağına gittiler. Bizi uygulamaya götüren Sabriye öğretmen biraz bizimle, biraz onlarla kalacaktı.

Biz iki arkadaşı Çandır muhtarı evine konuk etti. Staj süresince onun evinde kaldık. Muhtarın Enstitüde daha küçük sınıfta olan kızı Ayşe de hastalığı nedeniyle köye izinli gelmişti bizimle. Çandır köy okulu beş sınıflı, iki öğretmenliydi. Dördüncü ve beşinci sınıfları yaşlı başöğretmen okutuyordu. Yıllardır Çandır'da çalışıyor, tatil gelince İzmir'e kendi köyüne gidiyormuş. Emekliliğini iple çeken biriydi. Bizim kendi köyümüze atanacağımızı biliyor, "Tanrım, daha önce akılları neredeydi, ben de kendi köyümde çalışsam, kendi köyümde ölsem ne iyi olurdu" diyordu. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıfların öğretmeni Zülfüye adında bir genç kızdı. O yıl göreve başlamıştı.

Biz de gidince, Çandır İlkokulu'nda üç ayrı kökten gelen uzlaşmaz öğretmenler bir araya gelmiş olduk. Başöğretmen, sanıyorum 1927'lerin "A" kursu çıkışlıydı. O iyi kalpli insanın Çandır köyündeki iğreti ve edilgen yaşamı, Köy Enstitülerini kuranların haklılığını kanıtlayıcı bir örnek olarak beni hep etkilemiştir. Yıllar onu gittikçe köylüleştirmiş, ama hep kendi köyünü özlüyor, edilgen bir yaşam sürüyordu. Zülfüye Öğretmen, Çapa'dan yeni çıkmış, İstanbullu olmanın tüm izlerini, çıtkırıldımlığını üstünde taşıyan serçe gibi bir kızdı. Giyimi kuşamıyla, her şeyiyle İstanbulluydu. Derslerini kitaptan ezberleyerek, defttere bakarak yapıyordu. Arkadaşımla ona "Çalıkuşu" demiştik ama o bir Çalıkuşu ülkücülüğü taşımıyordu. Aslında garibandı, iyi kalpliydi. Birbirinden çok farklı yapıda ama edilgenlikte ortak yanları olan bu iki öğretmenin okulu, ölü toprağı serpilmişçesine tatsız bir etki yapmıştı bizde açıkçası. Sanki öğrenciler de o yönde etkilenmişlerdi. Nisan-Mayıs aylarının yöreye özgü sıcağı da bastırınca sanki uyuşuk bir yaşamı vardı okulun. Kendimizi onlardan çok farklı görüyor, bıraksalar okulu, köyü bir kaç günde hareketlendireceğimizi düşünüyorduk. Böyle bir gayretkeşliğe başvurup onları kırmaksızın, kimi çalışmalara giriştik. Önce başöğretmenin izniyle, çocuklarla işbirliği yaparak okulun içini dışını tertemiz duruma getirdik. Öğrencilere aynı Enstitüdeki gibi başkanlık,

nöbetçilik yetki ve sorumlulukları verdik. Büyük çocuklar vardı. Çok güzel işler yapıyorlar, aldıkları sorumluluğu hemen yerine getiriyorlardı. Başöğretmen bize kendi okuttuğu dördüncü ve beşinci sınıfların beden eğitimi, müzik ve resim-iş derslerini vermişti önce. Daha sonra, "Siz geleli öğrenciler beni istemiyor" diyerek öteki dersleri de üstümüze yıktı. Bize güveniyordu. Giysilerimizi çok beğenir, böyle kapalı giysilerin köylülerin hoşuna gideceğini söylerdi. Yanımızda tayyör ve entarilerimiz vardı. Ama biz okula giderken lacivert yazlık altlı üstlü Enstitü tulumlarımızı giyip, beyaz gömleklerimizin yakasını çıkarmıştık. Birimiz dördüncü, birimiz beşinci sınıf öğretmeni olduk. Başöğretmen arada uğruyor, "Ne isterseniz yapın" diyordu. Mandolinlerimizi ilk günden götürmüştük okula. Sadiye'nin ağız mızıkası da vardı, güzel çalardı. Çocuklar mandolin ve mızıka sesini duyunca nerede olurlarsa olsunlar koşup gelerek başımıza üşüşürlerdi. Onlara kısa sürede birkaç şarkı ve türkü öğrettik. Zülfüye öğretmen kendi sınıflarına da öğretmemizi istedi. "Mandolin sesini duyunca çıldırıyorlar, zaptedemiyorum" dedi. Onun sınıflarına da müzik dersine girmeye başladık. İki üç ulusal oyun, birkaç şarkı ve türküyü hemen bütün sınıflar öğrenmişti. Çok güzel söyleyenler, oynayanlar vardı.

Kısa süre sonra, tıpkı Enstitüdeki gibi sabahları dersten önce bahçede oyun oynatmaya, şarkı söyletmeye başladık öğrencilere. Bu yenilik yalnız çocukların değil, başöğretmenle Zülfüye Öğretmenin de çok hoşuna gitmişti. Kimi öğrenciler, erkenden geliyor, peşimizde dolaşmaya başlıyordu "Ne zaman oynayacağız, söyleyeceğiz, zili çalalım mı?"diye soruyorlardı. Neşeyle oynayıp, söyleyip, koşuyorlardı sınıflarına.

Bir gün başöğretmen bizi odasına çağırdı. Yoklama defterlerini açtı. Daha önceleri sıkça devamsız ve geç işareti alanları gösterdi. "Artık geliyor keratalar, görüyor musunuz? Sizin o mandolin bir sihirli kutuymuş meğer" dedi. Yalnızca mandolin değildi kuşkusuz. Sadiye her gün geç gelenleri ayrıca yanına alıp, onlarla konuşurdu. Niçin gelmediklerini öğrenmek isterdi. Onları bu yolla etkilemişti belki.

Yakın yerlerde örenler vardı. Bir gün tarih-coğrafya gezisi düzenledik. Zülfüye Öğretmen de alıp geldi öğrencilerini. Biraz piknik gibi oldu gezimiz. Bütün öğrenciler yanımızdaydı, azıklarını getirmişlerdi. "Asar" denen yere varınca yayıldılar çayıra çimene. Azıklarını yediler. Sonra dördüncü ve beşinci sınıfları topladık, örenin içine daldık. Tıpkı Enstitüde öğretmenlerin bize sorduğu gibi sorular yönelttik onlara:

"Yüzyıllar öncesinin insanları bu kocaman taşları, bu kadar düzgün nasıl kesebildiler, bu kadar yüksek yerlere nasıl çıkarabildiler, düşünsenize? Bugünkü Çandır köyünün evleri neden böyle düzgün yapılar değil de yamuk yumuk acaba?"

"Düşündüm öğretmenim!.. Ben söylicem!.. Ben!...Ben!. Ben de düşündüm.. öğretmenim..." diyerek ilginç yanıtlar verdi öğrenciler.

"Çünkü öğretmenim, o zaman insanlar daha güçlüydü."

"Hayır öğretmenim, daha akıllıydılar."

"Hayır örtmenim, şimdikiler daha akıllı." vb.

Başka bir gün bir gezi daha yaptık. Başöğretmen de gelmişti. Yakın bir tepeye çıktık. Bize Çandır köyü çevresini, coğrafyasını anlattı.

23 Nisan töreni okulun bakımsız avlusunda yapılacaktı. Önceden kimi hazırlıklar yaptık. Şarkılar, oyunlar, Zülfüye Öğretmenin hazırlattığı şiirler vb...

Tören günü erkenden okula gidip öğrencileri yanımıza alarak çevreyi düzene soktuk. Başöğretmen şaşırıyordu. O söylemeden biz onun istediklerini hemen yapıyorduk sanki. Muhtar başta, babalar okula gelmeye başladı. Bir iki yaşlı kadın da vardı sanıyorum ve birkaç genç. Ama Zülfüye Öğretmen görünürde yoktu. Açılış konuşmasını o yapacaktı. Önceden hazırlayıp ezberlemişti oysa. Neden sonra çalıkuşu gibi sekerek çıkıp geldi. Geç kalma nedeni tören için hazırlanmakmış. O güzelim saçlarını maşayla lüle lüle kıvırmıştı. Plili lacivert eteğinin buruşukluğunu iyice gidememişti. Heyecanla okudu konuşmasını. Ama pek anlaşılıp dinlenmedi. Öğrencilerin "23 Nisan" ve "Atam" şiirlerinden sonra şarkılara geçildi. Ben mandolinle, Sadiye ağız mızıkasıyla çaldık, Zülfüye Öğretmen çocukları yönetti. Sonra oyunlar başladı. Gene çaldık. "Barut Dumanı", "Antalya Zeybeği", "Kaleden Kaleye" oyunlarını, oyuncubaşı olarak yöneten öğrenciler söyletip oynattılar, büyük bir coşku yarattılar. Köylüler hoşlanımla alkışladılar çocuklarını.

Bizim staj örneğimiz en iyisi değildi kuşkusuz. Erkek öğrencilerin ve başka bölgelerdeki aday öğrencilerin uygulama köylerinde karşılaştıkları daha başka durumlar ve yaptıkları ilginç çalışmalar vardı. Aynı 1944 yılında Malatya Akçadağ Köy Enstitüsünden uygulama köylerine giden aday sayısı 171'di. Aylık yiyip içecekleri, gaz, şeker, battaniye ve yatakları yanlarına verilmişti. O ışıksız köylerde halk akşamları aday öğretmenin lamba ışığının başına toplanmaya başlayınca, bunu fırsat bilip onlara gece kursu açıyorlar. Köyde hiçbir alet olmadığını görünce dönüp Enstitüden keser vb araçlar alıyorlar, yirmi altı köyde okul ve köylüler için tuvalet yapıyorlar. Çay ve şeker karaborsada olduğundan götürdükleri şekeri köyün hastaları için ilaç gibi kullanıyorlar. Salgın hastalıklarla karşılaşan kimi adaylar Enstitüden ivedi olarak ilaç ve doktor istiyorlar, hükümet doktoruna haber salıyorlar. Biri köyün eski öğretmenini yerinde bulamıyor. Bekliyor, öğretmen gelmiyor. Karakoldan telefonla Milli Eğitim'e haber veriyor: "Bu köyün öğretmeni ortalıkta yok." "Sen ne karışıyorsun?" diye kızıyorlar.[12]

Hasanoğlan'da yapılan uygulama çalışmalarında yüksek bölüm öğrencilerine denetleme ve rehberlik görevi veriliyor, öğretmenlik bilgisi öğretmenlerinin yerine onlar gidiyordu öğrencilerin başında. Uygulamaların çok daha yaratıcı ve yararlı geçmesini sağlıyorlardı. Hüseyin Sezgin, Enver Ötnü, Hüseyin Küçükçakar daha ilk uygulamalarda çok ilginç çalışmalar yaptırmışlardı. Kimi zaman Enstitüden giden yiyecek ve araç kamyonlarıyla uygulama köylerini ve uygulama çalışmalarını görmek isteyen başka öğretmen ve öğrenciler, dahası konuklar da giderdi. Örneğin, ayağını Enstitülerden çekemeyen *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'ı, Hüseyin Sezgin ve Enver Ötnü'nün yönettiği uygulamaları incelerken görüyoruz. Onu Sezgin davet etmiştir geziye. Yalman akşamdan Enstitüye gelip, sabah erkenden uygulama köyüne gidecek kamyona atlamıştır, ötekilerle birlikte:

"Bir yük kamyonu bizi bekliyordu. Davullu armonikalı bir kervan halinde köylere doğru yola çıkıldı... Müdür Arman, Enstitünün Mimarı Mualla Eyüboğlu, iki bayan öğretmen, uygulamaya giden öğrenciler... Ortaköy'e gelmişiz. Okul, eğitmen kursları açıldığı ilk yıl yapılmış. Eğitmen başka köye atanınca boş kalmış. Enstitünün uygulama öğrencileri bu okula sahip çıkıp orada kısa sürede büyük bir yaşam kurmuşlar ..."[13] Bu okul gerçekten de oraya yeni öğretmen atanıncaya kadar uygulama öğrencilerince eksiksiz çalıştırılıyor. Öğretmen adayları ya da uygulamayı yöneten öğretmenler bu konuda Enstitü müdürlüğüne rapor vererek dilek ve önerilerde bulunuyor; Enstitü kısa sürede istekleri yerine getirmeye çalışıyor. Uygulamayı yöneten Yüksek Köy Enstitüsü Öğrencisi Hüseyin Sezgin'in böyle bir raporu aşağıdadır:

"Enstitü Müdürlüğüne, Hasanoğlan

- Kızılcaköy Okulunda ders başlamıştır. 10'u kız, 41 öğrencimiz var. Devamsız 8 öğrencinin 6'sı erkektir. Bu öğrencileri yerinde gördüm. Devamsızlık nedeni hastalıktı.
- Okula bayrak çekildi.
- İş proğramı düzenlendi.
- Defter kalem ve kitabı olmayan 20 öğrencinin bu gereksinimleri karşılandı.
- Koridorun birinci badanası yapıldı.
- Bir şarkı öğretildi.
- Okulun ve stajyerlerin yatak odalarının akan çatıları yapıldı.
- Adayların günlük gözlemlerini not ettiklerini gördüm.
- Köyden Hasan'ın oğlu ölmüştü. Osman adındaki bu çocuğu birlikte gömdük." vb.

Hüseyin Sezgin'in raporunda yer alan salgın hastalık olayıyla Enstitü sağlık ekibinin savaştığı, köyde başka ölüm olmadığı, Enstitü Müdürü Hürrem Arman'ın anılarında yer alıyor (*Piramidin Tabanı II*, s. 104).

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 563.
2 C. Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, s. 509.
3 *A.g.y.*, s. 242.
4 A. Özkucur, *Köy Enstitüleri Destanı*, s. 78.
5 A. Dündar, *Eğitim Mücadelesi*, Sayı 1, 1980, s. 563.
6 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 639.
7 M.R. İnan, *Bir Ömrün Öyküsü II*, s. 274.
8 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*.
9 M. Kaplan vb., *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, s. 131.
10 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 161.
11 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*, s. 96.
12 Ş. Tekben, *Canlandırılacak Köy Yolunda*, s. 76-78.
13 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*, s. 99.

demokratik eğitim patlaması

Demokratik Yaşam Biçimi

Bu kurumlarda ünlü pedagogların Pestalozzi devrinden beri ileri sürdükleri eğitim ve öğretim ilkeleri uygulanmış, köylü çocuklarının yaratıcı yeteneği ortaya çıkarılmış, gelenekçi okulun öğrenciyi ezen, yıpratan, sakat yöntemlerinin yerine yeni yöntemler geçirilmiştir. Enstitüler, ulusal varlığımızın değerlerinden fışkıran birer kaynak olmuşlardır..."[1]

Ülkemizde bugün bile öğrencilere demokrasiyi öğretmek, onları demokrat insanlar olarak yetiştirmek için okul programlarına "demokrasi dersi" koymak gibi önlemler düşünülüyor. Oysa Enstitülerde demokrasi ve demokratik eğitim, bir ders değil, oradaki program ve uygulamanın yarattığı yeni bir anlayış ve yaşam biçimi olarak kendini göstermişti. Bu kurumlarda gelişen ortam ve bu ortamda yetişen yeni insanın davranışları, Türkiye'nin sosyal, siyasal ve ekonomik beklentisine uygun yeni bir demokrasi kültürünün ipuçlarını veriyordu.

Oradaki çok yönlü ve iş içinde eğitim yönteminde öğrenciler tüm bedensel ve ruhsal yeteneklerini, sosyal ve kültürel yanlarını geliştirme olanağı buluyordu. Onlar, iş eğitimi yöntemi ve çalışmaları içinde, tüm insanlara ve varlıklara saygılı olmayı daha iyi öğrenmişlerdir. Çünkü klasik derslerde olduğu gibi nesnelerin önünden yalnızca gelip geçmiyorlar, onlara şekil verebilmek, bunun üstesinden gelebilmek için güçlerini, akıllarını, duygu ve becerilerini ortaya koyuyorlardı. Bu işler ve etkinlikler içinde birlikte eğitim görürken, "yeni ve demokrat bir kültürel yaşamın çiçeklenmesi için önkoşul olan kardeşlik, arkadaşlık anlayışı ve ilişkileri içinde" gelişiyorlardı.[2]

Köy Enstitülerine bu açıdan bakıldığında, gerek ülke çapında örgütlenmesiyle, gerek programı, uygulama yöntemi, değerlendirme teknikleri vb. yanlarıyla, öğrencinin tüm işlerde ve yönetimde yetki ve sorumluluklar almasıyla,

sıyla, siyasal yönden demokratlaşmayı da özünde taşıdığı doğrudur. Böyle bir öz taşımayan program ve uygulamalarla demokratik eğitim ortamı yaratılamazdı. Bu çok yönlü eğitim gereği, gerek iş ve üretim çalışmaları, gerekse bu çalışmalar içinde gerçekleştirilen kültür dersleri ve etkinlikleri ile bunların yarattığı ilişkiler, Köy Enstitülerine demokratik yaşamı kendiliğinden getirmiştir.[3]

Ortak aklın ve emeğin ürünü olan uygulama ortamında, ortak iş yapmanın ve etkinliklerde bulunmanın, yönetici öğretmen ve öğrenci olarak ortak bir alınyazısım paylaşmanın sonuçları, oradaki eğitim ortamını oldukça sağlam bir demokratik yaşam biçimine çevirmiştir. Eğer bu koşullar olmadan demokratik eğitim yapacağız diye yola çıkılsaydı, en idealist pedagojik tavırlarla bile Enstitülerde olduğu gibi bir demokratik ortam yaratılamazdı.[4]

Fay Kirby'nin *Türkiye'de Köy Enstitüleri* adlı kitabında yer alan örnekte, Gönen Köy Enstitüsü'nde göreve başlayıp uyum sağlayamayarak, ayrılmak için kara kara düşünmekte olan bir öğretmenin başına gelen olay, bu ortak demokratik yaşamın onu nasıl kendine çektiğini gösteren ilginç bir örnektir:

"Oturmuş istifa etmeyi düşünüyordum. Önümde bir yığın kereste duruyordu. İki öğrenci uzun bir kirişi almaya gelmişti. Kaldıramadılar. Biri, 'Öğretmenim biraz yardım eder misiniz?' dedi. Ne diyebilirdim. Bir ucundan tuttum. Tutuş o tlıtuş oldu..." (s. 226)

Enstitülerde öğretmenler her işte öğrenci ile birlikte çalışıyordu. Öğretmenden yardım istenmesi, birlikte kereste taşımaları çok doğaldı. Ayrıca o anda yapılacak başka bir çözüm de yoktu. Yapılarda çalışanlar o kirişi bekliyordu. İş kalamazdı. Öğretmen bir ucundan tuttuğu işten ve birlikte ağaç taşıdığı öğrencilerinden bir daha kopamayıp, hiç niyetli olmamasına karşın bu demokratik ortamın bir üyesi olmaktan kendini alamamıştı. Üstelik sonuna kadar Enstitüde kalmıştı.

İşlerin, yetki ve sorumlulukların paylaşılması, öğretmen öğrenci ilişkilerini demokratlaştıran, sağlamlaştıran etkenlerin başında geliyordu. Ortak iş, ortak akıl ve ortak yaşamın yarattığı bu ilişkiler, demokratlaşmayı besleyip geliştiriyordu. Kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim görmesi, Enstitü işlerinin topluca görüşülmesi, gereken eleştirilerin yüzyüze saygı ve sevgiyle yapılması, birlikte eğlenilmesi, imece ve ekip yöntemi, Enstitülerin "kümebaşı"lık düzenlemesi, bu ortamın yarattığı tatlı sert disiplin anlayışı vb. etkenler Enstitülerdeki demokratik yaşamın ve yeni eğitimin göstergesiydi.

Bu kurumlar, hazır yapılarda işe başlamadığı gibi klasik yönetmeliklerle de yönetilmiyordu. Orada ilkeler vardı. Her şey, tüm bağ, bahçe, binalar, nasıl öğretmen-öğrenci emeğiyle, onların çalışkanlığıyla yapılmışsa, nasıl her şey yeniden kurulmuşsa; bu işbirliğinin getirdiği çağdaş ilişkiler ve ilkeler de, bu kurumlarda yepyeni, demokratik bir eğitim ortamı yaratmıştı. Bu ortam, sağlıklı ve demokrat bir topluluğun yaşam biçimiydi.

Örneğin Hasanoğlan'da öğrenciler çoğaldıkça, yeni yapı ve kuruluşlar arttıkça, su sıkıntısı başlamıştı. Su yaşam demek, temizlik ve üretim demekti. Enstitü müdürü Rauf İnan, bu sorunun içyüzünü anlatıyordu öğrencilere:

"Sudan yana iyice daralıyoruz. Yeni banyo ve çamaşırhane bitiyor. Ağaçlar dikilecek. Sulu tarım yapılacak. Hasandağı'nın suyunu Enstitüye akıtmak zorundayız. Bu kolay olmayacak. Ama birlikte bir yolunu bulmalıyız. Özellikle yüksek bölüm öğrencileri bu işi incelesin, bize öneri getirsin. Su konusunda başka önerisi olan varsa bildirsin..."

Müdür, bu ortak sorun için öğretmen ve öğrencileri çözüm üretmeye çağırıyordu. Böylece konu yalnız yönetimin sorunu olmaktan çıkıyor, tüm Enstitü topluluğunun kaygısı oluyordu. Kimsenin aklından "Bu müdürün sorunudur, devletin görevidir" demek geçmiyordu. Bir su yolu nasıl açılır, inişli çıkışlı dağ başından Enstitüye nasıl akıtılır? Bu işleri belki de mühendislerden daha iyi bilenler vardı yüksek bölüm öğrencileri arasında. İlgililerce suyun gözüne kadar gidilmiş, yolu izi saptanmıştı. Bir süre sonra Hasandağı'nın suyu Enstitüye akıtılmıştı. Yönetici, öğretmen ve öğrenciler, orta ve yüksek bölüm ve sağlık kolu olarak yürek yüreğe, elele tutuşarak çekip getirmişlerdi Hasandağı'nın suyunu. Yeni yapılan hamam, çamaşırhane ve öteki yapılar, tarlalar, ağaçlar, bol suya kavuşmuştu.

Böyle yüzlerce, binlerce iş ve ortak çalışmayla birlikte, su gibi akıp gelen, su gibi yaşamsal önemi olan ve su gibi temiz yeni demokrat ilişkiler, davranışlar fışkırıyordu Enstitülerden. Bu ilişkiler, kısır pedagoji kuramlarının savladığı yapay ilişkilerden, eski ve yeni disiplin yönetmeliklerinin saptadığı kurallardan çok daha sağlamdı. Onlar, yaşamın gerçek işleri içinde yapılan bir eğitimin toplulukta ve bireyde yarattığı sağlıklı demokrat tutumlar ve davranışlardı.

Bu kurumlarda ortaya çıkan demokratik kültürün dokusunda, sokaktaki adama bile dayı, amca, teyze diyen halkımızın yaşamında var olan kendine özgü demokrat davranışların iplikleri vardı elbet. Öğrencilerin köylerinden taşıdığı olumlu alışkanlıklardan, aynı halk kaynağından gelen öğretmenlerin babacan tutumundan, Kuvayı Milliyenin yurtseverliğinden, dahası Atatürk'ün, "fikri hür, vicdanı hür kuşaklar yetiştirme" özleminden geçip gelen bir tavırdı orada oluşan. Tonguç'un, bu öğeleri Enstitü sisteminin temeline yerleştirmek için, inceden inceye irdeleyip araştıdığı, eğitim biliminin verileri ışığında değerlendirerek ciltlerle kitaplar yazdığı unutulmamalıdır. 20 yerde kurduğu Köy Enstitülerinde uç veren demokrasi kültürü, tepeden inme ya da dışardan monte edilmiş etkilerle değil, halk çocuklarının ve öğretmenlerinin, kendi kaynaklarından taşıdıkları demokratça alışkanlıkları, bilimin imbiğinden geçen, çok yönlü ve iş içinde yapılan bir eğitimin etkileriyle güçlenip zenginleşerek yeni ve çağdaş davranışlara dönüşmüştü.

Bu yönlerden bakıldığında, Enstitülerdeki ortam, programıyla, programa temel olan etkenleriyle, uygulama yöntemiyle, öğrenci ve öğretmenleriyle, yöneticileriyle, kendi yerli kaynağımızın öğelerini, renklerini taşıyan sağlam bir demokratik eğitim örneğidir denebilir.

O kurumlarda demokratlık; demagogluk, gevezelik, sorumsuzluk, çıkarcılık demek değildi. Olamazdı. Orada özgürlük, işten kaçma ya da işin kolayına kaçma özgürlüğü değil, tersine büyük işler, sağlam işler yapmak, kendini bu-

na adayabilmekti. Bireyin özgürlüğü ve bağımsızlığı demek, küçük yaşlarda kendini bağımsızca güzel işlere, eylemlere verebilmek, güzel şeyler yapabilmek, kendisine bunları yaptırtabilecek bir bağımsızlık içinde yetişmek olarak görülüyordu.

Enstitü öğrencileri ve öğretmenleri, tuzu kuru bir ailenin, ya da böyle bir ülkenin insanları olmadıklarını biliyorlardı. Oradaki eğitim öğretim onlara bu bilinci kazandırmıştı. Onlar Enstitü yaşamında olduğu gibi ülke sorunları karşısında da aynı anlayış içindeydiler. Bu yüzden Köy Enstitülerinde özgürlük, yalnızca durmadan büyükleri eleştirmek, onlara karşı çıkmak değil, büyük olsun küçük olsun, Enstitü için, ülke için, kendisi için çok çalışmak; yanlış, eksik ve çıkarcılık yapmamak, yapanları görmek göstermek, adıyla sanıyla karşı çıkabilmek, büyük küçük elele çalışabilmekti. Eleştiri, özeleştiri, özdenetim yapabilmekti.

Birçok öğeyi bir araya getirerek böyle bir etkiyi yaratmada Tonguç'un eğitimciliği kadar, kişiliğinde taşıdığı sağlıklı demokrat davranışlarının, yurtsever ve insancıl tutumunun da önemli payı olduğu bir gerçektir. O, bu yönleriyle, tüm yönetici öğretmen ve öğrencilere, köylülere örnek oluyordu. Enstitüden Enstitüye, köyden köye durmadan gezip dolaşıyor, Prometheus örneği ışık taşıyordu. Kimi zaman bir Enstitüde birkaç gün kalıp, orada gelişmekte olan demokrasi havasını yüreğine ve ciğerlerine çekip seviniyordu. Kimi zaman yanlışları, eksikleri görüp onlara rehberlik yapıyor, kötülükleri, yanlış ve eksikleri ortadan kaldırmanın yollarını bulmalarına yardım ediyordu.

O bir eğitimci olarak, eğitim bilimini araç olarak kullanıp, bir yandan köylülüğün gelişmeleri engelleyici olumsuzluklarını ayıklayarak, bir yandan o halk kaynağının sağlıklı öğelerinden, Enstitülerde gençliğin demokrat insanlar olarak yetişmesinde yararlanarak, gece gündüz çalışıyor ve düşünüyordu. Öğrencilerin küçük yaşlarda kendilerini "keşfetmelerini" sağlayarak, kendi değerlerinin ayrımına varıp kendilerini geliştirmelerini, o büyük gizilgücü harekete geçirmeyi, onları kendisini ve çevreyi değiştirecek insanlar olarak yetiştirmeyi amaçlıyordu. Bu yolla Türk toplumunu ve köylerini içten canlandırmanın yolunu açıyor, halkın, yönetimi ele alacak insanlar olarak yetişmesini, bilinçlenmesini istiyordu.

Kirby'ye göre, Tonguç'un, Köy Enstitüleri uygulamasında vardığı bu sonuçlarla, Doğudan ve Batıdan farklı olan Türkiye'de özgürlük ve demokrasi yolunda Kemalist evrimin kaldıracını yakalamış olduğu söylenebilir. Bunun pedagojik ve sosyolojik yanıyla sağlam bir buluş olması yanında uygulamada aldığı sonuçlar, tarihin belli başlı başarılarından biridir. Böyle bir başarı insanlık ölçüsünde önemlidir.

Köy Enstitüleri demokratik yaşamının ve ortamının göstergelerinden olan karma yatılı eğitim, değerlendirme teknikleri, kümebaşılık örgütlenmesi, yetki ve sorumlulukların paylaşılması, öğretmen-öğrenci ilişkileri, imece yöntemi, Enstitü toplantıları ve eleştiri günleri, eğlence günleri, tüm bunların sonucu olan tatlı sert disiplin anlayışı, bu bölümde sırasıyla ele alınıyor.

Enstitü Topluluğu

> *Devletimizin dayandığı ana ilkelerden olan, 'halkın kendi kendini yönetmesi' kuralı Enstitülerde, öğretmen ve öğrencilerin kendi kendilerini yönetmesi biçimine sokularak, bu ilkeye uygun bir yöntem geliştirmeye çalışıyoruz... Allah, müdür, muavin, eğitimbaşı ya da öğretmen korkusu yaratma yolunu tutmuyoruz..."*[5]

Siyasal yönden eğitimde demokratlaşmayı amaçlayan Köy Enstitüleri, sistemin iç yapısında bunun eğitbilimsel örneğini veriyordu. Tonguç'un Enstitü müdürlerine yazdığı bir mektupta yer alan yukardaki alıntı, onun böyle bir demokrat ortamın nasıl yaratılacağı ile ilgili ilkelerinden birinin açıklamasıdır. Bir Enstitü öğrencisinin anıları, bu ilkenin uygulamadaki örneğini vermesi yönünden ilginçtir:

"Öğretmenlerimizle biz öğrenciler arasında çok sıkı bağlar kurulmuştu. Bizimle içtenlikli idiler. Biz de onlara saygıda kusur etmiyorduk. Bizi 'arkadaş' diye çağırırlardı. Okulda ağabey-kardeş, baba-evlat topluluğundan oluşan bir aile havası esiyordu."[6]

Yönetici ve öğretmenlerle öğrenciler arasındaki bu demokratik havayı doğuran ve besleyen etkenler en başta ortak yaşam ve birlikte iş görme, amaç birliği gibi öğelerdi kuşkusuz. Öğretmen ve öğrenciler, "çalışma aracılığı ile başkalarıyla birlikte olmanın engin sevincini yaşayıp" öğreniyorlardı. Böylesi bir yaşamın yarattığı sonuç o demokrat ortamı besliyordu.

Enstitülerdeki uyumun bir yanı, yönetici, öğretmen ve öğrencilerin her alanda birlikte yaşayıp birlikte çalışmalarına dayanıyordu. Bu birliktelik ve dayanışma olmasaydı, birçok şey olmayacağı gibi demokratik bir ortam da yaratılamazdı.[7]

Öğretmenin öğrenciyle birlikteliği, yalnızca denetlemek, başında durmak, yönetmek için değil, iş içine birlikte girmek, çalışmaları birlikte yapmak, birlikte iş üretmek ve çözüm bulmak içindi. Hiçbir eğitim kurumunda öğretmen ve öğrenciler Enstitülerde olduğu gibi yüzyüze, yanyana elele olup bundan mutluluk ve ürün yaratmayı yaşamamıştır. Ortak işlere ve çalışmaya koşan, aynı amaca yönelik öğrenciler, yönetici ve öğretmenler, hep yanyana ve elele oluyordu.

Enstitü öğrencilerinin gerek büyüklerle, gerek kız ve erkek yaşdaşlarıyla ya da kendinden küçüklerle ve çevreyle olan ilişkilerinde, köylerinden taşıdıkları demokratça alışkanlıklar vardı. Bunlar Tonguç'un *Köyde Eğitim* kitabında uzun uzun yer alır. Örneğin, köy odasında, köy imecesinde, dedikanlılık örgütlenmesinde , aile içinde, iş içinde, ana babalarıyla ve öteki köylüleriyle ilişkilerinde demokrat yaşam deneyleri vardı.[8]

Önceki bölümlerde yer aldığı gibi köy toplumunda herkes her gün bağda bahçede, birbirleriyle daha çok yüzyüze, birbirlerine daha yakın oluyordu. Böyle bir yakınlıkla birbirlerine ağabey, amca, teyze diyorlardı. Batı kültürünün, çocuğu belli bir yaştan sonra kendi ana babasıyla bile ayıran bireyci anlayışına göre ilkel gibi görünen bu yakınlık, bizim kültürümüzün ve gereksinimimiz yarattığı, toplumsal yanı ağır basan daha sağlıklı bir ilişki biçimiydi.

Kökünü geleneklerden ve birlikte iş yapma alışkanlığından alan, insan ilişkilerine zenginlik ve güç katan bu alışkanlıklar, Enstitülerde eğitim biliminin yol göstericiliğinde kültürümüze özgü, demokrat ve çağdaş bir düzeye geliyordu. Yönetici, öğretmen ve öğrenci ilişkilerinde, her kesimin birbiriyle olan ilişkilerinde akılcı ve demokrat davranışlar ve söylemler doğuruyordu. Daha doğrusu, bize özgü demokratik eğitimin insan ilişkilerini yaratıyordu denebilir.

Şımarıklığa, yozlaşmaya kaçmadan, ortak kültürden gelen ortak bir tutumla, işleri ve çalışmaları ortak yürüterek, Tonguç'un yönermesinde yer aldığı gibi, müdür, muavin ve öğretmen korkusu, Allah korkusu salmayan, karşılıklı sevgi saygı ve güvene dayanan bir yaşam ve çalışma düzeni kurulmuştu.

Bu demokrat ve içtenlikli ilişkiler Enstitülerde birbirlerine seslenmede bile kendini gösterirdi. Yukarda bir öğrencinin de açıkladığı gibi öğretmenler ve yöneticiler öğrencilere "arkadaşlar" diye seslenirler, tek tek adlarını, soyadlarını bilirlerdi. Numara kullanılmaz; adlar, soyadlar söylenirdi.

Öğrenciler çoğunlukla öğretmenin adını ya da soyadını başına getirerek, "Pesent Öğretmenim", "Palamar Öğretmenim" gibi söylemler kullanırlardı öğretmenler için. Usta öğreticilerin kimine öğretmenim, kimine "İzzet Usta", "Hayriye Abla"diye seslenilirdi.

O yıllarda yöneticiye direktör, yardımcısına yardirektör deniyordu. Öğretmen ve öğrenciler, Enstitü müdürlerine "direktörüm", yardımcılarına "yar direktörüm" derdi. Biz Aksu'da Enstitü Doktoruna da "Doktorum" derdik. Değerli doktor Bedia Kervancıoğlu ve Dr. Seniha bundan hoşlanırlardı.

Bizim Aksu'da, başka okullarda olduğu gibi öğretmenlere küçültücü ya da alay konusu olacak ad takılmazdı. "Sıfırcı Nuri", "Kıyıcı Hasan" denecek öğretmenler yoktu çünkü. Öyleleri Enstitülere düşseler bile kalamazlar, kısa sürede ayrılırlardı. Aksu'da Coğrafya Öğretmenimiz Halil Araç bizim sınıfta sordu bir gün: "Çocuklar, bana bir ad takmışsınız, bu doğru mu?" dedi. Hepimiz gülümseyerek Osman Vural'a baktık. Uzun boylu bir genç adamdı Halil Araç. Herkes onu severdi. O da önem vererek yaklaşırdı öğrenciye. "Bana leylek filan mı dedin yoksa Osman?" diyerek ona döndü. "Hayır öğretmenim, 'Civan' diyoruz" dedi o utanarak.

Başka kurumlarda olduğu gibi bilgi ve iş dersleri öğretmenleri arasında ayrım yapılmaz, derslerin biri ötekinden daha önemli ya da önemsiz sayılmazdı. Hepsine en yüksek düzeyde önem verilirdi. Öğretmenleri de aynı gözle görülürdü. Aksu'da Yapı Öğretmenimiz Durmuş Gök, okuldan yeni çıkmış, gencecik, çelimsiz bir öğretmendi. Ama görevini ciddiye alması, çalışkanlığı ve öğrenciye yaklaşımıyla tüm Enstitüyü etkilemişti. O koca yapıların ortaya çıkma-

sındaki yükünü herkes bilir, onun yapı bilgilerine hayranlık ve saygı duyulurdu.

Öğretmenlerin birikimleri, deneyimleri, çabaları küçümsenmez; kimi acemilikleri abartılmazdı. Öğrencilerle birlikte çalışmaktı önemli olan. Çalışmalarda, özellikle iş derslerinde kimileyin birlikte öğrenmeler de oluyordu. Öğrenci öğrenmede başını alıp giderek öğretmenini geçmişse ya da daha etkin duruma gelmişse öğretmen bundan tedirgin olmazdı. Kimi alanlarda kendini yetiştirerek öğretmenini geçen öğrenciler çok oluyordu Enstitülerde. Ama böyle olması birlikte çalıştığı öğretmeni mutlandırır, onur duymasına neden olurdu.

Yönetici, öğretmen ve ustaöğreticilerin dışındaki çalışanlar da (az sayıda memur, aşçı, arabacı, gece bekçisi vb.) Enstitü topluluğunun gerçek üyeleri olarak kendi alanlarındaki yetki ve sorumluluklarıyla eleştiri ve eğlence günlerine, okuma ve oyun etkinliklerine, işbaşı toplantılarına katılabilirler, konuşabilirlerdi.

Enstitü topluluğu kurumun gerçek sahibiydi. Bir eşyanın ziyan olması, bir yerin, aracın bakımsızlığı herkesi ilgilendirirdi. Onlar kafalarının, ellerinin emeğini koyarak yarattıkları güzellikleri, diktikleri ağaçları, yaptıkları yapıları, yolları, bağ ve bahçeleri, yetiştirdikleri hayvanları canları gibi severler, korurlar, günden güne daha iyilerini yapar, yetiştirirlerdi. Dünyanın hiçbir yerinde eğitim kurumları içindekilerce böylesine benimsenip, gözü gibi bakılıp korunan kurumlar olmamıştır belki. Başka okullarda yaşanan, okul eşyasını kötü kullanma, "devlet malı deniz, yemeyen domuz" anlayışı, Enstitülerde bilinmeyen şeylerdi. Herkes her şeyi koruyor, bunu devlete, topluma ve kendilerine katkı olarak düşünüyordu.

(Bu çalışmayı yaptığım günlerde, yüksek öğrenim öğrencilerinin üniversite harçlarına karşı düzenledikleri gösterilerde, İstanbul Üniversitesi'nde ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yaşanan talan ve zarar ziyanı gördükçe başımı iki elimin arasına alıp uzun süre düşündüm. Yoksa ben masal mı anlatıyordum? Biz nasıl eski çivileri severek düzeltip binalar yapıyorduk diye... Hasanoğlan'da yüksek öğrenim görürken sobayı tutuşturmak için kıymık yerine tahta kullanan bir arkadaşı Rauf İnan'ın bağışlamamasına niçin karşı çıkmamıştık diye düşündüm. Ama çok başkaydı durumlarımız. Arkadaşımız Ali Yücel kendi bile karşı çıkmamış, "Karışmayın arkadaşlar, bunu yapmamalıydım" demişti. Gençlerimizi böylesine çileden çıkaran şey sahipsizlikti. Yönetici ve öğretmenleriyle iletişimsizlikti. Üniversitelerinde, fakültelerinde büyüğü küçüğüyle demokrat bir topluluk olamamaları, dertlerini kimseye anlatamamaları, onları kimsenin anlamamasıydı.)

Enstitülerde, her şeye, tüm yokluk ve kıtlığa karşın yöneticilerin öncelikli görevleri bizim temel gereksinmelerimizi ayrıntısına kadar karşılamayı düşünmek oluyordu. Tonguç, sık sık yazıyordu müdürlere: "Hastalıktan kalkıp evine giden öğrencilerin yanma önlem olarak ilaç verin, harçlık verin" diyordu.

Hasanoğlan'da bir gün Bakan Yücel, yüksek bölüm kantininde bizimle ayaküstü konuşurken öğrenciler "Efendim, müdürümüz saçımızı uzattırmıyor" dediler. Bakanın yanında korkusuzca duran Rauf İnan söze karıştı: "Ben

onlara açıkladım efendim: Uzun saç bakım ister, yıkanmak ister. Su kıtlığı var. Hasandağı'nın suyunu Enstitüye getirecekler, musluklardan sıcak su akınca isteyen saçını uzatabilecek" dedi kesin bir dille. Bakan, "Alabrus yapsalar olmaz mı Rauf Bey?" deyince öğrenciler gülüştüler. Çünkü müdür de öyle söylemişti. "Benim gibi alabrus kestirin diye söyledim efendim, beğenmiyorlar" dedi. "Bize yakışmıyor efendim" dediler öğrenciler.

Yeme-içme, giyim kuşam sorunlarımızı eleştiri günlerinde çekinmeden ortaya atabiliyorduk. Hemen önlem alınıyordu. Özellikle yüksek öğrenimde iken hepimize birer öğretmenmişiz gibi davranılır, tek tek önemle ele alınırdık. Yoksul ama bakımlıydık. Günümüzün gençliği de elbet böyle özen gösterilen bir eğitim istiyordu. Öylesine demokratik ve uygar bir eğitim ortamını yaratmak kolay değildi. Öğretmen ve öğrenciler, daha iyi bir ortam, daha iyi bir yaşam için aynı koşullarda birlikte çalışırken, doğayla çevreyle çarpışırken, doğal olarak kendilerini de değiştiriyorlar, kişisel çıkardan, bencillikten kurtularak Enstitünün, herkesin, ülkenin çıkarlarını düşünmeye başlıyorlardı.

Oradaki öğretmen-öğrenci ilişkilerini, öğrencilerin birbiriyle ilişkilerini, kız ve erkek öğrencilerin birbirlerine bakışlarını, yapay sosyometri testleriyle ölçebilmek olası değildi. Enstitü ortamında öğrencinin benimsenmemesi, dışlanması ya da kendini geliştireceği bir alan bulamaması diye bir sorun yoktu. Onları kazanmak, iyileştirmek, o demokratik ortamın mutlu bir üyesi yapmak, sistemin temelinde vardı. Orada amaç bunu başarmaktı. Anadolu'nun 20 yerinde kurulan Enstitüler, hem birbirleriyle, hem de kendi içlerindeki uyumla Enstitü topluluğunu yaratmışlardı. Onlar, sıradan yöneticiler, öğretmenler ve öğrencilerdi. Ama yaptıkları, ortaya çıkardıkları sonuçlar sıradan değil, olağanüstü güzel ve iyiyidi.

Müdürü, müdür yardımcısı, eğitimbaşı ve öteki iş ve bölüm başları, işlik başkanları, Enstitü başkan ve nöbetçileri ve çalışanları olarak, Enstitüdeki her bireyin işlerde ve çalışmalardaki ayrı ayrı emek ve payları olmasaydı öylesine demokrat bir topluluk ve demokratik bir yaşam kurulamazdı. Kurumu ilgilendiren her işte tüm öğretmen ve öğrencilerin düşünce, emek ve isteğiyle ortaya çıkan, sevilesi bir yaşamdı. Tonguç, 4 Ağustos 1941 tarihli mektubunun başka bir yerinde şunları yazıyor:

"... Her gün yeni bir sorunla karşılaşıldığı sizin Enstitülerinizde, bunlar hakkında yönetmelikler yaparak, onları bu yönetmelik maddelerine göre çözümleme yolunu tutmak olası değildir. Bu yüzden karşılaştığınız sorunlarda önce kendi zekânızı kullanmanız, yakın çalışma arkadaşlarınızın deneyimlerine başvurmanız ve sorunun doğru çözümü yolunda güç toplamanız gerekir. Onun için önce bu görüşün aranızda bilinmesi, öğretmen ve öğrenciler üzerinde işlenmesi gerekir. Bu işlemede, konuşulanlara, yazılanlara, kitaplara, konferanslara, karşılıklı tartışmalara, raporlara, inceleme ve gözlemlere, deneyimlere, çocukların ve öğretmenlerin alışkanlıklarına, iş yapma yeteneklerine, cesaretlerine, mertliklerine, iyi niyetlerine, içtenliklerine dayanılmalıdır. Böyle hareket edecek olursanız, kurumunuzun malı olması gereken iyi şeyleri ve işleri sağlam bir kumaş gibi bizzat dokumuş olursunuz."[9]

Karma Eğitim

"... Kurumlarınızdaki kız öğrenci işi pek çok emeğimizi harcamamız gereken çok ciddi, önemli büyük bir davadır. Kızları bir yana, erkekleri bir yana ayırarak kurumu kafes haline getirmek asla doğru değildir..."[10]

Köy Enstitülerinde gelişen demokratik ortamın belirleyici öğelerinden biri, önceden benzeri olmayan "sürekli yatılı-karma eğitim" modelidir. Bu nedenle, konunun pedagojik yönünden önce, ekonomik sosyal, kültürel ve siyasal anlamına kısaca bakmak yerinde olur.

"Atatürk, toplumsal ilerlemenin güvence altına alınması için erkekle kadını aynı haklara ve görevlere sahip bir toplum ve aile yaşamını, yeni düzenin kaçınılmaz koşulu olarak görüyordu. Bunun için kadının durumunun tüm alanlarda düzelmesini istemişti... Öğretim Birliği Yasası'nı getirirken (1924), bu anlayışa uygun bir eğitim amaçlıyordu. Şapka ile birlikte peçe devrimini yapmaktan amacı, kadının önüne set çeken dinsel tabuları yıkmaktı... Kızları okula göndermekle kalmamalı, çağdaş gelişmelerin ve teknolojinin gereksinimi olan mesleklere, sanat vb. işlere yönelmelerine ortam hazırlanmalıydı. Kadınlar da erkekler gibi bilim ve teknik insanı olabilmeli, aynı eğitim ve kültür düzeyine ulaşmalıydı. Çünkü toplumsal ilerlemede kadın ve erkek birlikte yol alacaklardı... Getirdiği hukuksal ve siyasal haklarla bu anlayışın temelini atıyordu: 1930'larda kadınlara seçme seçilme hakkı verilmesi, aynı hakkın 1934'te TBMM'nde kabul edilmesi ve bir Doğulu devlet olan Türkiye'nin parlamentosuna ilk kez 17 kadının girmesi, o yıllarda çoğu Batılı kadının elde edemediği haklardı... Kentlerde bürolarda, okullarda, işyerlerinde, çağdaş giyimli kadın ve erkekler birlikte çalışıyordu. Gündüzlü karma eğitim çoktan başlamıştı. Varlıklı aile kızları üniversiteye gidebiliyordu."[11]

Din düzeninden çıkan bir toplumun kadınlarına verilen bu fırsatlar küçümsenecek gibi değildi. Kuşkusuz kolay olmamıştı. Ne var ki çoğu yerde Atütürk'ün gösterdiği amaca tam olarak varılamıyordu. Konumuz açısından bakıldığında bu olumsuzluk, onun devrimlerinin özellikle köy kadınlarına ulaşmadığı, bu gidişe bakılınca da ulaşamayacağı anlamına geliyordu. O, "Köylü efendimizdir" derken, onların iyi bir eğitim görmesini isterken, kadını görmezden gelmiyor, köy kadınının bir an önce bu haklardan yararlanmasını düşlüyordu.

Onlar, savaşta ve barışta gerek Osmanlı toplumunun, gerekse cumhuriyetin yükünü çeken nüfusun yarısıydı. Kurtuluş Savaşında kucaklarında, karınlarında taşıdıkları bebeleriyle; kimileri ak saçları ya da yeniyetme yaşlarıyla, asker oğullara, kardeşlere mermi taşımışlar, imecelerle giyecek yiyecek hazırlamışlar; giymeyip giydirmişler, yemeyip yedirmişlerdi. Erkeklerin yokluğunda köyleri yönetmişler, ekonomik işleri görmüşlerdi. Köy kadının gücünü harekete geçirmenin ülke için ne büyük kazanım olacağını görüyordu.

Tonguç'un kadın eğitimi yönünden köyde eğitimde yapmak istediği, klasik bir ilköğretim planlaması değil, Atatürk'ün özleminde yatan eğitim anlayışını, köy kadınlarını da kucaklayacak biçimde uygulamaya geçirmek, giderek bu anlayışı Türk toplumunun yaşamına yerleştirmekti. Yazdığı kitaplarda, köylerin canlanmasına yönelik araştırma ve saptamalarında köy kadınının gücünü gösteriyor, onları motor ve makine kullanacak, sanatta, bilimde, politika ve yönetimde yer alacak kadınlar olarak yetiştirmenin planlarını yapıyordu. Onlar, nasıl yokluk, kıtlık içinde bile bir yandan ekonominin yükünü taşıyıp bir yandan sağlıklı çocuklar yetiştirebiliyorsa, donanımlı eğitim görmüş bir güç olduklarında Anadolu'nun sırtı yere gelmeyecekti. Fakir Baykurt'a yazdığı mektupta, "Türk sosyal hayatının tarihi, ancak köylü ananın hayatı yazıldığı gün anlaşılacaktır" demesi bundandı.[12]

Daha eğitmen yetiştirme ve deneme öğretmen okulları çalışması döneminde el atıyor bu konuya. Kadınlardan, kızlardan da aday bulunmasını istiyor. Eğitmen ve öğretmen adaylarının analarını bacılarını kursa alarak yetiştirmeyi düşünüyor. Bunu denemeleri için eğitmen kursu yöneticilerine yazıyor:

"Kardeşim Ferit... Yepyeni bir denemeye girişmek istiyoruz. Sizin öğrenci ve eğitmenlerden anasını, karısını, kız kardeşini ya da ablasını getirip okutmak isteyen olursa, onları başlangıçta 15-20 kişi olarak toplayıp, okuma-yazmayı öğretmek, biçki-dikiş ve ev idaresi göstermek, böylece köy eğitmeninin kadınını yetiştirmeye çalışmak... Ama onlar çocuk okutmayıp, daha çok köy kadınlarına ev işlerini göstersin. Şimdi siz bu konuyu bir etüt ediniz. İstekli bulunur mu? Binalardan birini kadınlara ayırabilirsiniz. Resmi emir yoldadır. Bakan Bey bu işe çok önem veriyor. Cevabınızı geciktirmeden genişçe yazınız."[13]

3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasası taslağına, "sürekli yatılı ve karma eğitim" kayıtsız koşulsuz koyuluyor. Komisyonlardan öylece geçiyor. Ama bu maddeyi TBMM'den geçirtmek Bakan Yücel için kolay olmuyor. Çünkü karma eğitimin gündüzlüsü bile gelenekçi kesimle ilericiler arasında ötedenberi tartışılan bir sorundu. Kızlar için sürekli karma yatılılığın benimsenmesi daha güçtü. Özellikle söz konusu köylüler olunca, daha önce de değinildiği gibi, köy kızlarını yalnızca hizmetçi ve besleme olarak gören kimi milletvekilleri bu düzenlemeye karşı çıkarak: "Sakıncalıdır!" diyorlardı. Bu nedenle Yücel, saatlerce dil ve ter döküyor Mecliste. Sonunda "Sürekli Yatılı-Karma Eğitim", çoğunluğun alkışlarıyla kayıtsız koşulsuz onaylanıyor.

Böylece Türkiye'nin ve "bir Doğulu devletin" tarihinde ilk kez kız ve erkek köylü öğrenciler, yatılı bir kurumun çatısı altında bir arada eğitim görmeye başlıyor. Gerek ülkemizde, gerekse Batıda kız ve erkekler için ayrı yatılı kurumlar olağandı. Çok vardı. Bizde Gazi Eğitim gibi bir iki karma yatılı yüksek okul da vardı. Ama köylü çocukları için karma yatılı kurumların ilk kez açılması olağanüstü bir yenilikti. Amaca ulaşmada dev bir adımdı. Anayasada yer alan temel eğitim zorunluluğunu bir an önce yerine getirmek ve köylerin içten canlamasını sağlamak için Köy Enstitülerine olabildiğince kız öğrenci de alınıyordu. Ayrıca bu atılımda köy kızlarına ileri öğrenim görme kapısının ilk kez açılmış olması gerçek bir devrimdi.

Yasanın çıkması kadar yeni atılımın kamuoyunda benimsenmesi, özellikle bu işte çalışacakların konuyu iyi anlaması gerekiyordu. Onun için Tonguç, yasa daha mecliste iken, Enstitü davasında görev alacaklar için düzenlediği toplantılarda, açtığı seminerlerde köy kızlarının eğitimi sorununu önemle öne alıyor, bu konuda durmadan açıklamalar yapıyor, konuya özen göstermelerini istiyordu. Köylüyü değiştirmek, yaşam düzeylerini yükseltmek için köy kadınının eğitimi zorunluluğunu anlatıyordu. O yıllarda köylerin çok azında ilkokul bulunduğundan, olanında bile kızların devamına önem verilmediğinden, ilkokulu bitirmiş kız öğrenci azdı. Ama sonraki yıllarda onlar da koşmaya başladı Enstitülere.

Eğitimde demokratlaşmanın başta gelen koşulu sınıflar ve kesimler arası farklılaşmayı azaltmaktı. Tonguç'un köyü içten canlandırma düzenlemesi böyle bir etki yaratacak, onun Enstitüleri köy ve kent toplumu arasında denge sağlayacaktı. Bunun içinde elbet köy kadınının kentli kadından ayrı olan eğitim gereksinimi de vardı.

Çeşitli yönlerden bakıldığında onun kadın eğitimi konusundaki tutum ve görüşlerinin, Batı uygulamalarından, Batılı eğitimcilerden ilerde olduğu söylenebilir. Daha önce danışman olarak ülkemize çağrılan J. Dewey ve ötekiler, gerek görüşmeler sırasında, gerek raporlarında köy kadınlarının eğitim gereksiniminden söz etmemişlerdir. İstanbul vb. yerlerde yabancıların açtığı Robert Lisesi, Sen Jozef gibi misyoner okulları, Alman Lisesi, Özel Darüşşüfaka Lisesi karma değildi. Kız yatılı, erkek yatılı öğretmen okulları ve Kabataş Erkek, Erenköy Kız, Çamlıca, Kandilli Kız, gibi resmi yatılı okullar vardı.

Tonguç'un önündeki asıl önemli sorun, sürekli yatılı ve karma bir eğitimin dayanaklarının neler olacağıydı. Bu konuda kuramlara dalmıyor, ezbere konuşmuyor, elindeki verilere, bilime, ve gerçeklere, gereksinmelere bakıyordu. Öteki alanlarda olduğu gibi öncelikle öğrencilerin geldiği kaynağa yöneliyordu. Kız ve erkek köy çocuklarının içinden çıktıkları sosyo-ekonomik ve kültürel koşulları yok sayarak bir yere varılamayacağını düşünüyordu. Kuracağı yatılı eğitimin temeline, öğrencilerin kendi sosyal yaşamlarında var olan sağlıklı alışkanlıkları yerleştirmek gerekiyordu.

Köy yaşamında kadın, hem ev işleri ve çocuk bakımıyla başetmek, hem erkekle birlikte ekonomik iş yapmak, doğayla boğuşmak zorunda kalıyordu. Bu nedenle köy toplumunda kadın ve erkek, gerek aile içinde gerek konu-komşu arasında daha çok bir arada bulunuyor ve yakın oluyordu. Ekin biçimi, bağ bozumu vb. imecelere kadın erkek birlikte katılıyordu, genci yaşlısıyla. Tarlada, bağda bahçede, dağda çobanlıkta birlikte bulunuyor, birlikte iş görüyorlardı. Uzaktaki değirmene, kasaba pazarlarına birlikte giderlerdi. Kimi zaman bir kadın tek başına ya da iki kadın ya da kız, birlikte yola düşüp uzak yerlere iş yapmaya, başka köydeki yakınlarını görmeye gitmek zorunda kalırlardı.

Bu tür işler ve ilişkiler nedeniyle köylü erkek ve kadınlar, birbirlerini öncelikle bacı-kardeş olarak görüyordu. Herkesin birbirini tanıdığı, yardımlaştığı köy toplumunda, "köyümüz, köylümüz" anlayışı öne çıkıyordu. Kasabalarda kentlerde görülen erkeğin kadına yabancılaşmış davranışı, ya da yoz kadın

davranışları köylerde çok görülmüyordu. Orada kadına yalnızca karşı cins olarak bakılmıyordu. Ayrıca dinsel tabular köyleri kentler kadar baskı altına almış değildi. Köy kadınları ve erkekleri bilgisizdiler ama, köylü çoğunluğu çağdaşlaşma karşısında bağnazlık yapmayacak kadar sağduyu sahibiydi. "Kemal"in savaşımına omuz vermişler, devrimlerini desteklemişlerdi. Onları asıl şaşırtan, nerdeyse çekimserliğe düşüren, eğitim denen o "ulaşılmaz"ın ayaklarına kadar gelerek kızlarını istemesi, işlerine yarayacak bir eğitim örgütünün kurulmasıydı.

Köy Enstitülerinde başlayan karma yatılı eğitimin bir ayağı köy yaşamının bu gerçeklerine dayandırılıyordu. Öğrencilerin bir arada ve yatılı eğitim görmelerini yadırgatmayacak alışkanlıklar köy yaşamında vardı. Tonguç, bir köylü olarak bu yaşamın özelliklerini biliyordu. Anadolu köylerini dolaşırken, bozkırın ortasında, kadınlı erkekli köylülerin güneşin altında birlikte terleyerek ekip biçtiklerini, yüzlerce kez görmüştü. Birlikte eğlenip, birlikte üzüldüklerini, doğaya karşı birlikte savaşım verdiklerini, kış gecelerinde bir arada oturup konuştuklarını saptamış, bunları kitaplarında anlatmıştı. Çok güçlük çekilmeyeceğini düşünüyordu.

Karma eğitime destek olacak başka sağlam bir dayanak, öğrencilerin sosyal, mesleksel beklentileri ve amaçlarıydı. Köy Enstitülerine gelen kız ve erkek öğrenciler, sıradan bir gençlik yığını değildi. Çoğu daha köylerinden çıkarken, ileri eğitime duydukları istekle, bilerek koşmuşlardı Enstitüye. Onların bu bireysel isteği ve amacında, köy toplumunun kuşaktan kuşağa taşıdığı "okuma" özleminin birikimleri vardı. Ayrıca, toplumsal ve siyasal yönden gösterilen önemli bir hedefleri vardı. Onlar öğretmen olacaklar, Enstitülerde yetiştikleri yöntemle köylü çocuklarını ve halkını yetiştirip canladıracaklardı. Bu hedef Atatürk ilkelerinin köylere taşınmasını, köylerin kalkınmasını içeriyordu. Kendilerine gösterilen bu yolu ülkü edinen kız ve erkek Enstitü öğrencileri, küçük yaşta birer "dava adamı" oluyordu. Onlar verilen fırsatın önemini anlıyorlar, ona uygun davranmayı biliyorlardı. Bunu yerine getirmeye Enstitülerini kurarken başlamışlardı. Yüzlerce yeni yapı, binlerce ağaç, bağ bahçe, işlenmiş toprak, elektrik santrali, vb. tesisleri kurarken kız erkek birlikte başlamışlardı ülkeyi bayındırlaştırmaya, uygarlaştırmaya. Yönetici ve öğretmenler, büyük amaçları olan o gençleri aklı ermez çocuklar olarak görmüyor, kızlara "saçı uzun aklı kısa" denmiyordu. Böylesine amaçlı olmak ve bu amaçlar için kız ve erkekleri bir arada yetiştirmek, oradaki karma eğitimin sağlam bir dayanağıydı.

Öğrenme ve gelişim psikolojisi yönünden bakıldığında, Köy Enstitülerinin iş eğitimine dayanan çok yönlü ve çok programlı düzenlemesi, özellikle karma eğitim için bulunmaz bir ortamdı. Programıyla, uygulamasıyla, oradaki yaşamın tümü, kız ve erkeklerin bir arada karma yatılı eğitimine ve sağlıklı gelişimine uygundu. Önceki bölümlerde açıklandığı ve bundan sonra da yer alacağı gibi Enstitü programı ve uygulaması, içeriği (müfredatı), iş içinde eğitim yöntemi ve yarattığı zengin eğitim ortamı ile gerek öğrenme psikolojisine, gerekse gelişim ve gençlik psikolojisine uygunluğu ile klasik pedagojinin sınırlı, edil-

gen ortamını aşıp eğitime büyük bir ufuk açmıştı. Tonguç'un görüşünde kızlara ve erkeklere ayrı eğitime yer yoktu. Enstitü programının ağırlığı ve öğrenilecek konuları, kız ve erkek öğrencilerin tümü içindi. Böyle olması çağdaş eğitimin vazgeçilmez ilkesiydi. Örneğin, motor ve makine öğrenme dersi kızlara da vardı. Bu yanlarıyla Köy Enstitüleri çağdaş eğitimin tüm bilimsel donanımına sahipti. Oradaki karma eğitimin öteki güvencesi de buydu.

Bu kurumlarda yaşamın gerçek işleri içinde yapılan eğitim ve üretimin öğrencilere kazandırdığı yaratıcılık, yöneticilik gibi kültürel ve düşünsel düzey, sağladığı doyum, bu çok yönlü uygulamanın verdiği etkinleşme, kız ve erkek öğrencilerin bedensel, ve duygusal yönden sağlıklı gelişimine yol açıyordu.

Köy Enstitülerindeki karma eğitimle ilgili olarak, Enstitü ve öğrenci ana babalarının dışındaki bir çevrenin asıl üstünde durduğu (ve sözde kaygı duyduğu), gençlik çağındaki karşı cinslerin kurum içinde, gece gündüz bir arada bulunması konusuydu.

Yukarda açıklanan çağdaş eğitimden yana olan yararları bir yana, iki cinsin bir arada eğitilmesinden olumlu ya da olumsuz sonuç alma konusuna gelince, Tonguç'a göre eğitim ortamı, tutumlar ve ilkelerdir belirleyici olan. Sözü edilen ve bundan sonraki bölümlerde de görülecek ortam zenginliği, her bireyin karşı cins olarak kişiliğinin, moral (ahlaksal) ve kültürel yönden sağlıklı gelişimi için bir güvence oluşturuyordu. Karma eğitimde kız ve erkekler yönünden kaygı verici sonuçlar, başıboşluktan, düzensizlikten, edilgenlikten, amaçsızlıktan, pedagojik olmayan tutumlardan ileri gelen bozulmalarda, yabancılaşmada ortaya çıkardı. Eğitimin kısırlığından, kentlerin yoz alışkanlıklarından kaynaklanırdı.

Enstitülerin demokratik yaşama biçimi ve eğitim ortamı, başıboşluk ve düzensizlik şöyle dursun, kız ve erkek öğrencilerin zamanını dolduracak, o yaş gençlerinin sağlıklı gelişimini etkileyecek, kültürel ve sanatsal etkinliklerle duygularını yüceltecek, bilinçlendirip bilgilendirecek binlerce zenginlikle doluydu. Öğrenciler, köylerinde olduğu gibi iş alanlarında, işliklerde kız erkek birlikte çalışıyorlar, birlikte yemek yiyorlar; dersliklerde, kitaplıkta birlikte okuyup öğreniyorlardı. Enstitü toplantılarında sorunları tartışıp birbirlerini eleştiriyorlar, birlikte eğlenip, kümelerinde birlikte yaşıyorlardı kardeşçe. Kız ve erkekler, yaşlarına, sınıflarına göre birbirlerine abla, ağabey, kardeş diyorlardı, köylerde olduğu gibi. Onların yeniyetme dönemlerini, gençliklerini etkileyen bu ilişkiler, ülkü ve amaç birliği, aralarında öncelikle insan kardeşliği, arkadaşlık, meslekdaşlık ve ülküdaşlık sevgisi yaratıyordu. Oradaki karma eğitimin toplum yaşamımıza, gelenek ve göreneklerimize aykırı bir yanı yoktu. Tersine geleneksel kültürümüzün sağlıklı alışkanlıkları eğitim biliminin gücüyle gelişmiş olarak kullanılıyordu. Öğrenciler nasıl Enstitünün her şeyinden sorumlu oluyorlarsa, öncelikle kendilerinden sorumlu olmayı öğreniyorlar, biliyorlardı.

Enstitülerde "cinsel eğitim" diye ayrı bir öğretim yoktu elbet. Ama sağlıklı bir ortak eğitim ve meslek eğitimi veren programının parçaları içinde ve

oradaki yaşamda yer alan tüm çalışma ve etkinlikler, öğrencilerin kültürümüze ve öğretmenlik amacına uygun bir ahlak ve kişilik eğitimi almalarını sağlıyordu. Örneğin, insanın biyolojik yapısı ve sorunları, çoğunlukla okul doktorlarının okuttuğu Tabiat Bilgisi ve Okul Sağlık Bilgisi derslerinin konusuydu. Bu bilgiler öğrencilerin beden ve ruh sağlığı yönünden kendilerini tanımalarını, gelişim aşamalarını öğrenmelerini sağlıyordu. İş alanlarında yapılan çalışmalar, çeşitli sporlar, geziler, ulusal oyun, müzik, tiyatro vb etkinlikler, yetişmekte olan kız ve erkek gençliğin bedensel ve duygusal gelişimini, gücünü, kültürünü düzene sokuyor, istendik davranışlara dönüştürüyordu. Bu etkiler onların kişiliklerini sağlamlaştırıyor, duygusal doyum sağlıyordu. Serbest okuma saatlerinde okunan, Türk ve dünya edebiyatından seçme yapıtlar, aşk romanları, şiirleri; kahramanların, büyük adamların yaşamöyküleri, öğrencilerin önüne yeni ufuklar açarak hayallerini amaçlarını besliyor, zenginleştiriyordu. Galip Candoğan, benzer bir anısını şöyle anlatıyor:

"Yaşımız gereği önce karşı cinsi anlatan kitaplar bulup okuyorduk. Ben *Dağları Bekleyen Kız* adlı romanı iki üç kez okumuştum. Kadın kahraman uçakla kendi başına uzaklara gidiyor, işlerini kendi yapıyordu. Tam benim düşlediğim kadını anlattığı için hoşuma gitmişti. Bu kadın kahramanı arkadaşlarımla konuştum, anlattım. Onlar da okudu... Hoşlandılar."[14]

Köy Enstitülerinde, bireye Batı türü aşırı özgürlük tanıyan, onların yalnızlaşmasına, yabancılaşmasına ve yanlış yapmasına neden olacak tutumlar yoktu. Gerek karşı cinsler arası, gerek başka yönlerden olan özgürlükler, kültürümüze ters düşmeyen bir tutum içinde yaşanıyordu. Öğrencilerden gelen yersiz ve zamansız davranışlar karşısında yönetici ve öğretmenler, bir ana baba tutumu içine girerek, gerekli rehberliği kararlılıkla yaparlardı. Zaman zaman mektuplaşma, sözleşme davranışları olurdu. Ama bunlar ne öğrencilerin kendilerine ne de Enstitüye gölge düşürücüydü.

İleri sınıflarda, Enstitüyü bitirince evlenmeye karar verenler oluyordu. Bunu küme öğretmenlerine ya da yöneticilere söyleyebilirlerdi gerekli görürlerse. Kimileri söylemedikleri halde duyulurdu. Ama bunlar genellenemezdi. Bu durumda olanlar, davranışlarına daha çok dikkat ederek herkesin kendilerine saygı duymasını sağlamak zorunda kalırdı. Değilse saygı duyulmayan bir ilişki zaten sağlıklı olamazdı. Enstitü öğrencileri, yıllarca askerlikte yavuklularını düşünen erkeklerin, yedi yıl Yemen ellerinde savaşan kocalarını bekleyen kadınların çocukları, torunları olarak nasıl davranacaklarını biliyorlar, kendilerini, yönetimi güç durumda koyacak davranışlarda bulunmamaya özen gösteriyorlardı. Enstitü disiplin anlayışının asla hoşgörülü olmadığı bir konuydu bu sorun. Ayrıca, her birey kendini yalnız yönetime değil, Enstitü topluluğuna karşı da sorumlu sayar; topluluğa, arkadaşlarına, öğretmenlerine başka yönlerden olduğu gibi, bu yönden de saygı göstermesini bilirdi.

Hasanoğlan orta kısım öğrencilerinden Hayriye ile Mesut'u anımsıyorum. Sanıyorum son sınıftaydılar. İkisinin sözlü olduğunu söylerlerdi. Belki öğretmenleri ve ana babaları da biliyordu. Ama onlar ikisi bir arada pek görünmezlerdi. Çevrenin ilgisini çekecek olumsuz davranışlar yapmak şöyle dursun, öğ-

retmen ve öğrenciler arasında çok sevilip sayılan bu iki arkadaş, çoğunlukla başkanlıklara seçilip, Enstitü çalışmalarına büyük katkı sağlarlardı. Havaların karlı olduğu kış günlerinde Hayriye'yi hep küçük bir kardeşin elinden tutup bir yere götürürken, iş alanlarında bir işin köşesinden içtenlikle tutarken görürdüm. Onun ciddi masum yüzü ve sabah toplantılarında, törenlerde kümesinin başında dimdik duruşu bir Enstitü resmi olarak hâlâ belleğimdedir. Mesut, tarımbaşkanı, Enstitü başkanı olur, gençlik gücünü içtenlikle yatırırdı Enstitü işlerine. Enstitüyü bitirince iki meslektaş olarak mutlu bir evlilik kurmuşlar.

Bu durumda olanların aynı yere atanmalarında, gerekirse Enstitü yönetimi ve küme öğretmeni yardımcı olabilirdi. Bu anlaşmalarda, öğrencilerin aynı yörelerin çocukları olmalarının da etkisi olurdu. Kimilerinin evlenme giysileri ve eşyaları bile Enstitü işliklerinde hazırlanırdı. Çünkü orada diplomasını alan öğretmenin Enstitüyle işi bitmiyordu. Köylere atanınca da öğrenci oldukları zamandaki gibi koşuluyor, tek tek izleniyor, gereksinmeleri karşılanıyordu. İlişkiler sonuna kadar sürüyordu. Onların kadın ve erkek öğretmen olarak köylerde yararlı çalışmalar yapmaları için iki meslekdaşın evlenmesi yararlı oluyordu. Köylerine atandıktan sonra bile Enstitü öğretmenlerine, müdürlerine, Tonguç'a akıl danışanlar oluyordu. Son sınıfta olan bir kız öğrencinin, bir yıl önce aynı Enstitüyü bitiren erkek arkadaşıyla evlenebilmesi için onun çalıştığı köye atanmasını isteyen mektubunu Tonguç şöyle yanıtlıyor:

"... Bitirme sınavını verinceye kadar bir öğrencinin içinde kalmaya mecbur olduğu sınırları aşmayarak okulu bitirmeniz hem şahsınız hem de Enstitünüzün hayatı için yararlı olur. Bunun aksini yapmak sizi ve Enstitüyü güç duruma sokar... Sizden benim isteğim şudur: 1. Enstitüyü bitirinceye kadar bu konuda herhangi bir dilekte bulunmayacaksın. 2. Üzerinde durduğun konular çok dallandırılıp budaklandırılacak olursa bundan herkesten önce kendin zarar görürsün. Bu gibi sorunların doğuracağı sonuçlar öyle kötü olabilir ki insanı haysiyetsiz duruma düşürür. Bu hale geliş kolay kolay düzeltilemez. 3. Dileğin yerine getirilmeyecek bir şey değil. Ama bugün resmi muameleye kalkışmak doğru olmaz. Bunu Enstitü yapmaya kalkışsa, biz kabul etmeyiz. Onları suçlu buluruz. Yukarda belirttiğim fikirlere göre hareket ederek derslerine çalışmanı, Enstitüyü bitirince bana durumunu ve isteklerini yazmanı rica eder gözlerini öperim."[15]

En kötü yanıyla, karşı cinsler arasında onaylanmayacak davranışlar olursa asla hoşgörülmez, gerekli önlem ve rehberlik yapılır, olmazsa ceza verilirdi. Enstitü yönetimi bu konudaki olumsuz davranışlara karşı başka okullardan daha hoşgörülü değildi. Dahası kimi yöneticilerin aşırı titizliği tepkiye neden oluyor, ilgili öğrenciler isyan ediyordu. Ama oradaki öğrenciler kendilerine gölge düşürmemeyi bildiklerinden ve karma eğitimin pedagojik ortamından yararlandıklarından bu tür olaylar az oluyordu.

Gönen Köy Enstitüsü'nde Hacer'le Ahmet Yamacı'nın başından böyle bir olay geçiyor. Onlar da evlenmek için sözleşmişlerdir. Bir iş nöbetinde olumsuz davrandıkları şikâyet edilince , "Biz kötü bir şey yapmadık" diye karşı çıkıyor-

lar. Ama bir şey olmasa bile böyle durumlarda kendilerine söz getirenler hoşgörülmezdi. Ahmet Yamacı'ya bir ay, Hacer'e bir hafta Enstitüden uzaklaştırma cezası veriliyor. Bir hafta sonra Hacer dönüyor Enstitüye. Ama Yamacı, "Boş yere onurumuzu kırdılar, bize haksızlık yaptılar" diyerek geri dönmüyor. Radyonun açtığı bir sınava girerek, saz sanatçısı seçiliyor. Türkiye radyolarından yıllarca Tefenni, Burdur, Denizli yanlarının zeybeklerini, türkülerini dinleten radyo sanatçısı Ahmet Yamacı'dır o. (F. Baykurt, *Dorfinstitute in der Türkei / Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 103)

Gene Galip Candoğan, kızların hiçbir şeyde erkeklerden geri kalmadıklarını yazıyor anılarında:

"Enstitünün demokratik havasına yeterince alışan kız arkadaşlarımız birer otorite olup, çıktılar. Büyük sınıflardan Aymelek Akıncı, Fatma Özdemir, Enstitüdeki bayan öğretmenler kadar etkili olurken, bizden küçük sınıflarda bulunan Ayşe Baysal (bugünün ünlü beslenme uzmanı Prof. Ayşe Baysal) başarısını herkese kabul ettirerek erkeklerle yarışmaya başlamıştı... "[16]

Tonguç, Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürü Emin Soysal'a yazıp tüm Enstitü müdürlerine yolladığı mektupta şunları söylüyordu karma eğitim konusunda:

"... Müessesenizdeki kız öğrenci işleri pek çok emeğimizi harcamamız gereken çok ciddi, önemli ve büyük bir meseledir. Kızları bir yana, erkekleri bir yana ayırarak kurumu iki kafes haline getirmek asla doğru değildir. Bu ayırmanın bir sonucu olarak mektuplaşan kız ve erkek iki öğrenciden kızı Enstitüden uzaklaştırmak önleminin, toplumun kadına kıyan eski görüşünün yaşatılmasından başka bir anlamı olmaz. Kızlar kız öğrenci olduklarını, erkek çocuklar erkek öğrenci olduklarını bilerek kurumun doğal hayatı içine sokulmalıdır. Bisiklet, motosiklet kullanma işini, bir müzik aleti çalmayı, şarkı söylemeyi, milli oyunlar oynamayı bütün öğrenciler aynı derecede bilmelidir. Güçlüklerine rağmen kız ve erkekli bir yaşamın her türlü işine, eğlencesine, zevklerine ya da üzüntülerine her iki kesimden öğrenciler birlikte yöneltilmelidir. Bayağı olan her şeyden kaçınmak korunmak koşuluyla kız ve erkek öğrenciye hayatı bütünüyle yaşatmamız gerekir."[17]

Küme Düzenlemesi ve Kümebaşı Öğretmenliği

Köy Enstitüsünde bulunan öğrenciler (öğretmen ve köy sağlık memurları adayı), çeşitli alanlardaki çalışmalarına göre kümelere ayrılırlar, bir öğretmen bunların her türlü işleri ve gereksinmeleriyle ilgilenir. Bu görevi yapan öğretmene "Kümebaşı" denirdi..."[18]

Fikret Madaralı, Savaştepe Köy Enstitüsü'ne atanmasından birkaç gün sonra 2/A dersliğine girdi: "Kümebaşınızım çocuklar. Kümenin babası, ağabeyi, arkadaşı. Çekinmeden her derdinizi, isteğinizi açabilirsiniz bana. Gücüm yettiğince size yardımcı olacağım. Birbirimizi kırmadan, gücendirmeden kardeşçe sürecek yaşamımız. Özgürce tartışacağız. Kusurlarımızı azaltmaya, bilgimizi çoğaltmaya uğraşacağız. Her gün birlikte olacağız. Yemeğimi sizlerin masalarınızda yiyeceğim."[19]

Madaralı'nın bu kısa anlatıma sığdırdığı "kümebaşılık" görevi ve Köy Enstitülerinde "küme" düzenlemesi, oradaki demokratik yaşamın beşiğidir denebilir. Daha deneme aşamasında başlatılmış olan bu düzenleme, giderek Enstitülerde yönetimsel bir birim olarak, sistemin çekirdeğini oluşturuyordu.

"Sürekli yatılı ve karma", ortalama bin kadar öğrencisi ve kaç çeşit programı (eğitmen kursu, öğretmenlik, sağlık kolu, uygulama okulu) olan Köy Enstitülerinin, yeni kuruluşun güçlüklerine karşın sağlıklı işlemesinde, öğrencilerin tek tek ve toplu olarak kabul gördüğünü anlamasında, Enstitüyü benimsemesinde, "kümebaşalık" düzenlemesinin etkileri büyüktür.

Çifteler Köy Enstitüsü kümebaşı öğretmenlerinden Seyfi Koryürek, yeni gelen öğrencisinin kaydını yaptırdıktan sonra, "Esendal, hadi gidelim" dedi. Fethi Esendal, küme öğretmeninin kendini daha ilk günden soyadıyla çağırmasından çok mutlandı. "Bu ne güzel şey"di... Sonra öteki üç arkadaşıyla birlikte giyim ambarına götürdü öğretmen onları. Birer keten elbise, ikişer çift çorap, çamaşır, gömlek, birer çift postal ve yazlık şapka verildi. Giysileri, düğmelerine varıncaya kadar gözden geçirdi öğretmen. Postalların nasıl bağlanacağını gösterdi. Birer avuç naftalin de vererek eski elbiselerini bununla bavullarının altına koymalarını söyledi. Nöbetçi öğrenci bavullarını yerine koydurdu. Kümebaşı onları yeniden peşine takıp, tuvaleti, hamamı gösterip, "Yemekten sonra yıkanacaksınız" dedi. Çamaşırlığı, santralı, mutfağı, derslikleri ve kitaplığı gezdirdi. "Şimdi bizim kümeye gidiyoruz" dedi. Küme başkanı olan öğrenciyi tanıttı önce... Yemekten sonra adları çizelgeye eklendi... "Ne iyi" dedi Esendal yüksek sesle. Enstitüye olan güveni artmıştı. Kendilerine değer verildiğine inandı. Çünkü bu konu onun için oldum olası bir sorundu. Seviniyordu. Durmadan,"ne iyi" diyordu.[20]

Kümebaşı öğretmenin öncelikli görevi yeni gelen öğrenciyi Enstitü adına kabul etmek, bireysel gereksinmelerini, donanımını sağlamak, kurumu tanıt-

maktı. Her yerde yeni gelen öğrencinin beklentisidir bunlar, Esendal'ın anlattığı gibi. Kabul gördüğünü, benimsenip güvencede olduğunu duyumsamak, bilmek ister her öğrenci. Okullarda durmadan hırçınlaşan, ya da bir köşeye sinip küskünleşen öğrencilerin çoğunun böyle beklentileri vardır. Enstitülerde bir ana baba konumunda olan kümebaşı, öğrencinin bakımı, giyim kuşamı, temizlik vb. sorunlarıyla yakından ilgilenirdi. Bunları yaparken bir yandan öğrenciyi tanıma, yeteneklerini, ilgi ve eğilimlerini anlama ve yöneltme işlevlerini yerine getiriyordu. Görevlerinden biri de onların öğretime uyumu ve bireysel gelişmeleri doğrultusunda hizmet vermekti çünkü.

Her an başvurabileceği biriyle birlikte yaşadığı, güvence altında olduğu; küme arkadaşlarıyla böyle bir grup yaşamını paylaştığı duygusu, öğrencinin gelişim gereksinmeleri yönünden önemliydi. Kümebaşı, eğitim öğretim çalışmalarında, nöbette ve işlerde yer alırken öğrencilerini örgütlüyor, izliyor, onlarla birlikte oluyordu. Öğrencisinin ders içi ve ders dışı tüm sorunlarıyla ilgiliydi. Her kümenin kendi aralarından seçtikleri "küme başkanı", öğretmene yardımcı oluyor, küme işlerinde çevirgenlik yapıyordu.

40-50 kişilik olan kümeler, Enstitünün öğrenci sayısı, yapıların uygunluğu gibi nedenlere göre değişebilirdi. Her Enstitünün yönetim örgütü, ortalama 20 kadar olan bu kümelerin üstüne kuruluyor, birçok sorun ve çalışma Enstitü yönetimine gitmeden küme içinde kolayca çözümlenmiş ve yapılmış oluyordu. Bu nedenle küme öğretmenlerinin önemli yetkileri ve sorumlulukları vardı. Küme kendi çapında özgürdü. Kümebaşı, Enstitü yönetimi ve öğrenciler arasında eşgüdüm sağlama görevi yapmış oluyordu. Böyle bir üniteleşme sisteme yönetim yönünden olduğu kadar, pedagojik yönden de büyük yarar sağlıyordu.

Etüt saatleri, serbest okuma ve tartışma saatleri, eğlence ve eleştiri günleri vb. etkinlikler çoğunlukla kümebaşı öğretmenin varlığıyla oluyordu. Bu arada öğretmen öğrencilerini tanıma, gözlemleme olanağı buluyordu. Öğrencilerle ilgili olarak edindiği bilgi ve gözlemler, özellikle öğretmenler kurulunda öğrencinin durumu değerlendirilirken, öteki öğretmenlere bilgi için sunuyor, öğrenci durumunun daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlıyordu.

Kümelerin yerleri önceleri bir derslik olurken, daha sonra kümebaşı öğretmenin konutunu da içine alan üniteler olarak düzenlenmeye başlandı. Sonradan kurulan Pazaören vb. Enstitülerde, küme öğrencilerinin yatakhane ve oturma yerlerini, kümebaşının evini de içine alan birimler yapıldı. Bu düzenlemeden beklentiler ve gelecekte nasıl planlanacağı Tonguç'un Enstitü müdürlerine yazdığı mektuptan anlaşılıyor:

"Köy Enstitülerinde büyük çaptaki inşaat, ziraat, elektrikleme, meyve bahçeleri kurma gibi birçok işlerde olağanüstü başarı görüldüğü halde, su bentlerinin üstüne, geçici küçük bir köprünün yapılamayışı, pilavın taşlı oluşu, yaş meyve ve sebze verme olanağı bulunduğu halde bunun zamanında verilemeyişi, sayıları az olsa da bir kısım öğretmenin öğrenciye kötü davranmasının önlenemeyişi, hasta ya da dertli çocuğun hatırının zamanında sorulmayışı, kazalara karşı sağlam önlemlerin alınmayışı, öğrenci yönetimine verilmesi

mümkün ve yararlı işlerin verilmeyişi, her şeyin öğrencilerle açık olarak konuşulmayışı gibi olaylar beni çok üzüyor. Bunlar için ilgililere çok söyledim, yazdım çizdim. Ama hâlâ istediğim sonuca ulaşamadım. Şimdi Enstitülerin iç bünyesinde bir değişiklik yapmayı düşünüyorum. Bunun birkaç yerde denemesini yaptıracağım. Kümebaşının yönetimi ve sorumluluğu altında, binaların bir kısmı olsun elverişli duruma gelen yerlerde, sınıf ve küme ünitesinin kendi işlerini kendileri görmesine dayanan bir yönetim biçimi getireceğiz. Bu durumda kümeye çiğ erzak verip yemekleri kendilerine pişirteceğiz. Yatakhanelerini kendilerine temizlettirip düzenlettireceğiz. Bu ya da buna benzer işlere Enstitü müdürlerinin kendiliklerinden girişmelerini, bakanlığa yeni yönetim ve eğitim şekilleri önermelerini bekliyorum... "[21]

Bundan sonra Enstitülerde benzer düzenlemeler yapıldığı, yeni uygun yapısı olmayan yerlerde büyük mutfakta pişen yemeğin, kümeye taşınarak orada yendiği, her kümenin kendi birimini daha özenle düzene soktuğu ve öğrencilerin daha rahat ettiği saptanıyor. Öğretmen, küme ortamında kız ve erkek öğrencilerle birlikte bulunuyor, yaşama aile havası veriliyor. Kümebaşı Enstitü ortak çalışmalarına, öğrencileriyle birlikte katılıyor.

Örneğin, kimi Enstitüde bir küme hafta boyunca kurumun genel temizlik işlerinden sorumlu oluyordu. Ya da bir bataklığın kurutulması, vb. işleri programa uygun olarak bir küme üstlenip bitiriyordu. İş büyükse iki küme birlikte ya da sırayla yapılıyordu. Bu işlerde küme öğretmeni öğrencileriyle birlikte oluyor, eğer başka sınıfa dersi varsa, oraya da gidiyordu. Ama program öyle düzenlenirdi ki böyle çakışmalar olmazdı.

Kirby'nin saptamalarına göre, Enstitülerde "küme" düzeninin dayandığı pedagojik ilke, öğrencileri ve öğretmenleri azçok "özerk" aile birimi halinde örgütlemekti. Bunun pedagojik olmaktan öte yanları da vardı. Uygulamada ilk dönemde kimi aksaklıklar olsa da başarılı uygulanış biçimiyle böyle bir örgütlenme, uluslararası dünyada benzer iyi düzenlemelerle yarışacak güçteydi... "Küme", temelde yönetimsel bir birimdi. Örneğin, Malatya Akçadağ ve Kayseri Pazarören Enstitülerinin mimarisi bu birimler üstüne temellendirilmişti. Her birimin öğretmen evi, toplanma yeri ve derslik, yatakhane, mutfak ve ayrı tuvaleti vardı. İlginç olan bu yapı ve düzenlemenin gelecekteki köy okullarının bünyesine uygun olmasıydı. Yapılarda mimari olarak da köyden esinler vardı... Enstitü sisteminde küme öğretmeninin önemli bir konumu vardı. Anababa durumunda olan kümebaşı, Enstitünün çeşitli parçalarının işleyişinde eşgüdüm sağlıyordu... Enstitülerin önemli özelliği olan okuma ve serbest tartışmalarını yönetiyordu. Öğrenci hakkında karar verme, kümebaşının öğrencilerini yakından tanımasıyla ilgiliydi. Akademik başarı, karar vermede kullanılacak ölçülerden yalnız biriydi. Öğrencinin tanınmasını sağlamak küme öğretmeninin görevleri arasındaydı... Küme öğretmenlerinin eşlerinin kültür düzeyi de kümeyi etkiliyordu. Müdür ve yönetici eşlerinin kümebaşılık görevinde daha etkin oldukları anlaşılıyordu vb. (*Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 229).

Malatya Akçadağ'da Binnaz Tekben, Kastamanu Gölköy'de Zühre Esin, Rüveyda Bilginer ve Bayan Toral, Yıldızeli Pamukpınar'da Müşerref Taner, Lâ-

dik Akpınar'da Sabahat Kartekin, Erzurum Pulur'da Binnaz Arıkök'ün yönetici eşleri olarak etkin birer kümebaşı oldukları öğrenci anılarından anlaşılıyor.

Stajı sırasında kümebaşı öğretmenliği yapan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi Rıza Dönmez'in, *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanan "Köy Enstitülerinde Kümebaşı Öğretmenliği" adlı incelemesi bu konuda yazılmış özgün bir belgedir. Dönmez, Kümebaşılığın bakanlıkça belirtilen görevlerini inceliyor. Kümebaşılık stajı sırasındaki gözlemlerden aldığı sonuçları da değerlendirerek kümebaşı öğretmenin nasıl bir eğitken olması gerektiğini tartışıyor.[22] Dönmez'in incelemesinde, bugün okullarımızda "sınıf öğretmenliği" olarak yer alan ve Enstitülerden bu yana sürdürülmek istenen, ama bir türlü başarılamayan bu görevle ilgili eğitbilimsel saptamalar yer alıyor.

Çifteler Köy Enstitüsü'nde Hatice Sökmen, Şükrüye Ersel, Seyfi Koryürek vb. öğretmenlerin örnek bir kümebaşı öğretmen olduğu öğrencilerle birlikte tüm çalışmalara katıldığı, onları yatılı köy gezilerine götürüp incelemeler yaptırdığı, öğrencilerinin anılarında sık sık yer alıyor. Aksu Köy Enstitüsü'nde kümebaşımız olan Türkçe öğretmeni Hamdi Esmer'in bize büyük etkileri, katkıları olduğunu hiçbirimiz unutmuyoruz. Öğrencilerin Enstitüde kabul görmesi sadece kümelerle sınırlı değildi kuşkusuz. Kümedeki ilişkiler tüm Enstitüde vardı. Muğlalı Naciye Poyraz (Makal), Aksu Köy Enstitüsü'ne gittiğinde, ilk günlerde alışamayıp dönmeye kalkışınca Müdür Yardımcısı Hamit Özmenek çağırıp soruyor:

"Sen her akşam ağlıyormuşsun, doğru mu?"

"Doğru"

"Neden?"

"Köyüme dönmek istiyorum. Özledim."

"Seni Muğla'ya kendim götürmeye söz veriyorum." diyor. Köyünü anlattırıyor ona. Naciye köyünü anlattıkça yöneticisine yakınlaşıyor. "Şu sıra işlerim çok. Ama söz verdim seni köyüne götüreceğim." diyor yeniden. On beş yirmi gün kadar beklemesini, şimdi gidip oynamasını istiyor. "Olur" diyor öğrenci.

On beş gün sonra yine çağırıyor onu Hamit Özmenek. "İşlerim hafifledi, gidelim mi?" diyor. "Hayır" diyor Naciye. Çünkü değişmiş, Enstitüye alışmıştır. "O günden sonra Özmenek, babamız, ağabeyimizdi bizim" diye anlatıyor.[23]

Öğrenciye Yetki ve Sorumluluk İlkesi

> *Bazı Enstitü müdürleri, yardımcıları, memurları, öğretmenleri, öğrencileri vb. yardımcı öğeler bulunduğu halde bütün işleri ayrıntısına varıncaya kadar kendi şahıslarında topluyor. Bu yönetim biçimi çok sakat, köksüz, günün birinde çökmeye mahkûmdur. Bütün elemanları şuursuz, düşüncesiz, zekâlarını kullanmadan hareket eden kukla insanlar durumuna getiren yönetim biçimi budur. Bundan, herşeyden önce köylerde yapacakları işlerde birçok insanla çalışacak olan öğrenciler zarar görür. En kısa bir zaman içinde her türlü elemana gerçek rollerini ve sorumluluklarını vererek, kurumu tek ve terör yaratan otoritenin yönetiminden kurtarmanız gerekir..."*[24]

Baştan beri anlatıldığı ve Tonguç'un mektuplarından da anlaşıldığı gibi Enstitülerin belirleyici yanlarından biri, öğrencilerin her şeye ortak edilerek, eğitimin gerçek insan öğesi konumuna geçirilmesidir. Böyle bir ortak etme, yetki ve sorumlulukların paylaşılmasını da içeriyor. Öğrencilerin yönetime katılması konusuna "Enstitülerin İç Yönetim Örgütü" açıklanırken de değinilmişti.

Klasik sistemlerde, eğitim ve öğretimin insan öğesi olarak yalnızca yönetici ve öğretmenler önde yer alırken, Köy Enstitülerinde yönetici, öğretmen ve öğrencilerin yanyana elele çalışması, Tonguç'un eğitime getirdiği yeni bir yaklaşımdır. Bu birliktelik, yalnızca seçkin bir öğrenci grubunun yönetime katılması, yönetene yardımcı olması kadar basit değildir. Yöneten-yönetilen, eğiten-eğitilen, öğreten-öğretilen yerine; birlikte çalışmak, birlikte yönetmek anlamında bir düzenleme ve anlayış söz konusuydu. Önemli olan her öğrencinin kurumla ilgili, kendisiyle ilgili gerçek sorumlulukları ve yetkileri bulunması ve bunu kullanmasıydı.

Bu ilkenin beslendiği kaynaklardan biri, Tonguç'un öğrenciye ve daha genel anlamda insana bakışıdır. O, çocuğu ciddiye alan, önem veren ama ondan çok şey bekleyen bir eğitimcidir. Gençlere yetki ve sorumluluklar vererek, onları en yüksek düzeyde verimlere ulaştırmayı düşünür ve amaçlar. Bu onun eğitimciliğinin insanı kavramada başkalarından farklı olan bir yanıdır. Özellikle koşulların iyi olmadığı durumlarda eğitimin kendi iyi ortamını yaratmasını düşünürken gözünü diktiği büyük "güç" öğrencilerdir. Bu "güç"ten amacı, yalnız kol gücü değil, gençlerin her alandaki güçleridir. Onun gençliğe böylesine bel bağlamasında kendi çalışkan ve yurtsever kişiliğinin de büyük etkisi vardı kuşkusuz.

Çocukların daha küçük yaşlarda bile yetki ve sorumluluk alarak etkinleş-

mesi, bağımsız düşünebilmesi, karar verebilmesi, kendini tanıyıp yönetmesi, kendi işlerini görebilmesi, çevreyle ilgili sorumluluklar yüklenmesi, eğitimin temel ilkesidir ona göre. Öğrencileri yüzeysel gruplara ayırmak ya da sivrilen birkaç kişiyi öne çıkarmak yerine, öncelikle herkesin etkinleşeceği bir eğitim ortamı için öğrencilerin tümünü yetki ve sorumluluklarla donatarak, böyle bir ortamı kendilerinin yaratmasını sağlarken, değişip gelişmelerini amaçlar.

Enstitüler için yola çıkarken dayanacağı güçlerden biri olarak öğrencileri görüyordu. Onlar yetki ve sorumluluklarla donatılarak bozkırların ortasında birer uygarlık merkezi kurulacaktı. İlgili yasa taslağında yer alan bu görüşü, öğretmen yetiştirmenin ve köyde eğitimin temel ilkelerinden biri olmuştu. Bu nedenle Enstitülere yönetici ve öğretmen seçerken büyük otoriteler, yüksek diplomalı elemanlar değil, öğrencilerle her şeyi içtenlikle paylaşarak çalışabilecek ülkücü yönetici ve öğretmenler bulmayı yeğlemişti.

Yönetici, öğretmen ve öğrencilerin birlikte çalışarak, yetki ve sorumlulukları paylaşarak ortaklaşa yaratacakları böyle bir eğitimi yalnızca "katılım" kavramıyla açıklamak olası değildir. Çünkü klasik eğitimde katılım, kimilerinin az katılımını da içerir. "Katılım ne kadar çok olursa" denir, "yönetime katılma" denir. Tonguç'un sisteminde ise öğrencinin eğitimdeki varlığı, yalnız "katılım"la açıklanamayacak kadar başat etkendir. O, öğrenciye verilen gerçek yetki ve sorumlulukların, yaşamın gerçek işleri için gerçekten kullanılmasını amaçlıyor. Gerçek yetki ve sorumluluk ise birinde az, birinde çok katılımla ya da kimi zaman az, kimi zaman çok katılımla yerine getirilemez. Öyle olsa Köy Enstitülerinde işler o kadar uyumlu yürütülemez, öyle bir gelişme yaratılamazdı.

Öğrenciye yetki ve sorumluluk ilkesi, Enstitülerde uygulanan biçimiyle, gerek bireyin gelişmesi ve değişmesi, gerekse çevreyi etkileme ve değiştirme yönünden özgündür. Bu ilkeyi düzenli, örgütlü ve yaygın olarak yaşama geçirmeyi ülke çapında başarmış başka bir uygulama örneği yoktur. Tonguç, Türkiye gerçeklerinden ve biraz da olanaksızlıklardan yola çıkarak başlattığı bu uygulama ile Eğitime nefes aldırtacak bir atılım yapıyor. Onun bu buluşu, yeni insanı yetiştirmede ve klasik eğitimin edilgenliğini aşmada bugün için de çağdaş ipuçları veriyor.

Rusya'da Makarenko'nun "Gorki Topluluğu"nda (1920-1928), İsviçre'de Pestalozzi'nin "Çocuklar Köyü"nde, Amerika'da Dewey'in "Öğretmen Koleji"nde, Almanya'da Kerschsteiner'in "İş Okulu"nda da benzer yanlar vardır. Ancak, Makarenko'nun biraz da despotça ve el yordamıyla yaptığı uygulama, Gorki Topluluğu'ndan öte gitmemiş, koca Pestalozzi, çocukların kendi kendini iş yoluyla iyileştirmesine takılıp kalmıştır. Dewey'in Öğretmen Koleji'nde her şeyi hazır bulan öğrencilerin aldığı yetki ve sorumluluklar ise Köy Enstitütüleriyle karşılaştırılmayacak kadar minyatürdür.

Tonguç'un öğrencileri ise, kendilerini, Enstitülerini, çevrelerini, köyleri, ülkeyi değiştirmeye yönelik, gerçek yetki ve sorumluluklar almışlar, bunun alışkanlıklarını kazanmışlardır. Özünde, halkın kendi ilerlemesinde ve değişmesinde doğrudan sorumluluk alarak katılması anlamı taşıyan bu ilkenin, Enstitü

çıkışlı öğretmenler köylere dağıldıklarında gerek okullarında, gerekse halk arasında etkisini gösterdiği bir gerçektir.

Daha önce de açıklandığı gibi Tonguç bu noktalara fildişi kulelerde kuram üreterek gelmiyor. O ülkenin güç koşullarını, gereksinimini saptayarak, ülke insanının, gencinin gücünü hesaba katarak, kültürümüzün sağlıklı alışkanlıklarını yoklayarak, bunlardan yararlanarak başlatıyor uygulamasını. Özellikle köylerimizde, çocuklara ve gençlere erkenden yetki ve sorumluluklar vererek, büyüklerle yanyana, iş içinde yetiştirmeye ve yetişmeye yönelik bir geleneğin ötedenberi var olduğunu görüyor, gösteriyor. Bu saptamalarını 1933'te yazdığı *İş ve Meslek Eğitimi* yapıtında şöyle dile getiriyor:

"Çocuklarıyla birlikte tarla süren, ürünlerini toplayan, hammadde üreten, kızlarıyla hammaddeyi yiyeceğe, içeceğe, giyime ve eşyaya dönüştüren köylü aile, doğal bir eğitim ocağının canlı örneğidir."

Tonguç aynı kitapta köy çocuğu ve gencinin küçük yaştan başlayarak, kendini bir meslek yaşamı içinde bulduğunu, okul yaşamından önce ve okul yaşı geldiğinde bu tür sorumluluk ve yetkilerin içine girdiğini saptıyor. Küçük yaşlarda yaşamın gerçek işlerini, yetki ve sorumluluğunu omuzlayan köy çocuğunun oyun ve iş yaşamının birbirine karıştığını görerek, olumsuzluklarına karşın, olumlu yönüyle çocuğa önemli bir yaşam deneyimi ve alışkanlığı kazandırdığını söylüyor.

Ekonomik ve sosyal yönden, doğayla baş etme işlevi yönünden, insan gücü ve yardımlaşma gereksinimi çok olan köy toplumunda yaşam bunu zorunlu kılıyordu. Kökü geçmişin kültüründen ve yaşamın zor gerçeklerinden kaynaklanan bu geleneksel alışkanlıkların köy yaşamını ne kadar desteklediğini yakından inceleyip gözlemliyor. Çocuğun küçük yaşlarda aile işlerine katılmasıyla, onların kimi yöntemlerini işlerini ve davranışlarını, (karar verme, cesaret, dayanma vb.) kazandıklarını biliyor. Köy Enstitülerini kurarken, örgütlerken, öğrencilerin taşıdığı bu özellikleri değerlendiriyor; Enstitülerin sosyal, psikolojik ve kültürel temellerini oluşturmada bu gerçeklerden yararlanıyor; olumlu yanlarını kullanıyor.[25]

Çocuklardan ve gençlerden büyük sorumluluklar beklentisi, onlara güvenerek önemli yetkiler verme düşüncesi, Atatürk'ün gençlik görüşünün temelinde de yer alır. "Gençliğe Hitabe"sine eğitim bağlamında bakıldığında, bir yetki ve sorumluluklar bildirisi olduğu görülüyor. Atatürk'ün gençlik görüşünü yansıtan o sesleniş, eğitimin nasıl olacağını da içinde taşıyan özgün bir metindir aslında. Yetki ve sorumluluklarını bilen, kötüye kullanmayan erişkin kuşaklar yetişmesinin de böylesine bir gençlik yetiştirmekten geçeceğinin bildirisidir.

Köy Enstitülerinde öğrencilere verilen gerçek yetki ve sorumluluklar, onlara duyulan güven, Atatürk'ün gençlik görüşünün Tonguç gibi yetkin bir eğitimci tarafından ustaca yaşama geçirilmesidir bir bakıma. Geleceğin sağlıklı kuşaklarının yetişmesi için, öğrencilere gerçek yetki ve sorumluluklar vererek, onlara güvenerek, öğretmen yetiştirmeyi örgütleyip uygulamaya geçiriyor önce. Amacı, köyde eğitimin, dahası ülke eğitiminin temeline bu anlayışı yerleştirmektir.

Bu ilke, eğitmen kursu ve öğretmen okulu çalışmalarında denenmiş, Eğitmen adayları aldıkları yetki ve sorumluluklarla kısa sürede kurslarını kurmuşlardır. Öğrenciye yetki ve sorumluluklar verme ilkesinin Enstitülerde yerleşmesi için, Enstitü yöneticilerine gönderdiği mektuplarda, kitap vb. yazılarında, seminerlerde, bu ilkeden ödün verilmemesinin herkesçe benimsenmesinin üstünde titizlikle durulduğu görülüyor.

Uygulamanın bir yanı elbet maddi olanaksızlıktan kaynaklanan zor gerçeklere dayanıyordu. Öğrencilerin yönetime, işlere katılmasında, yetki ve sorumlulukları paylaşmasında, zamandan, maddeden ve insan öğesinden kısıtlama ya da kazanma amacı da vardı kuşkusuz. İkinci Dünya Savaşının bize de yansıyan yoksunlukları içinde çocuklardan daha öğrenci iken, güçleri ve sorumlulukları ile o büyük eğitim seferberliğini desteklemeleri istenmişti. Dayanaklarından biri, Atatürk'ün "az zamanda çok iş başarma" savsözüydü. Uygulama öyle olumlu sonuçlar verdi ki toplumsal, bireysel ve eğitbilimsel kazanımlar da baştaki ekonomik amaçlar kadar verimli oldu.

Öğrenciler, Enstitü ortamında daha iyi bir yaşam için aldıkları yetki ve sorumlulukları yerine getirirken, bu çalışmalar içinde değişiyor, gelişiyor, bencilliği yeniyor, kişisel çıkarlar yerine Enstitü çıkarları öne geçiyordu. Tonguç'un varmak istediği eğitbilimsel, ahlaksal (töresel) amaçtı bu. Köylünün yaşamını, ekonomik, toplumsal, kültürel alışkanlıklarını incelerken, onları toplumsallaştırıcı olarak gördüğü alışkanlıklara parmak basıyor, "köylü gençlerin duygu ve düşüncelerini, iş yapma ve irade güçlerini, bilgi, sosyal kontrol, öğrenme öğretme alışkanlıklarını, dünya görüşü ve yaşama bakış açısı kazandırma yönünden" inceleyerek şu yaklaşımı getiriyor:

"Eğitimin en önemli görevlerinden biri, köyde yaşayan doğa insanlarını müsbet bilgilerle donatmak, onları sosyal ve ekonomik yaşam yönünden güçlü ve bilinçli kılmaktır. Bu görevi yapabilmek bilime, deneyime, gözlem ve gerçek yaşamdan gelen akışları değerlendirmeye bağlıdır. Dünya görüşüne ait düşünceler ve bilgiler, kuramsal olarak öğretildiği sürece bir süs aracı olarak kalırlar. Onun için sosyal yaşam çalışmalarını oluşturan bilgilerle ekonomik ve kültürel yaşamın gelenekleri birbirine koşut gitmelidir... Pazar, piyasa, okul, köylüye kazandırılmak istenen dünya görüşü ile beslenmedikçe bu faaliyetlerin sonuçları verimli olamaz. Her sorunu ve her işi deneyimlerle öğrenmeye çalışan doğa insanları dünya görüşüne ve sosyal yaşama ait düşün ve alışkanlıkları da aksiyon içinde görüp öğrenmek isterler. Bu nedenle köy eğitiminde kuramsal yön terk edilerek, daha gerçekçi ve uygulamaya dönük duruma getirilmesi gerekir. Böyle bir eğitim biçiminin alanını da genişletmesi; düşün, duygu ve iş alanlarına, sosyal yaşamın her alanına kol salması zorunludur. Böylece köylüleri daha iyi bir yaşama kavuşturmak isteyenlerle, onların nabız vuruşları arasında bir uyum yaratılabilir" demektedir.[26]

Enstitü öğrencileri, kuruma adım atar atmaz öncelikle günlük yaşamlarını yoluna koymak için aldıkları, üstlendikleri işlerle nöbetlerle, başkanlık görevleriyle, daha ilk günden kendilerini bir yetki ve sorumluluk ortamında buldular. Giderek, tüm alanlarda örgütlü biçimde görev aldılar. Dahası, yalnız Ensti-

tü içinde kalmayarak, birçok öğrenci, çevre köylere, başka Enstitülere yönelik birçok yetki ve sorumluluk yüklendi.

Enstitülerde öğrencilerin yönetim görevi alması, yönetime katılması böylesine gelişmekte olan bir eğitim görüşünün ve ortamının doğal sonucu olarak yerleşti. Orada öncelikle herkesin kendine göre yetki ve sorumlulukları günlük yaşamın ve çalışmaların her alanında vardı. Seçilerek yönetim yetki ve sorumluluğu almak da o yaşamın bir parçasıydı. Bireyin yetkileri ve sorumluluğu yönünden, nöbetçilik de başkanlık ve yöneticilik kadar önemliydi. Orada yönetime katılma, doğrudan yönetme ve işleri üstlenme amacı güdüyordu. Böyle olması müdürün yada öteki yöneticilerin görevlerini öğrenciye devretmesi anlamına gelmiyordu. İşlerin daha iyi yürümesi, ayrıntılara kadar iyileşmesi için yönetme tabana iniyordu. Gene herkes kendine düşeni yapıyordu.

Bu sorun, konunun en önemli yanıdır. Öğrencinin yönetim görevi alması, resmi görevlilerin işini yükünü azaltmıyordu. Ama işlerin ayrıntısına kadar en iyi şekilde yapılmasını, niteliğin yükselmesini sağlıyordu. Örneğin, tarım alanlarının, tarım derselerinin gerek program, gerekse iş olarak resmi yöneticisi, müdür yardımcısı konumundaki Tarımbaşıydı. Öteki tarım öğretmenleri de biri arıcılıktan, biri bahçe tarımından vb. sorumlu olabilirdi. Öğrenciler arasından seçilen tarım başkanı, uzak tarım alanlarını akşama kadar dolaşarak, gereksinimleri saptıyor, götürüyor, getiriyor, komanya, araç gereç gönderiyor, aralarındaki iletişimi sağlıyordu. Bunun yanında her tarım biriminin, bağın bahçenin, ayrı başkanı ve nöbetçileri oluyordu. Ürünlerin alınması, değerlendirilmesi, fidanların büyümesi vb. işler için böyle bir örgütlenme son derece gerekli ve yararlıydı. Tonguç Enstitü müdürlerine yeniden yazdığı bir mektupta:

"Enstitülerin çalışmaları öyle bir aşamaya gelmiştir ki, işleri bir kişinin yönetmesi olası değildir. Onun için birçok kişiye sorumluluk vererek, Enstitünün her alanındaki her işin adamını yaratmak gerekir" diyor. "Her alandaki işlerin adamı" çoğunlukla öğrencilerden yaratılmaktaydı. Tonguç, "Köy Enstitülerinin yapısında, öğrencilerin kendi kendilerini yönetmeleri ilkesine dayanan bir gelişim sağlanacaktır. Onun için bu kurumları her türlü kendince yönetimden kurtarmak, Enstitülerde görevli tüm öğretmenlerin amacı olmalıdır" diye sürdürüyor mektubunu.

Yetki ve sorumluluklar paylaşılınca herkesin söz hakkı da olacağı doğaldı. Köy Enstitülerinde gün geçtikçe güçlenen demokratik eğitim olgusunun halkalarından biriydi bu. Öğrenciler iş içine girerek yönetiyor, yetki ve sorumluluk kullanıyor, özgürce görüş bildiriyordu. Böylece yalnız eylem olarak değil düşün yönünden de katılıyordu işe ve yönetime. Böyle bir katılım, işi bir köşesinden tutarak ya da öğrenci yöneticilik öğrensin anlamında sağlanamazdı elbet. Her öğrenci, aldığı görevin tüm yetki ve sorumluluklarını yüklenerek, dört elle sarılarak, gerçek bir yönetici olarak yapıyordu işini.

Öğrenci yönetimi gerektiren işler Enstitünün çalışma ve iş alanlarında çok sayıdaydı. Öncelikle her kümenin bir başkanı vardı. Her Enstitüde ortalama 20 kadar küme oluyordu. Onlar küme içinden, küme öğrencileri ve öğretmenle-

rince seçilirdi. Süresi kümelerin özgür seçimine bağlıydı, fazla kısıtlayıcı kurallar yoktu. Ancak bir öğrencinin bir çalışmada uzun süre kalmaması ilkesi vardı. Tüm Enstitü öğrencilerinin açık oylamasıyla seçilen Enstitü başkanları ise müdür kadar sorumlu ve onun kadar yorulan bir görevliydi. Büyük sınıflardan seçilen Enstitü başkanları belli sürelerde yenilenirdi. Küme başkanları, yemekhane, yatakhane vb. yerlerin başkanları, Enstitü başkanının yardımcısı olarak çalışıyordu. Tüm iş alanlarının, işliklerin, kitaplığın, laboratuvar, müzik, spor vb. alanların başkanları vardı. Bunlar dışında her alanda bulunan birimlerin ayrı başkanları da oluyordu. Örneğin tarım başkanı yanında kümes başkanı ve sorumlusu, arıcılık başkanı ve sorumlusu vb. Yönetimin iyi işlemesi, İşlerin iyi görülmesi için bu bir zorunluluktu. Örneğin, yapı-sanat başkanının yanında, yapı yerlerinin ayrı başkan ve nöbetçileri, demircilik marangozluk vb işliklerin başkanları ve nöbetçileri yer alıyordu.

İş ve üretim alanlarıyla ya da başka alanlarla ilgili başkanlıkların seçimini, daha çok öğrencilerin o alandaki ilgi ve istekleri, becerileri belirlerdi. Örneğin, Gölköy'de arıcı İlyas Pınarbaşı'nın yerine başkasını koymak kolay değildi önceleri. Yalnız teknik ders ve çalışmalar değil, kültür desleri ve çeşitli kültürel çalışmalarla ilgili alanlarda da vardı yetkili ve sorumlu başkanlar. Ancak bir öğrencinin görevde uzun süre kalmasının, öteki çalışmalardan yararlanmasını engellememesi gerekirdi.

Önceleri isteyenin ya da uygun görülenin yaptığı bu görevler, öğrenciler çoğalınca, bakanlıktan gelen yazılara ve Tonguç'un mektuplarına uyularak, Enstitü toplantısında görüşülerek daha örgütlü biçime sokuldu. Köy Enstitülerinin yaşamında, sahipsiz, başıboş hiçbir şey olmuyordu. Çevrenize baktığınızda, eşyadan, ağaçtan, yapıdan sorumlu birçok kişi vardı. Bir ağaca sorsanız, "Beni her gün bakıp sulayan biri var" derdi size. Birine dokunup dalını kıramazdınız, "Ben gariban değilim" diye bağırabilirdi. Hiçbir yeri kirletemezdiniz. Çünkü, görevli olsun olmasın, arkanızdan bir ses, "Arkadaşım, o attığını yerden al, çöp kutusuna götür" derdi. Bunu yapmamak, çöpü alıp çöp kutusuna atmamak olanaksızdı. Çünkü herkes kendine ve çevresine önem verirdi. Olmadı mı, eleştiri gününde çıkıp, "Arkadaşımız böyle yapıyor, siz de yapmayın diye duyuruyorum" deyince, topluluğa hesap vermek zorunda kalırdı insan. Yeni gelen bir öğrenciye "Garibanlık çekiyor musun?" diye sorsanız, "Hayır hiç çekmiyorum, kümebaşı öğretmenimiz, küme başkanımız var, her şeyi ona anlatabiliyorum. Ablalar ağabeyler beni seviyor, bir çok arkadaşım var, kümes nöbetim var, oyun oynuyorum, iş yapıyorum, kitap okuyorum, mandolinim var vb." diyecekti.

Benim Aksu Köy Enstitüsü'ndeki ilk yönetim görevim dikiş işliği başkanlığı olmuştu. Çoğumuz biçki-dikiş, nakış işlerini iyici öğrenmiştik. Biçiyor, dikiyor, nakış işliyor, çok iyi onarım yapıyorduk. Sanıyorum on beş kadar dikiş makinesi vardı önceleri. Enstitünün tüm giysi ve yatak takımlarının, vb. eşyalarının biçilip dikildiği; tüm öğrencilerin, öğretmenlerin giysilerinin sökük, yama, onarım, ütü, vb. işlerinin, kız öğrencilerin biçki, dikiş, nakış derslerinin yapıldığı; dikiş öğrenmek isteyen erkek öğrencilerin de geldiği bizim dikiş atöl-

yesinin işleri bitip tükenmezdi. Sanki oranın gerçek sorumlusu öğretmen değil de benmişim gibi bir duygu içinde olurdum. Görevime içtenlikle koşar, orada bulunmam gerekmediği zamanlarda bile gider, eksik işleri düzene koyardım. Öteki sınıflardan birer ders başkanı olurdu. İşliğin temizlik düzeninden, dikişlerin zamanında bitirilip sayılmasından, teslim edilmesinden sorumluyduk. Daha güzel ve daha çok iş çıkarmak için neler yapacağımızı konuşur, ortak tutumlara girer önerimizi öğretmene söylerdik. Bir yandan durmadan biçki yapıp hazırlardım. Biçkiden orta parmağımda nasır oluşmuştu. Bunu büyük bir görevin ve etkinleşmenin işareti olarak duyumsardım. 5-6 mintan dikerdim günde. Ayrıca öğrenci çamaşırı, yatak takımı vb. olarak diktiğimiz eşyaların ve dikeceğimiz kumaşları koyulduğu deponun anahtarı bende bulunur, orayı ben olmadan öğretmen ve ambar memuru asla açamazdı. Bu depoyu gözüm gibi korur, eşyaları sık sık sayar, üstlerindeki etiketleri denetlerdim. Böyle bir sorumluluk beni olgunlaştırıyor, görevimi eksiksiz yapma gereği duyuruyordu.

Son sınıfta ikinci başkanlığa seçildim. Genel başkanlığa Şükrü Yüksel seçilmişti. Onunla Gazipaşa İlkokulu'ndan sınıf arkadaşı olmamız bir rastlantıydı. İkimiz de dağ köylerinden inip başka aileler yanında kalarak ilkokulda okumayı elde etmek için çocukluk gücümüzü zorlamıştık. Belki onun için, zor ele geçirilmiş fırsatlar olarak Enstitü öğrenciliğimizin her adımını doğru atıyor, işlerimizi ciddiye alıyorduk. Aslında hepimiz öyleydik. Müdürümüz, dikiş işliğinde hazırladığımız başkanlık kokartlarını alkışlarla yakamıza taktı. Başkanlık yetki ve görevleriyle ilgili olarak yeniden açıklamalar yaptı.

Kız öğrencilerin yatakhaneleri, akşam ve sabah etütleri, vb. gereksinmeleri ayrı bir yapıda bulunuyordu. Planını yüksek mimar Asım Mutlu'nun çizdiği bu yapı bizim sınıf öğrencilerince yapılmıştı. Yüz kişilik bir "küme" için hazırlanmış, çok hoş bir yapıydı. Güzel bir toplantı salonu, bir de verandası vardı. Üst kattaki lojmana içerden merdivenle çıkılıyordu. Yatakhanelerden birinde erkekler kalır, arka kapıdan girerlerdi. Alt katta bekçi odası vb. işler için bir bölüm vardı. Burada yemek yapılması düşünülmüştü sanıyorum. Bu yapı yer darlığı nedeniyle ayrı bir kümeye verilmeyip, tüm kız öğrenciler için düzenlenmişti. Lojmanında müdür oturuyordu. Yakınında öğretmen evleri ve daha yukarısında başka yapılar vardı.

Sanıyorum yüz elli kadar kız öğrenciydik. İkinci başkan olarak daha çok buradaki yaşamdan sorumluydum. Başka nöbetçiler de vardı yardımcım olan. Akşam yemeğinden sonra epeyce uzakta ve yüksekte olan bu binaya gelirdik kızlarla. Salonda akşam etüdümüzü, kimse kimseyi rahatsız etmeden yapardık. Gece bekçisi Emine Teyze, erkenden saatini kuşanarak görevine başlar, gölge gibi dolaşırdı aşağı yukarı. Gece üstü açılanlar, hasta olanlar var mı bakardı. Kimi zaman birlikte dolaşırdık.

Akşamda sabahta aşağıya gidip gelirken arkadaşları sıraya sokmaz, kendiliğinden bir akış olmasını sağlardım. Gerekirse herkesi gönderir, sona kalan küçükleri ve nöbetçileri beklerdim. Bu onların hoşuna giderdi. Herkes tam saatinde belirli yerlerinde olurdu. Akşam etütten sonra yıkanıp temizlenme, vak-

tinde yatıp kalkma, sabah etüdünden sonra topluca kahvaltıya inme işlerini öğrencileri rahatsız etmeden yönetmeye çalışırdım. Binanın temizliği için nöbetler düzenlerdik. Ayrıca, bölümün cibinlik ve yatak takımlarının zamanında yıkatılması, kızların banyo ve çamaşır işleri, tahtakurusu savaşımı gibi birçok iş beni yakından ilgilendirirdi. Akşam ve sabah lavaboda el ayak yıkama sırasındaki kargaşayı önlemek için küçük kızların biraz erken yatması gibi yöntemler bulmuştuk birlikte konuşarak. Öğrencilerden çok sonra yatıyor ve önce kalkıyordum. Bunu, sorumluluk duygusunun bana kazandırdığı bir güçle içtenlikle yapıyordum. Görev için başkalarından önce kalkmayı o günlerde öğrendim sanıyorum. Bu nedenle uykusuz kalmak ve yorulmak beni geliştiriyordu. Gündüz çalışmaları başlayınca, Şükrü Yüksel'le ortak görevlerimizi sürdürürdük.

İmece Yöntemi

"... Adapazarı evleri başarıyla sona erdiği için sana ve orada çalışan çocuklara, davaya emek verenlerin hepsine teşekkür ederim. Çocuklar Köy Enstitüleri çalışmalarına bu alanda da anlam kazandırdıkları için onların çalışmaları her zaman tazeliğini, heyecanını kaybetmeyen bir değerde kalacaktır. Yurt tablosunda böyle şerefli bir işi yaratan ve onun temsilcisi olarak kalacak öğrencileri kutlarım..."[27]

Abdullah Özkucur, düş görmüş gibi gibi anlatıyor belleğinde kalanları:

"Öğrenciler işliklere koştular. Demirciler körüklerini işletti, Örslerin başına geçtiler. Kazma-kürek, bel küreği, çapa tırmık, el arabası yaptılar. Marangozlar yapılanlara sap taktılar. Ormanlar, ağaçlar üstüne piyesler yazılıp oynandı. Ozanlar şiirler yazdılar okudular. Öyküler anlatıldı... Öteki derslerde doğanın, bozkırın huyunu, kısırlık nedenini öğrendiler. Saldırı planları yaptılar...

"Bir pazar sabahı güneş doğarken kalktılar... Takım odasına koştular. Hazırlanan tarım araçlarını aldılar. Ahıra giden yolun üstünde sıra oldular. Müdür her zamanki yerinde bir daha göründü. Üstünde gene boz giysileri vardı... Öğretmenler kümelerinin başına geçti. Tarım Öğretmeni Mustafa Şölen, İzzet Palamar; Müdür Yardımcısı Tahir Erdem, Nazif Evren ve tüm öğretmenler, öğrencilerle birlikte Çiğdem Tepesine doğru yürüyüşe geçtiler. Bozkırı yeşertme, ormanlaştırma savaşı başlıyordu... Kümeler, şarkılarla, türkülerle, tozu dumana katarak Enstitünün önünden sırayla ayrıldılar. Her küme ayrı ses veriyordu:

Toprak toprak hazır ol, silahımı kuşandım,
Toprak toprak, biz geliyoruz!...

anlamında bir seslenişti bu. Yüzlerce öğrenci Enstitünün yaslandığı Tekmezar Tepesinin eteklerini kuşattı. Güneşin ilk ışıklarında kılıç gibi parlayan kazmalarıyla, kürekleriyle toprağın üstüne çullandılar. Yarışırcasına eştiler, deştiler. Toprak kazmaların altında hoplamaya, zıplamaya başladı; sonra burcu burcu kokusunu saldı kara bağrından...Müdür Rauf İnan, mola verdirip anlatıyordu:

" 'Bu topraklar, yüzyıllardan beri sizin gibi içinde bozkırla çarpışma yiğitliği taşıyan Anadolu insanının çalışkanlığını, alınterini bekliyor' diyordu...

"İnsanoğlunun böyle bir ruhla yapamayacağı yoktu. Böyle bir dayanışma içinde öğretmen, öğrenci ve yönetici arasındaki sıfatların verdiği farklılık ortadan kalkar, tek el, tek beden gibi yumulurlardı işlere topluca; yanyana, elele. Böyle görkemli imecelerle olmazı oldurdular, yaprağa hasret bozkırda ormanlar, bağlar bahçeler yeşerttiler."[28]

Enstitülerin işlenmemiş topraklarda kurulması tasarlanırken çoğu kişi bunu yapanların aklından zoru olduğunu düşünüyordu. Tekerleğin, makinenin girmediği o kıraç topraklarda yeni kurumlar açabilmek kimbilir devlete kaça mal olur deniyordu. Oysa 1935-1945'lerde yurdun büyük kesimi işlenmemiş topraklardı. O yıllarda motor, makine, devede kulaktı ülkemizde. İşlenmiş topraklarımız hep insan elinden geçmişti. Tonguç, Enstitülerin verimsiz topraklar üstünde kurulmasını isterken dayancalarından biri, halkta gördügü dayanışma gücü ve imece geleneğiydi. Yalnızca devlet parasıyla uzun sürede el atılmasını olanaksız gördüğü "Köyde Eğitim" sorununda imece yöntemini kullanarak epey yol alınacağını 1935 te bakana sunduğu muhtırada belirtmişti. (Bkz. Tarihsel "Muhtıra" bölümü)

İmece, köylerde zor günlerin iş yöntemiydi. Tek kişinin, bir iki kişinin kolayca baş edemeyeceği zamana bağlı işleri insan emeğini birleştirerek yapmak, işi ve zamanı yenmek için kullanılan bir yöntemdi. Oğlu, erkeği askere giden, ölen komşuların bu tür işleri, imecelerle hemen yapılırdı. Bağbozumu, bağkazımı gibi mevsimlik işler, kadın ve erkeklerin, delikanlıların, genç kızların katıldığı imecelerle kısa sürede bitirilirdi. Bunlar halkın yüzyıllardan beri kullanıp geldiği katılımcı davranışlardı. Tekerleğin, makinenin girmediği yerlerin "hız"ıydı bu yöntem.[29]

İmece alışkanlığının Enstitülerde yerleşmesi fazla çaba gerektirmedi. Öğrenciler kazmalarını küreklerini alıp, işlenmemiş topraklara saldırırken, şarkılarla, türkülerle, inşaat alanlarına koşarken, bu işe yabancı değillerdi. Onlar, anababalarının zor zamanlarda kullandığı bu yöntemin alışkanlıklarını taşıyorlardı. Küçüklükten beri işin içindeydiler. Anaları bir komşunun imecesinde kazma sallarken belki onun sırtında, eteğinde ya da karnındaydılar. Öğrencilerde var olan bu alışkanlıklar, Enstitülerde eğitbilimsel bilgi ve davranışlarla bütünleşerek örgütlü bir ortak iş yöntemine dönüşüyordu. İş eğitimi yönteminin temel taşlarından biriydi ortak ve örgütlü çalışma. İmece yöntemi ve onun yarattığı dayanışma geleneği sistemin temel dayanaklarından biri olmuştu.

"Enstitülerde yapılan işler eğer parayla ya da örgütsüz biçimde angarya olarak yapılsaydı yıllarca sonra bile altından kalkılması olası değildi" diyor Tonguç. Zor işlerin altından imece yöntemiyle kalkmayı daha ilk günden başlatıyor. Bir bataklığın kurutulması, su yolu açılması, boz toprakların bağ bahçe durumuna getirilmesi, tepelerin ağaçlandırılması, tuğlaların üretilmesi, kireç ocakları, tonlarla ürün alınması, dahası koca yapıların dikilmesi hep bu yöntemle başarılmıştı. Enstitülerin günlük yaşamında, nöbet, hizmet ve yapı işlerinin, üretim çalışmalarının, derslerin, yönetimin, eğlence ve eleştiri günlerinin, öğretmen-öğrenci ilişkilerinin uyum içinde yürümesine bakıldığında, her alanda içtenlikli bir dayanışmanın, sağlam bir imece geleneğinin etkileri hep görülür. Savaştepe öğretmeni Fikret Madaralı:

"Çakmak, görülecek yerdi o gün. Tüm Enstitü çalışıyordu. Büyük yapının ikinci katında bir ekip; yeni öğretmen evinin temellerini atan başka bir ekip daha... Enstitü karınca yuvası gibi kaynıyordu... Arada traktörün sesi... Yaratıcı emek, coşkulu üretim..." diye yazıyor anılarında.[30]

Hasanoğlan Köy Enstitüsü, başka Enstitülerden gelen ekiplerin oluşturduğu imeceyle kısa sürede kuruldu. Kümebaşı ve ekipbaşı yapı öğretmenleriyle örgütlü ve eğitimli olarak Enstitülerinden gelen yapıcı ekipler, öbek öbek imeceler oluşturarak her biri bir birimi kısa sürede bitiriyor, yerine başka bir ekip geliyordu. Birçok ekibin oluşturduğu bu büyük imece, elbet sıradan bir eylem değil, örgütlü büyük bir eğitimsel güçtü.

Yalnız Enstitüler arası değil, çevre köylerin imecesine de koşuluyordu. Öğrencilerden birinin ailesi ya da köylerden başka biri güç durumda ise hemen oraya görevli bir küme gönderiliyordu. Ayrıca köy okullarının yapımına da gidilirdi gerektiğinde bu yöntemle. Köye atanan öğretmen Enstitüye haber gönderiyordu. "Dersler başlayacak, köylü okulu bitirememiş" diye. Hemen bir ekip gidip okulun eksiğini tamamlıyordu.

Yakın çevrenin dışına taşılarak yurt çapında sorunlara da koşuluyor, imeceyi ulusal bir örgütlenme alışkanlığına dönüştürücü örnekler veriliyordu. Lâdik ve Adapazarı depremlerinde yıkım yerlerine gönderilen Enstitülü ekipler, hızla depremin yaralarını sarmaya koşmuşlar; çadır, yatak, karyola götürmüşler, yıkıkları düzeltmişler, yeni evler yapmışlardır. Yukarda Tonguç'un mektubunda geçen sözlerden de anlaşılacağı gibi toplumumuzda yeni bir ulusal dayanışma ve yurtseverlik davranışı sergilemişlerdir bu örneklerle. Adapazarı'na Arifiye'den giden ekiple yetinilmeyerek, Çifteler, Savaştepe vb. Enstitü ekipleri de gitmiştir. (O dönemde Enstitü ekiplerinin donanımlı olarak deprem yerlerine koşması, geçen yıllarda Erzurum depremine koşan İsviçreli ekibin davranışının benzeriydi.)

Köy Enstitülerindeki imece yönteminin, bizim kültürümüzde olduğu gibi Tonguç'un Batıda gördüğü yabancı örnekleri de vardı. 1938'de çıktığı gezide, Avrupa'da halkın kendisi için gerekli genel işlere katılmasının örneklerini incelemiş, Almanya, Bulgaristan vb. ülkelerin kendi bünyelerine uygun bu tür hizmetler verdiklerini raporuna yazmıştır.[31]

Toplumumuzun geleneklerinden kaynaklanan "imece" alışkanlığını, eği-

timde kullanarak çağdaş bir nitelik kazandırırken onun bir amacı da, devletin uzun sürede bile yapamadığı, yapamayacağı işleri, halkın bu tür katılımıyla çözmenin yöntemini bulmaktı. Bunu, 1935 muhtırasında şöyle önermişti:

"Yeni okul yapılma konusunda köylülerin zorunlu oldukları işler köy kanununda yazılıdır. Şehirlerdeki halkın bu sorun karşısındaki durumu ne olacaktır?.. Ulusal ve dini binalar yaptırma konusunda iyi bir eğitim almış olan halktan yararlanma çareleri düşünmek ve bunu yasalarla saptamak gerekir. Son bir iki yıl içinde bile halkın yardımlaşma yoluyla cami yaptırdığı görülüyor. Çocukları lâik bir eğitim almakta olan hükûmet merkezi halkının bu alışkanlığını çağdaş okul gereksinimine yöneltmek için devlet hem otoritesini kullanıp, bu yöneltmeyi sağlamalı, hem de düzenlemede öncülük yapmalıdır" demiştir (Bkz. Tarihsel "Muhtıra" bölümü). Eğer Enstitülerden cayılmasaydı onun köylerde olduğu gibi kentlileri de kendi okullarının yapımı için örgütleyeceği, bu saptamalarından da anlaşılıyor. Eğer bu düşü gerçekleşseydi, bugün Türkiye'de her mahallede babalar için bir cami yerine, çocuklar için okullar yükselecekti.

Enstitülerde öğretmenlerin öğrencilere özel işlerini gördürmeleri yasaktı. Bunlar, genelgelerle bildirilmiş, öğretmen ve öğrencilerin bulunduğu toplantılarda okunmuştu. Ama böyle olması öğrencinin öğretmenine yardımcı olmayacağı anlamına gelmiyordu. Bunu şöyle yazıyordu kuruluş günlerinde müdürlere:

"... Ödenek olduğu halde aylardır yolluğunu alamayan ya da bir işi için müdüre mektup yazıp yanıt bekleyen askerdeki öğretmen, sıkıntıda demektir. Arkadaşın bu durumuyla hemen ilgilenmek gerekir. Evinin yakacağını, samanını yığmada, imece göreneğine uygun olarak öğrenciden yardım görmesi, Enstitüdeki dayanışmayı artırır. Ruhen, kalben, fikren birbirine bağlanmayan insanlardan büyük ve devamlı, sevinç verici atılımlar, çok verimli işler beklenemez... Toplu çalışmalarla ortaya çıkarılan işin verdiği sevinç, tüm yaşamda birliktelik, tüketimde eşitlik, Enstitülerin ağır güçlükleri yenebilmesinin temel nedenidir..."[32]

Enstitü Toplantıları ve Eleştiri Günleri

> *"... Enstitü işleri en az 15 günde bir, bütün öğretmen ve öğrenciler bir araya gelerek konuşulur. Çalışmalar, bu konuşmalarda bakanlıkça gönderilen direktifler de gözönünde tutularak, verilen kararlara uygun olarak yürütülür..."*[33]

"Pazartesi günleri toplanır geçmiş haftanın dökümünü yapardık. Söz alır konuşurduk ayrı ayrı. Haftanın hizmet nöbetini üstlenmiş olan kümenin çalışmalarını gözden geçirir değerlendirirdik. Eleştirilerimiz kimi zaman öğret-

menlere de yönelirdi. Müdüre yöneldiği olurdu. Çıkarlar yanıt verirlerdi... Bundan dolayı ne müdür, ne öğretmen, ne de büyük sınıftan olanlar, 'Ne hakla eksiğimi fazlamı söyledin?' gibi bir sertlik yapmazlardı. Aksine eleştirdik diye beğenilirdik. Sadece gereksiz eleştiriler hoş görülmezdi. Örneğin ben daha birinci sınıfta söz alıp konuştum... Biraz tutuk bir insandım o zaman... "

Gönen Köy Enstitüsü'ndeki eleştiri günlerini ve birinci sınıf öğrencisi iken yemek işlerinde tanık olduğu bir bozulmayı eleştiri toplantısında dile getirişini böyle anlatıyor Fakir Baykurt:

"... Büyük sınıflar başa diziliyor. Yemek dağıtımı onlardan başlıyor. Küçük sınıflara sıra gelince yemeğe su katılıyor... Beşinci sınıftaki başkan yardımcısı Ahmet Ağabey bunu biliyor... Gebrem'li Ahmet kalkıyor: 'Sarı ceketli arkadaş haklıdır. Benim nöbetimde oldu. Aşçıbaşı yemeğe su kattı. Elini iyi ayarla, küçük sınıflara sıra gelince yemeğe su katma dedim efendim...' "

Eğitimbaşı aşçıbaşına soruyor: "Doğru mu bu?"

"Efendim son günlerde öğrenci artıyor; elimi ayarlayamıyorum."

"Ambardan erzak tam çıkıyor. Bundan sonra dikkatli ol" diyor eğitimbaşı Süleyman Ustaya. "Peki efendim" diyor aşçı[34].

Enstitülerdeki demokratik yaşam ve sağlıklı eğitim ortamı ayrıntı ya da çocuksu gibi görünen bu eleştirilerden örüle örüle dokunmuştur. Eski alışkanlıklar, yanlışlar elene elene yeni insanın yetişmesine ortam hazırlanmıştır. Görüp görmezden gelmenin, sorunlardan kaçmanın, korkmanın saklanmanın yerini eleştiri, özeleştiri, özdenetim, açık yüreklilik, görevini tam yapma ve sorun çözme alıyordu. Yönetici, öğretmen ve ustaöğretici arasında ayrılık gayrılık gözetmeksizin eleştiri getiriliyor, sorunların üstüne gidiliyor, ortak çözümlere bu toplantılarda varılıyordu.

Dolaylı konuşmaya, çekinmeye gerek yoktu. Çünkü birini kırmak, karalamak, iğnelemek gibi kötü davranışlar olmazdı. Amaç bu değildi. Konuşulanlara kimsenin kırılıp gücenmeyeceği bilinirdi. Kalkıp kendi yanlışını eksiğini söyleyenler bile çok olurdu. Bir öğrenci konuşurken dikkatle dinlenirdi. Yapılan eleştiriler ve getirilen önerilerle, eski alışkanlıkların yerini iyileştirici çözümler alıyordu. Beğeniler de dile getiriliyordu elbet bu toplantılarda.

İlk kuruluş yıllarında Tonguç, öğretmen öğrenci ya da başka çalışanlardan, köylülerden Enstitüyle ilgili şikâyet mektupları alırdı. O kuruma gittiğinde, öğretmenleri ilgilendiriyorsa yalnız öğretmenleri, öğrencileri ilgilendiriyorsa onları toplayarak, imzasız mektubu yazanın görüşünü açıkça söylemesini, birlikte tartışılmasını, ona hiçbir zarar gelmeyeceğini söylerdi. Çoğu kez öğretmenlerden kimse açıkça ortaya çıkmazdı. Ama öğrenciler kolayca: "Açıkçası ben yazdım efendim. Bu yanlışın düzeltilmesini istiyordum. Direktörüme, yardirektörüme söylemeye çekindim. Size yazmakla bunun kimseye zarar vermeden düzeleceğini düşündüm" diyorlardı. Tonguç öğrenciye teşekkür ediyor, sırtını okşuyor, "Evet, bu eskiden alışılmış bir yöntemdi. Ama sağlıksızdı. Asıl doğru olan, sağlıklı olan senin bunu Enstitü toplantısında dile getirmendir. Hepinizin yararına olduğu için arkadaşların sana destek verecekler; direktör, yardirektör önerinizi kabul edecek" diye anlatıyordu. Köylüleri

arayıp bularak onlara Enstitü toplantılarına katılıp orada istediklerini dile getirebileceklerini söylüyordu.[35]

Böylece yapılacak işlerin, kazanılacak davranışların önündeki engeller, yanlışlar bu yollarla kaldırılıyor, yerini daha demokrat ve toplumcu davranışlar alıyordu. Bir yanlışın, bir çıkarcılığın toplantıya getirilmesi, kırgınlık ve utanma yerine yepyeni bir duygu ve davranış güzelliği yaratabiliyordu.

Ekmeğin karneye bağlandığı savaş ve kıtlık yıllarıydı. Çoğu Enstitü gibi Aksu Köy Enstitüsü'nün de fırını vardı. Enstitü öğrencilerine işçi hakkı tanındığı için verilen un gereksinmeyi aşağı yukarı karşılıyordu. Ama gene de ekmek sayıyla, ölçüyle veriliyordu. Enstitü başkanının fırına verdiği sayıya uygun ekmeğin yemekhane başkanına teslim edilmesi, kimsenin fırından ekmek istememesi, önceki toplantıda konuşulmuştu. O günkü toplantıda fırın başkanı bunun uygulanmadığını dile getirmek için söz aldı. Bizden iki sınıf küçük bir öğrenciydi:

"Arkadaşlar, burada karar aldık ama gelip benden ekmek istiyorsunuz. İsteyene ekmek vermemek beni üzüyor. Versem haksızlık yapıyorum, karar var. Dün de bir öğretmenimiz geldi, ona da veremedim. Daha çok üzüldüm." dedi. Öğrenciler fırın başkanının her sözünde gözleriyle çevreyi tarıyorlardı, "Kim?" diye. Sonra herkes o öğretmeni aradı, gülüşmeler oldu.

Marangoz öğretmeni Mustafa Rende fırladı yerinden. "Arkadaşlar o açgözlü öğretmen benim" dedi hiç eğilip bükülmeden. Biliyorsunuz çok yiyen bir öğretmeninizim. Konuğum da gelmişti. O nedenle istemiştim biraz ekmek. Arkadaşınız vermedi. Ama iyi etti. Yapmamam gerekirdi. Ben bu Enstitüde birçok eski alışkanlığımı bıraktım. Şevket'e teşekkür ederim. Onu severim, hiç kırılmadım" dedi, hızla koşup kucakladı fırın başkanını. Şevket de ona sımsıkı sarıldığında, küçük olduğu için bacakları yerden kesilip öğretmenin beline dolandı. Bu güzellik karşısında büyük bir alkış koptu. Şevket, öğretmenin kucağında dişleri gülüyor, gözleri ağlıyordu. Daha sonra gözlerini silip fırın başkanı olarak konuşmasını sürdürdü:

"Arkadaşlar, ben de öğretmenimize teşekkür ederim. Ama sorun çözülmedi." dedi. Müdüre ve yöneticilere dönerek çözüm önerdi: Fırıncı Kemal Usta yanında oturuyordu. "Biz ustayla konuştuk. Biraz mısır bulup öğütürsek elimizdeki una katarız. Ekmek sıkıntımız kalmaz" dedi.

Para işlerine bakan müdür yardımcısı, öğretmene ve fırın başkanına teşekkür etti. Mısır buluncaya kadar karnı doymayan öğrenci ve öğretmenlerin fırına değil yemekhane başkanına başvurmalarını, bugünden sonra yemekhneye daha çok ekmek verileceğini, yeteri kadar un bulunduğunu, Enstitünün ekmekten fazla ekonomi yapmasına gerek olmadığını söyledi. "Toplantıdan sonra başkanlarla bir araya gelip bu konuyu konuşalım" dedi.

Bu toplantılarda yapılan eleştirilerin temelinde düzenin daha iyi yürümesi, üretimin artması, yıllık, aylık, haftalık işlerin dökümünün yapılması ve iyileşmesi için önlemlerin alınması amaçlanıyordu. İş ve üretim alanlarında gerçek yaşamın işleri yapılarak Enstitünün maddi durumu iyileştirildiği gibi, eleştiri günleri de işlerin daha iyi gitmesini ve bireylerin daha sağlıklı yetişme-

sini etkilerdi. Sorunların gerçek nedenleri öğreniliyor, çözümsüzlüğün önündeki engeller kaldırılırdı.

Enstitü yaşamında küçük öğrencilere kadar herkesin yetki ve sorumlulukları olması, onlara konuşma ve eleştiri hakkı da veriyordu. Kimse boş yere konuşmazdı. Konuşmalar hep sorunlar ve işler üstüne olduğundan, gösterişe, kendini göstermeye kaçan olmazdı. Bu toplantılar yoluyla bir yandan Enstitü işlerinin iyi gitmesi sağlanırken, bir yandan da öğrenciler eleştiri, özeleştiri, özdenetim alışkanlığı kazanıyor; korkmadan çekinmeden konuşmayı, ama başkalarını kırmamayı, kendine yöneltilen eleştiriye kırılmamayı, hoşgörüyü ve kendi eksiğini yanlışını görmeyi öğreniyor, bundan korkmuyordu. Herkes Enstitünün her işini avcunun içi gibi biliyor, iyileşmesi güzelleşmesi, işlerin bitirilmesi için eleştiriyor ve öneri getiriyordu. Köy Enstitülerinde durmadan dönen o büyük çarkın uyumunda ve demokrat havanın yaratılmasında, öğretmen ve öğrencilerin demokratça tavrında, eleştiri günlerinin büyük payı olduğu bir gerçektir.

Aksu'da dikiş işliği başkanı olduğum günlerdi. "Onarım İşleri" bölümünde anlatıldığı gibi, öteki dikiş işleri yanında, tüm öğrencilerin giysi onarımı işlerini de yapıyorduk. Bunun için güzel bir düzenlememiz vardı. Perşembe günleri isteyen herkes atölyenin önündeki banklara giysisini koyar, akşamüstü onarılmış olarak alırdı. Kimsenin eşyası kaybolmazdı. Onarılacak giysiler derse gelen öğrencilere dağıtıldığı gibi isteyen istediği arkadaşının giysisini onarabilirdi. Kalan olursa almayanlara dağıtırdık. Bu konuda sorun çıkmazdı. Bitmeyenler ikinci güne kalırdı. Onarım işlerinden dikiş öğretmeninden önce biz öğrenciler başkan ve nöbetçiler olarak sorumluyduk.

Bir eleştiri toplantısında bizim sınıftan Cavit Oral (Binbaşıoğlu) söz aldı. Başka öğrenciler gibi kendisinin de onarılacak iş tulumunu dikiş işliğinin önüne koyduğunu, ama tüm giysiler onarılmasına karşın kendi tulumunun hâlâ orada durduğunu, kızların hoşlandıkları arkadaşların giysilerini diktiğini, kendisi gibi gariban olanlarınkine el sürülmediğini, bunun hiç de arkadaşça ve hakça bir davranış olmadığını söyledi.

Cavit Oral, ilkeli bir öğrenciydi. Herkes dikiş öğretmenine, bana ve kızlara baktı. Oral'ın eleştirisinde biraz da karşı cins serzenişi olduğundan, nasıl bir yanıt vereceğimizi merakla beklediler. Dikiş öğretmeni heyecanlanmıştı. Enstitü müdürü bu konularda çok titizdi. Başkan olarak bu düzenlemede benim büyük sorumluluğum vardı. "Ne diyeceğiz?" anlamında bana baktı öğretmen. Kalkıp anlattım. Cavit arkadaşımız yanılıyordu. Tulumunu ilk gün kimsenin dikmediği doğruydu. Ama ikinci gün ben kendim alıp diktim ve yerine koydum. "Kaç gündür orada duruyor, gidip alabilir" dedim. Öğrenciler gülüştüler. Cavit Oral teşekkür etti, özür diledi. Dikiş öğretmeni, tulumlar kalın olduğu için küçük kızlara verilemediğini söyledi, onarım için getirilen giysilerin temiz olması gereğini anımsattı.

Enstitü toplantılarında yalnız eleştiri, özeleştiri yapılmıyordu kuşkusuz. Beğeni ve teşekkürler de bildiriliyor, başarılar övülüyor, gerekenlere ödül de veriliyordu. Örneğin yapı işlerinde çalışan bir küme, havanın yağacağını anla-

yınca, gündüz çalıştığı gibi gece sabaha kadar da çalışıp yağmur gelmeden çatıyı kapamış ya da betonu döküp Enstitüyü büyük bir zarardan kurtarmış oluyordu. Toplantılarda bu öğrencilere ve öğretmenlerine teşekkür edilirdi.

Haftalık, aylık, yıllık plana göre yapılacak işler görüşülürken birlikte akıl yürütülürdü. Geçen hafta yapılan işlerin dökümü yapılır, toplantıdaki eleştiri ve öneriler gelecek haftanın işlerine ışık tutardı.

Yapılan eleştiriler orada kalmadığı gibi, sorunların çözümüyle de kalmıyordu. Öğrencilere zamanla çevreye eleştirel gözle bakma, karşılaştığı durumu usa vurma alışkanlığı kazandırıyordu. Ortamı iyileştirme ve yaşama sevinci veriyor, daha iyiyi aramaya yöneltiyordu. Arkadaşlarını yönetici ve öğretmenlerini eleştirirken, kendilerine yönelip özeleştiri yaparken, yaptıkları onlara yeni bakış açıları kazandırıyordu.[36]

Bu aşamalara kolayca gelinmiyordu elbet. Öğretmenlerin en azından bir bölümü önceleri bu eleştirilere, öğrenci tarafından eleştirilmeye katılmıyordu. Öyle olunca öğrenciler de çekimser oluyordu. Amaç öğretmeni eleştirmek olmamakla birlikte, ilgili olduğu işi, olayı ortaya koyarken kendiliğinden öğretmenin de adı geçiyordu yukarda olduğu gibi. Tonguç, kimi yerde öğretmenlerin eleştiriye alışamadıklarını, kırgınlık dargınlık yaptıklarını duyuyor, bu davranışların öğrencilerin özgürce konuşmalarını engelleyeceğini düşünüyor, üzülüyordu. Bu nedenle, birçok işin istediği gibi yoluna girmesi için Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin Enstitülerde görev alacakları günü iple çekiyor, onlardan bu konularda da çok şey bekliyordu. Onlarla özellikle demokratik anlayış ve davranış yönünden Enstitülere çok şey gireceğini, işlerin düzeninde gitmesi ve eleştiri-özeleştiri konusunda varlıklarıyla hafta sonu taplantılarını çok etkin duruma geçireceklerini düşünüyordu. Enstitü müdürlerine yazdığı 21 Kasım 1945 günlü mektupta, yeni atanan Yükek Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin bu konularda deneyimli ve pişmiş oldukları için Enstitülerde daha yararlı olacaklarını söylüyordu. Onlarla Enstitüye serbest tartışma havasının iyice yerleşeceğini, o zaman her kümenin kendi işinde ve Enstitünün çeşitli işlerinde, emir beklemeden çalışabilecek bir olgunluğa erişeceğini, böylece Enstitülerin içerden büyük bir bünye değişikliğine kavuşacağını yazıyordu.[37]

Eğlence Günleri ve Törenler

"... Köy Enstitüsü öğretmen ve öğrencileri birçok ağır işler yüklenmektedir... Onun için Enstitülerde çalışma kadar boş zamanları iyi ve eğlenceli geçirme konusu da önemlidir. Her Enstitünün fırsat buldukça sık sık eğlenceler tertiplemesi ve bunların şenlikli gaçmesine yarayacak araçların demirbaş eşya olarak hazır bulundurulması zorunludur..."[38]

Yeni bir eğitimin temel taşları böyle döşeniyordu. Tonguç, eğlence eğitimini bir temel gereksinme olarak görüyor, bunu sistemin temeline baştan yerleştiriyordu.

Enstitü öğretmen ve öğrencileri zor yaşam koşullarında büyük işlere girişiyor ve başarıyordu. Onlar en iyi biçimiyle eğlenmeliydi. Ama klasik okullarda olduğu gibi bir müsamere programı yapıp, hazırlanması zaman alan, üstelik nitelikli de olmayan yalnız seyirlik eğlence değildi istediği. Ona göre okullarda görülen bu tür eğlenceler birçok emek vb. hazırlık yapılmasına karşın iyi sonuç alınmayan, birkaç kişinin işi yüklendiği yapay eğlenceler oluyordu. Enstitülerde ise herkesin etkinleşeceği bir eğlence biçimi yaratılmalıydı. Orada eğlenceye yönetici, öğretmen ve öğrenciler de katılıp, ortak eğlenilmeliydi. Dahası Enstitüye gelen konuklar ve köylüler de katılmalıydı eğlencelere. Rolleri birkaç kişinin yüklendiği, başkalarının edilgence izlediği, dinlediği eğlencelere Enstitülerde daha az yer verilmeliydi. Gençlerin eğlenmesinde önemli olan, her bireyin etkinleşmesiydi. Eğlence günleri o duruma gelmeliydi ki herkes bir rol sahibi olarak kendiliğinden eğlenceye katılmalıydı. Böyle anlatıyordu yönetici ve öğretmenlere, fırsat buldukça da öğrencilere.

Onun amacı, çok yönlü iş ve çalışmalarla yorulan insanların bireyler olarak bir araya gelip, tek tek etkinleşebileceği bir eğlence ortamının yaratılmasıydı. "En az 15 günde bir eğlence tertip edilmeli", herkes değişik etkinliklere katılmalıydı. Yalnızca dinlemek, yalnızca seyretmek, gelişmekte olan insanlar üstünde aynı etkiyi yaratamazdı. Onların her birinin bedensel, ruhsal, sosyal ve duygusal gelişiminin, sanatsal kültürel coşkulara, hareketlere, güzelliklere gereksinimi vardı. Eğlence günlerinde herkes bu coşkuyu yaşamalıydı. Böyle bir etkinleşme ortamı öğrencilerin ruh sağlığı yönünden; duygusal, sosyal, bedensel ve kültürel gelişimi yönünden bulunmaz fırsatlardı. Bunları yazıyordu Enstitü müdürlerine:

"Gördüğüm Enstitülerde eğlenmek amacıyla öğretmen ve öğrenciler toplandığında, klasik okullarda olduğu gibi bir müsamere programı düzenlemeye girişilmekte, bunun çeşitli konularla süslenmesine çalışılmaktadır. Bu çeşit eğlenceler önceden hazırlık isteyen, külfetli, çok emek harcanan, az sonuç alman ve yapaylıktan kurtulamayan; öğretmen ve öğrencileri yoran, güç durumda koyan eğlencelerdir. Yılda bir ikiyi geçmemek koşuluyla böyle müsamereler düzenlemeye girişilebilir. Ama Köy Enstitülerinin gerçek eğlentileri, önceden

hiçbir hazırlık gerektirmeyen, toplantılar sırasında öğretmen ve öğrencilerin yeteneklerine göre konuları ortaya koyabilecekleri eğlenceler olmalıdır. Bu eğlencelere müdür, muavin, öğretmen, öğrenci ve köylüler, özetle hazır bulunan herkes katılabilmelidir... Milli oyunlar, halk türküleri, öğretmen ve eğitmenlerin bildikleri temsiller, masallar, güreşler, güldürücü parçalar, tekerlemeler, halk atasözleri, öykünmeler, konularını köy hayatından alan konuşmalar, bu kurumlarda yapılacak eğlencelerin belli başlı öğeleri olmalıdır..." (*Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 50)

Köylerden getirilenler yanında, giderek Enstitü çalışmaları içinde geliştirilen çeşitli etkinlikler eğlence günlerinin programını zenginleştiriyordu. O toplantılar, daha ilk günden Tonguç'un önerdiği özelliğe bürünmüştü. Birikimler arttıkça büyük şölenlere, şenliklere dönüşüyordu eğlence günleri.

Aksu Köy Enstitüsü'nde ilk eğlence gününü eğitmenlerde gördük. Onlar kursa geleli birkaç ay olmuş, bitirmelerine az kalmıştı. Enstitü yeni açılmıştı. İlk geldiğimiz günlerdi. Bir Cumartesi akşamüstü, onların Perga eteğindeki kursuna gittik. Aslında biraz hazırlanmışlardı. Tiyatro öreninin gölgesinde güzel bir gösteri sundular bize. Hepsi çesitli roller alarak ortaya çıkıyor, biri gidip biri geliyordu. Köylü yaşamıyla ilgili bir orta oyununu, yaşıyormuş gibi doğaçlama oynadılar. İki eğitmenin sazla çalıp söylediği Antalya Zeybeğine hepsi birlikte çıktı. Bir eğitmen adayı Kurs Şefi Tahsin Özdemir'in öfkesine öykünerek herkesi güldürdü. Tahsin Bey de gülüyor, sanki onur duyuyordu eğitmenin kendine öykünmesinden.

Enstitünün ilk öğrencileri 66 kişiydik. İki kümeye ayrılmıştık. Sonraki haftalarda cumartesi akşamları biz de başladık eğlence toplantılarına. Fazla hazırlık filan yapılmıyordu. Aynı ilçe köylerinin öğrencileri, kendi yörelerinden taşıdıkları kimi etkinlikleri, oyunları ortaya koymak için önceden aralarında konuşurlardı. Akşam olunca bahçede halka olup otururduk. Herkes bir düzen içinde çıkıp söylüyor, kalkıp oynuyor, ya da başka bir etkinlik sergileniyordu. Öteki bölgelerin oyunlarını türkülerini vb. etkinliklerini ilk kez görüp duymak hoş bir etki yaratıyordu bizde. İlk günlerde çekingenler çoğunluktu. Sonradan eğlence günleri, müdür, öğretmen, öğrenci, herkesin istekle katıldığı bir coşku alanı oldu.

İlk eğlence günlerimizden birincisi ya da ikincisiydi. O akşam bahçede halka olup yerlere oturduğumuzda Akseki'li arkadaşlar, "Âşık şarkı söyleyecek" dediler. Onu alkışladılar. Hüseyin Âşık, Enstitüye gelmezden kısa süre önce babasını yitirmişti sanıyorum. Bu yüzden onun için üzülürdük. Dik saçlı çelimsiz bir öğrenciydi. Sesini duymamıştık. Hepimiz kulak kesilip gözlerimizi ona çevirdik. Oturduğu yerde sesini ayarlayıp rahatça koyverdi, çoğumuzun bilmediği bir türkü tutturdu:

Gesi bağlarında üç top gülüm var.

Bu türkü sanki o çelimsiz arkadaşımızdan değil de gökyüzünden boşalan bir ses yağmuru gibi ortalığı serinletip bizi etkilemişti. Arkasından "Bir de oyun, Akseki'lilerden" dediler. Sıçramalı kıvrak bir oyundu. Ahmet Özsarı ile

Ahmet Yıldırım hem söyleyip hem oynuyorlardı. Ama ritmi sağlayan, oyunu ve türküyü götüren gene Hüseyin Âşık'tı:

Fesleğen ektim yalıya
Kurudu döndü çalıya,

Söylemeye oynamaya başkaları da katıldı. Coşkuyla söylüyorlar, uçarı bir kıvraklıkla atlamaya zıplamaya ve beden ritmine veriyorlardı kendilerini. Ahmet Yıldırım'ın ilk eğlence günlerinde söylediği bir türkü üzücüydü ama gene de isterdik.

Erzincan duman oldu,
Halimiz yaman oldu.
Ne canlar kurban oldu,
Ayrıldık Erzincan'dan,
Oddan, ocaktan, candan.

Bir yıl önceki Erzincan (1939) depreminin bizim Toroslar'ı bile kımıldattığını hepimiz biliyorduk. Yapı öğretmeni Durmuş Gök, tüm ailesini o uğursuz depremde kaybetmiş, öğrenci olduğu için kurtulmuştu. Ahmet Yıldırım bu şarkıyı tutturunca göz ucuyla öğretmenimize bakar, yağmur gibi yaş döktüğünü görürdük. Ülkenin öbür ucundaki yıkım ve insanoğlunun doğa karşısındaki yenilgisi için ilk kez topluca acı duyuyorduk.

Korkuteli'liler başka bir ses getirirdi eğlence günlerine. Burdur, Tefenni yanlarının folklorunu içeren türkü ve oyunları bilenler vardı. Ama hepsi tam oynayıp söyleyemezlerdi. Müzik çalışmalarında akordeon, mandolin gibi çalgıları ve çeşitli türküleri öğrenince, edebiyat vb. derslerde öğrendiklerimiz çoğalınca, şiirler yazılıp okunmaya başlayınca, sabahları oynadığımız ulusal oyunlar artınca eğlence etkinliklerimiz gittikçe değişiyordu. Örneğin Aksu'ya ikinci yıl Mersin'li öğrencilerin, Muğla'lı kız ve erkeklerin gelmesi Enstitünün kültür yaşamına ve eğlence günlerine gerçek bir zenginlik katmış, Muğla'nın ünlü zeybekleri o günlerin baş etkinliği olmuştu. Muğlalılar hepsi çok güzel oynar, kız ve erkek birlikte katılırlardı yörelerinin zeybeklerine. Mersin'liler "Silifke'nin Yoğurdu" adlı ünlü türkülü oyunu getirmişlerdi sanıyorum.

Böylece sık sık düzenlenen eğlence günlerinde ve yapılan başka çalışmalar içinde öğrenciler sanatsal kültürel beceriler, duygular kazanıyordu. Giderek herkesin kendini içinde bulduğu bir kültür ve sanat şenliğine dönen eğlence toplantıları, Enstitü yaşamına damgasını vuran vazgeçilmez etkinliklerden biri olmuştu. Hasanoğlan'a gelen yerli ve yabancılar, öteki Enstitülere giden başka konuklar, hep bu eğlence günlerinin etkisinde kalırlardı.

Yalnız öğrenciler değil, yönetici, öğretmen ve öteki çalışanlar da katılıyordu eğlenceye. Toplantıların çok hoş geçmesinin bir nedeni, işleri birlikte yaptıkları ve eleştiri günlerinde birlikte bulundukları gibi, eğlence günlerinde de yönetici öğretmen ve öğrencilerin birlikte eğlenmesiydi. Öğretmenler de öğrenciler gibi bildiklerini ortaya koyarlar, yenilerini öğrenir eğlenirlerdi.

Aksu'da eğitimbaşımız ve toplumbilim öğretmenimiz Halil Öztürk, kökeninde Yörüklük de olan coşkulu bir insandı. Dersinde bize toplum kesimlerinin kültür üretmesinde belirleyici olan yaşam biçimlerini örnekleriyle çok güzel anlatır; türkülerin, bozlakların, zeybeklerin yaratıldığı toplumsal koşulları konuşturur tartıştırırdı. Korkuteli'li olduğu için Burdur, Tefenni yanlarının türkülerini, oyun havalarını o da bilir, ıslıkla çalardı. Ruhi Su hayranıydı. Onu bize bir destan kahramanı gibi tanıtmıştı. Türkülerini güzel söylerdi. Eğlence günlerinde türkü ve oyun istediğimizde biraz nazlanır, gülümseyerek müdüre bakar, sonra dileğimizi yerine getirirdi. Oynayınca, söyleyince, topluluğu ayağa kaldırır bir şölen yaşatırdı. Bir eğlence gününde "Köroğlu" oyununu istediler öğrenciler ondan. Köroğlu'nun türküsünü müzik öğretmeni Mehmet İnal çok iyi öğretmişti. Ama oyununu iyi bilen yoktu. Çalgıcılar çalmaya, öğrenciler söylemeye başladılar:

Köroğlu der ki kalmışım naçar,
Serçenin gönlünden şahinlik geçer.
Düşmanı görünce ormana kaçar,
Gider tenhalara kahraman olur.

Oyunun havasına girerek çıktı ortaya eğitimbaşı. Tüm Enstitü yerlerde oturarak halka olmuş "Köroğlu" söylüyor, akordeonda Muğla'lı Hüseyin Işık ve öbürleri, coşturucu bir kıvraklıkla çalıyordu. Halil Öztürk ortada müzikle uyum içinde dönüyor, çalımla, büyük bir beceriyle oynuyordu. Birden hepimizi şaşırtan bir şey oldu. Küçük sınıf kızlarından Saadet yerinden fırlayıp, küçük bir ceylan gibi zıplayarak eğitimbaşının arkasına takıldı; ona öyküneerek tüm varlığıyla oynamaya başladı Köroğlu'yu. Neden sonra kızın ayrımına varan eğitimbaşı, ritmi hiç bozmadan onu güdümüne aldı; büyük bir uyum içinde ve coşkuyla sürdürdüler oyunu. Bu uyum karşısında, söyleyenler daha coşkulu söylemeye, çalanlar daha kıvrak çalmaya başladı. Külot pantolonlu, çizmeli yöneticiyle, tulumlu küçük kızın sergilediği folklor güzelliği tüm Enstitüyü ayağa kaldırmaya, onlara cesaret vermeye yetmişti. Düzeni ritmi bozmadan, cıvıklık yapmadan ortaya fırlayıp peşlerine takılanlar çoğaldı. Artık herkes oynayabiliyordu bu oyunu. Çalgılar durduğunda çoğunluk ortadaydı.

Enstitü yöneticileri ve öğretmenleri eğlence günlerinde, izlemenin ötesinde böylesine etkinlik gösterirlerdi. Rauf İnan'ın hangi türküyü çok sevdiğini Çifteler ve Hasanoğlan'da tüm öğrenciler bilirler, bu türküye başlayarak onun katılımını ve başa geçip yönetmesini sağlarlardı:

Ben de gittim bir geyiğin avına,
Geyik çekti beni kendi dağına.

Çifteler'in sonraki müdürü Osman Ülkümen de güzel türkü ve şarkı söyler, söyletirdi. Ruhu Su'nun, "Niksar'ın Fidanları" türküsünü ve başka bir kaynaktan olan "Ali Oğlan"ı öğrencilerle birlikte söyleyip onları coşkuya boğdu-

ğuna orada staj yaparken tanık olmuştum. Arifiye Müdürü Süleyman Edip Balkır'ın da güzel türkü söylediğini, eğlence günlerini hayranlıkla izlediğini, öğrencilerin bu etkinliklere katılmasını temizlik kadar önemsediğini bilirlerdi. Malatya Akçadağ'da Şerif Tekben, kıl çadırlarda başlamıştı öğencilere keman çalmaya, eğlence günleri düzenlemeye.

Bir de "Tonguç Baba Horonu" vardı, eğlence günleri etkinlikleri arasında. Öyküsü son derece soyluydu:

"Sisdağı", Karadeniz bölgesinin kadim yöresel horonlarından biridir bilindiği gibi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü öğrencileri, ilk yılların eğlence günlerinde yönetici ve öğretmenlerini, çekingen arkadaşlarını ya da iyi oynayanları, ya da herkesi oyuna çekmek için bu horonun türkü sözlerini çağrı sözüne dönüştürerek söylemeye başlamışlardı. Belki de horonun asıl yapısı böyleydi.

Sisdağı'nın başında borana bak borana
Bütün arkadaşları istiyoruz horona.

Eğitimbaşımızı da istiyoruz horona...

Sayın direktörümüzü istiyoruz horana...

Bütün öğretmenleri istiyoruz horona ...

Kız arkadaşları da istiyoruz horona ...

Cesarettin Ateş'i de istiyoruz horona... vb.

Coşkuyla söylenen ve oynanan bu çağrı sözleriyle oyuna koşulup geliniyor, gelmezse bir daha söyleniyordu. Özellikle güzel oynayanlar nazlanınca üstüne gidiliyordu. Ya da hiç katılmayan öğretmen ve öğrenciler oyuna çekiliyordu. Böylece, kolunu kaldırmamış olanlar bile birden kendilerini oyun alanında buluyorlar, mutlulukla, hoşlanımla dönüyorlardı.

Tonguç'un bir gezi sırasında Beşikdüzü'ne uğradığı gündü. Gündüz işleri gezilip görülmüş, akşam eğlencesi başlamıştı. Öğrenciler birçok etkinlikten sonra gene ünlü Sisdağı Horonuna geçtiler:

Sisdağı'nın başında borana bak borana,
Tonguç Baba'yı da istiyoruz horona.

Buraya kadarı biliniyordu. Ama daha sonra başka bir söyleyişe geçtiler:

Her ramazan gelince oruç tutarız oruç,
Enstitüler babası, yaşasın Hakkı Tonguç...

Bu sözler ilk kez duyuluyordu. Öğrenciler oracıkta ya da daha önce yakış-

tırmış olabilirlerdi. Oyunun ritmiyle hızla dönerken, sevgi saygıyı da aşarak içlerinden gelen bir yüceltme duygusuyla dökülüyordu dillerinden bu sözler. Tonguç bunu bin kez hak ediyordu ama kendisinin böyle yüceltilmesini istemeyecek kadar alçak gönüllüydü. Sıradan olmayı severdi. Oyunlara katılmasa da öğrencilerin coşkusunu yürekten paylaşır, hayranlıkla izler, yanından eksik etmediği fotoğraf makinesiyle onların coşkusunu saptardı. O gün de öyle yaptı.

Sonradan bu horon, "Tonguç Baba" bölümleriyle birlikte Enstitüden Enstitüye yayıldı öteki oyunlar ve türküler gibi. Kendi bulunsa da bulunmasa da söylendi. Tüm Enstitülerde eğlence günlerinin baş horonu olarak yer aldı. Dahası başka Enstitülerde başka öğrenciler "Sisdağı"nı bir dilek kutusuna çevirdiler. Enstitü müdüründen, öğretmenlerden isteklerde bulundular bu yolla.

Tüm bunlar, yönetici ve öğretmenlerin çok etkisi olmayan, bir gençlik coşkusuydu. Karadeniz insanının kadim bir kıvraklığıydı bu tür yaratılar bilindiği gibi. Okumaz-yazmaz insanların yüzyıllar boyu kuşaktan kuşağa geçirdiği bir iletişim biçimiydi. Bunların atışma vb. örnekleri öğrenciler yoluyla çok girmişti Enstitülere. Ama onların Tonguç için yakıştırdıkları bu soylu sevgi sözleri bile ilerde yıkım döneminde kötüye kullanılacaktı ne yazık.

O, öğrencilerin iyi bakılıp bakılmadığını, beslenmesini, öğretimini, nasıl titizlikle izliyorsa, dinlenmeleri, eğlenmeleri için de aynı anlamda denetlemeler yapıyor, gözlemlerini yöneticilere bildiriyor, yöneticileri ne yapılması, nasıl yapılması konusunda yazılı ve sözlü olarak durmadan uyarıyor, onlara hemen mektup yazıyordu:

"... Her Enstitünün fırsat buldukça sık sık eğlenceler tertip etmesi ve bunların şenlikli geçmesine yarayan araçları, demirbaş eşya olarak hazır bulundurması zorunludur. Bu yönden her Enstitüde başta radyo olmak üzere gramofon, mandolin, ağız armoniği, akordeon, davul zurna, kaval gibi müzik aletlerinin bulunması şarttır." Bunların satın alınması için hiçbir şeyin esirgenmemesini ister. Aletlerin çabuk bozulacağını düşünerek, birkaç tane birden bulundurulmasını önerir. "Öğrencilerin kendi kendilerine öğrenebilecekleri, kaval, ağız armonikası gibi ucuz araçlardan birden çok alınması"nı ister (*Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 49).

"Rolleri beş-on kişinin aldığı, izleyicisi bunun beş on katı olan eğlenceler Köy Enstitülerine asla sokulmamalı" der. "Kitaplardan, anlamı, esprisi anlaşılmadan alınıp oynanan temsiller karikatürize duruma düşmektedir. Onun için konuların seçiminde dikkat etmek, öğrencilerin az çok hoşlandıklarını seçmek yolu tutulmalıdır. Eğlenceler o hale getirilmeli ki herkes rol alıp kendiliğinden katılmalı" diye yazar (*agy.*, s. 50).

"Enstitülerde tüm işleri öğrencilere gördürmek ana ilkelerden biridir. Böyle olduğu halde bazı Enstitülerde eğlence toplantılarının programını saptamada, uygulamada ve yönetiminde öğrenciye görev verilmediği, öğretmenler de fazla uğraşamadıklarından iyi bir program ortaya çıkarılamadığını gördüm. Bu tabloyla karşılaştığım Enstitülerde en kıymetli zamanların öldürüldüğünü düşündüm. Eğlenceler sıkıcı bir hava içinde angarya gibi sürüyordu..." (*Aynı yer*)

Enstitülerde giderek onun çizdiği çerçevede bir eğlence geleneğinin hem

de kısa sürede yerleştiği görülür. Eğlence günlerinin asıl zenginliği ve kolaylığının, yalnız öğrencilerin köylerinden getirdikleri değil, oradaki çok yönlü programın yarattığı, çeşitli etkinlikler olduğu söylenebilir. Örneğin, her sabah oynanan ulusal oyunlar sırasında çoğunluk bu konuda yetkinleşiyor, profesyonel oyuncular çıkıyordu. Her öğrenci bir müzik aracı çalmak zorunda olduğundan ve müzik dersleri öteki dersler kadan önemle ele alındığından seçkin halk türküleri, şarkıları, klasik müzik, ve çeşitli çalgıların kullanılması, eğlence günleri için büyük bir repertuvar oluşturuyordu. Öğrencilerin yazdığı aşka, işe, yurt sevgisine, eşitlik üstüne şiirler bu toplantılarda dinleniyor, coşku yanında bilinç de yaratıyordu. Köy Enstitülerindeki bilinç patlamasını etkileyen öğelerden biri olan ve toplumsal bir öz taşıyan gençlik şiirleri eğlence günlerinden geçip geliyordu. Topluca ya da tek tek söylenen şarkı ve türküler, korolar, konserler, orkestralar, heyecanla okunan şiirler, coşkuyu göklere çıkarıyor, çekimserler sazla sözle, türküyle çağrılıyor, kenarda köşede eğlenceye katılmayan kalmıyordu.

Enstitü eğlence günleri, eğlence eğitiminin bir uygulamasıydı. Öğrenciler böyle bir eğitimden geçerken uygarca eğlenmeyi öğreniyordu. Eğlencelerde daha çok güzel sanatlar etkinlikleri başat oluyor, yetenekler de ortaya çıkıyordu. Böylece eğlence günleri Köy Enstitülerinde yaşamın bir parçası olmuştu. "Bu uğraşlar toplumsal eğitimi ve çağdaş öğretimi destekleyen, duygu ve düşünceleri geliştiren toplumsal ve psikolojik bir işlevi yerine getiriyordu."[39] Doğaçlama orta oyunları, ya da kısa sürede ayaküstü hazırlanılmış olanlar, folklor oyunları, şiirler vb. etkinlikler eğlence günlerini doldururdu. Önemli olan herkesin etkinleşmesiydi.

Eğlence etkinliği, programın bir parçası olarak yerine oturduğunda, yalnız Enstitünün değil, çevrenin de bir kültürel gereksinimi durumuna gelmiş, köylüleri konukları içine almıştı. Ayrıca Enstitü öğrencileri gruplar halinde gittikleri yörelerde köylere, kentlerde halkevlerine de bu alışkanlığı götürüyorlar, oralarda aynı havayı yaşatıyorlar, büyük ilgi görüyorlardı.

Köylerin bayram eğlenceleri, köy meydanı şenlikleri kuşaktan kuşağa geçen bir gelenektir. Enstitülerin Cumartesi şenliklerinin, gerek toplumsal yönden bakıldığında, gerekse bireyin özgürlüğü ve etkinleşmesi yönünden ele alındığında köy toplumunun benzer gereksinmelerinin etkilerini taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Hem de çağdaş toplumun beğeni ve estetik düzeyinde bir etkinliğe dönüşerek. Bugün uluslararası şenliklerde yaşayan, yarıştırılan sanat olaylarının her birine Enstitülerde yeterince yer veriliyordu. Yalnız ders olarak, ya da başkalarına gösteri olarak ya da başkalarının gösterisiyle eğlenmek için değil, öğrenciler bireyler olarak da bu kültür ve sanat etkinlikleri içinde yüzerdi.

Köy Enstitülerinin kuruluş günü olan 17 Nisan törenleri bu eğlencelerin daha görkemlisi oluyordu. Özellikle Yüksek Köy Enstitüsü'nün de içinde olduğu Hasanoğlan'da 17 Nisan törenleri ülke çapında önemli bir gün olurdu. Başta Devlet Başkanı İnönü, TBMM başkanı, başbakan ve bakanların, kültür adamlarının konuk olduğu bu toplantılar, büyük bir şenliğe dönüşürdü.

Giyim Kuşam

Kardeşim Ferit... Bugün köylü kız öğrenci için yaptırılacak giysilere bir örnek resim gönderildi. Aklını başına toplasın, onu yaptırsın. Türk kadını şöyle bir aslana dönsün bakalım. O resmi sen de gör ve ufak bir farkla aynısını erkek eğitmenlere de yaptırabilirsiniz sanıyorum. O çok pratik bir elbisedir. Bizim şalvarların modernize edilmişidir denebilir..."[40]

Bugün olduğu gibi o dönemde de okulların belli giyim kuşamları vardı. Kılık devrimi yapmış bir ülke olarak öğrenci giysilerinin çağdaşlığı da yansıtması gerekiyordu. Yoksul ve varsıl aile arasındaki farkın okula yansımaması için ilk ve ortaoğretim çocukları, gri ve siyah yerli malı bezden beyaz yakalı önlük, orta ve liseli erkek çocukların çoğu lacivert ceket pantolon giyerdi. Kız erkek ortaöğretim çocuklarının sarı şeritli ve kokartlı lacivert şapkaları vardı. Öğretmen okullarının şeridi mordu.O dönemin öğrencileri bunları gururla giyerlerdi. Eğitim görenler çoğunluk değildi çünkü.

Programının yarısı tarım ve teknik ders ve çalışmalarına ayrılan, klasik okullardaki gibi gün boyu sıralarda oturmayacak olan ve tüm derslerin yöntemlerini kökten değiştirerek iş içinde eğitim yapan Köy Enstitülerinin giysileri de ayrıydı doğal olarak. Farklı bir eğitimin giysileriydi bize verilenler. Belirleyicisi oradaki iş yaşamıydı.

Kızılçullu Müdürü Emin Soysal'ın öğrencilere ortaöğretimin şapkalarını, kızlara kara önlükleri giydirmek istemesine kızıyor Tonguç. Kurumdaki eğitmen kursu yöneticisi Ferit Oğuz Bayır'a yazıyor yukardaki mektubu. Arifiye müdürüne de "Öğrenci gelir gelmez üniformayı giydirin" diye yazıyor.[41]

3803 sayılı yasa daha mecliste konuşulurken, kız ve erkek öğrenciler için çizilen modele uygun giysiler iç çamaşırlarıyla birlikte hemen diktirilip hazırlanarak, Enstitülere acele gönderilmişti. Öğrenciler gelir gelmez yeni eğitimin giysilerine bürünüyordu. (Rusya'da Anton Makarenko da Gorki Topluluğu'na gelen çocukların hemen giysilerini değiştiriyor. Hızlı bir eğitimsel etki yapsın, çocukların yeni davranışlara geçmesini etkilesin diye, bir grup öğrenciyi tren istasyonunda soyup, dahası eskilerini oracıkta yaktırıp, onları topluluğa temiz olarak götürdüğünü yazıyor *Yaşam Yolu*'nda. Kuşkusuz iki kurumun özelliği, iki eğitimcinin amaç ve ilkeleri pek çakışmıyordu ama, eğitimde benzer tutumlar her zaman olasıdır.)

Enstitüye gittiğimizde kızların ve erkek öğrencilerin başka okullardan çok değişik olan giysileri bizi ilk etkileyen şeylerden biriydi. İlk ve ortaokullarda kızların siyah önlüğün altına giyip yakasından kollarından göstermek istedikleri çiçekli giysileri biz orada doğrudan giyiyorduk. Biri mavi-beyaz, öteki kırmızı-beyaz çiçekli Sümerbank basmasından özenle dikilmiş beyaz yakalı,

basmadan modern başlıkları olan son derece şık iki entariydi günlük giysilerimiz. İsteyen istediğini giyebilirdi. Hepimize çok yakışıyordu. Kısa süre sonra kızlar için gri Sümerbank kumaşından yapılmış yabanlık tayyör etek takımlar geldi Ankara'dan. Erkeklere belden bütün ve belden ayrı alt üst tulumlar, hasır şapka, mintan, çamaşır ve postallar verilmişti. Aynı tulumlardan ve hasır şapkalardan kızlara da verildi. Enstitü Müdürü Talât Ersoy, tulumların kızlar için pek kullanışlı olmadığını, pantolon ve mont benzeri başka bir model bulmasını istedi dikiş öğretmeninden.

Dikiş öğretmeni Pesent Ilgaz, Selçuk Kız Enstitüsü'nü yeni bitirmiş, bizden birkaç yaş büyük bir genç kızdı. Ambardan kumaş çıkartıp, "jup külot" denen bir pantolon etekle, önden düğmeli beli kemerli montla takım olan bir model diktirdi bize. Müdürümüz ve öteki öğretmenler, bu giysiyi günlük işlerde, bisiklete binerken gördüler, "Güzel bir model ama pratik değil" dediler. Onun yerine kızlar için belden ve paçadan büzgülü, pantolon benzeri tulum ve önü kapalı cepli, beli lastikli bol montlar dikildi. Önce kızlar için yapılan bu model, sonradan erkekler ve öğretmenler dahil tüm Enstitünün günlük giysisi oldu. Lacivert ve asker rengi yazlık Sümerbank kumaşından dikiş işliğinde dikiyorduk. Kış yaklaşınca, siyah ve lacivert şayaktan herkese birer pelerin diktik. Kız ve erkek öğrencilere boz kaşe kumaştan kışlık golf pantolon ve ceket dikilmesi erkek terziye verildi. Sonraki yıllarda bunlar da dikiş işliğinde dikilirdi. Kimileri biraz bozuk oluyor, düzeltiyorduk.

İlk günlerde Enstitü öğrencilerden sırmalı ortaokul şapkalarına özenenler olduğunda, kimi müdürlerin çocukların gönlünü almak için bunlardan yaptırdığını, ama Tonguç'un bunu asla onaylamayıp yasakladığını bize müdürümüz Talât Ersoy anlatmıştı.

Enstitünün giysileri yaklaşık aynı modeldi. Yönetici, öğretmen ve öğrenciler tulumlarımızla, geniş kenarlı hasır şapkalarımız, pelerinlerimizle, golf pantolon ve ceketlerimizle, postallarımızla topluma yeni bir giyim örneği getirmiştik. Çevreyi şaşırtırdı giysilerimiz. Enstitü müdürleri boz urbalarını, kasketlerini giyip, cipe atlayarak, köy kent dolaşıp, valinin bakanın karşısına bu kılıkla çıkıp işlerini görürler, İnönü'yü bu kılıkla karşılarlardı. Tonguç'un da vardı boz urbalardan. Kimi zaman o da bu kılığıyla çıkardı bakanla, cumhurbaşkanıyla gezilere.

Rauf İnan'ın boz giysileriyle başından geçen bir olayı herkes duymuştu: Eskişehir istasyonunda yapıcı ekip öğrencilerini trene bindirip dönerken bir kadın onu taşıyıcı sanıp valizini taşımasını istemişti. Valizi kapıp hızla yola düşen Rauf İnan kadını da koşturmuş yanında. Evin önüne gelince kadın ona para verecekken hiç uzatmadan, "Ben Çifteler Köy Enstitüsü müdürüyüm, size yardım ettim" deyince kadın beyninden vurulmuşa dönerek binlerce özür dilemiş.

Daha sonraları kız öğrenciler yetişince Enstitü dikiş işlikleri büyüdü. Dikiş işleri ilerledi. Çok sayıda giysiler, tulumlar, şapkalar, gömlekler, montlar dikildi. Sümerbank bezleri ve kumaşları yeniden yeniden geldi. Bir yandan dokuma tezgâhlarında kızlara ve erkeklere gömlek, çamaşır yapılabilecek bezler,

alacalar dokundu. Onlardan güzel giysiler yapıldı. Her Enstitü aynı modellerden küçük değişikliklerle kendi iklimine uygun giysiler yarattı.

Köy Enstitülerinin giyim kuşamı toplumda çok konuşuldu, çok ilgi çekti. Özellikle kızların pantolon giymesi herkesi şaşırtıyordu. Kapalı olması nedeniyle kimi gelenekçi çevrelerin hoşuna da gidiyordu. Ama kızlar pantolon giymemeliydi. O yıllarda Avrupa'da bile kadınların pantolon giymeleri moda değildi. Ama bizde çoğu bölgelerde kadınların şalvar giydiği unutuluyordu.

Yakın yıllarda gerek ülkemizde gerekse dünyada giyilen, blucin, mont, safari, bahçıvan pantolonu vb. adlarla anılan moda giysilerin benzerleri ve günümüzün postalları, Köy Enstitülerinin günlük giysileriydi. Bu kurumların başka alanlarda olduğu gibi bu konuda da toplumdan 60-70 yıl önde gittiğini gösteren örneklerden biri giyim kuşamdı. Toplumdan ilerde olanların her zaman karşılaştığı gibi, yadırgayanlar çoğunluktu giyim kuşamımızı. İlgiyle bakanlardan, kim olduğumuzu soranlardan bıkıyorduk ilk yıllarda. Ama sonradan toplum bize de giysilerimize de alışmıştı.

Yüksek Köy Enstitüsü'nde staj paralarımız olduğu, harçlık verildiği için kendimize başka giysiler de alabiliyorduk. Ama orada da kız ve erkekler olarak asıl giyim kuşamımız Enstitü kumaşlarından kendi atölyemizde dikilen giysiler olurdu. Dikiş ustasıyla birlikte kışlık güzel gocuklar dikiyorduk kendimize ve erkeklere. İyice ustalaşmıştık. Şayak elbiseler Hasanoğlan'ın, Ankara'nın soğuğundan koruyordu bizi. Hasanoğlan'lı kadınların giydikleri "çinti"leri modernize ederek, ince desenli kumaştan çok hoş yazlık giysiler, değişik pantolonlar ve montlar diker giyerdik. Yapı kolu öğretmeni Yüksek Mimar Mualla Eyuboğlu'nun kızlar için çizdiği kayak elbisesine benzer kışlık modeli siyah şayaktan dikip giydiğimizde herkes hayran kalmıştı. Paçalara doğru biraz daralan ama manşetli ve üstü askılı pantolonlarımız, gocuk biçimi kabanımız ve içine kendi örüp giydiğimiz tiftik kazaklarımızla kayakçılara benziyorduk. Bu giysilerimizle operaya, konsere, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki konferanslara, derslere, her yere giderdik. Sağlam ve sıcaktı. Geceleri Ankara Halkevi'ne, operaya gittiğimizde oraya gelenler, birbirinden şık ve güzel kadınlara ya da erkeklere değil, dönüp dönüp bize bakarlardı Hasanoğlan'lılar gelmiş diye.

Bir gün giyim kuşamımız yüzünden başımıza ilginç bir olay geldi. DTC Fakültesi'nde bir konferans izlemiştik. Oradan çıkınca, tren saatine kadar gezmek için biz üç kız, arkadaşlarımızdan ayrılmıştık. Yola koyulunca fakülteden çıkan 3-4 erkek öğrenci, "Pantolonlu kızlar, postallı kızlar" diyerek peşimize takıldı. Oysa postalımız filan yoktu. Botlarımız vardı. Onlardan korkmuyorduk ama böyle davranışlara yabancıydık. Erkek arkadaşlar bize üzücü, kırıcı şakalar yapmazdı. Özellikle "laf atma"ya hiç alışık değildik. Nasıl bir davranışta bulunacağımıza karar veremedik. İlgilenmeyince çekip giderler sandık. Ama bir türlü peşimizden ayrılmıyorlar, "Pantolonlu kızlar, postallı kızlar..." diye laf yetiştiriyorlardı. Radyoevi'nin önüne geldiğimiz sırada Kastamonu'lu arkadaşımız Hatice Uncu, birden arkasına döndü, gençlerden birini bir vuruşta yere yuvarladı nasıl olduysa. Şaşkınlıktan olacak ötekiler kaçtı. Ama biz kaçmadık. Yerdekinin burnu kanamıştı. Onu kollarından tutup kaldırdık. Bu-

na çok şaşırdı o genç. Özür diledi. "Ben bunu hak ettim" dedi. Hatice öfkesini sürdürdü, "Kardeşim, ne hakla lâf atıyorsun. Nesi var pantolonlarımızın. Bıktık sizden. Bizim giysilerimizi İnönü bile beğeniyor, köylülerimiz, büyüklerimiz beğeniyor. Ama siz kentli çocuklar laf atıyorsunuz" dedi. Delikanlı burnunun kanını silerken, "Ben kentli değilim ki, Kastamonu'nun bir köyündenim" deyince, Hatice bir daha üstüne yürüdü Dil Tarih'linin. "Benim hemşehrilerim nasıl böyle yozlaşır" diye başladı. Biz gülüştük, "Akraba olmayasınız" diye. Hatice bir daha kızlara laf atmaması için Kastamonu yemini ettirdi ona.

Gerçekten de giysilerimizi ailelerimiz, köylülerimiz yadırgamaz, beğenirlerdi sağlam ve kapalı olduğu için. "Kızlar pantolon giymez" filan demezler, hoşlarına giderdi. İzine gittiğimde yaylada giymek için kışlık giysilerimi götürürdüm. Köyümüzün erkekleri, "Bunu bana versen kaç kış giyerim, beylik mal, eskimez" derlerdi. Enstitüyü bitirince, Bilhos muhtarı Nebi Çavuş'a verdim şayak çeketimi. Yıllarca giydi. Sağlamdı, sıcak tutardı. Kaymakamın yanına onunla çıktığını, kumandana, "Aynı kumaştan giyiyoruz, fazla üstüme gelme" dediğini anlatırdı.

Giyim kuşamda Tonguç'un önem verdiği konulardan biri, Enstitüye gittiği zaman öğrencileri bu giysiler içinde temiz görmekti. Giyinmenin bu yanı her şeyden önemliydi ona göre. İlk yıllarda gezi dönüşlerinde hemen yazıyordu gördüğü aksaklığı: "Düğmeleri kopmuş sökülmüş, elbiseleri yırtılmış çocuklar görüyorum. Bunların sökükleri, yırtıkları hemen dikilmeli, yamanmalı, eksik düğmeler tamamlanmalı. Özellikle yönetim görevi olanlar, bu sorunlar üstünde titizlikle durmalı" diyordu.

Enstitülerin Çevre İlişkileri

> *"... Genel olarak Enstitü yönetici ve öğretmenleri, kesimlerine giren illerin köylerinde yapacakları işlerin neler olduğunu anlamış değiller.. Ellerindeki öğrencilerin köylerini bile iyice incelemedikleri, buna göre fişler tertipleyip, gereğini yapmadıkları anlaşılıyor. Onlar (öğrenciler), sağlam bilgileri, gözlemleri ve köyleri iyi tanıyabildikleri oranda köyde eğitime yön verecekler; 4274 sayılı yasa hükümlerini gerçekleştirebileceklerdir..."*[42]

Millı Eğitim Bakanı Yücel, bir gün ansızın çıkıp Çifteler Köy Enstitüsü'ne gitti. İki gece kaldı. Kurumun her yerini dolaştı; iş yerlerini, kümeleri, eğitmen kursunu denetledi. Sonra çevre köyleri görmek istedi. Arapören köyünü anlattı Rauf İnan ona. Dostu İbrahim Dedeyi. Bu köy hiç yardım almadan iki katlı büyük bir okul yapmıştı. Bakanın oraya gidip bu olağanüstü başarıyı görmesi-

ni, köylüleri kutlamasını düşünmüştü. Bakan, İnan'ı da arabasına aldı, birlikte gittiler Arapören'e.

Gençler, çocuklar okulun yanındaki harman yerinde, atların öküzlerin çektiği dövenlerle harman sürüyorlardı. Köylüler Enstitü müdürünü tanıyordu. Konukların okula girdiğini görünce işlerini bırakıp koştular. Birlikte okulu gezdiler. Bakan onları içtenlikle kutladı, teşekkür etti. Okulun, eğitimin, köyün geleceğine katacağı değerleri anlattı. Muhtar bir kentli gibi giyinmişti: "Bir ortaokul istiyoruz. Okulu bu yüzden büyük yaptık" dedi. Bakanın canı sıkıldı, sustu. Çünkü köylere klasik ortaokulu asla sokmayacaklardı. Köyler için "bölge okulları" vardı. Müdüre döndü bakan:

"Hani senin dostun İbrahim Dede?" dedi. Tam o sırada, her zaman koltuğunun altında tuttuğu değneği ile çıktı geldi, kırçıl top sakallı Alevi Dede. Köylüler ona yol açtılar. Doğru bakana vardı:

"Hoş geldin Hasan-Âli, ver şu elini öpeyim" dedi saygıyla.

"Hoş bulduk, nerden biliyorsun benim Hasan-Âli olduğumu?" dedi Bakan. "Ben seni Enstitüden, fotoğraflarından tanırım. Neler yaptığını bilirim" dedi İbrahim Dede.

O sırada görülesi bir şey oldu. Yücel'le İbrahim Dede sanki yüzyılların özlemiyle birbirlerine sarıldılar; sanki devletle köylü kucaklaşıyor gibi yakınlaştılar.

"Muhtar buraya ortaokul açmamı istiyor, ne diyorsun?" dedi bakan. İbrahim Dede, "Onun aklı boynundaki kravatında. Bunu yapsan, gördüğün gençler o yaptıkları işi yapar mı?" dedi harman sürenleri göstererek. "Enstitüye benzer bir köy ortaokulu düşünürsen onu açarsın buraya." Sonra "Bir iki saat kal aramızda" diye ekledi. Bakanın işi çoktu. Kalamadı.[43]

Gerek demokratlaşma, gerekse başka yönlerden Yücel ve Tonguç'un ilk günden üstünde durdukları bir konuydu köylerle sağlıklı ilişkiler kurulması. Kendileri de köylere giderler onlarla yakın dostluklar kurarlar; sorunlarını öğrenirler, neler yapılacağını anlatırlar, her birini "köyde eğitim davası"na ortak ederlerdi.

Öncelikle öğrenci ana babalarıyla ve Enstitünün yakınındaki köylerle başladı çevre ilişkileri. Giderek başka köylere, her Enstitünün kesimine giren illerin tüm köylerine kadar ulaştı. Çocuklarını Enstitüye kendisi getiren ya da sonradan görmeye gelen ana babaların, kardeşlerin çoğu, akraba evinde kaldığı gibi Enstitüde kalabilirlerdi. Çünkü orada öğrenci yakınlarına klasik okulların penceresinden bakılmazdı. Onlara kapılar her zaman açıktı. Çocuklarını alıp ana babayı itmek, onlarla ilgilenmemek, Enstitü felsefesine aykırıydı. Daha ilk günden başlanmıştı doğrudan köylünün kendisiyle ilgilenilmeye. Öğrenci yakınlarını eğitmek, gerektiğinde onlara yardım etmek de söz konusuydu. Enstitüler öğrenci ana babalarını yakından tanımak, onları anlamak zorundaydı. Bu nedenle öğrenci yakınları ve köylüler kurumun bir üyesi gibi görülür, Enstitüye geldiklerinde yönetici, öğretmen ve öğrencilerce içtenlikle karşılanırdı.

Onların, çok yeni olan bu kurumları tanımaları ve köy davasını anlamaları

için böyle bir yakınlığa gereksinim vardı. Köylüler Enstitülere geldiklerinde, kendi "dil"leriyle konuşan, ama çağdaş davranan insanların yetişmekte olduğunu, köy koşullarına benzer ama teknik sanatlarla, güzel sanatlarla donatılmakta olan bir yaşam kurulduğunu görüyorlardı. Bu yaşamı kurmakta, çocuklarını yetiştirmekte olan görevlilerin içtenliğinin ayrımına varıyorlardı. Böylece köylülerin çoğu, Enstitü yönetici ve öğretmenleriyle, öğrencileriyle, bürokrat kesimle, Yücel'le, Tonguç'la, dahası İnönü ile yakından tanışıp "köyde eğitim" davasına içtenlikle katılıyolardı.

Tonguç da köylülerle aynı öğrencilerle ilgilendiği gibi ilgileniyor, konuşuyor, köylerine gidiyor, onlara köy davasını anlatıyordu. Enstitülere her gidişinde uğrardı çevre köylere ya da daha uzak köylere. Okul yapılmakta ya da yapılacak olan köylere gider, bilgi alışverişi yapardı. Enstitüde öğrencilere çoğunu tanıdığı ana babalarını, köydeki işlerin nasıl gittiğini sorardı.

İlk kuruluş yıllarında bile bir yandan kendilerini tanıtmak ve köyleri incelemek amacıyla, ya da onlara yardım için, köylerle ilişki içine girilmiş, köylüler de kimi gereksinmeleri için ve yukardaki nedenlerle Enstitüye koşmuşlardır. Özellikle çevre köyler için büyük bir olanaktı bu. Örneğin, Enstitü kooperatifiyle alışveriş, eğlence günleri, törenler vb. yardımlaşmalar onları hep çekerdi bu kurumlara. Köylü kültüründe olduğu gibi onları yatılı konuk etmek sorun değildi Enstitüde. Çoğunda konuk evleri ve odaları vardı. Öğrenci ana babaları vb. konuklar orada her zaman kalabilirlerdi.

Bu ilişkilerin yardımlaşmaya dönük yanları da vardı. Özellikle ödenek bulmak, madde bulmak zor olduğu yıllarda birçok şeyi köylüler sonra ödenmek üzere verirdi Enstitüye. Ya da Enstitü bu yönden darda kalan köylülerin yardımına koşardı. Aksu Köy Enstitüsü açıldığı sıralarda bir aksama nedeniyle ödenek geç kalınca Enstitüyü birkaç ay onların kredisiyle geçindirdiğini anlatmıştı müdür Talât Ersoy bize.

Yakın köylerin Enstitülerle daha yaşamsal ilişkilerinden biri sağlık ve eğitim sorunlarıydı. Yakın köyün çocukları Enstitü uygulama okulunda okuyordu. Ya da köyün okulu uygulama okulu gibi kullanılıyor, Enstitü öğretmenlerinin çocukları orada okuyor, eşleri orada çalışıyordu. Köylere yakın yerlerde sağlıkçı ya da doktor olmadığı gibi uzaktaki hastaneye, ebeye kısa sürede ulaşımı sağlayacak yol ve taşıt da yoktu. Enstitülerin hemen hepsinde doktor, sağlıkçı hemşire, revir bulunmasının onlara büyük yararı oluyordu. Gerektiğinde sağlık yardımına koşuluyor, iğneleri yapılıyor, darda kalanlara ilaç veriliyordu.

Aksu Köy Enstitüsü'nün kuruluş günleriydi. İstanbullu gencecik bir bayan doktor atanmıştı. O yıllarda kadın doktor görmek olağanüstü olmalı ki, doktorumuzla ne zaman Antalya'ya gitsek yolda sokakta "Bayan doktor geçiyor" diye bakarlardı. Sağlık ve tabiat bilgisi öğretmenimiz de olan Enstitü doktoru Bedia Hüdaverdi (Kervancıoğlu), bir burjuva kızı olmasına, İstanbul'un Anadolu yakasından başka Anadolu, Kadıköy'den başka köy tanımamasına karşın, Enstitüye geldiği günden başlayarak Aksu yöresinin sıtmalılarının, doğuran kadınların başında sabahladığı çok olmuştur. Bekçi, gecenin

geç saatlerinde çalardı barakasının kapısını: "Doktorum, Murtuna Köyünden Paşa Ali'nin karısı doğuramamış, ölümcülmüş" ya da "Sıtmalı bir çocuk ateşten çıldırmış, sizi almaya geldiler" diye uyandırırdı. Hiçbirine "Gelemem, gidemem" demez, sağlık çantasını hazırlatıp, Enstitünün revir başkanını da alarak düşerdi yola. Enstitüde ve köylerde motorlu taşıt aracı yoktu o sıralarda. Taş arabası, at, ne bulurlarsa getirirlerdi. Onun attan, arabadan düşeceğinden korkarak sırtlarında taşımak isteyenler bile olurdu. Yeter ki gitsin. Sanki o yaşama çoktan alışık gibi atlayıp gider, doğuracak kadını, sıtmalı delikanlıyı, azraille döğüşürcesine çabalardan sonra ölümün elinden alır; götürenler onu yüzleri gülerek geri getirirlerdi. Sabahleyin yorgun bir yüzle ama uçarı bir hızla, sağlık bilgisi derslerimize gelir, gittiği köylerde gördüğü yoksunlukları, deneyimlerini de katarak, sağlığın sosyal sorunlarına değinerek, bize bilinç kazandıran konular anlatırdı. Sivrisinek savaşından önce çeltik tarlalarının sahipleriyle savaşmak gerektiğini söylerdi. Müdürün de onayını alarak çevrede "sıtma mücadelesi" yapılması için Sağlık Bakanlığı'nı ayağa kaldırmış, önerilerini ilginç bulan bakanlık onu kaymakamlık kursuna sıtma konferansı vermeye çağırmıştı.

Yalnız Aksu'da değil, köy halkının ve hayvanlarının sağlık sorunlarının Enstitülerce nasıl önünün alındığının bütün Enstitülerde çok çeşitli örnekleri var. Örneğin Çifteler'de doğum sancısı çekerken zorda kalan karısını hastaneye yetiştirmek için yola çıkan köylü, gece karın ortasında arabasının tekerleği kırılınca hemen Enstitüye koşuyor. Müdür onları Enstitünün kamyonuyla gönderiyor Eskişehir Hastahanesi'ne. Peşlerinden telefon ediyor başhekime. "Geç kaldı, kadını öldürmeyin" diyor. "Komşularımızla, çevre köyleriyle ilişkilerimiz çok iyiydi" diye anlatmasını sürdürüyor Rauf İnan: "Ekmek, yiyecek, buğday gerekinmelerimiz olduğunda olağanüstü yardımcı olurlardı. Kahve buluşmalarımızda, tören ve bayramlarımızda, Enstitüyü kendilerinden sayıp, gelip giderlerdi. Bizi kendilerinden ayrı bir kurum olarak görmezlerdi."[44] Bu ilişkiler öyle rayına oturuyordu ki köy muhtarları ya da İbrahim Dede gibi köyün bilge kişileri, Enstitü müdürünün yardımcısı gibi olurlar, Enstitüyü köylerinin merkezi sayarlardı.

Çifteler Köy Enstitüsü çevre köylerinden, çoğunluğu muhtarlar olan 70 kadar köylü, Rauf İnan'dan bir dilekte bulundular. Onları grup olarak Ankara'ya götürüp önemli yerleri gösterip gezdirmesini istiyorlardı. Rauf İnan bakanlığa yazarak, bu gezi sırasında Hasanoğlan'da bir gece konuk edilmeleri için izin istedi. İzin verildi. İnan, 70 kadar köylüyü alıp götürdü Ankara'ya. Önemli yerlerini gösterdi. Ulus'taki anıtı, eski ve yeni Meclisi tanıttı, anlattı. Milli Eğitim Bakanlığı'na, öteki bakanlıklara götürdü. Tonguç'la görüştürdü. Çoğu Tonguç'u tanıyordu; köyleri, okulları hakkında bilgi verdiler. Akşam otorayla Hasanoğlan'a gidildi. Öğrencilerle oturup eğlence gecesini izlediler. Sabahleyin, Enstitü çalışmalarını, iş alanlarını görüp Ankara'ya döndüler. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü görmeye gittiler. Orada da çok ilgi gördüler. Tarım sorunlarıyla ilgili açıklamalar yapıldı, fotoğraf çektirildi.[45]

Değişik bir yapıda kurulan, yurt çapında ve yurt dışında ilgi uyandıran bu

kurumların çoğunlukla başka kesimlerden, hükümet merkezinden, basından, kültür, sanat ve bilim adamlarından, başka meraklılardan, yerli ve yabancı konukları da olurdu. Enstitüler onları kendi koşulları içinde ağırlayıp kurumu tanıtırdı. Kentlerden uzak yerlerde bulunduğu ve o yıllarda yol ve taşıt sorunu olduğu için oralara günü birlik gidip dönmek kolay olmuyordu. Özellikle inceleme ve benzer amaçlarla gelenlerin Enstitünün tüm çalışma alanlarını, gecesini gündüzünü görmeleri gerekiyordu. Bu nedenle gelenler gece yatısına kalabilir, yemeğini yiyebilirdi. Bu tür konuklar hemen hiç eksik olmazlardı. İçlerinde Enstitü için yararlı işler yapmak için gelenler oluyordu. Örneğin, müzikte, sanatta bildikleri bir konuyu kısa sürede öğrencilere öğretirler, tarım alanlarını inceleyip, Enstitüye kısa sürede neler yapılabileceği konusunda bilgi verirler, uygulamaya yardım ederlerdi. Bunlardan kimilerini bakanlık gönderirdi. Konuklar kim olursa olsun Enstitü topluluğunca, köy odalarının, köy evlerinin konukseverliği ile içtenlikle karşılanırlar, çoğu bundan aşırı derecede etkilenip şaşırırdı.

Enstitülü yazar Talip Apaydın, konuklarla ilgili gözlemlerini şöyle anlatıyor *Karanlığın Gücü*'nde: "Enstitüde duvar hudut diye bir şey yoktu. Bakardık her gün köylüler, kentliler konuk gelir giderlerdi. Müdür odasında oturup konuşurlardı. Müdürün odasında ne halı, ne cilalı mobilyalar, ne maroken koltuk. Sağlam tahta iskemleler, gürgen masalar... Bazan ünlü kişiler de gelirdi. Hep beğendiklerini, hoşnut kaldıklarını duyardık. Bazan grup olarak konuklar gelirdi. Okul öğrencileri, üniversiteliler... Başka Enstitülerin gezi grupları."[46]

Talip Apaydın şöyle sürdürüyor anılarını: "Devlet adamlarının gözünde, düşün çevrelerinde, Köy Enstitüleri en gözde kurumlardı. Hele Hasanoğlan'ın Ankara'ya yakın olması, orayı bir ziyaret yeri durumuna getirmişti. Yabancı konuklar, sanat ve bilim adamları, eğitimciler, gazeteciler sık sık gelirdi.. Birçok önemli kişiyi Hasanoğlan'da aramızda görmüş tanımıştık.. Bizimle konuşurlar, Enstitüyü bitirince köylerde neler yapacağımızı sorarlar, yanıtlarımızdan memnun kalırlardı. Hep güler yüzlü , umutlar içinde ayrılırlardı. Ertesi günü devlet adamları gazetelere iyimser demeçler verirler, düşün adamları ve gazeteciler övücü yazılar yazarlardı." (s. 184)

Ancak bunlar kolayca olmuyordu. Gerek köylerden, gerekse başkalarından ya da Enstitüye gelen konuklardan bile zaman zaman çıkarı bozulup, fesatlık yapan olabiliyordu. Tonguç, davayı anlamayan, ya da çıkarı bozulduğu için anlamak istemeyen bu gibi kişilerin kolay değişmeyeceğini, Enstitüye zarar verici davranışlara girişenlerle yüz göz olunmamasını yazıyordu müdürlere.[47]

Tatlı Sert Bir Disiplin

Bazı Enstitülerde kimi arkadaşların öğrenci dövdükleri ve bu olayın o Enstitüde görev almış yönetici ve arkadaşlarca her şey göze alınarak önlenmediği anlaşılıyor. Bu bakımdan durumunu düzeltmeyen Enstitülerde suçlular hakkında çok sert önlemler uygulamak zorunda kalacağız..."[48]

1924 doğumlu Alâattin Okyay, ilkokuldan sonra başka bir okula ya da işe girmek için birkaç yıl çırpındı. İnebolu motorlarında çalıştı. Boşta gezdi. Şansı onu Kastamonu Gölköy Köy Enstitüsü'ne attığında 16 yaşındaydı. Sınavı kazanıp, kamyon sırtında ve yaya olarak dağlar aşıp buldu orayı. Çok iyi karşılandı. Yemekleri sıcaktı; kahvaltıda bal verilmişti. Beğendi "okul"u. Ama o tatlı kahvaltıdan ve güzelim ulusal oyunlardan sonra kazmaları malaları kapıp işe koşmayı aklı almamıştı. Oraya okumaya, işten kurtulmaya gelmiş, sarı şeritli ortaokul şapkası giymeyi düşlemişti. "İş" denen şey babasının evinde çoktu. Birkaç arkadaşıyla birlikte Enstitüden kaçma girişiminde bulunmakta geçikmedi. Müdür Ali Doğan Toran haberi duydu. Okyay, kısa sürede kendisini –sonradan çok seveceği– o babacan direktörün karşısında buldu:

"Sen misin kaçacak olan?"

"Evet benim."

"Niye kaçacaksın?"

"Buraya okumaya geldim. Amele değilim. Üstüm başım kirleniyor."

"Oğlum, burası yeni bir kuruluş. Herkes kendi binasını yapacak, sonra rahat edeceksiniz. Yarın sobalar yanacak. Sıcak odalarda derslerinizi yapıp çalışacaksınız."

"Ne derseniz deyin kaçarım. Evimizde çok iş var, gider onları yaparım."

"Kaçamazsın" dedi müdür kararlı bir sesle. "Seni öyle bir döverim ki dünyaya geldiğine pişman olursun."

Azar işitmesine karşın bu baba kararlılığı karşısında içine bir sıcaklık düştü Okyay'ın. Adam ona kanat geriyor, tatlı sert uyarısı güven veriyordu.

Müdür cebinden Arap harfleriyle yazılmış o ağlatıcı mektubu çıkardı. Okyay'ın babasından gelmişti. Kendisinin okuyamayıp cahil kaldığını, yıllarca askerlik yaptığını; Enstitü müdüründen oğlunun iyi bir öğretmen olmasını beklediğini, onun okuması için ne isterse yapabileceğini söylüyordu.

Mektubu okuduktan sonra o kararlı ve kaygılı yüzle: "Buradan herkes gitse Okyay hiçbir yere gidemez. Seni yetiştireceğim. İyi bir öğretmen olup ülkeye hizmet edeceksin" dedi. İç telefondan kitaplık başkanını aradı. "Buraya gelir misin Hasan Yılmaz?" O gelince sözü uzatmadan, "Bu arkadaş kitaplıkta sana yardım edecek; hiçbir işe gitmeyecek" dedi.

Okyay'ın kafasında o gece fırtınalar esti. Enstitü müdürü babasına acıyor-

du. Ama kendisi? Ne yapmak istiyordu gitmeye kalkmakla? Ya kitaplık başkanı Taşköprü'lü Hasan Yılmaz? Sanki Enstitünün sahiplerinden biriydi. Sanki o da bir müdürdü. Çok konuşmuyor, boyuna kitapları düzeltiyor, gelen gidene verip alıyor, yerleştiriyordu, kendine de iyi davranıyordu. Okyay kısa sürede Enstitüye alışmakta gecikmedi. İş alanlarına en çok koşan, zor işleri başaran, en büyük sorumlulukları yüklenen kişi oldu.[49]

"Kabul görme" olgusu, öğrencide disiplin yaratmayı temellendiren eğitbilimsel ilkelerin başında geliyordu. Enstitülerde öğretmen ve öğrencilerin önemle benimsenmesi, oradaki sağlam, güvenceli disiplini yaratan etkenlerden biriydi. Disiplin yönünden başka belirleyici bir etken iş ve çalışma yaşamıydı. Enstitülerin disiplin yönetmeliği, o güzel ortak yaşamın kendi kuralları ve koşullarıydı. Kaçacak olan bir öğrenciye, "Seni yetiştireceğim, hiçbir yere gidemezsin" diyen babacan yöneticinin tatlı sert tutumu ve genç adama verdiği güvence, orada yeni bir disiplinin temellerini atıyordu. Enstitülerin eğitim-öğretim ilke ve yöntemlerinin yarattığı demokratik yaşam, kendi sağlıklı disiplinini birlikte getiriyordu.

Değerli bilim adamımız Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu'nun saptamalarına göre, tatlı sert bir disiplin, bizim kültürümüzün yarattığı sağlıklı bir tutumdur. Köy Enstitülerinde yaratılan disiplin de kendi kültürel beklentilerimizle ve eğitbilimin yeni ilkeleriyle çakışan bir bireşimdi. Güvence veriyor, iyileşmeyi birlikte getiriyordu. Bunun başarılması elbet kolay olmamıştı. Özellikle ilk yıllarda yeni eğitime uyumda güçlük çeken, yanlış yapan öğretmen ve öğrenciler çok olmuştu. Ama yanlış ve eksik yapan korkutulmamış, kendilerini düzeltmelerine olanak sağlanmış, oradaki yaşamın çekiciliği onları kısa sürede değiştirmiştir.

Tonguç, Enstitülerin kendi disiplin anlayışını yaratmasını titizlikle isterken, bunu temellendirecek şu konulara öncelik verdiği görülüyor:

1. Yönetici ve öğretmenlerin eski disiplin anlayışını terk ederek, yeni eğitimin gereklerine uygun, tutarlı tutumlar içinde olmaları. Kendilerinin de aynı disiplin kurallarına uyması.

2. Enstitü yaşamında öğrencilerin içtenlikle kabul görmesi, onlara önem verilmesi, gereksinmelerinin en iyi şekilde karşılanması, yetki ve sorumluluklarla yaşama ortak edilmeleri.

3. Derslerin ve çalışmaların her zaman etkin durumda olması, öğretmen ve öğrencilerin birlikte çalışması ve yaşaması.

Enstitü müdürlerine durmadan yazdığı eğitim notları taşıyan mektuplarında, onları disiplin konusunda aydınlatırken, öncelikle yönetici ve öğretmenlerin kendilerini disipline çağırıyor; öğrenciye kötü örnek olacak davranışların kesinlikle bırakılması üstünde duruyor. Bu tür öğretmenler elbet çoğunluk değildi ama, Tonguç'un birine bile dayancası yoktu. Onun Enstitülerinde asla öğrenci dövülmemeli, korku yaratılmamalıydı. Hangi nedenle olursa olsun öğrenciye kötü davranmayı hoş görmüyordu. Mektuplarında bunu yeniden yeniden dile getiriyor, dolaştığı Enstitülerde toplantılarda söylüyor, anlatıyordu. Özellikle öğrenci dövme davranışı onu çileden çıkarıyordu. Falaka dönemin-

den, "Hocanın vurduğu yerde gül biter" diyen bir anlayıştan geçip gelen bir ülkenin öğretmenlerini sertlikten caydırmak kolay olmuyordu. Ama Tonguç'a çağdaş eğitim düşünlerinden ve davranışlarından ödün verdirmek olası değildi. Yeni insanın yetişmesi için, akılcı, bilimsel, ve demokratik bir eğitim ortamının oluşması için öncelikle öğretmenlerin eski kötü alışkanlıkları atmaları, sağlıklı tutum ve davranışlar içinde olmaları gerekliydi. Müdürlere böyle yazıyordu:

"... Derse ve göreve geç gelmek, öğretmenliğe yakışmayacak cıvık (laubali) hareketlere girişmek, sarhoş olmak, kumar oynamak gibi kötü örnek olabilecek hareketlerde bulunmak, öğrenci dövmek, onlara hakaret etmek yasaktır... Onun için yukardaki konularda titiz davranmanızı, gerekirse geçici bir zaman için birkaç öğretmenle kalmayı bile göze alarak hareket etmenizi ve Köy Enstitülerine gerçek çehresini vermenizi, gerçek manayı kazandırmanızı, öğrencilerin kişilikli bireyler olmasına önem vermenizi rica ederim" diyordu.[50] Başka bir mektupta: "Hiçbir arkadaş öğrencilere kötü davranış göstermeyecek, onları kişisel çıkarlarına alet etmeyecek, notla korkutmayacak, her öğretmen kendi işini canla başla yapacak" diye yazıyordu.

Enstitülerden birinde çalışan bir öğretmen, ortama uyum sağlayamıyor. İş yöntemiyle ders yapmaya, öğrencilerle ortak çalışmaya ve ortak yaşamaya alışamıyor. Ama bunun kendisinden değil de yönetimsizlikten, öğrencilerden kaynaklandığını düşünerek, onlara karşı geliyor, öğrenci dövüyor. Ankara'ya gidip Tonguç'a anlatıyor yaptıklarını. Genel müdür onu sabırla dinledikten sonra soruyor:

"Nefret edilen, dövülen insan olmak ister misin?"

"Hayır, asla. Ama ben öğretmenim, onlar öğrenci."

"Dayakla, zulüm yoluyla çocuk eğitmek isteyenlerden, dayağı yiyenler, dayak atıldığını görenler ve duyanlar nefret ederler. Bu gibiler kendi kullandıkları silahlarla karşılık görürler. Enstitü yöneticileri sizin bu kırıcı davranışınıza nasıl izin verdiler anlayamadım. Durumunuzu bize bildirmeleri gerekirdi" der. O öğretmen Enstitülerden ayrılmak zorunda kalır (*Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 108).

Başka bir mektubunda, "öğrencilerin dövülmesinin, öğretmenlerin özel işlerini öğrencilere gördürmesinin" yasak olduğunu yazmış, bunun öğretmen ve öğrencilerin bulunduğu toplantıda okunmasını istemiştir. Kimi müdürler bunu öğretmen ve öğrencilerin defterlerine yazdırmışlardır.

Öğretmenler konusundaki titizliği elbet bir despotluk ya da hoşgörüsüzlük değildi. Ne yaptığını, nerede hoşgörü gerektiğini iyi biliyordu. Eğitimde yanlışı düzeltmek yeniden yapmaktan daha zordu. Öğretmenleri ilk günden doğru davranışlara yöneltmek gerekirdi. Öğrencilerin öğretmen adayı olduğu akıldan çıkarılmamalıydı. Onlara daha öğrenci iken birer öğretmenmiş gibi davranılmasını, öğrencinin kendisini böyle duyumsamasını istiyordu. Kendisi böyle davranıyordu. Öğretmenlerin tutumlarını iyileştirecek güçte olmalarını bekliyor, müdürlerin ve öteki yöneticilerin de öğretmenlere iyi davranmasını istiyordu:

"Çalışma arkadaşlarınızı kendiniz bulmalısınız. Onları yönetmekte akılcı olmalısınız. Örneğin bir öğretmeni, 'Bu işi bir öğrenci sizin onunuzdan daha iyi yapar' gibi sözlerle kırmayınız. Emeğinin karşılığı olarak manevi destek de bekleyen insanoğluna bu anlayışı göstermek gerekir" diye yazıyordu onlara (*Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 36).

Disiplin sağlayıcı etken olarak üstünde durduğu öteki konu öğrencilerin temel biyolojik, psikolojik ve sosyal gereksinmeleri, bakım vb. beklentileridir. Ona göre öğrenciyi sevmek, öncelikle onlara iyi bakmak, temel gereksinmelerini karşılamak demektir. Enstitülerde kimi zaman güçlükler içinde çanla başla çalışan öğrencilerin her türlü gereksinmesinin ayrıntısına kadar anlaşılmasını ve karşılanmasını ister. Bu yönüyle bakıldığında Tonguç, yalnız eğitim politikasının yaşama geçirip örgütlenmesini yönlendiren bir eğitim yöneticisi değil, bireyin iyi gelişmesini de adım adım izleyen bir pedagog olarak görülür. Öğrencilerin en temel gereksinmeleri olan yeme içme, barınma, sağlık, giyim kuşam, eğlence sorunlarından tutun da köydeki yakınlarıyla ilişkisine kadar önem verilmesini ve güvence altına alınmasını ister görevlilerden. Örneğin, köyüne izne giden sıtma geçirmiş bir öğrencinin yanına kinin verilmesini yazar:

"Öğrenciler Enstitüden uzak alanlara iş görmeye gönderildiklerinde gerekli önlemlerin alınmadığını gördüm. Yeterli yiyecek, giyecek vermemek, gece kalacaksa battaniye göndermemek,yanlarına lâmba vermemek vb. Bütün varlıklarını kuruma adayarak çalışan bu çocuklara özen gösterilmediğinin anlatısı olan örneklere Enstitülerde asla yer verilmemelidir. Öğrenciye ne kadar iyi bakılırsa eğitim o kadar verimli olur" der başka bir mektubunda.

Enstitülerdeki kümebaşı öğretmenliği bu tür gereksinmelerin tek tek karşılanması ve disiplin sağlanması için çekirdek birimlerdi. Köy Estitülerine özgü olan bu örgütlenme biçimi özellikle gelişmekte olan gençlerin tek tek kabul görmesi, kendilerini güvenlik içinde duyumsamaları yönünden bulunmaz bir düzenlemeydi. Öğrencilerin tek tek benimsenmesi, gereksinmelerinin bilinmesi ve karşılanmasına özen gösterilmesi yoluyla orada filizlenen özgürlükçü disiplin anlayışının çekirdeği oluşuyordu. Enstitü topluluğuna baktığımızda, o büyük öğrenci kitlesinin, ellişer kişilik gerçek birimlerlerden oluşan kümeleri içinde herkesin bireysel gereksinmelerine ayrıntısına kadar yanıt bulması disiplinsizliğe yol açan etkenleri ortadan kaldırıyordu. Öğrenci, gerek küme yaşamında gerekse Enstitü topluluğu içinde kabul gördüğünün, yalnız olmadığının ve gereksinmelerinin karşılandığının, küme öğretmeni ve arkadaşlarıyla sağlıklı bir iletişim içinde olduğunun ayrımına vararak dinginlik kazanıyordu.

Bu kurumlarda herkesin kendi isteğiyle disipline uymasını sağlayan başka bir etken ise iş içinde öğretim ve eğitim ortamının öğrenciyi her zaman etkin duruma geçirmesiydi. Enstitü öğrencileri ve öğretmenleri, başka okullarda derslerden kaynaklanan disiplin olaylarına yabancıydılar. Orada öğretmenin durmadan ders anlatması, bir yandan da öğrencileri susturup yönetmeye çalışması biçiminde bir ders verme yöntemi kullanılmıyordu. Derslerin öğretmenle birlikte çalışırken, iş yaparken, tartışırken öğrenilmesi sözkonusuydu.

Kimsenin kimseyi susturması gerekmiyordu. Öğrenci kendiliğinden dikkat kesiliyordu, eğer susması gerekirse. Böyle bir ders ortamında disiplinsizik şöyle dursun, öğrenci de öğretmen kadar disiplinli oluyordu. Topluluğun disiplini karşısında birini çıkıp dersi bozması olası değildi. Ama ders ve çalışmaların çoğu tartışmalı, hareketli geçiyordu. Bu hareketlilik iş içinde eğitim yönteminin doğasından ileri geliyordu.

Eğitim kurumlarında disiplin konusunu etkileyen başka önemli bir öğenin "değerlendirme sistemi" olduğunu unutmamak gerekir. Öğretim yaşamı boyunca not peşinde koşan, bu yüzden öğretmeniyle çatışan öğrencilerin gerilimli yaşamı ile not amaçlamadan büyük yararlı işler peşinde koşan, nasılsa iyi not alacak duruma geldiğini bilen Enstitü öğrencisi arasında disiplin yönünden fark olacağı doğaldır.

Aslında Enstitü demokratik yaşamının halkaları olan tüm etkenlerin hepsi, edilgenliği kendi etkileriyle yok ederek, öğrenci ayrımında olmadan onları eğitimsel etkilerle disipline ediyordu. Örneğin eğlence ve eleştiri günlerinde birlikte eğlenirken duygusal ve bedensel yönden etkinleşen, coşan gençliğin bunu yaşayamayanlardan daha dingin olacağı bir gerçektir. Özellikle yönetici, öğretmen ve öğrencilerin birlikte eğlenmelerinin yarattığı güzellik ve paylaşma, onları güzel duygularla birbirlerine yaklaştırıp, disiplinsizlik yerine sevip saymayı getiriyordu. Eleştiri toplantılarında yapılan ve yapılacak işlerin dökümü; nasıl yapıldığının, daha iyisinin nasıl yapılacağının hesabı yapılırken, Enstitünün günlük yaşamının ve disiplin anlayışının da hesabı veriliyordu. Yöneticiden öğretmene ve tüm öğrenciye kadar işlerin ve çalışmaların içinde yer alan insanların tutum ve davranışları da ister istemez sergileniyordu. Bu toplantılarda öğrenciler, "Bazı öğretmenler bize kötü davranıyor" diyebildiği gibi, öğretmenler de öğrencilerine uyarıcı eleştiri getirebiliyordu. Bunların bireyi şikâyet için değil, işlerin iyi gitmesi ve disiplin sağlayıcı eleştiri ve özeleştiri olduğu biliniyordu. Bir öğrenci "Arkadaşlar ben bir yanlış yaptım, siz de yapmayın" diye başlıyordu bir yanlışını, yaptığı bir disiplinsizliği anlatmaya. Böyle bir özeleştiri yapmaktan utanmıyor, aksine bu davranışı bir daha yapmayacağı için rahatlıyordu. Yanlışlığı, kötülüğü saklama yerine açıklık ve ondan sıyrılma, nedenini anlayarak bir daha yapmamaya öğrenci kendisi karar veriyordu.

Enstitülerin eleştiri toplantıları, disiplin ve davranış yönünden, eğitim psikolojisine yepyeni bir kapı açıyor, bireysel sorunların ve disiplin konularının çözümüne bile ortak akıl ve dayanışma yoluyla ulaşılıyor; öğrenci birey olarak yalnızlığa, disiplinsizliğe terk edilmiyor, dışlanmıyordu. Bireysel sorunlar bile paylaşılıyor, dayanışma yoluyla çözüme kavuşuyordu. Orada disiplin, tüm bu etkiler eşliğinde ortaya çıkan ve ve herkesin isteyerek uyduğu vazgeçilmez bir düzendi.

Enstitülerin disiplin anlayışını temellendiren başka bir etken ise Tonguç'un düşün olarak yaklaşımları yanında, kişilik olarak da kendinin çocuğa, öğrenciye bakışı, davranışı ve bunu tüm Enstitü yönetici ve öğretmenlerine aşılamaya çalışmasıydı. Çoğu pedagog ve öğretmen bildiği ve düşündüğü gibi

davranamazdı. Tonguç ise davranışlarıyla da büyük bir pedagogdu. Oğlu doktor Engin, "Babamın bana çocukmuşum gibi davrandığını hiç anımsamıyorum. Çünkü küçük yaşlardan başlayarak kendisiyle konuşulacak bir kişi sayıldığım izlenimini edinmişimdir... İlerdeki çocukluk ve gençlik yıllarımda ise uzun uzun konuşma olanağı verirdi" diyor.[52] Onun çocuğa, gençliğe bakışı böyleydi. Köy Enstitüsü öğrencilerine de oğlu Engin'e davrandığı gibi davranırdı. Onları her zaman ciddiye alan, olgunlaşmakta olduklarını duyumsatan yalın bir içtenlikle yaklaşırdı. Öğrencileri birer genç adam, genç kız olarak görür, geleceğin öğretmenleri olarak önem verir, verilmesini isterdi. Gidip geldiği Enstitülerde öğrencilerin çoğunu yakından tanır, yeteneklerini, sorunlarını öğrenir, bir daha gelişinde onları arar sorar, yeni kişiler tanırdı. Tüm öğrencilere büyükmüş gibi davranırdı. Şakalarında bile bu önem olurdu. Onun genelde insana bakışında var olan özelliğiydi bunlar.

Öğrenciye, insana güvenmek ve ondan çok şey beklemek, ilkelerinden biriydi. Bu beklenti içinde elbet disiplin başta gelirdi. Kendine böylesine güvenilen, önem verilen, ciddiye alman hangi genç o güzelliklerin üstüne disiplinsizlik çıkarabilirdi. Enstitü yönetici ve öğretmenlerine de böyle bakar, böyle davranır, onların öğrencilerine böyle bakmasını ve davranmasını sağlamak için didinirdi.

Konunun bir başka yanı, Tonguç'un köy çocuklarıyla ilgili engin bilgisi ve gözlemleriydi. Köy toplumunu ninnilerine kadar incelemiş bir eğitimci olarak, kendi köy kökenliliğinden de yararlanarak, Enstitü öğrencilerinin yapısını çok iyi biliyordu. Köy toplumunun büyük küçük ve akran ilişkilerinde kendine özgü ve disiplin sağlayıcı, daha demokrat ve sağlam alışkanlıkları vardır. Onlar, korumacı ve edilgen bir tutumla yetişen kent çocuklarından daha deneyimli, dayanıklı ve özgürdü. Küçük yaşta aile işlerine katıldıkları için işinin sorumluluğunu duyduğu gibi daha bağımsız ama disiplinli davranma alışkanlıkları da vardı.[53]

Onun köy çocuklarında saptadığı ve Enstitülerde yerleştirmek istediği "bağımsız davranma", başına buyruk olma değildi. Bağımsız iş yapabilme, iyi karar verebilme ve verdiği kararı uygulayabilmekti. O bağımsızlığı bir irade gücünün varlığı olarak görüyor, bu güçle bireyin kendine istediği iyi davranış ve işleri yaptırabileceğini düşünüyordu. Bunu kendine yaptıramayan bir insanın özgürlüğü elinde sayılmazdı. Kötü alışkanlıkların, tembelliğin tutsağı olmak, özgürlük demek değildi. Çocukları ve gençleri böyle bir "özgürlük"ten korumak gerekiyordu.

Bu yönlerden köylü çocuklarının daha bağımsız ve özgür olduklarını, kendilerini daha iyi yönetebileceklerini düşünüyordu. Temel kural öğrencilerin kendi istekleriyle, kendi bilinçleriyle disipline uymalarını, onların kendi istemleriyle disiplinli olmalarını sağlamak olmalıydı. Böyle bir disiplin anlayışı ve bireyin özgürlüğünü, yani bağımsızlığını, kendine istendik davranışları yaptırabilmek olarak görüyordu. "Disiplin", eli kolu bağlayan yasaklar olmadığı gibi "özgürlük" de elini kolunu sallayarak başıboş dolaşmak, amaçsız olmak değildi. Temel kural öğrencilerin kendi bilinciyle disipline uymasıydı. Birey, ken-

di iradesiyle, kendi hareketleri üstünde egemen olabilmeliydi. Köy çocuklarının bu güçte olduklarını görüyordu. Enstitüde böylesine içten gelen bir disiplin yaratılmazsa, bir kaç programı olan kurumlarda, birçok birimler içinde, uzak alanlarda iş gören kızlı erkekli kitle, klâsik yöntemlerle, yaptırımlarla disiplin altına alınamazdı. Orada disiplini yaratan, o büyük uygulamanın kendi iç uyumuydu. Bu ise Köy Enstitülerinin çağdaş eğitim anlamında iyi bir uygulama olduğunu belirleyen göstergelerden biridir.

O büyük işletmelerde, bireylerin kendi eğitiminden sorumlu olması, kendini özgürce yönetip, yetki ve sorumluluklarını özgürce kullanarak yaratılan bir ahlak anlayışına dönüşmüştür. Bu aynı zanamda iş ahlakının, iş eğitiminin yarattığı bir disiplindir. Yalnız iş yapmakta ve çalışkanlıkta değil, bireyin kendiyle ve çevresiyle barışık olmasında da kendini gösterir. Herkesin kendini disiplin altına alabileceği bir işlevi, bir işi olması, öğretmen ve öğrenciler arasında sevgi ve saygı, güvence, birlikte iş yapma, Enstitü eşyasını evindeki gibi koruma alışkanlıkları taşıyan öğrencilerin kurumunda disiplinsizliğin en aza ineceği doğaldı.

Tonguç'un görüşünde şımarıklık ve öğrenciyi şımartmak yer almazdı. Çocukları ve gençleri şımartmak yerine, onlara olgun davranarak, olgunlaşmakta olduklarını duyumsatmayı yeğliyordu. Şöyle yazıyor mektubunun bir yerinde müdürlere: "Hangi nedenle olursa olsun öğrenciyi şımartmanın tehlikeli bir oyun olduğunu ve günün birinde içinden çıkılmaz bir dert olarak karşımıza çıkacağını unutmayın."[54]

Enstitü öğrencileri, zorlu bir yaşamın içinden gelen, küçük yaşta etkinliğe alışan, kendisiyle barışık, doğayla, iklimle, sosyal çevreyle uyum içinde, ne istediğini bilen öğrenciler olarak disiplin sorunu yaratmaya yatkın değillerdi. Oraya hangi olanaksızlıkların içinden geldiklerini ve amaçlarını iyi biliyorlardı. Daha önce eğitimde sözü geçmeyen birçok kavram, değer ve alışkanlık Enstitü yaşamında yer almış, öğretmen ve öğrencilerin davranışlarına yansımıştır. Hak, hukuk, eleştiri, eğlence, imece, küme sistemi, yeni bir değerlendirme, öğretmenlerle birlikte yaşama ve iş yapma, yetki ve sorumlulukların paylaşılması, ağabey-abla ilişkisi vb. Enstitünün günlük yaşamında yer alan bu etkinlikler, yeni davranış ve alışkanlıklar, yepyeni bir disiplin anlayışı da getirmiştir.

O ortamda başarısı artan, yeteneğinin ayrımına varan, topluluk içinde önemli bir yeri olan, büyük sorumluluklar alan, yönetici ve öğretmenlerce, arkadaşlarınca benimsendiğini bilen; eşitlik, özgürlük, kardeşlik; başarı, bilimsel üretim gibi değerleri tanıyan kişilerden oluşan Enstitü ortamında bunlardan vazgeçerek disiplinsizliğe sapmak kolay değildi. Disiplinsizlik çoğunlukla etkinleşemeyenlerin, bocalayanların davranışıydı. Öğrenciler imecede, işlerde gösterdikleri coşkuyu kendilerini disiplin altına almada da gösteriyorlardı. İvriz'in son dönem öğrencilerinden Galip Candoğan şöyle anlatıyor bu gerçeği:

"Geldiğimiz günlerde görevlilerce sık sık uyarıldığımız olurdu. Bunlar zamanla azaldı. Enstitünün tüm işyerlerindeki temel alışkanlıkları, kural ve gele-

nekleri kavramıştık... En az çalışan birimdi disiplin kurulu. Kusuru görülen arkadaşlarla önce küme öğetmenimiz, eğitimbaşımız ilgilenirdi. Hoşgörü sınırını aşanları Enstitü topluluğu onaylamazdı. Bizlere sonsuz güven duyulduğu için kendimizi kontrol eder, iyi davranışlara özenirdik. Hakkımızı arayabilirdik vb..."

Böyle bir ortamda disiplinsizliğe yönelen öğrenci, karşısında önce kendisini bulacaktı. Her gün bir şeyler üreten, güzel işler yapan kişi ondan sorumlu olmayı da öğreniyordu. Böyle bir disiplin oradaki yaşamın kendi içinde filizlenmişti, olmazsa olmazlarından biriydi. Enstitü yaşamı insanı disipline çağırıyordu. Su isteyen bitkilerin, ağaçların bakım isteyen hayvanların, arı kovanlarının, koca yapıların ve yapım işlerinin, ekim isteyen toprağın gereksinimi olan işler, hep öğrencileri bekliyordu. Oradaki gerçek yaşamın bu çok yönlü işleri nasıl aksatılıp disiplinsizlik yapılabilirdi. Onlar bunu biliyor, topluluğun ve bireylerin iradesinden güç alan bir disiplinle o büyük uyum yaşatılabiliyordu.

"Bu işler 'zor' olmaktan çıkarılarak zevk haline getirilebilir, çevrenize bu fikri aşılamada kararlı olabilirseniz, işleri istediğiniz şekle sokabilirsiniz. Bugüne kadar gösterdiğiniz başarılara güvenerek bunları yapacağınızdan eminim" diye yazıyor Tonguç. Böylece, yönetici öğretmen ve öğrenciler var güçleriyle yeni bir eğitim kurarken kendi iç disiplenlerini yaratmışlardı. Öğrenci kendini tanıyor, çevresine güveniyor, özeleştiri yapabiliyor, kitleden soyutlanmıyor, yalnızlığa düşmüyordu. Tonguç'un ilginç uyarılarından biri de şöyleydi:

"Şu ya da bu nedenle dikkat çeken çocukların davranışları, onların mektuplarını açıp kontrol ederek ya da gizli gizli dinleyerek izlenmektedir. Bunu anlayan ilgililer kendini beğendirmek için yapmacık davranışlara girişmekte, kendini gizlemektedir. Gizlice izlendiklerini bilenler izleyene düşmanlık besler. Enstitü mensupları içinde kim olursa olsun, herkes yönetici arkadaşlarla derdini açıkça konuşabilmelidir. Gerek öğrencilerin, gerek öğretmenlerin bu tür sorunlarını örtbas etmek yerine açıkça konuşabilmek yolu güdülmelidir. Bu yapılabildiğinde Enstitünün genel havasında büyük bir esenlik duyulacaktır. Gene de kimi uygunsuzluklar çıkacak olursa, onları da gidermenin tek yolu işe el koymak, hiç bir sorunu gizli kapaklı tutmamaktır (*Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 180).

1945'lere gelinmesine karşın bu yöndeki eleştirilerini hep sürdürüyor:

"Bugün Enstitülerde çalışmakta olan öğretmenlerin en eksik yanları, derslerle işi birleştirememeleri, çocuklara yakın bulunup, yumuşak davranamamaları, onların dertlerine, sevinçlerine ortak olmamalarıdır" diyor. Yüksek Köy Enstitüsü'nden gelecek yeni öğretmenlerin bu yönde güçlü olacağını... Belli ölçülerde hareket edilirse onların Enstitü öğrencilerini iyi anlayacağını yazıyor müdürlere.

Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı Mestan Yapıcı, Cılavuz Köy Enstitüsü'ne atanmıştır. Yaşı öğretmenden büyük olan 4. sınıf öğrencisi Hakkı, bir nedenle çiçeği burnunda öğretmenine karşı gelmiştir. Mestan öğretmen öğrencisinden şikâyetçi olmamıştır. Ama müdür Ağanoğlu, kötü örnek diye öğretmenler ku-

ruluna götürmüştür konuyu. Kuruldan, bir olumsuz oya karşı, öğrencinin başka Enstitüye gönderilmesi kararı çıkıyor. Herkesin "evet" dediği oylamada, "hayır"ın kimden geldiğini sorar müdür. "Benim" der Mestan Yapıcı, nedenini açıklar:

"Öğrenciyi başka Enstitüye göndermekle güçsüzlüğümüzü, beceriksizliğimizi onaylıyoruz. 'Bu öğrenciyi biz eğitemiyoruz, siz eğitin' demektir bu. Gönderdiğimiz yerde öğrencinin gerçekten iyileşeceğini bilmiyoruz" der. Konu yeniden tartışmaya açılır. Müdür de konuşur; ikinci oylamada Hakkı'nın başka Enstitüye yollanması önlenir. Toplantı bir bodrum katında yapılmış, öğrenciler dinlemişlerdir. Çıkışta öğrenci bu öğretmeninin ayağına kapanmak ister. Ama Mestan öğretmen onu azarlar. "Ben seni yerde değil, dimdik görmek için, iyi bir öğretmen olman için savundum. Hemen git derselerinin başına" der.[55]

Bu tutum, Tonguç'un istediği ve öğretmenlerden beklediği, eğitbilimin en yeni davranışıydı. Disiplin kurulunun, cezanın amacı, öğrencinin iyileşmesi, olumsuz tavrını bırakmasıdır. İyi bir eğitim, öğrenciye ceza verirken, özellikle başka bir kuruma gönderilirken, orada iyiye yöneleceğini düşünmek zorundadır. İyi bir eğitim, kimi zaman ceza vermeden iyileştirebilir.

Ölçme ve Değerlendirme: "Çocuğu Kül Halinde Kucaklayarak"

> *Yer yer bazı öğretmenlerin öğrencileri kırık notla tehdit ettikleri anlaşılıyor. Öğrencilerin bu gibi öğretmenlerden yıldığı, nefret ettiği belirmektedir. Enstitülerde asla görülmemesi gereken bu kötü zihniyetin bir daha Enstitü kapısından girmemesi şartıyla kovulmasını müdür arkadaşların vicdanına bırakırım..."*[56]

Enstitülerden daha önceleri de Tonguç'un çok üstünde durduğu sorunlardan biriydi öğrenci başarısını değerlendirme. Çok yönlü bir uygulama olan Enstitü sisteminde, seçkinci ve eleyici bir ölçme tekniği asla kullanılmamalıydı. Ona göre yalnız bizde değil, Batıda uygulanan "modern ölçme teknikleri" bile eleyiciydi. Kendi öğretim yöntemini yaratan Enstitülerin uygun değerlendirme tekniklerini de yaratması gerekiyordu. Bu gerekliliği Enstitü müdürlerine yazıyor, toplantılarda açıklıyor, eski eleyici yöntemin asla kullanılmamasını istiyordu.

Bu konudaki görüşleri çok önceleri oluşmaya başlamıştı aslında. 1933'te Kerschesteiner'den *Mürebbinin Ruhu*'nu çevirirken ve Gazi Eğitim'de çalışırken, bir gerçeğin altını çizmişti: "Öğrencileri çeşitli araçlarla ölçme ve eleme yerine, onları çok yönlü zengin bir eğitim ortamında yaşatarak, yaratıcılıkla i-

nı ve yeteneklerini geliştirmede gösterdikleri sonuçlara önem verilmeli"ydi. Eğitimci Yazar Sadri Ertem'in, yayına hazırladığı ve onay için bakanlığa gönderdiği testlere destek vermesi için yazdığı mektuba, (3 Aralık 1937) şu yanıtı veriyor:

"... Benim kişisel kanıma gelince, özellikle son basılı şeklini aldığımda gördüm ki bu bir test değil, çocuklar için adeta bir bela. Yahu sen bu kadar soruyu, değil bir ilkokul öğrencisine, yaşını başını almış, okuryazar denen kelli felli adamlara sorsan onları bile sıkıntı basar ve şaşırır kalırlar... Üçüncü nokta, bütün bu soruların ifade ettiği kitabi bilgi ile çocukları ölçüp de hüküm vermek, insanı işe yaramaz bir bilgi hokkası olarak görmekten başka ne ifade eder? İrade, sebat, kendi kendine hareket etme, becerikli olma, sempati, tutku, ilgi alanı, bir kıymet değil mi?... Kısacası hazırlanan testi, bu noktalardan güçlü ve amaca uygun bulmadım. Buna karşın bakan imza ederse bence sorun yok.[57]

Onun *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*'nün, "Yoklama ve Sınav" maddesinde şunlar yer alıyor: "Gelenekçi öğretmenlerin ellerinde yoklama ve sınavlar, öğrencileri tehdit için korkunç birer araç haline gelmiştir. Klasik sınav şekillerinin yol açtığı bu feci durumu gözönünde tutan eğitkenler, her öğrencinin yoklama ve sınavlarda rastlantıdan kurtulması ve gerçek bilginin anlaşılması için yeni ve bilimsel ilkelere dayanan sınav şekilleri bulmaktadırlar...Yoklama ve sınavlar, şekli ne olursa olsun, isteneni bir dereceye kadar saptayabilmektedir."[58]

Gazi Eğitim'de yönetici olduğu dönemde, özellikle Gazi Lisesinde bu konuda çok olumsuz gözlemleri olduğu, öğretmen öğrenci ve ana babalar arasındaki kopukluktan da kaynaklanan bu olumsuzlukları azalmak için orada savaşım verdiği anılarından anlaşılıyor.[59]

1939'da toplanan ilk eğitim şûrasında, raporları hazırlayanlardan biri olarak fazla konuşmayan Tonguç, sınav yönetmeliği görüşüldüğü sırada yaptığı çarpıcı konuşma ile şûra üyelerini şöyle uyarıyor: "Ölçüler ne olursa olsun, sınav sonuçları bu konudaki anlayışa bağlıdır. İlkokul programı gözönünde tutularak yapılacak ezberci bir sınavda o kapıdan hiç kimse diploma alarak çıkamaz... Bu sert tutum yanında başka bir anlayış da hiç öğrenim görmemiş olanlara bile belki okulu bitirtebilir. Önemli olan çocuğu kül [bütün] halinde görmektir" diyor.

Tek boyutlu bir uygulama olmayan Enstitü çalışmalarında ise "çocuğu kül halinde görmek" bir öneri değil, zorunluluktur. Orada tekdüze bir ölçme yerine, çocuk çeşitli alanlarda öğretmenle birlikte ya da kendi kendine çalışırken ortaya koyduğu yetkinlik vb. sonuçlar ve değerlerdir ölçülecek olan. Bireyin her yönüyle gelişmesi ve bunun değerlendirilmesi önemlidir.

Bu nedenle onun Enstitülerinde, öğrenci durumunun değerlendirilmesi, programın çok yönlülüğüne ve demokratik ilkeye uygun olarak yapılmalıydı. O, bunun bilimsel tekniklerini arıyor, geliştirmeye çalışıyordu. Enstitüler, iş ve üretim, bilgi ve kültür etkinlikleriyle, öğretmenle öğrencinin birlikte çalıştığı ve yaşadığı demokrat bir ortamdı. Orada gözlenmesi, görülmesi, saptanması gereken, öğrencileri bu ortamda yetiştirirken, onlar kendilerini geliştirirken,

çalışırken varılan sonuçlardı. Örneğin günde 5-6 gömlek diken bir öğrenciyi dikiş öğretmeni nasıl bir sınavdan geçirecekti. Dingili kırılmış bir at arabasını usta kadar onarabilen bir erkek öğrenci, bunu elbet fizik bilgilerini kullanarak başarmaktaydı. Ya da ulusal oyunlarda başı çeken, atla bisikletle Enstitünün uzak iş alanlarını akşama kadar dolaşarak görev yapan, ustalıkla motor kullanan tarım başkanı, beden eğitiminden nasıl bir sınav vermeliydi?

Bedensel, zihinsel ve kültürel çalışmaların aynı önemde yer aldığı Köy Enstitülerinde, öğrenci başarısı tek yönlü klasik sınavlarla değerlendirilemezdi. Bunun yerine onların iş içinde, üretim alanlarında, yönetim örgütünde, kuramsal derslerde, kültürel etkinliklerde gösterdikleri olumlu çaba ve sonuçları "kül halinde" saptanarak değerlendirilmeliydi. Bunun için başta kümebaşı öğretmen, işlikbaşı, yapı sanatbaşı, tarımbaşı, kültür dersleri öğretmenleri vb. elemanların çalışmalar içindeki gözlemleri önemliydi. Orada bu yeterince yapılıyordu.

Enstitülerde gerekli olan, öğrencilerin o büyük işletmelerin eğitim öğretimine sağlıklı uyumu ve etkinleşmesiydi. Özellikle dil yönünden, ön öğrenmelerinin eksikliği yönünden olan sorunları için, gerekirse kurslar açılarak arkadaşlarının düzeyine getiriliyordu eksiği olan öğrenci. Birlikte çalışarak, birlikte yaşayarak, işi ve ortamı güzelleştirmeye, dersi etkinleştirmeye birlikte çaba göstererek yapılan bu öğretimde ölçme bir amaç değildi. Ancak çalışmalar sırasında, öğrenciyi tanıma, gözlemleme, yöneltme, yeteneklerini ortaya çıkarma, öğretmen öğrenci ilişkilerinde sağlıklı tutumlar vb. etkinlikler arasında, başarının ölçülmesi ve değerlendirilmesi de yer alıyordu.[60]

Ayrıca dünkü ve bugünkü ölçme tekniklerinin en iyisi bile öğrenciyi dışa atıcıydı. Enstitülerde hiçbir aşamada öğrenciyi elemek, dışa atmak yoktu. Bunun yerine, öğrenci isteği de göz önüne alınarak, başka programa geçiş yaptırılıyordu. Öğretmenlik programını istemeyen ya da öğretmenlerce uygun görülenler, sağlık memuru ve ebe yetiştirme programına aktarılıyordu. En son olarak, köye yarayışlı tarımcı ya da teknisyen belgesi veriliyordu. O da çok az kişiye. Kaldı ki bu belge, bugünkü okulların verdiği "seni okuldan atıyorum" belgesi değildi. Bir "altın bilezik" belgesiydi. Bütün bunlar, öğrencilerin çeşitli alanlarda gösterdikleri başarı, beceri vb. ölçülere ve isteklerine uygun yapılıyordu.

Enstitülerde kullanılan değerlendirmenin iki belirleyicisi önemliydi. Bunlardan biri öğrenciyi "kül halinde" tanıyıp kavrayabilmekti. İkincisi, elemek yerine yöneltmekti. Müdürden ustaöğreticiye kadar herkes öğrenciyi çok iyi tanıyordu. Dahası, kümebaşı öğretmenleri hepsinin sorunlarını, durumlarını, yeteneklerini tek tek tanıyıp kavramış oluyor, gelişmelerini yakından izliyordu. Öğrenciyi böylesine bir kavrayışla değerlendirme, Enstitüdeki demokratik eğitimin temel öğelerinden biriydi. Orada öğretmenlerin cebinde birer klasik not defteri, öğrencilerin başarısızlığını yüzüne çarpacak birer karne olmazdı. Bir Enstitü öğretmeni anılarında bunu şöyle dile getiriyor:

"Kültür dersleri asla savsaklanmazdı. Ama öğrenciler Enstitünün işliklerinde, tarlalarında, yapılarında çalışıp, ekip biçip, duvar örüp doğrama yapar-

ken, bizim onlara derslikte öğrettiğimizden daha çok bilgi ortaya koyarlardı. O halde burada başarıyı ölçmenin sisteme özgü olması gerekiyordu."[61]

1945'te uygulamaya koyulan, öğretmen ve öğrencilerin eline verilen "yoklama ve gözlem defterleri", Enstitülerin kendine özgü ölçme ve değerlendirme tekniğini içeriyordu. Öğretmen, yaptığı iş ve derslerin yoklama sonuçlarını ve gözlemlerini bu deftere yazıyor, daha sonra öğrenci öğretmene gidip, onun saptamalarını kendi defterine geçirtiyordu. Bu saptamalara göre öğrencinin olumsuz durumu varsa (ki Tonguç'a göre o kadar zengin bir eğitim ortamında olmaması gerekirdi), bunlar öğrenciyle konuşuluyor, başarı ve değişme için yeni işler, ödevler veriliyor ve kurslar açılabiliyordu. Bunlara çok az gerek duyuluyor, öğrenciler başarıdan başarıya koşuyordu.

Mahmudiye'de uygulama (staj) yaptığım sırada bir öğrenci elinde defteriyle gelip "Öğretmenim gözlem defterimi doldurur musunuz? Benimki kalmıştı" dedi bir öğretmene. Öğretmen kendi defterini çıkardı, öğrenciyi yanına oturttu, o hafta yaptıkları iş çalışmalarından sonraki gözlemlerini kendi defterinden onun defterine geçirip imzaladı. Öğretmen iyi değerlendirmeler yapmış olmalı ki öğrenci yüzü pembeleşerek teşekkür etti, sevinçle ayrıldı oradan.

Köy Enstitüleri "Yoklama ve Gözlem Defteri"nin içeriği aşağı yukarı şöyleydi:

Birinci Bölümde dersler ve işler sıralanıyor, karşılarındaki yerlere ilgili yoklama sonuçları ("iyi", "orta" ya da "zayıf") yazılıyordu.

İkinci olan "gözlem" bölümünde, şunlar yer alıyordu:

- Verilen işlere karşı ilgisi, işe bağlılığı.
- Kendiliğinden iş görme ve yaratma gücü.
- Araç-gereç ve eşyalara bakımı
- Tertip düzen ve güzellik sevgisi.
- Yeniliği ve ileriliği benimsemesi.
- Arkadaşlarına davranışı ve geçimi.
- Yüreklilik ve engellerden yılmazlığı.
- Özgeciliği.
- Temizlik ve kendine bakımı.

Tonguç, bu ilginç tekniğin öğretmeni de değerlendireceğini söyleyerek şu açıklamalarda bulunuyor (*İlköğretim Gazetesi*, sayı 178-180, 1945):

"Enstitü ortamı, derslerin en yüksek düzeyde öğrenilmesini etkileyecek, öğretmen ve öğrenciyi etkin duruma geçirecek zenginliklerle doludur. Derslikler, deneylikler, işlikler, oyun ve spor alanları, yapım meydanları, tuğla ocakları, su ve kanalizasyon yolları, tarlalar, sebze ve meyve bahçeleri, bağlar, dutluklar, böceklikler, zeytinlikler, fidanlıklar, kümesler, ahırlar, ağıllar, uygulamaya gidilen köyler, başka Enstitüler, gezilere konu olan yerler vb. çalışma alanları, Enstitü öğrencilerinin eğitildikleri çevrenin bölümleridir. Bu kadar zengin bir çalışma ve öğrenme ortamında öğretmenlerin ellerinde öğretecekleri konularla ilgili bol ders aracı ve etkinleşme ortamı bulunuyor. Enstitüde bu zengin çevreden yararlanarak, öğrenilenlerin hepsini etkin duruma geçirmek, eğitim

öğretimin amaç ve ilkelerinden biri ve öğretmenin başta gelen görevidir. Bunun sağlanamaması nedeni çocuktan önce öğretmenden kaynaklanabilir."

Orada değerlendirmeden amaç, çok sayıda olan bu öğretim ortamlarından öğrenciyi son sınırına kadar yararlandırarak, "tam öğrenme"yi ve öğretimin eğitimle sonuçlanmasını sağlamaktır. Bu sonucu almakta, öğrenci kadar öğretmeni de sorumlu sayar. Ders ve iş çalışmalarını "yoklama"da "iyi", "orta" ya da "zayıf" olarak değerlendirmesini yaparken, öğretmenin, öğrencinin bu ortamdan ne derece yararlandığını düşünmesi gerektiğini vurgular. Asıl önem verdiği, öğretmenin yukardaki gözlemleridir. Çünkü bunlar onun eğitimden almak istediği sonuçlar, beklediği davranış değişiklikleridir. Klasik değerlendirmede çok önemsenmeyen, ama onun başta gelen ilkeleri olan bu davranışlar, beklediği yeni insanın niteliğini ortaya koyacaktır. Örneğin:

- Öğrenci verilen işe ilgi duymazsa, başarısızlığa uğrar, başka işlere koşma isteği duymaz. Onun için öğretmen öğrencisini iş yaparken gözlemleyip, onu ilgilendirici etkinliklere yöneltmelidir.
- Çocuk aldığı işe kolayca bağlanamaz. Köy Enstitüleri eğitim ortamı çocuklarda çoğunlukla bunu sağlamaktaydı. Onların bu durumları olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.
- Öğrencinin verilen işe karşı ilgisi olur, işine bağlanırsa kendiliğinden iş görme ve yaratma gücü geliştirebilir. Bunu yapamayan insan, tembel, korkak, edilgen olur. Çeşitli iş alanlarında yetişen Enstitü öğrencileri bu yönden iyi alışkanlıklar kazanıyordu. Bunlar değerlendirilmeliydi.
- İş yapan insanın iş araçlarının bakımını, onarımını bilmesi ve yapması gerekir. Enstitü öğrencileri bu alışkanlıkları kazanıyordu.
- "Köyden gelen öğrencilerin ileri çevre koşullarına uyuma özendirilmesi gerekir. Bunun için Enstitü eğitim ortamı zenginleştirilmeli, öğrencilerin yeniliği ileriliği benimsemeleri sağlanmalıdır."
- Tertip, düzen ve güzellik sevgisi Enstitü eğitiminin başta gelen ilkelerinden biridir. Öğrenciler bu yönden kalıcı alışkanlıklar kazanmıştır. Yalnız kaldıklarında, köye gittiklerinde çevrelerini böyle yapmalarını amaçlayarak bu yönlerinin geliştirmeleri üstünde durulmuştur; değerlendirmede buna önem verilmektedir.
- Öğrencilerin kendi bakımına, sağlığına özen gösterme alışkanlığı kazanmasına önem verilmesini, bu yöndeki durumlarının değerlendirilmesini, gözlem defterine özenle işlenmesini ister. Ona göre yeni insanın önemli özelliklerinden biri olmalıdır bu alışkanlık. Kendine bakabilen, kendini kötü alışkanlıklardan koruyan, sağlığına önem veren insanların çevresine de iyi bakıp önem vereceğini söyler. Bunu yapamayan insanın çevresine de yararlı olamayacağını düşünür.
- Enstitülerde, kız ve erkek öğrencilerin gerek birbirlerine, gerek karşı cinslere olan görevlerini bilmelerini ve sağlıklı arkadaşlık ilişkileri içinde yerine getirmelerini, bunların değerlendirilmesini ister.
- Köylü öğrenciler Enstitüde birçok yenilikle karşılaşır. Geri çevrenin insanı olarak onların yeniliklere uyması kolay olmayabilir. Eğitimin, eğitimcinin

yapacağı iş, onları yeniliklere, uygarlığa özendirmektir. Bu yolla ileriliği benimsemeyi de öğrenirler. Öğrencinin bu yönden değişmesi değerlendirilmelidir vb. (*aynı yazı*)

Öğretmenlerin gerek bu defterlere not ettikleri gözlemleri, gerekse başkaca saptamaları, yıl sonu öğretmenler kurulunda ele alınıp harmanlanıyor, öğrencilerin dersliklerde işliklerde, kültürel etkinlikler içinde ortaya koydukları sonuçlar tek tek gözden geçirilip değerlendiriliyordu. Bir öğretmenin başarısız gördüğü öğrenci, öteki alanlarda başını alıp giden büyük başarılar göstermiş oluyordu. Böylece öğrencinin gerçek başarısı ve "kül halindeki" gelişmesi daha iyi değerlendiriliyordu.

Kurulda çoğunluğun başarısızlığı ile ilgili bir sorun olduğu ortaya çıkarsa, öğrencinin üstüne yüklenilmiyor, öğretmenin tutumundan ya da Enstitünün başkaca eksiğinden ileri gelen başarısızlıklar için yeni bir yetiştirme kursu açılabiliyordu. Değerlendirmede katı kurallar yerine sağlam demokrat ve eğitbilimsel ilkeler vardı.

Uygulama, gerek teorik ders ve konuları, gerekse iş çalışmalarını çeşitli şekillerde yazıya, resme, üretime vb. etkinliklere döktüren bir yöntemle yapıldığından bu materyallerin her biri bir sınav kâğıdından daha dolu ve değerliydi. Öğrenci onlarla daha çok kendini sınıyor, bunu severek yapıyordu. Örneğin, gerçek kitap özetleri, köy incelemeleri, bölgenin tarih ve coğrafyasının *gerçekten* incelenmesi, çevre bitkilerinin araştırılması, iş planları, kompozisyonlar, şiir, öykü vb. denemeler. Bu yazılı metinlerin adları bile içeriğiyle ilgili olumluluk çağrıştırıyor, birçoğu *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanıyordu. Örneğin, Çifteler'den (5/C 1945) İzzetin Alıcıgüzel'in "Toprak ve Köylü", Hüseyin Özyiğit'in "Çiftçinin Derdi" vb.

Aynı kurumda 1945 yılında son sınıf öğrencilerinin gelişmelerini ve düşünsel düzeylerini ölçmek amacıyla bir Türkçe bitirme sınavı yapılıyor. Sonradan bunların hepsinin bir arada yayımlandığı kitaba baktığımızda, gerek metin yazma ve dil, gerek düşünce düzeyi yönünden günümüzün üniversite öğrencilerinden daha gelişmiş oldukları kolayca anlaşılıyor. Ayrıca kâğıtları değerlendirmede, "not" yerine, "yetişmiştir", "iyi yetişmiştir" yazıldığı görülüyor. [63]

Konunun başka bir yanı da Enstitü öğrencilerinin çalışkan olduğu gerçeğiydi. Her biri yoksulluk nedeniyle birçok olanaktan yoksun olduklarının ayrımındaydı. Enstitülerde eğitim görmenin kendileri için önemli bir fırsat olduğunu biliyorlardı. Öğretmenlerle ilişkileri sağlamdı. Bunda kendi çalışkanlıklarının önemli bir payı vardı. Enstitü çıkışlı Abdullah Özkucur, şunları anlatıyor anılarında:

"... Korkusuzca, kendimize güvenerek, bizi yetiştirenlerin içtenliğine inanarak, büyük bir mutluluk içinde çalışmalarımızı sürdürürdük. Sınıf içinde, işliklerde, tarım ve öbür iş alanlarında hep böyleydi. Biz devletin çocuklarıydık. Buraya gelip ona teslim olmuştuk. O bizi işe yarar bir duruma getirecekti. Okul müdüründen öğretmenine, hiç kimse bize bunun dışında kuşkulu bir

durum ve tutum içinde olmadı. Bağırma çağırma, notla korkutma, kötü sözle onurumuzu kırma, hırpalama, okuldan atma attırma, gözdağı verme gibi şeyler olmazdı. Bizim öğretmenlerimiz buna gerek duymuyordu. Hiçbir derse hazırlıksız gelmezlerdi. Onlar bizim rakibimiz, hasmımız değil, öğretmenimizdi. Bizi yetiştiriyorlardı... Haksız not verecekleri, sınıfta koyacakları aklımızın ucundan bile geçmezdi. İşte bu inançla ve bu güven duygusu içinde gücümüz yettiğince çalışırdık. Bu tutum kopya ortamı yaratmadı. Göz boyamayı, baştan savmacılığı yaşatmadı... Bunu yapamayan öğretmen kısa süre içinde şemsiyesini alıp gitti..."[64]

"Avrupa ve Amerikada, eğitiminde demokratlaşmayı sağlayacak bir araç olarak ölçme ve değerlendirme üstünde öteden beri durulduğu görülür. İkinci Dünya Savaşından sonra da ölçme ve değerlendirme yoluyla okul kuruluşlarında demokratlaşmada bir araç olarak kullanmanın yolları aranmaktayken"[65], Türkiye'de Tonguç, 1935'te hazırladığı muhtırada eleyici, seçkinci eğitime sırt çevirmiş, Köy Enstitülerinde öğrenci durumunu ölçme ve değerlendirme tekniklerine getirdiği yeni anlayışla eğitimde elemeye meydan okumuş; bu tutumuyla bireyin özgür gelişimi ve toplumun gereksinimi doğrultusunda demokratikleşmeye bir payanda koymuştur.

Laik Eğitimin Aydınlığı

> *"... Bütün bu işler, hurafeyi bilmeyen; talihini kadere bağlamayan, dinsel inançlardan ümit beklemeyen; buna karşılık iradesine ve iş yapma gücüne güvenen, hiçbir hareketinde ve düşüncesinde darlaşmayan, iyi fikir nereden gelirse gelsin onu saygıyla karşılayan, göğsünün altında her zaman vicdan denilen bir Allah taşıyan, 'laik yurttaşlarla yapılabilir. İşte o zaman hem modern canlı bir millet, hem de gerçek aydın yurttaşlar yetiştirilmiş olur..."*[66]

O dönemde sadece Köy Enstitülerinde değil, Türkiye'nin hiçbir yerinde, hiçbir okulunda bugünkü gibi din dersi yoktu. Laiklik egemendi bütün okullarda. Yönetimde din ile devlet işi ayrılmıştı. Devlet, din eğitimini kendi yapmıyor, yaptırmıyordu. Bu görevi aile ve cami üstlenmişti.[67]

Yeni cumhuriyetin yaşam biçimi böyleydi o zaman. Din, bir iç güzelliği ve hayranlık olarak bireylerin gönlündeki yerine çekilmişti. Kişilerin kendini ilgilendiren, kendilerinin yapabileceği bireysel ve özel bir işti din ve ibadet. Devlet ise refahın yükselmesi anlamında tüm ekonomik ve sosyal sorunlarla başetmek, ülkeyi bayındırlaştırmak, çağdaşlaştırmak zorundaydı. Yeni cumhuriyetin eğitim politikası ve programı, çoğunluğun gereksinimi olan yeni çağdaş

bilgiler, teknik beceriler ve alışkanlıklar kazandırmayı amaçlamalıydı.

Modernleşmeye, sanayileşmeye yönelmiş bir toplum olarak laik bilginin örgütlenmesini, yayılma derecesini ve içeriğini toplumun ekonomik sisteminin içeriği belirlerdi. Bu nedenle, evrensel aydınlanma cereyanı devletle ilgili bazı faktörlerin etkisi altında kalmış, dahası bunlar tarafından özendirilmişti. Çünkü sanayinin yeni gereksinmeleri, yeni işgücünün yetişme biçiminin belirleyicisi sayılırdı. Ona göre donanım isterdi. Ne var ki Enstitülerden önceki laik eğitim, toplumun ekonomik konularıyla düzenli ilişki içine girememişti. Daha önce de değinildiği gibi, din eğitiminden boşalan program böyle bir içerikle doldurulamadığı için, modern okul eğitimi gören bireyler, teknik beceri vb. alışkanlıklar kazanmadıkları için toplum içinde birer "parazit" durumuna geliyordu. Üretenlerin, iş yapanların ise eğitim görmemiş kesim olduğuna önceki bölümlerde değinilmişti.[68]

Köy Enstitülerinin getirdiği yeni uygulama, Türk halkının, özellikle köylünün gereksinimi olan böyle bir içerikle gelmiş; işe, mesleğe, tarıma ve tekniğe yönelik bir programa öncelik verilmişti. Bu programın içeriği din eğitiminden kalan boşluğu doldurmuş, halkın eğitim beklentisi ve gereksinimiyle çakışmıştı. Bu anlamda Köy Enstitüleri yukarda Kirby'nin sözünü ettiği sanayileşmenin gereği olan bir eğitimdi. Türk toplumu için ele geçmiş büyük bir fırsattı bu. 1930'dan sonra imam-hatip kalıntıları,1939'da köy okulu programında yer alan din ve ahlak dersleri yürürlükten kaldırılmıştı. Böyle olmasının halkın din duyguları ve inançlarıyla ilgisi yoktu.

Köy Enstitüsü öğrencilerinin çoğunluğu gelenekçi ailelerin çocuklarıydı. Örneğin benim ailem, hem ana hem baba tarafından din kökenli ve din kültürüyle yetişmiş bir kesimdi. Ancak o dönemde genel olarak ilkokullarda din eğitimi verilmediği, laik eğitimin altyapısı oluştuğu için Enstitü öğrencilerinin kendilerine verilen eğitimden dinsel bir beklentileri yoktu. O yıllarda din, eğitim ve politika işlerine bulaşmamıştı. Ayrıca, sanıldığı gibi köylü din konusunda bağnaz değildi.

Enstitülerde bilimsel bilgiler, iş ve teknik konuları, sanat konuları ve demokratik ortam öğrencileri öylesine etkinleştirip dolduruyordu ki gençler aydınlık bir dünyaya yelken açıyordu. Gerek Enstitülerde, gerek öteki ortaöğretim kurumlarında sınıflar ilerledikçe, edinilen bilgiler, felsefe, sosyoloji gibi sosyal bilim alanı dersleri; Enstitülerdeki eğitim tarihi, iş eğitimi tarihi bilgileri, dinlerin insanlık tarihindeki yerinin ve işlevinin bilimsel olarak anlaşılmasına olanak sağlıyordu. Köylerin cin peri öyküleri unutulmuş, öğrenciler doğa yasalarını, bilimin dediklerini anlamaya, öğrenmeye başlamışlardı. Dinler tarihi, insanoğlunun doğa ve toplum olaylarına egemen olamamaktan ileri gelen bir büyük güç arayışı ve gereksiniminin anlamını sezdiriyordu. Böyle olması, bireyin gönlündeki inanca engel değildi. İnanç işi bireyin kendi özgür yanıydı, kendine aitti, öne çıkması gerekli değildi. Öylesi daha güzeldi. Bir büyük güce hayranlık olarak insanın gönlüne çekilen güzel inanca hiçbir şey engel değildi.

Ahlak ise Allah korkusuyla yaratılan, kimileyin kendini ve karşısındakini kandırmaya yarayacak bir alışkanlık değil, Enstitü yurttaşlık programında yer

aldığı gibi, insanın kendinden çekinerek yapmayacağı, kendine önem verdiği için iyi davranacağı, çevresini, toplumu düşündüğü için öyle yapacağı bir bilinç, bir "vicdan" olarak her öğrencide gelişiyordu. Orada değer üretiliyordu. Çalışkanlık, yurtseverlik, özgecilik, topluma yararlı olmak, çevreyi korumak ve düzeltmek, önem verilen ve yaşama biçimine dönüşen değerlerdi. Kimse dindarlığı ve inancı ile övünmek gereksinimi duymuyor; motor, makine kullanmaya, yol yapmaya, elektrik santralı kurmaya, bina yapmaya, köylere okul yapmaya, Enstitüye su getirmeye koşuluyordu. İşten kaçmamaya, başkasına haksızlık ve kötülük etmemeye bakılıyordu. Bunlar öğrencilere iyi ahlak konusunda bilinç ve alışkanlık kazandırıyordu.

O dönemde bağnazlık değil dinsel hoşgörü vardı. Din adamları gerek köy odalarında, gerekse camilerde sokaklarda, iddialı şeyler söylemez, politikaya karışmazdı. Başkasının camiye gitmediğiyle, oruç tutmadığıyla çok ilgilenilmezdi. Ezanın Türkçe okunması, eğitimden Arap yazısının kalkması gibi nedenler, dini ve din adamlarını korkutucu olmaktan çıkarmıştı. Bir dinsel hoşgörü ortamının esenliği vardı toplumda.

Tonguç, dinsel eğitimin ve dinin eğitime karışmasının olumsuz sonuçlarını küçük yaşlarda Fatih Medresesindeki gözlemlerinden ve medresede okuyan amcasının edilgenliğinden beri biliyordu. Sonraki yıllarda yobazın, softanın, Türkiye halkını sarayın saltanatı için din yoluyla nasıl uyuttuğunu incelemiş bir eğitimciydi. Halk arasına dağılan bu anlayıştaki din adamlarının yıllar boyu halkı nasıl olumsuz yönde etkilediğini gördükçe, "Onlar insan dünyaya gelince adını koyarak yakasına yapışırlar, ölünce mezarı karşısında son duayı okuyarak peşini bırakırlar" demek zorunda kalmıştır. Bu nedenlerle toplumsal içerikli bir din eğitimine karşıydı. Din eğitimini toplumsal ilerlemenin önünü kesen bir set olarak görüyordu. Gelişme aşamasında olan Cumhuriyet toplumunun önünde bir engel olabilirdi. Din adamları toplum sorunlarına, politik sorunlara karışmamalı, din, laik ilkenin belirlediği ölçüde bir hayranlık ve iyilik duygusu olarak bireylerin gönlündeki gerçek yerinde kalmalıydı. Dine ödün verilmesi, Osmanlı döneminin saltanat ve din ortaklığını beslemek olurdu[69].

Oysa "Bütün bu işler, hurafeyi bilmeyen, yaşamını kadere bağlamayan, dinsel inançlardan ümit beklemeyen, buna karşılık iradesine ve iş yapma gücüne dayanan güvenen, hiçbir hareketinde, düşüncesinde darlaşmayan, göğsünün altında her zaman vicdan denen bir Allah taşıyan laik vatandaşlarla yürütülebilir" di. O zaman hem çağdaş, canlı bir ulus yaratılabilir, hem de gerçek aydın yurtdaşlar yetiştirilmiş olurdu.

Ayrıca Köy Enstitülerine öğrenciler aracılığı ile giren halk kültürünün hümanist bir yanı, çeşitli etnik kökenlerden kaynaklanan bireşimleri vardı. O dönemde edebiyat ve felsefe yoluyla, dünya klasikleri yoluyla okullara giren hümanist anlayışın, çok kitap okunan Köy Enstitülerini de baskın olarak etkilediği bir gerçekti. Ayrıca, Alevi-Sünni, Kürt-Türk her kesimden gelen öğrencilerin birinin ötekinden ayrı tutulması, birinin alışkanlığının ya da inancının daha önemli görülmesi olası değildi.

Enstitülerde, Enstitü çıkışlı öğretmenlerce din kötülenmez, çok tartışılmazdı. Ancak halkın din adına uyutulmasından tedirgin olanlar çoktu. Özellikle öğretmenler köylere dağılınca, köylünün okuyup bilinçlenmesinden rahatı kaçan çıkarcı kesim, köy imamlarını ya da yeni dincileri yanlarına alarak köydeki gelişmeyi durdurmak için çağdaş eğitimi kötülemeye kalkmıştı. Enstitü çıkışlı köy öğretmenleri bunlarla savaşmak zorunda kaldı ne yazık.

Köy Enstitülerinin getirdiği iş yöntemi ve demokratik ilkeler laik eğitimin içeriğini, programın oylumunu tam anlamıyla, ülkenin gereksinimi doğrultusunda doldurmuştu. Din çok ayrı bir şeydi.

Notlar:

1 *Tonguç'a Kitap.*
2 *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 77, Prof. Tahsin Yılmaz'ın yazısı.
3 H. Erçelebi, *Köy Enstitülerinin Çağdaş Eğitim Yönetimine Katkıları.*
4 H. Kanar, *Köy Enstitüleri: Eğitimde Atılım*, s. 9.
5 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 55.
6 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 578.
7 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*, s. 283.
8 İ.H. Tonguç, *Köyde Eğitim*, s. 38.
9 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 55 (4 Ağustos 1941 tarihli mektup).
10 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 36.
11 J.Glasneck, *Kemal Atütürk ve Çağdaş Türkiye.*
12 *Tonguç'a Kitap*, s. 68 (*Yılanların Öcü*'nün Yunus Nadi Roman Ödülü'nü alması üzerine yazdığı mektuptan).
13 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 14.
14 G. Candoğan, *İvriz Köy Enstitüsündeki Öğrencilik Yıllarım.*
15 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 156.
16 G. Candoğan, *İvriz Köy Enstitüsündeki Öğrencilik Yıllarım.*
17 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 36.
18 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 278.
19 F. Madaralı, *Tonguç Işığı*, s. 100.
20 F. Esendal, *Üretim İçinde Demokratik Eğitimden Dönüşün Hikâyesi: Yalnız Kalanlar*, s. 26.
21 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 98.
22 R. Dönmez, *Köy Enstitüleri Dergisi*, Sayı 2, s. 277.
23 M. Makal, *Bozkırdaki Kıvılcım*, s. 158.
24 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü*, s. 55.
25 İ.H. Tonguç, *Köyde Eğitim*, s. 27.
26 *Agy.*, s. 44.
27 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüleri Yılları*, s. 83.
28 A. Özkucur, *Köy Enstitüleri Destanı*, s. 69.
29 *ABC* (dergi), Sayı 82, s. 8.
30 F. Madaralı, *Tonguç Işığı*, s. 110.
31 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 210
32 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 35.
33 *Agy.*, s. 89.
34 F. Baykurt, *O Kırağılı Yıllar* (yayımlanacak).
35 *Agy.*
36 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 252
37 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 180.

38 *Agy.*, s. 53.
39 *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Tahsin Konur'un yazısı.
40 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 22
41 *Agy.*, s. 32.
42 *Agy.*, s. 98.
43 R. İnan, *Bir Ömrün Öyküsü II*, s. 113.
44 *Agy.*, s. 129.
45 *Agy.*, s. 130.
46 T. Apaydın, *Karanlığın Gücü*, s. 125.
47 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 53
48 *Agy.*, s. 75.
49 H.T. Yılmaz, M. Saydur, *Bir Tonguç Okulu: Gölköy Köy Enstitüsü*, s. 225.
50 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 75.
51 *Agy.*, s. 89.
52 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 77.
53 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 220.
54 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 36.
55 M. Makal, *Bozkırdaki Kıvılcım*, s. 18.
56 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 76.
57 *Agy.*, s. 5.
58 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 539.
59 *Tonguç'a Kitap*, s. 2.
60 M. Kaplan vb., *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*.
61 F. Madaralı, *Tonguç Işığı*, s. 105.
62 S.E. Balkır, *Arifiye Köy Enstitüsü*, s. 359.
63 S. Koryürek ve H.T. Yılmaz, *Öğrenci Gözüyle Köy Enstitüleri*.
64 A. Özkucur, *Köy Enstitüleri Destanı*, s. 58.
65 K. Aytaç, *İngiltere, İsveç, Fransa ile Federal Almanya'da Okul Reformları...*
66 *Tonguç'a Kitap*, İ.H. Tonguç'un "Köy Meselesinin Geleceği" yazısı.
67 F. Baykurt, *Dorfinstitute in der Türkei / Türkiye'de Köy Enstitüleri*.
68 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 98.
69 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri Ve Tonguç*, s. 204.

çok programlı bir sistem olarak köy enstitüleri

Çok Programlılık

Genel eğitim, çocuğu aynı zamanda mesleğe de hazırladığı gibi, öte yandan meslek ve ihtisas okulları genel eğitime ait konuları programlarına almazlık edemezler..."[1]

Köy Enstitüleri, aynı çatı altında çok programlılık niteliği gösteren bir sistemdir. Köyleri canlandırma bağlamında; eğitmen kursu, ilköğretmen yetiştirme programı, sağlık kolu, Yüksek Köy Enstitüsü, uygulama okulu, çocuk yuvası gibi birimleriyle, alttan, üstten, büyüyerek geliştiği görülür.

"Sistem, büyümesini üst düzeyde ve alt düzeyde olmak üzere sürdürmüştür. Bir yandan Enstitü sayısı artıp her Enstitütü kendi içinde gelişirken bir yandan Köy Enstitüsünün üst düzeyi olan Yüksek Köy Enstitüsü kurulmuş, alt düzeyi olan Köy bölge okulları kurulmasını sürdürmüştür."[2] Eğitmenli ve öğretmenli köy okulları ile köy bölge okullarını, yetişkin eğitimi vb. alanları kapsamına alarak gelişmiş ve büyümüştür. Amacın yalnızca abece öğretmeye yönelik olmayıp, tüm programların teknik ve tarım içerikli olması, sağlık sorununu da kapsaması çok amaçlılığın bir başka yanıdır.

Enstitülere alınan öğrencilere, öncelikle gerek kültür dersleri gerekse tarım ve teknik ders programları ile üç yılda çok yönlü bir eğitim veriliyordu. Bu üç yıllık eğitim, meslek eğitimi olduğu kadar, aynı zamanda bir genel eğitim özelliği gösterirdi. "Genel eğitim"den amaç, klasik eğitimcilerin öne sürdüğü anlamda bilgi ezberleten bir genel eğitim değildir. İçinde iş ve teknik olan, tarım olan, köylere yönelik genel eğitimin temellerini atan bir düzenlemedir sözkonusu olan (teknolojik gelişmeler karşısında bugün de yalnız köyler değil, kent nüfusunun da teknik içerikli bir temel eğitime her zaman gereksinimi olmaktadır). Tonguç'un yukarda yer alan sözleri bunu içeriyor. Çocuklarının çoğu ilkokuldan sonra eğitim görmeyen bizim gibi toplumlarda, genel eğitim dediği-

miz ilköğretim programlarının mesleğe yöneltici özelliği de olması gereklidir o dönemde. Ayrıca meslek veren okulların da kimi genel eğitim konularını programına alması zorunlu görülüyordu. Köy Enstitüsü programında bu anlamların yer aldığı görülür.

Enstitü programı, üçüncü sınıfa kadar böyle çok yönlü bir eğitim verdikten sonra, yasanın, "köye yarayışlı eleman yetiştirme" maddesinden anlaşılacağı gibi, yalnız öğretmen değil, değişik elemanlar yetiştirmeyi de içeren programlara yöneliyor. Bunun nedenlerinden biri, köylerin yalnız öğretmene değil, başka elemana da gereksinimi olduğu, bu elemanların başka kanallarca yetiştirimediği gerçeğidir. Yasada da buna yer verilmiştir. Sonraki 4. ve 5. yıllarda program bu amaca yönelik olarak düzenleniyor.

Sağlık ve Tarım bakanlıklarının bu yolda belli bir atılım yapmamalarının, Enstitüleri kuranları köye gitmesi gereken sağlık ve tarım hizmetlerini de üstlenmek zorunda koyduğu anlaşılıyor. Ayrıca köyde çalışabilmenin düz yoldan sağlanamayacağı anlaşıldığından, köyden alıp köye verme, köye göre ülkücü elemanlar yetiştirme gibi amaçların Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında daha iyi gerçekleştirileceği düşünülüyor. Sağlık ve Tarım bakanlıkları yetiştirici elemanlar vererek, elemanları köyde destekleyerek katkı sağlamayı üstleniyor.

Böylece, köy ilkokulunu bitirip, Köy Enstitüleri çatısı altında toplanan köy çocuklarına mesleğe hazırlama kapsamında ve pedagojik anlamda üç yıllık çok yönlü bir eğitim verildikten sonra programların çoğaldığı görülüyor. Konuya bu yönüyle bakıldığında, ülkemizde bugün dillerden düşmeyen ama bir türlü başarılamayan (orta ve liselerde) çok yönlü ve çok programlı eğitim Köy Enstitülerinde uygulamaya koyulmuştur.

Enstitülerde üç yıl öğrenimden sonra çocukların ilgi alanlarını saptamak görevliler için zor olmuyordu. Bu üç yıllık zaman içinde öğrenciler tüm alanlarda kendini deneyerek, kimi yetenek ve ilgilerinin, amaçlarının ayrımına varıyordu. Böylece öğretmen ya da sağlık memuru, ebe, tarımcı, teknisyen olmak isteyenlerin, ya da olması uygun görülenlerin durumu kolayca anlaşılıyordu. Çoğu kendileri istekli oluyor, yada öğretmenler öneriyordu. Bunun dışında öğretmen olacakların da motorculuk, marangozluk vb. konulardan birinde ustalaşmaları sağlanıyordu. Elemanlar köylerin gereksinimine göre donatılıyordu. Köy öğretmeni olacaklara, okutacağı başka derslerin bilgi beceri ve yöntemi üstüne, yüklü bir öğretmenlik bilgisi programı veriliyordu. Sağlıkçı olacaklara kendi alanlarının bilgi ve becerileri kazandırılıyordu.

Eğer öğrenci, öğretmenliğe özenmiyor, sağlık kolunu da istemiyor, ya da her iki alanda yeterli görülmüyorsa (ki bu gibiler çok azdı), isteğe bağlı ya da öğretmenlerin önerisi ve özendirmesiyle tarım ve teknik alandaki başarılarına göre "teknisyen" oluyorlar, köye yarayışlı eleman olarak davaya bu görevle, usta olarak katılıyorlardı. Kızlar biçki-dikiş ustası, tarım sanatları elemanı oluyordu. Böylece Enstitüler, aldığı hiçbir öğrenciyi dışa atmayarak, demokratlaşmanın önemli ilkelerinden birini daha hayata geçiriyordu.

Çok programlılığın başka bir birimi Yüksek Köy Enstitüsüydü. Enstitüyü bitirenlerden ve köyde çalışan Enstitü çıkışlı öğretmenlerden, Enstitü Ku-

rulu'nca seçilenler, bakanlık sınavıyla, Hasanoğlan'da bulunan Yüksek Köy Enstitüsü'ne alınarak, orada üç yıllık bir programla, Enstitü öğretmeni, bölgelere kesim müfettişi, bölge okullarına yönetici, eğitim araştırmacısı vb. elemanlar yetiştirilmesi yoluna gidiliyordu.

Aynı çatı altında uygulanan başka bir program ise uygulama okuluydu. Köy okullarının örneği olarak her Enstitü bünyesinde geliştirilen uygulama ilkokulu ve programı, hem öğretmenlerin köylerde kuracakları okulların bir örneği içinde staj yapmalarını sağlamak, hem de Enstitüde çalışanların ve çevre köylerin çocuklarının eğitim görmeleri içindi.

Daha ilginç olanı ise Hasanoğlan'da bir örneği geliştirilip, öteki Enstitülere de yayılacak olan "yuva ve çocuk bahçesi"siydi. Buraya Enstitüde çalışanların ve Hasaoğlan köyünün okul öncesi çocukları geliyordu. Çocuk bahçesi, aynı zamanda Hasanoğlan yüksek ve orta bölüm öğretmen adaylarının, sağlık kolu öğrencilerinin psikoloji vb. dersleri için gözlem ve uygulama alanıydı. Daha sonraki hastahane projesi içinde bebek bakımı bölümü de vardı. Yüksek Bölüm Köy Ev ve El sanatları Kolunun çocuk bakımı dersleri için buna gereksinim vardı. Bu amaçla programda yer alıyordu.

Enstitüler, öğretmeni yetiştirip peşini bırakmıyor, yetiştirdiği öğretmenleri ve onların programını da izliyordu. Köy okulları, köy bölge okulları, Enstitü programının bir uzantısı olarak izleniyordu. Görüldüğü gibi Köy Enstitüleri, okul öncesinden başlayarak, ilkokulu içine alan ve 8 yıllık temel eğitimi sağlayacak, meslek kazandıracak, çeşitli programlardan, yüksek öğrenime kadar giden bir eğitim politikasımn uygulaması olmaya başlamıştı. Eğer kapatılmasalardı, kesimlerinin kültür ve eğitim merkezi olan bu kurumlar, kendi programını geliştirerek, ilkten yükseğine kadar bölgesinin her basamaktaki eğitimini çözecek bir sonuca doğru gidiyordu.

Sağlık Kolları

> *Köyleri hastalıklardan kurtarmadığımız sürece, canlı ve mutlu bir topluma kavuşamayız. Millet çoğunluğunun sağlığı ile ilgili bu işi tıpkı ilköğretim davası gibi kökten çözümlemek yoluna düşmek, Sağlık Bakanlığının gerçekleştirmesi gereken ulusal ülkülerimizden biridir. Ulusal hizmetler, ulusu yıkımlardan kurtarma yolundaki hizmetlerdendir..."*[3]

Onun gördüğü acı gerçeklerden biri de köylünün sağlık sorunuydu. "Bir köye girdiğinde, duvar diplerinde, avlularda köşeye büzülmüş sıtmalıların; yüzü gözü sinek, sümük içinde, başka hasta ve yaralı çocukların durumu", salgınlarda yitirilen bebelerin, doğumda ölen gencecik anaların haberleri içini sız-

latıyordu. Kasabada, ilçede oturan doktorun, sağlıkçının köylüye bir yararı olmuyurdu. Yollar bozuk, tekerlek yoktu. Sağlık Bakanlığı bu işi Milli Eğitim Bakanlığının ilköğretime el attığı gibi yüklenmiyordu. Yapsa da Milli Eğitimin köy öğretmenine kazandıracağı "ülkü"yü yetiştireceği sağlıkçılara aynı anlayışla kazandırması kolay değildi (*Canlandırılacak Köy*).

Oysa "eğitim yoluyla köyü canlandırma" davasında olduğu gibi kesin önlemler alınarak köy sağlığı korunmayacak olursa, yok yere çok insan harcanır; Türk toplumu yeni bir ulus haline gelemez; yeni uygarlığın nimetlerinden yararlanamazdı... Verem, frengi, trahom, sıtma gibi canavarları, şiirlerle, kurultaylarda yinelenen nutuklarla, yaldızlı sözlerle yok etmek olası değildi. Sağlık alanında görev alacakların, halkın içine dalarak, halkla birlikte çalışmaları sağlanamayacak olursa bu belalar, büyük ulusal yıkımlar doğuracaktı. Köyler insan kırıcı hastalıklardan kurtulmadığı sürece rahat yüzü görmeyecektik. Bu nedenlerle ülkücülüğü sağlık davası üstüne de yöneltmek gerekiyordu (*agy.*)

Köylerin ayrı bir tarım elemanı ve sağlık elemanı gereksinimi olduğunu daha işin başında düşünmüş; tarım ve sağlık bakanlıklarıyla ortak çalışma ve işbirliği önermişti. Ama eğitmen deneyinden sonra Tarım Bakanlığı aradan çıkarak işleri Enstitülere bıraktığı gibi, Sağlık Bakanlığı da bu konuda birlikte çalışma önerisi getirmemişti.

Enstitüde yetişmekte olan öğretmenler, gerek okul sağlık bilgisi derslerinde, gerek revir çalışmalarında, eğitim yoluyla sağlık önlemleri almayı ve ilkyardım, iğne yapma gibi hizmetleri öğrenmekteydiler. Ama bu yeterli değildi. Tonguç'un yukarda sözünü ettiği sağlık sorunlarının azalması için köylere öğretmenler gibi birer sağlık elemanının da verilmesi gerekliydi. Sağlık Bakanlığı eleman yetiştirse bile, onların Köy Enstitüsü atılımının yaratacağı kalkınma felsefesini yaratmaları, aynı nitelikte ve köye bağlanacak ülkücü sağlık elemanları yetiştirmesi kolay değildi. Böyle yetişmeyen elemanlar ise köyde güçlük çekeceklerdi. Bu nedenle Enstitü sistemi içinde, "sağlık kolu" adı altında, köy sağlık memuru yetiştirmeyi amaçlayan yeni bir program uygulamaya koyulmuş, bunun için ayrı bir okul açmaya gerek görülmemişti.

Önceki bölümlerde değinildiği gibi 3803 sayılı yasa "köye yarayışlı eleman yetiştirme" temeline oturtulmuştu. Üçüncü sınıfa kadar olan çalışmalar içinde Enstitü öğrencilerinin yetenekleri, ilgi ve istekleri, beklentileri iyice ortaya çıkıyordu. Her öğrenci aşağı yukarı kendi durumunun ve mesleksel isteğinin ayrımına varmıştı. Öğretmenin öğrenciyle ilgili tanıma bilgileri çoğalıyordu.

İsteyen, öğretmenince özendirilen ya da uygun görülen kimi öğrenciler üçüncü sınıftan sonra, sağlık koluna ayrılıyordu. Böylece 1943 yılında, her Enstitüden birçok öğrenci sağlık kollarını seçti. İlk aşamada her Enstitünün durumu birer sağlık kolu açmaya elvermediğinden, ekonomik durum da göz önüne alınarak, sağlık kolları birkaç Enstitünün bünyesinde açıldı. Seçilen öğrenciler en yakın Enstitüdeki sağlık koluna gönderildi. İlk sağlık kolları, Ankara Hasanoğlan, Eskişehir Çifteler, İzmir Kızılçullu, Adapazarı Arifiye Köy Enstitülerinde açıldı.

Enstitü çatısı altında ayrı bir programla öğrenim görmeye başlayan sağlık

kolu öğrencileri gerek kendi Enstitülerinden ayrılma, gerek yeni programa uyumda bir sorun yaşamıyordu. Kardeş bir Enstitüye gelmişler, isteyerek bir meslek seçmişlerdi. Ortak kültür dersleri gene sürüyordu. Ayrıca, eğer pişmanlık duyan varsa ve durumu uygunsa kararından caydığı Enstitüsüne yazılıp geri gönderilebiliyordu. Öğrencinin çıkarına olan her şeyde esnek ve pedagojik davranılıyordu. Köy Enstitülerinde öğrencinin ortada kalması, kabul edilmemesi diye bir şey yoktu. Ya da böyle yaşamsal bir sorun karşısında, üç gün beş gün geçti diye öğrencinin başvurusu geri çevrilmezdi. Bir "fırsat" verilmesini isteyen öğrenciye her zaman bu fırsat tanınırdı. Ancak dersleri, ilgileri yönünden öyle gerekiyorsa, bu kendine uygun biçimde açıklanır, özendirilirdi. Böylece, eğitmen, öğretmen programından sonra Köy Enstitüleri çatısı altında bir de "Sağlık Kolları" ile çok programlılık uygulaması kendini iyice göstermeye başlamıştı. Onlar, öğretmen ve sağlık memuru olarak aynı kurumun içinde ayrı programlarla yetişiyorlardı.

Ancak uygulamada aynı anlayış ve yöntem izleniyordu. Birçok başka etkinlikler gene ortaktı. Örneğin, sabah oyunları, eğlence ve eleştiri günleri vb. etkinliklerde gene birlikteydiler. Türkçe vb. kültür dersleri sürüyordu. Okul doktorları "Sağlık Kolu Eğitimbaşı" oluyor, Kol programının hazırlanıp yürütülmesinden sorumlu ve yetkili kişi olarak, Enstitü eğitimbaşıyla işbirliği yapıyordu. Sağlık kolu bulunan Enstitülerde birden çok doktor, hemşire ve sağlık memuru bulunuyordu. Alan bilgisi derslerinin birçoğu Enstitüde yapılıyor, uygulama için günü birlik ya da yatılı olarak yakındaki devlet hastanelerine gidiliyordu. Öğretmen adaylarının önce kurum içindeki uygulama okulunda öğretmenlik uygulamaları yapıp sonra uygulama köylerine gittikleri gibi, sağlıkçı adayları da önce Enstitü içinde ve hastanelerde uygulama yapıp, sonra uygulama köylerine gidiyorlardı. Enstitü reviri ve Enstitü öğrencilerinin çeşitli sağlık sorunları onlar için önemli bir uygulama alanı oluyordu. Örneğin, doktorlarla birlikte Enstitünün sağlık taramasını yapıp, gereksinimi olanlara önlem için sağlık hizmeti veriliyordu. Zayıf bünyeli, zafiyet geçirmiş öğrencilerin beslenmesi için doktorun yazdığı listenin uygulanması onların görevi oluyordu.

Öğretmen ve sağlık memuru adayının "uygulama köyü"ne birlikte gitmesi ilke olarak uygun görülüyordu. Her iki elemanın köylüye ve öğrencilere yapacağı etkiler ve yardımlar yönünden ve Enstitünün onlara rehberliği için yararları çoktu. Her iki adaya rehberlik edecek elemanlar olarak, Enstitü öğretmenlik bilgisi öğretmeni ve Enstitü doktoru birlikte giderek bir yandan adaylara rehberlik ederken, doktor köyün hastalarına yardımcı oluyor, öğretmen okul işleriyle ilgili sorunlara yöneliyordu. Özellikle Hasanoğlan'da Yüksek Köy Enstitüsü'nün varlığından da yararlanıldığı için uygulama köylerine gitme işi bir ekip çalışmasına dönüşüyordu.

Bir de bölge dispanserleri tasarısı vardı. Hasanoğlan Köy Enstitüsü çatısı altında 60 yataklı bir dispanserin temelleri atılmıştı. Bu dispanserler (Enstitü uygulama okulları gibi) hem sağlık kolu öğrencilerinin uygulama kurumu olacak, hem de Enstitü öğrencilerine ve çevre köylere sağlık hizmeti verecekti. Gi-

derek sağlık kolu bulunan her Enstitüye bir dispanser yapılacak ve hemen her Enstitünün bir sağlık kolu olacaktı.

Öğretmen adayları gibi sağlık memuru adayları da gerek Enstitü içi uygulamalarında, gerekse uygulama köylerine gittiklerinde, yalnızca kendilerini yetiştirmeleri amacıyla yetinilmiyor, onlar bir yandan yetişirken bir yandan da gerçek hizmetler vermeleri, mesleklerinin gereğini gerçekten yaparak çevrelerine yararlı olmaları ilke edinilmişti.

Hasanoğlan'da soyadı Ayva olan bir sağlık kolu öğrencisi vardı. Ankaralı olduğu için arkadaşlarıyla Çifteler Sağlık Kolu'ndan naklen gelmişti. Hareketli bir delikanlıydı. Çevrede "yaramaz" etkisi yaratmıştı. Öğretmenler onun sıradan bir sağlıkçı olacağını düşünüyordu. Ayva, sağlık memuru adayı olarak gittiği uygulama köyündeki çalışmalarıyla bu önyargıyı değiştirtti. Öncelikle güvenilir bir sağlıkçı ve iyi bir insan olarak köylülerden kabul gördü. Onlarla ilgili bir sağlık defteri tutarak, hangi ailenin ne hastalığı olduğunu, çocukların aşısını vb. defterine not ediyordu. Enstitüye gelince defterini açıyor, tek tek gösteriyordu yaptıklarını doktora. Sonra sorular soruyordu: Şuna ne yapayım, buna hangi ilacı vereyim? Onlar için ilaçlar istiyor, eşantiyon ilaçlardan alıp götürüyordu hastalara. Kendini denetlemeye giden doktoru köyde dolaştırıyor hastaları muayene ettiriyordu. Uygulaması bitince de bırakmadı köyünü. Tatil günlerinde sağlık çantasını, hasta defterini ve bir iki eşantiyon ilacı kapıp giderdi. Köylüler "Ayva doktor geldi" diye kucak açarlardı. Hastaları bulup ilaçları veriyor, yaralarını sarıyor, iğne yapıyor, gece orda kalıp ikramlarını yiyor içiyor, pazar akşamı dönüyordu Enstitüye. "İğneci geliyor, Ayva geliyor, doktor geliyor" gibi sözler köyün çocuklarını korkutmuyor, yakasına paçasına sarılıyorlardı. Öğretmenlerin tanıdığı yaramaz Ayva, hasta çocuklar ve kadınlar için uykusu kaçan, kurtaramadıkları için ağlayan, çocukların aşı olup olmadığını tek tek yoklayan genç bir sağlıkçı adayı olmuştu. Köylüler onun peşini bırakmıyordu. "Enstitüyü bitirince bizim sağlıkçımız olacak, onu hiçbir köye vermeyiz" diyorlardı. Gecede gündüzde bir hastaları oldu mu Enstitüye koşuyorlar, Enstitü müdürünü ya da doktorunu değil, "Bizim Ayva'yı arıyoruz, acele hastamız var" diyorlardı. Ayva bulunup onların sorununu öğreniyor, doktora, müdüre koşarak, izin ve ilaç istiyor ya da "Doktorum, gencecik bir gelin ölümcülmüş, n'olur gidip kurtaralım" diye doktoru yatağından kaldırıyor, yalnız doktoru değil, "Araba bulun, cip bulun, hasta ölümcül" diyerek tüm Enstitüyü ayağa kaldırıyordu.

Kızların sayısı az olduğu için Enstitülerde ayrıca "Ebe Kolu" açılamayarak, bunun yerine Sağlık Bakanlığı ile yapılan bir anlaşmaya göre, Köy Enstitülerinde üçüncü sınıfa kadar eğitim gören kızlardan köy ebesi olacakların Sağlık Bakanlığı kurumlarında yetiştirilmesi karar altına alınıyor. Kızların buraya seçimi de erkeklerde olduğu gibi isteğe bağlı ya da öğretmenlerin önerisiyle oluyordu. Onlar da erkek sağlık memurları gibi okulu bitirince Sağlık Bakanlığınca destekleniyordu. Böylece dağlarda doğuran ya da doğuramayarak ölen köy kadınlarının bu yaşamsal sorunları için gerekli adım da Köy Enstitülerinde atılmış oluyordu.

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü

Diğer Köy Enstitülerinin beyni ve kalbi olan bu kurumlar çökerse, Köy Enstitüleri de olumsuz yönde bünye değiştirerek hızla okullaşırlar..."[5]

Hasanoğlan, Ankara'ya 32 km. uzaklıkta, Kayseri tren yolu üstünde ve Elmadağ eteklerinde bir köyün adıdır. Bu ad, Köy Enstitülerinin simgesi olarak bugün bile gündemdedir. İnönü, Yücel, Tonguç iyi ve kötü günlerde bu adla özdeş olarak anılmıştır. Partinin ve hükümetin iyi işler yaptığını göstermek için yerli ve yabancı konukların ilk götürüldüğü yerdi Hasanoğlan. Bugün de geçmişte yaratılan çağcıl bir eğitimin kalıntısını görmek, göstermek için gidiliyor oraya. O kurumun böylesine önem kazanmasının nedeni kuşkusuz başkente bağlı bir Enstitü olması ayrıcalığıydı. Ama Hasanoğlan'ı "siyasal bir olay" konumuna getiren asıl neden, "Enstitülerin beyni ve kalbi" olan Yüksek Köy Enstitüsü'nün bu kurumun içinde bulunması ve yeni eğitimi örgütlemede, geliştirmede aldığı, alacağı etkin yerdi.

Enstitülerin yüksek bölümü olarak, Hasanoğlan Köy Enstitüsü içinde açılan Yüksek Köy Enstitüsü, ilköğretim davasını ve Türkiye'de eğitimi yürütmede Tonguç'un bel bağladığı önemli dayanaklardan biriydi. Sistemin yönetim ve uzmanlık kadrosu orada yeni bir anlayışla yetişiyordu. Davanın kurmayları olarak onlardan büyük beklentisi vardı. Bu nedenle "Nasıl bir yüksek öğrenim?" düşlerini kurmaya, bilimsel dayanaklarını aramaya 1942'de başlamıştı.

Enstitülerin kuruluş işleri, çeşitli kaynaklardan seçilen elemanlarla (üniversite fakülteleri, Gazi Eğitim Enstitüsü vb. yüksek okullar, öğretmen okulları vb. meslek okulları çıkışlılarla) gerçekleştirilmişti. "Yeni elemanlar yetişinceye kadar onlara büyük, ülkücü hedefler gösterilerek", ilköğretim davası çevresinde örgütleyerek, özveriyle çalışmaları sağlanmıştı. O ülkücü insanlar sistemin ilkelerini yaratmaya büyük emek vermişlerdi. Onların, ortaöğretim kurumları ve başka meslek okullarındaki meslekdaşlarından eksikleri olmadığı gibi, çetin bir dava olan köyde eğitime katkılarının tarihsel bir anlamı vardı. Ama bu kolay olmamıştı. Yeni eğitimin genişleyen örgütlenmesini, gelişen niteliğini yönetip yönlendirmeyi, uzmanlık işlerini, gönüllü elemanlar yetiştirerek sürdürmek zorlaşıyordu.

3238, 3803, 4274 sayılı yasaların köye gidecek elemanlara yüklediği işler, denetim vb. görevler, klasik öğretmenlik, denetçilik sınırlarını aşmaktaydı. Eski Enstitü öğretmenlerinin zaman zaman seminerlerden geçmeleri gerekiyordu. Çalışmaların bilimsel ilkelere, inceleme ve araştırmalara dayandırılması, uzman araştırmacılara gereksinim duyuruyordu. Enstitülerin gelişmesini sürdürmesi ve işlevini yerine getirebilmesi için kendi üst düzey yönetici ve uzman elemanlarını yetiştirmesi zorunluydu. Tonguç, konuyu bir bütün olarak ele alıyor, gerek Enstitü öğretmeni gerek eğitim yöneticisi, araştırmacı vb. ele-

manların kendi kaynağından ve yeni bir donanımda yetiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Yüksek bölümün açılma amacı ve yetişecek adaylardan beklentiler, köy eğitimi ve eğitbilimini sistemleştirmede etken olacağına göre, yetiştirme hangi düşünlere dayanmalıydı? Enstitü öğretmeni, kesim müfettişi, gezici başöğretmen, bölge okulu öğretmeni ve yöneticisi, milli eğitim müdürü, bakanlık müfettişi, eğitim danışmanı, eğitim araştırmacısı vb. elemanlar nasıl yetiştirilecekti? O günün gerçeklerinden yola çıkarak eğitim adamı yetiştirmenin üç önemli durumunu şöyle ele alıyor:

"İnsan, eğitim ve öğretim olayı karşısında başlıca üç çeşit durumdadır. Birinci durumda, kendinin ve başkalarının mürebbisi ve öğretmenidir... Eğitimde öncelikle sözkonusu olan iyi bir "mürebbi" olmaktır. İkincisi, eğitim-öğretimi planlayıp örgütleme, yönetme ve denetleme işidir. Üçüncüsü ise eğitim öğretim olaylarını bilimsel yöntemle araştırmak, düşün üretmektir. Bu üç durumdan birini yapan kişi öteki uğraş alanlarına ilgisiz kalıp, onlarla bağ kurmazsa kendi görevini yapamayacaktır... Çeşitli işlerin başına geçecek olan Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlılar, eğitbilimde ve köy eğitiminde sistem yaratabilmeleri için bu üçünü bir bütün olarak ele alıp özgün çalışmalar yaratmaları gereklidir."[6]

Yüksek Köy Enstitüsü'nün amaç ve ilkelerine temel olacak düşünleri böyle üretiyor. Öyle bir program olmalı ki orada Enstitülerin yeni alanlarına uzman öğretmenler yetiştirmeli; bu elemanlara eğitim yöneticiliği, eğitim araştırmacılığı donanımı da verilmeli. Yapılanma ve örgütlenme, öğrencileri bu hedeflere ulaştırıcı olmalı vb." Onun için buraya alınan gençler, ayrıldıkları kolların özelliklerine göre çalışmakla birlikte çeşitli işlerin içine girecekler, Köy Enstitüleri çalışmalarının her alanına katılacaklar; köylerde ve Enstitülerde eğitbilimsel inceleme ve araştırmalar yapacaklar. Sanat, kültür ekonomi, tarım ve teknik alanlardan gözlemlere dayanan bilgiler toplayacaklar; gördüklerini, öğrendiklerini sözle ve yazı ile düzgün, doğru ve olarak açıklayacaklar. Böylece meslekleriyle ilgili ana konuların içine bütün varlıklarıyla gömülerek kendilerini gelecekteki görevlerine göre iyi ve ülkücü birer "mürebbi" ve düşün adamı olarak yetiştirmeye çalışacaklar" (*Köy Enstitüleri* 2, s. 74).

Bu konuları bakanla tartışıp görüşünü aldıktan sonra zaman yitirmeden Yüksek Köy Enstitüsü Yönetmeliği'ni hazırlıyor; Talim Terbiye Kurulu'nun onayından geçmesini sağlıyor. Kurum, bu yönetmelikle hemen açılıp sonra yasaya bağlanacaktır. Zamandan kazanmak, Enstitüleri ilk bitirenlerden bir bölümüne yüksek öğremin verebilmek için böyle bir ivmeye gereksinim duyulduğu anlaşılıyor.

Yüksek Köy Enstitüsü Yönetmeliği" özetle şunları içeriyor:

- Köy Enstitülerindeki çalışma alanlarına uygun öğretmenler yetiştirmek.
- Enstitü çıkışlıların çalışacağı köy bölgeleri için ilköğretim müfettişi, kesim müfettişi, gezici başöğretmen ve yönetici yetiştirmek.

• Köy Enstitülerinde çalışmakta olan öğretmenlere yetiştirme kursları açmak.

• Köy incelemelerine merkez oluşturmak üzere köy okullarını ve Enstitülerini ilgilendiren çeşitli konular üstüne bilimsel araştırmalar yapmak, bunları ilgililerin yararlanacağı biçimiyle yayınlamak.

• Yüksek Köy Enstitüsü öğrenim süresi, en az üç yıl olup her ders yılı dörder aylık iki yarıyıla ayrılır; her ders yılı sonunda öğrenciler meslekleriyle ilgili 2 ay uygulama (staj) ve ayrıca yurt inceleme gezisi yaparlar.

• Öğrenciler şu alanlara ayrılarak öğrenim görürler:

1. Güzel sanatlar kolu	Kız ve erkekler için
2. Zirai işletme ekonomisi kolu	" " " "
3. Yapıcılık kolu	Erkekler için
4. Maden işleri kolu	" "
5. Hayvan bakımı kolu	
6. Tarla ve bahçe ziraati kolu	
7. Kümes hayvancılığı ve tarım sanatları kolu	Kızlar için
8. Köy ev ve el sanatları kolu	" "

Yönetmeliğin 3. maddesinde "Öğrencilerin, ulusal ahlakın ana ilkelerini benimsemiş; müsbet bilim anlayışı ve bilgisini gerekli alanlarda yetkinlikle kullanmayı öğrenmiş; çalışkan, yetiştirici, girişimci yapıcı ve yaratıcı, yurdun her yerinde severek görev yapmaya hazır; yaşayışı ve etkileriyle çevreye örnek olan; beden ve karakterce sağlam, kişilikli meslek adamı olarak yetiştirilmeleri amaçlanır" deniyor. 4. madde ise Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinin şu alanlarda bilgi ve yeteneklerini geliştirmelerini öngörüyor:

- Genel bilgi kültürü
- Eğitim bilimi kültürü
- Güzel sanatlar kültürü
- Teknik sanatlar ve teknoloji bilgi ve kültürü
- Tarım bilgisi ve kültürü.
- Yönetim ve denetleme tekniği; köy ve eğitim araştırmaları tekniği.

Sekiz dalda öğretim veren Yüksek Köy Enstitüsü programının kol dersleri dışında, yönetmeliğin 4. maddesinde yer alan genel kültür ve eğitim bilimlerini kapsayan ve her bölümdeki ve sınıftaki öğrencilere ortak verilen dersler ve saatleri:

Dersin Adı ve Konuları	1. Yıl Saat/ Hafta	2. Yıl Saat/ Hafta	3. Yıl Saat/ Hafta
Türkçe:			
• Türk Dili ve Edebiyatı Çalışması	2	2	2
• Yazma ve Deneme Çalışması	3	3	3
• Metin İnceleme Çalışması (Doğu ve Batı Edebiyatı üstüne)	2	2	2
Öğretmenlik Bilgisi (Eğitim Bilimi Kültürü):			
• İş Eğitbilimi	3	3	3
• Çocuk Ruhbilimi ve Ruh sağlığı	3	3	3
• Öğretim Metodu ve Uygulama	5	5	4
• Eğitbilim ve İş Eğitbilimi Tarihi		3	3
• Yönetim, Denetim ve Araştırma Teknikleri		2	2
Genel ve Yüksek Matematik	4	4	2
Genel ve Yurt Coğrafyası	2	2	
Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi Tarihi			2
Yabancı Dil	4	4	4
Toplumbilim	2	2	2
Askerlik	1	1	1
Etüt ve Seminer Çalışmaları ve Kol Dersleri	5	5	5

"Bu dersler yoluyla tüm dallara devam eden öğrencilerin genel kültürlerinin ve meslek bilgilerinin genişletilmesine çalışılır. Ayrıldıkları dallar ne olursa olsun tüm öğrencilerin her şeyden önce iyi birer 'eğitici' olmalarını sağlayacak bilgi ve becerileri kazanmalarına dikkat edilir. Uzmanlıkla ilgili kol derslerinin bu temel üstüne oturtuması amacı güdülür" deniyor.[7]

Kol dersleri ise birbirine yakın dalların ortak yaptığı kimi derslerle, yalnız o bölüme özgü uzmanlık dersleri olarak yer alıyor.

1. Güzel Sanatlar Kolu Dersleri:

1) Müzik, 2) Temsil (Tiyatro), 3) Uygarlık ve Sanat Tarihi, 4) Ulusal Oyunlar ve Ritmik Cimnastik, 5)Resim, Modelaj.

2. Yapıcılık Kolu Dersleri:

1) Mimarlık Bilgisi, 2) Zirai Yapıcılık, 3) Teknik Resim, 4) İç Süslemeciliği, 5) Sanat ve Uygarlık Tarihi.

3. Maden İşleri Kolu Dersleri:

1) Teknoloji, 2) Teknik Resim, 3) Tesisatçılık, 4) Pratik Kimya, 5) Teknik Tarihi, 6) Artistik Maden İşleri.

4. Hayvan Bakımı Kolu Dersleri:

1) Zooloji, 2) Biyoloji, 3) Kalıtım ve Sağlık Bilgisi, 4) Hayvan Yemleri Bilgisi, Çayır ve Meracılık.

5. Kümes Hayvancılığı Kolu Dersleri:
1) Kümes Hayvanları Bakımı, 2) Biyoloji, 3) Çocuk Bakımı, 4) Yemek Pişirme, 5) Biçki-Dikiş, 6) Besin Maddeleri Kimyası.

6. Köy Ev ve El Sanatları Kolu Dersleri:
1) Köy Ev İşlerinde ve El Sanatlarında Kullanılan Hammaddeler İş Bilgisi, 2) Besin ve Doku Maddeleri Kimyası. 3) Teknik Resim, 4) Çocuk Bakımı, 5) Biçki-Dikiş-Nakış, Dokumacılık, Örücülük, 6) İç Süslemeciliği.

7. Tarla -Bahçe Ziraatı Kolu dersleri:
1) Ziraat Bilgisi ve Tarihi, 2) Botanik ve Toprak Biyolojisi, 3) Mineroloji ve Ziraat Kimyası, 4) Ekonomi ve Kooperatifçilik, 5)Ekonomik Coğrafya, 6) Arazi Ölçme Bilgisi, 7) Ticaret Aritmetiği.

8. Zirai İşletme Ekonomisi Kolu Dersleri:
1) Zirai Üretim Aletleri, Taşıma ve Çekme Araçları ve Bunların Iş Bilgisi, 2) Ziraat Makineleri ve Motorları, 3) Ekonomik Coğrafya, 4) İşletme Ekonomisi, 5) Ticaret Aritmetiği ve Arazi ölçme Bilgisi, 6) Ekonomi ve Kooperatifçilik.

"Köy Enstitüleri sisteminde öncelikle gereksinim duyulan ve Yüksek Köy Enstitüsünde uzmanlaşma alanları olarak ayrılan dalların, o dönemde bizde henüz kaynağı bulunmayan kimi öğretmen vb. elemanları yetiştirmek için şu ilkeler göz önüne alınarak" saptandığı görülüyor:

- Köy Enstitüleri programındaki derslerin amaçları, konuları ve yöntemleri.
- Köy Enstitüsü çıkışlıların özellikle başka okul çıkışlılardan farklı oldukları yanları; her birinin Enstitüde edindiği çeşitli sanatlar.
- Köylerin zamanla daha çok ortaya çıkacak gereksinmelerine göre Köy Enstitülerinin gelecekte alacakları yapılaşma.
- 3803 sayılı Enstitü yasası, 3238 sayılı eğitmen yasası ve 4274 sayılı köy eğitimini örgütleme yasasının verdiği görevleri yerine getirecek çeşitli elemanların yönetim ve teftiş işlerinin başına geçecek yönetici ve denetleyici elemanların yetişmesine yönelik diri ve canlı bir program gereksinimi.
- Köy eğitimi alanında bilimsel çalışmalara duyulan istek ve zorunluluk vb.

Tonguç, *Canlandırılacak Köy* kitabının ikinci basımında açıklamasını yaparak: "Bu ilkeler göz önüne alınmadan öğretmen ve eleman yetiştirme uğrunda harcanacak emek ve iyi niyet ne kadar çok olursa olsun, eğitimde olumlu sonuçlar alınamayacağı"nı vurgular. Ona göre eğitimi ve köyde eğitimi bilimsel

temellere dayandırmanın yolu, sorunların içine dalarak işe başlayıp, derinlerdeki gerçekleri yakalamaktan geçer. Yüksek Bölümün çeşitli dallara ayrılması ve bu dalların programında yer alan derslerle, yazı, yayın, laboratuvar, resim işliği, işlik, mutfak, tarla, çayır, bahçe, mera, ahır ve ağıllarda yapılan çalışmalar içinde öğrenciler, eğitimin alanının çok geniş olduğunu göreceklerdir."

Yüksek Bölüm programının saptanmasına dayanak olan yukardaki maddeler ve Tonguç'un sözleri, aslında Türkiye'de Köy Enstitülerine kadar örneği olmayan, teknik ve tarım içerikli, güzel sanatlar içerikli bir temel eğitimin uzman ve yönetici elemanını yetiştirmeye yönelik yeni bir programın açıklamasıdır. Genel kültür derslerinin ve uzmanlık verecek kol derslerinin dökümü yapıldığında, başka yüksek öğretim kurumlarında ve yüksek öğretmen programında bulunmayan çarpıcı bir yenilikle karşılaşılır. Ders çeşitlerinden de anlaşılacağı gibi burada yetişen elemanlar, Doğu ve Batı edebiyatı metinlerini inceleyecek, eğitim sosyolojisi, psikoloji, pedagoji okuyacak ve motorculuk, madencilik, botanik, hayvan bakımı, vb. dallar üstüne uzmanlaşarak, bu alanların yetkin kişileri olacaklar. Enstitülere gidip köy öğretmenlerini de böyle yetiştirecekler. Böyle bir temel üstüne oturacak olan köyde eğitim çalışmalarını denetleyecekler, danışmanlık edecekler.

Yüksek Köy Enstitüsü programı aslında, teknik beceri ve tarıma yönelik iş ve üretimin genel eğitim içinde yer aldığı bir düzenlemenin akademik düzeydeki programı oluyor. Çok iyi örgütlenmiştir. Böylece, çağdaş teknolojinin ve modern tarımın gereksinimi olan temel konuların ve alışkanlıkların çocuklara kazandırılması amacının bilimsel öğeleri, sistemin yüksek öğretiminin temeline de yerleştiriliyor. Köy Enstitüleri, köy bölge okulları ve köy okulları programının isteği budur. Böylece Türkiye'de çocuklar daha küçük yaştan tekniğe, tarıma yönelik mesleksel beceri ve alışkanlıklar kazanacak, ekonominin ve çağdaş teknolojinin gereği olan insanı yetiştirmenin altyapısı oluşacaktır. Böyle olması ayrı teknik lise, yüksek teknik eleman yetiştirmenin dışındadır. Yüksek öğretimi ve Enstitü öğretimi dahil, bütün amaç köyde eğitimi, ülkede temel eğitimi böyle bir raya oturtmaktır. Türkiye'nin bugün de gereksinimi olan eğitim modeli budur. Gerek Köy Enstitülerinin, gerekse Yüksek Bölümün açılışında, davayı amaçlara vardırıcı ilkelerin eleman yetiştirmenin temeline yerleştirilmesi sistemin sağlamlığını kanıtlamaktadır.

İş eğitimine karşı olmayan Baltacıoğlu'nun bu gerçeği görmemesi ve Köy Enstitüleri için, "Ortaokulla sanat okulunu birbirine yamamışlar"(onun bu sözleri için *bkz.* Cavit Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*) demesinin nedeni, Türkiye'nin nasıl bir eğitime gereksinimi olduğu ve nasıl eleman yetiştirmek gerektiği konusunda bir bireşime varamamış olmasıdır. Aynı bunun gibi eğitim görüşü olarak "topyekûn milli terbiye" diye tutturup, bunun ne olduğunu açıklayamayarak kavram kargaşasına düşen ve Enstitülerdeki teknik ve tarım içerikli eğitimi amelelik gibi gören Halil Fikret Kanad ise konuyu hiç anlayamamıştır.

İlk Öğrenciler:

1942-1943 öğretim yılında Çifteler ve Kızılçullu çıkışlıların hepsi Hasanoğlan'a çağrılıyor. Enstitülerin ilk öğrencileri olarak, öğrenim durumlarının üniversite elemanları yoluyla kurslarda ölçülmesi, akademik düzeylerinin saptanması amaçlanıyor. Gerekli yeni elemanların bir an önce yetişmesi için çoğunluğunun yüksek kısımda kalması hesaplanmıştır. Hasanoğlan'da yer darlığı olduğundan, kurs, Ankara Üniversitesi'nin fakülte ve yüksek okullarında (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Gazi Eğitim Enstitüsü, Yüksek Ziraat Enstitüsü vb.), ilgili öğretim üyelerince veriliyor. Yücel, bakan olarak konuyu yakından izliyor. Sık sık bu okullara gidip Enstitü çıkışlıların yüksek öğrenime hazır olup olmadıklarıyla ilgili gözlem ve görüş istiyor; öğrencileri çalışmalar içinde görüyor. Profesörler, kurs sonunda onların çalışkanlığı, öğrenme isteği, verimlilikleri ve yarattıkları disiplin karşısında hepsinin yüksek öğrenim düzeyinde olduklarını bildiriyorlar, "Onları istiyoruz" diyorlar.

Kursa gelenlerin hepsinin yeni açılan Yüksek Köy Enstitüsü'ne alınmasına karar veriliyor. Ancak, yüksek öğrenim beklentisi olmayan kimileri, evlenme vb. planları için köy öğretmenliğine dönüyor. Ama çoğunluk birbirini etkileyerek öğrenci olarak kalmayı seçiyor. Böylece o yıl, Hasanoğlan Köy Enstitüsü içinde ayrıca bir "Yüksek Köy Enstitüsü" 60 öğrenciyle resmen açılıyor (1942-1943 öğretim yılı).

1943-1944 öğretim yılı başında Çifteler, Kızılçullu ve Kepirtepe çıkışlıların çoğunluğu da alınarak birinci ve ikinci sınıflar tamamlanıyor. Öğrenci sayısı 130'a çıkıyor. Yer darlığından derslerin çoğunun Ankara'da yapılması sürüyor. Öğrenciler, sabah treniyle gidip akşam treniyle Hasanoğlan'a dönüyorlar.

Tonguç, programı ve amaçları ayrı olan Yüksek Köy Enstitüsü'nün öğrencilerinin öteki yüksek öğrenim kurumlarına fazla dalmalarını, onların alışkanlıklarından etkilenmelerini istemiyor. Yüksek kısım bina ve kuruluşları bir an önce yapılmalı, gereken bilim adamları, öğretim elemanları Hasanoğlan'a akmalıydı. 1943 Aralık ayında öğrencileri toplayarak konuyu onlara anlatıyor. Yatakhane, yemekhane, derslikler, işlikler, laboratuvar, müzik kolu için ayrı bir bölüm, kantin vb. birimler ivedilikle yapılacaktır. Enstitü zaten tüm birimleriyle yüksek bölümün uygulama alanıdır. Teknik eleman Sili Layoş tarafından planı hazırlanmış olan yüksek bölüm binasının Yapı Kolu öğretmeni Yüksek Mimar Mualla Eyuboğlu ve öğrencilerince uygulanmaya başlanmasını istiyor. Öğrenciler, "Yalnız yapı kolu değil, hepimiz birlikte yapıp bir an önce bitmesini sağlamalıyız" diyorlar. 1944 Mart ayında aralarında büyük bir iş bölümü yaparak, Mualla Eyuboğlu'nun yönetiminde ve projeyi yapan Sili Layoş'la birlikte işe koyuluyorlar. Yapının, temelden anahtar teslimine kadar sorumluluğunu alıyorlar. Başkan olarak Yapı Kolu öğrencisi İsmail Koralay'ı seçiyorlar. Öteki çalışmalar için her öğrenciye uygun işler veriliyor. İyi duvarcılar sürekli duvar yapma, kimileri malzeme satın alma işiyle uğraşıyor. Bir yandan yapı işinde çalışırken öteki ders ve çalışmalarını sürdürüyorlar. Orta kısım öğrencileri yardıma koşuyor. Yapının beton işlerini bitirip staja çıkıyorlar. "Kalanı yazın gelen ekipler bitirir, sizin köylerde önemli işleriniz olacak" diyor Tonguç onlara.[8]

Müdür Arman'ın anılarından anlaşıldığına göre yazın gelen ekipler güzel sanatlar bölümü vb. birimleri yaptığı için yüksek bölüm yapısına sıra gelmeyip yarım kalıyor. 1944 öğretim yılı sonunda 16 Enstitü birden mezun vermiş, onlar arasından seçilip gelenlerle Yüksek Köy Enstitüsü'nün üç sınıfı tamamlanmıştı. Gene Tonguç'un da katıldığı bir toplantıda üç sınıfın öğrencileri, kendi binalarını hemen tamamlayıp içine girme kararı aldılar, işe koyuldular. Onlar yapı işlerinde çalışırken biz kız öğrenciler kışlık giyecekleri, yatak takımlarını, binanın perde vb. eşyalarını diktik. Kızlar ve erkekler vardiya yöntemiyle iş yaparak, karpit ışığında çalışarak tüm işler kısa sürede bitirildi. Bunun için öğrencilere ücret verildi.

Yüksek bölüm yapısı Enstitünün öteki 100 kadar yapısı ve birimleri içinde oldukça büyüktü. İç planı güzeldi. Karanlık koridorlu bir okul havası yoktu. Hemen temizleyip içine yerleştik. Soba yakılmaya önceden başlanmıştı. Gene de istediğimiz kadar yakıyorduk. Bodrum katındaki büyük kitaplık daha ıslakken kurulmuştu. Orada dergi odası vb. odalar vardı. Giriş katında dersliklerimiz, eğitimbaşı odası, öğrenci başkanı odası, yapı kolu salonu, büyük bir botanik labratuvarı ve dil odası vardı. Uzun ve geniş koridor iki yandan ışık aldığı ve kapılardan biri önde olduğu için aydınlıktı. Üst katta yatakhanelerimiz vardı. Kız erkek aynı merdivenden çıkardık. Kızlar bölümü çıkarken sağda, yatakhanesi, eşya odası, tuvaletleri, geniş girişi ve koridoru ile her yeri aydınlık bir bölümdü. İkinci sınıftaki iki arkadaşla birlikte 15 kız olmuştuk. Köşede tepesi açık bir öğretmen yatak odası vardı. Ancak öğretmen kalmasına gerek olmadığı anlaşılınca ve öğrenciler çoğalınca ikinci yıl o oda bize verilmişti. Erkek öğrenciler bizim tarafı yan gözle bakılacak bir kızlar koğuşu olarak görmezler, kız kardeşlerinin bölümü olarak, geleneklerimize uygun saygıyı gösterirlerdi. Üst katın arka yanında üç sınıf ayrı ayrı, erkek öğrencilerin yatakhaneleri ve asistan yatak odaları vardı. Bitişiği Köy Ev ve El sanatları kolu işliğiydi. Ön tarafta bizim yatakhanenin bitişiğinde Maden Kolu işliği vb. birimler ve balkon vardı.

Öğrenci Seçme:

Enstitüyü o yıl bitirenlerden ve köyde çalışan Enstitü çıkışlılar arasından, yüksek öğrenim için uygun görülenler, Enstitü öğretmenler kurulunca aday olarak seçiliyordu önce. Ankara'dan gelen sorularla sınavdan geçen adayların kâğıtları Bakanlığa gönderiliyor, değerlendirme orada yapılıyordu. Sınav soruları, köy sorunlarını, ülke sorunlarını içeriyordu. Amaçlarımızı, öğrenme gücü ve yaratıcı düşünceyi saptayacak kompozisyon biçiminde yanıtlar isteniyordu. Bu dönem çıkışlılara uygulanan seçme sınavında 16 Enstitüden gelen 85 öğrenci ile yüksek bölümün üç sınıfı tamamlanmış, 225 öğrenci ile öğretime başlamıştı. Seçilenlerden 10 kişi gelmemişti.

Böylece Enstitü sistemi, yüksek öğretime öğrenci seçme tekniği ve bölgelere tanınan "kontenjan" ile demokratikleşmede öncü bir yenilik getirmiş oluyordu. O yıllarda üniversitelerin hiç birinde sınav yoktu. Tıp fakültelerine bile sınavla öğrenci alınmıyor, parası olanlar doktor oluyordu. Sınavla alan Gazi

Eğitim, Siyasal Bilgiler gibi bir iki yüksek okula ise gene de olanakları olanlar girebiliyordu. Yüksek öğretime seçmede, Enstitülerin öğrenci sayılarına uygun olarak kontenjan verilmesi ile doğudaki batıdaki, kuzeydeki güneydeki yetenekli öğrencilerin bu fırsatından aynı oranda yararlanmaları sağlanmış oluyordu. Bu seçme yöntemi ile Enstitülerin temelinde yer alan "eşitsizliği azaltma" amacı yüksek öğrenime seçmeye de yansıtılıyordu.

Güvenilir bir meslek kazandıran Köy Enstitülerinde yüksek öğrenim görme isteği öğrenciler için vazgeçilmez amaç değildi. Öncelikle yüksek öğrenime değil, iyi birer meslek kazanmaya özendiren, bunun eğitimini, ülküsünü ve bilincini veren, yönelten kurumlardı Enstitüler. Öğrenciler iyi bir köy öğretmeni olmanın düşünü kurarak yetişiyordu. Yüksek öğrenime ise isteyenlerden çeşitli alanlarda yeteneği olanlar özendiriliyor, kimileri daha küçük sınıflarda bunu kafasına koyup kendini hazırlıyordu. Örneğin ben, pembe pelür kâğıdına yazılı Yüksek Köy Enstitüsü yönetmeliğini bize okuduklarında karar vermiştim. Sanıyorum üçüncü sınıftaydım. Bir gün boş zamanımda uzaktaki ağacın altında kitap okuyordum. Oradan geçmekte olan müdürümüz, "Böyle çalışırsan yüksek kısma gidebilirsin" deyince o günden sonra daha çok hayal kurmaya başladım belki. İş içinde eğitim yaparken kimin hangi alanlarda yetenekli olduğu, kendini açıkça gösteriyordu. Öğrencilerin beş yıllık süre içinde gösterdikleri yetkinlik ve başarı yüksek öğrenime seçmede göz önüne alınıyordu.

Köy Enstitüsü çatısı altında bir "Yüksek Bölüm" açılmasıyla, köyde eğitimin yüksek öğrenime kapalı tavanı ilk kez deliniyor, böylece Türkiye'de yeni eğitimin üniversiteye yönelik temelleri atılmış oluyordu. Üç sınıflı eğitmenli okullardan başlayan Köy Enstitüsü hareketi, ilk orta ve yüksek öğretim basamaklarıyla, sağlık koluyla, köy okullarıyla, köy bölge okullarıyla, uygulama okulu, dahası yuvasıyla, tabandan tavana ve yana, doğru bir bütünlük içinde büyüyüp gelişen çok yönlü ve çok programlı bir sistem olarak kendini iyice göstermişti.

Bunun somut örneği Hasanoğlan'daki yapılaşmada görülüyordu. Orası, en altta ana okulu konumundaki "Çocuk Bahçesi", "uygulama ilkokulu programı", beş yıllık "Enstitü programı", üç yıllık öğrenimden sonra ayrılanlar için "sağlık kolu programı" ve en tepedeki Yüksek Köy Enstitüsü ile büyük bir eğitim sitesi durumuna gelmişti. Giderek bölgelerde bu örnekler çoğalacak, birkaç yerde yüksek bölüm açılarak, Enstitüler bütün programlarıyla bölgelerin bilimsel anlamda kalkınma ve eğitim merkezleri olacaklardı. Çalışmaların sonucu köy okullarıyla, köy bölge okullarıyla bütünleşiyor, köyler canlanıyordu. Böyle merkezler donandıkça, buralardan çıkanlar köylere ulaştıkça, Türkiye'nin çehresi değişecekti. Tüm bunlarla politika ve eğitimde demokratlaşmanın ilginç örneği veriliyordu.

Yücel ve Tonguç sevinçliydi doğal olarak. İnönü Hasanoğlan'ı ve Enstitüleri "su yolu" ediyordu. Başbakan Saracoğlu oyunlara katılıp coşkuyla zeybek oynuyordu. Bakanlar, üst düzey yöneticiler, yerli ve yabancı bilim ve kültür adamları, yabancı devlet büyükleri için görülüp gösterilecek bir yerdi Hasanoğlan. Durmadan gelip gidiyorlardı. Batılı ülkeler İkinci Dünya Savaşının sı-

cağında kavrulurken, Türkiye'de yeni bir kalkınmanın temelleri böyle atılıyordu.

Kol Seçme:

Yüksek Köy Enstitüsü, üç sınıfı ve 16 Enstitüden gelen öğrencileriyle, artık Türkiye'deki Enstitüleri temsil edecek duruma gelmişti. 85 kişi olduğumuzdan baştaki büyük odayı birinci sınıfa vermişlerdi. Dört gözlü masalarımız ve duvarda boydan boya dolaplarımız vardı. İlk günlerde her Enstitüden gelenler bir masaya oturmuştuk. Çeşitli bölgelerin renklerini taşıyan bir kültür ve insan zenginliği oluşturuyorduk. Ortak derslerde, etüt vb. çalışmalarda birlikte oluyorduk. Çoğu zaman herkes kendi kol çalışmalarının yapıldığı bölümlere dağılırdı. Yüksek öğretimde de temizlik ve düzen işlerimizi kendimiz görüp, sobalarımızı kendimiz yakardık.

İlk sorunumuz "kol seçme" olmuştu. Kimileri Enstitüden hangi alanı seçeceği konusunda kararlı gelmişti. Ama bir bölümümüz kararsızdık. Dersler başlamadan önce "kol seçme" düzene koyulmalıydı. Hangi alanı seçmek istediğimizi bildirmiştik ilgililere. Öğretmenlerden gelen öneriler de vardı. Ama olanaklar ölçüsünde herkes uzmanlaşacağı dalı seçmekte özgürdü. Ancak kimi alanların öğrenci sayısı sınırlı, kimi kollara daha çok öğrenci alınmak isteniyordu. Özellikle güzel sanatlar bölümü için öğrenciler özendiriliyordu. Örneğin sınıfımızda Pazarören'den gelen Turgut Kavraal, daha geldiği gün bir ressamdı. Resimlerimizi karikatürlerimizi çizmeye başlamıştı. Ama "Müzikte ileri değilim" diye seçmemişti güzel sanatlar dalını. Gene de keman öğretmeni Şükrü Arseven ona uzun süre keman dersi verdi, belki sonradan ister diye. Bir yandan da resim dersi aldırıldı. Ama Turgut geçmedi. O yalnız ressamlığı seviyor ve seçiyordu. Güzel sanatlar kolunun programı ise tüm güzel sanat alanlarını içine alıyordu. Kızlardan da çok kişinin güzel sanatları seçmesi isteniyordu. Aksu'da üç mandolin metodunu bitirip kemana geçmiştim. Kulağım iyiydi. Ama sesim güzel değildi. Şarkı söylemekten utanırdım. Şan öğretmeni Aydın Gün alıştırmalar yaptırarak, sesimin mezzosoprano olduğunu, opera çalıştıracağını söyleyerek güzel sanatları seçmemi önerdi bana da. Konservatuvarda eşi Melek Gün'ün opera çalışmalarını izletti. Onu görünce, bu işi yapamayacağımı daha çok düşündüm. Gerek tiyatroda, gerekse şanda başarılı olamayacak kadar sıkılgan bir kızdım. Yüksek kısma ailemin izni olmadan gelmiştim. Babam mektup yazıyordu, "Bunu bari yapma" diye. Bu bölüme girmeye cesaret edemedim. Ancak keman öğretmeni Arseven uzun süre bana da keman dersi verdi. Kızların çoğunluğu "köy ev ve el sanatları kolu"nu seçmiştik. Sekiz dal tam olarak etkinliğe geçmiş dersler kendi binamızda ilgili derslik ve işliklerde yapılmaya başlanmıştı. Enstitünün her alanı bizim uygulama ortamımızdı. Gene de kimi dersler, araştırma ve incelemeler için Ankara'ya gittiğimiz olurdu. Özellikle güzel sanatlar kolu her hafta giderdi.

Derslerin Dökümü:

Ortak ve kol derslerinin dökümüne bakıldığında başka yüksek öğretim ve yüksek öğretmen kurumunda olmayan bir yenilik görülür. Bu yenilik, sistemin yüksek öğrenim programının da Enstitülerde olduğu gibi ülke gerçeklerinden hareket edilerek gereksinmelere uygun düzenlenmesi, yöntem ve tekniklerinin aynı olması; bilimsel bilgiyi günlük yaşamda kullanarak gerçekleri araştırıp iyileştirici çalışmalara yönelmenin doğrudan amaçlanmasıdır. Başka bir yenilik ise önceden açıklandığı gibi eğitimin, öğretmenliğin önemli alışkanlıklarını, bilgilerini kazanarak yetişecek elemanların, öğrenci yetiştirmede olduğu kadar, sistemin yönetim denetim işlerinde de yetkinlik kazanmış olacaklarıydı. Ancak önemli olan, gerek genel derslerde, gerekse uzmanlaşma alanında edindikleri bilgi, alışkanlık ve becerileri, Tonguç'un yukarda açıkladığı her üç alanda kullanabilmeleriydi.

Yinelemek gerekirse, Enstitüler getirdiği programla, çağdaş uygarlığın ve teknolojinin ülke gerçeklerine uygun alışkanlıklarını, alt kültürünü eğitimin temeline yerleştirerek köyü canlandırma amacı güdüyordu. Yüksek bölüm programı konuyu akademik düzeyde sistemleştirici nitelikteydi. Bu yaklaşım, teknik okul, teknik lise açma ya da yüksek teknik öğretim yapma amacından önce, yurttaşların genel eğitim içinde teknolojinin ve modern tarımın temel alışkanlık ve becerilerini kazanmasını içeriyordu. Tonguç'un, "Motoru makineyi köy okulunun oyuncağı yapmaktan tutun da Köy Enstitülerinde teknik eğitimi kökleştirmek gerekir" demesi bu amaca yönelikti.

Böyle olacaktı da ne olacaktı? Bu nitelikte bir eğitim yoluyla küçük yaşlarda edinilecek teknik beceri ve alışkanlıklar, teknoloji denen olayın alt yapısını, bilgi ve bilinicini, kültürünü oluşturacaktı ülkemizde. Çeşitli teknik araç ve olayla karşılaşan insan, modern tarım araçlarıyla üretim yapmaya özenecek, eline geçen aracın doğasını bilecek, kırıp dökmeyecek, bozulunca onarabilecek, onlarla üretim yapacaktı. Eli, kolu kafası hızlı çalışan kişiler olarak mesleğe yöneldiklerinde daha iyi bir sürücü, daha iyi bir yapıcı, daha iyi bir motorcu, tarımcı, üretici olabileceklerdi. Ülkede bu mesleklerin ayrıca okulları olacaktı. Köy bölge okullarıyla bu başlatılmıştı. (Çalışmalarım sırasında masamın başında, elli yıl öncesinin gerçeklerini yazarken, TV ve gazeteler, her gün arka arkaya gelen trafik kazalarını, göçükleri, yıkımları ve teknolojinin altında ezilen insanların haberlerini durmadan veriyordu. Ülkenin en yetkili kişileri bile trafik canavarı deyip geçiyordu olaya. Oysa bu yıkımların çoğu, teknolojiyi kullananların bunun alt kültürünü almamış, "azgelişmiş" toplum niteliğinde olmamızdan kaynaklanıyordu. Gerçek canavar eğitimsizlikti.)

Araştırma:

Yüksek Köy Enstitüsü uygulamasının başka bir özelliği de akademik eğitimin "araştırma" amacını yöntem olarak tüm ders ve çalışmalarda gerçekten kullanmasıydı. Orada yöntem iş eğitimi ve araştırmaydı. Tüm derslerde gerçek yaşamın araştırmaları işin içine dalarak yapılıyordu. Öğrenciler ayrıldıkları kol çalışmalarında ya da ortak derslerde ülke gerçeklerini yerinde inceleyip

gözlemleyerek, bunun için Enstitülere, köylere giderek, konuyu masaya yatırarak eğitbilimsel araştırmalar yapmaya ilk günden başlıyordu. Örneğin, Çifteler Köy Enstitüsü çıkışlı Ali Yılmaz, Enstitüde iken başlayan arsız otlar üstüne olan ilgisini Yüksek Köy Enstitüsü'nde bilimsel araştırmaya dönüştürüyor. "Ekime bırakılmış tarlada yabanıl otlar" üstüne yapılmş bu araştırma yerinde gözlemlere dayanıyor. Bunların botanik terimleriyle söylenen bilimsel adlarını, bilgilerini buluyor. *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin birinci sayısında yayımlıyor. *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yalnız bu yazı değil, öğrenci araştırmalarının birçok örneği yer almıştır.

Tonguç şöyle açıklıyor bu konuları: "Öğrenciler sanat, kültür, ekonomi, tarım ve teknik alanlardan gözlemlere dayanan bilgiler toplarlar, gördüklerini ve öğrendiklerini sözle ve yazı ile doğru, düzgün ve açık olarak ifade ederler. Böylece meslekleriyle ilgili ana konuların içine bütün varlıklarıyla gömülerek, kendilerini gelecekteki görevlerine ülkücü birer mürebbi ve düşün adamı olarak, hazırlamaya çalışırlar." Profesörlerin, öğretmenlerin ders içinde öğrencileri bu amaçlara ulaştırıcı en elverişli yöntemleri, alanının araştırma tekniklerini öğretmelerini, öğrencilerin yapacağı deney gözlem ve araştırmaya önem verilmesini istiyor. "Yönetmeliğinde saptanan amaçlara uyularak Yüksek Köy Enstitüsü ülke çapında bir 'Köy Araştırma Merkezi' olacağı için profesör ve öğretmenler kendi derslerinin araştırma yöntem ve tekniklerini öğrencilere öğretirler, ellerine rehber broşürler verebilirler" diye açıklıyor.[9]

Onun titizlikle üstünde durduğu "ders ve iş içinde bilimsel araştırmaya yönelik çalışmalar"dan asıl amaç, öğrencilerin sonradan Enstitülere ve köylere dağıldıklarında yapacakları araştırmalardır. "Eğitmenli, öğretmenli okullardan Yüksek Köy Enstitüsü'ne kadar gelen köy çocuklarının ve toplumun durumunun eğitbilimsel ve toplumbilimsel açıdan, bilimsel yöntemle incelenmesi büyük kazanç olacaktır" diyor. Sonra da yüksek bölümün öteki Enstitülerle elele vererek bu alanda yapacağı önemli araştırmaları sıralıyor. Bunlar özetle şöyle:

1. Köy çocuklarınca yapılan işler, iş yerleri, iş araçları üstünde araştırmalar.
2. Köy çocuklarının oyunları, oyun yerleri, spor alanları üstüne araştırmalar.
3. Çocuğu eğitici işler, okulu bulunmayan köylerdeki çocukların kendilerini yetiştirmek için başvurulacak önlemler için araştırmalar.
4. Köy çocuklarının güzel sanatlar yönünden eğitilmelerini sağlayıcı çözümler için araştırmalar (köye güzel yazı, edebiyat eseri, resim, heykel, müzik ve ulusal oyunları sokmanın, yaymanın yolları).
5. Köylülere ve köy çocuklarına serbest okuma alışkanlığı kazandırılmasını sağlayacak önlemlerle ilgili araştırmalar (okuma odaları, kitaplıklar, masal ve hikâye okuyup anlatmalar).
6. Köy çocuklarının dilleriyle yazı dili arasındaki farklar üstüne araştırmalar.
7. Ülkeyi tanıma amacıyla köy çocukları için düzenlenen gezi araştırmaları.

8. Köy çocuklarını sinemadan yararlandırma üstüne araştırmalar.
9. Ulusal bayramlar, törenler ve köy çocuğu üstüne araştırmalar.
10. Köy çocuklarına müzeler, geçici, gezici ve sürekli sergiler gösterilmesi üstüne araştırmalar.
11. Okuma yazma bilmeyen köylü kitlesini bilgisizlikten kurtarmak, kendilerini yetiştirmeleri yönünden alınması gereken önlemler üstüne araştırmalar.
12. Köyde okul dışı eğitimin metotlarını araştırma ve tanıtma.
13. Okul dışı eğitim çalışmalarına etkin olarak katılacaklara dair araştırma.
14 . Eğitmen, öğretmen, sağlık memuru gibi köyün içinde çalışan elemanı, işlerinin başında iken sürekli olarak yetiştirme önlemleri üstüne araştırmalar.
15. Köy çocuklarına meslek seçimi yönünden rehberlik etme sorunu ve bunun yöntemleri üstüne araştırmalar.
16. Köy Enstitülerinin uygulama okullarıyla köylerde açılan bölge okulları çalışmalarıyla ilgili araştırmalar.
17. Köy okulu işletmeleriyle ilgili araştırmalar.
18. Çeşitli amaçlara göre açılıp işletilecek köy deney okullarındaki çalışmalarla ilgili araştırmalar vb.

Öğrencilerin Enstitü davasının sorunlarını ve köy gerçeklerini ülke çapında tanımalarına katkı için yapılan başka bir çalışma, Enstitü müdürlerinin yılda bir hafta Yüksek Köy Enstitüsü'ne gelerek, konferans ve seminer vermelerinin programa alınmasıdır. Onlar öğrencilere kendi kesimlerine giren köylerin kültürel ve ekonomik durumlarıyla, yapılan işlerle ilgili araştırmaya dayanan bilgiler verip, kesim planlarını anlatıyorlardı. Öğrenciler bir de bu yolla ülke gerçekleriyle karşı karşıya getirilip, "ne yapmalı, nasıl yapmalı?" konusu üstüne tartıştırılıyordu. Bu seminerlerde öğrencilerin de katkısıyla varılan sonuçlar, Enstitü çalışmalarında kullanılıyordu.

Uygulamalar ve Öğretmenler:

Yüksek Köy Enstitüsü öğretim elemanları köyde eğitime gönül vermiş seçkin bilim, kültür ve sanat adamları, uzman ya da usta halk sanatçılarıydı. Öğretim kadrosunun böyle biçimlenmesi de özgündü. Âşık Veysel, bir halk sanatçısı olarak bu kurumda görev yapmasıyla ünlendi. Bir yandan halk kültür ve sanatının, halkbiliminin, öte yandan ünüversitelerin bilimsel bilgilerinin oraya akıtılması amaçlanıyordu. Öğretim elemanlarının çoğunluğu dönemin Ankarasında kendi alanlarının otoritesiydi. Ulaşım sorunlarına ve zaman kaybına karşın, karda kışta, akşam treniyle Hasanoğlan'a gelirler, ikinci gün derslerini vererek buldukları başka bir trenle dönerlerdi. Sabah fakülteye yetişmek için derslerini gece yapanlar olurdu tek tük. Kimileri Enstitüde sürekli kalırdı. Kendi derslerimize girmeyenlerden bile yararlanma olanağı bulduğumuz o değerli kişileri biz hep saygıyla anımsadık.

Unvanı	Adı soyadı	Alanı	Yüksek Köy Enstitüsü'nde görev alanı	Geldiği kurum
Prof. Dr.	Saffet Korkut	İngiliz ed.	İngilizce öğretimi	Dil-Tar.-Coğ. F.
	Mithat Tolunay	Zooloji	Zooloji	Yük. Ziraat Ens.
	Muhlis Ete	Ekonomi	Ekonomi	Yük. Ziraat Ens.
	Hikmet Birand	Botanik	Tarla bahçe	Yük. Ziraat Ens.
	Şevket Birand	Jeoloji	Jeoloji	Yük. Ziraat Ens.
	Halit Evliyar	Org. Kimya	Org. Kimya	Yük. Ziraat Ens.
	E. Ziya Karal	Tarih	Tarih	Dil-Tar.-Coğ. F.
	S.N. Yalkı	Patoloji	Patoloji	Yüksek Ziraat E.
	Halil Demircioğlu	Tarih	Tarih (Ort. Ders)	Dil-Tar.-Coğ. F.
	Salahattin Batu	Zootekni	Hayvan Bakımı	Yük. Ziraat Ens.
	H.K. Bilge Emre	Zootekni	Hayvan Bakımı	Yük. Ziraat Ens.
	C. Zuckmeiyer	Müzik	Güzel Sanatlar K.	Gazi Eğitim Ens.
	Kâzım Köylü	Ziraat	Zir. İşl. Ekonomisi	Yük. Ziraat Ens.
	Niyazi Çıtakoğlu	Almanca	Ortak ders	Dil-Tar.-Coğ. F.
Doç. Dr.	Sabahattin Eyüboğlu	Dil-Edebiyat	Ortak ders	Milli Eğt. Bak.
	Celâl Tarman	Tarım	Tarla- Bahçe	Yük. Ziraat Ens.
	Ferruh Sanır	Coğrafya	Ortak Ders	Dil-Tar.-Coğ. F.
	Seniha Tunakan	Biy.-Kalıtım	Kümes Hay. vb.	Dil-Tar.-Coğ. F.
	Hamit Demirtaş	Ziraat	Ziraat Makineleri	Yük. Ziraat Ens.
Doktor	Vedat Günyol	Fransızca	Ortak Ders	MEB Neşriyat Dairesi
	İbrahim Yasa	Sosyoloji	Ortak Ders	Hasanoğlan Yük.KöyEns.
	İ. Hakkı Tonguç	İş Eğitbilimi	Ortak Ders	MEB İlköğretim Gn. Md.
	M. Rauf İnan	Eğ. Tarihi	Ortak Ders	Y.K.E. Müdürü
	Hürrem Arman	İş E. Tarihi	Ortak Ders	Y.K.E. Yöneticisi
	Yunus Kâzım Köni	Psikoloji	Ortak Ders	MEB Talim Terbiye Kurulu
	Hamdi Keskin	Edebiyat	Ortak Ders	MEB İlköğretim Şb. Md.
	Halit Ziya Kalkancı	Matematik	Ortak Ders	MEB Talim Terbiye Kurulu
	Sıtkı Şanoğlu	Beden Eğt.	Sporbaşı	Hasanoğlan Köy Enstitüsü
	Mehmet Öztekin	Müzikbaşı	Güz. San. Kolu	Hasanoğlan Köy Enstitüsü
	Ruhi Su	Müzikbaşı	Güz. San. Kolu	Konservatuar
	Aydın Gün	Şan	Güz. San. Kolu	Konservatuvar
	Faik Canselen	Müzik	Güz. San. Kolu	Gazi Eğitim Ens.
	Hilmi Girginkoç	Müzik	Güz. San. Kolu	Konservatuvar
	Selçuk Uraz	Piyano	Güz. San. Kolu	Konservatuvar
	Şükrü Arseven	Keman	Güz. San. Kolu	Konservatuvar
	Mahir Canova	Tiyatro	Güz. San. Kolu	Konservatuvar
	Ulvi Uraz	Tiyatro	Güz. San. Kolu	Konservatuvar
	Mualla Eyüboğlu	Y. Mimar	Yapı Kolu Baş.	Yük. K.E.
	Ferit Apa	Resim	Birkaç kol	Gazi Eğitim Ens.
	Malik Aksel	Sanat Tarihi	Birkaç kol	Gazi Eğitim Ens.
	Hakkı İzzet	İç Süsleme.	Birkaç kol	Gazi Eğitim Ens.

Sait Eroğlu	?	?	?
Sıtkı Ulay	Kurmay Yüzbaşı	Askerlik	Silahlı Kuvvetler
Nuri Teoman	Kurmay Yüzbaşı	Askerlik	Silahlı Kuvvetler
Rebia İren	Biçki-Dikiş Uzmanı	Köy Ev ve El San.	Kız Teknik Yüksek Öğr. Ok.
Ziynet	Nakış Uzmanı	Köy Ev ve El San.	Kız Teknik Yüksek Öğr. Ok.
Mediha Akarsu	Resim	Köy Ev ve El San.	Kız Teknik Yüksek Öğr. Ok.
Madam Steier	Yemek	Köy Ev ve El San.	–
Bella Kent	Ritmik Jimnastik	Kızlara Ritm. Jim. ve Dil Odası Sor.	–

Dil ve edebiyat:

Gerek ortak dersler, gerek kol dersleri olarak orada yapılan uygulamayı bu çalışma içine sığdırmak olası değil kuşkusuz. Ama yazanların anılarından ve kimi gözlemlerden yararlanarak değinmelerde bulunmayı gerekli görüyorum. Talip Apaydın şöyle anlatıyor oradaki dil ve edebiyat derslerini:

"Bazı derslerimiz çok renkli geçerdi. Tartışmacı ve araştırmacı bir sürece girerdik. Örneğin Batı edebiyatı dersinde Sabahattin Eyüboğlu, başlangıçtan bu yana büyük Batı yazarlarından seçme birer metin teksir ettirir, bir hafta önce bize dağıtırdı. Metni yeniden yeniden okur incelerdik. Sonra derste yazarın çağını ve getirdiği yeni anlayışı, o zamanki düşünleri, dünya görüşünü bir bir bulurduk. Didik didik ederdik yazıyı... Bu metinler çoğunlukla Sokrates, Eflâtun, Epiktotes, Sofokles, Montaigne, Voltaire, Rousseau gibi bilgelerden olurdu."[10]

Gerçekten de öyle oluyordu. Eyüboğlu, köşedeki masanın arkasına oturur, hiç kıpırdamadan, el kol hareketi yapmadan, ama gözleriyle hepimizi kucaklayarak, imbikten geçirircesine süzülmüş aydınlık düşünleri yalın bir dille anlatır, bizi konu üstüne tartıştırır, konuştururdu. Onun anlatımında, karmaşık ve anlaşılmaz olanlar bile aydınlığa çıkar, anlaşılır olurdu.

Tartıştırdığı metinlerin kitaplarını alır okurdu öğrenciler. Alt kattaki kitaplıkta hepsi bulunurdu. Bu kitaplardan kimilerinin tanıtılmasını salık verirdi ya da öğrenciler kendileri böyle isterdi. Tanıtmalar, kimi zaman sınıfta ders sonunda, seminerde, çoğunlukla büyük salonda kültür sanat toplantılarında yapılırdı. Öykü, şiir deneme yazan, çeviri yapan öğrenciler ders aralarında, kantinde onu bulur, görüşüp bilgi alırlar, eleştiri isterlerdi. O yalnız Batı edebiyatı değil, bu dersler ve öteki çalışmalar yoluyla da bize Türkçe'nin güzelliklerini tattırır, etkilerdi.

Yalnız ders öğretmeni olarak önemli değildi Eyüboğlu; Enstitülerin, Yüksek Köy Enstitüsü'nün birçok kültürel etkinliği onun damgasını taşırdı. Tonguç'un kültür ve sanat danışmanı konumunda, ama gürültü koparmadan yararlı çalışmalar yapıyordu. *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin çıkarılması ve Enstitüdeki kültür-sanat toplantıları onun rehberliğiyle yapılırdı.

Derginin ilk sayısı yeni çıkmış, hepimize birer tane verilmişti. İnceleyip, beğendiğimiz yazıyı seçmemizi, gelecek ders üstünde tartışacağımızı söyledi. Hafta içinde beğenimizi saptadık. Yıldızeli Pamukpınar 5. sınıf öğrencisi En-

ver Vancı'nın "Naçar Kalınca" öyküsünün çok beğenildiği fısıltılardan anlaşılıyordu. Bir Anadolu kadınının, istemeden evlendirildiği adamı gerdek gecesi koyun kırklığıyla öldürüp kendisini tavana asmasını anlatan acı bir öyküydü.

Beni kendine çeken yazı, yüksek kısım 3. sınıftan Hüseyin Sezgin'in, "Bozkır ve Söğüt Kültürü" yazısıydı. Antalya'dan Ankara'ya gelirken, Kepez'den sonra bitki ve ağaçların değişmesi beni çok şaşırtmış, insanların ağaçsız yerde nasıl yaşadığını düşünmeye başlamıştım. Trenle yol alırken, uzun süre bir tek dikili ağaç görmeden geçiyorduk bozkırı. Neden sonra bir yerde, bir su başında incecik söğütleri görüp soluk alıyordum. Bizim ormanlarda söğüdün önemli bir yeri yoktu. Ama uzayıp giden bozkırda arada bir görünen o ince yapılı, yeşili solgun söğüt dalları olmasa sanki toprak yanıp tutuşacakmış gibi gelmişti bana. Bozkırın tüm yükünü o çelimsiz ağaç taşıyordu sanki. Sezgin'in, bozkırda söğüdün varlığına çeşitli yönleriyle ışık tutan yazısından bu nedenle çok etkilenmiştim. Ama kimse ondan söz etmiyordu.

Ders günümüz geldiğinde sınıfa girer girmez beğenilerimizi küçük kâğıtlara yazıp öğretmenin önüne koyduk. O açıp okuyor, bir arkadaşımız da tahtaya yazıyordu. Gerçekten de "Naçar Kalınca"nın altındaki çizgiler uzayıp gitmişti. Üçlü dörtlü beğeniler de vardı. Ama "Söğüt Kültürü"nü başka beğenen yoktu. Ona bir tek oy çıkınca gülenler oldu. Öğretmen, "Bu yazıyı kim seçti?" diye sordu. Gene güldü bir iki kişi. Moralim bozuldu doğal olarak. İster istemez kaldırdım parmağımı yavaşça. "Bir de ben" dedi öğretmenimiz, tahtaya yazdırdı. "Arkadaşımız yalnız kalmasın diye mi yazdırdınız?" diyenler oldu. Buna gülümsedi. Bana sordu, niçin seçtiğimi. Dilim döndüğünce anlattım yukardaki etkileri.

Sonra kendisi açıkladı: Hüseyin Sezgin'in, bozkırın yeşilliği ve ağacı olan söğüdü, botanikteki terimlerinden, kökünden başlayarak, edebiyattan, aşktan hastalıklara kadar topluma dal budak salmasını; yararlarını, kültürel bir olgu olarak inceleyerek, ustalıkla ve şiirsel bir dille anlatmasına hayran kaldığını söyledi. Sonra bize doğa ve kültür ilişkisi üstüne nefis bir konferans verdi.

Eğitim ve İş Eğitimi Tarihi: Ünlü düşünür Russell, *Terbiyeye Dair* adlı kitabında, "İnsan kendi çocuğu için duyduklarını her çocuk için duyabilse (ki bu olağanüstü bir erdemliliktir) dünya çılgınlığını yitirir; herkes insanlığın iyiliğini düşünmeye, öğrenmeye başlarlardı" diyor (s. 58).

Tonguç, bu "olağanüstü erdemlilik"i göğsünde taşıyan seçkin bir insandı. O bizim öğretmenimizdi. Kendi çocuğuna da bize davrandığı gibi; insanı, genci ciddiye alan, ona güven veren yalın bir sevgiyle yaklaştığı, oğlu Doktor Engin'in anılarından anlaşılıyor (*Umut Yolu*). Gerek Enstitü öğrencileri olarak tanıdığımızda, gerek öğretmenimiz olduğunda bize de öyle davranırdı. Oğlum, kızım, evladım sözlerini kullanmadan, herkesi adıyla çağırarak kendi oğluna davranır gibi davranırdı.

Ders verirken, tartışma ve araştırmaya yöneltirken, her birimize ayrı ayrı önem verdiğini duyumsatır, bizi etkilerdi. Öğretmenliğin en güzel birikimlerini taşıyan, en yeni yöntemlerle ders veren, bunu bize de öğreten yetkin bir

eğitbilimci örneği gösterirdi. Onun eğitim birikimleri, geçmişin fesli öğretmenlerinden, Selim Sabit'ten, Satı Bey'den, Ethem Nejat'tan; Batı eğitiminden; Kurtuluş Savaşı yıllarının "pehlivan yapılı genç öğretmeni"nden, cumhuriyetin Mustafa Kemal ruhundan, Mustafa Necati'den, Nafi Atıf Kansu'dan, Gazi Eğitim yıllarından ve çağdaş eğitbilimin süzgecinden geçip gelen bir bireşimdi.

Okuttuğu, ortak "pedagojik kültür" derslerinden olan "Eğitim ve İş Eğitbilimi Tarihi" alanı içinde yeni bir daldı. Kitabı yoktu. Onun bu alanın "müfredatını, konularını, uzun uzun araştırarak çeşitli kaynakları tarayarak hazırladığı, teksir edip bize verdiği ders notlarından anlaşılıyordu. Eğitimbaşı Hürrem Arman bu derste Tonguç'un asistanı gibi davranırdı. Kimi zaman o da derse girer, tartışmalara katılır, onun açıklamalarını dikkatle dinlerdi. O gelemediği günlerde dersi Arman'la ya da Enstitü Müdürü Rauf İnan'la yapardık.

Arman, ders notlarını bize önceden verir, biz de inceler, hazırlanırdık. Arman'ın anılarından anlaşıldığına göre bu metinler birleşip kitap olacaktı. Gene Talip Apaydın anlatıyor: "Notların belirleyici yanı, insanlık tarihinde ve uygarlığın gelişmesinde 'iş'in aldığı konum, işin eğitime ve uygarlığa katkısını ele almasıydı. İnsanlığın gelişmesini bilimsel süzgeçten geçirerek, yeni bir bakışla irdeliyordu. İlk ateşi yakan, ilk tekerleği düşünen, bulan ve yapanların; adını bilmediğiniz o insanların asıl kahramanlar olduğu anlatılıyordu... Asıl tarih, kralların, kumandanların tarihi değil, iş yapan, insanlığın tarihine yeni kolaylıklar getiren, uygarlığı yaratan kişilerdi. Uygarlık tarihi, 'işin tarihi'ydi."

Dersin amaçları taslakta şöyle saptanıyor:

- Eğitimle iş, işle çocuk (öğrenci) ve yetişkin arasındaki ilişkileri araştırmak.
- Bu ilişkilerin insanlık tarihi içinde geçirdiği değişiklikleri inceleyerek, bugünle karşılaştırıp sonuçlar çıkarmak.
- Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerini meslek yaşamlarında bilimsel ilkelere ve düşünlere dayanarak çalışabilecek duruma getirmek.vb.

Ders konularının seçiminde :

- Kültür, ekonomi, teknik, tarım alanlarında görülen; insanı ve eğitimi etkileyen iş yönünden değişiklikler.
- Konuların seçiminde günlük yaşamın ve ülkenin önemli gerçekleri ve sorunlarıyla bağlantısına önem verilmesi.
- Ders konularının dersten önce ve ders sırasında, öğrencilerin üstünde çalışabileceği karakterde olması gözönüne alınmıştır vb.[11]

Bu dersin uygulamalarından biri olan "İş Eğitimi Sözlüğü" hazırlama projesi, daha ilk anda başlatılmıştı. Konuyu önce derslerinde öğrencilere açıklamış, bir "İş Eğitimi" sözlüğü hazırlamaya girişeceğimizi, yüksek bölüm öğrencilerinin tümünün çalışmaya katılacağını bildirmişti. Derslerde sözlüğün amaç ve ilkeleri belirlendi. Öğrencilerden bir kurul bu gerekçeyi dillendirerek *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin 3. sayısında"İş Eğitimi Sözlüğü ile İlgili İncelemeler" başlığı altında yayımladı (s. 368).

Açıklamanın birinci bölümünde sözlüğü hazırlarken göz önünde tutulan

ilkeler, ikinci bölümünde sözlüğe girecek konuların işlenmesinden önce verilen direktifler, üçüncü bölümde girecek "sözcükler" seçilirken göz önüne alınan ilkeler yer alıyor. Daha sonra da seçilmiş olan 480 sözcük sıralanıyor. Sözlüğün çıkarılmasından amaç, "Enstitü sisteminin getirdiği yenilikle birlikte programa giren birçok yeni kavram, adlar ve işler konusunda tüm ilgililere yardımcı olacak bir materyal hazırlamak"tı.

Sözcüklerin 90 kadarı ilk anda yüksek bölümün her üç sınıfındaki öğrencilere dağıtıldı. Çoğunlukla bir konuyu iki kişi aldı. Ödev alan öğrenciler önce çalışma planını hazırlıyor, konuyu tartışıp öğretmenin onayını aldıktan sonra araştırmalarını yapıp, belli sayıda sözcükten oluşan özgün metni hazırlıyordu. Metinler sınıflarında okunuyor, tartışılıyor, yayıma hazır duruma geliyordu. Bunlardan kimi örnekler dergide yayımlanıyordu. Bundan amaç, özellikle Köy Enstitülerinden bu çalışmaya katılacak olanlara bilgi vermek ve onların çalışmaları nasıl bulduklarını öğrenmek olarak açıklanıyor. Dergide yayımlanan konulardan kimileri şunlar:

Üçüncü sayıda: "Ders Araçları", "Wehrli Joh. Yakob (1790-1855)", "Dalton Planı", "Balıkçı", "İsveç'te Eğitim". Dördüncü sayısında: "Montessori Metodu", "İspanya'da Eğitim", "Finlandiya'da Eğitim", "Fellenberg Filip Emenuel", "İlkokul Öğretmenleri Yapı Sandığı", "Çocuk Bahçesi" Beşinci sayıda ise: "Taylor İş sistemi", "Okul Kitapları" yer alıyor. Sözcükler tamamlanınca Milli Eğitim Bakanlığı yayınları arasında çıkacaktı. Bu metinlerden "Taylor İş Sistemi"ni sınıf arkadaşım Cavit Binbaşıoğlu (Oral) ile birlikte hazırlamıştık.

Toplumbilim Dersi: Öğretmenimiz Dr. İbrahim Yasa, Amerikada sekiz yıl uzmanlık eğitim görmüş genç bir elemandı. Derslerimizi, sosyolojinin genel kavramları ve araştırma teknikleriyle, daha çok köy toplumbilimine yöneltirdi.

Sosyal olguların olayların nedenlerini, gelenek-göreneklerin, toplumsal sınıfların bilimsel açıklamalarını kavradıkça, bu ders insanı kendine çekiyordu. Hasanoğlan köyünde yapabileceğimiz inceleme ve araştırma ödevleri verir, bunları nasıl yapacağımızın tekniklerini öğretirdi. Yaptığımızı önemle değerlendirirdi. Bu çalışmalarla Hasanoğlan'ı masaya yatırmıştı. "Hasanoğlan'da Düğün", "Hasanoğlan'ın masalları", "Hasanoğlan'da Çeyiz" vb. gibi incelemelerin bir bölümü *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yer aldı. Nafize Tuncay'ın (Öz), derginin 1. sayısında yer alan "Hasanoğlan Çamaşırlığında Bir İnceleme" yazısı bu ödevlerden biriydi. "Hasanoğlan'da Çocuk Bakımı" benim "bitirme deneme"mdi (tez). Yalnız bunlar değil, kendi köylerimizle, başka konularla ilgili araştırma ödevleri de veriyordu.

Dr. Yasa Enstitüde kalır, Ankara'ya çok inmezdi. Dersten sonra piposunu yakıp kantinde bir köşeye çekildiğinde ya da Lütfiye öğretmenle çeviriye daldıklarında bile başına üşüşür, sorularımızı sorardık. Bize demokratça davranırdı. İlgi duyduğumuz kimi sosyal olay ve olguları derslerde tartışmaya dönüştürür, bilimsel yaklaşımlar getirirdi. Eskiyen toplumsal değerlerin, geleneklerin zamanla nasıl eleneceğine parmak basardı.

Bir öğrenci köyünden dönerken müdüre bir sepet elma getirmişti. Müdür

birini alıp, "Ötekileri arkadaşlarına ikram et ya da dolabına koyup her gün birini ye" demiş. Arkadaşımız bunu bize anlattı. "Onurum kırıldı" diye üzülüyordu. Kimileri, "Üzülme, toplumbilim öğretmenimize soralım bakalım, müdürün bizim güzel geleneklerimizi böyle horlamaya hakkı var mı?" dediler şaka yollu.

Bir derste konuyu açtılar ciddi olarak. "Bu yapılabilir mi? Geleneğimizi hor görmeye hakkı var mı müdürün?" dediler. Gülümseyerek bize uzun boylu açıkladı. Böyle armağanların ilkel bir gelenek olduğunu, eskiden takas yerine geçtiğini, toplumlar geliştikçe ortadan kalkması gerektiğini, özellikle bizde bu tür armağanların köylüden kentliye, yoksuldan zengine daha çok aktığını, bunun feodal düzen alışkanlığı olduğunu vb. söyledi. "Arkadaşınız her gün elma yiyor mu ki bir sepetini müdüre versin?" dedi. O kadar elmanın kaç lira olacağını hesap etti. Maddeler para ettikçe bunların kalkacağını söyledi. Biz bir grup, toplumumuzun kadim geleneği olan "armağan verme" olgusunu sonuna kadar savunmaya kalktık. Ama onun bilimsel açıklamaları sorunu anlamamızı sağladı. Bu konuda araştırma ödevleri alanlar oldu.

Arkadaşım Maide Kiremitçi Koralay ile başımıza gelen başka bir olay için de ona başvurmuştuk Hasanoğlan çamaşırlığında bir genç kadınla tanışıp arkadaş olmuştuk. Adı Emin Kadın'dı. Kocası askerdeydi. Analığı ve babalığıyla birlikte kalıyordu. Onu hoş tutuyorlardı. Arada evlerine giderdik. Konuksever bir kadın olan analığı pekmez, turşu filan çıkarırdı. Bir gün Emin Kadın bize kocasına bir mektup yazdırdı. "Sakın kimse duymasın, burada ayıptır bu işler" dedi. Mektubu Hasanoğlan postahanesinden attık; kimseye söylemedik. Karşılığı gelince postacı babalığına vermiş. Evde kıyamet koptuğu gibi konu komşuya yayılmış. Emin Kadın anasının evine kaçmış bu yüzden. Yolda görümcesini gördük, "Sakın bize gitmeyin, anam babam size ateş püskürüyor" dedi. İki arkadaş ağlamaklı olduk.

İbrahim Yasa'ya koşup, "N'olur Emin Kadını ve bizi kurtarın" dedik. Hasanoğlan kahvesine sık sık gider köylülerle sohbet ederdi Yasa. Gidip bulmuş Emin Kadının babalığını. Konuyu açmış, "Bu gelenek Türkiye'nin binlerce köyünde yok, günün birinde burada da kalkacak, okulu bitiren kızlar yavuklularına, gelinler askerdeki kocalarına mektuplar yazacak. Öğrencilerim üzülüyor, gelinine de ayıp ediyorsun, bu işi sen boz" demiş. "Eğer kimse duymasaydı neyse, ama mektubu herkesin içinde kahvede verdi postacı, üstünde gelinin adı vardı, mahvoldum" demiş adam. Bir daha gidişinde Yasa kahvedeki köylülere de anlatmış, bu geleneğin hiçbir yerde sürmediğini. Köylünün onayıyla gidip gelinini eve çağırmayı kabul etmiş Emin Kadının babalığı. Bu sorun da dersimizin konusu olmuş, üstünde uzun tartışmalar yapmıştık.

Hasanoğlan bağnaz bir köydü. Enstitünün varlığı, öğrencilerin, yönetici ve öğretmenlerin gidiş gelişleri, özellikle yüksek bölüm öğrencilerinin araştırma amacıyla yaptıkları çalışmalar ve bunlardan doğan ilişkiler, Enstitünün çeşitli yenilikleri, onları yavaş yavaş etkilemekteydi. İbrahim Yasa'nın doçentlik tezi olarak hazırladığı "Hasanoğlan Köyü" araştırması, tüm bunları içine olan ilginç bir yapıttır.

Yabancı Dil:

"Köy Enstitülerinde yabancı dil derslerinin amacı, ileriye yönelik olarak, öğretmenlerin meslekleriyle ilgili bir metni sözlük yardımıyla okuyup anlayabilmelerini sağlayacak temel bilgileri kazandırmaktı."[12]

1., 2., 3. ve 4. sınıflarda haftada ikişer saat; 5. sınıfta haftada bir ders saati olarak Enstitü programında 5 yılda 414 saat yabancı dil dersi yer alıyordu. Enstitülerin ilk yıllarında uzman öğretmen bulunamaması nedeniyle yabancı dil derslerinin pek verimli geçmediğini yazıp söyleyenler var. Kuşkusuz bu doğru. Ama her Enstitüde değildi. Örneğin, Aksu'da gider gitmez karşılaştığımız ve büyük bir yenilik olarak bizi etkileyen bir dersti yabancı dil. Müdür Yardımcısı Ruhi Esin çok güzel Almanca bilir, çeviriler yapardı. Bize ders kitabı yanında, çevirdiği çocuk kitaplarının Almancasını da okutur, derslerini zenginleştirirdi. Ruhi Esin ayrılınca öğretmensiz kalmadık. Yerine bir uzman öğretmen geldi. Ama ondan yeteri kadar yararlanmadık belki. Bunun bir nedeninin bizden kaynaklandığını unutmamak gerekir. Ama Enstitülerdeki yabancı dil öğretimi sanıyorum ortaöğretim kurumlarından daha verimsiz değildi.

Yüksek Köy Enstitüsü'nde ise yabancı dil öğrenme olanağı çoktu. Öğrencilerin çoğunluğu bu olanaktan sonuna kadar yararlandı. İngilizce, Almanca, Fransızca olarak yer alan yabancı dil derslerinin çok iyi uzman öğretmenleri vardı. İngilizceye Prof. Saffet Korkut, İrfan Şahinbaş; Fransızcaya Vedat Günyol, Almancaya Prof. Niyazi Çıtakoğlu ve bir Alman bayan öğretmen gelirdi. Donanımlı bir yabancı dil odası vardı. Her üç dilden kitaplarla doluydu. Burası yabancı dile ilgi duyan öğrencilerce çok iyi düzenlenip herkesin hizmetine sunuluyordu. Ayrıca, birçok dil bilen Bella Kent adında bir genç eleman dil odası çalışmalarından da sorumluydu. Başvuran öğrencilere yardımcı oluyordu (Bella Kent, ayrıca bizim ritmik jimnastik öğretmenimizdi).

Bunlar dışında, öteki ders öğretmenlerinin de yabancı dil bilmeleri, öğrenciler için kaynak kişi sayısını çoğaltıyordu. Örneğin, Sabahattin Eyüboğlu, Türkçede olduğu kadar öğrencilere çeviri vb. çalışmalarda Fransızcasıyla da yardımcı oluyordu. Sosyoloji öğretmeni İbrahim Yasa, sürekli Enstitüde bulunduğundan, öğrenciler ondan dil yönünden de yararlanıyordu. Yemek öğretmenimiz Madam Stayer'le, Almanca pratiği yapabilirdik. Tonguç ve Enstitü Müdürü Rauf İnan Almanca bilen, çeviriler yapan kişilerdi. Ayrıca Enstitü orta bölümünde de birkaç yabancı dil öğretmeni vardı.

Yüksek Köy Enstitüsü'nde yabancı dilde ilerlemenin etkenlerinden biri de, öğrenmeye kesin kararlı öğrencilerin çok sayıda olmasıydı. Onlar yabancı dil derslerinin üstüne çok düşüyorlar, öğrenmekte oldukları dilde kitaplar, şiirler öyküler okuyorlar, çeviriyorlardı. Sınıfta masa arkadaşım Arif Gelen (sonradan özellikle roman çevirileriyle tanındı), Almancada benden çok ilerdeydi. Mehmet Başaran ve hastalığı nedeniyle bir yarıyıl kaybederek bizim sınıfta öğrenimini sürdüren Sami Akıncı (sonradan hukuk profesörü oldu) gibi birçok kişi iyi birer Almanca okuruydu. Süleyman Adıyaman vb. öğrenci İngilizcede, İsa Öztürk, Rasim Köktürk, Nafize Tuncay Fransızcada oldukça ileriydiler. Bunlardan kimilerinin *Köy Enstitüleri Dergisi* sayılarında birçok çevirileri bulunu-

yor. Aşağıda bir bölümünün başlıkları ve yayımlandıkları sayı yer alan bu ürünler, gerek çeviri olarak, gerek kendi alanlarına kattıkları bilgiler olarak değerlidir. Bugünkü yüksek öğrenimle karşılaştırıldığında bu değer daha iyi anlaşılıyor:

Öğrenci	Dergi	Yazı
Süleyman Adıyaman	1	Yüksek Köy Enstitüsü'nde Yabancı Dil (Türkçe)
		Gül (İngilizceden çeviri)
Mustafa Top		Yolunu Değiştiren Nehir (İngilizceden çeviri)
		Arzın Değişen Yüzü (İngilizceden çeviri)
Fahri Duman		Çekirge
		Bir Deprem (İngilizceden çeviri)
Sami Akıncı	2	Efendi ile Uşak (Almancadan çeviri)
Süleyman Adıyaman		Toprak Nitrojeni (İngilizceden çeviri)
Mustafa Sarıkaya		Toprak ve Su (İngilizceden çeviri)-
Rıza Dönmez	4	Vitaminli Besinler (İngilizceden çeviri)
Niyazi Başkaya		Patateslerde Kabuk Lekesi (İngilizceden çeviri)
İsa Öztürk		Cumhuriyet İdaresinde Eğitim (Fransızcadan çeviri)
Rasim Köktürk		Zencilerin Esaretine Dair (Fransızcadan çeviri)
Mehmet Cihangir	5	Tabiat Kanunları (Fransızcadan çeviri)
İsa Öztürk		Hürriyetin Ne Olduğu (Fransızcadan çeviri)
Fahri Toplu		Dinde Tolerans (Fransızcadan. çeviri)

Derslerin uzman elemanlarca verilmesi, öğrencilerin sürekli etkin durumda ve istekli olması, araştırma, inceleme ve iş yöntemine dayanması nedeniyle hepsi verimli geçerdi. Dönemin tüm yüksek öğrenim kurumlarında Devrim Tarihi ve Cumhuriyet Tarihi okutuluyordu. D.T.C. Fakültesi'nden gelen tarih profesörü Halil Demircioğlu, başka yüksek okul ve fakültelere de giderdi. Aynı sorularla yaptığı sınavlardan bizim okulun verdiği yanıtların kendi için mutluluk kaynağı oldoğunu söylerdi. Coğrafya doçenti Ferruh Sanır, çoğunlukla gezi inceleme ve araştırmalara dayandırırdı derslerini. Bitkibilimci Hikmet Birand'ın gezileri çok başka olurdu. Ot toplattırır, Latince adlarını öğretir, koleksiyonunu yapmamızı isterdi. Yaz gezilerinden başka, böyle çevre gezileri de yapılırdı. Birçok bölüm arasında ortak olan matematik derslerinde, trigonometri, ticaret aritmetiği, yüksek aritmetik vb. konuları yer alırdı. Matematik öğretmeni Halit Ziya Kalkancı "Ön öğrenmelerin zayıf olması diye bir şey tanımıyorum, matematik kafayı çalıştırma işidir" diyerek bizi sıkıştırır, her şeyi öğrenmemizi isterdi. Başarımız karşısında bile eleştiri getirir, ama bu bizi kırmazdı.

Kol Dersleri ve Çalışmaları:

Ortak dersler, uzmanlaşmak için ayrıldığımız kimi dallar arasında da vardı. Bunlar (X) işaretli olanlardır. Örneğin, "uygarlık ve sanat tarihi" dersi, gü-

zel sanatlar kolu, yapıcılık kolu, köy ev ve el sanatları kollarının ortak dersleriydi. Ancak öğretmen, konuların üstünde her dalın amacına uygun olarak dururdu.

Güzel Sanatlar Kolu: Hasanoğlan'da en çok etkisi görülen alandı. Çalışmaları ve etkinlikleri yalnızca bölüm içinde kalmaz, uygulama okulundan yüksek bölüm öğrencilerine kadar yayılırdı.

Bu dal, güzel sanatların tüm bölümlerini içine alarak kurulmuştu (müzik, resim, heykel, tiyatro, opera vb.) Böyle olması Enstitü sisteminin gereksiniminden kaynaklanıyordu. Amaç sanatçı yetiştirmek değil, Enstitülere güzel sanatlar eğitimi ve kültürünü yayacak öğretmenler, ilköğretime sanat danışmanları yetiştirmekti. Bu yolla, çağdaş güzel sanatlar etkinlikleri kırsal kesime akıtılacaktı.[13]

Bu kolun dersleri: 1) Müzik, 2) Tiyatro, 3) Uygarlık ve sanat tarihi, ünlü sanat yapıtlarını inceleme (X), 4) Ulusal oyunlar ve ritmik cimnastik (X), 5) Resim ve modelaj olarak saptanmıştı.

Müzik ve tiyatro daha çok öne çıkıyordu. Uygulama çalışmaları orta ve yüksek bölümün öteki öğrencileriyle yapılarak birçok etkinliği onların da öğrenmesi sağlanıyordu. Hazırladıkları çalışmalar herkese açıktı. Derslerin bir bölümünü Ankara Konservatuvarı'nda yaparlar, cumartesi günleri konser dinlemeye giderlerdi. Ünlü müzikçiler, tiyatrocular öğretmenleriydi. Ahmet Adnan Saygun Atatürk Oratoryosunu Dil Tarih'te ilk kez söylettiğinde dinleyici olarak biz de gitmiştik. Tüm Ankara oradaydı sanki. Saygun, bizim güzel sanatlar kolundan Yıldız Kırktepeli'nin konserden sonra sunduğu Hasanoğlan çiçeğini, öğretmenleri olarak bağrına basmıştı.

Âşık Veysel, Hasanoğlan'da bir "çobanyıldızı"ydı. Ruhi Su ayrı bir okuldu! Onun ezgileri, türküleri, Anadolu'nun derinliklerinden akıp gelen gür kaynak suları gibiydi. Faik Canselen, "Askerin Türküsü", "Rüzgâr" ve "Dağlar" gibi şarkılarıyla ayrı bir ses getirirdi Enstitüye. Şan öğretmeni Aydın Gün, Batı'ya açılan pencerede, kimileyin kendi ezgilerimizi en güzel şekliyle uyarlayarak okur, öğretirdi.

Müzik çalışmalarında armoniye önemle yer verilirdi. Çok sesliye alıştırmak, armoni denemesi yapmak, halk türkülerini güzelleştirerek topluma yaymak bu bölümün amaçlarından biriydi. Öğrencilerden Şevki Aydın'ın "Bitirme Denemesi" olarak armonize ettiği "Mavilim", "Halay Başı" ve "Deriko" türküleri *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin 4. sayısında yer alıyor (s. 112). Sözlerini Başaran'ın yazdığı "Pınar" adlı lied de bu deneme içinde görülüyor. Müzikte bu tür çalışmalarda başarı sağlayanlardan biri Hüseyin Küçükçakar'dı. Özgün besteler yapardı. Önemli bir besteci olması bekleniyordu.

Güzel sanatlar çalışmaları arasında tiyatro da önemli bir yer tutardı. Ders etkinliği olarak, bölüm öğrencileri orta ve yüksek kısım öğrencilerine birer oyun çalıştırıp bunları açık hava tiyatrosunda oynatırlardı. Örneğin, Abdullah Ön, Enstitü 4. A kümesi öğrencileriyle yazdıkları "Bizim Köy" oyununu aynı sınıf çocuklarına açık hava tiyatrosunda oynatmış; Mehmet Yelaldı (Arseven),

Mahir Canova'nın yönetiminde Shakespeare'in *Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası*'nı yüksek ve orta kısım öğrencilerinden bir gruba hazırlatmış, bu oyun İnönü'nün de bulunduğu 1945 "17 Nisan"ında sergilenmişti. (Ben bu çalışmanın kadın baş oyuncusuydum. Ama kendi hesabıma güzel oynayamadığımı anımsıyorum.)

Güzel sanatlar bölümünün önemli etkinliklerinden biri de Ankara'dan ünlü sanatçılar çağırıp, onlardan hepimizin yararlanmasını sağlamaktı. Tiyatro, konser ve konferans olarak bu etkinlikler Enstitüde büyük bir kültür zenginliği yaratırdı. Bunlardan biri çoğumuzun unutulmaz anılarımız arasında yer almıştır:

Bir pazar günüydü sanıyorum. Öğle yemeğinden sonra arkadaşlarla kırlara açılacakken güzel sanatlar bölümünden biri koşup geldi, "Gitmeyin, konser var" dedi. Kantine doğru giden grubun içinde uzun boylu siyah giysili olanını gösterdi. "Konseri o verecek, Devlet Senfoni Orkestrası'nda iyi bir kemancı" dedi. Tüm orta ve yüksek bölüm öğrencileri, bu işler için salon olarak da kullanılan büyük yemekhanede toplanmıştı. Kendimize önlerde bir yer kapıp oturacağımız sırada keman öğretmenimiz Şükrü Arseven, elinden tuttuğu küçük bir kızla yanıma geldi, "Küçüğü tuvalete götürür müsün lütfen, yerini ben beklerim" dedi.

O gün küçük kıza yaptığım hoyratlığı hiç unutmam. Elinden tuttuğum gibi yönetim binasındaki tuvalete uçarcasına koşturdum. "Çabuk çık, konseri kaçırırız" dedim. Bu arada adını, okulunu, sınıfını sordum. Adı Suna'ymış. Saracoğlu ya da Namık Kemal İlkokulu üçüncü sınıfındaymış sanıyorum. Tuvaletten çıkınca, gene kolundan tutup aynı hızla koşturdum çocuğu. Yanımda keklik gibi sekiyordu ince bacaklarıyla. Ponponlu beyaz çorapları, atkılı ayakkabıları vardı. Onu öğretmene teslim edip, soluk soluğa yerime oturdum.

Bir süre bekledik "uzun boylu" kemancıyı. Ama biz onu beklerken başka bir görüntü çıktı. Tuvalete götürdüğüm küçük kızı Şükrü Arseven gene elinden tutmuş, öbür elinde bir oyuncak keman, getirdi ortaya. Küçük kız, konsere kadar bizi oyuncak kemanıyla oyalayacaktı. Herkesin suratı biraz değişti. Ama birden hepimiz şaşkına döndük.

Şükrü Arseven kemanı küçük kıza verip kenara çekildi. Oyuncak keman, biraz önce hoyratça asıldığım incecik kollar arasında birden sihirli bir kutu oluverdi. Her bir parmağı sanki tanrısal bir güçle gidip geldi tellerin üstünden. Öbür eli insan organı olmaktan çıkıp küçük yayla bütünleşmişti. Bach'tan, belki Mozart'tan ezgiler dökülmeye başladı sihirli kutudan. Salonda "çıt" çıkmak şöyle dursun, soluk bile almıyordu kimse. Bir noktaya bakarken taşlaşmış bir insan yığını olmuştu topluluk. Sanki soluk alınırsa, küçük bir kıpırtı olursa, masallardaki gibi uçup gidecekti küçük kız; sanki düş bozulacaktı. Ama gördüğümüz, duyduğumuz düş değil, hayal değil, bir gerçekti. Çoğunluk onun çaldığı parçaları biliyorduk. Küçük Suna Kan, küçük kemanıyla, bir bölümü güzel sanatlar kolunda olan 200 kadar yüksek kısım ve 1.000 kadar orta kısım öğretmen adayına, inanılması zor, dev bir konser vermişti o gün. Aramıza bir bomba düşmüş gibiydi. Güzel sanatlar öğrencilerinin morali bozulmuş, uzun

süre çalmaya elleri varmamıştı. Ben de Şükrü Bey'den almakta olduğum özel keman dersini o gün bıraktım. Sonra Tonguç'a anlattılar öğrenciler bu olayı. O zaman daha "Suna Kan" adı yoktu. "Olur mu öyle şey. Onlar sanatçı olacaklar. Ama sizlerin göreviniz daha önemsiz değil" demişti Tonguç.

Başka bir gün konservatuvara gittiğimizde, İnönü'nün de bulunduğu o konserde, 4-5 yaşlarında saçları lüleli bir kızı piyanonun önüne oturtup, boyunu yükseltmek için, taburesine minder koydular. O küçük parmaklarını oynar gibi piyanonun üstünde gezdirince, bizim parmağımız ağzımında kalmıştı. Bir konser veriyordu. O küçük kız da dünya çapında ünlü sanat kadınımız İdil Biret'ti.

Bu ünlü sanatçıları küçük yaşlarında görmemiz, dinlememiz, değerli müzik yönetmeni Gürel Aykal'ın babasının Çifteler Köy Enstitüsü müzik öğretmeni olması, yukarda adı geçen kültür ve sanat adamlarımızın birikimleriyle beslenmemiz, yalnızca bir rastlantı değil, bu kurumlarda güzel sanatlar kültürüyle ne kadar iç içe yaşandığını da gösteriyordu kuşkusuz.

Teknik Sanatlar Kültürü:

"Madencilik kolu" ve "yapı kolu", Enstitülerin ve köyde eğitimin teknik sanatlar alandaki elemanlarını yetiştiriyordu.

Maden kolu dersleri: 1) Teknoloji, 2) Teknik resim (X), 3) Tesisatçılık, 4) Pratik kimya, 5) Teknik tarihi ve artistik maden işleri olarak yer alıyor programda.

Bu bölümleri seçenlerin çoğunluğu Enstitüde bu alanlarda ilgi ve yeteneklerini gösterenlerdi. Örneğin madencilik kolunda Hasan Gülün, Mustafa Saatçi, Süleyman Alkan, Remzi Ertem, vb. daha Enstitü öğrencisi iken işlerinin, alanlarının uzmanı olmuşlardı. Motorculuk, araba kullanma, elektrikçilik işleri zorunluydu. Köy Enstitülerinde bu alanlarda çekilen güçlükleri gidermek için artık çevreden eleman aramak yerine, Yüksek Köy Enstitüsü'nden bu işin uzmanı öğrencilerden bir ekip, ya da bir iki kişi gidip, işleri yerinde yoluna koyup geliyordu. Yeni kurulan Enstitülerin santrallarını, elektrik tesisatı vb. işlerini yapıp dönüyorlardı. Hasanoğlan'ın ilgili işleri de onların varlığı ile kolaylaşıyordu. Bu bölüm öğrencileri, kendi bölümleri dışındaki öğrencilerin, direksiyon kulanmak vb. isteklerine yardımcı olurlardı. Tonguç onların her birine, temel eğitime tekniğin girmesini yerleşmesini sağlayacak uzman elemanlar olarak bakıyor, öyle yetişmelerine özen gösterilmesini istiyordu. Kimi Enstitü öğretmeni, kimi teknik sanatlar danışmanı vb. görevler alacaklardı.

Yapıcılık kolunun dersleri: 1)Mimarlık bilgisi, 2) Zirai yapıcılık, 3) Teknik resim (X), 4) İç süslemeciliği (X), 5) Sanat ve uygarlık tarihi(X) olarak yer alıyor.

Bu alanın programı, teknik alanın bir kolu olarak, Enstitülerde yapıcılık işleri, köylerde okul yapımı ve denetlenmesini, onlara rehberlik edilmesini amaçlayan eleman yetiştirmek için düzenlendiği görülür. Yapı kolunun kimi dersleri güzel sanatlar bölümü ile, kimi dersleri maden koluyla ve köy ev ve el sanatları koluyla ilgisine göre ortaktı. Maden kolunda olduğu gibi daha Enstitüde iken yapı işlerinde uzmanlaşmış öğrencilerin bu bölümü seçtikleri anlaşı-

lıyor. Örneğin, Çifteler'de, küçük yaşta, ustaca duvar yaparken Tonguç'un fotoğrafını çektiği Abdullah Özkucur, yüksek kısımda bu kolun öğrencisi olmuştur. Yapı kolu öğrencileri, gerek Hasanoğlan'da gerek öteki Enstitülerde, stajlarında ve ataması yapıldıktan sonra birçok yapı işleri içinde çok yararlı görevler yapmışlardır. İsmail Koralay, Enver Ötnü, Ekrem Ula, Cesarettin Ateş, Mehmet Öztürk gibi öğrenciler bu bölümden anımsayabildiklerim.

Yapı kolu, güzel sanatlar koluyla işbirliği içinde Hasanoğlan'ı heykellerle donatmıştı. Bu işin rehberliğini öteki kol öğretmenleriyle birlikte Sabahattin Eyüboğlu'nun yaptığı biliniyor. Onun önerisi ile önce İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde ünlü heykeltraş Nusret Suman, Enstitüye konuk öğretim üyesi olarak gelip her iki kolun öğrencilerine bir süre ders veriyor ve uygulama yaptırıyor. Akademiden getirilen büstler, heykeller, rölyefler üzerinde bilgiler veriyor. Bunlar Suman'ın armağan ettiği Mimar Sinan, Mithat Paşa, Barbaros Hayrettin, Namık Kemal, Fatih, Atatürk, İnönü büstleri ve 10 kadar heykeldir. Trenle İstanbul'dan Enstitüye taşınmıştır. Amaçlardan biri öğrencilerin bunları çoğaltması, öteki Enstitülere ve köy okullarına dağıtılmasıdır. Ancak önce Hasanoğlan'ın bahçesi, açık hava tiyatrosu, kantin vb. yapılar bu heykel, rölyef ve büstlerle güzelleştirilmiştir.

Bu çalışmalar içinde yapılanların daha ilginç olanı "Tohum Eken Adam" heykelinin ortaya çıkmasıdır. Suman, Abdullah Özkucur'un eline bir karavana verip tohum eken köylü gibi durduruyor, bundan plastrinle küçük bir model çıkarıyor. Öğrencilerden Ekrem Ula, Mustafa Barış, Enver Ötnü, İsmail Koralay, Abdullah Özkucur, bu modelin iki metre büyüğünü telden yaparak, Enstitü girişinde demiryoluna yakın tepeye bir metre yüksekliğinde yaptıkları tabanın üstüne iskeleti kuruyorlar. Bunun üstüne alçı vurarak "Tohum Eken Adam" heykelini ortaya koyuyorlar. Bununla ilgili, altının büyütülüp müze olması Tohum Eken Köylü Heykeli vb. tasarılar var. Ancak yarım kalıyor.[14]

Köy Ev ve El Sanatları:

Bu kola yalnızca kızlar alınıyordu. Adından da anlaşıldığı gibi, bir yandan modern biçki dikiş nakış vb. işler öğrenirken bir yandan da köylerin el sanatları üstüne araştırmalar yaparak, yeni yöntemlerle modernize ederek zenginleştirmek ve kullanmaya sunulmak amacı güdülüyordu. Amaçlarından biri de çocuk bakımı, yemek işleri, ev yönetimi konusunda köylü kadınları etkileyecek, Enstitü programını bu yönden geliştirecek çalışmalar yapmaktı.

Programında şu dersler yer alıyor: 1) Köy ev ve el sanatlarında kullanılan ham maddelerin iş bilgisi, 2) Besin ve doku maddeleri kimyası (X), 3) Teknik resim (X), 4) Çocuk bakımı (X), 5) Biçki-dikiş-nakış, dokumacılık, örücülük, 6) İç süslemeciliği (X).

Burada yer almayan uygarlık ve sanat tarihi dersleri ile ulusal oyunlar, ritmik cimnastik ve matematik, öteki kollarla birlikte görülüyordu.

Öğretmenlerinin bir bölümü Kız Teknik Öğretmen Okulu'ndan gelirdi. Dikiş öğretmeni Rebia İren Fransa'da eğitim görmüş, ama Köy Enstitülerinin amacını anlamış biriydi. Derslerinde bu amaca yer verirdi. Başka bir öğretmen,

pasta öğretir, terazi ile ölçtürürdü. Alman yemek öğretmeni Madam Stayer daha pratik ve gerçekçi davranır, ekonomik yemekler yaptırırdı. Daha önemlisi, öğrenmek amacıyla yapılan yemeklerin, rastgele değil, bir yerde kullanılması gerektiğini okul yönetimine bildirmiş, revir yemeklerinin bu derste yapılmasını üstlenmişti.

Kol derslerimizin birkaçını başka bölümlerle yapıyorduk. Örneğin "sanat tarihi" ve "iç süslemeciliği"ne yapıcılık kolu öğrencileriyle birlikte girerdik. İç süslemeciliğinin amacı köy yapılarının, evlerinin süsleme işleriyle ilgili geçmişin birikimlerini toplamak ve günümüz için yenileştirmekti. Ders öğretmenimiz Hakkı İzzet, Gazi Eğitim'den geliyordu. Orda, ilk olarak Almanya'ya gönderilip dönüşlerinde Tonguç'la resim-iş bölümünü kuranlardandı. Dersleri çoğunlukla uygulamalı yaptırırdı. Türk iç süslemeciliğinden, motiflerinden uyarlayarak, esin alarak yaptığımız süslemeleri, su yollarını gerekli bir yere uygulatırdı. Kantinler, yemekhaneler, konuk evi, vb. yapılar, bizim motiflerimizle süslü olurdu. Kimi öğrencilerin süslemeleri çizgilerinden anlaşılırdı. Ekrem Ula, eski çini süslemelerine benzer ilginç motifler üretirdi. Çalışmalarımızı önce araştırıyor, sonra çiziyor, şablonlarını çıkarıp bir yapının duvarına uyguluyorduk kendi yarattığımız süslemeleri.

Bir çalışmamızda yönetim binasının giriş katını motiflerimizle süslemiştik. Merdivenlere "su yolu" yapmıştık. Bitirince aramızda "en güzel" seçimine geçtik. Öğretmen Maide'nin motifini tutmuştu. Öğrenciler benimkini beğeniyor, öğretmenle tartışıyorlardı. Biz iki arkadaş birbirimizikini beğeniyorduk.

Biz orada çalışırken Tonguç geldi. Yaptıklarımızı gördü. Öğrenciler "hangisinin güzel" olduğunu ona da sordular. Döndü dolaştı, hepsini tek tek beğendikten sonra benim motifimin önünde durdu. "Bu senin mi?" dedi beni arayarak. Nasıl anladı diye hepimiz çok şaşırdık. "Anlaşılmayacak ne var. Akdeniz'in dere kenarlarında, dağında taşında biten zakkum çiçeklerinin pembeleri, yeşilleri değil mi şu renkler?" diye açıkladı. Öğretmenimiz Hakkı İzzet, "Bunlar sizin sanat eğitimcisi olduğunuzu unutuyorlar efendim" dedi. O gidince hepimizin renklerini, motiflerini böyle bir bakış açısıyla değerlendirmeye başladık. Başka bölümlerden öğrenciler çağırıp, onlardan motiflerin sahiplerini bulmalarını istedik.

Tarım Alanı Uzmanlığı Kolları:

"Tarla bahçe tarımı kolu", hayvan bakımı kolu", "kümes hayvancılığı kolu", "tarımsal işletme ekonomisi kolu", bu alanla ilgi elemanları yetiştiren ayrı dallardı. Öğretim elemanlarının çoğu, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden gelen bilim adamlarıydı. Bu kolların da derslerinin bir bölümü ortaktı. Ama her kolun uzmanlaşacağı ayrı dersleri vardı. Çoğunlukla alanın bilimsel bilgileri öğretilmekle birlikte, derslerde Enstitünün ve öteki Enstitülerin ilgili alanları onların her zaman uygulama ve araştırma ortamıydı.

Tarla bahçe tarımı kolu dersleri: 1) Tarım bilgisi ve tarihi, 2) Botanik ve toprak biyolojisi. 3) Mineroloji ve ziraat kimyası (X), 4) Ekonomi ve koopera-

tifçilik (X), 5) Ekonomik coğrafya (X), 6) Arazi ölçme bilgisi ve ticaret aritmetiği (X).

Hayvan bakımı kolu programı: 1) Zootekni, 2) Biyoloji (X), 3) Kalıtım ve sağlık bilgisi, 4) Hayvan yemleri bilgisi, çayır ve meracılık.

Kümes hayvancılığı kolu dersleri: 1) Kümes hayvanları bakımı, 2) Biyoloji (X), 3) Çocuk bakımı (X), 4) Yemek pişirme, 5) dikiş-biçki (X), 6) Besin maddeleri kimyası (X).

Tarımsal işletme ekonomisi kolu dersleri: 1) Zirai üretim aletleri, taşıma ve çekme araçları ve bunların iş bilgisi, 2) Ziraat makineleri ve motorları, 3) Ekonomik coğrafya (X), 4) işletme ekonomisi, 5) Ticaret aritmetiği ve arazi ölçme bilgisi (X), 6) Ekonomi ve kooperatifçilik.

Bu dalların özelliklerine göre laboratuvar, seminer, işlik, mutfak, tarla, bahçe, çayır, mera, ahır ve ağıllarda çalışmalar yapılıyordu. Ancak, botanik, biyoloji, genetik, ekonomi, matematik vb. dersler sınıflarda ilgili öğretim elemanlarının yöntemleriyle yapılırdı. Öğrencilerin alanlarıyla ilgili araştırmaları için gerekli araştırma teknikleri ve planları ilgili öğretim elemanlarınca öğrencilere veriliyordu. Gerek Enstitü öğretmeni olarak, gerek köy bölge okullarının kurulması ve denetlenmesinde bu kolları bitiren öğretmenleri önemli görevler bekliyordu.

Görüldüğü gibi Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki genel kültür dersleri ve uzmanlaşma alanları dersleri, Tonguç'un köyde eğitime ve Türkiye'de temel eğitime getirmek istediği yeni içeriğin akademik düzeydeki programıdır. Bu program, genel kültür ve bilim dersleri yanında, güzel sanatlar kültürü, teknik sanatlar kültürü, ev ve el sanatları ile tarım kültürü ve sanatlarını da kapsar. Böylece Köy Enstitüleri ve köyde eğitim çalışmalarında yapılanlar bilimsel temellere oturtuluyor ve konunun üst düzey elemanlarının yetiştirilmesi programı önemle uygulanıyordu. Bu nedenle Tonguç, Yüksek Köy Enstitüsü'nü davanın beyni ve kalbi olarak görmüş, orası çökerse, Enstitülerin de olumsuz yönde değişip okullaşacağını söylemiştir.

Köy Enstitüleri Dergisi:

Enstitülerde ve Yüksek Köy Enstitüsü'nde dersler, gerçek işlere ve araştırmalara dayandığı için çeşitli uzantıları olan birçok çalışmalar gerekirdi. Bunların başında etüt, okuma, seminer ve "yazma" gelirdi. Kuşkusuz "yayıma hazırlama anlamında bir yazma" olmalıydı. Belli etüt saatlerinin dışında her yerde öğrenciler araştırma çalışmalarını uzatabilirdi. Her kolun öğrencileri kendi bölümlerinde istedikleri kadar çalışabilirlerdi. Yüksek bölüm kitaplığı, değme üniversitede yoktu. Öğrenciler orada oturabilirler, kitap alırlar verirlerdi. Botonik laboratuvarı da böylesine yararlanılıp çalışma yapılabilecek bir yerdi. Orası da durmadan işlerdi. Öğrencilerin aldıkları çalışmalar üstüne sık sık seminerler verilirdi her kolda.

Bu etkinliklerden biri *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin çıkarılmasıydı. Sabahattin Eyüboğlu'nun rehberliğinde çıkarılan ve öğrenci ürünlerini içeren bu dergi, tüm Enstitülere çok sayıda ulaşan, öğretmen ve öğrencilerce aranan bir yayın-

dı. Dergi Kolu öğrencileri yılda bir kez, öğrencilerce seçilen 5 üye ve 2 yedek üyeden oluşurdu. Yazıları tüm Enstitülerden gelenler arasından seçilirdi.

Sabahattin Eyuboğlu'nun bir grup öğrenciyle hazırladığı taslakta derginin amaçları şöyle açıklanıyor:

Öğrencilerin derslerde, laboratuvarda, kırda, bayırda, çeşitli gezi gözlem ve incelemeleri olacaktır. Bunların sonuçlarını konuşur gibi toparlayıp yayınlayarak, dergide herkesin yararına sunulması. Yurdun yeraltı, yerüstü kaynakları, köyüyle kentiyle, masalları, halk türküleri vb. folklor birikimlerinin dergi yoluyla toplanması. Yedi coğrafya bölgesini kapsayan 20 Enstitünün topladığı materyalden Yüksek Köy Enstitüsü'nde bir arşiv oluşturulması. Dergi aracılığıyla Enstitüler arası iletişimin güçlendirilmesi. Öğrencilerin bu yolla düşün üretmeye, ürettiğini yazmaya, yayınlamaya, kendini yetiştirmeye yönelmesi; üretme, yaratma, paylaşma alışkanlığı kazanması vb.[15]

Dergi kolunda çalışanlardan Ali Dündar, Özkucur'un mektubuna verdiği yanıtta şunları söylüyor bu konuda:

"Dergi odası küçük bir kitaplıktı. Enstitülerden gelen yazılar burada birikiyor, okunup değerlendiriliyor, yayıma hazır duruma getiriliyordu. Bizim çalışmalarımızla 8 sayı çıkarıldı. Son 7-8. sayı, 1947 tarihlidir. Enstitü öğrencileri bu dergi yoluyla yazmayı deneyerek, el işçiliğinden kafa işçiliğine yöneliyor, Enstitü iş ilkesi burada da kendini gösteriyordu (*Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü*, s. 390).

Bir sayısı ortalama 150 sayfa olan derginin birinci bölümünde "İncelemeler" yer alıyor. Bunlar daha çok Yüksek Köy Entitüsü öğrencilerinin derslerde aldıkları araştırma ödevleridir. Ya da özgürce seçtikleri araştırmaya dayanan gerçek incelemeler; ikisi de 2. sayıda yer alan, "Köyümde Gül Derimi" (Fatma Dicle) ve "Bitki Toplama ve Kurutma Yöntemi" (Ali Yılmaz) gibi.

"Enstitü Çalışmaları" başlığını taşıyan ikinci bölümde çeşitli Enstitüden gelen bin bir güzellikte öyküler, şiirler, denemeler, yabancı dillerden çeviriler, kitap özetleri, gezi yazıları vb. edebiyat yazıları yer alıyor. (Bunlardan kimi örneklere bu çalışma içinde yer verildi.)

Üçüncü bölümde ise "Enstitü Haberleri" yer alıyor. Ancak oradaki haber günlük "sansasyon" haberleri değil, Enstitü çalışmalarını yansıtan, sayılara belgelere dayanan haberlerdir. Ne kadar toprak işlenmiş, kaç hayvan yetiştiriliyor, kaç ağaç dikilmiş, ne kadar ürün kaldırılmış vb. Bu haberler Enstitülerden bakanlığa gelen raporlardan alınıyor. Ayrıca Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinin iş süslemeciliği dersinde yaptığı çeşitli motif ve su yolları dergiyi süslüyor.

Derginin tüm sayılarında toplam 110 öğrencinin yazısı bulunuyor. Ancak 1947'de çıkan 7-8. sayılarda birkaç öğretmen yazısı ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencisi Selâhattin Ertürk'ün bir şiirinin de yer aldığı dikkati çekiyor. Derginin çeşitli sayılarında birden çok şiiri ve yazısı olan Enstitü öğrencileri şunlar:

Mehmet Başaran	7	Rahim Ünüvar	3	Fakir Baykurt	2
Ali Dündar	6	Veli Demiröz	3	Mehmet Gökdemir	2
Talip Apaydın	5	Mustafa Sarıkaya	3	Emin Kesler	2
Süleyman Karagöz	5	Rasim Köktürk	3	Turan Aydoğan	2
Osman Darıcı	4	Nafize Tuncay (Öz)	2	Turan Yiğit	2
Haşim Kanar	4	Sami Akıncı (Çev.)	2	Mehmet Öcal	2
İsa Öztürk	4	Abdullah Ön	2	Ümmü Altan	2
Rıza Dönmez	3	Hüseyin Elmasyazar	2	Ali Yılmaz	2
Süleyman Adıyaman	3	Mustafa Top	2	Muhittin İlhan	2
Hüseyin Sezgin	3	Cenan Kırım	2		

Dergi kolunun yaptığı bir görev de kültür programları düzenlemekti. Kitap tanıtma ve tartışmaları, şiir geceleri vb. etkinlikler düzenlenirdi. Bunlara daha çok Sabahattin Eyüboğlu rehberlik eder, Ankara'dan kültür ve sanat adamları gelirdi. Gerek öğrencilerin aralarında yarattıkları, gerekse konukların gelmesiyle oluşan kültür havasının, orada yetişmekte olan gençlik için bilinçlendirici yönleri olurdu. Bir gün, Cahit Sıtkı Tarancı, Cahit Külebi, Can Yücel, Orhan Veli, Yaşar Kemal vb. kişiler gelmişler, şiirlerini okumuşlardı.

Yurt İnceleme Gezileri:

"Yüksek Bölüm eğitimbaşı Hürrem Arman, 25 Nisan 1945 Çarşamba günü akşam okuma saatinde 3. sınıfın salonuna gitti. Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da 20 günlük yurt gezisine çıkılacağını söyledi. Özellikle kol dersleriyle ilgili konularda incelemeler yapacakları için illerin seçiminde ilgili öğretmenleriyle konuşarak gezi planlarını yapmalarını söyledi. 'Tarla bahçe ziraati kolunda olanlar, Eskişehir, Konya, Adana illerinde inceleme yapmak isteyebilirler. Güzel sanatlar kolu, İstanbul, Bursa yörelerine gidebilir. 1. ve 2. sınıf arkadaşlarınızı da toplayıp, üç beş ili içine alacak biçimde gezi planınızı yapın. Unutmayın, bu bir yurt inceleme gezisidir. Derslerinizin konusudur. Bu gezi sırasında her kolun öğrencileri 60-70 km. yol yürümekle, 1-2 Köy Enstitüsü görüp incelemekle yükümlüdür' dedi. Hazırlanacak plana göre yol giderlerinin hesaplanıp yola çıkış tarihinin saptanacağını söyledi.[16]

Bir yandan gezi planı, öte yandan başka hazırlıklar yapılırdı. Sırt çantaları, yazlık gömlek vb. giysileri dikmek her yıl kızlara düşerdi. Hızla çalışıp geziye yetiştirirdik. Bunun karşılığını bize gezi parası olarak öderlerdi.

Bu geziler, o günlerin öğrencisi olarak bizler için büyük bir olanaktı. Çeşitli yurt köşelerini görmek, tarihsel, sosyal kültürel ve coğrafi özelliklerini tanımak, öteki Enstitülerde kalmak, kolay ele geçmeyecek fırsatlardı.

Yukarda sözü edilen yılın gezi programları, *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin 3. sayısında yer alıyor (s. 465). Bunlardan, hayvan bakımı kolu, kümes hayvancılığı kolu, köy ev ve el sanatları kolları ortak gezi dönüşü raporu şöyle:

"Öğretmenleri Haydar Bağda (Botanikçi) ile geziye çıkmışlar, aşağıdaki programı uygulamışlardır.

"İstanbul: Yeşilköy Tohum İslah İstasyonu, Halkalı Ziraat Okulu, Büyükdere Fidanlığı ve Meyvecilik İstasyonu, Büyükdere Tekel Kibrit Fabrikası, Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camisi, Beykoz Cam Fabrikası ve Kundura Fabrikası.

"Bursa: Merinos Fabrikası, İpek-İş, Konserve Fabrikası, Ziraat Okulu, Karacabey Harası, Ulucami, Uludağ, gezilerek Arifiye Köy Enstitüsü'ne dönülmüştür. Daha Sonra Eskişehir Dry Farming ve Şeker Fabrikası gezilip Çifteler Köy Enstitüsü incelenmiş, 6 Temmuz 1945'te Hasanoğlan'a dönülmüştür."

Bu gezi grubunda ben de bulunuyordum. Bitkibilim profesörü Hikmet Birand'ın asistanı olan Haydar Bağda, iyi bir botanikçiydi. Çantalarımız sırtımızda, şapkalarımız başımızda, Ankara'dan yola çıktığımızda, sanki keşfe gidiyor gibiydik. Trende sabahleyin, "İzmit'e geliyoruz, biraz sonra denizi göreceksin" diye takılıyorlardı denizi ilk kez göreceklere. Sapanca'dan geçerken, Sivaslı Refika Bıldırcın'ı (Eker) kandırmak istediler "Burası deniz" diye. O baktı, çevreyi kolaçan etti, "Hayır, burası Sapanca Gölü" dedi. Daha sonra heyecanla trenin penceresine sıralandı denizi görmek isteyen birçok kişi.

İstanbul'u gezerken Haydarpaşa Lisesi'nde kaldık. İlk yaptığımız işlerden biri Valdebağ Prevantoryumu'nda yatan arkadaşlarımızı görmek oldu. Beykoz Kundura Fabrikası'nda bize verilen postalların nasıl yapıldığını inceledik. Büyükdere Fidanlığı'nda eski öğretmenimiz bizi sevgiyle karşıladı. O günlerde İstanbul küçük ve güzeldi.

Bursa'da Kız Öğretmen Okulu'nda kaldık. Bu okullar yazın boşalıyordu. Yalnız bütünlemeye kalan kızlar vardı. Bursa gezisinin ilginç yanlarından biri yürüyerek Uludağ'a çıkmamızve aynı gün dönmemizdi. Kaldığımız okulun aşçısı kumanyamızı hazırlamıştı. Sırt çantalarımızı okulda koyarak, yalnız kumanya paketlerimizle yola koyulmuştuk. Kimi yerde kestirme patikalardan giderek kolayca çıktık Kirazlıyayla'ya. Biraz dinlenip çevreyi inceledikten sonra, asıl amacımız olan doruğa tırmanmak için yola düştük. 31 kişilik bir gruptuk yanılmıyorsam. Bir bölümü doruğa çıkmayı gereksiz görerek, Uludağ'ın bitki örtüsünü, taşlarını incelemeye koyuldu. Yola çıkan 15-20 kişi yükseklere tırmandıkça zorlanmaya başladık. Kendi yörelerimizden alışkanlığımız vardı yükseklere tırmanmaya. Ama yükseldikçe bizi kayalardan fırlatacak kadar esen rüzgâr gibisini görmemiştik. Bir arkadaş: "Coğrafya öğretmeni Ferruh Sanır'ı dinlemediniz mi? Burası üç bin, sizin çıktığınız yerler olsa olsa iki bindir" dedi. Sanıyorum 3-5 kişi çıkabilmiştik tepedeki kulübeye. Kimileri şiir ve adres filan yazdı. Kızlardan Refika, erkeklerden Mehmet Cihangir ve Veli Kadıoğlu'nu anımsıyorum. Akşama Bursa'ya dönüş kolaydı doğal olarak. Sonraki gün Karacabey Harası'nda, Merinos Fabrikası'nda bizi ilgilendiren bilgiler verdiler. Bursa'yı tanıma gezisi yaptık.

Arifiye'ye giderken, sanıyorum Gemlik'te bizim yapıcılık koluyla karşılaştık. Onlar başka bir yol izlemişlerdi. Hoş bir karşılaşmaydı. Arifiye'ye evimize gider gibi gitmiştik. Onlar da bizi çoktan tanışıyormuşuz gibi karşıladılar. Yüksek bölüm öğrencileri olarak, kimimiz stajyer, kimimiz atanarak oraya ye-

niden gelecektik. Onların içinde de yüksek bölüm adayları ve isteyenler vardı. Gece eğlencesinde şiirler, şarkılar, karşılıklı gösteriler sunuldu. Arifiye Müdürü Süleyman Edip Balkır, öğrecilerine demokratça davranıp onlardan olgunluk isteyen bir yöneticiydi. Orada bir gün kalıp koparak ayrıldık.

Eskişehir'de programımızda olan yerleri inceleyip Çifteler Köy Entitüsü'ne vardığımızda Hamidiye'de bir Tatar gelin evini gezdirdiler. Başka kültürlerin gelenek ve göreneklerinin birbirinden farklı güzelliğini görerek ilgiyle izledik her şeyi. Raporda yer aldığı gibi bu geziden 6 Temmuz'da Hasanoğlan'a dönüldü. Bizim kollar ikinci yıl, Lâdik Akpınar, Trabzon, Beşikdüzü, Kars Cılavuz, Erzurum Pulur, Sivas Yıldızeli ve yol üstündeki illeri, yöreleri gezip inceledik.

Uygulama (Staj) Çalışmaları:

Yüksek bölümün önemli programlarından biri de uygulama (staj) çalışmalarıydı. İnceleme gezilerinden sonra, birinci sınıflar Köy Enstitüsü Öğretmenliği stajına, ikinci sınıflar Kesim Müfettişliği stajına gidiyordu. Üçüncü sınıfta yapılan Bakanlık Şube Müdürlüğü stajı, birer ay süreyle ders yılı içinde yapılmış olurdu. Öğrenciler stajlarında aylık ve yolluk alırlardı. Çünkü bu çalışmalarda yalnızca kendilerinin yetişmesi değil, onların yaptığı işlerden yararlanma amacı da güdülüyordu. Entitülerde doğrudan çalışmalara katılıyorlar, özellikle kesim müfettişliği stajında köylerdeki okul yapımını kovuşturup, bir an önce bitmesini sağlıyorlardı.

Uygulama alanı olarak Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün varlığı yüksek bölüm için büyük bir olanaktı. Oradaki uygulama okulu, Enstitünün çeşitli kuruluşları, işlikleri, iş alanları, ahırları ağılları, öğrenciler için her zaman zengin bir uygulama ortamıydı. Örneğin, güzel sanatlar kolu öğrencileri orta kısım sınıflarında müzik dersi uygulamaları yapıyor, yapı kolu öğrencileri yapı işinde çalışan öğrencilere rehberlik edebiliyordu. Bunlar dışında orta kısım sınıflarında tüm kültür derslerinin uygulaması da yapılıyordu.

Yaz stajları doğrudan başka bir Enstitüye atanıp, orada Enstitü öğretmenliği stajı yapma anlamına geliyordu. Süresi en az 45 gündü. Öğrenci, stajdan sonraki 45 günlük ev iznini de Enstitüde geçirmek isterse müdürle anlaşıp kalabilirdi. Birinci sınıfta herkes kendi geldiği Enstitüye değil, başka Enstitüye atanarak, değişik Enstitüleri görmeleri sağlanıyordu. Bir Enstitüye her koldan birer stajyer göndererek, orada takım olarak etkili çalışmalar yapmaları amaçlanıyordu.

İkinci yıl kesim müfettişliği ve yöneticilik stajına gidenler daha çok geldikleri Enstitü yöresine atanırlardı. Bölgeyi tanıdıkları için yapacakları işler yönünden yararlı oluyordu. Enstitü kesimine giren köylerin köy okullarının, okul yapımının denetlenmesi, toprak alım işlerinin kovuşturulması gibi işlerde stajyer kesim müfettişlerinden büyük yarar sağlanıyordu.

Tonguç, bölgeleri, bölgelerin sorunlarını iyi bildiği ve yüksek bölüm öğrencilerini yakından tanıdığı için atama işleriyle doğrudan ilgilenir, kimin nereye gönderileceği konusunda öğrencilerle görüşürdü. 1945 yazında 6 Enstitü

müdürüyle çıktığı denetleme sırasında Erzurum Pulur Köy Enstitüsü eğitimbaşını izinli saymak zorunda kalınca, yerine orada stajda bulunan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi Süleyman Varlı'yı görevlendirerek, yeni eğitimbaşı atanıncaya kadar bu görevde kalması için bakanlıktan yazı göndermişti. Bu uygulamalar için şunları söylüyor:

"Staj ve uygulama için ülke çapında tüm Köy Enstitülerine ve bölgelerdeki köylere gönderilen yüksek kısım öğrencileri, çalışmaları sırasında sorunları yakından görerek, içine girerek, bilgilerini artırma fırsatı bulurlar. Onlar staj ve uygulamalardan ham malzemeyle yüklü ve deneyimleri artmış olarak dönerler. Edindikleri yeni bilgi gözlem ve incelemelere göre işlerini planlamaya yönelirler. İşlerin gerçekleştirilmesine sıra gelince, karşılaşacakları güçlükleri, onların çalışmaları ve dünya göşünü bilirler."[17]

Tonguç, yüksek bölüm öğrencilerinin stajda olduğu yaz aylarında Enstitüleri daha çok dolaşmaya çalışır, adayların bir yandan çalışma gücünden yararlanılması, bir yandan da gelecekteki görevleri için iyi hazırlanmalarını doğrudan kendi denetlerdi.

Çifteler Köy Enstitüsü'nde öğretmenlik stajı yaptığımız 1945 yılında oraya iki kez geldi. Enstitü, aralarında 10 km. bulunan iki köyde kurulmuştu. Hamidiye'de büyük sınıflar, Mahmudiye'de küçük sınıflar ve sağlık kolu bulunuyordu. Beni Mahmudiye'de, Mehmet Cihangir ve (Bilecikli) Hasan Ayaz'ı Hamidiye'de görevlendirdiler. İzinde olan dikiş öğretmeninin yerine dikiş işliğinden sorumluydum. Enstitünün günlük nöbet vb. tüm işlerine katılıyordum. Eğitimbaşı Hamit Özmenek'in büro çalışmalarına yardım ediyordum. Özmenek daha önce Aksu'da müdür yardımcısıydı. Çalışkanlığına kimse yetişemezdi. Sağlık kolunun kümebaşı öğretmeni izinden dönünceye kadar o görevi de verdi bana. Almanca derslerine de giriyordum.

İşlerimi özenle yapıyordum. Yönetici, öğretmen ve öğrencilerle iyi bir iletişim içindeydik. Yalnız bir konuyu sorun etmiştim. Nöbetçi öğretmenler, gündüz işlerinden ve gece saat 12'den sonra da gece bekçisi ve dört öğrenciyle birlikte Enstitünün tüm iş ve çalışma alanlarını, tarla ve bahçelerini sabaha kadar dolaşıyorlardı. Aksu'da ve Hasanoğlan'da benzer bir uygulama yoktu. Nöbet günüm gelince, bekçi ve nöbetçilerle tüm alanları sabaha kadar dolaştık. Mahmudiye'nin çalışma alanları, ekenekleri çok genişti. Uzaklardaki karpuz tarlalarına kadar gittik. Ancak öğretmenlerin gece saat 12'den sonra çok uzaklardaki iş alanlarını dolaşmasının gereksiz olduğu kanısına vardım. Bu görüşümü yönetici ve öğretmenlere söyledim. Herkes karşı çıktı.

O günlerde Tonguç geldi Enstitüye. Öğretmen odasında, müdür Osman Ülkümen, eğitimbaşı, müdür yardımcısı ve öğretmenler toplanmışlardı. Uzakta bir iş başında olduğum için ben geç gelmiştim. Koşup "Hoşgeldiniz" dedim. Hatırımı sordu. Enstitü müdürü, biraz da şaka yollu, "Onun suçu var efendim" dedi. Tonguç, şaşırdı. Bana döndü. İçtenlikle anlattım konuyu. Söylediklerime olumlu ya da olumsuz bir tepki göstermeden öteki öğretmenlere, bu konuda ne düşündüklerini tek tek sordu. Hepsi, gece nöbetinin böyle tutulmasının çok gerekli olduğunu, böylece tüm alanları gece de güvence altına aldık-

larını söylediler. Sonra Tonguç'un diyeceğini beklediler merakla. Benim için daha zordu bu bekleme doğal olarak.

Derslerinde yaptığı gibi, herkese tek tek önem veren bakışıyla, "Bunlar sizin öğrencileriniz, evet, ama gördükleri aksaklığı, akıllarının almadığını açıkça söyleyip eleştiriyorlar. Biz onları böyle yetiştiriyoruz. Böyle hazırlıyoruz. Öğretmenin sabaha kadar dolaşması benim de aklıma yatmadı doğrusu. Gerekliyse bir ya da iki bekçi daha bulalım ama öğretmenleri, öğrencileri bu kadar zorlamayalım" dedi müdüre dönerek. Ülkümen biraz kızararak, "Öyle olsun efendim" dedi. Tonguç gittikten sonra öğretmenler "Bizi kurtardın" demeye başladılar. Böyle nöbet tutmanın nereden çıktığını bir öğretmen Tonguç'a anlatırken onlara bir yandan büyük saygı duydum. Yeşil ot bile bitmeyen o topraklarda, Enstitü susuz tarım yoluyla sebze ve meyve yetiştirmeye başlamıştı. Orası için bu verim altın değerindeydi. Ekeneklere, karpuz tarlalarına zarar gelmesin diye gece nöbetini öğrenciler kendileri tutmak istemişler önce. Kabul edilmiş. Öğretmenlerden kimileri "Biz de tutalım" demişler, o da kabul edilmiş. Bunun ne demeğe geldiğini ancak toprak insanları, topraktan zor verim alan insanlar duyup anlayabilirdi. Ama yaptıkları akılcı değildi kuşkusuz.

Değerlendirme ve Sınıf Geçme:

Öğrenci başarısını değerlendirme ve sınıf geçme, yüksek bölümde de Enstitü ilkelerinin getirdiği yönetmeliğe uygun olarak yapılıyordu. Ölçülerinden biri, öncelikle öğretmenlerin ders içi değerlendirmeleri; ikincisi, işlerde ve stajlarda gösterilen başarıydı. Bunun değerlendirilmesi kol öğretmenler kurulunca yapılıyordu. Birinden başarısız olanlara staja giderken bir ödev daha verilirdi. İkinci ders yılı başı geldiğinde, "başarılıdır" diye adlarının karşısına yazılırdı. Hepsinden başarısız olanlar, köy öğretmenliğine atanırdı. Ancak böyleleri olmuyordu.

Üçüncü sınıflar ise bunlarla birlikte ders yılı başında "bitirme denemesi" ile bir de "bitirme işi" ödevi alırlardı. Bitirme işi daha çok, kol olarak, sınıf olarak hepsine birden veriliyordu. Yapılan işin gerekli bir proje olması, Enstitünün gereksinmelerinden birini karşılaması zorunluydu. Örneğin 1946 yılı çıkışlılara "hayvanat bahçesi kurma işi" verilmişti. Planını da kendileri yapmışlardı. Bu işlerini bitirdikten sonra tüm derslerden sözlü sınav veriyorlar, daha sonra "denemeleri"ni hazırlamaya gidiyorlardı.

Kendi sınıflarının "ortak iş ödevi"ni Mehmet Başaran, "Ağabeylerimiz 'ortak iş' olarak uygulama okulunu yapmışlardı. Bizim sınıfa da 'hayvanat bahçesi' kurma görevi verildi. İşin yürütülmesinden ben sorumluydum. Her kol kendine düşen planı hazırladı. Uygulamaya başladığımız gün, Enstitüye Kâzım Karabekir başkanlığındaki heyet gelip soruşturma yapınca bize işi bıraktırdılar" diye anlatıyor Özkucur'a yazdığı mektupta.

Deneme (tez) çalışmaları için öğrenci ders yılı başında, hazırlanan listeden bir konu seçiyor. Konuyu ve araştırma tekniklerine uygun olarak hazırladığı planı öğretmenine onaylatıyor. Plana uygun araştırmasını yapıp, dene-

mesini yayına hazır duruma getirerek öğretmenine sunuyor. "Deneme"si en az orta düzeyde olanlar başarılı sayılıyor. Olmayanlar köy öğretmenliğine atanıyor.

Yüksek bölümü bitirenlerden her yıl, asistan olarak birkaç kişi seçiliyordu. Böylece nasıl köy Enstitüsü öğretmeni kendi kaynağından yetiştiriliyorsa, Yüksek Köy Enstitüsü öğretmeni ve kimi yüksek yöneticilerin de kendi kaynağından yetiştirilmesi işine bu yolla başlanıyordu. Bunlar, kendi dallarındaki profesör ve uzmanların asistanı olarak görevlerini Yüksek Köy Entitüsü ve Hasanoğlan Köy Enstitüsünde sürdürmeye başlamışlardı. Tonguç'un arşivindeki notlardan anlaşıldığına göre, savaş sonrasında asistanların kariyer için yurtdışına incelemeye gönderilmesi o günden kararlaştırılmıştı.[18]

Yönetim:

Yüksek Köy Enstitüsü, Hasanoğlan Köy Enstitüsü Müdürlüğü'ne bağlıydı. Yönetiminden dekan konumundaki eğitimbaşı sorumluydu. Ancak orada da uygulama ve tüm işlerin öğrencilerce yapıldığı bir örgütlenme vardı. Bu nedenle eğitimbaşına çok iş düşmüyor, daha çok programa ve öğretmenlere yönelik işleri oluyordu. Başkan odası eğitimbaşı odasının karşısındaydı. Sorunlarımız için çoğunlukla başkana başvururduk. Onun önemli yetkileri ve sorumlulukları vardı.

Ayrıca, Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri, uzmanlaşma alanlarına göre orta kısım yöneticilerine yardımcı olurlardı. Örneğin, güzel sanatlar kolu öğrencilerinden kimileri müzikbaşının, tarımla ilgili kollardan kimileri tarımbaşının, yapı kolu öğrencilerinden kimileri yapı-sanatbaşının, zirai işletmeden kimileri, döner saymanlık görevlisinin yardımcısı gibi çalışırlardı. Yüksek ve orta kısım yönetimi bir bütünlük içindeydi.

Ancak Enstitü sistemi, işlevini tam olarak yerine getirebilmesi için yeni ünitelerle gün geçtikçe büyüyordu. Bu gereksinmeler karşısında Yüksek Köy Enstitüsü ve Enstitülerin yönetim örgütlenmesi de gittikçe gelişecekti doğal olarak. Daha kurulurken, bir "iş eğitbilimi" bölümü açılması düşünüldüğü, bunun için Almanya ve Macaristan'dan iki profesörle anlaşma yapıldığı, ancak savaş nedeniyle onların gelememesi üzerine bu bölümün açılmasının ertelendiği bize anlatılmıştı. Gerçek elemanları bulunmadan açılacak böyle bir bölümün öğretmeni olmak için klasik pedagogların Hasanoğlan'a akın etmek isteyecekleri düşüncesinin de bu bölümün açılmama nedenlerinden biri olduğu anlaşılıyordu. Köy Enstitülerindeki iş eğitimi görüşünü benimsememiş kişilerin böyle bir bölümde görev alması konuyu saptırırdı.

Asıl ilginç ve önemli bir hazırlığın sistemin tüm üniteleri arasında eşgüdüm sağlayacak demokratik bir yönetim kurulunun Yüksek Köy Enstitüsü çatısı altında oluşturulmasını içeren tasarı olduğu görülüyor. 16 Haziran 1946' da Bakanlığın 10 maddelik bir emriyle bu kurul şöyle kuruluyor:[19]

Yüksek Köy Enstitüsü yönetim işlerini kararlaştırmak; bu kurumla öteki Enstitüler arasında kurulması gereken ilişkileri düzenlemek amacıyla "Yüksek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulu" kurulmuştur. Üyeleri şunlardır:

1. Yüksek Köy Enstitüsü öğretmenlerinin 6 ay süreyle seçeceği iki öğretmen.

2. Her Enstitü öğretmenler kurulunca 6 ay süreyle seçilen bir öğretmen.

3. Yüksek Köy Entitüsü öğrencilerinin 6 ay süre için seçeceği üçöğrenci.

4. Enstitülerin 4. ve 5. sınıflarının her dönemde 3 ay için seçecekleri bir öğrenci.

5. Her dönem için her Enstitüden 6 ay süre için bir danışman ve bir denetmen.

6. Bakanlıkça seçilecek iki Enstitü müdürü, iki eğitimbaşı, iki kesim müfettişi.

7. Bakanlık temsilcisi olarak kurula katılacak bir kişi.

(Yönetimde demokratikleşmenin çok ilginç bir örneği olan bu belgenin özgün metni kitabın sonundaki ekler bölümünde bulunmaktadır.)

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, *İş ve Meslek Eğitimi.*
2 *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 47, İ. Etem Başaran, "Sistem Olarak Köy Enstitüleri"
3 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 648.
4 H. Arman, *Piramidin Tabanı II.*
5 *Köy Enstitüleri 2, s.* 68, İ.H. Tonguç'un yazısı.
6 *Aynı yazı.*
7 *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 210, T. Apaydın ve A. Dündar'ın yazıları.
8 A. Özkucur, *Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü, s.* 66.
9 *Köy Enstitüleri 2*, s. 78, İ.H. Tonguç'un yazısı.
10 T. Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*, s. 163.
11 A. Özkucur, *Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü*, s. 504
12 Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri, s. 271, İsa Öztürk, "Köy Enstitülerinde Yabancı Dil Eğitimi"
13 F. Kirby, Türkiye'de Köy Enstitüleri, s. 268.
14 A. Özkucur, *Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü*, s. 389-390.
15 *Agy.*, s. 282.
16 *Agy.*
17 *Köy Enstitüleri 2*, İ.H. Tonguç'un "Yüksek Köy Enstitüsü" yazısı.
18 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*, s. 233.
19 *Agy.*

III. BÖLÜM
köylerin canlanması

4274 Sayılı Yasa (16 Haziran 1942)

4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasasının önemli bir özelliği, gereksinmelerimize uygunluk hükmünü taşımasıdır. Digeri de geçmişten beri süregelenleri düzeltme yolu tutulmayarak yepyeni ve köy bünyesine uygun bir örgütlenme, köy okuluna yeni bir anlam ve şekil verme, köy eğitmen ve öğretmenlerini yeni bir görevin adamı yapma amaçlarını gütmesidir..."[1]

Köy Enstitülerinden iyi sonuç alınması partinin, hükümetin ve meclisin bir kanadının mutluluk kaynağı olmuştu. İlköğretim sorununa iyice sarılıp sahip çıktıkları görülüyordu. Hükümet ve meclis içinde Yücel'e büyük önem veriliyor, onun genel müdürü Tonguç'un önerileri ilgiyle karşılanıyordu. İlköğretim seferberliğini destekleyecek yeni bir yasa taslağı daha gelmişti önlerine. 3803 sayılı yasa, "kim eğitecek?", "nasıl eğitilecek?" sorularının yanıtı olarak, Enstitülerin kuruluşunu ve köye yarayışlı eleman yetiştirilmesini amaçlayarak çıkmıştı. "Köylerin canlanması" işinin örgütlenmesi yalnızca bu yasayla sağlanamazdı. Enstitü çalışmalarının sonuçlarından da yararlanılarak yeni bir örgütlenme gerekiyordu.

Köyün canlanmasında devletin görevi, halkın katılımı, Enstitü çalışmalarının buna uygun düzenlenmesi, eğitmen ve öğretmenlerin görevleri, yetkileri; öğrenci devam sorunu, köy okullarının araç gereç vb. donanımı gibi konular açıklık kazanacaktı. Köylerde yapılacak işlerin yönetimsel, hukuksal, ekonomik ve toplumsal yönden birçok başka kurum ve kuruluşla ilgisi olacaktı. Tüm bunların, ve bundan sonra yapılacakların yasaya bağlanması zorunluydu. Tonguç, bunları bakanla görüştükten sonra , yeni bir yasanın gerekçesini ve taslağını hazırladı:

7-16 yaşındaki çocuklardan kentlerde %60 kadarı ilk ve ortaokulda okuyor, köylerde ise %19'u üç ve beş sınıflı ilkokula gidebiliyordu. Ulusal yaşamı

sarsacak bu öğretim dengesizliğinin giderilmesi için atılımlar yapılmıştı. O güne kadar 3238 sayılı Eğitmen Yasasıyla köylere 7.000 eğitmen kazandırılmış, 3803 sayılı yasaya göre açılan Enstitülere 9000 öğrenci alınmıştı. 1942'den başlayarak Enstitülere her yıl bin eğitmen adayı ile 3.000 öğrenci alınması ve 8 yılda 8000 eğitmenle 24.000 köy öğretmeni yetiştirilmesi plana bağlanmıştı. Böyle bir verimle köylerde ilköğretim işi 1950'de yüzde yüze ulaşacaktı. Bu gelişme göz önünde tutularak, köy okullarını ve Enstitülerini uyum içinde işletecek, öteki ilişkileri sağlama bağlayacak yeni bir örgütlenme yasası gerekiyordu. Benzer nedenlerle yasa meclise gelmişti.[2]

"4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasası" olarak anılan yeni yasanın birinci maddesinde, köylerde zorunlu ve parasız ilköğretim okulları ve kursları yer alıyordu:

1. Eğitmenli köy okulları.
2. Öğretmenli köy okulları.
3. Öğretmenli ve eğitmenli köy okulları.
4. Yatılı-yatısız köy bölge okulları.
5. Akşam Okulları.
6. Köy ve bölge meslek kursları.

Bu okullar ve kursların yönetim, eğitim-öğretim, tarım-teknik, sağlık vb. yönlerden bağlı olacakları kurumlar şunlardı:

a. Bölge gezici öğretmenleri ve gezici başöğretmenleri.
b. Bölge ilköğretim müfettişlikleri.
c. Bölge Köy Enstitü müdürlükleri.
d. İl milli eğitim müdürlükleri.
e. İlçe milli eğitim memurlukları.

10. maddede ise öğretmenlerin "köyü canlandırma" yönünde yüklendikleri görev ve yetkiler yer alıyor:

• Bunlardan başta geleni, okul ve kurslarla ilgili görevlerdi. Öğrencilerin en iyi şekilde eğitim ve öğretimi için gerekli çabayı göstermek ve önlemlerini almak. Okula verilen araç-gereç ve eşyalara iyi bakmak, toprağını iyi işleyerek örnek duruma getirmek. Okul işliğini köylüye yararlı olacak biçimde işletmek. Öğrencilerin sağlık ve aile sorunlarıyla ilgilenmek. Bölge köy okulları ve öğretmenleriyle, eğitmenleriyle işbirliği yapmak.

• Öğretmen ve eğitmenlerin köy halkını yetiştirmekle ilgili görevleri ise şöyle saptanıyor: Akşam kurslarıyla okuma-yazma bilmeyenlere eğitim vermek; okul işliğinde yaptığı işleri halktan kişilerin, gençlerin öğrenmesine yardımcı olmak. Onlara modern tarım tekniklerini öğrenmede öncülük etmek; tarım araçları ve taşıt almada yardımcı olmak. Köylünün ekonomik yaşamını olumlu yönde etkilemek, onlara örnek olacak işler yapmak. Sergi, pazar, panayır gibi ekonomik yaşamın konularıyla halkı ilgilendirmek, kooperatif kurmada öncülük etmek.

Halkı ulusal yaşam yönünden yüzyılın gereklerine göre yetiştirmek, köy kültürünün sağlıklı değerlerini geliştirip yaymak ve güçlendirmek için önlemler almak. Köy halkını radyo, müzik aleti vb. çalışmalardan yararlandırmak.

Köylere yakın bulunan tarihi yapıtlarla halkı ve öğrencileri ilgilendirmek, birçok bitki ve hayvan soyunun tükenmemesi konusunda köylüyü bilgilendirmek; onları devletle olan ilişkilerinde biliçlendirmek.

Yasanın yenilikçi yanı, köy toplumunun sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel sorunlarının çözümüne yönelik olmasıdır. Özellikle tarım ve teknik bilgi ve alışkanlıkları kazandırma amacı belirleyici olarak vurgulanıyor. Bu alışkanlık ve becerilere temel eğitim içinde yer verilmesi pekiştiriliyor. Tonguç'un, yasanın 30. maddesinin açıklamasında "motor ve makineyi köy okulunun ilk oyuncağı yapmaktan başlayarak, Enstitülerde teknik eğitimi kökleştirmek" gerektiği sözleri bu anlama geliyordu. Böylece köy öğretmeni en sondaki "nefer" değil, öndeki vazgeçilmez eleman oluyordu.

4274 sayılı yasanın getirdiği ikinci bir yenilik, bu çalışma ve etkinliklere halkın katılımını sağlamaktı. Okul yapımı ve onarımı ile halkın okuluna sahip çıkması başta geliyordu. Devlet bütçesinden ayrılan payla okul yapımının o gün için seksen yılda sağlanamayacağı saptanınca, halkın imece yoluyla kendi okulunu yapması 1935'te önerilmişti. Köylerde bu öneri uygulamaya koyuluyordu. Dahası, Tonguç, yalnız köyler için değil, kentlerde de halkımız nasıl kendi camisini yapıyorsa, çocuklarının gideceği laik okul için de aynı çabayı göstermesini, devletin özendirici ve yaptırımcı bir tutumla halkı bu yönde örgütlemesi gerektiğini düşünüyordu. Benzer örneğini yurtdışı incelemelerinde de görmüş, bunu raporunda belirtmişti. Orada halk, kendi çıkarlarına yönelik bu gibi işlere katılıyordu (*Bkz.* "Batı Raporu").

Bu yasa, köylüye kendi okullarının yapımına 20 iş günü katılım zorunluluğu getiriyor, açıklamalarını yapıyordu. İyi anlatıldığında, özendirildiğinde böyle bir iş halk için angarya sayılmazdı. Onların imece yoluyla birçok zor işin üstesinden gelme geleneği vardı. Kentliler için de böyle bir katılım önerisi hazırladığı, ancak yasama organlarına göndermeye zaman kalmadığı anlaşılıyor.[3]

Başka bir yenilik, öğrenci devamı için getirilen yaptırımdı. Daha önce okul olsa bile çocuklarını işlerine yaramayan bir okula gönderme yerine aile işinde çalıştırmayı yeğliyorlardı. Bu nedenle köylerde okula devamsızlık öteden beri büyük sorundu. 4274 sayılı yasa bu alışkanlığın kırılması ve zorunlu eğitimden herkesin yararlanması için ana babalara yaptırımlar getirmişti. Okula yazılmayan ya da yazılmasına karşın devamsızlık gösteren çocuklar için özendirici etkiler yanında, durumdan ana baba sorumlu tutuluyordu.

Yasanın 39. maddesi, köyde eğitimi ve canlandırmayı, merkez konumundaki Köy Enstitüleri çevresinde örgütleyen bir düzenleme getiriyordu. Her Enstitü daha yasa çıkar çıkmaz kendi bölgesindeki köyleri saptayıp taramaya, onların gereksinmelerini öğrenmeye, neler yapılacağını inceleyip planlamaya başlamıştı. Planlar il yoluyla bakanlığa yollanıyordu. Köye gidecek eğitmen ya da öğretmenin, daha Enstitüde öğrenci iken yeri belli oluyor ve kendini gideceği köye göre hazırlıyordu.

Gezici öğretmenler ve gezici başöğretmenler, müfettişler, bölgelerindeki eğitimin örgütlenmesinde, kaymakamlık ve valilikle eşgüdüm sağlıyordu. İşlerin yapılmasında Milli Eğitim Bakanlığı öteki bakanlıklardan yardım istiyor, işbirliği yapılıyordu. Özellikle okul yapımının, valiliklerle, kaymakamlıkla, bayındırlık ve tarım müdürlüğüyle birçok ortak işleri oluyordu.

Yasanın başka bir konusu da köy öğretmenlerine, Enstitü öğretmenlerine ya da köyde eğitime katkı yapanlara verilecek ödül ve takdirlerle ilgiliydi. Onlara "Üstün Başarılı sayılmak", "Köye Hizmet Edenler Anıtı"na adı yazılmak, köyde bir kuruluşa adı verilmek, "ülkü eri" sayılmak gibi ödüller verilecekti.

Görevlerini olağanüstü başarıyla yapanlar, bölge ilköğretim müfettişlerince saptanıp Köy Enstitülerine bildiriliyordu. Enstitü müdürleri bölgelerinin listesini milli eğitim müdürlüğüne gönderiyor, il yoluyla bakanlığa gidiyordu. Bu listeler, Köy Enstitülerinin kuruluş günü olan 17 Nisan'larda radyo ve gazetelerle duyuruluyordu.

5 yıl başarılı hizmet veren, halkın kültür ve eğitiminde önemli etkinlik gösteren ve yoksunluk içinde bunları başaranların adı, bitirdikleri Enstitülerde hazırlanan "Köye Hizmet Edenler Anıtı"na yazılacaktı.

Köye olağanüstü yarar sağlamada, olağanüstü çabası görülenlerin; çeşme, kanal, elektrik santralı, kavaklık, bahçe, köprü, kooperatif kurmada öncülük edenlerin adı, açılan yeni bir kuruluşa verilecekti.

Yasada, "Bu nitelikleri kazanarak aynı yöntemle on yıl çalışanlar 'ülkü eri' sayılırlar, bakanlıkça verilen ayyıldızlı bir işaret taşırlar" deniyordu.

Köy Enstitülerine tarla, bahçe gibi bağışta bulunanlar ya da yapılardan kimilerini Enstitünün planına göre bağış olarak yaptırmak isteyenler olursa onların adı kuruluşa yazılacaktı. Yasanın 33. maddesinde ise görevini yerine getirmeyenler için yaptırımlar yer alıyordu.[4]

71 maddeden oluşan 4274 sayılı yasanın TBMM'de tartışılması günlerce sürüyor. Öğretmenlere aşırı görev yüklendiği, ana babaların okul yapımına katılımı, okul için toprak alma, öğrenci devamı için getirilen ilkelere ve daha önce uygulaması görülmemiş birçok yeniliğe karşı çıkanlar oluyor. Yasayı savunanlar arasında olan Encümen Başkanı Salâh Yargı'nın (Kocaeli) açıklamalarını coşkuyla alkışlayan meclis çoğunluğu, ana ilkelerde değişiklik yapmadan onaylıyor, 4274'ü (19 Haziran 1942).

Yasanın tartışılması sırasında, oldukça heyecanlı görünen Milli Eğitim Bakanı Yücel, meclis kürsüsünden, cumhuriyetin ilk yıllarının bakanı Vasıf Çınar'ın sözlerini anımsatarak konuşuyor: "Merhum selefim size, 'Bakan olarak biliyorum ki, Türkiye'de ilköğretim yoktur... Bu gidişle köylere otuz yıl öğretmen girmeyecektir' demişti. Bu naçiz arkadaşınız şimdi size, Türkiye'de ilköğretim vardır. 10 yılda elli bin öğretmen yetişecektir. Türk ulusunun ilköğretimi bu yıllar içinde yüzde yüze ulaşacaktır diyor" diyerek sesleniyor. Konuşması sık sık alkışlarla kesiliyor.

Yücel'in yaptığı uzun konuşma yalnızca bir "incelik" değildi. Yeni yasa köyleri canlandırmanın güvencesiydi. Büyük çaba harcanan bu işi, sırat köprüsünden geçirir gibi meclisten geçirmenin heyecanını yaşamıştı. Bu işe ne denli

gönül verdiği son sözlerinden de anlaşılıyordu: "Yasayı göğsüme basarak huzurunuzdan ayrılıyorum. Çıktığı andan itibaren uygulanması için görev arkadaşlarımla birlikte canla başla çalışacağız. Bu yasayla Türk milleti, Büyük Millet Meclisi'ne minnettardır."[5]

Köyü canlandırmanın eğitim politikası, devlet politikası, bu yasayla kesinlik kazanmış, güvence altına alınmıştı. 3238 sayılı Eğitmenler Yasası, 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasası, 4274 sayılı "Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasası", ilköğretimin kökten çözümü için büyük yasal dayanaklardı. Böylece, "eğitimsizlik canavarı" kıskıvrak bağlanmıştı. Yasa, Türkiye'nin alınyazısını değiştirecekti. TBMM onunla, hükümet politikasını da aşan bir ulusal eğitim politikasını onaylamıştı. Bu yasa, olanın yerine olması gerekeni koydurmuş, eskiyi onarma yerine yeni bir yapılanma getirmişti. Konu, eğitimde ve politikada demokratikleşme açısından oldukça büyük bir sıçramaydı. 71 maddelik bu yasa özünde çok önemli, anlamlı ve kolay yıkılamayacak ilkeler taşıyordu. Tonguç, yasayı açıklayan yönetmelik biçimindeki genelgeyi ivedilikle örgütüne gönderdi. 3 Kasım 1943 günlü bu genelgeye göre davranılmasını istedi. Genelge, yasanın felsefesini ve yorumunu içeriyordu.

Her Yerde İmece

> *"... Sayın R.. D..., Kayseri Valisi...*
>
> *Kayseri köylerinde 4274 sayılı yasaya göre imece yükümlülükleri olan 18-50 yaş arasındaki vatandaşlardan kadınların ve listede adı bulunanlardan hepsinin çalıştırılmadığını gördüm. Köylerimizi okula kavuşturma işi çok büyük bir atılım olup, olağanüstü çalışma ister. Devletin bunlarla ilgili güçlerinin halkla birlikte seferber edilmesi ile ancak hedefe ulaşılabilecektir. Oysa Kayseri'de böyle bir durum görülmediği gibi köylere gelip giden, onları aydınlatan yetkili insanlar da yok gibidir..."*[6]

Köyleri canlandırmanın yeni bir bildirisi olan 4274 sayılı yasanın etkileri, yalnız Enstitülerde değil, bürokraside ve köylerde de kendini göstermişti. 1944'te 14 Enstitüden yüzlerce öğretmen köylere dağılıyordu. Sonraki yıllarda arkası gelecekti. Okul yeri bulma ve yapma işleri için hızlı bir çalışma başlatılmıştı. Tonguç'un bakanlıktaki odasında, yıldızları bol aydınlık bir gökyüzünü andıran, okul yerleri işaretli Türkiye haritası asılıydı. Enstitü kesim bölgelerinin illeri, ilçeleri; okullu okulsuz köyleri, nereye hangi yılda eğitmenli, öğretmenli okul yapılacağı; nerede eğitmen ve öğretmen bulunduğu ışık ışık çizilmişti renkli kalemle. Enstitüler verime geçmişti. Gerek köylerde ve Enstitüler-

de, gerek devlet yönetiminde, bürokraside büyük eğitim seferberliğinin hızı gittikçe artıyordu. Köy okullarının yapımı, toprak alımı vb. işler için bir yandan yazışmalar yapılıyor; bir yandan müdürler, müfettişler, valiler, kaymakamlar ordan oraya iş kovuşturuyordu. "Edirne'den Ardahan'a Türkiye'nin her yeri" imeceye kesmişti.

"İnönü'nün, Tonguç'u, bazen bakanları da yanma alarak yaptığı gezilerle eğitim seferberliğini doğrudan ele aldığını göstermesi, illerin ve ilçelerin yönetimini oldukça harekete geçirmişti. Tonguç sık sık cumhurbaşkanlığı köşküne akşam yemeğine çağrılıyor, gereken kişiler de bulunarak konular görüşülüyor, bilgi isteniyor; sefeberliğin hızlanması için yeni kararlar alınıyordu. Kırşehir valisi, bakanlıktan aldığı uyarıyla kıpırdamaya başlamıştı. Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, tuttuğunu koparan biriydi. Okul yeri, okulların zamanında yapılması ve öğretmenlere geçim arazisi için kaymakamları seferber etmişti. Enstitü müdürü, milli eğitim müdürü ve müfettişlerle, eşgüdüm ve dayanışma içinde olacaklardı. Araba ve benzin ilden verilecekti."[7]

Yıldızlı bir gökyüzüne benzeyen o eğitim seferberliği haritası, yalnız Tonguç'un ve Enstitü müdürlerinin odalarında değil, vali ve kaymakamların, milli eğitim müdürlerinin masasında, müfettişlerin çantasında da vardı. İlçe köyleri ve yolları, hangi okulun nereye hangi yılda yapılacağı; büyük ve küçük köyler, nüfusları, çocuk sayıları işaretlenmişti. Herkes kendi işaretli haritasının başına geçip inceliyor, önceliklerini görüyor, atlayıp gidiyordu köyden köye. Atla, eski bir ciple zor yollardan gelip gidiyorlar, okul yapımının başında duruyorlar, imece işini örgütleyip, halkla birlikte çalışıyorlardı. Yapılacak bir aylık, bir yıllık, on yıllık işlerin planları ellerindeydi.

Her Enstitü kendi kesimine giren köylerle ilgili bilgileri müfettiş ve gezici başöğretmen raporlarından, önceden atanan eğitmen ve öğretmenlerden, öğrenci incelemeleri ve istatistiklerden yararlanarak toplamıştı. Kesimine giren köyleri avcunun içi gibi biliyordu her yönetici. Köye gidecek öğretmenlerin yerleri yıllarına göre saptanmış, bakanlığa bildirilmiş, listeler onaylanmış olarak valilere gelmişti.

Öncelikli sorun okul yerlerinin bulunması oluyordu. Her yerde kamu malı toprak olmuyor, köyün ortak malından ya da özel mülkten okul yeri almak gerekiyordu. Kimi valiler bu konuda halkı fazla konuşturmadan tavır alıyor: "Burada çocuklarınız okuyacak, sizin gibi bilisiz olmaktan kurtulacaklar; saban demirinizi bile onaramıyorsunuz. Yeni okuldan hepiniz yararlanacaksınız. Makine ve motor kullanmayı, modern tarım yapmayı öğrenceksiniz, sevinin" diyordu. Kimi yenilikçi kaymakamlar, köy köy dolaşıp eğitim seferberliğinin öncülüğünü yapıyor, köylüye kalkınmanın gereğini anlatıyordu.

Okul planları 15 tipte, bölgelerin özelliğine göre, bakanlıkça hazırlanmıştı. Enstitü müdürleriyle milli eğitim müdürleri jiplerine atlayıp ilçelere gidiyorlar, hangi köyde sorun varsa yerinde görüyorlar, gerekene yardım gönderiyorlardı. İlköğretim genel müdürlüğü, "Bu iş için sizden ne isterlerse yapın, isteyen yerlere ekip ve malzeme verilsin" diyordu. İşleri hızlandırmak için bakanlıkla Enstitü arasında şifreli teller gelip gidiyordu. Köylü geleneği olan imece yönte-

miyle Enstitülerin kendi kuruluşlarını sağladıkları gibi, aynı yöntemle devletin ve halkın el birliği ile köy okullarının yapımı örgütleniyordu. Bu işlerde vali, kaymakam, Enstitü müdürü ve öğretmenleri, milli eğitim müdür ve memuru, müfettiş ve gezici başöğretmenler, Enstitülerin ve Yüksek Köy Enstitüsü'nün stajiyer öğrencileri, köy eğitmen ve öğretmenleri, köylüyle birlikte el ele seferber olmuşlardı. Tarım ve bayındırlık bakanlığı elemanları, istenen yardıma koşuyordu.

Tonguç, Ankara ile Enstitüler, iller, ilçeler ve köyler arasında mekik dokuyan bir uçan adam gibiydi. Yapılanların sağlam olması, köylülerin imece yükümlülüğünü angarya saymayarak içtenlikle yerine getirmeleri için onların yanına kadar gidiyor, okulun kendileri için olan anlamını anlatıyordu. "Genel Müdür gelmiş" diyerek başına üşüşen köylüler onu kulak kesilerek dinledikten sonra, "Tamam Müdür Bey, seni anladık. Bir ay sonra her şey tamam olacak" diyerek uğurluyorlardı. Sonra akşam kurslarını konuşuyorlar, "Bizi de okutacak bebeler gibi" diye keyifleniyorlardı.

Elbet tüm işler düzeninde gitmiyordu. Özellikle toprak darlığı olan bölgelerde okul için yer bulmada sorun çıktığı çok oluyordu. Çoğu işlerin iyi gitmesine karşın kimi yerde okul yapımına hız verilemiyor, sağlamlığın önemsenmediği oluyor, bunların tek tek yerinde görülmesi gerekiyordu. Köy okullarının yapımıyla ilgili teller, yazılar, sözlü haberler durmadan gelip gidiyordu bakanlığa.

Son olarak Konya'dan gelen haberler Tonguç'u üzmüştü. Valilik, Bozkır'da 23 okulun öğretim yılı başında hazır olacağını bildirirken, Bozkır ilçesinden aldığı mektuplar bir tek okulun bile temelinin atılmadığını yazıyordu. Düşünüp taşındı. Bir müfettiş gönderme ya da Enstitü müdürüne haber verme yerine, başka bir çözüm buldu. Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri onun her sıkıştığında baş vurduğu hazır güçtü. Onlara güveni çoktu. Zaten staj aylarıydı. İkinci sınıf öğrencileri bölgelerine "Kesim Müfettişliği" stajına gideceklerdi. Bozkır'lı Ali Yılmaz'la Musa Çınar'ı bu iş için görevlendirecekti. Hasanoğlan'a giderek onları buldu. Bozkır'ın sorununu anlattı. Sanki karşısındakiler iki stajyer müfettiş değil, Bakanlığın en yetkili ve deneyimli müfettişleri gibi konuştu onlarla. "Bu yıl Çifteler'i bitirecek Bozkır'lılar için okul yapacaksınız" dedi. Konya kesiminden Enstitüyü bitirecek çok öğrenci vardı o yıl. Bunlardan bir bölümü Bozkır köylerine gidecekti. "Gidip işleri hızlandıracaksınız, okulları ders yılı sonuna kadar yetiştireceksiniz" dedi.

İki genç adam göz göze geldiler genel müdürü dinlerken. İkisi de Çifteler çıkışlıydı. Çevreyi iyi tanıyorlardı. Bozkır köylerinde toprak darlığı vardı. Nüfus yoğun, her yer dağ taştı. Okul için toprak yeri istemek, onlarla kanlı bıçaklı olmak demekti. 75 köyü vardı Bozkır'ın. Kadını erkeği çoğunlukla silahlı olurdu. Bunları anlattı Ali Yılmaz. "İkimizi de çekinmeden vururlar" dedi. Musa Çınar söze karışarak: "Yöremiz insanı merttir, dostluğuna arkadaşlığına güvenilir, gururludur. Ama orada toprak konusunda baba oğlunu, kardeş kardeşi kurşunlar" dedi.

Tonguç onları ilgiyle dinledikten sonra kesin bir kararlılıkla şunları söyle-

di: "Bu bir seferberliktir, savaştır. Bunda şehit vermek de olabilir. Olmayabilir de. Eğer bu uğurda sizi şehit verirsek yerinize dört kişi daha göndeririz. Onlar da şehit olursa sekiz kişi göndeririz. Savaşı kazanıncaya kadar çalışırız." Bozkır'lı iki arkadaş, onun kendilerine güvenmesi ve kararlılığı karşısında "Merak etmeyin, böyle şeyler olmayacak. Biz orada başarı sağlamanın yollarını arayacağız" dediler. Tonguç, en kısa sürede Çifteler Köy Enstitüsü'ne gitmelerini, Enstitü müdüründen yazılarını ve avanslarını alıp, kesim müfettişliği stajına başlayarak işi kotarmalarını istedi. "İyi haberlerinizi bekliyorum. Doğrudan genel müdürlüğe, ilde valiye yazın" dedi. Giderken Ankara'da kendine uğramalarını söyledi.

Genç adamlar hazırlıklarını iki gün içinde tamamlayarak, staj için yola çıktılar. Ankara'da Tonguç'u bulamadılar. Arifiye'ye gitmişti. Başyardımcı Ferit Oğuz Bayır'dan yazılarını alıp, Bozkır'ın sorunlarını bir de ondan dinleyerek, ertesi sabah Çifteler Köy Enstitüsü'nde oldular. Müdür Rauf İnan'la Konya bölgesinden, Bozkır'dan gelen raporları incelediler. O yıl Enstitüyü bitirecek Bozkır'lı hemşehrileriyle müdürün de katıldığı bir toplantı yaptılar. Gideceksleri köyleri ayrı ayrı saptadılar. Köylerde okul işinde yararlanılacak marangoz, duvarcı, kireççi gibi işe yarayacak kişilerin adlarını sorup öğrendiler öğrencilerden. Defterlerine yazdılar. Avanslarını alıp zaman yitirmeden Konya'ya gittiler.

Konya Milli Eğitim Müdürü'nün tutucu bir bürokrat olduğunu ilk görüşmede anladılar. Bozkır'a gidip kaymakamla konuştular. O da emeklilik gününü sayıyor, işleri önemsemiyordu. Onu zorlayıp okul yapılacak köylerin muhtarlarıyla, önceden atanmış eğitmen ve öğretmenlerle bir toplantı yapmasını sağladılar. Kaymakamın muhtarlara, "İdare ederiz, boş verin" anlamında bir tavır takındığını anlayınca, İnönü'nün *İlköğretim Gazetesi*'nde çıkan köy davasıyla ilgili yazısını okudular toplantıda. Devlet başkanının sözleri muhtarları duygulandırmıştı. Kaymakama kötü baktılar . Genç müfettişler, muhtarları kazanmışlardı.

İlk raporlarını Konya Valiliğine ve ilköğretim genel müdürlüğüne telleddiler. "Bozkır Kaymakamı okul yapımına istekli değil. İşlerimizi engelliyor" dediler. Üç gün geçmeden Tonguç'tan telin karşılığını aldılar: "Kaymakam süresiz izinli sayılmıştır... Yerine Beyşehir Kaymakamı Melih Yuluğ atanmıştır. Başarılar dilerim."

Melih Yuluğ, göreve başlar başlamaz ilk olarak köylerle haberleşmeyi güvence altına alıyor: İlçe köylerinin telefonu 24 saat açık kalacak. Erler, santralın başında sıra ile nöbet tutacak. Nereden olursa olsun, kim olursa olsun, okul işi için herkes kaymakamla iletişim kurabilecekti. Kesin emir vermişti.

Böylece Bozkır'ın yeni kaymakamı imeceyi hemen başlatmıştı. Okul yapılacak köylerde kireç ve taş ocağı açılması, devlet ormanından gereken kerestenin sağlanması için yazılar yazıldı. Köy heyetleriyle toplantılar yapıldı. İş yükümlülerinin listesi çıkarıldı. Kör ve topallar, emzikli kadınlar ve asker eşleri çalışma cetveline alınmadı. Listeler cami kapılarına asılarak halka duyuru yapıldı. Köy odalarında açıklandı. Kaymakam, iki stajyer müfettişin işleri hızla

yapıp yürütmesine, çevirgenliğine şaşıyordu. Muhtarlara tek tek bildirdi. "Yeni müfettişler okul yapımı işlerinde size yardımcı olacaklar, onların sözü benim sözümdür" dedi.

Planları yanlarındaydı. Musa Çınar ilçedeki işleri izlemeye kaldı. Ali Yılmaz ilk köy okulunun temelini atmaya gitti. Köy ilçeye yakındı. Muhtar ip, çıta, kazık gibi araçları hazırlamıştı. Yükümlü listesindeki köylüler gelmişti. Birlikte planı toprağa uygulamaya, kazıkları çakmaya koyuldular. Köylüler yeni müfettişin planı uygularken ipi tutuşuna, kazığı çakışına hayretle baktılar. Onlar camiye ve yemeğe gidince Ali Yılmaz bekçiyle işleri sürdürürken yanına genç bir köylü geldi. "Bu kazıklar nedir? burada benim toprağım var" diyerek kazıkları tekmelemeye başladı.

Ali Yılmaz "Size okul yapıyoruz" deyince, "Okulunu başka yere yaparsın" diye ipleri koparmayı sürdürdü köylü. Bozkır'lı Ali Yılmaz hemşehrilerini tanırdı. Lacivert ceketli, külot pantolonlu o gencin belinde tabanca vardı. Ona belli etmeden çantasından çıkardığı içi boş tabancasını o da yerleştirdi beline. Köylülüğünü ve müfettişliğini takınarak:

"Hemşerim, ben seni tanıyorum. Sen de beni tanırsın. Karaağaç'lı Hekimoğlu Ali Yılmaz'ım. Burada müfettiş olarak devlet işi yapıyorum. İşimi zorlaştırma" dedi. Müfettişin belindeki tabancıyı görünce genç adamın gücü kesildi. Hiç ses çıkarmadan evlerin olduğu yana yürüdü. Okul yerine kazık çakan müfettiş hemşehrisiydi.

Sonra 5-10 kadın geldi Ali Yılmaz'ın başına. Hem ona hem yanındaki bekçiye ver yansın ediyorlardı. Onlar da kazıkları çekip ipleri kopardılar, tarlanın ortasına otudular. Hekimoğlu Ali Yılmaz, onları etkileyebilirdi. Ama bunu denemedi. Bekçiyi de yanma alarak muhtarın odasına gitti. Ortalıkta yoktu. Asma kilidini kırıp, kaymakamı ve kumandanı aradı telefonla. "Bir hemşehrim kadınlara böyle yaptırdı" dedi. Yarım saat geçmeden kumandan ve iki jandarmayla geldi kaymakam. Duruma el koydu. Muhtar bulundu. "Yarın temel kazma işi bitecek" dedi ona. Kadınlara döndü: "Ey analar!.. Bacılar!.. Buraya okul yapacağız. Çocuklarınız okuyacak, benim gibi kaymakam, hemşehriniz Ali Bey gibi müfettiş olacaklar. Şimdi evlerinize gidin, kazmalarınızı kürekleriniz alıp gelin, bize biraz da su getirin" dedi. Kadınlar gittiler; biraz sonra birinin elinde su testisi, birinde azık torbası, kazmalar kürekler; gülüşerek döndüler. "Senin Hekimoğlu olduğun doğru mu, bize neden söylemedin?" dediler Ali Yılmaz'a.

İki arkadaş, iki aylık staj süresince, Bozkır'ın okul işlerinin tümünü tamamladılar. İkisi de yapı ustasıydı. Özellikle planın iyi uygulanması, duvarların sağlam örülmesi üstünde durdular. Hemşehrilerine niçin kendi okullarını yapmak zorunda olduklarını anlattılar. Yükümlü olmayanlardan katılan da oluyordu imeceye. Kimilerinin çocuğu Çifteler'de öğrenciydi. Yardım edenler, işleri kolaylaştıranlar, kendiliğinden gelenler çoğalmıştı. Onlar Eylûl ayının son haftasında Hasanoğlan'a dönerken Bozkır köylerinde şu yapılar yükseliyordu:

Akçapınar, Karaardıç, Fast, Meyre, Aliçerçi, Çiftlik, Kayalık, Yalıhüyük,

Bademli, Sobran, Avdan, Pınarcık, Çat, Dere, Sorkun, Kozağaç, Karabayır, Üçpınar, Aslantaş köylerinde birer derslik, işlik ve öğretmen evi; Ahırlı'da üç öğretmen evi.[8]

(Çalışmamla ilgili araştırma için Ankara'ya gittiğimde, Mahmut Makal, bu bölümde adı geçen Musa Çınar'ın üç gün önce öldüğünü, Ali Yılmaz'ın da hastahanede olduğunu söyledi üzülerek. Biz bir kuşak hepimiz onlara "ağabey" derdik.)

Daha sonra Çifteler müdürü Rauf İnan, köy okullarının eksikleri olup olmadığını yoklamak için kesim köylerini geziyordu. Bozkır köylerini görüp İvriz Köy Enstitüsü müdürü Recep Gürel'le başka yerlere geçecekti. Ahırlı eğitmeni Süleyman Doğanlar yazmıştı: "Sayın Direktörüm, Bozkır'da bir kaymakam var; sizi aratmıyor" demişti. Okulların bir an önce bitmesi ve sağlam yapılması için nasıl çaba gösterdiğini anlatmıştı.

Rauf İnan'ın jipi Konya'nın uçsuz bucaksız topraklarında yol alırken, yanında oturan milli eğitim memuru da anlatıyordu durmadan. " Bozkır kaymakamı gibisini görmedim. Köylülerle birlikte imeceye katılıp, onların başında durarak işlerin bir an önce bitmesi, yapıların sağlam olması için didinmesi, köylüyü özendirmesi görülecek şey" diyordu.

Yapılmakta olan bir köy okuluna yaklaştıklarında, köylülerin arasında bulunan lacivert ceketli ama kravatsız kişinin Bozkır kaymakamı olduğunu anlamakta gecikmedi Rauf İnan. Elini içtenlikle uzatarak: "Selam Atatürk'ün kaymakamı" dedi ona. Kaymakam da ordu artığı jiple gelenin kim olduğunu anlamıştı: "Selam Atatürk'ün Enstitü Müdürü. Hoş geldiniz" dedi.

İnan, gezi dönüşünde, kesimine giren Konya ili Bozkır kaymakamının okul yaptırmada en ileri durumda olduğunu, her köye ayrı ayrı giderek, imeceleri yönetip yönlendirerek okul işlerini hızla bitirdiğini, Milli Eğitim Bakanlığı'na telle bildirdi. Milli Eğitim ve İç İşleri Bakanlıkları Bozkır kaymakamına birer başarı belgesi gönderdi.[9]

Köylerin geleneksel iş alışkanlığı olan imece yöntemi, Enstitülerde kullanılıp gelişerek, daha örgütlü biçimiyle yeniden giriyordu köylere. "Niçin kentliler değil de yalnız biz kendi okulumuzu yapıyoruz?" diyenler çıkıyordu. Ya da kimi aykırı kişiler köylüleri bu yönde etkilemek istiyordu. Ama bunlar çoğunluk değildi. Onlar, Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün anlattığı gibi anlatılınca gelecekteki çıkarlarını anlıyorlar, okullarını yapıyorlardı.

Asıl başka bir imece, başka bir hazırlık Enstitülerin içinde sürüyordu. Köylere gidecek öğretmenler için "cihaz" hazırlanıyordu. En başta herkese 150'şer kitap ve kitaplık veriliyordu. Her öğretmenin birer mandolini olacaktı. Kendi edinmeyenlere marangoz işliğinde yapılıyor ya da satın alınıyordu. Öğretmenin ekip biçeceği toprak için araçlar, at, araba, kızlara dikiş makinesi vb. şeyler veriliyordu. Bunlar öğretmenin gideceği köye göre sağlanıyor, hazırlanıyordu. Enstitü döner sermayesi, büyük bir döner içine giriyordu. Köy öğretmenlerine verilecekler öyle çeşitliydi ki bölgesel özelliklere göre her Enstitü bunları kendine uygun olarak sağlıyordu. Örneğin, Cılavuz, öğretmenlere verilecek inekleri kendi yetiştiriyordu. Araçların büyük kısmı demircilik ve ma-

rangozluk işliğinde hazırlanıyordu. Kimi Enstitüler, ölçülerini alıp okulun, öğretmen evinin perdelerini divan örtülerini bile dikiş işliğinde yaptırıyordu. Evlenecek olanlar varsa, onların gelinlik vb. eşyaları da Enstitüde hazırlanabiliyordu.

Eğitmenlerin Verimi

> *3238 Sayılı yasaya göre yetiştirilen ve o yasa hükümlerine göre çalışan, Türkiye'de çalışma ve yaşama koşulları en ağır yerlerde görev yapan bu meslekdaşlar, köyü canlandırma öğesi olarak devrimci hizmetler vermişlerdir. Onların köye nasıl faydalı olduklarını, köyden uzakta oturup konuşan okuryazarlar kestiremezler. Gerçeği olduğu gibi göstermek için şu noktaları belirtmeyi gerekli görüyorum..."*[10]

Sonra eğitmenlerin verimiyle ilgili saptamalarını açıklıyor Tonguç: 1936 yılında açılmış olan eğitmen kursları, Köy Enstitülerine bağlı olarak sürmüş, 1946-1947 öğretim yılına kadar 8.675 eğitmen yetiştirilmiş; küçük köylerde üç sınıflı 7.090 eğitmenli okul açılmıştı. Bu süre içinde eğitmenler 211.512 öğrenci yetiştirip, onlara iyi derecede okuma yazma ve çeşitli beceriler kazandırdılar. Oysa 1933-1934 yıllarında tüm köy okullarının öğrenci sayısı 313.169'du. Eğitmenlerin köyde eğitimde yaptığı niceliksel gelişme bile ilköğretim davasına büyük bir katkıydı. Onların başarısı karşısında İnönü anlamlı bir değerlendirme yaparak, "Şimdilik köylere beş yüz mumluk ampuller veremediğimize göre, küçük köylere üç sınıflı eğitmenli okullar açılması büyük bir gereksinimi karşıladı" demişti: Eğitmenlerin başarısı, Enstitü sisteminin köylerdeki ilk ışıkları olmuştu.

O yıllarda kısa sürede sınırlı ama gerekli bilgi ve becerilerle yetiştirilen bu elemanları küçümseyenler oldu. Oysa onlar köylerde yapacakları işe göre donatılmış olarak gönderildiler. Oraya gidince de kurslarının öğretmenleri olan gezici öğretmen, gezici başöğretmen ve müfettişlerce iş başında denetlendiler, yetiştirildiler. Rehberlik gördüler. Enstitü çıkışlı öğretmenlere olduğu gibi onlara da ekip biçmek için toprak, araç gerek, tohum ve fidan verildi. Kendileri temelde çiftçi olan eğitmenler, kursta öğrendikleri yeni yöntemlerle yeni işler ve ürünler üreterek köylüye örnek oldular. Kurdukları fidanlıklar, yaptıkları aşılar, korular, bağlar dilden dile dolaştı.

Yalnız okul çağı çocuklarına değil, köydeki yetişkinlere de okuma yazma öğrettiler. Gittikleri köylerde kısa sürede gerçekten birer küçük "ampul" görevi yaptılar. Üç sınıflı eğitmenli okulları bitirenlerden yetenekli olanlar Enstitü uygulama okuluna alınarak öğretmen oldular. Bir bölümü de yatılı bölge okul-

larında ilköğrenimlerini tamamlayıp, üç yıllık bölüme geçerek, 8 yıllık bir eğitimle mesleksel donanım kazanıyordu. Ya da yakındaki başka köy okuluna giderek beş yılını tamamlayanlar oluyordu. Eğitmenler köylere giderken kent özlemi içinde değillerdi. Ömürlerini kendi yörelerinde geçireceklerini bilerek koşuyorlardı göreve.

İlköğretim genel müdürlüğü adına uygulanan bir anket, eğitmenlerin verimini ölçmek için güvenilir sonuçlar vermişti. Üç yıllık eğitmenli okulları bitirerek Enstitü uygulama okullarına alınan, 35 ilin 210 köyünden 500 öğrenciye verilen ankette şu soru soruluyor:

"Eğitmeniniz size neler öğretti, nasıl öğretti?"

Yanıtların hemen hepsinde, eğitmenleri değerlendirmede müfettişlerin bile kolay saptayamayacağı noktalara parmak basılıyor, böylece onların çalışmaları 500 seçkin öğrencinin tanıklığıyla ölçülmüş oluyordu. Anket yanıtlarının birbirinden ilginç yirmi kadarı *Canlandırılacak Köy* kitabının ikinci basımında (1947) yer alıyor. Bunlardan biri özetle şöyle:

"41 kadar öğrenci derse başladık. Eğitmenimiz bize okuma-yazmanın iyiliğini anlattı. Olmayanlara defter kalem verdi. 'Kim iyi okursa onu yüksek okullara göndereceğim' dedi. Bizde okumaya istek uyandırdı. Birbirimizle yarışırdık. Erkenden okula koşmamızdan, devamımızdan memnundu. Öğrencinin anaya babaya, büyüğüne küçüğüne nasıl davranacağını, sevgi saygı göstereceğini anlatırdı... Önce okuma-yazmayı öğretti. Çöplerden destelerle saymayı, toplama ve çıkarmayı öğretti. İkinci yıl küçük harflerle okuma yazmayı, tüm sayıları, çarpma bölmeyi öğrendik. Tarım çalışmalarında fide ekimi ve yetiştirilmesini öğretti. Köyün ortak malları ve bunların işlenmesi, korunması hakkında bilgiler verdi. Son yıl çeşitli yazıyı okuyup yazmayı çok iyi öğrendik. Dört işlemle problem çözmeyi, ondalık sayıların hesaplanmasını; geometride tarlaları iple ölçmeyi; kare dikdörtgen, üçgen ve daire gibi şekillerin alan ölçülerini, dekarın ne olduğunu, bir dönüme ne kadar tahıl ekildiğini öğretti... Yurtdaşlık bilgisinde muhtar seçimi, köy yönetimi, mebus seçimi, devletin ve vatandaşın görevini anlattı. Köyümüzden geçen suyun kenarını temizledik. Oralara kavak söğüt dikerek su birikintilerini kuruttuk. Eğitmenimiz köylüleri uyararak gübrelikleri, helâ çukurlarını kapattırdı. Köyde temizlik yaptık. Hastalıklara karşı korunduk... Eğitmenimiz köylümüzce çok sevildi. Köy delikanlılarına gece dersleri vererek köylüye ve vatana büyük iyilik yaptı. Eğitim öğretimi köylere ilk sokan eğitmenlerdir. Bu kadar iyi olan eğitmenlere devletin önem vermesini isteriz (s. 516).

Yanıtlar arasında daha da ilginç olanlar çok var. Tonguç bu beş yüz yanıt sonucunda ortaya çıkan verilere göre eğitmenli okulların ve eğitmenlerin verimini şöyle sıralıyor:

Eğitmenli okullarda öğrencilerin el yazıları, öğretim programında istenen yazı tekniğine uygundu. Bu yazıların %65'i okunaklı ve güzeldi. Eğitmenlerin çoğu kurslarda kendilerine gösterilen öğretim yöntemlerini başarıyla uygulamışlar, derslerini ellerine verilen klavuza uygun olarak yapmışlardı. Başarılı eğitmen sayısı %60'ın altına düşmemişti.

Köyde yeni okulu açarken gerekli araç gereçleri sağlayarak, okulu işletmek için kendi evlerinden soba vb. eşya getirerek; birçok aracı ve tesisi kendileri yaparak ya da evlerinin bir köşesini okul için ayırarak işe başlamışlardır... Öğrenci devamına önem vererek, kız ve erkeklerin okula gelmesini, ana babanın bu yönde bilinçlenmesini sağlamışlardır. Onların çalıştıkları okullarda kız öğrencilerin sayısı erkeklere yakındı, eşitti. Eğitmenli okulların çoğunda okul bahçesi ağaçlandırılmış; sebze ve meyve gibi yiyecekler yetiştirilmişti. Bahçeleri işlenmeyen eğitmenli okul pek azdı. Çoğu eğitmen kendi köyünde ya da komşu köyde çalıştığı için başka yere atanma istekleri çok az olmuştur. Böylece, okula kavuşan köyde eğitmensizlik nedeniyle okul kapanmamıştır. "İkinci askerlik" görevine giden eğitmenin işini de nöbetle yaparak, komşu köy okulunu başıboş koymadılar.

Hemen hepsi evli ve çocuklu olduğundan öğrencilerine karşı anlayışlı davranmışlar, huylarını bildikleri köylüleriyle kolay uyum sağlamışlardı. Disiplin kurullarına düşecek kadar suç işleyen eğitmen yok denecek kadar azdı. Onların çalıştığı köylere ya da yakın köye Enstitü çıkışlı öğretmen vermeye sıra gelince, okul yeri sağlamak, okul yaptırmak gibi işler onların yardımıyla daha kolay yürütülmüş; bu işler için ortam hazırlamışlardır. Eğitmenlerin çoğu da öğretmenler gibi bulundukları köylerde akşam kursları açarak köylülere okuma yazma vb. beceriler öğretmişler, köy odalarında toplanan halka kitap gazete okuyarak, okutarak onların gelişmesine önayak olmuşlardı (s. 529).

Eğitmenlerin verimini yansıtan ilginç örnekler vardı. Bunlardan kimilerinin o dönemde yazılıp anlatıldığı biliniyor. Benim tanık olduğum bir örnek de şöyleydi. Öğrenci olarak Aksu Köy Enstitüsü'ne gittiğim 1940 yazında, Gazipaşa'nın Bilhos köyünden Hasan Uysal, eğitmen kursundaydı. Karatepe'den yayla komşumuzdu. Onları kendi köylülerim kadar tanırdım. Bilhos Köylülerinin tümü "Ş" harfini "S" olarak söylerdi. Askere gidip gelenlerde bile küçük bir değişiklik olmazdı. Küçüklüğümüzde bize bunun köyün suyundan ileri geldiği, değişmeyeceği söylenirdi. Okulu okumuşu, camisi olmayan bir dağ köyüydü, Bilhos. Uysal'ı, çalışkanlığı filan olmayan genç bir köy sakini olarak bilirdim. Ben Enstitüye gittiğimde onların kursu açılalı üç dör ay olmuştu. Yayla komşumuzun "Ş" harflerini yerli yerinde söyleyerek konuştuğunu görünce şaşırdım. Kendine çeki düzen de vermişti. Öteki eğitmen adaylarıyla birlikte dersten derse, işten işe koşuyordu. Onların öğretmeni eski Alanya başöğretmeni Hakkı Uğur, Gazipaşalı öğrencilere anlatıyordu: "Bu kurs sizin Bilhos köylüsünün dilini bile değiştirdi, görüyorsunuz Hasan Uysal'ı" diyordu.

İki üç yıl sonra Bilhos yaylasına, Karatepe'ye gittiğimde ikinci bir şaşkınlık geçirdim. Köyün eğitmenin okuluna giden tüm çocukları, kızlı erkekli gençleri artık "Ş" sesini doğru çıkarıyorlar ve konuşuyorlardı. Üstelik hepsi okuryazar olmuş, davranışları bakışları değişmişti. Kaldı ki Hasan Çakır eğitmenlerin en iyisi değildi. Sonraki yıllarda, Bilhos köyünün çevreye açılmasında vb. yeniliklerde bu ilk uyanışın etkileri hep sürdü.

Yeni Köy Öğretmenleri ve Okulları

"... Köy, işten kaçan, nefret eden edilgen öğretmen değil, işi seven, ona sarılan, iş yoluyla yurdu şenlendirecek canlı, hareketli öğretmenler ister. Yeni öğretmenler, çocukları iş içinde yoğura yoğura, bireyleri mutluluk denizinde yüzen bir vatan yaratmalıdırlar. Yurt yoksul insanların değil varsıl ve mutlu insanların yurdu haline gelmeli; her yanından neşe, sağlık ve mutluluk fışkırmalıdır. Bu ülküye yaklaşmanın temel koşullarından biri, köye iş yapmasını bilen öğretmeni ve iş araçlarını sokmaktır..."[11]

Köy öğretmenlerine de şunları yazıyor:

"Çalışma sırası şimdi size geldi. Her biriniz ıssız bir köye dalarak oradaki geri yaşam koşullarını düzeltmeye, yüzyıllardır okul yüzü görmeyen köylerin çocuklarını eğitmeye başlayacaksınız. En ıssız, en durgun yerlere hareket, canlılık, neşe sokacaksınız. Düyadan tüm ümitlerini kesen bir softanın peşine takılmak yüzünden dünya görüşünü bilinmez bir aleme bağlamış olan Orta Çağ insanlarına yeni bir yaşam biçimi götüreceksiniz."[12]

O, yeni öğretmenlere böyle güveniyordu. Ama köylü çocuklarının, gerek Enstitüde öğrenci iken verilen yetki ve sorumlulukları, gerek köy öğretmeni olarak aldıkları yüklü görevi başaracaklarından kuşkulananlar vardı. 17-18 yaşlarında gencecik öğretmenlerin köyü canlandırmada etken olabileceğine çoğu kişinin aklı yatmıyordu. Üstelik "önceki okumuşlar ve bürokratlar belli bir orta tabakadan geldikleri için Enstitü çıkışlıların yoksul köylü olmaları da bu kuşkuyu artırıyordu."

Oysa onların başarılarının belirleyicisi, yaşları ya da sınıfsal konumları değil, mesleksel donanımları ve iş başarmada kazandıkları yetkinlikti. Köylülerimiz "akıl yaşta değil baştadır" demeyi biliyordu. Yeni öğretmenler, Enstitülerin demokratik eğitim ortamında gerçek yaşamın işlerini yaparak, yönetime katılarak çelikleşmişler, deneyim kazamışlardı. İş ve üretim alanlarından, bilgi ve kültür derslerinden edindikleri kazanımlarla kendi öğretmenlerini bile geride koymuşlardı. Enstitülü öğretmenler topluma ve kendilerine yabancılaşmamıştı. Hepsi köylüyü yakından tanıyor ve anlıyorlardı. Köye deneyimsiz, isteksiz ve geri dönmek üzere değil, büyük bir eğitim seferberliğinin donanımıyla gitmişlerdi. Onlar, Kuvayı Milliye'nin eğitim kanadının erleriydi. Onların öğrenciliği "hababam sınıfları"nda "avare yıllar" olarak geçmemişti. Meslek bilinciyle yetişerek, ülkücü bir ruhla gitmişlerdi göreve. Çifteler Köy Enstitüsü ikinci dönem çıkışlılara verilen ve Enstitüyü bitirme tezi niteliğindeki Türkçe ödevine öğrencilerin verdiği yanıtlar yeni köy öğretmenlerinin bilinç ve iş başarma düzeyini yansıtan önemli ve özgün bir belgedir bu konuda.[13]

"Beş yıl önce ilkokulu bitirmiş bir köy çocuğu olarak geldiğin bu kurumdan bugün toplumun ileri saflarında rol almış bir eleman olarak ayrılıyorsun. Bu yetişme zamanı içinde sende ne gibi değişiklikler oldu; görevini yapabilmek için ne gibi niteliklerin olmasını gerekli görüyorsun? Sende olanlar bunlardan hangileri?" diye soruluyor.

Bu soruya otuz kadar öğrencinin verdiği yanıt tek tek incelendiğinde yeni öğretmenlerin ülkeye ve köylere yönelik ne büyük düşler kurdukları, bu amaca uygun donanımda oldukları ve kendilerini nasıl yetiştirdikleri görülüyor. Bunlardan biri olan, Simav-Demirciköylü Mustafa Ünver, 26 Kasım 1943 tarihli yanıtında şunları yazıyor:

" Bu kutsal çatı altında geçen beş yıl, bende devrimler diyebileceğim büyük değişiklikler yaptı. Beş yıl önce sadece memur olmak, maaş almak, rahat yaşamak sevdasındaydım. Bu sevda beni, ölürcesine çalışıp karnını doyuramayan insanlardan kopup salon hayatına karışmak için yola düşürdü. Neyse ki yolum bu kuruma düştü ve beş yıl sonra köy aşkı ile dolu bir havayı hücrelerime kadar emdim. Bugün o kerpiç yığını köylerden uzaklaşmak şöyle dursun, ona bir an önce koşmak, yeniden kurup bayındırlaştırmak istiyorum... Bugün pulluk dururken, kırık sabanın, topal öküzün arkasında koşmaya dayancamız kalmadı. Kısacası, modern tekniği köylünün ayağına götürmek zamanının geçmekte olduğunu kavrıyor, bunun için sabırsızlanıyoruz. Köyde görevimi iyi yapabilmek için şu niteliklerim olmalı:

• Sağlam bir karakter sahibi olmak. Köylülerle kardeşçe ilişkiler kurmak. İşe candan sarılmak; dürüst olmak. Çıkarcılık yapmamak, köyün, okulun, öğrencilerin çıkarlarını gözetmek.

• Onlara karşı içtenlikli olmak, sevgi beslemek. 'Yaban' gibi değil, içlerinden biri gibi olmak. Köylünün sevinç ve dertleriyle yakından ilgilenmek, gerektiğinde yaralarına merhem olmak. Bütün bunlara karşılık hiç bir çıkar gözetmemek. Her başlanan işi bitirmek, bütün işlerde bilinçli hareket etmek, iradeli ve direşken olmak.

• Köyü bir bütün olarak görüp halk arasındaki çatışmaları ortadan kaldırmak, 'alınyazısı birlikteliği' kurmak, ortak çıkarlarını göstermek gerekir. Bu özellikler bende var. Eksikleri tamamlamaya çalışacağım." vb. (s. 14)

Hayrettin Özer ise şunları söylüyor:

"... Büyükler, ulusal davanın çözümü için bizleri iyi birer eleman olarak yetiştirmeyi amaçladılar. Bizim de ülkemizin her şeyden yoksun insanlarını ilerletmek için, yıllarca içinden çıkamadıkları perişanlıktan kurtarmayı, insanlık içindeki gerçek yerine oturtmayı kendimize ülkü edinmemiz gerekir.

"Enstitüye geldiğimden beri bende olan değişiklikleri sayabilmem olanaksız. Ama bugün gözle görülüp elle tutulacak kadar açık olanları şöyle özetleyebilirim:

• Bütün değişikliklere görüş ve düşüncelere ortam hazırlayan, beni güçlendiren okuma zevki ve isteği.

• Yalnız kendimi değil, kendimden daha çok başkalarını düşünmek.

• Toplum içinde payıma düşen göreve gücümün en çoğunu harcamak.

• Haksızlık ve kişisel çıkarların doğurduğu yolsuzluklar karşısında susmamak.

• Birkaç kişiyi, hısım akrabayı, hemşehriyi değil, toplum için, insanlık için faydalı olan bütün insanları sevmek.

• Önce köy ve köylünün, sonra da yurdun ve ulusun bütünü ile kalkınmasını ve dünya ulusları düzeyine çıkmasını ülkü edinmek.

• Ulusal davalar uğruna çıkar gözetmeden varlığını armağan ederek çalışmak.

• Her işe serbestçe girişebilmek, sorumluluktan çekinmemek.

• Köyde karşıma çıkabilecek işlerin durumuna göre yapıcı, sıvacı, boyacı, künkçü, dülger, tarımcı, kooperatifçi olabilmek.

• Kültür ve iş derslerinin toptan verdiği etkiyle, eskisinden daha farklı bir şekilde güçlüklerle savaşarak, düşüncelerimi uygulamaya çalışacak güç ve cesareti almış bir öğretmen olarak yola düşmüş bulunuyorum. Yoluma çıkacak engelleri bilmiyor değilim. Gözünü kişisel çıkar bürümüş olanlar belki tehlikenin en büyüğü olacak... Benim için büyük mutluluk, insanların, milletimin, milyonlarıyla gülmesi eğlenmesi, rahat yaşaması ve dünya nimetlerinden aynı ölçüde tatmasıdır.

• Ülkenin candamarı sayılan, kafasına koyduğunu yapmayı amaçlayan bir köy öğretmeninin isteğine ulaşabilmesi, aşağıdaki özellikleri kendinde taşıması ya da öğrenmesi ile olabilir:

• Her şeyden önce dürüst ve sağlam karakterli olmak.

• Kişisel çıkarlara fazla önem vermemek.

• Herhangi bir kişinin ya da zümrenin etkisi altında kalmamak.

• Kişiliğini yitirmemek.

• Namuslu ve ahlâklı olmak.

• Halkı etkileyebilecek güçte olmak.

• Taraftarlık gütmemek.

• Herkesle iyi geçinmeyi bilmek.

• Ne çok dikkafalı, ne de çok yumşakbaşlı olmamak.

• Halkla kaynaşabilmek; onları küçümsememek, hareketlerini yadırgamamak; kibirli olmamak.

• Yapılması gerekli değişiklikleri gönüllerini kazanarak yapmak.

• İş yapma ve başarma gücüne sahip olmak.

• Tam bir kültür ve bilgi ile işe başlamak.

• Çevrede bulunan her türlü olanaktan yararlanmak.

• Doğaya egemen olmak, kimi doğa güçlerini yenebilecek teknik becerileri ve olanakları bilmek.

"Yukardanberi saydığım nitelikler bugün davamız için en gerekli olanlardır. Yazımın başında ve ortalarına doğru bunlardan kendimde olanları işaret etmiştim. Burada tekrara gerek yok. Bütün gayret ve düşüncem, sadece belli olan hedefe varmaktır. Bunun için de gidilecek yolu kendimce seçmiş bulunuyorum."(s. 166) Bu öğrencinin sonradan Yüksek Köy Enstitüsü'ne seçildiği anlaşılıyor.

Enstitüyü bitirip köylerine gidenlere başka meslek okulları gibi, "Bizimle işiniz bitti, güle güle" denmiyordu. Görevlerini iyi yapmaları için yanlarına maddi donanım veriliyordu. Bitirdikleri kurum arkalarında her zaman destekti. Babaevi gibi başvurabilirlerdi. Denetlemede onlara yardım ve gerekli hizmet veriliyordu. Yeni köy okulları ve öğretmenleri güvence altındaydı. Tonguç bunu şöyle açıklıyor:

"Yakın zamana gelinceye kadar eğitbilimle uğraşanların, okulları yönetenlerin, ve köyde iş gören öğretmenlerin çoğu, kentlerdeki çeşitli yönlerden iyi olduğu sanılan okulun bir eşini köyde de kurabilirlerse, bununla büyük, iyi bir okula kavuşulduğunu düşünüyordu. Bu inanış çocukça safsatadan başka bir şey değildi. 3238, 3803, 4274 sayılı yasalarla bu önemli eksiklik giderilmiş, köyler kendi okuluna kavuşmuştu."[14]

Köylerin yeni okulları kent okulundan çok farklı kurulmuştu. Orada yalnız abece öğretilmiyor, bunun yanında yeni ilke ve yöntemlerle çalışarak, Enstitüdeki gibi iş ve üretim yapılıyordu. Bağı bahçesi, ormanı, kümesi, işliği, koşum hayvanı, araç gereçleriyle, iş içinde yetişen öğrencileriyle, Enstitülerin birer küçük modeli, birer küçük işletme oluyordu köy okulları. Çocukları gibi köylüler de oraya rahatça girip çıkıyorlar, okuldan ve öğretmenden yetişkinler de öğrenciler gibi yararlanıyor, bilgi ve beceri kazanıyordu.

Devletin, hiçbir görevlisine ya da kurumuna böylesine ağır yük yüklemediği doğruydu. Onun için Enstitü çıkışlı öğretmenler göreve giderken büyük bir donanım ve destekle gönderiliyordu. Yüzyıllardan beri geri bırakılmış, savsaklanmış olan köyü canlandırma amacıyla oraya gönderilen genç öğretmenler, yalnızca ceplerinde bir diplomayla köye gitseler, çoğu toplumsal olan işlerinin altından kalkamazlardı. Onun için Enstitü onları "cihaz"landırıyordu...

Köy öğretmenlerine verilen araç gereç vb. donanım, küçümsenecek gibi değildi. Onların devletçe donatılması, gerekli araç gereçlerin verilmesi köyü canlandırma yönünden derin bir anlam taşıyordu. Birçok köyde, köyün tüm ailelerinin iş araçları bir araya toplansa onların hepsi, öğretmene verilen araçlar kadar tutmazdı. İş araçları bu kadar eksik ve kıt olan bir köyün canlanması, böyle bir köyde teknik ilerlemenin sağlanması olası değildi.Köy okulu bu araç gereçlerle donanıyor, kimileri okulda yapılıp üretiliyordu. Öğretmen bu araçlarla yaptığı işleri ders programı çerçevesinde öğrencilerine öğretirken bir yandan erişkin köylüleri de okulla ve bu araçlarla ilgilendirerek, kurslar açarak yararlanmalarını sağlıyordu...

Köy öğretmenlerine az ücret verilip onlara geçimlerini sağlayacak tarım ve teknik sanat araçları verilmesi ve bunun olanakları tanınmasının nedenlerinden biri, öğretmenin yaptığı işlerle köylüye örnek olmasının amaçlanmasıydı... Enstitü çıkışlı öğretmenler, damızlık, koşum, ya da binek hayvanına, sanatına uygun iş araçlarına, yerine ve gereksinmeye göre tohumluk buğday, arpa, mısır gibi ürünlere sahip olarak köye gönderilmişlerdir. Onların çalışma ve hayat düzeni hazır maaşla çalışanlarınkine benzemeyecektir. Bunun en önemli nedeni, benzerse köye kök salamayacaklarıdır. Oysa onlardan beklenen işlerin ba-

şarılmasının en önemli koşulu, iş araçlarıyla donanmış olarak köye yerleşmeleridir (s. 616).

Köy Enstitüsü çıkışlı kız ve erkek öğretmenlere verilen iş araçları ve gereçlerinin dökümü şöyle:

Demircilik araçları: 20 kadar aracın bir bölümü bölge okulları içindir.
Yapıcılık, dülgerlik ve marangozluk araçları: 25 parça.
Kız öğretmenlere verilecek araç gereçler: Başta dikiş makinesi, 15 parça.
Bu araçların bir bölümü Enstitü işliklerinde yapılıyordu.

Köy Bölge Okulları

Köyü canlandırmak lâfla, süslü ve boş sözlerden örülmüş nutuklarla olmaz. Bunu yapabilmek için köyün bağrında eğitim kurumları, kültür kurumları açılmalıdır. Köy bölge okulları bunlardan biridir..."[15]

Milli Eğitim Bakanı Yücel, Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan'ı yanına alarak Arapören köyüne gittiğinde muhtarın, "Köyümüze ortaokul istiyoruz" demesine kızmıştı. Enstitü çıkışlı öğretmenlerin okulunun bulunduğu yerde eski ortaokullardan asla açmayacaklardı. Yapmak istedikleri, yeni sistemin okul çeşitlerini çoğaltarak klasik ilk ve ortaoğretimi Enstitü felsefesi ve yöntemine yaklaştırmak, Türkiye'de eğitimi böyle bir raya oturtmaktı.

Arapören'li yaşlı İbrahim Ağa, "Buraya bildiğimiz ortaokulu açarsan çocuklar şu gördüğün işleri yapmazlar. Enstitüye benzer bir köy ortaokulu düşünürsen açarsın" diyerek sezgileriyle yakalamıştı bu gerçeği (Bkz. "Enstitülerin Çevre İlişkileri").

"Köy bölge okulları", Arapören'li İbrahim Ağanın yakıştırdığı gibi "Enstitüye benzer" birer köy ortaokuluydu. Birkaç "köy küme"sinin uygun bir yerinde ya da bir köyde açılan bu okullara, bölgenin özelliğine göre yatılı ve yatısız öğrenci alınıyordu. Yatılılığın gideri ve eşyalarını her köy kurulu kendi çocuklarının gideri olarak karşılayacaktı. Eğitim-öğretimle ilgili araç gereç gibi donanımları devlet adına Enstitüler karşılıyordu. Ancak ilk kuruluşta özendirme amacıyla köylünün yapacağı birçok şeyi de örnek olarak Enstitüler sağlamıştı.

Bölge okullarına 5 sınıflı köy okullarını bitiren çocuklar alınıyor, burada 3 yıllık bir eğitim veriliyordu. Okulun eğitim programı bölgenin özelliğine uygun ve geçerli olacak iş ve derslerle yüklüydü. Eğitmenli okulu bitirenlerden yetenekliler de bölge okullarına alınıp iki yılı tamamlanarak üç yıllık programa geçiriliyordu. Bu kurumlara öğrenci almada fırsat eşitliğini sağlamak için köylerin nüfus durumu göz önünde tutuluyordu.

Plana göre bölge okulları köylerin canlanmasında ikinci bir "santral" görevi yapacaktı. İlk kez böyle ilginç bir örgütlenme yapılıyordu Tükiye'de. Köy çocuklarının bir bölümü Enstitülere giderek ortaöğrenim olanağı bulurken, bir bölümü de bölgelerde açılan bu okullarda üst öğrenim olanağına kavuşuyor-

du. Bölge okulları, İlkokul sonrası düz bir ortaokul değil, mesleksel beceriler kazandıran ve çevrede geçerli olacak iş ve meslekleri programına alan kurumlardı. Burayı bitiren gençler yörelerinde geçerli birer meslek edinmiş olacaktı. Giderek sayıları çoğalacak, programları çeşitlenecekti. Orman köylerinde ormancılık bölge okulu, hayvan yetiştiren bölgelerde hayvanlıcık bölge okulu; balıkçılık yapılan bölgelerde balıkçılık bölge okulu, Kimi yerde motorculuk ve sürücülük bölge okulu, seracılık bölge okulu vb. güzel tasarılar vardı.

Bu tasarıların önü kesilmeseydi bugün ülkemizin durumu çok başka olacaktı. Özellikle Doğu Anadolu'muz için çok yararlı ve kalkınmaya elverişli bir düzenlemeydi köy bölge okulları. Bu düzenleme, Doğu'dan Batı'ya iç göçe gereksinim duyurmayacak, Doğu Anadolu'dan nice okumuş beyinler kendi yörelerinin kalkınmasında söz sahibi, iş sahibi olacaktı. Orada köyler arası ulaşım daha zor olduğundan, yatılı bölge okulu, özellikle bu yöre için doğru bir çözümdü. Böylece, her bölgenin gerekli insan gücünü yetiştirmede, köy bölge okullarının önemli bir işlevi oluyordu. Çünkü bu okullar programı ve uygulama biçimiyle, köyü canlandırmada gerekli olan tarımda modernleşmeye, sanayileşmeye ve teknolojik gelişmeye katkı sağlayacak mesleksel teknik eğitim ağırlıklı bir öğrenim veriyordu. Dahası Köy Enstitülerinde işlene işlene ışıldamaya başlayan yöresel kültür ve sanatların bu kurumlarda da önemli bir yeri olacak, özellikle doğu bölgemizin etnik kültürü, bu yolla daha çok kullanılıp, Enstitülerle iletişim içinde gelişecek, değer kazanarak ülkede kültür zenginliği yaratacaktı. (Ancak Köy Enstitüleri döneminde açılan bu okullarla, Doğu Anadolu'da 1950'den sonra açılan ortokul nitelikli yatılı bölge okullarını birbirine karıştırmamak gerekir).

Ülkenin koşullarını sorunlarını bilmeyenler bölge okulu sorununu bir hayal olarak görüp, "Bu şimdi olmaz, ilerde olabilecek bir şey" demişlerdir. Oysa aynı kişiler, büyük bir köyün nüfusundan daha az nüfuslu bir ilçeye ortaokul yapılmasının öne alınması için çaba göstermişlerdir. Sosyal adalet duygu ve düşününden yoksun o kimi kişiler daha çok nüfuslu köylere bölge okulunu gereksiz görürken, 700-1.000 kişilik ilçeye ortaokul istemekle, ilçede doğmuş olmayı onların ortaokula kavuşması için bir hak olarak görmüş oluyorlardı. Bu davranış demokrasi ilkeleriyle bağdaşmazdı. Köy-kent ayrıcalığı yaratır diyerek Köy Enstitülerine karşı çıkanlar, böyle yapmakla bu ayrıcalığı kendileri yaratıyordu... Oysa halk yönetiminin bulunduğu toplumlarda yurttaşlar, devlete karşı görevlerde olduğu gibi devletin sunduğu nimetlerden de eşit olarak yararlanmalıydı ki köy-kent ayrıcalığı ortadan kalksın. Köylüler için bir bölge okulunu çok görenler, kent eşrafının ortaokul isteğini yerinde buluyordu. Kaldı ki kentlere teknik okul açmayı da sakıncalı görüyorlardı. Oysa köy için istenen her şey sosyal ve ekonomik yaşamdaki farklılığın biraz azalmasına yönelikti.[16]

Tonguç, Enstitülerden sonra köyün canlanmasında ikinci bir "santral" görevi yapacak dediği köy bölge okullarını çok önemsiyor, karşı çıkanlara böyle yanıt veriyordu. Bu kurumları modern tarımın, çağdaş teknolojinin araçlarıyla donatmayı, eleman yönünden Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlılarla beslemeyi dü-

şünüyordu. 3 sınıflı eğitmenli okullardan, 5 sınıflı yeni köy okullarından sonra bölge okulları, İnönü'nün gönlündeki "100 mumluk" ışığı verecekti köylere.

Köy kümelerinin ortasında, durumu bölge okulu kurulmasına en elverişli bir köyde, yatılı ve yatısız bölge okulu açılacağı 4274 sayılı yasayla saptanmıştı. Köy Enstitüleri çok sayıda eleman vermeye başlayınca bölge okulları açılmaya, çoğalmaya başlamıştı. Baştan da açıklandığı gibi üç sınıflı eğitmenli okul çıkışlı çocuklara 4. ve 5. sınıfları burada bitirme olanağı sağlanıyordu. 5 sınıflı köy okulunu bitirmiş olarak gelenlerle birlikte onlara burada tarımsal ve teknik ağrlıklı bir üstöğrenim veriliyordu.

Bölgeye giren köylerdeki okulların gelişmesiyle ilgili fidanlık, deneme tarlası, bahçesi, kooperatif, revir, dispanser, işlik, sinema, kitaplık, açık hava tiyatrosu, spor ve oyun alanı ve kuruluşları yaratıp, ikinci bir "Kültür Merkezi" kurarak, bölge köylerinin buradan geniş ölçüde yararlanması amaçlanıyordu.

Tonguç, köy kümeleri arasında kurulacak bu kültür merkezlerinin köyde eğitimi ve kalkınmayı başka bir boyutta etkileyeceğini hesap ederek, köy okulları yapımına başlar başlamaz, bölge okulları işine de hız vermeyi planlamış, bunu bakana kabul ettirmişti. Ona göre bölge okulları, Enstitülerden sonra köylerin canlanmasının ikinci çekici gücü olacaktı. Her hangi bir nedenle bu yapılmayacak olursa, tek öğretmenli ve beş sınıflı köy okulunun, köylülerin çağımız uygarlığının nimetlerinden tam anlamıyla yararlanmasına yetmeyeceğini söylüyordu (s. 649). Kent ve kasabalarda oturan yurttaşlar için en doğal gereksinim olarak görülenleri, köyde yaşayanlar için de kesinlikle yerine getirmek gerekirdi. Köy ilkokulunun sınıflarını artırmak, genişletmek, çeşitli nedenlerle yakın yıllarda yapılamayacağı için 15-20 köyden oluşacak bölgeler (bölge okulu) ile bir kaç ilin köyünü içine alan kesimler (Köy Enstitüsü) ile daha yüksek okullar yoluyla kültür merkezine kavuşmaktaydı. Bu tür örgütlenme, köyleri canlandırmanın, diri köyler durumuna getirmenin çözümlerinden biriydi. Onun için bölge okullarının, açılması gereken Köy Enstitülerinin kuruluşu ile ilgili çalışmaların hızını durdurmamak, gece gündüz uğraşarak bu işi geliştirmek gerekiyordu.

"Ülkenin tümüyle kalkınması; kentle köyler arasındaki korkunç uçurumun, ayrımın ortadan kalkması; köylerde oturan yurttaşların bilinçlenmesi, düzeylerinin yükselmesi, köy kümelerinin ortasında bu kültür merkezlerinin yaratılmasına bağlıydı. Başka hiçbir güç yada örgüt köylüleri gerici anlayışın, softaların; kötü amaçlar için politika yapanların sömürüsünden, pençesinden kurtaramaz"dı. Bölge okulları, büyük merkezler olan Enstitülerin yaptığı etkileri, sağladığı yararları kendi köy grupları için sağladıklarında, bu okullar çoğaldığında, tüm köylü yurtdaşlar da yeni uygarlığın nimetlerine kavuşmuş olurlardı. Yeter ki yeni eğitim kurumları bu anlayışla işletilsin ve kapıları halka hep açık olsun (s. 650).

Köylerde Sağlıkçı ve Ebe

Yakın zamana kadar sağlıkçı elemandan yoksun olan köylerimiz, Enstitülerde yetişen sağlık memurlarıyla bu nimete kavuşmaya başladığı halde onlardan halkın geniş ölçüde yararlanacağı örgütlenmenin yapılamayışı hüzün vericidir... Bu konu Sağlık Bakanlığınca gerçekleştirilmesi gereken ulusal ülkülerimizden biridir. Köyleri hastalıktan kurtaramadığımız sürece canlı, mutlu bir toplum olamayız..."[17]

Köy Enstitüleri Yasasının, "köye yarayışlı eleman" nitelemesine uygun olarak Enstitülerin "sağlık kolu"nda yetişen sağlık elemanları da öğretmenlerle birlikte köylere dağılmaya başlamıştı. Onlar için de hazırlık yapılmış, öğretmenler gibi donatılmışlardı. 20 yıl köyde kalma zorunluluğu onlar için de vardı. Aynı ülkü ve anlayışla çalışmaya koyuldular. Sağlık memuru ve ebelere 8-10 köyden bir köy grubu veriliyor; en uygun olan köy, onların sürekli bulunacağı merkez oluyordu. Köy grubu içinde bölge okulu olan varsa merkez orası oluyor, değilse gene de okulu ve öğretmeni olan bir köy seçiliyordu.

Öğretmenlere olduğu gibi sağlıkçılara da geçimlerini sağlayacak toprak veriliyordu. Onlar köy köy gezdiklerinden geçim tarlalarında kendileri daha az çalışabiliyorlardı. Bu nedenle işleri çoğunlukla grup köylerinden toplanan imecelerle yapılıyordu. Kendi sağlıkları için köyden köye koşan bu elemanın işlerini görmek köylüler için angarya olmuyordu. Onun çift hayvanının bakımı ve kullanımını ortaklaşa yaparlardı. Ayrıca sağlık elemanlarına köyleri dolaşmak için binek hayvanı da veriliyordu.

Sağlıkçılar da öğretmenler gibi askerliklerini yedeksubay olarak yapıyordu... Yönetim ve denetim yönünden 4459 sayılı sağlık yasasına göre hükümet doktoruna ve Sağlık Bakanlığı müfettişlerine bağlıydılar. Ancak 4274 sayılı yasada yer alan görevleri nedeniyle, gezici başöğretmen ve ilköğretim müfettişleri tarafından denetlenirlerdi.

Köylerde onların işi de en az öğretmenler kadar, daha da öncelikli ve önemliydi. O yıllarda salgın hastalıklar, hastalık yapan mikropların üreyeceği ortamlar köyleri kasıp kavuruyordu. Çocuk ölümleri günlük olaylardı. Salgın hastalık dönemlerinde çocuklar yapraklar gibi dökülür giderdi. Nice delikanlıları, genç kızları "bilinmez" dertler alıp götürürdü.

Sağlık memurlarının çalışmalarını düzenleyen yönetmelik, grup ve merkez köylerinin saptanmasıyla, denetlemeyle, nasıl çalışacaklarıyla ilgili açıklamaları getiriyordu. Görevleri dört başlık altında toplanmıştı. Sağlıkçılar bunları yerine getirdikleri gibi birçok başka sağlık sorununa da koşardı:

Görevlerinin başında bulaşıcı hastalıklara savaş açarak, hastanın ayrılması, "tecrit" edilmesi, en ivedi şekilde hastaneye gönderilmesi, hastalık hakkın-

da doktordan alacağı bilgileri uygulaması; çevredeki insanlar için önlemler alması, gerekirse aşı yapması, "zührevi" hastalıktan kuşkulandığı kişileri doktora göndermesi, köylüyü aydınlatması vb.yer alıyordu.

İkinci görevi, köyde bulaşıcı hastalıkları yayıcı ortamları azaltma girişiminde bulunmaktı. Örneğin içme sularının güvenceye alınması, sinek yapan bataklıkların kurutulması, herkesi ilgilendiren dükkân, hamam gibi yerlerin temiz tutulması; tuvaleti olmayan evlere tuvalet yaptırılması gibi işlerdi.

Hastalık yapan, sivrisinek, bit, pire, tahtakurusu gibi haşaratla savaşma yöntemlerini köylüye öğretmesi, onların bu işleri yapmalarına ön ayak olması. Bunun için bağlı olduğu hükümet doktorundan alacağı ilaç ve bilgileri kullanması ve kullandırması.

Başka bir görevi ise hastalara ilk yardım götürmek, hastalıklarında ya da kaza sırasında yaralananlara yardım etmek ve doktora ulaşmalarını sağlamaktı. Bu nedenle öğretmenlere verilen kitap vb. araçlar gibi sağlık elemanlarına da sağlık çantası, ecza dolabı, ilaç, araç ve gereçler veriliyordu. Sağlık memurları bu görevleri yerine getirmede köy muhtarı ve köy kurulundan her zaman yararlanıyordu. Ecza dolabını ve sağlık çantasını her zaman hazır tutardı.

Ülkemizde yalnız iki tıp fakülkesinin bulunduğu, ulaşımın çok güç olduğu o yıllarda, köylere sağlıkçı verilebilmesi elbet küçümsenecek gibi değildi. Sağlık memurları Enstitülerde aldıkları eğitimle yaratıcılıklarını kullanarak, halkın sağlık sorunlarıyla yakından ilgilenirlerdi. Her birinin işlerini tam olarak yapabilmesi için grup köylerine en az ayda bir kez gidip, orada 4 saat kalma zorunluluğu vardı. Özellikle hükümet doktoruyla anlaşarak, zorunlu aşıları zamanında yapıyor, okul çocuklarının sağlığını gözden geçirir, öğretmenin istediği sağlık yardımını götürürdü.

Sağlıkçılar köyleri dolaşırken bin bir hastayla karşılaşırlar, onların iniltilerini dinlerler, iyileştirme yetkileri olmamasına karşın sırt dönemezlerdi. Kendilerine kurtarıcı gibi bakan o insanlara ellerinden gelen sağlık yardımını yapmaya çalışırlardı. Kimileri eski Anadolu halk hekimlerinin kullandığı bitki kökü ve çiçeklerinden elde edilen yöntemleri inceleyip, "şunu yap, bunu yapma" diye halkı aydınlatırdı. Nane, kekik, fesleğen gibi bitkilerden yapılan iyileştiricilerin bir zararı olmadığını anlatırlardı. Köylüler kimi zaman öyle yanlışlar yapardı ki gözlerinin önünde nice insanın yok olmasına neden olurlardı.

Bizim köylerde ve yaylada ishal salgını vardı bir yaz. 35 köyü olan ilçenin bir tek Enstitü çıkışlı sağlıkçısı vardı. O da kendine verilen bölgeye yetişebiliyordu. Yaylada ve köylerde çocuklar ölmeye başlamıştı. Bir orman askerinin ishalden ölümcül olduğu haberi verildi sağlıkçıya. "Karatepe yaylasını, Bilhos ve Çile köyünü kırıp geçiriyor bu hastalık" diye anlatıldı. Üstelik hükümet doktoru izindedir o günlerde. İlaç yoktur. Ama sağlıkçı gene de, "Hiç olmazsa hastalara, su ayran yoğurt vb vermelerini önererek yardımcı olabilirim" diyerek yola düşüyor. Bölgesi olmasa da o köyleri dolaşmak, öncelikle orman askerini kurtarmak için koşuyor. Atı ve kendi kan ter içinde köye vardığında orman askeri çoktan ölmüştür ne yazık. Askeri ilçeye götürmek için sala koymak istemişler; ama o kadar incelmiş ki sala koyacak yanını bulamamışlar.

Onu iyileştirmek için neler yaptıklarını öğrenince başından vurulmuşa dönüyor sağlıkçı. İshalini artırır diye hastaya bir yudum su vermemişler günlerce. Ayran istemiş, ölüm anında bile vermemişler. Çay demiş, vermemişler. Zaman yitirmeden köylülere anlatıyor: İshal durumunda hastaya bol su verilmesinin. koyu çay içirilmesinin, yoğurt ve lapa yedirmenin bir sakıncası olmadığını, bunların iyileşmeyi etkileyeceğini anlatıyor. Açık yerlere tuvalete gitmemelerini, açık yerlere kireç dökülmesini söylüyor. Bunları bir kâğıda yazıp caminin, köy odasının kapısına asıyor. Atına atlayıp yaylaya gidiyor. İshallilerin yiyip içeceklerini onlara da anlatıyor. Yazıp, ardıç ağacının böğrüne yapıştırıyor çam sakızıyla. İlçeye dönünce doktoru bulup, Ona yeniden ishalle ilgili önerileri resmi olarak yazdırıp mühürletiyor. Biraz ilaç alıp yeniden gidiyor hasta olan yerlere köylere. Yeniden asıyor kâğıtları, camiye, köy odasına ağaçlara. Duyuruyor köylülere, kadınlara ishal için ne yapacaklarını. İlaçları veriyor bebelere, çocuklara yettiği kadar. Sonra haber geliyor, "Çocukların ölmesi durdu" diye.

Canlanmaya Başlayan Köy

> *"... Şafak sökmeye yüz tutmuştu... Demokrasi yönetimi hızla gelişecek, çalışkan ve yetenekli olanlara tüm yollar açılacaktı. Olumlu işlere, bilimsel ilkelere, ülke gerçeklerine dayanmadan, hiyle ve düzenle sahneye çıkıp, tutunmak isteyenler gitgide azalacak; böyleleri için yollar darlaşacak, kapanacaktı. Zengin köy kaynağından taze güçler fışkırıyor, bunlar önemli işlere el koyuyurdu..."*[18]

Ona göre, Köy meselesi bazılarının sandığı gibi mihaniki bir şekilde 'köy kalkınması' değil, anlamlı ve bilinçli olarak köyün içten canlandırılmasıdır. Köylü insanı, öylesine canlandırılmalı ve bilinçlendirilmeli ki onu hiçbir güç yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar edemesin..." Türkiye'de bunun yolları artık kapanıyordu.

"Köyü canlandırmayı sağlayacak önlemlerin başında, bu uğurda ter dökerek köyün içinde çalışacak elemanlar geliyordu artık. Bu olmadıkça para, araç gereç hiçbir işe yaramazdı. Köy Enstitülerinde ve köy okullarında gece gündüz demeden, doğadan ve sosyal yaşamdan gelen engellere göğüs gererek uğraşanlar, işte 'yeni eleman' denen bu değeri yaratmak için çalıştılar. Onlardan köylerin ve ülkenin toptan kalkınması için geniş ölçüde yararlanma yolu bulamamak büyük bir beceriksizlik, bağışlanmaz bir tutum olurdu. Ülkeye hizmet için yetiştirilen yeni kuşakları bu görevlerinden alıkoymaya, işleyen kafaları durdurmaya, alınteriyle oluşturdukları kültür merkezlerinden yararlanmalarını engellemeye kalkmak haksızlıktı." (s. 652)

Tonguç, bir düzenlemeci ve örgütçüydü. Bu verim, Türk halkının, köylünün verimiydi. Onun yaptığı ve tarihsel kişiliği, halkın gücünü keşfetmesi, eğitim yoluyla ortaya çıkarmayı başarmasıydı. Onları iyi tanımasıydı. Onu amacına vardıran dayanaklar sağlamdı. Kurtuluş Savaşı felsefesinden güç almıştı. Böyle bir atılım için halkın kendini harekete geçirme yöntemini Mustafa kemal'in görüşlerinden, eğitbilimin çağdaş ilkelerinden damıtmıştı.

Eğitim yoluyla köyü canlandırma davası kendi ilkelerini yaratmış, yurt çapında verime durmuştu. Köylerde açılan çeşitli eğitim kurumu, eğitbilimin saptadığı ilkelere uyularak açık ve kesin amaçlara hizmet eden nitelikleriyle köyü etkilemekteydi. Bu çalışmalarda iş eğitimi ve teknik beceri, modern tarım eğitimi ağırlık merkeziydi. Köyün canlanmasıyla çevrenin değerleri yüze çıkarılmış; alınteri ve çalışmaya dayanarak yaşayan yurttaşın önemi anlaşılmıştı. Öğrenciler, kendi işlerini kendi gören, kendini yöneten, Enstitüdeki gibi, iş içinde ve iş yoluyla öğrenen bu eğitim kurumlarında halkçı, cumhuriyetçi, demokrat, devrimci, laik yurttaşlar olarak yetişmeye başlamıştı. Bunları ders konusu olarak okutmak kolaydı ama, bu anlamda davranış değişlikliği yapmak kolay değildi. Köylerin bu anlamda canlanması, bunun başarıldığının kanıtıydı. Canlanma başlamış, gün ağarmaya yüz tutmuştu. Ülke kısa sürede kesinlikle aydınlığa kavuşuyordu.[19]

Daha önce ölü toprağı serpilmiş gibi görünen, küçük bir kıpırtı ve uygarlık belirtisi olmayan nice köye büyük bir canlılık geldiği görülüyordu. Sanki Enstitülerin saçtığı ışıklar, halay çekerek köylerin üstüne düşüyor, oraları aydınlatıyor gibiydi. Ak yapılı, kırmızı kiremitli, bahçesi, tarım alanları olan okullar kendini göstermeye başlamıştı. Nerede bozkırın ortasında bir yeşillik varsa orada okul olduğu, Enstitünün girdiği anlaşılıyordu. Uzaktan görünen ağaçlar, bağlar, bahçeler, orada canlanmanın başladığının kanıtı oluyordu. Ülkenin her yanı o büyük seferberliğin utkusuyla ses veriyordu. Her bir köyün canlanma öyküsü ayrıydı. Artık koyunu danayı yetiştirenlerin kendileri de et süt yiyeceklerdi. Sebze ve meyve çeşitlerini çoğaltmışlar, ekeneklerini verimli kılmanın yolunu buluyorlardı. Doğayla kördöğüşü değil, bilinçle ve anlayarak, bilimin tekniğin aklını kullanarak başetme yolu ve yöntemini öğreniyorlardı.

Enstitü çıkışlı öğretmenlerin gittiği köylerde ekim araçlarının onarımı, kimi marangozluk işleri için başka köye, kasabaya değil, okul işliğine ve öğretmene gidiyorlar, ya da köyde bu tür işleri yapmaya başlayanlara başvuruluyordu. Gerek öğrenciler, gerek öğrenim çağı geçmiş birçok genç, okul ve öğretmen yoluyla bu becerileri kazanmış, Enstitülü öğretmenlerin okulu birer "iş okulu" olmuştu.

Tonguç, birçok şeyi yeniden gözden geçirip, yeniden planlar yapıyor, yeni bir geziye daha çıkıyordu. Beş yıl sonra beklenenin üstünde sonuç almak olasıydı. Beş yıl içinde en az 2.500 eğitmen, 16.000 öğretmen daha yetişmiş olacak, köylerde çalışan eğitmen ve öğretmen sayısı 31.500'ü bulacaktı. 1.500.000 köy çocuğu eğitime, okula kavuşmuş olacaktı. Önceden çalışan öğretmenler de buna katılınca eğitim görmekte olan köy çocuğu sayısı 1.800.000'den az olmayacaktı.

Bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısının akışı, ilkokul üstü eğitim için kurumları zorlayacak, bu bünyeye uygun yeni düzenlemeler yapılacak, ve eski eğitim kurumlarının da zorunlu olarak bünye değiştirmesine neden olacaktı. Beş yıl içinde en az 22.000'i bulacak olan Enstitü çıkışlı öğretmenlerin elinde 2.000.000'u geçkin öğrenci, irili ufaklı 150.000'e yakın bakımlı hayvan, 1.500.000 dönüme yakın bakımlı işlenmiş toprak olacaktı[20].

Okulların varlığı köyün yaşamına büyük bir canlılık getirmiş, ekim dikim, bakım işleri öğrenciler aracılığıyla ve öğretmen örneğiyle evlere girmiş, alışkanlıkları edinilmeye başlanmıştı. Örneğin, Cılavuz'da hayvancılık, Gölköy'de arıcılık, Arifiye'de balıkçılık, çevreyi etkilemişti.

1946-1947 öğretim yılı başında Köy Enstitülerinden 5.542 öğretmen, 8.756 eğitmen, 521 sağlık memuru yetişmiş, bunlar köylere yayılmıştı. Sonradan daha çok öğrenci alınmaya başladığından Enstitülerden her yıll yüzlerce öğretmen arı kovanından boşanırcasına köylere dağılıyordu. Böylece en geç 1956'da köyde eğitim yüzde yüze ulaşmış olacak, bir daha geri adım atılmayacaktı.

Cumhuriyetin yeni insanının çağdaş gelişmelerin ve teknolojinin beklentisine uygun olarak yetişmesi köylere kök salacaktı. Bugünkü eli kolu tutmaz, motordan makineden anlamaz insanlarımız, sürücülerimiz yerine kendi işini yapan, motorunu, arabasını doğru kullanmayı, onarımını bilen, evinin musluğunu onarabilen, elektrikten anlayan kişiler yetişmeye başlamıştı. Daha önemlisi, Köy Enstitülerindeki demokratik kültür ortamı köylere de giriyordu. Kimse kimseyi sömürmeyecek, sosyal adalet önde gelecekti. Kentlere düzensiz göç olamayacaktı. Dahası, yurttaşlarımız yurtdışına çekip gitmeyeceklerdi. Eğitim görmüş bilinçli insan, kendi nufusunu planlayacağından, nüfusumuz dengeli artacak, artan nüfus daha sağlıklı yetişecekti.

Enstitü çıkışlı elemanların tavrı köylüyü etkiliyordu. Öğretmen onların dilekçelerini yazıyor, hak arama yöntemlerini öğretiyor, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları düzeltmede uzlaşmacı yolu gösteriyordu. Enstitü çıkışlılar, üstleri karşısına ezik çıkmıyordu. Onlar bu davranışlarıyla Osmanlının kapıkulu anlayışına son veriyordu. Yeni öğretmenler Enstitüde müdürü eleştirdikleri gibi denetçileriyle bir konuda tartışabiliyorlar, kaymakamı eleştirebiliyorlardı.

Onların köylere götürdüğü yeni davranışlardan biri de gerek eğitim yönünden, gerek halk yönünden yaşamsal önemdeydi. Daha önce köylü okuyan çocuğunu kaybediyordu. Okuyanlar ana babalarına, köylerine yabancılaşıyordu çoğunlukla. Oysa Enstitü çıkışlılar, yabancılaşmak şöyle dursun, bilinçli okumuşlar olarak yalnız anabalarının değil, tüm köylünün sorununu çözümleme amacındaydılar. Köylüyle birlikte yaşayan, birlikte çalışan, olumsuzlukların üstüne birlikte giden, birlikte değiştirmeye çalışan aydınlardı onlar. Cumhuriyetin yeni öğretmenleri böyle yetişmişti. Onlar köyün, köylünün durumundan kaçmak yerine, iyi bildikleri zor yaşam koşullarını birlikte değiştirme çalışması yapıyoryardı köylerde. Örneğin yıllar boyu pislikten balçıklaşmış köy çeşmesinin çevresini gönüllü birkaç köylüyü ve öğrencilerini yanlarına alarak temizleyip, ağaçlar dikip bir park gibi düzenliyordu biri. Her köyün canlanma öyküsü başkaydı.

"Çifteler Köy Enstitüsü 1944 yılı çıkışlı Öztuna, kendi köyüne atanmıştı. 50 evli, 200 nüfuslu, Kurtuluş Savaşı yıkığı bir örendi köyü. Daha öğrenciyken düşlemişti orayı bayındırlaşmayı, köylüsünü teknolojinin modern yaşamıyla tanıştırmayı; halkın toplumsal ve ekonomik yaşamını yoluna koymayı.

"İşe okul çalışmalarından başladı. Halkla işbirliği yaparak tüm çağ çocuklarını her yıl okula aldı, devamları için titizlik gösterdi. Köy küçük olduğu için her beş sınıfı da kendi okutarak sürdürüyordu eğitim öğretimi. Plan programını ona göre yapıyordu. İşe başladığında köyde okuma yazma bilen üç kişi vardı. Gece kurslarını açtı. Bir yandan çocukların eğitimden geçmesi, bir yandan erişkinlerin kurstan geçmesi sonucu köyde yaşlılar dahil altı yaşın üstünde okuryazar olmayan kadın-erkek kalmadı. Ayrıca ilkokulu bitirenlerin başka okullara gitmesine önayak oldu. Okulu ders araçlarıyla donattı. Halkın da yararlanacağı iyi bir kitaplık kurdu. Okul öncesi çocuklar için bir oda ayırarak orayı oyuncaklar vb. araç gereçlerle donatıp, o yaş çocuklarını da aldı okula. Bir yandan köyün okuma odasını geliştirip kitaplanını çoğalttı, günlük gazete gelmesini sağladı. İş derslerini gerek okula gerekse köye yararlı olacak şekilde yaptı. Derslik dışına, yerine göre program dışına çıkarak; ağaç dikimi, arsız otları ayıklama, köyün imecelerine gitmeyi yönetti. Köylü ile işbirliği yaparak, bitek olmayan o topraklarda bağcılık denemesine girişti. Sonra tavukçuluk, meyvecilik sebzecilik... Daha sonra çevreyi ağaçladırdı köylülerle birlikte. Önce her ev 30 fidan dikti, sonra gelişti iş. 520 dekarlık toprağı koruluk yaptılar. Sokakların çevrenin temizlik işine el attı. Beslenme işini ele aldı. Dokuma ve örgü işlerinin gelişmesini, üretimin değerlendirimesini sağladı. Bu çalışmalar sonucunda köyün yaşamı değişmiş, dirliğe düzene kavuşmuştu. Bilgilenme ve okuma isteği artıyordu. Sağlık yönünden bilinçlenen halk, okuldaki gibi evine bir sağlık dolabı edinmişti. Bu yaşam biçimi ve öğretmenin tutumu insan ilişkilerini etkilemiş, mahkemelik işler de öğretmence uzlaşmaya bağlanınca mahkemeye giden kalmamıştı. Köyün gençleri, müzik spor, oyun gibi etkinliklerle ilginmeye başlamıştı."[21]

Kimi öğretmenlerin kooperatif kurmada bilgi ve deneyimleri çok iyiydi. Onlar kooperatifleşme yoluyla köyün ürünlerini daha iyi değerlendirme yolunu bularak köylüleri şaşırttılar. Enstitülerde olduğu gibi köyün temel sorunlarını ele alarak çözümde onlara önderlik ettiler. İş içine girip köyün birçok işini onlarla birlikte yaptılar. Birlikte okulun ya da köyün suyunu getirdiler. Kuru tarımın yapılacağını bilmeyen köylüler, çiftçiler, öğretmende bunun örneğini görünce kolları sıvadılar.

"Ancak köyler canlanmaya başlayınca, bunu gerçekleştirme yolunu tutanların karşısına dikilenler oldu. Çeşitli yollarla işi engellemeye çalıştılar. Ülkeye candan bağlı olanların bunlardan korkmamaları, yılmamaları gerekirdi... Planlı çalışan bir toplum haline gelebilirsek önünmüzdeki 5 yılda önemli değişimler olacaktı. Örneğin, iş alanları daha çok motorlaşacak, yeni yetişen gençler toplumda önemli roller üstlenecek, düşünlerini söylemeye oylarını kullanmaya başlayacaklardı."[22]

Karşı koymalar aslında Enstitüler kurulurken başlamıştı. Ama Tonguç on-

ları yanıtlamayarak, "Ayinesi iştir kişinin" demeyi seçerek, değişimi görüp döneceklerini düşünüyordu. Bir bölümü geliyorlar görüyorlar, davaya gönül vererek dönüyorlardı. Ama ötekiler, "hiyle ve düzenle sahneye çıkanlar", gelmiyorlar, görmüyorlar, görüp görmezden geliyorlar, olumlu yönde kafa ve gönül yormuyorlardı.

Kesim Merkezi Olarak Enstitüler

> *Eğitim yoluyla köyü canlandırma davası yalnız bize özgü önemli sorunlardan biri değildir. Demokrasi ilkesine bağlanan her toplumun karşısına dikilen en çetin problemlerden biri budur. Demokrasinin gelişip tutunabilmesi her şeyden önce eşit haklara sahip ve çağımız uygarlığının gereklerine göre çalışabilen, görevi her şeyin üstünde tutan demokrat yurttaşların varlığına bağlıdır..."*[23]

Bir yandan köylerde eğitmenli öğretmenli köy okulları, köy bölge okulları açılıp, köylere öğretmen, sağlıkçı, ebe akını başlarken, Enstitüler öte yandan kendi gelişmesini sürdürüp, sayısını artırıyordu. Son olarak, 1945'te Diyarbakır Dicle'de açılanla birlikte 20 Enstitü, kesimlerine giren köylerin kalkınma merkezleri olarak yurt çapında örgütlenmişti. Her Enstitü kesimine giren illerin köylerine el atmıştı.

Artık ülkede sahipsiz kalan ve sorumlusu olmayan köy yoktu. Enstitü müdürlerinin, milli eğitim müdürlerinin masasındaki "kesim" haritalarında, işaretli, tarihli olmayan köy kalmamıştı. Kimi yapıldı, yapılacak; öğretmen verildi ,verilecek, gelecek yıl verilecek diye ayrı ayrı işaretlenmişti köyler. Nerede ne yapılacağı plana bağlanmış, il ilçe yönetimleriyle eşgüdüm içinde hızla çalışılıyordu. Enstitü öğrencileri gidecekleri köyleri biliyorlar, öğrenci iken ilişki kuruyorlardı. Herkes bu yeni atılımın ayrımına varmış, başı sıkışınca Enstitüye, öğretmene koşmayı öğrenmişti.

O yıllarda gerek milli eğitimde gerek öteki bakanlıklarda birçok önemli adım daha atılmıştı. Ne var ki bunların hiçbiri Enstitüler gibi ülkeyi kapsayacak çapta ve sürekli olmamıştı. Türkiye'yi dört eğitim bölgesine ayırarak 20 kesimde açılan Enstitüler kendi kesimlerinde yaptıkları çalışmalarla köyleri canlandırmanın dolaşım ağını kurmuş, hızla işleyen birer kalkınma ve kültür merkezi durumuna gelmişti. 5 yıllık, on yıllık planı, programı vardı. Büyük yetki ve sorumlulukları olan bu kurumlar, yalnız köye eleman yetiştirmekle kalmayıp, kesim köylerini canlandırmak için var gücüyle çalışıyor, onlara kendini her yönüyle açıyordu. Eğitmenli öğretmenli okullar, yatılı yatısız köy bölge okulları, köye yarayışlı başka elemanlar; denetçiler ve köylüler, Enstitülerle

sürekli ilişki ve etkileşim içindeydi. Enstitüler onların başarısına, gelişmesine büyük destek veriyordu. Böylesine sağlam bir örgütlenme ve yaygınlaşma ile köyleri canlandırmanın toplumsal değişmeyi ilerde iz bırakacak boyutlarda etkilediği görülüyordu.[24]

Köylerde yapılanlar en başta ekonmik canlanmaya yol açıyordu. Okulun ve öğretmenin gösterdiği örnek ve sağladığı olanakla halk, modern tarıma ve tekniğe özenmeye, öğretmenin yaptığını yapmaya başlamıştı. Enstitü ya da köy okulu, bölge okulu onlara fidan, fide, tohumluk buğday, damızlık hayvan, araç gereç ve eleman vererek yardımcı oluyordu. Örneğin traktör, biçerdöğer gibi araçlar köye girmemişse öğretmen bu araçları köylülerin ortak alması için gerekli öncülüğü yapıyordu. Ya da Enstitüden yararlanmalarını sağlıyordu. Arıcılığı geliştirmek isteyen bir köye Enstitü tarım öğretmeni bir iki günlüğüne gidip, oranın öğretmeniyle birlikte köylüye, arıcılık semineri ve uygulaması yaptırıyordu.

Köylerde kendini gösteren etkilerden biri de Enstitülerde yaratılan yeni kültürün kabul görmesiydi. Onlar bu kültüre yabancı değildi. Köylüler, müziği, folkloru, giyimi kuşamıyla, açık yürekli davranışlarıyla, çalışkanlığıyla Enstitü kültürünü tutmuşlardı. Bu kültür köylü yaşamının sağlam iplikleri, renkleri de kullanılarak gelişen yeni bir yaşam biçimiydi. Kendi öz değerlerinin bir yerlerde bilimin ve eğitimin süzgecinden geçerek, değişip çağdaşlaşarak geri dönmesi onları etkileyip bilinçlendiriyordu. Kenarda köşede kalmış antikalar gibi unutulmaya yüz tutmuş türküleri Enstitülerde Ruhi Su gibi kültür ve sanat adamlarının elinde, dilinde işlenerek, unutulmuşluğun, yalnızlığın değil, uyanışın, dayanışmanın, imecenin müziği olarak onlara ulaşmıştı. "Niksar'ın Fidanları", "Söğüdün Erenleri", "Burdur'un Serenleri", sanki öğrenciler gibi Enstitülerde gelişip yetkinleşerek, köyleri canlandırmanın türküsü olmuşlardı.

Ayrıca bölgelerdeki halk sanatçıları, âşıkları, halk bilginleri, Enstitü çatısı altına alınarak onların birikiminden yararlanılıyor, verimlilikleri artırılıyordu. Âşık Veysel gibi bir halk sanatçısının ürünleri bu yolla ülkenin her yanma dağılmış, Veysel kendisi de, Enstitülerden geçerek kültür ve sanat alanının içine dalmıştı. Bu ürünler köylere girerken; bir yandan da çevrenin kültür adamları, halk bilginleri; becerikli ustaları, Enstitüde olduğu gibi, köy okullarının, bölge okullarının, öğretmenlerin yardımına koşuyor, onlarla bütünleşiyor; kendi becerilerini daha çok geliştirme olanağı buluyordu. Öğretmenin okulda yaptığı eğlence, müsamere, tören vb. toplantılara köylüler her zaman geliyor, çocuklarının yaptıklarından etkilenerek, kendileri de yararlanıyor, kıvanç duyuyorlardı.

Köylüler, öğretmende gördükleri yeni tutum ve davranışları; çocuklara öğretilenleri, yaptırılan işleri benimseyip kendileri de katılıyordu birçok şeye. Bu değerlerin temel malzemesinin köylünün kültür birikimlerinden ayıklanarak elde edilmiş olması onların anlamalarını, inanmalarını ve katılmalarını kolaylaştırıyordu. Devrimin, değişmenin, okumanın, eğitim görmenin ne anlama geldiğinin ayrımına varıyorlardı. Çünkü böylesi bir eğitim, onları etkileyip canlandırıyor, yapılanlar gereksinmeleriyle çakışıyordu.

Enstitüler ve Enstitü çıkışlı elemanlar onların yabancısı değil, yakınlarıydı.

Eğitim görmeleri onları yabancılaştırmamıştı. Bu elemanlar, köylerde yaptıklarıyla, kendi yaşamlarıyla, değişmenin örneğini vermişler, onları etkilemişlerdi. Verimsiz bir köyün okulunda kısa sürede ortaya çıkan canlanma; bağ, bahçe ve teknik çalışmalar, onlara yalnızca örnek olmakla kalmıyor, yeni bir yaşam ortamı da sunuyordu. Bunları kendilerinin de yapmaması olası değildi.

Kentlerden, kentlerin kenar semtlerinden köylere girmeye başlayan yoz kültürün yerine, köylünün duygu ve düşünleriyle çakışan çağdaş, sağlam bir kültürel etkiydi onlara giden. Köylerdeki başka bir kültürel gelişme kuşkusuz okuryazarlık konusundaki sıçramaydı. Tonguç'un en çok üstünde durduğu, köylerde bir an önce yerleşmesini istediği konuydu böyle bir okuryazarlık. Ona göre ilköğretim gördükten sonra hayata atılan yüzbinlerce kişinin okulda öğretilenleri unutmamaları, edindikleri okuryazarlığı kendilerini sürekli olarak yetiştirmede kullanmaları konusu el sürülmemiş bir sorundu o güne kadar. Köylüyü bol yayın araçları, radyo, gazete, kitap vb. özel programlarla beslemek gerekiyordu. Değilse harcanan emekler verimli olmazdı... Köylerde açılan kurumların köylülere dil zenginliği kazandıracak yapıtları seçip okumaları, bunu alışkanlık haline getirmeleri köyde eğitimi gerçekleştirme davasının ana sorunlarından biriydi.[25]

Enstitüler köye atadığı öğretmene öteki araçlarla birlikte kitap ve kitaplık da vererek bunun temelini atmıştı. Olumlu sonuçları alınmaya başlanmıştı. Özellikle okullarda öğrencilerin bu alışkanlıkları alması sağlanıyordu. Gerek öğretmenli, gerek eğitmenli köy okullardan çıkan öğrencilerin okuryazarlığının gelişmiş olması bunun kanıtıydı.

Enstitü yaşamının demokratik tutum ve anlayışı, köy öğretmenleri ve Enstitülerin köylerle sürekli iletişimi yoluyla köylere taşınmıştı. Enstitü çıkışlı öğretmenlerin ve Enstitüden gelen yönetici, öğretmen ve öğrencilerin başka bürokratlara ve devlet görevlilerine benzemeyen tutum ve davranışları onlara güven veriyordu. Onlar için devletin kendilerine gösterdiği yeni bir davranıştı bu. Enstitüye gittiklerinde de aynı içtenlik ve demokrat tutumla karşılaşıyorlardı. Başta Yücel ve Tonguç'un, Enstitü müdürlerinin, müfettişlerin; çoğu vali ve kaymakamın yönetici olarak onlara gösterdiği babacan tutum ve davranışlar, aralarında yıkılmaz bir köprü kurmaktaydı. Enstitülerin birbirinin yardımına koştuğu gibi köylülerin de yardımına koşması, onların dayanışma ve ulusal duygularını pekiştiriyordu. Kurtuluş Savaşında gösterdikleri özverinin karşılığını almaya başlamışlardı.

Köylü, Enstitülü öğretmenlerin ast-üst ilişkilerinin, üst makamlara karşı davranışının da ayrımına varmıştı. Yeni öğretmenler üstlerine saygı gösteriyor ama onlardan korkmuyordu. Enstitülü öğretmenlerin müfettişe, kaymakama karşı, işini iyi yapan insanların rahatlığı içinde davrandıklarını, gerektiğinde devletin eksiklerini söyleyebildiklerini görüyorlardı. Köyler ve kasabalar onların yeni davranışlarının öyküleriyle çalkanıyordu. Köylülere üst makamlarla ilişkide bilmediklerini öğretiyorlar, "devletin vatandaşa karşı görevleri"ni açıklıyorlardı. Köyün dirliği yönünden birçok konuya el atarak, onların uzlaşma içinde yaşamasını sağlıyorlardı.

Tüm bu değişmeler ve etkiler sonucunda köylerde siyasal bilinç de oluşmaya başlıyordu. Tek parti dönemi olmasına karşın, siyasetin eğitime yansıması olarak izlenen eğitim politikası ve bunu uygulamak için hazırlanan yasaların, özünde demokratlaşmayı birlikte getirdiği bir gerçekti. Enstitülerde büyük çapta uygulama alanı bulan demokratlaşmanın kısa sürede köy okullarında ve köylerde niceliksel ve niteliksel etkileri görülüyordu.

Enstitü çıkışlı öğretmenler köylere kök saldıkça, Atatürk'ün "Köylü efendimizdir" sözlerinin anlamına uygun bir gelişme aşağı yukarı kendini göstermeye başlıyordu. Enstitü müdürleri her yılın 17 Nisan günleri radyodan kendi kesimleri içindeki köylerde neler yapıldığını ve yapılacak olanları dile getiriyordu. İşin güçlükleri olduğu, ama yapılabildiği, radyodan herkese duyuluyordu. Köylülüğün yoksunlukları artık utanılacak bir durum olmaktan çıkmış, devletin üstünde durduğu, iyileştirmeye çalıştığı konular olmuştu. *Ulus* gazetesinin 17 Nisan günlü sayısında, o yılın köylere hizmet veren en başarılı yönetici ve öğretmenlerinin listeleri çıkıyordu. Tonguç ve Yücel, Enstitü işleri ve köyde eğitim için sık sık Çankaya'da oluyordu. İnönü, 18 Mayıs 1946 günlü *Ulus* gazetesinde yayımlanan "İlköğretimin Yeni Yılı" başlıklı yazısında, Enstitülerin köylere verdiği hizmet nedeniyle, sistemin kurucusu, İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'a teşekkür ediyordu.

Ülkeye tepeden inme bir demokrasi gelmeden önce, eğer köyün eğitim davasına gösterilen özen hiç olmazsa beş yıl kadar daha sürseydi, Köy Enstitüleri, ilk, orta ve yüksek öğretimiyle, tekniğe, tarıma, bilime, sanata ve kültüre yönelik programıyla, bölgelerin daha da kökleşmiş birer kültür ve eğitim merkezi olacaklardı. Gerçek demokrasi bu merkezlerden fışkıracaktı.

Denetlemek Değil Yardım Götürmek

> *Köylerde açılan ve önümüzdeki yıllarda sayıları hızla artacak olan çeşitli eğitim ve öğretim kurumlarını, okul işletmelerini, işliklerini, kooperatifleri denetlemek, bu kurumlarda çeşitli görevleri üstüne almış olanlara zamanında yardım götürmek, malzeme sağlamak konusu alışılmış teftiş yöntemiyle yürütülemezdi..."*[26]

Bu konuya 1935 raporunda önemle yer vermişti. Önerdiği yeni eğitimi amaçlarına vardırıcı ilkeleri ve öteki çalışmaları açıkladıktan sonra denetleme konusuna gelip, önce 1933 istatistiklerinden yararlanarak hazırladığı sayıları gösteriyordu:[27]

İller	Müfettiş sayısı	Okul sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı	Bir müfettişe düşen Okul, Öğretmen, Öğrenci		
İstanbul	27	534	3120	77087	19	111	2750
İzmir	11	338	287	42392	31	80	3854
Ankara	9	194	490	20134	22	14	2237
Çanakkale	4	136	270	11687	34	63	2922
Van	1	17	40	1217	17	40	1217
vb.							

Ayrıca müfettişlerin çoğu bu görevi yapacak düzeyde yetişmemişti. Onları, "öğretmeni iş başında yetiştirme ve eğitim danışmanı" olarak kullanma olanağı yoktu. Milli eğitimde yapılacak işlerden biri, denetleme kadrosunu birkaç yönden yeniden örgütlemek ve geliştirmekti. Bir sorun da denetçilerin sayılarını artırmaktı. Hızla açılmakta olan okul sayısına uygun denetçi kadrosu oluşturulmalıydı. Özellikle en uç köylere kadar gidecek öğretmenlere ulaşmak ve onlara yardım için denetlemede yeni bir yapılanma gerekiyordu. Üçüncüsü onların yetişme biçimiydi. Konunun başka önemli bir yanı yeni eğitimde denetleme tekniklerinin nasıl olacağıydı. 1935 muhtırasında sorunu tartışıp böyle dile getirmişti.

Enstitü sisteminin getirdiği yapılaşma ve tekniklerle akılcı ve eğitbilimsel düzeyi öne çıkan yeni bir denetleme örneği hemen yaratılmıştı. Bunun örneğini kendi denetlemelerinde vererek, yaklaşımını tüm görevlilerin ilke edinmesini sağlamış, yeni bir denetim örgütü ve anlayışını yasalara geçirtmişti. Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı müfettişlerin bir an önce işbaşına geçmesini bunun için istiyordu. Ama onların sayısı artıncaya kadar yapılacaklar çoktu.

"Denetçiler, eskisi gibi yalnız olumsuzlukların peşinde koşarlarsa, korkulan ve ürkülen bir 'tahkikatçı' olarak kalırlar, işlerin hızla yürümesini sağlayamaz"lardı. Oysa köylerde çalışan öğretmenlere en iyi şekilde yardıma koşulmayacak olursa, onlara bıkkınlık gelirdi. Yeni öğretmenlerin kendilerine katkı sağlayacak rehber denetçilere gereksinmeleri vardı. Güç koşullar içinde görev yapan köy eğitmen ve öğretmenleri, işten boğulmaya başlarsa köyü canlandırma davası kökten çürütülmüş olurdu. Köyde eğitim, ilkel yöntemlerle, eğitbilimden anlamayan, bir yapıt bile vermemiş insanların saptayacakları "talimat"lara göre yürütülmeye kalkılırsa olumlu sonuçlar alınamazdı... Eğitim tarihimizde rastlanan en büyük yanlışlardan biri, yetkili makamlarda bulunmuş olan kimi zayıf kişilerin, daha zayıf kişilere emir vererek ve doğrudan doğruya kişisel çıkarlarına göre çalıştırma yolu tutmalarıydı.[28].

"Kelle getirmeye memur müfettiş" anlayışını yayanlar, meslek için yüz karasıydı. Yasa ve yönetmeliklerin, pedagojik ilkelerin değerini önemsemeyerek, otorite sahiplerinin isteklerine göre görev yapan, rapor yazan müfettişler eğitim kurumlarına en büyük kötülüğü yapanlardı. Onun yapmak istediği kodrosundan bu tür denetleme anlayışını kazımaktı. Böyle söylüyordu 1935'te verdiği raporunda (muhtıra).

Enstitü sisteminin örgütlenmesinde kendini gösteren ve yasalara geçen denetleme modeli şöyle düzenlenmişti: En küçük birimlerin başında "gezici öğretmen"ler vardı. Onlara öncelikle eğitmenlere yardım sırasında gereksinim duyulmuştu. Birkaç köyü gruplaştırarak, eğitmenlerin işlerini eşgüdüm içinde yapmalarına ve eksiklerinin tamamlanmasına yönelikti. "Gezici başöğretmenlik" ise daha çok köyü kapsamına alan denetçi ve yardım etme kurumuydu. Bunlardan sonra gelen, "İlköğretim müfettişliği", ilçe çapında denetleme ve yardım görevi alan denetleme organıydı.

Bunlar dışında köy öğretmenlerine asıl mesleksel yardımda bulunan, onlara danışmanlık yapan, her istediklerinde yanlarında olan Enstitü öğretmenleri ve yöneticileri vardı. Gerek köy öğretmenlerinden gelen istekler, gerek müfettişlerin anlattığı ya da Enstitünün kendi saptadığı sorunların çözümü için zaman zaman köylere gidip öğretmenle birlikte çalışarak, onlara malzeme götürerek, hem işler yapılıyor, hem bu yolla öğretmen denetlenmiş oluyordu. Örneğin öğretmen köyde kuracağı koruluk ya da bağ bahçe için yardım alma gereksinimi duyarsa, Enstitü tarım öğretmeni yanına bu işi iyi bilen öğrencilerden de alarak o köye gidip öğretmeni ve köylüyü aydınlatmak ve iş olarak yardım etmek için bir iki gün köyde kalabiliyordu. Enstitüden fidan, araç, gereç götürülebiliyordu. Ya da köyünde kooperatif kurmak isteyen öğretmene Enstitüden bu işin uzman kişisi gidip rehberlik ediyordu.

İlköğretim müfettişleri çoğunlukla Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü çıkışlıydı. Tonguç bir yandan onları Enstitü sistemine uygun denetleme yöntem ve teknikleriyle yoğururken, Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlılar "kesim müfettişi" olarak atanıyordu. Onların görevi, Enstitü kesimine giren illerin köyleri arasındaki ilköğretim çalışmalarını eşgüdüm içinde götürmekti. Bunun için yönetici, öğretmen ve öteki denetçiler arasında işbirliği sağlıyorlar, onlara rehberlik ediyorlardı. Enstitü onların kesim merkeziydi. Onlar daha okulda iken bu iş için yetiştirilip, gerekli donanımı kazanıp bu alanda iki ay staj görüyorlardı. Önceki bölümlerde yer aldığı gibi, Tonguç'un amacı, Enstitü sisteminin yönetim ve denetim örgütünü giderek Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlıların eline teslim etmekti. Bu yapılabildiği gün işlerin büyük çapta çözüme kavuşacağını düşünüyordu. Her iki yönden de buna ivedilikle gereksinim duyuyordu. Onlar okulların yapımı, donanımı gibi konularda iş içinde deneyimli olduklarından bir yerlerden emir gelmesini beklemeden işleri yürütüyorlardı.

Milli eğitim müdürleri ve memuru ile bakanlık müfettişleri de denetim kadrosunun içindeydi doğal olarak. Tonguç'un koyduğu denetim ilkeleri elbet klasik anlayışla bağdaşmıyordu. Örneğin, bu elemanlar denetleyecekleri işleri kendileri doğrudan yapabilecek durumda değillerse öğretmenlere rehberlik edemezlerdi. Denetleyici elemanların köylerdeki yeni okulun ilkelerine göre yapılacak çalışmalara, öğrenci, öğretmen ve yönetici olarak önceden bulundukları kurumlarda katılmış olmaları gerekiyordu. Köylerdeki işleri, köy okulu ve Köy Enstitüsü çalışmalarını anlamayanların denetlemesi olası değildi.

Enstitülerde olduğu gibi kendini yönetme, bilgiyi iş içinde öğrenme gibi

çalışmaları kendi yaşamında uygulamamış kişilerin tarımda, teknikte olduğu gibi bu kurumları eğitbilimsel ilkelere göre denetleyebilmesi de olası değildi. "İşin içinde yoğrula yoğrula yetişmemiş bir denetçiye köy okullarında ya da Enstitülerde örnek çalışma yaptırılamazdı." Eğitimi bu yönden yeterli olmayan bir denetçinin yaptığı denetim, ambardaki yiyecek miktarını saymak, geçimsizlikleri "tahkik" etmekle sınırlı kalırdı. Oysa eğitimi asıl geliştirecek olan, denetçilerin öğretmenlere eğitim öğretim yönünde yapacakları rehberlik yardımıydı. Denetçi kendini bu anlamda yetiştirmek için sürekli çaba harcamalı, yeni eğitim yayınlarını izlemeliydi.[29]

Örneğin bir köy okuluna giden müfettiş, tartışmalı bir dersi ya da bir öğrenci toplantısını eğitsel ilkelere göre yönetecek yönlendirecek çapta değilse ya da matematik dersini iş içinde yapmanın örneğini veremeyecekse öğretmene nasıl rehberlik edecek, onun yaptıklarını nasıl değerlendirecekti (s. 641). Tonguç, Anadolu'nun dört bir yanındaki Enstitüleri ve köyleri adım adım dolaşırken, Enstitülerde, köylerde yeteri kadar kalarak bu işleri yapıyor, böyle bir denetçiliğin örneğini onlara gösteriyordu.

Üstünde durduğu başka önemli bir konu da denetçilerin görev yerlerine hızla ulaşabilmeleri ve orada çalışanlara sık sık yerinde hizmet vermeleriydi. Bu nedenle yolları uygun olan yerlerdeki denetçilere motorlu taşıt sağlanmasını istiyordu. Gezici başöğretmenden bakanlık müfettişine kadar tüm denetçileri motorlu araçlarla donatmak, onları kendilerine verilen bölgelerin işlerinden sorumlu tutmak gerekiyordu. "Kuyruklu yıldızın görünüşü gibi herhangi bir okulda yılda bir kez görünecek denetçilerin" yapacağı teftişle işlerin hakkından gelinemezdi. Bunda araç bulmak kadar denetçilerin bu araçları kullanabilmesi de söz konusuydu.Köy Enstitüsü çıkışlı kesim müfettişleri için böyle bir sorun yoku. motosiklet ve jip kullanmayı çoğunluğu biliyordu. Onlara jip veriliyor ya da ilin taşıtını kullanıyorlardı. Ama Gazi Eğitim çıkışlı müfettişlerin böyle bir kazanımı yoktu.

Köyde eğitimi denetleme konusu, ayrıcalıklı birkaç insanın hiçbir sorumluluk yüklenmeden yılda bir iki kez okullara uğramakla yapılabilecek bir iş değildi. Denetleyici de tıpkı denetlenen gibi kendi kesim, ilçe ya da bölgesinin aksak giden işlerinden sorumlu tutulmalı; bölgesindeki kurumların gelişmesini sağlayıcı önlemleri doğrudan alma yetkisine sahip olmalıydı (s. 642).

Bu görevin bir başka yönü, verilen raporların eskiden olduğu gibi dosyalarda kalmamasıydı. Köyde eğitim çalışmalarının böylesi bir savsaklamaya dayancası olamazdı. Denetçilerle yürütücü makamlar arasında öyle sağlam işbirliği olmalıydı ki gerekli işler hemen yerinde yapılmalı, yazıp çizmeye gerek kalmadan, konuşma ya da telefonla denetleyici tarafından çözümlenmeliydi.

Denetçilik kurumuna ve işleyişine eğitbilimsel bir anlayış ve içerik kazandırmak için Köy Enstitülerinde il ve ilçe merkezlerinde, bölge okullarında onların çalışmalarını inceleyip düzene koyacak kurullar oluşturmayı planlamıştı. Enstitü yönetimleri, kendi kesimlerinin ilköğretim müfettişleri, bölge okulu başöğretmenleri ve gezici başöğretmenler, köylerinin denetleme işlerinde etkin rol almazlarsa, kendi yetkileriyle söz sahibi olmazlarsa köyde eğitim işlerini

eğitbilimsel ilkelere uygun olarak yürütmek kolay değildi. Çünkü aksayan işlerin niçin, ne zaman, hangi nedenle aksadığı, vaktinde anlaşılmaz, bu aksaklıktan kimin sorumlu tutulacağı kestirilemezdi. Böyle bir tutum her zaman sorumsuzluğa yol açabilirdi. İlgililer, "Canım, bu işi köyde kim gelip görecek, kim anlayacak, iş işten geçtikten sonra anlasalar ne çıkacak" diyebilirdi. Önceki dönemlerin teftiş işlerinde bu anlayış vardı.

Köy okullarında çalışanlar, muhtara varıncaya kadar bu işlerle ilgili olanlar, hiç beklenmedik bir zamanda denetçilerin çıkıp geleceğini hep akılda tutmalılar, ama bundan tedirginlik duymamalıydılar. Aksine denetçinin kendilerine getireceği yardımı bekler durumda olmalı, onlara soracakları soruları bulunmalıydı. Denetleyenlerle denetlenenler arasında bir sevgi saygı ve kavuşma beklentisi yaratılmalıydı. Tonguç bunları kendi şahsında hep yaratmış, Enstitülere, köylere hep özleyerek gitmiş, onları da kendini özlemle beklerken bulmuştur. Onun gidiş gelişlerine alışan kimi köylüler, "Ne zaman gelecek genel müdür?" diye sormaya başlarlardı. Onun belirttiği denetim yaklaşımıyla ilgili olarak Arifiye Köy Enstitüsü müdürünün açıklamasında şunlar yer alıyor:

"Öğretmenin köyde yalnız olmadığı, tüm Enstitünün onun arkasında olduğu kanısını yaratmak denetim anlayışının başında geliyorddu. Hazırlanan 5 yıllık plan çerçevesinde saptanan işleri yapmakta kararsızlığa düşerlerse, bunların nedenlerinin araştırılması ve olumluya çevrilmesi için Enstitü ona yardımcı olacaktı. Onun için öğretmenler köye giderken, aşağıda örneği görülen formu doldurup, üç ayda bir Enstitüye göndermeleri istenmişti. Bu iş için Enstitüde bir büro kurulmuştu. Bir Enstitü öğretmeni bu işi yürütüyordu. Köy öğretmenlerinden üç ayda bir gelen raporları inceler, hemen üstünde durulması gerekenleri Enstitü yönetimine bildirerek gereğinin yapılmasını sağlardı. Ortak sorunlar saptanır, gerekirse tüm kesim köylerine yardım etmek için öğretmen-öğrenci, araç-gereç götürülür, sorunlar yerinde görülüp çözümlenirdi. Böylece öğretmenin yanma hizmet götürerek iş içinde yetişmesi de sağlanıyordu."[30]

Öğretmenler çoğunlukla kendi köylerine ya da yakın köye atandıklarından, köye yerleştiklerinden, gelenleri iğreti bir memur gibi değil, köyün sakinlerinden biri gibi karşılarlardı. Kimi öğretmenlerin gelen denetçi ve sorumlulardan, Enstitü yönetiminden beklenmedik istekleri olurdu:

Aksu Köy Enstitüsü müdürü yanma müzik öğretmeni Mehmet İnal ve milli eğitim müdürünü de alarak Elmalı ve Korkuteli köylerine grup denetimine çıkmıştı. Yelten'li Şehriye öğretmen, okulunun temizliği, çocukların üstbaşlarının düzgünlüğü ile milli eğitim müdürünü şaşırtmıştı. Tüm öğrencilere beyaz yakalı önlükler dikmişti. Ucuz bezlerden işlenmiş temiz masa örtüleri vardı orada burada. Bir ara bahçede müzik öğretmenine, "Öğretmenim, çocuklarıma Ziraat Marşı'nı öğretir misiniz lütfen" dedi. Bu milli eğitim müdürünün garibine gitmişti. Ama onlar bahçede dolaşırken müzik öğretmeni sınıfa girip öğrencilere zirarat marşını hemen öğretmiş ve bildikleri şarkıları söyletmişti. Enstitü müdürü dönerken bir isteği olup olmadığını sordu öğretmene. O hiç çekinmeden, "İyi bir köpeğe gereksinimim var direktörüm" dedi. Milli eğitim

müdürü buna daha çok şaşırdı. "Şaşılacak bir şey yok" dedi Enstitü müdürü. "Dağ başında bir okul. Ana kız bu evde yalnızlar. İyi ki bekçi istemedi" diye güldü. Milli eğitim müdürü, köpeğinin birini elden çıkarmak istiyen arkadaşını anımsayarak: "Ben göndereceğim sana iyi bir bekçi" dedi öğretmene. Birkaç gün sonra köye bir cip geldi. Okula doğru gitti. Tanımadığı biri öğretmene bir köpek teslim edip geri döndü. Öğrenciler hemen başına toplanmaya başladılar. "Öğretmenim çok güzel bir köpek" dediler. Okulun bir köpeği olmuştu.

Tonguç'un Denetleme Gezileri (Bir Başka Eğitim)

"Kardeşim... Son altı ay içinde on Enstitüyü yakından gördüm. Diğerleri hakkında da oralara giden ve onların iş yaşamını görmeye, anlamaya çalışan kimi arkadaşlardan bilgi aldım. Bütün Enstitülerde yaratılmış ve yaratılmak istenen havayı bu yollardan anlamaya çalıştım. Enstitülerimizin çalışmalarında çok iyi yönler bulunmakla birlikte hemen düzeltilmesi gerekli ve bizler için yüzakı olmayacak yanları da var. Onları sıra ile yazıyorum..."[31]

Çeşitli eğitim-öğretim, yönetim, denetim ve inceleme konularını kapsayan bu yolculuklara yalnızca "gezi" demek yetmezdi. Onun gezileri, bir "sevda" için yola düşmekti sanki.

Çocukluğunda onu Tuna boylarından anavatana getiren uzun yollar şimdi de biri bitmeden biri başlayan eğitim gezilerine alıp götürüyordu. Anadolu'nun uzak illerini, ilçelerini, kuş uçmaz, kervan geçmez köylerini durmadan dolaşıyordu. Enstitüleri denetlemek, oralara hizmet götürmek, ilkelerini sağlam temellere oturtmak ve "köyde eğitim"i yakından görmek için buna zorunluydu.

Ülkenin 20 yerindeki her Enstitünün birbiriyle ve köy okullarıyla eşgüdümünün o günün kısıtlı koşullarında nasıl başarıldığını anlamak için Tonguç'un "Edirne'den Ardahan'a" durmadan süren denetleme gezilerini bilmek gerekir.

Ankara'da oturup, yurdun çeşitli bölgelerindeki 20 Enstitünün ve binlerce köy okulunun aynı anlayış içinde kurulup gelişmesini sağlayacak bir sihirli değneği yoktu elinde. Onun işyeri yalnızca bakanlıktaki genel müdürlük odası değil, baştanbaşa Anadolu haritasıydı. Enstitülerdi, köylerdi; iller, ilçelerdi. Kutsal saydığı bu harita üstündeki işaretli yerler arasında 10 yıl boyunca bıkıp usanmadan, dama taşı gibi gidip geldi. Ankara'daki bürokratik işleri başyardımcısı Ferit Oğuz Bayır'a bırakıp, güç koşullarına katlanarak, sık sık denetleme gezilerine çıkıyordu. Enstitüleri görmek, görevlilere iş içinde yardım etmek, köy okullarının sağlam yapılmasını, halkın seferberliğe içtenlikle katıl-

masını örgütlemek için adım adım dolaşıyordu ülkeyi. İlköğretimin yöneticisi ve yönlendiricisi olarak verdiği on yıllık hizmetin önemli bir bölümüydü bu denetim gezileri.

"Kırklı yıllarda Türkiye'nin en çok gezen adamıydı. 61 il, 305 ilçe, 910 köy inceledi; sorunlarının çözümüyle uğraştı... Geziye meraklı yönetici tipi çok sonraları, karayolları yapıldıktan, uçak bağlantıları kurulduktan sonra ortaya çıktı. O yıllarda Anadolu'da gezmek, hele köylere gitmek kolay göze alınabilecek bir şey değildi. Eski il yollarında en çok 40 km. yapılabiliyordu. Köy yolları ise çoğu yerde bir derenin yatağında, kırların ortasında kayboluveren toprak izlerinden başka bir şey değildi. En düzenli ulaşım aracı olan demiryolunun ulaşabileceği yer sınırlıydı."[32]

Neyse ki gerek taşıma gereksinimi, gerek öğrencilerin motor-makine öğrenmesi amacıyla Enstitülerin kamyonları, kaptıkaçtıları vb. taşıt araçları olmaya başlamıştı. Ayrıca, ilköğretim seferberliğinde kullanılması için ordu artığı jiplerden dördü, asker sürücüleriyle birlikte Milli Eğitim Bakanlığı emrine verilmiş, dört eğitim bölgesine birer adet dağıtılmıştı. Enstitü müdürleri denetimlerinde bunları kullanıyordu. Tonguç, çoğunlukla Hasanoğlan'da bulunan Ankara bölgesi jipinden yararlanırdı. Hasanoğlan'ın başka araçları da vardı.

"Artık dağ bayır demeyerek, aklına koyduğu yere, gününde gidebiliyordu. Anadolu'nun ulaşılamayacak yerleri olmasından rahatsız oluyordu... Gereken yerde trenden, jipten atlıyor; ne bulursa, nasıl yaparsa öyle ulaşıyordu 20 kesimdeki Enstitülere, okul yapılan köylere... Hiç beklenmedik bir anda, olmayacak yerlerde ortaya çıkıveren bir genel müdürdü. O toza bulanmış jip, yol iz olmayan bir yönden, hiç umulmadık bir saatte; bir köyün, bir okulun, bir hükümet konağının, bir milli eğitim memurluğunun önünde beliriyordu. Öğretmenin iş başında olup olmadığını denetliyor, öğrencileri sınavdan geçiriyor, bölgedeki okul yapımı konusunda bilgi istiyordu." (s. 61)

Onun yöneticiliği ve denetim anlayışı bilinen ölçülere sığmazdı. Yeni bir eğitimi, yeni insanı yaratmanın savaşımı veriliyor, yurdun en uçtaki köylerinin canlanması amaçlanıyordu. Ona göre "Köyün kenarına aydın insanın mezar taşını dikmedikçe" bu işleri kökten çözümlemek olası değildi. Yeni insanın amaca uygun yetişmesi için, onların çalışacağı okulların hazırlanması ve çalışmalarını izlemek için; Enstitülere, köylere, illere, ilçelere sık sık gitmesi, yapılanların ilkelere uygun olup olmadığını denetlemesi gerekiyordu. İllerde valilerle, milli eğitim müdürleriyle, ilçede kaymakam, köylerde muhtarlarla, öteki köylülerle görüşmeleri oluyordu. İşe gönül vermiş vermemiş, yaşlı genç valiler, kaymakamlar, müdürler vardı. Eğitim seferberliğinin anlamını kavrayamayanlar, anlayıp engellemek isteyenler oluyordu. Onları yanına almalı, dava için kazanmalıydı. Onun içetlikli açıklamalarını dinleyip etkilemeyen olmuyordu. Kuşkusuz İnönü'den, hükümetten, bakandan aldığı güç de arkasındaydı.

4274 sayılı yasa gereğince yapılacak köy okullarının kuruluşunu, yerel yöneticilerin ve halkın eğitim seferberliğine katılımını sağlamak için adım adım dolaşıyordu. Köylülere seferberliğin amacını, köylerin nasıl canlanıp değişece-

ğini, 1955 yılına kadar olan planla okullaşmanın nasıl gerçekleşmiş olacağını açıklıyordu. Anlattıklarını yüzlerce yıl önceden tanıdık birine kavuşmuş gibi dinleyen köylüler onu anlıyor ve güven duyuyorlardı. Yasanın okul yapımı için istediği imece vb. yükümlülükleri yerine getireceklerine söz vererek uğurluyorlardı. Kimilerine teşekkür ediyor, kimilerinin fotoğrafını çekiyor, bir başka köye doğru yol alıyordu. Kimilerine dönüşünde mektup yazıyordu.

Bu gezilerden kimi zaman ölümden kurtularak, bir yerinden yaralanmış, yorgun, yıpranmış olarak dönerdi. Taşıtlarında her zaman çekme halatları, kazma kürek, battaniye bulundururdu. Kimi gezisinde bozkır insanının iniltisini yedi kat yerin dibinden duyar gibi olup üzülürdü. Kimi yerde Anadolu halkının tok sesini, "Kuvayı Milliye"nin havasını bulup güçleniyor, büyük bir güven ve coşkuyla yeni yolculuklara çıkıyordu.

Köy öğretmenlerinin Enstitüyü bitirmeye başladıkları 1942-1943'ten sonra işler çoğalmaya başlamıştı. Sorunları az olan illeri doğrudan Enstitü müdürlerine, yerel görevlilere bırakarak, köylülerin, vali ve kaymakamların, köy ağalarının sorun yarattığı yerlere kendi gidiyordu çoğunlukla. Enstitülere her yıl ne kadar öğrenci alınacağının, hangi köylere hangi yıl öğretmen ve sağlıkçı verileceğinin 1956 yılına kadar olan plan ve programı elindeydi. Kimi zaman yanına bir Enstitü müdürü, bir öğretmen, bir kültür adamı, bir gazeteci ya da başka görevli kişiler alırdı.

İnönü'nün ve Yücel'in gezilerinde bulunuyordu. Onlara Enstitülerde ve köylerde yapılanları, gelişmeleri gösteriyor, yapılamayanların nedenlerini anlatıyordu. İnönü'de büyük bir Enstitü tutkusu vardı. Her şeyi inceden inceye sorup öğreniyor, yeni yerler, başka Enstitüler görmek istiyordu.

Yücel'le olan gezileri daha başkaydı kuşkusuz. Ast-üst ilişkisinin ötesinde iki meslektaş ve dava adamı olarak geziyorlar, görüyorlar ve konuşuyorlardı. Aksu Köy Enstitüsü'ne Yücel'le birlikte geldiklerinde eğitmenler güzel bir gösteri hazırlamıştı. Ama Yücel İstiklal Marşı'nın çok ağır söylenmesini beğenmedi. Kalktı kendi kıvrak bir ritmle yeniden hepimize birlikte söyletti. Bu sırada öğretmenlerden birinin gözüne bir arı kondu. Gözünden yaş geldi ama marş bitinceye kadar kıpırdamadı öğretmen. Derslikleri dolaşırken sordu Yücel, "Akif öğretmenin yerinde olsanız dayanabilir miydiniz gözünüze arı konduğunda?" Herkes, "Ben daha zoruna dayanabilirim" deyince Tonguç'a dönerek, "Biz bunların Kurtuluş Savaşçılarının çocukları olduğunu unutuyoruz" dedi.

Tonguç Aksu'ya bir gelişinde bahçede aşı çalışmasında küçük cep bıçağını unutmuştu. Müdürümüz, "Sakla, gelince verelim" demişti bana. Özenle sakladım dolabımda. Arada bir yoklardım, kaybolmasın diye. Yeniden geldiğinde, ağacın altında otururlarken götürüp verdim. Çok şaşırdı. "Doğrusu buna sevindim, nerde kaybettiğimi bilmiyor, arayıp duruyordum" diye güldü. "Böyle bir şey ancak insanın evinde olabilir" dedi. Müdür Ersoy, "Burası da bir eviniz efendim" dedi.

Gittiği Enstitülerde öncelikle çevreyi gezer; yapılan, yapılmakta olan işleri görür, öğrenci ve öğretmenleri iş içinde, ders başında izler, gözlemler, sonra da genellikle paydos saatinde tüm öğretmen ve öğrencilerin katıldığı bir toplantı

düzenlenirdi. Bu toplantılarda kimi zaman önce bir eğlence yapılır, öğrenciler yeni şiirleri, oyun, müzik, tiyatro vb. etkinlikler sergilenirdi. Sonra hep birlikte söyleşiye geçilir, önce öğrencilere, "Bizden, Enstitüden, öğretmenlerinizden istekleriniz var mı?" diye sorardı. Öğrenciler, aynı eleştiri günlerinde olduğu gibi, Ankara ile ve Enstitü ile ilgili eleştirilerini ya da isteklerini söyleyebilirlerdi. Bunları not alır, müdürden ve öğretmenlerden yerine getirmelerini isterdi. Bu toplantılarda öğrencilerin ilginç eleştiri ya da istekleri olurdu. Onlar yatmaya gidince yönetici ve öğretmenlerle görüşür, öğrencilere yaptığı gibi isteklerini, eleştirilerini, gözlemlerini sorar, onları konuşturur, tartıştırırdı. Sonra da kendi gözlem ve izlenimlerini, beğenip beğenmediklerini sıralar, başka Enstitülerde yapılanları anlatırdı. Öğretmenler de yatmaya gittikten sonra yöneticilerle başbaşa kalarak, sabaha kadar konuşup tartıştıkları olurdu. Kimi zaman o herkesi yatırıp, düşüncelerine, hayallerine dalar, ya da hiç uyumadan, öteki Enstitüye erken varmak için yola koyulur, uykusunu biraz olsun jipin içinde alırdı.[33].

Gezilerinde en çok sistemin hiçbir özelliğinden ödün verilmemesi üstünde dururdu. Eski okulculuğun alışkanlıklarını Enstitülere sokmamak gerektiğini yönetici ve öğretmenlere durmadan anlatırdı. Bir seminer havasında geçen bu tartışma ve konuşmalar onların ufkunu açar, yapacakları işler için güç ve esin toplarlardı. Enstitülerde her şeyin sağlam ve yalın bir güzellik içinde olmasını yeniden anlatır ve isterdi. Kimi zaman bir gittiği yere yeniden giderek, işlerin kararlaştırıldığı gibi yürüyüp yürümediğini görür, bitmesi için gerekli rehberliği yapardı. Kimi zaman bir Enstitüde sağlanan başarıyı yerinde görmek, başkalarına da göstermek için yanına Enstitü müdürlerinden birkaçını alarak giderdi.

Çalışmalar, ne kadar öğretmen ve öğrenci emeğiyle ortak yürütülse de o çok yönlü işler içinde müdürlerin yükünün ağır olduğunu biliyordu. Onların çoğunlukla kendi çocuklarıyla aileleriyle uğraşacak özel zamanları olmadığı gibi, yıllık ve haftalık tatillerini bile Enstitüde geçirerek, işleriyle uğraşırlardı. Zaman zaman bölge Enstitülerinden birinde yapılan toplantılar onlar için de bir değişiklik ve dinlenme oluyordu. Genel müdürün, Enstitü müdürünün birkaç günlüğüne görevinin başından ayrılması işleri aksatmazdı... Enstitülerde herkesin yetki ve sorumluluğu olduğu için müdürün yokluğunda programın aksamaması için daha çok gayret gösterilirdi. Ayrıca, geziler, toplantılar, işlerin devamı oluyordu.

Hangi Enstitüye ne zaman gideceği ile ilgili bir yıllık plan yapmıyordu belki. Ancak onda böyle bir planın taslağı her zaman vardı. Bunu işler belirlerdi. Enstitü müdürlerine yazdığı mektuplarda çoğunlukla, "Sizin oralara şu aylarda gelmeyi düşünüyorum" ya da "Gelecektim ama olmadı" diyordu. Bazan bir gece yarısında, ya da sabahın erken saatinde çıkıp varıyordu bir Enstitüye. Eğer cipin sesini kimse duymamışsa, önce çevreyi dolaşıyor, notlar alıyordu. Sonra da gece bekçisini, nöbetçi öğretmeni, Enstitü başkanını, nöbetçileri görüp, hatırlarını soruyordu. Ya da kendi gibi hâlâ ayakta ya da çok erken kalkmış olan yorgun Enstitü müdürüyle karşılaşıp, sarmaş dolaş oluyordu.

Bu gezilerdeki işlerden biri öğretmen ve öğrencilere doğrudan rehberlik

etmek oluyordu. İş eğitimi yöntemi ve yeni örgütlenme biçiminden ödün verilmemesini isterken onlara bunu benimsetmek, öğretmek için gerektiği yerlerde iş içine girerek örnek çalışmalar yapıyordu. Yönteminin temel ilkelerini, bu gezileri sırasında yaptığı çalışmalarda yerli yerine oturtmuş, alışkanlık kazandırıcı temellerini atmıştı.

Denetimlerinde özellikle maddi koşulların iyileştirilmesine, öğrencilerin temel gereksinmelerinin karşılanmasına önem verdiği, ayrıntılar üstünde bile durduğu görülürdü. Maddi koşulları sağlanmadan iyi bir eğitim verilemeyeceğini, darda kalınca bu koşulları eğitimin kendi yaratması gerektiğini, Enstitülerde ve köy okullarında ilke edindiriyordu. İşe sıfırdan ve zor koşullarda başlanması, "eğitim nerede olursa olsun yapılabilir" anlamı taşımıyordu. Enstitülerde, sonra da köylerde yapılanların çoğu öncelikle bu maddi ortamı yaratmak içindi. Giderek bu eğitim biçimi insanca yaşamak için gerekli olanı yapmak anlamında toplumda kök salacaktı. Bireyin ve toplumun değişmesini etkilemeyen eğitimin bir anlamı yoktu. Eğitimin gerektirdiği maddi ortamın her yerde ve her zaman olanaklar ölçüsünde yaratılması zorunluydu. Bu yüzden, temizlik, banyo, su gibi gereksinimler için ilgili tesislerin bir an önce hazırlanması zorunluydu. Gezilerinde bunları tek tek anlatıyor ve izliyordu.

"Bürokratik özürlerden hoşlanmazdı. Derslerin programlanıp işlenmesinde, sonucun değerlendirilmesinde uzmandı. Tüm Enstitülerde onun bu konudaki görüşleri hayata geçmeye başlanmıştı. Uygulanması istenen yeni eğitim öğretim konularının, köylerin sorunlarını içerdiğini herkes bilmeliydi. Gittiği yerlerde yönetici ve öğretmenlerle, öğrencilerle bunları görüşür, örnek çalışmalar yapar, notlarını alır, direktiflerini verir, kayar giderdi başka bir Enstitüye, başka bir ile ilçeye... Son yıllardaki gezileri daha çok köy okullarının yapımı ve yeni köy öğretmenlerinin çalışmalarını yerinde görüp incelemekle ilgiliydi. Özellikle sorunlu olan yerlere, ilgili kişileri, kaymakamı, müfettişi, milli eğitim memurunu; ilde valiyi, milli eğitim müdürünü alarak, okul yapılan, yapılacak, yada yapılmış yerleri köy köy dolaşıyordu. Asıl üstünde durduğu konulardan biri okulların plana uygun, sağlam yapılmasıydı. Görevlilerden beklediği özellikle bu konuya çok dikkat edilmesiydi. Her gittiği yerde yapılmakta olan okulları bu yönden denetliyor, görevlileri sık sık uyarıyordu... Onun köylülerle iletişimi bile derinden ve başkaydı. Neden sonra, ancak yanına varınca ayırdedilebilen, küçük bir vadinin içine ya da bir tepenin ardına gizlenmiş bir köye varılırdı. Düzensiz, tek katlı, toprak damlı kerpiç evlerin, kahve olduğu anlaşılan bir kapının önünde durulur. Evlerin arasından yırtık giysiler içinde gözleri sinekli, yüzleri yaralı, sümüklü, çocuk kafaları belirmeye başlardı. Muhtar aranır... köylüler her seferinde olduğu gibi birtakım görevlinin köylerine gelmesinden kaygılı olurdu. Kimbilir gene ne istenecekti, onları en az zararla nasıl savmalıydı."[34] Çocukluğunda babasının bu gezilerine birkaç kez katılmış olan Engin Tonguç, *Umut Yolu* adlı biyografik yapıtında, duyarlı bir dille, böyle anlatıyor tanıklığını. "Bir Başka Eğitim" olarak değerlendiriyor onun gezilerini.

Her yörenin köyleri, ekonomik ve sosyal yapısı, insanları hakkındaki bil-

gileri sağlam olurdu. Halkı önemser, onlarla alay etmez, onların sağduyusundan dökülen gerçeklere kulak verirdi. Köylüler onu iyi anlarlar; önceden aykırı davrananlar bile bu iyi yürekli genel müdürün kendilerine verdiği önem karşısında ona ve davasına inanırlar, bağlanırlardı. İmeceye katılacakları başkalarını da özendirecekleri, bir an önce okullarının biteceği konusunda ona güvence vererek uğurlarlardı. O bu gezilerine başkalarıyla, grupla, konuklarla gitse de gittiği yerlerde birçok kişiyle birlikte iş görse de onların içinde bir yandan hep yalnız adamdı aslında. Büyük amaçlara, ülkülere yönelenlerde çoğu kez olduğu gibi, o büyük çevrenin içinde amacıyla ilgili düşlerine dalan, çoğaltan bir yalnız adam.

Gezilerine çıkarken yanından eksik etmediği demirbaşları vardı. Bunlardan başta geleni yolları, illeri, ilçe ve köyleri, Köy Enstitülerini gösteren haritaydı. İkincisi ise çok iyi kullandığı fotoğraf makinesiydi. Şerit metresi ve küçük bıçağı hep cebinde olurdu. Araba devrilirse çekmek için halatlar olurdu. Gecelerde kırlarda yatmak için battaniyeler alınırdı Enstitünün birinden. Dönüşte teslim edilirdi. Kimi zaman boz Enstitü giysilerini giyerdi yola çıkarken.

Uzun gezilerinden biri, 1943 yılı Temmuz ayında Hasaoğlan'da başlayıp 20 gün süren bir Anadolu turudur. 1940'ta açılan Enstitülere girenler, 1944-1945 öğretim yılında köylere dağılacaklardı. Onların gideceği okulların yapımına çoktan başlanmıştı. Ama kolay değildi. Bir yıl önceden her şey kesinleşmeliydi. Son yıla, son aylara ve haftalara ertelemekle işler yürümezdi. 4274 sayılı yasaya göre hangi kesimlerde hangi yıl ne kadar okul yapılacağının plan ve programları tüm ilgililerin elinde vardı. İllerde valiler ve milli eğitim müdürleri, ilçelerde kaymakamlar, milli eğitim memurları ve müfettişler, gezici başöğretmenler bu işlerin peşindeydi. Ama aksatanlar oluyor, o da çoğu zaman bunları yerinde görme gereği duyuyordu. Mustafa Necati döneminde "bakanlık yapı işleri başkanlığı" yapmış, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili işlerini düzeninde yürütmüştü. Yapıların sağlam olması, görevlilerin işe sahip çıkmaları için o zaman da yanlarına kadar gider görürdü. Bu geziye çıkarken de dayanabildiği yerlere kadar gidip, okul yapım işlerini yakından görmeyi, görevlileri yeniden zorlamayı düşünüyordu. Ama tam geziye çıkacağı gün jipin asker sürücüsü hastalanmıştı.

Hasanoğlan müdürü Lütfi Engin, Enstitü şoförlerinden, öğretmenlerden, ustaöğreticilerden ya da yüksek kısım öğrencilerden birini önerdi. Tonguç bunu çoğunlukla yapardı. Araba kullanan öğretmen ve yöneticilerden birini yanına alır, denetlemeden onlar da yararlanmış olurdu. Ama uzun yolculuk için daha güvenilir birini istiyordu. Bunu kendi buldu. Yüksek kısım maden kolu öğrencisi Süleyman Alkan, Çifteler'den beri araba kullanıyordu. Bu işi daha küçük sınıflarda öğrenmiş, ağır taşıt belgesi almış, Enstitünün araçlarını yetkiyle kullanmış, gecelerde Kırkkız Tepesinden taş taşımışlardı kamyonla. Öğrencilerine sorumluluk verip onlarla birlikte çalışmak Tonguç'un en çok yaptığı şeylerden biriydi. Şimdi de uzun bir Anadolu gezisine çıkacaktı öğrencisiyle. "Ama uzun sürecek, jipi hep sen kullanacaksın. Dayanabilir misin? İyi düşün" dedi. "Düşünmeme gerek yok efendim, sizin dayandığınız her şeye ben

de dayanırım. Benim için büyük bir fırsat bu gezi" dedi öğrenci. "Görevin yalnız sürücülük değil, seni yanımda bir stajiyer müfettiş olarak götüreceğim. Gözlemlerin görüşlerin olacak. Bu yönden de bana yardımcı olacaksın. Yollarda yanımıza başkalarını da alacağız" dedi.

Sürücü ve stajyer müfettiş olarak hazırlıklarını yaptı öğrenci. Battaniyeler ve kumanya hazırladı. Enstitünün revirinde yatan şoförle konuşup ondan jiple ilgili bilgi aldı. Erkenden çıktıkları Çankırı yolunda ilk durakta bekleyen milli eğitim müdürü de atladı jipe. Yol üstünde yapılmakta olan iki okulu gördüler. Üçü birden yapının plana uygunluğuna ve sağlamlığına baktılar. Tonguç çalışanlara teşekkür etti. İçerlerde, araba gitmeyen iki köy okulunun hızla yapılmakta olduğunu, hiçbir sorun çıkmadığını anlattı Çankırı müdürü. Yeniden yola koyulurken bir hayranlığını ve hayretini de belirtti jipte. Arabayı kullanan genç adam, hem öğrenci, hem araba kullanıyor, yapı işinden anlıyor, hem müfettiş konumundaydı. "Müdür bey, keşke bizim de şu Enstitü çarkından geçmemiz zorunlu olaydı" dedi. Tonguç güldü. "Böyle istiyorsan işte geçiyorsun. Eğer araba kullanmak hoşuna gittiyse git Hasanoğlan'da öğretsinler" dedi. Uygulama okulu yapılırken onları çağıracaklarını söyledi.

"Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirenlerden her Enstitü kesimine birer, ikişer 'Kesim müfettişi' verilecek, üç il, dört il her neyse, durmadan dolaşacaklar. Birer jipleri olacak. Köy Enstitüleriyle o kesim illerinin köyleri arasında gidip gelecekler. Örneğin bu kesimin müfettişi size gelecek; Kastamonu'ya, Zonguldak'a gidecek. Arada eşgüdüm sağlayacak"diye anlattı Çankırı müdürüne. Arabanın içinde bir eğitim toplantısı başlamış, sürüp gidiyordu. Sonra bir köye daha geldiler, gördüler, başka bir köye gittiler. Milli eğitim müdürü hepsini ayrı ayrı biliyordu. Üçüncü köyde okulun yeri özel mülkmüş. Adam büyük kaybım oldu diye biraz sorun yaratmış. "Gerçekten öyle oldu. Biraz gönlünü alırsanız iyi olur efendim" dedi Tonguç'a.

Okula vardıklarında oradakileri de çalışırken buldular. Bitmek üzereydi. Güzel bir yapı çıkıyordu. Tarlası alınan adam bulunup getirildi. Tonguç ona teşekkür etti. "Büyük bir iş yapmışsın, seni kutlarım" dedi. "Bir ricam daha var. Okulun eksiksiz bitirilmesini sana emanet ediyorum. Madem toprağını sen verdin, madem çocuğun da yok. Bu okul senin okulun olacak, üstüne adını yazdıracağım. Kamulaştırma bedelini ödeteceğim, bunları müdürle konuşacağız" dedi. Adam ne diyeceğini şaşırdı bu içtenlik karşısında. "Madem öyle, aşağıdaki kalan yeri de verebilirim beyim, okulun ekeneği olur, bu müdür bana hiç böyle anlatmadı" dedi. Defterine adını sanını aldı Tonguç. "Adının yazılacağı yere yapı ortaya çıktıktan sonra bakarız, gene geleceğim" dedi. Adamın karısı da çıkıp geldi elinde ayran tasıyla. Çankırı müdürü iyice şaşırdı. "Malımız elden gidiyor" diye kıyameti koparanlar sanki onlar değildi. Tonguç kadına da teşekkür etti. "Burada okuyanlar senin çocukların olacak bacı, ömrün uzayacak" dedi. Fotoğraflarını çekti. Onlar, jipe kadar uğurladılar konukları. Arkalarından baktılar uzun uzun.

Yeniden yola düşünce, "Efendim, siz bir ermiş misiniz?" dedi Çankırı müdürü Tonguç'a. "Ermişlik filan değil, madem çocuğu da yok, daha önce siz de

böyle davransanız adam karşı çıkmazdı. Cami için birçok bağışta bulunan vatandaş okul için niye vermesin, niye çocukların okulu için çalışmasınlar?" "Sizden çok öğreneceklerimiz var" dedi müdür. Daha sonra iki Kastamonu köyüne uğradılar. Muhtarla, köylülerle konuştular. Kastamonu müdürüne de tel çekmişti Ferit Oğuz Bayır. O Gölköy'de bekleyecekti genel müdürü. Köyün birinin kireç, tuğla vb. istekleri oldu. Onlara anlattı: "Eksikleriniz için Kastamonu müdürünü sıkıştıracaksınız. Gece Gölköy'de görüşeceğiz, onu size göndereceğim, peşini bırakmayın" dedi.

Akşama doğru Ilgazlara tırmanırken çocukluğunun "Kastamonu yolculuğu"nu anımsadı. Anlattı, ormandan geçerken nasıl tüylerinin ürpediğini, korktuğunu. Onlar, ilgiyle dinlediler. "Bunu hiç bilmiyordum efendim" dedi öğrencisi. Gece Gölköy'e vardıklarında Ali Doğan Toran, nöbetçi öğretmen, başkanlar ve öteki nöbetçilerle günün dökümünü yapıyordu. Milli eğitim müdürü Enstitüye gelmiş, onları bekliyordu. Tozdan dumandan temizlenip, yemekte başladılar işlerini görüşmeye. Yattıklarında sabaha az kalmıştı.

Enstitü müdürü ve iki milli eğitim müdürüyle, okul yapma yaptırmada kesim köylerinin ortak sorunlarını konuştular. Ali Doğan Toran, "Enstitüden yardımcı ekip göndeririz gerektiğinde elbet. Ama köylüler buna güvenip kendi yükümlülüklerini aksatmamalı" dedi. Çankırı müdürü, önce sorun yaratan köylünün Tonguç'un konuşmasından sonra tarlasının öteki yarısını da okula nasıl bağışladığını anlattı onlara.

İkinci gün, gelecek yıl atanacak öğrenciler, milli eğitim müdürleriyle tanıştılar. Müdürler köylerinin sorunlarını onlardan da dinleyip, kendi bildiklerini anlattılar. "Kendinizi iyi yetiştirin, okulunuz, eviniz hazır olacak" dediler. Ellerini sıktılar. Daha göreve başlamadan bir yıl önce milli eğitim müdürlerinin kendileriyle tek tek görüşüp ellerini sıkması öğrencileri mutlanmanın ötesinde etkilenmiş, artık büyük bir sorumluluk altında olduklarını duyumsatmıştı. Tonguç onların karşılıklı görüşmelerini izlemiş, bu arada Enstitü müdürüne bazı konuları not ettirmişti. Ali Doğan Toran, pencereden jipin başına toplanan çocukları gösterdi. "Bakın başıma gelene. 'Artık bisikletle, at arabasıyla posta götürmeyiz, jip istiyoruz' diyorlar" diye anlattı. Tonguç'un çok hoşuna gitti; yerinden kalkıp, "Gel gidelim yanlarını" dedi.

Hem jiple ilgili, hem de yüksek kısımla ilgili sorular soruyorlardı Süleyman Alkan'a. Ona öğretmenleri gibi davranıyorlar, çevresinde dört dönüyorlardı. O da jipin yol hazırlığı ile uğraşıyor, orasını burasını kontrol eriyor, siliyor, süpürüyordu. "Yakında bu ağabeylerden birkaçı buraya staja gelecek, sizin öğretmeniniz olacaklar. Onlardan yararlanırsınız" dedi Tonguç. Sonra sordu: "Arabayla posta taşımayız diyormuşunuz, doğru mu?" Öğrenciler müdürlerine baktılar "İstese alabilir" dediler. Tonguç anlattı: "Bunu hepimiz istiyoruz. Enstitülere bir değil birçok araç girmesi, sizlerin onları kullanmanız gerekiyor. Ama savaş nedeniyle alınması çok güç. Elimiz bolaracak, bunlardan her Enstitüye alacağız. Belki size önce alacağız. Ama bakarsınız müdür hiç olmazsa bir tane alabilir" dedi. "Alsın, n'olur söyleyin alsın" dediler öğrenciler. "Tamam tamam, kamyon ya da jip alacak" dedi.

Enstitüyle, öteki müdürlerle vedalaşıp, bir paket kumanya alarak yeniden yola koyuldular. Giderken iki köye uğrayacaklar akşama Akpınar'a ulaşacaklardı. Haritaya ve saate baktı. Yol üstündeki köyde vardıklarında köylüler ve muhtar toplanıp geldiler. Okul yükseliyordu. Sorun çıkıp çıkmadığını sordu. "Bizim köyde sorun çıkmaz, hepimiz okumaya meraklıyız" dediler. Teşekkür etti. Öteki köye gitmek için dolaşırlarsa Lâdik'e çok geç kalacaklardı. O yollarda gece gidilmezdi. Kestirmeden gidilecek yerde bir büğet vardı, sular çekilmemişti. Köylüler o köye gitmekten vazgeçmeyi önerdiler. Alkan, Tonguç'un orayı atlamak niyetinde olmadığını biliyordu. Yanma bir köylü alıp çayın başına gitti. O suyun derinliğini ölçüp bakarken köylü, "Bilmem ama o senin tosbağa yapılı burada batar, çıkamaz" dedi. O ise batmayacak ve tehlike yaratmadan karşıya geçirecek bir yöntem düşünüyordu. Arabanın ağırlığını, suyun gücünü biliyordu. Okuldan üç dört kalas alarak suyun başına geldiler. Kalasları çayın üzerine uzattı köprü gibi. İple birbirine bağladı. Jipi suyun kenarına getirip, "Binin efendim" dedi Tonguç'a. Binmem demedi. Boğulma tehlikesi yoktu belki ama, çakılırsa tepeden tırnağa ıslanmak ve arabayı çıkaramama sorunu olabilirdi. Köylüler hayretle bakıyordu neler olacağına. Motor çalışınca araba hızla ilerleyip kendini karşıya attı. Jipten inip köylülere el salladılar. Kalasları okula götürmelerini söylediler.

"Daha önce denemiş miydin bu yöntemi?" dedi Tonguç Alkan'a. Çifteler'de Raşit Toygan öğretmenle Seydisuyu'ndan böyle geçmek zorunda kalmışlardı birçok kez. Ora köylüleri de şaşırmışlardı cipin çayda nasıl geçtiğine. Tonguç onlara anlattı: "Bakın bu genç adam Enstitülü, onlar böyle işleri bilirler. Okulunuzu çabuk bitirin, sizin köyünüze de gelecek Enstitülü öğretmen. Çocuklarınız okuyacak, güzel yollar yapılacak. Köylere makine motor girecek" dedi. Okul yarımdı ama ustalığı çok iyiydi. Ustanın kim olduğunu sordu. Daday'lıymiş, hastalanmış, iyileşince yeniden başlayacaklarmış. Ustanın adını adresini aldı. Başka okulların yapımında da onu aramalarını isteyecekti müdürlerden. "Karanlık basmadan Akpınar'a varacağız" diyerek köyden ayrıldılar.

Akpınar müdürü onları bir yerde bekliyordu. Hızla vardılar Enstitüye. Yorgundular. Müdürle, yardımcılarla uzun boylu konuştular geceleyin. Bu özel bir sorundu. Gündüz gene atama işleri, okul yapım işleri için harita başında çalıştılar. Oranın da çok pürüzlü işi yoktu. Olanı çözümleniyordu. O gece de kalıp, dinlenmiş olarak sabah erkenden yola çıktılar.

Cılavuz'u, Halit Ağanoğlu'nu amaçlayarak gidiyorlardı. Yolda onlara Beşikdüzü müdürü Hürrem Arman katıldı. Karadeniz sahilindeki okul sorunları için gerekli yerlere uğrayıp, gerekli kişilerle görüşüp, Arman'ı yolda koyup Of'a geldiklerinde kaç gün geçmişti aradan. "OF Jandarma" yazılı tabelayı görerek gülümsedi Tonguç. "Karakol" yazısının üstüne ağacın dalı gelmiş görünmüyordu. "İn, askere söyle, o dalı kaldırsın. Bu millet 'Of jandarma' demekten bıktı" dedi öğrencisine.

Coğrafyası, tarım alanları, bahçeleri, dağları, ormanlarıyla çok farklı beldelerden geçmişlerdi. Dağlar tepeler aşarak Kars yollarına düştüklerinde To...

guç sordu öğrencisine: "Nasıl Sizin İsmetpaşa'nın Kırkkız Tepesine benziyor mu buranın dağları?" Hiç benzemiyordu.

Cılavuz'da üç gün kaldılar. Ora köylerini çabucak görmek olası değildi. "Onlar benim işim, gözünüz arkada kalmasın. Sorun olursa size yazarım" dedi Ağanoğlu. İki gün boyunca Enstitü işlerini denetledi. Öğretmenlerle toplantı ve çalışmalar yaptı. Gelecek yıl Enstitüyü bitireceklerle görüştü. Onları dinledi. Ağanoğlu, Alkan'a: "Okulunu bitirince seni buraya istiyorum. Müdür yardımcım olacaksın. Sonra da beni attırıp müdür olursun" dedi. "Hayır ben buraya kesim müfettişi olarak geleceğim, söz. Ama böyle bir jip isterim" dedi Alkan.

Karstan sonra Erzurum Pulur Köy Enstitüsü'ne uğradılar. Çifteler'de Türkçe öğretmeni iken tanıdığı öğrencisini kaç yıl sonra karşısında görmek Müdür Aydın Arıkök'ü heyecanlandırdı, gözleri doldu. "Siz de böyle olacaksınız" dedi öteki öğrencilerine. Pulur yeni kurulmakta olduğu için çok eksikleri vardı. Birlikte dolaştılar Enstitüyü. Gördüğü tüm eksikleri ve öğrencilerin gereksinimlerinden öncelikli olanları müdüre tek tek not ettirdi Tonguç. Toplantıda öğretmenlere, her Enstitünün kuruluş yıllarında aynı güçlüklerle karşılatıklarını anlattı. Onlara teşekkür etti. Yanlarına Pulur öğretmenlerinden birini de alarak Sivas Yıldızeli yoluna düştüler.

Yolda Alkan, "Pulur'da bir şeye çok şaştım. Orada 'Karmen' çalıyordu, duydunuz mu efendim?" dedi. Tonguç güldü: "Çifteler'de, Hasanoğlan'da yok mu? Ne var şaşıracak? Pulur'un öğretmeni anlattı: Pikap ve plaklar müdürün kendisininmiş. 'Bizim türkülerin plağı yok. Çıktıkça alırız' diyerek kendi plâklarını koymuş ortaya."

Bu gezide, Sivas-Yıldızeli, Malatya-Akçadağ'dan dolaşarak, 17. günde Adana- Düziçi'nden ayrılarak Konya -İvriz'e gitmek için durmadan yol aldılar. Her gittikleri yerdeki Enstitüleri, köy okulu yapımını incelediler... Konya yolu bitmek tükenmek bilmiyordu. Ya da iyice yorulmuşlardı. Alkan, "Biraz hızlı sürebilir miyim arabayı, haritaya bakar mısınız daha ne kadar gideceğiz?" deyince, "seni anlıyorum, bu yol sıkıcıdır, merak etme az kaldı, ama asıl sıkıcı olan planda bir değişiklik yapmak zorunda olmamız" dedi. Konya'dan Ankara'ya dönmek yerine son anda Afyon'un bir köyündeki eski yatılı okulu görmeyi geçirmişti aklından. Bu gezisinde, Doğu Anadolu'yu yatılı köy bölge okullarının kurtaracağını konuşmuşlardı müdürlerle. Oralarda bu okulları açmanın gereğini ve yararını, Cılavuz, Pulur ve Yıldızeli müdürleriyle uzun uzun görüşmüştü. İlk denemeyi Hasanoğlan ve Çifteler kesiminde yapmayı tasarlamıştı. Bunları döner dönmez bakanla konuşacaktı. Afyon'un bir köyüne uğrayıp orada eskiden yatılı olarak yapılmış, bir okulu görmeyi istiyordu. İvriz'den sonra Afyon yoluna bu nedenle düştüler. Okulun müdürü, Kurtuluş Savaşı yıllarının Eskişehir öğretmen okulundan öğrencisiydi. Ondan yöreyle ilgili bilgi almak istiyordu.

Hiçbir yere uğramadan gecenin geç saatine kadar yol alıp köyü buldular. Zaman durmuş, belki saatler de durmuştu. Eski öğrencisini bulup, "Erkenden uyunur mu?" diye kapısını çaldı. Okul müdürü öğretmeninin eline sarıldı. Ay-

nı yaşta gibiydiler. "Erken olur mu hocam, biz uykumuzu aldık, biraz sonra horozlar ötecek" dedi. Yemek hazırlığına davrandılar eşiyle. Savaş yılları anıları depreşmişti eski öğretmenin. Durmadan anlatıyordu. Tonguç ona: "Anıları bırak şimdi, biraz okul işini konuşalım dedi yemekte. Yöre köylerinin durumunu, okulun ne kadar bahçesi olduğunu, öğrenci sayısını sordu. Notlar aldı. Sabaha az kalmıştı. Biraz uyudular. Sabahleyin okulu çevresini gezip gördüler. Çevre bakımsızdı ama bölge okulu için uygun bir yerdi. Aklı eren köylüler çıkıp geldi. "Burası köylerin kültür merkezi olsun ister misiniz?" dedi onlara.Kimi bilgiler ve direktifler verdi, "Bunları yap, bir daha gelince görmeliyim" dedi eski öğrencisine. Kuracağı yeni köy bölge okullarının, tüm bölge köyleri için bir santral görevi yapacağını düşleyerek, Enstitülü öğrencisinin kullandığı jipe atlayıp, eski öğrencisine el sallayarak, erkenden Ankara'ya doğru yola düştüler.[35]

Eğitimin Fotoğrafları

> *İnsanlığın tarihinde iki kuşaklık bir süre içinde bütün dünyayı saran sinemadan başka bir olay bulunduğunu sanmıyorum. Hiçbir tapınak, hiçbir tiyatro, her yaştan ve her ulustan milyonlarca insanı kendine böylesine çekmemiştir. Sinema, modern insanın hayatının bir parçası haline gelmiştir."*[36]

Ölümünden altı ay kadar önce çalışma arkadaşı ve dostu Sabahattin Eyüboğlu'na yazdığı mektupta sinemadan böyle söz ediyor. Kuşkusuz eğitim için ediyor. Nitelikli sinema için üniversitelerde kürsü ve "enstitü" kurulmasını düşünüyor. Aynı anlayışta beş on arkadaş birleşerek böyle bir işe girişmeyi öneriyor. Bu yolla halkı eğitecek iyi film örnekleri çıkacağını kuruyor.

1929'da Almanya'da ilk kez gördüğü *Dünyanın Melodisi* filmi onu oldukça etkilemiş, merakını yönlendirmek için sinemanın eğitbilim açısından değerini belirten kitaplara sarılarak bilgilenmiştir. Yurda dönünce Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerini bu konuya çekmeye çalışmış; ders araçları müzesi müdürü iken bütçeye, "film alıcı aracı bulunan" bir kamyon için ödenek koydurmuştur. Ama öne çıkan daha başka işler ve yetkililerin ilgisizliği nedeniyle bunu yapamadığı anlaşılıyor.

Eğer Köy Enstitüleri hareketi İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlamasaydı ve kısa sürede kapatılmasaydı, onun sinema düşünü gerçekleştireceği kesindi. Halk ve öğrenci için eğitici film merkezi kurması ya da Yüksek Köy Enstitüsü'ne sinema dersi koydurması, böyle bir dal açılması olasıydı. Enstitülerden nasıl yazarlar vb. sanatçılar çıkmışsa, sinema yönetmenleri, teknik elemanları,

oyuncuları da çıkacaktı. Hasanoğlan'daki açık hava tiyatrosu gibi sinema stüdyosu da kurulabilirdi.

Olanaklar elvermediği için bu yapılamadı. Ve yapmaya zaman kalmadı. Ancak o, önce kendi çektiği fotoğraflarla Enstitülerde fotoğrafçılığı başlattı. Gezilerinde, çalışmaların fotoğrafını çekmek onun yaptığı etkin işlerden biriydi. Almanya'da eğitimini gördüğü konular arasında fotoğrafçılık da vardı. Gazi Eğitim Resim-İş Bölümü programına fotoğrafçılık dersi konmuş, öğrencilere fotoğraf çekme ve karanlık oda çalışması teknikleri öğretilmişti.

Köy Enstitülerinin kuruluşuna adım atar atmaz makinesini yanında taşımaya başlamıştı. Önceleri Enstitülerin kurulacağı kıraç toprakları, bataklıkları çekti. Öğrencilerin Enstitülere ilk gelişlerini, ana babaları çekti. Sonra o kıraç topraklar üstünde başlayan hızlı kuruluş çalışmalarını. Öğrencileri, Enstitü giysileri, iş tulumları içinde; iş içinde, işbaşında, ders başında çekti. İnsanoğlunun kendi emeğiyle çevresini değiştirmesinin, çevre değiştikçe kendinin de geliştiğinin, uygarlaştığının fotoğraflarıydı bunlar. Öğrenciyi durmadan etkinleştiren, bilgi ve kültür kazandıran, beceri kazandıran, motor ve makine kullandıran, güzel sanatlarla ilgi kurduran, üretim yaptıran çağcıl bir eğitimin fotoğraflarıydı.

Bunların bir bölümü, Milli Eğitim Bakanlığının çıkardığı *İlköğretim Gazetesi*'nde ve gene Bakanlıkça yayımlanan *Köy Enstitüleri 1* ve *Köy Enstitüleri 2* adlı yapıtlarda yer alıyordu. Bir gün, eğitim fakültesinin kitaplığında *Köy Enstitüleri 2* kitabını inceledik öğrencilerle. Onlar masaldaki bir eğitime bakar gibi baktılar 40 yıl önceki o fotoğraflara, alt yazılarına. "Of" çektiler. Benim fotoğrafım da vardı. Aksu'da mandolin çalışmaya yeni başladığımız günlerde çekilmiş belli. Küçüğüm, acemiyim; orta parmağım "mi" teline zor yetişmiş. Altında, "Bir öğrenci dinlenme zamanında" diye yazıyor. Ama bunu ne zaman çektiğini asla bilmiyorum. Üstelik kitaba koyarak kalıcı kılmıştı. Karşı sayfada sınıf arkadaşım Osman Kurşun da mandolin çalışıyor. Benden ilerde olduğu fotoğrafta bile belli. Müdürümüz Talât Ersoy'un kurumu tanıtıcı ve kuruluş günlerinin sıkıntılarını anlatan özgün yazısı; Enstitü kesimine giren Muğla, Mersin ve Antalya illerini gösterir bir harita. Yüksek Mimar Asım Mutlu'nun hazırladığı durum planı ve onun projesine uygun olarak yapılan ana yapı, Enstitünün genel görünüşü ve İnönü'nün Enstitüyü denetlemesi sırasında çekilen fotoğraflar yer alıyor. 21 Enstitü müdürünün yazıları, haritaları yanında, her Enstitüde çektiği birbirinden güzel, hareketli iş ve çalışma fotoğrafları, sistemli olarak yazılmış bir eğitim tarihi gibi yer alıyor kitapta.[37]

Yapılan uygulamaları yazmaya, işlerin çokluğundan kimileyin not almaya bile zaman bulamadığı o günlerde fotoğraf makinesi yardımma yetişiyordu. Onun objektifi bir iş ve imece ortamını, tarım alanlarını ve işlik çalışmalarını; mandolin çalan, duvar ören, laboratuvarda çalışan bir öğrenciyi, uçara atan avcılar gibi can evinden yakalıyordu. Enstitülerde çektiği fotoğraflar "bir iş hali"nin , teknik tarım ve kültür içerikli çok yönlü bir eğitim uygulamasının ayrıntılarına kadar anlatımıdır. Bu fotoğraflar, arka arkaya geldiğinde o kurumlarda

nasıl bir eğitim verildiğini, neler yapıldığını, hareket halinde göstermek için çekilmiştir sanki.

Onun çektiği fotoğraflar, ulusal kültürümüzün, Enstitülerdeki iş eğitiminin, demokratik yaşamın, üreticiliğin fotoğraflarıdır. İmeceye toplanmış öğrenciler, elden ele taş taşıyarak bir yapıyı yükseltenler, sırtlarında çantalar yurt gezisine çıkan bir grup, başka Enstitüye yardıma giden bir ekip, öğretmen ve öğrencisiyle, iş içinde tüm Enstitüler. Kız erkek halay çeken, motosiklete binen, santral kuran, laboratuvurda, botanik müzesinde çalışan köy çocuğu. Kitap okuyan, kitapların derinlerine inip inceleyen, serbest okuma yapan öğrenciler. Kurslarında hızla hazırlanıp, marangozluk işliğinde kendi yaptıkları tahta bavullarıyla göreve çıkan eğitmenler...

Bu fotoğrafların kimileri Ankara'da basıldıktan sonra Enstitülere gelir, her Enstitü birbirinin yaşamını, neler yaptığını bu yolla görür, birbirlerine benzeyen, benzemeyen yanlarını fotoğraflardan anlarlardı. Örneğin, Kars Cılavuz öğrencilerinin dağ sporu yapan, kışın kızakla iş görmeye giden fotoğrafları bizim Akdeniz iklimi çocukları için ilginç olurdu. Daha denizi görmeyenler, Beşikdüzü'nde balıkçılık yapan ya da yazın grup halinde denize girenlerin fotoğraflarına ilgiyle bakarlardı.

Öğrencilerin boru döşemesi, su getirmesi, santral kurması vb. işleri de bu fotoğrafların konularıydı. Başka Enstitülerin orkestra ve koroları, öteki Enstitülere örnek oluyordu bu yolla. Kimi ilginç fotoğraflar Enstitünün görünür yerlerine asılarak herkesin görmesi sağlanırdı. "İş"in, hareketin fotoğrafını nasıl çekeceğini iyi biliyordu. Onun, Enstitüleri anlatan fotoğrafları, bu kurumları gitmeden, görmeden tanıtabilecek, sanatsal birer materyaldi.

Kuruluş yıllarında bir akşam Hasanoğlan'a gittiğinde sınıfları dolaşırken bir masanın yanında durdu. Dikkatle bir öğrencinin yüzüne baktı: "Sen Çifteler'den mi geldin delikanlı?" dedi. Öğrenci, "Evet" yanıtı verdi ve bunu nasıl anladı diye şaşırdı. Müdür Tonguç'a açıkladı:

"Evet oradan geldi. İki arkadaş bunlar. İzine çıkmışlar; köylerine gitmeyip, Ankara'yı, Hasanoğlan'ı tanımak istemişler. Çok güzel duvar örüyorlar. Sili usta yanma aldı onları, Çifteler'den tanışıyorlar" dedi.

Tonguç, hoşlanımla gülümseyerek yardımcısı Ferit Oğuz Bayır'a döndü:

"Fotoğrafta gördüğün duvar ören Abdullah Özkucur bu işte" dedi. Elini sevecenlikle öğrencinin başına koydu, hatırlarını sordu. Özkucur gene şaşırdı. Bunu bilmiyordu. Öyle bir fotoğrafı çekildiğinden haberi yoktu. Çok sonra gördü "duvar ören çocuk" fotoğrafını. İşle bütünleşmesi, ellerinin, gözlerinin işi kavraması, duvarın düzgünlüğü ve yükselmekte olduğu açıkça görünüyordu. Malası elinde, büyük bir dikkat ve istekle duvarını ören bir yeniyetmeydi. Çalışkanlığı, becerisi ve duvar örmeye olan tutkusu, işini ciddiye alması, hepsi vardı fotoğrafta. Sanki fotoğraf değil de, duvar ören bir yeniyetmenin heykeliydi. Yetkinlikle duvar ören okadar küçük bir öğrenci fotoğrafı görülen bir şey değildi sanıyorum.

Onun çektiği Enstitü fotoğrafları yanyana konulduğunda bir hareketin, bir

oluşumun, bir zamanlar Türkiye'de yaşanan ilköğretim seferberliğinin tarihsel panoroması oluyordu. Bu fotoğraflarda, İnönü, Yücel, Enstitü müdürleri, adsız öğretmenler ve binlerce öğrenci hep o "iş hali" içinde, yanyana, elele yer alıyordu. Eğitim politikasıyla, program ve uygulamasıyla Enstitü hareketini anlatan bir sinema malzemesidir onun çektiği fotoğraflar.

Tonguç'un Mektupları

> *"...Mektup şeklindeki yazılar, insanların fikirlerini birbirlerine tüm çıplaklığıyla duyurmaya en elverişli yazılardır. Öteki yazı şekilleriyle bu amaca kolay ulaşılamaz. Bunun en iyi ve en güçlü kanıtı, sizin bana yazdığınız mektuplardaki anlatımdır. Siz yazılarınızda ne kadar açık konuşursanız, ben de size duyurmak istediğim sorunlara aynı açık yüreklilikle dokunacağım..."*[38]

Köy öğretmenlerine yazdığı mektupta böyle söylüyor.

Resmi yazışmalar ne kadar iyi yürürse yürüsün, bürokrasinin çapına sığmayacak kadar büyüyen Enstitü işlerinin hızına yetişmek, çalışmaları eşgüdüm içinde yürütmek için onun kullandığı yöntemlerden biri de gerekli yerlere kuş gibi ulaşan, eğitim yüklü mektuplarıydı. Enstitü yönetici ve öğretmenlerine, öğrencilere; vali ve kaymakamlara; milli eğitim müdürü ve müfettişlere, köy öğretmenlerine, köylülere yazıyordu. Bu mektuplardan kimi alıntılar, metin başlarında, içlerinde yer aldı.

Bir bölümünü, gezileri sırasında gördüklerini ilgililere hemen bildirmek için yollarda ya da dönüşünde yazıyordu. Eksikleri, olumlu örnekleri, ilke ve önerilerini duyururken, iyi işler için coşkulu sözler, takdir ve teşekkür; yapılamayanlar, yanlışlar ve savsaklamalar için sitem, ayıplama ve öfkeli sözler yazıyordu. Ama onun sert konuşması ve yazması bile karşı tarafı yaralayıp küstürecek etki yaratmazdı. Öfkesinin altında, büyük eğitim seferberliğine herkesin içtenlikle katılması, işlerin aksamaması dileği olduğu bilinirdi. Kimi mektupları yola getirmek istediği meslektaşlarına gösterdiği sabrın izlerini taşırdı.

Bu yönleriyle Tonguç'un mektupları birer eğitim bülteni niteliğindeydi. Ama onlar, kuru kuramsal bildiriler değil, yetkin ve çalışkan bir eğitimcinin yüreğinden dökülen bir "aşk hali"nin sıcak duygularıyla örtüşen yoğunluklar taşırdı. Onun mektupları karşı tarafa eğitim ilkeleriyle birlikte meslek aşkı, yurt ve toplum sevgisi ve sevecenlik götürürdü. Yazdığı kişiler, kim olursa olsun, Tonguç'un insana değer veren, ondan çok olumlu şeyler bekleyen özelliğiyle tanışır; eleştirileri karşısında bile ona büyük bir hayranlık ve güven du-

yardı. Eğitim davasına çağıran içtenlikli sözleri, konunun dışında olanları bile derinden etkiler, bu etkiyle onlar kendini davanın içinde bulurlardı.

Özellikle işleri yürütmede birinci derecede sorumlu olan Enstitü müdürlerine ve başka ilgililere, yönetim, denetim ve eğitim ilkelerini ayrıntısına kadar sabırla anlatıyor; onlara klasik anlayışı kırıp iş yapmalarını, eğitimin güzel ortamını böyle yaratmalarını öneriyordu. Gezi gözlemlerini, toplantılarda dinlediklerini, gelen yazı ve mektupları değerlendirerek, her Enstitünün kendine özgü ve ortak sorunları için resmi yazılara sığmayanları mektup biçiminde müdürlere yazıyordu. Ortak sorunlar için ortak mektuplar gönderiyordu.

Çoğunlukla, "Kardeşim" diye başlayan ve "gözlerini öperim" diye biten bu mektupların kimi yerinde istekleri bitmeyen bir yönetici, kılı kırka yaran bir denetçi, ilkelerinden ödün vermeyen bir eğitbilimci; kimi yerinde onlardan da aynı titizliği bekleyen yumuşak yürekli bir eğitkendi. Ama en önemlisi, her zaman onlara önem veren güvenen bir dava arkadaşı ve meslektaştı.

İlköğretim Genel Müdürlüğü görevine başladığı1935'ten, ayrıldığı 1946 yılına kadar geçen zamanda iş arkadaşlarına yazdığı bu değerli mektuplardan bir demeti (yüz kadar), oğlu Engin Tonguç kitaplaştırmıştır. Bu mektuplar, o büyük eğitim atılımının hangi kısıtlı koşullarda, nasıl ve kimlerle başarıldığını; ortamı iyileştirmek, değiştirmek için eğitbilimi akıllıca kullanıp, zor sorunların üstesinden nasıl gelinebildiğinin bir belgesidir. Bu alandaki ilk mektuplarını çalışma arkadaşlarını bulmak, onlara "dava"yı anlatmak, benimsetmek için yazıyor:

"Kardeşim,

"Ulusal büyük davalardan biri haline gelen ve geniş çapta bir iş olmaya başlayan Köy Enstitülerindeki çalışmalarınızı yakından görmek için fırsat çıktıkça kurumları ziyaret ediyorum. Gözlemlerimden bir bölümünü sizlere resmi yollarla anlatmak ya da çözümlemek mümkün olabiliyor. Ama bazı sorunlar daha resmiyet çerçevesine girecek duruma gelmedi. Bunları arkadaşça konuşarak yönlendirmek, bu yapılamadığında yazışma yoluyla başarmak gerekir" diyerek görüşlerini gözlemlerini sıralıyor.

Bu maddelerde öğrenci alımı, kuruluşun bir an önce tamamlanması, çok çalışılması ama bezginlik yaratılmaması, öğrencilerin ve Enstitünün bakımı, karma eğitim konusu, öğretmen alımı ve seçimi, ortak iş ve dayanışma, eski alışkanlıkların kırılması ve yeni iş eğitimi ilkelerinin uygulanması üstünde duruyor:

"Size yasalarla verilen yetkilerden başka birçok yönetimsel yetki ve olanak da veriliyor. Bundan amaç, topluma özverili, yeni, diri, çalışkan, dürüst, cesur, becerikli, güçlükleri göğüsleyebilen, tuttuğunu koparan, sosyal yaşamın her alanına girebilen, toprağa bağlı, hayattan zevk alabilen, yaşamaya doymayan, insanları ve hayatı seven vatandaşlar yetiştirmeniz içindir... Kendinizi, ailenize olan görevlerinizi unutacak kadar işinize verdiğinizi bildiğim kurumunuzun her çalışmasını bu amaçlara hizmet edecek biçimde yönlendirmelisiniz. Gözlerinizi çok çok öperim." (*Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 34)

4 Ağustos 1941 tarihinde gene ortak yazıyor müdürlere. On kitap sayfası

tutan bu mektubunda gene yönetimsel ve eğitbilimsel ilkelerle ilgili açıklamalar yapıyor:

"Kardeşim... Son iki ay içinde sekiz Köy Enstitüsünün çalışma biçimini yakından gördüm. Diğer Enstitülerin durumunu çeşitli şekillerde öğrendim... Resmen yazılmasını uygun bulmadığım hususları özel olarak bildirerek düzeltilmesi gereken noktalara dikkatinizi çekmek istiyorum" diyor. Söylemek istediklerini 14 madde olarak sıralıyor. Önceki mektuplarında yer alan bir konu üstünde yeniden duruyor:

"Bazı Enstitülerde bakanlıktan gönderilen, öğretmen ve öğrenciyi doğrudan ilgilendiren resmi emirlerden bir kısmının ilgililere zamanında bildirilmeyerek saklandığını anladım. Bu hareket kasten yapılıyorsa büyük bir cürüm işlenmiş demektir. Kasıt yoksa ihmal vardır. Nedeni ne olursa olsun, Köy Enstitülerinde yer bulmasını asla istemediğimiz bu gibi konular üstünde çok hassas olunmasını isterim..." (s. 47)

Bu konu, daha önce gönderilen genelge niteliğindeki 4274 sayılı yasanın açıklanmasında yer alan "Yönetici ve öğretmenlerin asla öğrenci döğmemesi, hırpalamaması; öğretmen ve öğrencinin ortak iş yaptığı bizim Enstitülerimizde öğretmen öğrenci ilişkilerinin buna dayandırılması; bu yazının, öğretmen öğrenci ve yöneticilerin birlikte bulunduğu bir toplantıda okunması" buyruğuydu (Bu özel mektup alınınca önceki emirde istenenler, tüm Enstitülerde uygulanmış, kimi müdürler bu maddeyi öğretmen ve öğrencilerin defterine bile yazdırmıştı).

Mektubun 14. maddesinde, önceki açıklamalarında yer alan "birlikte çalışma, dayanışma ve ortak akıl" konusu üstünde yeniden duruyor:

"Öğretmen ve öğrencilere bu alanda alışkanlık kazandırmanın çok üstünde durulmalı; bunlar yazılara, kitaplara, konferanslara, tartışmalara, raporlara, inceleme ve gözlemlere, deneyimlere; öğretmen ve öğrencilerin iş yapma yeteneği ve alışkanlıklarına, yürekliliklerine, mertliklerine, iyi niyetlerine, içtenliklerine dayandırılmalıdır. Böyle hareket edilirse kurumun malı olması gereken iyi şeyleri ve işleri sağlam bir kumaş gibi dokumuş olursunuz... Her kurumun kendi özelliğine göre kimi işleri ve sorunları olacağını biliyorum. Onları bu ilkelere göre hareket ederek halletme yolunu tutmanızı rica ederim... Sevgi ve saygılarımı sunar, gözlerinizi öperim."(s. 46)

Bu ortak mektuplardan Enstitü müdürlerine yılda birkaç kez yazdığı anlaşılıyor. Kuruluş çalışmaları yoluna girip, öğrenciler Enstitüyü bitirerek köylere atanmaya başlayınca mektupların konuları çoğalıyor ve aynı ilkeler doğrultusunda değişiyor. İpin ucunu kaçırmamaları için Enstitü müdürlerini bu konuda uyarıyor:

"Kardeşim,

"Son aylarda Enstitü çıkışlı öğretmenlerin çalıştığı köylere ve bazı Köy Enstitülerine yaptığım geziler sırasında edindiğim gözlem ve kanılarıma göre Enstitü müdürlerinin şu işler üstünde önemle durması gerektiğini anladım" diye yazıyor ve şu işleri sıralıyor:

"Köy öğretmenlerinin işbaşında yetiştirilmesi, izlenmesi, onların öğretmen

evine yerleştirilmesi, verilen eşya ve araç-gereçleri yerli yerinde kullanmaları için gereğinin yapılması, bunları sağlamadan köyden dönmemek gerektiği; kimi köy öğretmenlerine giyim kuşam, davranış, diş baş bakımı konularında alışkanlık kazandırılması... Okul işliğinin yılın her ayında düzenlenmesi; öğretmenin çalışma saatlerinde okulunda, işliğinde, bahçesinde tarlasında çalışması, kıravatını takıp kahvede tavla oynayan öğretmen yaratılmaması; yeni kuşakları yetiştirecek Enstitü çıkışlı öğretmenlerin yeni insanın örneğini vermesi... Bölge okulları konusunda titizlik gösterilmesi, her Enstitünün kendi kesimine giren illerin köy okullarını, gönderilen 31.5.1945 günlü genelgeye göre örgütlemeye başlaması... Bu işleri izleyecek öğretmenlere konuyu iyice kavratarak gönderilmesi... Köylerdeki işlerde çalıştırılması için her Enstitüye verilen kamyonların verimli kullanılması, gereksinimlere göre bunların sayılarının artırılacağı... Bunlar için bilinçli çalışmak, yönetiminizdeki arkadaşların yalnız kollarını bacaklarını değil, beyinlerini de işleterek iş yaptırmaktır. Köy Enstitülerini bu duruma getirebildiğimiz gün gerçek amaca doğru yönelmiş, yola girmiş olacağız. Sizden bunu gerçekleştirmenizi rica ederim. Çok çok gözlerinizi öperim."(s. 153)

Köy okulları ve öğretmenleriyle ilgili olarak Enstitü müdürlerine ayrıntısına kadar yazdığı bu mektupların amacı, Enstitülerin temelinde yer alan ilkelerin ve iş yönteminin köylerde ödünsüz uygulanması, alışkanlıklarının kazandırılmasıdır. Gerek yönetimsel ve denetimsel, gerek eğitbilimsel ayrıntı olarak görülecek bu noktaları önemsemelerini, kesimlerine giren köylerin eğitim-öğretim işleriyle çok yakından ilgilenmelerini ister; 29.12.1945 günlü mektubunu yazar:

"Geçen yıl Enstitü çıkışlı öğretmenlere alman üretim araçlarıyla işlik takımları hakkında yazdığım özel ve resmi yazılarda işaret edilen noktalara dikkat ettiğiniz için bunların alınışı önceki yıllardan daha iyi olmuştur. Bu yönden önce teşekkür ederim. Bu yıl için de size şunları uygun buldum" diyerek yeni önerilerini sıralıyor:

"Bu yıl işlik takımları yanında meslek kursu öğrencileri için de alet alınacağı, bölge okullarının araç ve eşyalarının tamamlanması ve hiç olmazsa koşulları uygun olanlara damızlık hayvan verilmesi; Köy Enstitüsü uygulama okullarıyla ilgili *İlköğretim Dergisi*'nde çıkan yazının okunması, Enstitü çıkışlı öğretmenlerin okullarının uygulama okulları gibi kurulup işletilmesi, değilse onların başarılarının sağlanamayacağı, bunlar yapılabildiği oranda köy kalkınması davasının başarılacağı"nı söylüyor. Böyle bir plana bağlanmayan çalışmaların verimli olmayacağına değiniyor, "Okulunu düzenlemeyen bir öğretmenden köyün genel işlerinde başarı beklemek boşunadır, tehlikelidir" diyor. Okulun bir yandan araçlarını gereçlerini tamamlarken, bir yandan işletme planı üstünde çalışarak köy okulunun gerçek çehresini kazanmasına yardım edilmesinin, öğretmenlerin müdürlerden beklediği yardımların başında geldiğini anlatıyor (s. 189). Müdürlere, öteki yöneticilere, öğretmen ve öğrencilere ayrı yazıyor gerektiğinde:

."Kardeşim Hürrem Arman (22.10.1941),

"Ferit'e yazdığın mektubu okudum. Ben tam Kars ve Trabzon Enstitülerini görmeye çıkacağım sırada hastalandım. Bir aydır hastalıkla uğraşıp duruyorum. Hamdolsun bir haftadır ateş normale düştü. Şimdi nekahat devrini geçirmeye çalışıyorum. Senin mektuba gelince... Bu işlerde önce paniklememeye çalışmalı. İş görmenin birinci şartı budur... Öteki Enstitüleri gördükten sonra, kendi durumunuzla karşılaştırıp sizin kurumunuzu sıfıra indirgemek asla doğru değildir. Her Enstitü kendi özelliklerine göre gelişecektir. On, yirmi, otuz yılda olacak şeyler iki yılda niçin olmadı diye ümitsizliğe kapılmak yanlıştır. Denizden yararlanmak kolay iş değildir... Onun için sen her şeyden önce kurumu yöneten kişi olarak moralini düzeltmelisin... Klasik metotları kırarak, yeni işe göre yeni metotlar bulmak, bu yönden kafayı bir motor gibi işletmek gerektiğini takdir etmiyorsunuz... Sen bu yazdıklarımı gerçekleştirecek niteliktesin. İşi duygu alanından mantık ve düşünce alanına dökmelisin... Çok çok gözlerini öperim. Hepinize başarılar dilerim. Sevgilerimle." (s. 67)

Aksu Köy Enstitüsü Müdürü Talât Ersoy'a yazıyor (6.11.1945):

"Kardeşim Talât,

"Son zamanlarda gönderdiğin mektupları aldım. Dokunduğun çeşitli işleri tutuş biçiminden memnun oldum. Enstitüye ve kesimini ilgilendiren işlere karşı gösterdiğin yakın ilgi, bütün engelleri yok ederek çalışman beni çok sevindirdi. Oradaki işlerimiz senin kişisel emek ve iyi niyetinle derlenip toparlanmış oldu, yüz ağartıcı bir duruma geldi. Bu hizmetlerinden dolayı sana çok teşekkür ederim.

"Şimdi önemli bir ricam var: Biz seni Aksu'dan alıp Kızılçullu'ya müdür yapmak istiyoruz. Oradaki işlerin gidişatını ülkümüze doğru yöneltebilmek için senin bu işlere el koyman lâzım. Bunu tıpkı Aksu'ya gidişinde olduğu gibi bir memleket davası olarak ele alacak ve sımsıkı tutarak yürüyeceksin.

"Mektubumda ayrıntıya girmeyeceğim... Kızılçullu'dan 300-400 öğrenciyi Ortaklar'a (Aydın) göndererek, Hayri Çakaloz'u oraya müdür yapıyoruz... Aksu'ya müdür olmasını uygun bulacağın bir arkadaşın adını bize şifre ile bildir... Çok çok gözlerini öperim. Yeni görevinde başarılara bürünmeni beklerim." (s. 171)

Bir Enstitünün tarım öğretmenine yazıyor (25.9.1942):

"Kardeşim Ömer Yurdagül,

"Seni Pazaören Köy Enstitüsüne gönderirken işi kabul ederek hemen yeni görevine gitmen beni çok memnun etti. Son gezilerimde oradaki çalışmalarını yakından gördüm. Müdür ve öteki arkadaşlarla senin işleri konuştum. Onlar da çalışmandan çok memnunlar. Bu durumda seni Pazaören'de tutmamız gerekirken, yeni kurulmakta olan bir Enstitünün yeni işleri seni onların başına getirmemizi gerektirdi. Orası Yıldızeli-Pamukpınar Köy Enstitüsü'dür. Toprağı ve su durumu tarım işlerine pek elverişli olan bu kurumda bir an önce iyi bir sonuç almamız için senin gibi bir arkadaşın orada tarımbaşı olarak çalışması gerekiyor... Kırşehir ve Pazaören'de olduğu gibi burada da çalışarak başarı göstermeni candan diler, gözlerinden öperim." (s. 62)

Mahmudiye Öğretmen Okulu kültür dersleri öğretmenlerinden beşinin,

yapı öğretmenlerine verileceğini duydukları ek ücretin kendilerine de verilmesini isteyen 19.2.1939 günlü mektuplarına karşılık veriyor:

"Sayın Arkadaşlar,

"Mektubunuzu aldım. Bir görev yapmak koşuluyla içinizde fazla para almak isteyenlere bu olanağın memnuniyetle verileceğini söylemiştim. Nisan'da başlayacak eğitmen kurslarıyla bunu sağlamak olasıdır. Ama başka insanlar fazla para aldıkları için size de verilmesini ne siz istemelisiniz, ne de biz yapmalıyız. Devlet bütçesine ancak '10' lira asli maaşla girebilen, yapı okulu çıkışlı arkadaşların aldıkları ücreti göze batacak ve sizi tahrik edecek bir neden olarak görmeniz doğru değildir... Son söz olarak... içinizden herhangi bir arkadaş diğer okullarda daha uygun şartlar buluyorsa buna biz hiçbir şey diyemeyiz. Yerinize bu koşulları kabul edecek arkadaşlar bulmaya çalışırız." (s. 28)

Lâdik Akpınar Köy Enstitüsü'ne yardıma giden Çifteler ekibinin oradan gönderdikleri bir şikâyet dilekçesine karşılık olarak şunları yazıyor.

"26.9.1940 tarihli dilekçenize mektup şeklinde cevaptır:

" Dilekçenizdeki sözlerin bir kısmını sizlere hiç yakıştıramadığım için dilekçeyi resmi işleme koymadım. Temiz saf hayatınızın en küçük şekilde de olsa kirlenmesini uygun bulmadım. Hepinizin adlarınız yazılı bu dilekçeyi özel bir mektup gibi kendi evrakım arasında saklayacağım. Direktörünüze bile göstermek niyetinde değilim. Onun için size bu özel mektupla cevap veriyorum. Her birinizle Enstitüde ya da hayatta görüşeceğim ve bu mektupta yazdıklarımın doğru olup olmadığını soracağım. Bilgi ve deneyiminiz çoğaldıkça söylediklerimin ne demeğe geldiğini anlayacağınıza eminim. Müfettiş Bayram Karataş ve Akpınar Enstitü müdürü ne derse ona göre hareket ederek yüzünüzün akıyla Enstitünüze dönmenizi diler, gözlerinizi öperim çocuklar." (s. 33) Söz konusu mektubun, 14 Köy Enstitüsünün açıldığı ilk yıl, Eski Çifteler Öğretmen Okulu öğrencisi olup, Akpınar'a yapıcı ekip olarak gönderilen ilk öğrencilerden geldiği anlaşılıyor. Aradan yıllar geçmiştir. Çifteler'li öğrencilerden aldığı başka bir mektubu yanıtlıyor (Şubat 1945):

"Çocuklar,

"Mektubunuzu aldım. Pestalozzi gibi büyük bir insan dostunun 118. ölüm yıldönümü nedeniyle yapacağınız törene beni çağırmanıza çok memnun oldum. Anımsadığınız için teşekkür ederim. Hayatı ve uğraştığı konular dünya çapında değer taşıyan Pestalozzi törenini hiç kaçırmak istemezdim. Ancak şimdi burada 1945 yılı bütçesini hazırlamakla uğraşıyoruz. Eğer böyle zamanda buradan ayrılırsam, gelecek yıla alacağımız paralar bakımından iyi olmaz. Böyle zamanlar bizim kazan başında beklememiz gereken zamanlardır. Size teşekkür eder, hepinizin birer Pestalozzi olmanızı isterim. Aslında o da tıpkı sizin gibi genç bir köy öğretmeni idi önce. Böyle olması, büyük adam olmasına, dünyaca tanınmasına engel olmadı. Hepinizin gözlerinizi öperim." (s. 149)

Kuşkusuz onun mektuplarının en ilginçleri köy öğretmenlerine yazdıklarıdır. Aldığı mektupların en coşkuluları da onlardan gelenlerdir elbet. Bir bölümü *İlköğretim Gazetesi*'nde yayımlanan, "Köy Enstitülerini Bitiren Öğretmenlere Mektup"lardan ilki şöyle başlıyor:

"Genç arkadaşlar,

"Köylere dağıldığınızdan beri sizlerden her gün 2-3 mektup alıyorum. Bunlardan en önemlilerine, ne yapıp yapıp o hafta karşılık yazmaya çalışıyorum. Ötekileri, gerekli resmi işleri ilgililere yaptırmak ve bildirmekle cevaplamış oluyorum. İşlerimin çokluğu nedeniyle cevapsız bıraktığım mektuplardan ötürü üzülüyorum. Çünkü sizlere daha Enstitülerde öğrenci iken 'mektuplarınıza karşılık yazacağım, sizleri hayatta da izleyeceğim' diye söz vermiştim..." (s. 111)

"Şimdiye kadar aldığım mektuplardan, bana duyurmak istediğiniz sorunların çoğunlukla aynı şeyler olduğunu anladım" diyerek, hepsini yanıtlamak için ilginç bir yöntem buluyor. Birbirine benzer ortak sorunları olan mektupları gruplaştırarak onları sıraya koyup inceliyor. Konulara göre düzenli yanıtlar veriyor. Öyle ki, yazdığı mektuplardan hepsinin yararlanacağı gibi birbirlerinin sorunlarını öğrenmelerini de sağlıyor:

"Onun için mektuplarınıza sizin de gazeteniz olan *İlköğretim*'de yayınlanacak mektuplarımla karşılık vereceğim. Yazdığınız, yazacağınız her mektubun karşılığını, el koyduğunuz, deşmek istediğiniz konulara göre vermeye çalışacağım. Sizden bize, bizden size gelip gidecek haberler için güvenli kısa bir yola başvurmuş olacağız. Seslerimizi birbirimize duyurabileceğiz... Yazacağım mektupların birkaçını bir araya getirerek sorunlarınızı bütünüyle sizlere duyurmayı, sizi davayı geniş bir açıdan görmeye alıştırmak için yararlı buldum. İşlerimize ana fikirlerin yol göstermesini sağlamamız gereklidir" diyor.

Mektupla ilgili sözlerini sürdürüyor:

"... Siz yazılarınızda ne kadar açık konuşuyorsanız ben de size duyurmak istediğim meselelere aynı açık yüreklilikle dokunacağım. Etkileri üstünüzden daha silinmemiş olan gençlik döneminin saflığını, temizliğini, coşkusunu yansıtan yazılarınızın karşılıklarını yetişkinlere özgü ölçüler içinde vermeye çalışacağım. Yazacaklarımda bugün için bir rüyaya benzeyen bölümler, yalnız ümitlerden örülmüş, gerçeğin karşısında ışık gibi titreşen parçalar olacak. Gerçeğin, doğrunun ve güzelin yolunu gösteren fikirlerden asla ayrılmamaya çalışacağım. Bazan yapılmayan, başarılmayan işler; dikkatsizlik, kültürsüzlük yüzünden ters anlaşılmış fikirler; ülkeyi ve halkı zarara sokacak inanışlar ve görüşler için kızdıklarım, sert söyleyeceklerim bulunacak. Sizin cesaretinizi kıracak noktalar üstünde ya hiç durmayacağım ya da bunların sizler için ne kadar korkulmayacak sorunlar olduğunu göstermeye çalışacağım. Ülküye bağlılığınızı, birbirinize destek olmanızı, halkı ve çocukları sevmenizi, işe kendinizi vermenizi, tabiat ve sosyal olaylar karşısında uyanık bulunmanızı yerine göre bilemeye, körüklemeye, çoğaltmaya çalışacağım. Sizi çeşitli yönlerden ama işlerin en özlü bölümlerini açıklayarak aydınlatacağım..." diyor. Daha sonra gruplandırdığı sorunlarla ilgili mektuplar yazıyor onlara, sorunları sıralayarak:

"Köylülerim, okulumu, evimi işliğimi, tarlamı aklımın almayacağı kadar eksiksiz hazırlamışlar. Bunlara borcumu nasıl ödeyeceğim, nasıl çalışmalıyım, hangi konular üstünde durmalıyım ki onlara olan borcumun altından kalabileyim?" diyen öğretmen gibi düşünenlere ikinci mektubunda yanıt veriyor.

Üçüncü mektubu, " 'Yeni okul ve öğretmen evine daha bir aya kadar girilemez' tümcesiyle söze başlayan genç arkadaşla, onun gibilerin durumunu ele alacağım" diyor, onlara neler yapmaları gerektiğini anlatıyor.

Dördüncü mektup: "Mektubuma, köyünde hiçbir şey yapılmamış olan arkadaşla onun gibilerin durumları konu olacak. Önce şu noktayı açıklayayım: Yapılması yasada yer alan bir işin, anlattığınız şekle sokularak soysuzlaştırılmasının en önemli nedeni anlayışsızlık, lâubalilik ve kültürsüzlüktür" diyor, neler yapmaları gerektiğini açıklıyor.

Daha sonra öğrenci devamsızlığı ile ilgili sorunları ele alanlara yazıyor. Onlara öğrenci devamıyla ilgili eğitbilimsel açıklamalar yapıyor: "Devamsızlık tıpkı hastalık gibi bir gerçektir. Bunu doğuran nedenleri, mikropları tanır gibi tanımamız gerekir. Ancak ondan sora hastalık gibi kökten iyileşme çarelerini bulabiliriz" diyor. Bunların neler olacağını açıklıyor (s. 124):

"Bulunduğu köyde kendi gibi bir meslektaşıyla evlenmek isteyen, atamaları için ricada bulunan ve evlilik konusunda aydınlanmak isteyen bir genç öğretmene ve onun gibi olanlara yazıyor:

"... Genel olarak öğretmenlerin bir yuva kurmaları, arkadaşınızın deyişiyle bir ocağın ışığını parlatmaları çok iyi bir şey. Hayat insanın tek başına kaldıramayacağı kadar ağırdır. Bunu ortaklaşa omuzlamak yükü hafifletir. Ayrıca bir yuvanın sahibi olmak, onu çeşitli çalışmalarla bezemek, çocuklarla donatmak, hayatın amaçlarını anlamak demektir... Evlenmek korkak, kuruntulu, pısırık insanın harcı değildir... Darısı diğer yiğitlerin başına. Evlilik yönünden sizi aydınlatmamı istiyorsunuz. Benim bildiğim evlilik hayatı, tıpkı yüzme öğrenmek için suya girildiği gibi onun içine dalarak öğrenilir... Köylerde her normal kadın ve erkek evlenir. Toplumumuzun temeli bunların kurduğu aile yaşamına dayanır. Yalnız bu yuvaların çoğunda kadın acınacak durumdadır. Geçmiş devirlerin yabancı kültürlerinden miras kalan görüşler köylü anayı bir esir durumuna sokmuştur... Sizler yeni aileyi kurarak analarınızın bu uğursuz talihini değiştirebilirsiniz. Köylü halka kadının da bir insan olduğunu, onun da hayatta bir payı bulunduğunu göstermelisiniz. O zaman toplumun iç yapısında büyük bir değişiklik yaratılacak; yeni insan tipi ortaya çıkacak... Böyle bir ailenin örneği olmalısınız. Sizi ve sizin gibi arkadaşlarınızı candan kutlar, yuvanızda gönenmenizi dilerim." (s.134)

"Köyünde sudan elektrik elde etmek için benim göndereceğim mühendisi bekleyen genç arkadaş!" diye yazıyor bir başkasına:

"İşlerin çokluğu nedeniyle elektrik işlerinden anlayanları Enstitüden ayırmak mümkün olmadı... Elektrikçi, işinden ayrılabilecek duruma gelir gelmez göndereceğim. Sözümde duruyorum... Köyünde böyle güzel işlere giriştiğin için seni kutlarım."

"Öğretmen Okullarından ve Köy Enstitülerinden Çıkanlara Mektup" başlığı altında, *İlköğretim Gazetesi*'nin Ağustos-Eylül 1945 günlü, 186-188 sayılarında yayımlanan uzun mektubu ise şöyle başlıyor:

"Genç Arkadaşlar,

"Bu yıl meslek okulunu bitirerek hayata atılıyorsunuz. Sizden önce mesle-

ğe girmiş olan on binlerce arkadaş arasına katılarak yeni görevinize başlayacaksınız. Her biriniz, içine elektrik enerjisi birikmiş birer akümülatör gibi, gittiğiniz yerlere kuvvet kaynağı olacaksınız. Sınırları köyün en sapa yerine kadar uzayan ilköğretim alanında sizi bekleyen yüz binlerce çocuk, birçoğunu henüz tasarlayamadığınız işler var..."(s. 140)

Kimi öğretmenlere tek yazıyor (27.11.1945):

"Durmuş Gedik,

"Botsa Köyü Öğretmeni, Hatip Bucağı-Konya

"Mektubunu aldım. Ormanların usulsüz bir şekilde yok edilişiyle ilgili söylediklerine katılıyorum. Ben de çok üzülüyorum. Kötü memurla cahil halk yanyana gelince her kötülük için yollar açılır. Şimdiye kadar Anadolu'nun ormanlık yerleri hep bu iki olumsuz etkinin elele vermesiyle bozkıra çevrilmiş, çöle dönmüştür... Böyle büyük bir davaya el koyduğun için sana özellikle teşekkür ederim. İlgili yerlere söyleyerek bu kötülüğü ben de önlemeye çalışacağım. Bu gibi sorunlar gerçi bir hamlede kökten çözümlenemez. Buna rağmen bıkmadan, taşkınlık yapmadan uğraşmak gerekir. Çok çok gözlerinden öper, işinde başarı kazanmanı dilerim. (s.184)

Çalışmalarında onu çok üzen, uğraştıran konulardan biri, en yetkili kişilerin "dava"ya hızla sarılmayarak eski ağır aksak tutumları sürdürmeleriydi. Bunda biraz da eskiye özlem sezer, öfkelenirdi. Özellikle köy okullarının yapımı sırasında vali ve kaymakalara büyük görev düşmekteydi. Onlar görevini tam yaptığında sorunlar en aza iniyordu. Kimileri davayı benimseyerek, kendileri işin başına geçerek, iş içine girerek, en iyi sonucu alıyordu. Kimilerinin ise bunun birini bile yapmaması onu kızdırıyordu. Kayseri'ye uğrayıp valiyi yerinde bulamayarak köyleri denetlemeye çıktığında gördükleri onu böylesine üzmüştü. Dönüşünde Kayseri valisine yazdığı ve bir bölümü önceki metin başlığında yer alan 22.8.1945 tarihli mektupta şunları söylüyordu:

"... Geçen yıldan bu yana 40'tan çok ilin okul yapımını, bu illerin köylerine giderek görmüştüm. Üzülerek arzedeyim ki Kayseri bunların hepsinden geri durumdadır. İlgililer bu durumu hafifletmek için çeşitli engeller gösterdiler. Oysa aynı şeyler öteki iller için de söz konusudur... Yasanın istediği nitelikte bir tek okul yapısı bile görülmüyor. Bu durum zihnimi çok kurcaladı, uzun uzun düşündüm... Tüm köyleri okula ve öğretmene kavuşturma işi çok büyük, olağanüstü bir çalışma gerektirir. Devletin bunlarla ilgili bütün güçlerinin halkla birlikte seferber olması ile bu hedefe ulaşılabilecektir. Kayseri'de böyle bir görüntü olmadığı gibi köylere gelip gidenlerden onları aydınlatan yetkili insanlar da yok gibidir... Bunları böyle açık yazmamın nedeni, Devlet Başkanı Sayın İnönü'nün yazılarında ifade ettiği gibi, idare amirleri köylere gitmeyecek olursa, sorunların çözüme ulaşamayacağını bilmemdir; gerçekten başarılı olmanızı istememdir. Gücünüzün buna yeteceğine inanıyorum. Tutumun çok güçlü olması şarttır. Saygılarımı sunar, başarılara bürünmenizi candan dilerim."(s. 168)

Tonguç, o zor işleri kovuşturup başarırken, içerden ve dışardan aykırı kişilerin Enstitü davasına zarar verici tutumlarına da karşı çıkmak zorunda kalıyor, onlara da yazıyordu. Bunlardan biri de birlikte yola çıktığı, önce Mahmu-

diye Eğitmen Kursu'na, sonra Kızılçullu Köy Öğretmen Okulu'na ve Enstitüye yönetici olarak atadığı Emin Soysal'dı. Soysal, Kızılçullu'da göreve başlar başlamaz İzmir Mili Eğitim Müdürü A. Rıza Özkut'la ve Eğitmen Kursu yöneticisi Ferit Oğuz Bayırla takışmış, Özkut onunla ilgili olarak Bakanlığı uyarmak zorunda kalmıştı. Tonguç, Özkut'a karşılık veriyor: 8.11.1938

"Bay Özkut,

"Mektubunuzu aldım. Emin hakkındaki kanaatlarını öğrendim. Emin'le Ferit'in bir memleket davası karşısında hislerine yenileceklerini aklımdan bile geçirmezdim. Bu olay nedeniyle insanları tanımanın ne kadar güç bir şey olduğunu bir daha anladım... Emin hakkındaki kanı ve düşüncelerine kısaca şu karşılığı vermek isterim: Onu, gözü kapalıcasına ve başkalarına tercihan tutmuyoruz. Emin'in idaresine verilen iş kökleşinceye kadar her ne pahasına olursa olsun tutmak istiyoruz. Bu hususta uzak ve yakın, ilgililerden yardım bekliyoruz... Bugünlerde İzmir'e gelmek niyetindeyim. Orada görüşürüz. Alâka ve uyarılarına teşekkür eder, saygılarımla gözlerinden öperim." (s. 24)

Aynı konuda Emin Soysal da yazmıştır Tonguç'a. Onu yanıtlıyor (8.11.1938):

"Kardeşim Emin,

"Mektubunu aldım. İşlerimin çokluğuna rağmen şu noktalar üstüne dikkatini çekmeyi faydalı buldum:

"1. Kişiler hakkında pek acımasızca ve insanların bulundukları şartları, yaratılıştan getirdikleri şeyleri gözetmeksizin, tamamen duygusal hareket ederek bir hücum etmen var ki. Senin gibi, insanları yönetmek, yetiştirmek ve onlara iyi kıymetler aşılamak görevini üstlenen bir kimseye bunu hiç yakıştırmam. Bu çeşit, amaçsız ve kendine sevimsizlikten başka bir şey kazandırmayacak olan şeylerle zihnini yormamanı tavsiye ederim." (s. 25) Sabırla, sağduyuyla yazdığı bu uzun mektup, Soysal'ın çevreyle ve kendi kendiyle olan çatışmalarının ayrımına varması için meslektaşlık ve ülküdaşlık uyarısı niteliğinde sürüyor.

Ancak Soysal'ın 1938'lerdeki tutumu burada kalmıyor. Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan'ın ve başka Enstitü müdürlerinin çok kısıtlı koşullarda Enstitü ilkelerini uygulamada gösterdikleri yaratıcılık ve başarı karşısında aykırılık yapmış; Kızılçullu'da hep ayrı baş çekmiş, bakanlığın sağlamak istediği eşgüdümün dışında kalarak işi köstekleyici davranışlarda bulunmuştur. Tonguç onu bir süre kardeşçe, meslektaşça önerilerle akılcı davranmaya çağırmış, ancak o aykırı tutumuyla Enstitü ilkelerini reddederek, hırçınlığını davanın asıl ideologunun kendi olduğuna kadar vardırıp, bakanlıkla iyice arayı açarak, sorun yaratan biri olmuştur. Örneğin, Yüksek Köy Enstitüsü'nün Hasanoğlan'da değil, Kızılçullu'da açılması gerektiğini, uygulama okuluna gerek olmadığını öne sürmüş, dahası öteki Enstitülerde yapılanlara ters düşecek uygulamalara girişmiş, bu nedenlerle Köy Enstitüsü müdürlüğünden alınmıştır. Ancak bundan sonra davaya zarar verici ve yıkıcı bir tavır içine girdiği, saldırganca mektuplar yazdığı, Tonguç'un verdiği karışılıklardan anlaşılıyor:

"Kardeşim, (21.61946)

"... Mektubunu dikkatle okudum. Seni yanlış, ölçüsüz hükümlere sevketmemesi gereken sözlerimi iyi ki arkadaşların yanında söylemiştim... Hakkında hüküm verebilmek için mektubunu onlara da gösterdim. Hepimiz hayretler içinde kaldık. Bu kadar yıllık işbirliğinden sonra demek insan böyle hareket edebiliyormuş. Sen Ankara'ya gelişinde açık ve samimi hareket etmedin. Mantıklı olarak söylenenleri, elektrik sorunundan uygulama okuluna kadar hep reddettin. Maskeli konuştun... Demek bu kadar yıl birlikte çalışma sonucunda... Bana yazdıklarını vicdan azabı duymadan yakıştırabiliyorsun. Öyle ise hangi nedenler bunca yıl seni birlikte çalışmaya zorladı. Aramızda bunca fikir ayrılığı vardı da bizi şimdiye kadar bundan haberdar etmemene öyle yanıyorum ki... Seni kafasını işlemeye alıştıracak, hatalarını düzelte düzelte iş ferahlığa kavuşacak diye ümitlere kapılarak bir kardeş gibi hep bağrıma basmak istedim. Meğer insanlar ne müthiş, ne insafsız yaratıklarmış. Bunu anlamış oldum... Sana sağlık, iç huzuru ve sükûnet diler, gözlerini öperim." (s. 227)

İleri sürülen kimi savlara göre, Emin Soysal'ın, hem öğretmeni, hem de akrabası olan pedagog Halil Fikret Kanad'ın görüşünü benimseyerek, onunla dayanışma içinde Enstitü ilkelerine karşı koyduğu, işin içinde biraz da kıskançlık olduğu anlaşılıyor. Saldırılarının sonu gelmeyince, belki yararı olur umuduyla ve sabrıyla yeniden yazar Tonguç ona:

"Kardeşim,

"Mektubunu dikkatle okudum. Verdiğin sert ve haksız hükümleri öğrendikten sonra talihimin bana yardım ettiğine çok sevindim... İnsan müdürlükten çekilebilir. Bu işler evladiyelik, ömürlük olmazlar. Tatlı ayrılmak varken, "Şantaj sanmayın" diye ayrılmak onun ta kendisi değil mi?.. Beni bunca yıl tanımamış olmanı hayretle karşıladım... Haydi öyle olsun bakalım... İnkâr değil mi bu? Her şeyi inkâr etmek mümkündür. Hiyanet bile edilebilir değil mi?.. Kendi kendini yıkışına üzüldüm. Sağlığını diler, gözlerini öperim. İşbirliği yaptığımız günler için teşekkür ederim." (s. 229)

Bu mektupların yazıldığı 1946 ayları, ülkede politik çalkantıların yaşandığı günlerdir. Soysal politikaya soyunmuş, ayrıldığı kurumları kötülemektedir. Yalnız o değil, Türkiye'nin yeni "Demokrat Parti"si eskiyi kötüleyerek politik güç kazanmayı ilke edinmiş, Köy Enstitülerini, Yücel'i ve Tonguç'u hedef almıştır. CHP'nin kendi içindeki sağ kesim bile buna katılmıştır. Ankara'da hava gergindir.

Seçimlerden ve iktidar değişikliğinden sonra Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü görevinden ayrılacağı duyumunu alan Pulur Köy Enstitüsü müdürü Osman Yalçın'ın mektubuna şu karşılığı veriyor:

"Kardeşim Osman,

"Mektubunu aldım. Heyecana kapılarak yazdığın satırları hayretle karşıladım. İnsanoğlu için bir işten çeşitli nedenlerle ayrılmak her zaman mümkündür. Ortada öyle bir sorun yok. Genel olarak particilerin estirdiği hava ile birçok uydurma haber çıkıyor. Birden çok partiyle yönetilen toplumlarda bunlar olur, olacaktır. Alışmak gerek. Sizlerden en büyük ricam, işlerinizi benim şahsıma ya da başka bir şahsa bağlı olmaksızın yürütme ilkesine göre yürütmeniz-

dir. En doğru yol, işi sıkı tutarak, iyi yaparak, onu kendilerine savundurmaktır... Çok çok gözlerini öper, sağlığını ve başarılara kavuşmanı dilerim." (s. 236)

Kuşkusuz bu mektubu herkesi ayağa kaldırmamak için yazmıştı. Bundan sonra ayrılık mektubunu tüm Köy Enstitüsü müdürlerine açıkça yazdığı görülüyor (21.9.1946):

"Kardeşim,

"Sizinle birlikte çalıştığım yılların, hayatımın sonuna kadar sürecek tatlı anıları ile kalbim ve vicdanım dolu olarak ilköğretim işinden ayrılıyorum. Ama yasa ve ilkelerde hiçbir değişiklik yoktur. İşbaşına gelen ve orada kalan arkadaşlara güvenerek görevinizi şimdiye kadar olduğu gibi yapmanızı, bu alanda son dileğim olarak, sizlere ve aracılığınızla bu işe bağlı olanların hepsine duyurmak istiyorum. Dava sizin çalışmalarınızla bugünkü şeklini aldı, aynı tutuşla gelecekteki ülküsel şekline kavuşacaktır. Öğretmen ve öğrenci arkadaşların bu davadaki hizmetlerini 'İlköğretim Kavramı' adlı kitabımda belirterek görevimi bu yönden de eksik bırakmamaya çalıştım.

"İşbirliği yaptığımız zamanlarda gösterdiğiniz dostluğa, arkadaşlığa, ülküye bağlılığınıza candan teşekkür eder, çok çok gözlerinizi öperim."(s. 236)

Onun duygusal ve düşünsel yoğunluğu daha da derin ve gene eğitime, ülke sorunlarına değinen mektuplarını görevden alındıktan sonra dava arkadaşlarına, dostlarına öğrencilerine vb. yakınlarına yazdığı görülüyor. Onlardan kimilerinden parçalar, bundan sonraki metin başlarında ya da aralarında yer alacaktır.

İnönü'nün Enstitü Tutkusu

> *İlköğretim davasının çeşitli yönlerden bir çıkmaza dayandığını, gençliğinden beri bu işin gerçekleştirilmesini ülkü edinen Başbakan İnönü anladı. Konuyu 13 Mart 1934 tarihinde CHP'nin Parti Grubuna bütün çıplaklığıyla anlattı. .."*[39]

Cumhurbaşkanı İnönü, Atatürk'ten sonra eğitim atılımının ödünsüz sürmesini istemişti. "Demokrat Partinin kurulması sırasında Celâl Bayar'a yalnızca Köy Enstitülerinin tartışma konusu edilmemesi koşulunu öne sürmüştü. Kuruluşundan başlayarak –bir tarihe kadar– Enstitüleri var gücüyle desteklediği, adım adım izlediği biliniyor. Bu konuda Yücel ve Tonguç'la bir üçlü oluşturuyor, onları sık sık köşke çağırıp bilgi alıyordu.[40]

İnönü'nün bu kurumlara olan özeni, bilim adamı ve eski SHP Genel Başkanı, oğlu Erdal İnönü'nün *Anılar ve Düşünceler* adlı yapıtında da çeşitli yönleriyle yer alıyor. Bir yerinde şunları anlatıyor: "Köy Enstitüleri projesine ilk

günden beri büyük bir umutla sarılmış, gerçekleşmesi için tüm olanaklarını seferber etmişti. Hareketin her aşamasını yakından izliyordu. Onun bu konudaki heyecanı köşke, ailesine bile yansıyordu."(s. 87) Bir gün Cumhurbaşkanlığı köşkünün üst katındaki yemek salonunda oğlu Erdal'ı yanma çağırıyor İnönü. Elinde bir tomar kâğıt vardır. Onları okumakta, kalemiyle kimi hesaplar yapmaktadır. Bu hesapları yapmada kendine yardım etmesini istiyor ondan. Ne olduğunu bilmeden yardım ediyor babasının hesap yapmasına. Sonunda: "İşte böyle, yasayı bu şekliyle uygulayabilirsek, şu kadar yıl sonra Türkiye'de okulsuz köy kalmayacak" diyor babası. Genç İnönü, ancak o zaman anlıyor onun elindeki raporun aslında Köy Enstitüleri Yasa taslağı olduğunu...

"Yurt içi gezilerinde, gittiği yerlerdeki Enstitüye kesinlikle uğrar, inşaat ve eğitim işlerini inceler, her şeyi sorar öğrenirdi... Unutamadığım bir anı, ilk gördüğüm Köy Enstitüsü Hasanoğlan'a yaptığım gezidir. Babam Hasan-Âli Yücel'in çağrısı ile Hasanoğlan'a giderken bizi de götürmüştü. Çok etkileyici bir manzara ile karşılaştık. Binaların yarısı inşaat halindeydi. Ama öğrenciler gelmiş, inşaata yardımcı oluyordu. Her yerde büyük bir canlılık vardı. Derslikleri, işlikleri gezdikten sonra bizi açık hava tiyatrosuna götürdüler. Orada, hepsi küçük çocuklar gibi görünen öğrenciler bize mandolinleriyle bir klasik müzik konseri dinlettiler. Enstitüyü bize büyük bir kıvançla gezdiren eğitimci, Köy Enstitülerinin kurucusu, İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'tu." (s. 89)

Enstitüleri yerinde görmek, kendi gözlüğüyle değerlendirmek tutkularından biriydi İnönü'nün. Ne zaman bir yurt gezisine çıksa, çoğunlukla ilköğretim genel müdürü yanında oluyordu bu nedenle. 1942 Temmuzunda "İnönü Savaşları"nın yıldönümü kutlamasına giderken de yanındadır Tonguç. Oradan Çifteler Köy Enstitüsü'ne gidecektir çünkü.

Enstitünün Mahmudiye Bölümü yönetici öğretmen ve öğrencileri anayolda sıraya girerek karşıladı onu. Yapıları işlikleri dolaştı, öğrencileri iş ve ders başında gördü. Elden ele su taşıyarak dikilen ve bakılan akasyaları uzun uzun seyretti. Yamaçtaki öğretmen evleri yalın ama temiz duruyordu. Müdür lojmanına çıktı. Bunu kendi istemişti. O küçük evin düzenine hayran kaldı. Müdürün öğretmen ve ressam olan eşi İffet İnan'ın yoktan yaratıcılığı vardı evin donanımında. "Burada bir kahve içebilirim" dedi. Kahve içerken kitaplığı karıştırdı. İlginç kitaplar buldu; bakıp yerlerine koydu.

10 km. uzaktaki Hamidiye Bölümüne giderken Rauf İnan'ı yanma aldı. Enstitünün girişinde bekleyen köylü arabası konvoyunu görünce sordu:

"Niçin buradalar?"

"Komşu köylüler sizi karşılamaya geldiler efendim."

"Niçin duyurdunuz?"

"Paşam, yalnız sizin Cumhurbaşkanınız mı diye bize kızarlar" dedi Rauf İnan. Çevre köylerin hepsine haber salınmıştı. Onların köylülerle böyle bir iletişim içinde olmalarından hoşlandı İnönü.

Hamidiye Bölümü de haberliydi konuğun geleceğinden. "Olağanın dışında bir hazırlık yapmayın" demişti Rauf İnan. Buna karşın pırıl pırıl bir temiz-

lik yapıldığını görünce: "Bu kadarına ne gerek vardı dostum, biz zaten temiz değil miyiz?" dedi yardımcısı Tahir Erdem'e. Onun heyecanını fazla bulmuştu.

Orada da öğretmen ve öğrenciler, köylüler büyük bir karşılama grubu oluşturmuştu. Kalabalık içinden birini gözleri ısırınca dikkatle baktı İnönü. Yüzyıllık bir sevgiyi bulmuş gibi heyecanla gidip sarıldı ona. Yüzünü gözünü öptü. "Sen burada mısın Tahir, evin burada mı?" diye sordu. "Evine geleceğim" dedi. Müdür yardımcısı Tahir Erdem onun eline sarılmış, gözleri yaşarmıştı. "Kurtuluş Savaşı birlikteliği olmalı" diye düşünenlerin de yaşlıydı gözleri. Oysa o yakınlığın öyküsü daha ağlatıcıydı. İnönü Yemen Ordusunda Kurmay Başkanı iken, Tahir Erdem onun en yakınında görevli gencecik bir yüzbaşıydı. Bu rastlantı İnönü'nün duygu ve düşüncelerini zorlamış, çalışkan ve dürüst yüzbaşısını eğitim seferberliğinde yanıbaşında bulunca kendini tutamamıştı. Köy Enstitülerinde bu tür deneyimleri olan başka yönetici ve öğretmenler de vardı. Örneğin, Tonguç'un Başyardımcısı Ferit Oğuz Bayır, Eski bir Kuvayı Milliyeciydi. Savaştepe Müdürü Sıtkı Akkay, Şam Cephesinde çarpışmış bir eski askerdi.

İnönü, Hamidiye bölümü çalışmalarını izlerken yemekhaneye götürüldü. Yemek saatiydi. Ona köşede bir masa hazırlanmıştı. Ama o öğrencilerin arasına girdi önce. Talip Apaydın'ın tabağındaki incirlerden birini ağzına attı. Kendi için ayrılan karpuzu yemekhane nöbetçisine verdi. "Şekerim var, sen ye" dedi. Yemekten sonra Tahir Erdem'in evine yarım saatlik dinlenmeye çekildi. Zehra Hanım kanaviçe işlemeli temiz çarşaflarını serdi ona. Evde yalnız eski yüzbaşısı kaldı. Enstitü başkanı da kapıda nöbetteydi. "Siz gidin" dedi İnönü askere, polise. İsmetpaşa Bucağı muhtarının oğlu olan Enstitü Başkanı Süleyman Alkan'ı da tanıyordu önceden. Babası onu elinden tutup yatılı bir okul için Çankaya'ya götürmüştü. Ama İnönü sözünü geçirip onu yatılı bir okula verememiş, birkaç gün köşkte konuk ederek geri göndermişti. Sonradan Tonguç Enstitüye alıp getirmişti delikanlıyı.

İnönü, Müdür Yardımcısı Tahir Erdem'le Enstitü başkanının güvenliği altında yarım saat dinlendikten sonra öğrenci toplantısına katılıyor. Ulusal oyunlarını, toprak şiirlerini, şarkılarını, köylerle ilgili görüşlerini dinliyor, izliyor. Bir öğrencinin biraz yıpranmış giysisine bakarken Rauf İnan hemen yetişiyor: "Paşam, bugün onların iş günü, size olduğumuzdan başka türlü görünmek istemedik, yeni elbiseleri var hepsinin" diyor. İnönü Tonguç'a dönüp, "Bu müdürün açığını yakalamak zor" diyor. Soruyor, Rauf İnan'a:

"Bu yıl kaç kız öğrenci alacaksınız?"

"120 Paşam."

"Benden bir isteğin var mı?"

"Doktor" diyor müdür.

Dönüşünde Tonguç'u yanma alıyor İnönü. Enstitüyü ve müdürü beğendiğini söylüyor. Valiyle görüşüp doktor işini çözümlüyor. Birkaç gün sonra, Eskişehir Askeri Hastanesi'nden nöbetle doktor gelmeye başlıyor Hamidiye'ye.[41]

Çifteler gezisinin ardından Ağustos ayında Lâdik Akpınar Köy Enstitüsü'ne gidiyor. Orada yaptığı konuşma, konunun üstüne nasıl titrediğini, söylenti-

lere daha o günden, dolaylı olarak nasıl karşı çıktığını gösteren örneklerden biridir:

"Samsun'a gelinceye kadar Köy Enstitülerinden üçünü gördüm. Kız ve erkek köylü çocuklarımız hem Enstülerini kuruyorlar, hem ilerde alacakları yüksek görev için hazırlanıyorlardı. Yapıcı, çare bulucu, çalışkan bir ruh bu kurumların hayatına hâkim olmuştur. Bu durumu görmekten pek memnun oldum. Pek mutluyum. Türk kızlarının müstesna onuru, ciddi ve görevseverliği bütün okullarımızda olduğu gibi Köy Enstitülerimizde de göze çarpmaktadır. Öğretmenler ve Enstitü müdürleri, Türk köyünün hayatını sağlam temellere dayandırmak için aşk ile çalışıyorlar. Güçlü, fedakâr ve vatansever köy öğretmenleri yetiştirmek, Enstitülerin kutsal amaçlarıdır. Şüphe yok ki Enstitü öğretmenlerine ve müdürlerine düşen görev, hepimiz için, her yurtsever için imrenilecek, heves edilecek bir görevdir. Şimdiki tutumları, bende iyi sonuç alacağımız ümidini çok güçlendirdi. Köy Enstitüleri hakkındaki bu müsbet görüşlerimi vatandaşlarıma söylemekten zevk alıyorum."[42]

İnönü bir yıl sonra Eskişehir'e yeniden geldiğinde Tonguç gene yanındadır. Kendini karşılayacaklar arasında Rauf İnan'ın da bulunması valiye bildirilmiştir. "Beyaz Tren" istasyonda durup kapı açıldığında, "O geldi mi?" diyor valiye İnönü. Vali kalabalığın en arkalarından Rauf İnan'ı bulup getiriyor. O daha "Hoş geldiniz Paşam" derken İnönü soruyor:

"Kız öğrenci bulabildin mi, kaç tane?"

"118 Paşam" yanıtını alınca:

"İyi başarmışsın" diyor.[43]

Çifteler ve İvriz'i kapsayan bu gezisi sırasında (20-23 temmuz 1943), Sivrihisar yanlarında köylüler yolunu kesip ona dert yanıyorlar. Emin Sazak'ın çiftliğinde çalıştıklarını, kendilerine toprak verilmesini istiyorlar. İnönü bunu öğrenince sunulan ayranı içmiyor. Dönüşünde toprak sorununun bir an önce çözümünü düşündüğü anlaşılıyor. Bu gezideki gözlemlerinden yola çıkarak, öğretmen yetiştirme yanında, Enstitülerde 200 bin kadar da tarımcı yetiştirmeye başlanmasını söylüyor Tonguç'a. Bu amaçla alınacak kız ve erkek öğrencilerin üç yıllık bir eğitimle yetişip yetişmeyeceğini soruyor. "Bunu düşünün beş yılda böyle bir kadroya sahip olmalıyız" diyor. Tonguç, bu görüşmeleri gittikleri yerden günü gününe bakana bildiriyor.[44]

Başka bir tarihte çıktığı Pazarören Köy Enstitüsü gezisine Tonguç'la birlikte tarım bakanını da götürüyor. Bu konuyu orada ona da açıyor. Enstitülerle bütünleşecek böyle bir tarımcı yetiştirme çalışmasının nasıl yapılabileceğini düşünmesini istiyor bakandan. Daha sonra Tonguç'a Köy Enstitülerinin niçin 25'in üstüne çıkamayacağını soruyor. O, "para ve yer sorunu, yetiştirme sorunu" deyince, "Para sorun değil, bu kurumları çoğaltıp öğrencinin bir bölümünü tarımcı yetiştiremez miyiz?" diye yeniden soruyor. Tonguç, bunu bakanla konuşup, hesaplayıp, yazılı olarak sunacağını söylüyor. Gene bulunduğu yerden Yücel'e hemen bilgi veriyor. Yıldızeli Pamukpınar'a geldiklerinde konuyu yeniden açıyor tarım bakanına İnönü. Bakan, gördüğü Enstitülü öğretmenleri tarım yönünden beğenmediğini anlatınca ondan tüm Köy Enstitülerini görme-

sini istiyor. Bu geziden dönüşünde tarım ve iktisat bakanlarının da bulunduğu bir zamanda, herkese notlar yazdıran İnönü, Tonguç'un defterine şunları yazdırmıştır:

1. Köy Enstitülerinde balıkçılık çalışmalarına gezide konuşulan şekilde önem verilecek.

2. Enstitü sayısının 60'a çıkarılması esas alınmalı. Buna göre hazırlanılmalı. Gelecek yıl bu zamana kadar 40'a çıkmalı... Hazırlıkları yapılmalı... Para işini ben başbakanla görüşürüm vb.

Tonguç bunları defterine not ettiği gibi, Yücel'e de rapor ediyor ve üstünde düşünmeye başlıyorlar. Elbet İnönü'nün bu önerileri son derece önemli ve anlamlıdır. 40 bin köye iki yüz bin tarımcıyı belki de toprak reformu hazırlığı için tasarladığını düşündürüyor.[45]

Ayrıca, tarımcı yetiştirmenin Enstitü sistemi içinde başarılması için tarım bakanını kandırmaya çalışması ilginçtir. Enstitüsü sisteminin eleman yetiştirmede izlediği yolu iyi bilmekte ve beğenmektedir. Tonguç'un, İnönü'nün tasarılarını yalnız Bakana değil, kimi çalışma arkadaşlarına da açtığı Rauf İnan'ın yazdığı mektuptan anlaşılıyor. İnan, "Ağabey" diye yazdığı bir mektupta, bu işe aklının yattığını, eldeki yasalarla üstesinden gelinebileceğini söylüyor Tonguç'a. "Ne ölçüde olursa olsun benden bu girişime hizmet istediğiniz anda duraksamadan emrinizde olacağım... Gerekirse Muş'a Pasinler'e gönüllü olduğumu hissediyorum" diyor *Bir Ömrün Öyküsü*'nde yer alan mektubunda..

Ancak, sayısal yükü bu kadar ağır, zamanı az bir yetiştirmeye Yücel'in aklı yatmıyor. Para, eleman ve örgütlenme işinde kuşkuya düşüyor; Enstitülerin niteliğinin bozulmasından kaygı duyuyor. Tonguç'un bu konuda İnönü'yü kışkırttığını bile düşünüyor. Bu işin olanaksızlığını anlattıklarında İnönü'den şu yanıtı alıyorlar:

"Çok büyük bir fırsat kaçırıyorsunuz. Savaş yıllarından yararlanarak bunları yapmalıydınız. Savaştan sonra ne olacağı belli değil. Bunların hiç birini bize yaptırmayacaklar. İlerde beni dinlemediğinize çok pişman olacaksınız."[46]

İnönü'nün yetkili ağız olarak söylediği bu sözler, ülkeye hizmet vermenin güçlüğü yönünden düşündürücüdür. Gerekli elemanları yetiştirmek ya da insanların çoğunluğuna eğitim vermek için devlet başkanı bile işlerin, fırsat kollayarak ve kimi çevrelerden kaçınarak yapılabileceği kanısındadır. Tarım bakanı vb. kişilerden umudu olmadığı tarımcı yetiştirmeyi de Milli Eğitim Bakanlığının Tonguç'un sorumluluğuna vermek istediği anlaşılıyor. Gerçekten de onun bu sözleri doğru çıkacak, ilerde, Enstitülerin sayılarını artırmak şöyle dursun, İnönü'nin kendi varlığına karşın bile, yıkımına gidildiği görülecektir.

Ama onun Enstitü tutkusu sürüyordu. Bu kurumlarda yapılanları, öğrencilerin içtenlikli çalışmalarını gördükçe, yeni bir yurttaş yetişmekte olduğunun ayrımına varıyor, yüreğine su serpiliyordu. Her gittiği Enstitüden yeni bir hayranlık, yeni bir umutla dönüyordu. Çevreyle, köylerle kaynaşmalarını, Öğrenci ana babaları ya da başka iş için gelen köylülerin Enstitüde konuk edildiğine rastlıyor, bu iletişim hoşuna gidiyordu. Enstitü yönetici, öğretmen ve öğrencilerinin büyük bir dayanışma içinde güçlüklerle nasıl savaştıklarını görüyor;

onlara teşekkür ediyor, tek tek ilgilenip konuşuyordu. Bu nedenle her Enstitülünün İnönü'yle ilgili hoş anıları vardır. Sorduğu ilginç sorular ve şaşırtıcı sözleri belleklerde yer etmiştir. Anılarını yazanlar bunları hep dile getirmişlerdir.

Aksu'ya kuruluş yıllarında gelmişti. Öğretmen ve öğrencilerden bir grup onu sapakta karşıladı. Kapı girişindeki büyük ağacın altına oturmuşlardı. Vali ve başkaları çevresinde dönüyordu. Kahveyi ben sunmuştum. Yanına yaklaşınca elim titremeye başladı. Yaveri hemen fincanı alıp beni kurtardı. Ama o bundan hoşlanmadı. "Sen merak etme, onun kendi eli her zaman titrer" dedi bana. Orada, ağacın altında oyunlar, şiirler, müzik gösterileri yapıldı. Sonra herkes işlerinin derslerinin başına dağıldı. İnönü bizi günlük çalışmalarımız içinde gördü. Dokuma işliğine geldiğinde tezgâhları durdurduk. Çok gürültü çıkarıyordu. Ayrı ayrı dolaşarak dokumalarımıza baktı. Kimimiz iki ayaklı tezgâhlarda bez, kimimiz dört ayaklıda, mavili beyazlı hoş bir alaca dokuyorduk. Üstümüzde benzer giysilerimiz vardı. Bir tezgâhın başına gelince iyice baktı. Dokuyan kızın üstündeki giysi aynı alacadandı. Çevresindekilere dönerek, "Dokuyorlar, dikiyorlar, giyiyorlar. Çok güzel" dedi. Bezin, kumaşın kıt olduğu o yıllarda bunu yapabilmek önemli bir şeydi Türkiye'de.

Daha sonra, bir işyerinde kireç söndüren öğrencilerin başına dikiliyor. Onlar işlerinden başlarını kaldırmıyorlar. "Niye bizimle ilgilenmiyorlar?" diyor Tonguç'a. O gülümsüyor, "Herhalde işlerini bırakamıyorlar efendim" diyor. Kendi soruyor öğrencilere :

"Ne yapıyorsunuz?"

"Kimya çalışması" diyor öğrenciler.

"Bu nasıl kimya dersi, öğretmeniniz nerede?"

"Benim efendim" diyor Enstitü müdürü. Çok iyi bir kimya öğretmeni olan müdür Talât Ersoy, Estitülerde kimya derslerinin, gerçek işlerin içinde, kullanılacak gerçek maddeleri dönüştürerek nasıl yapıldığını, kuramsal derslerle uygulamanın nasıl bütünleştirildiğini anlatıyor. Birçok Enstitüde yaptığı gibi gene çevresindekilere dönüyor: "Bütün okullarda kimya dersi böyle yapılsa, Türkiye kısa süreder bayındır bir ülke olur" diyor.

Eylül 1943'te Adana Düziçi'ne gitti. Enstitü birinci sınıf öğrencisi Hasan Turan toplantıda ona, kendi yazdığı şiiri okudu:

Bozkırı çimen çimen yeşille öreceğiz,
Biz özlenen cenneti bu yurtta göreceğiz.
Yürüyoruz ışığa, bilim teknik diyerek,
Bozkırların üstünde yeşil yeşil köy gerek.
Kıraç toprakları biz terle yoğuracağız,
Dağları bağ yaparak, yeni köy kuracağız.

Bu güzel şiiri yazıp okuyan öğrencinin yaşı sınıfından biraz büyüktü ama kanrı şiş, yüzü sapsarıydı. İnönü onu yanında Ankara'ya götürdü. Köşkte konuk etti. hastalığına baktırdı. dalak büyümesini durdurttu. Ankara'da kalabileceğini söyledi. Ama Turan Düziçi'ne döndü. Şiir yazmayı sürdürdü.

Enstitüyü bitirip köy öğretmeni oldu. İyi öğrenciler yetiştirdi. Şiirleri şarkı ve türkülere "söz" oldu.[47]

Hasanoğlan İnönü'nün uğrak yeriydi. 17 Nisan törenlerini kaçırmaz, onun varlığıyla tüm "Ankara erkânı" oraya taşınırdı. Enstitülerin çok yönlü uygulamasını yakından tanıdıkça, iş ve üretim alanlarını, dersliklerde, işliklerde, kerpiç ve tuğla dökmede, kireç yakmada, bina yapmada, laboratuvarda, kitaplıklarda, ağıllarda, kümeslerde, açık hava tiyatrosunda, müzik salonunda çalışmaları gördükçe, uyum içindeki bir orkestra gibi gerçekleşmekte olan bu büyük atılım ona umut veriyordu. Şiir ve şarkıları dinleyip, yönetici ve öğretmenlerle, özellikle öğrencilerle söyleşmekten hoşlanıyordu. Çoğu zaman Yücel de katılırdı gezilerine. Ama Tonguç hep yanında olur, onun sorularını yanıtlar, açıklamalar yapardı. Kimi zaman geri çekilir, onu Enstitü Müdürüyle, öğretmen ve öğrencileriyle başbaşa bırakır, isteklerini, güçlüklerini öğrenmesini sağlardı. Öğretmen ve öğrencilerle söyleşisinde, işyerlerini incelerken ya da öğrenci ana babalarıyla, köy kadınlarıyla konuşurken fotoğrafını çekerdi. Onun Tonguç tarafından her Enstitüde çekilmiş fotoğrafları, birçok kitap ve dergide yer alır.

İnönü Köy Enstitülerine karşı olanları ve eleştirilerini biliyordu. Bunları duymazdan gelir gibi yapıyor, Lâdik'te yaptığı gibi gittiği yerlerdeki konuşmalarında, yazılı demeçlerinde Enstitülerde yapılanları açıklıyor, sözünü geçirmeden eleştirileri yanıtlıyor, köyde eğitim davasını her yönüyle, sonuna kadar destekleyeceğini belli ediyordu. Oradan buradan yapılan saldırılara karşı, eğitim seferberliğinin anlamını ve emek verenleri halka açıklamayı sürdürüyordu, bunun için demeçlerinin dışında yazılar da yazıyordu. *İlköğretim Gazetesi*'nin 15 Temmuz 1944 tarihli sayısında çıkan "İlköğretim Davamız" adlı yazısında şunları söylüyordu:

"Köy Enstitülerine 6 yıldan bu yana verdiğimiz heyecanlı emeğin verimini, önümüzdeki sonbaharda alıyoruz. Binlerce öğretmen ve okul elde etme hayali ile yıllarca çalıştık. Öyle oldu ki çok sayıda okulun kurulacağı yıllar gelecek mi diye üzüntüler çektik. İşte sonunda büyük davanın hasat mevsimi geldi. En ağır görev yıllarının birincisini, gelecek yıl da ikincisini geçireceğiz. Üç dört aylık kısa sürede çividen cama kadar, her şeyin dar ve pahalı olduğu bu zamanda 1.750 okulu bir çırpıda açabilecek miyiz? Gelecek yılın üç bin okulunu gene dar zamanlarda şimdiden hazırlamak gerekir." diyor. Önemle üstünde durduğu ve büyük destek verdiği ikinci konu köylerde okul yapımıdır. Valileri, kaymakamları bu işte seferber ediyor. Okul yapımı imecesine katılma konusunda, "Köylülerin üstüne bu kadar varmayalım, olanakları yok, rahatsız oluyorlar" diyenlere: "Bu özürlerin hiçbirini dinlemem. Her köyde cami nasıl varsa okul da öyle yapılacaktır" diyor.[48]

Ulus gazetesinde çıkan bir yazısında: "Geçen yıl memlekette 258 bölge okulu açıldı. İşlikleri ve programı ile bir küçük teknik okulun yerini tutan bölge okullarına verdiği önemden ve elde ettiği başarıdan dolayı İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'a teşekkür borçluyum" diyordu. Bu teşekkür aslında kimseye kolayca verilmeyen bir ödüldü. Enstitüler kurulduğun-

dan beri böylesine desteklemiş, aradaki protokolü yıkarak Tonguç'la sık sık görüşüp bilgi almış, onunla yapabildiği kadar Enstitüleri gezmişti. Bu gezilerde her uğradığı köy için Tonguç'u öyle sıkıştırır, öyle bilgiler isterdi ki, sanki onun Türkiye'nin her köyünün her şeyini bildiğini varsayardı.[49]

1944'ün 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı konuşmasında da şunları söylüyor:

"İlköğretim hiçbir devirde bugünkü ölçüleriyle ele alınmamıştır. Cumhuriyetin ilk gününden beri arkasından koştuğumuz ilköğretim ülküsü başarılmak yolundadır. Bu yıldan sonra binlerce köy okulunun açılacağı bir devre giriyoruz. Hazırlıklar tamamdır. Makine kurulmuştur. Bundan sonra yalnız ameli sonuçlar alacağız. Yakın uzak, büyük küçük, toplu dağınık, bütün köylerin kız-erkek bütün çocukları, çok değerli öğretmenlerin karşısında derslikleri dolduracaklardır. Sonunda, on yılda Türkiye'de ilköğretim sorununun çözümlenmiş olacağını açık ve kesin olarak görebiliyoruz."[50]

Ancak, bir yandan da Köy Enstitülerine karşı olanlar boş durmuyordu. Nihal Atsız'ın Yücel, Tonguç ve Rauf İnan için hükümete verdiği "komünistlik" raporu konunun bilinmeyen bir yönüydü. İnönü'nün yukardaki konuşmayı yaptığı 1944 yılında bir gün Tonguç Çankaya'ya yemeğe çağrılıyor. Başbakan Saracoğlu ve Milli Eğitim Bakanı Yücel de oradadır. İnönü yemekte Tonguç'a, Rauf İnan'ı çok beğendiğini, çalışmalarının karşılığı olarak onu bakanlık müfettişi yapmanın yararlı olacağını söylüyor. Tonguç konunun önceden aralarında konuşulduğunu, Rauf İnan'ın harcanmak istendiğini anlamıştır. Daha doğrusu birini harcamak zorunda olduklarını düşünüyor. Hiç çekinmeden:

"Paşam, kelle vermeye başlarsanız, sizin kellenizi de isteyeceklerdir onlar" diyor. İnönü işi şakaya boğup sözü değiştirir. (Ama İnan'ın bakanlık müfettişliğine ataması hemen yapıldı. Biz öğrenciler, Müdürümüz Rauf İnan'ın Hasanoğlan'dan nasıl apar topar ve biraz da buruk olarak gittiğinin ayrımındaydık. Ama niçin gittiğini en azından bir bölümümüz bilmiyorduk).

İnönü'nün devlet yönetmede izlediği denge politikasının Köy Enstitülerine yansıyan ilk olayı böyle başlamıştı. bu politika daha sonra ondan Saracoğlu'nun, Yücel ve Tonguç'un başını da isteyecek, CHP'nin aydınlıkçı kanadından daha başka kelleler de gidecek, sonunda sıra kendine ve partiye gelecekti.

Çok partili rejime geçtikten sonra 1946'da 17 Nisan töreni için Hasanoğlan'a geldiğinde Enstitülerle ilgili son "çıkarma"sını yapmıştı. Bütün bakanlar ve yüksek bürokratlar oradaydı. Haziran ayında, Antalya'da seçim öncesinde yaptığı ve *Ulus* gazetesinde yer alan son konuşmasında gene Enstitüler yer alıyordu:

"... Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki görevlerin hiçbirini kaale almadan diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk ulusuna iki eser bırakmış olacağım. Bunlardan biri Köy Enstitüleri, diğeri de çok partili rejimdir."

Ne var ki, Köy Enstitülerinin savunucusu olması gereken politikacılar, zamansız kurulan Demokrat Parti'nin hırçın çıkışları karşısında tedirgindiler. Dahası, doğrudan CHP'li bakanların, milletvekillerinin, yüksek bürokratların arasında bile, devrimlerden –bu arada Enstitülerden– caymaya eğilimli olanlar

vardı. İnönü'nün "Erenköy'deki köşkten çağırdığı" eski General Kâzım Karabekir bile onun Enstitü çabasına katılmıyor, karşı çıkıyordu.

O yıllarda yüksek okullardaki ırkçı ve solcu çatışmaları istenmeyen noktalara geliyordu. Irkçılar, milliyetçiler, ülke için en iyi niyetle yapılan yararlı işleri, en çalışkan kişileri "komünistlik" suçlamasıyla engellemek istiyorlar ve başarıyorlardı. En verimli kurumlar bu yolla edilgen duruma getiriliyordu. Yücel'in başardığı tüm işler başta Köy Enstitüleri olmak üzere, aydınlanmayı amaçlayan kültürel çalışmalar, çeviri ve yayın kampanyası, dünya klasikleri hep istenmeyen çalışmalar olarak görülüp, üstüne gidiliyordu.

Bir uyanış içinde olan köy çocuklarının okuduğu Enstitüleri bu yolla kötülemek daha kolaydı. Enstitü öğrencilerinin çoğunluğu, özellikle Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri kazandıkları bilinçle köylünün sınıfsal konumunu anlamaya başlamışlardı. Arı gibi çalışıyorlar, okuyorlar, yazıyorlar ve düşünüyorlardı. Köylerin alınyazısını değiştirmeye hazırlanıyorlardı. Yurtta uç veren çeşitli akımlar Enstitülerde ve Yüksek Köy Enstitüsünde de izleniyordu. Konuların öğrenciler arasında konuşulduğu, gelenekçi ve ilerici öğrencilerin birbiriyle tartıştığı oluyordu. Böyle bir tartışmayı eğitimbaşı Hürrem Arman Tonguç'a iletmiş, o da konuyu İnönü'ye açarak ne yapılması gerektiğini sormuştu bir görüşmesinde. H. Arman'ın anılarından anlaşıldığına göre, İnönü:

"Bu sorunlar ülkenin yüksek okullarında tartışılmayıp nerede görüşülecek?" demişti net olarak. Tonguç, Yüksek Köy Enstitüsüne gelerek öğrenciler arasındaki tartışmaları bu yaklaşımla değerlendirmiş; bizi bir salonda toplayarak, kendi düzeylerimize yaraşır demokratça tartışmaların her zaman yapılabileceğini açıklamış, bunu aşan hırçınlıkların bize ve davaya zarar verebileceğini söylemişti.

Ama hiçbir şey İnönü'nün istediği gibi gitmiyordu. Savaş sırasında ve sonrasında dünyada ve Türkiye'de birçok başka şeyin de değiştiği bir gerçekti. Savaşın yaptığı kısıtlamalar ve savaş için stok yapma nedeniyle, halkın kıtlık çekmesinin ve başını alıp giden karaborsanın faturası doğal olarak tek parti hükümetine yüklenmişti. Savaşa girmemiş olmak ve Köy Enstitüleri başarısı, bir kesimin umurunda değildi. Partililer bunu halka anlatmayı beceremiyordu. Karaborsayla kısa yoldan zengin olmayı öğrenip palazlalananlar o işi sürdürmek istiyorlardı. Köy Enstitülerinden yetişenlerle onların amacı birbirine çok tersti.

Daha önemlisi savaş sonrası dünya politikası, savaşa girmeyen Türkiye'nin de kapısını çalarak, İnönü'yü zorluyor, "hangi yandasın?" diye soruyordu.

Notlar:

1 İ.H. Tonguç.
2 İ.H. Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 26.
3 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 212.
4 İ.H. Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, s. 264.
5 *Agy.*, s. 172.
6 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 166.

7 H. Arman, *Piramidin Tabanı 2*, s. 132.
8 A. Özkucur, *Yüksek Köy Enstitüsü*, s. 185.
9 M.R. İnan, *Bir Ömrün Öyküsü*, s. 119.
10 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 513.
11 *Agy.*, s. 616.
12 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*.
13 S. Koryürek veH.T. Yılmaz, *Öğrenci Gözüyle Köy Enstitüleri*.
14 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 615.
15 *Agy.*, s. 638.
16 *Agy.*, s. 637.
17 *Agy.*, s. 648.
18 *Agy.*, s. 652.
19 *Agy.*, s. 652.
20 *Köy Enstitüleri Defteri*, Sayı 1, s. 31.
21 *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 342, Mahmut Makal'ın yazısı.
22 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak köy*, s. 653.
23 *Agy.*, s. 632.
24 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 248.
25 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 238.
26 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 640.
27 İ.H. Tonguç, İlköğretim Kavramı, s. 289.
28İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 640.
29 *Agy.*, s. 641.
30 S.E. Balkır, *Arifiye Köy Enstitüsü*, s. 408.
31 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 75.
32 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 58.
33 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*, s. 52.
34 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 84.
35 Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı Süleyman Alkan'ın anlatısı.
36 *Tonguç'a Kitap*, s. 75, Sabahattin Eyuboğlu'na yazdığı mektuptan.
37 *Köy Enstitüleri 2*, s. 83.
38 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s.111.
39 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 398.
40 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 288.
41 M.R. İnan, *Bir Ömrün Öyküsü II*.
42 *Köy Enstitüleri 2*, s. 1.
43 M.R. İnan, *Bir Ömrün Öyküsü II*.
44 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 285.
45 *Agy.*
46 *Agy.*, s. 275.
47 Düziçi Köy Enstitüsü çıkışlı Nimet Atıcı'nın anlatısı.
48 E. İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, s. 90.
49 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 285.
50 *Ulus*, 19 Mayıs 1944.

IV. BÖLÜM
1946 yıkımı

Yıkıcı Birikimler

Eğitim yoluyla köyü canlandırma davası, yalnız bize özgü olmayan sorunlardan biridir... Hakları açıkça istemek, bunları fikir olarak ortaya atmak, gerçekleşmesi için emek harcamak sadece yurttaşlık ve insanlık görevini yapmak demektir... İleri toplumlar bu sorunlarla uğraşırken Türkiye'de ilköğretimi gerçekleştirmeye çalışanları komünistlikle suçlamaya kalkışmak eğitim tarihimiz için bir leke olmaz mı?..."[1]

"Tarihimiz, ulus olarak yaptıklarımızı kendi ellerimizle nasıl yıktığımızın örnekleriyle doludur. Cumhuriyet döneminin en önemli kurumlarından olan Köy Enstitülerinin acımasızca yıkılması bu örneklerden biridir."[2]

Köy Enstitüleri gibi benzeri görülmemiş bir atılımın toplumda şaşkınlık yaratacağı doğaldı. Köylüyü amaçlaması ve niteliğinin onların gereksinmelerine uygun olması, eğitimi yalnızca seçkinlere özgü görenlerden büyük eleştiri aldı. Kimileri daha ilk günlerde başlamıştı karşı çıkmaya: İş eğitimi, demokratik yaşam biçimi, özellikle karma eğitim, Enstitülerin kentlerden uzak oluşu, köylünün okul yapımına katılması vb. konular belli kesimlerce durmadan konuşuluyordu. Gelenekçi bir toplum olarak her yeniliğe karşı çıkma eğilimimiz baskındı.

İlköğretim seferberliği, toplumdaki öteki gelişmelerin hızla önüne geçmişti. Çocuklarının bir an önce temel eğitimden geçirilmesi amacı karşısında köylüler bile bocalamıştı önceleri. Ama onlar durumu anlayınca çocuklarını kolundan tutup, kendileri getirmeye, kızlı erkekli öğrenciler Enstitülere, köy okullarına akmaya başlamıştı.

"Herkes okursa çobanlık yapacak insan kalmayacağı" kaygısına kapılan tutucu eğitimcilerle çıkarcı politikacılar, eleştirenlerin başında geliyordu. Onlar, Atatürk'ün varlığına karşın, yıllarca Türk eğitimini oyalamışlar, ülkenin beklentisine uygun bir yol yöntem bulamayarak para ve zaman kaybına neden olmuşlardı. Böyle bir sistem yaratılınca da hem niceliğine, hem niteliğine karşı çıktılar. Bu tutum toplumumuzun bilinen dertlerinden biriydi. En iyiye bile böyle yapılırdı. Eğitim kurumlarının eleştirilecek yanları her zaman olabilirdi.

Özellikle savaş yıllarının yokluğu, kıtlığı içinde Enstitülerin de vardı elbet eleştirilecek yanları. Ama onların tepkisi yapıcı eleştiriler değil, yıkıcı karşı çıkmalardı. Eğitim politikasından, ilke ve yöntemlerine verimine kadar her şeyi kapsıyordu. Daha Tonguç genel müdür olunca başlattıkları ve Yücel'in bakanlığa gelişiyle de sürdürdükleri karşı tutumlarını Enstitülerin kapatılması için sonuna kadar kullanacaklardı.

Onlar, nicelik yönüyle seçkinci, nitelik yönüyle ezberci eğitim yanlısıydılar. Eğitimden, "işe el sürmemeyi" anlayan bu kesim, derslerin iş içinde yapılmasını, üretim amaçlı olmasını amelelik sayıyordu. Oysa Enstitülerdeki iş yöntemi, niteliği yükselten yeni zenginlikler getirmişti bu alana. Tekniği, modern tarımı, güzel sanatları, doğa bilimleri vb. uğraşları kendi bilgisi ve kültürüyle birlikte iş içinde öğretmeyi içeren bir uygulamaydı yeni eğitim. Kaldı ki köy çocukları küçük yaştan zaten iş içindeydi.

Köyde eğitime ve "modern anlamlı ilköğretim"e karşı onların başını çektiği kampanyanın ilk adımı 1. Eğitim Şûrası'nda atılıyor. İşe köyden başlanmasına, köy için ayrı öğretmen yetiştirilmesine, o kurumlara kentli çocukların alınmamasına dolaylı olarak karşı çıkılıyor. Köylünün eğitimine Atatürk'ten sonra İnönü'nün sahip çıkmış olması ve bakan Yücel'in bu yola baş koyduğunun şûrayı açış konuşmasında anlaşılması nedeniyle kimse doğrudan karşı çıkamıyordu. Ama alttan alarak çok şey söylüyorlardı. (*Bkz.*1. Milli Eğitim Şurası). Onların varlığına karşın, Tonguç'un hazırladığı köye yönelik "İlköğretim Raporu" alkışlarla onaylanıyor (1939). Bu anlayışın politikacı grubuna karşın, 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasasının da TBMM'den çoğunluğun alkışlarıyla çıktığı biliniyor (1940).

Eğitim kesiminden gelen ve gelecekteki yıkıma ortam hazırlayan önyargılar 1943'te toplanan 2. Eğitim Şûrası'nda iyice su yüzüne çıkıyor. Önceleri konunun üstüne fazla gidemeyenler bu şûrada çoğalıp, eleştirilerini artırıyorlar. Özellikle üniversitelerde görülen sağcılık-solculuk çatışmalarını örnek göstererek, Köy Enstitülerini sözde bu akımlardan korumanın üstünde duruluyor. Özellikle üretim yapılması eleştirilerek, Enstitülerin milliyetçilik ve geleneklerimiz yönünden eksikli olduğu söyleniyor. Savaş yıllarının yarattığı geçici durumlar bile bir eğitim yanlışı gibi gösteriliyor.

İkinci eğitim şûrasında eleştiri getirenlerin çoğu, Köy Enstitülerini yakından tanımayan, ilköğretimde izlenen eğitim politikasından haberi olmayan ortaöğretim, yüksek öğretim ve teknik öğretim alanlarında görevli kişilerdi. Bilim adamı olanlar, bilimsel bakış açısından, Türkiye'nin eğitim sorununu gerçekçi olarak kavramaktan yoksun, önyargılı savlar öne sürüyorlardı. Onlar da iş eğitimi yöntemini ilkelliğe dönüş olarak niteliyorlar, iş yapmanın eğitimle bağdaşır olmadığını söylüyorlardı. Enstitü öğrencilerinin motor-makine dersi görmesini, traktör, jip ve kamyon kullanmasını gündeme getirerek, "Burada şoför mü yetiştiriyoruz, öğretmen mi?" diyorlardı. Oysa Tonguç, Enstitüler yoluyla, makine ve motorun köy okullarına ve köye girmesini amaçlayarak, "Teknolojinin araçları köy okulunun ilk oyuncakları olacak" demişti. Enstitülerdeki teknik eğitimin şoför yetiştirmeyi değil, halka gerekli el sanatlarından

başlayarak, çağdaş teknolojinin temel eğitim bağlamında alt yapısını oluşturmak, ön eğitimini vermekti. Yeni insanın tekniğin temel alışkanlıklarını küçük yaştan kazanmasını sağlamaktı. Bu nedenle öğretmenlere makine ve motor bilgisi ve kültürü veriliyor, bu araçları kullanma ve onarma alışkanlığı kazandırılıyordu. Eleştirenlerden bir bölümü olan "Teknik Öğretim"lilerin kendi teknik okullarında bile makineye, motora el sürmeyen, dersini gördükleri araçları kullanmasını bilmeyen öğrenciler yetiştiriliyordu.

Kimi yüksek öğretim elemanları, köylerden Enstitülere akıp gelen ve orada işlenerek güzelleşip zenginleşen kültür öğelerinin Enstitülü öğretmenler yoluyla yeniden köylerin canlanmasını etkileyeceğini anlamıyorlardı. Enstitülerde halk dilinin, tarihinin ve folklorunun yarattığı sağlıklı gelişmeyi ve etkileri görmezden geliyorlar ya da göremiyorlar; "tarihimiz, folklorumuz, kültürümüz" diye, bu kurumlarda Osmanlı etkileri arıyorlardı.

Kimileri ise konuyu adım adım izleyerek ve önyargılı olarak baştanberi karşı hareketin içindeydiler. Bunlar daha çok "milliyetçilik diye tutturan, totaliter inançlı" eğitimcilerdi. Köy Enstitülerinde Kemalist ilkelerin uygulanması demek olan demokratik eğitimi hem nicelik, hem nitelik yönüyle aşırı bulanlardı. Bu konuda başı çekenlerden birinin Reşat Şemsettin Sirer olduğuna önce de değinilmişti. Sirer, birinci şûrada Tonguç'un hazırladığı "köyde eğitim" raporuna karşı çıkıyor. köy için ayrı bir programa gerek olmadığını, zaman içinde onlara da sıra geleceğini söylüyor. İkinci şûrada (1943) çevreden destek de alarak daha güçlü konuşuyor. O da Almanya'da öğrenim görmüş, öğrenci müfettişi olarak orada bulunmuş, dönemin Nasyonalist görüşünden etkilenmiş bir eğitimcidir. Herkese değil, üstün bir kesime eğitim verilmesi görüşündedir. 1933'te Cumhuriyetin onuncu yılı nedeniyle düzenlenen Gezici Eğitim Sergisi'nde Tonguç'un yardımcısıdır. Bu çalışmalar sırasında Ferit Oğuz Bayır'la görüş ayrılığına düştükleri, daha o zaman tartışmaya başladıkları Bayır'm anılarından anlaşılıyor (*Köyün Gücü*). Sirer'in daha sonra, ilköğretim genel müdürü olduğu, Tonguç'la *Almanya Maarifi* adlı yapıtı bu sırada çevirip yazdıkları görülüyor (1934). Bu görevde bir varlık yaratamayıp ayrıldıktan sonra, partide sağ kanatta yer alarak, eğitim görüşüne koşut politikasıyla adım adım ilerleyerek milvetvekili olacak, kendini bakanlığa getirtmenin yolunu bulacaktır.

Köy Enstitülerine karşı olan eğitimcilerden biri de Tonguç'un Gazi Eğitim'de birlikte çalıştığı Halil Fikret Kanad'dır. Önceki bölümlerde yer aldığı gibi Kanad, Batı'nın çoktan terk ettiği klasik pedagojiyi ülkemizde yaymak isteyen ve kendi geliştirdiği "topyekûn milli terbiye" anlayışının temsilcisidir. Tonguç'un ise daha o zamandan, klasik pedagojiye karşı yeni bir "İş Eğitimi" görüşünün çekirdeğini oluşturma çabası içinde olduğu biliniyor.

Tonguç genel müdürlüğe getirildikten sonra, Türkiye'de ilköğretim ve öğretmen yetiştirme sorununun ivedi çözümü için hazırladığı rapor hükümetçe kabul görünce (1935 Muhtırası), Atatürk'ün işe el koyması; Bakan Arıkan'ın bu muhtırayı ve Tonguç'u yanına alıp, önemli bir basın toplantısı yaparak: "Anadolu'ya çıkarma yapıyoruz" demesi, kamuoyunda, özellikle eğitim kesiminde büyük yankı uyandırıyor. Bundan sonra birçok kişi bu "çıkarma"da söz

sahibi, iş sahibi olma, bu konuda görüş bildirme gibi çabalarda bulunuyor. Bunlar arasında Kanad da "İlköğretim ve Öğretmen Yetiştirme" konusunda makale yazarak (1937), Tonguç'un muhtırasında yer alan saptamalarına, eğitmen ve öğretmen deneyindeki uygulamalarına benzer görüşler sıralayan bir çıkış yapıyor. 1935'te de "Yarının Öğretmeni Nasıl Yetiştirilmeli" diye bir makale daha yazmıştır.[3] Kanad'ın, daha önce Tonguç Kerschensteiner'i çevirdiğinde de ona karşı benzer tekelci ve yarışçı bir tutum içinde olduğu biliniyor.

Kendini Türkiye'de eğitimin ideologu olarak gören Kanad, Enstitülerde pedagojik davranılmadığını, Köy Enstitüleri programında (1943) milliyetçiliğe yer verilmediğini ileri sürüyor. Enstitülerdeki iş eğitimini amelelik sayıyor. Dahası bu kurumlardaki demokratik eğitimi, "solculuk başını alıp gidiyor" diye nitelendiriyor. Bu görüşlerini imzasız bir raporla bakana bildiriyor. Yücel, tüm Enstitülerde denetim ve soruşturma yapıp, programı yeniden inceleyerek, aldığı sonuçları Talim Terbiye Kurulu'na götürüyor. Kanad'ı oraya çağırıp, raporunu ve sözünü geri aldırtıyor.[4] Kanad'ın bu konuda danışmanlık beklediği, ancak Yücel ve Tonguç'un danışmanlık şöyle dursun, onun pedagojik ve ideolojik görüşlerini Enstitülerin kapısından içeri sokmamaya kararlı oldukları, bunu anlayan Kanad'ın, kendi görüşleri doğrultusunda Köy Enstitülerine hep karşı çıktığı da anlaşılıyor.

Yücel ve Tonguç'un, kanad ve yandaşlarını Enstitülere bulaştırmak istememelerinin nedeni kişisel değildir. Onların "köyde eğitim" görüşüyle, ya da "iş eğitimi" görüşüyle Kanad'ın görüşü arasında dağlar kadar fark vardır. Kanad, kendi görüşünün en doğru olduğu, Enstitülerin bu doğrultuda gelişmesi gerektiği savındadır. 1942'de yayımlanan *Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye* kitabında yer alan şu görüşü "ayrılığı" net olarak ortaya koyuyor:

"Biz köy kalkınmasını ve köylü çocuklarının terbiyesini, köylülerin maddi bakımdan zengin ve müreffeh olmaları bakımından değil, birinci derecede ruh bakımından, milli ve içtimai kıymetlere önem verilmesi bakımından istemeliyiz. Biz her şeyden önce, derli toplu ve özlü bir Türk milleti, objektif kıymetleri benimsemiş bir Türk camiasını yaratmak zorundayız. Bunu yapmadıktan sonra zahiri varlığın, maddi vefanın ve subjektif kıymetlerin hiçbir faydası yoktur." (s. 183)

Meslek çevrelerinde Kanad'ın eğitim görüşünü benimseyenler elbet vardı; çoktu. Dahası Enstitülerde çalışanlar arasında da vardı ilk yıllarda. Çünkü Kanad, öğretmen ve müfettiş yetiştiren bir kurum olan Gazi Eğitim'de, Pedagoji Bölümünün başkanıydı. Enstitü müdürlerinin çoğunluğu da bu bölüm çıkışlıydı. Ne var ki onların kimileri önceden, kimileri işin içine girince Tonguç'la Kanad'ın uzlaşmazlığının nedeninin kişisel değil, ayrı eğitim görüşlerinden kaynaklandığını anlamışlardı. Hürrem Arman, Şerif Tekben, Süleyman Edip Balkır, Emin Soysal vb. öğrenciyken bunun ayrımına vardıkları görülüyor. "Viyanacı Beşler"den olan Rauf İnan ise Tonguç'un görüşlerini benimseyen ve Enstitü uygulamasını başlatan ilk elemanlardan biri olarak temelden karşıdır Kanad'ın anlayışına.

Arman'ın söz konusu anılarına göre, Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün eski

müdürü Emin Soysal, Gazi Eğitim'de öğrenci iken Tonguç'un görüşlerine, eğitimciliğindeki yeni davranışlara hayrandır. Belki bu nedenle Mahmudiye'de eğitmen denemesine başlarken ilk anda onun yakınında görev alıyor, daha sonra Kızılçullu Köy Enstitüsü müdürlüğüne getiriliyor.

Ne var ki ilk günlerde başlıyor Soysal'ın çevresiyle ve göreviyle çatışmaları. Tonguç onu kazanmak için çok çaba harcıyor. Ama o Kanad'ın hem öğrencisi hem akrabasıdır. Bir süre çalıştıktan sonra Kanat'la birlikte davranarak, bu kurumlarda Bakanlığın izlediği yola ve birçok şeye karşı çıkarak ayrı baş çekmek istediği görülüyor. 1943'te bastırdığı *Köy Enstitülerinin Tarihçesi ve Kızılçullu Köy Enstitüsü* kitapçığında, eğitmen deneyi ve Enstitülerin temel düşünlerinin Kanad ve kendine ait olduğunu ileri sürüyor. Dahası, "Köy Enstitüsü" adını kendinin bulduğunu söylüyor. Birinci Milli Eğitim Şûrası'nda Sirer'in düşünülen kurumların adını sorduğunu, ona bu adı verdiğini belirtiyor kitapçığında (s. 41). Ancak Enstitü adının Emin Soysal'dan gelmediği, Tonguç'un o tarihlerden çok önce Eğitmen Kursu Yöneticisi Ferit Oğuz Bayır'a yazdığı 12 Ağustos 1937 günlü mektubundan anlaşılıyor:

"...Orada Amerikalılardan alınan kolej binalarında ve Eskişehir Mahmudiye'de senin pek hoşuna gidecek birer Köy Enstitüsü açıyoruz. Bu kurumlara köy çocukları alınacak."[5]

Emin Soysal'ın, Kanad ve Sirer'le daha o zamandan bir üçlü oluşturduğu, Soysal'ın kitapçığında sürekli bu ikisinin adını geçirmesinden, Kanad'ın görüşlerine yer vermesinden de anlaşılıyor. *Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi* adında başka bir kitapçık yazarak ayrı bir sistem geliştirmekte olduğunu öne sürüyor. Kitapçıktaki açıklamalarından anlaşıldığına göre o daha deneme aşamasında Çifteler'den ayrı baş çekmiştir. Kızılçullu'da kendine göre şeyler yapmaya kalkmıştır. Asıl yapmak isteğinin Kanad'ın danışmanlığında ve onun "Topyekûn Milli Terbiye" diye geliştirdiği karşı görüşüne uygun bir çalışma olduğu anlaşılıyor. Bir zamanlar Ziya Gökalp'in "Fen derslerine gerek yok, hars [kültür] yeterlidir" dediği gibi, Kanad da "Topyekûn milli terbiye" diyor, başka bir şey demiyordu. Soysal, Milli Eğitim Bakanlığı tutumuna karşı çıkınca iyice arayı açıyor, 1943 yılında Enstitülerle ilişiği kesilerek, Bursa Öğretmen Okulu'na veriliyor.

Eleştirilerin bir bölümü, Osmanlı döneminden beri bilinen kentli yargısıydı. Onlar, köylüleri kendilerini sırtında taşıyan bir kesim olarak görmeye alışmışlardı. Bunun değişeceği akıllarında yoktu. Yeni eğitim, köylünün uyanmasından çıkarı bozulacağını sananları tedirgin etmişti. Bunlar daha çok kent eşrafı, köy ağaları ve din gericileri gibi kesimlerdi. Klasik yönetici ve politikacılardı.

Asıl acımasız davranılan konu, bu kurumlarda uygulanan karma eğitimdi. Kız ve erkeklerin aynı çatı altında bulunması, aynı ders ve işleri yapmasıydı. Oysa ülke nüfusunun yüzde seksenini oluşturan köylü halk, kadın erkek, çoluk çoluk demeden, gecede gündüzde, yokluk kıtlık içinde doğayla vb. güçlüklerle, birlikte, yanyana elele boğuşuyordu. Bunu görmezden gelenler, özellikle köy kadınlarının çektiği çileyi önemsemeyenler, kızlı erkekli köylü öğren-

cilerin Enstitülerde, devlet güvencesinde, saygıdeğer yönetici ve öğretmenlerin ellerinde modern bir eğitim görmelerini, kültürel etkinliklerde bulunmalarını ilkelce eleştirdiler. Ulusal oyunların, horonların çoğu, kimi köylerde kız erkek birlikte oynanmasına karşın, Enstitülerde ülkemiz adına, gençlik adına yaratılan bu sağlıklı etkinliklere "kadın oynatma" gözüyle bakarak, gencecik köylü öğrencileri kırdılar, gücendirdiler. Kendilerini büyük pedagog sayan o tutucu eğitimciler ise eğitimin en önemli öğelerinden olan bu kültürel değerlerin ve karma eğitimin yararını bilmezden geldiler.

Kimilerine göre, Enstitü öğrencilerinin giysileri bile eğitim dışıydı. Açık saçık olmamasına, kapalı ve modern olmasına karşın, kız öğrencilerin pantolon-ceket giymelerine, kalın asker kumaşlarından gocuklarımıza, pelerinlerimize binbir anlam verildi. "Komünist modası giyiyor bunlar" diyerek, kimi politikacılar meclis kürsüsünü yumrukladı. Oysa bugün o Meslisin milletvekili, bakanı, başbakanı olan kadınlar, ya da erkek olanların eşleri ve kızları bizim pantolon ceketlerimizin benzerini, "modern bir görüntü yaratmak için" giyiyorlar. Dahası, toplumda pantolon giymeyen kadın yok gibi. Gencecik yaşta giyimimiz kuşamımız, yeni bir davranış içinde olmamız gibi nedenlerle üstümüze gelen o baskıların, toplumdan elli yıl önde giden bir eğitim görmemizin bedeli olduğu şimdi daha iyi anlaşılıyor.

Enstitülerde okuyan binlerce kız ve erkek köylü çocuğu ve onların ana babaları, konu komşuları, bizim birlikte eğitimimizi yadırgamazken, ilgisi olmayan kentliler, zenginler, ağalar, hacılar, hocalar, kimi bürokratlar, özellikle politikacılar kıyameti koparıyor, yer yerinden oynuyordu köy kızları elden gidiyor diye.

Çünkü onlar köy kızlarının ancak kendileri için hizmetçi, besleme, odalık olabileceklerine koşullanmışlardı. Çünkü köylü kızları okursa ağaların çiftlik evlerinde elden ele, babadan oğula devredilen, örselenmiş, incitilmiş, iğfal edilmiş, dünyaları zindan edilmiş kadınları, kızları bulamayacaklardı. Meclis kürsüsünde, Enstitülerde kızların iyi korunmadığı ya da ağır iş yaptırıldığı savında bulunan milletvekillerinin evlerinde nice yetenekli köylü kızı karın tokluğuna besleme, hizmetçi olarak çalışıyordu. Bu çok doğaldı onlar için. Doğal olmayan, köy kızlarının öğretmen olması, yüksek öğrenim görmesi, keman çalması, opera yapması, motosiklete binmesi ve bilinçlenmesiydi. Köy kadınına bu olanağı sağlayanlar, bu onurlu geleceği uygun görenler atılmalı, geri çekilmeliydi. Onlar hizmetçisiz, beslemesiz, odalıksız ne yapacaklardı...

Tüm homurdanmalara, eleştirilere karşın Köy Enstitüleri verime durmuş, başını alıp gidiyordu. Önemli olan devletin tutumuydu. İnönü eleştirilerin önünde kalkan oluyor, Enstitü sayısının çoğalması, daha çok kız öğrenci alınması için görevlileri sıkıştırıyordu. Yücel güçlüydü. Tonguç çalışkandı. Köylüler, "Hanyayı Konyayı anlamaya" başlamıştı. Zor koşullara, savaş yıllarına karşın, Türkiye'nin eğitim seferberliği dev adımlarla yürüyordu. Az yürüyen kimi yanları varsa, o zor koşulların sonucu olduğunu anlayanlar anlıyor, anlamak istemeyenler bunları eleştiri konusu yapıyordu.

Hiçbir yabancı danışman ve eğitimcinin katılımı olmadan, kendi ülkemi-

zin eğitimcileri, öğretmen ve öğrencilerinin ortak dayanışması ve çalışması ile yarattıkları bu özgün uygulama, ülkenin her yerinde etkisini göstermekteydi. Enstitülerde filizlenen yaşam; ekonomik, sosyal, kültürel ve demokratik yanlarıyla köylerde uç veriyordu. Okula devam zorunluluğu giderek isteğe dönüşmüş, özellikle kızların okula gitmesiyle köy evleri ve ortamı iyice değişmeye başlamıştı. Köylüler toparlanıyor, hak hukuk öğreniyordu.

Türkiye'nin bu yeni yaşama hemen alışması elbet kolay olmayacaktı. Bir köy öğretmeninin, yerinde bulamadığı kaymakamı kumar masasında gördüğünde onu ayıplaması, ilçede bomba etkisi yaratmıştı. Enstitü öğrencilerinin ve buradan çıkan öğretmenlerin üretim yapması, kendi işlerini görmesi, dahası motorlu araç kullanması dinsizlik örneği olarak dilden dile anlatılıyordu. Bir öğretmen hasta kız kardeşini suyun öte yakasına geçirmek için sırtına alınca, başka biri karısına bisiklete binmeyi öğretince kaymakama ihbar edilmişti. Yeni öğretmenlerin eski memur anlayışıyla değil, Enstitülerde kazandıkları bilinçle hareket etmeleri, köylünün hakkını aramasına yardımcı olmaları, köylü kentli ikiliği ve anarşi yarattıkları biçiminde yorumlanıyordu. Oysa Enstitülerin amacı, yüzyıllardır var olan bu ikiliği azaltmaktı.

Eleştirenlerin bir bölümü de okul yapımı vb. nedenlerle Enstitülerden çıkar sağlamak isteyip bunu yapamayanlardı. Ya da aynı nedenle çıkarı bozulanlardı. Özellikle köy ağaları, kent zenginleri, köylünün eğitiminin devletçe güvence altına alınması karşısında rahatsızlık duymuşlardı. Köy Enstitülerini yıkan birikimlerin elbet siyasal boyutu belirleyicidir. Eleştiriler politikaya ve meclise taşındığında daha ilginç sonuçlar ortaya çıkıyordu. Örneğin, Eskişehir toprak ağalarından Emin Sazak, önceleri mecliste Enstitüleri destekler görünmesine karşın böyle bir eğitimin getireceği sonuçları anlayınca desteğini çekmiş, karşı koymaya başlamıştı.

O günlerde ülkeye demokrasi denen yapay düzenin gelmesi ise politik yönden işleri iyice karıştırmış, CHP'yi zayıflatmıştı. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşından beri yanında olan ve partisine de giren kimi kişilerin, onun eylem ve görüşlerini içten içe engellemeye çalıştığı biliniyordu. Onlar, karşı davranışta bulunmak için partinin zayıf anını her zaman kollamışlardır. Bu anlayış elbet Atatürk ilkelerini yaşama geçirmede büyük verimlilik gösteren ve demokratik bir atılım olan Köy Enstitüleri gibi kurumlar karşısında susacak, sessiz kalacak değildi. Kaldı ki Atatürk ölmüş, İnönü bunlardan kimilerine yeniden kucak açmış, kapatıldıkları köşklerden meclise kadar gelmelerini sağlamıştı. Onlar bunun değerini anlamak yerine karşı görüşlerini kaldıkları yerden sürdürmeyi yeğlemişlerdi. Bunlar, Köy Enstitülerinin kurulmasına el veren parti politikasıyla çatışan, ama demokrasi gelince parti içinde kalan bir anlayışın adamlarıydı. Dahası, Meclis içinde de önde yer almışlar, kilit noktalarını tutmuşlardı.

Bir zamanlar, Atatük'ün yanında görünmesine karşın birçok ilkesine karşı çıkan Meclis Başkanı eski General Kâzım Karabekir'le, Tonguç ve Yücel'e karşı olan eski ilköğretim Genel müdürü Reşat Şemsettin Sirer'in partinin sağ kanadında aynı kefede yer alarak, mecliste Köy Enstitülerine karşı olan politikanın

başını çekmeleri rastlantı değildi. Onlar yalnız Köy Enstitülerine değil, Atatürk ilkelerinin yaşama geçirilmesi olarak gelişen birçok yeniliğe karşı bir tutum içindeydiler aslında. Türkiye'nin siyasal arenası olan tek parti CHP içinde daha yandaşları vardı elbet. Bu karşı grubun Atatürk'ün ölümünden sonra kendi görüşlerine yatkın kesimlerin, ırkçıların, milliyetçi ve dincilerin, palazlanmasına ortam hazırladıkları bir gerçekti. 1940'larda Turancılar için yapılan operasyonlar ortalığı karıştırmış, saldırılar artmış, sağcılık-solculuk olayı bir ekonomik sistemin, siyasal sistemin tavrı olması gerekirken, Türkiye'de sokağın tavrı, karanlık amaçların sloganı durumuna gelmişti.[6]

Bu ve benzer çatışmalar Atatürk devrimlerinin gidişatını olumsuz etkilemişti. İnönü, toprak reformunu birkaç kez gündeme getirmesine, onun dayatmasıyla 1944'te bir yasa çıkmasına karşın, yaşama geçirilememesi de bunu gösteriyordu. CHP o döneminde TBMM'de bu çalkantılarla uğraşmak zorunda kalmıştı.

Kendi çıkarları ve tutuculukları nedeniyle, Atatürk devrimlerine karşı olan kesimler, particiler, tutucu eğitimciler ve bunların meclisteki temsilcileri, köyleri canlandırma yoluna girmiş olan bu kurumları, ülke çapındaki o güzel örgütlenmeyi büyük bir tehlike, bir kuşatma gibi görüyorlardı. Bu nedenle Enstitüler en önce vurulacak hedef olarak gösteriliyordu. Yücel, gerici eğitim felsefesinin karşısına hümünizmayı koymuştu. Tonguç'un yarattığı teknik ve tarım içerikli demokratik program, 1924 Öğretim Birliği Yasasıyla boşalan din düzeni programının yerini iyi doldurmuştu .

"Onlara göre ne Köy Enstitüleri, ne hümanizma, ne de Halkevleriydi önemli olan. Tarih ve gelenekçi edebiyat öğretimini temel alan, milliyetçi bir yol izlenmeliydi eğitimde. "Böyle bir milliyetçilik tutkusu ezilmiş burjuva yönetimlerinin hepsinde vardı."[7]

Öteki atılımların yerine oturmayışı, İkinci Dünya Savaşı sonrasının ekonomik ve siyasal çalkantıları, bir yandan ırkçıların Anadolucuların, bir yandan solcuların tutuklanması, İnönü'ye ve tek parti yönetimine tepkileri artırmıştı. Parti dışındaki solculardan bir grup ise Nâzım Hikmet'i hapse atan bir CHP'nin yaptığı hiçbir yeniliği onaylamıyordu. (Daha sonraki yıllarda Enstitülerin Alman faşizminden esinlenerek, partinin kendine faşist militanlar yetiştirmek için açıldığını söyleyecekler, bu kurumlarda tekniğe verilen önemi, faşist motorize güçler yetiştirme olarak niteleyeceklerdi. En iyiniyetlileri bile sanayileşme olmadan, fabrikalar kurulmadan insan gücü yetiştirilmeye kalkıldı filan dediler. Oysa insan gücü sanayinin kurulma aşamasında da gerekliydi. Amerika da kendi sanayilerini kurmaya böyle başlamıştı.)

1940'larda ırkçılara, gericilere vurulan darbe onları Atatürk ve İnönü düşmanı yapmıştı. 4 Aralık 1945'te İstanbulda büyük bir sağcı gösteri olmuş, *Tan* gazetesi ve *Görüşler* dergisi yerle bir edilmişti. Hüseyin Cahit Yalçın, gazetesinde halkı ve öğrencileri kıyama çağıran yazılar yazıyordu. Bu ilkel bir demokrasi denemesiydi sözde. Karşı partinin başkanı Celal Bayar, iktidar partisi başkanı İnönü'yü ziyaret ediyordu.[8]

Toplumda gelişmekte olan sağ-sol çatışması ve sonuçlarının Köy Enstitü-

lerine de yöneleceği doğaldı. Enstitülerdeki demokratik ortamı, öğrenci yazı ve şiirlerini komünistlik, karma eğitimi ahlaksızlık olarak niteleyip o güzelim folklor ve müzik çalışmaları, Türk kültürüne aykırı görülerek bu kurumlara saldırılar artmıştı. Giderek İnönü boy hedefi olmaktaydı.

Köy Enstitüleri yönünden asıl kıyamet mecliste 1945'in Aralık ayında, 1946 yılı bütçesi konuşulurken kopmuş, herkes içindekini ortaya dökmüştü. Milli Eğitim bütçesine sıra gelince, izlenen eğitim politikası ve Köy Enstitüleri konusunda daha açık ve büyük eleştiriler gelmişti. Milli Eğitim Bakanı Yücel'e ve onun genel müdürü Tonguç'a ağır biçimde saldırılıyordu. Bir milletvekili Enstitülü öğretmenlerin sıra saygı gözetmediğini, kendilerini Atatürk sandıklarını söylemiş, Yücel ona şöyle karşılık vermişti: "Onlar elbet Atatürk değiller. Ama onun parçacıkları, kolu kanadı olarak köylere devrimlerini taşıyorlar. Onlarla onur duyuyorum. Türkiye'nin de onur duyması gerekir." Başka bir milletvekili, *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin sayılarını koltuğunun altına almış, "Bunları okuyun" diye bağırıyordu. Milletvekilinin, Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi Cesarettin Ateş'in derginin 4. sayısında çıkan "Yeter" şiirini okuması, koca meclisi ayağa kaldırmaya yetmişti:

Her sabah yol aldın türkü dilinde,
Tırpan omuzunda orak belinde.
Ektin biçtin nasır kaldı elinde,
Yeter eller için ektiğin yeter..
Yeter beyim paşam dediğin yeter...

Onlara göre vatan elden gidiyordu. Kadınıyla erkeğiyle herkesin okuması, daha okul sıralarında böyle şiirler yazarak bir köylü egemenliği kurmalarına yol açacaktı. Tonguç'un yarı aydın dediği, korkak dediği kesim mecliste büyük çoğunluktu. Bir öğrencinin şiirinden korkarak, ülkenin kalkınması için yapılan eğitbilimsel bir örgütlenmeyi, gerçekçi bir eğitim politikasını, bir kuşatma olarak görüyorlardı. Ülkenin öteki alanlarında aynı "ülkücü" çalışmaların olmaması nedeniyle bu kurumlarda yetişenlerin olumlu yanları bile, "erken öten horoz" örneği herkesin gözüne batıyordu. Toprak reformu yapılmamıştı ama Enstitülü öğrenci, "yeter eller için ektiğin yeter" diye şiir yazıyor, öğretmenler, köylüye toprak reformunun ne demek olduğunu anlatıyordu. Tüm bunlar olmamalıydı.

Ankara Artık Güzel Değildi

"Kardeşim,
"Başta siz olmak üzere, iyi niyetli, çalışkan ve ülkücü meslektaşlardan gördüğüm yardımlara güvenerek yürütmeye çalıştığım işten ayrılırken, size ve bu davaya emeğini katmış meslekdaşlara teşekkürü bir borç biliyorum... İşinizde şimdiye kadar olduğu gibi başarı göstermenizi... sağlığınızı candan diler, sevgilerimle gözlerinizi çok çok öperim." 4.10.1946[9]

Geniş bir alan üstünde kurulmuş olan Hasanoğlan Köy Enstitüsü, bin kadar orta kısım öğrencisi, iki yüz kişilik sağlıkçı adayı, bir o kadar Yüksek Köy Enstitü öğrencisiyle; yönetici, öğretmen, vb. çalışanlarıyla, uygulama okulu, çocuk bahçesi, açık hava tiyatrosu vb. kuruluşlarıyla, Ankara'nın kulağının dibinde büyük bir kültür ve eğitim merkezi olarak durmadan gelişiyordu.

İstasyondan yukarı doğru uzayarak Hasanoğlan köyüne varan yolun sağına soluna yayılmıştı Enstitü. Trenden inince tepedeki "Tohum Atan Köylü" heykeli görünürdü tüm görkemiyle. Yapı kolu öğrencilerinin bir denemesi olan bu yontu, daha gelişecek, altındaki boşluk büyük bir köy müzesi olacaktı. İlerleyince, Enstitünün kırmızı kiremitli ak yapıları, ürüne durmuş bahçeleri ağaçları; sağlı sollu işlikler, derslikler ve küme evleri görünürdü. Sağda, "U" biçimindeki Güzel Sanatlar yapısından ulusal ve evrensel müziğin ezgileri duyulurdu. Önünde, yerel mimarisiyle orta kısım kantini. Solda büyük bir alan üstünde göklere yükselen bayrak direği. Orası tüm Enstitünün her sabah toplandığı bir demokrasi alanıydı.

Biraz ilerleyince sağlı sollu heykeller ve Türk büyüklerinin büstleri çevreyi süslerdi yolun iki yakasında. Sola sapınca köşede iki katlı yönetim yapısı, onun altında bize çok görkemli gelen yüksek kısım, daha aşağısında büyük yemekhane ve mutfak ile yüksek kısım öğretmen ve öğrenci kantini vardı. Daha solda arkada, Enstitünün çamaşırhane, hamam, depo işlik vb. yapıları geliyordu. Kantinin karşısında, uzakta, açık hava tiyatrosu yeni bir uygarlık anıtı gibi görünürdü. Yönetim yapısının arkasında, yarım kalan hayvanat bahçesi alanı, ilerisinde öğretmen evleri, konuk evi, bağ evi ve şaraphane sıralanıyordu.

Sağda, yönetim yapısının karşısında, modern futbol alanı, voleybol vb. spor yerleri. Gene küme evleri; sonra sağlık kolu ve hastane ayrı bir yapıydı. Daha ilerde sağda çocuk bahçesi, solda uygulama okuluyla Hasanoğlan'a ulaşıyordu yol. İstasyona, Ankara'ya gidip gelen köylülerin yoluydu Enstitü. Köy Enstitüleri amblemi olarak yakamıza taktığımız rozet orayı simgeler. Bu görüntüde Türkiye'nin geleceğinin anlamı vardı. Daha anlamlı olan, tüm bunların eğitimin, öğrencinin gücüyle yapılmış yaratılmış olmasıydı.

Enstitü topluluğu, çalışkanlığı, coşkusu ve bilinçli davranışlarıyla bilgi, iş

ve kültür fışkıran zengin bir ortam yaratmıştı orada. Yüksek bölümün çoğunlukla kendi birimlerinin dışında da birçok ders ve çalışma alanları vardı. Enstitünün orta yerinde yükselen alçakgönüllü ama sıcak yapımıza, öteki birimlerden, Ankara'dan bakanlık stajından, konserden, konferanstan, yuvaya döner gibi koşardık akşam üstleri. Yazda kışta eğer hava güzelse, kimi zaman bu dönüşlerde, akşam yemeğine kadar, okulun önündeki sahanlıkta kendiliğinden bir toplantı oluşurdu. Her sınıftan öğrenciler, kızlar erkekler, kimileri ayakta, kimimiz iki yakadaki alçak duvarların ve bankların üstüne oturup, tartışmalara, şakaya şamataya dalardık. Kimi zaman müzik bölümünden dönenlerin yolu kesilir, bir açık hava korosu oluşurdu oracıkta. Tüm seçkin şarkılar, türküler dilden geçer, çocuklar gibi şenlikli bir coşkuyla "Ankara" marşını başlatırdı biri, hep birlikte söylerdik:

Ankara, Ankara güzel Ankara,
Seni görmek ister her bahtı kara.
Senden yardım umar her düşen dara,
Yetersin onlara güzel Ankara.

Biraz şaka yollu ve çocuksu, ama içtenlikle söylenen bu marş, sanki bizim "Ankara"ya olan "vefa"mızı dillendiren bir coşku sesi olarak yayılırdı göklere. Ülkenin dört bir yanından gelip, rüyamızda bile göremeyeceğimiz yüksek öğrenim olanağına kavuşmuştuk. "Ankara"nın güvencesindeydik. Biz genç insanlar için büyük bir mutluluktu bunu duyumsamak.

O gün de öyle olmuştu. 1945-1946 öğretim yılı sonlarıydı. Yüksek bölüm öğrencileri 20 günlük yurt inceleme gezisinden dönmüştük. Birinci, ikinci sınıflar birkaç gün sonra staj yerlerimize dağılacaktık. Üçüncü sınıflar Enstitüde kalarak tezlerini (deneme) tamamlayıp, atamalarını bekleyeceklerdi. Herkes için ayrılık günleriydi.

Çoğumuz oradaydık. Bozkırın akşam güzelliği, doğayı cümbüşe durdurmuştu. Kimimiz ayakta, kimimiz oturmuş, öbek öbek söyleşiye dalmıştık. Gezi anıları, staja gidilecek yerler 3. sınıfların atamaları konuşuluyordu. Müzik bölümü öğrencilerinden biri akordeonunu sırtlayıp getirdi. Sınıflar boşalıp geldi. Kendiliğinden oluştu koro. Ayrılık şarkıları, aşk türküleri, ulusal ezgiler, akşam kızıllığına karışıp gidiyordu.

Ruhi Su'dan "Niksar'ın Güzelleri", Halaybaşı, Aydın Gün'ün "Suna Boylum", Âşık Veysel'den "Sadık Yarim", "Uzun İnce Bir Yoldayım", Faik Canselen'den, "Köy Yolu", "Askerin Dönüşü" gibi şarkı ve türküler, arka arkaya coşkuyla söylendi. İstasyon yanından gelenlerin de katılımıyla koro büyüdü; özel olarak düzenlenmiş gibi ortalık sese ve ritme kesti. Akla gelen en güzel şarkı ve türkülerden sonra, gene "Ankara" diye başladı biri. Gene biraz şaka yollu ve çocuksu söylüyorduk:

Yurduma göz diken dik başlar insin,
Türk gücü orada her zoru yensin.

Yoktan var edilmiş ilk şehir sensin
Yetersin onlara güzel Ankara.

Müzikçi elindeki çalgıyı tüm becerisiyle kullanıp ritmi yönlendirerek, eğitimli sesiyle koroyu etkileyerek, Ankara Marşı'nı kanatlanmış bir gençlik sesi olarak göklere uçuruyordu. Coşku son noktasına geldiğinde birden bir şey oldu. "Güzel Ankara" yerine, "Kalleş Ankara", "Cadı Ankara" gibi sözler geliyordu kalabalıktan. Kimi kızarak, kimi şakaya vurarak söylüyordu. Herkes sustu. Ama kem söz edenlerin kimler olduğu anlaşılmadı. Sen söyledin, ben söylemedim, gibi konuşuluyordu.

Aslında o günlerin Ankara'sında ortalık oldukça karışıktı gerçekten. Demokrasi denen, çok partililik denen yenilik umulanı getirmemiş, ya da bir kesime getirmişti. Çoğu kişi kimden ne umacağını bilmiyordu. Seçimler yakındı. İnsanlar neden onu ya da bunu seçeceğini bilmiyordu.

Koronun büyüsü bozulunca yemekhaneye doğru yürüdük. Yanyana giderken biri sordu: "Senin takımdı değil mi Buğday Ağabey, Ankara'ya sitem eden?" dedi.

Buğday Ağabey, böyle hafiflikler yapmayan, belki şarkı da söylemeyen, sessiz ve derinden, bilge tavırlı biriydi. Sosyalist düşünceleri vardı. Bununla övünmez, söyleyip tartışmaz, anlamayana anlatmazdı. Çok okur, köyleri, yoksulları düşünürdü. Onu herkes severdi. Yarı şaka yapılan bu takılma karşısında o birden çelik gibi gerildi:

"Evet bendim. N'olmuş, yalan mı?" dedi.

"Hadi canım Buğday Abi, sen şarkı bile söylemezsin, başkasıydı" diyenler oldu.

"Hayır, bendim Abisi! Bendim!.. " diye elini göğsüne vurdu. Belki tartışma çıkmasın diye yapmıştı. Ama konuşuyordu. Yemekhanede başına üşüştü herkes. Geleceğin kokusunu almış gibi anlattı:

"Arkadaşlar, Ankara artık güzel değildir. Ankara kalleşliğe gebedir. Ankara bir cadı kazanıdır. Bilmeyen öğrensin. Sonunda kabak bizim başımızda patlayabilir, haberiniz olsun" dedi kaygıyla. Kimileri Buğday Ağabeyin abartığını söylüyor, kimilerinin ağzında lokma dönmüyordu.

"Ankara bize ne yapabilir Buğday Ağabey? Güzel güzel çalışıyoruz şurada. Dünya kadar devlet işi yapıyoruz . Derslerimiz çok iyi." dedi biri gene şaka yollu. Ama o üsteliyordu:

"En önce Enstitülere vuracaklar, bize vuracaklar. Bunu yaparlarsa, bunca yıldan sonra köylüye verilen fırsat elden gider, anlamıyor musunuz?" dedi.

Anlayanlar oldu kuşkusuz. Ama onun kötümserliğini anlamak çoğumuz için kolay değildi doğrusu. Benim gibi "iyi kalpli"lere göre insana verilen fırsat geri alınır mıydı hiç. Devlet bizim arkamızda değil miydi. İnönü ne güne duruyordu...

İkinci üçüncü sınıfa geçenler, Hasanoğlan'ı böyle bir coşku ve kaygı ortamında koyup gittik staj yerlerimize. Gittiğimiz yerlerde var gücümüzle çalışmaya koyulduk. Bu sırada 21 Temmuz 1946'da seçimler yapıldı. Türkiye'de

ilk kez çok partili seçim denenmişti. Köy Enstitülerini eleştirenlerin çoğunluğu Demokrat Parti'liler olduğu için belki Enstitülü öğretmenler ve öğrencilerden yaşları tutanlar CHP yanlısı olmuştu. Ama Demokrat Parti'yi gerçekten demokrat sanarak oylarını verenler, kişilerin peşlerinden gidenler de çok olmuş, CHP seçimi kıl payı kazanabilmişti.

Kazanmıştı ama, bu seçimler sonunda CHP'nin kendi içinde ilginç bir gelişme olmuş, partinin güçlü döneminde sesi çok çıkmayan sağ kesim, parti içinde kalarak, hem partiye hem de çevreye karşı yeni bir tavır içine girmişti. Bu durum karşısında, İnönü'nün de bir şey yapamadığı, partinin Kemalist kanadını oluşturan yandaşlarının etkisiz ve sessiz kaldığı söyleniyordu. CHP'nin sağ kanadında olanlar, DP'ye karşı güçlü olmak için partiyi sağa kaydırmada birleşmişlerdi. Yeni parti DP ise eskiyi kötülemek için, onların başarılarına, en başta Köy Enstitüleri vb. olumlu atılımlarına vuruyordu. CHP, bunların halkın çıkarına şeyler olduğunu anlatma, kanıtlama yerine, "düzelteceğiz" tutumuna girerek, yapılan olumlu atılımları kendi eliyle yıkma yolunu seçecekti.

Sağduyusu ile İnönü'nün güvenini kazanmış olan Başbakan Saracoğlu, 1946 seçimleri sonrasında kenara itilmiş, hükümeti kurma görevi, partide otoriter sağ eğilimin temsilcisi olan Recep Peker'e verilmişti. Böylece parti kendisini sırtında taşıyan güçlü dallarını budamaya girişmiş oluyordu. Yaptığı çalışmalarla ülkede aydınlanmanın kapısını açmış olan hümanist Milli Eğitim Bakanı, Köy Enstitüleri politikasının yetkili ve sorumlu kişisi, Hasan-Âli Yücel'in yerine, baştan beri karşıtı olan Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer getirilmişti.[10] 1935 öncesi Milli Eğitim Bakanlığı brükratlarmdan olan Sirer, politikacı ve millekvekili olarak da köyde eğitim uygulamasına iyi bakmamış, ayrıca Tonguç ve Yücel'le her zaman gizli bir yarış içinde olmuştu. Onlara karşı hep önyargılı, hep eleştiren biriydi. Sanki gizli bir el tüm bunları planlamış, Türk köylüsünün açılan şansını geri çevirmek için eyleme geçmiş, onu işin başına getirmişti.

Demokrat Parti, CHP'yi yıpratmak için Köy Enstitülerini yermeye seçim öncesinde başlamıştı. Halk çocukları olan yeni öğretmenlerin demokratça ve halktan yana tavrını kötülemek için, tutucu ve çıkarcı çevreleri, kimi köy ağalarını yanına almıştı. Tozdan dumandan ferman okunmuyor, kimse kimseyi anlamıyordu. Ankara gerçekten Mustafa Buğday'ın dediği gibi olmuştu. Tek parti döneminin tedirginliklerini yaşayanlar, yeni partinin çok şey getireceğini sanıyor, ona koşuyordu. Ankara çalkalanıyor, çalkalandıkça bulanıyor, neyin iyi neyin kötü olduğu anlaşılmıyordu. Bulanıklık kolay durulmayacak, birçok şey anlaşıldığında ise çoktan iş işten geçmiş olacaktı.

Tonguç, daha hükümet programı mecliste okunurken anlamıştı Enstitülerde neler olacağını. Programın eğitim bölümüne sıra gelince, "Başka yüksek okulları bitirenler Enstitü öğretmeni olabileceği için Yüksek Köy Enstitüsü'nün kapanacağı, Enstitülerde daha milliyetçi bir yetiştirme yolu izlenmesi, köylülerin okul yapımına katılmaması" gibi bölümler onu can evinden vurmuştu. Bunları dinledikten sonra Hasanoğlan'a koşup, akşam haberlerini orada Yüksek Bölüm Eğitimbaşı Hürrem Arman ve Enstitü Müdürü Ali Doğan Toran'la dinledi.[11]

DP, "seçimlerde baskı yapıldı, oylarımız çalındı" diye kıyameti koparıyordu. Gazeteler seçim haberleriyle doluydu. Herkes sonuçlardan ve politikadan konuşuyordu Talip Apaydın'ın anılarından anlaşıldığına göre. Yüksek Köy Enstitüsü sosyoloji öğretmeni İbrahim Yasa, çevresinde toplanan üçüncü sınıf öğrencilerine, "sosyal bir olay olarak" Türkiye politik ortamını kaygıyla yorumluyordu: Bu gidişle Köy Enstitülerine baskı yapılacağını, bu kurumlara milliyetçilik adı altında ırkçı davranışlar sokulacağını, böyle bir ortam içinde kendinin çalışamayacağını, istifa edeceğini anlatmıştı. Öğrenciler konuyu aralarında konuşup, atamalarını bekleyen genç elemanlar olarak, "Biz de çalışmayız" diyorlardı. Kimi demircilik, kimi duvarcılık yapmayı kuruyor, "Sen de keman çalarsın" diyorlardı müzik öğretmeni olan Talip Apaydın'a.

Tüm Köy Enstitülerine çoktan yayılmıştı haber. Yücel'den sonra Tonguç da görevden alınmış, Bakanlık Talim Terbiye Kurulu'nda kızağa çekilmişti acele olarak. Hasanoğlan'da orta ve yüksek bölüm öğrencilerinin atamaları yapılıp yerlerine gönderildikten sonra, Tonguç'un Hasanoğlan'a gitmesi yasaklanmış gibi duyumlar geliyordu Enstitülere. Yüksek Köy Enstitüsü psikoloji öğretmeni Yunus Kâzım Köni, İlköğretim Genel Müdürlüğüne getirilmiş, Tonguç gereken yerlere ayrılık mektubunu yazmıştı. Milli eğitim müdürlerine yazdığı mektubun bir yerinde şunları söylüyordu:

"Kardeşim!

" En çetin şartlara göğüs gererek, içtenlikle çalışan sizler gibi özverili akadaşlar olmasaydı, ilköğretim alanında on yıl içinde gerçekleştirilen işlerin çoğu başarılamazdı. Yaz kış, gece gündüz, soğuk sıcak demeden ve hiçir kişisel çıkar gütmeden ülküye bağlılığınız, işe sarılışınızla bulunduğunuz ilin, çevrenin milli eğitim alanında birer anıt olarak kalacak eserler yarattınız. Sizlerin çalışmalarınız benim için iftihar vesilesi oldu. Şimdiden sonra da olacaktır..."[12]

Hasanoğlan'ın stajdaki, izindeki öğrencileri olan bizler (Yüksek Köy Enstitüsü, orta kısım ve sağlık kolu olarak) Enstitüye döndüğümüzde orayı bir güz hüznü içinde bulduk doğal olarak. Ama bu bir yaprak dökümünden daha başka, bir budama ve talan etme havasıydı. Enstitüden bölgelere staja dağılacağımız o son günde gökyüzüne uçurduğumuz "güzel Ankara" sanki kayıp gitmişti sonsuzluğa. Büyü bozulmuş, Ankara gözümüzden düşmüştü. Gerçekten çirkinleşmiş, bir cadı kazanı olmuştu. Ne öğrenci olarak, ne de sonradan öğretmen olarak, Ankara'nın güvencesini ve güzelliğini bir daha görmeyecektik ne yazık.

Biz üçüncü sınıf olmuştuk o yıl. Eğitimbaşımız Hürrem Arman ve Enstitü müdürü de değişmişti. Sosyoloji öğretmeni İbrahim Yasa'nın söyledikleri çıkmış, öğrenciler arasında gereksiz tartışmalar başlamıştı. Arada bir gene kendiliğinden toplanılırdı ön taraftaki sahanlıkta. Ama çoğu kez konuşmalar kavgaya dönüşürdü. Eski güzellikleri, coşkuyu yaratan dayanaklar, gitgide yok oluyordu.

Tonguç, Enstitü Müdürlerine yazdığı ayrılık mektubunda " İşbaşına gelen ve orada kalan arkadaşlara güvenerek, görevinizi şimdiye kadar olduğu

gibi yapmanızı bu alanda son dileğim olarak sizlere ve bu işe bağlı olanların hepsine duyurmak istiyorum" deme erdemliliğini göstermişti.[13]

Olanlardan sonra, öğrencileri ve arkadaşları onun Talim Terbiye Kurulu'ndaki bürosuna ya da Anafartalar'daki evine koşuyor, neler olup bittiğini kendinden öğrenmek istiyorlardı. O ise mektuplarında yazdığı gibi soylu ve soğukkanlı duruyor, asla kışkırtıcı olmuyordu. Kenarda köşede sinen karşıdevrimcilerin, gericilerin günü olduğunu biliyor, buna derinden yanıyordu. Onlar, İnönü'yü bile yanıltmışlardı. Yücel'le ikisinin bir pişmanlığı vardı yalnızca. İnönü, Enstitülerin sayısını kırka, altmışa çıkarmayı, çok sayıda kız öğrenci almayı önermiş, "Sonra buna fırsat bulamazsınız" demişti. "Niteliği bozar, maddi sıkıntı çekilir" kaygısıyla, bunu yapmadıklarına yanıyorlardı. Olacakları anlamışlardı.

Enstitülerde Bozulma

> *Gözü kararmış kişiler, akıllarınca ülkede olumsuz bir hava yaratarak operasyon yapacaklarmış. Bunlar o derece ehliyetsiz doktorlardır ki tasarılarına gerçekten girişirlerse bu operasyon sağlam bünyeli, hiçbir hastalığı bulunmayan birine yanlış teşhis konarak yapılan tehlikeli bir ameliyattan başka bir şey olmayacaktır..."*[14]

Yücel'den sonra Tonguç da görevden alınınca (21 Eylül 1946), neler olacağının ayrımına varan *Ulus* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay, 27 Eylül 1946'da Köy Enstitüleriyle ilgili bir makale yazıyor; "Amerikan Kongresi ilk kadın saylavı" Miss Jeannette Rakin'in bu kurumlarla ilgili sözlerini dile getiriyordu:

"Siz demokrasiye ulaşmanın gerçek yolunu bulmuşsunuz. Köy Enstitüleri tümüyle dengeli ve uyumlu bir toplum tipinin birinci garantisidir. Enstitülerinizde, ülkenizin kendi bünyesinden fışkıran güçlü ve sağlıklı bir gençlik gördüm" diyordu, Amerikalı saylav.[15]

Ama Türkiye garip bir ülkeydi. Dün böyle iken ertesi gün yapılanları beğenmeyen, Enstitüleri operasyondan geçirmek isteyen yeni bir politikacı ve yönetici tipi çıkmıştı ortaya. Davanın başta gelen savunucusu İnönü'nün "benden geride kalacak iki emanetten biridir" demesine karşın, CHP'nin sağ kanat Milli Eğitim Bakanı Sirer, demokrasiyi besleyip büyütecek o güzel eğitimin yıkımına hemen başlamıştı:

" Tıpkı bir apartmanı düzenli yıkan yıkıcılar gibi önce kiremitleri, sonra çatı, kapılar, pencereler, pervazlar, döşemeler, tuğlalar, sonra temel... "[16]

Bizim kuşak için konunun bu bölümü gerçek bir acıdır elbet. Nasıl olmasın ki, doğruluk, dürüstlük duygularının, yurt ve toplum sevgisinin, çalışkan-

lığın kanımızı kaynattığı gençlik dönemimizde olayların içinde yaşadık. Özenle yetiştirilmiş, ülkeye hizmet vermeye hazırlanmıştık. Bir bölümümüz güvenilir ellerde yüksek öğrenim görmüş, ilköğretimi gerçekleştirmenin baş sorumlusu ve görevlisi olacaktık. Devlet bize gözü gibi bakıyor, güveniyor, önem veriyordu. Biz de ülkeye, köylere vereceğimiz hizmet için yanıp tutuşuyorduk. Donanımımız iyiydi.

Amerikalının dediği gibi, çok partili rejimi ayakta tutacak önemli öğelerden biriydi demokratik eğitim kurumlarının varlığı. CHP, ülkenin gereksinimi olan böyle bir eğitimi tek partili rejim içinde kurup geliştirmiş olmanın onurunu taşıyordu. Ama tam demokrasiye geçmişken, ona kaynak oluşturacak Köy Enstitülerinin yıkılması ve CHP'nin bu onuru sırtından söküp atması nasıl bir akıl olabilirdi? Bunu anlamak zordu.

Bu olayla CHP ve Türkiye politikası büyük kayıp vermiş; "hasta olmayan bir beden, gereği olmadığı halde ehil olmayan kimselerce" masaya yatırılmıştı. Yeni Bakan Sirer ve yandaşları, Türkiye'nin bağrından fışkıran, kendi bünyesine uygun bu eğitim sistemini kökünden yıkmaya, o güzel birikimleri talan etmeye kararlıydı.

Tonguç, hükümet programını izledikten sonra istifa dilekçesini hemen verdi yeni bakana. Ancak Sirer, birden şimşekleri üstüne çekmemek için, "Seni görevden alırsam nasıl hesap veririm. Birlikte çalışacağız; ancak Enstitüleri bir operasyondan geçireceğiz, sesini çıkarmayacaksın" demişti. Tonguç ise ona: "Benim yanıtım bu kitapta yazılı" diyerek, Ağustos 1946'da yayımlanan 450 sayfalık *İlköğretim Kavramı* yapıtını verdi.[17]

"Tonguç bu kitabında ilköğretimle halk yönetimi arasındaki ilişkiyi tarihsel kökleriyle belirtmekte, ilköğretimsiz bir halk yönetimi düşünülemeyeceğini, halk avcılarının ortaya çıktığı o dönemde çığlık çığlığa söylemektedir. O daha seçimlerden önce ülkede yaşananlardan, Enstitülere olan temelsiz eleştirilerden edindiği izlenimlerle hemen başlamıştı bu yapıtını yazmaya. Bir eğitimci başka ne yapabilirdi. Çok partili dönemin acemi politikacılarının elinde en çok yara alan konu olmuştu ilköğretim seferberliği. Oy alma yolunda halka ilköğretimi kötüleyenlere şunları söylüyordu: 'Bilgisiz insanlar gerilikten ve uyuşukluktan kurtulmak istemiyor diye onların dünya görüşüne mi katılacağız?' diyordu. Enstitüler kurulalı beri yapılan eleştirilere bir yanıttı o yapıt... Birinci bölümünde ilköğretimin tarihsel köklerine değiniyor, Batıda ve bizde nasıl geliştiğini, neler yapıldığını ve yapılması gerektiğini, ilköğretim gören köylerin nasıl canlanmaya başladığını anlatıyordu. Bu bölümün başına İnönü'nün 1945 Mayıs'ında söylediği sözlerini koyarak konunun siyasal yanını güçlendirmişti. İnönü, 'İlköğretimi gerçekleştirmeyen bir ülkede ortaçağ yönetimi bütün varlığıyla sürer. Bilmeyenler, ekonomik ve siyasal kudret sahiplerinin elinde köle hayatı yaşar. Acıklı olan kendi düşkün hayatlarına karşı duygusuz kayıtsız kalırlar... İlköğretim davası insan olmak, millet olmak davasıdır' demişti"[18]

Sirer'in, ne Tonguç'un birikimlerine, ne de kendini bakan yapan İnönü'nün özlü sözlerine ve Enstitülerin ülkeye getirdiği yararlara aldırdığı vardı.

Kişiliğinden ve dünya görüşünden kaynaklanan bir kuşkuculukla, çok zararlı olduğunu düşündüğü bu kurumları, "milli" dediği görüşüne uydurup, bir varlık yaratmak, bundan kendine büyük başarı pay çıkarmaktı amacı. Bizim ülkemizde üst düzeylere gelen çoğu kişinin izlediği sağlıksız bir tutumdu bu. Türkiye bu nedenlerle çok kayıp veren bir ülkeydi.

"Birlikte çalışacağız" demesinde hiçbir zaman içtenlikli ve ciddi değildi. Köy Enstitülerinin düşünürü, planlayıcısı, yönetici, yönlendirici ve uygulamadan sorumlu kişisi ve eski bakan Yücel'in dava arkadaşı olan Tonguç'u yanında asla tutamazdı. Bir gün odasında onunla tartıştığına, o dışarı çıkarken arkasından, "Çoluk çocuğunla birlikte belinizi kıracağım" dediğine, Tonguç'un da "Kılımıza bile dokunamazsın" diye karşı koyduğuna, bakanın özel kalem müdürü hayretle tanık olmuş ve üzülmüştü.[19]

Bundan sonra Tonguç ve yardımcılarından Hamdi Keskin'in Talim Terbiye Kurulu'na, başyardımcısı Ferit Oğuz Bayır'ın önce bir büro işine, daha sonra Bolu'da bir kitaplığa atandığı görülüyor. Tonguç'un yerine Yüksek Kısım psikoloji öğretmeni ve Talim Terbiye Kurulu üyesi Yunus Kâzım Köni getiriliyor. Daha sonra Hasanoğlan'dan, Yüksek Köy Enstitüsü'nden başlanıyor budanmaya. Köni, daha bir kaç gün önce yöneticisi olan Hürrem Arman'a "Bandırma'da bir liseye göndereceğiz" diyor. Aile sorunu nedeniyle güçlükle Ankara'da ortaokul öğretmeni olarak kalabiliyor yüksek bölüm eğitimbaşı Arman. Sırayla başlıyor yöneticilerin, sonra öğretmenlerin değişmesi.

Böylece, parti programına uygun olarak, parti içindeki bürokrat kesimin onayıyla ve çalışmasıyla kurulup geliştirilen Köy Enstitülerinin, aynı partinin politikasında ve eğitim politikasında yaptığı dönüşle, yıkılıp bozulmasına başlanıyor.

Önce Yücel sonra Tonguç ve yakın arkadaşlarının görevden alınması, Enstitü çevresinde CHP'ye kuşkuyla bakılmasına yol açıyor doğal olarak. O yıllarda başka şeyler de oluyordu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ve başka kesimlerde birçok bilim ve kültür adamı aynı nedenlerle görevlerinden alınıyor, adları kötüye çıkarılıyordu. Çok partili rejim bir karışıklık yaratmıştı ülkede. CHP'nin tutumu karşısında Köy Enstitüsü öğretmen ve öğrencilerinden ve demokrat kesimden, adına güvenerek DP'yi daha solda ve halka daha yakın bir parti olarak görüp onlara oy verenler oluyordu. Öyle olaylar yaşanıyordu ki kimin ne olduğunu anlamak güçleşiyordu.

Sirer, Enstitülerle ilgili sözünü ettiği operasyonu (yıkımı), planlamaya başlamıştı. Ancak yapacaklarına gerekçeler ve yandaşlar da bulmalı, özellikle meclisin konuya yeniden dikkati çekilmeliydi. Bütçe görüşmelerinin bu işler için iyi bir fırsat olduğunu geçen yıldan biliyordu. O yıl bu denenmiş, Yücel'in başı yenmişti. Bu yıl bakan olarak çevresinin daha kalabalık olacağını biliyordu. Özellikle solculuk tehlikesinin tüm ülke için var olduğu, bu akımın Köy Enstitülerinde iyi bir ortam bulup yuvalandığı gibi "kaygı"lar hep gündemde tutuluyordu. Yücel ve Tonguç'a karşı kin besleyen eski Kızılçullu Müdürü Emin Soysal, Maraş bağımsız mlletvekili olarak meclise girmiş, daha önceden de tanışıp anlaştığı Bakan Sirer'le bu konuda iyi bir ikili oluşturmuştu. Soysal,

sık sık Hasanoğlan'a gidiyor, eski öğrencileriyle ilişkilerini kötüye kullanarak, Yüksek Köy Entitüsü'nün kapatılması için belge hazırlıyordu. Yalnız o değil elbet başkaları da vardı.

1947 bütçe müzakerelerinin yapıldığı 1946 sonunda toplanan Mecliste, sıra Milli Eğitim'e gelince, ilginç bir taktikle yükleniliyordu konuya. Emin Soysal, bakan olarak Sirer'e Enstitülerle ilgili soru yönelterek birçok sav öne sürüyor, "Bu konuda ne yaptınız?" diyor, ondan yanıt istiyordu. "Türk öğretmeninin başka işleri bırakıp, ne zaman yalnızca milli şuurun gelişmesine ağırlık vereceği, solculuk yuvası olan Yüksek Köy Enstitüsü'nün hâlâ niçin kapatılmadığı" gibi sorulardı bunlar. Köy Enstitülerinde dinsizliğin, ahlaksızlığın, solculuğun başını alıp gittiğini söylüyordu. Bu eleştiriler sırasında Emin Soysal, Yücel ve Tonguç'a o kadar olmayacak hücumlarda bulunuyordu ki kimi yandaşı milletvekileri bile kişilik haklarına saldırmaması konusunda onu uyarmak zorunda kalmıştı. Ama yeni Milli Eğitim Bakanı Sirer'in aradığı meclis ortamı yaratılmıştı. Böylece yapmak istedikleri oylanmasa da onaylanmış oluyordu.

Bundan sonra meclisi de arkasına alıp, bakanlıkta bir toplantı yaptığı, Enstitülerle ilgili meclis tartışmalarını onlara aktardığı, Köy Enstitülerinde yapmak istediğ yıkımı Bakanlık Merkez Örgütüne yaydığı görülüyor. Daha sonra tüm Enstitülerde soruşturma (tahkikat) açtırarak, yönetici ve öğretmenlerden başlayan operasyon işine girişiyor. Tonguç görevden ayrıldıktan sonra zaten hiçbir Enstitü müdürünün o ülkü arkadaşlığının ardından Enstitülerde kalmayı düşünmediği, onların sonradan yazdıkları anılardan da anlaşılıyor. Ancak hiçbiri gençliklerinin en güzel yıllarını verdikleri Enstitü davasından suçlanarak ya da, "mağdur" edilerek ayrılmayı hak etmemişti. Oysa bunların çeşitlisi geliyordu başlarına. Tüm Enstitülere hızla yayılmıştı müfettişler.

Öneğin, Bakanlık müfettişlerinden biri, zaman yitirmeden bir gün ansızın Arifiye Köy Enstitüsü'ne gidip, müdürün başına dikilmişti. Daha ilginç olanı aynı gün müdürün başka yere (İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci İşlerine) atama yazısı, yeni Genel Müdür Yunus Kâzım Köni imzasıyla çıkıp gelmişti. Balkır, büyük bir kırgınlık içinde anlatıyor anılarında:

Onu gönderip arkasından tahkikat (soruşturma) yapmayı planlamışlardı. Bir çöpü bile bulunmayan boş topraklar üstünde yarattığı, balıkhanesi, çiftliği, şeftali bahçeleriyle, birçok yapısı vb. kuruluşlarıyla, büyük bir işletmeye dönüştürdüğü Arifiye'den, öğrencilerinden, tasını tarağını toplaması için bir iki gün zaman bile vermeden, bir anda atıyorlardı onu. Üstelik arkasından müfettişin bir sürü suçlama göndereceğini biliyordu. Küçük el çantasını alıp İstasyona yöneldi kimse görmeden. Evini sonra gelip götürecekti. Ama gördü ki tüm Enstitü yığılmıştı oraya. İşin garip yanı, müfettiş de aralarındaydı. Balkır o kalabalığın karşısında var gücüyle kendini tuttu. Ama tren kalkıp onlar uzaklaştığında gözyaşlarını koyverdi.

Yeni görevine başlar başlamaz arkasından hemen geliyor müfettişin soruları. Böylece zanlı kişi olmasından yeni görev yerinin de haberi oluyor. Soruları görünce donup kalıyor. Sonra kendini toparlayarak, "Elbet böyle yapacaklar" diye düşünüyor. Bir kulp takmak için hazırlanan soruları üzüle üzüle ya-

nıtlıyor, "Gelecekte tarih bunların yaptığını başlarına çarpar" diye teselli buluyordu. Oysa müfettiş "tarih" filan dinlememiş, acayip suçlamalarda bulunmuştu. Ancak verdiği raporun ifadelere uymadığı anlaşılarak, tahkikatın 1953 yılına kadar sürdüğü görülüyor.[20]

Sadece yöneticiler değil, her Enstitüde öğretmenlerle, dahası kimi öğrencilerle ilgili soruşturmalar da başlatılmış, Ankara'da müfettiş kalmamıştı. O çalışkan ülkücü yönetici ve öğretmenler sudan nedenler uydurulup, görevden alınıyor, yerlerine fakülte ve yüksek okulları yeni bitirmiş, deneyimi olmayan elemanlar atanıyordu.

Bir yandan Enstitülereki tahkikatlar sürerken, asıl Yüksek Köy Enstitüsü'ne el atılması gerekiyordu onlara göre. 1946-1947 öğretim yılında oranın dirliği iyice bozulmuştu. Ankara'dan sık sık milletvekilleri vb. kişilerin gelip gitmesi, Bunların Mecliste Enstitüler için olumsuz şeyler söyleyen eski Kızılçullu müdürü Emin Soysal gibi kişiler olması, öğretmen ve öğrencilerden kimileriyle özel görüşmeleri, öğrenciler arasında ikilik çıkmasına neden oluyordu. Bir gün okulda iki grup arasında hırçınca tartışmalar oldu, iş kavgaya dönüştü. Eski psikoloji öğretmenimiz, yeni İlköğretim Genel Müdürü Yunus Kâzım Köni, öğrencileri yatıştırmak için gece okulda kaldı. Ama söyledikleriyle yatıştırma yerine daha çok sorun çıkmasına neden oldu. Öğrencileri bir salona toplayarak: "Bizim de bir görüşümüz var. Biz Nasyonalistiz" dedi. Yüksek kısım öğrencilerinin çoğunluğu sosyal ve siyasal kavramların bilimsel bilgilerini, açıklamalarını iyi biliyordu. Hayretle baktılar birbirlerine, "Eski öğretmenimize birden n'olmuş" gibilerden. Bir grup ona karşı koydu. "Siz olabilirsiniz ama biz değiliz" dediler. Eski öğretmenimiz Köni'nin buğday rengi yüzünden ter döküldü birden.

İkinci gün aynı saatte yeni Bakan Sirer'le gelip, aynı yerde (yapı kolu salonu) yeni bir toplantı daha yaptılar yüksek bölüm öğrencileriyle. Bakan, öğrencilere eski öğretmenlerini yanlış anladıklarını, onu kırdıklarını söyledi. "Aslında o bizi kırdı" diyenler oldu öğrencilerden. Bu kez Bakan çok kızdı. "Elbet Nasyonalistiz" diye yeniden pekiştirdi ve masaya yumruğunu vurarak sözlerini sürdürdü: "Her şeye rağmen sizi cerrahi ameliyeden geçirmeyeceğim. Hastalığınızı bunu yapmadan tedavi edeceğim" dedi. Bakanın sözlerini bir tehlike işareti olarak görenler homurdanmaya başladı. Toplantıdan sonra tartışmalar sürdü. Gene de bakanın ve eski öğretmenimizin bize okadar kıyacağını düşünmüyorduk belki. Ama o günden sonra Yüksek Bölümde ve Hasanoğlan orta kısmında her şey değişmeye başladı. Önce yöneticiler, eğitimbaşılar vb. öğretmenler gitti, yerlerine yenileri geldi. Kadro değişiyordu. Başka ilginç bir yenilik de her hafta ayrı bir kişinin konferansa gelmesiydi. Öğrenciler bunun milli duygularımızı pekiştirmek için olduğunu söyleyip biraz da hafife alırlardı. Bunlardan yalnızca Hamdullah Suphi Tanrıöver'i ve Fahrettim Kerim Gökay'ı anımsıyorum nedense. Halil Fikret Kanad da gelmeye başlamıştı sanıyorum.

"Tedavi"nin ne demeğe geldiğini, ders yılı sonunda okulu bitirince anladı bizim sınıf. Önceki atamalar uyum içinde, istekler ve gereksinmeler dikkate alınarak, eğitimbaşı ve Tonguç, her öğrenciyle görüşerek yapılırken, bizim ata-

malarımız kura çekilerek yapılıyordu. Ama böyle olması bizim için sorun değildi. Herkes zaten uzak illeri, Anadolu'yu istiyordu. Dahası, İstanbul'u, Ankara'yı istemek gülünç bile geliyordu. Atama listesini ve ad çekme torbasını elinde tutan eski öğretmenimiz genel müdür, buna şaşmıyordu. O bizi tanırdı. Kızlara biraz kolaylık sağlanmasını isteyen bile çıkmamıştı.

Ama asıl kıyıcı olan, o yıllarda yüksek öğrenim görmüş eğitim elemanı sayısı az olmasına karşın bizi ne Köy Enstitülerine, ne müfettişliğe atamamış olmalarıydı. Milli eğitim müdürlükleri emrine gezici başöğretmen olarak vererek büroda kâtiplik, mutemetlik gibi işlerde çalıştırdılar çoğumuzu. Birinci, ikinci sınıfları ve yeni alman öğrencileri branşlarına ve okulların alım isteğine göre Gazi Eğitim Enstitüsü, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Erkek Teknik ve Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okullarına gönderip, "Enstitülerin beyni ve kalbi olan" Yüksek Köy Enstitüsü'nü boşalttılar böylece. Bu onlar için en önce yapılacaklardan biriydi. Yerlerimize giderken buruktuk doğal olarak. Kurduğumuz onca düşler içimizde kalıyordu. Öğrenci ile karşılaştırmamak için ilkokula bile atamıyorlardı bizi.

Sirer'in müfettiş raporları hazırlatarak yaptığı yıkımı en iyi anlatan belgenin, "Yücel-Öner Davası" olarak bilinen davada, Öner'in savunmasında yer aldığı hayretle görülüyor. Öner, "eğer Yücel suçlu olmasaydı bunlar yapılmaz, Köy Enstitüleri böylesine yıkılmazdı" diyerek yapılanları müfettiş raporlarına dayanarak sıralıyordu (bu konu, "Yücel-Öner Davası" bölümünde yer alıyor). Bir yandan tahkikat başlatılıyor, sonucu beklemeye gerek kalmadan bir yandan yıkım sürüyordu.

Bunlardan biri Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenleri, özellikle Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlıların hepsini askere alarak, onların bir bölümünün, dahası en çalışkanlarının çavuş çıkarılması oldu. O yıllarda yedeksubaylık gençler için özenilen bir formasyondu. Köylü gençler için bunun önemi daha başkaydı. Babaları, dedeleri olan rütbesiz erler yüzyıllarca kuşaktan kuşağa savaşarak yurdu bugünlere getirmişlerdi. Artık "subay"lık sırası onlara da gelmişti. Gerek Enstitülü öğrenciler için, gerekse ana babaları için çok özenilen bir şeydi bu görev.

Yedeksubay Okuluna alınan Enstitü çıkışlılar, özellikle Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlılar orada çalışkanlıkları, yurtseverlikleri, disiplinleri ile iyi birer subay adayı olarak kendilerini kanıtlamışlardı. Kimileri okul birincisi olmuştu. Ama gene de bir bölümü okuldan er ve çavuş olarak çıkarılmış, dahası sakıncalı görülerek hep izlenmişlerdi. Yalnız yüksek kısımdan değil, öteki Enstitülerden de vardı çavuş çıkarılanlar. O günlerin gençleri için büyük bir darbeydi bu. Daha bir yıl önce devletin, hükümetin bel bağladığı, büyük işler yüklemeyi amaçladığı gençler birden sakıncalı olmuştu. Bunlar arasında Buğday Ağabey de vardı. Dahası o er olarak askerliğini yaparken, sanıyorum apandisit ameliyatında, karanlık bir şekilde ölmüştü (Mahmut Makal'ın anıları). Daha öğrencilikleri sırasında çoğu yazar ve ozan gençler olan bu enstitülülerin sonraki yıllardaki ürünlerinin, hep o tatsız günlerin izlerini taşıdığı görülüyor. O zaman durumlarını Tonguç'a, Yücel'e, dahası İnönü'ye kadar anlatmışlar, ancak, hiç-

bir etki sağlayamamışlardı. Çünkü onlar da benzer sorunlar içindeydi. Onlar da hepsi "rütbe indirimi"ne uğramıştı.

Öte yandan köylere atanan Enstitü çıkışlıların dirliği de bozulmuştu. Sürekli köyde kalacakları için başöğretmen yapılmış olanlardan bu görevler geri alınmış, yerlerine öğretmen okulu çıkışlılar atanmaya başlanmıştı. İş eğitiminden, üretimden, cayılmış, köy okulları eski ezberci eğitime başlatılmıştı. 1947'de çıkarılan 5117 ve 5129 sayılı yasalarla öğretmene toprak verilmesi yerine ücretleri artırılıyordu. Ayrıca 4274 sayılı yasa yürürlükte olmasına karşın, köylülerin okul yapımına katılma zorunluluğuna da son veriliyordu. Kuşkusuz bütün bunlar köylüye yönelik eğitim seferberliğini durdurmak demekti. Çünkü günün koşullarında o kadar öğretmene o ölçüde aylık vermek ve yalnız devlet parasıyla her köye aynı hızda okul yapmak olası değildi. Öğrencilerin okula devam zorunluluğu için kullanılan yaptırımlar askıya alınmış, özellikle kızların devamı serbest bırakılmıştı.

Enstitü çıkışlı öğretmenler için bıktırıcı ve üzücü olumsuzluklardan biri ve başta geleni, başlatılan solculuk tahkikatlarının, köylere kadar ulaşmış olmasıydı. Mahkemelerin, suçlamaların, ihbarların ardı arkası kesilmiyordu. Devletin öğretmeni "şamar oğlanı" olmuştu. Bu tür olayların çoğunun acı olduğu kadar gülünç yanları da vardı. Bunlardan tanığı olduğum biri şöyleydi:

1947'de Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirip Antalya emrine verilmiş, Milli Eğitim Müdürlüğü bürosunda çalışıyordum. Aynı günlerde atanan Gazi Eğitim çıkışlı bir müfettiş, çantasını kapıp köyleri denetlemeye çıkıyor, Enstitülü öğretmenleri kasıp kavuruyordu. Her gittiği yerden bir suçlamayla dönüyor, rapor ediyordu.

Bir gün, "Onu Allah bile elimden alamaz" diye gelmişti müdüre. Zabıt tutmuş, birilerine imzalatmıştı. Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi Recep Türköz'ün bir köy öğretmenine gönderdiği şiir kitabıydı belge. Kapağında orak-çekiç resmi, şiirlerde komünistlik propagandası varmış. Vali İl Meclisi'ni toplamış, içinden çıkamamışlar. Müdür yaşlı bir bürokrattı. "Ne yapacağımızı şaşırdık" dedi büroya gelip. Ona anlattım:

Kitaptan bende de vardı. Ankara'dan ayrılırken Ak-Ba Kitabevi'nden almıştık birkaç arkadaşla. Yanılmıyorsam Melih Cevdet Anday'ın *Adamın Biri* adında ince bir şiir kitabıydı. Kapağında Bedri Rahmi'nin siyah beyaz güzel bir ağaç deseni vardı. Gönderen Recep Türköz, Yüksek Köy Enstitüsündendi. Şairdi, Güzel şiirler yazardı. Küçük sınıfta olduğu için bana "abla" derdi; ben de ona "kardeş" Öğretmenlik stajını Aksu'da yapmıştı. Öğrenciler onu sevmişti. Kitap gönderdiği öğretmen onlardan biriydi. Müdür beni alıp götürdü valinin odasına. İçerdeki kalabalığı görünce şaşırdım. Emniyet müdürü, mal müdürü, il jandarma kumandanı, tanımadığım bir iki kişi daha vardı. Kara kara düşünüyorlar, valinin önündeki kitabın kapağına dikkatle bakıp ter dökü-yorlardı. Müfettiş kapı tarafında ayakta duruyordu. Vali sorularını sordu bana: "Bu kitabı biliyor musun, şu ağacın üstünde ne var? Bu şiir sözleri ne anlama geliyor, kitabı göndereni tanıyor musun?"

Onlara da anlattım müdüre söylediklerimi. Ağacın üstünde daire içine al-

dıkları yeri gösterdi yeniden. "Burada ne görüyorsun?" "Bakın efendim, o bir kuş" dedim. Vali hayretle ağzını açıp ötekilere baktı. "Bu doğru" dedi. Hepsi gözlerini açıp yeniden inceledi resmi. "Gerçekten bir kuş" dediler. Oysa ne kuş, ne de orak- çekiç vardı görünürde. Sonra içindeki şiirleri açtı. "Bunları anlat" dedi. Sanıyorum, aşk şiirleri filan, dedim. Vali gözlerini devirerek müfettişe sordu: "Bak, aynı kitap bayan öğretmende de varmış, ne diyorsun?" Müfettiş hiç ses çıkarmayınca, "Vur diyorlar öldürüyorsunuz, bize de temizlemek kalıyor" dedi. Jandarma kumandanı, yeniden eğildi kitabın üstüne. "Nasıl oldu da bunu anlamadık efendim, orak-çekiç filan değil, adamcağız ağacın tepesine kuş kondurmuş gerçekten" dedi. (Bu olay elbet en çarpıcı olan örnek değildi. Değinmemin nedeni ilginç bir raslantıdır. Bu çalışmamı yaparken postacı kocaman bir kitap paketi getirdi. Recep'tendi. İçinden birkaç kitap birden çıktı. Hepsi kendisinindi. "Kız Kardeşime, meslekdaşıma saygı ve sevgilerle" diye yazmıştı. 50. Yılında Köy Enstitüleri için yazdığı *Nisandaki Güneşler*'di biri. Ötekiler, *Güneşe Doğru* ve *Yeni Rubailer* adlı şiir kitaplarıydı. Hepsi güzeldi. Bir yurtseverin yüreğinden dökülen aydınlık düşün ve duygulardı. Okuldan sonra hiç görüşüp haberleşmemiştik. Baskılar nedeniyle soyadını değiştirip "Bulut" koyduğunu duymuştum. 27 Mayıs'tan sonra özlük haklarımız bir dereceye kadar geri verildiğinde, müfettiş ve milli eğitim müdürü olmuş, emekliye ayrılmıştı. Okuyup yazmayı, kitap gönderme alışkanlığını ve kardeşliğimizi elli yıl sonra da sürdürüyordu demek. "Karınca Kararınca" şiiri şöyle başlıyor:[21]

Toprağında yağmurla güneş gibiydik,
Ülkemiz, ülkemiz, seni ne kadar sevdik.
Biz köylerin, kırların çocuklarıydık,
Bir Mustafa Kemal'i, bir seni bildik.
Anamız, babamız, soyumuz gibi,
Ülkemiz, ülkemiz, seni ne kadar sevdik.)

Enstitülerde bu güzelliklerden, kitap kültür, sanat etkinliklerinden dönülüyor, minyatür biçime dönüşüyordu her şey. İş eğitimi, tarım ve teknik eğitim programdan çıkarılıyor. Örneğin, bir tarım öğretmeni ağaçları aşılama yöntemini tahtaya çizerek anlatmaya başlamıştı. Başka bir öğretmen onu kınayınca, "Sen onu git Talim Terbiye Dairesi'ne anlat" demişti.

Öncelikle yapılan değişiklerden biri, Enstitülerde kızlarla erkeklerin ayrı ve birbirinden uzak yapılara taşınması olmuş, bir arada yaşamaya yasaklar getirilmişti. 1950'den sonra kızların hepsinin bir Enstitüye toplandığı görülüyor. Bu değişme bundan sonra kız öğrenci alınmasını da önleyecekti doğal olarak.

Enstitülerin güzel gelenekleri ve ilkeleri bir bir yerinden sökülüp atılıyordu. Yeni yönetici ve öğretmenler, eleştiri günlerini, öğretmenlerin demokrat tavrını benimsemiyordu. Öğrenciye söz hakkı tanınmıyordu eskisi gibi. Kendileri sık sık öğüt ve söylev veriyorlar, öğrencileri önemseyip dinlemiyorlardı.

Daha önemli bir bozulma, değerlendirme sisteminde yapılmış, klasik not

alış verişine dönülmüştü. Öğrenciler öğretmeni birer not ağacı olarak görmeye başlamıştı. Not için çalışmak, not peşinde koşmak, ezberleme ve yazılı sözlü sınavlar amaç olmuş, daha ilk yıldan başlayarak birçok öğrenci sınıfta bırakılmıştı.

Sirer, yalnız Enstitüleri değil, eski bakan Yücel'in yaptığı her şeyi bozuyordu. Ne var ki bakanlığı iki yıl bile sürmemiş, 10 Haziran 1948'de yapılan hükümet değişikliğinde Başbakan Hasan Saka kabinesinde Milli Eğitim Bakanı olamamıştı. Ama o geçen süre içinde yapacağını yapmıştı. Kaldı ki yerine gelen Tahsin Banguoğlu ondan geri kalacak değildi. Banguoğlu'nun ilk yaptığı işlerden biri, Enstitülere öğrenci alımını azaltmak oldu. Çünkü köylerde üretici eğitimden dönülünce, o kadar öğretmenin aylığını vermek kolay değildi. Köy okulu yapımı durdurulmuş, köyler için olağanüstü eğitim önlemine son verilmişti.

Bu arada Tonguç için açılan soruşturmada çeşitli suçlamalarda bulunulmuş, devlet malını kötüye kullandığı gibi olmayacak şeyler uydurulmuştu. O, bunlar karşısında, gereken yasal direnmeyi soğukkanlılıkla yapıyordu. Ama asıl sorun onca sağlam bir örgütlenmenin, kurumlaşmış bir eğitimin gözlerinin önünde bozulmasıydı. Bunun için sabretmek zorunda kalmış, yazma yolunu seçmişti. Her zaman yaptığı gibi gündüzleri işine gidiyor, "gece herkes pastanelerde eğlenirken" o gene evde yazıp okuyordu. *Canlandırılacak Köy* kitabının ikinci baskısını yeni eklerle bu dönemde hazırladı. Burada köylerin nasıl canlanmaya başladığını belgelerle anlatarak suçlamaları bu yolla yanıtlıyordu. Bu onun yöntemiydi.

29 Nisan 1947'de Köy Enstitüleri için yeni bir yönetmelik hazırlandı. Buna göre öğrencilerin yönetime katılması, yetki ve sorumluluk alması sona erdirilmişti. Daha sonra 9 Mayıs 1947 genelgesi ile kız ve erkek öğrencilerin kaldığı yerler birbirinden ayrıldı. 20 Mayıs 1947 genelgesi ile de serbest okuma saatleri ve okuma işleri kısıtlandı. Bu genelgede yer alan, "öğrencilerin düzeyine uygun" şeklindeki açıklama ile klasiklerin okunmasına kısıtlama getirilmişti. Yücel döneminde Enstitülere gönderilen kitaplar, yeni bakanlıktan gelen listelere uygun olarak yırtılıp yok ediliyordu. 1948'de Enstitü öğretim programı değiştirildi. Köy okulu programı da buna uygun olarak düzenlendi. Yeni programlara göre artık köy ve kent programları arasında ayrım yoktu. Tonguç'un iş eğitimi ilke ve yöntemleri uygulamadan kaldırılmıştı. İş eğitimi olarak yalnızca temrin (alıştırma) yaptırılacaktı.[21] İlk eğitim şûrasından buyana tutucu bir tavır içinde olanlar, köyde eğitimle ilgili sağlıklı örgütlenmeyi, bir bir yok ediyorlardı. Onlar, Kemalizmin eğitim sistemini yıktıklarının ayrımında idiler.[22]

Daha sonra, 2 Nisan 1949'da Tonguç'un Atatürk Lisesi resim öğretmenliğine atandığı görülüyor. Banguoğlu onu buradan Kayseri Lisesi'ne gönderme yazısını hazırlatmışken, 1950 seçimleriyle hükümet değişince atamanın durduğu anlaşılıyor. Çünkü Banguoğlu kendi başının derdine bakmak zorunda kalmıştı. Ancak DP Bakanı Tevfik İleri'nin, Tonguç ve başkaları için yeni iyilikler düşüneceği doğaldı.

Yapay Bir Demokrasi (Denge Politikası)

> *"... Bir ülkede demokrasinin yerleşip kökleşmesinin birinci koşulu eğitim düzenini demokratlaştırmak, yeteneklere tüm eğitim yollarını açık tutmak, yurttaşlar arasında farklar yaratan seçkinci eğitim sistemine son vermek, okulları hak ve adalet ilkelerine göre örgütlemektir..."* [23]

İnönü'nün, 1946 Antalya konuşmasında "yaşamının iki önemli olayı" olarak vurguladığı "Köy Enstitüleri ve demokratik rejim", bugünlere serpilmiş olarak ulaşsaydı elbet coşkusu ve tanısı yerindeydi. Köy Enstitüleri 10 yıl daha sürse belki onun demokrasi dileği de sağlıklı gerçekleşebilirdi. Ama dileğine karşın böyle olmadı ne yazık.

Tek parti 22. yılını yaşıyordu. Ne var ki Köy Enstitülerinden başka toplumu etkileyecek elle tutulur atılamlar yapılmamış, başlananlar tamamlanmamıştı. Birçok atılım "komünistlik" damgasıyla engelleniyordu. Enstitülerin göze batan tek yenilik olması bu durumda bir şanssızlıktı nerdeyse. 8 Mayıs 1945'te Almanya'nın, 29 Eylül 1945 te Japonya'nın teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı bitmişti. Türkiye savaşa girmese de savaş kısıtlamalarından doğan yoksunlukların, ortaya çıkan düşün akımlarının yarattığı çalkantıların sonuçları tek parti CHP'nin başarısızlığı olarak görülüyordu.

Savaş sonuçlarının görüşülmesine İnönü de çağrılmıştı. Bu çağrı onun iki bloktan birine katılması içindi. Türkiye, ya komünist Rusya ya da kapitalist Batı yanlısı olmaya zorlanıyordu. Tepemizdeki kuzey komşumuzun düzeni ve ülkemizin doğu bölgesinde gözü olması, öteden beri Türkiye'nin Rusya'ya soğuk bakmasına neden oluyordu. Batı yanlısı olmak ise kapitalizmi benimsemek, çok partili rejime geçmek demekti.[24]

Böyle bir çağrı gelip çattığında Atatürk sağ olsaydı, "Bizim de bir ideolojimiz var. Biz Kemalistiz. Sizinle iyi ilişkiler içinde olacağız. Ama biz kendi programımızı uygulamaktayız. Beğendiğiniz bir eğitim sistemi geliştiriyoruz. Şimdi köyleri canlandırma, ilköğretimi yüzde yüze çıkarma; sanayiye, toprak reformuna geçme aşamasındayız. Gelişmemizi kendi gerçeklerimize uygun ve halkın bilinçli katılımıyla yapacağız. Kurduğumuz eğitim, yapmakta olduğumuz reformlar buna bizi zorlayacak. Eğitim gibi kimi temel sorunlarınızı siz de demokrasilerden önce gerçekleştirmeye başlamıştınız" vb. diyebilirdi. Kuzey komşumuza da "Doğu bölgemizden gözünüzü çekiniz. Bize gölge etmeyiniz. Biz birçok şeyi başka yoldan yapmaktayız. Bizim iş eğitimi sistemimiz, ulusal kültüre verdiğimiz önemle gelecekte sizi geçecek. İyi ilişkiler içinde olalım" demesi olasıydı.

Koşullar böylesine dayatırken İnönü bunu yapabilir miydi? "Bizim yolumuz çizilmiştir, kendi yolumuzda yürüyoruz, savaşa da girmedik, hiçbir blok-

ta yer almıyoruz" diyebilir miydi? Bunlar siyaset bilimcilerinin tartışacağı bir konu. Belki gönlündeki buydu. Ama ne içteki, ne dıştaki savaş sonrası güçlerine karşı bunu yapamamıştı. Rusların Doğu Anadolu'yla ilgili istekleri ve içerde sürekli komünizm korkusu, ister istemez onu öteki blok yanlısı yapmıştı. (Uğur Mumcu'nun 1990 17 Nisan konuşması.)

İnönü demokrasiyi seçiyordu. Bunu arkadaşlarına açtığında kimileri kaygılanmıştı. Türkiye, Kemalizmin gereklerini henüz yerine getirmiş değildi. Bunlar yapılınca, altyapı oluşunca demokrasi daha sağlıklı olarak tabandan fışkıracaktı. Bunun eğitim alanındaki tohumları Köy Enstitülerinde çimlenmeye, uç vermeye başlamıştı. İyi sonuç alınan bu eğitim politikası sürmeliydi. Sözü edilen toprak reformu vb. atılımlar yapılmalıydı. Bunlar yeni cumhuriyetin başta gelen hedefleriydi. Bu hedeflere ulaşmada sonuç almak için güçlü olmak gerekliydi. Ama dönemin tek partisi kendi içinde bile güçlü olamıyordu. İnönü için tek parti yönetimini sürdürmek güçleşiyordu. En iyi niyetli işlerin ve davranışların bile komünizmle suçlanması işini zorlaştırıyordu. Bu ortamda çok ilginç gelişmeler oluyor, ırkçılar Turancılar, her yeri yakıp yıkıyordu. Komünizme karşı olanlarla Kemalizme karşı olanlar bir noktada birleşiyordu. Demokrasiye geçerken Kemalist bürokratlara kıyım hazırlanıyordu. Bu aynı zamanda Köy Enstitülerinin sonu demekti.[25]

Bu olgu şunu gösteriyordu: CHP için, komünizm kadar, ırkçılık kadar önemli bir sorun kendi içinde vardı. Kurtuluş Savaşından beri Atatürk'e karşı olan, ama sinen bir görüşün temsilcileri onun yokluğunda güçlenerek kendini göstermeye başlamıştı. Savaş ekonomisiyle zenginleşmişlerdi. Bunlar, Anadolu eşrafı ve toprak ağalarının çıkarlarıyla bütünleşen bir görüşün temsilcileriydi.

Türkiye'de demokrasiye geçiş başladığında siyaset sahnesine çıkan savaş sonrası güçlerin, sınıfların, kendi çıkarları doğultusunda değişik beklentileri vardı. Oysa gerçek demokrasinin ülkenin ve toplumun her kesiminin çıkarlarını amaçlaması gerekirdi. CHP içinden bir grup ayrılarak, Celâl Bayar başkanlığında DP'yi kurmuştu. Başka küçük partiler de vardı. Ancak böyle bir ayrılmada, sınıfsal ya da ideolojik bir görünüm yoktu. Yeni partilerin eski partiden daha ilerde olması ya da parti içindeki sağ kesimin kopup partileşmesi gerekirken, DP sağ bir parti olmakla birlikte, CHP'nin içinde de bir sağ kesim çöreklenmişti. Onlar, parti içindeki, sağlıklı Kemalist kesime karşı CHP'yi ele geçirme, Köy Enstitüleri gibi halka yönelik hareketlere onay veren ilerici grubu dışlama girişimi içindeydiler.

Gerek yeni partiler, gerekse CHP'nin sağ kanadı, köylünün okumasına, uyanmasına temelde karşıydılar. Demokrasi denen yeni bir düzen kurulmuşsa da anlayış değişmiş değildi. Dahası çıkar anlayışı gittikçe önem kazanmaya başlamıştı. Köylünün uyanması komünizm sayılıyordu. Böyle düşünmek temelde Atatürk'ün köylüye çağdaş anlamda eğitim verme görüşüne karşı çıkmaktı. Eğitim görme gibi olumlu girişimleri, özellikle Köy Enstitülerini kötüleyerek, köy toplumunu besleyecek siyasal ve ekonomik bilinç kazandıracak kaynaktan yoksun kalınmasına neden oluyorlardı. Karşı partiler durmadan Atatürk'ün yeniliklerini ve toplumda uç veren yeni kurumlarını eleştiriyor,

özellikle Köy Enstitülerine bin bir kulp takıyorlardı. Oysa Enstitüler yeni kurumlarımız olarak halka ters düşmüyor, onlara yabancı gelmiyordu.

Yeni Demokrasi(!) ortamında, Köy Enstitülerini ve Atatürk devrimlerinin ele aldığı öteki gelişmeleri gözden düşürmek için solculuk, komünistlik suçlaması durmadan kullanılıyordu. Pusuda beklercesine bir kıyımla gidiliyordu konunun üstüne. Onlara göre önemli olan seçkinci eğitimdi. Çoğunluğa da sıra gelebilirdi ilerde. Acelesi yoktu. Şimdi demokrasi zamanıydı. Herkes eğitim görürse işleri kim yapacaktı.

Sözde demokrasinin gelmekte olduğu günlerde ülkenin politik, ideolojik ve eğitim tartışmaları böyleydi. Türkiye, yapay bir demokrasiye sapmak zorunda kalmış, bu tarihi olayın sevabını, günahını İnönü yüklenmişti.

Ülkeye bu yeni dönemin gelmesiyle ilginç olaylar yaşanmış, demokrasiyi besleyip büyütecek olan Atatürkçü kuruluşların yıkılması, örselenmesi sözde demokratları sevindirmişti. Konuya eğitim ya da siyaset açısından bakıldığında, sağlıklı bir demokraside ilerici hareketler durdurulmak yerine, önü açılırdı. Çünkü demokrasiyi besleyecek olan bu hareketlerdi.

Böylesine sakat bir gidişin en büyük faturası eğitime, Köy Enstitülerine, dolayısıyla köylüye çıkarılmıştı ne yazık. Osmanlı din düzeninin etkilerinden, feodal alışkanlıklarından tam kurtulumamış bir toplum, kendi aydınlarının kurduğu demokratik eğitimi yıkıp, onun yerine, sözde demokrasi getiriyordu. Oysa batı demokrasilerine baktığımızda, demokrasiyi ayakta tutacak olan eğitim gibi kimi temel kurumlar ve kuruluşların topluma kök salmış olması, demokrasinin sağlam doğmasına ve sağlıklı gelişmesine yol açıyordu. Çağdaşlığın birincil öğesi insan olduğuna göre, onların iyi bir eğitimden geçmesi demokrasinin temel sorunuydu.

Ama dönemin Türkiye'sinde tozdan dumandan ferman okunmuyor, demokrasinin anlamı, durumu ele geçirenlerin istediğini yapabilmesi anlamına geliyordu. Din bilmeyen bir dinci grupla, politika bilmeyen bir politikacı grup türemişti. Politikanın ve dinin insanların mutluluğu için bir araç olduğu unutulup, kendilerine çıkar sağlamak için meslek durumuna getirilmişti. Eğitim ülkenin önemli sorunu olmaktan çıkarılıp, yerine dinsel eğitim geçiriliyordu. Acemi politikacılar, ülkenin bağrında filizlenmekte olan gerçek demokratik hareketleri acımasızca örselediler. Dağ kanunlarına baş vurdular. Öyle bir demokrasiydi ki kendini gökten indiren İnönü'nün bile, Topkapı'da ve Uşak'ta yolu kesilerek taşa tutulacaktı.

Oysa Enstitü planlaması sürseydi, köylünün yüzde yüzü, bilinçlendirici bir eğitimden geçmiş olacağından, Enstitülerin orta ve yüksek bölümünü bitirenler arasından ve onların yetiştirdiği kesimden yeni köylü liderler, politikacılar, yöneticiler işin içine girecekler, partiyi, gerçek demokrasiyi halk kuracak, İnönü'yü ve partisini belki gerilerde koyacaktı. Ama onun başına taş atmayacaklar, soluna geçerek, soylu bir davranışla, "Demokrasi sizin eserinizdir, bize yer açın" diyeceklerdi belki. Eğitim kurumlarını kapatmak şöyle dursun, Enstitüler demokrasinin beşiği olacak, bölgelerde birer kültür ve eğitim merkezi olarak belki üniversiteye dönüşerek, her bölge kendi sorununu çoktan çözüm-

leyecek, ülkenin ekonomik, siyasal ve kültürel yüzü çok başka olacaktı. İnönü geçten geç "Biz ortanın solundayız" dediğinde ise, çok geç olmuştu.

Eskiye Dönüş

> *"Biraz önce radyodan şu haberi duydum: Ankara'da bulunan Alman Başbakanı pazar günü Hasanoğlan Enstitüsü'nü ziyaret edecekmiş... Hani bu kurumlar kötüydü, hani bunlar öğretmen okuluna çevrilmişti... Demek Enstitüler Avrupalılar için makbul, onları yaratanlar için mikrop yuvası... Vay demokrasi vay..."19.3.1954*[26]

Tonguç o günlerde derinden üzgündür doğal olarak. Ama derdi kişisel değildir. Gündeminde hep eğitim, hep ilköğretim davası vardır gene. Bunları yakınındaki, uzaktaki dostlarıyla tartışıp yazıştığı, mektuplara döktüğü görülür:

"Mektubunda birkaç kez Atatürk'ü anmışsın. Adam, gerçekten önemli noktaları görerek neşteri vurmak istemiş. Ama ülküdaşlarını yaratamadığı için eserlerinin çoğu kökleşmedi. Devrimlerin böyle sonuçlanmasında hepimizin günahı olsa gerek. Çünkü vatan hepimizin vatanı idi. Kurbanlarını veremedik. Aydınlar çulsuzluklarını pek çabuk unutup, han hamam, apartman, arsa peşine düşerek birer demagog oldular" diye yazıyor bir dostuna.[27]

"Devrimin kendi insanını yaratması", en çok üstünde durduğu konulardan biriydi Tonguç'un. Çabaları buna katkı içindi. İlköğretim bir an önce gerçekleşsin, insanlar bilinçlensin, devrimler benimsensin diye didinmesi bundandı. "Cumhuriyet yeni insanını yetiştirmezse, eskiye dönmek isteyenler, fırsatçılar, yan çizenler, devrimlerin gerilemesine neden olacaklar" diye kaygılıydı baştan beri. Bunu *Canlandırılacak Köy* kitabının ikinci baskısında şöyle dile getiriyordu:

"Havayı uygun bulan bir bölüm yarı aydın, Kemalistlerin kafasını çelerek, bakanlık koltuğuna kadar çıkabiliyordu. İdeoloji ve anlayışlarıyla onlardan ayrılan, onların getirdiği yeni anlayışı benimsemeyen, ama bunu açığa vurmamaya özen gösteren maskeli kurnaz tipler yetkileri ele alınca işlerin rengi değişiyordu. Önemli işler, cumhuriyete inanmayanların eline asla kalmamalıydı."(s.16) Bu nedenle, Cumhuriyet yeni insanını yetiştirmek zorundaydı.

Gidiş, onun bu kaygısında haklı olduğunu göstermişti. Cumhuriyet yeni insanını yetiştirmeli diye çırpınmasının nedeni buydu. Bulanık sularda bocalar gibi bir bilinçsizlik içindeki halk, CHP'den kopan toprak ağalarının, Anadolu eşrafı ve din gericilerinin kurduğu Demokrat Parti'yi kendi elleriyle, oylarıyla iktidara getirmişti.

CHP kökünü, programını Kemalist ilkelerden alan bir parti olmasına kar-

şın, gerek tek parti döneminin olumsuzlukları, gerek İkinci Dünya Savaşı sonrasının getirdiği sorunlar nedeniyle istenmeyen parti olarak görülüyordu. Bunda, kendi içinde eskiye özenenlerin payı büyüktü.

Konuya Köy Enstitülerinin kapatılması ve eskiye dönülmesi yönünden bakıldığında, bir durumu görmemek olası değildi. "Eskiye dönüş" olarak, Enstitü öncesi değerler ve alışkanlıklar bile değil, Kemalist ilkelerden cayılmayı ve Osmanlı alışkanlıklarını içeren bir "eskiye dönüş"tü ufukta görünen.

Atütürk ilkelerine karşı olan kesimin, bu ilkelerin yaşama geçirilmesini planlanlayan, yeni insanı yetiştirmeye yönelik olan Enstitü sistemine karşı olacağı doğaldı. Gerek CHP sağ kanadının, gerekse DP ve öteki tutucu partilerin yaptığı buydu. Bu kesim iktidarda ve muhalefette iken, Atatürk ilkelerinin halka ulaşmakta olan yanlarını hep kötülemişler, bunları talan edip, en eskiye dönmeye kapı açmışlardı. Enstitülerden dönmek, onları çökertmek elbet kolay olmayacaktı. Buna ortam hazırlayacak politikayı adım adım izleyip, akla gelmedik yollarla bu kurumları gözden düşürme yolları arayıp buluyorlardı.

Bir yere orak-çekiç çizip, "Bunu Enstitü çıkışlı öğretmen yaptı" diyorlardı. Bir yerde bayrağı yırtıp, "Bunu Enstitü öğrencileri yaptı" diye ihbar ediyorlardı. Öğrencilere iş yaptıran Enstitü çıkışlı öğretmen için suç duyurusunda bulunup müfettiş çağırıyorlardı. Kırmızı gömlek giyen öğretmen komünistlikle suçlanıyordu. Dersini bırakıp camiye giden öğretmen makbul oluyor, görevinin başında kalıp namazını geçirene dinsiz deniyordu. Ülkenin gözbebeği olması gereken nice çalışkan ve becerikli öğretmen, acemi kasaba politikacılarının boy hedefi oluyordu. Okudukları kitaplar, yazdıkları öyküler suç sayılıyordu.

Yapay bir demokrasinin ülkeye armağanı olan DP, Atatürk'ün köylüye armağanı olan Köy Enstitülerini, İnönü'nün varlığına karşın yok etmeye, eskiye dönmeye kararlıydı. Onlar iktidara bu kurumları kötüleyerek gelmişlerdi. İktidarda kalmak için de onları yıkıyorlar, yok ediyorlardı. Halkın bilinçsizliğini kötüye kullanarak nüfusun yüzde seksenine sağlanan fırsatı ellerinden alıyorlardı.

Oysa eğer doğru politika yapabilselerdi, belki CHP'nin iktidarda kalmak için elindeki fırsat da Köy Enstitülerinin varlığı olabilirdi. Eğer parti içi ihaneti olmasa, eğer Kemalist kesim akıllı ve örgütlü davranabilseydi, Enstitüleri somut iyi örnek olarak gösterebilselerdi; köylüye, halka aydınlara anlatabilselerdi belki ülkenin bindiği dalın kesilmesi önlenebilirdi. Ama bu yapılamıyor, dayanaksız karalamalar için ödün üstüne ödün veriliyor. Bu nedenle DP iktidara geldiğinde, Enstitüleri kapatırken hiçbir güçlükle karşılaşmıyor. Çünkü CHP başlamıştı yıkıma. Yalnızca yasaları, politikayı sona erdirmek kalmıştı onlara.

İnönü, demokrasiye geçerken öne sürdüğü, "Köy Enstitüleri politikasından cayılmaması" koşulunu ne CHP içindeki tutuculara ne de Bayar'a dinletebilmişti.

Oysa aynı yıllarda İkinci Dünya Savaşının ardından Avrupa ülkeleri yeniden bayındırlaşmada, endüstrilerini toparlamada, kültürel çöküntüyü canlandırmada en başta eğitim politikalarına ileriye dönük yön vermekle başlamış

lardı.[28] Ama savaş görmemiş Türkiye, planlı olarak kendi yarattığı aynı amaçlı ve Avrupalının, Amerikalının hayran kaldığı Enstitü politikasından cayıyordu.

1950'de iktidar olan DP'nin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri aynı CHP'nin Sirer'i gibi kendini bir yere oturtamamış tutarsız bir politikacıydı. 1944 yılında Samsun bayındırlık müdürü iken Ladik Akpınar Köy Enstitüsü'nü gördüğünde, Samsun Halkevi'nce çıkarılan *19 Mayıs* dergisinin 66. sayısında şunları yazmış biriydi: "Evet, tesadüfen görmemiş olanların bilmeleri ve tasavvur etmelerine imkân olmayacak yepyeni bir gençliğin, yepyeni bir neslin Köy Enstitülerinde yaratılmakta olduğunu gurur duyarak, zevk alarak gördük. Dileğimiz, Türkiye için çok yararlı olan Köy Enstitüleri davasının başarılı olması ve gerçekleşmesidir. Bu güzel, bu hayat dolu, istikbalimiz için çok ümit verici Enstitüden ayrılırken şöyle düşündüm: Şehirlerin kasvetli, bozucu, insanı bedbin edici havasından bunalanlar buraya uğramalıdırlar. Burası hasta dimağ ve ruhlar için bir şifa kaynağı olacaktır."[29]

Ama DP bakanı olarak göreve başlar başlamaz ilk işi, Sirer'in, Banguoğlu'nun kaldığı yerden başlayarak Enstitülerin yıkım işini sürdürmek oluyor. O da önce mecliste başlıyor çevre oluşturmaya. 19 Kasım 1951 günlü TBMM'nin kapalı oturumunda konuşan İleri, Tonguç'a ve Enstitülere ağır saldırılarda bulunuyor. Sanki iki ayrı partinin bakanı değillermiş gibi eski CHP bakanı Sirer'le işbirliği yapıyor mecliste. Kendi yapacağı yıkımı önceden hafifletmiş olduğu için ona teşekkür ediyor. Bu kurumları hastalıklı ve mikroplu olarak devraldıklarını söylüyor. Tonguç'un hâlâ İnönü tarafından "kayırıldığını" ima ediyor. Bu nedenle Sirer'in yapmak istediklerini yapamadığını söylüyor. Onun ancak Talim Terbiye Dairesi'ne ve daha sonra Atatürk Lisesi resim öğretmenliğine atanabildiğini anlatıyor. "Hakkı Tonguç, değil ilk tedrisat umum müdürü, değil Atatürk Lisesi öğretmeni, Türk çocuğunun karşısına çıkamayacak kadar bu memlekete hıyanet etmiş bir adam olması sıfatıyla onun oradan tutulup atılması şükürler olsun bize nasip olmuştur" diyor. "Bravo" sesleri geliyor meclisten. Tonguç, birçok suçlamalarla onun tarafından danıştaya verilmiş, bakanlık emrine alınmıştır. Ancak 30 Eylül 1950 günlü savunması sonucunda cezalandırılmasını isteyen Tevfik İleri'nin başvurusunu geri çeviriyor Danıştay. Ama 1954'e kadar bakanlık emrini kaldırmayacaktır.

Tevfik İleri de meclisten sonra bakanlıkta "büyük bir toplantı" yapıyor Sirer'in yaptığı gibi. Bu toplantıda ilk olarak kız öğrencilerin ayrı bir öğretmen okulunda toplanması kararı alınıyor. 21 Köy Enstitülerindeki kızların tümü Trabzon Beşikdüzü ve İzmir kızılçullu'ya gönderiliyor. Oradaki erkekler de başka Enstitülere. Daha önce Sirer, her Enstitüde kızları ayrı bölümlere toplamış, karma eğitime kafes çekmişti. İleri'nin yapıtığı ise köy kadınlarının, kızlarının eğitimi ve eğitimde demokratikleşme yönünden son derece kıyıcı bir karardı. O yıllarda iller arasında ulaşım bugünkü gibi değildi. Kızları başka illere eğitim için gönderebilmek köylüler için kolay göze alınamayacak bir şeydi. Oysa kendi il ve ilçe bölgelerindeki Enstitüye kolayca gidebiliyorlardı. Enstitüler kendi çevrelerinde kızları eğitime özendirici bir tutum içinde oluyordu. Onlar için böyle yapmak büyük bir fırsat ve olanaktı. Bundan cayılmakla köy

kızlarının eğitimine büyük bir darbe indirilmiş oluyordu. Tonguç bunları duyduğunda kahroluyor, "Tarih bunları affetmez" diyordu. İlk yıllarda Enstitü müdürlerini de yanına alıp, kız öğrenci bulmak için çevre köylerde dolaşarak, kızları ve ana balarını özendirmek için gösterdikleri içtenlikli çabayı ve heyecanı düşünüyordu. Geleneklerin ağır bastığı Türkiye'de kızların uzak illere öğrenime gönderilmesi o günün köylüleri için maddi manevi yönden kolay değildi. İlk yıllarda yakınlarındaki Enstitülere bile kolay gelememişti kızlar.

İkincisi, "köye yarayışlı eleman yetiştirme" ilkesi yürürlükten kaldırılarak, her yıl alınan öğrenci sayısının azaltılması yoluna gidilmişti. Böylece klasik öğretmen yetiştirmeye dönülürken köy çocuklarının ileri öğrenim olanağı kısıtlanmış oluyordu. Öte yandan Enstitülerde öğretmenle birlikte hızla sağlıkçı, ebe, tarımcı yetiştirme tasarısı sona erdirilmişti. Eğitmen yetiştirme ve çalıştırma işine son verilmişti. Öğrenci devamını sağlamak için alınan önlemler kaldırılmış, özellikle kızların okula gidip gitmemesi serbest bırakılmıştı.

1952 yılında ise bu kurumların adı değiştirilerek, "köy" ve "Enstitü" sözcüklerinin kaldırılması sağlanmıştı. 1939'da Birinci Eğitim Şûrası sırasında dönemin genç CHP Bakanı Yücel'in temelini attığı Köy Enstitüleri politikası, 1946'da Sirer tarafından bozulmuş, 1952'de DP'nin bakanı Tevfik İleri'nin topladığı şûrada ise resmen her şeyiyle sona erdirilmişti. Yapılanlar yalnız öğretmen yetiştirmede birkaç değişiklik değil, Atatürk'ün önerdiği, "eli silah kadar makine tutmaya da yaraşır" dediği Türk halkını, toprağı modern araçlarla ve bilgilerle verime durdurmasını bilen, fabrikada sağlam iş yapan, siyasette kimi seçeceğini bilerek ağırlığını koyan yeni insanlar olarak yetiştirme politikasından cayılıyordu.

Tonguç olanları görüp duyduğunda içi kanarcasına acı çekiyordu. Kısıtlı olanaklarına karşın, savaş sonrası Avrupa'sında uygulanan eğitimi görmek için yeniden "Hollanda, Almanya Fransa, İsviçre, Avusturya ve İtalya'da köyleri, özellikle köy okullarını" dolaşıyor. Oralarda savaştan hemen sonra köylerin nasıl cennete çevrildiğini görünce kendi davasına inancı artıyor. Nüfusunun çoğunluğu köylerde yaşayan ülkelerin ne yapıp edip köyleri uygarlığın nimetlerinden yararlandırmak, bunun eğitimini vermek gerektiğini acılar içinde yeniden düşlüyor. Köy kaynağından taze kan fışkırmayınca ne fabrikadan, ne barajlardan iyi sonuçlar alınabileceğini yeniden düşünüyor. Fabrikaların, ticarethanelerin, otellerin okulların iyi işleyebilmesi için aydınlanmış insana gereksinim olduğun yeniden inanıyor. Onun "modern anlamlı ilköğretim davası bu amacı güdüyordu. Bunu anlamayanlar ya da kasıtlı olarak anlamak istemeyenler, Enstitü davasını sona erdiriyordu."[30]

Elbet her iktidar, her parti kendine uygun bir eğitim politikası izleyecekti. Ama o politika, en azından ülkenin çıkarlarına halkın gereksinimi olan yeni eğitime ters düşmemeliydi. Hele demokrasiye hiç ters düşmemeliydi. Enstitülerden cayılmakla, sıradan değişiklikler değil, en başta eğitimde fırsat ve olanak eşitliği alt üst edilmişti. Türkiye'nin bir daha kolay ele geçiremeyeceği bir fırsat, bir örgütlenme yerle bir ediliyordu. Osmanlı döneminde ve Enstitüler öncesinde olmayan köylüye yönelik fırsat eşitliği, Enstitülerin getirdiği planlı

bir örgütlenme, dahası yerli, özgün bir ulusal eğitim yok edilerek halkın aydınlamasına kıyılıyordu.

Enstitüden yetişen ülkücü öğretmenlerin, sağlıkçı ebe ve tarımcıların köyü canlandırma eylemi sevinçle izlenmişti. Eğer bu fırsat yok edilmeseydi, bugün toplumda, doğudaki, batıdaki, kentteki köydeki kültür ve eğitim çok ayrı bir farklılık göstermeyecek, nüfus bu kadar artmayacak, kente göçler bu kadar acemice, cahil ve uygarlıktan nasibini almamış olmayacaktı. Köyler canlanmaya başlayınca eğitim, sağlık gibi hizmetler yanlarına götürüldüğü için kentlere koşulmayacak, onlar kendi oturdukları yerleri kente çevireceklerdi. Dahası, doğu Anadolumuz bugünkü durumda olmayacaktı.

Değişen politika, ikinci önemli yıkımı nitelikte yapıyordu. Enstitü sisteminin iş yöntemini, üretime dönük yanını iyice hançerliyordu. Eğitimin niteliğini yükselten, tarıma, tekniğe, üretime dönük, güzel sanatlara dönük amaç ve anlam yok ediliyordu. Oysa Enstitülerde gelişen uygulama, yalnız köyler için değil, giderek çok yönlü bir eğitim olarak tüm ülkenin ilk öğretimini kapsayacaktı. Bunun yerine ezberci eğitime dönülmesinin ülkemize verdiği zarar büyüktü ne yazık. Eğitim bu yolla bulduğu kendi giderini karşılama olanağını kaybediyordu. Küçük bir şey için devlete el açma yerine nerdeyse tüm giderini karşılayacak duruma gelmiş bir eğitim temelden yıkılıyordu. Yalnızca bu değil, tüm yurttaşların da kendi giderlerini karşılayacak bir eğitimden geçmesi sağlanıyordu. Tembel, iş bilmez, işsiz, mesleksiz insanlar yerine, çalışkan üretken, kendi işini beceren, kesinlikle bir mesleği olanların ve mesleğinin "erbabı" olanların ülkesi olacaktı Türkiye.

Bu kurumlar sürseydi, tüm ülkenin insanları, eli kolu kafası birlikte çalışan, tekniğe, makineye bakmasını, kullanmasını bilen, güzel sanatlardan anlayan sağlıklı yurttaşlar yetiştiren bir eğitimden geçmiş olacaktı. Böylesine eğitim görmüş bir toplumda, depremlerde tüm yapılar yıkılmayacak, trafik kazaları başını alıp gitmeyecekti. Fabrikalarda çürük mal üretilmeyecekti. Yeşillerin, ormanların kökü kazınmayacak, ülke yeşile, ormana kesecekti. Tonguç bunlar için yanıyor, arkadaşlarına yazıyor, anlatıyordu. Eğitimin niteliğinden dönmek yalnızca bir iş yönteminden dönmek değil tüm bunlardan dönmekti.

Geri getirilen ezberci eğitim, Enstitülerin demokratik yapısını ve oradaki havayı, Enstitünün kendi içindeki, çevre içindeki insan ilişkilerini de bozmuştu doğal olarak. Örneğin, öğretmen ve öğrencinin birlikte çalışması, birlikte iş ve ders yapması yerine öğretmen merkezli tutumun geri gelmesi ile öğrenci yeniden piyon durumuna geçmişti. Bunların yanında yeme içme, birlikte dinlenme birlikte eğlenme gibi alışkanlıklar bozulmuş, çevre ilişkileri kısıtlanmış, köylülerin, öğrenci ana babalarının, değil Enstitüde yatılı kalabilmeleri, saatle kalmaları bile sorun olmuştu. Bir saatlik görüşmeler kayıtlara geçer olmuştu.

Öğrencilerin kitleler halinde sınıfta bırakılması, tüm değerlendirmenin yalnızca yazılı kâğıda göre yapılması ve ezberci eğitim sınavına geçilmesi daha Sirer döneminde başlamıştı. Atanan yeni öğretmenlerin eline verilen not defterleri öğrenciye kıymak için kullanılıyordu.

Başka bir konu ise okul yapımı imecesine getirilen dönüştü. Köylünün ilk

anlardaki tepkileri aşağı yukarı kaybolmuş, halkın kendi köyüne okul yapılması, öğretmen verilmesi için yarışa girdiği, hiç güçlük çıkarmadan 4274 sayılı yasanın getirdiği imece zorunluluğu kaldırılmıştı. Halka, "Artık okul yapımı yükünden kurtuldunuz, parası olunca devlet yapacak" denmişti. Böylece onların oylarını almışlardı. Oysa o devletin hiçbir zaman yoksulun okulunu yapmaya parası olmamıştı, olmayacaktı. Böyle olduğu için Tonguç, 1935 muhtırasında köylünün okul yapımına katılımını isterken, bunun kentlerde de uygulanması için ipucu getirmişti. "Kentliler nasıl camilerini yapıyorsa, kendi çocukları için modern okul yapımına katılmaları için örgütlenmeleri sağlanmalı" diyordu. Halkın cami yapma geleneğinden yararlanılarak, yapılacak örgütlenme ile onların modern okullarını da bu yolla yapılabileceğini önermiş, devletin buna öncülük etmesini istemişti.

Eğer Enstitü politikası sürseydi, Türkiye'de bugün eğitimin ekonomik kaynağı diye bir sorun olmayacağı, bölgelerdeki o büyük işletmeler kendi giderini sağlayacağı gibi, köyler, okullarının giderini, yapımını, mimarisini kendi olanakları ile sağlayacak, belki modern köy evlerinin yapımına sıra gelecekti. Gittikçe büyüyeceği, yeni gelişmelere, yatırımlara gideceği belliydi.

Enstitülerin ve Enstitü çıkışlıların ülke yararına verdiği güzel örnekler bir kesimi rahatsız etmiş, elbirliği ile bu kurumların hakkından gelme yolu tutulmuştu. Örneğin, Eskişehir milletvekili Emin Sazak'ın çifçisinin oğlu olan Talip Apaydın gerçek bir aydın kişi olarak yetişmiş, toprak sorununun, bilimini, sosyolojisini öğreninip, bu konuda yazılar, romanlar yazarak toprak ağalarının karşısına çıkmıştı. Bunlar çoğalınca, o toprak ağaları bir daha meclise nasıl gireceklerdi?

Gerek nicelik, gerekse nitelikte Enstitü sisteminden cayılması ve eskiye dönüş olarak getirilenler, Enstitü öncesinin Atatürkçü arayışları da değil, 1924 öncesine özlem olduğu söylenebilir. Bu dönüşe bakıldığında aynı Osmanlı döneminde olduğu gibi, bir yandan din eğitimine, bir yandan yabancı dilde eğitime, öte yandan işe el sürmeyen sözde laik ezberci eğitim olarak üç başlı bir eğitime doğru gidildiği görüldü. Belki bunu yapanların bir bölümü de ayrımında değillerdi ne yaptıklarının. Ama seçkinci eğitime yeşil ışık yakılınca arkası geliyordu. Robert Lisesi, kendilerine başvuranlarla başa çıkılamadığını bildirerek, aynı kendi okulları gibi yabancı dilde eğitim yapan Türk okulları açmalarını önermişti bakanlığa. İngilizce eğitim yapan resmi okullar böyle açılmaya başlıyor, araştırmaya gerek görülmeden (1955).

1950'den sonra "Marshal Yardımı"nın gelişiyle ülkemizde ilginç gelişmeler oluyor. Örneğin, bu yardımla eski Amerikan arabaları, traktörleri ya da bunları satın alacak krediler ülkeye girdiği halde, genel eğitim içinde tekniğe, motora makineye önemle yer veren Köy Enstitülerinden cayılmasını kimse kolay açıklayamaz sanıyorum. 12 kadar eğitim projesi de vardır Amerikan yardım paketleri arasında. Ama bunlar yiyecek paketlerinde olduğu gibi kendi kullanmayıp attıkları ve bizim bünyemize uymayan projelerdir.

Bunlardan biri Hasanoğlan için düzenlenen "ATABİRÇA"; Üstelik baş harfleri Atatürk'ün adını taşıyormuş. İçinde yuvası, uygulama okulu, sağlık ko-

lu, yüksek bölümü de bulunan Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nü yıkıp, yerine koydukları ve ilk uygulamayı orada başlatmak istedikleri yeni "öğretmen yetiştirme projesi"ymiş. Aslında bizim gerçeklerimize uygun hiçbir yenilik taşımayan bu projenin Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün yerini alması, konuya nasıl yaklaşıldığını gösteren ibret verici bir örnekti. Bu projenin peşinden birçok Amerikalı bize gelmişti. Program geliştirme çalışmaları adı altında bir sürü çalışma düzenlenmişti. Ayrıca bizimkilerden de birçok insan bu amaçla Amerika'ya gönderilmişti.

Daha ilginç olan aynı yıllarda Avrupa, Köy Enstitülerini çok ilginç bularak bizim gibi ülkelere öneriyor, kurucusu Tonguç'a başvurular oluyordu. Türkiye'den bu konuda eleman isteniyordu. Oysa Türkiye'de bu işin gerçek elemanları çoktan kızağa çekilmişler, görevden alınmışlardı. Tonguç'un yazdığı 10 Ekim 1954 tarihli metupta böyle bir örnek yer alıyor:

" Mektubunu almadan bir gün önce, 'Hindistan Planlama Nazırı' unvanını taşıyan pek kültürlü bir zatla uzun uzadıya görüşmüş, derin düşüncelere dalmıştım. Konuşabilecek bir arkadaş arayıp duruyordum... Adamcağız Avrupa'da (İsviçre sanıyorum) bir kongreye katılmış. Orada bizim Köy Enstitülerini incelemiş olan bir yabancı profesör, ona bu kurumları görmesini tavsiye ederek, 'Türkiye'de planlı iş olarak böyle bir hareket oldu. Onların bilhassa kuruluş yıllarını inceleyin' demiş. O da Hasanoğlan'ı gördükten sonra beni arayıp buldu" diye anlatıyor.[31]

Konumuz yönünden daha üzücü olan, köy Enstitülerinin kapatılmasıyla yerine halka gidecek, halk çocuklarını, köylüyü kapsamına alacak eğitim olarak, imam-hatip okullarının, kuran kurslarının açılması, halkın buna özendirilmesiydi. Dünyanın en büyük sorumluluğu ya da günahı, eğitim olanağına kavuşmamış çocukları bu olanağa kavuşturuyoruz diyerek, onlar için yaşamsal önemde olmayan, kendi kendilerine de becerebilecekleri hedeflere yöneltmekti. Dönemin yönetimleri, Atatürk'ün dayatmasıyla, Türk köylüsünün eline geçen çağdaş eğitim fırsatı ve olanağını yok ederek, yerine imam-hatip okulları açıyor; öte yandan, aynı yıllarda (1955) seçkinler için yabancı dilde resmi kolejlerin açılması başlatılıyordu. Bunun ne demeğe geldiğini halk, köylü, elbet anlamazdı. Kendi çocukları için bu "kolej"leri açanlar, bilime, sanata, teknolojiye ve kültürümüze büyük katkılar sağlayacak Köy Enstitülerini kapatıp, köylü çocuklarını bu nitelikte bir gelişmeden alıkoyacak imam-hatip okullarını uygun görüyorlardı. Bu okulların öğrenci kaynağı da Köy Enstitülerini dolduran halk çocuklarıydı. Köy Enstitülerinde olduğu gibi onlar da çalışkanlık gibi davranışlarla başarılı oluyorlardı kuşkusuz. Ama bu, onların iyi eğitim görmesi için yapılmış bir seçim değil, köylünün uyanmasını istemeyenlerin, oy depolarının azalacağından korkanların kendileri için bulduğu bir çözümdü. Aslında Anayasa'nın 21. maddesindeki, "çağdaş bilim ve öğretime aykırı eğitim öğretim yerleri açılamaz" hükmüne bile aykırıydı yapılanlar.[31]

Meşrutiyetin ilk yıllarından bu yana İslamcılık, Türkçülük, ırkçılık gibi akımlara bulaşmış olan kişiler, Atatürk'ün varlığında açığa çıkaramadıkları bu yanlarını onun yokluğunda ortaya koyarak Enstitülerin kapatılmasına neden

olmuşlar, hem de bu kurumların yokluğunda güçlenmişlerdi. Kuşkusuz bu Atatürk'e ve onun halkına karşı bir vefasızlık, büyük bir haksızlıktı.

Yücel-Öner Davası

> *Köylünün eğitim hakkını savunmak, gerçekleştirilmesini istemek, gerçekleştirmeye çalışmak yalnızca insanlık ve yurttaşlık görevidir. Türkiye'de ilköğretimi gerçekleştirmeye çalışanları komünistlikle itham etmek pedagoji tarihimiz için bir lekedir... Türk halkı okuma yazma bilmemek damgasından sıyrıldıkça, kimlerin kendinin iyiliği için çalıştığını ve gerçeğin ne olduğunu öğrenecektir..."*[32]

Köy Enstitülerinin yıkıldığı ortamı kavramak, ülkemizde nasıl bir demokrasi yapıldığını anlamak için o dönemde "Yücel- Öner Davası" olarak geçen olaya da değinmek gerekir.

7 Ocak 1946'da Celâl Bayar Demokrat Parti'yi kurduktan sonra el yordamıyla demokrasi yapılırken, partililer kıran kırana birbirlerini suçlamaya girişmişlerdi. Yaptıklarını, yapacaklarını, programlarını anlatma yerine, birbirlerini kötüleme yarışına yöneliyorlar, her şeyi birbirine karıştırıyorlardı.

Eski tek parti içindeki tutuculardan, toprak ağalarından bir bölümü ayrılıp yeni DP'yi kurmuşlardı. Ne var ki gelişmenin doğasına uygun bir partileşme ve siyasal yelpaze değildi ortaya çıkan. Yeni partinin CHP'den daha ilerde bir programı ve ilkeleri olmadığı gibi, sözde "liberal" parti özentisiyle, CHP'nin ileriye yönelik devletçi atılımlarının karşısında yer almışlardı. Ayrıca her şeyin "komünistlik"le suçlanması kargaşaya yol açıyordu. Yalnız DP değil, CHP içindeki sağ kesimde de vardı bu tutum. Karşı olduğunu komünistlikle suçlamak herkese yetiyordu. Örneğin, yeni DP, CHP'nin Atatürk ilkelerinin uzantısı olan ileri atılımlarını komünistlikle suçlarken,CHP sağ kanadı, kendi partilerinin sol kanadını aynı yöntemle eleştiriyordu. Demokrasiye karşın, "sol" diye, halktan yana bir güç görmek istemiyordu kimse.

DP'nin kurulmasından bir süre sonra 19 Haziran 1946'da seçim gezisine çıkan CHP Hatay Milletvekili ve Parti Müfettişi Şükrü Sökmensüer, yaptığı propaganda konuşmalarında, DP için, "onların özledikleri Kemalist hürriyet değil, kızıl hürriyet" diyor. Gene Sökmensüer içişleri bakanı sıfatıyla yaptığı meclis konuşmasında ülkede komünistler bulunduğunu söyleyerek bilgi veriyor. Amacı yeni Demokrat Parti'yi kötülemektir. Dahası, Fevzi Çakmak'ın da bu çalışmalara katıldığını söylüyor. Sökmensüer'in bu savları, 30 Ocak 1947 günlü *Ulus* gazetesinde yayımlanıyor.[33]

Fevzi Çakmak önce önemsemiyor kendi için söylenenleri. Bir emekli asker

olarak köşesine çekilmiştir. Kenan Öner'e göre, CHP'den "Şalcı Nihatlar, Falih Rıfkılar, Hüseyin Cahitler, Asım Uslar, ülkenin simgesi olan bu sayın ihtiyar askere saldıran yazılarını bir broşürde toplayarak dağıtıyorlardı." Bunun üzerine Fevzi Çakmak da 5 Şubat 1947 tarihinde, gazetelere verdiği bir demeçte şunları söylüyor:

"... Ben komünistliği bu ülke için muzır görenlerdenim.... Ben daha iş başında iken eski bir milli eğitim bakanının bu işleri destekleyen hareketinden dolayı hükümeti resmen uyardım. İkaz ettim. Kimse kulak asmadı. Sonra da Çifteler Hamidiye Köy Enstitüsü'ndeki komünist yuvasından söz ettiler."

Bunu üzerine, İzmir milletvekili ve eski Milli Eğitim Bakanı Yücel, 5 Şubat 1947'de *Ulus*'ta çıkan bir yazısında Fevzi Çakmak'a soruyor:

"O eski bakan ben miyim?

Desteklenenler kimlerdir?

Nasıl desteklenmişlerdir?

Bu hususta hükümeti nasıl ve ne zaman ikaz ettiniz?"

Yaşlı Fevzi Çakmak buna da yanıt vermiyor. Belki uzatmak istemiyor. Ama Yücel yeniden soruyor gazetede sorusunu. Çakmak'tan gene yanıt gelmiyor. Ancak, ırkçıların avukatı olan Kenan Öner'in savunmasındaki açıklamasından anlaşıldığına göre, Yücel'in üstüste çıkan açık mektuplarını okuduktan sonra, "çıldırmamak elde olmadığı için" 20 Şubat 1947 tarihli *Yeni Sabah* gazetesinde şunları "ifşa" ediyor kendi deyişiyle Kenan Öner:

"Evet, o eski bakan sizsiniz. Tereddütünüzü ben gidereceğim. Nihal Atsız'a karşı Sabahattin Ali'yi tuttunuz." Bu adları çoğaltıyor, bir yanda ırkçılar, bir yanda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki öğretim elemanları vb. adlar. Öner'in bu densizliği karşısında Yücel onu mahkemeye veriyor. Tonguç bu olay sırasında Yücel'i uyarıyor: "Bunu yapmanız doğru olmaz. Ortamı görmüyor musunuz? Sizi zaten hırpaladılar. Daha çoğunu yaparlar. Ayrıca bizim öğretmenlere, çocuklara zararı dokunabilir böyle bir çatışmanın" diyor. Ama Yücel dinlemiyor, "Komünist olduğumu ispatla" diye avukat Kenan Öner'e meydan okuyor.

O günlerde Yücel'i kızdıran ve üzen başka bir söylenti de öte yandan gelmektedir. Sık sık köşke çağrılması, İnönü'ye yakınlığı, partide ve mecliste kıskançlığa yol açıyor, durmadan dedikodular üretiliyor. Mevleviliği, Yunusçuluğu konu ediliyor. İnönü'nün annesine mevlit okumak için sık sık köşke gittiği gibi sözler kulağına geliyordu. Bir gün İnönü'nün annesine, kendine özgü söylemiyle bundan şöyle yakınmıştır: "Büyük Hanımefendi, şimdi de ne uydurmuşlar biliyor musunuz? Güya ben akşamları gelip sizin huzurunuzda mevlit okuyormuşum. Paşanın beni sık sık kabul etmesinin nedeni buymuş!"[34]

Mahkemeye veren Yücel olmasına karşın, Öner, Türkiye'deki ırkçıları savunup solcuları kötüleyerek, bunu Yücel'e malederek demagoji yüklü bir savunma yapıyor. "Yücel'e komünistlik ithamı ilk kez tarafımdan yapılmadı" diyerek, ırkçı Nihal Atsız'ın 1 Nisan 1944'te Başbakan Saraçoğlu'na yazdığı uzun mektupları savunmasına alıyor.

Savunmasının "Hükümet İçinde Komünizm" başlıklı bölümünde (s. 34),

Köy Enstitülerinde komünizmin oldukça eski olduğunu söylüyor; "teşvik edildi" diyor. Bundan sorumlu olan Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan'ın terfi ettirildiğini, Yücel'in Genel Müdür Tonguç'la elele vererek, Enstitü yönetici ve öğretmenlerini komünist düşüncelerle yetiştirdiğini, köy öğretmeni olacak öğrencilere de aynı fikirleri aşılamak için son derece planlı çalışmalar yapıldığını, bakanlığın etki ve yetkilerini kullandığını söylüyor. Daha ilginç olan, bunları kanıtlamak için Yücel'in yerine geçen yeni bakan Sirer'in Enstitülerde başlattığı tahkikatları ve kıyım hareketini kanıt olarak göstermesidir. Bunların neler olduğunu müfettiş raporlarına ve Bakanlığın eylemlerine dayanarak sıralıyor. Sirer'in Köy Enstitülerinde yaptığı kıyımı düzenli biçimde şöyle anlatıyor:

- İlköğretim Genel Müdürü Tonguç'la onun yardımcısı Ferit Oğuz Bayır'ı görevden uzaklaştırdığı.
- Şimdiye kadar görülmediği biçimde her Köy Enstitüsüne bir müfettiş olmak üzere bir tarama teftişi yaptırmaya gerek görmüş, müfettişlere özellikle solculuk üstünde durulmasını söylemiştir.
- Bu genel teftiş sonucunda hemen hemen Tüm Köy Enstitülerinin müdür ve yardımcıları, öğretmenleri başka yerlere atanmış ve bakanlık emrine alınmışlardır.
- Memlekette birçok kıymetli, üstün öğretmen olduğu halde, Yücel bunları beğenmeyerek, müfrit komünist ruhu taşıyan ve bu maksada hizmet eden Köy Enstitüsü müdürleri arasından ve herkese tercihan bakanlığın genel müfettişliğine terfi ettirerek, teftiş heyeti içine de solcuları sokmuştu... Bunlar arasında yeni bakan tarafından büyük bir rütbe indirimi ile Ankara Ortaokulu'na atanan eski Çifteler ve Hasanoğlan müdürünü saymak doğru olur" (savunma, s. 35).

Bu kişi Rauf İnan'dır. Oysa Rauf İnan'ın Bakanlık müfettişliğine atanması ödüllendirmek için değil, bu savunmada da yer aldığı gibi Atsız'ın ihbarında adı geçmesindendi. Bunların sesini kısmaları için İnönü, Başbakan ve Yücel'in onu Enstitüden alıp bakanlık müfettişliğine atadıklarına ve bunun karşısında Tonguç'un "Kelle vermeye başlarsanız bunlar yarın sizin kellenizi de isteyeceklerdir" dediğine önceki bölümlerde değinilmıştı.

Bundan sonra Öner, Yücel'in yayın yoluyla komünistlik yaptığına dair savlarına geçiyor. Birinci olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı klasikleri örnek gösteriyor. İkinci olarak Türkçe kitaplarında komünist fikirlerin yer almasını, üçüncü olarak ise *Köy Enstitüleri Dergisi* ile *İlköğretim Gazetesi*'ni gösteriyor. Savunmasının 10. sayfasında bu dergilerle ilgili suçlamalar yer alıyor. Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinin çıkardığı *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yer alan güzel yazıların, şiirlerin, köy incelemelerinin, her birini ayrı ayrı ele alarak, komünistlik ifade ettiğini kanıtlamaya çalışıyor ve ekliyor:

"Köy Enstitüleri, Hasan-Âli'nin başına topladığı komünistlerin faaliyetleri yüzünden gerçek bir afet halini almış, bütün millî rabıtalara hücum edilerek bunların yıkılmasına uğraşılmış, din, aile, milli gelenekler aleyhinde etkilerle genç dimağlar zehirlenmiştir."

Yeni bakanın sandalyesine oturur oturmaz Enstitülerde geniş çaplı bir tef-

tişe gerek duyması, bu gerçeğin kendince de bilindiği gibi... raporlarda "yüz kızartıcı, vicdan bulandırıcı bu komünist faaliyetlerin dehşeti vb. kötülükler" diye sıralıyor...

Öner daha sonra müvekkili olduğu ırkçıların gördüğü işkencelerin de Yücel'in görüşünden kaynaklandığını savunarak bunları anlatır. İnönü'nün 19 Mayıs 1944 Gençlik ve Spor Bayramı'nda yaptığı, "ırkçılık tehlikesi" içerikli söylevini de savunmasına alarak, Turancılara çatan bu konuşmayı, "bir devlet başkanının mahkemeye düşmüş bir olaydan söz etmesinin adaleti etkileyeceğini ve komünistlere cesaret vereceğini" söylüyor. Kendinin Yücel'e karşı *Sabah* gazetesinde yazdığı mektubun nedeninin ırkçılara yapılan işkence ve haksızlıklar olduğunu söylüyor.

Savunmasını: "Yücel'in ne sağcı, ne solcu olduğu, onun komünist ve hatta sosyalist bir imana sahip olduğu iddiasında bulunmuş değilim" diyerek bitiriyor.

Yücel, *Davam* adlı kitapçıkta, sık sık "Sayın Yargıçlar" diye seslenerek Öner'in dayanaksız savlarını çürütecek açıklama ve görüşlerde bulunuyor. Çifteler'le ilgili olarak, "Burada propaganda yaptığı söylenen Asiye adındaki kız, öğretmen değil, işçi kadrosunda çalışan bir ustaöğreticiydi. Öğrencilerin şikâyetçi olmaları üzerine Enstitü müdürlüğünce görevine son verilmiş, konu mahkemeye gitmiştir (s. 70). Bu konu sonuçlanmış, adı geçen Asiye Eliçin mahkemece suçsuz sayılmıştır. Ancak mahkeme uzun sürmüştür. (Talip Apayın'ın anılarından anlaşıldığına göre, burada şikâyet eden öğrenciler aslında Yüksek Köy Enstitüsü'ne seçilemeyenlerden bir gruptur. Hasanoğlan'da da Yüksek Köy Enstitüsü'nden bir grubun, Emin Soysal'ın etkisiyle benzer bir şey yaptıkları anlaşılıyor. Enstitülerin kendi içinden ve öğrenciler arasından gelen bu davranışların, köylülüğün olumsuz bir yanı olduğunu söylemek yanlış olmaz sanıyorum.)

Tonguç'a yapılan suçlamaları da yanıtlıyor Yücel. Emin Soysal ve birçok ırkçının ifadelerinin yanlı ve dayanaksız olduğunu göstererek, Enstitülü öğrencilerden söz ediyor. "Bugün aslan gibi büyüyüp görevlerinin başında bulunuyorlar. Benim onları korumak haddim mi? Ben bu memleket evlatlarına sadece hizmet ettim. Benim anladığım milliyetçilik budur" diyor. Öner'in tanıklarından, Köy Enstitülerini suçlayan biri için konuşuyor. "Mehmet Külahlı'yı bekliyorum. Bakalım tıbbiyeyi bitirdikten sonra bu gençler arasına girip halkın dertlerine deva, hastalıklarına şifa olacak mı?"

Yücel'in, tarihsel anlamı olan *Davam*'daki açıklamalarına burada daha çok yer verme olanağı yok. Öner'in suçlamalarıyla, suçladığı kişilerle ve tanıklarıyla ilgili tek tek açıklamalar yapıyor. Bu kişilerin bu kafa yapısıyla ülkenin gelişmesini engelledikleri söylüyor. Yargıçlara seslenerek, "Adaleti temsil eden sizden, haksız yere akıtılmış gözyaşlarımın hakkını istiyorum" diye bağlıyor "dava"sını. Yücel sonradan aklanmıştır ama bu davada büyük üzüntü çekmiştir. Ayrıca Kenan Öner'in savunmasında yer alan Enstitülerle ilgili karalamalar elden ele, dilden dile dolaşmıştır. Bir yanda ülke sorunlarının en önemlilerinden biri olan yüzde seksen köylünün uyanması, canlanması ve ilköğretimden

geçmesi gibi kutsal bir dava vardır. Öte yanda ise, konuyla uzak yakın ilişkisi, bilgisi olmayan yaşlı bir avukat, yanlı görüşleriyle ülkenin sorunlarına yön vermeye kalkmaktadır. Ama konu o zaman hiç de böyle anlaşılmamış, yücel hep haksız olarak görülmüştür ve üzülmüştür. Dahası, *Ulus* bile ona sayfalarını kapatacak, *Cumhuriyet* kucak açacaktır.

Değerli yazarımız Çetin Altan, 50 yıl sonra bugün, Yücel'i köşesinde anarken, bu olayı anımsayarak şunları söylüyor:

"Yeni kurulmuş olan Demokrat Parti, Hasan-Âli Yücel'i kendine baş hedef seçmişti. Onun Köy Enstitülerini yaygınlaştırma çabalarını komünistlikle suçlayıp duruyordu. Bu yıkıcı kampanyanın başını da Kenan Öner diye bir politikacı çekiyordu... Mahkeme komünistlik iddiasını hakaret olarak görmemiş, Kenan Öner'i suçsuz bulmuştu. ve Hasan-Âli'yi hedefleyen kampanya 'Komünistliği mahkemece kanıtlandı' naralarını tüm Türkiye'ye baştan aşağı yaymıştı."

Genç bir gazeteci olarak bu olayların tanığı olan Çetin Altan, Hasan-Âli Yücel'in "politika panayırından çıkan pek nadir kültür adamlarından biri" olduğunu söylüyor ve soruyor:

"Peki UNESCO 1997 yılını nasıl oluyor da Hasan-Âli Yücel'i anma yılı olarak ilan ediyor?

"Nasıl oluyor da Yücel'in 100. doğum yılını tüm insanlığın sevgi ve saygı renklerinden oluşan geniş bir gökkuşağı içine oturtuyor?"[36]

Notlar:

1 *Tonguç'a Kitap*, s. 115, Tonguç'un yazısı.
2 *Yön*, Sayı 14, s. 17, "Hasırşapkalı"nın yazısı.
3 E. Soysal, *Köy Enstitülerinin Tarihçesi ve Kızılçullu Köy Enstitüsü*,
4 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*, s. 37.
5 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 12
6 E. Tonguç, *Umut Yolu*.
7 J. Glasneck, *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye*, s. 24.
8 Y. Küçük, *Aydın Üzerine Tezler*, Cilt 3. s. 32.
9 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, 2. Basım, s. 239, bütün Milli Eğitim müdürlerine yazdığı mektup.
10 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 95.
11 H. Arman, *Piramidin Tabanı II*, s. 282.
12 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, 2. Basım, s. 239, bütün Milli Eğitim müdürlerine yazdığı mektup.
13 *Agy.*, s. 237.
14 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*.
15 Falih Rıfkı Atay, *Ulus*, 27 Eylül 1946.
16 İlhan Selçuk, *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1970.
17 İ.H. Tonguç: *İlköğretim Kavramı*.
18 C.A. Kansu, *Tonguç'un Kitapları*.
19 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 96.
20 S.E. Balkır, *Dipten Gelen Ses: Arifiye Köy Enstitüsü 1940-1946*, s. 478.
21 R. Bulut, *Nisandaki Güneşler: 50.Yılında Köy Enstitüleri, 1940-1990*, s.121.

22 F. Baykurt, *Dorfinstitute in der Türkei / Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 33-34.
23 İ.H. Tonguç, *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, s. 67.
24 Uğur Mumcu, 17 Nisan 1990'da İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda yapılan "50. Yılında Köy Enstitüleri" panelindeki konuşma.
25 F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 321.
26 *Tonguç'a Kitap*, s. 55.
27 *Agy.*, s. 66.
28 K. Aytaç, *İngiltere, İsveç, Fransa ile Federal Almanya'da Okul Reformları ve Okul Kuruluş Sistemlerinde Demokratlaşma Temayülleri.*
29 Behzat Ay, *Cumhuriyet.*
30 *Tonguç'a Kitap*, s. 60.
31 *Agy.*, s. 58.
32 *Agy.*, s. 633.
33 Kenan Öner'in "Savunma"sı.
34 E. İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, s. 94.
35 H.-Â. Yücel, *Davam.*
36 Çetin Altan, *Sabah*, 9 Şubat 1997.

V. BÖLÜM
geride kalan izler

Eğitimin Gücü

Biz işte böyle bilgisini uygulayabilen insanlardan yeni bir toplum yaratmak için tarlaya tohum saçıyoruz. Bunlar yetişince, yapamayacağı bilgiyi topluma en pahalı bedellerle satanlar, çürük bilgilerine güvenerek toplumdan her şeyi isteyen ama doymayanlar, hem itibarlarını hem de bugünkü yerlerini kaybedecekler. Sadece vaaz edenlerin yerine iş yapabilenler geçecektir..."[1]

Köy Enstitüleri, on yıllık bir zaman dilimi içinde uygulanmış olmasına ve silinip gitmesi için büyük çaba harcanmasına karşın geride derin izler bıraktı. Kendinden sonraki dönemi de etkileyerek, bugünlere kadar gelen ve eskimeyen sağlam ipuçları verdi. Aradan bunca zaman geçtikten sonra bile bu etkiler ve ilkeler hep ayakta kaldı. Ülkemiz için, çağdaş eğitim için olan önemi arttı. Bu gerçek kimi çevreleri şaşırtıyor. Oysa konunun şaşılacak bir yanı yok. Bilimsel temellere dayanması ve toplumun gereksinmelerine uygunluğu, çağcıllığı, silinip gitmesini engellemiş, o ilkelerle yetişen kuşakların çeşitli alışkanlıkları toplumu etkilemişti.

Hızla kapatılmasına, programının ve uygulayıcılarının değişmesine karşın, kurum içindeki düzen bile birden yok edilemedi. Eski öğrenciler azalıncaya kadar, kurulu düzenin araçları iyice bozulancaya kadar; işlikler, meyveye duran bahçeler, ağaçlar, bakımsızlıklan yok oluncaya kadar yeni gelenleri etkiledi. Bin bir emekle kurulan tesislerin, iş ve üretim alanlarının kalıntıları, öğretmen okuluna dönüştürülen bu kurumların eğitim ortamı oldu ister istemez. Sonraki öğrenciler, yıllarca bu ortamdan esin aldılar her şeye karşın. Kendilerini Enstitülü saydılar, Tonguç'u öğretmenleri bildiler. Bugün bile Anadolu'nun 20 yerindeki o kurumların kalıntısı olan ormanlar, bahçeler, çevreye esin veriyor. Malatya Akçadağ'da Enstitüden sonra bu ortam içinde yetişen Ali Kasım öğretmen, 1994 yılında bu kalıntıları dolaşıp inceleyerek, oralarda Enstitü öğrencilerinin yaptığı yapıların, diktiği ağaçların, kurduğu bahçelerin, ormanların fotoğraflarını çekip resimlerini yaptı, sergiledi; öğretmen kuruluşlarına armağan etti.

Köy Enstitülerinin yıkımı karşısında Tonguç'un ne yaptığı, nasıl bir davranış içine girdiği hep soruldu. Bozulma sürerken, niçin yönetici, öğretmen ve öğrencilerle, köylü ana babalarla birlikte karşı çıkılmadı diyenler oldu. O, özellikle o dönemde- eğitimin böyle bir alan olamayacağını iyi biliyordu. Eğitim, düzenin bir parçasıydı. İktidarda bulunanların dünya görüşü etken oluyordu. Ama bir şeyi de biliyordu. iyi bir eğitim kolayca silinip gitmezdi. Sabredecekti. Demokrasi(!) yönetimince dışlanmış bir yüksek bürokrat olarak, ödünsüz bir dava adamı olarak, doğru bildiği yoldan, düşünlerinden dönecek değildi. Politikacıların, çıkar sağlamaya, oy almaya yönelik acemice ve yanlış davranışlarını kaygıyla izledi köşesinden. Eleştirileri yanıtlamada bile acele etmedi. Gerekli yanıtı olayların, gelişmelerin vereceğini düşünüyor, bekliyordu. "CHP kendi aydın kadrosunu yetiştirememiş, yaratamamıştı. Kendilerine yetki vererek, ülkede yeni bir eğitim yaratma fırsatı tanıyan bu partinin sağ kanadı sistemin önünde geçit vermez bir engel" olmuştu.

Başka bir şey daha olmuştu. Köy Enstitüleri on yıl içinde aşağı yukarı kadrosunu yaratma yoluna girmişti. Tonguç, sistemin gücünü biliyordu. Binlerce Enstitülünün toplumdaki değişik davranışı zaman içinde kendini gösterecekti. Beş on yıl daha sürseydi, cahillik silinecek, cumhuriyetin yeni insanları ülkede çoğunluk olacaktı. Ne yazık ki bunu yapmaya, Enstitüleri beş on yıl daha uzatmaya İnönü'nün bile gücü yetmemişti.

İsmail Hakkı Tonguç, Enstitülü gençliği tanıyor, kazanımlarını biliyordu. Az da olsalar bu ülkede ses getireceklerini, büyük vuruşlar yapacaklarını düşünüyordu. Onlar yeni davranışlarla yeni bir meslek adamı, yeni bir aydın örneği verecekler, yeni tavırlarıyla çevreyi etkileyeceklerdi. Kendi ömrü yetse de yetmese de toplum bunu görecekti. Köşesine çekilip gecesini gündüzüne katarak, "başkalarının gazinolarda eğlendiği saatlerde" kendi yapabileceğini yapıyor; okuyor, yazıyordu. Sanki kızağa çekilmiş bir genel müdür değildi de yeni atılımlar için hazırlanıyordu. Durmadan eğitim düşünüyor, ve yazıyordu. Üzgündü ama üzüntüsü ülke içindi. Politikacılara, yarı aydınlara ateş püskürüyordu. Bunu da kendi yöntemiyle yapıyor, arkadaş mektuplarına, kitaplarına, yazılarına yansıtıyordu. Sirer onu işten almadan önce, kimi konularda görüş birliği istediğinde "Benim yanıtım bu kitapta yazılı" diyerek ona verdiği *İlköğretim Kavramı* yapıtının önsözünde Enstitüleri eleştirenlere yanıt olacak bilimsel verilere dayalı tartışmalar getiriyordu:

"Dünyada ilköğretimin evrimini, öğretmen yetiştirme düzenini; bizde Köy Enstitülerine gelinceye kadar neler yapıldığını, araştırarak, sistemin getirdiklerine ışık tutuyor, köylerin nasıl canlanmakta olduğuna örnekler veriyordu.1946'da tek dereceli seçimlerin yapılmasından bir buçuk ay sonra basılan bu yapıtında, demokrasi ve ilköğretim ilişkisini irdeleyerek, çağdaş anlamda bir ilköğretimden geçmeyen toplumlarda gerçek bir demokrasinin işletilemeyeceğini açıklıyordu... Bir işin gerçekleşmesi için yalnız istemenin yeterli olmadığını, isteneni yapmak gerektiğini söylüyor, cumhuriyetin ilk yıllarında böyle yapılmadığı için çalışmalardan verim alınamadığını açıklıyordu. Asıl sorunun, konunun özünün köylü yığınları olduğunun görülemediğini anlatıyordu."[2]

1947'de ise *Canlandırılacak Köy* (1939) yapıtının ikinci baskısını, ekler yaparak yeniden düzenlemişti. Bu eklerde yeni öğretmenlerin köylerde ve Enstitülerde yaptıklarını dile getiriyordu.

1948'de CHP hükümeti değişmiş, Başbakan Hasan Saka'nın Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, onu Talim Terbiye Kurulu'ndaki görevinden alıp, Atatürk Lisesi Resim İş dersi öğretmenliğine vermişti. Ona göre eğitim görevinin büyüğü küçüğü yoktu. Önemli olan öğretmenlikti. Amaçları onu eğitim ortamından soyutlamak olsa da, mesleğin iyi bir elemanı olarak gittiği her yerde ister istemez işlerine gömülüyordu. Kendisine yapılan işlemler karşısındaki tutumunu ve düşünlerini arkadaşlarına yazdığı mektuplarda belirtiyor, onları teselli ediyordu:

"Atatürk Lisesi'ndeki görevimden memnunum. Çocuklarla haşır neşir olup gidiyoruz. Bu vesile ile ortaöğretim kurumlarını yakından tanıma fırsatı buluyorum. Boş zamanlarımı okuma yazmayla geçiriyorum. Ortaokul öğrencileri ve resim-iş öğretmenleri için birer kitap hazırlamaya başladım" diye yazıyor 4 Aralık 1949 günlü mektubunda.[3]

Ancak Banguoğlu'nun bir planı daha vardı onunla ilgili. Başkentte bulunmasının iktidarı tedirgin edeceğini düşünerek, Kayseri Lisesi'ne göndermeyi tasarlamıştı. Ne var ki 1950 seçimlerinde DP iktidar olunca, Banguoğlu her şeyi bırakıp kendine yer aramak zorunda kalmış, bu plan unutulmuştu. Ama DP'nin Bakanı Tevfik İleri elbet ondan geri kalacak değildi. Göreve başlar başlamaz onun da ilk yaptığı işlerden biri Tonguç vb. arkadaşlarını bakanlık emrine almak olmuştu.

Danıştay 16 Nisan 1954'te bakanlık emrini bozuncaya kadar geçen dört yıl boyunca, olanların Tonguç'u maddi manevi yönden yıprattığı acı bir gerçektir. Ancak o kendini düşünmüyor, birçok dava arkadaşına, genç öğretmenlere, özellikle Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlılara yapılanlara üzülüyor, ilköğretim seferberliğinden ve köylerin canlanmasından dönülmesine kızıyordu.

Ankara'nın ondan rahatsız olmasının haklılığı vardı elbet. Ne kadar köşesine çekilse de, bakanlık onu itse de ünlü bir eğitimci olarak, bir ülkü adamı olarak, ister istemez giderek çevresinde bir halka oluşacağının ayrımındaydılar. 17 bin eğitim adamının, onların yönetici ve öğretmenlerinin, köylülerin "Tonguç Baba" diye bildiği ilerici bir eğitimcinin çevresinin kalabalıklaşması onları tedirgin edecekti. Eski dava arkadaşları, tanıyıp tanımadığı köy öğretmenleri, özellikle Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı eski öğrencileri onu sık sık arıyorlar, Anafartalar'ın dibindeki evini Enstitüye çeviriyorlardı, o çekingen davransa da. İşbaşında olduğu zamanlardaki gibi ona koşuyorlar, karşılaştıkları sorunları anlatıyorlardı. Yurdun dört bir yanındaki öğretmenlerden mektuplar geliyor, sorularına yanıt bekliyorlardı. Bu mektupları bir pedagogun, bir dava adamının içtenliği ve sabrı ile yanıtlıyor, onların da sabırlı olmasını istiyor, asla anarşiye, isyana yönlendirmiyordu.

"Ankara"nın sıkıntısı, onun yalnız içerden değil, yurtdışından da aranması, ilgi görmesiydi. Ülkeye gelen kimi eğitimci, politikacı, gazeteci vb. yabancı kişiler, Köy Enstitülerini görüp incelemek için Mili Eğitim Bakanlığı yerine

onu arıyorlardı çoğu zaman. Ya da Bakanlığa gidip, Tonguç'u aradıklarını söylemeleri, Hasanoğlan'a götürülürken onu da yanlarında istemeleri görevlileri sıkıntıya sokuyordu. O bunları anlıyor, köşesinde kendi işlerine bakıyor, çevresinde böyle bir gücün oluşması için çaba göstermiyor, tersine kimseye zarar gelmesin diye kendini kenara çekiyordu.

Ama aslında bu "Ankara'yı rahatsız edici çevre" ister istemez oluşmaktaydı. İlk aşamanın tedirginliğini atlatan Enstitülü öğretmenler toplumdaki yerlerini belli etmeye başlamışlardı. Tonguç, yıllarca boşuna yorulmamış, Anadolu bozkırlarını boşuna adım adım dolaşmamıştı. Her birinden büyük verim beklediği Enstitülü öğretmenler çığ gibi toparlanmaya, aralarında iletişim kurmaya ve toplumda ses vermeye başlamışlardı. O iyi bir eğitimin gücünü biliyordu.

Yeni Bir Öğretmen Kuşağı

> *Öğretmenlik mesleği fikirsiz, ilkesiz insanlarla güçlenemez. Öteki bilimlerde olduğu gibi eğitbilimin de şaşmaz değişmez ilkeleri vardır. Eğitim ve öğretmenler bunlara bağlanarak fikirlerini açıklamayacak, bunu yapmaktan korkacak olurlarsa emekleri boşa gider. Politikacıların ellerinde çeşitli maksatlar için kullanılan birer alet durumuna gelirler. Bu duruma gelmemenin çaresi, sürekli olarak okumak, yazmak, söylemek, doğru ve sağlam fikirleri yaymaktır..."*[4]

"Gerici ve çıkarcı tepkilere karşın Enstitülerin toplumda hiçbir kurumun yapamayacağı kadar yaygınlaşan etkileri; eğitim kültür, hukuk, yönetim alanlarında kapatıldıktan sonra da sürmüştür." Bu değişmenin taşıyıcıları, Tonguç'un beklentisine uygun olarak toplumda yeni bir tavırla yer alan Enstitü çıkışlılarla onların eski yöneticileri ve öğretmenleridir; toplumun aydınlıkçı kesimidir. Onların öğrencileridir.

1946'da başlayan bozulma ve 1950'de süren kıyım dönemlerinde bir yandan da Enstitü çıkışlıların özlük haklarında ve çalışma düzeninde değişikliğe geçildi. Örneğin, artık köy öğretmeni ayrı yetiştirilmeyecek, Enstitü çıkışlılar kentlere de atanabileceklerdi. Okul toprağında giderleri için üretim yapmayacaklardı. Aylıkları artırılmıştı. Sağlık memurları köy köy dolaşma yerine kasabalarda hükümet doktorunun el ulağı olacaklardı. Görünüşte bunlar onlara sağlanan olanaklardı. Bu değişmeyi yapanların beklentileri, onların yalnızca öğrencilere abece öğretmeleri, etliye sütlüye, köylüye kentliye karışmamalarıydı. Kravatını takıp kenara çekilmeliydiler.

Ama o kuşak için bu olası değildi. Çünkü onlar, önceki okumuşlar gibi,

öğrenim görünce, içinden çıktıkları kesime, ana-babalarına yabancılaşmamışlardı. Tersine, herkesin iyi bir yaşamı hak ettiği konusunda donanım ve bilinç kazanmışlardı. O yaşamın iyileştirilmesi; ana babalarının, köylünün kurtulması gerekliydi. Onlar daha Enstitüye gelir gelmez bu sorunlarla ilgilenmeye, iyileştirme çabalarına katılma anlayışı ve alışkanlığı geliştirmeye başlamışlardı. Mesleğe atılırken bu anlayışın taşıyıcısı olmuşlardı. Yalnız kendileri değil, kendilerinden sonra gelen öğretmen kuşağını da bu yönde etkileyerek, davranış değişikliği yapmış, yeni bir öğretmen örneği oluşturmuşlardı.

İlk yıllarda "Enstitülü" ve "Köylü" diye, bir kesim tarafından horlanmaları onları fazla etkilemiyordu. "Yaşadıkları o dönemler içinde, her türlü horlanmaya baskı ve kıyımlara karşı toprak gibi, bu toprağın ağaçları gibi dayanmasını bildiler. Nerede olursa olsun işlerini eğitimlerinden gelen bir çalışkanlıkla sürdürdüler. Aldıkları ülkü doğrultusunda onlar kadar köylerde çalışan olmadı."[5]

Köyde olsun, kentte olsun, görevlerini Enstitü alışkanlığı içinde sürdürdüler. Zaman geçtikçe silinmesi yerine, tersine etkileri artıyor, toplumda yeni bir öğretmen tipinin örneğini veriyorlardı. Onların yeni davranışları her yerde dilden dile dolaşıyordu. Örneğin, bulundukları okulun işlerini çekip çevimede asla savsaklama (nemelazımcılık) yapmıyorlardı. Gerek öğrencilerini yetiştirmede gerek kendilerini geliştirmede ve öteki sorunların çözümünde içtenlikli davranmaları ve çalışkanlıkları çevrenin ilgisini çekiyordu. Kurullarda düşündüklerini açıkça söylüyorlar, halkı, köylüyü aydınlatıcı açaklamalar yaparak onlara hak arama yollarını öğretiyorlardı. Öğretmenlerin yeni tutum ve davranışı yetiştirdikleri öğrencilerine çevrelerine de geçiyordu. Ülkede toplumsal gelişmenin itici güçlerinden biri durumuna gelmişlerdi.

Gerek orta kısım, gerekse yüksek kısım çıkışlı Enstitülüler, insan gücü olarak, kendi alanlarında, Türkiye'nin öteki uzmanlık ve meslek okullarında, fakültelerinde okuyanlardan oldukça farklı olan beceri ve donanımlarıyla da etkilediler toplumu. Enstitülerde ve okullarda teknik beceri ve tarım eğitimi yönünden görevleri sona erdirilmişti ama, onlar gene de bu tavırda öğretmenlik yapıyorlar, gittikleri okulları ve çevresini bayındırlaştırıyorlardı.

Devletin aylıklarını artırıp "köşenizde oturun" demesi onların görev anlayışını, yaşam biçimini değiştirmemişti. Köye, kente, nereye gitmişlerse görevlerini aynı anlayışla ve yöntemle yapıyorlardı. Örneğin, gittikleri yerdeki okul, yolu bahçesi bozuksa, girdikleri sınıf pis ya da yıkıksa, başka öğretmenler gibi devletin, müdürün hademenin yapmasını beklemiyorlar, ya da öyle bir ortamda ders yapmıyorlardı. Orayı öğrencileriyle birlikte yaşanılır bir duruma getirip sonra çalışmaya koyuluyorlardı. Enstitülü öğretmenlerin belirleyici özelliklerinden biriydi bu. Onlar, bakımsız bir okulda, pis bir derslikte verilen çabanın eğitim olmayacağını öğrenmişler, kendi yaşamlarında böyle davranmışlardı. Bunu öğrencilerine de öğretiyorlardı. Nerede bahçeli, bakımlı, bayındır bir okul varsa orada bir Enstitü çıkışlı öğretmen olduğu biliniyordu. Enstitü çıkışlıların yazılı ve sözlü anılarında böylesi bin bir örnek var:

Yüksek Köy Enstitüsü yapı kolu çıkışlı Bekir Semerci, askerlikte çavuş çı-

karılmış, birçok yerlere verilmiş, sonunda Konya'nın bir kenar semtindeki ilkokul öğretmenliğine atanmıştır. Hiç küçümsemeden gidip başlıyor görevine. Ancak dersliği kırık dökük bir yerdir. Durumu müdüre söylemiş ama oralı olmamıştır. Okulun her yeri öyledir çünkü. Böyle bir sınıfta ders yapmak suç işlemek gibidir ona göre. Çocukların babalarının da yardımıyla iş dersinde öğrencilerle birlikte dersliğin onarımını, badanasını yapıp temizleyerek başlar çalışmalarına. Bu işler ve temizlik çocukların da hoşuna gider. Temiz tutmaya, kırıp dökmemeye özen göstermeye başlarlar. Ama bir süre sonra müfettiş gelir soruşturma için. Konu çocuklara iş yaptırmasıdır. Müdür şikâyetçi olmuştur. Üstelik gelen müfettiş yüksek bölümden arkadaşıdır Bekir öğretmenin.[6] Böyle oldu diye kimseye küsmüyorlardı. Köyde kentte, kasabalarda ne kadar bağlı bahçeli, bakımlı, ağaçlı okul varsa bunların yönetici ya da öğretmenlerinin çoğunlukla Enstitü çıkışlı olduğu bilinirdi.

Onlar bu beceri ve donanımlarından kendi ekonomik durumlarını güvence altına almada da yararlanıyorlardı. Kadın erkek hepsi bir sanat ve teknik beceriye sahip olduklarından ve tarım eğitimi aldıklarından bu alışkanlıklarını kendi aile işleri için kullanabiliyorlardı. Örneğin evlerinin dikişini dikmek, badanasını, onarım vb. teknik işlerini yapabilmek aile bütçesi için büyük katkıydı. Dahası, hemen hemen her Enstitü çıkışlı öğretmenin kendine ev yapma girişimi vardı. Kimi yerini kendi yaparak, kimi arkadaş ve aile imecesi yoluyla, ev bağ bahçe sahibi oluyorlardı. Bahçe ürünleri aile giderlerine büyük katkı sağladığı gibi modern arıcılık bağcılık gibi benzer çalışmalarla daha büyük üretimler yapan öğretmen çoktu. Örneğin, Kepirtepe çıkışlı Recep Özyüksel'in, çalıştığı köyde yaptığı kavaklık, kereste olarak ona büyük bir gelir kaynağı olmuştu. Köyde kentte, kasabalarda ne kadar bahçeli bakımlı, ağaçlı okul varsa, bunların yönetici ya da öğretmenlerinin çoğunlukla Enstitü çıkışlı olduğu görülürdü.

Yalnız kendilerine, yalnız okullarına değil, onların bu tür becerileri gittikleri her yerde çevreye de yarar sağlıyor, kimileyin yapılamayan birçok işi başararak hayret uyandırıyorlardı.1955 Kasım ayında Antalya'da bir gemi karaya oturmuştu. Yerli elemanlar, İzmir ve İstanbul'dan uzmanlar, mühendisler gemiyi yüzdürememişlerdi. O sırada Antalya'da görevli olan Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı Hasan Gülen'in benzer konulardaki becerisini bilenler ona başvurmuşlardı. Gülen'in, alçakgönüllüce gidip fazla uğraşmadan gemiyi kaldırması Antalya'da günün olayı olmuştu. (Bu becerikli insanı 1995 Ekim ayında kaybettik ne yazık).

1954 seçimleri gelip çattığında CHP, kayıplarını kazanmak için yeniden harekete geçmiş, uçan kuştan medet umuyordu. Oysa kaçırılan fırsatları geri getirmek kolay değildi. Buna karşın onlar, bakanı milletvekiliyle seçim bölgelerine dağılmışlar, özellikle Anadolu'yu adım adım dolaşıp, halkın "vefa"sını arıyorlardı. Köy Enstitülerinin yıkımının öncülüğünü yapmış olan Sivas Milletvekili Reşat Semsettin Sirer de seçim bölgesine koşmuş, destek almak için çevreyle iletişime geçmişti. Grubunda Şemsettin Günaltay vb. partililer vardı. Bir ilçede öğretmenler arasında etkin kişiler olduğunu öğrendi. Herkes onlar-

dan, saygıyla söz etmekte, görev anlayışları ve çalışkanlıkları anlatılmaktaydı. Sirer, seçim yardımı için bu genç adamları aramakta gecikmedi. Yüksek Köy Ensitüsü çıkışlı Veli Kadıoğlu ile Naci Tataroğlu'dur bunlardan ikisi. Onlara sokulup hatırlarını ve görevlerini sorar. Orada gezici başöğretmendirler. "Sizi tanıyoruz, okulumuza gelip, bize çıkışmıştınız, müfettişlik ve Enstitü öğretmenliği hakkımızı geri almıştınız. Ama biz bu görevimizi de en iyi şekilde yapmaya çalışıyoruz" diyorlar. Ülkemizde çok sık yinelenen bir yanıtı veriyor. o da. "Sizler için çok yanlış yaptığımı biliyorum" diyor. "Buralılar sizi seviyorlar, seçimde bize yardımcı olun" diye istekte bulunuyor arkadaşlarıyla. (Sirer, o seçimler sırasında Sivas'ın başka bir yerine giderken jipi devrilip, trafik kazasında ölmüştür.)

Enstitülülerin çoğunluğu görevlerini her yerde içtenlikle ve bu anlayışla yaptılar, bu etkileri yarattılar. Kimi yöneticiler beğenmese de öğrenciler, ana babalar bu çalışkan öğretmenleri sevdi. Daha ilginç olanı, kentlere kaçma hakkı verilmesine karşın çoğunluk bunu önemsemedi. Daha iyi yerlerde görev yapmak yerine en geri köylerde örnek çalışmalar yaparak orayı iyileştirme, köylüye örnek olma yolunda yeni bir yaşam kurdular. Orada evlerini yapıp, bağ bahçe kurdular. Buralardan ancak sürgüne gönderilerek ayrılmak zorunda bırakıldılar.

Kentlere gittiklerinde de aynı anlayışla çalıştılar. Gittikleri yerlerde, kapıkulu olmayan, öğrencilerine ve halka önem veren, onların bilinçlenmesine, doğruyu, güzeli iyiyi anlamasına yardım eden, görevini benimseyen, kaçamak yapmayan bir öğretmen ve devlet memuru örneği verdiler. Onların görev yapmada ve halkla, çevreyle ilişkilerde verdiği örnekler, karşı olanları bile şaşırtıyordu. Eski kuşak öğretmenlerden Yakacık'lı Hakkı Gürel, Kartal Eczacıbaşı İlkokulu'nda birlikte çalıştığı Hatun Birsen Başaran'ı tanıdıktan sonra Köy Enstitülerine karşı olmaktan utanç duyduğunu söylemişti bir gün bize. Pazaören'in ilk kız öğrencilerinden olan ve Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı bu değerli sınıf arkadaşım da 12 Şubat 1997 günü aramızdan ayrıldı ne yazık.

Enstitü çıkışlı öğretmenlerin varlığı, bu dünya yerine öbür dünyayı öneren hocaların, tutucu eğitimcilerin, kimi politikacı ve ağa-eşraf kesiminin rahatını kaçırmıştı. Ama halk ve meslektaşlarının büyük kesimi Tonguç'un yeni öğretmenlerini tutuyordu. Onlar yurt ve dünya sorunlarını kendine dert edinen, okuyan, düşünen, yazan, sosyal adalet isteyen; yöneticiden, validen, kaymakamdan, politikacıdan korkmayan, köylü olmanın ezikliğini duymayan; işten, çalışmaktan yılmayan yeni bir kuşaktı. Toplumda yarattıkları ortak etkiler, ortak davranışlar yeni bir eğitimin yeni insana kazandırdığı bilinçti.

Enstitüde müdürlerini, öğretmenlerini eleştirdikleri gibi kaymakamı, valiyi, zengini, muhtarı da eleştiriyorlardı gerektiğinde. Kendilerini halka karşı borçlu görerek, sorunların çözümü için halkın yanında yer alıyorlardı. Bu yeni bir tavırdı toplumda.

Önceki bölümde sözü geçtiği gibi bu kurumlar kökünden sökülüp atılmak istenirken, Tonguç onlara yasaklanırken, o kalıntılar üstünde eğitim gören yeni gençler de Enstitülerin kalıntılarından etkilenerek, yasak geçmişe hayranlık

duyarak Enstitü ruhu kazanmışlar, kendilerini Tonguç'un öğrencisi saymışlardır. Enstitü çıkışlı öğretmenlerle dayanışma ve düşün birliği kurmuşlardır. Öğretmen Numan Dönmez şunları söylüyor bu konuda:

"... Ben Enstitülerin ilköğretmen okulu olarak can çekişir duruma getirildiği Balıkesir Savaştepe Köy Enstitüsü'nün külleri arasında okudum. Her şeye karşın silinemeyen izleri, gelenekleri, en önemlisi yerle bir edilmesi kolay olmayan altyapısı sürüyor, bizi olumlu yönde etkiliyordu. Çok değişik düzeydeki otuz yıllık meslek yaşamımda, özel yaşamımda hep taşıdım o etkileri..."[7]

Enstitüler kapatılmış, toplumdan izlerinin silinmesi için zorlamalar yapılmıştı ama geride yozlaştırılamayacak bir öğretmen kuşağı, bir aydın kuşağı kalmıştı. Onlar köylü ve yoksul olmanın ayıp olmadığını, ayıbın beceriksiz yöneticilerde olduğunu, eğer yöneticiler öyle olmasa, Enstitülerdeki gibi ülkenin de büyük bir dayanışma içinde kolayca kalkınıp sorunlarının azalacağını, olumsuzluklara karşı koyarak hızla vurguladılar. Onların bu tutarlı, bilinçli tutumları, ülke çapında yeni bir davranış dalgası olarak kendini gösteriyordu. İnsanlar onlardan hak aramayı, açık yürekli ve çalışkan olmayı öğreniyordu. Onlar Türkiye'de yeni bir eğitimin öğretmen örneğini verdiler. Davranışlarıyla, insanın, ekonomik toplumsal ve doğal çevreden gelen sorunlarla başetmesinin bireysel ve örgütlü yollarının örneğini vererek itici güç oldular.

Daha ilginç olan, ilk yıllarda onlara yöneticilik verilmezken, okul müdürü yapılmış olanlar görevden alınırken sorun yaratmadılar. Sessiz sedasız çalışıp, kendilerini, öğrencilerini ve kendi çocuklarını yetiştirdiler. Sonradan makam ve meslek unvanları kendileri istemeden verildi. Yalnız başöğretmenlik değil ilçe ilköğretim müdürlüklerinin yüzde 75'i Köy Enstitüsü çıkışlıların yönetimindeydi.[8]

Zaman içinde aralarından kendini daha çok geliştirenler, üst öğrenime, bilime sanata yönelenler çıkıp, politikaya atılanlar, yayına yazmaya yönelenler çoğaldı. "Enstitü" adını bizde ve dünyada ayakta tutmada, değerlendirmesini yapmada, onların canlı örneği büyük bir etken oldu. Tonguç, baştan beri beklediği bu etkilerin çoğunu ölümünden önce görüp, mutluluğunu yaşadı. Daha görüleceklerin çok olduğunu biliyordu. Ama en çok özleyip hayal ettiği beklediği, Enstitülülerin kotardığı öğretmen örgütlenmesini ve onların çıkardığı yayınların kitapların bir bölümünü göremedi ne yazık.

Enstitülü öğretmenlerden kalan izlerden biri de onların çalışkanlıklarının, demokrat tutumlarının okullarını, öğrencilerini, ve ailelerini de etkilemiş olmasıdır. Öğrencilerini ve kendi çocuklarını yetiştirmede onların Ensitülü tutumları etken olmuş, saksı bitkisi yetiştirir gibi değil, hepsi öğrencilerini ve kendi çocuklarını Enstitü anlaşıyışı ile yetiştirmişlerdir. Onların çocuklarından ve öğrencilerinden nice beyinler bugün ülkeye aynı anlayış ve çalışkanlıkla hizmet vermekteler.

Enstitülü Yazar Ve Sanatçılar

Varlık'ta çıkan yazılarını okuyorum. 'Bizim Köy' kitabını da okudum. Köyün iç yüzünü olduğu gibi aksettiren bu yazılar, köy davasını ele alacaklara bir ayna görevi yapacaktır... Birçok insan için yüzyıllar boyu meçhul kalmış, bu nedenle çözülmez bir düğüm sanılan sorunları arka arkaya dizişin, köylerin kalkınması için iş yapmak isteyenlere büyük bir kolaylık hazırlamaktadır..."[9]

Baskılara karşın, Enstitü çıkışlı öğretmenlerin toplumdaki etkileri günden güne artmaya, "olay" durumuna gelmeye başlıyordu. Yönetici ve politikacı kesimi onları sindirmeye çalışırken, alışkanlıkları silinip gitmiyor, tersine, zor mevsimlerin çiçekleri gibi çeşitli güzel davranış ve eylemlerle kendini gösteriyordu.

Yeni öğretmenler, toplumda değişik bir tutumla görev yaparken, aralarından eğitimle ve halkın durumuyla ilgili görüş ve gözlemlerini şiir, öykü vb. yazılarla dile getirenler çıkıyordu. Onlar yazmaya Enstitülerde başlamışlardı. Oradaki gibi yerel yayınlar çıkarıyorlar, başka yayınlarda yazmayı deniyorlardı. Bu yolla birbirlerinin neler yaptığını da öğrenip, duyum alıyorlardı. Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* yapıtı bu sırada büyük vuruşlarla çıkıp geldi topluma. Adı, anlamı üstündeydi. Yalnız Türkiye'de değil, kısa sürede sınırlarımızı aşıp Fransa, İngiltere gibi ülkelerde de günün konusu oldu ve bu ülkelerin dillerine çevrildi.

İçerde ve dışarda beklenmedik bir gürültü koparan ve bunca yankı uyandıran bu yapıtın yazarı Makal, yeni demokrasinin yan çizdiği köy gerçeklerini dünya gündeminin baş köşesine getirivermişti. Bu genç adam, İvriz Köy Enstitüsü çıkışlı bir köy öğretmeniydi. Tonguç onun *Varlık*'ta çıkan yazılarını ve *Bizim Köy* kitabını heyecanla okumuş, hemen yazmıştı. Başlık altına aldığımız mektubunu şöyle sürdürüyordu:

"Bu yazılarda ayrıca bizim pek alışık olmadığımız bir üslûp ve biçim vardı ki köy dilinin milli edebiyatımızda yer alması için onlara muhtacız... Benim gibi düşünen bazı arkadaşlar, 'Bizim Köy'ü okuduktan sonra hep birlikte seni takdirle andılar. Çoban armağanı çam sakızı diyerek bir sandık yapıp adresine göndermeyi doğru buldular. Bu arkadaşlar, eğitim yoluyla köyün canlandırılmasına hizmet etmiş eğitkenlerdir. İşinde büyük başarılar kazanmanı candan diler, gözlerinden öperim, yiğit arkadaş."

"1943 yılı Nisan'ında karşısında susta duran sarı çocuğun ben olduğumu nereden bilecekti" diye anlatıyor Makal. "Yaşamında aldığı en değerli armağan" olarak gördüğü bu mektubu hemen yanıtlıyor. Açıklamasından anlaşıldığına göre, Tonguç 1943 yılında Enstitü müdürleriyle yaptığı bir gezi sırasında

İvriz Köy Enstitüsü'ne uğramıştır. Duvarın dibinde ders yapan bir sınıfın öğrencileriyle sohbet etmiştir. "Devletin vatandaşa karşı görevi nedir?" diye soruyor birine. Öğrencinin büyüklerin karşısında dili tutulunca, öğretmene dönerek: "Yüzyıllardır konuşturulmadıkları için çocuğu kusurlu görmüyorum. İlk işiniz bunlara düşünmeyi ve düşündüğünü söylemeyi öğretmektir" diyor. Makal onun değerli mektubunu yanıtlarken, "o gün karşınızda susta duran sarı çocuk bendim" diye yazıyor, sevinerek.[10]

19 yasındaki köy öğretmeni, fotoğrafını çeker gibi gözlemleyip, yalın bir dille yazmıştır köyünün, sorunlarını bu yapıtında. Köylülüğü insanların suçuymuş gibi görüp gösteren geçmişin anlayışını aşıp, köyleri bakımsız koyan yöneticilere, Köy Enstitülerini ters yüz edenlere bir meydan okumadır *Bizim Köy*. Bir köy öğretmeni, Türkiye'nin acı köy gerçeğini yalnız ülkenin değil, dünyanın gözleri önüne seriyordu yalın bir anlatımla.

Tonguç, köy sorunlarını iyi bilen ve yazan bir eğitimciydi. Ama köyün içinden çıkan bir Enstitülünün özgün anlatımı ona çok başka bir heyecan vermiş, başka bir hayranlık duyurmuştu. O bunu çoktan bekliyordu, arkasının geleceğini biliyordu. Ancak karşı olan birçok kişi bu kitabı Makal'a Tonguç'un yazdırdığı ya da yazdığı gibi gülünç savlarda bulundu.

Dönemin yöneticileri, ne gibi bir tepki göreceklerini düşünmeden, köylülüğün sorunlarını yoksulluğunu ortaya döktü, dünyaya duyurdu diye Makal'ı komünistlikten hapse attılar. Ama 1950 iktidarının akıllı avukatı Süreyya Ağaoğlu, "19 yaşındaki bir genç komünisti hapse atmak yerine onu bundan caydırmak için iyi davranmak gerekir" diyerek, genç köy öğretmeninin hapisten çıkmasını sağladı.

Makal'ın salıverilmesi başka bir olay oldu. "Başkentin aydın ve sanatçı çevreleri onun Ankara'ya gelmesini bekliyordu." *Cumhuriyet* gazetesinden ödül almıştı; İstanbul ve Ankara'yı tanıtmak için gazete onu gezdiriyordu. Başkentte Ankara Palas'ta konuk edildi. Makal otele gelir gelmez telefonla Tonguç'u aradı. Tonguç ona kendi evinde kalmasını, hemen aldırtacağını söyledi. Tıp öğrencisi olan oğlu Engin'i onu almaya gönderdi. Makal sevinçle karşıladı bu çağrıyı. "O günlerin Ankara'sında, politika kulislerinin yapıldığı, yabancı elçi ve politikacıların kaynaştığı lüks otelin kapısında, ince uzun boyu, biraz dar ceketiyle, tahta bavulu elinde, kapıda bekleyen yeni köylü aydının simgesi" olan Makal'ı alıp evlerine götürdü Engin Tonguç.[11]

Onu görmek için o gece birçok aydın ve sanatçı Tonguç'un evine geldi. Makal bu kalabalık içinde hiç konuşmadı, tepkisini belli etmedi. Oysa onlar ortalığı birbirine katan *Bizim Köy* yazarının atıp tutması beklentisi içindeydiler. Konuklar gittikten sonra birbirleriyle ilk kez yakın olan Tonguç ve Makal, Enstitülü öğretmen-öğrenci ilişkisi içinde ve baba oğul gibi, birbirlerini iyi anlayarak uzun uzun konuştular. Makal anlattı:

Köylü olduğu için görmediği birçok şey karşısındaki tepkisini görmek istiyorlarmış. "Bak bu deniz, bu apartman" diye gösteriyorlarmış. O konuşmuyormuş. Tonguç, Anadolu insanının bu geleneksel savunma yöntemini, "akıllı olduğunu belli etmeden kabuğuna çekilme davranışını" iyi bildiği için Makal'ı

anlamıştı. Çok mutlanmışlardı birbirlerinin varlığından. Tonguç çok iyi izlenimler edindi bu görüşmeden. Ama ertesi gün, bir kaygısını açıklamaktan kendisi alamadı: "Bu kadar genç yaşta ünlü olmak ilerisi için beni kaygılandırıyor."(E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 113) Ama Makal ün değil, para değil, onun koyduğu amaca doğru hep köy davası peşinde koşacak, ciltlerle kitaplar, yazılar yazacak, konuşup tartışıp anlatacaktı yaşamı boyunca. Onun gibi bakanlık emrine alınacak, oradan oraya sürülecek, ama halktan yana görüş ve yazılarından ödün vermeyecekti.

Hapisten çıkınca dönemin Cumhurbaşkanı Celâl Bayar da Makal'ı Köşkte konuk etti. Oraya gitmek için Ankara'ya geldiğinde gene önce Tonguç'u aradı, onun evinde kaldı Köşke gitmek o günlerde önemli bir olaydı. 20 yaşında bir köy öğretmeninin köşke konuk gidebilmesi olacak şey değildi. Ama genç adam, çok olağan bir şeymiş gibi gidip geldi köşke. Tonguç'a anlattı konuştuklarını. Sanki oranın gerçek sahibiymiş gibi bir tavır içindeydi (s. 114).

DP ileri gelenleri onun Tonguç'la ilişkilerini, evinde kaldığını duydular. Geleceği için bunun iyi olmadığını söylediler, tehdit ettiler. On yıllık iktidarları boyunca bu tehdidi hep sürdürdüler. Ama o bu on yıl içinde "büyük eğitimci" olarak bildiği, sevdiği Tonguç'un yanında geçen zamanların; ondan aldığı etkilerin, esinlerin, yaşamının en değerli anları olduğunu söyledi.[12] Köy Enstitülerini yıkanları affetmedi. "Yüzde seksenlerin hakkı" diye durmadan yazdı konuştu.

Gönen Köy Enstitüsü kitaplık nöbetinde edebiyatla beslenmeye başlayan Fakir Baykurt'un da genç yaşta *Yılanların Öcü* romanıyla çıkıp gelmesi başka bir olay oldu toplumda. Baykurt, Enstitü yıllarında başlıyor şiir vb. yazılarına. Tonguç, daha o günlerde başka öğrecilerle birlikte onun şiirlerini de cebinde taşıyıp, öteki Enstitülere götürüyordu. Bu şiirlerden *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde çıkanlar vardı.

1948'de köy öğretmenliğine başlayınca şiirlerini, öykü vb. yazılarını ve kitap okumayı, edebiyata ilgisini sürdürüyor. Dergilere abone oluyor. Çevresinde gördüğü, ekonomik, sosyal ve siyasal çelişkileri derinden tarayan bir gözlemci, köy gerçeklerine doğru yerden bıçak vuran bir toplumsal gerçekçi yazar olarak ortaya çıkıyor daha ilk yapıtında. Makal ses verince onu okuyup, köyüne çağırıyor. Kendi onun köyüne gidiyor. Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldıktan sonra zorla da olsa, Enstitü çıkışlıları alan Gazi Eğitim sınavına birlikte giriyorlar bir iki yıl. Sonunda birlikte kazanıyorlar. Gazi'de öğrenci iken Ankara'nın kültür ve sanat ortamını, siyasi ortamını, aydın ortamını birlikte tanıyorlar. Genç köylü aydınlar olarak onların içinde köylülerin temsilcisi gibi davranıyorlar. Enstitülülerle dirsek temasına geçiyorlar. Tonguç'la, Yücel'le yakından tanışıp evlerine gidiyorlar. Onlar, Enstitülü gençlere aileden biri gibi sarılıyor.

Baykurt, Gazi Eğitim'den sonra askerlik döneminde, yedeksubay okulunun yemekhanesinde, sonra Konya Astsubay Okulu Türkçe öğretmeni iken kaşla göz arasında yazıyor *Yılanların Öcü*'nü. *Cumhuriyet* gazetesinin açtığı yarışmada birinci geliyor. Roman gazetede yayımlanmaya başlayınca yer yerin-

den oynuyor. Makal'ın ardından ikinci büyük vuruştur Baykurt'un gelişi. Onun yapıtının konusu da köy çevresinden edindiği, bilincinde, bilinçaltında yer eden etkilerdir, gözlemler ve düşünlerdir. *Yılanların Öcü* de yalnız Enstitülülerin, köylülerin değil, kentlilerin ve yabancıların elinden düşmüyor. o da çevriliyor başka dillere, başka ellere. Dönemin iktidarları Baykurt'a da bakanlık emrine almak, başka yerlere atamak gibi yaptırımlar uygular. Onun için de önemli değildir ülkenin orası burası. Efkâr Tepesi'nden, başka bir beldeden duyuluyor sesi. Gittiği her yer onun ükesidir, her yerde köylü vardır ve her yerde durum kötüdür. Tüm köyler kendi köyü gibidir. Bir yandan mesleğini yaparken bir yandan durmadan yazıyor.

Tonguç, Baykurt'a da şunları yazdı bu çıkışı üstüne:

"Yunus Nadi roman armağanı için açılan yarışmada birincilik alan eseri senin yaratmış olmanı duyunca pek sevindim. Başarından ötürü seni kutlarım. Köydeki gerçek yaşayışı bir sanat eseri haline sokarak ortaya sermen, pek durgun ve kısır fikir hayatımızı biraz olsun dalgalandırmaya yarayacaktır sanıyorum. Hareket, canlılık, kıpırdayış, daima durgunluk ve sessizlikten hayırlı olduğu için eserin üstüne yazılacakların çoğu faydalı olacaktır. Bu türlü hareketler, kalıp biçiminde yargılamalar yapmaya alışkın yazarları onun dışına çıkmaya zorlayacaktır. Ezbere yazıp çizenlerle konuşanlar çıkacak olursa böylelerine de kulak asmadan doğru bildiğin yoldan ilerler gidersin." (1 Temmuz 1958)[13]

Yılanların Öcü'nün sinemaya uyarlanması ikinci bir olay yaratıyor. Türk köylüsünün yaşamını tüm çelişkileriyle yansıtan ve Yeşilçam filmlerinden farklı olan bu filmin sansür edilip, yasaklanması istendi; müstehcenlik, komünistlik suçlamaları yapıldı. Yazarı bakanlık emrine alındı. 27 Mayıs döneminin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Baykurt'u ve filmin yönetmeni Metin Erksan'ı köşke çağırıp, filmi onlarla birlikte izledi. "Köylerimiz gerçekten böyledir, siz biraz cilalayıp yumuşatmışsınız. Köyün gerçekleri çoğu yerde bundan acıdır, kaçmak değil gerçeği söylemek gerekir" dedi. Filmin gösterilmesine böylece izin verildi, köy sorunları daha çok tartışıldı. Baykurt da bir ömür boyu, Türk toplumunun, köyün, köylünün, ülkenin dramını, gerçeklerini, güzelliklerini roman, öykü, makale, inceleme röportaj vb. yazılarıyla vurgulayarak çok okunan yazarlarımızdan biri oldu. Yapıtları başka dillere çevrildi.

Köy Enstitülü yazar ve sanatçılar olarak, Makal, Baykurt ve başkaları, toplumu sarsan seslerle gelirken itici güçleri yalnız kendi yetenekleri ve çabaları değildi. Onlar Enstitülerin ikinci kuşağıydı. Bu kurumlarda yazmaya, sanata yönelenler çok öncelerden vardı. Öne çıkan bu olay kişiler, Enstitülerde yazmanın, sanat ve edebiyatın çimlenmiş ortamını buldular. Onları besleyen birikimler, Enstitülerin önceki kuşaklarının bu kurumlarda yarattığı "yazma" ortamıydı. Köy Enstitüleri yazarlığı amaçlamıyordu kuşkusuz. Ama isteyenin yazması için, her çeşit düşün ve gelişme ortamı vardı. Enstitülü yazarların yaşamında, yazdıklarının olay olmasında bu gerçek önemli bir olgudur. Onların olay yaratan yapıtları bu ortamlardan geçip gelmiştir.

Örneğin Enstitülü ozan, yazar Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Ali Dündar, Hüseyin Sezgin, Turan Aydoğan, Osman Darıcı, Saffet Çalışır, Cesarettin

Ateş, Haşim Kanar vb. daha öğrenci iken yazdıkları şiirler, öyküler, köy incelemleri vb. yazılarla dergileri aracılığıyla seslerini Enstitüden Enstitüye duyurmuşlar, başka öğrencileri etkileyip özendirmişlerdi. Yalnız *Köy Enstitüleri Dergisi* değil, daha o zamandan başka yerlerde de yazanlar vardı. Ayrıca yüksek bölüm öğrencisi olarak Enstitülere staja gidenlerden yazmaya başlamış olanlar, oradaki öğrencilere bu yönleriyle de örnek oluyorlardı.

Enstitülerin ilk yazarlarından biri Mehmet Başaran'dır. "Daha Yüksek Köy Entitüsü öğrencisi olmadan şiirleri öteki Enstitülerde duyulmuştu." Ancak bu kuşak, o ilk kapanış yıllarında vurgun yiyip örselenmişler, askerlikte, meslekte rütbe indirimine uğramışlar, bunlarla boğuşurken belki zaman yitirmişlerdi. Ama Başaran, Talip Apaydın ve birçok Enstitülü yazar, dergi ve gazetelerde yazmayı; şiir, roman ve denemelerini ödün vermeden yayınlamayı sürdürmüşler, halka olan borçlarını bu yolla da ödemeye çalışmışlardır. Günü gelip geçmişe dönerek, kendilerine kıyan ortamlara ışıldak tutan yapıtlar vermişlerdir.

Başaran, yoksulluğun yarattığı soylu bir kişilik, ödünsüz bir toplumcu yazar olarak şiirleri romanları, denemeleri vb. düzyazılarıyla durmadan üreten, ülkedeki oluşumları, dalgalanmaları izleyip yazan, anlatan bir tanık, bir tarih gibidir. Birçok şiir kitabı, çocuk kitabı, romanı, inceleme, deneme vb. yapıtları vardır. Trakyalı olan ve göçmenliğin bilinçaltı izlerinin tedirginlğini, kaygılarını da taşıyan, bunları ülkenin, köylünün geleceğine esenliğine yönelik bilince dönüşen Başaran, doğru bildiği çizgiden asla ödün vermeyerek aydın olma sorumluluğunu sürdürmektedir.

Genç yaşta "zanlı" görülmesi onu ülkesine küstürmemiş, tersine böyle yapanların ülkeyi sevmediklerine inanmış; sürüldüğü, gönderildiği yerlerde hep ülkesi için, halkı için yazmış, söylemiş çalışmıştır. Çavuşluktan sonra verildiği Edremit'te *Zeytin Ülkesi*'ni, gözönünde tutmak için gönderildiği İstanbul'da *Kocakent*'i yazmıştır. *17 Nisan Haritası ve Köy Enstitüleri, Tonguç Baba, Sürgündeki Öğretmen* gibi duygu ve düşün zenginliği yüklü şiirleri öğretmenler arasında dilden dile dolaşmıştır.

İlk kitabı *Ahlat Ağacı* yayımlandığı yıl (1955), DP dönemi Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin müfettişlerince soru yağmuruna tutuluyor, dahası Tonguç'la ilgili bilgi istiyorlar ondan. İnsan ana babası kadar sevdiği, güvendiği kişi hakında ne söyleyebilirse onu duyuyorlar ağzından. Öğretmenliğini aynı Tonguç gibi yaptı Başaran. Onun gibi çocukları ciddiye alan bir sevcenlikle girdi çıktı dersliklere. Onun öğrencileri, kendilerini önemseyen seven yeni bir öğretmen tanıdılar. Dil ve edebiyatın tadını aldılar onun derslerinden, şiirlerinden. Yalnız öğrencileri değil, meslekdaşları da etkilenmiştir Başaran'ın örnek öğretmenliğinden.

Talip Apaydın da daha Enstitü öğrencisiyken bir yandan müzik bir yandan edebiyata sessiz ve derinden dalarak başlıyor sanata yönelmeye. Alçakgönüllü ve bilinçli bir öğrenci olarak, kitaplarla haşır neşir olmaya. Enstitü eğitiminden etkilenerek, sınıfsal yerinin ayrımına varıp, daha öğrenci iken toplumsal içerikli şiirler yazmaya okumaya başlıyor. Onun da şiirleri *Köy Enstitüleri*

Dergisi'nde çıkmış, o da askerlikte çavuş olmuş, sırmalı subay elbisesi giyme özlemi içinde kalmıştır. Çavuşluk görevi bitince kendisini nereye atamışlarsa oraya gitmiştir. Bir yandan müzik öğretmenlğini, bir yandan okuma ve yazmasını aksatmadan sürdürmüştür. Eskişehir toprak ağalarından Emin Sazak'ın çiftliğinde çalışan babasının yaşamı onun roman ve öykülerinin konuları, esin kaynağı olmuştur. Kendi yaşamını da ilgilendiren bu yapıtları, dil güzelliği vb. özellikleriyle okurları etkilemiştir. Emin Sazak milletvekili olarak TBMM'ye girdiğinde işgörenlerinden birinin oğlu olan Apaydın, Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisidir. Onu Enstitüye göndermemesi için babasını çok zorlamıştır ama engelleyememiştir. Talip Apaydın'ın yapıtları olan *Sarı Traktör*, *Ortakçılar*, *Yar Bükü*, *Yoz Davar* gibi yapıtları, toprak ağası, ırgat ve ırgatın oğlu ilişkilerini irdeleyen romanlardır. Tonguç ona da şöyle yazıyor 12 Şubat 1959'da:

" 'Yar Bükü' adlı kitabını aldım. Çok teşekkür ederim. Acele okumuş olmama karşın çok beğendim. Köyün en büyük dertlerinden birini gerçekten iyi anlatmış, ilgili sorunları başarıyla ortaya sermişsin. Köyün romanı yazılmalı diye vaız edenler, oturup okusunlar 'Yar Bükü'nü. İyi çalışıyorsunuz. Öbür arkadaşlarınız bir yandan, sen bir yandan, Türk köyünü köylüsünü ortaya çıkarıp seriyorsunuz. Gelecek için iyi niyetli çalışmaları şimdiden hazırlıyorsunuz. Seni kutlarım."[14]

Talip Apaydın, 27 Mayıs'tan sonra yazdığı *Karanlığın Kuvveti* kitabında Enstitü anılarını yalın bir anlatımla dile getirmiştir. Apaydın'ın bu kitabı, Köy Enstitülerinde uygulanan eğitim ilkelerini, sanatsal öz taşıyan bir yapıt içinde ilk kez veren özgün bir çalışmadır.

Yüksek Köy Enstitüsü'nden Ali Dündar, daha okuldayken en iyi yazanlardan biriydi. Dergi kolunu yönetenlerdendi. Ancak o da bir süre yazmamış, günü gelince dergilerde, kitaplarda adı görünmüştür. Son yıllarda Atatürk ilkelerini incelediği, dil araştırmaları yapmakta olduğu, yapıtlarından, yazılarından anlaşılıyor. Okul yıllarında ve sonradan şiir yazan Haşim Kanar ise, Köy Entitüleriyle ilgili bilimsel araştırma niteliğinde bir yapıt vermiştir.

Yalnız bunlar değil, gün geçtikçe birçok Enstitülü öğretmen, roman, öykü şiir olarak çeşitli yapıtlar verdiler, öğretmenlik çalışmalarını ve Enstitü anılarını yazdılar. Yüzü aşkın yazar, şair, kültür ve sanat adamı, bilim adamı, politikacı vb. alanlara yönelenler oldu. Onlar da toplumu, köylüyü ve öğrencilerini bilinçlendirici etkilerde bulundular.

Toplumda yeni bir davranış örneğiydi Enstitülü yazar ve sanatçıların tutumu. Yurt sorunlarını, düşünmeye, yazmaya anlatmaya yönelen yeni bir kuşak yetişmişti. Bunları görmek Tonguç'u ülke hesabına, köyler hesabına sonsuz sevindiriyordu. Onları izlyor, nerede kim ne yazmış öğreniyor, kimilerini başka arkadaşlarına duyuruyordu. Şerif Tekben'e şunları yazıyor:

"... Hasan Özden adlı Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı bir genç, 'Öğretmenler Birbirimize Yardım Ediyoruz' adlı bir kitap yazmış. Son günlerde bu yerli malı eseri okudum. Senin 'Canlandırılacak Köy Yolunda' kitabından sonra haz duyarak zevkle okuduğum bir kitap. Bu eser yurt gerçeklerini, ülke koşulları içinde iyiyi güzeli yansıtıyor. Figaro'nun Aryası gibi romantik değil... Şunu da

ekleyeyim. Kitap bizim deloğların sürgün edildiği Sinop ilinin, Gerze ilçesi köylerindeki eğitim ve öğretim konularını, bunların ne şekilde ele alınıp çözümlenmeye çalışıldığını anlatıyor. Böyle eserler yaratabilen 'ülkü erleri'ni yetiştirdiğiniz için sizleri gözümün önünde yeniden heykelleştirdim. Lâfçı pedagoglar utansınlar."[15]

Enstitü çıkışlı öğretmenlerin ilk etki araçlarından biri de kendi çıkardıkları dergi vb. yayın organlarıydı. Kitapları ve çeşitli yayınlarda çıkan sanatsal ve eğitimle ilgili yazıları yanında, bir yandan, kendi yayın organlarını çıkarmaya başlamışlardı. Onların bu konuda alışkanlığı vardı. Köy Enstitüsü öğrencisi iken çıkardıkları ve okuru oldukları *Köy Enstitüleri Dergisi* onlar için bu konuda bir örnekti. Daha o zaman Malatya'da Akçadağ, Konya'da İvriz Köy Enstitüleri kendi dergilerini çıkarmışlardı. Daha sonra bölgelerde yeni dergiler çıkarılmaya başlandığı görülür. Bunlardan kimileri şunlar:

Köy Enstitüleri Dergisi	Yüksek Köy Enstitüsü (Dergi Kolu) yayını
Akçadağ	Akçadağ Köy Enstitüsü yayını
İvriz	İvriz Köy Enstitüsü yayını
Gayret	Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri yayını
Demet	Göller Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği yayını (Dursun Kut)
Eğitim Yolu	İç Anadolu Bölgesi Köy Öğretmenleri yayını
Zamantı	İç Anadolu Bölgesi Köy Öğretmenleri yayını
Kırkgöz	Akdeniz Bölgesi ve Antalya Köy Öğretmenleri yayını
Köy ve Eğitim	Ankara (Sahibi: Galip Gürler ve Perihan Gürler)
Bekçi	Ankara (Sahibi: Mehmet Emiralioğlu)
İmece	Ankara (Enstitülülerin kurduğu İmece Yayınevi yayım)

Öğretmenlerin Anadolunun çeşitli yerlerinde yayımladıkları bu dergilerin ortak amaçlarının, Uygulamadaki gözlem ve görüşlerini yazma yoluyla, Enstitü ilkelerini ve köyde eğitimi gündemde tutarak, ülke eğitimine çağdaş eğitim bağlamında çözüm üretmek olduğu görülür. Bu yayınlarda yer alan yazılarda daha çok köy incelemeleri, öğretmenlerin mesleksel gözlemleri, özlük sorunları ve ülke sorunları, şiirler, köy notları, öykü, anı vb. biçimlerde dile getirilmiştir.[16]

Tonguç bu yayınları hep izlemiş, isteyenlere yazılar göndermiştir. Öğretmenler ondan bu yolla da yararlanma olanağı bulmuşlardır. Talip Apaydın'a şunları yazıyor bir mektubunda:

"Geçen gün Köy ve Eğitim bürosuna uğramıştım. Galip senin mektubunu okudu. A. Schweitzer hakkında yazdığın makaleyi gösterdi. Bu ünlü bilgini tanıtan bir yazı yazmış olmana pek sevindim. Dediklerin doğrudur. Bizde aydınlar ülkücü olamıyorlar. Doğru yolu ülkü edinip tüm çalışmalarını oraya yöneltmiyorlar. Ben okumuşlarımızın eksiğini burada buluyorum."

Bu yayınlar, dönemlerinde Enstitü çıkışlı öğretmenlerin birbirleriyle ve öteki öğretmenlerle iletişimini de sağlayacak, dayanışmaya geçmelerini etkile-

yecek mesleksel birikimleri hazırlamıştır. O günün yönetim ortamında ve çeşitli güç koşullarda bunları yapmak kolay değildi. Bunlardan Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı Galip Gürler ve eşi Perihan Gürler'in Ankara'da çıkardıkları *Köy ve Eğitim* dergisinin uzun süre hizmet verdiği ve öğretmenler arası iletişimi büyük ölçüde sağladığı görülüyor.

Demet ise (Hüseyin Sezgin, Ahmet Aygün, Rıza Bulut) öğretmenlerce 1953 Mayıs ayında çıkarılmaya başlanıyor. Eylül 1953'te "Göller Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği"ne devrediliyor. Bundan sonra iyi bir örgütçü olan Dursun Kut uzun süre derginin çevirgenliğini yapıyor. *Demet*'te de çıkıyor Tonguç'un ilginç yazıları: "Türkiye'de Köy", Sayı 47, 1957; "Hollanda Köyleri", Sayı 49, 1957; "Avrupa Mektupları II: Hollanda Köyleri", Sayı 50, 1957; "Avrupa Mektupları III: Hollanda Şehirleri", Sayı 51, 1957"; "Atatürk Üniversitesi", Sayı 70, 1959; "Efendilik Savaşı", Sayı, 74, 1959.

Dursun Kut'a şunları yazıyor, 23 Ağustos 1957 günlü mektubunda:

"Kardeşim Dursun,

"Dergileri aldım. Çok teşekkürler. İkinci yazıyı dediğin ölçüye göre tuttum. Bundan sonra yollayacaklarım da bu sınırı aşmayacak. Demet'in bu sayısında da özlü yazılar var. Emekleriniz var olsun. Savunulması gereken ilkeleri iyi savunuyor dergi.

"Dostlara selâm ve sevgiler. Sağlığını diler gözlerinden öperim."(Özel mektup)

Daha sonra Enstitü çıkışlıların ve Sabahattin Eyüboğlu, Şerif Tekben, Hürrem Arman gibi eski öğretmenlerinin birlikte çıkardığı *İmece* dergisiyle Köy Enstitülerinin toplumda yazılı olarak tartışmaya açıldığı ve başka aydınların da bu imeceye katıldıkları biliniyor. (Meslekten ayrılıp özel iş yapan Hamza Soydaş, İmece'nin sahipliğini yüklenerek dayanışmada bulunmuş, bu yüzden başı derde girmiş ama desteğini hep sürdürmüştür.)

İlk kuşak Enstitü çıkışlıların yazma ve yayın ortamından beslenerek gelen Enstitü kökenli yeni yazarların durmadan çoğaldığı görülür. Mersin-Aslanköy'lü, Düziçi çıkışlı Behzat Ay bu kesimin ilklerinden. Köyden kente göçü vurgulayan *Dor Ali* yapıtıyla, sürgün müfettiş olarak, at sırtında dolaştığı Siirt köylerinin, köylülerinin sorunlarını içeren köy notlarıyla sesini büyük kentlerin okurlarına duyurmayı başardı. Birçok yapıt verdi. Bugün de yurt ve dünya sorunlarıyla, edebiyatla ilgili birikimlerini duru bir dille anlatan yazılar yazmayı sürdürüyor.

Aynı köyden, Dicle çıkışlı Osman Şahin, Torosların gür ormanlarının, yalçın kayalarının gölgesinde kalmış, aşk ve iş öykülerini, Doğu Anadolu'nun doğa ve toplum zorluklarının sonucu olan insanlık dramını, her seferinde vurucu bir dille anlatan öyküler yaratıyor. Onun öyküleri sinemamız için zengin bir kaynak oluşturdu; öykülerinden uyarlanan filmler ödüller aldı.

Düziçi'nden Ali Yüce, şiirlerinde, tanığı olduğu, duyup düşündüğü sorunları, şiir denen sanatın imbiğinden geçirerek, durmadan ulaştırıyor okurlara. Ali Yüce'nin şiirleri de İtalya'ya kadar gidip orada ödül alıyor.

Cılavuz çıkışlı Dursun Akçam, Doğu'nun yaşanması kadar anlaşılması da

zor sorunlarını, öykü, roman ve düzyazılarla çarpıcı bir dille getirip koydu toplumun önüne. Doğulu anaların, bacıların, bebelere "taş çorbası" pişirmesinin öyküsünü yazarak Karacan Röportaj Armağanı'nı almıştır yıllar önce. Ancak onun için önemli olan ödül değil, tencerede taş yerine aş kaynamasıydı. Ama Doğulu anaların, bacıların, çocuklarını bugün de "çöp çorbası"yla oyalamaları bu ülkenin acı bir gerçeğidir.

Bir dönem TİP (Türkiye İşçi Partisi) milletvekilliği de yapan Yusuf Ziya Bahadmlı, çeşitli yapıtlarıyla ve Köy Enstitülerine ilişkin kitaplara ağırlık veren yayıncılığıyla dikkat çekti.

Her biri ayrı bir ses getiren Enstitülü yazarlara, ozanlara burada ayrı ayrı yer vermem olası değil.

Ümit Kaftancıoğlu, Mustafa Şanlı, Ozan Nebi Dadaloğlu, Mustafa Aydoğan, Enver Atılgan, Hasan Kıyafet, Ahmet Köklügiller, Refet Özkan, Kemal Burkay, Mahmut Yağmur, Osman Bolulu, İbrahim Şimşek, Mevlüt Kaplan, Hayrettin Uysal, Mehmet Güner, Mecit Aşkan, Fethi Esendal, Feyzullah Ertuğrul, Recep Bulut, Mehmet Cihangir, Muttalip Çardak, Kemal Bayram Çukurkavaklı, Maksut Doğan, Mehmet Emiralioğlu, Şevket Yücel, Arif Aslan, Mehmet Cimi, Nadir Gezer, Ali Çiçekli, Nedim Şahhüseyinoğlu ve daha birçok Enstitü kökenli yazar, ülke sorunlarını, eğitim sorunlarını yazmayı hep sürdürdüler.[17]

Kendisini "Son Köy Enstitülü" diye tanımlayan Hayati Tahsin Yılmaz, Gölköy'deki öğrencilik anılarını ve eğitmen olan babasını bu adı verdiği kitabında anlattı, başka yapıtlar da verdi.

Yalnız sanat alanında değil, başka meslek alanlarından, kendi alanlarının konularını yazanlar oldu. Aksu Köy Enstitüsü ve Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı Cavit Binbaşıoğlu (Oral), daha okulda başladı eğitim yazarlığına. Bize verdiği, "Adler Psikolojisi" konferansının ve iş eğitimi sözlüğü için birlikte hazırladığımız, "Taylor İş Sistemi"nin metinleri, onun eğitim yazarlığının ilk denemeleridir. Gazi Eğitim Entitüsü ve Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı öğretim görevlisi olarak, sayıları 20'ye varan öğretmenlik bilgisi, eğitim tarihi vb. kitapları var. Cılavuz çıkışlı Hüseyin Öztürk, eğitim sosyolojisi ve ruh sağlığı ders kitapları yazdı. Cılavuz ve Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı İsa Öztürk, çok iyi bildiği Fransızcayı da kullanarak, *Meydan Larousse*, *Gelişim Büyük Larousse* vb. ansiklopedilere imzasını attı. Akçadağ ve Yüksek Bölüm çıkışlı Arif Gelen, "Eğitim Ansiklopedisi" hazırladı, Almancadan Kafka vb. yazarlardan çeviriler yaptı, meslekle ilgili yazılar yazdı. Çifteler ve Yüksek Bölüm çıkışlılardan Bekir Semerci, öğrencilik ve meslek yaşamı anılarını toplayarak, *Türkiyede İleri atılımlar ve Köy Enstitüleri* kitabını; Süleyman Karagöz ve İzzettin Alıcıgüzel, öğretmenler için meslek kitapları; Tahsin Yücel uzmanlaştığı tarım alanında ders kitapları; Kızılçullu ve Yüksek Bölüm çıkışlı Şükrü Koç *Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma* kitabını ve eğitim yazıları yazdı. Abdullah Özkucur, Çifteler'deki ve Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki uygulamaları destansı bir dille anlatan kitaplar yazdı. Galip Candoğan İvriz'deki öğrencilik yıllarını ve köy öğretmenliği deneyimini yazdı.

Enstitü kökenlilerden kimileri koşulları zorlayarak uzmanlaşma ve kariyer

yapma olanağı buldu: Prof. Dr. Sami Akıncı (hukukçu), Prof. Dr. Ayşe Baysal (beslenme uzmanı), Prof. Dr. Mürvet Bilen (eğitimci), Prof. Dr. Doğan Çağlar (eğitimci), Prof. Dr. İ. Etem Başaran (eğitimci), Prof. Dr. Yahya Özsoy (eğitimci), Prof. Dr. Yahya Kemal Kaya (eğitimci), Prof. Dr. Cemal Yıldırım (eğitimci), Prof. Dr. Ramiz Aydın (sanat eğitimcisi), Prof. Dr. İsmail Avcı (sanat eğitimcisi), Prof. Dr. Halis Biçer (sanat eğitimcisi), Prof. Dr. Fikri Cantürk (sanat eğitimcisi), Prof. Dr. Tevfik Karakaya (sanat eğitimcisi), Prof. Dr. Hüsnü Arıcı, Dr. İbrahim Türk (hukukçu), Emin Özdemir (dil uzmanı), Adnan Binyazar (dil uzmanı), Hüseyin Yalçın (eğitim uzmanı), Turgut Kavraal (ressam).

Ayrıca özgün çalışmalarıyla alanının uzman elemanı durumuna gelen birçok adsız Enstitülü olduğu biliniyor: Ahmet Yol (müzikçi), Hüseyin Küçükçakar (müzikçi), Hasan Turan (türkü yazarı) vb.

Öte yandan, Enstitü çıkışlılardan politikaya atılanlar da oldu. Bunlardan, Hayrettin Uysal (Adapazarı), Şükrü Koç (Aydın), Halil Dere (Muğla), Yusuf Ziya Bahadınlı (Yozgat), Tufan Doğan (Kayseri), Fahri Özçelik (Antalya) ve Kemal Yılmaz (Isparta) milletvekili olarak; Hüseyin Atmaca (Denizli) ve Hüseyin Öztürk (Sivas) senatör olarak parlamentoya girmişlerdir.

Geçmişte, gerek köy öğretmeni derneklerinin, gerekse kişilerin çıkardığı dergi ve benzer yayınlar, yazılar ve Enstitü çıkışlıların verdiği yapıtlar, bir yandan öğretmenlerin sanatsal düşünsel birikimlerini etkilerken, bir yandan da aralarında dayanışmayı güçlendiriyor, onları mesleksel örgütlenmeye doğru götürüyordu.

17 Nisan Toplantılarından Tös'e

Köylerde çalışanlar dahil, aydın öğretmen kesiminin belirtilen amaçları gerçekleştirmek için örgütlenmesi gereklidir. namuslu vicdanlı düşün adamları aralarında böyle bir işbirliği yaratamazsa meydanı demegoglara teslim etmiş olurlar. Demokrasi için en tehlikeli yaratık demagogdur. Düşün adamlarının sustukları, sindikleri demokrasilerde demagoglar kendileri için en elverişli çevreyi bulur... Güçlenince okumaz-yazmazlarla, bilip de okumayanlardan yandaş toplayarak çevreye saldırmaya başlar. Bilimsel değerleri parçalar, çürütür. Olumlu işlerin önüne engeller yığar. Toplumun kolayca sömürülecek bir sürü olması için uğraşır. Öğretmenlerin, öğretmen adaylarının bunu önlemek için çok okumaları... örgütlenmeleri, böyle bir tuzağa asla düşmemeleri gerekir..."[18]

Köy Enstitüleri yasasının TBMM'de kabul edildiği 17 Nisan günleri Enstitülerde törenlerle kutlanırdı. Tören bir şenliğe dönüşür, çevreden çok kişi katılırdı. Özellikle Hasanoğlan'da bu toplantılar daha görkemli olur, Ankara'nın aydın kesimi, CHP iktidarının bakanları, milletvekili ve yüksek bürokratlar, Enstitüye akın ederlerdi. Öğrencilerin çeşitli etkinlikleri, sanatsal ve düşünsel gösterileri coşkuyla, hayranlıkla izlenirdi.

Bu kurumlar kapatıldıktan sonra Enstitülüler için 17 Nisanlar başka bir anlam kazandı. Onlar günlerini gene kutluyorlardı. Ama özellikle 1960 öncesi baskı yıllarında kahve köşelerinde, evlerde sohbetlerle yapılırdı kutlamalar. Tonguç, dava arkadaşı Şerif Tekben'e yazdığı mektupta şunları söylüyor o ilk toplantılarla ilgili:

"... Senin hoşlanacağın dekora sahip bir kahve köşesinde buluşup, 17 Nisan'ı ve onu yaratan ülkü erlerini andık. Bu vesile ile duygulandık. Aynı ülkü uğrunda çarpan kalplerin sesini sana duyurmayı uygun bulduk. Buradan kalkıp, başka bir köşeye oturarak geçmiş günleri anmaya devam edeceğiz. Bu gecemizi bu işe ayırdık. Hasretle gözlerini öperiz Tekben."[19]

1960 öncesi dönemde Enstitü çıkışlılara ve bu kurumlarda çalışanlara baskılar yapılıyor, birkaçının bir araya gelmesi bile sorun ediliyor, izleniyordu. Toplanıp böyle günler yapmak kolay değildi. Başka okulların "pilav günü" gibi olmuyordu kuşkusuz 17 Nisan toplantıları. Pilav günlerinde, aşure günlerinde bir araya gelenler, gördükleri eğitimin kendilerine sıkıntı veren yanlarını, "hababam" sınıflarını kahkaha ile anlatıp gülüp eğlenirlerdi. Öğretmenleriyle not alışverişlerini, ilginç disiplin olaylarını ve kaçamaklarını, vb. şeyleri konuşurlardı. Enstitülülerin konuşup andıkları ise, küçük yaşta öğretmen ve yöneticilerle birlikte yüklendikleri sorumluluklar, büyük işleri nasıl kahraman-

ca başardıkları olurdu. Sonra da o güzel eğitimin niçin, nasıl yıkıldığı; kıyım dönemlerinde başlarına gelenler konuşulurdu. Tüm baskılara karşın onlar bu önemli günde kahve köşelerinde, bir köyde, bir evde de olsa toplanıp bu anlamı yaşıyorlardı.Yer bulunursa Enstitülerin ulusal oyunlarını oynuyorlar, şarkı ve türkülerini söylüyor, eski ve yeni şiirlerini okuyorlardı. Yalnız anılar değil, mesleklerini, halkın sorunlarını konuşurlardı. 17 Nisanlar giderek eğitimin çeşitli sorunlarının, öğretmenlerin meslek sorunlarının ülke sorunlarının, irdelenmeye başlandığı toplantılar oldu. O günler giderek tüm ilerici öğretmenlerin ve ilerici kesimin günü olmaya başlamıştı. Bu toplantılar öğretmenler arasında iletişim sağlıyor, örgütlenmenin birikimlerini oluşturuyordu.

Baskılara karşın daha önce Enstitülü öğretmenlerin öncülüğünde Göller Bölgesi, Ege Bölgesi vb. yerlerde köy öğretmenleri derneklerinin kurulduğu görülüyor. Kimi Enstitü çıkışlıların ilçelere, illere atanmaları örgütlenmede kolaylık sağlamıştı. Tüm ülkedeki öğretmen derneklerine katılarak, aktif görev alarak çoğunluk durumuna geldiler. Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu içinde büyük çoğunluk oldular. 1961'de Samsun'da yapılan Federasyon toplantısında, Turhan Fevzioğlu'nun başını çektiği grup başa geçmişti. İkinci yıl Aydın'da yapılan toplantıda Enstitülülerin başını çektiği kesim seçimi kazanmış, Şükrü Koç ve ekibi yönetime getirilmişti. Bu atılımdan sonra Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun, eğitimi ülke sorunlarının bir parçası olarak gördü ve özlük haklarını da bu yaklaşımla ele alarak, büyük vuruşlarla siyasi iktidarları uyardı, çözümler önerdi. 1963'de Ankara'da "Büyük Eğitim Mitingi"yle, örgütlenme ve hak aramada önemli bir aşama yapıldı. Ancak dernekleşen öğretmenler, oraya buruya gene sürülmeye başladı.

Derneklerde çoğunlukla eski Enstitü öğretmenleri, yöneticileri ve onların öğrencisi olan Enstitülüler gene bir arada çalışıyordu. Ak saçlı öğretmenlerin varlığı örgüte başka bir anlam katıyordu. Ama roller değişmişti. Başkanlık, yöneticilik gibi işler çoğunlukla gençlerde oluyor, yaşlı öğretmenler bunu onurla istiyordu. Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu, her ilçedeki dernekleriyle, Ankara Tuna Caddesi'ndeki merkeziyle, *Birlik* dergisi ve *Öğretmenler Gazetesi*'yle, tüm üyelerine ulaşarak meslek kesiminde önemli etkiler yarattı. Başkanlığa bir süre, Arifiye çıkışlı Hayrettin Uysal getirildi.

Ancak ilerlemenin sonu olmazdı. Başını gene Köy Enstitüsü çıkışlıların ve onların öğretmenlerinin çektiği bir grup, dernekçilikle yetinmeyerek, kitleyi daha etkin duruma geçirici bir örgütlenme amacıyla Türkiye Öğretmenler Sendikası'nı kurdular (5 Temmuz 1965). Enstitülü yazar Fakir Baykurt'un başkanı olduğu TÖS, yaptığı etkin çalışmalarla kısa sürede ilerici öğretmenlerin, öğretim üyelerinin ve eğitim emekçilerinin büyük kesimini çatısı altında örgütleyerek, Federasyonu TÖS'e katarak (12 Temmuz 1969), gerek üye sayısıyla, gerekse getirdiği sesle, eğitim sorunlarına, yurt sorunlarına ve öğretmenlerin özlük sorunlarına yaklaşımıyla, ülkenin en etkin meslek kuruluşlarının başında geldi.

Öncelikle şubelerde yapılan sendikal eğitim seminerleriyle üyelerini yurt ve dünya sorunları, meslek ve eğitim sorunları konusunda bilgilendirdi.

Bölgelerde yaptığı direnme toplantılarıyla eğitimin ve mesleğin sorunlarını kamuoyuna duyurdu. Hükümetlerin 8 yıldan bu yana eğitim şurası toplamadığını gördü, Devrimci Eğitim Şûrası'nı (DEŞ, 4-8 Eylül 1968) toplayrak Türkiye'nin eğitim sorunlarına bilimsel bir ışıldak tuttu. Ülkenin, genç yaşlı değerli bilim ve kültür adamlarının, TÖS şube temsilcilerinin, Üniversite gençlik temsilcilerinin, işçi ve köylü temsilcilerinin de katıldığı Devrimci Eğitim Şûrası, ülkede yurt sorunları içinde eğitimin yerini ve önemini, temel çelişkilerin eğitime etkilerini vurgulayarak, çözüm önerileri getirdi. Tonguç'un ilkelerinde yer aldığı gibi, öğretmenin görevinin yalnızca abece öğretmek değil bunu yaparken öğrencisinin içinde bulunduğu koşulların uzantısı olan yurt sorunlarıyla uğraşması ve bunların iyileşmesine katkı sağlayıcı bir görev anlayışı içinde olması olduğu vurgulandı. "Eğitimin amaçları arasında insana toplum içindeki yerini ve kendi toplumunun dünya toplumları içindeki yerini doğru olarak kavratıcı" bir anlayışta olması gerektiği saptandı.[20]

DEŞ'te Köy Enstitüleri bilimsel bir yaklaşımla incelenerek, kendi yerli eğitimimiz olan bu sistemin getirdiği ipuçlarından günümüzde "cahilliğin ve teknik yetersizliğin giderilmesi vb. alanlarda yararlanılabileceği" belirtildi, öğretmen yetiştirmenin sorunları ve öneriler dile getirildi.[21]

Öğretmen, öğrenci ve ana babalar bütün olarak görülüp, TÖS'ün yurt çapında bölgelerde yaptığı halka açık toplantılar, bir halk eğitimi niteliği taşıdı. Buralarda halkı bilinçlendirici etkiler yaratıldı. Bu toplantılar ve çeşitli eylemler halkı öyle etkiledi ki devlet kurumlarmda işlerini yaptıramayanlar, ya da çeşitli sorunlar karşısında umarsız kalanlar, "Bir de TÖS'e gidelim" diyerek nerede olursa olsun TÖS şubesinin kapısını çalabiliyorlar, genel merkeze başvurabiliyorlardı.

Fderasyon döneminde yapılan Büyük Eğitim Mitingi gibi TÖS döneminde de Ankara Tandoğan'da gene bir Şubat gününde (1968) "Büyük Eğitim Yürüyüşü" yapılmış, Ülkenin dört bir yanındaki TÖS şubelerinden gelen 30.000 öğretmen Tandoğan meydanında toplandı; İstasyon'dan, Cebeci'den, Kızılay'dan geçip sesssiz yürüyerek büyük bir gövde gösterisi yaptılar, pankartlarıyla, sloganlarıyla, anlamlı yürüyüşleriyle ilgilileri uyardılar. Büyük Eğitim Yürüyüşü, öğretmen örgütünün yaptığı kitlesel demokratik bir tepki örneğiydi. Anlamlı yanlarından biri, gerilimi tam dengede tutarak öğretmenliğe yaraşır bir davranış ve disiplin içinde isteğini en açık biçimde söylemek olmuştur.

TÖS'ün daha büyük bir demokratik eylemi 15 Aralık 1969'da başlayan dört günlük uyarı boykotuydu. Eğitim sorunlarının gerçekten çoğaldığı, meslek sorunlarının dizboyu olduğu, ülkede kargaşanın sürdüğü bir dönemde patlak vermişti boykot. TÖS bir meslek kuruluşu olarak böyle bir demokratik davranışı yapabilecek güçteydi. Bu nedenle eylem yerine oturmuş, toplumdan büyük onay görmüştü. Boykotu herkes tutmuştu. *Cumhuriyet* gazetesi bir boykot bürosu açmış, *Hürriyet* gazetesi "Boykot Tuttu" diye sekiz sütuna manşet atmış, *Milliyet* gazetesi başyazarı Abdi İpekçi Başbakandan demeç istemişti. Postacılar gece gündüz telgraf taşımışlar, santıral memurları hatları TÖS için sonuna kadar açmışlardı. Başka kesimlerin belki gözünden kaçan daha ilginç

bir durum, kentlerin burjuva kökenli yaşlı öğretmenlerinin de Tonguç'un öğrencisi gibi davranmalarıydı. İstanbul'da Moda'lı öğretmenler gecelerde Kartal'a koşmuşlardı TÖS bölge seminerine katılmak için. Kadıköy'ün, Doğan Aytaç, Turhan Ataç, Samime Öymen gibi kırk yıllık öğretmenleri TÖS'lü olmuşlardı. Böylesi bir bütünleşme, bir meslek kuruluşunda ulaşılan oldukça ileri bir aşamaydı. Gelişmelerde Enstitülü öğretmenlerin payı büyüktü.

Tam dördüncü günü akşamı, boykot merkez komitesi, "Dört günlük uyarı boykotumuz anayasa çerçevesi içinde demokratik bir anlatım biçimi olarak başlamış ve son bulmuştur" şeklinde yazılı demeç vermişti.[22]

Tüm bunlar öğretmenlik mesleğinin saygınlığına güç katmıştı. Oraya buraya sürülmelerine karşın, bir yandan isteklerinin kimileri yerine getiriliyor, özlük haklarında ve eğitimde iyileştirmeler yapılıyordu. Öğretmen ücretleriyle ilgili olarak kendisiyle görüşmelere giden TÖS temsilcilerine Maliye Bakanı, "Öğretmenlerimize yeteri kadar ücret artışı yaptık. Bizden elçi maaşı istiyorsunuz" dediğinde bakana: "Elçileri biz yetiştiriyoruz "yanıtı verilmişti.

Boykot ve sürgünler karşısında ülkenin değerli hukukçuları, yargıçları, öğretmenlerin yanında olmuştu. Birçok hukuk profesörü, sosyal siyaset uzmanı vb. bilim adamları, ünlü yazarlar, öğretmen boykotunu haklı bir demokratik davranış olarak niteliediler, hukuksal yönden anayasal bir suç olmadığını savundular. Yargıçlar, herkesi kapsayacak olumlu kararlar aldılar (Muammer Aksoy, *Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi*, s. 110). Sürülen öğretmenler asla çıkarcı olmadılar ve ödün vermediler. Özel işlem istemediler. Hemen görev yerlerine gidiyorlar, haklarını mahkeme yoluyla, danıştay yoluyla almayı yeğliyorlardı.

Boykot sonrasında bir akşam üstü, çalışmakta olduğum Küçükyalı Yetiştirme Yurdu'na gelen bir arkadaşım, "Seni Kütahya'nın bir köyüne sürmüşler, yolluğun gelmiş, maaşın kesilmiş, yarın yazını imzalatacaklar" dedi. Yalnız boykot değil, müdürün benimle ilgili şikâyeti de varmış. Gitmek kolay bile olsa, müdürün işlemine karşı koymam gerekiyordu. Ancak tam bu sırada Kütahya'da büyük bir deprem oldu, atandığım köy yıkıldı. Hemen birkaç günlük rapor alıp yazıyı imzalamadan Ankara'ya gittim. Bakanlığa atandığım köyün yıkıldığını bildirip, ne yapmam gerektiğini soracağımı söyledim TÖS genel merkezinde. Önce "olmaz" dediler. Sonra düşünüp taşındılar, sendikayla ilgili hiçbir şey konuşmamak koşuluyla gidebilirsin dediler.

Bakanlığa gidince genel müdür, "TÖS'ten ayrıl seni bakanlık müfettişi yapalım" dedi. Müfettiş olmak değil, yapılan haksızlığın düzeltilmesi için müfettiş istediğimi söyledim. "Biz istediğimiz müfettişi göndermesini de biliriz" dedi genel müdür.

Onunla görüşmekten sonuç alamayınca Bakana çıkmayı denedim. Beş altı kişi vardı bekleyen. Özel kalem müdürü adımızı işimizi, dileğimizi yazıp girdi Bakanın odasına. TÖS Yönetim Kurulu üyesi olduğumu yazdırmıştım. Görevli en önce beni aldı içeri. Bakan beni bir öğretmen gibi değil, TÖS görevlisi olarak karşıladı. Sorunumu anlattım. Deprem rastlantısı onu çok şaşırttı, etkilenmiş olmalıydı. Genel müdürüne kızdı. Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı olduğu-

mu öğrenince, "Anladım" dedi. Sonra TÖS konusunda bir soruya gelmek istediğinde özür diledim. Yalnızca özel sorunum için geldiğimi bu konuda görüşmeye yetkili olmadığımı söyledim. Buna biraz kızdı ama belli etmedi. İstanbul'da kalmam için hemen işlem yapılacağını, aylığımı yarın sabah teslim etmeleri için milli eğitim müdürüne telefonla emir verilmesini vb. özel kalem müdürüne not ettirdi. Teşekkür ederken, bana gösterdiği demokrat tavrı örgütümüze de gösterebileceğini, bunu niçin yapmadığını sordum. "Siz nasıl benimle TÖS konusunda konuşmaya mezun değilseniz, ben de Adalet Partisi'nin bakanı olarak buna mezun değilim" dedi.

Dışarı çıktığımda, orada bekleyenlerden biri yerinden fırlayıp merakla çıkıştı özel kalem görevlisine, "Kimdir bu?" diye. O, yavaş bir sesle TÖS'lü öğretmen olduğumu söyleyince, "Bir milletvekili olarak burada saatlerdir bekliyoruz" diye söylendi. Ötekiler bana sempatiyle gülümsediler. Daha ilginç olan, çıkarken kapıdaki eğitim emekçisi, yavaş bir sesle, "En büyük TÖS" diye selamladı beni. Böyle davranışlarla çok karşılaşıyorduk. Toplumun büyük kesimi bize sevgi gösteriyordu.

Yurt Dışında Köy Enstitüleri

Mektubunu almadan bir gün önce, Hindistan Planlama Nazırı unvanını taşıyan pek kültürlü bir zatla uzun uzadıya görüşmüş, derin düşüncelere dalmıştım. Adamcağız Avrupa'da (İsviçre sanıyorum) bir kongreye katılmış. Orada bizim Köy Enstitülerini incelemiş olan bir yabancı profesör kendine bu kurumları görmesini önererek, 'Türkiye'de planlı iş olarak böyle bir hareket oldu... Özellikle kuruluş yıllarını inceleyin' demiş. O da Hasanoğlan'ı gördükten sonra beni arayıp buldu... " 10.10.1954[23]

Gerek birey olarak, gerek toplum olarak kendi değerlerimizin iyi ya da kötü olduğunun ayrımında olmamak gibi bir özelliğimiz olduğuna önceki bölümlerde yer verilmişti. Biz, kendi eğitimcilerimizin yarattığı Enstitülerin değerini anlamayarak –ya da anlayarak– yok etmeye çalışırken, yabancı kişi ve kuruluşlar, Türkiye'nin yeni eğitimini araştırma konusu yaptılar. Kaldı ki o yıllarda gerek savaş, gerekse ulaşım gibi nedenlerle ülkeler arası ilişkiler bugünkü kadar kolay olmuyordu. Buna karşın birçok yabancı kişi ve kuruluşça, daha kurulduğu yıllardan başlayarak Enstitülerin çağdaş eğitime dünya ölçüsünde yeni ilkeler getirdiği açıklanmış, özellikle gelişmekte olan ülkelere önerilmişti. Dahası o ülkeler bizden uzman istemişti. Ne var ki onlara uzman olarak Enstitüleri kapatanlar ya da kapatıldıktan sonra o kurumlara yeni gelenler gönde-

rilmişti. Hiçbir görevli, "Biz o kurumları beğenmedik, kapattık" diyememiş, yabancılara karşı güç durumda kalınmıştı. Elbet bu da bizim başka bir yanımızdı. Örneğin Tonguç'u, büyükelçiliği aracılığıyla Milli Eğitim Bakanlığından soran Hindistan Planlama Başkanına, bakanlık görevlilerince "Böyle birini tanımıyoruz" yanıtı verilmiş; Hindistan Elçiliği rehberden telefonunu bularak uzmanlarını onunla görüştürme olanağı yaratmıştır. Böyle olduğu Tonguç'un arkadaşına yazdığı yukardaki mektuptan da anlaşılıyor.

Enstitüleri incelemek için gelen yabancıların çoğu doğal olarak Milli Eğitim Bakanlığına başvurmuşlardır. Oralar kapatılırken, kurucusu Tonguç arka arkaya gelen hükümetler zamanında bakanlık emrine alınıp kendisine kısıtlamalar getirilirken, onun adını ve Enstitülerini İsviçre'de A.G. Verlag-Bern yayınevinin *Lexicon der Pedagogik* (Pedagoji Ansiklopedisi) adlı yapıtında görüyoruz. Bu ansiklopedi uluslararası alanda ün yapmış 500 bilgin pedagogdan oluşan bir bilim kurulu tarafından hazırlanmıştır.[24]

Adı geçen yapıtta, "Tonguç, İsmail Hakkı" olarak yer alan üç yüz kadar sözcüklük tanıtmada onun mesleksel formasyonuna ve çalıştığı yerlere değiniliyor. Türk eğitimine getirdiği katkı, ülkenin gerçeklerine uygun olarak kurduğu Enstitülerinden alman sonuçlar ve özgün yanları anlatılıyor.

Tonguç ve Enstitülerinin daha ilginç bir tanıtımının Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO tarafından yapıldığı, başka ülkelere de önerildiği biliniyor. Bilim ve kültür adamlarımızın da katıldığı UNESCO toplantılarında, Köy Enstitülerinden söz etmek Türkiye'nin kendi programında yokken, yabancıların bu kurumlardan ve kurucusu Tonguç'tan söz etmesi onları şaşırtıyor.

Bu örneklerden biri kültür adamlarımızdan Hıfzı Topuz'un başına gelmiştir. 1980'li yıllarda İngiltere'de yapılan UNESCO toplantısında, kalkınmakta olan ülkelerin ulusal kültür değerleri konusu ele alınırken, başka delegeler, yıllar önce Türkiye'de Köy Enstitüleri yoluyla bu anlayışın geliştirildiğini söyleyerek, Hıfzı Topuz'a sorular yöneltiyorlar.[25]

Bilim adamımız Erdal İnönü de UNESCO Genel Merkezi Başkan Yardımcısı olduğu yıllarda Paris'te katıldığı başka bir toplantıda benzer bir durumla karşılaştığını şöyle anlatıyor: "Aşağı yukarı kırk yıl sonra Paris'te, UNESCO yürütme kurulunda görev yaptığım sırada, bütün dünyada 2000 yılına kadar okuma yazma bilmeyen kimse kalmayacak bir kampanya başlatılmasına karar verdik... UNESCO genel merkezinde geçmiş yıllara ait bir yıllık raporu incelerken çok dikkatimi çeken bir değerlendirme görmüştüm. Dünyadaki eğitim çalışmalarını gözden geçiren UNESCO Genel Müdürü, tanınmış İngiliz bilim adamı Julian Huxley: 'Türkiye'de, Köy Enstitüleri adı verilen ve bütün gelişmekte olan ülkelere örnek olabilecek çok ilginç bir eğitim sistemi gerçekleştirilmiştir' diyordu... Dünyaca tanınmış eğitimcilerin o dönemde yapılmış atılımları böyle övmelerinden bugün için de geçerli bir sonuç çıkarabiliriz. Eğitim alanında ülkemiz ve insanlarımız için en faydalı girişimleri, kendi aklımıza ve deneyimlerimize dayanarak biz bulabiliriz. Yeter ki dünyaya açık olmayı ihmal etmeyelim."[26]

Tonguç'u "Türk Pestalozzi'si" olarak gören başka bir Avrupalı, İsviçre'li tarihçi ve araştırmacı Alfred Rufer'dir. Türkiyeyi ve Köy Enstitülerini tanıyan bu yabancı, *National- Zeitung Basel* adlı İsviçre gazetesinin 9 Aralık 1951 tarihli sayısında yayımlanan yazısında Tonguç ve Enstitüleri üstüne yazıyor.

Rufer, söz konusu yazıda Türkiyenin geçmiş koşullarını ve eğitimini irdeledikten sonra 1934'te gelinen duruma parmak basıyor. Yeni bir eğitim için Tonguç'un aranıp bulunduğuna değiniyor. Önce kişiliğinden söz ederek: "Bu adamın saygı uyandıran iri yarı güçlü beden yapısını, çelikten enerjisini, ne geceli gündüzlü yorucu çalışmalar, ne yaş, ne de uğradığı saldırılar ve suçlamalar yıkabilmiştir. Zekâsı canlı kaldı. Mizahı kuvvetlidir. İyinin sonunda yeneceğine sarsılmaz bir inanç besler. Alçakgönüllülük başlıca vasfıdır. Benimle konuşurken kendisinin Türkiye eğitimini kurduğunu, düzene soktuğunu bir tek sözle olsun belirtmedi" der. Onu Pestalozzi'ye benzeterek, "öğretim davasının, büyük sosyal sorunun bir parçası olduğunu ve birinin çözümünün ötekinin çözümüne yarayacağını anladığını, bunun için öğretim davasında üç koşulu göz önünde tuttuğunu" söyler:

1) Ülkenin gerçeklerine uyarak gereksinmelerini yerine getirmek;
2) Olanakları hesaba katmak;
3) Modern eğitim ilkelerini uygulamak.

Rufer, bu saptamalarının Tonguç'u Köy Enstitülerinin kuruluşuna getirdiğini görür. Sistem olarak Enstitülerin kuruluş ve gelişme aşamalarına değinerek, özellikle oradaki demokratik eğitimin önemini vurgular. Köylerin canlanması yolundaki değişmeleri ele alır. Sonuçta Enstitülerin politik nedenlerle kapatılıp Tonguç'un bir köşeye itildiğini söyler.[27]

Tonguç ve Köy Enstitüleri üstüne araştırma yapan yabancılardan biri, Amerikalı eğitimci Fay Kirby'dir. *Türkiyede Köy Enstitüleri* adlı yapıtı, Türkçe olarak İmece Yayınları arasında çıkmıştır (1962). Çalışmamı yaparken Kirby'nin yapıtından oldukça yararlandım. Yazar bu araştırmayı, Columbiya Üniversitesinde Teachers' College Bölümünde doktora tezi olarak hazırlamış ve kabul görmüştür. Amerikalı eğitimci, "Köy Enstitülerinin temsil ettiği temel düşünleri tarihsel ve sosoyolojik açıdan inceleyerek Köy Enstitüleri gerçeğini ve Tonguç'un Enstitüleri biçimlendiren düşünlerini ve ortaya çıkan ilkeleri" saptıyor. Onu, Kerschensteiner, Pestalozi ve J. Dewey ile karşılaştırarak; Tonguç'un, başka eğitimcilere öykünmeyerek, onları aşarak, düşün ve uygulamalarını kendi ülkesinin gerçekleri üstüne kurduğunu görüyor. Onun, *Resim-Elişleri*, *İş ve Meslek Eğitimi*, *Canlandırılacak Köy* ve *Köyde Eğitim* kitaplarını inceleyerek, Kerschensteiner'den çevirilerini görerek, eğitim görüşünü oluşturan ipuçlarını yakalıyor. Tonguç'un özgün iş eğitimi yöntemini ve uygulamadaki verimini dile getiriyor. "Köy Enstitülerinin Batılı eğitimcilerin fikir ve sistemlerinin bir kopyası olmadığı gibi şu ya da bu partinin ya da bakanın bir 'icadı' da olmadığını" söylüyor. Bu kurumların, Türkiye'nin eğitim arayışlarıyla, politik çıkar gözetilmeden, İkinci Mahmut'tan bu yana yapılan deneylerin sonucunda varılan, çıkar bir yol olduğunu belirtiyor. Kemalist ilkelere dayanılarak yapılan bu uygulamanın, yalnızca eğitim davasını çözümlemekle kalmayıp,

Türk toplumu üzerinde hiçbir eğitim kurumunun yapmadığı kadar etkin olduğunu saptıyor.[28]

Köy Enstitüleri, Hollanda Almanya vb. yerlerde üniversitelerce ele alınmış, bu ülkelerin bilim adamları, Türkiye'nin kendi olanaklarıyla, düşün birikimiyle ve deneylerle ulaştığı bu özgün uygulamaya ilgi duyup incelemişler, doktora öğrencilerine tez konusu olarak verip konuyla ilgilendirmişlerdir. "Köln Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kürsüsü'nde Köy Enstitülerinin bilimsel çalışma konusu yapılmasına olanak verildiği", adı geçen üniversitede doktora öğrencisi Necati Şahin'in bu konuyu doktora tezi olarak aldığı, uzun bir çalışma yaptığı anlaşılıyor.[29]

Başka yabancılar da Tonguç'u Türk Pestalozzi'si olarak görüp, onu da aştığını belirtmişlerdir. Hamburg Üniversitesi'nden Alman Profesör Widman bunlardan biridir. Eğit-Der yayını olan *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri* adlı yapıtta yer alan, iki başka Almanın yaptığı, "Yeni Eğitimin İlkeleri, Tezleri ve Türkiye'de Köy Enstitüleri" incelemesi, Tonguç'un eğitim görüşlerinin ve Köy Enstitüleri uygulamasının bilimsel temellerini saptayan oldukça değerli bir çalışmadır.[30] Onlar, Widman'ın Tonguç için kullandığı Pestalozzi benzetmesini yerinde bularak, Pestalozzi'nin, Tonguç'un yalnız eğitim düşüncelerini ve eylemlerini değil, politik düşüncelerini de etkilediğinden söz ediyor; Tonguç'u Pestalozzi'nin "Özgürlük, eşitlik kardeşlik" ilkelerinin temsilcisi olarak görüp, halkının yoksul kesimine gözlerini çevirerek onları bu yönden kendi kendilerine yardım edip uyandıracak bir eğitim geliştirdiğini, böyle bir eğitim politikası izlemeye yol açtığını şöyle dile getiriyorlar:

"Tonguç, pedagoji olarak çeşitli düşünce ve tasarımlara ve pragmatik kurallara açıktı. Bu etkiler öteki ülkelerde ve Avrupa'nın verimli toprağında da gelişiyor ve Tonguç bu düşüncelerden de yararlanarak Türkiyenin köylük kesiminde o zamanki ilişkilere uygun bir eğitim ve öğretim politikası geliştiriyor."

"Kara Pedagoji" dedikleri eski eğitim görüşünün karşısına Tonguç'un büyük bir donanımla çıktığını vurgulayarak, onun görüşlerini ve uygulamasını çağdaş eğitimin ölçütlerine vurup, onun eğitime yüklediği görev üstüne düşüncelerini sıralıyorlar:

- Eğitim modern yaşamda eksik olan koşulları yaratmalı; modern olmayan koşullara karşı savaşmalı.
- Eğitim, eskimiş davranış biçimlerinin etki alanlarının azaltılmasında yardımcı olmalı.
- Eğitim modern düşünceyi savunmalı ve bunu kişiliğin gelişmesi yararına aktarmalı.
- Türkiye'deki eğitim, halkı kültürel geleneğinin mirasını modern yöntemlerle koruyarak devam ettirecek duruma getirmeli.
- Öğretim ve eğitim öğrencilerin, yetenekleri ve becerileri ile bilinçli ilişkiler kurabilmeleri ve sorunlarının çözümü için stratejiler geliştirebilmeleri amacıyla mesleki ve teknik eğitim edinmelerini sağlar.
- Köy Enstitülerinin temel düşünceleri üstünde durarak bunlardan biri-

nin, özellikle taşrada oturan halkın bilgisizliğini ortadan kaldırmak, okuma yazma oranını yüzde yüze çıkarmak, cahilliği yok etmenin ilk adımı olarak, genel öğretim sürecini harekete geçirmek. Başka bir hedefinin de tekniğe dayalı el sanatlarının (marangozluk inşaat, demircilik, terzilik vb) öğretmenler yoluyla köye girmesini sağlamaktı. Onların Köy Enstitülerinde gördükleri daha önemli bir hedef de Türkiye tarihinde ilk kez kız ve erkek öğrencilerin yatılı okul çatısı altında bir araya getirilmesidir. Tonguç'un kafasında yatan konuyla ilgili düşünce onlara göre köy kadınının içten değişmesidir. Köy kızlarının gene kendi köylerinde öğretmenlik yapmasıdır.

Prof. Widman'ın yazısında son olarak, Enstitülerin kapatılıncaya kadar 17.000 öğretmen verdiği, bunlardan kimilerinin yazar, politikacı, sanatçı, bilim adamı vb. olduğu, köy çocukları aracılığıyla Köy Enstitülerinin ve köy edebiyatının tanıtılıp geniş bir alana yayıldığı, köylerden çıkan müziğin gittikçe daha popüler olduğu saptanıyor. Köy Enstitülerinin bugün kurulması yerine, ilke ve yöntemlerinin tüm okullarda uygulanması öneriliyor. "Bugüne kadar eskimemiş, uygulanabilir durumda olan bu ilkelerin her yerde uygulanmasının bireyin ve toplumun gelişmesi yönünden önemi" vurgulanarak, "O zaman Türkiye'de kafasıyla, yüreğiyle ve eliyle çalışacak insanlar yetiştirilecektir" deniyor. Eleştiri konusuna da değinilerek, "Kurumların her zaman eksikleri olur, ancak yapıcı eleştiriler bunların ortadan kalkmasını etkiler" deniyor (s. 122).

Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı olup Berlin'de oturan, eğitimci, yazar ve çevirmen Arif Gelen de aynı yapıttaki yazısında (s. 123), başka Alman eğitimcilerin Tonguç ve Köy Enstitüleriyle ilgili çalışmalarını özetliyor. Berlin Üniversitesi Eğitim Sosyolojisi Enstitüsü'nün düzenlediği "Azgelişmiş Ülkelerde Eğitim Hareketleri" konulu uluslararası seminerde Köy Enstitülerinin de ele alındığını aktardığı yazısında şu bilgileri veriyor:[31]

"Seminerin öğretmen yetiştirme bölümünde Türkiye'de Köy Enstitüleri uygulamasının özgünlüğü üstünde durularak, orta ve Güney Afrika'nın, Afrika ve Asya'nın gelişmemiş bölgelerinde yapılanların bu uygulamadan esinler taşıdığı, doksanlı yılların okul reformlarına da Köy Enstitüsü ilkelerinin ışık tutucu olacağı belirtiliyor. Batı Berlin Üniversitesi'nden Profesör Dr. Jürgen Zimmer, burada sunduğu bildiride Türkiye'de köy Enstitülerinin kuruluş çalışmalarını anlattıktan sonra şöyle diyor: 'Okulların toplumsal merkezler, öğretmenlerin toplum kalkınmacıları işleri gördüğü bu sistemde, Köy Enstitüleri toplumsal değişimin öncüleriydi. Bu eğitim reformu hareketinin etkileri çok önemli oldu. Ellinci yılların başında bir iktidar değişikliğinin sonucu olarak söz konusu kurumlar kapatıldıysa da onların bıraktığı çok yararlı izler vardır. Hatta Federal Almanya'ya gelen öğretmenler, "beyaz yakalı memur" anlayışı ile kötü yetişmiş genç meslektaşlarından çok üstündürler' " (s. 123).

Açıklamalardan anlaşıldığına göre 1979'dan bu yana Nikaragua'da, Tanzanya'da Filipinler'de benzer çalışmalar yapılıyor. Filipinlerde Almanya'nın yönlendirdiği bir "üretici okul" projesi uygulandığı görülüyor. Büyük Britanya, Birleşik Amerika ve Avustralya'da da benzer uygulamalar yapılıyor."

Hamburg Üniversitesinden Prof. Gottfried Hausmann, Türkiye'de

DTCF'de konuk profesör olarak kalırken incelediği bu kurumlarla ilgili şunları söylüyor:

"Bu kördüğümü çözmede devlet adamlığının ileri görüşlülüğü ile pedagojik hayal gücü birleşerek etkisini gösterdi. Köy çocukları köyün öğretmeni olacaktı. Köyün eğitim yoluyla canlandırılması görevi için yetiştirileceklerdi." Köy Enstitüsü çalışmalarını çağdaş eğitim olarak değerlendirerek, "Derslerin iş içinde, işle birlikte yapılması, modern teknik ve tarıma yer verilmesi, özellikle bölgesel özelliklere göre hayvancılık, balıkçılık vb. çalışmalara yer verilmesi"ni anlattıktan sona, " 'Eğitim yoluyla köyü canlandırma' görüşünü yaratan İsmail Hakkı Tonguç'tu ama ilköğretim genel müdürü olarak, becerikli ve usta eğitim bakanlarının yönetimi altında ve onların yardımıyla" diyor.

Yazısına "Yüzyılımızın Eğitimine Türkiye'nin Katkısı" başlığını koyan Prof. Hausmann, "Avrupa örneklerine göre yön saptama çabalarını sürdürürken, kendi koşullarına uygun özgün yolu bulmuşlardır. Köyün eğitim yoluyla değiştirilmesi düşüncesinin bütünleştirici öğesi olarak tümü Türk kökenlidir. Bu niteliği ile yüzyılımızın eğitimine Türkiye'nin bir katkısıdır" diyor (s. 129).

İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümünde doktora yapmış olan, Bremen Üniversitesi öğretim üyesi ve Bilim ve Eğitim Sendikası (GEW) üyelerinden Prof. Dr. Klaus Liebe Harkort da Köy Enstitüleriyle gerek öğretmen yetiştirme yönünden gerek eğitim politikası yönünden yakından ilgilenmiş, Tonguç'un ilkelerini benimsemiştir. Bu konuda araştırma yapmak isteyen Almanya'daki lisans ve doktora öğrencilerine yardımcı olmaktadır. Dahası, Türkiye'de eğitimin bu ilkelerle yapılması için çaba göstermekte, öğretmen kuruluşlarının toplantılarına katılmaktadır.

1940-1950 yılları arasında Kayseri Talas Amerikan Okulunda öğretmen iken ora köylerini inceleyen İngiliz Profesör Paul Stirling, ülkesine döndükten bir süre sonra oraya yeniden gittiğinde, çevrenin değişmesi ve Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin bu değişmedeki etkileriyle ilgili ilginç gözlemlerde bulunuyor. 1965'te yayınladığı kitabında köy Enstitülerinin toplumsal değişmeyi etkilemesiyle ilgili şunları söylüyor:

"Türkiyenin 1920 düzeni aslında Batılılaşma ve uygarlaşma yönünden çok yerinde olduğu halde, yüzde seksen olan köylü nüfusu dikkate alınmadığından verimli olmamıştır. Köy Enstitüleriyle bu boşluk doldurulunca köylerde büyük değişiklik yarattığı görülüyor." Örneğin, Prof. Stirling, önce bir köyde tek kadın okuryazar varken, Enstitü çıkışlı öğretmenin bulunduğu köyde herkesin okuryazar olduğunu görüyor. Yalnız okuryazarlık değil, halkın çeşitli yönlerden değiştiğini görerek Türkiye'nin önceki eğitim sitemini bilen biri olarak bu hızlı değişmeyi Enstitülerin verdiği eğitimin niteliği ve programıyla açıklayarak şunları söylüyor:

"Enstitü programında akademik ve pratik bilgiler birlikte yer alıyordu. Amacı köy liderleri ve reformcuları yetiştirmekti. Başlangıçta büyük bir ülkü ile çalıştılar. İlkokulu bitiren çocuklar Enstitülerde beş yıllık bir öğrenimden sonra 17 yaşında öğretmen oldular. Yüklü bir programları vardı... Bu ağır programa beş yıl azdı. Onun için Enstitünün tatili de azdı. Amacı aydın ve

kritik düşüncenin köklerini kurmaktı. Öğrenci ve öğretmenler köy yaşamının ümitsiz sefaletiyle yakından ilgilendiler. Hükümet bu okullar içinde radikal politik düşüncelerin yayılmasından korkarak, önce Enstitülerin gelişmesini yavaşlattı. Sonra onları şehir öğretmen okulları haline getirdi. Köy Enstitüleri köye gitmeye hazır ve yetkin donanımlı bir genç adamlar grubunu gerçekten yaratmıştı. Benim köylerde tanıdığım bütün öğretmenleri bu Enstitüler yetiştirmişti. Bu genç insanlar sadece öğretmen olarak değil, ilerleme ile bilimsel aydınlanma misyonerleri idiler. Köylerde karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sorunlar için köylüyü bilgilendirme, yetiştirme vb. yardımda bulunuyorlardı."[32]

Köy Enstitülerinin yurtdışındaki yankıları daha çok elbet. Örneğin, Almanya'da ve İngiltere'de yapılan 17 Nisan toplantıları yalnızca oradaki Türklerin yaptığı bir etkinlik değil, üniversitelerin vb. kültür ve eğitim kuruluşlarının da katıldığı, desteklediği bilimsel nitelikli paneller olmaktadır. Dahası, ünlü Amerikalı Eğitimci J. Dewey " Köy Enstitüleri hayalimdeki okullardır" demiştir.

Tohum Eken Eğitimcinin Ölümsüzlüğü

> *"... 15 yıl önce birlikte dolaşarak birer okula kavuşturmayı ülkü edindiğimiz Anadolu köylerinde o zaman yapılmış anıtlar içine yerleştirilen öğretmenleri yakından gördüm, duygulandım. Çoğu çoluk çocuk sahibi olmuşlar. Yıllar içinde deneyim kazanıp gelişerek, bitli pireli, dertli köylülerle anlaşıp onların yardımına koşuyorlar. Ne yazık ki sayıları çoğaltılmamış. 1946'dan sonra gelenler, köyleri böyle ülkücülerle donatmak yerine softanın eline teslim etmek yolunu tutmuşlar. Pusuda bekleyen cehalet bunu nimet bilerek yeniden sahneye çıkmış, ileri fikirli aydınların karşısına dikilivermiş..." 2.9.1959*[33]

Böyle söylüyordu Yücel'e yazdığı mektupta. Ama günler, aylar, yıllar çabucak gelip geçmişti. 24 Haziran 1960 günü Ankara Hacıbayram Camisinin önü çok kalabalıktı. İnönü de gelmişti. Yapay demokrasi uğruna gözden çıkarılan Köy Enstitülerinin kurucusu Tonguç'la 1946 yıkımından sonra ilk kez bir araya geliyordu İnönü. Türk bayrağına sarılı tabutun içinde yatanın ölümsüzlüğünü biliyordu. Yaşlı gözlerinden yaş akmasa da onun için yüreği kanıyordu. O hızlı ilköğretim seferberliği yıllarında sık sık Çankaya'ya çağırmış, kulağını ona vererek mutlulukla dinlemiş; çoğu kez gezilerinde onu yanma alarak, Anadolu'nun bağrında açan Enstitüleri ve modern köy okullarını onunla dolaşıp görmüştü. Onun verdiği sayılarla konuşmuş; halka, partiye müjde vererek,

"10 yıl sonra bu iş bitecek, cahil kimse kalmayacak" demişti. Demeçlerinde, yazılarında adını vererek, "İlköğretim Genel Müdürü Hakkı Tonguç'a teşekkür ederim" demişti. Ama gene de onu ve Enstitülerini harcamamaya gücü yetmemişti. Bu konu İnönü'ye hep acı vermişti. Tonguç'u ise kendi durumu değil, asıl Enstitülerinin yıkılması, Atatürk ilkelerinden ödün verilmesi kahretmişti. İnönü'nün yanında CHP ileri gelenlerinden kişiler vardı. Ölümsüzün yakınlarını sordu. Oğlunu gösterdiler. Sarılıp öptü Engin Tonguç'u. O da sarıldı kendiliğinden; İnönü'nün incelmiş kemikleri ve yaşlı bedeni kollarının arasında kuş gibi kalınca karmaşık duygular yaşadı, elini öptü saygıyla.[34]

Enstitü davasının büyük politikacısı Yücel, kalın kara kaşlarının altından sitemle baktı İnönü'ye. Yüreğinden taşan acılarla evine döndü. Kalemini o acı duygu ve düşüncelerin akışına bırakarak, onun ölümsüzlüğüne ağıt olan "Çileli Tonguç" yazısını yazdı, göz yaşları içinde:

"Yaşamının son 14 yılında ona yapılan haksızlıklar, arkası gelmeyen saldırılar, yalanlar, iftiralar, insafsızca suçlamalar, Tonguç'un şikâyet bilmeyen yüce gönlünün çektiği acılardan damlalar dökülüyordu" kaleminden. Yöneticisi ve dava arkadaşı olarak, "birlikte çalışmaları sırasındaki becerisini; çağdaş eğitimi anlamada tanımada ve uygulamada, ona değerler katmada gösterdiği yetkinliği" yazdı. Bunların onu eğitim tarihine yerleştirdiğini, ölümsüzleştirdiğini anlattı:

" Sıra sıra gelip geçmiş Milli Eğitim Bakanları unutulup gidecek; ama Tonguç kalacaktır" dedi.

"Tonguç, siyasete kurban edilmiş, davamızın unutulmaz şehidirir. Sorumlu mevkilerde bulunup da hâlâ esintilerden söz eden gafil politikacıların elinde can vermiştir" diye bağladı yazısını.

Enstitü Tarım Öğretmeni İzzet Palamar'a armağan ettiği İtalyanca'dan çeviri *Fontamara* (Ignazio Silone) kitabı söz konusu edilerek suçlanıp Danıştay'a başvurmak zorunda bırakılışının Tonguç'u ne çok üzdüğünü anımsadı. Yücel bunu unutamıyordu. Neyse ki, "İçinde hükümet karşıtı ihtilâlci düşünceler olduğu öne sürülen bu kitabın, faşizm döneminde İtalyan köylüsünün yönetimden çektiklerini anlatan bir roman olduğu"nu gören Danıştay, "konunun cezalandırmayı gerektiren bir yönü olmadığına oy birliğiyle" karar vermişti (30 Eylül 1950). Ama Tevfik İleri, onu gene de 1954'e kadar bakanlık emrinde tutmuştu[35].

Can dostu Sabahattin Eyüboğlu'nun gözlerinin önünden sinema şeridi gibi geçti her şey. Bin bir becerikliliği, gece gündüz durmadan çalışması, verimliliği ve ülküsü yoluna yaptıkları. Geçmiş günleri düşündü. "23 Haziran 1960 sabahı kaybettiğimiz o gürbüz sesin 1936'lardaki çağrısı"diye başladı yazısına:

"Devletimiz, halka hizmet etmek zorunda mıdır? Evet.

"Halkımızın çoğunluğu köylü müdür? Evet.

"Köylümüzün büyük çoğunluğu kara cahil midir? Evet.

"Anayasamıza göre, devletçe, milletçe ilköğretimi bütün köylülere ulaştırmak zorunda mıyız? Evet.

"Ne duruyorsunuz öyleyse? Kafa, yürek, para gücümüzü bu işe yöneltmek, bir ilköğretim seferberliği yapmak için ne bekliyoruz?"

Böyle başlatmıştı Tonguç işi. Köyün gerçeklerine, ülkenin olanaklarına ve çağdaş eğitime uygun görüşlerini böyle uygulamıştı. Enstitülerinin dünya ölçüsünde başarısının, budanmalara karşın ayakta kalmasının sırrı onun bu ülkücü gerçekçiliğinde gizliydi.1936-1946 yıllarında, onun pazarı bayramı, gecesi gündüzü, ekmeği sigarası, sevgisi, rüyaları –rüya görecek kadar uyuyabildiyse– teker teker, her birinin kuruluşunu iş edindiği Köy Enstitüleriyle doluydu...

Hasanoğlan'ın kuruluş günlerinde onunla aynı odada yattığı bir geceyi anımsadı Eyüboğlu: Birden uyanmış, karanlıkta parlayıp sönen ufacık bir kızıl ışık görmüştü. "Yıldız mı, uzaklarda bir çoban ateşi mi, ateş böceği mi?" derken, uyku sersemliği dağılınca Tonguç'un sigara içmekte olduğunu anlayıp sessizce seyretmişti. O parlayıp sönen ışıltıda ne kaygılar, ne özlemler ve ne öfkeler sezmişti. O gece belki bir başka bozkırda bir başka Enstitü kuruyordu. Böyle düşünürken uyuyakalmış, gün doğarken uyanınca Tonguç'un erkenden jiple Ankara'ya döndüğünü öğrenmişti.

"Adı, resimleri gazetelerde çıkmayan, iş gerektirmedikçe nutuk atmayan, övünmeyen, övülmekten kaçınan, gördüğü işin keyfiyle yetinen, kendinden yüz çevirenlere bile kolay kolay küsmeyendi. Kendini görevden almaları, Atatürk Lisesi'ne atamaları, bir daha bakanlık emrine almaları, kuşkusuz onu derinden üzmüştü. Ama asıl üzüntüsü ve düşüncesinde hep ilköğretim davasının ne olacağı vardı. Arkadaşlarıyla eski öğrencileriyle konuştuğunda bunları tartışıyor, bunları yazıyor, gezdiğinde bunları görüyordu."[36]

Dava arkadaşlarından Rauf İnan, şöyle vurguladı onun ölümsüzlüğünü: "Dünyanın üç önemli eğitimcisinden biriydi. Amerika'da J. Dewey, Avrupa'da Kerschensteiner, Asya'da İsmail Hakkı Tonguç vardı."

Çevresine zarar gelir düşüncesiyle yalnız evine kadar gelip hatırını soranlarla konuşuyordu. Mektuplarını kendini arayanlara yazıyordu çoğunlukla. Eskiden yakın olanlardan, yolda sokakta karşılaşınca görmezden gelenler olmuyor değildi. Ama çekimserliğine karşın Anafartalar'ın aşağısında bir köşeye sıkışmış alçakgönüllü evi durmadan işlerdi. Genç yaşlı öğretmenler babasının evine gider gibi geliyordu oraya. Sonra Bahçeli'de, Emek Mahallesi 4. Cadde, 67. Sokak'taki, kapısında "Bu Evde Eğitimci İsmail Hakkı Tonguç Yaşamıştır" yazılı evin 7 numaralı dairesi... Öğrencileri, arkadaşları, yerli yabancı kimi aydınlar ve dostları o köşesinde okuyup yazarken durmadan gidip gelirlerdi. Onlar Tonguç'un yeni insanlarıydı. İlkelerini kuşaktan kuşağa aktararak, onu ölümsüzleştireceklerdi.

Canından can vererek kurduğu Enstitülerinden koparılmış, onlar gözünün önünde yıkılmıştı. Kendine yapılanları hep ikinci planda tuttu. Asıl üzüntüsü, dava arkadaşlarına ve Enstitü çıkışlı öğretmenlere yapılanlardı. Sudan nedenlerle çil yavrusu gibi oraya buraya sürüyorlardı arkadaşlarını, öğrencilerini. Tevfik İleri onunla birlikte 9 kişiyi Bakanlık emrine alırken, Köy Enstitülerinin yükünü taşıyan yöneticilerden Rauf İnan Niğde Aksaray'a, Hürrem Arman Dörtyol Ortaokulu'na, Şerif Tekben Erzincan'a ikinci kez sürülmüşlerdi. Tonguç'a Kitap'ta yer alan mektuplarında bu konulara değiniyor. 5 Ekim 1950 günlü mektubunu yazıyor:

Yasalara aykırı bir harekette bulunmayanlara yapılan haksızlık örtbas edilemez. Danıştaya başvurup hakkımızı arayacağız (...) Olayları soğukkanlılıkla karşılayarak haksızlığa son verme çarelerine, yasa hükümlerine göre başvuracağız..."(s. 53)

Tüm dayanağı okuyup yazması, çevresindeki ülküdaşları, öğrencileriydi. Kendisini kitaplarına, eğitim, bilim ve sanat araştırmalarına veriyordu. "Aydın insanın en büyük ihtiyacı dayanaktır. Bu da ancak bilim ve sanat olabilir. Günlük hayatın yükünü acı duymadan taşıyabilmek, böyle bir dayanağı ele geçirmeye bağlıdır" diye yazıyordu başka bir mektubunda. Hazırladığı *Öğretmen Ansiklopedisi*'ni duyuruyordu:

"Kitabın tamamlanmış olması harcadığım emekleri, katlandığım zorlukları unutturacaktır. Meslek hayatımın zevkli bir işini yaptığım için sevinçliyim. Bizden sonra bu konu üstünde çalışacaklar için pürüzlü, dikenli yolu oldukça temizlediğim kanısındayım." (2 Eylül 1952, s. 54)

Bir başka arkadaşına başka bir kitabın haberinin yazıyordu: "Bu kış bir Sanat Eğitimi Ansiklopedisi hazırlıyorum. Bu konu üstünde çalışmaktan zevk duyuyorum. Bol resimli böyle bir kitap meydana getirmek sanıyorum yararlı bir iş olacak. Hele güzel basılabilirse, değil mi?" (3 Ocak 1954, s. 54)

Başka bir mektupta o haber yer alıyor: "Benim hakkımda yapılan tahkikat Danıştay'ın olumlu kararıyla sonuçlandı. Emekliye ayrılmayı isteyerek terhis teskeremi aldım. Böylece, bir bakıma trajedi, bir bakıma komedi gibi yıllarca devam eden piyesin son perdesi kapandı." (19 Şubat 1954, s. 55)

Gene çalışmalarını yazıyor:

" Birkaç yıldan beri iki kitap üstünde çalışıyorum. Sanat ve İş Eğitimi Ansiklopedisi. Bunlara istediğim biçimi verebilmek için Avrupa müzelerini yeniden ve bu işle ilgili açılardan görmek ihtiyacını duymaktayım(...). Döviz vermediklerinden bu işin de birtakım zorlukları var. Onları yenmek için didinmeye başladım..." (14 Ocak 1956, s. 58)

Buna engel çıkardıkları başka bir mektubundan anlaşılıyor :

"... 'Hazırlamakta olduğum sanat eğitimi ve çocuk ansiklopedileriyle ilgili incelemelerde bulunmak üzere kendi paramla Avrupa'ya gitmek istiyorum. Pasaport verilmesini rica ederim' diye bizim bakanlığa başvurdum. Bakalım ne buyuracaklar emekli öğretmene. Hacca gitme işini kolayca anlayan ilgililer, Avrupa'ya incelemeye gitmeyi akıllarına sığdıramıyorlar dersem şaşma... " (1 Mayıs 1956, s. 59)

Her nasılsa pasaportunu ve dövizini alıp, eşiyle birlikte 1956 yazında Avrupa'ya gidebildiği görülüyor. İlk uğrağı oğlunun tıp uzmanlığı eğitimi görmekte olduğu Hamburg'dur. Orada okulları görmek istiyor yıllar sonra. İzin için gittikleri müdür fazla önemsememişti önce. Ama beklenmeyen bir yetkinlikle konuştuğu Almancası yalnız müdürü değil, ona dilde yardımcı olmaya hazırlanan kendi oğlunu da şaşırtmıştı. Soruları karşısında kendini sınavda gibi duyumsayan Alman görevli, bu yabancının eğitim bilgisine hayran kalıp okulları dolaşması için izin verdiği gibi, kapıya kadar geçiriyor. Gittiği ilkokulda birkaç derse girip öğretmenlerle konuşuyor. "Weimer döneminden sonra

eğitim alanında gerilemiş oldukları, Nazilerin zararının büyük olduğu yargısına varıyor. Daha sonra Karlsruhe'de öğrenci iken oturduğu evi arayıp bulmuş, yanında kaldığı aileyi tanıyan bir komşusu çıkınca çocuk gibi sevinmişti. Ve İsviçre'de Pestalozzi'nin mezarı başında düşünüp kalmıştı."[37]

Dönüşünde bu gezisini İstanbul'da bulunan Yücel'e yazıyor :

"Avrupa'da Hollanda, Almanya, Fransa, İsviçre, Avusturya ve İtalya'da özellikle köyleri ve köy okullarını görmeye çalıştım. Yüzyıl çalışarak ülkelerini nasıl cennete çevirdiklerini yakından görünce davamıza inancım büsbütün kuvvetlendi. Nüfusunun çoğunluğu köylerde yaşayan ülkeler için ne yapıp yapıp köyleri bugünkü uygarlığın nimetlerine kavuşturmak şart. Başka çıkar yol yoktur. Köy kaynağından taze kuvvet fışkırmadıkça ne barajlardan, ne fabrikalardan iyi sonuçlar alınabilir. Her şeyin başında kültürlü insan gelmektedir. Bu olmadıkça yeni uygarlığı kurmaya imkân yoktur. Fabrikaların, ticarethanelerin, binaların, otellerin... her şeyin iyi işleyebilmesi; ulusa yarar sağlayabilmesi aydınlatılmış insana bağlıdır. Yalnız 'zarftan' bir şey çıkmaz; 'mazrufun' da olması gerek. İlköğretim davamız bunu gerçekleştirme amacını güdüyordu.(...) Yukarda adlarını saydığım ülkelerde her çocuk 8 yıllık bir temel eğitime rahatça kavuşabiliyor. Dahası, onun üstüne kurulan (2-3) yıllık meslek okulları da zorunlu öğretim kurumları durumuna getirilmiş. Her yurttaş böyle bir çarktan geçince tarla da iyi işleniyor, fabrika da verimli çalışıyor, ticarethane de durmadan gelişiyor. Hayat makinesinin bu parçaları iyi, uyumlu çalışınca ortalıkta yoksulluktan eser kalmıyor; halkın topyekûn yaşama düzeyi yükseliyor. Bolluk, gözleri karınları doyuruyor. Ahlak düzeliyor. Kültür, herkesin değer vererek dört elle sarıldığı bir nimet durumuna geliyor. Kültürün hamuru ile beslenen insan yalnız paraya kavuşan kültürsüz insan gibi olmuyor. O, asilleşiyor; özgürlüğün, hoşgörünün, insan haklarının savunucusu olabiliyor. İşte o zaman özlü, bal gibi tatlı bir hayata kavuşuluyor... Köyler cennet gibi. Köylüler bu cennetin içinde yüzüyorlar. Dertleri yok mu? Var ama süfli dertler değil; cehaletten, ahlak bozukluğundan, batıl inançlardan doğma dertler değil, insanoğlunun yenmeye muktedir olamadığı ölüm, hastalık, kaza gibi dertler... Köy Enstitüleri vatanı cennetleştirme amacı güden kurumlardı. Onların kuruluşuna emeklerini katanlar bunun için vicdan huzuru içindedirler. Bu kurumları bizlerden teslim alanlar aynı yolu tutsalardı takdirle karşılanırdı. Yanlış yola sapanları yada postu serenleri ise tarih asla affetmez." (4 Şubat 1957)[38]

Nereye gitse, ne yapsa ülkesi ve köyleri asla aklından çıkmıyor, durmadan okuyor, yazıyor; eğitim düşünüyordu. Ama bunlara koşut olarak, çektiği acılar, onun sağlam bedenini yıpratacak kadar etkilemişti elbet. Oğlu Dr. Engin Tonguç, 1958'in Nisan ayında Hamburg Ünversitesi'nde, annesinin acı telefon haberini alıyor: "Babanda barsak kanseri buldular. Yarın uçakla geliyoruz." İlk kez uçağa biniyordu. Zayıflamış, erimişti. Ancak hastalığına Türkiye'de söylenenden başka ama aynı önemde bir tanı koyulmuştu. Büyük karın atardamarı genişlemiş, kireçlenme plakalarıyla dolmuş, işlevi bozulmuştu. "Sigarayı bırakırsa beş yıl yaşar" demişti doktoru. "1958'lerin Türkiye'sinde, ardındaki geçmişin koca yüküyle bırakabilir miydi sigarayı?"[39]

Kanser olmaması, okumasını yazmasını, mektuplarını, işlerini, düşüncelerini kaldığı yerden sürdürmesine yardım edecekti belki. Hamburg'dan, ilk mektubunu gene sevgili bakanı, dostu, dava arkadaşı, Hasan-Âli Yücel'e yazıyor:

'17 Nisanı Karşılarken' başlıklı yazınızı okuyunca pek duygulandım. Hastane havası içinde geçmiş günlerin tatlı hatıraları gözlerimin önüne serildi. Her zaman, her türlü şartlar içinde davayı savunmanız sizin adınızı eğitim tarihimize hiç silinmemek üzere geçirecektir. Var olun, sağ olun. Yazınızın etkisi altında bulunduğum sırada mektubunuz geldi. Beni sevinçlerin en tatlısına kavuşturdu. Hele F. Reşit'in mektubundan, biz ayrıldıktan sonra benim için katlandığınız zahmeti öğrenince heyecandan ne yapacağımı şaşırdım. Hemen kaleme sarılıp içimi dökmeme hastalığım engel oldu. Size iyi haberler verebilirim ümidiyle mektubumu geciktirdim. Çok şükür bugün o hale gelebildim. (...) Karındaki atardamarda bir genişleme olduğunu, bunun operasyona gerek kalmadan ilaçla iyileşebileceğini söylediler. Gözümün önündeki kalın kara perde kalktı. Yeniden dünyaya gelmiş gibi oldum. Kesin teşhis konunca tedaviye başladılar, her gün biraz daha iyileşiyorum. Tedavinin 15-20 gün süreceğini, sonra yurda dönebileceğimi bildirdiler..." (Mayıs 1958)[40]

Kısa süre sonra yurda dönüp, yaşamını, uğraşlarını kaldığı yerden sürdürüyor. Ancak ülkedeki politik sıkıntılar ve onun uzantısı olan durumlar sağlıklı insanı bile hasta edecek kadar çoktur. Köşesinde okuyup yazmayı, dostlarına, öğrencilerine arkadaşlarına mektuplarını sürdürüyor. Zaman zaman mutlandırıcı şeyler olduğu, bunlara sevindiği mektuplarından anlaşılıyor. Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü*'nü, Talip Apaydın'ın *Yar Bükü*'nü, Sabahattin Eyüboğlu'nun Eflatun'dan çevirdiği *Devlet*'i o günlerde okuduğu, onlara yazdığı görülüyor.

Turhal Şeker Fabrikası'nda çalışan oğlu ve gelinine gidiyor 1959'un yaz aylarında. Oradan Hasan-Âli Yücel'e uzun bir mektup yazıyor gene. Ora örneğine göre Anadolu'daki gelişmeleri çelişkileri anlatıyor: Bunları yazarken elbet yarım kalan planlarının "Yeni Türkiye" özleminin acılarını duyuyordu.

Avrupa'dan dönen Sabahattin Eyüboğlu'nun gönderdiği mektuba yanıtında kendi görüşlerinden söz ederek şunları söylüyor: "... Mal ve mülk temeli üstüne kurulmuş dünyamızın düzeni savaşla sağlanabiliyordu. Savaş göze alınamayacak yeni dünya acaba hangi temel üstüne kurulabilir? Bu, insanoğlunun düşünür takımının şimdiye kadar çok az üstünde durduğu bir sorundur sanıyorum. Ütopik olarak savaşsız bir dünya özlenmiş, bunun türküleri de söylenmiştir. Ama bu görüş hiçbir zaman ciddiye alınıp, öyle bir dünyada neyin peşine düşüleceği, nasıl yaşanılacağı, insan yavrusunun nasıl eğitileceği uzun boylu söz konusu edilmemiştir... Parayı Allahlaştıran Avrupalılar, daha doğrusu Batılılar, para sayesinde bugünkü dünya düzenini koruyabilecekler mi? Ya da bu düzeni daha ne kadar sürdürebilecekler?... Avrupa'dan ben de senin gibi ümitsiz dönmüştüm son gidişimde... Bize gelince: Dizginleri softaya kaptırmış durumdayız. Hem de Cumhuriyet devrinde yetişmiş sözde modern softalara... Kötüler misin ileri etkin okulu; kirletir misin okuyan, düşünmeye

başlayan yazan, tartışan gençleri. Sonuç böyle olur işte... Anadolu'da gönlüme yatırabildiğim insan tipi, makine ve motor kullanan insanlar oldu. Gelecek günler hesabına bunlardan bir şeyler umulabilir. Ah, bu türlü insanın edebiyatını, sinemasını, resmini, heykelini, müziğini yapabilsek." (18 Aralık 1959, s. 73)

1959-1960 yıllarına gelindiğinde DP işleri iyice bozdu. Onlara oy verenlerin bir bölümü bile olanlar karşısında şaşkındı. Bir bölümü ise bunları olabilir sanıyordu. Vatan Cephesi'ne geçenlerin adları devlet radyosundan ilan ediliyor, bunun yanlışlığı düşünülmüyordu. Tonguç'un dediği olmuş, bir zamanlar Enstitüleri, yöneticilerini, Yücel'i ve kendisini harcatanlar, şimdi de Kurtuluş Savaşı Kahramanı, Lozan'ın Mimarı, ülkenin İkinci Adamı İnönü'nün kellesini istiyorlardı. Onu Topkapı'da ve Uşak'ta "ölümüne" taşa tutmuşlardı. Aklı erenleri kıyımdan geçirecek bir "Tahkikat Komisyonu" kurulmuştu. 27 Mayıs 1960 hareketi, toplumu bu sıkıntıdan kurtarmış, sonradan başka sıkıntılar yaşanacağı hesap edilmeden, herkes doyasıya sevinmişti.

Tonguç da sevinenlerin arasındaydı doğal olarak. Hemen arkadaşlarıyla birbirlerini aramışlardı. Turhal'dan oğlu ve gelini Müstesna Tonguç arayınca coşkuyla konuşmuştu telefonda. Bu onlarla son konuşması olacaktı. Uzaktaki arkadaşlarına mektup yazıyor, onlardan mektuplar alıyor, Ankara'da toplanıyorlar, ülke sorunlarını eğitim sorunlarını konuşuyorlardı. Özellikle genç öğretmenler ona gidip geliyor, "Neler yapmalıyız?" diye soruyorlardı. Ölümünden sekiz gün önce, İstanbul'a Şerif Tekben'e şunları yazıyor:

"Canım kardeşim Şerif,

"27 Mayıs'tan beri sana yazmaya niyet ettiğim halde yazamadım... Ortalık biraz yatışınca sıra düşünmeye geldi. Yıkanların bıraktıkları harabe ne olacak? Nasıl bir yapı kurulacak?.. Aydınlara düşen görev, hazırlanmakta olan yeni Anayasaya girecek maddeleri seçmek, iyi anlatmak, geriliğin yeniden hortlamasını önleyecek tedbirler ortaya koymak. Kendi mesleğimizle ilgili nelerin ileri sürülebileceğini eğitimci eski milletvekillerine, Talim Terbiye Kurulu üyelerine, müfettişlere sordum. Aldığım cevapların özeti: 'Bunu düşünmedim' oldu. Bence felâket buradan başlar. Çünkü demokrasi denilen rejim için en büyük tehlike düşünmeyen aydından gelir... Birleşmiş Milletler'in Türkiye'de çalışan iki temsilcisi ile beraber Sabahattin Eyüboğlu ile ikimiz dört gün önce Hasanoğlan'a gittik. 14 yıl sonra tekrar gördüğüm bu anıt karşısında çok heyecanlandım. Orada üzüntü veren birçok şey yanında, insanı sevindiren şeyler de gördük. Temel sağlammış."

Orada resim çektiriyorlar. Zamanında dikilmiş ağaçların geçen süre içinde nasıl bu kadar büyüdüğüne heyecanla bakıyor.

Fransa'dan Dino'lar, Tonguç'un ölümü üzerine Sabahattin Eyüboğlu'na başsağlığı diliyorlar. Onlara verdiği yanıtta, 12 Haziran 1960 günü yaptıkları bu geziyi, 14 yıl sonra onu Hasanoğlan'a nasıl götürdüğünü anlatıyor Eyüboğlu: "Ölümünden on gün kadar önce, o dönemde UNICEF'in Türkiye sorumlusu sanatsever ve yazar, Jean Jacques Peyronnet ile Ankara'ya gitmiş ve onun otomobiliyle, Tonguç'u Hasanoğlan'a götürmüştüm. İkimiz de orayı

on dört yıldır görmemiştik. Yanımızdaki iki anlayışlı dost bilmem bizim orada geçirdiğimiz saatlerin neler yüklü olduğunu anladılar mı? Tonguç'un yüreği gümbür gümbürdü." Orada yabancılara gelecek için eğitimle ilgili düşünlerini anlatıyor Tonguç. "Yıllar önce, akşamda sabahta, gecede gündüzde sık sık gittiği, öğretmenlere öğrencilere dersler verdiği, uygulamalar yaptırdığı o anıtı 14 yıl sonra görmenin heyecanına dayanmak kolay mı?"

Ölümünden sekiz gün önce, Şerif Tekben'e sözünü ettiği görevin kendine düşenini yapmaya hemen koyulmuştur. Anayasa'da yer almasını uygun gördüğü ilköğretimle ilgili aşağıdaki görüşlerini saptıyor:

"1) İlköğretim zorunlu ve parasızdır. Yedi yaşma basan kız ve erkek her çocuk on beş yaşını bitirinceye kadar ilkokula, teknik okullara ve kurslara devam etmeye zorunludur [sekiz yıllık temel eğitim öneriyor].

2) Zorunlu eğitim çağında bulunan her çocuk öğrenim süresince aşağıdaki haklara sahiptir:

a. Hayat okuluna mahsus ilkeleri uygulayabilecek öğretmenlere kavuşmak.

b. Sağlık koruyucu imkânlar elde etmek.

c. Modern bir okul binasında okumak ve eğitilmek.

d. Kitaplıklardan, öğretim araçlarından faydalanmak.

e. Öğrenim süresi içinde taşıt araçlarından parasız yararlanmak.

3. İlkeğitim-öğretim kurumlarının amacı, öğrencileri Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik bünyesine en uygun bir yolda cumhuriyetçi ve laik yurttaşlar olarak yetiştirmektir.

4. İlköğretim kurumlarında sınıfların öğrenci sayısı elliden (50) fazla olamaz. Bu kurumlara devam eden öğrenciler yılda en az iki yüz (200) gün öğrenim görürler. Günlük öğretim süresi beş (5) ders saatinden az olmaz.

5. Zorunlu öğrenim çağında bulunan çocuklar devlet okullarından başka okul veya dersanelere devam edemezler.

6. Bakılmaya muhtaç kimsesiz çocuklar zorunlu eğitimi tamamlanıncaya kadar devletçe eğitilirler.

7. İlköğretim masrafı devlet, özel idare, belediye ve köy bütçelerine konulacak ödeneklerle ve devletçe kabul edilen yardımlarla karşılanır.

8. Her normal Türk yurttaşı, hangi zümreden olursa olsun istidat ve kabiliyetlerine göre, her derecedeki okularda öğrenim görme hakkına sahiptir.

9. Her öğretmen modern eğitim ilkelerine göre öğretim hürriyetine sahiptir.

10. Zorunlu öğretim kurumlarında devletin resmi dilinden başka dille öğretim yapılamaz.

11. Yetişkin halktan okuma yazma bilmeyen her yurttaşın, okuryazar duruma gelmesini sağlayacak halk eğitimi kurumlarına baş vurmak hakkıdır.

12. Köylerde ve köy karakterinde olan kasabalardaki halk, oturduğu yerlerin ihtiyaç ve özelliklerine en uygun ilköğretim kurumlarına başvurmak hakkına sahiptir.

13. Siyasal partiler zorunlu öğretimin, halk eğitimi ve meslek eğitiminin,

sanat ve bilim alanındaki çalışmaların hızını engelleyecek teşebbüs ve hareketlerde bulunamazlar."[41]

Görüldüğü gibi Anayasada yer almasını dilediği bu önerilerde, ülkenin o günkü gerçeklerine, olanaklarına uygun, çağdaş bir temel eğitimin ipuçlarını böyle veriyor. Daha 1960'ta sekiz yıllık temel eğitimi zorunluluğunu önererek son görevini yapıyor. Türkiye'de eğitim üstüne yaptığı kimbilir kaçıncı hazırlıktı bu. Ve ölümünden kısa süre önceydi. Bu "Temel Eğitim Taslağı" onun vasiyetidir. Ülkemizde bir dava uğruna böylesine kafa yoran sorumlular az bile olsa, sorunların çözümü çoktan bulunurdu.

Mektuplarından birinde, "Türk aydınları ve öğretmenlerinin ortak eseri olan Köy Enstitüleri konusunun şahsıma maledilerek ortaya konmasını uygun bulmamaktayım" diyor.[41] Bu elbet çok doğrudur. Türk aydınları, öğretmen ve öğrencileri, bilinçli halkı, yeni bir eğitim özlemi içinde olan herkes onun sağlam ilkelerinin sahibidir bugün.

Onun Enstitülerinin yarattığı ilkeler ülkemizin kültür ve eğitim zenginliğidir, toprağımıza gömülüdür. Gün geçtikçe yeniden incelenip, aydınlığa çıkarılıyor. Tarıma, tekniğe, güzel sanatlara, canlı bilgiye ve iş eğitimi yöntemine dayanan, ükeyi baştan başa kapsamına alarak demokratikleşmeyi sağlayan ilkeleri, eğitimi düze çıkarmada bugün de kullanılacak çağcıl görüşlerdir. Ülkemize, eğitime getirdiği bu ilkelerle ve son vasiyetiyle, o bir ölümsüzdür.

Notlar:

1 İ.H. Tonguç, *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, s. 107 (Aykırı bir bir Enstitü öğretmenine söyledikleri).
2 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 178.
3 *Tonguç'a Kitap*, s. 53.
4 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy* s. 645.
5 R. Bulut, *Nisandaki Güneşler: 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 124.
6 B. Semerci, *Türkiyede İleri Atılımlar ve Köy Enstitüleri.*
7 Mustafa Ekmekçi, *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1994.
8 R. Bulut, *Nisandaki Güneşler: 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 124.
9 *Tonguç'a Kitap*, s. 53.
10 M. Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, s. 111.
11 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 112.
12 M. Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, s. 112.
13 *Tonguç'a Kitap*, s. 68.
14 *Agy.*
15 *Köy Enstitüleri Defteri*, Sayı 3. s. 16.
16 Mehmet Aydın, *abece*, Sayı:119-120,1996.
17 M. Bayrak, *Köy Enstitülü Ozanlar ve Yazarlar.*
18 İ.H. Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s. 645.
19 *Tonguç'a Kitap*, s. 57.
20 *DEŞ: Devrimci Eğitim Şûrası*, s. 31, "Eğitimin Gücü ve Olanakları"
21 *DEŞ: Devrimci Eğitim Şûrası*, s. 390, "Cahilliğin ve Tenkit Yetersizliğinin Giderilmesinde Köy Enstitülerinin Getirdiği İpuçları"
22 M. Aksoy, *Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi.*

23 *Tonguç'a Kitap*, s. 58, İ.H. Tonguç'un arkadaşına yazdığı mektup.
24 M. Cimi, *Tonguç Baba: Ülkeyi Kucaklayan Adam*, 2. Basım, s. 242.
25 Hıfzı Topuz, 17 Nisan 1990'da İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda yapılan "50. Yılında Köy Enstitüleri" panelindeki konuşma.
26 E. İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, s. 92.
27 *Tonguç'a Kitap*, s. 222 (Azra Erhat'ın çevirisi).
28 F. Kirby, *Türkiyede Köy Enstitüleri*.
29 F. Baykurt, *Dorfinstitute in der Türkei / Türkiye'de Köy Enstitüleri*.
30 *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 109.
31 A. Gelen, *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, s. 123, "Yüzyılımızın Eğitimine Köy Enstitülerinin Katkıları".
32 *Yön*, Sayı 14.
33 *Tonguç'a Kitap*, s. 72, Hasan-Âli Yücele'e yazdığı mektup.
34 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 205.
35 Hasan-Âli Yücel, *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1960, "Çileli Tonguç".
36 *Tonguç'a Kitap*, s. 250.
37 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 208.
38 *Tonguç'a Kitap*, s. 60.
39 E. Tonguç, *Umut Yolu*, s. 206.
40 *Tonguç'a Kitap*, s. 67.
41 E. Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, s. 407.

Kaynakça

1. AĞANOĞLU, Halit: *Köy Enstitüleri Yolunda*, İstanbul 1949.
2. AKSOY, Muammer: *Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi* (iki cilt), Gündoğan Yayınları, Ankara.
3. AKSOY, M. Asaf: *Canlandırıcı Eğitim Yolunda*, İzmir 1991.
4. AKYÜZ, Yahya: *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
5. AKYÜZ, Yahya: *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.
6. ALTAN, Çetin: *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri*, 1965.
7. APAYDIN, Talip: *Köy Enstitüsü Yılları (Karanlığın Kuvveti)*, Ankara 1967.
8. ARMAN, Hürrem: *Piramidin Tabanı I, Anılar*, Ankara 1969.
9. ARMAN, Hürrem: *Piramidin Tabanı II, Anılar*, Arkın Yayınevi, İstanbul 1990.
10. AY, Behzat: *Köyden Geliyorum*, Ankara 1959.
11. AYTAÇ, Kemal: *İngiltere, İsveç, Fransa ile Federal Almanya'da Okul Reformları ve Okul Kuruluş Sistemlerinde Demokratlaşma Temayülleri (Mukayeseli bir eğitim araştırması)*, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi yayını, İstanbul 1970, 1975 (İki basım).
12. BAHADINLI, Yusuf Ziya: *Üç Sosyalist Ülke*, Hür Yayınevi, İstanbul 1974.
13. BALKIR, Süleyman Edip: *Eski Bir Öğretmenin Anıları*, Arık Yayınevi, İstanbul 1968.
14. BALKIR, Süleyman Edip: *Eğitimde ve Köycülüğümüzde İki Anıt: Tonguç ve Yücel*, İstanbul 1969.
15. BALKIR, Süleyman Edip: *Dipten Gelen Ses: Arifiye Köy Enstitüsü 1940-1946*, Hür Yayınevi, İstanbul 1974.
16. BAŞARAN, İ. Etem: *Türkiye Eğitim Sistemi*, Ankara 1993.
17. BAŞARAN, İ. Etem: *Eğitime Giriş*, Ankara.
18. BAŞARAN, Mehmet: *Sürgünler*, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1970.
19. BAŞARAN, Mehmet: *Tonguç Yolu, Köy Enstitüleri, Devrimci Eğitim*, Varlık Yayınları, İstanbul 1974.
20. BAŞARAN, Mehmet: *Yasaklı*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1987.
21. BAŞARAN, Mehmet: *Sabahattin Eyüboğlu ve Köy Enstitüleri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1990.
22. BAŞARAN, Mehmet: *Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990.
23. BAŞARAN, Mehmet: *Aydınlanma Yolunda Eğitim Emekçisi Ferit Oğuz Bayır*, Kartal Belediyesi yayını, İstanbul 1993.
24. BAYIR, Ferit Oğuz: *Köyün Gücü*, Ankara 1971.

25. BAYKURT, Fakir: *Dorfinstitute in der Türkei / Türkiyede Köy Enstitüleri* (Almanca-Türkçe), Ortadoğu Yayınevi, Oberhausen (Almanya) 1994.
26. BAYRAK, Mehmet: *Köy Enstitülü Ozanlar ve Yazarlar*, TÖB-DER Yayınları, Ankara 1978.
27. BİNBAŞIOĞLU, Cavit: *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri, Tarihsel Bir Çerçeve*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, Bornova (İzmir) 1993.
28. BİNBAŞIOĞLU, Cavit: *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
29. BULUT, Recep: *Nisandaki Güneşler: 50. Yılında Köy Enstitüleri: 1940-1990*, Ankara 1990.
30. *Büyük Eğitim Mitingi (20 Şubat 1963)*, TÖDMF yayını, Ekin Basımevi, İstanbul 1964.
31. *Büyük Eğitim Yürüyüşü (15 Şubat 1968)*, TÖS yayını, Ankara 1969.
32. CANDOĞAN, Galip: *İvriz Köy Enstitüsündeki Öğrencilik Yıllarım*, Konya 1991.
33. CANDOĞAN, Galip: *Tonguç'un Köy Öğretmeni*, Sunucu Yayınları, İzmir 1991.
34. CANDOĞAN, Galip: *Köy Enstitüleri Sistemi ve Çağdaş Eğitim*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, Bornova (İzmir) 1993.
35. CİMİ, Mehmet: *Tonguç Baba: Ülkeyi Kucaklayan Adam*, Akyüz Yayınları, İstanbul 1990 (2. Basım: Boğaziçi Yayınları İstanbul 1995)
36. DAĞLAR, Ahmet Lütfü: *Düziçi Köy Enstitüsü ve Sonrası, Kimi Anılarım*, İzmir 1987.
37. DEMİRTAŞ, Abdullah: *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, Bornova (İzmir) 1993.
38. *DEŞ: Devrimci Eğitim Şûrası*, TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası) Yayını, Ankara 1969.
39. DÜNDAR, Ali: *Kemalizmi Doğru Anlamak*, Ardıç Yayınları, Ankara 1993
40. *Eğitim Mücadelesi* (iki aylık dergi), Sayı 6, Köy Enstitüleri Özel Sayısı, İstanbul, Nisan 1980.
41. ERÇELEBİ, Hasan: *Köy Enstitülerinin Çağdaş Eğitim Yönetimine Katkıları*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, Bornova (İzmir) 1993.
42. ERGUN, Doğan: *Sosyoloji ve Eğitim*, V Yayınları, Ankara 1987.
43. ESENDAL, Fethi: *Üretim İçinde Demokratik Eğitimden Dönüşün Hikâyesi: Yalnız Kalanlar*, Memleket Yayınları, Ankara 1983.
44. EVREN, Nazif: *Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
45. EYÜBOĞLU, Sabahattin: *Köy Enstitüleri Üzerine*, Cem Yayınevi, İstanbul 1979.
46. GERAY, Cevat, Ceyhun Atuf Kansu ve Hürrem Arman: *Cahilliğin ve Teknik Yetersizliğin Giderilmesinde Köy Enstitüleri Uygulamasından Çıkan Sonuçlar* (DEŞ'e sunulan bildiri), Ankara 1969.
47. GEZER, Nadir: *Aydınlığa Yürüyenler*, Başak Basın Yayın, Ankara 1993.
48. GLASNECK, Johannes: *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye* (Çeviren: Arif Gelen), Onur Yayınları, Ankara 1976.
49. GÖLDAŞ, İsmail: *Kurtuluş Savaşında Öğretmen*, İstanbul 1961.
50. GÜNER, İsmail Safa: *Köy Enstitüleri Hatıraları*, İstanbul 1963.
51. HACALOĞLU, Yücel: *Neden Köy Enstitüleri Değil?*, *Toprak* dergisi yayını, İstanbul 1962.
52. *İlköğretim Gazetesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Sayı 2, 3, 4. vb., Ankara 1939.
53. *İmece* (dergi), çeşitli sayıları.
54. İNÖNÜ, Erdal: *Anılar ve Düşünceler*, İdeal İletişim Hizmetleri Yayını, İstanbul 1996
55. İNAN, M. Rauf: *Bir Ömrün Öyküsü I*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1986.
56. İNAN, M. Rauf: *Bir Ömrün Öyküsü II*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1988.
57. KANAR, Haşim: *Köy Enstitüleri: Eğitimde Atılım*, Selvi Yayınları, Ankara 1991.
58. KANSU, Ceyhun Atuf: *Tonguç'un Kitapları*, Toplum Yayınevi, Ankara 1964.

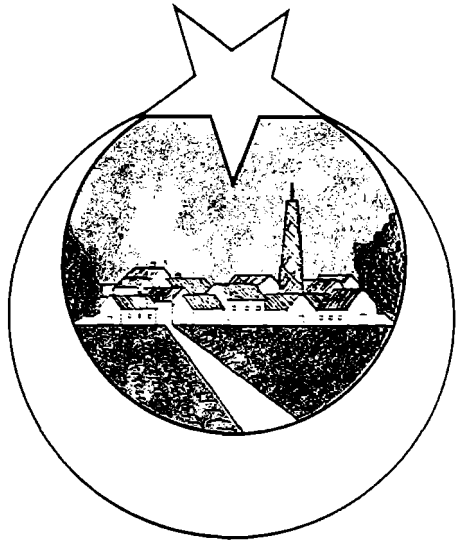
59. KAPLAN, Mevlüt, Halil Oran, Halim Akgül, Mustafa Metin ve Mustafa Güvendi: *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, Bornova (İzmir) 1993.
60. KİLİ, Suna: *Türk Devrim Tarihi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul 1980.
61. KIRBY, Fay: *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara 1961.
62. KOÇ, Şükrü: *Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma.*
63. KORYÜREK, Seyfi: *İlkokulcu Öğretmen Gözüyle Köy Enstitüleri*, Görkem Yayınları, İstanbul 1991.
64. KORYÜREK, Seyfi, ve Hayati Tahsin Yılmaz: *Öğrenci Gözüyle Köy Enstitüleri*, Görkem Yayınları, İstanbul 1992.
65. *Köy Enstitüleri* (albüm), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1941.
66. *Köy Enstitüleri 1*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1941.
67. *Köy Enstitüleri 2*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1944.
68. *Köy Enstitüleri: Amaçlar, İlkeler, Uygulamalar*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1996
69. *Köy Enstitüleri Defteri*, 17 Nisan Derneği yayını, Sayı 1, 2, 3. İstanbul 1974-1975.
70. *Köy Enstitüleri Dergisi* (8 sayı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1944-1947.
71. *Köy Enstitüleri Öğretim Programı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1943.
72. *Köy ve Eğitim* (aylık mesleki dergi), Ankara 1953.
73. *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Eğit-Der Yayınları, Ankara 1990.
74. KÜÇÜK, Yalçın: *Aydın Üzerine Tezler: 1830-1980* (5 cilt), Tekin Yayınevi, İstanbul 1984-88.
75. MADARALI, Fikret: *Tonguç Işığı*, İstanbul 1980.
76. MAKAL, Mahmut: *Eğitimde Yolumuz Nereye?*, *Öğretmen* dergisi yayını, Ankara 1962.
77. MAKAL, Mahmut: *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, 2. Basım, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979.
78. MAKAL, Mahmut: *Bizim Köy 1975/Hayal ve Gerçek*, 8. Basım, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.
79. MAKAL, Mahmut: *Bozkırdaki Kıvılcım*, Başak Yayınevi, Ankara 1992.
80. MAKAL, Mahmut: *Ağlatı*, 3. Basım, Güldiken Yayınları, Ankara 1996.
81. MAKAL, Mahmut: *Köy Enstitüleri ya da Deli Memedin Türküsü*, 2. Basım, Güldiken Yayınları, Ankara 1996.
82. MAKARENKO, Anton: *Yaşam Yolu* (iki cilt, çeviren: Şemsa Yeğin), Payel Yayınevi, İstanbul 1984.
83. MAKARENKO, Anton: *Aile ve Okulda Çocuk Eğitimi* (Çevirenler. H. Aykal, M. Evren ve H. Yavuz), Sorun Yayınları.
84. ÖZGEN, Bekir: *Köy Enstitüleri İlke ve Yöntemleri*, Bornova (İzmir) 1991.
85. ÖZGEN, Bekir: *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, Bornova (İzmir) 1993.
86. ÖZGEN, Bekir: *Türkiye'de Örgün Eğitim*, Bornova Belediyesi Kültür Yayınları, Bornova (İzmir) 1994.
87. ÖZGEN, Bekir: *Düşünce Özgürlüğü ve Laiklik*, Çınar Yayınları, İstanbul 1994.
88. ÖZKUCUR, Abdullah: *Öğretmen Olacağım*, Özyürek Yayınevi, İstanbul 1983.
89. ÖZKUCUR, Abdullah: *Köy Enstitüleri Destanı*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1985.
90. ÖZKUCUR, Abdullah: *Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü*, Selvi Yayınları, Ankara 1990.
91. ÖZTÜRK, Hüseyin: *Modern Eğitim Sosyoloji*, Büyük Dağıtım, İstanbul 1974.
92. RUSSELL, Bertrand: *Terbiyeye Dair* (Çeviren: Prof. Hamit Dereli), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1954.
93. SEMERCİ, Bekir: *Türkiye'de İleri Atılımlar ve Köy Enstitüleri*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1989.
94. SOYSAL, M. Emin: *Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi I*, İzmir 1940.

95. SOYSAL, M. Emin: *Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi II*, İzmir 1943.
96. SOYSAL, M. Emin: *Köy Enstitülerinin Tarihçesi ve Kızılçullu Köy Enstitüsü*, Bursa 1943.
97. SUHOMLİNSKİ, V.: *Eğitim Üzerine*, Sorun Yayınları, İstanbul 1986
98. SZANIAWSKI, Ignacy: *Okulun Toplumsal İşlevi* (Çeviren: Tahsin Yılmaz), Onur Yayınları, Ankara
99. ŞAHHÜSEYİNOĞLU, Nedim: *Köylünün Güneşi*, Prospero Yayınları, Ankara 1994.
100. TAHİR, Kemal: *Bozkırdaki Çekirdek*, İstanbul 1967.
101. TANİLLİ, Server: *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?*, Amaç Yayıncılık, İstanbul 1988.
102. TEKBEN, Şerif: *Canlandırılacak Köy Yolunda*, Akçadağ Köy Enstitüsü Basımevi, 1947.
103. TEKBEN, Şerif: *Neden Köy Enstitüleri?*, *Gençlik* dergisi yayını, İstanbul 1962.
104. TONGUÇ, Engin: *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul 1970.
105. TONGUÇ, Engin: *Umut Yolu*, Sergi Yayınevi, İzmir 1984
106. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *Elişleri Rehberi* (eski yazı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1927.
107. TONGUÇ, İsmail Hakkı (Kerschensteiner'den çeviren): *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi*, Ankara 1931.
108. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *İlk, Orta ve Muallim Mekteplerinde Resim, Elişleri ve Sanat Terbiyesi*, Ankara 1932.
109. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *İş ve Meslek Terbiyesi*, Öğretmen Derneği Yayını, Ankara 1933 (2. Basım: *İş ve Meslek Eğitimi* adıyla, TÖB-DER yayını, Ankara 1974)
110. TONGUÇ, İsmail Hakkı (çeviren): *Kerschensteiner*, İstanbul 1933.
111. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *Almanya Maarifi* (Reşat Şemsettin Sirer'le birlikte), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1934.
112. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *Köyde Eğitim*, Milli Eğitim Bakanlığı İlkokul Öğretmen Kılavuzları Serisi, Ankara 1938 (2. Basım: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1997)
113. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *Canlandırılacak Köy*, İstanbul 1939 (2. Basım: Remzi Kitabevi, İstanbul 1947)
114. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *İlköğretim Kavramı*, 1. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul 1946.
115. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*, Bir Yayınevi, İstanbul 1950.
116. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *Pestalozzi Çocuklar Köyü*, Ankara 1960.
117. TONGUÇ, İsmail Hakkı, Fuat Gündüzalp ve M. Rauf İnan (Alfred Rufer'den çevirenler): *Pestalozzi ve Devrim*, İmece Yayınları, Ankara 1962.
118. *Tonguç'a Kitap* (Hazırlayanlar: *İmece* çalışanları), İmece Dergisi Yayınları, İstanbul 1961.
119. TONGUÇ, İsmail Hakkı: *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1976, 1990 (iki basım)
120. TÜTENGİL, Cavit Orhan: *Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1948.
121. TÜTENGİL, Cavit Orhan: *Türkiye'de Köy Sorunu*, İstanbul 1969.
122. ÜLKÜ, Fethi: *Öğretmen Hatice Sökmen*, Ankara 1992.
123. YAĞMUR, Mahmut: *Sancılı Çağ*, Okay Yayınevi, İstanbul 1987.
124. YALÇIN, Osman: *Bir Eğitimcinin Anıları*, Yaba Yayınları, İstanbul 1983.
125. YALMAN, Ahmet Emin: *Yarının Türkiyesine Seyahat*, Vatan Basımevi, İstanbul 1944 (2. Basım: Cem Yayınları, İstanbul 1990)
126. YASA, İbrahim: *Hasanoğlan Köyü*, Ankara 1955.
127. *Yeni Toplum* (dergi), Köy Enstitüleri Özel Sayısı,TÖB-DER yayını, Ankara 1976.
128. YILMAZ, Hayati Tahsin: *Son Köy Enstitülü*, Görkem Yayınları, İstanbul 1991.
129. YILMAZ, Hayati Tahsin-Mehmet Saydur: *Bir Tonguç Okulu: Gölköy Köy Enstitüsü*, Gör-

kem Yayınları, İstanbul 1994.
130. YÖRÜKOĞLU, Prof. Dr. Atalay: *Çocuk Ruh Sağlığı*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1978.
131. YÖRÜKOĞLU, Prof. Dr. Atalay: *Gençlik Çağı*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1985.
132. YÖRÜKOĞLU, Prof. Dr. Atalay: *Gelişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1989.
133. YÜCEL, Hasan-Âli: *Davam*, Ulus Basımevi, Ankara 1947.

ekler

ALBÜM

Köy Enstitüleri'nin amblemi.

KÖY ENSTİTÜLERİ MARŞI

Aynı yolda aynı emek
Gönüllerde tek bir dilek
Türk köyünü önde görmek
Engelleri aşıyoruz
Ülkümüze koşuyoruz

Mehmetçiğin oğlu kızı
Atatürk'ten aldık hızı
Başarırız kavgamızı
Engelleri aşıyoruz
Ülkümüze koşuyoruz.

Bu marş, 1942 yılında, Pazarören Köy Enstitüsü 3/A sınıfının uygulamalı Türkçe dersinde yazılmış, okulun müzik öğretmenlerinden Bedri Akalın taralından bestelenmiştir.

Abidin Dino'nun çizgisiyle İsmail Hakkı Tonguç.

İsmail Hakkı Tonguç.

Tonguç, İstanbul Öğretmen Okulu'nun dördüncü sınıfında (bilinen ilk fotoğrafı, 1918)

Tonguç, 1920-30 yıllarında.

21 Ekim 1939 tarihinde Eğitmen Kursu'nu bitirip görev yerlerine gitmek üzere kurstan ayrılan eğitmenler kendi yaptıkları tahta bavullarıyla.

Tonguç, Milli Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel ve Köy Enstitüleri'nin yapıcılarından yuksek mimar Mualla Eyüboğlu [Anhegger]

Tonguç Süleyman Edip Bakır'la birlikte

Pakize Türkoğlu, Antalya Aksu Köy Enstitüsü'ndeki ilk yıllarında.

Pakize Türkoğlu, Sabahattin Eyüboğlu ile Adapazarı Arifiye Köy Enstitüsü'nde, 1967.

Tonguç, Cumhurbaşkanı İnönü ile birlikte bir Enstitüde.

Antalya Aksu Köy Enstitüsü,
ubat 1941. Dokuma tezgâhında bir
öğretmen çocuğu (bugünün kadın-
doğum uzmanı Dr. Aysel Esin).
(Bkz. "Uygulama Okulları" bölümü)

Trabzon Beşikdüzü
Köy Enstitüsü, 1943.
Kız öğrenciler kendi diktikleri
tulum ve şapkalarıyla.

Trabzon Beşikdüzu Köy Enstitüsü'nde dikiş dersi.

Antalya Aksu Köy Enstitüsü'nde öğrenciler motosikletle ders uygulamasında.

Kastamonu Gölköy Köy Enstitüsü ne gelen üç kız öğrenci, 4 Ekim 1940.
Ortadaki: Yüksek Köy Enstitüsü'nde okurken, DTCF'li öğrenciyi bir yumrukta yere seren Hatice Uncu (bkz. "Giyim Kuşam" bölümü)

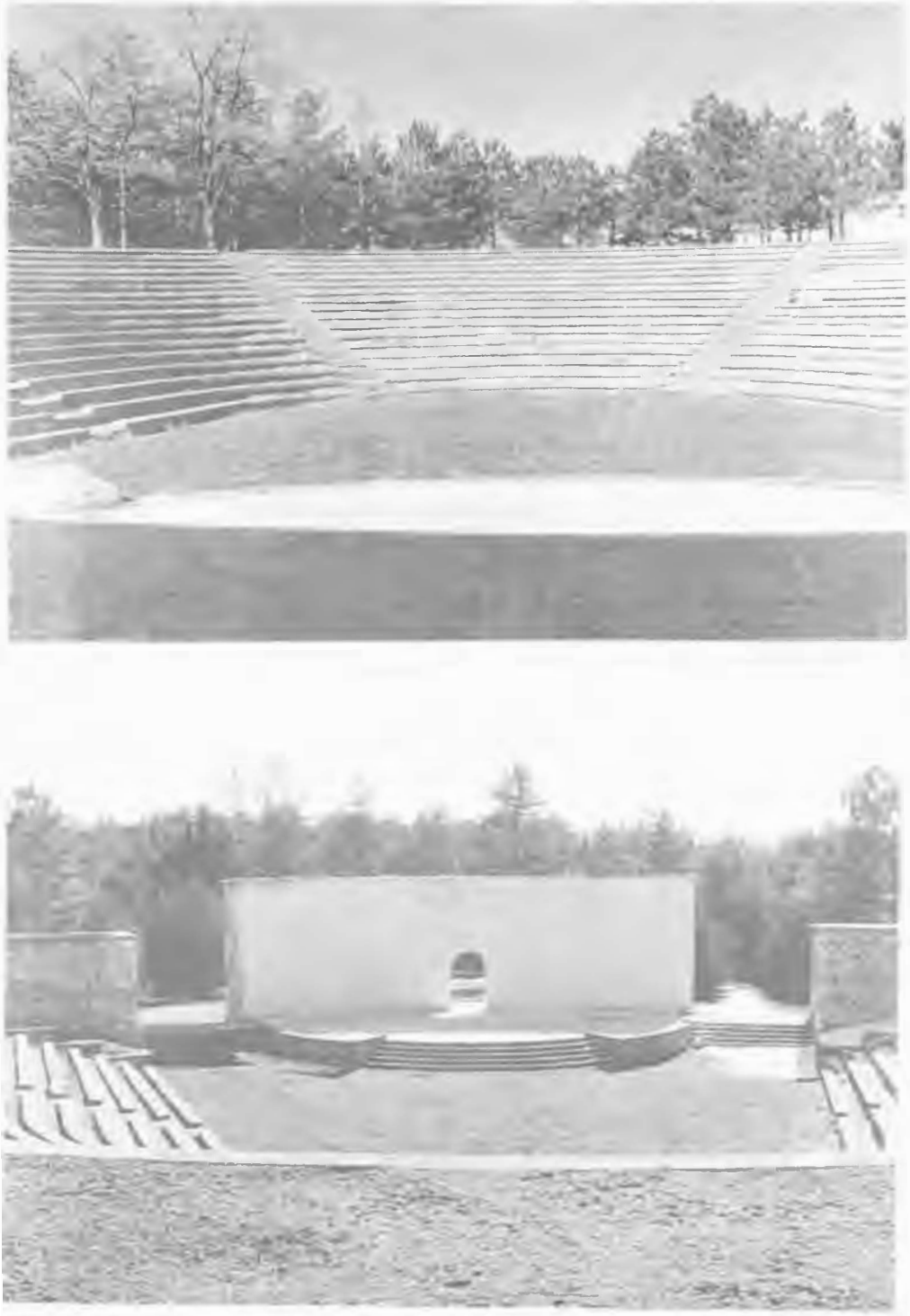

İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü öğrencileri bir gezi sırasında Etes antik kentinde

Enstitü öğrencileri bir gezide.

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nün açık hava tiyatrosundan iki görünüm.

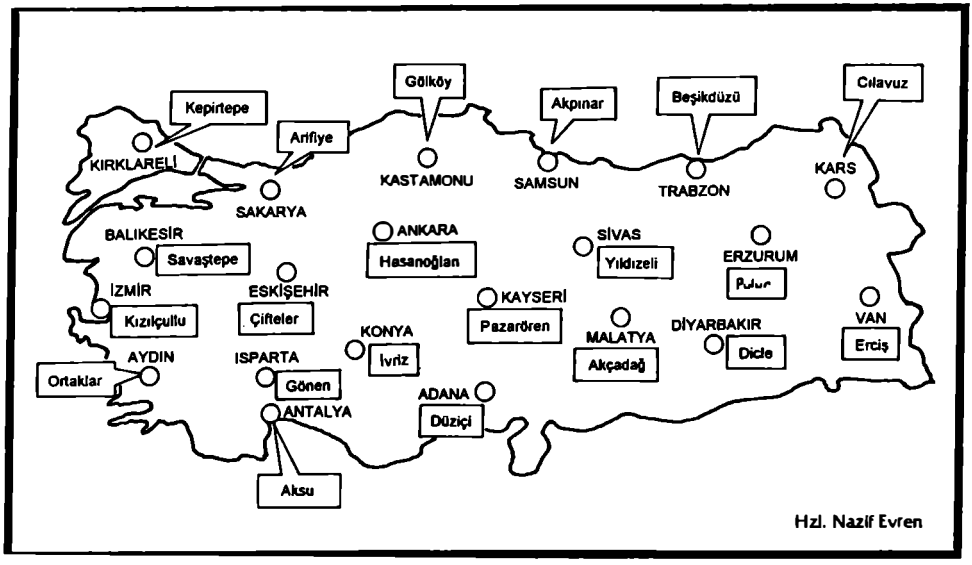

Tonguç, Ferit Oğuz Bayır'la birlikte.

Dost Ferit O. Bayır'a
Cins tohum sergilemek için beraber
hazırlamaya çalıştığımız köy tarla-
sının mahsulünü bu kitapta göster-
meye çalıştım. Umduğumuz gibi ürün
alınmazsa bunun sebebini kuru ça-
lışma şekillerinde aramamalı. Değişen
şartları, tohumun cinsi, tarlaya
bakım gibi faktörlerin yanında
sabiat sırrı olan başka amillerin olacağı-
nı da kabul etmeliyiz. Ülkünü ulaşmanın
mümkün olamadığını, çalışmalarımızın
boşa gitmeyeceğini hatırlayarak, sevgi-
lerimizin bağınca hiç unutamayacağın
CANLANDIRILACAK KÖY
değerli yardımlarını zevkle anarak,
çok çok gözlerini öperek.....
H. Tonguç

Tonguç'un "Canlandırılacak Köy"ün ikinci baskısını Ferit Oğuz Bayır'a imzalarken yazdığı ithaf.

BELGELER

"Fırsat eşitliğinin haritası"

KÖY ENSTİTÜLERİ SİSTEMİ

YÜKSEK KÖY ENSTİTÜSÜ

3	Güzel San. Kolu	Yapıcılık Kolu	Madan İş. Kolu	Ziraat Kolu	Hayvan Bak. Kolu	Kümes Hay. Kolu	Ev ve El San. Kolu	Ziraî İşl. Eko Kolu	19
2									18
1									17

3	5 Sınıflı	Sağlık Memuru	Köy Ebesi	Sanat	16
4	Köy	Kolu	Kolu	Kolu	15
3	Enstitüleri				14
2	Öğretmenlik				13
1	Kolu				12

5	5 Sınıflı		11
4	Köy		10
3	İlkokulları	3 Sınıflı	9
2	"	Eğitmenli	8
1	"	Köy İlkokulları	7

SENELER ↓

YAŞLARI ↓

Not= Köy Enstitülerindeki sanat kolu başarısız sayılan öğrencilerin sanat öğrendikleri koldur. bunların sıraları belli değildir

Köy Enslitüleri Öğretim Programı, 1943.

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Talim ve Terbiye Heyeti

Karar Sayısı : 75
Karar Tarihi : 4/V/1943

İlk Öğretim Umum Müdürlüğünün 3/III/1943 tarih ve 6/678 sayılı yazısı ile heyetimize tevdi edilen Köy Enstitüleri Öğretim programı ile ders dağıtma cetvelinin bağlı suretlere göre kabulü uygun görülerek işin Vekillik Yüksek Makamının tasvibine arzı kararlaştı.

Muvafıktır
4/V/1943
***Maarif* Vekili**
***Hasan - Âli* YÜCEL**

Köy Enstitüleri Öğretim Programı, 1943.

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Ders dağıtma çizelgeleri	1
Türkçe	10
Tarih.	25
Coğrafya	44
Yurttaşlık bilgisi	68
Matematik	77
Fizik - Kimya	88
Tabiat ve okul sağlık bilgisi	94
Yabancı dil.	110
El yazısı	112
Resim - İş	114
Beden eğitimi.	117
Müzik	122
Askerlik	129
Ev idaresi .	130
Öğretmenlik bilgisi	132
I. Toplumbilim	133
II. İş eğitbilimi	138
III. Çocuk ve iş ruhbilimi.	141
IV. Öğretim metodu	143
V. Eğitim ve İş eğitimi tarihi	143
Zirai işletme Ekonomisi ve kooperatifçilik bilgisi	145
Ziraat dersi ve çalışmaları	147
Yıllık ziraat çalışmaları plânı.	151
Teknik dersler ve çalışmalar	162
Demircilik ve maden işleri (*Erkek: I. sınıf*)	164
Köy ev ve el sanatları (*Kız I. sınıf*)	165
Demircilik (*Erkek II-V. sınıflar*)	167
Dülgerlik (Ağaç işleri) (*Erkek: II-V. sınıflar*)	172
Tapıcılık (*Erkek II-V. sınıflar*)	176
Dikiş - Biçki. (*Kız: II-V. sınıflar*)	178
Örgü ve dokumacılık (*Kız: II-V. sınıflar*).	184
Ziraat sanatları (*Kız II-V sınıflar*).	188

YANLIŞ - DOĞRU ÇİZELGES

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
4	8	aftalık	haftalık
13	23	ve	yok
13	30	geçebilecek	geçilebilecek
14	15	okum	okuma
19	15	açma	amaç
22	16	faalıyeti	faaliyet
22	16	türlü	ayrı
25	2	ve	,
25	2	dördüncü	*dördüncüden sonra* ve beşinci
27	9	XI	IX
33	31	yardıcımları	yardımcıları
35	11	öşretim	öğretim
35	19	Avropa	Avrupa
35	20	Doşu	Doğu
35	20	Avropa	Avrupa
57	12	boğı tıları	bağıntıları
61	26	öğretilöcektir	öğretilecektir
73	17	biribiride	biribirine
75	27	bediye	belediye
76	34	L	XII
94	26	öğrenmek	öğretmek
99	23	hareketleri	karakterleri
101	22	antonomi	sanatomi
103	8	palantolojisi	paleontolojisi
103	12	bitgilerine	bitkilerine
104	26	çiçegililer	çiçeğigilliler
105	9	Damku.uğugiller	Damkoruğugiller
108	18	aletleri	aletler
114		gereçleri	gereçlerle
115	14	linohin	linoleom
115	27	bir	yok
124	16	profe	porte
124	23	kanunların	konuların
125	2	fazla	sazla
127	13	arminik	armonik
132	16	dikimi	ekimi
167	19	soğuk	su
177	4	tenekesi	teknesi

Köy Enstitüleri Öğretim Programı, 1943.

DERS DAĞITMA ÇİZELGELERİ

1. Köy Enstitülerinin beş yıllık öğretim müddetleri içinde türlü konulara ayrılan zamanı gösteren:

(1) numaralı çizelge:

DERSLER	Hafta
I. Kültür dersleri	114
I. Ziraat dersleri ve çalışmaları	
III. Teknik dersler ve çalışmalar	58
IV. Beş yıllık sürekli tatiller	30
Toplam	260

2. Kültür derslerine ayrılan zamanlarda okutulacak dersleri gösterir:

(2) numaralı çizelge:

Kültür Dersleri:

I) Türkçe, II) Tarih, III) Coğrafya, IV) Yurttaşlık bilgisi, V) Matematik, VI) Fizik, VII) Kimya, VIII) Tabiat ve okul sağlık bilgisi, IX) Yabancı dil, X) El yazısı, XI) Resim-İş, XII) Beden eğitimi ve ulusal oyunlar, XIII) Müzik, XIV) Askerlik, XV) Ev idaresi ve çocuk bakımı, XVI) Öğretmenlik bilgisi:

a) Toplumbilim, b) İş eğitimi, c) Çocuk ve iş ruhbilimi, d) İş eğitimi tarihi, e) Öğretim metodu ve tatbikat,

XVII) Zirai işletmeler ekonomisi ve kooperatifçilik.

Köy Enstitüleri Öğretim Programı, 1943.

3. Ziraat ders ve çalışmalarına ayrılan zamanlarda öğretilecek konulara ait:

(3) numaralı çizelge:

Ziraat Ders ve Çalışmaları:

I) Tarla ziraati, II) Bahçe ziraati, fidancılık, meyvacılık, bağcılık ve sebzecilik bilgisi. III) Sanayi bitkileri ziraati, IV) Zootekni, V) Kümes hayvanları bilgisi, VI) Arıcılık, İpek böcekçiliği, VII) Balıkçılık ve su ürünleri bilgisi, VIII) Ziraat sanatları.

4. Teknik derslere ve çalışmalara ayrılan zamanlarda gösterilecek konulara ait:

(4) numaralı çizelge:

Teknik Dersler ve Çalışmalar:

I) Köy demirciliği (Nalbantlık, motörcülük)
II) Köy dülgerliği (Marangozluk)
III) Köy yapıcılığı:
a) Tuğlacılık ve kiremitçilik, b) Taşçılık, c) Kireççilik, d) Duvarcılık ve sıvacılık, e) Betonculuk.
IV) Kızlar için köy ev ve el sanatları:
a) Dikiş - biçki, nakış, b) Örücülük ve dokumacılık, e) Ziraat sanatları.

5. Köy Enstitülerinin haftalık, aylık veya mevsimlik çalışma plânları, her enstitünün özelliğine, işlerinin durumuna, talebesinin seviye ve sayısına, öğretmenlerin özelliklerine, iş araçlarının tenevvüüne, iş alanlarının genişliğine, hayvanlarının cins ve sayılarına göre aşağıdaki örnekler göz önünde tutularak tertip ve her talebenin (1) numaralı çizelgede tesbit olunan hafta sayısında ziraat, teknik ve kültür çalışmalarına katılması temin edilir. Haftalık çalışma plânları aşağıdaki esaslar önünde tutularak hazırlanır:

Örnekler:

1. Yarım gün esas tutulduğuna göre:

a) Bütün sınıfların yarısı öğleden önce veya sonra kültür derslerine,

b) Geri kalan sınıfların yarısı ziraat, yarısı da teknik çalışmalara devam eder.

2. Bütün gün esasına göre:

a) Bütün sınıfların yarısı bütün gün kültür derslerine,

b) Geri kalan sınıfların yarısı bütün gün ziraat, öteki yarısı bütün gün teknik çalışmalara devam eder.

3. Hafta esasına göre

a) Bütün sınıfların yarısı bir hafta kültür derslerine,

b) Geri kalan sınıfların yarısı ziraat, öteki yarısı da teknik çalışmalara devam ederler.

Not: Bu örnek sürekli olarak tatbik edilmez. Ancak ihtiyaç ve zaruretler bu şekli tatbik etmeği icabettirdiği zamanlarda bir ders yılı içinde üç aydan çok sürmemek üzere bu örnekten faydalanılır.

4. Olağanüstü ihtiyaçlar esasına göre:

Acele yapılması gereken bina, yol, köprü, su arkı açılması, belli bir müddet içinde bitirilmesi zaruri ekim, hasat, harman kaldırılması gibi önemli işler çıktığı takdirde gereğine göre yeter sayıda veya bütün talebe ve öğretmenler, bütün gün veya birkaç gün bir veya birkaç hafta müddetle aynı işte çalıştırılır. Bu

gibi çalışmalara iştirak ettirilen talebenin o müddet içinde devam edemediği ders veya işler için bundan sonraki çalışma plânlarında gerekli zaman ayrılarak kaybettikleri telâfi edilir.

5. Enstitülerde beş yıl içinde her sınıfta okutulacak kültür derslerini ve bu derslere ayrılacak aftalık saat sayısını gösteren:

Ders dağıtma 5

(5) numaralı çizelge:

Dersler	Sınıf I	Sınıf II	Sınıf III	Sınıf IV	Sınıf V	Beş yılda okutulacak ders saati sayısı
Türkçe	4	3	3	3	3	736
Tarih	2	2	1	1	1	322
Coğrafya	2	2	1	1	—	276
Yurttaşlık bilgisi	—	1	1	—	—	92
Matematik	4	2	2	3	2	598
Fizik	—	2	2	1	1	276
Kimya	—	—	2	2	—	184
Tabiat ve okul sağlık bilgisi	2	2	2	1	1	368
Yabancı dil	2	2	2	2	1	414
El yazısı	2	—	—	—	—	92
Resim - İş	1	1	1	1	1	230
Beden eğitimi ve ulusal oyunlar	1	1	1	1	—	184
Müzik	2	2	2	2	2	460
Askerlik	—	2	2	2	2	368
Evidaresi ve çocuk bakımı	—	—	—	—	1	46
Öğretmenlik bilgisi	—	—	—	2	6	368
Zirai işletme ekonomisi, kooperatif	—	—	—	—	1	46
Toplam	22	22	22	22	22	5060

Not: 1) El yazısı ve resim-iş dersleriyle ilgili önemli konular için bir veya birkaç hafta sürmek ve günün veya haftanın belli saatlerinde ders gösterilmek üzere bir grup veya sınıf talebesine kurslar açılabilir.

2) Her sabah on beş dakikadan az ve yarım saatten çok olmamak üzere cimnastik hareketlerine ve haftanın en az dört gününde de (20) şer dakikalık zaman müzik alıştırmalarına ayrılır.

3) Ders tatbikatı talebe gruplarına ayrılmk suretiyle köy ilk okullarında, yukardaki cetvelde yazılı ders saatlerinin dışında yaptırılır.

6. Enstitülerde beş yıl içinde her sınıfın talebesine gösterilecek ziraat dersleriyle çalışmalarını ve bunlara ayrılacak haftalık saat sayısını gösteren:

(6) numaralı çizelge:

Ziraat ders ve çalışmaları	Sınıf I	Sınıf II	Sınıf III	Sınıf IV	Sınıf V
I. Tarla ziraati	–	3	4	2	1
II. Bahçe ziraati	8	4	3	3	
III. Sanayi bitkileri ziraati ve Z. sanatları	—	—	1	1	
IV. Zootekni	1	2	2	1	
V. Kümes hayvancılığı	2	2	—	—	—
VI. Arıcılık ve ipek böcekçiliği	—	—	1	2	
VII. Balıkçılık ve su mahsulleri	—	—	—	2	
Toplam	11	11	11	11	11

Not: Ziraat derslerine kız ve erkek bütün talebe devam eder. Yalnız ziraat çalışmalarında kız ve erkek talebenin özelliklerine göre konular seçilir.

Ders dağıtma 7

7. Enstitülerin birinci sınıflarındaki talebeye gösterilecek teknik derslere ve çalışmalara ayrılacak haftalık saat sayısını gösteren:

(7) numaralı çizelge:

Dersler	Erkek talebe	Kız talebe
I. Demircilik ve nalbantlık	2	—
II. Dülgerlik ve marangozluk	2	—
III. Yapıcılık	5	—
IV. Köy ev ve el sanatları	—	10
V. Makine ve motör kullanma	2	1
Toplam	11	11

8. Enstitülerin ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarındaki sanat gruplarına ayrılan talebeye gösterilecek teknik ders ve çalışmalara ait haftalık saat sayısını gösteren:

8 *Köy Enstitüleri*

(8) numaralı çizelge:

a) Erkek talebeye mahsus

Gruplar	Sınıf II	Sınıf III	Sınıf IV	Sınıf V
1 Demircilik: a) Sıcak ve soğuk demircilik	8	8	6	6
b) Nalbantlık	—	—	3	3
c) Motörcülük	3	3	2	2
Toplam	11	11	11	11
2. Dülgerlik: a) Dülgerlik	6	6		7
b) Marangozluk	3	3	2	2
c) Duvarcılık	2	2	2	2
Toplam	11	11	11	11
3. Yapıcılık: a) Yapıcılık	6	6	7	7
b) Betonculuk	3	3	2	2
c) Dülgerlik	2	2	2	2
Toplam	11	11	11	11

Ders dağıtma 9

b) Kız talebeye mahsus

Gruplar	Sınıf II	Sınıf III	Sınıf IV	Sınıf V
1. Dikiş - biçki : a) Dikiş	6	6		
b) Örgü ve dokuma	3	3		2
c) Ziraat sanatları	2	2	2	
Toplam	11	11	11	11
2. Örgücülük ve dokumacılık : a) Örgü ve dokuma	6	6		
b) Dikiş	3	3	2	2
c) Ziraat sanatları		2	2	2
Toplam	11	11	11	11
3. Ziraat sanatları a) Ziraat sanatları	6	6		
b) Dikiş	3	3	2	2
c) Örgü ve dokumacılık	2	2	2	2
Toplam	11	11	11	11

25 HAZİRAN 1946'DA UYGULAMAYA KOYULAN "YÜKSEK KÖY ENSTİTÜSÜ YÖNETİM KURULU" DÜZENLEMESİNİN ÖZGÜN METNİ

1. Yüksek Köy Enstitüsü yönetim işlerini kararlaştırmak ve bu Enstitü ile diğer Köy Enstitüleri arasında kurulması gereken münasebetleri düzenlemek amacıyla (Yüksek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulu) adıyla 15 kişilik bir kurulun teşkili uygun görülmüştür.
2. Yüksek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulunun Üyeleri şunlardır:
   a) Yüksek Köy Enstitüsü öğretmenlerinin kendi aralarından gizli oyla ve altı ay süre ile seçecekleri iki öğretmen.
   b) Köy Enstitüleri öğretmenler kurulunca, her Enstitünün kendi öğretmenleri arasından gizli oyla ve altı ay süre ile seçeceği bir öğretmen (her devrede iki Enstitüden birer öğretmen gelecektir. Bunların adları Bakanlıkça bildirilecektir).
   c) Üç ay süre ile ve Bakanlıkça seçilecek iki Enstitü Müdürü ile iki eğitimbaşı.
   d) Altı ay süre ile Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinin kendi aralarından gizli oyla seçecekleri üç öğrenci.
   e) Her Enstitünün 4. ve 5. sınıf öğrencileri tarafından gizli oyla seçilecek ve üç ay süre ile kurula katılacak olan bir öğrenci. (Her devrede bir Enstitüden bir öğrenci gelecektir. Enstitünün adı Bakanlıkça bildirilecektir).
   f) Milli Eğitim Bakanlığı olarak kurula katılacak bir temsilci.
   g) Köy Enstitüleri denetmen ve danışmanlarından birer kişi. (Her devreye) hangi Enstitünün danışman ya da denetçisinin katılacağı bakanlıkça bildirilecektir. Bunlar kurulda altı ay süre ile bulunacaklardır.
3. Yükek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulunun görevleri:
   a) Yüksek Köy Enstitüsü yönetmeliğini uygulamak; bu Enstitünün öğretim ve eğitim işlerini düzenlemek; yönetim işlerini ilgilendiren kararlar almak.
   b) Yüksek Köy Enstitüsü ile diğer Köy Enstitüleri arasında öğretim ve eğitim bakımından kurulması gereken akıcı münasebetleri kurmak; Köy Enstitülerinin öğretim ve eğitim işlerini denetleyerek, sonuçlarını Bakanlık yoluyla ilgili Enstitülere tebliğ etmek. Köy Enstitüleri çalışmalarında müsbet ve orijinal değerde görülenleri Enstitüler arasına yaymak, öğretim ilkelerinde görülen aksaklıkları düzeltecek önlemleri almak.
   c) Bütün Köy Enstitüleri için müşterek değer taşıyan işleri her Enstitüde aynı anlayış ve hızla gerçekleştirmeyi sağlayacak önlemleri aldırtmak. Temizlik ve düzen sağlayacak iyi önlem ve ilkeleri bulup Enstitülere yaymak. Hafta sonu konuşmaları, kitap okuma saatleri, kitap özetleme, dergi ve gazeteleri izleme, radyodan yeteri kadar yararlanma gibi

eğitimsel değer taşıyan hususların her Enstitüde aynı şekilde uygulanmasını sağlamak.

d) 4274 sayılı yasa gereğince Köy Enstitülerinin yapmaları gereken işleri gerçekleştirmeye yarayacak önlemleri aldırtmak; köy okulları uygulama planlarını hazırlatmak; Enstitülerin uygulama okullarında elde edilen iyi sonuçlardan Enstitü çıkışlıları faydalandırmak için gereken önlemleri aldırtmak.

e) 4274 sayılı yasanın uygulanmasını gerçekleştirmek göreviyle yükümlü olanlara bu yönden rehberlik etmek; Köy Enstitüleri, kesimine giren okullarda çalışan ve bu okulları denetleyenlere kurslar açmak; kitap dergi sağlamak için gerekli tedbirleri aldırtmak; sergiler açarak gerek Enstitülerde, gerek köy okullarındaki çalışmaların sonuçlarını göstermek.

f) Köy Enstitülerini ve köy okullarını ilgilendiren işler için yönetmelik taslakları hazırlamak; Enstitü çalışmalarını belirten raporlar hazırlayarak Bakanlığa sunmak; Enstitü çalışmalarından elde edilecek müsbet amaçları çeşitli şekillerde yayınlamak.

g) Bütün Enstitülerin idareci ve öğretmenlerinin, yönetim kurulu kararlarını uygulamadaki ilgi ve başarıları hakkında ..... [okunamadı] karar almak.

4. Hasanoğlan Köy Enstitüsü ve onun uygulama bölgesine giren köy okulları "Yüksek Köy Enstitüsü Yönetim Kurulu" tarafından yapılacak işlerin uygulama yerleridir. Bu kurulun vereceği kararlar buralarda uygulandıktan ve müsbet sonuç alındıktan sonra öteki Enstitülere yayılacaktır.
5. Yüksek Köy Enstitüsü yönetim kurulu üyeleri bu kuralla ilgili işleri incelemek ve denetlemek üzere uygulama yerlerine ya da öteki Köy Enstitülerine gönderilebilirler.
6. Yüksek Köy Enstitüsü yönetim kurulu başkanlığı tarafından Köy Enstitülerine ya da uygulama bölgesine giren köy okullarından istenecek her türlü bilgi Bakanlığa sorulmaya gerek görülmeden, doğrudan doğruya kurul başkanlığına verilecektir.
7. Yüksek Köy Enstitüsü yönetim kurulu üyeleri kendi aralarından ve gizli oyla bir başkan ve bir raportör seçerler. Başkanlık ve raportörlük süresi, seçilenlerin kurulda bulundukları müddetçe devam eder. Ondan sonra yeni başkan ve raportör yeniden seçilir. Yönetim kurulunun çoğunluğu tarafından alınan karar esas tutulur. Tartışma ve kararların tutanağı tutulur.
8. Yüksek Köy Enstitüsü yönetim kurulunun yazı işlerini görmek üzere, Hasanoğlan Köy Enstitüsünden kâtip ve daktilo verilir.
9. Yüksek Köy Enstitüsü yönetim kurulu, kendi çalışmalarını düzenlemek üzere yukarıda yazılı esaslara uyarak bir yönetmelik hazırlar. Bakanlıkça onandıktan sonra uygulanır.
10. Yüksek Köy Enstitüsü yönetim kurulu 15.6.1946 tarihinden itibaren yukardaki maddelerde saptanan esaslara uyarak çalışmaya başlayacaktır.

Keyfiyetin ilgililere tebliğini rica ederim.

M. Eğ. Bakanı

Köy Enstitülerinin Kuruluş Yıllarında ve Günümüzde İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı

Öğretim yılı	İlkokul sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci sayısı
1935-1936	6275	14777	714178
1939-1940	9418	19063	905139
1944-1945	12903	25687	1246818
1949-1950	17106	34822	1591039
1954-1955	18393	40035	1866666
1959-1960	21429	54049	2514592
1969-1970	37609	125756	4830616
1979-1980	44296	199245	5622407
1989-1990	51170	224672	6848083
1993-1994	49599	237949	6526000

1928-1994 Arasında Okul Sayısı

Yıl	İlk	Orta	Lise	Mesleki ve Teknik	Yüksek Okul ve Fakülte
1988	6043	78	42	41	18
1940	9418	234	80	88	19
1950	17106	381	88	317	34
1960	21429	715	190	503	49
1970	37609	1630	450	876	146
1980	44296	4103	1108	1719	347
1990	51170	5558	1627	2543	387
1994	49599	7425	2167	3239	625

1928-1994 Arasında Öğrenci Sayısı

Yıl	İlk	Orta	Lise	Mesleki ve Teknik	Yüksek Okul ve Fakülte
1928	461985	19858	3819	7482	3918
1940	905139	92308	26255	14310	12130
1950	1591039	65168	21440	55522	25091
1960	2514592	254966	62368	98010	54069
1970	4880616	700950	214960	217125	147175
1980	5622407	1180233	531760	514923	270278
1990	6848083	2038537	751729	830716	644835
1994	6256000	2030000	1078000	1142000	1083000

1928-1994 Arasında Öğretmen Sayısı

Yıl	İlk	Orta	Lise	Mesleki ve Teknik	Yüksek Okul ve Fakülte
1928	6043	791	594	698	451
1940	19068	3744	1518	1011	1013
1950	34822	4364	1931	4584	1852
1960	54049	10977	3860	7382	3911
1970	125756	22613	8661	15132	8295
1980	199245	30930	36198	28599	20699
1990	224672	45774	63946	49504	32029
1994	237943	47881	69245	61419	42475

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1923-1990 ve 1995.

Rauf İnan'ın sözleriyle: "Amerika'da John Dewey, Avrupa'da Kerschensteiner, Asya'da İsmail Hakkı Tonguç vardı..."

"Türkiye'de 20. yüzyılın ilk yarısında dünyayı şaşırtan iki büyük savaşım örneği verildi. Bu iki önemli olaydan biri, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir cumhuriyet yaratan Ulusal Bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşımızdı (1919-1923). İkincisi de, savaştan sonra kurulan yeni devletin kısa sürede gelişip ilerlemesini etkileyecek, yerli bir eğitim ve kalkınma seferberliği olan Köy Enstitüleri hareketidir (1935-1946)."

Okumak için elinde küçük tahta bavuluyla Silistre'den "vatan"a geldiği günlerden ölümüne değin, halk çocuklarının eğitimine, köyün –eğitim yoluyla– canlandırılmasına adanmış bir ömür: İsmail Hakkı Tonguç (1897-1960).

Tohumları ta Tuna boylarındaki o çocukluk günlerinde atılmış, yazık ki en verimli olduğu, çiçeklenip meyveye vurduğu sırada baltalanmış bir eğitim ağacı: Köy Enstitüleri.

Pakize Turkoğlu, başlangıcından sonuna kadar tanık olduğu bu eğitim seferberliğini anlatıyor: Antalya Aksu Köy Enstitüsü ve Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlı bir eğitimci gözüyle...

Doğumunun 100. yılında Tonguç'a bir armağan...

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-719-7